Sprem. sign.: D 1972/21
Struka: XII

GLASNIK ZEMALJSKOG MUZEJA U BOSNI I HERCEGOVINI.

ГЛАСНИК ЗЕМАЉСКОГ МУЗЕЈА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ.

UREDNIK:

DR. ĆIRO TRUHELKA.

УРЕДНИК:

ДР. ЋИРО ТРУХЕЛКА.

BIBLIOTHECA MUSEI BOSNAE ET HERCEGOVINAE SARAJEVO

XXII.

1910.

Uredništvo:
Sarajevo, bos.-herc. zemaljski muzej.

Administracija:
Sarajevo, zemaljski ekonomat.

Godišnja cijena Glasnika s poštarinom 4 K.
Pojedine sveske stoje s poštarinom 1 K 60 h.

Dopisi i novčane pošiljke u stvari pretplate i oglasa neka se uprave na *Zemaljski ekonomat kao administraciju Glasnika zemaljskog muzeja.*

Уредништво:
Сарајево, бос.-херц. земаљски музеј.

Администрација:
Сарајево, земаљски економат.

Годишња цијена Гласника с поштарином 4 К.
Поједине свеске стоје с поштарином 1 К 60 х.

Дописи и новчане пошиљке у ствари претплате и огласа нека се управе на *Земаљски економат као администрацију Гласника земаљског музеја.*

SARAJEVO — САРАЈЕВО
ZEMALJSKA ŠTAMPARIJA — ЗЕМАЉСКА ШТАМПАРИЈА
1911.

Inv. Br.: 8203

SADRŽAJ. — САДРЖАЈ.

I. Arheologija i povijest. — I. Археологија и повијест.

Strana — Страна

Dr. Ćiro Truhelka: Dubrovačke vijesti o godini 1463. . . . . 1— 24
Šejh Sejfudin Kemura: Sarajevske džamije i druge javne zgrade turske dobe. (Sa 83 slike u tekstu) . . . . . 41—134, 209—306, 589—644
Др. Владимир Ћоровић: Памучинова збирка турцизама . . . . . 173—176
Karlo Patsch: Prilozi našoj rimskoj povjesti. (Sa 48 slika u tekstu) . . . . 177—208
Др. Владимир Ћоровић: Босанско-херцеговачка писма . . . . . 489—512
Дим. Николајевић: Прилози босанској историји из 1836. године . . . . 645—668
Alfred pl. Makanec: Nepoznati polugroš kralja Tomaša 669

II. Nauka o narodu. — II. Наука о народу.

Вејсил Ћурчић: Лончарство у Орубици, котар Бос. Градишка . . . . . 25— 40
С. Л. Б.: Женидба у босанској Крајини, котара јајачког, варцарског, кључког и т. д. 135—140
Др. Фрањо барун Нопча (Nopcsa): Приноси старијој повијести сјеверне Албаније. (Са 102 слике у тексту) . . . . . 307—378
Vejsil Ćurčić: Narodno ribarstvo u Bosni i Hercegovini. (Sa 96 slika u tekstu) 379—488
Ljudevit Kuba: Pjesme i napjevi iz Bosne i Hercegovine. (Sa 2 arka nota) . 513—536

III. Nauka o prirodi. — III. Наука о природи.

Hermann Engelhardt: Novi prilozi poznavanju fosilne tarcijarne flore Bosne. (Sa 6 tabla) . . . . . 141—172
Херман Енгелхарт (Engelhardt): Прилози познавању фосилне флоре из Куми. (Са 2 табле) . . . . . 671—684
K. Maly: Prilozi za floru Bosne i Hercegovine . . . . . 585—694

IV. Različito. — IV. Различито.

Јосип Гелчић: Дубровачки архив. (Са 2 слике) . . . . . 537—588

Imenik spisatelja. — Именик списатеља.

Strana — Страна

Ђоровић др. Владимир: Памучинова збирка турцизама . . . . . 173—176
— Босанско-херцеговачка писма . . . . . 489—512
Ђурчић Вејсил: Лончарство у Орубици, котар Бос. Градишка . . . . . 25— 40
Ćurčić Vejsil: Narodno ribarstvo u Bosni i Hercegovini. (Sa 96 slika u tekstu) 379—488
Engelhardt Hermann: Novi prilozi poznavanju fosilne tercijarne flore Bosne. (Sa 6 tabla) . . . . . 141—172
Енгелхарт (Engelhardt) Херман: Прилози познавању фосилне флоре из Куми. (Са 2 табле) . . . . . 671—684
Гелчић Јосип: Дубровачки архив. (Са 2 слике) . . . . . 537—588
Kemura Šejh Sejfudin: Sarajevske džamije i druge javne zgrade turske dobe. (Nastavak. Sa 83 slike u tekstu) . . . . . 41—134, 209—306, 589—644
Kuba Ljudevit: Pjesme i napjevi iz Bosne i Hercegovine. (Sa 2 arka nota) . . 513—536
Makanec pl. Alfred: Nepoznati polugroš kralja Tomaša 669
Maly K.: Prilozi za floru Bosne i Hercegovine . . . . . 585—694
Николајевић Дим.: Прилози босанској историји из 1836. године . . . . 645—668
Нопча (Nopcsa) др. Фрањо барун: Приноси старијој повијести сјеверне Албаније. (Са 102 слике у тексту) . . . . . 307—378
Patsch Karlo: Prilozi našoj rimskoj povjesti. (Sa 48 slika u tekstu) . . . . 177—208
С. Л. Б.: Женидба у босанској Крајини, котара јајачког, варцарског, кључког и т. д. 135—140
Truhelka dr. Ćiro: Dubrovačke vijesti o godini 1463. . . . . 1— 24

Sarajevo, januar—mart. 1910. Сарајево, јануар—март.

GLASNIK ZEMALJSKOG MUZEJA U BOSNI I HERCEGOVINI.

ГЛАСНИК ЗЕМАЉСКОГ МУЗЕЈА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ.

Dubrovačke vijesti o godini 1463.

Priopćio

dr. Ćiro Truhelka.

Do sada poznata vrela, iz kojih smo mogli crpsti historičke podatke za rekonstrukciju povijesti katastrofalne godine 1463., koja je uništila samostalnost kraljevine Bosne, vrlo su oskudna. Domaćih, suvremenih, osim kronike poturice Mihajla Konstantinovića Ostrovičanina[1]) i sitnih kroničarskih bilježaka, gotovo i nema a što je stranih, većinom je nepouzdano, mlagje, zabilježeno iz druge ruke.

Ja sam u svojoj radnji „Kraljevski grad Jajce“[2]) pokušao da na osnovu tih vrela ocrtam zgode ove godine, ali kako nam je falilo suvremenih vijesti, slika, što nam je one daju, nema one neposredne živahnosti, koju bi imala, da je bilo moguće ocrtati je na osnovu suvremenih domaćih vijesti.

Doduše već je Franjo Rački u „Radu“ iznio nekoliko vijesti iz dubrovačke arhive, ali to je bilo tako malo i neznatno, da me je ta oskudica ponukala, da u toj arhivi tražim daljnje vijesti, a što sam tu našao iznosim u prijepisu na kraju ove crtice.

Ima tu daleko više, nego li je priopćio Rački, ali i to, kolikogod je dragocjeno za naš historički aparat, prema podatcima za druge odsjeke bosanske povijesti, vrlo je oskudno.

Prije svega pada u oči, da u zbirci Lettere e Commissioni di Levante, koja sadržava politička i diplomatska pisma te naputke dubrovačkim poklisarima u raznih vladara na Balkanu i u njegovom susjedstvu, fali svaka i najmanja vijest, koja bi mogla iole osvjetlati političku povijest ove godine.

Moguće da su sveske ove godine propale nesretnim slučajem, ali je vjerojatno, da su ih Dubrovčani namjerice uništili, da se ne kompromitiraju naprama Porte, čiju su vrhovnost priznavali te joj plaćali godišnji harač.

Prema svim pripravama, što su zaokupile interesovane vlasti, bijahu auspicija godine 1463. sudbonosna a uz to neizvjesna. Spremao se prvi veliki sukob izmegju orijenta i evropskog okcidenta a koja će strana u tome nadjačati bilo je veoma dvojbeno pa su Dubrovčani, kao uvijek u sličnim prilikama, gledali da prividno pristaju uz jednu i uz drugu stranku a da se pri tome ne zamjere ni jednoj. Sva pisma i svi naputci, koji su izdani o toj dilemi bila su zapisana u gornjem zborniku, a kada je

[1]) Priopćena u „Glasniku srpsk. uċen. društva“, sv. I.

[2]) Sarajevo, 1904.

vojska sultana Mehmeda Fatiha osvojila Bosnu, bilo je možda uputno, da se ova dopiska uništi, da se kod Porte ne sazna, koju je ulogu igrao Dubrovnik u ono sudbonosno vrijeme.

Sigurno je to, da tih pisama u XVII. vijeku već nije bilo, jer ih ni Ivan Mar. Gundulić, koji je nastavio nedovršenu kroniku Junija Restića od god. 1451. do 1484. ne poznaje te se isključivo i dosta opširno služi istim oskudnim dokumentima, što ih i mi iznosimo.

Bilo kako mu drago, ti su dokumenti izginuli a s njima obilje vijesti, koje bi jamačno osvjetlale historiju osvojenja Bosne u mnogo jasnijem svjetlu.

Tako nam se sačuvaše samo protokoli triju vijeća: velikog, malog i vijeća umoljenih (rogati). U prva dva ima samo malo toga, ali tim više u zborniku „Partes consilii rogatorum", jer je ovo vijeće u doba ratne opasnosti imalo da se brine za sigurnost grada i da obavlja sve političke i diplomatske poslove sa susjednim vlastima.

Dakako, i ova vrela vrlo sporo teku, jer su u protokolima označena temata, o kojima je vijeće zaključivalo, što mračnije, tako da čitaoc danas jedva može da nagagja, o čemu se raspravljalo.

Izvadci, što ih priopćujem, nalaze se u slijedećim zbornicima:

Partes consilii rogatorum, vol. XVII. i XVIII.

Partes consilii maioris, vol. XII. i

Partes consilii minoris, vol. XVI.

*

O razlozima, koji su osvajača Bosne Mehmeda Fatiha neposredno potakli na kobnu vojnu, sačuvala se jedna verzija, koja po čitavom svom sadržaju zvuči tako romantično, da u njoj možemo nazrijevati utjecaj bujne pjesničke narodne fantazije, a mi ju ovdje zato spominjemo, što ju nalazimo i u dvije historičke radnje starijih bosanskih pisaca, koje su obje tek u najnovije doba objelodanjene. Jedan je od tih pisaca Tomko Marnjavić a drugi Ivan Marnjavić [1]).

Po ovoj verziji je sultan Mehmed za života kralja Tome osobno sa dvojicom pratioca uhagjao Bosnu, da si stvori sud o načinu, kako će ovu zemlju osvojiti. Odjeveni u odijelo derviša dogjoše oni i u Sutjesku te se nagjoše u podrumu kraljeva dvora, gdje jedan od kraljevih velikaša prepozna sultana te ga odmah uhvatiše. Kralj Toma saznav to, mjesto da se okoristi ovom zgodom, bijaše veledušan, pusti sultana na slobodu, darova ga obilno te se s njime po „ilirskom običaju" pobratimi.

Kraljev sin Stjepan Tomašević, koji je Osmanlije nada sve mrzio, nije bio sporazuman s ovim veledušjem, a ova opreka u shvaćanju situacije bijaše povodom te je u Bilajskom polju došlo do ubistva Tomina.

Katarina, udova Tomina, da osveti smrt suprugovu, posla poslanstvo sultanu da ga nagovori, da provali kao osvetnik svoga pobratima u Bosnu i da kazni ubojicu.

Ova verzija je u vidu romantično-poetičke psihologije prelijepa a da bi bila historička a po nazorima onoga doba bila je činjenica, da je Stjepan Tomašević sultanu uskratio godišnji danak posve dovoljan motiv, da sultan pohara nesretnu Bosnu ognjem i mačem.

---

[1]) 1. Discorso del priorato della Wrana di Giovanni Marnavich, Bosnese, Canonico di Sibenico. Priopćio dr. L. Jelić u „Glasniku zem. muzeja", 1906., str. 279. i 305.

2. Opis Bosne Tomka Marnjavića po originalu u Kasanatskoj biblioteci u Rimu. Priopćio dr. Karlo Horvat u „Glasniku zem. muz.", 1909., str. 149.

Mi znamo iz drugih vrela, da se zadnji bosanski kralj Stjepan Tomašević, kada je sultanu uskratio ovaj danak, nije oslanjao na svoje vlastite sile nego na izvanjsku pomoć, jer je scijenio, da je sudbina Bosne odlučna i za ostalu Evropu. Njegovi poklisari razišli se u oči rata na sve strane a naravno je, da su došli i u Dubrovnik. 31. januara raspravljali su „Rogati" o željama kraljeva poslanstva, što ga je vodio Radoje Bubanić i koje je došlo u pratnji poslanika hercega Stjepana Vukčića. Koliko razabiremo iz sačuvanih bilježaka to je poslanstvo imalo da ponuka Dubrovčane na zajedničku akciju i da ih nagovori, da zajedno sa bosanskim kraljem pošalju poslanike ugarskom kralju Matiji Korvinu pa da i njega mole za pomoć u prijetećem ratu, a isposlovav to, imalo je bosansko poslanstvo iz Dubrovnika krenuti dalje na jug Skenderbegu Kastrioti, da i njega interesira za ovu vojnu.

Dubrovčani, u vječnom strahu, da se ni kojoj stranci ne zamjere, priznavajući na jednu stranu vrhovnost ugarskog kralja, a plaćajući na drugu Porti redovito godišnji harač, nagjoše se u tjeskobi te bosanskim poklisarima dadoše tek „paregium", da mogu nastaviti svoj put Skenderbegu a ostale zahtjeve odbiše.

I raspravljajući radi ovoga poslanstva desila se jedna neugodna neprilika Dubrovčanima, koja nemilo karakteriše zakulisnu politiku ove trgovačke republike. Dubrovčanin Nikola Gundulić dospio je — a ne zna se na koji način — do jednog pisma, što ga je nosio jedan od kraljevih poslanika imenom Vlakuša Milojković, koji je bio pošao vojvodi Vladislavu Hercegoviću, da i njega bodri na otpor, a to pismo uhvatio je vojvoda Vladislav u rukama dubrovačkog kurira, koji ga je imao jamačno da nosi u Dubrovnik. Ovaj flagrantni slučaj špionaže imao je posljedicom neugodne reklamacije a Dubrovčani nagjoše se prisiljenim, ispričati se pred vojvodom Vladislavom i pred bosanskim poklisarom Vlakušom a prerevnom Nikoli Gunduliću dati ukor. Augurium o uspjehu velikog bosanskog pothvata bijaše prema ovome najernji!

Od Skenderbega vratiše se bosanski poslanici prve dane marta u Dubrovnik a odanle im dadoše Dubrovčani paregium do Spljeta, da se vrate kući.

U aprilu dogjoše opet kraljevi poslanici, logofet Stjepan i Dobrko, u Dubrovnik a Dubrovčani im isplatiše obični godišnji danak, koji se tu — dosta karakteristično po situaciju, u kojoj se našla Bosna — ne zove više tributum nego denarii honorantiae a osim toga im potvrdiše, da je dug od 6000 dukata, kojim se zadužio pokojni bosanski kralj Toma, isplaćen. Ovo potonje najbolji nam je dokaz, da su financijalne prilike zadnjeg bosanskog kralja bile sregjene, jer je taj dug za čitave vlade Tomine bio otvoren, a on ga je mogao u oči ovako velikog rata naplatiti!

Ovi poslanici imali su još posebnu misiju, koja se ne spominje pobliže a bila je opet jamačno ta, da Dubrovčane predobiju za rat protiv sultana; ali ta je želja, kako razabiremo iz naših zapisa, a limine odbijena.

Ako bosanski kralj nije u Dubrovniku, koji je bio najbliži na dohvatu orijentalne pogiblji, nalazio izdašne potpore, nije čudo da te potpore — bar za vremena — nije nalazio ni u kralja Matijaša ni u pape ni mletačke signorije.

Indolencija Dubrovčana napram bosanskome kralju išla je tako daleko, da su 6. maja, kada su Osmanlije već poplavili istočnu Bosnu, pismeno odbili kraljevu molbu, da mu šalju u pomoć vojnika, a jedino što su Bosni učinili dobra u to sudbonosno doba bijaše to, da su kraljevu stricu Radivoju Kristiću u Kreševu dozvolili 200 libara baruta za topove (29. svibnja). Jedini bosanski velikaš, za koga znamo da se odlučno digao na obranu svoje domovine i koga su Dubrovčani donekle — radi njegove neposredne blizine — podupirali, bijaše vojvoda Vladislav Kosača, sin hercega Stjepana.

Već rano u proljeće, u mjesecu martu imao je Vladisav poći u Bosnu kralju, jamačno da s njime utanači ratni plan. On je imao iz Zastolja poći u dubrovačko Konavlje a otale dubrovačkom barkom do Spljeta i dalje u Bosnu kralju. O tome putu i njegovom uspjehu fale nam potanji podatci, ali da su njegove pripreme bile bar za Humsku zemlju (današnju Hercegovinu) od koristi, znamo po tome, što je nakon katastrofe, koja je uništila bosanskog kralja, 14. jula, došao u Dubrovnik poslanik, koji javlja da je Vladisavljev brat, knez Vlatko Hercegović, oslobodio od Turaka Ključ u Hercegovini, a četiri dana poslije javio je drugi poslanik, da je sam Vladisav oteo Turcima tvrdi grad Ljubuški. I ove dvije epizode jedini su svjetli momenti u ono mutno doba.

Upravo je začudno, da u sačuvanim dubrovačkim spomenicima ove dobe nema ni najsitnijega spomena o potanjim zgodama, koje su se odigrale u mjesecu maju i početkom juna u Bosni a osobito je začudno, da nema glasa o sudbini, koja je zatekla kralja Stjepana Tomaševića. Ja držim, da ovo pomanjkanje vijesti govori u prilog mojoj u spomenutoj radnji o Jajcu obrazloženoj tvrdnji, da je kralj poginuo u Jajcu a ne, kako su neki stariji pisci, zavedeni neshvaćenim mjesnim nazivljem, iznijeli, u Blagaju na Buni: jer da se to smaknuće tamo desilo i da je sultan osobno stigao donle, gotovo na prag Dubrovnika, jamačno bi se to još isti dan saznalo u Dubrovniku, te bi se odaslalo bezodvlačno poslanstvo — ne da pomogne jadnoj žrtvi godine 1463. — nego da savije šiju pred moćnim osvajačem Bosne!

Dezorijentaciju dubrovačku u ovo doba najbolje dokazuje ova činjenica, da se u Mletcima već na 10. juna znalo, da je bosanski kralj poginuo, a u Dubrovniku vijeća consilium rogatorum četiri dana kasnije (14. juna) o tome, kako će dočekati bosanskog kralja Stjepana i kraljicu mu, ako dogje u Dubrovnik te izabire trojicu „oficijala", da dvore kraljicu a četiri plemića, koji će biti dodijeljeni na službu kralju. Kralj je megjutim poginuo a kraljica na bijegu u Hrvatsku dopala je ropstva bana Sperančića a tek pošto se oslobodila, obraća se preko svog vijernog sluge Ivaniša Vlatkovića na Dubrovčane, da joj dozvole doći na koji otok i tamo ugovarati o nekoj posebnoj stvari (9. jula). Ta posebna stvar, u kojoj je Dubrovnik imao zastupati kao izaslanik Nikola Marinov Gundulić, jamačno je prodaja relikvija sv. Luke, o kojima sam u svojoj radnji o Jajcu opširnije govorio, a zaključujem to po tome, što su Dubrovčani u isto vrijeme raspravljali sa fratrima vikarije o istim relikvijama.

Kraljica Mara ovaj put nije došla u Dubrovnik nego tek u oktobru, ali sa nje je već u to kratko vrijeme izginuo kraljevski ugled, jer joj Dubrovčani ovaj put ne dodjeljuju počastne pratnje, nego jedino votiraše — ako ne ostane dulje od šest dana u gradu — dnevno po tri perpera u ime hrane, a ako ostane dulje, treba da se ponovno vijeća o tome. Čitav trošak, što je Dubrovnik bio spreman da potroši u čast udove zadnjeg bosanskog kralja, limitiran je sa 30 perpera!

*

Dosta žalosnu ulogu igrao je u ovo kritično vrijeme herceg Stjepan Vukčić, kojega današnji narod hercegovački drži osobitim junakom, ali se tom prilikom nije baš junački ponio. Istina, ni Hercegovci nisu mislili dočekati Osmanlije oružjem u ruci, jer su Trebinjani prvi pomislili na bijeg te zaiskali u Dubrovniku dozvole, da se, ako ustreba, na dubrovačkom posjedu zaklone a ovo im je dozvoljeno 13. siječnja pod uvjetom, da svoje vino, koje su kanili takogjer osigurati, drže bolirano, da ne bude prilike kontrabandi. Kod ovakog shvaćanja situacije nije ni čudo, da ni herceg uz ono

silno blago, što ga je za svoga vijeka nakrcao te nam se o njemu u dubrovačkoj arhivi sačuvaše i danas još računi, nije ni pomislio da organizira u velikom stilu akciju, kojom bi se — ako ne Bosna — a ono bar njegova vlastita država, današnja Hercegovina, obranila od prijeteće navale, već da mu je bila bijeg prva i najpreča misao, koja ga je zaokupila na glas da Turci idu.

Panički strah megjutim prinuždio ga je bar na to, da se izmirio sa svojim sinom vojvodom Vladisavom, koji je pokušao, da sam organizuje obranu, a jedina vijest, što je nalazimo o oružanju hercegovom jest ta, da je početkom januara zamolio u Dubrovčana 20 vojnika i balestijera, da ih meće u svoje gradove kao branioce a Dubrovčani mu to 6. januara dozvoliše uz uvjet, da po prijateljima potajno i oprezno najmi ove ljude, da Dubrovčane ne bi time prema Porti kompromitirao.

Daleko više i opširnije se raspravljalo u Dubrovniku o hercegovom bijegu! 27. januara zaključilo je vijeće umoljenih dati salvum conductum hercegu, njegovoj ženi, sinovima mu Vlatku i Stjepanu, njegovoj vlasteli, slugama i sluškinjama, da se zaklone bilo u Dubrovniku bilo na dubrovačkom posjedu. Osim za čeljad vrijedio je taj salvum conductum i za sve pokretno blago hercegovo: zlato, srebro, dukate, novce, nakit, dragulje, odjeću, robu, oružje i ostalo a dan je *„cessante et penitus amoto omni et singulo impedimento, tam reali, quam personali, quod ipsis aut ipsorum alicui quomodolibet possit inferri“*.

Tečajem mjeseca juna mnogo se u vijeću raspravljalo o dolasku hercegovom, koji je napokon odlučio da bježi u Cavtat, gdje ga je imao pratiti Andrija Franin Sorkočević.

Naravski da se je i ostala rodbina hercegova, osim oba starija sina zaklonila na dubrovačkom zemljištu: najmlagji sin mu Stjepan, kći Katarina, udova bosanskog kralja Tome, Vladisavljeva i Vlatkova supruga, a iza poraza Bosne i sila preživjela plemstva, koje su Dubrovčani nastojali da što prije uklone na otoke.

Premda su Dubrovčani u oči bosansko-turskog rata nastojali, da svoj podanički odnošaj prema Porti, koji se sastojao u tome, da su kroz dvadesetak zadnjih godina plaćali godišnji danak, što ostentativnije ističu te su s toga svakom protiv Porte naperenom pothvatu svoju pripomoć uskratili i radili sve i sva, da sultanu ugode, ipak se nisu uzdali, da će Porta njihovo ponašanje priznati i poštediti Dubrovnik. Čim se na osvitu 1463. godine u Dubrovniku dočulo, da će doći do rata na Bosnu, stali su se Dubrovčani grozničavo pripravljati na obranu. Već 19. januara dobio je magister Mihael nalog, da načini 16 *bombardela* (malih topova) sa po dva kanona, koji će bacati kamena zrna od osam libara težine a za lagje 17 sličnih manjih bombardela za kamena zrna od 4 libre.

3. marta ovlastilo je vijeće umoljenih rektora, da sa malim vijećem izradi naputak, po kome će se obraniti u slučaju neprijateljske navale dubrovački posjed na kopnu, u Konavljima, Stonu i takozvanim Terrae Novae, to jest u onom dijelu Konavalja, što su ga Dubrovčani kupili od vojvode Radosava Pavlovića.

Uz ove mjere valjalo je misliti i na to da se spase i dubrovački gragjani, koji su se nalazili po trgovačkom poslu u raznim krajevima Bosne te je u tu svrhu zaključeno, da se proglasi takozvana *„fida“*, uslijed koje bi smio svaki Dubrovčanin, i ako je kome šta kriv ili dužan, vratiti se u Dubrovnik a da ga vjerovnik ili oštećenik ne smije sudbeno proganjati. Ta „vjera“ [1]) davala se redovito na dan sv. Blaža,

[1]) Sravni arnautsku „besu“, koja doslovce ima isto značenje.

da se dade mogućnost svakom Dubrovčaninu da prisustvuje velikim tradicionalnim svečanostima u slavu dubrovačkog gonfalonijera a izvanredno se davala u ratno doba, da se nikome ne otimlje mogućnost, spasiti se u gradskim zidinama Dubrovnika. U znak proglašenja te vjere digao se barjak slobode *(standardum francum)* a to se ovom zgodom uradilo na 6. juna. Od „fide" bili su samo isključeni dužnici općinskih kirija, to jest nije se time suspendirala dužnost plaćanja kirije onima, koji su stanovali u kojoj općinskoj zgradi.

U to doba odigrao se glavni dio katastrofe, koja je uništila bosansko kraljevstvo te je naravska posljedica tome bila silna panika, koja je zavladala Dubrovnikom a dubrovačko vijeće umoljenih grozničavo je radilo oko toga, da spasi grad. Istoga dana kada se imao dići *standardum francum* izdan je nalog knezu stonskom, da sazove zbor i da izabere 200 oružanih ljudi u obranu Stona; knez u Slanom dobio je nalog da šalje u Dubrovnik 150 do 200 oružanih ljudi na obranu grada; narod na kopnu pozvan je da se spasi na otoke ili na Stonskom ratu; u Apuliju odaslan je Toma Bunić da dobavi 200 vojnika plaćenika; napokon se zaključilo od sv. Jakova pa do Belvedera sasjeći svu šumu i drvljad, da Turci, ako bi navalili, ne nagju tamo zakloništa.

Osim toga naloženo je knezu u Slanome, da sasiječe svu Dubravu oko Slanoga a što je za gragje bolje drvljadi da na splavima otpravi u Ston, da se njome utvrdi Stonski Rat.

7. juna izabralo je vijeće umoljenih posebni odbor, koji se sastojao od trojice plemića te od slavnog graditelja današnje rektorske palače, Michelozza Michelozzi [1]) i magistra Bernardina, koji će imati izraditi osnovu, po kojoj će se preudesiti i pojačati gradske zidine a sve zgrade izvan dubrovačkih zidina oboriti, da neprijatelj tamo ne nagje zaklona.

Ovaj odbor izradio je odmah svoj „raport" te ga je podastro 11. juna velikom vijeću na odobrenje. Ovaj raport naregjuje, da se u stanovitom pojasu izvan gradskih zidina obore sve zgrade u predgragjima Pile i Ploče sa svojim ubavim vilama i zgradama i zgrade sjeverno od gradskog bedema u današnjem *Posatu*. Sve to se imalo razoriti najdulje za 12 dana a kamen i opeka imala se uz naplatu staviti na raspolaganje općini za gradnju utvrda. Ako ko u tome roku ne bi oborio svoje kuće, oboriti će ju općina, koja si u tom slučaju prisvaja besplatno materijal. Jedino drvene zgrade nisu se morale oboriti odmah, jer je bilo moguće u skrajnoj nuždi sažeći ih.

Deset dana poslije toga — 16. juna — zaključilo je vijeće umoljenih, da od ovoga razora ne poštedi ni crkava izvan gradskih zidina, koje su bliže gradu, jer je na to privolio ordinarijat uz uvjet, da će se, ako nadogju bolja vremena, sve ove crkve ponoviti i u njima postaviti onoliko oltara, koliko je bilo prije. Ove crkve bile su: sv. Kate, sv. Lazara, sv. Ivana, sv. Tome i sv. Jurja. Ujedno se zaključilo razoriti izvan grada i u Gružu i na Rijeci sve čatrnje, da neprijatelj, ako dogje, ne nagje pitke vode. Obaranjem zgrada u dubrovačkim predgragjima valjalo je započeti sutradan, a koji vlasnik nebi poslušao, imao bi se kazniti globom od sto dukata.

---

[1]) O Michelozzu sravni zaključak od 13. maja, kojim se potvrgjuje za daljnju godinu dana u dubrovačkoj službi.

Zanimiv je slučaj, da je u isto vrijeme, kada je ovaj slavni arhitekt radio na planu oko obrane Dubrovnika, po vijesti kronike izgorila rektorska palača te se desila time prilika, da ju ovaj umjetnik na novo sagradi u obliku, koji je danas još — bar u prizemlju — sačuvan.

I tako padoše prekrasna ubava dubrovačka predgrađa sa idiličkim ljetnikovcima vlastele žrtvom ratnoga straha.

Isti dan zaključeno je poslati jednog plemića u Dalmaciju, da pod kaznom bune naloži svim dubrovačkim ribarima, da se bezodvlačno vrate kući a svakom Dubrovčaninu bez razlike zabranjeno je slijedećega dana, da ostavi bilo pod kojom izlikom grada.

19. juna naloženo je knezu stonskom, da dozvoli svim Vlasima i Popovljacima, zgodnim za oružja, da se sa svojim familijama zaklone na Stonskom Ratu i da ga brane.

I tako su se Dubrovčani spremali na očajnu borbu na tijesnom prostoru usred svojih gradskih zidina, koje je imao arhitekta Michelozzo da prema talijanskim strategičkim zahtjevima svoga vremena preudesi za obranu.

Da se namire silni troškovi skopčani s ovim pripremama odlučilo je vijeće umoljenih 25. juna zaiskati u hercega Stefana zajam od 10.000 dukata od njegova poklada, što se nalazio u Dubrovniku u pohrani.

Usred ovih priprema našao se u Dubrovniku sultanov „*sclavus*". Pod tim imenom neimamo razumijevati prosta roba, nego kancelara, koji je za Portu obavljao svu slovjensku korespondenciju sa podjarmljenim slovjenskim zemljama na Balkanu a i sa Dubrovnikom, koji je već za vrijeme rata sa vojvodom Radosavom priznao vrhovnost sultanovu. Taj „*sclavus*" bio je prema tome uplivan dostojanstvenik na Porti, a ako se u to doba našao u Dubrovniku, bilo je to jamačno po nalogu Porte.

Ime tome turskom „sklaviku" bijaše Mustafabeg, a njegovom uplivu valja jamačno pripisati, da su Dubrovčani zaključili, da odvrate prijeteću im pogibelj parlamentiranjem i novcem.

15. juna odlučilo je vijeće umoljenih da odašalje sultanu u Bosnu poslanstvo a na čelu mu Eliju Bunića i Nikolu Palmotića, da mu se pokloni i da mu, osim običnog godišnjeg harača i darova, preda 300 zlatnih dukata. I važnijim odličnicima na Porti imalo se osim običnih godišnjih darova u srebrnini i skupocjenom suknu, dati novčani darovi i to Isakbegu, njegovu sinu Isabegu Isakoviću i carevom „sclavu" Mustafabegu po 100 dukata a „kancelaru" Skenderu 20 dukata.

Dva dana poslije toga dobio je Mustafabeg još stotinu dukata rušveta, samo da priredi dubrovačkim poklisarima što prijatniji doček.

Uzdajući se u uspjeh ove diplomatske misije odustali su Dubrovčani od nekih mjera, na koje ih je natjerala ratna strava. Vojvoda Ivaniš Vlatković bio je naime obećao doći oružanom vojskom Dubrovniku u pomoć a oni ga još 21. juna zaklinjahu, da što prije dogje, ali već za nekoliko dana pronio se glas, da je sultan ostavio Bosnu te Ivanišu poslaše pismo, u kome mu javljaju, neka se vrati, jer ga više ne trebaju a u isto vrijeme vijećalo se o naputcima, što će se dati dubrovačkim poslanicima na put pred sultana. Koliko razabiremo iz sačuvanih protokola nisu Dubrovčani znali, na koju je stranu krenuo sultan, jer se poklisarima naložilo, ako je krenuo na Ugarsku te je prilike, da će tamo biti rata, da se spasu kako znadu; ako li je pošao u Rumeliju, neka nastave put, a ponestane li im novca za troška, neka uzmu od novaca, namijenjenih kao dar Isak paši, baši rumelskome.

Mi znamo po drugim vijestima, da je sultan 17. juna već bio stigao u Skoplje (Uščup) a Bunić i Palmotić ispratiše ga do Sjenice.

To se poslanstvo vratilo 21. jula u Dubrovnik i dobilo je za svoju misiju apsoluciju, a o uspjehu njihovom najbolje sudimo po toj činjenici, da je *consilium rogatorum* istoga dana dozvolilo svojim trgovcima, da opet polaze u Bosnu po poslu, ali pred-

bježno još bez robe, i da je u istoj sjednici votiralo Isabegu dar u suknu u vrijednosti od 400 perpera.

U našim zapisima ima još nekoliko vijesti dosta zanimivih po akciju kralja Matije Korvina u Bosni. Već koncem oktobra došao je kraljev poslanik Ladislav Veseny, da javi Dubrovčanima, da kralj Matija polazi na Bosnu a 31. oktobra vijećalo je vijeće umoljenih o tome i zaključilo javiti ovu vijest odma hercegu Stjepanu i Skenderbegu Kastrioti a pred kralja odaslati posebno poslanstvo, koje će mu ponijeti dar u srebrnini i drugome od 300 dukata i ujedno pozvati kralja, da po mogućnosti posjeti i Dubrovnik. U ovo poslanstvo izabrani su poslije Ivan Vučić, Jakov i Vladisav Gundulić.

Kralju Matiji megjutim nije stalo bilo za reprezentativne ceremonije, već je on od Dubrovčana tražio službe, koje će pripomoći njegovoj ratnoj akciji oko oslobogjenja Jajca i Bosne i tako mu moradoše početkom decembra slati 5 tovara baruta po 300 libra, kasnije mu poslaše liječnika Ivana Petra da liječi u kraljevoj vojsci ranjenike a 20. decembra poslaše još 1500 libara praha. Osim toga zahtijevao je kralj, da mu Dubrovčani plate dvije godišnje rate danka, što ga plaćahu ugarskoj kruni od vremena Ljudevitova, svega 1000 dukata, unaprijed a ovi naložiše svojim poklisarima da taj novac, kojim se namiruje danak do marta 1465., pozajme u dubrovačkih trgovaca, koji bi se desili u Bosni i da ga predadu kralju.

Osim drugih sitnijih vijesti, koje se odnose na boravak kralja Matije u Bosni, ističe se jedna osobito time, što ilustrira državnopravne nazore kraljeve o Bosni nakon smrti njenog zadnjeg kralja.

Poznato je da su bosanski vladari imali u Dubrovniku svoje palače a na dubrovačkom posjedu posebna zemljišta, a to je bilo iznajmljeno uz stanovitu najamninu Dubrovčaninu Marinu Restiću. Kada je poginuo kralj Stjepan Tomašević a u oktobru nadošao godišnji rok da se plati ova kirija, ponudio je Restić 5. oktobra tu kiriju za imanja pokojnog[1]) kralja vijeću, koje je izdalo nalog, da dubrovački blagajnici preuzmu i deponiraju ovaj prihod.

Megjutim je za to saznala Katarina udova predzadnjeg bosanskog kralja Tome te je novac zahtijevala za se, smatrajući se valjda pravnom nasljednicom svoga pastorka. Dubrovačko vijeće megjutim nije toj želji udovoljilo, nego je zaključilo, da se točno prouče povelje, koje se odnose na ova imanja. Tako je ostalo ovo pitanje neriješeno do početka godine 1464.

Kralj Matija Korvin, smatrajući sebe pravnim nasljednikom posljednjeg bosanskog kralja protegao je ovo pravo i na kraljevo vlasništvo u Dubrovniku, te je imenovao Junija Gjorgjića svojim prokuratorom „kuća i zemljišta“ bosanskog kralja s nalogom, da ova reklamira u Dubrovniku.

13. i 19. januara raspravljalo je vijeće umoljenih o ovom zahtjevu te nije zaključilo ništa odlučna, nego je odgagjalo riješenje, a kako saznajemo iz Gundulićeva nastavka Restićeve kronike, ono je nastojalo da preko Gjorgjićeve rodbine — Junija Gjorgjića nije bilo onda u Dubrovniku — sklone ovoga, da se ne zauzimlje osobito za misiju povjerenu mu od kralja Matije.

---

[1]) Ovo je prvi slučaj da se posljednji bosanski kralj zove u dubrovačkim spisima „pokojnim“.

Ispisi iz dubrovačkih zapisnika za godinu 1463.[1])

6. januara 1463.

Prima pars est de offerendo pro oratore vnum ex nobilibus nostris ad petitionem cherzechi Stipani.

Prima pars est de mittendo dictum oratorem ad comitem Vladissauum.

Prima pars est de dando dicto nobili iperp. CXL pro salario, expensis, famulis et equis cum hoc, quod teneatur secum ducere famulos tres et equos quatuor ad minus et teneatur stare inter Vladissauum et cherzech Stiepanum vno mense et, si plus staret apud ipsos, habere debeat iperp. tres in die [2]).

Prima pars est de offerendo ambassiatori cherzech Stiepani, quod dictus cherzech possit conducere expensis suis de subditis nostris vsque ad viginti pro soldatis et balisteriis, ponendis in suis castris, eos conducendo honesto modo, per medium amicorum suorum, ita quod non appareat, dominium nostrum se impedire in hoc. [R. 17, 166.[

Prima pars est de dando libertatem domino rectori et suo minori consilio respondendi Stiepano ambassiatori cherzechi Stiepani.

Prima pars est de faciendo tres, qui debeant ordinare et ordinatam in scriptis portare presenti consilio comissionem dandam domino Jacobo de Gondola ituro ad comitem Vladissauum. [R. 17, 166'.]

7. januara 1463.

Prima pars est de firmando dictam commisionem. [R. 17, 166'.]

13. januara 1463.

Prima pars est de concedendo nobilibus de Tribigne quod, si contingeret, ipsos fugere in loca nostra, possint etiam in dicta loca nostra portare vinum, super quo tamen vino, quod portaretur, poni debeant bulle opportune et fieri alie prouisiones, prout d. rectori et minori consilio (videbitur), ne committantur contrabanda. [R. 17, 170.]

19. januara 1463.

Captum fuit, quod officiales ad bombardellas, v. z. ser Nicola Pr. de Sorgo, ser Orsatus de Menze, ser Marinus Bu. de Gondola debeant fieri facere per manus Michaelis bombardellas XVI cum duobus canonis pro qualibet, que portent libras octo de petra pro qualibet et bombardellas sedecim cum duobus canonis pro qualibet pro galleis, que portent libras quatuor petre pro qualibet. [Min. 16, 55'.]

20. januara 1463.

Prima pars est de scribendo Schenderbegho et principi Tarenti, eos rogando, quod intercedant pro nobis apud maiestatem regis Ferdinandi, ne saluusconductus nobis factus per ipsum reuocetur. [R. 17, 173'.]

27. januara 1463.

Prima pars est de concedendo liberum et validum saluumconductum illustrissimo cherzech Stiepano, eius vxori unacum filiis, comite Vlatcho et comite Stiepano ac nobilibus, nunciis et seruitoribus suis, ancillis ac toti eius familie eiusque auro, argento, ducatis, monetis, goys, lapidibus pretiosis, vestibus, massariis, armis, arnexiis et rebus omnibus, vtinam ad ciuitatem nostram Ragusii eiusque districtum tam simul, quam separatim, ibique standi, morandi, prati-

---

[1]) Na kraju svakog zapisa označeno je mjesto, gdje se nalazi. Kratice su ove: *R.* za Consil. Rogat., *Maj.* za Consil. Maius, *Min.* za Consil. Minus. Prvi broj označuje broj sveske, drugi broj lista u njoj. U ispisima ispuštao sam suvišna opetovanja u alternativnim predlozima te sam naročito ispuštao protupredlog („*secunda pars*"), osim ako je ovaj usvojen. To vrijedi naročito za sjednice, u kojima se raspravljalo o izboru poklisara, jer se ove od davnine razvijaju po konvencionalnoj shemi.

[2]) Poslanikom izabran je ponovnom balotacijom ser Jacobus de Gondola.

candi, conuersandi, pernoctandi et inde abeundi semel et pluries, die noctuque et tam per terram quam per mare, dictaque aurum, argentum, ducatos, monetas, goyas, lapides preciosos, vestes, massaricias, arma, arnesia et res omnes ad ipsam ciuitatem nostram et eius districtum portandi et asportandi pro libito eorum voluntatis, cessante et penitus amoto omni et singulo impedimento tam reali, quam personali, quod ipsis aut ipsorum alicui quomodolibet possit inferri. [R. 17, 176'.]

29. januara 1463.

Prima pars est de dando libertatem domino rectori et suo minori consilio scribendi domino Jacobo de Gondola ambassiatori nostro ad voyuodam Vladissauum secundum continentiam literarum habitarum a cherzch Stiepano. [R. 17, 177.]

31. januara 1463.

Prima pars est de dando libertatem domino rectori et suo minori consilio respondendi ambassiatoribus maiestatis regis Bosne et cherzech Stiepani, se excusando a mittendo ambassiatores nostros in Hungariam insimul cum ambassiatoribus dictorum regis et cherzechi.

Prima pars est de offerendo dictis ambassiatoribus, quod cum tempore mittamus ambassiatam nostram in Hungariam et alio, quo opus erit.

Prima pars est de dando libertatem domino rectori et suo minori consilio dandi paregium ambassiatoribus regis Bosne ituris ad Schenderbegh et scribendi ac dandi commissiones ser Palladino de Gondola.

Prima pars est de donando ambassiatoribus maiestatis regis Bosne.

Prima pars est de donando tribus ambassiatoribus regis ipp. centum in pannis vz. (Radoe Bubanich) ipps. L^{ta} et aliis duobus ipp. L^{ta}.

Secunda pars est de donando Radoe Bubanich ipp. XL. et aliis duobus ipp. XL. (Casum.). [R. 17, 178.]

1. februara 1463.

Prima pars est de donando piffaro, gnachariis et trombetasiis regis Bosne, voyuode Pethari[1]) Paulouich et voiuode Iuanis Vlatchouich, qui venerunt ad honorandum festum sancti Blasii.

Prima pars est de donando cuilibet ipsorum ipperp. duos in contantibus et brachia decem panni de 60. [R. 17, 75.]

4. februara 1463.

Prima pars est de donando gnachariis, tibicinibus et tubicinibus regis Bosne, voyuode Pethari Paulouich et voyuode Ivanis Vlatchouich, qui venerunt honoratum festum sancti Blasii protectoris nostri tantum, quantum fuit anno preterito, vz. iperp. duos in contantis pro quolibet eorum et brachia decem panni de 60 pro quolibet. [Maj. 12, 155.]

9. februara 1463.

Prima pars est de mutuando Marincho Florii cancellario nostro in ydiomate sclauo ex denariis comunis nostri iperp. trecentos quinquaginta, quibus summe eget in maritationem vnius filie sue et attentis gratis et fidelibus eius seruiciis per eum continue factis dominio nostro circa quod triuit et teritvitam suam. Quos iperp. trecentos quinquaginta soluere et restituere debeat comuni nostro in hunc modum, vz. quod de omni et singula polliza eius salarii sibi defalcare debeat tertia pars dicte pollize, vsque ad integram solutionem et defalcationem dictorum iperp. 350, cum hoc, quod teneatur dare plegiariam acceptandam per minus consilium pro dictis iperp. 350 aut ipsorum parte, quando non esset defalcata modo predicto, soluenda comuni nostro in casu, quo ipse Marinchus moriret aut descederet a salario comunis nostri ante totalem ipsorum iperp. 350 defalcationem. [Maj. 12. 115.]

---

[1]) U originalu pogrješno umetnuto izmegju imena i prezimena et.

10. februara 1463.

Prima pars est de dando libertatem domino rectori et suo minori consilio respondendi vicario fratrum Bosne prout fuit arengatum et prouidendi pro occupatione, quam dicunt esse factam de eorum territoriis de Lisaz. [R. 17, 180'.]

Prima pars est de dando libertatem domino rectori et suo minori consilio rescribendi comiti Vlatcho et quod et ser Nicola Mar. de Gondola debeat scribere dicto comiti Vlatcho, faciens excusationem pro litteris Vlacusse Miloichouich inuentis in manibus corerii nostri, que littere ser Nicole primo videri debeant per minus consilium.

Prima pars est de corrigendo ser Nicolam Mar. de Gondola, pro dictis litteris Vlacusse Miloichouich, quas misit per corerium nostrum. [R. 17, 181'.]

12. februara 1463.

Prima pars est de faciendo excusationem vicario et aliis fratribus de vicaria Bosne pro subuentione expensarum, quam petunt. [R. 17, 182.]

14. februara 1463.

Prima pars est de mittendo ad cherzech de manibus dominii nostri Radiz et fratrem de Tribigne Gliubibratichi Radinouichi. [R. 17, 183'.]

19. februara 1463.

Prima pars est de dando libertatem domino rectori et suo minori consilio respondendi Radoe chomornicho et ambassiatori cherzech Stiepani, se excusando, prout fuit arengatum.

Prima pars est de dando libertatem domino rectori et suo minori consilio respondendi Vlacusse Miloychouich ambassiatori majestatis regis Bosne prout fuit arengatum. [R. 17, 185'.]

3. mart 1463.

Prima pars est de dando libertatem domino rectori et suo minori consilio faciendi eas prouisiones, que ipsis videbuntur opportune pro saluamento nostrorum Canalis, Astaree, Terrarum Nouarum, Canalis et aliorum locorum. [R. 17, 188',]

Prima pars est de dando libertatem domino rectori et suo minori consilio respondendi ambassiatoribus maiestatis regis Bosne, qui fuerunt ad Schenderbegh, et ipsis prouidendo de paregio vsque Spalatum. [R. 17, 188'.]

Die VIIII° Marcii 1463.

Prima pars est de dando libertatem domino rectori et suo minori consilio rescribendi cherzech Stiepano, Radino gost et voyuode Vladissano.

Prima pars est de promittendo dare d. despotisse Helene duc. quatuorcentum ad festum sancti Dimitrii de mense octobrio proximo futuro pro tributo, quod datur serenissimo d. regi Bosne facientibus ambassiatoribus dicti serenissimi regis Bosne expeditoriam opportunam de receptione dictorum ducatorum quatuorcentum et, si dicta Helena despotissa uolet, faciendi sibi promissionem de dictis duc. 400.

9. mart 1463.

Prima pars est de dando libertatem domino rectori et suo minori consilio respondendi duobus *Vochis* de Tribigne qui venerunt parte nobilium et sbori di Tribigne. [R. 17, 191'.]

12. mart 1463.

Prima pars est de dando libertatem domino rectori et suo minori consilio, si voiuoda Vladissauus veniet in Canale ac honorando ipsum per comitem nostrum Canalis et duos prouisores, qui sunt in Canali, expendendo in rebus cibariis, prout ipsis d. rectori et minori consilio videbitur. [R. 17, 192'.]

14. mart 1463.

Prima pars est de consentiendo barcham vsque Spalatum ambassiatori voyuode Vladissaui, ituro ad regem Bosne. [R. 17. 193.]

16. mart 1463.

Prima pars est de donando ambassiatori voyuode Vladissaui, qui portauit nouum de acquisitione . . .[1]) — de donando sibi iperp. quinquaginta. [R. 17. 193'.]

Prima pars est de donando voyuode Exebegh Isachovich in pannis iperp. ducentos. [R. 17, 194.]

19. mart 1463.

Prima pars est de donando adhuc voyuode Vladissauo de rebus cibariis qui est in Xastolie[2]), iperp. triginta prout domino rectori et minori consilio videbitur. [R. 17, 195.]

20. mart 1463.

Prima pars est de mittendo vnum ex nobilibus nostris ambassiatorem ad voyuodam Vladissaum; — de dando sibi tres equos et iperp. tres in die pro salario et expensis.

Secunda pars est, si dictus voyuoda Vladissaus non erit in Canali, dictus nobilis debeat ire in Tribigne et non possit ire vltra Tribigne.

Electio dicti nobilis: d. Jacobus Mar. de Gondola [R. 17, 196.]

23. mart 1463.

Prima pars est de adiuuando voyuodam Vladissauum in grano.

Prima pars est de dando sibi starios quinquaginta. [R. 17, 197.]

29. mart 1463.

Prima pars est de absoluendo et liberando dominum Jacobum de Gondola, qui fuit ambassiator ad voyuodam Vladissauum, a dicta eius ambassiata et sibi regratiando pro eius bono et laudabili portamento. [R. 17, 198.]

30. mart 1463.

Prima pars est de dando libertatem domino rectori et suo minori consilio scribendi comiti Stagni et voyuode Vladissauo pro terrenis que... di Xastolie cherzechi datis, per ipsum voyuodam Sismano et pro terrenis de Duba datis Buyacho[3]). [R. 17, 200.]

16. april 1463.

Prima pars est de consentiendo nunciis cherzechi Stiepani, quod possint naulizare duas ex barchis nostris causa eundo ad onerandum granum. [R. 17, 202.]

22. april 1463.

Prima pars est de offerendo Stephano logofeth et Dobercho, ambassiatoribus maiestatis regis Bosne, denarios honorantie, qui ipso omni anno dantur per comune nostrum vz. id, quod sibi debetur pro tempore preterito, facientibus ipsis expeditorias opportunas; pro reliquo vero, quod petunt, pro quo terminus non venit, se excusare debeat bono modo d. rector et eius consilium. [R. 17, 204.]

Prima pars est de dando libertatem domino rectori et suo minori consilio respondendi suprascriptis ambassiatoribus et ipsis dare obligationem ducatorum sexmilium, quam comune

---

[1]) Punktirana riječ je u originalu posve nečitljiva. Počinje sa *d* a možda se ima čitati „dominii".

[2]) Zastolje u Konavljima. U Gundulića: „Sastoje".

[3]) U Gundulića „Braiko".

nostrum habet super olim regem Thomam, eius patrem, eo quia dicti ducati 6000 sunt defalcati in depositum temporis preteriti. [R. 17, 204'.]

Prima pars est de soluendo comiti Xarcho Vlatchouich pro se, voyuoda Iuanis eius fratre ac aliis eius fratribus et consobriis donum, quod habere debent in vita sua omni anno a dominio nostro pro annis duobus finituris die 24. martij 1464. cum hoc, quod de ipsis denariis ipsis retinere debeant pro nunc yperp. centum nonaginta pro parte yperperorum quingentorum nonaginta, qui debent defalcari de ratione et parte Radiuoy et olim Marci, eorum fratrum, pro denariis alias solutis per comune nostrum cherxech Stiepano pro damno, facto per ipsos Radiuoy et olim Marcum *ducathnico* ipsius cherzechi Stiepani. Et residuum dictorum iperp. quingentorum nonaginta defalcari debeat pro temporibus futuris ad iperp. centum omni anno, vsque ad complectam solutionem ipsorum iperp. quingentorum nonaginta, quod residuum erit, ypp. quadringena. [R. 17, 205.]

26. aprila 1463.

Prima pars est de dando fidam mercatoribus nostris, qui ad presens reperiuntur in territorio maiestatis regis Bosne. [R. 17, 205.]

28. aprila 1463.

Prima pars est de affidando mercatores nostros, qui reperiuntur in territorio maiestatis regis Bosne, vz. ipsos et hauere, quod portarent de dictis locis per totum mensem julii proxime futurum. [Maj. 12, 123'.]

30. aprila 1463.

Prima pars est de tenendo adhuc Nicolaum Barberini pro scribano in lingua sclaua ad scribendum custodias Stagni. [R. 17, 207'.]

6. maj 1463.

Prima pars est de faciendo tres, qui debeant ordinare et ordinatas in scriptum portare presenti consilio literas scribendas mai. regis Bosne, se excusando pro soldatis, quos petit, quia in hoc tempore ipsi egemus ipsis soldatis pro tutela nostra. [R. 17, 210.]

9. maj 1463.

Prima pars est de dando libertatem domino rectori et suo minori consilio rescribendi cherzech Stiepano, Radino gost et voyuode Vladissauo.

Prima pars est de promitendo dare d. despotisse Helene[1]) duc. quatuorcentum ad festum sancti Dimitrii de mense octobrio proxime futuro pro tributo, quod datur serenissimo d. regi Bosne, facientibus ambaxiatoribus dicti seren. dni regis Bosne expeditorias opportunas de receptione dictorum ducatorum quatuorcentum et, si dicta despotissa uolet, faciendi sibi promissionem de dictis ducatis 400. [R. 17, 212.]

13. maj 1463.

Prima pars est de tenendo adhuc per vnum annum magistrum Michelocium ad salarium comunis nostri.

Prima pars est de tenendo ipsum cum salario consueto.

23. maj 1463. *Rog. vol. 17.*

Prima pars est de offerendo voyuode Vladissauo paregium pro donna Catharina eius sorore relicta regis Thome, si veniet ad mare — cum vna ex fustis, que sunt ad illud mare. [R. 17, 217'.]

---

[1]) Despotica Jelena zaklonila se već od prije u Dubrovniku, gdje je zaručila kćer sa Leonardom de Saneta Maura pa joj vijeće 30. aprila 1463. pozajmilo za sutradan salu u općinskoj palači za tu svečanost i votiralo 40 perpera za gozbu. [R. 17, 207.]

29. maj 1463.

Prima pars est de concedendo de puluere bombarde comiti Radiz Christich, barbano majestatis regis Bosne, qui est in Cresgneuo.

Prima pars est de concedendo sibi libras ducentas.

Prima pars est de concedendo sibi dictum puluerem venditum. [R. 17, 222.]

2. juni 1463.

Prima pars est de deiciendo et amouendo domum magne tinctorie extra portam Pillarum et hoc pro maiori tutela ciuitatis nostre, ne, si hostis in nos impetum incitat, ex dicta domo habeat occasionem offendendi dictam ciuitatem nostram bombardis et aliis machinis.

[Maj. 12, 127'.]

4. juni 1463.

Prima pars est de mittendo vnum nobilem ad voyuodam Vladissaum; — de dando dicto nobili duos famulos et tres equos.

Electio dicti nobilis ituri ad voyuodam Vladissaum: ser Nicola Mar. de Gondola.

[R. 17, 223.]

Ser Michael Mar. de Restis, ser Marinus. B. de Gondola electi fuerunt ad eundum visitandum d. reginam, relictam condam serenissimi Tome regis Bosne. [Min. 16, 83'.]

Prima pars est de firmando commissionem dandam ser Nicole Mar. de Gondola ituro ambassiatori ad voyuodam Vladissauum. [R. 17, 224'.]

6. juni 1463.

Prima pars est de erigendo standardum franchum et quod modo in antea per totum mensem suprascriptum proxime futurum omnes cives et subditi nostri ac alteri habitantes Ragusii et in tenutis nostris habeant fidam eo modo, quo habent ad festum sancti Blasii. Et etiam habeant fidam non solum pro personis et arnexijs, sed etiam pro hauere, exceptis tamen debitoribus affictum comunis, qui non habeant fidam pro dictis affictibus et exceptis similiter venditoribus frumenti (?), qui non habeant fidam pro bladis per eos tam venditis quam vendendis.

[R. 17. 226.]

Prima pars est de scribendo comiti Slani, quod faciat *sbor* generalem, ad quem declaret, quod hoc tempore dominium intendit, vt CC homines de contrata de melioribus cum armis vadant Stagnum pro tutela Stagni et dominium ipsis CC hominibus prouidebit de yperp. tribus in mensem pro quolibet et mitti debeat hinc vnus nobilis, qui sit cum ipso comite[1]).

[R. 17. 226'.]

Prima pars est de dando libertatem dicto comiti Slani et nobili ituro Slanum dicendi ad *sbor* et ordinandi, quod familie minute Terrarum Nouarum et animalia se reducant ad insulas nostras et in Pontam. [R. 17. 226'.]

Prima pars est de mittendo ad partes regni Appulie pro soldatis ducentis prout d. rectori et minori consilio (videbitur). [16. 227.]

Prima pars est de faciendo incidere omnes arbores fructiferas et non fructiferas circum circa . . . teni a sancto Jacobo vsque ad Belueder. [R, 17, 227.]

Prima pars est de receptando in Ragusio chercegh Stiepanum cum eius familia.

Prima pars est de mittendo ad leuandum chercegh Stiepanum vnam ex galeis Ragusii.

[R. 17, 227.]

Prima pars est de armando dictam galeam expensis dicti cherzechi Stiepani.

[R. 17, 227'.]

---

[1]) Isto naloženo i knezu u Konavlja da sazove zbor i poslije „ad tutelam civitatis nostre homines CL in CC cum armis, quibus dominium prouidebit de yp. tribus in mense pro quolibet . . . . .".

7. juni 1463.

Prima pars est de faciendo tres, qui esse debeant cum magistro Michelozio[1]) et magistro Bernardino et examinare ac reportare, que domus et fabriche extra nostram ciuitatem sunt deiciende et explanande. [R. 17, 228'.]

Prima pars est de faciendo et fortificando antimuros versus montem iuxta parere magistri Michelocij. [R. 17, 228'.]

Prima pars est de dando libertatem domino rectori et suo minori consilio dare literam credentialem ser Andree Franc. de Sorgo, ituro ad cherzech et ipsum expediendi cum illis verbis, que erunt opportuna et conuenientia. [R. 17, 228'.]

10. juni 1463.

Prima pars est de scribendo ser Palladino de Gondola capitaneo galee nostre, quod si cherzech statueret alio ire quam Ragusium, debeat cum galea reuerti Ragusium. [R. 17, 230'.]

Prima pars est de formando adiunctam factam reporto domorum deiciendarum. [R. 17, 231.]

Prima pars est de donando libertatem domino rectori et minori consilio, si d. Helena despotissa uolet galeam, de francando sibi vnam barcam expensis suis. [R. 17, 231'.]

Prima pars est de scribendo comiti Slani, quod faciat incidere Dubrauam, que est extra Slanum in villa Dexato et existente incisa dicta Dubraua, quod comes et officiales Stagni faciant portari in Stagnum per mare lignamina dicte Dubraue pro opportunitatibus Stagni. [R. 17, 232.]

11. juni 1463.

Questo e el reporto delli officiali deputati et ordinati sopra le case nelli borgi, le quali si hano a desfar per bon et segurta della citta nostra, zoe:

Chel se debia desfar li borgi delle Pille et delle Ploze, zoe tute case pizole et grande de muro et de maxiera. Et prima de ponente soxo nel borgo delle Pille per tuto, comenzando dal orto de ser Nicola Si. de Bona et fradelli, andando de longo verso Ostro arente, la maxiera de li fioli di ser Martolo di Crieua. Et di sotto la chiesa de sancto Helia, de austro uerso monte per tuto fin alla via sotto la casa di Stephano di Volcigna. Et de li verso leuante, vignando alla casa de li fioli di Fiorio Turcinouich tute case grande et pizole de muro et de maxiera et de molini, che son infra questi confini verso la cittade: tutte siano spianate. Et andando della dicta casa de Turcinouich per sotto el monte tute case de muro et de maxiera fin allo confin delle terre de ser Vlatcho de Resti et terre de Chraiach barberio, tutte siano desfacte per lo dicto borgo de le Ploze, infra lo dicto confin existente. Et etiam se debiano desfar la casa di Chraicho barberio et de Marincho cancelliero et de Marin Orexe et de Cossenich cum tutte lor fabriche sulla riua del mar alle Plozze cum questa dechiaratione, che quelli, li quali erano obligati per li affitti delli terreni, sopra li quali sono le dicte case, decetero siano franchi et liberi dal pagamento delli dicti affitti et cum hoc, che quelli, de chi sono le dicte fabriche, habiano termene zorni XII ad portar via copi, legnami, petre et altre cose, le qual vorano delle dicte case.

Et passati li dicti zorni XII el comun le debia far desfar et le pietre siano del comun, zoe quelle pietre, le quali esso comun fara deiectar delle dicte case. Ma sel comun vora delle pietre et legnami, le quali li patroni delle dicte case farano deiectar infra el dicto termene de zorni XII, esso comun debia pagar tal pietre et legnami segundo la stima, che sera facta. Et quelli, de chi serano dicte case, siano tenuti commenzar a desfar le dicte case el presente zorno. Et algun delli maestri, li quali lauorano alli muri della citta, non se possano occupar cerca el desfar delle dicte case. Dechiarando, chelle case et lauorerie de legname non se debiano buttar, saluo quando parera ad misser lo rector et conseglio cum conseglio de pregadi. Item chelli

[1]) Michelozzo Michelozzi, graditelj kneževog dvora.

patroni delle case, che se buttarono, ouer li patroni delli terreni, possano alli tempi non pericolosi far case de legname, le qual tamen se debiano buttar o arder, achadendo el bisogno, como parera a misser lo rector cum menor conseglio et conseglio de pregadi.

[Maj. 12, 128'.]

13. juni 1643.

Prima pars est de franchando ser Nicolam Ma. de Gondola ab ambassiata, quam fecit pro regimine comunis ad voynodam Vladissauum et sibi regratiando pro suo bono portamento.

[R. 17, 232'.]

Prima pars est de dando et concedendo cherzech Stiepano validum saluumconductum intrandi in galleam nostram et de ipsa libere descendendi ad insulas nostras aut veniendi Ragusium cum clausulis et cautelis opportunis et requisitis omni valido et pleno saloconductu.

[R. 17, 232'.]

14. juni 1463.

Prima pars est dando libertatem domino rectori et suo minori consilio faciendi tres officiales ad cortizandum reginam Bosne, si veniet Ragusium. [R. 17, 233'.]

Prima pars est de dando libertatem domino rectori et suo minori consilio faciendi quatuor nobiles, qui sint deputati ad cortigandum cherzech Stiepanum, si veniret Ragusium.

[R. 17, ib.']

15. juni 1463.

Prima pars est de faciendo tres, qui debeant ordinare et ordinatas portare presenti consilio literas scribendas cherzech Stiepano et capitaneo gallee nostre. [R. 17, 234.]

Prima pars est de mittendo ambassiatam ex nobilibus ad magnum Turchum.

Prima pars est de mittendo duos ex ipsis nobilibus nostris; — cum pena.

Prima pars est de imponendo penam yperp. centumquinquaginta cuilibet ipsorum.

Prima pars est de mittendo dictos ambassiatores cum salario.

Prima pars est de dando cuilibet dictorum ambassiatorum yperp. centum.

Prima pars est de dando ipsis equos octo et famulos sex.

Prima pars est de dando ipsis pro expensis quolibet die yperp. sex et, si minus expenderint, tenentur restituere comuni cum sacramento.

Prima pars est de dando cuilibet famulorum yperp. quatuor ad rationem mensis.

Prima pars est de dando dictis ambassiatoribus de nostris equis Ragusii . . . stabulorum . . . mercatorum.

Secunda pars est de mittendo ipso imperatori vltra *charagium* consuetum in argenteriis et aliis rebus ducatos trecentos.

Prima pars est de mittendo basse vltra consuetos ducatos trecentos.

Prima pars est de mittendo Isach basse vltra consuetum ducatos centum quinquaginta (cass.)

Secunda pars est de mittendo vltra consuetum duc. centum.

Prima pars est de mittendo Iusabech *(sic!)* Ysachouich vltra consuetum duc. centum.

Prima pars est de mittendo Schender cancellario vltra consuetum duc. viginti.

Prima pars est de donando Mustafabegh sclauo imperatoris duc. centum.

Prima pars est de donando Suno turco de chercegh — brachia X dicti panni (sc. ragusei).

[R. 17, 235, 236.]

16. juni 1463.

Prima pars est de faciendo cauari et fortificari antimuros a parte montis. [R. 17, 236'.]

16. juni 1463.

Prima pars est de faciendo deici et explanari ecclesias, que sunt circum ciuitatem nostram, incipiens ab illis, que sunt propinquiores ciuitati, attento, quod est habita licentia ab ordinariato, cum hoc, quod quas ciuitas nostra, cum dei voluntate habebit melius tempus ocurat, ipsas

ecclesias rehedificari facere in ciuitate aut extra, aut dotari tot altaria sub illis vocabulis, sub quibus dicte ecclesie sunt hedificate; que ecclesie nunc deiciende sunt iste: Sancte Catharine, Sancti Lazari, Sancti Johannis, Sancti Thome et Sancti Georgii. [R. 17, 236'.]

Prima pars est de faciendo corrumpi guado aut implere tereno cisternas, que sunt in Ombla, Grauosio et burgis nostris, ne hostes, si venirent, possint habere vsum aquarum dictarum cistenarum. [R. 17, 236'.]

Prima pars est, quod omnes illi, quorum sunt domus deiciende burgorum Portarum Pillarum et Plozarum die crastina debeant incipere destruere dictas domos sub pena ducatorum centum cuique ipsorum. Et si aliqui ex ipsis non possent destruere dictas domos, quod comune debeat destruere dictas domos et habere cuppos, lignamina et lapides. Et quod ille, qui esset impotentus ad destruendum domos, debeat die crastina usque ad horam prandii denunciare domino rectori et minori consilio ad hoc, ut comune habeat tempus destruendi dictas domos. [R. 17, 237'.]

Prima pars est de mittendo vnum ex nobilibus nostris cum vna gondola per partes Dalmatie ad precipendum piscatoribus nostris, quod veniant Ragusium sub pena rebellionis et perdendi etiam hauere suum. Et etiam debeat precipere omnibus barcis nostris, quas inueniret, quod debeant venire Ragusium sub eadem pena. [R. 17, 237.]

17. juni 1463.

Prima pars est de mittendo vnum ex nobilibus nostris ad voiuodam Vladissauum.

Prima pars est de dando dicto nobili equos quatuor et famulos tres et expensas.

Electio dicti nobilis ituri ad voiuodam Vladissauum: ser Nicola Mar. de Gondola. [R. 17, 238'.]

Prima pars est, quod aliquis ex ciuibus nostris non possit discedere Ragusio sine licentia d. rectoris et minoris consilii sub pena rebellionis et confiscationis bonorum suorum.

Prima pars est de dando libertatem domino rectori et suo minori consilio ordinandi commissionem ser Nicole Mar. de Gondola ituro ad voyuodam Vladissauum.

Prima pars est de dando sclauo turcho duc. centum prout fuit captum.

Prima pars est de expediendo et dimittendo dictum sclauum turchum.

Secunda pars est de mittendo ipsum per viam Intor .... [R. 17, 239.]

19. juni 1463.

Prima pars est de dando libertatem comiti capitaneo et consiliariis Stagni, possendi accipere in Stagnum Vlachos et illos de Popouo, aptos ad defensionem, et mittendi familias et animalia ad insulas. [R. 17, 239.]

21. juni 1463.

Prima pars est de excusando se a chercegh Stiepano pro galea et batello magno prout fuit arengatum.

Prima pars est de respondendo voyuode Iuanis Vlatchouich ad ea, que scribit.

Prima pars est de scribendo dicto voyuode Iuanis ad oblationem, quam fecit de veniendo cum gentibus, exhortando ipsum, quod veniat, quanto citius possit, Ragusium cum comitiua a personis centum infra, aptis armis. [R. 17, 240'.]

23. juni 1463.

Prima pars est, quod soldati, qui venerunt cum ser ..... Tho. de Bona, venire debeant Ragusium ad faciendum monstram. [R. 17, 242.]

24. juni 1463.

Prima pars est de faciendo tres, qui debeant ordinare et ordinatam in scriptis portare presenti consilio commissionem dandam ambassiatoribus nostris ituris ad magnum Turchum.

25. juni 1463.

Prima pars est de dando libertatem domino rectori et suo minori consilio scribendi cherzegh Stiepano pro aduentu suo Stagnum, se excusando.

Prima pars est de mittendo vnum nobilem ad cherzech Stiepanum et ipsum expediendi cum illa commissione, que domino rectori et minori consilio videbitur, prout fuit arengatum.

Prima pars est de petendo imprestitum a suprascripto cherzech Stiepano.

Prima pars est de petendo a ducatis decem milibus infra.

Electio nobilis ituri ad cherzech: Ser Andreas Fran. de Sorgo. [R. 17, 243'.]

Prima pars est de mittendo vnum nobilem ad voyuodam Vladissaum.

Prima pars est, quod ser Nicola Mar. de Gondola, qui fuit electus ad dictum voyuodam Vladissaum, debeat sequi dictum viagium.

Prima pars est de dando libertatem domino rectori et suo minori consilio expediendi dictum ser Nicolaum cum illa commisione, que ipsis videbitur et placuerit.

Prima pars est de consentiendo ambassiatoribus ituris ad magnum Turchum duos equos ultra illos, de quibus ipsis prouisum fuit.

Prima pars est de mittendo imperatori Turcorum fructus et limones et expendendi vsque ad yperp. XX. [R. 17, 244.]

27. juni 1463.

Prima pars est de dando libertatem domino rectori et suo minori consilio scribendi voyuode Iuanis Vlatchovich, sibi significando, quod non veniat cum gentibus, de quibus sibi fuit his diebus scriptum, si non recesserit ante receptionem literarum.

Prima pars est de dando libertatem domino rectori et suo minori consilio expediendi ambassiatores, ituros ad imperatorem Turcorum, quanto citius potuerunt. [R. 17, 244'.]

Prima pars est de dando libertatem domino rectori et suo minori consilio expediendi ser Nicolam Mar. de Gondola, oratorem ad voyuodam Vladissauum.

Prima pars est, quod ambassiatores nostri ituri ad magnum Turchum debeant discedere hoc sero et sequi viagium suum cum hoc, quod si inuenient, ipsum magnum Turchum egressum esse Bosnam et iuisse ad viam Danubii et dubitabunt, quod sit conflicturus cum Hungaris, ipso casu sit in libertate ipsorum ambassiatorum ad se saluandum, ubi ipsis melius videbitur.

Prima pars est, si dicti ambassiatores inuenerint imperatorem iuisse ad viam Romanie et deerint sibi expense, possint accipere de dono misso basse Romanie et Isach basse, quantum erit per eorum expensis a ducatis centum infra. [R. 17, 245.]

Prima pars est, quod Nicola Mar. de Gondola, ambassiator electus ad voyuodam Vladissauum, debeat sequi viagium suum. [R. 17, 245'.)

29. juni 1463.

Prima pars est de mittendo batellum magnum comunis obuiam cherzech Stiepano vsque ad Zupanam, quod ipsum cherzech associet vsque ad Zaptat. [R. 17, 246'.]

Prima pars est de dimittendo ser Andream Fran. de Sorgo, quod possit ire obuiam cherzech Stiepano. [R. 17, 247'.]

Prima pars est de donando cherzech Stiepano.

Prima pars est de donando sibi iperp. quinquaginta in rebus cibariis. [R. 17, 247'.]

1. juli 1463.

Prima pars est de franchando ser Nicolam Mar. de Gondola ab ambassiata, quam fecit ad voyuodam Vladissauum. [R. 17, 248.]

6. juli 1463.

Prima pars est de franchando de carcere Antonium de Pago et scribendo cherzech Stiepano, quod eius contemplatione liberauimus ipsum Antonium. [R. 17, 249.]

7. juli 1463.

Prima pars est de excusando se comiti Vlatcho pro transitu, quem petit per Ciuitatem Veteram Stagni. [R. 17, 249.]

9. juli 1463.

Prima pars est de excusando se voyuode Vladissauo a petitione soldatorum.

Prima pars est de dando libertatem domino rectori et suo minori consilio respondendi literis regine Mare, scribens sibi, quod possit venire ad aliquam ex insulis nostris et deinde habebimus colloquium cum ipsa de his, que erunt suo meliori et nostro.

Prima pars est de mittendo vnum ex nobilibus nostris ad voyuodam Iuanis Vlatchouich. [R. 17, 250.]

Electio dicti nobilis ituri ad voyuodam Vladissauum[1]): ser Nicolaus Mar. de Gondola. [R. 17, 250'.]

Prima pars est de dando libertatem domino rectori et suo minori consilio dandi commissionem Ser Nicole Ma. de Gondola ituro ad voyuodam Iuanis Vlatchouich. [R. 17, 250'.]

10. juli 1463.

Prima pars est de dando libertatem domino rectori et suo minori consilio respondendi nobilibus cherzech Stiepani et Radino Grupchouich, ambassiatori dicti cherzech Stiepani, prout fuit arengatum. [R. 17, 250'.]

12. juli 1463.

Prima pars est de dando libertatem domino rectori et suo minori consilio loquendi cum fratribus vicaris et scribendi ser Nicole Mar. de Gondola oratori ad voiuodam Iuanis Vlatchouich et dicto voyuode Iuanis pro corpore sancti Luce. [R. 17, 251'.]

14. juli 1463.

Prima pars est de donando nuncio comitis Vlatchi Chercegouich, qui portauit noua de recuperatione castri Cliuç.

Prima pars est de donando ei br. XII panni de LX. [R. 17, 252'.]

18. juli 1463.

Prima pars est de donando ambassiatori voyuode Vladissaui, qui tulit nouum pro Gliubuschi recuperato.

Prima pars est de donando sibi brachia 12 panni de LX. [R. 17, 253'.]

20. juli 1463.

Prima pars est de franchando ser Nicolam Mar. de Gondola ab ambassiata, quam fecit ad voyuodam Iuanis Vlatchouich et sibi regratiando. [R. 17, 255'.]

21. juli 1463.

Prima pars est de dando libertatem domino rectori et suo minori consilio respondendi ambassiatori voyuode Vladissaui prout fuit arengatum.

Prima pars est de donando dicto ambassiatori voyuode Vladissaui.

Prima pars est de donando sibi duodecim brachia panni de LX ta.

Prima pars est de absoluendo ser Heliam de Bona et ser Nicolam di Palmata ambassiatores, qui fuerunt ad imperatorem Turchorum et eis regratiando pro suo *(sic!)* bono et laudabili portamento.

Prima pars est de dimittendo mercatores nostros ire ad viam Bosne sine hauere.

Prima pars est de mittendo donum Exebegh Isachouich.

Prima pars est de mittendo sibi yperp. 400 in pannis. [R. 17, 256'.]

[1]) Ovako mj. „ad voyuodam Ivanis Vlatchouich."

23. juli 1463.

Prima pars est de mittendo dictum domine Catharine regine que fuit Bosne, quod si voluerit possit venire Ragusium.

Prima pars est de dando libertatem domino rectori et suo minori consilio respondendi Nicole de Radulina ambassiatori cherzechi Stiepani prout fuit arengatum causa mantolli, quod petit ab Iuano Vochouich. [R. 17, 257.]

28. juli 1463.

Prima pars est de mittendo vnam personam ad cherzech Stiepanum ad coincitandum eum ips(um) benignitatem serenissimi domini nostri erga nos. [R. 17, 259'.]

29. juli 1463.

Prima pars est de dando libertatem domino rectori et suo minori consilio soluendi Pribissauo Zoruncho ambassiatori cherzech duc. 300 pro prode ducatorum sexmilium, quas habet in comuni et yperp. 500 pro tributo Canalis defluentis, ad quod cherzech debet comuni nostro pro grano et expensa gallee pro diebus, quibus stetit ad petitionem ipsius cherzechi, vsque ad reuersionem ipsius gellee ante catenas portus; faciente tamen ipso Pribissauo expeditorias opportunas. [R. 17, 260.]

2. augusta 1463.

Prima pars est de acceptando ser Elie P. de Bona et ser Nicole de Palmota, qui fuerunt ambassiatores ad imperatorem teucrum, a duc. duodecim infra, quos dicunt expendisse pro — cum eorum sacramento. [R. 17, 262'.]

18. augusta 1463.

Prima pars est de faciendo tres, qui debeant ordinare et ordinatas in scriptis portare presenti consilio litteras scribendas voyuode Vladissauo et ambassiatoribus nostris.

Prima pars est de formando literas directiuas voyuode Vladissavo. [R. 4, 268.]

25. augusta 1463.

Prima pars est de restituendo in donum voiuode Paulo Marcouich tres equos captos cum sale contrabanni. [R. 4, 270.]

27. augusta 1463.

Prima pars est de faciendo tres, qui debeant portare eorum parere pro loco notarie et cancellarie ac camere et cancellarie sclaue.

Prima pars est de tenendo adhuc Marinchum Zuetchouich cancellarium in lingua sclaua.

Prima pars est de tenendo ipsum cum salario consueto. [R. 4, 270'.]

5. septembra 1463.

Prima pars est de deputando pro loco cancellarie sclaue magazenum sulficus, in quo alias Ruschus scribebat.

Prima pars est de intrando ad prouidendum, quod quatuor loca fratrum sancti Francisci, posita in locis iurisditionis nostre et subdita vicarie Bosne, vniantur loco fratrum de Ragusio et de Daxa. (Cass.)

Secunda pers est de induciando et faciendo tres. [R. 17, 271'.]

6. septembra 1463.

Prima pars est de intrando causa vniendi conuentibus de Ragusio et de Daxa quatuor loca fratrum posita in iurisdictione nostra, qui ad presens tenentur per fratres vicarie Bosne. [R. 17, 272.]

Prima pars est, quod fratres dictorum conuentuum de Ragusio et Daxa debeant querere et impetrare a s. dominio nostro, vt dicta quatuor loca, vz. Stagni, Slani, Vmble et Canalis accipiantur de manibus fratrum vicarie Bosne et vniantur ipsis conuentibus de Ragusio et de Daxa, in qua impetratione, facienda per ipsos fratres, inseri debeat, quod fratres, qui per tempora erunt in dictis quatuor locis, possint et debeant gerere et administrare curam animarum eis modo et forma, quibus habent et hodie solent dicti fratres vicarie Bosne. Et dominus rector cum suo minori consilio habeant libertatem faciendi dictis fratribus litteras opportunas pro dicta vnione consequenda et impetranda. [R. 17, 272'.]

26. septembra 1463.

Prima pars est de donando de cuppis voiuode Pauao Marcouich. [R. 17, 272'.]

Prima pars est de donando sibi cuppos pro valuta yperp. viginti.

1. oktobra 1643.

Prima pars est de dando libertatem domino rectori et suo minori consilio honorandi cherzech Stiepanum et voyuodam Vldissauum cum piscibus expendendo ab iperp. triginta infra inter ambos.

Prima pars est de faciendo tres, qui debeant ordinare et ordinatas in scriptis portare presenti consilio literas scribendas cherzech Stiepano et voyuode Vladissauo. [R. 17, 274'.]

3. oktobra 1463.

Prima pars est de scribendo comiti Stagni, quod cum dono piscium faciendo cherzech Stiepano et voyuode Vladissauo debeat mittere Giuragh Bosigchouich aut Nicolam Pochraich, qui vna vice vadant Blagam cum dictis piscibus donandis, vt caute inuestigent Narente, Blagai et in illis locis de his, de quibus habitus est sermo in presenti consilio. [R. 17, 275'.]

5. oktobra 1463.

Prima pars est de dando libertatem domino rectori et suo minori consilio respondendi Ninacio, ambassiatori Schenderbeghi, offerendo sibi facilitates emendi duas barchas et conducendi vsque ad *quatuor magistros caca.* (?)

Prima pars est de dando libertatem domino rectori et suo minori consilio mittendi regine relicte regis Stephani pro diebus sex in rebus cibariis omni die ab. yperp. tribus infra et si stabit vltra dies sex, rursus venire debeat ad consulendum super hoc.

Prima pars est de honorando predictam reginam in rebus cibarijs, quando discedet Ragusio expendendo vsque ad yperperos treginta.

Prima pars est de expendendo in die gr. 30 in honorando vxorem, que fuit Vlatichi Cherzegovich, quousque stabit Ragus. et quando recedit iperp. decem. [R. 17, 276.]

Prima pars est de expendendo iperp. triginta in honorando reginam relictam regis Thome, quando recedet de Ragusio.

Prima pars est de acceptando remunerationem, quam facit in manibus dominii nostri ser Marinus de Restis de domibus et terrenis olim regis Bosne, incipiendo die prima presentis.

Prima pars est, quod camerarii cras debeant exigere intratas dictarum domorum et terrarum. [R. 17, 276'.]

5. oktobra 1463.

Prima pars est de firmando literas scriptas cherzecho Stiepano, lectas in presenti consilio.

Prima pars est de firmando literas directiuas voyuode Vladissauo, lectas in present consilio. [R, 17, 276'.]

8. oktobra 1463.

Prima pars est de dando libertatem domino rectori et suo minori consilio respondendi aut faciendi responsionem d. Catharine relicte regis Thome pro domibus et territoriis et iperp. 500 onni amno, se excusando prout fuit alias sibi responsum (Cassa).

Secunda pars est de suprastando et interim legendo priuilegia.

Prima pars est de donando ambassiatori comitis Vlatchi Cherzegouich.

Prima pars est de dando sibi in pannis brachia 12 de 70 de Ragusio.

[R. 17, 277.]

10. oktobra 1463.

Prima pars est de induciando super reverso faciendo ser Palladino de Gondola ambassatori Schenderbegh. [R. 17, 277'.]

12. oktobra 1463.

Prima pars est de induciando super reverso faciendo suprascripto domino Schenderbegh et interim d. rector cum minori consilio petant ser Palladium de Gondola, si intendit redire in Albaniam aut non. [R. 17, 278.]

14. oktobra 1463.

Prima pars est de dando libertatem domino rectori et suo minori consilio mittendi magistrum Johannem Gazulium ad dominum Schenderbegh cum illis verbis (?) et commissione, que ipsis videbitur pro excusatione nostra facienda ad ea, quod ser Palladius de Gondola, orator dicti domini, exposuit.

Prima pars est de dando libertatem domino rectori et suo minori consilio respondendi ambassiatori domine Helene relicte despoti Lazari et sibi soluendo id, quod alias per dominium nostrum sibi promissum fuit pro olim Stephano rege Bosne prestante[1]) ipso ambassiatore literas nostras, quibus fecimus ipsam promissionem et faciendi confessiones opportunas.

Prima pars est de dando libertatem domino rectori et suo minori consilio respondendi literis habitis a cherzech Stiepano. [R. 17, 278.']

15. oktobra 1463.

Prima pars est de faciendo tres, qui sint ad faciendum responsionem domine Catharine relicte regis Thome (Cassa.)

Secunda pars est de dando libertatem domino rectori et suo minori consilio.

[R. 17, 280.]

21. oktobra 1463.

Prima pars est de donando voyuode Vladissauo Cherzegouich.

Prima pars est de donando iperp. quadringentos in pannis, confectionibus et ceteris.

Prima pars est de donando Dobercho ambassiatori voyuode Vladissaui.

Prima pars est de donando sibi brachia duodecim panni de LXXta de Ragusio.

[R. 17, 284'.]

22. oktobra 1463.

Prima pars est induciando pro dono faciendo voiuode Vladissauo.

Prima pars est de induciando super facto responsi faciendi ambassiatori voiuode Vladissaui. [R. 17, 285.]

26. oktobra 1463.

Prima pars est de sequendo prout fuit captum pro dono faciendo voiuode Vladissauo.

---

[1]) Riječ je ova nečitljiva, ali po smislu mora da je nešto slična ovoj, koju umećem.

Prima pars est de dando libertatem domino rectori et suo minori consilio respondendi Dobercho, ambassiatori voyuode Vladissaui, et per ipsum mittendi donum, quod mitti debet ad dictum voyuodam.

Prima pars est de dando libertatem domino rectori et suo minori consilio mittendi vnum ex mercatoribus ad cherzech et voiuodam Vladissauum pro vijs aperiendis ipsis mercatoribus et expendendi vsque ad iperp. I. de denariis comunis. [R. 4, 286'.]

30. oktobra 1463.

Prima pars est de dando libertatem domino rectori et suo minori consilio significandi cherzech Stiepano, illustri dno. Schenderbegh et aliis, quibus opus fuerit, de nouis, quas habemus de aduentu maiestatis domini nostri in Bosnam. [R. 17, 289.]

31. oktobra 1463.

Prima pars est de mittendo ambassiatam ad. d. maiestatem serenissimi domini nostri regis Mathie. [R. 4, 289.]

Secunda pars est de mittendo tres (nobiles) — cum salario — dando cuicumque ipsorum iperp. quinquaginta de salario pro toto viagio.

Secunda pars est de mittendo ipsos cum pena — iperp. ducentorum cuilibet eorum.

Prima pars est de dando ipsis famulos XII. computato expenditore et equos XX. — de dando cuilibet famulorum de salario ad racionem mensis iperp. X. et expenditori duplum.

Prima pars es de limitando expensas ipsis ambassatoribus.

Secunda pars est (de dando ambassiatoribus) iperp. decem in die cum dicta conditione (i. e. si minus expendunt teneantur restituere per sacramentum.)

Secunda par est (de dando cuilibet ipsorum pro massaricia, quam secum portabunt) iperp. octo pro quolibet.

Prima pars est de mittendo dictos ambassiatores cum donis. [R. 17, 288-89.]

3. novembra 1463.

Prima pars est de mittendo ambassiatam ad serenissimum dominum nostrum Mathiam regem Hungarie.

Prima pars est de mittendo tres ex nobilibus nostris etc. [Maj. 12, 412.]

5. novembra 1463.

Ser Johannes de Volcio, ser Jac. de Gondola, ser Vladissaus de Gondola officiales ad ordinandum commissionem dandam oratoribus nostris ituris in Hungariam. [Min. 16, 103.]

5. novembra 1463.

Prima pars est de inuitando per ambassiatores nostros maiestatem sereniss. dn. nostrum regem Mathiam ad visitandum personaliter hanc ciuitatem suam. [R. 17, 291'.]

12. novembra 1463.

Prima pars est de dando sereniss. dno. nostro ducatos trecentos in argenteriis et aliis rebus. [R. 17, 294.]

19. novembra 1463.

Prima pars est de dando libertatem domino rectori et suo minori consilio respondendi magnifico Ladislao de Vesen ambassiatori seren. dni. nostri regis prout fuit arengatum, se excusando. [R. 17, 295'.]

Prima pars est de donando magnifico Ladislao de Vesen, ambassiatori seren. dni. nostri regis Mathie, iperp. CL in pannis prout d. rectori et minori consilio melius videbitur. [R. 17, 296.]

4. decembra 1463.

Prima pars est de concedendo de puluere bombardarum mai. serenissimi dni. nostri regis Hungarie salmas quinque ad libras trecentos qualibet salma — in donum. [R. 18, 3.]

19. decembra 1463.

Prima pars est de mittendo vnum ex medicis nostris ciroicis in campum regie maiestatis causa vulneratorum medicandum, ut ambassiatores nostri scribunt, se fuisse requisitum a dicta regia maiestate.

Prima pars est de mittendo magistrum Johannem Petrum. [R. 18, 5.]

Prima pars est de dando (maiestati domini nostri) ducatos mille pro tributo duorum annorum finiendorum per totum mensem martii a. 1465 et oratores nostri, qui sunt apud maiestatem suam, habeant libertatem inueniendi dictos ducatos mille a mercatoribus nostris, qui sunt in Bosna in contantibus aut in pannis siue aliter, prout ipsis oratoribus melius videbitur, obligans comune nostrum dictis mercatoribus aut aliis, qui dabunt dictos ducatos aut pannos aut aliam valutam ipsorum ducatorum mille pro dictis ducatis mille ipsis mercatoribus aut aliis soluendis per dictum comune nostrum ad terminum, de quo ipsi oratores conuenerunt cum dictis mercatoribus. [R. 18, 5'.]

20. decembra 1463.

Prima pars est de scribendo dictis ambassiatoribus nostris, quod si Majestas regia faceret residentiam in Bosna, non debeant inde recedere, quousque non habebunt a nobis licentiam redeundi; sed si mai. sua se leuabit et reuerteretur in Hungariam, duo ipsorum debeant redire, accepta prius licentia a dno. rege et tercius debeat sequi maiestatem suam. [R. 18, 5'.]

30. decembra 1463.

Prima pars est de honorando cherzech Stiepanum, si veniet in Canale ad venandum prout dicitur.

Prima pars est de expendendo iperp. XV. in honorando ipsum.

Prima pars est de mittendo de puluere regie maiestati et de prouidere de expensis oratoribus nostris.

Prima pars est de mittendo regie maiestati libras mille quingentas pulveris a bombarda per illam viam, que d. rectori et minori consilio videbitur. [R. 18, 8.]

13. januara 1464.

Prima pars est de induciando super responsione facienda literis habitis a regia maiestate dni. nostri super domibus et terrenis regis Bosne consignandis ser Junio de Georgio. [R. 18, 9.']

16. januara 1464.

Prima pars est de dando libertatem domino rectori et suo minori consilio soluendi Jelaze filie et successori olim Braili Thesalonich prode non solutum de denariis dicti olim Braili, qui sunt in comune nostro, faciente ipsa scripturas opportunas. [R. 18, 11'.]

19. januara 1464.

Prima pars est de induciando vsque ad diem XVII. februarii super reuerso litterarum serenissimi domini nostri regis, quibus committere videtur ser Junio de Georgio procuratori domorum et terrenorum regis Bosne . . . [R. 18, 12.]

Лончарство у Орубици на Сави, котар Бос. Градишка.

Приопћио

Вејсил Ћурчић.

(Са шест слика.)

До данас још није право доказано, да је прављење лонаца било већ познато и палеолитском човјеку у Европи. Није искључено напокон, да је баш у ово доба изумљен овај занат и да си је каткад и који становник старог каменог доба помагао начинивши си на најпримитивнији начин какву посудицу од земље, коју би ваљда на сунцу мало осушио, те у њу само за часак спремио какву текућину. Вјероватније је свакако, да је палеолитичар спремао текућине у лубање, шупљо камење, па можда и у дрвене посуде. Ова појава не изненађује нас ни најмање, кад видимо, да и дан данас има дивљих народа, који не познају лончарства: Ескимос, Индијанци Сјев. Америке, Ботокуди и Кајапи у Бразилији, Пампас-племена, Feuerländer-и, Ведхас-племена на Цејлону, Аустралци, Маори и Полинесци[1]). Истом у најстаријем неолитском добу појављују се прве посуде од земље, које су нађене у великим хрпама морских шкољака, остатака човјечијих јестива на морским обалама или око језера у Данској. Данска је археологија претражила ове kjökkenmöddin-ске посуде и показала, да су направљене од иловаче, у коју су помијешали сатрвена гранита. Овај гранит добивали су на тај начин, да су усијано камење бацали у воду, на што би се ово распрсло на ситне комадиће, које би затим стукли. Зидови су ових посуда веома дебели, нису орнаментирани а посуде показују у свем двије форме: велики врчеви са шиљастим, и овалне здјеле са округлим дном[2]).

Свакако се лончарство укорјенило тек онда, када су се појавиле глађене камене сјекире. У ово доба наилазимо на много помније израђене посуде од иловаче, с тањим зидовима и различитих форми, али с почетка су још увијек без икакве умјетне вриједности и у наравној боји иловаче.

И Босна судјелује већ у ово рано доба у овом за цијело човјечанство неопходно нужном производу. У неолитској насеобини у Бутмиру крај Сарајева нашао се велик број дијелом читавих а дијелом фрагментарно сачуваних иловастих посуда, а још више хрбина од оваквог посуђа. Цијеле посуде као и фрагменти јесу производ просторучног рада те имају без изнимке карактеристичне знакове прехисторичке керамике: слабо су печене, зидови су дебели, паста нечиста, којој су примјешана често ситна зрнца кварца и дврсте (Kalkspath). Али се нашло и хрбина од финијих посуда, именито црних здјелица, које су направљене од фино сталожене

---

[1]) Ch. Fred Hart: „Notes an the manufacture of pottery among savage races". Rio de Janeiro, 1875.

[2]) Sophus Müller: „Urgeschichte Europas". Straßburg, 1905, стр. 18.

иловаче са танким зидовима, а на површини су мање или више помњиво изглађене. Када се разбије која црвена груба посуда, показује се обично црнкаста срчика (Kernschichte). С малом изнимком скоро су све бутмирске посуде орнаментиране. Велика се разноврсност опажа колико у техници, толико и у мотивима декорације. Сликаних посуда није се нашло. Удубени су орнаменти исто тако чести као и узвишени. Инкрустацију бијелом масом, која је већ одавна била позната на југу, нијесу познавали бутмирски лончари.

Од удубених орнамената најзнаменитији је спирални мотив, који се врло често налази, и то редовито у дôњем, старијем културном слоју, те је по томе и старији од оних линеарних мотива (трокута, ромбуса, узорака на начин шаха у разним комбинацијама) из горња два слоја.

Док нам први мотив показује неку савршеност у својој изради, опажа се код посљедњих нека врста дегенерирања. Први мотив подсјећа живо на премикенске спиралне мотиве са грчког оточја те је и настао под упливом премикенске културе, која је већ у другој половици треће хиљаде година почела продирати према сјеверу и тако дуж источне обале Јадранскога мора допрла до нас.

У овој својој старијој фази бутмирско је лончарство у Босни и Херцеговини, изузевши један мали изузетак на Дебелом брду крај Сарајева, бар што се до данас зна, сасвијем осамљено. У млађој бутмирској фази развија се лончарство и по другим мјестима у Босни, н. пр. у Новом Шехеру и Клакару на Сави. Обје ове насеобине спадају још у право млађе камено доба.

Истом надомак ове перијоде појављује се у нашим крајевима такођер и инкрустација, али врло ријетко.

Посуде у слиједећој, бронцаној перијоди, јесу такођер израђене простом руком. За просуђивање лончарства овог доба служи једино сојеница у Рипчу, јер је ова насеобина једина из овог времена, која је до сада систематски претражена. Материјал рипачких посуда је иловача, само ријетко сталожена, али са примјесом вапненастих зрнаца и тињевих листића, а површина је само код финијих посуда углађена. Њихова је боја већим дијелом црна, онда смеђа и сива у разним нијансама, ријетко жуткаста. Црвених хрбина ријетко се је нашло, што најпослије одговара самој нарави употребљене иловаче. Овдје се још нашло посуда у облику урни, лонаца разне величине, већих и мањих здјела, чаша, поклопаца од посуда и т. д.

Веома је мален број ових посуда орнаментиран, већим дијелом само оне у облику урни и некоје мање здјелице, и то скоро једино орнаментом од утисака врпце (Schnurornament). Некоје хрбине и друге ствари такођер су нашаране отисцима врпце, а нађене су у градини „Чунгар“ код Цазина те спадају исто тако у бронцано доба. Ова врста орнамента појављује се у средњој и сјеверној Европи већ за неолитског доба те је одавле и доспјела у наш крај, али много касније. Код нас се је ваљда тај орнаменат најдуље одржао, јер га налазимо још и у млађе жељезно доба. Многи пршљенови од иловаче из сојенице Дôње Долине нашарани су утисцима врпце. Други орнаменти на рипачким посудама немају по нас баш какове особите важности.

Још је једна друга појава на рипачким посудама и некојим хрбинама из горе споменуте градине по нас важна, а то је, да по први пут налазимо посуда, које су биле фирнисом обојене. Уз орнаменат од отисака врпце, налазимо у нас и бојадисање посуда црнијем фирнисом и у млађе жељезно доба н. пр. у Дôњој Долини, Санском Мосту и Језеринама.

Посуде из горње двије периоде грађене су више у практичне кућне сврхе за свагдању употребу, а пошто се у употреби врло лако догоди, да се оваково земљано посуђе разбије, нијесу се лончари ни трсили да нашарају све посуде. Свакако се мора констатирати чињеница, да су лончари млађег каменог доба полагали већу важност на орнаменат него ли они у бронцано доба. У Бутмиру нашло се је посуда, које можемо сасвијем лако сматрати као праве луксузне артикле оног доба.

Наредна периода, жељезно доба, које у нас почима негђе око 1000 година прије Христа, не показује баш великог напретка у погледу лончарства напрам бронцаног доба. Особито упада у очи, да се од сада посвећује велика брига не само посудама практичне нарави, већ и онима, које су одређене у сакралне сврхе. До половице ове хиљаде година похрањивали су упливом југоисточне културе становници ових крајева своје мртваце читаве, без спаливања.

Уз мртваце овог доба мећали су често по једну, ријетко двије или више посудица, у које су полагали јестива и других сличних ствари као малу жртву. Али почетком млађег жељезнога доба, по прилици око 500 прије Христа или још прије, почима све више преузимати маха западна култура, која је донијела у наше крајеве обичај, да се мртваци спаљују. С почетка је била жестока борба између југо-источне и западне културе, али је коначно прва ипак подлегла и тако је нови обичај сахрањивања мртваца, т. ј. спаљивање, наскоро сасвијем истиснуо стари обичај покопавања цијелих лешина. У једној од најмлађих прехисторичких некропола у Рибићу крај Бихаћа било је од 360 гробова само шест читавих а оно све друго, њих 312, били су спаљени. Спаљивали су своје мртваце на управо за ову сврху одређеним мјестима, а спржене кости би изабрали из пепела и угљена, метнули их у посуде и затрпали у земљу. Таквих гробова има код нас на хиљаде. Осим накита полагали би у овакове гробове и мање посудице са останцима јела. Има гробова, у којима је било и по пет, шест иловастих посуда разне величине. Дакако да је лончарство код овако великих потреба било веома разграђено. Ну испоредивши друге западне крајеве у Европи, гдје су се мртваци много више штовали и опремали, морамо према томе констатирати, да становници наших крајева, особито сјеверне Босне, нијесу полагали баш велику важност на опрему својих мртваца. Истина, они би мртвацу дали његов накит у гроб, али посуде, у које би побрали спаљене кости, биле су сасвијем просте. Оне из старијих некропола из Дôње Долине, Санскога Моста и Језерина мало су помњивије израђене, али за то остају оне из Рибића испод сваке критике. И орнаменат је на посудама из горњих некропола скоро без сваке умјетничке вриједности. Веће посуде су скоро увијек без орнамента, а само незнатан дио мањих посуда јест нашаран.

Како је био велик уплив западне културе, види се најбоље на посудама, имен ито на мањим комадима, јер су домаћи лончари врло радо метали на своје посуде са запада унешене мотиве, као дршке и т. д.

У ово доба почима и увоз иловастих предмета из туђих земаља, особито из дôње Италије. Могуће да се је под упливом дôње Италије развила у Босни нека врста геометричког стила (исп. некрополу у Језеринама). Читава серија мањих, простом руком рађених иловастих лонаца у овој некрополи, које су полагали у гробове као додатак мртвима, обојена је црним линијама[1]). По свој прилици ради

[1]) „Wissensch. Mitt. aus B.-H.“, III., 78., сл. 117., 90., 160., 100., сл. 195., 110., сл. 237., 113., сл. 247., 116., сл. 272., 136., сл. 366. и др.

се овдје о домаћој, извана унешеној техници, која је врло ријетко употребљавана, поглавито на мањим сакралним посудама. Сличне се посуде врло често налазе у дôњој Италији. Ове посудице смијемо уврстити у IV. стољеће прије Христа. У ово доба имитирале су се у дôњој Италији црне и црвенолике вазе, трошећи прекомјерно жуте, бијеле и црвене краске (Deckfarbe).

Уз ове луксусне посуде, које дуге и несигурне транспорте нијесу подносиле, јер су се лахко могле разбити, израђивала се и мање вриједна роба, која је била одређена поглавито за далеке земље. Карактеристичне посуде ове јефтине робе црно су фирнисане, често су набране (gerieft) и већином имаду пластичан орнаменат.

Аналогне комаде овим фирнисованим посудама из дôње Италије налазимо такођер и у Босни именито у Језеринама код Бихаћа („Bos. Mitt.“, III., 149., сл. 432, један skyphos, 179., сл. 584., сличан skyphos 180., сл. 585., кратер, сва три набрани (gerieft); надаље један црни и жути фрагменат посуда, по својој прилици исте категорије са Дебелог брда крај Сарајева („Bos. Mitt.“, IV., 94., сл. 82.)

Једној другој црним фирнисом обојеној врсти посуда припада један такођер у Језеринама нађени велики skyphos (на озн. мј., сл. 586., 23·5 *cm* висок), свјетложут са глатком ниском ногом. Поврх ноге има у наоколо један црни потез, поврх њега је трбух, врат и руб као и нутарња страна црним фирнисом бојадисана. Ова посуда подсјећа на аналогне, црњим фирнисом превучене комаде из Норбе (Not. d. scavi, 1904.). Ове се посуде увршгавају под конац V. и почетак IV. стољећа прије Христа.

Фрагмената од црно фирнисованих посуда, затим један skyphos, један врч са карактеристичном ручицом на узо, (Knotenhenkel) нађено је у Дôњем Храсну крај Граца (кот. Столац) у Херцеговини, и то у друштву сребрних фибула грчког подријетла на шарнир, па су и ове посуде за стално јужне провенијенције („Mit. d. Zentral-Kommission, Bd. II., Jahrbuch 1908.“).

Свјетло-жути skyphos из Санског Моста („Bos. Mitt.“ VI., 86, сл. 87.) тамносмеђег сликања лаком и спиралним орнаментом носи на себи дôњо-италски касногрчки карактер и то задњи преживљај старе геометричке робе. Просто сликање лаком на црвеној основи показују такођер 4 фрагмента сликаних посуда (на озн. мј. 138., сл. 44.—47.) са Дебелог брда. Ово је по материјалу, боји и цртању иста дôњо-италска роба, као што се је нашла у Чунгару код Цазина (на озн. мј. IV., 96., сл. 7.) и у гробовима у Језеринама (на озн. мј. III., 195., и сл. 625.)

Ова импортирана роба продирала је такођер далеко и у нутарњост ових земаља, како се то види из нашег најновијег налаза код Чајнича. (Исп. „Гласник“ 1909. стр. 425.—442.)

Како се види, приличан је број посуда импортиран у наше крајеве у прехисторичко доба. Не ћу се даље бавити овим импортираним посудама, него ћу се овдје у кратко осврнути на технику прехисторичког лончарства.

Материјал, од којег су прехисторичари правили своје лонце, бијаше иловача. Иловача није супстанција, чији се састав даде добро ограничити, него је у тварима, који ју састављају, веома промјењива. Обично се састоји од финих дијелова мање или више раствореног искролисника (Feldspath), којем је примијешан већи или мањи постотак кременикове киселине, пошљедња у облику финог прашка или више мање крупнијег пијеска.

Чиста иловача не даје добру лончарску робу због тога, што се радо сасушује и што пуца, кад се суши и пече. Мора се дакле помијешати с којом суп-

станцијом, која дјелује у противном смјеру. Додуше има у природи и мршавих иловача, којима не треба никаквих примјеса, кад се израђују; али их има и превише масних, којима се мора штогод примијешати, да се узмогну израдити. Ова својства иловаче познавали су и прехисторичари. Налазимо наиме велику множину именито мањих посуда, које су направљене из финије иловаче без икакве крупне примјесе. Уз ове има опет небројено много већих лонаца и урни са дебелим зидовима од разне иловаче, којој су додали разне примјесе.

Као наравне примјесе јесу каменчићи, тињавац и друге ситно издробљене руде. Као умјетне примјесе употребљавају се кварцова зрнца, помоћу ватре направљени гранитни грух, вапненчеве мрвице, комадићи од шкољки, графита и т. д.

Кад су стари Египчани правили своје само на зраку и сунцу сушене опеке, примјешали су иловачи сламе, да им се опека не би лахко распала, што се најпослије и дан данас још код нас видити може.

Примјеса је имала дакле особито код лонаца са дебљим зидовима ту сврху, да олакша пзраду и да запријечи превише јако сасушивање или пуцање лонаца, кад се суше и пеку. Исто се тако данас мијеша стари тучени шамот (chamott), кад се прави нови. Семпер тумачи мијешање овако:

Ове грубо зрнате, туђе, неизгориве примјесе укидају homogenität пасте, али тако да се иста након ватре не ломи и не пуца било упливом промјене температуре, било ударцем (Schock). Крупнији елементи, који су пораздијељени у маси, прекидају правилно титрање, које преноси започету пукотину, јер се тракасто по маси шири. Ови крупнији дијелови јесу као рупе што се на крају пукотине у огледалу вртају, да огледало даље не пуца [1]).

Најобичнија и најпрактичнија примјеса у прехисторичком лончарству била је истучени гранит, или шијесак. Ове смјесе су и босански прехисторички лончари употребљавали. Многи примитивни народи употребљују и данас већином горње смјесе; н. пр. у Чиле (на чиленској обали) добивају урођеници примјесу за своје лонце разбијајући усијани гранит, пошто га баце у воду. Како ћемо мало ниже видити, ради се тако и код нас у Босни.

Еделман наваја на свршетку своје расправе у кратко слиједеће различите разлоге, зашто се мијеша истучени гранит иловачи:

1. Због љепоте, укуса и обичаја.
2. Јер се тиме могао боље израђивати материјал.
3. Јер се спречава сасушивање и пуцање код печења и сушења.
4. Јер тиме постају посуде тврђе.

Често се мијешају у иловачу и истучене хрбине лонаца или теракоте, кад се праве некоје врсте модерне лончарске робе код цивилизираних и код дивљих народа. Кад се праве лончићи за талење (Schmelztiegel) у металургичне сврхе, од којих се захтијева да поднесу високу и наглу промјену температуре, примјеша се иловачи печена иловача (истрошене старе таљике [Schmelztiegel]) да се запријечи пуцање.

---

[1]) Diese grobkernigen, oft fremdartigen, feuerbeständigen Beimischungen der Paste heben die Homogenität der letzteren auf, aber in continuirlicher Weise in der Masse, die Zerbrechlichkeit derselben nach ihrem Brennen und die Gefahr des Springens, sei es durch Temperaturwechsel oder durch Schock vermindernd, weil die gröberen Elemente, die in der Masse verteilt sind, die regelmäßigen Schwingungen unterbrechen, welche den beginnenden Riß fortpflanzen, indem sie strahlenförmig die Masse durchfibern. Jene gröberen Bestandteile vertreten denselben Dienst wie die Löcher, die man in Spiegelscheiben am Ende eines Risses bohrt, um ihn zu verhindern, weiter zu gehen.

Оволико о материјалу лончарске робе. Прехисторички лончари правили су лонце као што и данас праве многи дивљи народи једноставно простом руком т. ј. без употребе лончарског кола. Најстарији лонци прављени су по свој прилици од једног комада земље. У многих примитивних народа праве се и дан данас лонци од једног комада и то на равном камену помоћу батића (Schlägel), тако да се лонац управо искуца попут металних лонаца. Дакако да има и других начина прављења.

Врло је старо грађење лонаца такође и на овај начин: Најприје се је направило дно само за се, а на овом би се затим изграђивала даље посуда и то тако, да је лончар најприје направио дугачке свитке попут кобасица од иловаче, па једну поврх друге полагао и онда ову мехку масу скупа слијепио. Дршке као и неке узвишене орнаменте направили би посебице и прилијепили. Да су заиста већ и у најстарије доба на овај начин правили лонце, имамо доказа у више случајева на разбијеним прехисторичким посудама, које су се пребиле управо на оним мјестима, гдје су свитке биле спојене. Ово вриједи дакако и за босанско прехисторичко лончарство, почев из млађег каменог доба (Бутмир) па и за слиједеће периоде.

У прехисторичких лонаца обично је ванјска плоштина много глађа него нутарња, што се може на тај начин тумачити, да се настојало нека би посуда добила лијепо лице.

Полирање лонаца извађало се или глатким каменом, као што то и данас чине многи примитивни народи, или су за то посебице удешене чврсте печене глатке алатке од иловаче са дршком, какових се у Босни у великом броју нашло. Разумије се, да су се и другачије удешавале справе за глађење посуда, н. пр. од шупље кости у облику лопатице (сојеница у Рипчу), или вршци јелењих рогова и напокон дрво.

Сада да рекнем коју о печењу лонаца:

Прехисторичари нијесу имали посебних пећи за печење лонаца, него су их пекли по свој прилици на отвореној ватри, као што чине и данас многи примитивни народи, па чак и код нас у Босни. Финш (Finsch) вели о печењу лонаца у Билибили: Четири до шест лонаца поставе један до другога, а покрију их гњилим дрвима, кором, ребрима са паоминог лишћа, сухим и зеленим лишћем. Ватра изгори за четврт сата, а лонци се преврћу често штапом и сви се дијелови тако излажу жеги. Кад је ватра изгорила, изваде се лонци дугим штапом па се намажу помоћу кокосових нити аваром (вода у којој се кухала кора мангрова) и онда лонци задобију свјетло црвену боју. Још једном се онда лонци примакну пламену паомових ребарца, и онда су готови.[1])

На врло сличан начин се и код нас пеку лонци, што ћемо доље видити.

Црна боја лонаца настаје услијед слаба пропуха када се лонци пеку, или бојадисањем графитом; или како смо видили код наших неких посуда (Рипчу), да код печења неких врста иловаче лонци сами од сесе поцрне.

---

[1]) „Vier bis sechs Töpfe werden nahe aneinander gestellt, faules Holz, Rinde, Palmblattrippen, trockene und grüne Blätter darüber gehäuft, bis sie bedeckt sind. Das Feuer brennt in einer Viertelstunde nieder, währenddem die Töpfe mittels langer Stöcke öfters gewendet werden, so daß alle Teile möglichst der Glut ausgesetzt werden. Ist das Feuer ziemlich ausgebrannt, so nimmt man die Töpfe mit einem langen Stocke heraus und bespritzt und bestreicht sie mittels eines Stückes Cocosfaser mit Avara, einem Absud von Mangroverinde, die den Töpfen eine hochrote Farbe giebt. Die Töpfe werden dann noch zehn Minuten einem hellen Feuer aus trockenen Palmblattrippen ausgesetzt und sind fertig.“

Продирањем римске културе у разне крајеве упознали су поједини народи лончарско коло. Ово је веома старо, јер се лончарство на колу и глазура на посудама спомиње већ у Старом тестаменту (Јер. 18., 2. и сл., пријечја 26., 23., Sirach 38., 32. и сл. по Wetzsteinu); према томе је лончарско коло у Сирији од прастарих времена познато било и данас је тамо посве удомаћено. Али поред свег тога, да је лончарско коло толико хиљада година познато било, просторучно се је лончарство уз оно на лончарском колу у Сирији све до данас у потпуном цвату сачувало. Wetzstein вели, да се газдарице и данас радо муче прављењем лонаца простом руком, и то једино ради њихове предности, премда се тамо лахко и јефтино добивају лонци.

Није баш искључено да су и прехисторички народи употребљавали какав камен или дашчицу, коју би могли по вољи окретати и која би им надомјештавала лончарско коло, јер је заиста тешко вјеровати, да би икоји лончар био у стању без тога направити велике посуде са онако правилним странама, каквих ми свуда налазимо. Одатле долази, да многи данашњи керамичари никако не ће да вјерују, да би се могла постићи без лончарског кола овакова округла форма лонаца. др. Wetzstein вели међутим о сирским простом руком грађеним лонцима ово:

Лонци се пеку у јамама помоћу различитих билина. Управо задивљује човјека, како су ове посуде сасвим правилно округле, као да су прављене на лончарском колу; тамошње домачице мора да су веома вјеште у различитим радњама иловачом[1]).

Др. O. Finsch: Раднице доказују, да имаду изванредно оштро око, јер оне само рукама и то већином палцем и кажипрстом направе правилно округле лонце, а да при томе лонац ни не врте. Мјерио сам једну такову посуду и пронашао да јој је промјер тачно 18 *cm*; па чак и руб је правилно 10 *mm* широк[2]).

С многих страна се је дапаче тврдило, да су прехисторичари најприје начинили форме а истом по овима лонце. То је искључено, јер би по томе они каткад направили сигурно на једној те истој форми и по више лонаца, који би један другоме свакако били налик по облику и величини. Али до сада су ископане велике множине лонаца, а нигђе нема два сасвијем једнака; према томе би се морала форма за сваки појединi комад посебице направити. Такови калупи морали би на сваки начин бити тврди и печени, па се је ваљда могао макар један комад до данас сачувати. Ну ни један такав калуп није још до сада нађен. Овакови су модели и из техничких разлога немогући.

Као што кухање тако исто и лончарство спада у дужности жена. Скоро код свих примитивнијих народа израђују жене лонце, а тако је било по свој прилици и у прехисторичко доба, што је већ одавна познато. И у Босни су у прехисторичко доба жене правиле лонце и друге иловасте продукте.

---

[1]) Das Brennen geschieht in Gruben mit verschiedenen Pflanzen. Bemerkens-, ja bewunderungswert ist die durchaus zirkelrunde Form des Gefäßes, als ob es auf der Töpferscheibe hergestellt wäre; sie erklärt sich aus der großen Übung, welche die dortigen Hausfrauen in Ton- und Lehmarbeiten der verschiedensten Art besitzen.

[2]) Dr. O. Finsch: Das Augenmaß der Arbeiterin ist dabei geradezu bewundernswürdig, die nur mit den Händen, und zwar hauptsächlich mit Daumen und Zeigefinger, und ohne den Topf irgendwie zu drehen, die zirkelrunde Öffnung des Topfes formt. Ich maß eine solche nach und fand sie genau 18 *cm* im Durchmesser, ja sogar den Rand durchaus 10 *mm* breit vor.

Послије овог кратког прегледа прелазим на нашу главну тему. Пригодом испитивања прехисторичке сојенице у Дôњој Долини наишао сам на једног лончара, који и данас још прави лонце на најпримитивнији начин. Моја истраживања о модерним сојеницама у Долини, којим сам се послом лањске године, након што сам свршио овогодишња прехисторичка искапања, неко вријеме бавио, довела су ме и до Орубице, па сам том приликом походио лончара Лозу Чорковића. Он се је родио у Ивањској, котар бањалучки, те се као мало дијете доселио у Бос. Градишку прије неких 70 година, а године 1878. преселио се је у Орубицу. Занат је већ био започео у Ивањској учити, гдје је од ваjкада цвала лончарска индустрија, а у Бос. Градишки изучио је до краја лончарство. Прављење је лонаца његов нузгредан посао, јер се Чорковић бави као и други околишни сељаци обрађивањем поља.

Ово локално подузеће тако је примитивно, да би се мирне душе могло премјестити у прехисторичко доба. А и сами керамички продукти не разликују се ни мало од оних прехисторичких, што их у Долини у великој множини налазимо, те би скоро могли помишљати на неки континуитет прехисторичког лончарства.

Као први и главни увјет за развој лончарства потребна је на првом мјесту за тај посао прикладна земља. Наш лончар узима неку особиту масну земљу (руду), плавуљу иловачу, у којој не смије бити пијеска. Ова се руда не налази посвуда, него само као појединi уклопи (Einschlüsse) у сивој иловачи савских наплава. Земља се најприје осуши, затим стуче, а одређена количина се измјери судом, па у кориту накваси водом те овако пренoћи. Наквашеној земљи примијеша се трећи дио камена. Камен је љутац (гранит) а доноша се са Камена под Мотајицом. Камен се пече у ватри, док се не усја; затим се стуче на лупатки (даски) ушицама од сјекире или брадве, тако да буду највећи комадићи колик кукурузно зрно; ове каменчиће онда мељу у жрвњу.

Жрвањ, којим наш лончар меље ситно истучени гранитни камен, не разликује се ни у чем од оног жрвња, на којем се кукуруз и друго жито меље, и који се жрвањ у Долини још прилично налази по кућама. Жрвњеви су смјештени обично негдје уза зид у кући, на тријему, пред кућом, а има их и под кућом. Лончарев жрвањ налази се у једном куту његове од шепера исплетене радионице. Жрвањ је овако састављен: двије рачваste сохице (ступчићи) укопају се у под близу зида, на њих се наслоне двије између кућних брвана обично задјевене пречаге. На овим пречагама лежи један широки дугуљасти из поле дрвета (јагњидова топола или врба) отесани у плосањ (тако се вели, када се с обје стране отеше) грòт[1]), ископан у округ, гдје се смјесте два камена звани жрвнови. Често се налази на гроту продуљени наставак, кòпањица, са једном удубином, у коју се стресе жито. Доњи је камен бубрежаст на сриједи (convex) а горњи за њим обавит, мало ископат (concav). Јама је у горњег камена ископата у средини, како може рука проћи а има и љевкастих јама. Дôњи камен причвршћен је у средини вретеном, које пролази и кроз грот све до жрвновске даске, што је наслоњена на средњу пречагу. На ову даску изван пречаге стави се здјела или корито, у које мливо испада на предњој страни испод камена кроз жлијеб грòта. Под жрвновском даском има један клин, којим се спушта и диже горњац. Мељац или омалин зове се штап, који је укопан у једну малу јамицу на страни горњаца а причвршћен је на горњем крају у једну пробушену блањицу, у којој се може ласно окретати. Блањица се опет обично причврсти за

[1]) Грòт у воденица кош, гдје се жито васипа. (Вук Стеф. Караџић, Рјечник.)

греду или за брвна. Једном се руком окреће мељац односно горњац а другом руком сипа се жито или камен из копањице[1]), што се меље и сажрвна. Може се жрвњати у њем кукуруз за брашно или за бунгур (кашу) и проха. Сол грушац истуче се у ситне комаде и меље као што и наш лончар ради са својим гранитом. Жрвањ окреће обично једно или двоје чељади и то жене[2]). Од како постоје на Сави млинови, жрвњеви се рјеђе рабе и то опет највише за кашу. Наша слика приказује нам један такав жрвањ из Горње Долине. (Исп. *слику 1.*)

Слика 1. Жрвањ из Горње Долине.

Горњац је црнкасте боје и састоји се од ситнозрнатог бјелутковог пјешчаника, у којем се само гдјегдје види по које овеће бјелутково око (Quarzaugen); дôњи камен је од ситнозрнатог бјелутковог конгломерата са бјелуткастим саставом (quarzigem Bindemittel) и понајвише облутака јасписа и рожњака камена (Hornstein). Ове руде (камења), која припада сарматикуму или најдоњем плиоцену, има у околици Дервенте, Добоја и др., те се одавна израђује у млинско камење. Ови су каменови ваљда из Дервенте и донешени, али свакако прије много година, јер

[1]) Кòпањица дим. од кòпања, дрвена здјела. (Вук Стеф.-Караџић, Рјечник.)

[2]) Док још није било млинара ни пекара, мљеле су вечином жене и служинчад. Хомер већ спомиње, да се у кући Одисеја налазило дванаест млинова, које су робиње окретале. (Hugo Blümmer, Technologie und Terminologie der Gewerbe und Künste bei Griechen und Römern, I., 31. и даље. (Испор. и оп. 1.)

се ни дотични домаћин не сјећа, када је жрвањ прављен, премда је прекорачио 70 година.

Овакви жрвњеви, којима се и дан данас наш народ још прилично много служи по цијелој Босни и Херцеговини, особито у брдским забитним крајевима, били су познати и нашим прехисторичким предшасницима. Судећи по налазима у Долини, били су ти жрвњеви сличне конструкције са данашњима. Како ћемо мало ниже видјети, чини се, да је била индустрија са млинским камењем у то доба куд и камо живахнија него данас, што најбоље можемо закључити по самом материјалу, од којег је прављено прехисторичко млинско камење.

Овом згодом изразујем моју најтоплију хвалу госп. дру Фридрику Кацеру (Katzer), рударскоме савјетнику и зем. геологу, којег сам замолио да ми опредијели оне фрагменте млинског камења, што сам их сакупио у пријашњим годинама пригодом истраживања прехисторичке сојенице те који је врло радо и с великом приправношћу удовољио мојој жељи.

Једна хрпа тих фрагмената састоји се од слиједећих комада:

1. Средњозрнат и ситнозрнат бјелутков пјешчаник.
2. Неки метаморфни дробњак (Grauwacke).
3. Ситнозрнаст, тињаваст и понешто вапненаст пјешчаник.
4. Налик на 3, али има нешто више вапненца.
5. Прилично тињаваст, више средњо- него ли ситнозрнати бјелутков пјешчаник.
6. Средњозрнати габро (Gabbro).
7. Доста ситнозрнат, двоструко тињаваст гнајсов гранит, који има у себи донекле инораза (Hornblende).
8. Средњозрнати двоструко тињавасти гнајс-гранит.
9. Исто, само веома растрошен.
10. Исто као 8 и 9, само се више изразује карактер гнајса.
11. Двоструко-тињаваст гранит, са претежном множином мусковита.
12. Округласто туцало (Quetschstein), Diabas-Porfirit, прилично густ и ваљда свјеж. Piroksen је амфиболитизиран.

Овај нас налаз изненађује у толико, што могуће ниједно од овог камења, што се израђивало у млинско камење, не потиче из Босне Ситнозрнати бијелутков пјешчаник налик је донекле некојим подређеним суврстама верукановастих уметака у најмлађем permu западне Босне; исто су тако налик пјешчаници 3, 4, 5, неким густим тињавастим пјешчаницима из босанског permo-karbona или eocena (Flysch), исто су тако налик гнајс-сранити 7, 8, 9, 10 и 11 суврстама гнајс-гранита из Кобаша; али се ипак не може сасвим сигурно тврдити, да је овај материјал за млинско камење баш босанске провенијенције.

Још је теже одлучити код дробњака 2 и порфирита 12. Може бити да први потјече из неких сасвим подређених уметака (Einschaltungen) у карбонском филиту Мотајице и Просаре планине, али и то није вјеројатно. Слично камење као 12 налази се тек код Добрлина и онда наравно у великој множини по средњој Босни.

И ако је могуће да се је у прехисторичко доба добивао из Босне горњи камени материјал за млинско камење, ипак је свакако важна чињеница та, да се данас више не раби овај материјал за прављење млинских каменова, и да се специално у Посавини данас па и можда у хисторичко доба узимао већином крнин-конгломерат за млинско камење. Према томе можемо закључити да нема

никакве директне свезе између прехисторичке и модерне индустрије млинског камења у сјеверној Босни.

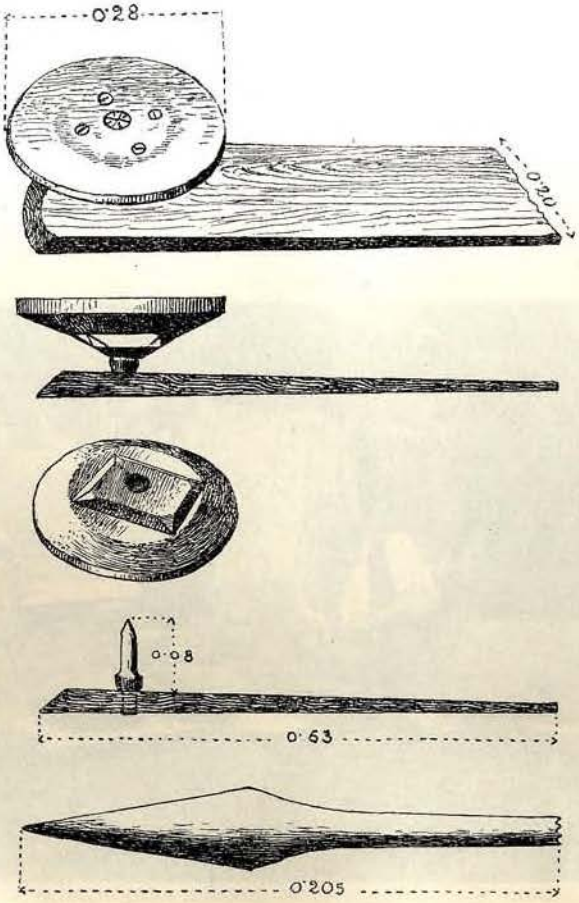

Слика 2. Лончарско коло и нож.

Друга хрпа састоји се од 10 комада гранита и то:

1. Ситнозрнати мусковит-гранит са прилично много искролисника (Feldspath).
2. Средњозрнати биотит-гранит, који има прилично бјелутка.
3. Исто, нешто свјежије нарави.
4. Исто, само што има више бјелутка.
5. Ситнозрнати мусковит-гранит са зачином у писани гранит (mit einem Einschlag in Schriftgranit).
6. Веома ситнозрнати контакт-гранит, који има биотита.
7. Исто тако, али само више попут гнајса састављен.
8. Попут гнајса филитконтакт-камен са пуно биотита и искролисника.
9. Овај је комадић постао од биотит-гранита, у којем је доста искролисника.
10. Усљед притиска настали метаморфни конгломерат (druckmetamorphes Konglomerat), у којем је највише бјелутка и прилично богат са хлоритним тињавцем (chloritischer Glimmer), а уз којег има понешто мусковита.

Врло је лахко могуће, да све ово горње камење из друге хрпе потјече од гранитмасива из Мотајице планине крај Кобаша и његовог контактног округа.

Једину би изнимку чинио овећи фрагменат број 10, који се састоји од досад из Мотајице планине непознатога метаморфнога конгломерата, каковог се до сада нашло у Босни једино у зонама притиска (Druckzonen) палезоикума, и то савској равници понајближе на пр. сјеверно од Санског Моста. Може бити да је овај комад извањске провенијенције.

Упада у очи да је некоје камење горило у ватри. Исто тако не може се баш с великом сигурношћу устврдити, да камење 3, 7, 9, наведено у пошљедној хрпи и неколико других незнатних комада дијелом ситнозрнатог, дијелом крупнозрнатог пјешчаника, потјече од млинског камења. Ови фрагменти наличе више брусевима за сјекире и слично, какви се данас још рабе у подручју Мотајице.

Слика 3. Лончар Јово Чорковић прави лонце пред кућом.

Самљевени камен се помијеша са иловачом те се ногом згази. Овако згњечено тијесто вади лончар онда према потреби, а метне га с десна на једну дашћицу, која се и на нашој фотографији види.

Као најглавније помагало при прављењу лонаца јест лончарско коло: даска на предњем крају заокружена, 65 *ст* дуга и 20 *ст* широка. У даски је укопан посебан шиљак, на који се коло натакне и око њег окреће. Коло има 28 *ст* у промјеру, а његова дебљина изнаша у средини од прилике 3 *ст*; према рубу је нешто тање. Коло је на дôњој страни заклишено на руб, гдје се још налази једна мања четвероугласта дашчица, потклишена на руб. Цијела дебљина даске и кола изнаша 6 *ст*. Шиљак не смије провиривати ни мало кроз коло. Средина кола је ошестарена, да се зна, гдје је тачна средина. (Исп. *слику 2.*)

Лонци се праве овако: Лончар метне ову справу преда се и сједне на један крај даске (исп. *слику 3.*). Најприје направи дно лонца: узме нешто земље и расплешће тако, да је горња плоштина мало избочена (бубрежаста); затим забиљежи прстом (окружи) колико дно има бити и онда гради даље. Понајприје извуче мало зидове из дна и то на тај начин, да десни палац дође унутра а лијеви палац и длан

једначе из вана. Још прије је начинио неколико подугачких свитака или ваљака у облику кобасица. Први свитак наслони се на већ извучени дио руба, 4 прста десне руке метну се унутра а палац из вана и тако окречући коло лијевом руком пропушћа свитак између палца и кажипрста, па тањи и наљепљује на руб. Кад је с првим свитком готов, узме други и т. д. док није назидана толика висина, колика му је потребна. Док још није лонац остругган и углађен, виде се унао колона саставцима свитака кругови попут завоја.

Слика 4. Шарање лонца зубичастим дијелом дрвеног ножа.

Сада долази нож на ред, којим се лонац струже. Нож је од јасеновог дрвета, плоснат са двије оштрице и шиљаст; нешто дуљи други крај служи као држак, а на врху овог има 4 зупчића, којима лончар шара своје посуде (исп. *слику 2.*). Струже се тако, да се нож прислони једним оштрацем скоро вертикално држећи га уз посуду и то сасвијем горе, те окречући коло струже се све унаоколо. Код тога иде све више прама доље, док није сву ваљску плоштину остругао. Послије тога положи се нож хоризонтално и струже одоздо уз лонац. Пошто је и у овом правцу остругао, поруби лонац ножним шиљком, затим га покваси десним прстима, окречући га међу кажи- и средњим прстом. Форма је лонца до сада била дугуљаста цилиндрична са мало унутра увинутим рубом. Истом сада почима да прави уста. У ту сврху узме дугуљасту кожну крпицу, поквашену у води, коју превије преко руба; унутра држи палцем а из вана осталијем прстима. Сада биљежи кажипрстом, а палцем разврче (изгони, навија) изнутра. Окречући даље уста се све више и више разврћу, па када су уста довољно развраћена, онда оченари кажипрстом. Сада метне цијелу руку у лонац и десницјем кажипрстом бочи из нутра а лијевом га руком из вана дочека и окреће. Када је лонац довољно избочен, онда се опет глади (покваси се нож у води и струже унаоколо) и сада га шиљком ножа око дна одсијеца од блата, а уједно једнијем оштрацем глади. Дакако лонац и даље непрестано окреће лијевом руком, а са десна два прста забиљежи унаоколо малим повором, гдје уста почињу (setzt den Hals vom Bauche ab). Сада окрене други зупчасти крај ножа, те шара лонац и то тако, да зупчасти дио ножа постави скоро у вертикалном смјеру на

трбух лонца и мало притисне. Орнаменат, што га на овај начин добије, јест појас, састојећи се од четири хоризонталне паралелне линије (исп. *слику 4.*). Изнад овог појаса уреже шиљком ножа један zick-zack орнаменат, затим опет окрене зупце, које мора прије очистити од блата и прави отиске. Поврх ових отисака од зубаца уреже шиљком ножа још један ред косих зареза (исп. *слику 5.*). На концу преостаје још, да ручицу метне. Узме мало закухане земље, смоћи је у воду, угњећи добро и сплешће; онај крај, који ће се окренути горе, уолучи попријеко, тако да може обухватити руб кад га наслони на уста, те држећи објема рукама ручицу и догонећ је палцима, прилијепи њезин дôњи крај на трбух. Повор, што се види по дужној средини ручице, дотјера ножем и лонац је направљен. Један утисак од прста испод ручице маркира као да ју је приковао. По шарама познаје Чорковић своје лонце.

Слика 5. Лончар Јово Чорковић шара даље свој лонац врхом ножа.

Овдје морам примјетити, да се цијела израдба изваћа великом брзином што изискује нелику вјештину. Посуде су веома правилне а орнаменат чист.

Овако направљени лонац метне се на даску па се на сунцу суши 2—3 дана; ну да не би попуцао склоне га мало у хлад, када сунце сувише пригрије. На сунцу осушени лонци мало побијеле.

Лонце пече наш лончар још увијек на отвореној ватри дакако у љетно доба, као што су то и прехисторички лончари у Долини чинили, а зими у обичној собној пећи. У ту сврху има пред кућом и на заклонитом мјесту у бајиру овећа плитко укопана јама. Јама је широка 80 *ст*, исто тако и дуга. У ову јаму наслаже један таван сухих дрва, на који положи лонце 3—10 комада, које је прије уз ватру на огњишту у кући запеко (загријо) и то окренувши уста према вани. За тим намеће дрва и у лонце те их напокон сасвијем затрпа дрвима, а онда потпири ватру. Док ова једна ватра изгори, лонци су печени. (Исп. *слику 6.*)

Овако печени лонци били би превише слаби те би се код прве прилике распали. Да се томе предусретне мора се на један особити начин посуда начинити тврђом. То се ради овако: Узме се чанак са хладном водом и замијеси сасвијем житко нешто кукурузна или пшенична брашна. Печене лонце вади сада из ватре

помоћу дугачког штапа, а да се лонац не би смако, забијен је на дôњем крају штапа ексер. Лонце меће у ону житку кашу у чанку, да се окале и лонац постане тврђи. Ова метода калења налик је на ону којом се окали челик. Осим овог окаливања мећу се лонци у хладну кашу (напој), да се и боја на лонцима изједначи, јер они и ватри добију неједнаку боју. Послије калења метне се лонац опет на кратко вријеме у ватру да обгори брашно, које се је на лонац прилијепило у напоју и тако је лонац сасвијем готов. Ако је више лонаца у ватри, онда се морају брзо вадити и у напој метати, пошто би се они, што су најдоњи у ватри, стопили и лахко улупили. Боја је лонаца на отвореној ватри печених смеђа; кад се дуље рабе, поцрне сасвијем од дима. Овако печени лонци веома су тврди, а да ме Чорковић о њиховој чврстоћи освједочи, скочио је на један такав лонац, па се није под њим спрско, а и иначе не поступа баш најопрезније с печеним лонцима, јер кад их вади из ватре, једноставно их баца око себе.

Слика 6. Лончар Јово Чорковић из Орубице пече лонце на отвореној ватри.

Кад вјетар пуше, не смије се пећи, јер лонци попуцају. Ради тога се и укопају горње јаме, да им не нашкоди ни најмањи вјетар.

Лончар може за дан направити највише 15—18 комада лонаца. Он не ради увијек само о лонцима, него само онда кад има наруџби; не продаје их за паре, него му за лонце даду брашна или шта друго, као млијека, сира итд. У свим оближњим селима има његових лонаца и то изричито ових врста: Дубоки лонци са једним дршком, тепсије и здјеле за млијеко. Поклъука (Backdeckel), које су се по свој прилици одржале из прехисторичког доба па све до данас, и којима становници покривају хљеб у ватри, не прави Чорковић.

Још само неколико ријечи о кући нашег лончара. Кућиште је прилично високо насуто, тако да вода није могла залијевати у кућу уз средње поплаве. Ради тога није Чорковић хтио да своју кућу подигне на сохе. Колико ми је познато, ово је једина кућа у овом предјелу, која не лежи на ступовима. Многи Горњаци, насељеници из брдских предјела, н. пр. из бањалучког котара, када су се населили у ове крајеве, покушали су да направе онакове куће, какове су правили у свом првобитном завичају, дакле на земљи, али су се преварили у рачуну. Код прве веће поплаве освједочили су се, да су овдје сасвијем друге прилике те их је сама природа присилила да и они, као и други првашњи становници овог краја, подигну своје куће и остале зграде на сохе. Ово се је догодило Вођи-

ћима из Горње Долине, када су се доселили овамо. Код великих поплава побјегне Чорковић у комшилук. Кућа је од шепера и замуљена а кров под клин, т. ј. даске су провијене дрвеним клиновима на једном крају и једноставно се повјешају на пријеке летве. Ове су такођер причвршћене дрвеним клиновима на рогове, који су направљени од облица а не отесани. По крову је набацао Чорковић и сијена, да му мање кисне у кућу. Кад велики вјетар удари, као што већ знаде пухати на Сави, дигне му и сијено а наравно и даске с крова и разнесе по пољу, а кад се вјетар стиша, заће он и покупи даске те их опет поизвјеша на кров. Дуљина куће изнаша 5·43 *m* а ширима 2·65 *m*, висина пако само 1·72 *m*. Соба је 2·55 *m* дугачка и тако ниска, да се не може исправити у њој. Кућа дакако нема тавана, а дим одлази кроз шупљине између дасака на крову, које надомјештају потпуно бацу. Уопће у Долини и Орубици нема баће ни једна кућа, што је покрита полегушице или под клин. Ове двије врсте кућа спадају најстаријем типу кућа на сохама у овом крају.

Уз кућу има и крам, такођер од шепера и олијепљен, а шашом и сијеном покривен. Дуљина му је 3·40 *m*, ширина 2·40 *m*, висина 1·63 *m*. Прозори су у соби као и на краму сасвим малене рупе.

Крам му служи као радионица на кишну времену у љету, а зими прави у кући своје лонце, док на лијепу времену једноставно сједне пред кућу и ради, као што се види на нашој слици.

Чорковић је удовац и нема дјеце уза се, па проводи живот као највећи пустињак. За неколико година нестаће и њега, а с њиме ће нестати и ове примитивне локалне индустрије на пољу лончарства, која нас у велико подсјећа на прехисторичко лончарство у Долини.

Sarajevske džamije i druge javne zgrade turske dobe.

Priopćio
Šejh Sejfudin Kemura (Sarajevo).

(Nastavak.)

IX. Haradžin mesdžid u Hadžiabdinici ulici.

Više vojničke kasarne, izmegju Širokače i Žagrića, u Hadžabdinici ulici u blizini početka tunela imade jedan mesdžid, koji se piše i dandanas Haradži Hadži Mustafage mesdžid.

Slika 13. Mesdžid Hadži Mustafe Haradžije u Hadžiabdinici.

Harem mu je od sokaka ogragjen duvarom a s obje strane sokačnih vrata imadu pendžeri kao i u drugih džamija i mesdžida. Od sokačnih vrata do papučluka put je pokaldrmljen, 2 *m* širok a 7 *m* dug. Papučluk je 2 *m* širok a sofe su 4 *m* duge i $3\,^1/_2$ *m* široke. Mesdžid je od čerpića sazidan, šimlom i čeremitom pokrit, ima drvenu minaru od kible. S desne i s lijeve strane su u duvarovima po 4 pendžera a na prednjem duvaru s obje strane vrata po jedan. U mesdžidu, osim jednog čursa i musandara, nema ništa osobita. Mesdžid je sasvim u ruševnom stanju, te moli Boga i ljude, da se popravi, da se sasvim ne obori. Drveni stupci sofa nose strehu. Dvorište pred ulazom u mesdžid i iza mesdžida ispunjeno je grobovima. *(Slika 13.)*

Haradži H. Mustafaga, kako piše u sidžilu broj 2. u Carevoj kutubhani, bio je sabirač harača u sarajskom sandžaku a osnovao je ovaj mesdžid 957. (= 1550.) godine a do njega jednu česmu. Kasnije je uvakufio za potrebu mesdžida i česme nekoliko

hiljada akči u gotovu novcu, što razabiremo iz ugovora, kojim daje mutevelija istog vakufa u sporazumu s mahaljanima ove novce na kamate. Ugovor glasi ovako:

Sadržaj:

„Stanovnici Haradži H. Mustafine mahale, Kurt, sin Skenderov, Šaban, sin Nesuhov, Alija, sin Abdulahov, Kasim, sin Abdullahov i Ahmed, sin Uvejisov, došli su pred šerijatski sud i očitovali, da je ovi pošljednji Ahmed, sin Uvejisov, dužan Haradži H. Mustafinu vakufu gotovih novaca 1005 akči, koje duguje od 16 godina, a ne će da ih plati. Pošto su gore navedeni ovo posvjedočili, sud ga osudi da plati rečeni dug. Osuda se izreče u mjesecu šabanu god. 973. (= 1565. p. I.)."

Od gotovine ovoga vakufa dao je mutevelija Sinan Mustafi, sinu Balinu, stanovniku pomenute mahale, 600 akči a za osiguranje ovog duga dao je rečeni Mustafa svoju kuću u zalog pod uslovom, da on u njoj stanuje a vakufu da plaća godišnje 75 akči kućne kirije. Za nj' je jamčio Memija, sin Mustafin.

Od ove vakufske gotovine izdao je mutevelija i imam Mahmud hodža H. Baliji, sinu Kasimovu, 2000 akči na kamate i založio je pomenuti svoju kuću s uslovom, da u njoj stanuje i da plaća 250 akči godišnje kirije a za nj' jamči Sefer, sin Kasimov.

Ovaj isti mutevelija dao je od uvakufljene gotovine Memiji, sinu Mahmutovu, 100 akči na kamate a uze mu kuću u zalog u istoj mahali.

Od iste uvakufljene gotovine izdao je pomenuti mutevelija na kamate Aliji, sinu Abdullahovu, 600 akči a Memiji, sinu Mahmutovu, 2000 akči i Muratu, sinu Alijinu, 1000 akči. Memija dao je za ovaj dug svoju kuću u zalog uz slijedeći uslov: „Ja prodajem moju kuću i bašču u Haradži H. Mustafinoj mahali, koja graniči s jedne strane s kućom Mehmedovom a s druge strane sa mektebom H. Memijinim, što ga je u dvorištu Haradžina mesdžida nedavno napravio, a s treću i četvrtu općim putom, muteveliji i imamu rečenog vakufa, Mahmudu hodži, za 2000 akči, da ja u njoj stanujem pod kiriju za 250 akči godišnje. Tako se u sidžil zavede 5. dan redžepa 973. (= 1565.). Svjedoci ovoga: Alija Kurt, mujezin ovoga mesdžida i H. Balija, sin Kasimov."

Da je ova mahala pod mukatom Firuzbegovom, razabiremo iz ovog kupoprodajnog ugovora od g. 973. (= 1565.), koji se nalazi u sidžilu br. 2 u Carevoj kutubhani.

Sadržaj:

„Dolazi pred šerijatski sud Balija, sin Davudov i daje slijedeće očitovanje: Ja posjedujem kuću i bašću, koja leži u Haradži H. Mustafinoj mahali i koja je pod mukatom Firuzbegovom a graniči s nekretninom Kurda, sina Mehmedova, i kućom pokojnog Haradžije, s treću stranu kućom Oruča Sarača, a s četvrtu stranu općim putem. Ja ovu kuću i bašču sa japijom u istoj bašči prodajem ovdje prisutnim: Šabanu i Mustafi, sinovima Nesuhovim, za 3250 akči s tim uvjetom, da svake godine plaćaju po 30 akči Firuzbegovu vakufu, te je ovu prodaju i mutevelija Firuzbegova vakufa, Alija, sin Nesuhov, odobrio, što se i u sidžilu zavede 14. dan zilhidžeta god. 973. (= 1565.)."

Stanovnik ove mahale Mustafa, sin Karagjoza, dade ovom mesdžidu 2700 akči u gotovu novcu, da se pomenuti novci izdaju na kamate i od tih kamata da se plaća mujezin, koji će svako jutro pred sabah na munari rečenog mesdžida učiti salavate a imamu, koji će iza svakoga sabaha pročitati jedno ašere iz velikog kurana te svake godine kuransku hatmu učiniti radi njegove duše. Od ove gotovine, predane muteveliji u ruke, mutevelija izdaje na kamate ovim ljudima: 1000 akči Mustafi, sinu Mehmedovu, 1000 akči Džaferu, sinu Mustafinu, 700 akči Mustafi, sinu Balinu, a ovi su za

ove dugove dali svoje kuće u istoj mahali muteveliji dotičnog vakufa u zalog. Upisa se u sidžil 2. redžepa god. 973. (= 1565.).

Ovaj mesdžid i ako nije izgorio prilikom velikog požara godine 1109. (= 1697.) ipak je u rečenom požaru propao njegov gotovi novac te je mahala zamolila u Carigradu, da se imamu toga vremena Abdullahu dade dnevno 6 akči a mujezinu Ahmedu dnevno 4 akče iz državnih prihoda.

Kasnije obnovi rečeni mesdžid, koji je postao ruševan, stanovnik ove mahale, H. Abdija Arakijadžija, te umrijevši isti dan bi ukopan na desnoj strani pri ulazu pomenutom mesdžidu sa svojom porodicom, a ovdje mu donosimo radi vječitog spomena natpis na nišanu: *(Slika 14.)*

Slika 14. Tarih na nišanu Hadži Abdije Arakijadžije u dvorištu džamije Hadžiabdinice.

„On nikoga ne treba a njega svako. Hadži Abdulah bijaše odabranik izmegju drugova po dobročinstvima.

„Ej, Bože! Neka mu dobro djelo budne u grobu uzrok vidu i svjetlosti. Veliki Bog neka mu svoju milost u svako doba umnoži.

„Smrtni mu tarih bijaše izgovorom: „hiljadu sto četrdeset druge“ (= 1729.).

Da je pomenuti H. Abdija uvakufio nekoliko akči, tvrdi nam slijedeći previšnji berat.

برات شريف عاليشان

مدينهٔ سراى بو-نده واقع مرحوم عراقيه‌جى الحاج عبدالله نام صاحب الخيرك خراجى حاجى مصطفى مسجدينه وقف ايلديكى نقودك يومى اوچ اقچه وظيفه ايله ناظرى ويومى اوچ اقچه وظيفه ايله كاتبى اولان مصطفى خليفه ابن احمد فوت اولوب يرى حالى وخدمت لازمه‌سى معطل قلمغين يرينه لايوين قرنداشى ارباب استحقاقدن اشبو رافع توقيع رفيع‌الشان حافانى احمد خليفه ابن احمد هروجهله لايق ومحل مستحق اولمغين توجيه اولنوب اقضى قضاة المسلمين مولانا الحاج محمد زيدت فضائله عرض ايتمكين مزبوره وجه مشروح اوزره صدقه ايدوب بو برات سعادت آيات وبهجت غاياتى ويردم ويوردمكه بعداليوم مزبور مثلا احمد ابن احمد خليفه واروب ذكر اولنان واقفك قرنداشى متوفاى مرقومك يرينه ناظر وكاتب اولوب اداى خدمت ايلدكدنصكره يومى آلتى اقچه وظيفه‌سيله متصرف اولوب واقفك روحى وثم دوام عمر دولتم ايچون دعايه مداومت كوستر شويله بيلوب علامت شريفه اعتماد قيله‌سز تحراً فى اليوم الثانى عشر من شهر رمضان المبارك لسنة احدى وسبعين ومائة والف. مقام قسطنطنيه

Sadržaj:

„Visoki berat.

„Pošto je Mustafa Halifa, sin Ahmedov, bivši nadzornik i pisar gotovog novca uvakufljenog Hadži Abdullaha Arakijadžije u Sarajevu u Bosni umr'o i njegovo mjesto ostalo prazno i nepopunjeno te je po predlogu tamošnjeg kadije Mevlana Hodže Mehme da za to mjesto kao sposoban pronagjen Ahmed Halifa, sin Ahmedov, brat umrlog Mustafe Halife, to ga ja u tom svojstvu ovim carskim beratom imenujem i potvrgjujem s time, da mu ovaj berat besplatno izdajem i odregjujem, da za nadzorničku službu prima tri akče dnevno a za pisarsku službu tri akče dnevno, koliko je imao i umrli njegov predšasnik, t. j. svega šest akči dnevno da od pomenutog vakufa prima, te ga ovim pozivam, da tu službu odmah nastupi i da bude duša ovog vakufa i da se bogu moli za moju dušu i za moju državu. Tako naregjujem i upozorujem, da se po ovom beratu postupa.

„Pisano 12. Ramazana god. 1171." (= 1757.).

God. 1181. (= 1767.) stanovnica ove mahale, H. Nefisa, uvakufila je u dobrotvorne svrhe 800 groša gotova novca i naredila, da se imaju davati na kamate te izmegju ostalih naredaba odregjuje pomenuta H. Nefisa, da se daje 8 groša godišnje plaće Mula Aliji, koji je hodža mekteba u Haradži H. Mustafaginoj mahali. O ovome se nalazi vakfija u sidžilu br. 8 u Carevoj kutubhani a iz nje se razabire, da je tada još postojao ovaj mekteb, kojemu se danas ne zna ni za mjesto ni za temelj.

God. 1270. (= 1853.) uvakufio je Filipović H. Mumahed beg jednu malenu kuću u Golodarici mahali, od koje je odredio prihod pola za mesdžid Hodže Volodana a drugu polovicu za H. Mustafe Haradžije mesdžid.

Kasnije, oharabivši se pomenuti mesdžid, popravio ga je i bojama ukrasio glasoviti sarajevski trgovac Mulaga Merhemić god. 1296. (= 1878.) na ime svoga brata Salihage Merhemića, koji je iza okupacije do mjesec dana umr'o i više Hrida na mjestu zvanom Nišan ukopan.

U istoj mahali bijaše i jedna tekija bektašija, koje danas više nema, ali sam joj našao traga u dokumentu u 81. sidžilu na 4. strani, iz kojega razabiremo, da je neki Salahudin baba Dovadžija iz H. Abdine mahale u Sarajevu, veoma dobar i pobožan čovjek, koji je pripadao derviškoj struci a bio posve siromašan, zamolio valiju preko šerijata, da mu se povisi dosadašnja plaća, koju je primao mjesečno po 10 groša iz valine blagajne.

Molba pisana je 27. ramazana god. 1261. (= 1844.) a odgovor na nju donosi ova bujruldija:

باصح دولتلو سامی عثمان نوری پاشا مشیر ایالت بوسنه

مدینهٔ سرای مسند نشین شرعت غرا فضیلتلو سماحتلو افندی حضرتلری ومتسلم وکیلی عزتلو افندی درون اعلامده محرر صلاح الدین بابا ذاکنده صاحب اهل حال ودائما اذکار واوراد ایله اشتغال اوزره اولهرق دعوات خیریه‌سی استجلاب شایان اولمغله صدقهٔ حضرت پادشاهی اولق اوزره بابای مومی الیهك معین اولان اون غروش ماهیه‌سی اوزرینه طرفزدن دخی بهرماه اون غروش ضم وعلاوه اولنمش اولمقدن ناشی ضم مزبوری اشبو التمش پر سنه‌سی ماه شوال شریفی غره‌سندن اعتباراً حزینه‌مز راجعاتندن بابای مومی الیهه اعطایه مبادرت ایلیه‌سز دیو فی غره شوال ١٢٦١ .

„S pečatom njegove ekselencije Osman Nuri Paše mušira bosanskog ajaleta.

Veleučeni i presvjetli sarajevski šerijatski kadijo, i štovani muteselimski zastupniče. U molbi mi pišete za Salahuddin Babu, da se bavi o sebi i o božijoj molitvi te zbog toga što trebamo njegovu dovu, namijenivši na carsko zdravlje, naregjujem, da mu se dosadanja plaća, koju je primao po 10 groša mjesečno, još za 10 povisi od meni pripadajućih dohodaka i ima se računajuć od početka ševala ove 1261. (= 1844.) g. pomenutome šehu izdavati.“

X. Karaferhatovića džamija u Širokači.

Više Begluka uza Širokaču ulicu, na desnoj strani nalazi se jedna džamija, koja se i danas zvanično piše a i megju narodom naziva Karaferhatovićeva džamija.

Slika 15. Džamija Karaferhatovića u Širokači ulici.

Džamija je od ćerpića sazidana, šimlom i ćeremitom pokrita, s kamenom minarom; 9 *m* je duga i široka, od kibleta s dvije strane mihraba ima po jedan pendžer, a više mihraba jedan okrugao pomalešan, koji su okrenuti na ulicu zvanu Širokaču. Na desnom i lijevom duvaru imadu po četiri pendžera a od sofa, t. j. s obje strane vrata džamijskih je po jedan pendžer. Džamija je visoka od poda do šišeta oko 5 *m*, u nutrima mimbera, ćurs i musandara i ako su od drveta, ipak su lijepo izragjeni. Gornji su pendžeri u iste džamije od razno obojenih stakala a malo je džamija, u kojih će se naći ovako lijepo izragjenih prozora. Sofe su dosta duge i široke a drveni stupci im nose krov. Izmegju sofa je papučluk oko 2 *m* širok. Oko iste džamije ima prilično harema (dvorišta), ali u njem nitko ukopan nije te zbog toga na sokačnom duvaru nema nikakva pendžera. *(Slika 15.)*

Sagraditelj ove džamije je Mustafa ef. Karaferhatović, god. 965. (= 1557.) muderiz Gazi Husrevbegove medrese, koji je iste godine sagradio ovu džamiju i uvakufio nekoliko

hiljada akči za potrebu i uzdržavanje iste. Uvakufio je i nekoliko dućana u Kujundžiluku ulici, o čem se nalazi u sidžilu br. 2., stranica 179., jedan kupoprodajni ugovor. Naprama džamiji napravio je i jednu češmu.

God. 1109. (= 1697.), u velikom požaru i ako nije posve ova džamija izgorjela i srušila se, ipak je uvakufljeni joj novac vas propao a i uvakufljeni dućani u požaru su propali, od čijih se kamata izplaćivale plaće imamu, hatibu — tada Mustafa ef. — i mujezinu Musli kao i ostalim službenicima, izgorješe te su zbog toga stanovnici i ove mahale kao i drugih mahala sarajevskih god. 1118. (= 1706.) poslali molbu u Carigrad, u kojoj zamoliše ovako: da bi država, smilovavši se, odredila imamu plaću po 10 akči dnevno, hatibu po 5 akči, a mujezinu po 6 akči, pošto su gori navedeni službenici toliku plaću prije požara od kamata uvakufljenog novca kao plaću primali. Godine 1166. (= 1752.) poslao je šerijatski sudac imamu te džamije ovu muraselu (dozvolu, da klanja bajramski namaz), koja se nalazi u sidžilu br. 5 u kutubhani kraj Careve džamije:

„Ponosu znanosti i naprednjaka, sohti Ahmed Halifi, nakon pozdrava. Neka ti je znano, da ti se na molbu, koju si podastro, da u džamiji pokojnog Mustafaefendije Karaferhatovića možeš učiniti hudbu, pošto pomoću Božjom sutra osviće bajramski dan, ova ti se napisana odpremi a kada dogje, kako je napisana dozvola, možeš proučiti hudbu i klanjati bajramski namaz. Neka je na te Božja milost. 1166."

Poslije toga, god. 1222 (= 1807.), Hadži Hatidžehanuma, kći Sulejmanova, stanovnica Ferhatbegove mahale u Sarajevu, uvakufila je ovoj džamiji jedan dućan i dvije magaze na Baščaršiji a vakufnama, koja se o tome nalazi u sidžilu 47. na strani 40. glasi ovako:

الحمد لله الملك المنان الذى جعل الصدقة الجاريه سبباً للنجاة من النار والصلواة والسلام على سيدنا محمد المصطفى المختار وعلى آله واصحابه الاخيار اما بعد سبب تحرير كتاب شرعى وموجب تسطير خطاب مرعى اولدركى مدينهٔ سراى بوسنه ده فرهاد بك محله‌سى ساكنه‌لرندن فخر المخدرات حاجه حديجه بنت الحاج سليمان نام خاتون طرفندن وقف آتى البيانى اقراره وكيل اولديغى ذات مزبوره‌يى معرفت شرعيه ايله عارفات اولان مدينهٔ مزبوره ده چوبان حسن محله‌سى ساكنندن براشلو الحاج على بن الحاج احمد وبالى زاده محله‌سى ساكنندن جزمجى منلا صالح بن مصطفى نام كمسنه‌لرك شهادتلريله ثابت وسبوت وكالته حكم شرعى لاحق اولان چوقه‌جى سليمان محله‌سى ساكنندن مجلد حافظ ابراهيم افندى ابن مصطفى نام كمسنه مجلس شرع حطير لازم التوقيرده مؤكله مزبوره حاجه حديجه خاتون وقف آتى البيانى لاجل التسجيل متولى نصب وتعيين ايلديكى سالف الذكر فرهاد بك محله‌سى ساكنلرندن اشبو رافع الكتاب المستطاب حصار جفلى منلا عثمان بن حسين محضرنده بالوكاله اقراو تام وتقرير كلام ايدوب مؤكلهم مزبوره حاجه حديجه خاتون بو دنياى دنيه سريعة الزوال ايديكنى تأمل وتفكر ايدوب »ماعندكم ينفد وماعندالله باق« آيت كريمه‌لك معناى شريفنه واقفه »والمرء يستظل تحت ظل صدقات« حديث شريفك ما صدقه عارفه اولمغله ضبط وتصرفنده بولنان جملهٔ املاك واطيب اولوب مدينهٔ مزبوره عطارات سوقنده واقع برطرفى ابلاغى زاده ورثه‌سى دكان ومحزن وبعضاً فيروزبك حمامك حوليسى واطراف ثلثه‌سى طريق عام ايله محدود سنوى

التمش پاره مقاطعهٔ قدیمدن عرصه‌سی مرحوم فیروز بك وقفی بناسی مالك برباب دکانی واتصالنده ایکی محزن واوکنده کروت تعمیر اولنان بیکه‌بی بااذن متولی وقف صحیح شرعی وحبس صریح مرعی ایله وقف وحبس ایدوب وینه مدینهٔ مزبوره‌ده اسکداری احمد چلبی محله‌سنده واقع بر طرفی محلهٔ مذکوره وجامع شریفنه مربوط ایکی قطعه وقف بغچه‌لری وبعضاً بریغه اوغلی فیض‌الله بشه بغچه‌سی وبرطرفی خیربك مصطفی بشه وتابونجی محمد بشه منزل وبغچه‌لری وبعضاً ولایت اوغلی مصطفی بشه بغچه‌سی وبرطرفی ورأتو ارغلی عبدالله بشه وبعضاً صوجو اوغلی نعمان علمدار بغچه‌لری وطرف رابعی طریق عام ایله محدود وممتاز برباب مالك منزل وبغچه‌یی جمیع توابع ولواحقیله وقف صحیح مؤبد وحبس صریح مخلد ایله وقف وحبس ایدوب شویله شرط ایلدیکه ذکر اولنان دکان ومحزنلر وکرونك حاصل اولان اجاره‌سندن سنوی التمش پاره مقاطعه مذکوره‌سی بعد الادا اجارهٔ مذکوره دن بهر سنه یکرمی بشر غروش تعیین وافراز اولنوب قره فرهاد زاده محله‌سنده واقع جامعشریفده برر شمع مقوا ایقاد وباقیسنی اثلاثاً تقسیم اولنوب ثلثانی امام اولنلره وثلثی مؤذینه وظیفهٔ اولمق اوزره متولی یدیله اعطا اولنه وذکری مسبوق منزل وبغچهٔ مرقومك حاصل اولان اجاره وتماسندن بهر سنه اون ایکیشر غروش تعیین وافراز اولنوب سالف‌الذکر فرهاد بك محله سنده واقع جامع شریف مناره‌سنده صباح واویله وایکیندی وقتلرنده اذان محمدی قرائت اولنمق ایچون مؤذن وظیفه‌سی اولمق اوزره متولی یدیله اعطا اولنه بقی قلان بالجمله تماواجاره‌لرندن دکان مذکور ومحزنلر وکروت ومنزل وبغچه مرقومه تعمیر وترمیم اولنوب تماواجارت مذکوره‌نك ماباقیسنی جهت تولیت وظیفه‌سی اولمق اوزره متولی اولنلر اخذ وقبض ایدوب متصرف اوله وشویله شرط ایلدیکه مادامکه کندیسی لابسهٔ حیواة اوله وقف مذکوره متولی اولوب عزل ونصب وایجار یدنده ودکان مذکور ایله محزنلر وکروت ومنزل وبغچهٔ مرقومه بالتولیه تصرفنده اوله وبعد وفاتها مرقوم منلا عثمان متولی اولوب بعد وفاته اولاد ذکوری وبعدهم اولاد اناثی واولاد واولادی قرناً بعد قرن وبطناً بعد بطن متولی اولوب وقف مذکور تصرفلرنده اوله وبعدالانقراض محلتین مذکوره‌تین اهالیلرینك معرفتلری ومعرفت شرعیله امین ومستقیم برکمسنه متولی نصب وتعیین اولنوب وقف مذکورك شروط وقیودینه رعایت اولنه دیو بالوکاله مشروط وقفی تمام وبومقامده ختم کلام ایلدکده متولیٔ مرقوم منلا عثمان وکیل مزبور ابراهیم افندی‌یی جمیع کلمات مشروحه‌سنده وجاهاً تصدیق وشفاهاً تحقیق ایتدکدنصکره وکیل مزبور ابراهیم افندی عنان کلامی سمت رجوعه عاطف وصوب استرداده صارف اولوب اکرچه امام اعظم ابو حنیفه نعمان ابن ثابت رحمة‌الله قتنده عقارك وقفیتی صحیحه لکن لزومیله اتصافدن عاریه‌در بناء علیه دکان مذکور ومحزنلر وکروت ومنزل وبغچه مرقوم موکلهم مزبوره حاجه حدیجه خاتونه ملکیته ارجاع اولنوب متولی مرقومك کف یدینه تنبیه اولنمق بالوکاله مطلوبمدر دیدکده متولی مرقوم عثمان جوابه تصدی ایدوب امام ثانی ابو یوسف حضرتلری قتنده واقف مجرد وقفت دیمکله لازم ومعین دیو ملکیته ارجاعدن امتناع ایتمکله حاکم شرع خطیر سهل‌الله علیه کل امر عسیر حضور معالی ارتسامله رنده ترافع وبووجه اوزره تنازیع ایلدکلریندن حاکم حاسم طرفینك دلیللرین تأمل وتفکر ومناع للخیر اولمقدن حذر ایدوب

وقف مذكورك صحت ولزومنه حكم ايدوب فصار وقفاً صحيحاً شرعياً وحبساً صريحاً مرعياً «فمن بدله بعد ما سمعه فانما اثمه على الذين يبدلونه ان الله سميع عليم» واجر الواقف على الله الجواد الكريم جرى ذلك وحرر فى اليوم التاسع من شهر صفر الخير لسنة اثنى وعشرين ومائتين والف .

شهود الحال

عمدة المرسل مظفرى زاده محمد امين ، فخر الفضاة السيد محمد امين ، احمد عامدار عمر شامى

سردنكچدى الحاج صالح ، دلال باشى عبدالله ، كروتلى محمد بشه . يورغانجى حسن بشه ،

دلال احمد بشه ، سرعتيق سابق ، يورغانجى محمود بشه .

Sadržaj:

„Hvala Bogu, gospodaru onome, koji svjetske sramote pokriva i koji čini vječite darežljivosti uzrokom spašenju od pakla. Neka je salati selam na našega gospodara Muhameda, koji je odabran od svega svijeta i njegovoj obitelji i dobrim mu drugovima.

„Nakon ovoga uzrokom je pisanje ove vakfije slijedeće: Stanovnica Ferhadbegove mahale u Bosna-Sarajevu, ponos megju bezgriješnicima, H. Hatiždа, kći Sulejmanova, čiju su identičnost zasvjedočili H. Alija Prešljo, sin H. Ahmedov, stanovnik Čoban Hasan mahale i čizmedžija Mula Salih, sin Mustafin, stanovnik Bali-zade mahale u Sarajevu, dokazaše pred ovim šerijatskim sudom, da je pomenuta H. Hatidža za očitovanje dolje označene zadužbine ispred sebe postavila punomoćnikom knjigovezca Hafiz Ibrahim ef., sina Mustafina, stanovnika Čokadži Sulejman mahale u Sarajevu, koji je na osnovu te punomoći kod suda kazao, da je pomenuta H. Hatidža, zbog naumljene zadužbine, postavila mutevelijom Mula Osmana Hisardžikliju, sina Husejnova, stanovnika Ferhatbegove mahale u Sarajevu, koji u prisustvu ovoga u ime svoje vlastodavke dade slijedeće očitovanje: Moja vlastodavka, H. Hatidža, pomišljajući na ovi privremeni i ništavi svijet i na mudre vjerske rečenice i izreke: „Što je kod vas to je prolazno a što je kod Boga to je vječito", i shvativ sadržaj lijepe ove kuranske rečenice i rečenicu hazreti pejgamberovu, koja glasi: „Čovjek će hladovati pod hladom svojih dobročinstava na strašnome sudu"; razumivši ovu lijepu rečenicu, odvojila je kao vlasnica od svoga čistog nepokretnog imanja u pomenutome gradu jedan dućan, dvije magaze i jedno kreve u attarskoj čaršiji (sada Baščaršija), koji graniče s jedne strane sa dućanom i magazom Ablaginih našljednika a nekoliko sa dvorištem Firoz begove banje te sa tri strane općim putem i od koje se daje 60 para godišnje mukate Firoz begovu vakufu te ovo dozvolom mutevelije uvakufljuje pravim šerijatskim uvakufljenjem; dalje uvakufljuje u pomenutome gradu, u Uskudar Ahmed Čelebinoj mahali, jednu kuću, bašču sa svim pripadajućim potrebnim stvarima, koja graniči s jedne strane u rečenoj mahali s dvjema baščama, uvakufljenim lijepoj džamiji a nekoliko sa Fejzullah-baše Brigića baščom a sjednu stranu s Mustafa-baše Hajrića i Mehmed-baše Tabučice kućama i baščama, a nekoliko s Mustafa baše Vilajetovića bašćom, a s jedne strane s Abdullah baše Drenjićem, a nekoliko s Numan Alemdara Hočića bašćama, a sa četvrte strane s općim putem, pravim šerijatskim vječitim uvakufljenjem, sa slijedećim uvjetima: Pomenuti dućan, magaze, kreve, kuću i bašću da svake godine mutevelija pravednim ljudima izdaje pod kiriju a koliko bude od gori navedenog dućana, magaza i kreveta kirije, da od nje godišnje izvadi 60 para i isplati gori pomenutu mukatu rečenom vakufu, zatim neka svake godine od pomenute kirije odvoji po 25 groša

i kupi po jednu mukavu za razsvjetljenje lijepe džamije u Kara-Ferhatovića mahali, a ostalu kiriju neka na troje razdijeli. Dvije trećine neka mutevelija imamu iste džamije, a jednu trećinu mujezinu iste džamije kao godišnju plaću svojom rukom izda. Od prihoda gori pomenute kuće i bašće neka svake godine odvoji po 12 groša, i neka svojom rukom dade kao plaću mujezinu, koji će u gori rečenoj Ferhadbegovoj mahale u lijepoj džamiji na munari okujisati ezan u doba sabaha, podnevno i ićindijsko a od ostatka rečenog prihoda od kuće i bašče ima pomenuti dućan magaze, kreve, kuću i bašću popravljati, a što još ostane od navedenog prihoda ima mutevelija kao plaću za muteveliluk sebi uzimati i time upravljati. I uvakufljuje to s tim uvjetom da, dokle je ona u živoj haljinki obučena, ona bude pomenutom vakufu mutevelijom a svrgnuće kao i imenovanje te izdavanje pod kiriju da budne u njezinim rukama, da ona rečenim dućanom, magazama, krevetom te kućom i bašćom kao mutevelija upravlja, a poslije njezine smrti neka budne rečeni Mula Osman mutevelija, poslije njegove smrti njegova muška djeca, a poslije njihove smrti ženska mu djeca i od djece djeca, od vijeka do vijeka, iz koljena na koljeno neka budnu mutevelije i upravljači pomenutog vakufa. A ako slučajno i ovi izumru, da stanovnici gori pomenutih dviju mahala u sporazumu sa šerijatom izaberu za muteveliju ovoga vakufa pristojna i valjana čovjeka. Završivši ovaj zastupnik ova svoja očitovanja, koja mu prisutni mutevelija potpuno uvaži i priznade, reče, da svoja očitovanja glede uvakufljenih nekretnina u ime svoje vlastodavke povlači natrag, jer da nisu po zavjetnim propisima i naredbama imami Azamova Ebu Hanife Numena, sina Sabitova, — milost mu bila! — izvedeni i za to traži, da se prisutnom muteveliji naredi, da povrati njegovoj vlastodavci uvakufljene nekretnine. Ali na to prisutni mutevelija, Mula Osman, odgovori, da po propisima drugoga imama, Ebu Jusufa, vrijedi i da je na zakonu osnovano svako zavjetovanje i uvakufljenje nekretnina, čim se ono kod suda očituje i stoga da ne može dozvoliti, da se ono oporučiteljci u vlasništvo povrati i time se ova rasprava dovrši. A šerijatski sudac, komu neka Bog teške poslove olakša, saslušav obje stranke, ove govore i iskaze te promislivši se, da ne bi bio protivnikom dobru, izreče osudu, kojom se ovo zavjetovanje kao zakonito, stvarno i istinito šerijatsko uvakufljenje priznaje i na temelju ulemskih zaključaka izreče osudu. A ko bi ovo preokrenuo nakon čuvenja, neka Bog njegovo ime preokrene. Zaista sve Bog čuje i znade, a zavjetniku milostivi i darežljivi Bog neka isplati. Ovo se dogodi i napisa 9. dana saferul hajra g. 1222. (= 1807.).

„Svjedoci vremeni: Mehmed Emin Muzaferija, Mehmed Emin kadija, Ahmed bajraktar, sin Omera Samije, H. Salih Serdengečtija, Abdullah Telal baša, Mehmed baša Krevetlija, Husejn baša Jorgandžija, Ahmed baša Telal, Mahmud baša Jorgandžija."

Koliko se čuje, sada ne izvršuje mutevelija svoje dužnosti po gori rečenim propisima, te zato nalazimo za shodno opomenuti i upozoriti vakufsku upravu na ovu vakfiju H. Hatidže kaduninu, da naredi muteveliji istoga vakufa, imamu i mujezinu kao što je propisano u vakufiji.

U potonje vrijeme bijaše ova džamija došla u ruševno stanje, ali je popravi pokojni Husejn aga Sudžuka, sin Hamzagin, zvani Spržo, god. 1303. (= 1885.) kada je bio imenovan kao nadzornik mutevelije istoga vakufa. Neka ga Bog rahmet učini.

Više ove džamije bijaše jedna rufajinska tekija a u njenom dvorištu bijahu, ukopana dvojica šehova, ali na žalost i nesreću ona se preokrenu u kuću a grobove poravniše.

XI. Džamija H. Sulejmana Čokadžije za Beglukom.

Za Beglukom više „Jedilerskog turbeta“ ima jedna džamija, koja se piše i dan danas na zvaničnim mjestima Čokadžije H. Sulejmana džamija, a narod je zove „za Beglukom“. *(Slika 16.)*

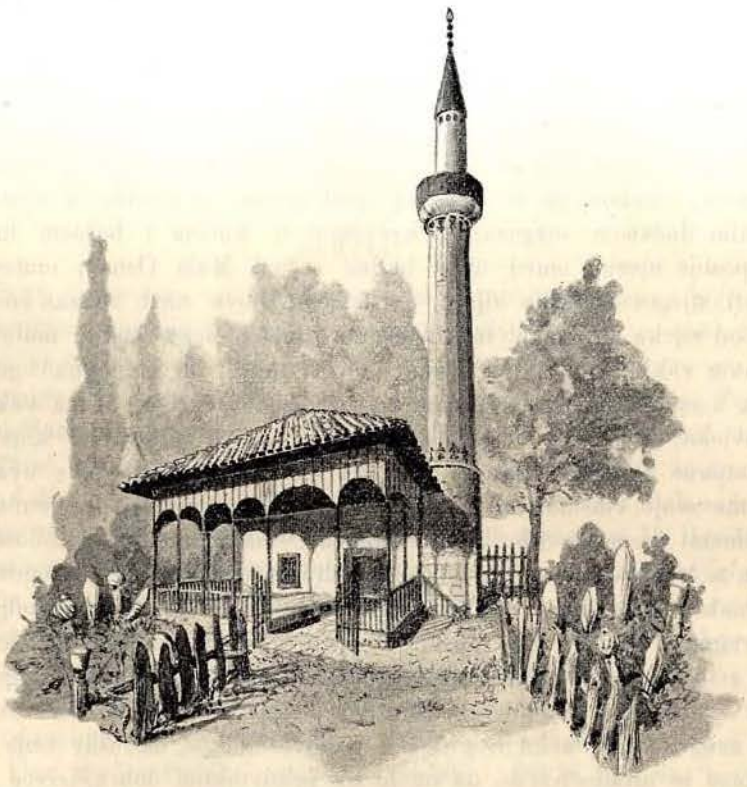

Slika 16. Džamija Hadži Sulejmana Čohadžića za Beglukom.

Džamija je od čerpića sazidana, s kamenom minarom na dosta prostranom zemljištu, a pokrita je šimlom i ćeremitom. Na sva četiri su duvara po četiri pendžera. U džamiji ima mimbera, ćurs i musandara i to dosta prosto izragjeno. Sofe su joj dosta dugačke, desna je sofa $1^1/_2$ *m* široka a lijeva 5 *m*, izmegju sofa je papučluk. Sofe su od harema zagragjene drvenim parmacima izmegju drvenih stupaca, koji drže strehu.

Harem je u džamije dosta širok a napunjen grobovima, ali pošto nema u istome kakvih znamenitih ljudi pokopanih, za to se ne upušćamo u opisivanje.

Harem je s dvije strane od sokaka ogragjen čerpićnim duvarom, na kojem ima nekoliko prozora, da prolaznici mogu proučiti pokojnicima fatihu. Na ćošku ovoga harema bila je česma do prije 30 godina, koje danas nema.

Čohadžija Hadži Sulejman efendija, sarajevski ajan i plemić, sagradio je o svom vlastitom trošku godine 946. (= 1539. g. p. I.) ovu džamiju kao zadužbinu i za održavanje i popravljanje ove bogomolje prispojio je jednu svoju kuću u šejh Ferah mahali (Abdesthani) i uz to je zavjetovao još nekoliko hiljada akči gotovog novca te je uz rečenu džamiju podigao još i jedan mekteb za mušku djecu i ovim zavjetnim legatima odredio muteveliju Mustafu, Abdullahova sina Za tim je postavio za imama ovoga mesdžida Abdi Halifu, sina Ibrahim Hodžina, za mujezina Mula Saliha sina

Mustafina, a za mualima u spomenutom mektebu gore rečenog imama Abdi Halifu i naredio je, da im se izvjesne plaće od tekućih kamata uvakufljenog gotovog novca izdaju.

Tijekom vremena spomenuta kuća u šejh Ferah mahali počela se rušiti i opadati, i zbog toga ju je pomenuti mutevelija dozvolom šerijatskog suda prodao i od dobivenih novaca mesdžid i mekteb popravio.

To se dogodilo 973. (= 1565. godine).

Ove iste godine, kako tvrdi šerijatski zapisnik u 2. broju sidžila u knjižnici Careve džamije, dogodio se slijedeći slučaj: Abdi Halife, sin Ibrahimom, imam Čokadži Hadži Sulejmanove džamije, koji je imao po 6 akči dnevne plaće a kao mualim rečenog muškog mekteba 3 akče dnevne plate, došavši pred šerijatski sud očitova: „Ja sam namjeran ići na Ćabu i dok tamo odem i povratim se, ostavljam u mjesto sebe imamom H. Memiju sina Musina, koji će imati po 3 akče dnevne plaće, a za mualima u mektebu Sinan Halifu sa $1^1/_2$ akču dnevne plaće, koji su na tu službu pristali te se ovo u prisustvu niže navedenih svjedoka u šerijatski sidžil, dne 8. Zilhidžeta 973. (= 1565. godine) zavelo. Svjedoci: Nesuh Čelebi efendija muderis Kemal begove medrese, Sit Hodža, sin Sadin."

Kad je austrijski general Eugen došao godine 1109. (= 1697.) s vojskom te Sarajevo popalio izgorila je i ova džamija do temelja.

Poslije toga, t. j. god. 1111. (= 1699.), je bosanski valija Ćose Halil paša na novo sagradio dotadašnji mesdžid i sa previšnjim sultanovim, odnosno halifinim fermanom pretvorio ga u džamiju.

Do navale Eugenove primali su službenici u pomenutoj džamiji plaću od kamata uvakufljenog gotovog novca a kad se ova džamija na novo podigla, valija Ćose Halil paša postavio je za imama i hatiba Husejn efendiju.

Isti valija popravio je i mekteb, koji je bio uz džamiju i tamo postavio mualima.

Poslije toga je čuvar Jediler turbeta, Šejh Hadži Hasan effendija, stanovnik Čokadži Hadži Sulejman mahale godine 1158. (= 1745.) svoju vlastitu kuću iza Jediler turbeta i nekoliko dućana uz ovu uvakufio, da se održava i popravlja pomenuta džamija.

O tome zavjetu govori šerijatski hudžet, izdan 1186. (= 1772.) godine u sidžilu 14. strana 54.:

„Šerijatskim hudžetom ovlašteni nadzornici vakufskih dobara u Čokadži Sulejman mahali u Sarajevu i to: imam Mula Mahmud, Mula Mustafa Nerdubanija, Hadži Mehmed Muždedžija, Hadži Muharem, Hadži Mustafa, Hadži Jusuf, Redžeb baša, Muharem aga, Salih Baša i ostali prijavili su se ovom šerijatskom sudu i u prisutnosti Mula Mehmeda, sina Hadži Alina, stanovnika Džami Atik (Careve) mahale, tužili su ovoga, kako je on glasom vakfije, koja se kod njih u pohrani nalazi, kao ovlašteni mutevelija pomenutog vakufa, za koju je službu imao 2. akče dnevne plaće, primao od pomenutih vakufskih zgrada, koje se sastoje od jedne kuće, hudžere i dućana, godišnje kirije, i od muslimanskih grobova neke pristojbe pa ih nije redovito njima sa dotičnim računima predavao, zbog čega su se izmegju njih pojavile razmirice i raspre, koje su se ipak posredovanjem dobrih muslimana s obzirom na riječ, da je nagodba svakako opravdan pravni lijek, otklonile i oni su se zbog tih računa sa pomenutim mutevelijom Mula Mehmedom nagodili tako, da on zbog primanja navedenih kirija i pristojba od grobalja, koje je on isključivo do godine 1176. (= 1762.) primao, odbiv troškove, imade pomenutom vakufu platiti jednu stotinu groša, koju sumu je

on pred ovim sudom u ruke ekonoma i imama džamijskog Mula Mahmuda predao, i ovaj primivši ovu nagodbenu svotu od jedne stotine groša, očitovao je, da je time račune o prihodima rečenog vakufa izravno primio te da sa prisutnim društvom odustaje od tužbe protiva mutevelije Mula Mehmeda s dodatkom, da on niti lično, niti preko punomoćnika za gori navedene tražbine neće tuženog više tužiti, a ako bi to i učinio, da tu tužbu sud s mjesta odbije.

„Tako riješeno u šerijatskom sudu u Sarajevu, dana 22. šabana 1186. (= 1772.) godine.

„Svjedoci ovoga: Od probranih kadija Hašim eff. ulemski dostojanstvenik".

Niže iznosimo kopije carskih berata, kojima je god. 1181. (= 1767. p. I) Hafiz Mahmud eff., tada knjižničar Osman Šehdi efendine knjižnice u avliji Careve džamije u Sarajevu, imenovan imamom i hatibom kao i mualimom (učiteljem) džamije i mekteba Čokadži Hadži Sulejman mahale i ovi berati nalaze se u sidžilu broj 10.

براتين شريفين عاليشانلرك صورتى بودر .

سراى بوسنه‌ده واقع چوقه‌جى حاجى سليمان محله‌سنده اصحاب خيراتك بنا ايلديكى مكتب شريفنده وظيفهٔ معينه ايله معلم صبيان اولان عبدالفتاح بلا ولد فوت اولوب يرى حالى وخدمتى معطل قالمغله يرينه ارباب استحقاقدن اشبو رافع توقع رفيع‌الشان حاقانى حافظ محمود زيد صلاحه هر وجهله لايق ومحل مستحق اولمغله توجيه اولنوب يدينه برات شريفم ويرلمك رجاسنه نأى مولانا مصطفى زيد علمه عرض ايتمكين بلا ولد فوت واقع ايسه موجبنجه مزبوره صدق ايدوب بو برات همايونى ويردم وبيوردمكه بعداليوم واروب مزبور حافظ محمود زيد صلاحه ذكر اولنان مكتب شريفده متوفاى مرقومك يرينه معلم صبيان اولوب خدمت لازمه‌سين بيقصور مرعى و مؤدى قلدقدنصكره وظيفهٔ معينه‌سيله متصرف اولوب واقفك روحى و دوام عمر ودولتم ايچون دعايه مداومت كوسترە شويله بيلوب علامت شريفمه اعتماد قيلهلر تحريراً فى اواسط ربيع‌الاخر سنه احد وثمانين ومأة والف .

Berat muallimski u Čohagjića mahali.

„Pošto je bez potomstva umr'o Abdulfetah efendija, mektebhodža Čokadži Hadži Sulejman mahale u Sarajevu, koji je s odregjenom plaćom služio te mu mjesto ostalo prazno na molbu i predlog sarajevskog kadije Mustafa efendije, u komu on veli, da je na mjesto umrloga hodže izabran Hafiz Mahmud efendija kao za to sposobna ličnost te moli, da mu ja dadem berat i da ga u tomu zvanju potvrdim, izdav mu na osnovu toga ovi moj previšnji berat, zapovjedih, da rečeni Hafiz Mahmud efendija od danas ide na mjesto bez odvjetka umrlog mektebhodže i neka bude hodža i kad bude valjano bez zanemarenja službu vršio, neka mu se odregjena plaća daje, neka se Bogu moli za zavještačevu dušu, za mene i za moju carevinu.

„Da se po ovom svjetlom beratu imade postupati.

„Pisano u polovici rebijulevela 1181." (= 1767.).

Niže slijedi drugi berat za imama i hatiba pomenute džamije.

سرای بوسنه‌ده واقع چوقه‌جی حاجی سلیمان افندی بنا ایلدیکی جامع شریفنده لابوین
قرنداشی صالح محلولندن وظیفهٔ معینه‌سیله امام وخطیب اولان عبدالفتاح بلا ولد فوت اولوب یری
حالی وخدمتی معطل اولمغین یرینه ارباب استحقاقدن اشبو رافع توقیع رفیع الشان خاقانی حافظ
محمود زید صلاحه هر وجهله لایق ومحل مستحق اولمغله توجیه اولنوب یدینه برات شریفم ویرلمك
رجاسنه نائبی مولانا مصطفی زید علمه عرض ایتمکین بلا و فوتی واقع ایسه موجبنجه صدقه
ایدوب بو برات همایونی ویردم وبیوردمکه بعدالیوم واروب مزبور حافظ محمود زید صلاحه ذکر
اولنان جامع شریفده متوفای مرقومك یرینه امام وخطیب اولوب خدمت لازمه‌سین بیقصور مرعی
ومؤدی قیلدقدنصکره وظیفهٔ معینه‌سیله متصرف اولوب واقفك روحی ودوام عمر ودولتم ایچون
دعایه مداومت کوستره شویله بیلوب علامت شریفمه اعتماد قیلهلر تحریراً فی اواسط شهر ربیع
الاول لسنه احد وثمانین ومأة والف.

„Berat imamski i hatibski Čokagjine džamije.

„Imam i hatib džamije, koju je sagradio Čokadžija Hadži Sulejman efendija, u Sarajevu, Abdulah efendija, koji je naslijedio to mjesto od svog brata Salih Halife, sada je umr'o, te je to mjesto ostalo upražnjeno i služba se prestala vršiti a na njegovo mjesto je postavljen ovaj sposobni posjednik moga visokog carskog berata, Hafiz Mahmud efendija, komu neka Bog još više dobra udijeli, po predlogu i molbi sarajevskog kadije Mustafa efendije, koji ga je sposobnim i vrijednim pronašao i zamolio me, da mu na to carski berat podijelim. Na osnovu toga, izdavši mu ovi moj previšnji berat, zapovjedih, da rečeni Hafiz Mahmud efendija od danas ide na mjesto bez poroda umrlog imama i hatiba i neka bude imam i hatib i kad bude valjano i bez zanemarenja službu vršio, neka mu se odregjena plaća daje te neka se Bogu moli za zavjetnikovu dušu, za mene i za moju carevinu.

„Da se po ovom uzvišenom beratu postupa!

„Pisano u polovici rebijulevela g. 1181.“ (= 1767.).

Pomenuti imam i hatib Čokadži Hadži Sulejmanove džamije, Hadži Hafiz Mahmud efendija, umr'o je u Sarajevu god. 1239. (= 1823) i ukopan je u velikom groblju Hanbina carina zvanom.

Na njegovom nadgrobnom spomeniku stoji napisano ovo: *(Slika 17.)*

„Ovdje leži glasoviti učenjak Hadži Hafiz Mahmud efendija. Ovaj svijet napustivši, preselio se u vječnost. On bješe obdaren raznim znanjima. Vjersko znanje kurâna i hadisa znao je

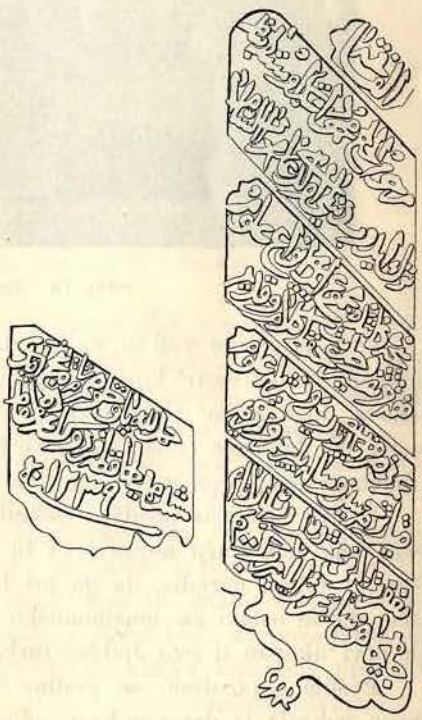

Slika 17. Tarih na nišanu Hafiz Mahmud ef. na Hanbinoj carini.

na izust. Svoj vijek upotrijebio je na pouku svijeta. Bože smiluj se njegovoj prošlosti i starosti. Ej Bože! oprosti mu grijehe na strašnom sudu. Podari ga na strašnom sudu mjestom vječnog pokoja megju rajskom nevinom mladeži. Bogu zahvaljujem, da sam mogao ovaki spomenik blaženoj duši merhuma napisati. Molim te Bože, da ugotoviš dostojno mjesto ovdje položenom učenjaku."

Godine 1285. (= 1868.) uvakufila je u razne dobrotvorne svrhe kuću u Bistriku ulici dobrotvorka Mulija Merjem hanuma, supruga Alibega Dženetića a kći Mustafa paše Babića, Omer begova sina, te odredila godišnje da se troši 50 groša u ovu džamiju od uvakufljenog navedenog nepokretnog dobra.

Jedilersko turbe.

U rečenoj Čokadži Hadži Sulejmanovoj mahali imade jedno turbe, koje se zove „Jediler turbesi", a to će reći turbe sedmorice. Koji je prvi šejh u ovom turbetu ukopan, to do danas nisam mogao nikakvim zapisom utvrditi. *(Slika 18.)*

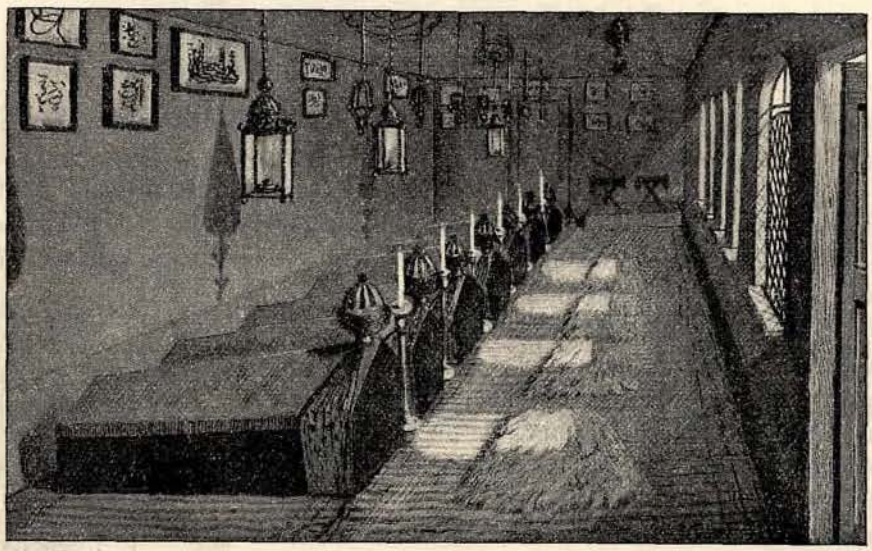

Slika 18. Turbe Jedilera u Širokači ulici.

Po predavanju veli se, da je jedan šejh došao sa Sultan Fatihom u Sarajevo i pri osnivanju varoši uzeo komad zemljišta za sebe a ovo se zemljište tada prozvalo: „Sehova duga njiva", koji je naziv narod poslije skratio u „Šehove dugonje." To je prostor od današnje Gazi Isabegove banje do Dženetića kuća, t. j. do stare policije i tim se imenom ovaj prostor zvao sve do godine 1295. (= 1878.).

U ovo zemljište spada i Čokadži Hadži Sulejmanova džamija, na kome je i gore rečeni šejh sebi kuću napravio i tu se nastanio a do ove njegove kuće bila je jedna bašča te je on naredio, da ga pri kraju te bašče kad umre ukopaju a ostali prostor bašče, da se ostavi za muslimansko groblje, iz čega se može zaključiti, da je ovaj šejh prvi ukopan u ovo Jediler turbe.

Poslije toga desio se godine 900. (= 1494.) slučaj, da se neka izvjesna suma novaca pokrala iz državne kase, odnosno iz begluka, koji je bio prema ovom turbetu — u sadašnjoj kasarni — a slučajno se toga vremena u Sarajevu trefila dvojica stranih derviških putnika, a to je razbojnicima u toliko dobro došlo, što su ovu dvojicu

derviša za tu kragju obijedili te ih je vlast smaknula i kraj groba rečenog šeha ukopala. Za kratko se vrijeme iza toga doznalo, da su objeditelji poginulih derviša pravi hrsuzi te su i oni zasluženu kaznu iskusili.

Iza toga god. 1109. (= 1697.) navalio je austrijski general princip Eugen i popalio i porušio cijelo Sarajevo. Kasnije došao je za valiju u Bosnu Gazi Mustafa paša Daltaban te prispjevši u Sarajevo dobavio je nekoliko muslimanskih prvaka od Bos. Broda do Sarajeva i stavio ih pod istragu, jer da nisu javili za vremena, kada je general Eugen preko Save prešao i pravo do glavnog grada Sarajeva pošao, a nakon dovršene istrage našao je četvoricu da su krivi, te osudivši ih na smrt, smako ih je i ukopao ih je kraj groblja gore spomenute trojice.

Kratko vrijeme iza toga opažao je svijet, da na ove grobove pada nebeska luča te je narod ove grobove drvenom ogradom ogradio i krovom pokrio.

Kad je Sulejman paša Skopljak god. 1231. (= 1815.) bio bosanski valija, ogradio je ovo groblje duvarom i otvorio u njem sedam prozora a uz ovo napravio je za čuvara grobova jednu pristojnu sobu, te se ovo dobro djelo smatra njegovom zadužbinom. *(Slika 19.)*

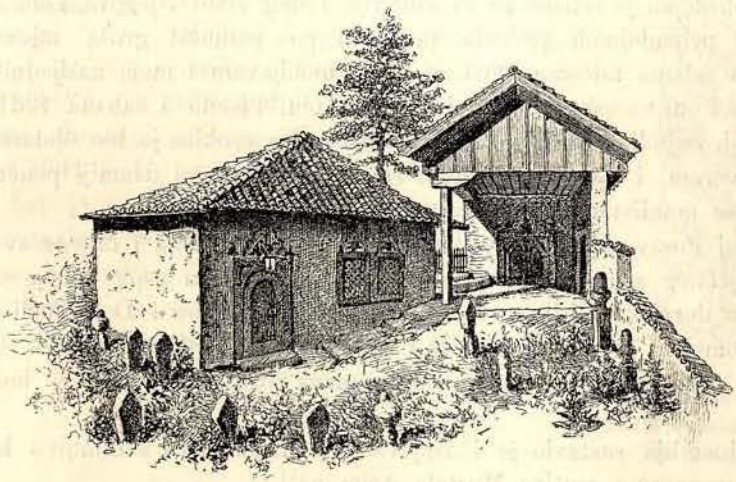

Slika 19. Jedilerska tekija i turbedarska soba kraj turbeta u Širokaći.

Godine 1282. (= 1865.) Ebulejis zade Iblizović šejh Sejfullah efendija, kao rogjeni Sarajlija, svršivši potrebnu nauku u Carigradu a dervišku u Brusi, došao je u svoje rodno mjesto i zauzevši zvanje čuvara spomenutog turbeta, otpočeo je tu derviški obred održavati, te je u kratkom vremenu okupio mnogo pristalica oko sebe.

Za dokaz, da isprva ovdje nije bila tekija nego turbedarska odaja, donosimo turbedarovu molbu bosanskom valiji, koja se nalazi u sidžilu br. 81.

„Vaša Ekselencija i svakoj sirotinji milosrdni moj gospodaru. U gradu Sarajevu sam kraj Pašinih saraja turbedar „Jediler-turbeta“, te pošto turbedaru ni s kakve strane nema plaće a ja, Vaš pokorni sluga, siromah sam te imam mnogu obitelj, usudih se zamoliti Vašu Ekselenciju, da se na me smiluje, Boga radi, njegova poslanika i radi časti pokopanika u rečenom turbetu, da bi mi se kakva mjesečna pripomoć podijeliti izvolila. Siromah derviš

Abdul-Kadir.“

Na ovu molbu došla je ova bujruldija:

اشبو عرفحالی اوزرینه اشبو بیورلدی صادر اولمشدر باصح سامی دولتلو عثمان نوری پاشا مشیر ایالت بوسنه مدینهٔ سرای متسلمی سعادتلو عطوفتلو پاشا حضرتلری ومدینهٔ مذکوره ده مسند نشین شرعمبین فضیلتلو سماحتلو افندی مدینهٔ سرایده واقع بدیلر تربه‌داری بولنان عبدالقادر افندینك برطرفدن مدار تعیشی اولمامق وکندوسی دخی فقیرالحال اولوب شایستهٔ مروت بولنمق حسبله صدقهٔ حضرت پادشاهی اولمق واخلاف کرامز حضراتی طرفلرندن دخی مومی الیه حقنده عنایت بیورلمق اوزره التمش بر سنه‌سی اشبو شعبان شریفی غره‌سندن اعتباراً سرای قضاسندن مرتب خزینه‌مز راجعاتدن ماه بماه افندی مومی الیه اون بشر غروش معاش تعیینی وتخصیصی اولنمش اولمغله اولوجهله اعطایه همت ومبادرت ایلیه‌سز . فی ٥ شوال سنه ١٢٦١

„S pečatom Njegove Ekselencije Osmana Nuri-paše, bosanskog valije i mušira.

„Vaša preuzvišenost, sarajevski mutesellime i Ti efendijo, koji zasjedaš na mjestu svjetlog i pravednog šerijata. Pošto turbedar Abdul-kadir takozvanog „Jedilerskog turbeta“ u Sarajevu nema nikakva prihoda kao pomoć uzdržavanju a pošto je dosti i siromašan, dostojan je milosti te za zdravlje i dug život Njegova Veličanstva izvolite mu od meni pripadajućih prihoda podijeliti po petnaest groša mjesečne plaće i to od početka šabana mjeseca 1261. god. A umoljavam i moje našljednike bosanskog vilajeta, da mu i oni ne uskrate ovu odregjenu plaću. Pisano 5. šabana 1261.“ (= 1844.).

Ovaj šejh Sejfullah bijaše prilično obrazovan a osobito je bio obdaren pjesništvom i krasnim govorom, i kad bi uz svjetli ramazan u Carevoj džamiji poučne propovjedi držao, svijet se gomilama jagmio da ga čuje.

Po cijeloj Posavini raširio je dervišku struku Halvetija i mnoge svojom naukom probudio iz vječitog sna i najposlije sa svojim pregalaštvom uspio je, da su se njegovim posredovanjem derviške tekije u Višegradu, Rudom, Bjeljini i Dol. Tuzli podigle. Ovaj vanredni bogomoljac preminuo je u Dol. Tuzli 1307. (= 1889. god.).

U ovim tekijama, koje nisu zubom vremena porušene, i danas se božije ime slavi i uveličava.

Ovaj rahmetlija sastavio je i ispjevao jednu poetičku zanimljivu kasidu bivšem bosanskom guverneru i muširu Mustafa Asim paši.

On je kao čuvar spomenutog turbeta više ovoga podigao jednu sobu i uz ovu bogomolju za šehovske obrede (simahanu), koja je godine 1296. (= 1879.) izgorjela, ali je iste godine pomenutog šejh Sejfullah efendije zastupnik, Derviš Sulejman Hadži Begić, turbe i za čuvara jednu sobu obnovio.

Iza toga je godine 1312. (= 1894.) šejh Ibrahim efendija Herić, Travničanin, kao tadašnji nadzornik ovog turbeta, pokraj ovoga podigao novu simahanu na groblju.

U groblju do turbeta ukopani su godine 1250. (= 1834.) Abdullah Hifzi efendija Gjumušlić, Banjalučanin i Mustafa beg Teskeredžić, Travničanin, koje je iste godine tadašnji bosanski vezir Mehmed Salih Vedžihi paša u carskoj riznici u Sarajevu udavio. *(Slika 20.)*

God. 1287. (= 1870.) ukopan je u ovom groblju Mehmed Nazif aga, sin pomenutog Abdullah Hifzi ef. Djumušlića, koji je tada slučajno u Sarajevu umr'o. *(Slika 21.)*

God. 1177. (= 1763.) ukopan je u groblju oko „Jedilerskog turbeta“ stanovnik Gazi Mehmedbegove mahale (Bistrika) Simzade-Djumušlić Abdul-kerim ef., sin Mehmed efendin, koji je bio sittekadija a pred smrt naredio je, da se načini od njegove ostavštine jedna medresa, o kojoj ćemo na drugom mjestu govoriti.

Slika 20. Tarih na nišanu Abdullah ef. Srmića u dvorištu Jederske tekije.

I gori rečeni Abdul-kerim ef. ukopan je u istom groblju do Bistričkog potoka a njegovi su nišani oko $1^1/_2$ *m* visoki, sa golemim hodžinskim sarukom, ali na žalost natpisa nemaju.

Izmegju drugih odličnika pokopanih u ovom groblju valja spomenuti još i Hadži Mustafu Tabakovića, na čijem se nišanu veli: *(Slika 22.)*

„Ovdje leži mrtvo tijelo Hadži Mustafe Tabakovića, koji bješe iskren i odvažan čovjek. Ode sa ovoga prolaznog svijeta. Neka mu Bog podari rajsko naselje. Ovaj spomenik napisa Mejlija o njegovoj smrti. Da umrlog Mustafu Bog obdari svojom milosti! 1181. (= 1786. godine).

U vrijeme provale principa Eugena na Sarajevo, god. 1109. (= 1697. p. I.), pao je žrtvom i neki pobožnik Saban Dede, koji je u svojoj bašči, koja bješe na južnom kraju pomenute mahale, poginuo te je tu i ukopan a turbe mu je načinjeno od drveta. *(Slika 23.)*

U istom turbetu ukopan je godine 1285. (= 1868.) i rufajiski šejh Alija a kasnije i njegova žena.

Slika 21. Tarih na nišanu Mustabega Duvnjaka u dvorištu Jedilerske tekije.

Slika 22. Tarih na nišanu Hadži Mustafe Tabakovića u dvorištu Jedilerske tekije.

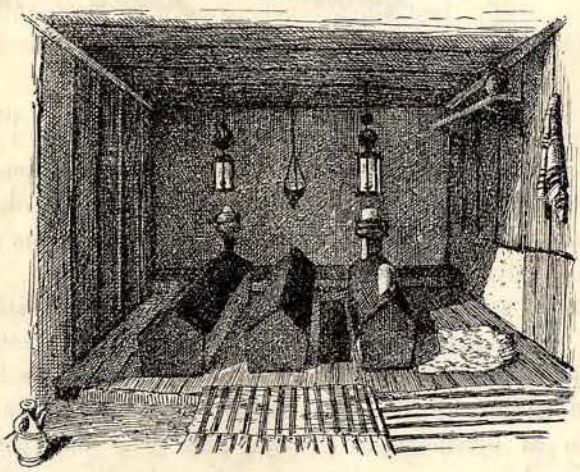

Slika 23. Šaban Dedino turbe u Basamacima.

Tečajem vremena ovo je turbe oharabilo i porušilo se te je ono od zavjetovane svote Šemsi hanume, supruge pokojnog Omer i Nurudin bega Serifije a kćeri Mustafa paše Babića, pod nadzorom Hadži Alije Diplića prije godinu dana obnovljeno. I ako je groblje Čokadži Hadži Sulejmanove džamije dosta prostrano, u njemu nisam mogao naći grobova ulemskih i šehovskih pa ih za to nisam ni bilježio.

XII. Šejhi Bagdadin mesdžid.

Na vrh Bistrika, na lijevoj strani više željezničke gvozdene ćuprije, imade jedan mesdžid, koji se zove Šejhi Bagdadin mesdžid, u Šejhi Bagdadinoj mahali, koju narod nazivlje i Pastrma. *(Slika 24.)*

Slika 24. Šejhi Bagdadin mesdžid na vrh Bistrika.

Pomenuti mesdžid oko 7 *m* je dug, toliko i širok, šimlom i ćeremitom pokrit, minara mu je dosta niska, drvena. U mesdžidu osim prosto izragjenog ćursa i musandare, drugo ništa nema. Od kibleta na duvaru imadu dva a od sokaka šest pendžera. Od sofa su dvije strane vrata dva a na lijevoj strani duvara nema nikakva pendžera. Sofe su dosta malešne a dvorište je oko 3 *m* široko.

Kako piše u starim zvaničnim zapisnicima, došao je sa Fatihom amo i jedan šejh, imenom Ahmed ef. Bagdadija, koji se nastanio na ovom mjestu te je imao kuću s baščom prama rečenom mesdžidu preko potoka. Do nekoliko godina napravi rečeni mesdžid i uvakufi nekoliko hiljada akči gotova novca za potrebe istog. Kasnije uvakufi i svoju bašču za muslimansko groblje, gdje je i on, pošto se preselio u vječnost, ukopan pri vrhu pomenute bašče te mu i dandanas lijepi grob posjećivaju pravovjernici.

God. 1109. po Hidžretu (= 1697. p. Is.) u velikoj vatri i ovaj je mesdžid izgorio, ali su ga stanovnici ove mahale šest godina kasnije napravili.

God. 1118. (= 1706. p. Is.) sarajevski gragjani napisali su molbu i otpremili u Carigrad, moleći milodare za pogorjele džamije i u molbi za ovi mesdžid naveli su ovako:

„Šejha Ahmed efendije Bagdadije mesdžid pri nevjerničkoj navali i ako je izgorio, s pomoću božjom na novo je napravljen te su imam ove bogomolje, Hadži Husein i mujezin Ali Baša, kao i ostali službenici dobivali plaću od kamata uvakufljenog gotovog novca. Pri rečenoj navali upropašćeni su uvakufljeni gotovi novci te sad službenici ne primaju plaće: za to molimo, da im se ova odredi."

Tijekom vremena ovaj je mesdžid oharabio.

Godine 1183. (= 1769. p. Is.) umrli Misri Hatat Hadži Hasan, koji je ukopan u dvorištu Bakr baba Hadži Aline džamije pred smrt je zavjetovao jednu trećinu od svoga cijelog imanja a za staraoca (vasi muhtara) imenovao je Ahmed efendiju, sina Omerova Mostarca, zeta Kantamirina, koji je od pomenutog zavjetovanog imetka popravio i ovaj mesdžid. Račun o ovom imetku nalazi se u sidžilu br. 13. od god. 1184., koji se nalazi u pohrani u knjižnici Osman Sehdi efendije u Carevoj džamiji.

Stanovnik ove mahale, imenom Hadži Salih, napravio je jednu česmu pod ovim mesdžidom, koja se i dan danas zove Hadži Salihova česma.

Stanovnik Gazi Mehmed begove mahale, sarač Husein bajraktar, sin Osmanov, uvakufio je u korist ovog mesdžida jedan dućan u Saračima pod mukatom Gazi Mehmed begovom. To se dogodilo god. 1239. (= 1823.). I ako se o ovom zavjetovanom dućanu vakfija nalazi u 64. sidžilu, ipak je ovaj dućan vjetar zanio u pustinju te ga je sa površine zemlje nestalo.

Tijekom vremena opet je ovaj mesdžid bio oharabio, te ga je sarajevski glasoviti trgovac Osman Mulaga Merhemić, Hadži Mustafin sin, god. 1296. (= 1879.) obnovio. Kći mula Mehe Hajmaćila uvakufila je za nj jednu kućicu god. 1312. (= 1895.).

U ovo zadnje vrijeme, kada se gradila istočna željeznica, sazidana su dva stupca za ćupriju u gore rečenom groblju a od novca, primljena za otkup, lijepo se je ovaj mesdžid popravio, ali je na žalost prečesto zatvoren.

Sin gore spomenutog Osman Mulage Merhemića, Hadži Mustafaga, napravio je preko puta ovog mesdžida na jugoistočnoj strani god. 1321. (= 1904.) jedan ženski mekteb i za uzdržavanje ovoga mekteba uvakufio je jedan ekmeščijski dućan pod ovim mektebom.

Gore pomenuta vakfija sarača Husejn bajraktara glasi ovako:

الحمد لله الذى جعل الصدقة لجارية سبباً للنجاة من النار ووسيلة الى دخول جنته تجرى
من تحتها الانهار والصلواة والسلام على سيدنا محمد المصطفى المختار وعلى آله واصحابه الاخيار اما بعد
سبب تحرير كتاب شرعى وموجب تسطير خطاب مرعى اولدركه مدينهٔ سراى بوسنه‌ده محمد بك
محله‌سى سكاكندن سراج حسين علمدار ابن عثمان علمدار مجلس شرع حطير لازم التوقيرده وقف
آتى البيانه لاجل المحاكمه والتسجيل متولى نصب وتعيين ايلديكى شيخ بغدادى محله‌سى سكاكندن
امام حسين افندى ابن على بشه تام كمسنه محضرنده اقرار تام وتقرير كلام ايدوب حسبة لله تعالى
وطلبا لمرضاة ربه الاعلى جملهٔ املاك واطيب اموالدن اولوب مدينهٔ مزبوره‌ده سراجان سوقنده

واقع برطرف ملك دكاكم وبرطرفى طوپال ايحان محلهسى جامع شريفنه مربوط وقف دكانى ور طرفى حمام جدارى وطرف رابع طريق عام ايله محدود وممتاز سنوى مقطعهٔ معينهلو عرصهسى محمد بك وقفى وبناسى ملك برباب دكان بااذن متولى وقف صحيح مؤبد وحبس صريح مخلد ايله وقف وحبس ايدوب شويله شرط ايلدمكه مادامكه لابس حبواة اولهم وقف مذكوره متولى اولوب دكان محدود مرقوم بالتوليه تصرفنده اوله و وفاتندنصوكره بندن ذريت ميسر اولووسه اولاد ذكوروك وبعده اولاد اناثك اصلح وارشدى بطناً بعد بطن وقرناً بعد قرن متولى اولوب وقف مذكور تصرفلرنده اوله وبعدالانقراض حاكم اولوقت بولنان افندى حضرتلرى معرفتيله سالف الذكر شيخ بغدادى اهاليسندن برمتدين كمسنه انتخاب و وقف مذكوره متولى نصب اولنه وشويله شرط ايلدمكه دكان محدود مرقوم بهر سنه معرفت متولى ايله امين كمسنهلره اجارهٔ مثليله ايجار اولنوب حاصل اولان اجارهسندن اوّلا دكان مذكورك مقاطعهٔ معينهسى بعدالاداء وقت حاجتده دكان مذكور تعمير وترميم اولنوب باقى اجارهدن سنوى اوچ غروش جهت توليت وظيفهسى اولق اوزره متولى اولان متصرف اولوب وما باقيسى سالف البيان شيخ بغدادى محلهسى مسجد شريفك امام اولنلر وظيفه اولق اوزره متولى يديله اعطا اولنه ديو شروط اوقافى بيان وتقرير و بومقامده ختم كلام ايلدكده متولئ مزبور حسين افندى واقف مرقوم حسين علمدارى جميع حكمات مشروحه سنده وجاهاً تصديق وشفاهاً تحقيق ايتدكدنصكره واقف مرقوم حسين علمدار عنان كلام سمت رجوعه عاطف و صوب استرداده حازف اولوب اكرچه امام اعظم ابو حنيفه نعمان بن ثابت رحمة الله قتسنده عقاركك وقفيتى صحيحه للكن لزوميله اتصافدن عاريهدر بناء عليه دكان محدود مرقوم ملكيتمه ارجاع ومتولئ مزبوركك كف يدينه تنبيه اولنمش مطلو بمدر ديدكده متولى مزبور حسين افندى جوابه تصدى ايدوب امام ثانى ابو يوسف حضرتلرينك قتسنده واقف مجرد وقفت دعكله لازم ومعتبردر ديو ملكيته ارجاعدن امتناع ايلدكده حاكم شرع حطير سهل الله عليه كل عسير حضور معالى ارتسامارنده ترافع وطرفينك دليللرين تأمل ومناع للخير اولمقدن حذر و وقف مذكورك صحت ولزوميله حكم ايدوب فصار باتفاق علمائنا وقفاً صحيحا شرعياً وحبساً صريحا مرعياً على النهج المشروح »فمن بدله بعد ما سمعه فانما اثمه على الذين يبدلونه ان الله سميع عليم« و اجر الواقف على الله الجواد الكريم جرى ذلك وحرر فى اليوم الثالث من شهر ذى القعدة لشريفه لسنة تسع وثلثين ومأتين والف.

شهود الحال

حسين افندى لامام بجامع شيخ بغدادى ، سراج صالح علمدار ابن الحاج احمد ، سراج حسن علمدار ابن مصطفى ، منلا محمد ابن ابراهيم حاجى عبدى اوغلى ، جزمجى ابراهيم بشه ابن محمد عن م شيخ بغدادى ، دباغ ابراهيم بشه ابن مصطفى ، جزمجى منلا محمد بن اسلام ، منلا محمد بن حافظ ابراهيم افندى ، جزمجى صالح بشه ابن عثمان دلى اوغلى ، ذيلجى صقوللى اوغلى ، دباغ مراد بشه بن اسماعيل بشه ، عباجى مصطفى بشه بن مراد بشه ، جزمجى منلا حسن بن جعفر .

Sadržaj:

„Zahvaljujući Bogu onome, koji je učinio uzrokom spasa po zavjetnim djelima da očuva grješnike od pakla i da ih obraduje rajskim naseljem u onom raju, u komu izviru razna vrela.

„Neka je selati selam našem odabranom poslaniku Muhamedu i njegovoj domaćoj čeljadi i izabranim drugovima!

„Uzrok pisanju ovoga lijepoga testamenta jest slijedeći:

„Sarač Husejn Bajraktar, sin Osman Bajraktarev, stanovnik Mehmedbegove mahale u Sarajevu, došao je lično pred ovaj pravedni šerijatski sud i u prisustvu Husein efendije, sina Ali bašina, stanovnika Šejh Bagdadi mahale i imama Šejh Bagdadina mesdžida, koga je on odabrao privremenim mutevelijom, dao je u sidžilski zapisnik slijedeću izjavu zavjetovanja: Odvojivši od moga čistog i lijepog imetka, za božju ljubav uvakufljujem moj jedan dućan u Saračkoj čaršiji u Sarajevu, koji graniči s jednu stranu mojim drugim dućanom, s drugu stranu s vakufskim dućanom, koji je privezan za Topal Inhanovu džamiju (u gradu Lubina džamija), s treću stranu banjskim duvarom a s četvrtu stranu općim putem, koji je pod mukatom, t. j. na zemljištu Gazi Mehmedbegovom, a zgrada je moja, te s dozvolom mutevelijinom istinitim i vječitim vakufom ga uvakufljujem sa niže slijedećim uvjetima.

„Dok sam odjeven u haljinu života pomenuti vakuf, t. j. rečeni dućan s označenim granicama, neka bude pod mojom upravom, a nakon moje smrti, ako mi Bog podari potomstvo, neka s njime upravljaju moja muška djeca a poslije njih bolja i pametnija moja ženska djeca i to po redu s koljena na koljeno, a kad ovih nestane, neka iz Sejh Bagdadine mahale šerijatski sudac dotičnog vremena izabere jednog pravednog i pobožnog čovjeka i postavi mutevelijom. Nadalje odregjujem, da se u označenim granicama postojeći dućan svake godine sa znanjem mutevelije daje pravednu i poštenu čovjeku pod kiriju te da se od ove kirije na prvom mjestu plati godišnja mukata dotičnom vakufu, a za tim, kad bude potrebito, da se ovaj dućan imade popravljati i održavati, a mutevelija da ima sebi svake godine po tri groša od ove kirije kao godišnju mutevelijsku plaću primati a ostatak od ove kirije da se izdaje onome, koji bude imam u medžidu u mahali Šejh Bagdadinoj, i to preko ruku mutevelije. Ove uvjete izgovorivši i govor svršivši priznade rečeni mutevelija Husein efendija izjave napisanog zavještača Husein Bajraktara pred njime i potvrdi. Iza toga rečeni zavještač Husein Bajraktar preokrenu svoj govor na drugu stranu radi povratka i reče: I ako je kod imami Azama Numana, sina Sabitova babe Hanifina — neka mu je božja milost — uvakufljenje nekretnina istinito, ono ipak nije neosporno te na osnovu ovoga tražim, da mi se rečeni dućan u moje imanje povrati i muteveliji naredi, da od njega ruke potegne. Na što rečeni mutevelija, Husejn efendija, odgovori: Kod drugog imama Ebu Jusufa postaje vakuf istinitim i zakonitim, ako zavještač rekne, „Ja vakuf učinih“, te zbog toga ne mogu ga vratiti zavjetniku u njegovo imanje.“ Na ovo šerijatski sudac, komu neka Bog podari moć, da svaku tešku stvar lahkim putem dovrši, obje stranke saslušavši, razmisli se, da ne bi bio zabranioc dobra, presudi, da je zavjetovanje istinito i zakonito, koje postaje po zaključcima stare uleme pravim, istinitim i čistim šerijatskim vakufom, kao što je gore uvjetovano. Ko bi ovo riješenje oprovrgnuo, neka Bog njegovo ime na strašnom sudu oprovrgne, jer Bog sve čuje i zna, a zavjetniku neka milostivi tvorac svijeta podari nagradu.

„To se dogodi i napisa treći dan zilkadeta god. 1239. (= 1823. p. Is.).

„Svjedoci ovoga: Husein ef., imam Šejh Bagdadina mesdžida, Sarač Salih Bajraktar, sin Hadži Ahmedov, Sarač Hasan Bajraktar, sin Mustafin, Mula Mehmed, sin Ibrahimov Hadži Abdagića, Ibrahim baša čizmedžija, sin Mehmedov, tabak Ibrahim baša, sin Mustafin, mula Mehmed čizmedžija, sin Islamov, mula Mehmed, sin Hafiza Ibrahim efendije, Salih baša čizmedžija, sin Osmanov, Delioglić Sokoli, Oglija Žildžo, tabak Murad baša, sin Smajilbašin, Mustafa baša Abadžija, sin Muradbašin i mula Hasan čizmedžija, sin Džaferov.“

XIII. Mesdžid Ašik Memije.

U Bjelavici ulici uz brdo s lijeve strane do Bistričkog potoka, koji se je zvao u staro vrijeme Bistra rijeka te je zbog toga narod prozvao tu okolicu Bistrikom, nalazi se jedan mesdžid, koga je sagradio Ašik Memija god. 959. (= 1551.). *(Slika 25.)* Mesdžid je pomalešan, drven s drvenom minarom. Minara je kao obično na dvanaest ćoškova, a na minari je bakreni alem od dvije jabuke a više njih je koplje kao i u svake džamije i mesdžida a na njemu izrezana je jazija (pismo) ovako: „Šta hoće Bog, to će i biti.“

Slika 25. Ašik Memin mesdžid u Bjelavici.

Mesdžid je pokrit ćeremitom, imade šesnaest prozora. U mesdžidu ima osim jednog drvenog ćursa, prosto izragjenog i musandara (kamerija), ispod koje vode vrata u mesdžid. S obje strane ulaza su odignute sofe ogragjene drvenim parmacima. Dvorište opasuje sa tri strane duvar a na sokačnom duvaru ima s obje strane vrata po jedan prozor, prem u dvorištu neima niko ukopan[1]).

Izokola ima golema bašča a njen prihod odregjen je imamu istoga mesdžida. Pod mesdžidom u ovoj bašči s lijeve strane kraj duvara ima dva tri groba sasvim stara te narod priča, da je tu ukopan sagraditelj istog mesdžida, Ašik Memija, sa svojom porodicom. Na nišanima neima nikakva tariha. Prigodom velikog požara god. 1109. (= 1697.) i ovaj je mesdžid izgorio, ali su ga poslije kratkog vremena stanovnici pomenute mahale obnovili. I toga vremena bili su imam Hasan i mujezin Hadži Mahmud Baša.

[1]) Prozori u duvaru harema džamije prave se obično za to, da prolaznici mogu vidjeti grobove te pokojnicima čitati fatihu.

U sidžilima kjutubhane Careve džamije našao sam jedan carski berat, u kome se spominje ovaj mesdžid te se tu veli:

برات عاليشان حاقانى

مدينهٔ سراى بوسنه‌ده واقع عاشق مى محله‌سنده واقع مسجد شريفك قرنده اولان باغچه‌نك غله‌سنى المق اوزره جامع مزبوره باىرات مستقل امامى اولديغندن مسجد مزبوره اكثر ايامنده حالى واز قديم مربوط اولديغى غله‌نك تا اهل اكل وبلع ايلديكندن مسجد مزبور جماعتدن محروم وحالى ومعطل قالمسنه برى اولمغله مسجد مذكوره امام نصب وتعيينى ارلنان جملهٔ اماليسنك مختارى ارباب استحقاقدن اشبو رافع توقيع رفيع الشان حاقانى ابراهيم خليفه ابن سليمان هروجهله لايق ومحل مستحق اولمغين جهت مذكور باغچهٔ مرقومه‌نك غله‌سى وظيفه‌سيله توجيه اولنوب مدينه مجدداً برات شريف عاليشانم ويرلمك باينده اقضى قضاة المسلمين قاضيسى مولانا السيد عبدالرحيم زيدت فضائله عرض امتمكين موجنجه مزبوره صدقه ايدوب اشبو برات همايون عنايتمقرونى وبردم و بيوردمكى بعدالىوم واروب مزبور ابراهيم خليفه ابن سليمان ذكر اولنان مسجد شريفده امام اولوب خدمت لازمه‌سنى وبيقصور مرعى ومؤدى قلدقدنصوكره باغچه مرقومه‌نك غله‌سى وظيفه‌سيله متصرف اولوب دوام عمر ودولتم ايچون دعايه مداومت كوسترمه شوبله بيلوب علامت شريفه اعتماد قيله تحريرا فى اليوم التاسع والعشرين من رجب الفرد سنه ست وعشرين ومأتين والف .

قسطنطنيه

„Pošto se doznalo, da u džamiji Ašik Memi u Sarajevu nema imama, koji bi se od prihoda jedne uvakufljene bašče izdržavao, te da s toga prihode ove bašče pobiru nesposobne osobe za imama, jedu i uživaju pa da se u ovoj bogomolji ne vrši bogosluženje, te da je po volji i želji stanovnika te mahale izabran za imama Ibrahim Halifa, sin Sulejmana, kao za to sposobna ličnost, preporučen je za to mjesto od tamošnjeg šerijatskog kadije Esejidi Abdulrahim efendije, koji moli, da mu se za tu službu izda moj carski berat: našao sam se pobuđjenim potvrditi izbor pomenutog imama Ibrahim Halifu, sina Sulejmanova, i imenovati ga u tom svojstvu te izdajući mu ovaj moj carski berat, naređujem mu, da tu dužnost bez pogrješke vrši i određjenu plaću prima, da se za mene i za moju državu bogu moli i u svemu po ovom carskom beratu vlada. Pisano u prestonici Carigradu 29. redžeba god. 1226.“ (= 1811.).

XIV. Timurhanova džamija u Berkuši.

Ispod Trebevića na jugozapadnoj strani u Toki ulici s lijeve strane nalazi se H. Timurhanova džamija, koja se u zvaničnom popisu Halilpaše Ćose zove Timurhanova džamija u mahali Berkuši. *(Slika 26.)*

Džamija je pomalešna, sada drvena, šimlom i ćeremitom pokrita s drvenom minarom; 7 *m* je duga i široka, na svakom duvaru ima po 4 pendžera. U džamiji imade mimber, ćurs, musandara a sve troje prosto izrađjeno. Sofe su ispred džamije pomalešne i daskama ograđjene. Dvorište džamije sasvim je malešno. Na desnoj strani kraj džamije imadu dva groba bez natpisa, na jednome samo je isklesan datum 971. g. a narod govori, da je to grob sagraditelja iste džamije. S lijeve strane džamije ima

golemo groblje, ali su tu pokopani većinom neznatni ljudi i žene te na malo kojem nišanu ima natpisa.

Merhum Timurhan bio je glasoviti trgovac u Sarajevu a sagradio je džamiju sa kamenitom munarom god. 968. (= 1560.) i uz džamiju napravio je mekteb i česmu a za pokriće potreba uvakufio nekoliko hiljada akči gotovog novca i sve to za vakuf svezo.

Slika 26. Timurhanova džamija u Berkuši.

Prigodom velikog požara god. 1109. (= 1697.) ova džamija nije izgorjela, što tvrdi i iskaz bosanskog valije Ćose Halilpaše, koga je on god. 1112. (= 1700.) o izgorjelim džamijama i mesdžidama objelodanio. Taj iskaz ovako glasi:

„Ova džamija u Berkuši i sad se u dobrom stanju nalazi i u njoj se narod Bogu moli.

„Prigodom požara god. 1109. (= 1697.) u ovoj džamiji bio je imam i hatib Mehmed Deda a mujezin Husejn, koji su sa ostalim službenicima primali plaću od tekućih kamata od gotovog novca, koji je prigodom požara uništen i upropašćen, s toga gori navedeni službenici mole plaću iz Carigrada."

Poslije, t. j. g. 1249. (= 1833.), otisla se zemlja kraj ove džamije i džamija se sa munarom srušila te je od ovog mjesta do 150 *m* dalje spuzala, gdje se i danas temelji njeni vide. Nekoliko godina poslije, god. 1274. (= 1857.), ovu je džamiju drvenom munarom obnovila Fatme Kanite hanuma, žena Mustafa paše Babića, a kći Mehmed Sejid efendije Homarije (Hajri zade), ali pošto je džamija na vlažnoj zemlji podignuta, to je propala i porušena te je tadašnja uprava vilajetskog vakufa ovu džamiju god. 1317. (= 1900.) na novo podigla i proširila.

Danas ima ova džamija od uvakufljenih dobara samo jednu malu kućicu i jedan berberski dućan u Bravadžiluk čaršiji, koji je rečena merhuma Fatme Kanite hanuma uvakufila a ostale potrebe namiruje uprava vakufa.

Prvi dobrotvor ove džamije, Timurhan, ukopan je kraj vrata džamije.

Oporuku druge dobrotvorke, merhum Fatme Kanite hanuma, od god. 1306. (= 1888.) nalazi se u izvorniku megju spisima uprave vakufa.

XV. Podor mesdžida Bostarića u Gjeki.

Idući uz brdo pri vrhu na lijevoj strani ulice Gjeke ima podor džamije, koji se i danas još dobro razaznaje te se vidi, da je tu nekad bila džamija.

U starim zapisima piše, da je tu bio mesdžid H. Derviš Mustafe Bostarića. H. Derviš Mustafa sagradio ga je god. 959. (= 1551.) ali nije ostavio nikakva vakufa za nj. Premda mesdžid za velikog požara godine 1109. (= 1697. p. Is.) nije izgorio, ipak su njegovi službenici poginuli. Uslijed tadašnje nesreće opustila se je ova mahala, stanovnici je napustiše i zato se i ovaj mesdžid sam od sebe do temelja porušio. Što je od zemljišta ovoga mesdžida preostalo, što još nisu komšije prisvojile te je ono i danas pusto.

Mesdžid je bio drven s drvenom minarom, tek je temelj bio sagragjen od vrlo velika tesana kamena. Sama vakufska uprava nije ni znala za ovaj mesdžid, dok ju nisam prošle godine na nj upozorio te sa Adil ef. Smailbegovićem izišao i premjerio ga.

XVI. Hitri Sulejmanov mesdžid u Begovcu.

Pod Trebevićem, u ulici Begovac, u mahali zvanoj Palje, imade jedan mesdžid, koji se zove Hitri Sulejmanov mesdžid. Mesdžid stoji na vrh ulice na uglu, pomalešan je, drven, ima drvenu minaru a pokriven je ćeremitom. Vrata su mu kao i ograda oko sofa od drvenih dasaka; sofe su kao obično zadignute oko 70 *cm* od tala a četiri drvena stupca sa sofa nose krov. Mesdžid zaprema prostor od 9 *m* u četvrt a ima osam prozora na četiri strane. *(Slika 27.)*

Slika 27. Hitri Sulejmanov mesdžid na Pajama; grob Hadži Abdullah ef. Stupara.

Kako razabiremo iz starih spisa, sagradio ga je Hitri Sulejman ef. g. 986. (1578.) ovaj mesdžid sa kamenom minarom te je oko istoga uvakufio svoju prostranu bašću za muslimansko groblje. Preselivši se u vječnost, pokopan je sam u istom groblju u blizini mesdžida na desnoj strani a i dan danas se muslimani kopaju u ovom groblju. Nišani na grobu osnivača su oko 1 *m* visoki, na osam ćošeta, bez saruka a više glave na nišanu iskopana je udubina, koliko što more jedna srednja jabuka uljeći, te žene za lahka porogjaja siplju malo vode u tu rupu pa je onda crpaju i piju kao lijek.

Kraj istoga Hitri Sulejmana ef. ukopan je godine 1311. i moj umrli hodža i šejh Gjihanović ili, kako ga narod zvao, Stupar H. Abdullah, ef. Spjevao i uklesao sam mu na nišan ovaj samrtni tarih: *(Slika 28.)*

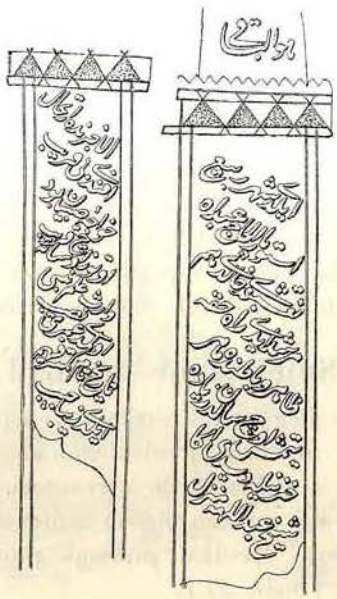

Slika 28. Tarih na nišanu Hadži Abdullah ef. Stupara u dvorištu Hitri Sulejmanova mesdžida.

„Stupar Hadži Abdullah ef. preseli se u vječnost u mjesecu rebiul- aharu, kaočlan šehovskog reda nakšijsko-halidijskog šeh i djećinji hodža; 33 godine upućivaše svakog na pravi put, bijaše obdaren javnim i tajnim znanjem kao sljedbenik pejgamberov i bi mu sugjeno živiti samo 73 godine. Usklikom izreče mu smrtni tarih, žaleći ga veoma Fehmija: „Sejhi Abdullah efendiji neka milostivi Bog dade mjesto u raju.“ God. 1311.“ (= 1895.).

God. 1109. (= 1697.) za velikog požara izgori i ovaj mesdžid a i gotovi novac, što ga je sagraditelj bio uvakufio, propade za neprijateljske navale. Imam toga vremena bijaše Ismail a mujezin Husejn. Do nekoliko godina popravljen je isti od strane vlasti s pomoću mahaljana. God. 1211. (= 1796.) udario je grom u minaru pomenutog mesdžida, koji se iza tog dosti oborio. 1274. (= 1857.) ponovno ga napravi Kanite hanuma, kći Muhammedi Seid ef. Homarije a supruga Mustafa-paše Babića, sina Omerbegova i sagradi drvenu minaru i ova zgrada i dan danas stoji te ju evo donosimo u slici. Ali pošto mesdžid nema nikakva osobitog vakufa, daje vakufska uprava imamu i mujezinu vazifu. U dnu groblja ovoga mesdžida imade jedna česma, koja i dan danas teče. Za popravak i uzdržavanje te česme uvakufila je god. 1187. (= 1773.) stanovnica Careve mahale u Sarajevu, Safijja hanuma, kći Mustaj-begova svoj jedan dućan pred Kolobarom-vakfija Safijje-hanume o ovom vakufu nalazi se u sidžilu br. 14. u Carevoj džamiji u kutubhani.

Evo ovdje donosimo s kratkim prijevodom i njen original radi uspomene i rahmeta rečenoj Safijji-hanumi.

الحمد لله الواقف على احوال العباد الذى وعد للمحسنين والمتصدقين لايحضى يوم المعاد
واكرمهم باحراز المثوبات الجميلة فى دار الاخرة والمعاد وبشرهم بنيول الدرجات العاليات ذات العماد
والصلوات والسلام على افضل الرسل محمد الداعى امته الى سبيل الرشد والسداد بانواع العبادات
من الصلوة والصدقات والجهاد وعلى آله واصحابه الباذلين اموالهم بخلوص الفوادالطيبين الطاهرين
عن وثمة الضلالة والالحاد والفساد اما بعد اشبو كتاب صحت انجامك تحرير وانشاسنه باعث وبادى
وتسطير واملاسنه داعى اولدركه حسناته طالبه وتبرعات ومبراته راغبه اولان مدينهٔ سراى بوسنه‌ده
جامع عتيق محله‌سى ساكنه‌لرندن صفيه بنت مصطفى بك نام خاتون «كل شئ هالك الا وجهه» آيت
كريمه‌سندن بودار فنا سريع الزوال اولديغنى تفكر واذا مات ابن آدم ينقطع عمله الا عن ثلث علم
ينفع به وولد صالح يدعوا له وصدقة جارية كلام صحت مقرونى تدبر ايدوب طرفندن وقف اتى البيانى
تقرير وكيل مسجل شرعيسى اولان محلهٔ مذكوره ساكنندن الحاج مصطفى ابن سراج محمد اغا نام
كمسنه مجلس شرع شريف نبوى ومحفل منيف مصطفوى ده لاجل المحاكمة والتسجيل ولاتمام الوقف
الاتى والتكميل متولى نصب وتعيين ايلديكى ابراهيم بشه ابن مصطفى محضرنده بالوكاله اقرار وتقرير
اعتراف ايدوب وقف آتى صدورينه دكين موكلهم مزبوره صفيه‌نك سلك ملكنده وضبط و
تصرفنده اولوب قولوباره خانى اتصالنده واقع برطرفى محمد بشه دكانى وبرطرفى خان قولوباره قپوسى
قنادى وبرطرفى طريق عام ايله محدود سنوى بوز طقسان ايكى اقچه مقاطعه‌سيله برباب دكانى جمع
تصرفات شرعيه‌سى نافذه وتبرعات مرعيه‌سى حائزه اولديغى حالده سائر املاك وعقاراتندن اخراج
وافراز ايدوب وقف صحيح مؤيد وحبس صريح مؤكد ومخلد ايله وقف وحبس ايدوب شويله
شرط ايلديكى مادامكه حيوتده اوله امور توليت مذكوره يدنده اولوب نفس ذاتنه مشروط وبر وفق
دلخواه رأينه مربوط اوله وقتا باامر اله بى زوال وبحكم پادشاه لا يزال «كل نفس ذائقة الموت
جامندن شربت نماتى نوش» و كل من عليها فان «كلام بلاغت انجامى كوش ايدوب بو دنياى فانيدن
سراى عقبايه رحلت ايلدكده مزبور ابراهيم بشه سنوى اوج غروش ايله وقف مذكوره متولى
اوله وبعد وفاته جهت توليت مزبوره اولاد واولادينه مشروطه اوله ومقاطعهٔ مذكوره ايله ذكر
اولنان دكانك تعميراتنه بهر سنه ايكى غروش وظيفهٔ متولى بعد الاخراج باقى قلان دكان مزبور
اجاراتندن مدينهٔ سرايده خترى سليمان افندى نام ديكر باغوواچ محله‌سنده واقع صو چشمه‌سى تعمير
وترميماتنه خرج وصرف اولنه ديو شروط وقيود بعدالتمام وكيل مزبور الحاج مصطفى كلامنى رجوعه
عاطف وزمام مرامنى جانب استرداده صارف اولوب اكرچه امام اعظم وهمام افخم حضرتلرينك
رأى خطيرلرنده صحيح وجائزدر لكن عالم ربانى وفاضل صمدانى عندنده وقف باطل ومتفرع عليه
اولان شروط وقيودى عاطل اولوب وقفدن رجوع واقف ايچون امر معتبر ومشروع اولمغله ذكر
اولنان دكان كما كان مؤكلهٔ مزبوره مالنه ادخال اولنمسى بالوكاله مطلوبمدر ديدكده متولئ مزبور
جوابنده فى الواقع حقيقت حال بسط اولنان منوال اوزره اولديغى محل اشكال اولمايوب لكن امام

فضل ربانی وخیر کامل یزدانی امام ابو یوسف حضرتلرینك رأی منیرلری اوزره واقف مجرد وقفت دیمکله لزومی افاده ایدوب رجوع واسترداد امر محالدر دیو ردندن اباواستبعاد ایدوب فصل وحسمه طالبان اولدقلرندن حاکم شرح الله صدره ورفع بالسعادة قدره افندی حضرتلری دخی جانب وقفه نظر ومناع للخیر اولمقدن حذر ایدوب تمهید قواعد وقفی اوله ونشید مبانی خیری احری کوروب صحت ولزومنه وعموم وخصوصنه بقول «ن یراه حکم شرعی صحیح شرعی وقضاء صرع مرعی ایلدکدنصوکره فصار وقفاً صحیحاً شرعیاً وحبساً صریحاً مرعیاً »فمن بد له بعد ما سمعه فانما اثمه علی الذین یبدلونه ان الله سمیع علیم« واجر الواقف علی الله الجواد الکریم حرر فی الیوم السابع عشر من صفر الخیر اسنة سبع وثمانین ومائة والف.

شم ——————————————————— وداالحال

حسین بشه محضر، اسماعیل بشه لیلی، قره محمد بشه عم ایاز پاشا، ابراهیم بشه بیکوغه، درویش حافظ اوغلی، احمد علمدار قزاز اوغلی، مصطفی اغا جاباز اوغلی

„Hvala bogu onome, koji poznaje stanje svojih robova i koji obećaje dobrim i darežljivim bezbrojnu plaću na strašnom sudu te ih nadari svojstvom, da steku lijepe nagrade na onom vječitom svijetu a obradova ih, da će postići visoki stepen na sudnjem danu. Neka je selati selam najodabranijem poslaniku Muhamedu, koji je pozivao svoje sljedbenike na pravi i stalni put raznim molitvama, klanjanjem, dijelenjem i ratom; neka je i njegovoj kućnoj čeljadi i onim drugovima, koji su trošili svoj imetak dragovoljno i veselog srca, i koji su bili čisti i očuvani od kriva vjerovanja i svakog zla.

„Uzrok je pisanju ovih redaka slijedeći:

„Safija kći Mustafa begova, stanovnica stare Careve mahale u Sarajevu, promislivši da će svaka stvar osim boga vremenom propasti i da je ovaj svijet lažan i brzo prolazan i znajući da čovjeku, kada umre, prestanu svi poslovi osim troje: korisnog znanja, kojim se narod kasnije koristi, dobrog djeteta, ako se za njega bogu uzmoli i neumrle vječite zadužbine, ponuka ju ovo, da i ona slijedeće učini:

„Njen po šerijatu potvrgjeni punomoćnik Hadži Mustafa, sin sarača Mehmed age, stanovnik pomenute mahale, dogje lično na šerijatski sud, da ju zastupa radi upisivanja i utvrgjenja doli navedenog vakufa, te poče u prisustvu Ibrahim baše, sina Mustafina, koga je pomenuta Safija imenovala mutevelijom, slijedeće govoriti:

Moja spomenuta vlastodavka Safija, kao stvarna posjednica i slobodna darovateljka, odvojila je od svog ostalog nepokretnog imetka jedan dućan kraj hana Kolobare, koji graniči s jednu stranu dućanom Mahmudbašinim, s drugu stranu vratima Kolobare hana, s treću općim putem i koji je pod Gazi Isabegovom mukatom, za koju se 192 pare godišnje plaća, te rastavivši ga od svog imetka, uvakufljiva isti dućan istinitim, vječitim šerijatskim vakufom sa slijedećim uvjetima: Dok je ona živa, da ovim vakufom kako ona hoće upravlja, a kad joj stigne u uši glas, da štogod ima na svijetu prolazna, kad ispije smrtnu čašu i kad joj stigne božija zapovijest, zapovijest onoga boga, koga nestati neće, dočim će sve živuće okusiti smrtnu gorčinu te kad s ovoga prolaznoga svijeta na vječiti pregje, neka bude pomenuti Ibrahim baša mutevelijom rečenom vakufu uz tri groša godišnje plaće a poslije njegove smrti njegova djeca kao nasljednici s koljena na koljeno neka budu mutevelije. Da se od godišnje kirije ovog dućana najprije plaća

godišnja mukata dotičnom vakufu, da mutevelija svoju godišnju plaću od tri groša naplaćuje, da se svake godine po dva groša od ove kirije na popravak ovog dućana troši i zadržava a ostatak da se troši na opravak i popravak česme sa vodom, koja postoji uz mesdžid Hitri Sulejman efendije u mahali Begovcu u Sarajevu. Pošto se ovo sve u sidžil zavelo, izjavi zastupnik dobrotvorke, pomenuti Hadži Mustafa, da od navedenog zavjeta odustaje, jer da on nije proveden po propisima božijih ugodnika, premda je po zakonu dozvoljen i opravdan, pa za to traži, da mu se zavjetovani dućan vrati u posjed i vlasništvo. Prisutni mutevelija na to primjeti, da odobrava zahtjev zastupnika zavjetnice, ali veli, da je ovo zavjetovanje po propisima drugog imama, Ebu Jusufa, pravovaljano, čim se pred sudom izrično izrekne, da se nešto u tu i tu svrhu zavjetuje, stoga je raspravljajući šerijatski sudac, komu neka bog dade moć, da teške stvari lahko riješava, pomoću suglasnih predloga stare uleme, riješio, da ovaj zavjet kao stvaran, istinit i na šerijatu osnovan ostaje u krijeposti. Ko bi ovo riješenje oprovrgao, neka bog njegovo ime na strašnom sudu oprovrgne, a dobrotvorku neka svojom milošću nagradi.

„To se dogodi i napisa u Sarajevu 17. safera 1187. (= 1773.).

Svjedoci ovoga: Husein baša Muhzur, Smajil baša Lijalija, Kara Mehmed baša iz Ajaz-pašine mahale, Ibrahim baša Bičuga, Derviš Hafizović, Ahmed Bajraktar Kazazović i Mustafa-aga Džambaz.“

XVII. H. Sejidov mesdžid u Huremuši.

Više Bistričke stanice u ulici Huremuša, na desnoj strani raskršća jedan je mesdžid, za koga narod veli da je H. Sejjidov mesdžid. *(Slika 29.)*

Slika 29. Hadži Sejidov mesdžid u Huremuši ili u Vlaškoj mahali.

Sagraditelj mu bijaše H. Sejjid Ali, sin Hasanov, god. 971. (= 1563.) a napravljen je od čerpića te ima munaru od drveta na dvanaest ćoškova, kao što je to i u običaju

bilo kod drvenih minara. Uz mesdžid ima harem, ogragjen s drvenim parmacima. Od sokačnih vrata do papučluka ima oko 12 koraka. Sofe su oko 70 *cm* zadignute, krov je pokrit šimlom a po šimli je položen ćeremit. Na sofama ima četiri drvena stupca, koji drže krov.

Mesdžid je iznutra posve priprosto izragjen, sedam je koraka dug, a jedanaest širok. Svega ima u njem osam prozora. U dvorištu s desne strane ima nekoliko grobova, koji su dosta neugledni a većinom bez natpisa.[1])

Kako se razabire u zvaničnim spisima, koji se nalaze u Carevoj kutubhani, bijaše sagraditelj ovoga mesdžida H. Sejjid Alija, godine 973. (= 1565.) nadzornik Gazi Isabegova vakufa.

Iste godine bio je imamom ovoga mesdžida Ali halifa, kojeg je za njegova odsutstva zastupao Bešir halifa.

Prigodom provale Eugenove u Sarajevo, god. 1109. (= 1697.), izgorio je i ovaj mesdžid kao i mnoge druge džamije, mesdžidi i druge javne zgrade od silne dušmanske navale; ali na sreću su ga kasnije stanovnici ove iste mahale na novo sagradili.

U vrijeme velikog požara bio je imam u ovom mesdžidu Ibrahim, mujezin Hasan koji su do tada primali plaću od kamata uvakufljenih novaca.

God. 1118. (= 1706.) spremila je sarajevska ehalija molbu u Carigrad, da se ponove pogorjele džamije a u njoj se o ovome mesdžidu piše ovako:

„H. Sejjidova mesdžida imam i mujezin primali su plaću od kamata uvakufljenih novaca. Ali pošto su uvakufljeni novci u požaru izgorjeli te službenici ovoga mesdžida ne primaju nikakve plaće, za to stanovnici iste mahale mole, da bi im se plaća namirila iz državnih sredstava.“

Pošto rečeni mesdžid nije imao posebnog vakufa, uvakufio je stanovnik te mahale, Muhamed Ćemo, sin Alijin, svoju bašču u korist mesdžida god. 1212. (= 1797.) a od te bašče postoji i dan danas neki dio a neki dio iskupila je željeznička uprava za istočnu željeznicu.

U zadnje vrijeme ovaj se je mesdžid bio oharabio, ali ga god. 1316. (= 1898.) vakufska uprava do temelja srušila i na novo sazidala, malo ljepše i tvrgje nego što je prije bio.

Po narodnom pričanju zove se mahala, u kojoj stoji ovaj mesdžid „Vlaškom mahalom“ i to zato, jer je sultan Fatih Mehmed II., osvojivši Sarajevo, zatekao ovdje nekoliko vlaških kuća.

S desne strane mesdžida, preko sokaka, ima pomalešno groblje, veoma staro, ogragjeno sa tri strane klesanim kamenom, jedino groblje u Sarajevu, ogragjeno na ovakov uredan način.

Pošav od mesdžida na lijevo prama istoku ima jedno golemo muslimansko groblje popunjeno raznolikim grobovima. Ima tu pokopanih hodža, šehova, aga a i prosta naroda, megju kojim se i moj stric Mehaga Kemura nalazi. Groblje se zove „Na Turbetu“ a istim se imenom zove i današnja mahala. Naziv ostao je po tome, što je ovdje ukopan rahmetli Koštro Husejin ef., kojemu je narod poslije napravio turbe. *(Slika 30.)*

Turbe je oko 4 *m* dugo i široko a nalazi se na dnu ćoška pomenutoga groblja. Od sokaka zakovano je parmacima i pokrito šimlom, a unutri ima kubura, nišani su na osam uglova od kamenja bez saruka i natpisa. Više glave je nišan na vrhu malo

[1]) Rahmetli Fadil paša piše u svojoj kronici, da je ovdje ukopan glasoviti učenjak: Hodža Idris ef.

izrovan tu žene siplju po malo vode, zatim se pomole Bogu i poerpaju je a tu vodu onda upotrebljuju za razne lijekove.

Slika 30. Turbe Husejn ef. Koštre za baščama kraj Hrida.

Nije mi poznato, ni ko je bio ni kada je živio Koštro Husejin ef., te do danas nisam mogao naći nigdje tariha o njemu; ali po nišanima gledajuć ukopan je prije 300 god. Turbe je bilo sasvim oharabljeno, ali ga je preklani popravila supruga Dr. Halid bega Hrasnice.

Uz ovo se turbe nalazi grob poznate dobrotvorke Hatidže, kćeri Derviš bega Babića, a na njem se nalazi poetičan tarih, koji eto donosimo. *(Slika 31.)*

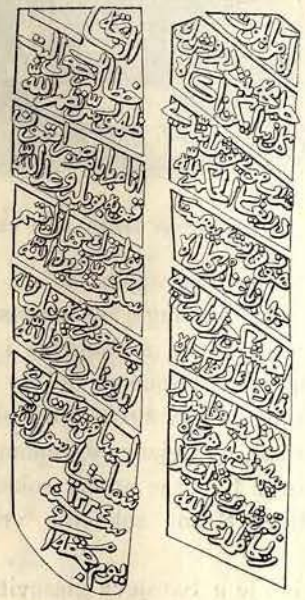

Slika 31. Tarih na nišanu Hadidže, kćeri Dervišbega Babića, kraj Koštrina turbeta.

„Hatidža kći Derviš begova, pupolj ružin, iznenada ispi smrtnu čašu. Velika je šteta, ali sudba božja!“

„U mladosti svojoj ne bijaše joj ravne, bijaše jedna ruža u bašči ovoga svijeta.

„Tek što je procvala, jesenski ju vjetar stiže i zavi u crnu zemlju.

„Svijet je lažan i prolazan, laživo mu je i stanje.

„Kamo Širin, kamo Lejla? Ta i Zulejha ne osta, tako mi Boga!

„Božja zapovijed je neoboriva, ona će se svakome ukazati.

„Nek mi se majka i otac strpe, jer svakome je ovako Božje obećanje.

„Sto zato ako napustim ovaj lažni svijet, ako mi Bog dadne mjesta u osam rajeva?

„U raju ima mnogo rajskih djevojaka i momaka a svi su vječiti, tako mi Boga.

„Ej Emine smrtni je tarih:

„Poslaniče boži odgovaraj za nju na strašnom sudu!

„U godini 1224. (= 1809.) 1. muharema, u petak.“

XVIII. Džamija Hadži Alije Sagra na Hridu.

Na Hridu u hridskoj ulici ispod „G a j a“ imade jedna džamija, koja se u zvaničim spisima piše Sagr H. Alije džamija. *(Slika 32.)*

Slika 32. Džamija Sagr Hadži Alije na Hridu.

Džamija stoji izmegju dvije ulice, sagragjena je od čerpića a šimlom i ćeremitom pokrita. Minara je drvena. U džamiji, dugoj 11 aršina, ima kao i u svakoj drugoj mimbera s desne a ćurs s lijeve strane te musandara i 16 prozora; vrata su drvena, oko 180 *cm* visoka a 120 *cm* široka. Papučluk je do 2 *m* širok a okolo 4 *m* dug; soše sa 3 *m* širokim papučlukom po srijedi široke su koliko i džamija, t. j. 11 aršina a duge su 5 aršina, prema dvorištu ogragjene drvenom ogradom. Dvorište, premda je podosta prostrano, nema grobova. I ono je prema sokaku ogragjeno seoskim drvenim parmacima od 1 *m* visine. S lijeve strane sokačnih vrata ima u haremu mekteb, o kome ćemo niže pisati.

Merhum Sagr Hadži Alija bio je u Sarajevu glasoviti trgovac i kao takovi sagradio je god. 956. (= 1549.) ovu njegovim imenom prozvanu džamiju i uz nju jedan mekteb

a za potrebe ove džamije i mekteba zavjetovao je izvjestan imetak; ali je ova džamija zajedno sa mektebom prigodom velikog požara god. 1109. (= 1697.) izgorjela i u prah pretvorena.

Do deset godina iza toga sagradio je na ovom gаrištu Hadži Mustafa, sin Osmanov, Zenikija zvani, stanovnik Peltek-Husamudin mahale (Džinin sokak) u Sarajevu, novu džamiju s mektebom i zavjetovao nekoliko hiljada akči u gotovom novcu, da se od prihoda ove gotovine džamija i mekteb održavaju i popravljaju, što svjedoči niže navedeno njegovo oporučno pismo, zabilježeno u 43. sidžilu Careve kutubhane:

حمد موفور وشکر نامحصور اول و اقف امور جمهول اولان رب الارباب ومالك الرقاب
حضرتلرینك درگاه اقدس وبارگاه مقدسلرینه مقصور ودخی صلوة سلام مامرت الدهور وکرت
الاعوام والشهور اول سید الانام وسید خاص وعام حبیب خدا محمد مصطفی صلی اه علیه وسلم
حضرتلرینك مرقد معطر ومشهد منورلرینه اولسونکه نظام عالم واستظام احوال بنی آدم انلرك
شرعی ایله ثابت ودایم در ودخی طیبهٔ آل واصحاب واشباه طاهرهٔ اولاد واحباب اوزرلرینه
اولسونکه هر بری طریق حقه هادی وسبیل توفیقه منادیلردر رحمه الله علیهم اجمعین اما بعد
اشبو کتاب صحت نصابك تحریرینه باعث وبادی وبو حطاب مشکین نصابك تسطیرینه سبب داعی
اولدرکه مدینهٔ سرای بوسنه محلاتندن پلتك حسام الدین محلهسی ساکنلرندن طالب الخیرات وراغب
الصدقات المبرات الحاج مصطفی بن عثمان بودنیایی دون وفرش قلمون دار بوار وجایی بی قرار
اولوب نعمتی نعمت وعزتی ذات ایدوکنه عالم ودخی مزرعهٔ آخرت وانفاقی دار جنت اولوب
«وماتقدموا لانفسکم من خیر تجدوه عندالله» مضمون شریفنه ودخی «ما عندکم ینفد وما عندالله باق»
مفهوم منیفه حاذم اولمغیله تزور رجاسیله وجه آتی اوزره مبرامه ساعی اولوب کافهٔ افاریر تقاریری
صحیحه ونافذه اولدیغی مجلس شریف نبوی ومحفل دین منیف مصطفویده وقف جائی الذکره
لاجل التسجیل متولی نصب ایلدیکی احمد بشه ابن فضل اه محضرنده طوعاً ورغبة اقرار وتقریر
کلام ایدوب اطیب اموال واحسن منالمدن یوزاوچ بیك ایکیوز فضی نقد رایج فی الوقت اچهٔ افراز
وسائر املاکمدن ممتاز قیلوب وقف صحیح مؤید وحبس صریح مخلد ایله حسبة الله الاحد وطلبا
لمرضاة الرب الصمد وقف وحبس ایدوب متولیٔ مذکوره تسلیم ایلدم اولدخی وقفیت اوزره اخذ
وقبض ایلدی وشویله شرط ایلدمکه مبلغ مزبور متولیٔ مذکور ایله سنه ده اون اون بر حسابی
اوزره علی وجه الحلال استرباح واستغلال ایچون سیالرنده اثار امانت ظاهر وبشرنده انوار
استقامت باهر اولان تجار ذوی الاقتدار واهل حرفدن حسن معامله ایله صاحب اشتهار اولانلر
ایله معامله اولنوب مفلس ومعسر ومعاند ومسافر اولنمادن ومخالطهٔ ربوا وهلاك وتوادن وبالجمله
ضیاع احتمالی اولان پرلردن حذر اولنوب زیاده احتیاط واهتمام برله منوال مشروح استقلال و
استرباح ایدوب اعمال ایلیه بعنایة الله المتعال حاصل اولان نما غلالدن وربح حلالدن ابتدا جهت
تولیت یومی بشر اچهٔ وظیفه مزبور احمد بشه مشروطه اوله ومدینهٔ مزبورده حریدمحلهسنده
بنا ایلدیکم جامع شریفده امام اولنلره یومی ایکی اچهٔ مشروطه اوله وجامع مزبور قربنده واقع
عتیق معلم خانه یوردنده بنا ایلدیکم معلم خانه ده جامع مزبوره ده هرکیم امام اولورسه معلم صبیان

اولوب يومى بش اقچه وظيفهٔ مشروطه‌سى اوله بعد التعليم صبيانه دعا ايدوب ثوابنى روحمه و والدينم روحلريله وسائر مؤمنين ومؤمنات ارواحلرينه اهـدا ايليه ودخى شويله شرط ايلدمكه يومى ايكى اقچه وظيفه جامع مزبورك قناديل وزيت ياغنه خرج وصرف اولنوب ليالئ مباركه‌لرى ورمضان شريف كيجه‌لرنده ايقاد اولنه وهرسنه يوزيكرميشر اقچه‌لو شمع عسل ليلهٔ رغائبده جامع مزبورده اسراج اولنه وجامع مزبورده هركيم مؤذن اولورسه ايقاد قناديل واسراج شمع عسل ايدوب خدمتى مقابله‌سنده يومى بر اقچه وظيفهٔ مشروطه‌سى اوله ودخى شويله شرط ايلدمكه ربع مزبوردن يومى اوچ اقچه جامع مزبورك تعميرينه خرج وصرف اولنه ودخى شويله شرط ايلدمكه ساكن اولديغم پلتك حسام الدين محله‌سى مسجدى قربنده اولان معلم صبيان اولان معلمه بعـد اداى خدمت يومى بش اقچه وظيفه‌سى مشروطه اوله ومعلم خانهٔ مزبورك تعمير ايچون يومى بر اقچه مشروطه‌سى اوله ودخى شـويله شرط ايلدمكه مادامكه حياتده اولام وقف مزبوره كندم متولى اولوب مبلغ مزبورى وجه مشروح اوزره استرباح واستقلال ايدوب بفضل الله تعالى حاصل اولان ربح ونماسندن قاچ سـنه‌ده حاصـل اولورسه جامع مزبورك كرمد ومعلم خانه‌نك بناسنه خرج وصرف ايليم ووقف مزبورى شروط مذكور اوزره اجرا ايليوب عزلى ونصب ارباب وظائف ونقص وزيادهٔ مصارف وابدال وتبديل وتغيير واستبدال وتحويل وتكثير كندو يدمده والحاصل منفرد ومستقل ومستبد اولوب كمسنه مانع ومزاحم ومنازع ودافع اوليه اولدمكه نفس مطمئنه م كوشـنه »ارجعى الى ربك راضية مرضية« نداسه ايريشوب اجابة لهذه الدعوة عظيمة طوطيء جان عزنزم بوقفس آب وكلدن خلاص وبودامكه جمن بى حاصلدن مناص بولوب طيرانى كلستانى عالم قدس وسيرانى كلشت فضاى انس ايليه جهت تولت مزبوره مسفور احمد بشه يه مشروطه اولوب مادام حياً وقفمه متولى اوله وبعد وفاته محلتين مزبورتين وقفمه ناظر اولوب كمى اختيار ايدولرسه وقفمه متولى ايده‌لر ديو واقف مذكور شروط مرقومه‌سنى منوال مشروح اوزره تعيين وتنصيص ايدوب ختم الكلام واستيفاء مراد ايلدكده متولى مزبور واقف مرقومى شفاهاً تصديق ووجاهاً تحقيق ايتدكدنصوكره واقف عارف سهل الله عليه كل الموافق عنان كلامنى سمت آخره صارف اولوب متولئ مزبور مواجهه‌سـنده تقرير دعوا وتصوير مدعى ايدوب وقف نقود ضمننده اولان شروط وقيود عندالائمة الثلثة البخارى عليهم رحمة الملك الخبير باطل وحليهٔ صحتدن عاطل اولمغين وقف مزبوردن رجوع ايلدم ديو مبلغ مزبورى اسـترداد ايده‌جك متولئ رشيد جواب سديده اغاز ايدوب فى الواقع لدى الائمة الثلثه وقف نقود منوالى مشروح اوزره در لكن امام معتبر وهمام جنت مقر حضرت امام ذفر عليه رحمة الملك الاكبر دن امام انصـارى عليه رحمة الباري رواتى اوزره وقف نقود ضمننده اولان شروط وقيودك صحتى مقرردر ديو تسليمدن امتناع ايدوب حاكم موقع صدر كتاب مسـتطاب طوبى له وحسن مآب حضرتلرى حضورنده مترافعان فصل وحسمه طالبان اولدقلرنده حاكم مشار اليه اسـبغ الله تعالى نعمه عليه حضرتلرى دخى جانب وقفى او وادلهٔ متولئ احرى كوروب وقف مزبورك امام مرقوم عليه رحمة الملك

القيوم رآى شريفي ومذهب منيفي اوزره صحتنه حكم شرعى وقضاء صريح مرعى ايلدكدنصـوكره فصار وقفاً صحيحاً شرعياً وحبساً صريحاً مرعياً » فمن بدله بعد ما سمعه فانما اثمه على الذين يبدلونه ان الله سميع عليم « واجر الواقف على الله الجواد الكريم جرى ذلك وحرر فى اليوم الثانى والعشرين من شهر ربيع الاخر لسنة سبع والعشرين ومائة والف .

شهـــــــــــــــــــــود الحـال

كاتو زاده حسن چلبى ، مصطفى افندى بوزغاوى كاتب محكمه ، عطار حاجى عثمان عن م قاضى بالى افف ،
حاجى ابراهيم بن حاجى مصطفى ، مجلد احمد چلبى ، حلاج حاجى ابراهيم بن حاجى على ،
عرقيه جى حسين چلبى عن م حصكى حانون ، الشيخ حسن افندى واعظ .

„Prinašajući neizmjernu slavu i neograničenu hvalu sveznajućemu stvoritelju i gospodaru cijeloga svijeta i sjajnom pragu njegovom i onome gospodaru, komu budi božiji selati selam, dok traju godine i mjesecovi, koji je gospodar svega žiteljstva zlog i dobrog, božijem odabranom milosniku Muhamedu, njegovom mirisavom grobu i razsvijetljenom mezaru, na čijem se šerijatu osniva uprava svijeta i na svjetlu mu kućnu čeljad, drugove vršnjake, djecu i prijatelje, koji su božije robove upućivali na pravi put.

„Ovo je uzrok pisanju ove lijepe i pravedne oporuke:

„Hadži Mustafa Zenikija, sin Osmanov, stanovnik Peltek-Husamudin mahale u Sarajevu, kao dobrotvor i sklon darovanju, razumivši da je ovaj svijet nedostižan i prelazan a ljudsko tijelo nevječito, nego privremeno, čast mu ništava a uživanje mukotrpno, te da je ovaj svijet njiva vječnog svijeta a trošenjem na dobrotvorne svrhe da se stiče raj i kako je Bog u kurânu rekao: što prigotovite na ovom svijetu, naći ćete onamo kod Boga, jer što od imanja zadržite uza se to je privremeno a što ostavite na amanetu kod Boga, to je vječito, — odvažio sam se na osnovu gore rečenih izreka na slijedeće:

„Da se na šerijatskom sudu, gdje važe svi govori, upiše dolje navedeni vakuf, dajem u prisustvu po meni imenovanog privremenog mutevelije Ahmed baše, sina Fazlulahova, *dragovoljno slijedeće očitovanje*:

„Od mog čistog i lijepo stečenog imetka odvajam 103.200 srebrnih gotovih akči, koje se sada troše i za ljubav jedinog Boga ovu sumu za uvijek uvakufljujem i tražim božijega rizaluka za to te predadoh ovaj zavjetni novac prisutnom mutevelijі u ruke i on ga primi za vakuf, a za to stavljam slijedeće uvjete: Pomenuti uvakufljeni novac imade rečeni mutevelija izdavati na godišnje kamate od 10 ili 11%, koliko je dozvoljeno, i to onim ljudima, koji se po svojoj spoljašnosti poštenim smatraju, te imućnim i poštenim trgovcima i zanatlijama, a da se kloni i da dobro pazi, da ovaj novac ne izdaje ljudima propalicama, neplatišima, smutljivcima, petljancima i strancima i da strogo pazi, da zakladu ne ošteti, nego da novac upotrebljuje, kako je gore rečeno, a što Bog naspori od tih kamata dohotka, da od njega najprije uzima pomenuti mutevelija Ahmed baša po pet akči dnevne mutevelijske plaće. Dalje odregjujem imamima po meni podignute džamije na Hridu u Sarajevu po dvije akče dnevne plaće, a kogod u ovoj džamiji bude imam, taj će biti i mualim (učitelj) u mektebu, koga sam kraj ove džamije na zemljištu starog mekteba sagradio, a za to će pobirati pet akči dnevne plaće a nakon mektebskog predavanja da se moli Bogu za moju dušu, za duše mojih roditelja i ostalih muslimana i muslimanki. Odregjujem, da se po dvije akče dnevno

troše zak upovanje zejtina za kandilja, koji će se uz mubareć noći i uz svjetli ramazan pripaljivati i osvjetljavati, a svake godine da se izdaje po 120 akči za mukavu, koja će se regajibske mubareć noći u pomenutoj džamiji paliti, a mujezin, koji bude u ovoj džamiji pripaljivaće kandilje i mukavu i za te dužnosti imati će po jednu akču dnevne plaće.

„Nadalje odregjujem, da se od ovih kamata po tri akče dnevno troše na popravak ove džamije, da se mualimu mekteba pokraj mesdžida u Peltek Husamudin mahali, u kojoj ja stanujem, izdaje za tu dužnost po sedam akči dnevne plaće, a za popravak ovog mekteba odregjujem dnevno po jednu akču.

Dalje stavljam uslov, da ću ja biti dok sam živ mutevelija pomenutog vakufa, te da ću zavjetovanu zakladu po stavljenim uvjetima na kamate izdavati i s pomoću božijom stečene dohotke, za koliko se godina umnože, trošiti ću na ćeremit za pomenutu džamiju i podizanje mekteba i ovim ću vakufom upravljati po ovdje navedenim uvjetima, pridržavajući sebi pravo, da službenike ovih zavoda po svojoj uvigjavnosti postavljam, otpuštam, da im plaću smanjujem i povisujem, promjenjujem, zamjenjujem, prevrnem i pomnožim, u kratko rečeno, da u svakom pogledu ovim zavjetovanim imanjem samostalno upravljam i da me niko u tome ne smeta i ne zavidi, a kad dogje vrijeme, te moje uši čuju glas, koji će moju čistu dušu pozvati, da izigje iz tijela i ona se na to odazove i oprosti se od kaveza, koji se sastoji od vode i zemlje te nagje vječiti san iza bezkorisne zeleni i steće vjekovno lijetanje po rajskim neprolaznim baščama, neka onda pripadne muteveliluk pomenutom Ahmed baši, a dok je živ neka on bude mutevelija, a nakon njegove smrti neka nadgledaju moj vakuf stanovnici gori rečenih dviju mahala i koga oni izaberu, neka bude mutevelija mome vakufu. Tako izgovorivši pomenuti zavjetnik, kao što smo gori kazali, svrši govor i od njega imenovani privremeni mutevelija pred njim to priznavši i osvjedočivši se umni zakladnik, koga neka Bog uputi na svako zvanje, oprovrgnu govor na drugu stranu te pred pomenutim mutevelijom u vidu tužbe zatraži povratak zavjetovanih gotovih para, nadodavši ovo: Ja odustajem od uvakufljenja rečenog vakufa, za to, što je po nazoru trojice imama, — koje neka Bog sveznani na onom svijetu pomiluje, takovo uvakufljenje ništetno, te tražim, da mi se pomenuta svota povrati. Na ovo otvori usta pametni mutevelija i tvrdim odgovorom reče: Do duše tako je kod trojice imama glede uvakufljenja gotovih para, ali imami Ensarija rivajet čini, da je po imami Zuferu, probranom imamu, kome je mjesto u raju u istihradžu propisano, da je takovo uvakufljenje gotovih para istinito, te pred ovim šerijatskim sudijom, kome želim dobro na oba svijeta, kažem, da ne mogu povratiti novac.

„Raspravljajući šerijatski sudac, koga neka Bog obaspe milostima, uvidivši mutevelijine dokaze prečima te na osnovu čiste pameti rečenog lijepog imama presudi, da je ovo uvakufljenje istinito, i to izrekavši postade ovaj zavjet pravim šerijatskim vječitim vakufom. Ko oprovrgne ovo zavjetovanje, neka Bog njegovo ime oprovrgne na strašnom sudu, jer Bog sve čuje i zna, a zavjetniku neka plaću podijeli svemogući Bog. Ovo se desi i napisa 22. dan Rebijulahara 1127. (= 1714. g.).

Svjedoci ovoga: Hasan Čelebija Čato, Mustafa efendija Požegavija, pisar mehkjeme, Hadži Osman atarija iz Kadi Bali ef. Mahale, Hadži Ibrahim, sin Hadži Mustafin, Ahmed Čelebija mudjelid, Hadži Ibrahim, sin Hadži Alin Halać, Husein Čelebija arakijadžija iz Haseki Hatun mahale (sada Čemerlina ulica) i Šeh Hasan ef. vajiz.

Godine 1236. (= 1820.) napravili su Mustafa Ahmedov sin i Ibrahim Osmanov sin, stanovnici sela Ribice, fočanskog kotara, o svom trošku u spomenutoj mahali

jednu kuću i odredište, da u njoj mogu samo imami gore spomenute džamije stanovati, te su i jedan njihov dućan u Pazarbulama u Sarajevu zavjetovali, da se od kirije ovog dućana popravlja kuća i džamija, te je ovo uvakufljeno ovom vakfijom u sidžilu br. 61. :

الحمد الله الذى جعل الصدقة الجارية سبباً للنجاة من النار و وسيلة الى دخول بجنته تجرى من تحتها الانهار والصلوة والسلام على سيدنا محمد المصطفى المختار وعلى آله واصحابه الاخيار اما بعد سبب تحرير كتاب شرعى وموجب تسطير حطاب مرعى اولدركه مدينهٔ فوجه قضاسنه تابع ريحه قريه‌سى ساكنلرندن مصطفى بشه بن احمد وابراهيم بشه بن عثمان نام كمسنه‌لرك طرفلرندن وقف آتى البيانى تقرير وتسجيل شرعى ورجوع واسترداد مرعى يه وكيلى سجل شرعيلرى اولان مدينهٔ مزبوره‌ده حواجه زاده الحاج احمد محله‌سى ساكنندن الحاج احمد افندى ابن عبدالله نام كمسنه مجلس شرع خطير لازم التوقيرده مرقومان مصطفى وابراهيم وقف آتى البيانى متولى نصب وتعيين ايلدكلرى صاغر الحاج على محله‌سى ساكنندن اشبو رافع الكتاب بايرو حسن بشه ابن حسن نام كمسنه محضرنده بالوكاله اقرار تام وتقرير كلام ايدوب مؤكلرم مرقومان مصطفى وابراهيم بوندن اقدم وفات ايدن مورثلرى طومروقچى الحاج محمددن ارثاً مالك ومتصرف اولدقلرى جملهٔ املاك واطيب اموالدن سالف البيان صاغر الحاج على محله‌سنده واقع برطرف عبدالله بشه منزلى وبرطرفى موكلام مزبوران بغچه‌سى وطرفين طريق عام ايله محدود وممتاز برباب ملك منزل ايله مدينهٔ مزبوره‌ده پازار بوله سوقنده كائن برطرف الحاج مصطفى اغا دكانى وبرطرف فيض‌الله بك دكانى وبرطرف منلا ابراهيم دكانى وطرف رابع طريق عام ايله محدود وممتاز عرصه‌سى وقف وبناسى ملك برباب دكان ايله اوكنده برعدد پيكه‌يى باذن متولى ملكلرندن افراز واخراج وخالصاً لوجه‌الله تعالى وطلباً لمرضات ربه‌العلى الاعلى وقف صحيح شرعى وحبس صريح مرعى ايله وقف وحبس ايدوب شويله شرط ايلديلركه سالف الذكر صاغر الحاج على محله‌سنده كائن جامع شريفنده هركيم امام اولور ايسه منزل مرقومده مجاناً ساكن اولوب ودكان مرقوم ايله پيكهٔ مزبوره معرفت متولى ايله هر سنه امين كمسنه‌لره اجارهٔ متليله ايجار وحاصل اولان اجاره‌سندن ابتدا دكان مرقوم ايله پيكهٔ مزبوره‌نك مقاطعهٔ ذمتلرى جانب وقفه بعدالادا اجارهٔ مذكوره‌دن جهت توليت الملق اوزره متولى اولنلر سنوى بش غروش وظيفه‌يه متصرف اوله وباقى قلان اجارهٔ يدنده حفظ ايدوب جامع شريف مزبور ايله منزل ودكان وپيكهٔ مرقوم اجارهٔ مذكوره ايله لدالاقتضا تعمير وترميم اولنه دخى شويله شرط ايلديلركه اشبو حسن بشه مادامكه لابس جامه حيواة اوله وقف مذكوره متولى اولوب وظيفه مذكوره‌يه متصرف اوله وبعدالوفات رأى حاكم ايله محلهٔ مرقومه اهالى‌سى معرفتيله امين ومستقيم برمتولى نصب وتعيين اولنوب وظيفهٔ مزبوره‌يه متصرف اوله ديو وكيل مزبور الحاج احمد افندى مؤكلان مزبورلرك شروط اوقافى بالوكاله بيان وتقرير وختم كلام ايلدكده متولىٔ مرقوم حسن بشه دخى وكيل مزبور الحاج احمد افنديسنك جميع كلمات مشروحه سنده وجاهاً وشفاهاً تحقيق وتصديق ايتدكدنصوكره وكيل مرقوم الحاج احمد افندى عنان كلام سمت رجوعه عاطف وصوب استرداده صارف اولوب اكرچه امام ابو حنيفه نعمان بن ثابت

رحمة الله عليه قتنده عقارك وقفيتى صحيحه لكن لزوميله اتصافدن عاريه‌دور بناء عليه منزل ودكان و يكۀ مرقومه‌يى مؤكللرم مزبورانك كاكان ملكيتلرينه ارجاع ومتولى مزبورك كف يدينه تنبيه اولنمسى بالوكاله مطلوبمدر ديدكده متولى مرقوم حسن باشه جوابه تصدى ايدوب امام ثانى ابو يوسف حضرتلرينك قتنده وقف مجرد وقفت ديمكله لازم ومعتبردر ديو ملكيته ارجاعدن امتناع وفصل وحسمه طالبان اولدقلرنده حاكم شرع خطير سهل الله عليه كل امر يسير طرفين دليللرين تأمل ومناع للخير اولمقدن حذر ايدوب فصار باتفاق علمائنا وقفاً صحيحاً شرعياً وحبساً صريحاً مرعياً على النهج المشروح «فمن بدله بعد ما سمعه فانما اثمه على الذين يبدلونه ان الله سميع عليم» و اجر الواقف على الله الجواد الكريم جرى ذلك وحرر فى غرة محرم الحرام لسنة ست وثلثين ومأتين والف.

شهــو دا لحـا ل

سوو اشچى صالح باشه، بقال مراد باشه بن سليمان، مصطفى باشه بغاجيك، قتمچه عبدى باشه بن ابراهيم، چنار اوغلى عبدى باشه، رستم اوغلى محمد باشه، چاپقون اوغلى فيض الله باشه، بقال منلا لطف الله، محمد اغا مانجو بن محرم.

„Hvala onome Bogu, koji je učinio te je milostinja spas od pakla a uzrok ulaska u raj, u oni raj, kroz koji teku vrela; neka je selati selam našemu gospodaru odabraniku Muhamedu, njegovoj kućnoj čeljadi i dobrim drugovima.

„Uzrok je pisanju ove oporuke slijedeći:

„Mustafa baše, sina Ahmedova i Ibrahim baše, sina Osmanova, stanovnika sela Ribice, kazaje fočanske potvrgjeni po šerijatu zastupnik, Hadži Ahmed ef., sin Abdulahov, stanovnik Hadže zade Hadži Ahmed mahale (Hrvatin) u Sarajevu, dolazi radi upisivanja i dokaza, i radi utvrgjenja po šerijatu povratka pred šerijatski sud, kome treba čast odavati, i očituje slijedeće:

Bajro Hasan baša, sin Hasanov, stanovnik Sagr Hadži Ali mahale (Hrid), kojega su gore pomenuti Mustafa i Ibrahim postavili mutevelijom dolje navedenog vakufa, progovori pred njima:

„Moji opunomoćitelji Mustafa i Ibrahim naredili su mi, da njihovu kuću, koja im je pripala u našljedstvo iza Hadži Mehmeda Tomrukčije, dolje opisanu u Sagr Hadži Ali mahali, koja graniči s jednu stranu Abdulah bašinom kućom, s drugu baščom mojih opunomoćitelja, a s dvije strane općim putem, te u istom gradu u Pazarbulskoj čaršiji jedan dućan, kome je zemljište Gazi Mehmed begova vakufa, a graniči s jednu stranu Hadži Mujaginim dućanom, s drugu Fejzullah begovim dućanom, s treću stranu Mula Ibrahimovim dućanom, a s četvrtu stranu općim putem i pred njim jedno kreve, da s dozvolom mutevelinom izvadim iz njihova imanja i samo za ljubav velikog Boga pravim šerijatskim običnim vakufom uvakufljujem sa slijedećim uvjetima: Kogod bude imam u džamiji Sagr Hadži Alinoj mahali, da u pomenutoj kući besplatno stanuje, a pomenuti dućan s krevetom sa znanjem mutevelije neka se izdaje svake godine pravednom čovjeku pod kiriju i od čistog prihoda toga da se na prvom mjestu plati dućanska i krevetska godišnja mukata dotičnom vakufu, a iza toga, kogod bude mutevelija ovog vakufa, neka sebi uzima po pet groša godišnje plaće, a ostatak kirije nek pridržaje kod sebe u slučaju, da bi bilo potrebito popraviti džamiju, kuću,

dućan i krevet. I još stavljam uvjet, dok je živ ovi Hasan baša, da on bude pomenutog vakufa mutevelija, a nakon njegove smrti neka šerijatski sudac u sporazumu s mahalskim stanovnicima imenuje mutevelijom pravednog čovjeka, te i ovi neka ima toliku plaću pobirati.

„Gori navedeni zastupnik Hadži Ahmed ef. ovo izgovorivši, rečeni mutevelija Hasan Baša potvrdi lično njegov govor. Zatim rečeni zastupnik preokrenu govor na povratak i reče: i ako je kod imami Azama Numana, sina Sabitova — neka mu je božija milost — uvakufljenje nekretnina istinito, nije ono potvrgjeno, te na osnovu toga tražim, da se rečena kuća, dućan i kreve povrati mojim opunomoćiteljima u njihovo imanje i da se naredi rečenom muteveliji, da od tog potegne ruke. Ovo izgovorivši, prisutni gori rečeni mutevelija Hasan baša stavi ove riječi kao odgovor: „Kod drugoga imama, Ebu Jusufa, postaje vakuf vakufom, čim zavjetnik izgovori „vakuf učinih", te na osnovu toga ne mogu dopustiti, da se povrati." Na to šerijatski sudac, komu neka Bog svaki teški posao olakša, promislivši, što je korisnije te da nebi bio zabranjivač dobra, osudi muteveliji i postade to zavjetovanje pravim šerijatskim vječitim vakufom, kao što je gori opširno navedeno te se ovo ne smije nikad ni prodati, ni upropastiti. Ko bi ovo oprovrgo, neka Bog njegovo ime na strašnom sudu oprovrgne, jer Bog sve zna i čuje, a zavjetniku Bog milostivi neka plati. Ovo se dogodi i napisa početkom Muharema 1236. (= 1820. g.).

„Svjedoci ovoga: Salih baša Sivo aščija, Murad baša sin Sulejmanov bakal, Mustafa baša Begačić, Abdi baša Kamenica sin Ibrahimov, Abdi baša Čanaroglija, Mehmed baša Rustemović, Fejzullah baša Čapkunoglu, Mula Lutfulah bakal i Mehmed aga Mandžo, sin Muharemov.

Iza toga, god. 1249. (= 1833.), nalazi se u šerijatskom sidžilu u kjutubhani, broj 74., kako je neka Nefisa, kći Mehmedova, stanovnica Gazi Mehmed begove mahale u Sarajevu, svoju šestinu velike bašće „Čaparaševa" zvane, u Sagr Hadži Alinoj mahali za osvjetljavanje ove džamije uvakufila. Iz gori navedenog šerijatskog sidžila broj 74 donosimo ovdje u prijevodu doslovice taj hudžet (osudu):

مدينهٔ سراى بوسنه‌ده محمد بك محله‌سى ساكنه‌لرندن ايكن بوندن اقدم وفات ايدن صاحبةالخيرات والحسنات طالبةالصدقات والمبرات نفيسه بنت محمد نام خاتونك وصى مختارى اولان محلهٔ مزبوره سكانندن موحيك منلا صالح بن مصطفى نام كمسنه مجلس شرع منيرده بالوصايه اقرار تام وتقرير كلام ايدوب متوفايى مرسومه نفيسه خاتون حال حياتنده وكمال عقل وصحتنده جمع تصرفات شرعيه‌سى جائزه وتبرعات مرعيه‌سى نافذه اولديغى حالده وفاتندن ايكى اى مقدم مدينهٔ مزبوره‌ده صاغر الحاج على محله‌سنده كائن لدى‌الاهالى والجيران معلومةالحدود والقطع جاباراش بغچه‌سى ديمكله عريف برقطعه كبير بغچه‌ده مالكه ومتصرفه اولديغم سدسى حصة شايعه‌م بامرالله تعالى فوت اولديغمده ثالث مالمدن افراز اولنوب حسبة لله‌الصمد وقف صحيح مؤبد وحبس صرح مخلد ايله وقف وحبس اولندقدنصوكره شو وجهله شرط ايلدمكه حصهٔ بغچهٔ مذكوره سائر اوقاف بغچه‌لرى مثللو نظارت ومعرفتمله بهرسنه اجارهٔ مثليله طالبينه ايجار وحاصل اولان غله‌دن برر مقوى اشترا وماوالذكر صاغر الحاج على محله‌سنده واقع مسجد شريفه وضع وايقاد اولنوب غله‌دن فضله هر نه‌قالورسه خدمت نظارت وتوليت اولق اوزره حياتنده اولدقچه باكه شرط وتعيين

ایدوب اشبو وجه اوزره وصیت مذکوره‌سنی تنقیده بنی وصی مختار نصب واختیار ایدوب بندخی وصیت مذکوره‌یی قبول ایتدیکمدنصوکره مرسومهٔ نفیسه خاتون مصرة علی وصیتها فوت اولدقده ثلث مالنی جمیع وصایاسنه مساعد اولمغله وصایت محکیه‌م حسبیله متوفاة مزبوره نفیسه‌نك ثلثی مالندن حصهٔ بغچهٔ مذکوره‌یی بعدالافراز تعیین وتصریح ایلدیکی شروط مزبوره وقیود مرقومه ایله عمل اولنمق اوزره وقف مؤید وحبس مخلد ایله وقف وحبس ایلدم حالا خصوص مزبوره واقف اولان بیغرض مسلمیندن استخبار اولنوب حصهٔ بغچهٔ موقوفهٔ مرقومه‌یی وقفیت اوزره بالتولیه تصرف وایجارمده اولوب شروط مذکوره وقیود مرقومه ایله عمل اولنمق اوزره طرف شرعی مطهردن وثیقهٔ تحریر وتسجیل ویدیمه دفع واعطا اولنمق مطلوبدر دیدکده مترفاة مرسومه نفیسه خاتونك حصراً وارثی اولان متوفا کسری زاده عبدالله افندینك صلبی کبیر اوغلی منلی محمد ایله دامادلری منلا محمد بن الحاج عمر قوندو ومنلا مصطفی بن منلا درویش عمر زعفرانی ومنلا محمد بن منلا صالح حاجی لك اوغلی نام کسنه لر لاجل الاخبار مجلس شرعه حاضرون اولوب استخبار اولندقلرنده فی الحقیقه قضیه وصی مختار مرقوم منلا صالحك تفصیل وبیان وشرع وعیان ایلدیکی وجه اوزره متوفاة مرسومه نفیسه بنت محمد نام خاتون حال حیاتنده حصهٔ بغچهٔ مذکوره‌یی جهت مذکوره ایله وصیت ومزبور منلا صالحی وصی مختار نصب واختیار ایتدیکنی مورثمز متوفای ثانی مرقوم عبدالله افندی بلورانه اقرار واعتراف ایتمشدر دیو مخبری علی طریق الشهاده خبر ویردکلرنده موجبنجه حصهٔ بغچهٔ مذکوره علی قول من یراه لازماً من الائمة المجتهدین وجه محرر اوزره وقف اولوب شروط وقیود مزبوره ایله عمل اولنمق اوزره اشبو وثیقه انیفه کتب وترقیم ویدمرقومه دفع تسلیم اولندی جری ذلك وحرر فی سلخ شعبان المعظم لسنة تسع واربعین ومأتین والف.

شهود الحال

قاپقجی منلا محمد بن صالح عنم ایبلجك، بقال برجقه‌لی احمد بن سلیمان، قوچ احمد سنجقدار ابن احمد، قهوه‌جی محمد بن صالح اختیار، مصطفی بن سلیمان عنم خوبیار اغاء منلا ابراهیم بن منلا محمد بایرو، براوو مصطفی بن ابراهیم، موبتاجی صالح بن علی بأکو.

„Preminule već dobre gospogje i tražiteljice Nefise hanume, kćeri Mehmedove, koja je stanovala u Gazi Mehmed begovoj mahali u Sarajevu, nadzornik Mula Salih Muhić, sin Mustafin iz iste mahale, dolazi pred svjetli šerijatski sud kao odaslanik u stvari upisivanja u vakuf slijedećega te kaže: Gori rečena umrla Nefise hanuma u svome zdravlju i pri čistoj svijesti, kad je mogla svim svojim imetkom upravljati, a prije smrti na dva mjeseca, odredila je, da se šestina u njenoj velikoj takozvanoj Čaparaševoj bašči u Sagr Hadži Alinoj mahali u Sarajevu sa granicama poznatim megju komšijama, kada ona s božijom zapovijesti umre, iz cijelog imetka odvoji trećina te za božiji hatar pravim vječitim vakufom uvakufi sa slijedećim uvjetima: Da se ima iznajmiti rečeni dio pomenute bašče s mojim znanjem kao i ostale vakufske bašče, a od prihoda iste da se kupi jedna mukava Sagr Hadži Alinoj džamiji, a ostatak, koliko god ostane prihoda, da ostane meni kao plaća za nadzorništvo

toga vakufa i dok sam živ da ja imadem nadzirati. Na taj način pomenuta me je izabrala i staraocem za čin odredila i ja se toga primio te gori navedena Nefise hanuma, ne porekavši ovaj zavjet umrije, a ja, u sporazumu sa šerijatskim sudom, popisah svu njezinu ostavštinu te pošto može priteći taj dio u pomenutoj bašči preko ostalih potreba, po gori navedenim uslovima, ja kao staraoc za čin, uvakufljujem ga za uvijek. Tako izgovorivši i posvjedočivši sa nepristranim muslimanima svoje navode, zatražih od strane čistog šerijata, da se presudi, u sidžil upiše i presuda o tome u ruke dade. Na ovo pozva kadija miraščije gore spomenute umrle Nefise hanume i to: Mula Mehmeda Hadži Begovića, Mula Salihova sina, te ih upitavši za navode gori spomenutog staraoca za čin, Mula Saliha, da li je tako, i da li oni na to pristaju, očitovaše oni jednoglasno, da oni znadu, da je njezin miraščija Abdulah ef. Česrija to kazivao, zato oni svak napose izjaviše, da na to pristaju. Na što kadija, uvidivši za pravo na šerijatskim osnovama, koje su istihradž učinili stari imami, osudivši, da se po gori označenim uvjetima ima ravnati, napisa i izdade mu u ruke ovu odluku.

„To se napisa zadnjeg dana u velikom mjesecu šabanu 1249. (= 1833.).

Svjedoci ovoga: Mula Mehmed Kajikčija sin Salihov iz mahale Iplidžik Sinan (Sirokac u gradu), Ahmed Brčkalija, sin Sulejmanov bakal, Ahmed Sandžakdar, sin Ahmedov kovač, Mehmed Kahvedžija Ihtijar, sin Salihov, Mustafa, sin Sulejmanov iz Hubijar agine mahale (Medrese), Mula Ibrahim Bajro, sin Mula Mehmedov, Mustafa Bravo, sin Ibrahimov i Salih Bećo mutapčija, sin Alin.

Godine 1275. (= 1858 g.) zavjetovao je Hadži Salih, sin Hasanov, otac sadašnjega muvekita u Carevoj džamiji, Ali efendije Faginovića, ovoj istoj džamiji 1400 groša u gotovu novcu i jedan bakreni kazan te je ove legate uvakufio.

Zatim je godine 1319. (= 1901.) umrli Hadži Mustafa Hasećija sin Hadži Mehmedov, stanovnik Jakub pašine mahale u Sarajevu (Maguda mahala) naredio, da se treći dio od njegovog cjelokupnog imetka na dobrotvorne svrhe upotrebi te je od tog zavjeta njegovog imanja podignut novi mekteb kraj gori rečene džamije, pošto je stari od duže vremena bio uništen i za mjesto mu se nije znalo.

Slika 33. Mekteb u dvorištu Sagr Hadži Alijine džamije.

Ovaj se mekteb i sada nalazi u dobrom stanju i u njemu se uči. *(Slika 33.)*

U blizini ove džamije nalazi se mekteb a na nj' se odnosi ovaj berat:

محلهٔ مزبوره‌ده مکتب صبیانك برات شریف عالیشانك صورتی بودر.

مدینهٔ سرای بوسنه‌ده واقع اصحاب حیاتدن مرحوم ومغفورله زآنو الحاج مصطفی نام صاحب الخیرك صاغر الحاج علی محله سنده بنا ایلدیکی مکتب شریفنده وقف وشرط وتعیین اولنان محلهٔ مزبوره‌ده واقع بنجه‌یك غله‌سیله سنوی یوز پاره وظیفه ایله معلم صبیان اولان عبدالله خلیفه علیل واختیار اولوب کندی حسن رضاسیله جهت مذکوره‌سنی صابی اوغلی اوباب استحقاقدن شیو رافع توقیع رفیع‌الشان حاقانی احمد خلیفه هر وجهله لایق ومحل ومستحق اولمغین باباسی

فارغ مرقومك قصر يدندن كندوبه توجيه اولوب برات شريف عاليشانم ويرلمك رجاسنه اقضى قضاة المسلمين مولانا قاضيسى اسماعيل افندى زيد فضائله عرض ايتمكين موجبنجه مزبوره صدقه ايدوب اشبو برات همايون عنايت مقرونى ويردم وبيوردمكه بعدالیوم واروب مزبور احمد خليفه ذكر اولنان مكتب شريفده باباسى فارغ مرقومك يرينه معلم صبيان اولوب خدمت لازمه سنى بيقصور مرعى ومؤدى قلدقدتصوكره سنوى يوز پاره وظيفه سيله متصرف اولوب واقفك روحى و دوام عمر ودولتم ايچون دعايه مداومت كوسترە شويله بيلوب علامت شريفمه اعتماد قيلهلر تحريراً فى اوائل شهر جمادى‌الاول لسنة ست وثمانين ومائة والف.

استانبول

„Hair sahibija[1]), Hadži Mustafa Zeno zvani, sagradio je jedan mekteb uz džamiju Sagr Hadži Alinu u Sarajevu i zavjetovao jednu bašču u istoj mahali te s prihodom bašče i još sa stotinu para imenovao mualimom istoga mekteba Abdullaha Hilfu, koji je sad sasvim ostario i iznemogao te je dragovoljno tu službu svome punoljetnom sinu Ahmed Halifi, koji je za to sposoban i posjeduje sada ovi moj previšnji berat — ustupio, te je uslijed toga sarajevski kadija Ismajil efendija molio, da se Ahmed Halifa na to mjesto imenuje i da se o tome besplatni carski berat izdade: s toga se na to smilovah i potvrdih Ahmed Halifu za mualima ovog mekteba, naregjujući mu da od danas na mjesto oca ide u mekteb i dužnost mualima savjesno vrši i za zavjetnikovu dušu i za moj život i carstvo da se Bogu moli.

„Napisa se početkom Džemazulevela 1186. (= 1772.). Istanbol“

XIX. Hadži Timurhanov mesdžid u Čeljigovićima.

Hadži Timurhan, sin Alin, bio je stanovnik Čoban Hasan vojvode mahale u Sarajevu. On je imao jednoga sina po imenu Memi Šaha, koji je bio vrlo bogat.

Ovaj Memi Šah ode na Ćabu god. 972. (= 1564.) i obavivši tu svetu dužnost, vrati se u Džidu, gdje u Imaretu Evrenos begovu g. 973. (= 1565.) umre, a njegov veliki imetak naslijedi otac mu Hadži Timurhan i njime god. 974. (= 1566.) podigne ovaj mesdžid a za potrebe njegove zavjetova nekoliko hiljada akči. *(Slika 34.)* I ovaj je mesdžid prigodom velikog požara god. 1109. (= 1697.) do temelja izgorio, što posvjedočuju iskazi mahalskih stanovnika i Ćose Halil paše; s toga su stanovnici ove mahale molili državu, da na praznom ganištu mesdžida Hadži Timurhanova u mahali Čeljigovićima podigne novu bogomolju, koja je požarom stradala te su njeni poslužitelji ostali bez plaće i da se imamu Mustafi odredi dnevna plaća po šest akči, a mujezinu Mehmedu po pet akči.

Poslije toga, god. 1196. (= 1781.), podigao je na ovom istom zemljištu Subašić Hadži Mehmed, sin Hadži Ahmedov, stanovnik Kućuk Kjatib mahale (na Mlinima) posve nov mesdžid i uz njega jednu dječačku školu, što nam posvjedočuje niže priopćena oporuka, zabilježena u 22. sidžilu kutubhane Careve džamije. Ovaj isti zakladnik odredio je drugom oporukom, koju takogjer donosimo, da se od prihoda njegove zaklade mjeseca redžeba, šabana i ramazana svake godine dijeli hljeb muslimanskim gjacima, koji u njegovoj zakladnoj školi uče nauku.

[1]) Gospodar dobročinstva, dobrotvor.

Slika 34. Hadži Timurhanov mesdžid u Čeljigovićima.

Poslije toga je neki Hadži Mehmed, sin Fazlulahov, Bičakčić prezimenom, stanovnik Bakir baba mahale (Terezija ulica), zavjetovao svoje tri sobe u ulici Halačima, koje se pod kiriju izdaju i stavio u oporuci, koju niže donosimo uvjet, da se prihod kirija od ovih soba upotrebljuje na popravak česme kraj mesdžida Hadži Timurhanova, česme u Alifakovcu ulici i česme kraj Kozje ćuprije.

Ova oporuka zabilježena je u 81. sidžilu.

الحمدلله الملك الستار الحليم الغفار الذى جعل الصدقة الجارية سبباً للنجاة من النار ووسيلة الى دخول الجنة التى تجرى من تحتها الانهار ثم الصلوة التامات والتسليمات الزاكيات على افضل المخلوقات و اشرف الموجودات محمد المصطفى المختار وعلى آله وصحبه الاخيار حمد اوتاج تارك سخن است صدر هر نامهٔ بو وكن است فلهذا برصحيفهٔ لطيفه خيراحتوا اولا حمد خدا ايله ابتدا و ثانيا درود متعاقب الورود اوله صاحب الحوض المورود والمقام المحمود اول مظهر قول پاك لولاك . . . . اول مطهر سرماعر فناك روضهٔ منوره شرفنا كلربنه هزاران درود وهزاران سلام ذمابر روان رسول انام پس انكه ثناها باصحاب اوبال وباولاد واحباب او بعد حمد خدا و نعت رسول اوله خاطر ثنان اهل قبول بتوفيق الله الملك الهادى بوصحيفهٔ خير املا وانشاسنه باعث وبادى بودركه مدينهٔ سراى بوسنه حفظها الله عن الافات والمحنه‌ده كوجك كاتب محله‌سى سكانندن صوباشى زاده الحاج محمد بن الحاج احمد اسكنه الله تعالى جنته دارالخلد والقرار نص قاطع «ماعندكم ينفذ وماعندالله باق» منای شريفنه متقطن وبرهان ساطع يوم لا ينفع مال وبنون الامن اتى الله بقلب سليم مضمون بديع البيانه متيقن ومستضح اولوب اذا مات ابن آدم ينقطع عمله الا عن ثلث علم ينتفع به وولد صالح يدعوله وصدقة جاريه حديث شريف نبى يه واقف والمرء يستظل بظل صدقة جواهر الفاظ حضرت سيد الابراره عارف اولمغين تحصيل مذكان قدسيه وتكميل معارف انسيه بابنده صرف مقدور وسعى مشكور قيلوب احسن كما احسن الله اليك من جاء بالحسنة فله عشر امثالها نظم بلاغت نظاملريله درون الهام مشحونلرين تشريق ايدوب الصدقة فديه للمعاصى يوم يوخذ بالنواصى مضمون منيفنه اطلاع ومال اطيب ايله

دنیا و آخرتده استفاع مراد ایدوب جناب موفق الامال جابندن بنا و احیاسنه موفق اولدقلری مدینهٔ مزبوره ده حاجی تیمورخان محله سنده واقع مسجد شریف و مقام لطیف و اتصالنده اولان مکتب منیف سنین کثیره دن وزمان وفیره دن برو بالکلیه حراب وفنا پذیر ایکن مجدداً بنا وکما هو اخری اتمام واحیا ایلدکدنصوکره مومی الیه الحاج محمد مجلس شرع شریف نبویده ومحفل قضاء منیف مصطفویده وقف آتی البیان متولی نصب وتعیین ایلدیکی اشبو رافع الکتاب معتقی الحاج مصطفی بن عبدالله نام کمسنه محضرنده تقریر کلام ایدوب بلطفه سبحانه وتعالی بنا واحیاسنه موفق اولدیغم مسجد مذکور ایله مکتب مرقومك لوازم ومصالحلرینه وخدمه لری وظیفه لرینه اطیب مالمدن واحسن منالمدن عبه جیان سوقنده برباب دکان مع محزن ودکان مذکور اوکنده دیکر برباب دکان صغیر وقارشوسنده برپیکه عرصه لری چغلی زاده دیکله شهیر رستم پاشا وقفی وبنالری ملك وبچاقچیلر سوقنده برباب دکان عرصه سی کمال بك وقفی وبناسی ملك وبزیستان چشمه لرینه قارشو بربرینه متصل ایکی باب دکان واوکلرنده کذلك عرصه لری محمد بك وقفندن وبنالری ملك اولمغین یدمده الان اوقاف مذکوره متولیلرك اذن تذکره لری موجبنجه مأذون بالوقف اولدیغمه بناء ذکر اولنان بش باب دکاکین ایله محزن واوچ پیکه یی خالصاً لله وابتغاء لمرضات الله وقف صحیح مؤبد وحبس صریح مخلد ایله وقف وحبس ایلدم وشویله شرط ایلدمکه دکاکین مذکورون پیکه لری اجاره لرندن مسجد مزبوره امام نصیب ایلدیکم حافظ علی افندی یومی برر پاره دن سنوی طقوز غروش امامت وظیفه یه متصرف اوله وبعده مسجد مذکورده هرکیم امام اولور ایسه وظیفهٔ مرقومه یه متصرف اوله ومسجد مذکوره ده هرکیم مؤذن اولور ایسه کذلك یومی برر پاره دن سنوی طقوز غروش وظیفه یه متصرف اوله و مسجد مرقوم مناره سنده لیالی مبارکه ولیالیٔ رمضان شریفده اشعالی قنادیل ایچون هر سنه بشر غروش روغن زیت آلوب ایقاد اولنه وهرکیم قنادیل مذکوره ایقاد ایدر ایسه سنوی برغروش وظیفه یه متصرف اوله ودخی مسجد مذکورده هر سنه ایکیشر مقوی ایقاد ایچون شمع روغن یدیشر غروش متولی معرفتیله صرف اولنه وهر سنه ماه ربیع الاولك اون ایکینجی کیجه سنده معروف اولان مولد شریف نبی علیه السلام درون مسجددده قرائت اولنوب متولی معرفتیله سنه ده اوتر غروش قرائت مولد لوازمی ایچون صرف اولنه وبنا ایلدیکم مکتب منیف مذکوره معلم صبیان نصب ایلدیکم مومی الیه امام حافظ علی افندی سنوی اون بش غروش معلم صبیان وظیفه سنه متصرف اوله وایام رمضان شریفده هرکون اوتوز پاره نان عزیز اشترا اولنوب معلم ومتولی معرفتیله مکتبده تعلیم قرآن ایدن صبیانلره ومستحق کوردکلری سائر فقرالك اوشاقلرینه تصدق اولنه وجامع عتیق محله سنده ابو فتح سلطان محمد خان علیه الرحمة والغفران جامع شریفه سی قارشوسنده واقع مکتب عتیقده هرکیم معلم صبیان اولور ایسه سنوی اون بش غروش وظیفه یه متصرف اوله ومراج علی محله سنده اولان مکتب شریفده کذلك هرکیم معلم صبیان اولور ایسه اولدخی سنوی اون بش غروش وظیفه یه متصرف ومتولی مومی الیه الحاج مصطفی سنوی طقوز غروش ایله تولیت والتی غروش کتابت مجموعی سنوی اون بش غروش وظیفه ایله جهتین مذکوره ده مشروطیت اوزره متصرف اوله بعده اولاد واولاد واولادنك ارشدی تولیت

جهتلرینه متصرف اولهلر و بعدالانقراض امانت ایله معروف واستقامت ایله موصوف اولان کمسنه حاکم الوقت معرفتیله متولی وکاتب نصب اولنه ودخی شرط ایلدمکه وقف مذکورده ذکر اولنان اوچ مکتبك صبیانلری حسبی ناظر اولهلر وظائف مذکوره ومصارف مرقومه دن صوکره ازدیاد ایراد وقف دکاکین مذکورهنك مقاطعهٔ تدیمهلری ادا ایدیلوب دخی ازدیاد تقدیر قالور ایسه مسجد مذکور ایله مکتب ودکاکین وبیکهلرین تعمیر وترمیملر ایچون متولیٔ وقف حفظ ایدوب محتاج تعمیر اولدقده ازدیاد مرقومه بی تعمیر وترمیمه صرف ایلیه ومعاذالله تعالی ایراد وقفه نقصان ترتب و یاضعف طاری ویاخود کثرت تعمیره محتاج اولوب ایرادك ازدیادی تعمیره وفا اتمز ایسه مرتزقهٔ وقف وظیفهلرینی رقیه اوزره الالر دیو شروط وقیودنی وجه مشروح اوزره بیان وتقریر ایدوب ختم کلام واستیفاء مرام ایلدکده متولیٔ مومی الیه دخی واقف مزبوری جمیع کلماتنده وجاهاً تصدیق وشفاهاً تحقیق ایلدیکندن صوکره واقف مومی الیه الحاج محمد عنان کلامنی سمت رجوعه عاطف وزمام مرامی صوب استردادده صارف اولوب پیشوای کل و رهنمای سبیل سلطان سریر اجتهاد صاحب الهدایة والارشاد امام اقدم واعظم وهمام افخم واکرم رفیع الشان حضرت ابو حنیفه امام نعمان کوفی عاملهالله تعالی بکرمه الجلی والخفی حضرتلرینك رأی خطیر ومذهب منیری اوزره عقارات مذکورهنك وقفیتی اگرچه صحیحه در لکن منزلهٔ عاریتده اولمغله لزومی اتصافدن عاریه اولمغین واقف ایچون وقفندن رجوع امر معتبر ومشروعدر بناء علی ذلك ذکر اولنان بش باب دکان ومخزن وبیکهلری کماکان ملکمه ادخال اولنمق مطلوبمدر دیدکده متولیٔ مومی الیه الحاج مصطفی رشید مقابله سنده برکلام سدید تدارك ایدوب اگرچه حقیقت حال منوال مشروح اوزره اولدیغی محل اشکال اولیوب لکن امام فاضل ربانی وخبر کامل صمدانی الشهیر بالامام الثانی امام ابی یوسف خفظهالله تعالی عن موجبات التلهف والتأسف حضرتلرینك رأی منیری وقول منیفی اوزره واقف مجرد وقفت دیمکله لزومی مقید وواقف ایچون وقفندن رجوع واسترداد امر بعید در دیو رد تسلیمدن امتناع وخصومت ونزاع ایدوب وقف مزبورك صحت ولزومنه حکم اولنمق بالتوله تمطلوبمدر دیدکده حاکم شریعت نصاب وحاسم فضیلت انتساب طوبی له وحسن مآب افندی حضرلری دخی جانب وقفه دیدهٔ عنایتلری ایله نظر ومناع للخیر اولمقدن حذر ایدوب تمهید وقف اولی وتشیید صانی خیری احری کوروب ائمه بینلرنده اولان خلافه عالماً علی رأی من یراه لازماً وقف مذکورك صحت ولزومنه وخصوص و عمومنه حکم صحیح شرعی وقضاء صریح مرعی لدوب فصار وقفاً صحیحاً شرعیاً وحبساً صریحاً مرعیاً » فمن بدله بعد ما سمعه فانما اثمه علی الذین یبدلونه ان الله سمیع علیم« واجر الواقف علی الله الجواد الکریم جری ذلك وحرر فی الیوم الحادی والعشرین من شهر ذی القعدة الشریفة لسنة ست وتسعین ومأتة والف من هجرة من له غایة العز والمجد والکرم والشرف .

شهود الحال

منلا محمد زلجی زاده ، منلا صالح زلجی زاده ، علی زاعیم مظفری ، منلا ابراهیم مظفری

شیشو منلا مصطفی مظفری، منلا محمد ابن ابراهیم افندی المزبور، مظفری زاده ابراهیم افندی،
منلا محرم زلجی زاده، منلا صالح عبولهزاده، حافظ کتب محمود، مجلد الحاج صالح،
خلواجی منلا احمد، عبدالله ابن الحاج احمد، حسین بشه دباغ.

Sadržaj H. Mehmeda Subašića vakfije.

„Bogu hvala, koji svjetske grijehe pokriva i oprašta, onomu Bogu, koji je učinio te su vrela milosti uzrokom spasenju od pakla i uzrokom ulazu u raj, u onaj raj, kroz koji vrela teku. Dalje neka je potpuni selat i čisti selam najodabranijemu stvorenom čovjeku, a to je vrlo odabrani Muhamed i njegovoj kućnoj čeljadi i dobrim drugovima. Bogu prinosimo pri svakom početku rada kao i svršetku rada veliku hvalu!

Hadži Mehmed Subašić, sin Hadži Ahmedov, stanovnik Kučuk Kjatib mahale (Mlini), koga neka Bog obdari vječnim rajem, shvativ bistro božju zapovijed u kuranu koja glasi:

„Što prigotovite od dobara sebi u napredak, naći ćete kod Boga onoga dana, kada neće pomoći ni blago ni djeca, već ono, što se ostavlja s čistim srcem na amanet kod Boga.“ Nadalje pejgamber kaže: „Kad čovjek umre, prestaju mu svi poslovi, osim troje, a to su korisno znanje, pobožan našljednik i neprestana darovana milostinja;“ a druga pejgamberova zapovjed veli: „Čovjek će na strašnom sudu hladovati u hladu svojih dobročinstava!“

„Pomenuti zakladnik, shvativ dobro ove rečenice, očitovao je u prisustvu Hadže Mustafe, sina Abdullahova, koga je on za svoju zakladu imenovao mutevelijom i zbog koga se ovi dokumenat piše, pred ovim svjetlim šerijatskim sudom, kako je on providnošću božjom obnovio mesdžid u Timurhan mahali a uz njega podigao školu, koji su od neko vrijeme bili u ruševnom stanju, te je za izdržavanje ovih humanih zgrada i plaćanje njihovih poslužitelja kao od uprave vakufske ovlašćeni posjednik zavjetovao jedan dućan sa magazom u Abadžiluk ulici i kraj ovoga jedan drugi mali dućan i prema ovima jedno zemljište krevetno, koje su nekretnine vezane za vakuf Čegale zade Rustem pašin; osim ovih u Bičakčijskoj ulici jedno dućansko zemljište, vezano za Kemal begov vakuf i prema Bezistanskim ćesmama dva dućana, jedan uz drugi vezana, i do njih zemljišta, koja spadaju Mehmed begovu vakufu; u svemu dakle zavjetovao je i uzakladio pet dućana, jednu magazu i tri dućana i odvojivši ove nekretnine od svog ostalog nepokretnog imetka ustupio ih je kao zakladu pomenutom muteveliji uz niže slijedeće uvjete: da se od kirija ovih zgrada plaća Hafiz Ali efendiji, imamu pomenutog mesdžida, po jedna para dnevne plaće, što godišnje iznaša devet groša, a poslije njega ko drugi bude imam, da mu se ista svota u ime godišnje plaće izdaje, a mujezinu u ovom mesdžidu, ko god bude, da mu se daje jedna para dnevno, t. j. devet groša godišnje plaće i da se za palenje kandilja u ovom mesdžidu na munari mubareć večeri i po noći na svjetli ramazan kupi svake godine po pet groša zejtina a pripaljivaču kandilja da se dade svake godine po jedan groš nagrade; nadalje, da se u pomenutom mesdžidu svake godine pale po dvije mukave i da se po sedam groša u tu svrhu potroši i da se svake godine u oči dana 12. rebijulevela u istoj bogomolji, kao na dan rogjenja božjeg poslanika i pejgambera, uči mevlud i da pomenuti mutevelija svake godine plati deset groša nagrade onome, koji bude taj mevlud čitao. Osim toga naregjujem, da se u pomenutoj školi, koju sam ja podigao, izdaje imamu Hafiz Ali ef., koga sam ja za učitelja odredio po petnaest groša godišnje plaće i da se uz svjetli ramazan svaki dan po trideset para hljeba kupi i ovaj hljeb da mutevelija sa učiteljem razdijeli djeci, koja uče kurân

i koja to inače zaslužuju, pa ma bili i sirotni momci; da se učitelju stare dječačke škole prema džamiji cara sultan Mehmed hana Fatiha daje po petnaest groša mjesečne plaće a tako isto i učitelju, koji bude predavao nauku u školi Sarač Alinoj mahali da se po petnaest groša plaće izdaje. Pomenutom muteveliji za njegovu dužnost odregjujem devet groša godišnje plaće za muteveliluk i šest groša za pisarstvo, u svemu dakle petnaest groša godišnje plaće, i ove dužnosti da prelaze s koljena na koljeno na njegove punoljetne potomke, a u slučaju, da ovih smrću nestane, da na njihovo mjesto tadašnji šerijatski sudac izabere sposobnu i podesnu ličnost za muteveliju i pisara gore spomenutih mojih zaklada sa istim pravima i plaćom, da budu nadzornici gori navedenih mojih zakladnih triju škola. Dalje stavljam uslov, da se od viška prihoda po izdatku ovdje označenih troškova isplaćuje stara mukata na dućane i ostala uvakufljena nepokretna dobra, a ako štogod preko toga preteče, da se višak utroši na opravak i popravak pomenutog mesdžida i dućana, a — ne daj Bože — ako ne bi zakladni prihodi mogli odregjene troškove za popravke podmirivati, da se u tom slučaju plaće ukinu, dok se zgrade ne poprave.

„I zakladnik dovršivši gore navedena svojevoljna zakladna očitovanja, prisutni mutevelija sve to lično potvrdi i usmeno priznade, ali poslije toga istače se pomenuti zakladnik Hadži Mehmed i svoj govor preokrenu na drugu, protivnu stranu i reče: da se po uzakonjenim propisima velikih božjih milosnika i imama Ebu Haniſa Numana Kjufije mogu razne zaklade činiti, ali da se to ne odnosi na one vrste nekretnina, koje ja u zakladu dajem i s toga pripada mi pravo, da od tih očitovanja odustanem te na osnovu toga tražim, da se meni vrate pomenutih uvakufljenih pet dućana, magaza i zemljišta u posjed. Na ovo pomenuti mutevelija odrješitim odgovorom reče: „I ako je u stvari tako, ipak se po uzakonjenim propisima drugog velikog božjeg ugodnika, Ebu Jusufa, vakuf smatra uzakonjenim, čim se on vlastitim očitovanjem zavjetuje te od toga nije moguće odustati; s toga se ne može gore navedena zaklada zakladniku vratiti u posjed i za to tražim, da se ova zaklada sudskim riješenjem i osudom utvrdi". Na osnovu ove izjave raspravljajući šerijatski sudija, komu neka Bog podari moć i snagu, da svaku tešku stvar lahko dovrši, riješio je obzirom na suglasni zaključak stare uleme, da se ova zaklada i uvakufljenje kao na zakonu osnovano prizna i potvrdi te se ono proglašuje istinitim i neoprovrzivim zakonitim zavjetom i legatom, koji se ne može uništiti. Ko bi ovo riješenje oprovrgnuo, neka Bog njegovo ime na strašnom sudu oprovrgne.

„Ovo se dogodi i napisa 21. dan mjeseca zilkadeta god. 1196. (= 1781.).

„Svjedoci ovoga: Ibrahim ef. Muzaferija, Mula Mehmed, sin Ibrahimov Muzaferija, Mula Mustafa Muzaferija, Mula Ibrahim Muzaferija, Ali Zajim Muzaferija, Mula Salih Zildžo, Mula Mehmed Zildžo, Mula Muharem Zildžo, Mula Salih Abulović, Mahmud, knjižničar, Hadži Salih, knjigovezac, Mula Abdullah halvadžija, Abdullah, sin Hadži Ahmedov i Hasan baša tabak.

حالا وقفيهٔ شرعيه وقوعندنصوكره واقف مزبور الحاج محمد بن الحاج احمد نام كمسنه حسنات اجلندن احسن مالندن مدينهٔ سراى بوسنه‌ده واقع الحاج بشير خانى قريبنده معلومة الحدود سنوى اوچيوز آلتمش اڭچه مقاطعه‌سيله عرصه‌سى الحاج حيدر وقفى وبناسى ملك برباب دكان ومخزن وفوقانيده برباب حجره ملكندن افراز واطلاق واوقاف سابقه‌سنه ضم والحاق ايدوب شويله شرط ايلديكه اوقاف سابقاسنك متوليسى الحاج مصطفى مستأجرينه ايجار واجاره‌سنى احذ توليت حسيله وبنا ايلديكم مكتب شريفده اوقويان صبيان وطالبين وفقراءومساكين ايچون رمضان

حریفده کل یوم یمش پاره نان عزیز اشترا اولنوب متولیٔ مزبور ومعلم صبیان یدیله تصدق اولنه ومزبور دکانك تولیتی مزبور الحاج مصطفی یه شرط وتعیین ایتدکدنصوکره حاکم موقع صدر کتاب طوبی له وحسن مآب افندی حضرتلری وقفیت مذکوره‌یی علی قوله من یراه صحتیله حکم صحیح شرعی ایتمکله تقضی وذالایی محال وفتح وابطالی ممتنع الاحتمال اولدیغی بوحله قید وشرح ویریلدی حرر فی الیوم الخمس عشر من رجب لسنهٔ تسع وتسعین ومأة والف.

„Pomenuti dobrotvor i zakladnik Hadži Mehmed, sin Hadži Ahmedov, osnovav ove zaklade, odvojio je od svoga čistog imetka jedan dućan, magazu i na gornjem boju ove jednu hudžeru, nepokretno imanje kraj Hadži Beširova hana u Sarajevu, koje je podignuto na zemljištu Hadži Hajdarova vakufa a komu se plaćalo 360 akči godišnje mukate a leži u izvjesnim granicama te je time svoj zakladni fond povećao, ovlastivši pomenutog muteveliju, da ove uvakufljene nekretnine svake godine izdaje pod kiriju, od koje će kao mutevelija uz svjetli ramazan svaki dan uzimati po sedamdeset para hljeba i ovaj u sporazumu sa dotičnim učiteljem u mojoj zakladnoj školi dijeliti djeci i ostalim siromašnim gjacima kao moju milostinju. Ovu zakladu kao i potvrdu pomenutog mutevelije i izvršitelja zavjetnih čina potvrdio je svojim riješenjem dotični smjerni šerijatski sudac, komu neka Bog da moć, da teške stvari lahko riješava, te se s toga ova zaklada ne može oprovrgnuti i ukinuti.

„Tako pisano 15. dan mjeseca redžeba god. 1199. (= 1784.).

بنه وقف مزبوره ملحق وقفیه‌دن صوکره واقف مزبور الحاج محمد بن احمد نام کسنه مدینهٔ مزبوره‌ده خان الحاج بشیر درونده برباب محزن ایله فوقانیده ایکی اوطه معلوم الحدود سنوی یدی یوز یکرمی آقچه مقاطعه‌سیله عرصه‌سی الحاج حیدر وقف وبنای ملك وخسرو بك وقفنده بیوك دکانیله ایکی قات محزن سنوی اللی درت اقچه مقاطعه‌سیله ملکندن افراز واطلاق واوقاف سابقه‌یه ضم والحاق ایدوب وشویله شرط ایلدیکه اوقاف سابقه‌نك متولیسی الحاج مصطفی مستاجرینه ایجار وایجاره‌سنی اخذ وقبض تولیت حسبیله وذکر اولنان مکتبه دخی رمضان شریفده یکرمی بش کوندن کوندہ یوز پاره نان عزیز اولنوب اوقویان صبیان معلم یدیله تصدق اولنه ومزبور الحاق اولان خان مزبوره‌ده محزن ایله ایکی اوطه وبیوك دکان ایله ایکی قات محزنهٔ تولیتی الحاج مصطفی یه شرط وتعیین واکا تولیتنه ضم سنوی یکرمی بش غروش کندینه آله و بووجهیله وقفك برناظر لزومی اولدیغندن مظفری زاده بك امام الحاج محمد افندیٔ تعیین ایلدم واکا دخی سنه‌ده یکرمی غروش تعیین ایلدم بوجه وقفنه ضم تکمیلیدر حرر فی غره رجب الفرد لسنة ثمان ومأتین والف.

„Iza toga ovaj je isti zakladnik Hadži Mehmed, sin Hadži Ahmedov, odvojio od svoga čistog imetka jednu magazu i više ove na gornjem boju dvije sobe u Hadži Beširovu hanu u Sarajevu, koje stoje na zemljištu Hadži Hajdarova vakufa, komu se plaća 720 akči godišnje mukate a leži u poznatim granicama i u istom hanu veliki dućan i dvokatne magaze, podignute na zemljištu Husrev begovu, komu se 54 akče godišnje mukate plaća, te je time svoj zakladni fond povećao i stavio uslov, da mutevelija ostalih njegovih zaklada, Hadži Mustafa, može ove zakladne nekretnine izdavati

nudiocima pod kiriju, ovu primati i od ove za dvadeset i pet dana svjetlog ramazana svaki dan po stotinu para hljeba kupovati i hljeb sa dotičnim učiteljem dijeliti djeci, koja uče u njegovoj zakladnoj školi, i da pomenuti mutevelija Hadži Mustafa ima svake godine iz ovog prihoda primati dvadeset i pet groša mutevelijske plaće, a pošto je u ovoj zakladi potreban i jedan nadzornik, to sam za tu službu imenovao Hadži Mehmed ef. Muzaferiju imama i odredio mu dvadeset groša godišnje plaće i time ovu moju zakladu dopunio. Pisano početkom redžeba god. 1208." (= 1793.).

الحمد لله الواقف على كل حال المنزه عن التغير والانتقال والصلواة والسلام على محمد الموصوف بمكارم الاخلاق وتحاسن الخصال وعلى آله واصحابه العارجين الى معارج الكمال اما بعد اشبو وقفيهٔ صحيحة الغماوى ووثيقهٔ شرعية المصاوينك تحرير وانشاسنه وتستير واملاسنه بادى اولدركه مدينهٔ سراى بوسنه‌ده باقيربابا محله‌سى ساكنلرندن صاحب الخيرات وراغب الحسنات بحاجى الحاج محمد بن فضل الله ابن عبدالله مجلس شرعشريف انورده وقف جائى البيانه متولى نصب و تعيين ايلديكى مدينهٔ مزبوره‌ده مفتى سليمان محله‌سى سكانندن خربه‌زاده منلا ابراهيم ابن الحاج احمد محضرنده اقرار صحيح شرعى واعتراف صريح مرعى ايدوب چونكه بودنياى بى بقا كشنزار عقبا اولوب المرء يستظل تحت الصدقاته مؤداسنجه جناب حق وفياض مطلقدن روز حشر وجزا ويوم نشر ولقاده جمله حفاة وعراة دفتر حسنات وسيئاتده سايه خيرات وظل صدقات تحتنده مستظل ومستريح اولمق رجاسيله مدينهٔ مزبوره ده حلاجان سوقنده واقع برطرفى حلاج على دكانلرى و برطرفى حلاج الحاج درويش دكانى وبرطرفى حلوو منلا ابراهيم مخزنى وطرف رابعى طريق عام ايله محدود وممتاز عرصه‌سى مقاطعهٔ معلومه‌لو مرحوم طورعلى بك وقفى وبناسى ملك اولان بربرينه متصل اوچ باب تحتانى مستأجر اوطه‌لريمى ملكمدن اخراج وحسبة لله تعالى باذن متولى واقف مومى اليه وقف صحيح مؤبد وحبس صريح مخلد ايله وقف وحبس اندوب شوبله شرط ايلديكى اوطه‌هاتى محدود مذكوره بهر سنه معرفت متولى ايله طالبنه ايجار وسنوى حاصل اولان اجاره‌سندن اولا عرصه‌لرى مقاطعه‌سى واقف مومى اليه متوليسنه اعطا اولنه وباقى اجاره بندن سالف الذكر مفتى سليمان محلسنده على فاقواج ديمكله عريف ديوان بولنده حريان ايدن چشمه و تيمورخان محلسنده كائن چشمه ايله كچى كوپريسى حزاسنده واقع چشمه‌لك تعميرات مقتضه‌لرينه لزومى مقدار مبالغ حرج وصرف اولنه ووقف مزبوره مرقوم منلا ابراهيم متولى نصب وتعيين ايله‌مكه خدمت لازمه‌سين كما هو حقها بعدالاداء اجارهٔ مذكوره دن بهر سنه اللبشرغروش توليت وظيفه‌سنه متصرف اوله وعرصهٔ مذكوره مقاطعه‌سيله چشمه‌لك تعميرات مصارفى بعدالايفا و وظيفهٔ توليتى بعد القبض اجارهٔ مرقومه دن فضله قلان مبالغ على وجه الحلال رهن قوى وياخود كفيل قوى ايله زياده ونقصان اولميوب اونى اون بر حسابى اوزره بايد متولى بهر سنه استرباح اولنوب حاصل اولان ربح ونما يد متولئ مزبورده بالادخان اوطه هاى مذكوره‌لك لدى الاقتضا تعمير وترميمنه ومعاذالله تعالى بر وجهله قضازده اولور ايسه مجدداً بنا وانشاسنه حرج وصرف اولنه ومرقوم ابراهيم وقف مذكوره برمنوال محرر متولى اولوب ذكر اولنان محله‌لر اهاليس حسبى

ناظر اولهلر وبعد وقاته اولاد ذكورى واولاد ذكورينك سناً اكبر وارشد واصلحى بطناً بعد بطن وقرناً بعد قرن وقف مذكوره متولى اولهلر وبعدالانقراض معرفت شرع ومارالذكر محلهلر اهاليسينك رأى واتفاقلريله امين ومستقيم بركمسنه وقف مذكوره متولى نصب وتعيين اولنوب شروط مذكوره ايله توليت مزبوره متصرف اوله ديو تمهيد شرائط وترتيب نوابط ايلبوب اوطه هاى محدود مذكورى فارغاً عن التواغيل متولى مرقومه تسليم اولدخى وقفيت اوزره تسليم وقبض ايدوب سائر متوليلر كبى بعد التصرف واقف مومى اليه الحاج محمد عنان كلام سمت رجوعه عاطف وزمام مقالى صوب استردادە صارف ايدوب جهت مبارەدن برجهت عرصهٔ مرقومه اوزرنده اولان ابنيەنك جهت اخرايه وقفيتى بعض مشايخ كرام حضراتنك مذهب شريفلرنده غير صحيحه اولمغله اوطەهاى مذكورەنك وقفيتدن رجوع ايلدم اوطەهاى مذكورەيى ملكمه ادخال ومتولى مرقومك قصر يدينه تنبيه اولنمسى مطوبمدر ديدكده متولئ مرقوم جواب سديده متصدف اولوب اكرچه حال بسط اولنان منوال اوزره اولوب لكين بعض مشايخ آخر صحتنه ذاهب اولديغى مقرردر ديو رد وتسليمدن امتناع وهربرى مقتضاسنجه فصل وحسم طالبان اولدقلرنده حاكم موقع صدر كتاب طوبى له وحسن مآب حضرتلرى طرفينك كلامنى بعدالتأمل والتفكر صحت وقفى ترجيح واعتبار وطرف وقف خبرى تقديم وايثار ايدوب امام ابو يوسف حضرتلرى قتنده واقف مجرد وقفت ديمكله وامام محمد حضرتلرى قتنده تسليم الى المتولى وذكر تأبيد ايله وقف لازم اولديغندن امامين مشار اليهك مذهب خطيرلرى اوزره عرصهٔ مرقومهٔ مزبوره اوزرنده اوطەهاى مذكوره ابنيەسى وقفيتك لزومنه حكم وتسجيل ايتمكين من بعد وقف مزبور صحيح ولازم ودوام وتأبيدى مستلزم اولوب نقضى وتحويل محال وتبديل وتغيرى ممتنع الاحتمال اولدى «فمن بدله بعد ما سمعه فانما اثمه على الذين يبدلونه ان الله سميع عليم» واجرالواقف على الحى الجواد الكريم جرى ذلك و حرر فى اليوم السابع والعشرين من شهر شعبان المعظم لسنة اثنى وسنين ومأيين والف.

شهود الحال

كوركچى زاده منلا حسن، تفنكچى منلا مصطفى، درويش على حلوجى ابن على، قلفه باشى منلا حسن، بحاقچى عثمان سنجقدار، واوغلى منلا صالح، حرير زاده منلا مصطفى، فتحى مراد، طونه زاده منلا محمد، نوالى زاده محمد اغا.

„Hvala Bogu tvorcu i poznavaocu svakog vremena, nepogrješivom i neprolaznom gospodaru svijeta. Neka je milost i slava na onoga Muhameda, koji je gospodar lijepe naravi i primjernog vladanja, i njegovoj obitelji i onim njegovim drugovima, koji su bili postigli vrhunac sreće i svakog dobra. Istiniti uzrok pisanja ove oporuke, koja dobiva oblik šerijatskog dokumenta jest ovaj: Stanovnik Bakir baba mahale u Sarajevu, javni veliki dobrotvor Hadži Mehmed Bičakčić, sin Fazlulahov, došav pred ovi svjetli šerijatski sud u dobrotvornoj namjeri, u prisustvu od njegove strane imenovanog mutevelije Mula Ibrahima Hazbe, sina Hadži Ahmedova, stanovnika Mufti Sulejman mahale (Babića bašča), dao je svojevoljno niže slijedeće istinito očitovanje: Pošto je ovaj prolazni svijet i život tek nešto privremeno, te se od milostivog tvorca svijeta nadamo smrtnom

času, koji nikoga ne može mimoići, to sam odlučio, da prije smrti izvršim dobrotvorni čin, koji se na onom vječitom svijetu nagragjuje. Odvojio sam od moga čistog nepokretnog imetka tri sobe na gornjem boju u Halaćima ulici u Sarajevu, a graničeći s jedne strane dućanima Alije Halaća, s druge dućanom Hadži Derviša Halaća, s treće magazom Ibrahima Halve, a s četvrte javnim putem, koje leže na zemljištu Tur Ali begova vakufa i plaćaju redovitu mukatu, te sam iste željan božjega puta sa prisutnim mutevelijom na dobrotvorne svrhe ovom istinitom oporukom za uvijek zavjetovao i u zakladu ih predao s uvjetom, da pomenuti mutevelija ove tri zavjetovane sobe svake godine nudiocima izdaje pod kiriju i od ove kirije da na prvom mjestu plaća godišnju mukatu dotičnom muteveliji Tur Ali begova vakufa, a ostatak kirije da upotrebljuje na opravak i popravak česme u Mufti Sulejmanovoj mahali, u ulici Alifakovcu, česme u Timur han mahali i napokon česme kraj Kozje ćuprije. Neka ovoj zakladi postavljeni mutevelija, pomenuti Mula Ibrahim, povjerenu mu dužnost točno i pravedno vrši i neka od kirije prima svake godine po 50 groša plaće, a pošto za popravak navedenih česama potrebite novce potroši i svoju godišnju plaću primi, ako mu ostane od kirije viška, neka daje taj višak od 10 do 11%, kako je dozvoljeno, na kamate izvjesnim ljudima uz sigurne zaloge ili na jamstvo te neka i od ovog prihoda i priploda navedene sobe po potrebi opravlja i popravlja; a ako bi — ne daj bože — ove sobe elementarnim nepogodama propale, da ih na novo podigne. Muteveliji Ibrahimu dajem pravo, da on uz nadzor mahalskih stanovnika ostane kao mutevelija moje zaklade dok je živ, a kad on umre, da to pravo prelazi na njegove najstarije članove porodice i da to pravo s koljena na koljeno prelazi isključivo na njegovu mušku porodicu, a ako bi ove nestalo ili ako bi izumrla, u tom slučaju imaju pravo stanovnici pomenute mahale u sporazumu sa šerijatskim sudom izabrati podesno i sposobno lice za tu mutevelijsku dužnost i čast, koje će gore istaknuta prava imati naslijediti. Izgovorivši ovo pomenuti zakladnik, predade zavjetne nekretnine prenosnim putem pomenutom muteveliji, a pošto ih ovaj uvjetno u posjed kao i ostale mutevelije primi, istaknut će se pomenuti zakladnik Hadži Mehmed i svoj govor preokrenu na drugu stranu i reče protivno: Pošto je po propisima nekih imama nemoguće uvakufiti zgrade, napravljene na tugjem vakufskom zemljištu i namijeniti ih drugoj svrsi, za to odustajem od zavjetovanja navedenih soba i tražim, da mi iste mutevelija u posjed povrati. Na to pomenuti mutevelija stalnim odgovorom reče: „I ako je u istinu ovako kao što govori zakladnik po jednim imamima, ipak je po propisima drugog imama Ebu Jusufa i imama Mehmeda dovoljno, da zakladnik rekne: Ja to i to uvakufljujem i predajem muteveliji u ruke; s toga na osnovu ovih propisa ne mogu pristati, da se zakladniku zavjetovani imetak vrati te tražim, da se na osnovu ovoga sudi.“ Na osnovu ove izjave raspravljajući šerijatski sudac, komu neka Bog podari moć, da svaku tešku stvar lahko dovrši, riješio je obzirom na suglasni zaključak stare uleme, da se ova zaklada i uvakufljenje kao zakonito prizna i potvrdi te da postaje istiniti zavjet i legat, koji se ni u kom slučaju ne može prodati. Ko bi ovo riješenje oprovrgnuo, neka Bog oprovrgne njegovo ime na strašnom sudu, jer Bog sve čuje i zna, a zakladniku neka vječni i milostivi tvorac svijeta dade nagradu.

„Ovo se dogodi i napisa 27. mjeseca šabana god. 1262. (= 1845.) Svjedoci ovoga: Mula Hasan, Ćurčić Mula, Mustafa Tufekčija, Derviš Alija, Halvedžija Mula, Hasan Kalfa baša, Osman Bičakčić sandžakdar, sin mu Mula Salih, Mula Mehmed Tunjić i Mehaga Novalić.

XX. Česma i turbeta na Alifakovcu.

Slika 33. Tarih na nišanu Jahjaefendića na Alifakovcu.

Na velikom groblju na Alifakovcu nalaze se dva krasna, od kamena zidana turbeta, koja se svojim slikovnim položajem već iz daleka ističu te upadaju u oči svakom posjetniku Sarajeva.

U jednome od njih ukopan je Mehmed Jusuf, sin sarajevskog kadije Ahmedefendije Jahjaefendića, koji je umr'o god. 1194. (= 1779.) u svojoj četrnaestoj godini, te ga je otac ukopao pokraj grobnice Jusufpaše Ćuprilića i načinio mu turbe na četiri kamena stupa, koji nose otvoreni svod.

Natpis na spomeniku više pokojnikove glave glasi: *(Slika 33.)*

„Sin", što ga je Bog dao imenjaku Ahmeda, ponosa svijeta, sarajevskom kadij-Jahjaefendiću, valjan, pametan i uzoran, skonča u ovom gradu svoj život i pregje samac na oni vječni svijet.

„Neka mu Bog dade na put milost, neka mu za uvijek udijeli mjesto u raju. Datum mu je u obliku dviju molitava: Muhamed neka gospoduje u vječnom Misiru. 1194. god." (= 1779.).

Isti kadija Ahmedefendija popravio je na molbu matere mu, a za dušu svome sinu, česmu *(slika 34.)*, koja se i danas još nalazi na Alifakovcu, a natpis *(slika 35.)* na njoj glasi:

„Jahjaefendić, poglavica šerijatskih sudaca učini za dušu svome sinu ovo dobročinstvo, napajajući žedne. Bog ih nagradio i neka primi ovaj zavjet svojom dobrotom. Dušu Azis Mulinu neka obveseli ova zadužbina".

„Mejlija izbaci datum na ovaj način: Mula efendija učini da živa voda proteče. 1194. (= 1779.)".

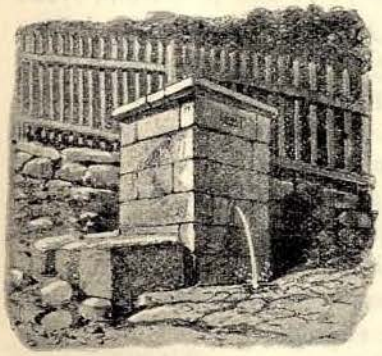

Slika 34.
Česma Jahjaefendića na Alifakovcu.

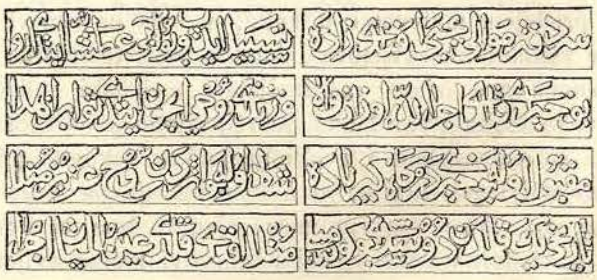

Slika 35.
Tarih na česmi Jahjaefendića na Alifakovcu.

Za popravak ove česme uvakufio je isti nad-kadija stanovitu svotu a vakfija o toj zakladi glasi ovako:

الحمد لله لملك الستار الحليم الغفار الذى جعل الصدقة الجارية سبباً للنجاة من النار ووسيلة الى دخول الجنة التى تجرى من تحتها الانهار ثم الصلوات التامات والتسليمات الزكيات على افضل المخلوقات واشرف الموجودات محمد المصطفى لمختار وعلى آله واصحابه الاخيار اما بعد سبب تحرير كتاب شرعى وموجب تسطير خطاب مرعى اولدركه حالا مدينهٔ بوسنه‌ده مسند نشين شريعت انور مولانا يحيى زاده فضيلتلو احمد افندى وقفه‌الله تبارك وتعالى من الخير مايريد ومايشاء حضرتلرى نص قاطع «ما عندكم ينفد وماعندالله باق» معناى شريفنه متفطن وبرهان ساطع «يوم لا ينفع مال ولابنون الا من اتى الله بقلب سليم» مضمون يديع البيانه متيقن اولمغله تحصيل ملكاه قدسيه وتكميل معارف انسيه بابنده صرف مقدور وسعى مشكور قيلوب احسن كما احسن الله اليك من جاء بالحسنة فله عشر امثالها نظم بلاغتنظامله دارونه الحام مشخونلرينى تشويق «والمرأ يستظل تحت ظل صدقة» حديث شريفه واقفاً جناب موقق الامال جانبندن احيا واجراسنه موقف اولدقلرى مدينه سراى بوسنه‌ده وكيل حرج محله‌سنده واقع بيكلك قناق غرصه‌سى قربنده طريق جاده اوزرنده اولان صو چشمه‌سى سنين كثيره‌دن برو بالكليه خراب وفنا پزير ايكن مجدداً اساسندن بنا وكما هوالاخرى احيا واجرا واتمام ايلدكدنصوكره واقف مومى اليه حضرتلرى مجلس شريف نبويده ومحفل قضاء منيف مصطفويده وقف آنى البيانه متولى نصب وتعيين ايلديكى محلهٔ مذكوره سكانندن اشبو رافع الكتاب بشلى الحاج مصطفى اغا بن عثمان نام كمسنه محضرنده تقرير كلام ايدوب بتوفيق الله سبحانه وتعالى بنا واحيا واجراسنه موفق اولديغم چشمهٔ مرقومه‌نك صو يولى اصلاحنه وتعمير وترميمنه اطيب اموالمدن واحسن منالمدن يوز غروش بحساب چورك يكرمى درت بيك اقچه افراز ووقفيت اوزره خالصاً لوجه الله العظيم وطلباً لمرضاته‌الكريم وقف مؤيد وحبس مخلد واشبو متولى الحاج مصطفى آغايه تسليم ايدوب شويله شرط ايلدمكه متولى وقف شريف اولنلر نقود موقوفهٔ مذكوره‌يى اونى اون بر بحق حسابى اوزره كتب فقهيهٔ معتبره‌ده ذكر اولنديغى وجه اوزره دور شرعى شرايطنه رعايت ايدوب مستقرضينه معاملهٔ شرعيه‌ايله اقراض واولوجهله الزام ربح ايله اعمال ايدوب حاصل اولان سنوى نماسى اوچ بيك آلتيوز چورك آقچه‌دن صو يولجى نصيب ايلديكم اعرج حسين بشه‌يه يومى ايكيشر چورك آقچه وظيفه ويريله وباقى ايكى بيك سكز يوز سكسان چورك آقچه چشمهٔ مرقومه‌نك اقتضا ايتدكچه صو يوللرى اصلاحنه وسائر مواضعلرى تعمير و مرماتنه تعيين ايلدم ودخى شويله شرط ايلدمكه اهالئ محله مرقومه وقف مذكورمه حسبى ناظرلر اولوب متولئ وقف مذكور دخى نقود موقوفهٔ مرقومه‌يى اهالئ محله اتفاقيله معلوم الحال ومجرب الاطوار كمسنه‌لره دور شرعى ايله اقراض وسنوى نماسندن صو يولجى‌لك وظيفهٔ مرقومه‌سى ويريلدكدنصوكره نماى مذكوره‌نك اذديادى چشمه مرقومه‌نك محتاج تعمير اولان محلنه صرف اولنمق ايچون متولئ وقف مذكور حفظ ايليه ديو شروط وقيودنى وجه مشروح اوزره بيان و تقرير وختم كلام واستيفاى مرام ايلدكدنصوكره متولئ مومى اليه دخى وجاهاً تصديق وشفاهاً تحقيق ايلدكدتصوكره واقف مومى اليه حضرتلرى عنان كلامنى سمت رجوعه عاطف وزمام

مرامی صوب استرداده صارف اولوب پیشوای کل ورهنمای سبل امام اقدم واعظم رفیع الشان حضرت نعمان وامام فاضل ربانی امام ابویوسف المشهور بالامام الثانی وامام عالم صمدانی امام ثالث امام محمد ابن حسن الشیبانی حضراتنك رای منیر و مذهب حطیرلرنده نقودك وقفی صحیح اولمامغله مبلغ مزبورك وقفندن رجوع وکما کان ملکمه ادخال اولمق مطلوبمدر دیدکده متولیٔ مومی الیه وشید مقابله سنده برکلام سدید تدارك ایدوب اگرچه ائمهٔ ثلثه قتلرنده نقودك وقفی غیر صحیح اولدیغی بی اشتباهدر لکن انصاری روایتی اوزره امام زفر حضرتلرینك قتنده نقودك وقفی صحیحدر دیو رد وتسلیمدن امتناع وخصومت ونزاع ایدوب وقف مزبورك صحت ولزومنه حکم اولنمق بالتولیه مطلوبمدر دیدکده حاکم موقع صدر کتاب مستطاب طوبی له وحسن مآب افندی دخی طرفینك مقدماتنه نظر ومبطل خیر اولمقدن حذر ایدوب ائمه بینلرنده اولان خلافه عالماً علی رأی من یراه وقف مزبورك صحت ولزومنه حکم صحیح شرعی وقضای صریح مرعی ایدوب فصار وقفاً شرعیاً علی النهج المشروح «فمن بدله بعدما سمعه فانما اثمه علی الذین یبدلونه ان الله سمیع علیم» واجرالواقف علی الله الجوادالکریم جری ذلك وحرر فی الیوم الحادی عشر من شهر شوال المکرم لسنة اربع وتسعین ومائة والف من هجرة من له غایة العز والشرف.

شهـــ
—— ودالجمال شهـ

فخرالقضاه جوفه‌جی زاده محمد افندی. فخرالقضاه فهمی عمر افندی، کاتب اول شامی محمدافندی، کاتب ثانی کسری زاده احمد افندی، فسام السید محمد امین افندی، کاتب الحاج مصطفی مصری، کاتب شیخ عبدالله المقید، کاتب منلا محمد قروی زاده، کاتب السید محمد افندی. ابلاغی زاده الحاج محمد اغا، شیخ ابراهیم قادری، ودیکر شیخ عثمان مولوی، شیخ عثمان ترابی، قابو اوغلی دیکر عبدالله بشه، بقال عبدالله بشه، چوحه‌جی مصطفی بشه ابن ابو بکر، چوحه‌جی منلا ممش، الحاج مصطفی بناز، عبد الله علمدار بناز، صالح اغا ذرکر، الحاج عبد القادر، علی خلیفه امام بطمیر، مؤذن حاجی محمد قالدوم، مؤذن منلا محمد بن قره صالح.

— و غیرهم —

„Bogu hvala gospodaru pokrivaču sramota i oprostitelju grijeha te onome, koji je učinio tekuću darežljivost uzrokom spasa od pakla i uzrokom ulaska u raj, u onaj raj, kroz koji teku vode tekuće, te nek je potpuni sala i čisti selam na najpribranijeg stvora i najodličnijeg odabranika Muhamedi Mustafu i na njegovu kućnu obitelj i dobre drugove. Uzrok je pisanje ove oporuke uvažene u šerijatu slijedeći:

„Sarajevsko-bosanski šerijatski sudac, veleučeni Ahmed ef. Jahjaefendić, došao je lično pred ovi svjetli šerijatski sud i u prisustvu Hadži Mustafe Bešlije, sina Osmanova, stanovnika Vekilharč mahale u Sarajevu, zbog koga se ovaj dokumenat piše, a koga je on za niže slijedeće uvakufljenje mutevelijom postavio, dade slijedeće očitovanje: Ja sam s pomoću božijom o svom trošku podigao na novo jednu česmu u Vekilharč mahali u Sarajevu, koja je od duže vremena bila u porušenom stanju te sam je obnovio i oživio. Ova česma postoji u pomenutoj mahali, kraj beglučkog državnog zemljišta na javnoj ulici, te da bi se ista u redu održavala,

opravljala i popravljala i njezini kanali očuvali, odvojio sam od svog čistog imetka sumu od stotinu groša, koja iznaša 24.000 nezdravih akči, te sam istu u tu svrhu zavjetovao i predao je pomenutom muteveliji na raspoloženje s uvjetima, da on ovu sumu izdaje tražiocima na godišnje kamate sa 10 do $11^1/_2\%$ na zajam i da taj zajam po šerijatskim propisima osigura, kapital sa ovim povečava, a prihod od ovih kamata, koji će iznašati 3600 nezdravih akči godišnje, da upotrebljuje na gori navedene svrhe. Da od ovoga prihoda svake godine izdaje nadzorniku ovog vodovoda, Husein baši, po dvije akče dnevne plaće, a ostatak od 2880 nezdravih akči da troši po potrebi na opravak i popravak pomenute česme. Nadalje stavljam uslov, da stanovnici ove mahale budu ovoj mojoj zakladi nadzornici i da mutevelija ovoga vakufa u sporazumu sa ovim ljudima višak od ovih prihoda izdaje na zajam podesnim i poštenim ljudima i te zajmove da izdaje po propisima šerijata, a prihod da upotrebljuje na plaću vodovodnog nadzornika i na sve moguće opravke i popravke ove moje česme. Ovo izrično očitovanje zakladnika prisutni mutevelija priznade kao stvarno i potvrdi ga, u kom momentu pomenuti zakladnik istače se i svoje zakladno očitovanje na drugu stranu okrenu i oprovrgnu, rekavši: da po propisima velikih imama na ime najprvog, najvećeg i najznanijeg imama Numana, drugog imama Ebu Jusufa i trećeg imama Muhameda ne može biti istinito zavjetovanje gotovog novca, s toga ja od zavjetovanja odustajem i tražim, da mi se ovaj zavjetovani novac u posjed vrati. Na to prisutni mutevelija kategoričnim odgovorom reče, da i ako zbilja po propisima navedenih velikih imama uvakufljenje gotova novca ne vrijedi, ali ipak po istinitim dokazima Ensarije od imama Zufera uvakufljenje gotovog novca važi, kad se ono kao svršen čin dovrši; s toga ne mogu uvakufljeni novac zakladniku vratiti, nego tražim, da se to uvakufljenje sudbenim putem osnaži. Stoga je šerijatski sudac, komu neka da Bog moć, da svaku tešku stvar lahko izvrši, riješio na osnovu zaključka stare uleme, da se ovo uvakufljenje smatra kao na zakonu osnovano te ga kao takovo potvrgjuje i proglašuje istinitim vakufom i legatom. Ko bi ovo riješenje oprovrgnuo, neka Bog njegovo ime oprovrgne, jer Bog sve zna i vidi.

„Tako riješeno i napisano 11. dan mjeseca ševala 1194. (= 1776. god.).

„Svjedoci ovoga: Mehmed ef. Čohadžija, kadija, Osman Fehmi ef., kadija, Mehmed ef. Šamija, prvi pisar, Ahmed ef. Ćesrija, drugi pisar, Mehmed Emin ef., kasan, Hadži Mustafa Misirija, pisar, šejh Abdulak, pisar, Mula Mehmed Kurević, pisar, Esejid Mehmed ef., pisar, Hadži Mehmed Ablagija, šejh Ibrahim Kaderija, šejh Osman Mevlevija, šejh Osman Turabija, Abdullah baša Kapić, Abdi baša Bakal, Mustafa baša Čohadžija, Mula Memiš Čohadžija, Hadži Mustafa Penez, Abdulah Bajraktar zerger Salihov, Ali kalifa Imam, Mehmed Kaldum, mujezin, Mula Mehmed Karasalihović, mujezin, Ibrahim ef. Imam, Hasan Baša Muhzur, Smajil baša Muhzur, Osman baša Muhzur i Sulejman baša Muhzur.

Kraj ovoga turbeta nalazi se turbe Jusuf paše Ćuprilića. *(Slika 36.)* Jusuf paša živio je u Sarajevu kao medjzub (subudalast) i kako stariji ljudi pričaju, bio je sebi napravio navrh čaršije Zildžiluka jednu sobu i iskopao bunar kraj iste. Kad je umr'o, na mjesto te njegove sobe od Djumišića vasijeta napravljena je na istom mjestu medresa, koja je do skoro postojala, a bunar u avliji rečene medrese, dok nije bio zasut, nazivao se Jusuf pašin bunar, a voda njegova upotrebljavala se za liječenje groznice.

Kad je spomenuti Jusuf paša umr'o, tačno nisam mogao naći, premda je merhum muvekit Salih efendija pisao o tome neke podatke, koji se nisu meni dopali, za to ih nisam za podlogu ni uzeo. Mula Mustafa Ašeskija piše u svojoj kronici od 1170. (= 1756.),

da je izmegju pokojnika što ih nabraja da su umrli u ono deset godina, izmegju 1160. i 1170. (= 1746.—1756.), bio i pomenuti Jusuf paša.

Slika 36. Turbe Jahjaefendića i Jusufpaše Čuprilića na Alifakovcu.

Kasnije, kad je umr'o sin sarajevskog kadije Jahjaefendića te ga je otac ukopao do groba Jusuf pašina, napravio je i svome sinu a i Jusuf paši lijepo turbe.

Unaokolo oko ovih turbeta velika su groblja, koja su popunjena dobrotvorima, mulama, kadijama, ulemom i ostalim odličnicima, a megju ovima leži i Mehmed paša Biščević i Hadži Mustafaga Bešlija.

XXI. Mufti Sulejmanova džamija.

Pod Carinom na Babića bašči ima jedna džamija, koja se zove Mufti Sulejmanova džamija, a tako se i mahala oko nje zove Mufti Sulejmanovom. *(Slika 37.)*

Slika 37. Mufti Sulejmanova džamija na Babića bašči.

Džamija je na lijevoj strani Babića bašče ulici, nadomak kafane. Sagragjena je od čerpića, duga i široka po 9 metara, a pokrita je šimlom i čeremitom. Munara je drvena i posve jednostavno napravljena. U džamiji imade ćurs, mimber i musandara, sve od drveta prosto izragjeno. Od sofa i s desne i lijeve strane imaju po četiri prozora, a od kibleta, nemalo na ćošku s lijeve strane, jedan okrugao. Sofe su u ove džamije po 2 *m* dugačke, a po 3·5 *m* široke. Drveni stupci sofa drže krov, a izmegju stupova ogragjene su sofe drvenim parmacima.

Osnivač ove džamije, muftija Sulejman ef., bio je god. 973. (= 1565.) u Gazi Husrefbegovoj medresi u Sarajevu muderis, a u isto vrijeme i sarajevski muftija. To razabiremo iz jedne sudske odluke, koja je zavedena u sidžilu sveska druga, na 263. strani te ju ovdje iznosimo:

اولدرکه مرحوم غازی خسرو بك مدرسه‌سنده مدرس اولوب مفتی اولان مولانا
سلیمان افندینك وکیل شرعیسی صالح خلیفه بن ایخان نام کسنه اسکندر کتخدا محله‌سندن اولوب
فوت اولان جعفر بن عبداه نام کسنه‌نك یتیملرینه وصی اولان ابراهیم بن عبداه وزوجه‌سی
امینه‌نك وکیلی حاجی‌علی بن فیروزی مجلس شرعه احضار ایدوب استدیکه مؤکلك جهت قرضدن
متوفای مزبور ذمتده بشیوز المش ایکی اچه حقی واردر طلب ایده‌رن دیجك غب‌الانکار وعقیب
الاستشهاد نصوح خواجه بن محمد وحاجی محمود بن خضر نام کسنه‌لر مدعی مذکورك تقریرینه
موافق شهادت ایدوب شهادتلری خبز قبولده واقع اولیجق اداسنه حکم اولندی غب الطلب
قید سجل اولندی. فی سنه ۹۷۳

شهـــ

Sadržaj:

„Salih Halifa, sin Inhanov, iskazani zastupnik Mevlana Sulejmana ef., muftije i muderisa medrese pokojnog Gazi Husrev bega, tužio je Ibrahima, sina Abdullahova, skrbnika malodobne djece pokojnog Džafera, sina Abdullahova iz Skender ćehajine mahale i Hadži Aliju sina Firozova, kao zastupnika Emine, žene pokojnog Džafera Abdullahova, te je u prisustvu ovih kod šerijatskog suda izjavio, da je pokojni Džafer Abdullahov njegovom vlastodavcu od zajma ostao dužan 562 akči, pa to pravo traži od njih. Pošto zastupnici tuženih porekoše ovu tvrdnju, a odmah zatim Hodža Nusuh, sin Mehmedov i Hadži Mahmud, sin Hrzov posvjedočiše navode tužiteljeva zastupnika, to se ovo svjedočenje kao istinito priznalo i osuda se izreče, da tuženi zastupnici nazočnu tražbinu plate te se ovo po zahtjevu u sidžil zavede.

„Svjedoci ovoga: Nusuh Halvaija, Mustafa, sin Ahmedov, Kejvan, sin Abdullahov i Hadži Alija, sin Ferhadov.“

Poslije, t. j. god. 1109. (= 1697.) prigodom velikog požara i ova je džamija izgorjela, te se o ovoj izgorjeloj džamiji u Halil pašinu iskazu veli ovako: Džamija Mufti Sulejmanova prigodom navale inovjeraca izgorjela je i sad je u ruševinama.

God. 1118. (= 1706.) napisali su stanovnici sarajevski molbu, u kojoj su naveli, da je Mufti Sulejman efendina džamija u vrijeme velikog požara izgorjela i zemljište prazno ostalo, stoga su prihodi od uvakufljenog imetka uginuli, za to mole državu, da ovu džamiju obnovi i imamu džamije, Aliji, da se odredi šest akči, a mujezinu Aliji

četiri akče dnevne plaće. Do nekoliko godina ovu su džamiju sa državnom pomoću stanovnici pomenute mahale obnovili, ali su njeni poslužitelji ostali bez plaće. Stoga je god. 1188. (= 1774.) Hadži Mustafa Alčić, sin Mehmedov, stanovnik careve mahale, svojom oporukom ovoj džamiji za izdržavanje imama i mujezina i za osvjetljavanje zavjetovao neku izvjesnu gotovinu, a tu oporuku, koja je u sidžilu br. 16. zavedena, iznosimo ovdje:

الحمد لله الملك الستار الذى جعل الصدقة الجارية سبباً للنجاة من النار والصلوة والسلام على محمد المصطفى المختار وعلى آله واصحابه الاخيار اما بعد سبب تحرير كتاب شرعى وموجب تسطير خطاب مرعى اولدركه مدينهٔ سراى بوسنه‌ده جامع عتيق محله‌سى ساكنلرندن الچى زاده الحاج مصطفى ابن محمد نام كسنه «من جاء بالحسنة فله عشر امثالها» معناى شريفنه متفطن والمرأ يستظل تحت ظل صدقات مضمونه متقن اولوب مدينهٔ مزبوره‌ده واقع على پاشا محله‌سنده مجدداً بر مكتب بنا وكما هو الاخرى اتمام ايلدكدنصوكره مجلس شرع خطير لازم التكريمده وقف آنى البيانه نصب وتعيين ايلديكى متوليسى اشبو رافع الكتاب مستطاب لاوين ار قرانداش محمد آغا ابن محمد محضرنده تقرير كلام وتعبير عن المرام ايدوب بحمدالله تعالى بناسنه موفق اولديغم مكتب شريف ايله مسجد آنى الذكرك وظيفه‌لرينه اطيب مالمدن درتيوز غروش بحساب چورك طقسان التى بيك آچه افراز ووقفيت اوزره خالصاً لوجه‌الله وقف مؤبد وحبس مخلد واشبو متوليه تسليم ايدوب شوبله شرط ايلدمكه متولئ مومى اليه نقود مرقومهٔ مذكوره‌يى اونى اون بر بحق حسابى اوزره دور شرعى وكفيل قويه‌يه ربط ايده‌رك مستقرضنه معاملهٔ شرعيه ايله اقراض واولوجهله الزام رح ايله اعمال ايدوب حاصل اولان سنوى نماسى اون درت بيك درتيوز چورك آچه‌دن مكتب مذكوره نصب وتعيين ايلديكم معلم صبيان محمد خواجه‌يه يومى آلتيشر صاغ آچه وظيفه ومفتى سليمان محله‌سنده واقع مسجد شريفده امام اولانه يومى اوچر آچه وظيفه ومسجد مذكوره مؤذنه يومى بر صاغ آچه وظيفه متولئ مومى اليه محمد آغايه سنوى درت غروش وظيفه ويريله جمعا وظائف مذكوره سنوى سكز بيك يوز آلتمش چوروك آچه ايدر مجموع وظائف مذكور سنوى سكز بيك يوز آلتمش آچه ويريلدكدنصوكره ايراد مذكورك آلتى بيك ايكى يوز قرق چوروك آچه ازديادى اولوب زيادهٔ مذكوره‌دن مسجد مذكوره ايقاد شمع ايچون سنوى اوچ غروش ويريلوب باقى بش بيك بشيوز يكرمى چوروك آچه دخى ديوان كاتب محله‌سنده واقع ايكى عدد صو چشمه‌لرينك تعميرلرينه متولى معرفتيله حرج وصرف اولنوب مكتب مذكور اتصالنده واقع معلوم المقدار بغچه‌يى متولئ مومى اليه طالب اولنلره ايجار ايدوب حاصل اولان اجاره‌يى مكتب تعميرينه حرج وصرف ايليه ديو شرطى بيان وتقرير ختم كلام ايلدكده متولى مومى اليه دخى وجاهاً تصديق وشفاهاً تحقيق ايلدكدنصوكره واقف مومى اليه الحاج مصطفى كلامى سمت رجوعه عاطف وصوب استردادە صارف اولوب امام اقدم واعظم رفيع الشان حضرت نعمان وامام فاضل ربانى ابى يوسف المشهور بالامام الثانى وامام عالم صمدانى محمد بن حسن الشيبانى حضرتلرينك راى منيرلرنده نقودك وقفى صحيح اولمامغله مبلغ مزبورك وقفندن رجوع وكما كان ملكمه ادخال اولنمق مطلوبمدر ديدكده متولى

مزبور مقابله سنده برکلام سدید تدارك ایدوب اگرچه ائمه ثلاثه قتلرنده نقودك وقفی غیر صحیح اولوب لکن انصاری روایتی اوزره امام ذفر قتنده نقودك وقفی صحیحدر دیو رد و تسلیمدن امتناع ووقف مذکورك صحت ولزومنه حکم اولنمق بالتوله مطلوبدر دیدکده حاکم موقع صدر کتاب طرفینك مقدماتنه نظر ومبطل خیر اولمقدن حذر ایدوب ائمه بینلرنده اولان خلافه عالما علی رأی من یراه وقف مزبورك صحت ولزومنه حکم صحیح شرعی وقضاء صرح مرعی ایدوب فصار وقفاً شرعیاً علی النهج المشروح » فمن بدله بعد ما سمعه فانما اثمه علی الذین یبدلونه ان الله سمیع علیم « واجر الواقف علی الله الجواد الکریم جری ذلك وحرر فی الیوم الحادی عشر من رجب لسنة ثمان وثمانین ومائة والف من هجرة من له غایة العز والمجد والشرف.

Sadržaj:

„Bogu hvala gospodaru i zatorniku svjetskih sramota i onome, koji je učinio milostinju spasom od pakla. Milost i slava budi na onoga Muhameda Mustafu, koji je dobroćudan i probran i na njegovu kućnu čeljad i njegove drugove, koji su postigli vrhunac slave! Istiniti i stvarni uzrok pisanju ovog dokumenta jest ovaj: Hadži Mustafa Alčić, sin Mehmedov, stanovnik stare džamije mahale u Sarajevu, dovršivši gradnju jedne dječačke škole u Alipašinoj mahali po uputama rečenice: „Čovjek će hladovati pod hladom svoje milostinje na strašnom sudu“, došao je lično pred ovaj šerijatski svjetli sud i u prisustvu svoga rogjenog brata Mehmeda, sina Mehmedova, zbog koga se ovo piše, a koga je pomenuti Hadži Mustafa Alčija postavio mutevelijom za niže slijedeće zavjete, izrično pred sudom dade slijedeće očitovanje: Sa blagodarnom božjom pomoći ja sam nedavno podigao jedan mekteb te sam za izdržavanje ovog mekteba i drugog niže slijedećeg mesdžida od svoga ukupnog pokretnog imetka odvojio 400 groša, t. j. po računu nezdravih 96.000 akči, i ovu sumu kao zavjetni i zakladni novac prisutnom muteveliji na raspolaganje stavio i to uz niže slijedeće uvjete: da on ovaj gotovi depozitni novac putem šerijatskog suda sa jakim jamstvom uz 10 do 11½% kamata izdaje nudiocima na zajam i tim kamatama da glavnicu povećava, a prihod od ovoga, koji iznaša 14.400 nezdravih akči, da upotrebljuje na izdržavanje i plaću Mehmeda hodže, koga sam za učitelja u prije spomenutoj školi imenovao i to da mu daje po šest zdravih akči dnevne plate, imamu Mufti Sulejmanovog mesdžida po tri akče dnevne plaće, a mujezinu iste bogomolje po jednu zdravu akču dnevne plaće, njemu pako kao muteveliji po četiri groša godišnje plaće, što u svemu iznaša godišnje 8160 nezdravih akči, i kad se ova suma izda, onda ostaje viška 6240 nezdravih akči, od koga viška će izdavati godišnje po tri groša za mukavu, koja će se u pomenutom mesdžidu paliti, a ostatak od 5520 nezdravih akči da troši na opravak i popravak dviju česama u Divani kjatib mahali (u gradu pod Bijelom džamijom). Nadalje neka pravednim nudiocima izdaje pod kiriju jednu baščU, koja postoji kraj pomenute škole i od te kirije neka ovu istu školu opravlja i popravlja. Ove uslove zavjeta zakladnikova prisutni mutevelija lično potvrdi i priznade ih kao istinite, ali u isti čas zakladnik se istače i svoj govor preokrenu na drugu stranu i reče protivno: Pošto je po propisima velikog imama Numana, Ebu Jusufa i Muhameda nemoguće davati u zakladu gotov novac te je takovi zavjet nevaljan, s toga ja odustajem od toga zavjetovanja i tražim, da mi se od mutevelije povrati novac, dan u zakladu, i da se mome imetku pripoji. Na to prisutni mutevelija tvrdim odgovorom reče: I ako

je u istinu po propisima navedene trojice imama protivno davati gotov novac u zakladu, opet imami Ensarija tvrdi, da je čuo od imama Zufera, da se gotov novac može davati u zakladu; s toga razloga ne mogu već zavjetovani novac zakladniku vratiti, nego tražim, da se ovo zavjetovanje stavi u okvir zakona. Na osnovu ove izjave raspravljajući šerijatski je sudac — komu neka Bog podari moć, da svaku tešku stvar lahko dovrši — riješio obzirom na suglasni zaključak stare uleme, da se ova zaklada i uvakufljenje kao zakonito priznaje i potvrgjuje te postaje istinitim zavjetom i legatom, koji se ne može ukinuti. Ko bi ovo riješenje oprovrgnuo, neka Bog njegovo ime na strašnom sudu oprovrgne, jer Bog sve čuje i zna, a zakladniku neka vječni i milostivi tvorac svijeta dade nagradu.

„Ovo se dogodi i napisa mjeseca Redžeba 21. dan god. 1188 (= 1774.)"

Slika 37. Grob Mustajbega Babića u dvorištu Mufti Sulejmanove džamije.

Godine 1225. (= 1810.) bijaše ova džamija trošna i ruševna te ju je stanovnik ove mahale, Huseinaga Kahvenjak, obnovio i obojio.

U dvorištu ove džamije izmegju ostalih grobova nalazi se grob sarajevskog muteselima (okružnika) Mustajbega Babića, sina Ahmedbegova, koga grobnice sliku ovdje donosimo, a koji je preminuo god. 1224. (= 1809.). *(Slika 37.)*

XXII. Vekilharčova („hadžijska") džamija pod Alifakovcem.

Pod Alifakovcem, na lijevoj strani, nadomak obale rijeke Miljacke, imade jedna džamija, koju narod zove „Hadžijskom džamijom". Ime joj je otale, što bi sarajevske hadžije pri polasku i pri povratku sa Ćabe u toj džamiji klanjali hadžijski namaz. U istinu se zove ova džamija „Vekilharčova džamija". *(Slika 38.)*

Ona je dosta prostrana i ozidana ćerpićem a pokrita je šimlom i ćeremitom i ima veoma visoku kamenitu munaru. Na sva četiri duvara su po četiri prozora. U njoj je mimber, ćurs i musandera i ako je to sve od drveta, ipak je malo ljepše izragjeno nego u ostalim džamijama. Soše su dosta duge i široke, a podignute kao i u drugih džamija. Oko soša drže drveni stupovi strehu, a izmegju stupova lijepo su izragjenim parmacima ogragjeni.

Sa dvije strane džamije imade dosta prostran harem, koji je pun grobova odličnih ljudi. S desne strane do sokaka ukopani su Morići: Hadži Mehmed aga Pašo i brat

mu Ibrahim aga, koje je smaknuo god. 1170. (= 1756. p. Is.) bosanski valija Kjamil Ahmed paša.

Slika 38. Vekilharčova džamija pod Alifakovcem.

O smaknuću ovih Morića sa njihovim pristalicama veli Savfet beg Bašagić u svojoj „Kratkoj uputi u povijest Bosne", str. 104., da su od duže vremena živile dvije porodice sarajevske u zavadi, i to: Morići i Halilbašići, te kad su svaki za se stekli pristalica i po čaršiji se ubijali i krv proljevali i tako uzrokovali u varoši i megju narodom nesigurnost i bunu, dodijalo je to Sarajlijama te pohvataše Moriće, Pašagu i Ibrahim agu, Mehmed agu Halilbašića i dvadeset i tri njihove pristaše. Moriće i ostale pobiju u gradskom zatvoru, a Mehmed agu Halilbašića otpreme u Travnik, gdje ga vezir zadavi.

Mula Mustafa Bašeskija u svojoj kronici o tome veli izrično ovako: Od god. 1160. (= 1747.) do god. 1170. (= 1756.) većina Sarajlija bijahu pristali uz buntovnike te kroz to burno vrijeme nisu htjeli priznavati starješina, nego bi se na hiljade njih u hrpama po kafanama i sokacima skupljali, a njihove se vogje ponosile s time, koji ih ima više.

Po kronici Bašeskinoj pobili su ovi buntovnici sa svojim vogjama kroz rečenih deset godina na pravdi Boga niže slijedeće osobe, veleći doduše, da je glavni uzrok tome taj, što su zabiti i paše radili nepravdu, sirotinji činili nasilja i zulume i preko svega toga od naroda zahtijevali, da ih uznosi i hvali.

Poginuli su poimence ovi: Abdi baša Čokadar, Drenjić, Nakošević, Keškić, jedan kršćanin, Zec, Kulović, Karić, Mendzildzić, Smajilović, Baščaušević, Smajil Bičakčija, malešno dvoje djece na Romaniji, Lendić Abdo, Hadži Ibrahim Uščuplija, Vretić, Hodić, Hadži Abdija Ekmeščija, Fazlija Beširević, Ćato Tutundžija, Kantardžić, Abdi

baša, jedan hodža, drugi Drenjić. Čahidžija Bravo, Selamović, Zrinjić, Julardžić, Ćosić, Memić, Surikuš, Alagić Ali aga, Kadija, Meco Sabljar, Hadži Kadrić, Tucić, Husein Bubić, Mehmed Otlakčić, Halilbašića sluga, Salma Čokadar, Hadži Kadrinović, kazandžija, jedan ekmeščija, Hatemović, Kučuk Alija bećar, Hadži Mustafa, Hasan baša Džulabija, Palić, Nurko Abadžija, Murgić, Ljubišić, Ćorbar, jedna hrišćanka Stoja, Alija Beharović, brat Alije Madžara, Hadži Ahmed trgovac, Redžo bojadžija, jedan na Vratniku, jedan seljak na Bjelavama, jedan poturčenik, Mujezinović, Husein Čizmedžija, Fazlihodžić, Jelečanović, jedan kršćanin, jedan ciganin, Zuberović, Halid Aračadžija, Ali beg Kujundžija, Hrzić, Ćurčića robče, trojica hrišćana, Ibrahim baša Kolukčija, Očkić, Selim baša Kolukčija, Alaj beg Alija, na Bakijama dvojica, na Vogošći u džamiji dvojica, Ahmed Mestvedžija, Sejtanović, Nakašević, jedan na Carini, pastorak Smajila Sakića, Rakarević i jedan pokraj hamamskoga groblja.

Na to, god. 1170. (= 1756.), nekoliko bazrgjana zdogovorivši se, dogjoše sarajevskom zabitu Mehmed agi u konak i nakon dogovora pozvaše glavnog vogju buntovničkog Sari Murata u konak, gdje ga Mehmed aga sam udavi.

Začuv to buntovnici navale na konak te poubiše ovih šest sarajevskih prvaka i bazrgjana: Kara Hadži Aliju, Hadži Sulejmana, Mehmed efendiju Kujundžiju, Hadži Ćatu, Kara Hadži Hasana i Hadži Krinozu. To se dogodilo 13. dan džemazulahara god. 1170. (= početkom marta 1756.). Toga dana bijaše toplo i lijepo vrijeme bez snijega, ali po božjoj odredbi oko ićindije navukoše se crni oblaci i tu noć iznenada pade veliki snijeg, zbog koga nije mogao ni jedan buntovnik nikuda umaći i pobjeći, a poštenim ljudima su bili dosadili te kroz tri četiri dana pohvataše dvadeset i trojicu buntovnika te ih u gradu podaviše i u znak toga za svaku glavu po jedan top sa grada ispališe.

Podavljeni su ovi: Hadži Mehmed aga Pašo Morić, brat mu Ibrahim aga, kojima je ocu bilo ime Mustaf aga, a djedu Hasan aga. Rečeni Morići uvakufili su prije smrti na godinu dana u gornjim Tabacima više Careve ćuprije na rijeci Miljacki a pod mukatom Gazi Isa begovom devet kola mlinova pod jednim krovom i to s uslovom, da se po 50 groša godišnje od prihoda ovih mlinova šalje poslužiteljima Meke i Medine, a ostatak njihovim našljednicima, o čemu tvrdi vakfija upisana u šerijatskom sidžilu broj 15. od god. 1187. (= 1773.).

Hadži Mehmed Pašo aga Morić nije imao poroda, a od Ibrahim age Morića ostalo je jedno muško dijete, komu je bilo ime Mustafa.

U Sarajevu kraj Jediler turbeta u Čohadžića džamiji u haremu ukopan je jedan Morić Ibrahim aga god. 1170. (= 1756.), ali on mora da je bio poginulim Morićima stričević ili što bliže, jer su ovi u Vekilharčevnoj džamiji ukopani. Sliku grobnica obih smaknutih Morića u Hadžijskoj džamiji i faksimil natpisa njihova tariha, koji im je više glava u duvaru uzidan, donosimo ovdje. *(Slika 39.)* Natpis glasi ovako:

„Morićima, po imenu zvana braća, Hadži Mehmedu i Ibrahim agi, puhnuo iznenada smrtni i gorki vjetar te obojicu usmrti za čas. Ostaviše majku punu žalosti, a njima neka Bog učini milost. S jednim uzdahom napisa se datum: „Njima bi vječita pogibija. 1170.“ (= 1756. p. Is.).

Osim udavljene dvojice Morića i ovi su još udavljeni: Hajdar baša, Mumin Sarač, Hasan Čiplak, Hasan Čolak, Muhzur Tabak, Hasan Hrčun, Danijal Čizmedžija, Ibrahim Jugurdžija, Ćutahija, Vrabac, Bećir Arnaut, Salih Vladika, Kunić, Krnjić, Tursun, Jusufović Kazaz, Šabić, Memija, Hadži Tifur, a Mehmed agu Halilbašića otpremiše u Travnik, gdje je bio udavljen.

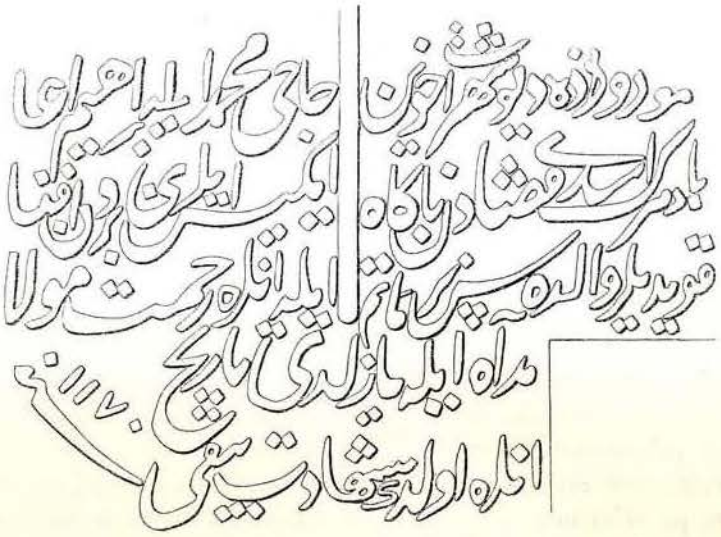

Slika 39. Tarih Morića, uzidan u duvaru Vekilharčove džamije.

Iza ovih dogagjaja ostaviše njihove pristalice zavičaj te se kojekuda razbjegoše.

Ovoj jasnoj i opširnoj kronici mora svak da vjeruje s razloga toga, što je Mula Mustafa Bašeskija sve te kobne dogagjaje svojim očima gledao i sve dnevne slučajeve i čak elementarne nepogode svojom rukom bilježio.

O katastrofi, koja je zatekla Moriće za počinjene zulume, priča i slijedeća narodna pjesma, koju radi općeg interesa ovdje bilježim:

Ferman dogje iz Stambola,
Bujruldija iz Travnika,
Da hvataju dva Morića,
Dva Morića, dva pašića,
Morić Ibru, Morić Pâšu.
Uhvatiše dva Morića,
Bile ruke savezaše
I u grad ih povedoše.
Haber ode staroj majci,
Stara majka pitu kuva,
U ruci joj oklagija,
A u drugoj zlatan ibrik.
Oklagiju prelomila,
Zlatan ibrik o tle udri.
Poletjela stara majka,
Bosonoga bez papuča,
Gologlava bez fesića.
Kad je bila kroz Sarače,
Firjad čini, kose čupa,
Pa govori stara majka:
Jazuk vama svi Sarači,
Što pustiste dva Morića,
Dva Morića, dva pašića?
Sustiže ih nad Kovačim
Pa govori stara majka:
Bogom brate, kolćehaja,
Pusti meni jednog sina,
Na poklon ti svi Sarači,
Svi Sarači i Kovači,
Na Glasincu dva čiftluka,
Na Zagorju tanka kula!
Odgovara kolćehaja:
Ajde kući stara majko,
Pustiću ti oba sina,
Baš bez pare i dinara! —
Kad su bili uz Jekovac,
Progovara Morić Pašo:
Bogom brate, kolćehaja,
Der zastavi jasakčije,
Naokolo nobetčije,
Popusti mi bile ruke,
Da pogledam po Saraj'vu.
Posluša ga kolćehaja,
I zastavi jasakčije,
Naokolo nobetčije,
Popusti mu bile ruke,
Pa zapjeva Morić Pašo:
Sarajevo široko si,
Baščaršijo mamur ti si,
Bezistanu mračan ti si,
Atmejdanu ravan ti si,
Latinluče dugačak si,
Lipa Maro lipa ti si,
Dosta si nas nahranila
A i žedne napojila,
Od dušmana sačuvala!
Vrime dogje za rastanak. —
I u grad ih uvedoše,
U tamnicu zatvoriše.
Kad je bilo po akšamu,
Izlazio kolćekaja,
Dovikuje nobetčije,
Izved'te mi dva Morića,
Morić Ibru, Morić Pašu.
Izvedoše na avliju,
Izlazio kolćehaja,
U ruci mu svilen gajtan,
Stade davit Morić Ibru,
Pa govori Morić Paši:
Jel' ti žao tvoga brata?
Odgovara Morić Pašo:
Ja ne žalim svoga brata,

Već ja žalim staru majku:
Osta jadna sirotica!
Udaviše dva Morića,
Pred kapiju izbaciše,
A dva topa ispališe.

Osjeti se stara majka,
Pa poleće gologlava.
Pred kapiju doletela,
Tudi nagje oba sina,
Na nogam im bukagije,

A na rukam lisičine,
A na vratu svilen teneš.
Kad to vidje stara majka,
U njoj živoj srce puklo.

Osnivač „hadžijske“ ili pravije „Vekilharčove džamije“, Vekilharč, došao je zajedno sa sultanom Fatih Mehmed hanom u Sarajevo i nastanio se u ovoj mahali pa je i ovu džamiju sa kamenitom munarom podigao i za izdržavanje njeno zavjetovao nekoliko hiljada akči gotova novca.

Prigodom velikog požara god. 1109. (= 1697.) izgori ova džamija, ali su je odmah stanovnici iste mahale sa novčanim prilozima i sa kamatskim prihodima obnovili, a Ćose Halil paša u svome iskazu veli o ovoj džamiji ovako: Džamija u Vekilharčovoj mahali prigodom velikog požara izgorjela je, ali sa gotovinom vakufovom i pomoću stanovnika iste mahale ova je džamija obnovljena i u njoj se redovito klanja, i poslije požara po svigjenim računima, nakon popravka džamije nagjeno je u gotovom novcu 21.000 akči, koje su vlasništvo ove džamije.

Sarajevski gragjani u svojoj peticiji, poslatoj državnoj vlasti, vele o ovoj džamiji ovako: Vekilharčova džamija izgorjela je, ali hvala Bogu zgrada je obnovljena; plaće poslužitelja namirivale su se od kamatnih prihoda ove džamije, što sada nije moguće, s toga mole državu, da odredi imamu Ibrahimu 10 akči dnevno, hatibu Huseinu pet akči dnevno, prvom mujezinu Abdullahu i drugom mujezinu Mehmedu po šest akči dnevne plaće. U ovo vrijeme je u ovoj džamiji muderis Elsejid Mehmed efendija, koji ima deset akči dnevne plaće, pa mole državu, da ona i to plaća.

Slika 40.
Tarih na nišanu Hadži Mustafa age Bešlije na Alifakovcu.

Godine 1170. (= 1756.) Morići, koji su ukopani u haremu ove džamije, oteli su prije svoje smrti a za njihova nasilničkog vremena od Gazi Isabegova vakufa bašču, koja se i sada nalazi prema ovoj džamiji, s onu stranu rijeke Miljacke te su ga za imametluk iste džamije zavjetovali. Kasnije je stanovnik rečene mahale, glasoviti trgovac Hadži Mustafaga Bešlija, na uglu ove džamije podigao jedan dječački mekteb i ekmeščijski dućan te ih ovoj džamiji zavjetovao.

Kada je pomenuti Hadži Bešlija prešao u vječnost, g. 1214. (= 1799.), ukopaše ga na Alifakovcu više Jusuf pašina turbeta, a Muhamed Djudi efendija Čohadžić spjevao mu je ovaj smrtni tarih, koga donosimo u faksimilu. *(Slika 40.)*

To jest:

„Hadži Bešlija uvijek bijaše poznat i glasovit.

„Darežljivošću i milosrgjem prednjačio je darežljivima, bio je trgovac i dobrotvor, Božjom naredbom ostavi ovaj prelazni svijet.

„Napisa Djudija lijep i potpun prelazni mu datum.

„Krenu rajskom kraju Bešlija Hadži Mustafa“ god. 1214. (= 1799.).

Sa lijeve strane sokačnih vrata pomenute džamije napravio je godine 1215. (= 1800.) Mustafa Fejzi ef., sin Hamdi efendije Mostarca, jednu česmu, više koje je na kamenoj ploči ovaj tarih isklesan: *(Slika 41.)*

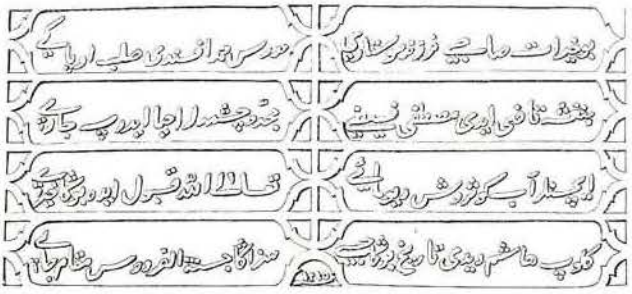

Slika 41. Tarih više česme kod Vekilharčove džamije.

U prijevodu:

„Gospodar zadužbine Mostarca muderisa Hamdi efendije istiniti sin i potomak.

„Binefšeski kadija Mustafa Fejizija na novo napravi ovu česmu i ona proteče.

„Napajaći reći će, da je rajska voda.

„Veliki Bog nek primi od njega ovu zadužbinu.

„Dogje Hašim i izreče mu za božju ljubav datum:

„Dostojan je, da mu Bog dadne u raju visoko mjesto. God. 1215." (= 1800.)

Kasnije, t. j. god. 1263. (= 1846.), stanovnik pomenute mahale, sarajevski muftija Mehmed Šakir efendija Mujidović zavjetovao je u korist ove džamije jedan dućan sa magazom u čaršiji Oprkanju, o čemu se vakfija nalazi u 83. broju sidžila, na strani 25, koju evo donosimo.

الحمدلله الواقف على كل حال المنزه عن التغيير والانتقال والصلاة والسلام على محمد
الموصوف بمكارم الاخلاق ومحاسن الخصال وعلى آله واصحابه العارجين الى معارج الكمال اما
بعد اشبو وقفيهٔ صحيحة الفحاوى ووثيقهٔ شرعية المطاوينك تحرير وانشاسنه داعى وتسطير واملاسنه
ساعى اولدركه مدينهٔ سراى بوسنه صانها الله تعالى عن الافات والمحنه محلاتندن وكيل الخرج محله‌سى
سكانندن طالب الخيرات وراغب الحسنات مائل البر والنوال مراتب المجد والكمال امل الخير والتقوى
مأذوناً بالفتوا محمد شاكر افندى ابن المرحوم المبرور محمد معيد افندى بو دنياى دنيه‌يه عين عبرتله
نظر ايلدكلرنده نعيمى معرض زواله ومقيمى شرف ارتحاله ايتديكى ملاحظه ايدوب "وماتقدموا
لانفسكم من خير تجدوه عندالله" آيت كريمه‌سينك مفهوم شريف ومعناى منيفندن دخى آگاه وخير
وصداى الصدقة فديهٔ للمعاصى يوم يؤخذ بالنواصى كوش وهوشلرنده جايگير اولوب افضل صدقات
واحسن حسنات فوايد مستمره وعوايد مستقره اولان صدقهٔ جاويه اولديغنه بناء مجلس شرع
شريف شامخ البيان ومحفل منيف راسخ الاركانه حاضر اولوب وقف آنى لاجل التسجيل وبراى
التسليم والتسبيل متولى نصب وتعيين ايلدكلرى اشراف قضاة كرامدن احمد منيب افندى ابن محمد
سالم افندى محضرنده ثنار كلام جواهر نظام وايثار الفاظ دريا انتظام ايلديلركه مدينهٔ مزبوره‌ده
غرغانيان سوقنده ابرقچيان نام ديكر اوبرقان ديمكله معروف وموصوف محلده واقع برطرف متوفا
سفر اوغلى ابراهيم سنجقدار ورثه‌سى دكانى وبرطرف الحاج شعبان زاده‌لرك مخزن جدارى ايله
محدود وطرفينى طريق عام ايله مسدود ومشدود اولوب الى هذا الوقت والآن سلك ملكمده شراءً
منسلك اولان عرصه‌سى سنوى آنچه مقاطعة قديمه‌لو مرحوم عيسى بك وقفى وبناسى ملك رباب

قلايجى دكانى ووراسنده كائن بر باب محزنمى حسبة لله الكريم ورغبة لمرضات الرب الرحيم »يوم لا ينفع مال ولابنون الا من اتى الله بقلب سليم« رجاسيله بنيت صادق وعزيمت واثق وقف صحيح شرعى مؤبد وحبس صريح مرعى مخلد ايله وقف وحبس ايدوب شويله شرط ايلدمكه دكان ومحزن محدود مذكوره بهر سنه بامعرفت متولى اجارهٔ مثلى ايله آخره ايجار اولنوب اجارهٔ حاصله دن اولا واقف مشار اليه عيسى بك وقف شريفنه سنوى عايد اولان آقچه مقاطعهٔ زمين ادا اولندقدنصوكره اجارهٔ مذكوره دن بافى قلان مبالغدن بهر سنه يتمش بشر غروش افراز وروغن زيت اشتراء وسالف البيان وكيل حرج محله سنده واقع جامع شريف ومعبد لطيفك دورونده و ريناره سنده ليالئ مباركه ورمضان كثير الفيضان كيجه لرنده ايقاد قناديله حرج وصرف اولنه ودخى جامع شريف مذكوروده هر كيم امام اولور ايسه اجرهٔ مذكوره دن سنوى اللبيشر غروش وكذلك جامع شريف مزبوره ده هر كيم مؤذن اولور ايسه اجارهٔ مذكوره دن سنوى يكرمى بشر غروش ايله توظيف اولنه لر ودخى اجارهٔ مذكوره دن جامع شريف مذكورك تعميرات ايچون بهر سنه اون غروش بشقه بشقه يد متوليده ادخار وحفظ اولنوب عندالحاجه جامع شريف مذكور ايله دكان و محزن مزبور تعمير وترميملرينه بايد متولى خرج وصرف اولنه واجارهٔ مذكورك مصارفات مزبوره دن باقيسى هر نه مقدار فضله قالور ايسه جهت توليت اولوب متولى اولنلر بعداداى خدمت وظيفه يه متصرف اولهلر ودخى شويله شرط ايلدمكه مادامكه لابس لباس حيواة اولام جهت توليت مذكور اولا كنديمه وكنديمدنصوكره ذكور واناثدن اصلح وارشد اولاديمه واولاد اولاديمه مشروطه اولوب وبعده مدينهٔ مزبوره ده اجراى احكام دين مبين واحياى اعلام شرع متين ايدن موالئ عظام رأى حطيرلريله بر شخص مستقيمه تفويض وتسليم اولنه ودخى سروشتهٔ تغيير وتبديل و سر دفتر تعويل وتحويل قيود وشروطى مرهٔ بعداخرى دست اختباريمه مربوط اولوب وقف مذكورك فروعنده على وجه المشروح تصرف ايليم ديو تمهيد شرائط وترتيب ضوابط ايليوب دكان ومحزن موصوفى حالتين عن الشواغل اولدقلرى حالده متولئ مومى اليهه تسليم ايلدم اولدخى على وجه المعتاد تسلم ايلدى ديو اقرارتام ايله كلام خير انجامنى تمام ايلدكده متولى مومى اليه واقف مومى اليهك كلمات مشروحه سنده بالمواجهه تصديق وتقريرات مشروعه سنده بالمشافهه تحقيق ايلدكدنصوكره واقف مومى اليه انعم الله تعالى فى الدارين عليه امر وقفده اجالهٔ كلام وامالهٔ عطف مرام ايدوب عرصهٔ وقفده مبنى اولان ابنيه حكم منقولانده اولوب ومنقول ومحول قسمنك وقفيتى مفخر ائمه كبار اولان امام اعظم وهمام اقدم سراج الملة والدين استاد ائمة المجتهدين ابو حنيفه نعمان ابن ثابت الكوفى حضرتلرينك مذهب حطير ورأى منيرلرنده جائز وصحيح اولمدينى كتب معتبرات فقهيه تصريح اولنوب وعرصه سى برجهته وقف اولان ملك ابنيه دخى جهت اخرايه وقفيتى بعض ائمه كرام قتنده صحيح اولمامغله بناء على ذلك وقف مزبوردن رجوع ايدوب ذكرى مسبوق اولان دكان ومحزن محدود مذكوره يى كالاول ملكمه استرداد وتسليمنى مراد ايدرم ديدكلرنده متولى سخن ساز جواب باصوابه آغاز ايدوب فى الحقيقه ذكر اولنان ابنيه دكان

وحزن حكم منقولده اولديغی جای اشكال دكلدر لكن منقول متعارفده عرف دخی عموم اوزره در حتی مظهر عنایت بی غایت رحمانی امام ثالث محمد بن حسن الشیبانی رأی منیرلرنده منقول متعارفك تسلیم الی المتولی ایله وقفیتی صحیح اولوب بوندن ماعدا برجهت اخرایه وقف اولسه ایکیسنك مطلقا خبرده اتحادینه نظر اولنور بعض ائمهٔ کرام وفقهای ذوی الاختزام قسمت وجوازنه ذاهب اولمشلردر و امام عالم ربانی ابو یوسف الشهیر بالامام الثانی رأی خطیرلرنده واقف مجرد وقفت دیمکله وقف صحیح ولازم اولمغله اصلا رجوعه محال واسترداده احتمالی یوقدر دیو رد و تسلیمدن امتناع وحصومت ونزاع اولنوب حاکم موقع اعلی الکتاب وقفه الله تعالی سبیل الصواب حضرتلری حضورنده مترافعان وفصل وحسمه طالبان اولدقلرنده حاکم مشار الیه اسبغ الله تعالی نعمة علیه جدل خصمینه نظر ومبطل خیر اولمقدن خدرایدوب وقف آنف الیانك اولا علی رأی من یراه صحته وثانیاً امامین قوللری اوزره لزومنه حکم صحیح شرعی وقضای صریح مرعی ایدوب من بعد وقف مرقوم صحیح ولازم اولوب نقض ونقیضنه مجال ومحال وتغییر وتبدیلنه امکان عدیم الاحتمال اولدی »فمن بد له بعد ما سمعه فانما اثمه علی الذین یبدلونه ان الله سمیع علیم« واجر الواقف علی الله الجواد الکریم جری ذلك وحرر فی الیوم الحادی والعشرین من شهر المحرم الحرام لسنة اربع وستین ومأتین والف من هجرة من له العز والشرف.

ثـــ
—هو دا الحال

فخر الامراء المجاهدین میرلوا عزتلو السید محمد فاضل پاشا ابن السید مصطفی نورالدین افندی، فخر المدوسین الکرام فضیلتلو حافظ صالح رجائ افندی ابن ابراهیم حلمی افندی، فخر القضاه الکرام ذهادتلو الحاج محمد حلمی افندی ابن الحاج ابراهیم، فخر الاقران السید محمد اغا ابن السید الحاج صالح اغا ذلجی زاده، فخر الاقران صالح اغا ابن ابراهیم آغا راغب زاده، فخر الاقران الحاج احمد اغا ابن الحاج عبدالله اغا تخمبسجی، فخر الامثال الحاج عبدالله سنجقدار ابن منلا محمد زغفرانی زاده، فخر الکتاب کسری زاده عبدالله راشد افندی، فخر الکتاب عبدالله عینی افندی ابن حسن اغا، فخر الکتاب مصطفی افندی ابن حسن فهمی افندی، فخر الکتاب السید محمد هاشم افندی ابن داود عارف افندی.

„Bogu hvala, poznavaocu svakog vremena, koji je čist od prevrate i prelaza. Neka je selati selam na Muhameda, onoga, koji je gospodar najljepših ćudi i načela, te na njegovu kućnu obitelj i drugove mu, koji su postigli vrhunac sreće i znanja. Uzrok pisanja je ovaj: Stanovnik Vekilharč mahale, sarajevski muftija Mehmed Šakir efendija, sin Merhum Mehmed Mujid efendije, poznati dobrotvor i pobožni muž, koji promišlja i zna, da je ovaj svijet prelazan a oni posmrtni vječan i kao odlični poznavalac vjerskih propisa i načela, došao je lično pred ovaj šerijatski sud i u prisustvu Ahmed Munib efendije, sina Mehmed Salim efendina, koji je kadijskog reda i jedan izmegju prvih sarajevskih gragjana, koji je za niže označeno dobrotvorno legatno uknjiženje od strane predrečenog dobrotvora u svojstvu mutevelije imenovan, dao je slijedeće dobrovoljno očitovanje: Ja sam odlučio, da jedan moj dućan i za legjima ovoga dućana jednu magazu, što leže u poznatoj ibričiskoj čaršiji (Oprkanja) u Sarajevu, u granicama s jedne

strane dućanom našljednika Ibrahim sandžakdara Seferovića, s druge zidom magaze Hadži Sabanovića, a s treće i četvrte putevima, za božiju ljubav u dobrotvorne svrhe zavjetujem, što ovim i činim i za to stavljam slijedeće uslove: da ove nekretnine koje potpadaju pod vakuf Isabegov i plaćaju za to godišnju mukatu od akči[1]), stvarno, istinito i vječito zavjetujem te ovlašćujem prisutnog muteveliju, da ih drugima svake godine pod kiriju izdaje i to po primjernoj najamnini i da od ovih prihoda na prvom mjestu plaća godišnju mukatu akči[1]), pripadajuću Isabegovu vakufu, kao zemljištnu pristojbu, a zatim od ostalog prihoda da svake godine odvoji po 75 groša i za ove novce kupi zejtina i ovaj utroši u Vekilharčovoj džamiji na paljenje kandilja uz mubareć večeri i uz svjetli ramazan. Dalje, da od prihoda ove kirije plaća godišnje po 50 groša imamu i mujezinu po 25 groša godišnje plaće i to onom imamu i mujezinu, koji budu u pomenutoj džamiji služili. Nadalje, da od ovih prihoda potroši na opravak i popravak ove džamije godišnje po deset groša, a tako isto na popravak i opravak zavjetovanog dućana i magaze po deset groša godišnje i da te odregjene sume mutevelija kod sebe zadržava i kad ustreba da ih na te svrhe troši, a što preteče preko ovih troškova i izdataka, ma kolika suma ostala, da pripada mutevelijama kao njihova godišnja plaća i nagrada. Dalje stavljam uslov, da sam ja, dok sam u životu mutevelija ovoga moga vakufa, a poslije moje smrti da to pravo prelazi na moju rogjenu mušku i žensku djecu, koja su punoljetna i pametna, i da to pravo s koljena na koljeno moji potomci nasljegjuju, a kad bi ovih nestalo, da na to mjesto dotične šerijatske sudije i djeljitelji pravde izaberu sposobna i podesna muža za muteveliju i u tom svojstvu da ga imenuju, a za sada da on sva prava raspolaganja i upravljanja ovih nekretnina sebi pridržava. S toga dakle ovaj dućan i magazu bez ikakovih tereta čisto i nepomućeno predajem rečenom muteveliji i on ih po običaju prima. Pošto je pomenuti mutevelija sve ove uslove vakifove tačno razumio i lično potvrdio, prevrnu u tom momentu rečeni oporučitelj vakif i oprovrgnu svoja očitovanja i reče, da se ove vrste zgrade kod uvakufljenja smatraju kao pokretno imanje, a takovo imanje po propisima i nazorima velikog imama Ebu Hanife Numana ne može se uvakufiti, koju okolnost i kitab fikha tvrdi, s toga on od tog uvakufljenja odustaje i traži, da mu se zavještani dućan sa magazom u posjed i vlasništvo preda. Na ovo prisutni mutevelija odrješito reče: da je u stvari tako, kako vakif navodi, ali obzirom na nazore i propise trećeg velikog imama Muhameda Hasanova, u kojima se veli, da je svako uvakufljenje istinito i stvarno, čim se ono dotičnom muteveliji na raspolaganje ustupi, ili, ako se zavjetovanje i na drugi dobrotvorni način provede, u tom slučaju će dotični šerijatski sudac odrediti probitačne riješenje, a u ostalom i drugi veliki imam, Ebu Jusuf, u svojim propisima i nazorima izrično veli, da se svako uvakufljenje kao svršen čin smatra, čim vakif izrekne: to i to uvakufljujem; s toga dakle za vraćanje uvakufljenih nekretnina ne postoje zakonske mogućnosti te se taj zahtjev ne može uvažiti. Raspravljajući šerijatski sudac, komu neka da Bog moć, da teške stvari lahko rješava, uzevši u pretres sve raspravne činjenice izdade osudu, da je ovo uvakufljenje istinito i stvarno i da nema nikakve mogućnosti, da se ono može preinačiti i oprovrgnuti, nego da se smatra kao zakonom utvrgjeni legat. Ko bi ovu osudu oprovrgnuo, njega će Bog za to na strašnom sudu kazniti, jer Bog sve vidi i zna.

„Pisano 21. muharema god. 1264. (= 1847.).

---

[1]) U originalu fali broj.

Svjedoci ovoga: Esejidi Mehmed Fadil paša, sin Esejidi Mustafa Nurudin efendije, mirilivaji prvi državni vojnički časnik, Hafiz Salih Ridžaji efendija, sin Ibrahim Hilmi efendin, veliki kadija i ostali.

Poslije toga je ovaj sarajevski muftija Mehmed Šakir efendija Mujidović umr'o godine 1275. (= 1858.) i ukopan je u haremu iste džamije a na uzglavlju mu stoji još nepovrijegjen ovaj natpis: *(Slika 42.)*

„U Bosni Sarajevu bijaše njegova fetva vrlo ugledna.

„Prelazni svijet ostavi a primi mjesto u raju.

„U ovoga odabranog muža bijahu godine dosegle svoj vrhunac.

„Na svako pitanje znao je odgovoriti bez zastajanja.

„U našemu gradu ne osta mu ni cigli jedan vršnjak.

„Sami ga Bog bijaše obdario znanjem i odličjem.

„U hadisu, fikhi i tevsiru bio je vješt.

„Jedini alim bijaše, koji je bio glasovit kao Sejid.

„Fadil od svega srca reče mu potpuni smrtni datum:

„Mjesto u rajskoj velikoj kući neka bude Sakir efendiji. 1275." (= 1858. god.)

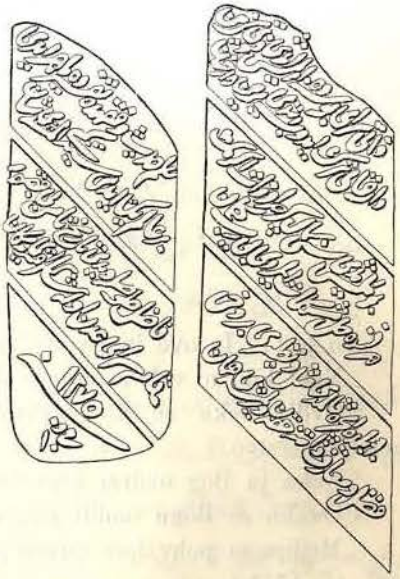

Slika 42. Tarih na nišanu sarajevskog muftije Muhamedi Šakir ef. Mujidovića u dvorištu Vekil-harčove džamije.

XXIII. Medresa Abdulkerim ef. Sim zade Gjumišića.

Na vrhu Zildžiluk čaršije, na obali rijeke Miljacke bijaše jedna lijepa i prostrana medresa, koja se je zvanično zvala Sim zade Abdulkerimova medresa, a narod ju je zvao „Drvenijom" i to zbog drvene ćuprije, koja je bila odmah niže kamene ćuprije pod Bendbašom, upravo do nje. Medresa je bila dugačka oko 18 metara a u širinu 8 metara. Od rijeke Miljacke i s istoka bila je jednokatna sa devet soba na dônjem boju i dershanom (soba za predavanje), a od kibleta bile su šupe, s lijeve strane vrata, za potrebu softa. Vrata su bila na svod i visoka oko $2^1/_2$ metra a široka 180 *cm*, a od zapada bio je i gornji boj, gdje je bila soba za muderisa i soba za klanjanje, koje je načinila Mustajpašinica i još jedan kahve odžak.

Avlija (dvorište) bila je dosta duga, a u njoj je bio i bunar Jusuf paše Ćuprilića, koji niže spominjemo.

Kad se je dovršila gradnja ove medrese od vasijeta merhum Sim zade Abdulkerim efendina i to 1189. (1775. g.), spjevao je tadašnji najvještiji pjesnik, rogjeni Sarajlija, šejh Mehmed Mejli efendija ovaj pjesnički tarih:

تاریخ

مطلع شمس معارفدر بو زیبا مدرسه
نور پاش معرفت اولسه نوله بیش و پسه

بونده تحصیل اولنور انواع علم و معرفت
صرف ونحو وفقه وتفسیر وحدیث وهندسه

حضرت حق حشره دك معمور وآباد ایلیه
بو دعائی ایلمك لازمدر انجق هرکسه

میلیا تحسین بر له دیدیلر تاریخنی
مجمع ارباب علم اولدی بو رعنا مدرسه

سنه ۱۱۸۹

To jest: „Iz ove lijepe medrese rodiće se sunce znanosti.

„Nebi bilo ni vrlo začudno, ako bi se svjetlost znanosti protegla i na posjetioce iste.

„Ovdje neka se uče raznolika znanja: sintaksa, fikha[1]), tefsir[2]), hadis[3]) i zemljomjerstvo.

„Neka ju Bog uzdrži uspravnu do strašnog suda.

„Ovako se Bogu moliti zaista je potrebno svakom čovjeku.

„Mejlija sa pohvalom izreče joj tarih: U ovoj lijepoj medresi zbor je učenjaka.“ 1189. (= 1775.).

Ova medresa je postojala do prije nekoliko godina, a kad se ukazala potreba da se uredi Miljacka i obala na njoj od istočne strane, platila je beledija bivšoj vakufskoj upravi odštetu te je ova porušena, a za primljene novce bi napravljen muslimanski konvikt u Dugom sokaku.

Osnivač ove medrese, Abdulkerim efendija (Gjumišić), pred svoju smrt god. 1177. (= 1763.) zavjetovao je treći dio svoga cijelog imetka u dobrotvorne svrhe i naredio, da se od tog zavjetovanog imetka sagradi jedna medresa u Sarajevu, koja će se prozvati njegovim imenom.

۱۱۷۷ تاریخنده وفات ایدوب سرایده واقع یدیلر تربه‌سی اتصالنده وبستریق پتوغی یانده کی مزاریستانده مدفون بولنان ومقبرینك صندقه‌سی اوزرنده کرچه نشان طاشلری موجود ایسه‌ده تاریخ وفاتی منقوش بولنمیان قضاة سته‌دن سیم زاده عبدالکریم افندینك وصایت حجتی اولنوب سرای محکمهٔ شرعیه‌نك ۱۱۸۲ تاریخلو وطقوز نومرولی سجلات تمشنجی صحیفه‌سنده محرر وصایت حجتنك صورتی زیره عیناً درج اولندی.

باعث ترقیم اولدرکه مدینهٔ سرای بوسنه‌ده محمد بك محله‌سی سکانندن ایکن بوندن اقدم وداع عالم فانی ایدن اشراف قضات کرامدن سیم زاده عبدالکریم افندی ابن محمد افندینك معمول

[1]) Vjeronauka.
[2]) Tumačenje kurana.
[3]) Pejgamberove a. s. zapovijedi.

بها وصیتنامه‌سی ناطق اولدقجی اوزره مدرسه بناسنه وعرصه ووظیفه‌سنه وصیت وتعیین ایلدیکی اوج بیك غروش حالا مدرسهٔ مذکوره ناظری فخرالمدرسین الکرام مفتیٔ سابق الحاج محمد افندی ومدرسهٔ مذکوره بناسنه باصحت شرعیه وصی نصب وتعیین اولنان چوقه‌جی زاده محمد افندی ابن مصطفی بك نام کسنه‌لرك طلب ومعرفتلریله ومعرفت شرعله وجوه اهالی حاضر اولدقلری حالده مدرسهٔ مرقومه‌یه تعیین اولنان مبلغ مرقوم خارجه چقاردیلوب محاسبه‌سی رؤیت وبنا اولنق اوزره نظام ویریلان محاسبه دفتریدرکه بروجه آتی ذکر اولنور وقع فی الحادی عشر من رجب لسنة اثنی وثمانین ومائة والف.

خان وقوللق یری و محزنلرده مشترك حصهٔ ثلث اچه‌سی منلا مصطفی ده ۱۲۰۰ غروش بیك ایکی یوزدر؛	عرصه‌در محلة الحاج عیسی مع مصارف ٤٥٠ غروش درت یوز اللی در؛	وارث مزبور منلا مصطفی‌ده اجاراندن ۱۰۰ غروش یوزدر؛
درزمه مفتیٔ سابق الحاج محمد افندی بکفالت حاجی مصطفی بن الحاج اسماعیل یاتمسك ۲۵۰ غروش ایکی یوز اللی در؛	ثلثه تعیین اولنان مستقل ملك منزل وتختانیسنده بقال دکانی غروش ۵۰۰ بشیوز غروشدر؛	کذلك ثلثه تعیین اولنان مستقل قصاب دکانی در سوقاق قصابان غروش ۳۰۰ اوچیوز؛
دخی مزبور محمد افندیده نقود غروش ۲۰۰ ایکی یوزدر؛	جمعاً یکون غروش ۳۰۰۰ یالکز اوج بیك غروشدر.	

وجه مشروح اوزره محاسبه‌سی معرفت شرعله رویت اولندیغی بوجله شرح ویریلدی.

Ovo dokazuje šerijatski hudžet u sidžilu broj 9. na stranici 70.

Stanovnik Gazi Mehmed begove mahale, Gjumišić Abdulkerim efendija, sin Mehmed efendin, koji je umro g. 1177. (= 1763.) u Sarajevu, te je prema sadašnjoj kasarni ukopan kraj Jediler turbeta u groblju do Bistričkog potoka. Grob mu je i dan danas ogragjen otesanim kamenjem a nišani su mu visoki okolo 1·5 *m* sa velikim sarukom, ali na žalost na uzglavlju nema natpisa.

On je bio po zvanju nadkadija.

Spomenuti šerijatski hudžet glasi ovako:

„Stanovnik Mehmed beg mahale u Sarajevu, Abdulkerim efendija Gjumišić, sin Mehmed efendin, koji je bio reda nadkadijskog, a koji je prije izvjesnog vremena umr'o, naredio je sa svojom cijenjenom oporukom, da se na ime njegovo podigne jedna medresa i za istu da se kupi zemljište i u tu je svrhu zavjetovao svotu od 3000 groša, a za nadzornika te gradnje postavio Hadži Mehmed efendiju, bivšeg muftiju i muderisa za tutora, a za izvršioca gradnje odredio je šerijatskom odlukom Mehmed efendiju Čohadžića, sina Mustafina, te je posredovanjem ovih i nekoliko uglednih gragjana sa dozvolom šerijatskog suda odvojio zavjetovanu svotu za gradnju te medrese i sastavio se niže slijedeći troškovni račun.

„Pisano 11. redžeba 1182. (= 1768.).

„Jedna trećina u zajedničkom hanu, kuluku i magazama prodana je za 1200 groša i ove pare su kod Mula Mustafe.

„Zemljište u Hadži Isa mahali sa troškovima kupljeno je za 450 groša. Kod gori rečenog Mula Mustafe kao našljednika nagjeno je od pokupljene kirije 100 groša.

„U bivšeg muftije sarajevskog, Hadži Mehmed efendije je 250 groša prema senetu, a jamac je Hadži Mustafa sin Hadži Smajilov.

„Od odregjene trećine jedna kuća i pod njom bakalski dućan: 500 groša. Na isti način jedan kasapski dućan u Kasapskoj čaršiji, koji je na tretinu procijenjen: 300 groša. Još kod pomenutog Mehmed ef. gotovine 200 groša, sve ukupno iznaša 3000 groša.

„Na ovi se način od strane šerijata vidio račun.

„Zatim šerijatski sud izasla komisiju na lice mjesta u Hadži Isa mahalu, na vrh Zildžiluka čaršije kraj rijeke Miljacke na kupljeno prazno zemljište, i to: kadiju i muderisa Osman efendiju, sarajevskog muftiju Sejid Mehmed efendiju i sarajevskog muteselima Abdullah agu, koji došav na lice mjesta otvoriše vijeće i zatražiše kako od bližnjih komšija tako i od komšija tabaka s onu stranu Miljacke dozvolu za gradnju iste i da li kakve zaprijeke postoje ili ne postoje, i pošto su svi odgovorili, da nikakve zaprjeke nema i da od te gradnje nikomu štete biti neće te da je to mjesto pogodno za gradnju medrese, s toga se ovo u sidžil zavede 21. džemazulahira 1189. (= 1775.) Gradnja ove medrese odmah se otpočela."

بوسنه سرای قاضیسی احمد افندینك مهری آلقنده و فی ١٦ شوال ١١٩٣ تاریخلو تذکره‌نك صورتیدر.

نفس سرای بوسنه واقع سیم زادا عبدالکریم افندی مدرسه‌سنده بلا وظیفه مدرس اولان علی افندینك ضرورت حالی رکمال وشایستهٔ مرحمت اولمقدماشی بوسنه ایالتنده واقع نوه‌سل قضاسینك جزیه‌سنه اوزان ضمیله وظیفه تعیین اولنمسی سرای بوسنه نائبی علی افندی عرض ایتمکین صادر اولان فرمان عالی موجبنجه یومی اون آقچه‌سنك سنویسی حساب ایتدیرلدکده اوتوز بش غروش قرق سکز آقچه‌یه بالغ اولدیغی آناطولی محاسبه‌سندن ویومیهٔ مذکوره مقابله سنده مارالذکر نوه‌سل قضاسی جزیه‌سنه اون درت عدد ادنی جزیه اوزانی ضم اولندیغی صورتده غیراز معاش وکتابت ایجاب ایدن مالی مبلغ مزایده کفایت ایلدیکندن بشقه بر بحق غروش اون آلتی آقچه سعی میریسی اقتضا ایلدیکی جزیه محاسبه‌سندن درکنار وحساب اولنمغله طقسان درت سنه‌سندن اعتبار ایله جزیهٔ مذکوره اولمقدار ادنی جزیه اوراقی ضم ومقابله سنده یمنه جزیهٔ مزبوره مالندن آلمق اوزره مدرسی مومی الیهٔ یومی اون ایکی آقچه وظیفه توجیه وتعیین اولنوب برانی و جزیه محاسبه‌سنه علم وخبری ویرلمك بابنده دفتردار شق اول عزتلو السید الحاج مصطفی افندی تلخیص ایتمکله تلخیصی موجبنجه توجیه وبرات وجزیه محاسبه‌سنه علم وخبری ویرلمك بابنده تاریخ مزبوره صادر اولان رؤس همایون موجبنجه علم وخبری ویرلمکله برات عالیشان یازلمق فرمان اولندیغی براتده شرح ویریله.

وما توفیع
الا بالله
عبده احمد

Po oporuki merhum Simzade Abdulkerim efendije i ako je medresa u Sarajevu god. 1182. (= 1768.) sagragjena bila, ipak vazifa muderisu odregjena nije, već je tadašnji šerijatski kadija Ali efendija u Carigrad predložio, da se tome muderisu iz državnih prihoda neka vazifa (plaća) ustanovi i odredi, te je po sadržaju dolje navedene Teskire od džizije i mjerenja u kotaru Novosel (današnji Petrovac) vazifa ustanovljena. Teskira glasi ovako:

„Pod pečatom sarajevsko bosanskog kadije Ahmed ef. izdata je 16. ševala 1193. (= 1779.) niže slijedeća teskira:

Pošto se doznalo, da muderis Simzade Abdulkerim ef. medrese Ali efendija nema za tu dužnost odregjene plaće, to je sarajevsko bosanski šerijatski sudija Ali efendija stavio predlog, da se ovom muderisu od džizije i mjerenja u kotaru Novosel u bosanskom vilajetu odredi plaća i o tome carski ferman izda, jer da on tu plaću zaslužuje.

Po carskom fermanu ustanovljena je ovom muderisu dnevna plaća po dvanaest akči, što iznaša trideset i pet groša i 48 akče godišnje plaće, to je ovo po anadolskim računarskim knjigama odregjeno a ima se od džizije i mjerenja kotara Novoselskog izdavati, a pošto isti porezi nisu više sume kao licitando prodati mogli postići, jer se od ovog $1^1/_2$ groš i 16 akči za druge troškove izdavalo, to je ovom muderisu od navedenih prihoda po 12 akči dnevna plaća odregjena i to izdanje potvrdio i defterdar Esejid Hadži Mustafa i naregjeno je, da se od gori navedenog datuma ta muderisova plaća sa potvrdom primitka izdaje i o tome carski berat izda, što ovim potvrgjuje.

(m. p.) Ahmed."

O muderizu ove medrese, Hadži Mehmed Sadik efendiji, saznajemo kroz ovaj berat:

برات شريف عاليشان

سراى بۆسنه‌ده متوفى سيم زاده عبدالكريم افندى ثلث مالندن وصيت وتعيين ايلديكى مدرسه‌نك بابرات عالى وظيفهٔ معينه ايله مدرس اولان چۆقه‌جى‌زاده شيخ محمد بن مصطفى كندو حسن رضاسيله جهت مذكورى وظيفهٔ مرسومه‌سيله ارباب استحقاقدن اشبو رافع توقع رفيع‌الشان خاقانى الحاج محمد صادق خليفه يه فراغ وقصر يد وعتيق براتى تسليم ايتمكله مزبور دخى هروجهله لايق ومحل ومستحق اولمغين فارغ مرقومك فراغندن جهت مذكور وظيفهٔ مرسومه‌سيله توجيه اولنوب يدينه برات شريف عاليشانم ويرلمك بابنده استدعا ايتمكين اعلم العلماء المتبحرين افضل الفضلاء المتورعين ينبوع الفضل واليقين شيخ الاسلام سلمه السلام ومفتى الانام مولانا مصطفى عاشر ادام الله تعالى فضائله اشارت ايتمكين اشارتلرى منطوقنجه مزبوره صدقه ايدوب اشبو برات همايون عنايتمقرونى ويردم وبيوردمكه بعدالبوم واروب مزبور الحاج محمد صادق ذكر اولنان مدرسه‌ده فارغ مرقومك يرينه مدرس اولوب خدمت لازمه‌سنى بيقصور مرعى ومؤدى قلدقدنصكره وظيفهٔ معينه‌سيله متصرف اولوب دوام عمر ودولتيچون دعايه مداومت كوسترە وشويله بيلوب علامت شريفه اعتماد قيلەلر تحريراً فى اليوم التاسع والعشرين من ذى القعدة الشريفة لسنة اربع‌عشر و مأتين والف . قسطنطنيه

„Carski visoki berat.

„Pošto je dosadašnji muderis medrese, koju je od zavjetovanog trećinskog imetka sagradio pokojnik Abdulkerim efendija Gjumišić u Sarajevu kao dobrotvor, šejh

Mehmed efendija Čohadžić, sin Mustafe, od te beratske službe dragovoljno odstupio i ustanovljenu za to plaću napustio i predložio, da se za to mjesto postavi sposobni Hadži Mehmed Sadik Halifa, komu je i svoj stari berat sa carskim visokim fermanom predao i da mu se ista plaća odredi, to sam se našao ponukanim, saslušav mnijenje vjerskog starješina, visokoučenog izbranika i mudrog velikodostojnika, glasovitog muftije i šejh ul islama Mustafa Ašera, koga neka Bog u njegovom znanju učvrsti i udovoljavajući zahtjevu odstupljenog muderisa, imenovati istoga Hadži Mehmeda Sadika na upražnjeno mjesto muderiza sa istom plaćom, i o tomu ovaj moj carski berat besplatno izdajem i naregjujem, da od današnjeg dana imenovani novi muderis svoju novu dužnost otpočne i bez pogreške vrši sa već odregjenom plaćom te da se za me i moje carstvo Bogu moli. Neka tako znate i po mojim carskim naredbama postupate.

„Pisano dana 29. mjeseca zilkadeta god. 1214. (= 1799.) u Carigradu."

Iza toga poslije tri godine ovaj isti Sadik efendija poslao je bosanskom valiji radi svoje plaće pismenu molbu, na koju je valija odgovorio bujruldijom.

Godine 1197. (= 1782.) zavjetovao je Hadži Abdulkadir efendija Muzaferić, sin Hadži Ahmedov, stanovnik šejh Ferah mahale, 1300 groša u dobrotvorne svrhe i naredio, da se od prihodnih kamata ove zavjetovane svote dade dnevno 12 akči plaće muderisu, koji bude u pomenutoj medresi naučavao nauku, a petorici gjaka ove medrese, koji u njoj stanuju, da se daje dnevno po pet akči potpore.

Godine 1265. (= 1848.) zavjetovala je Fatima Kanite hanuma, kći Mehmed Sejid efendije Hajrića, a supruga Mustafa paše Babića, stanovnica Čekrkči Muslihudin mahale, neke nekretnine ovoj medresi, a vakfija u sidžilu broj 85. glasi:

حمدموفور وشکر نا محصور اول واقف امور جمهور ورازق وحوش وطیور اولان رب الارباب ومالك الرقاب حضرتلرینك درگاه اقدس وبارگاه مقدسلرینه مقصوردر وصلاة وسلام صدهزار ودرود بیشمار اول لؤلؤ یکتای بحر جود ترکسی بی همتای باغ شهود ومقبول درگاه آله محروم حرم لی مع الله حبیب خدا شفیع روز جزا محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم حضرتلرینه وآل کرام واصحاب عظام اوزرلرینه محصوردر اما بعد اشبو کتاب عنبرین نقاب صحت نصابك باعث وبانی وبوخطاب مشکین صوابك تسطیرینه سبب وداعی اولدرکه مدینهٔ سرای بوسنه‌ده چقرقچی مصلح الدین محله‌سی ساکنه‌لرندن صاحبة الخیرات والحسنات راغبة البر والبرکات فخرالنساء المخدرات تاج الخواتین المستورات فاطمه قانته خانم بنت المرحوم المبرور خیری زاده محمد سعید افندی طرفندن امر وقف آتی البیانی تقریر واتمام وتسجیل وتأییدنده کمال اهتمام مصلحتی ایچون وکیل اولدیغی ذات مومی الیهانی معرفت شرعیه ایله عارفان اولان قالین الحاج علی محله‌سندن سنجقدار احمدخواجه بن عمر وتیمورخان محله‌سندن احمد اغا بن اسماعیل نام کمسنه‌لرك شهادتلری ایله وکالتی شرعا ثابت وثبوت وکالتنه حکم شرعی لاحق اولان واقفه مومی الیهانك دامادی اولوب سواری ردیفه عساکر شاهانه قائمقامی رفعتلو جنبی زاده علی بك بن الحاج عثمان بك مجلس شرع شریف رفیع الشان و محفل دین منیف منبع الارکانده وقف حجستهٔ تسجیل وصحت ولزومیله اتصافی تکمیل اراده سیله متولی نصب وتعیین ایلدیکی الحاج یوسف بن محمد نام کمسنه مخضرنده بالوکاله تقریر کلام صافی و

تعبیر عن المرام وافی ایدوب مؤکلهم مومی الیها قانته فاطمه خانم وقتا که دنیا دون وفرش بوقلمون دار پایدار وجای قرار اولیوب نعمتی نعمت وعزتی تذلت ایدوکنه عاله ومزروعه آخرت وانفاق زاد جنت اولوب «وما تقدموا لانفسکم من خیر تجدوه عند الله» مضمون شریفنه ودخی «ماعندکم ینفد وما عند الله بق» مفهوم منیفه جازمه اولوب بو دار فنا سریع الزوال اولدیغی تدبر ایتمکین وقف جائی صدورینه دکین سلك سلك ملك صحیحنده منسلك اولدینی مدینهٔ مزبوره ناحیه‌سنه تابع بوطمیر جماعتنده اوسیك چفتلکی جوارنده واقع تحدید وتوصیفدن مستغنی نهرزویوینه اوزرنده سقف واحد تحتنده دائر درت کوز دقیق آسیابلرینی بجملة التوابع والملحقات وکافة الحدود والمشتملات سائر املاکی و عقاراتندن اخراج وافراز ونیول مثوبات جمیله تمناسیله احراز وحسبة لله تعالی وطلباً لمرضاته العلی الاعلی وقف صحیح مؤبد وحبس صریح مخلد ایله وقف وحبس ایدوب شویله شرط ایلدیکه آسیابهای مذکوره بروجه معتاد بهر سنه با معرفت متولی اجارهٔ مثلیله آخره ایجار وحاصل اولان اجاره‌سندن آسیابهای مذکوره‌نك سنوی تعمیرات مقتضیه وعادیه‌سنی بعدالافراز باقی قلان اجاره سندن متولیده محفوظ اولوب مدینهٔ مزبوره‌ده سیم زاده مدرسهٔ منیفه‌سنده تعیین سرجزء خان مدرسی الحاج محمد طاهر افندی وبعده مدرسهٔ مذکوره‌ده هرکیم مدرس اولورایسه سرجزء خان اولوب مدینهٔ مزبوره مدرس اوطه‌سیله معاً آلتی باب اوطه‌لرك هربرنده تحصیل علوم نافعه ایله مقیم طلبه افندیلردن سرجزء خوان مومی الیهدن ابتدا اولنوب علی طریق مناوبه بهر یوم برجزء شریف تلاوت وبلا انقطاع هرآیده برختم شریف تکمیل وجمعیت اوطه‌سنده جمله‌سی موجود اولدقلری حالده ختم شریف دعاسنی ایدوب حاصل اولان مثوبات جلیله‌سنی واقفه مومی الیها حیاتنده اولدقچه والدینی روحلرینه اهدا ایده‌لر وبعد وفاتها واقفه مومی الیهانك کندی روحنه ومشرقدن مغربه دکین کافهٔ اهل ایمان ارواح طیبه‌لرینه اهدا اولنه واجاره باقیه مزبوره‌دن سرجزء خوان مومی الیهه بهر ماه یکرمی بش غروش وسائر بش نفر جزء خواندن هربرینه بهر ماه اونر غروش که جمعاً یتمش بش غروش ماهیه من حیث المجموع سنوی طقوزیوز غروش متولی یدیله وظیفهٔ نظیفه‌لری ویریله ودخی شویله شرط ایلدیکه مدینهٔ مزبوره‌ده وکیل خرج جامع شریف ومعبد لطیفنده بهر هفته برکون تعیین ایله جماعت مسلمین ومسلمات وخاصهٔ اخوات ومؤمناته وعظ ونصیحت ایچون دیندار وبرهزکار اهل علم واهل قرائت برذات ممدوح الصفاتی معرفت متولی ایله انتخاب ونصب واجارهٔ مزکوره‌دن سنوی یوز غروش وواعظ مومی الیه بهر سنه شهور ثلثه یعنی رجب، شعبان ورمضان شریف آیلرنده قرآن عظیم الشاندن برختم شریف تلاوت وثوابنی کذلك واقفه مومی الیها حیاتنده اولدقچه ابوینی روحلرینه وبعد وفاتها کندو روحنه اهدا ایلیوب کذلك اجارهٔ مذکوره‌دن سنوی یوز غروش مع وعظیه جمعاً سنوی ایکیشر یوز غروش باید متولی وظیفه‌سی ویریله ودخی شویله شرط ایلدیکه مدینهٔ مزبوره‌ده کائن صاغر الحاج علی محله‌سنده واقع چشمه‌نك قنوات ومجر الرینك اقتضا ایتدکچه تعمیر وترمیم مصارفات واقعه‌سیله چشمهٔ مذکوره واطرافی دائما نظافت ایچون هرجانبندن اوتوزر ذرعه مقداری قالدیرم تعمیر ولدی الحاجه تجدید اولنوب

مصارفات مذکوره اجارهٔ مزبوره‌دن باید متولی ایفا اولنه ودخی شویله شرط ایلدیکه ذکر مسبوق آسیابهای مزبوره تعمیر وترمیم ووظائف مرقومه اصحابنه بعد التسلیم چشمهٔ مزبوره تعمیرات مصارفی دخی بعدالایفا اجارهٔ مذکوره‌دن باقی فضله نه مقدار ظهور ایدر ایسه وقف مذکوره حرکیم متولی اولور ایسه وظیفه‌سی اولمق اوزره فضلهٔ مزبوره‌یه متصرف اوله ودخی شویله شرط ایلدیکه واقفه مومی الیهانك زوج داخلی افتخارالامراء المجاهدین میرلوا سعادت اخنوا عزتلو السید مصطفی پاشا نجل المرحوم السید عمر بك افندی حضرتلرینی وقف مزبوره متولی نصب وتعیین ایلیوب پاشای مشار الیه مادامکه حصه‌مند نعمت عزالمنان صحت وبهره‌مند فراغ عافیت اوله امور تولیت مذکوره یدنده اولوب وقتاکه بامر الله بی زوال وبحکم پادشاه لایزال «والله یدعوا الی دارالسلام» دعوت عظیمه‌یه اجابت کوستروب بلطفه العظیم مسافر مقام علیین ومجاور خلد برین اوله پاشای مشار الیه حضرتلرینك نوباده عمرعزیزی اولاد ذکورندن اصلح وارشد واعقل امجدی وقف مذکوره متولی اوله واولاد ذکوری منقرض اولور ایسه اولاد اناثدن بشره‌لرنده آثار صلاحی ظاهر ودیانت واستقامتی باهر اولان متولیه اوله واولاد اناثی منقرض اولورایسه اولادی اولادینه واولاد اولادلرینه قرناً بعد قرن بروجه مشروح اولادیت مشروطیت اوزره وقفنه متولی اوله‌لر وبقضاء الله تعالی پاشای مشار الیه حضرتلرینك اولاد اولادلرینه دخی انقراض طاری اولور ایسه امانت واستقامت ایله معروف ودیانت وصلاح حالی ایله موصوف اولان رأی حاکم الشرع ایله وقفنه متولی نصب وتعیین اولنه دیو شروط وقیودینی بالوکاله بعدالاتمام وکیل مومی الیه علی بك واقفه مومی الیها اسبغ الله نعمه الجلیله علیها طرفندن عنان کلامنی سمت رجوعه عاطف وزمام مرامنی جانب استردادده صارف اولوب اگرچه سلطان سریر اجتهاد وصاحب الهدایة والارشاد امام اعظم وهمام افخم حضرتلرینك مذهب حطیرلرنده وقف املاك صحیح وجائزدر لکن عالم ربانی وفاضل صمدانی امام محمد ابن حسن الشیبانی رأی خطیرلری اوزره وقف باطل ومتفرع علیه اولان شروط وقیودی عاطل اولوب وقفدن رجوع واقف ایچون امر معتبر ومشروع اولمغله آسیابهای مذکور مؤکلهم مومی الیهانك کما کان ملکنه ادخال اولنمق بالوکاله مطلوبندر دیدکده متولی رشید جواب سدیده آغاز ایدوب اگرچه حقیقت حال بسط اولنان منوال اوزره اولدیغی محل اشکال اولمیوب انجق امام فاضل ربانی وخبر کامل صمدانی امام أبو یوسف حضرتلرینك رأی منیرلری اوزره واقف مجرد وقفت دیمکله لزومی افاده ایدر دیو رجوع واسترداد امر مخالف وعنادر دیو اباء واستبعاد ایدوب فصل وحسمه طالبان اولدقلرنده حاکم حاسم شرح الله تعالی صدره ورفع بالسعادة قدره افندی حضرتلری جانب وقفه نظر ومناع للخیر اولمقدن حذر ایدوب تمهید قواعد وقفی اولی وتشیید مبانیٔ خیری اخری کوروب بقول من یراه صحت ولزومیله وخصوص عمومنه حکم صحیح شرعی ووقف صریح مرعی ایلیوب فصار وقفاً صحیحاً شرعیاً وحبساً صریحاً مرعیاً «فمن بدله بعد ما سمعه فانما اثمه علی الذین یبدلونه ان الله سمیع علیم» واجرالواقف علی الله الجواد الکریم جری ذلك وحرر فی الیوم الخامس من ذی الحجة الشریفة لسنة خمس وستین ومأتین والف.

شهـــ

„Hvala nebrojena i neograničena onome poznavaocu sviju poslova i onome, koji hrani sve životinje te neka je sto hiljada selata i selama onome, koji je izmegju svega svijeta odabran kao zrno bisera, božjem milosniku i posredniku za grješnike na strašnom sudu, odabraniku Muhamedu i njegovoj časnoj obitelji i uzvišenim drugovima. Uzrokom je pisanja ove pravedne oporuke slijedeći: Poznata dobrotvorka i darovateljica Fatima Kanite hanuma, kći umrlog Mehmed Sejid efendije Hajrića, stanovnica Čekrkči Muslihudin mahale, za niže slijedeće uvakufljenje i uknjiženje opunomoćila je svoga zeta Ali bega Dženetića, sina Hadži Osman begova, majora carske otomanske rezerve, a ovu punomoć dokazali su i potvrdili Ahmed hodža sandžakdar, sin Omerov, stanovnik Kalin Hadži Ali mahale i Ahmed aga, sin Ismajilov, stanovnik Timurhan mahale, te je ovaj punomoćnik u prisustvu Hadži Jusufa, sina Mehmedova, koga je oporučna dobrotvorka mutevelijom imenovala, u ime svoje vlastodavke kod ovog šerijatskog suda izjavio slijedeće očitovanje: Pošto se znade, da je ovaj svijet prolazan i njegov sjaj i njegove kuće nisu vječite, a cijelo je njegovo biće i uživanje ništetno, ali na njemu ipak valja posijati sjeme za onaj svijet, kao što nam je Bog kurânom zapovjedio, veleći izrično: Što prigotovite za sebe od dobra, naći ćete ga kod Boga. I dalje je zapovijedio: Što je kod vas, to je prolazno, a što ostavite kod Boga, to je vječito. Ove rečenice dobro promislivši nakani se ona, da ovo dobro djelo stvarno izvrši. S toga ja, kao njen ovlašteni punomoćnik, u ime njeno ovdje očitujem, da je moja vlastodavka od svog cjelokupnog nepokretnog imetka odvojila jednu svoju vlastitu vodenicu sa četiri okna na rijeci Zujevini u selu Osijeku, butmirskog džemata, kotara sarajevskog i ovo nepokretno imanje u dobrotvorne svrhe zavjetovala i stvarno ga i istinito uvakufljuje sa slijedećim uvjetima: Da uvakufljenu vodenicu pomenuti mutevelija kao običajno svake godine po primjernoj cijeni izdaje pod kiriju, da od prihoda ovih kirija najprije popravlja zavjetovanu vodenicu, a što mu preteče od prihoda da mutevelija kod sebe drži i da od toga glavnom muderisu i serdžuzhanu Hadži Mehmedu Tahiru i poslije njega, koji bude muderis, da uči djuzhove i da u šest soba u ovoj medresi, gdje se gjaci uče korisnim naukama, sa ovim muderisima naizmjence svaki dan po jedan džuz uče i da bez prestanka svakog mjeseca po jednu hatmu prouče i da svi skupa džematile dovu za hatmu prouče i da se Bogu mole za dušu njenih roditelja, dok je ona živa; a kad i ona umre, da se Bogu mole i za njenu dušu i za duše svih pravovjernih muslimana živućih od istoka do zapada, te da se ovom glavnom muderisu i serdžuzhanu daje po 25 groša mjesečne nagrade, a ostaloj petorici da se

daje po 10 groša mjesečne nagrade, što u svemu iznaša 75 groša, a godišnje 900 groša. Stavlja još ovaj uslov, da se u Večilharčovoj džamiji u Sarajevu postavi jedan valjan i spreman propovjednik, koji će u ovoj džamiji po jedan dan u hefti propovijedati narodu, a da mu se za to od pomenute kirije po 100 groša godišnje nagrade daje i da ovaj isti vajiz svake godine u mjesecima redžebu, šabanu i ramazanu iz uzvišenog kurâna hatme uči i Bogu se moli za duše njenih roditelja, dok je ona živa; a poslije njene smrti i za njezinu dušu te da mu se i za to izdaje po 100 groša godišnje, u svemu dakle 200 groša godišnje nagrade da mu se plaća od strane pomenutog mutevelije. Dalje stavlja uslov, da se od ovih prihoda održava česma i njen vodovod u Sagr Hadži Ali mahali (Hrid) i da se to u redu održava i da se napravi kaldrma oko ove česme u prostoru od 30 aršina, da se održava i obnavlja i da troškove oko toga od navedenih prihoda pomenuti mutevelija izdaje. Dalje stavlja uslov: Pošto se na gori rečenu vodenicu opravak i popravak njezin izvjesna suma potroši i dohodci muderisima i gjacima isplate i na popravak i održavanje gori rečene česme i vodovoda potroši, da ostatak, koliko ga bude, pripada muteveliji ovoga vakufa, koji bude. Iza toga stavlja uslov, da pomenuta vakifa imenuje svoga muža, poznatog borca i junaka miriliva Mustafa pašu, sina Sejid Omer begova, za muteveliju njezina pomenutog vakufa, da on bude, dok je živ, mutevelijom toga vakufa, a kad on po redu umre i njegova se duša u rajske bašče naseli, da bude mutevelija njegovo muško punoljetno i pametno dijete, a ako bi ova muška loza izumrla, da to pravo muteveliluka pregje i na punoljetnu i pametnu djecu ženskog roda; ako bi i ovih smrću nestalo, da to pravo pregje na njihove potomke s koljena na koljeno; a kad bi i ovih slučajno smrću nestalo i izumrlo, da se za muteveliju ovoga vakufa preko dotičnog šerijatskog sudca za tu službu podesna osoba izabere i imenuje. Sve ove uslove pomenuti zastupnik Ali beg izgovorivši preokrenu svoj govor na drugu stranu i reče: Da je po propisima nekih velikih imama dozvoljeno, da se može neka nekretnina na dobrotvorne svrhe zavjetovati, ali propisi i nazori imama Mehmeda Hasanova vele, da se takovo zavjetovanje smatra kao osporivo i nesvršeno; s toga traži, da se njegovoj vlastodavci zavjetovana vodenica vrati u vlasništvo i posjed. Na to prisutni mutevelija odrješit govor otvori i reče: Da ta stvar zbilja tako postoji, ali da se po propisima i nazorima velikog imama Ebu Jusufa ovako zavjetovanje smatra gotovim činom, čim dotični legator rekne: „Ja to i to u vakuf dajem“, s toga ne može pristati, da se uvakufljeno imanje vrati zavjetovateljici, nego traži, da se to zakonskim osnovama utvrdi. Raspravljajući šerijatski sudac — komu neka Bog da moć, da teške poslove lahko vrši — pretresavši sve činjenice, nagje za shodno i zakonito te riješi osudom, da se ovo zavjetovanje smatra stvarnim i istinitim i na zakonima i šerijatskim propisima osnovanim te se kao takovo i potvrgjuje.

„Pisano 5. zilhidžeta 1265. (= 1848.).

„Svjedoci ovoga: Mehmed Šaćir efendija, sarajevski muftija, Sulejman Safer ef., muderis, Hadži Mustafa Muhibi ef., kadija, Sadullah ef. Alikadić, kadija, Sejid Mehmed aga Zildžić, Hadži Ahmed Derviš aga Handžić, Husein aga Mašić, Salih aga Žiga, Mehmed aga Ramić, kazandžija, Ali Riza ef. Hasibović, Abdullah Rašid ef. Česrić, Salih Ragib ef. Ćurčić i drugi.“

Godine 1246. (= 1830.) zavjetovala je neka žena Fatme Dudija, kći Hasan age Pehlivana, stanovnica Careve mahale, neke prihode u korist ove medrese. To dokazuje vakfija u sidžilu broj 69. zavedena.

الحمد لله الملك المتعال ذى العظم والبقاء والجلال الذى لايجرى فى ملكه التبديل والاستبدال ولايتصور فى سلطانه التحويل والانتقال والصلواة والسلام على سيدنا محمد صاحب الشريعة المصونه عن النسخ والزوال وعلى آله واصحابه ذوى الفضل والكمال اما بعد سبب تحرير كتاب شرعى و موجب تسطير حطاب مرعى اولدركه مدينهٔ سراى بوسنه ده جامع عتيق محله‌سى ساكنه‌لرندن فخر المخدرات فاطمه طوطى بنت حسين اغا پهلوان نام خاتون طرفندن وقف آتى ايله شروط وقيوداتى الذكرى تقرير واتمام رجوع واسترداده وكيل اولوب ذات مرسومه‌يى معرفت شرعيه‌ايله عارفان اولان محلهٔ مذكوره ساكنلرندن منلا صالح بن محمد وچوبان حسن محله‌سى سكانندن الحاج صالح علمدار بن حاجى احمد نام كمسنه‌لرك شهادتلريله وكالتى ثابت وثبوت وكالتنه حكم شرعى لاحق اولان جامع عتيق محله‌سى ساكنلرندن وقضات كرامدن معدنلى پاشاعيليچ حافظ عثمان افندى بن محمد نام كمسنه مجلس شرع شريف شامخ الارکنده واقفه مرسومه وقف آتى البيانه متولى نصب وتعيين ايلديكى چوبان حسن محله‌سى اشبو رافع الكتاب منلا عبدالله بن الحاج على مخضرنده بالوكاله اقرار نام وتقرير كلام ايدوب موكلهم مرسومه فاطمه طوطى خاتون وقتا كه بودنياى دون ونقش بوقلمونك عمرانى خراب وحاصل تراب اولوب روز حشر وجزا ويوم نشر اقاده جمله خفاة وعراة حساب دفتر حسنات وسيأتنده ايكى سايهٔ خيرات وظل صدقات تحتنده مستظل ومستريح اولمق رجا-يله متصرفه اولديغى جملهٔ املاك واطيب ا.والندن اولوب مدينهٔ مزبوره تمه‌سى قرالرندن قوشوه ديمكله عريف فريه‌ده معلومة الحدود والمقدار ايكى باب ملك منزلى ايله اطرافلرنده كائن بغچه‌ها وابنيهٔ سائره‌يى خالصاً لوجه‌الله وابتغاء لمرضاته‌الله تعالى ملكندن افراز واخراج ووقف صحيح مخلد وحبس صريح مؤبد ايله وقف وحبس ايدوب شويله شرط ايلديكه اشبو منلا عبدالله مادامكه لابس جامهٔ حيات‌اوله وقف مذكوره متولى اولوب بعد وفاته اولاد ذكورى واولاد ذكورينك اولاد ذكورى قرناً بعد قرن وبطناً بعد بطن على السويه وقف مذكوره متولى وعند عدم اولاد الذكور اولاد اناثى واولاد اناثنك اولادى كذلك وقف مذكوره متولى اوله‌لر وچوبان حسن محله‌سى ساكنلرندن كابو اوغلى منلا سليمان وبعد وفاته واولادى واولاد واولاى وقف مذكوره ناظر حسبى اوله‌لر ومتولى مرقومك اولاد واولاد واولادى بعد الانقراضى نعوذ بالله الملك الفياض ناظر مرقومك اولادى واولاد واولادى وقف مذكوره متولى اوله ودخى شويله شرط ايلديكى انبيه وبغچه‌هاى مذكوره ايجاره وغله‌سندن بهر سنه قرق غروش نان عزيز واونر غروش شمع روغن يد متولى ايله اشترا ومدارس حجره‌لرنده ساكن طلبهٔ علوم فقراسنه توزيع وبهر سنه موكلهم مرسومه فاطمه طوطى ايله ابوينى ارواحنه ثوابنى هبه واهدا ايچون قرآن عظيم الشانى قرائت ايله اوچ عدد ختم شريف ايدن كمسنه‌لره قرق بش غروش اعطا وكذلك بهر سنه يوم عرفه‌ده ذبح ايله واقفهٔ مرسومه وارواحنه هبه وهديه اولنمق ايچون اون بشر غروش اوچ رأس قوچ اشترا ويوم مزبوره ذبح ايله لحوم وجلديى فقرا ومساكينه تصدق وبرمنوال محرر مثوباتى هبه واهدا اولنه ومصارف مذكوره بعد الافراز والاداء فضلة اجاره وغل باقيه‌دن لدالحاجه اينه مزبوره

يد متولى ايله تعمير وترميم اولنوب فضله هر نه قالور ايسه مبالغ وظيفهٔ توليت اولمق اوزره متولى اولنلر متصرف اولهلر ديو شرط وقيودنى تعيين وبيان وابنيه واملاك مذكوره‌يى فارغاً عن الشواغل متولى مرقومه تسليم اولدخى وقفيت اوزره قبض وتسلم ايدوب سائر متوليلر اوقافده تصرف ايتديكلرى كبى تصرف ايلدى ديو بالوكاله تقرير وشروط وقيودنى مذكورى اتمام ايلدكده متولى مرقوم دخى وكيل مومى اليهى جميع كلمات مشروحه سنده وجاهاً تصديق وشفاهاً تحقيق ايتدكدنصوكره وكيل مرقوم حافظ عثمان افندى عنان كلامنى بالوكاله سمت رجوعه عاطف وزمام وزمام مرامى صوب مرامه صارف اولوب اكرچه امام اقدم واعظم وهمام افخم واكرم رفيع الشان حضرت ابو حنيفه امام نعمان الكوفى عامله الله بكرمه الجلى والخفى حضرتلرينك رأى حطير و مذهب منيرى اوزره املاك وابنيهٔ مذكوره وقفيتى صحيحه لكن لزوم ايله اتصافدن عاريه اولمغله ابنيه واملاك مذكوره وقفيتندن مؤكلهم مرسومه طولجى فاطمه خاتون رجوع ومتولى مرقوم يدندن استرداد ايله كماكان ملكيته ادخال اولنمق بالوكاله مطلوبمدر ديدكده متولى رشيد تدارك كلام سديد وجواب باصوابه تصدى ايدوب اكرچه حقيقت حال منوال مشروح اوره اولدينى محل اشكال اولمغوب لكن امام فاضل ربانى وحبر كامل صمدانى الشهير بالامام الثانى ابو يوسف امام يعقوب حضرتلرينك رأى منيرى اوزره واقف مجرد وقفت ديمكله لزومى مفيد وواقف ايچون وقفندن رجوع استرداد امر بعيد وامام ثالث محمد بن حسن الشيبانى رأى سديدلرنده تسليم الى المتولى ايله وقفه لزوم عارض اولور ديو ابنيه واملاك مذكوره‌يى رد وتسليمدن امتناع وخصومت ونزاع ايدوب وقف مزبورك صحت ولزومنه حكم اولنمق بالتوليه مطلوبمدر ديدكده حاكم موقع صدركتاب طوبى له وحسن مآب افندى حضرتلرى ديدهٔ عنايتلريله جانب وقفه نظر ومناع للخير اولمقدن حذر ايدوب تمهيد امانى وقف اولى وتشييد مبانى خيرى اخرى كوروب عالماً بالخلاف الجارى بين الائمة الاسلاف فى امور الاوقاف ابنيه واملاك مرقومه‌نك وقفيتنك صحت لزومنه خصوص وعمومنه حكم صحيح شرعى وتسجيل ايله قضاء صريح مرعى ايدوب فصار وقفاً صحيحاً شرعياً وحبساً صريحاً مرعياً »فمن بدله بعد ما سمعه فانما اثمه على الذين يبدلونه ان الله سميع عليم« واجر الواقف على الله الجواد الكريم حرر فى اليوم التاسع من شهر ذى الحجة الشريفه لسنة ست واربعين ومأتين والف .

شهود الحال

تاجر الحاج ممش محمد عن محلهٔ باقر بابا ، ملا حسين بن صالح نعلچه‌جى عن م مرقومه ، قزاز يماق صالح بن ابراهيم صاريك عن م الحاج ادريس ، تاجر ملا محمد بن عبد الفتاح عن م يعقوب باشا وغيرهم

„Bogu hvala, poznavaocu svakog vremena, koji je nepromjenljiv i neprolazan, neka je selati selam na Muhameda, koji je gospodar najljepših ćudi i načela, te na njegovu kućnu obitelj i drugove mu, koji su postigli vrhunac sreće i znanja. Uzrok pisanja ovaj je: Stanovnica Careve mahale u Saraj-Bosni, žena Fatima Dudija, kći Hasanage Pehlivana, po svjedočenju Mula Saliha, sina Mehmedova, stanovnika

iste mahale i Hadži Saliha bajraktara, sina Hadži Ahmedova, stanovnika Čoban Hasan mahale, čiju su identičnost isti kod suda dokazali, opunomoćila je Hafiz Osman efendiju Pašalića Majdanliju, kadiskoga reda, sina Mehmedova, stanovnika Careve mahale, da ispred nje i u ime njezino izvrši niže slijedeće zavjetno očitovanje i uknjiženje, te je isti na osnovu tih dokaza u prisustvu Mula Abdullaha sina Hadži Alina, stanovnika Čoban Hasan mahale, inicijatora ovoga, koga je gore spomenuta Fatima Dudija mutevelijom niže označenih i zavjetnih nekretnina postavila, u ime svoje vlastodavke kod ovog šerijatskog suda dao slijedeće očitovanje: Moja vlastodavka, pomenuta Fatima Dudija kaduna, poznajući da je ovaj svijet prelazan a oni nebesni vječan i nepromjenljiv, gdje se ovosvjetska dobra djela nagragjuju, da bi dobro djelo učinila, odvojila je od svog cjelokupnog imetka dvije kuće sa baščama i nuzgrednim prostorijama, postojeće na kraju varoši u poznatom selu Koševi, čije su granice poznate, te ih u dobrotvorne svrhe zavjetovala kao za navijek stvarno i istinito zavjetovani legat i za to stavila slijedeće uvjete: da od strane njezine za ovaj vakuf imenovani i prisutni mutevelija Mula Abdullah bude i ostane mutevelijom dok je živ, a kad on umre da to pravo prijegje na njegovu mušku djecu s koljena na koljeno, a ako ovih nestane da to pravo prijegje na njegovu žensku djecu s koljena na koljeno, a Mula Sulejman, sin Kjabin, stanovnik Čoban Hasan mahale, da bude nadzornik toga njezina vakufa, a poslije njegove smrti da to pravo nadzornika prelazi na njegove potomke s koljena na koljeno, a ako bi mutevelini potomci, sačuvaj Bože, izumrli, da budu mutevelije sinovi i potomci spomenutog nadzornika Mula Sulejmana; da se uvakufljene nekretnine preko spomenutog mutevelije svake godine pod najam daju i da se od ovih prihoda svake godine po 40 groša kupi hljeba i po 10 groša zejtina i da se ovi hljeb i zejtin razdijeli megju sirotinju talebu, koja stanuje po medresama. Da se svake godine od ovih prihoda izdaje po 45 groša onoj osobi, koja će za dušu njenih roditelja proučiti kurânske tri hatme. Dalje, da se pred bajram svake godine kupe tri kurbana po 15 groša, i kad se ovi zakolju i ogule, da se za spas njezine duše meso od ovih kurbana kao i koža toga dana megju sirotinju razdijeli. Kad se sve ovo potroši da mutevelija od ostatka prihoda zavjetovane nekretnine opravlja i popravlja, a preko svega toga što ostane viška od prihoda, da taj višak ostane kao godišnja plaća za dotičnog muteveliju. Kad je sve ovo punomoćnik vakife očitovao i dovršio, reče: da ove nekretnine čiste i nepomućene pomenutom muteveliji kao uvakufljene na raspolaganje i upravljanje predaje, a mutevelija reče, da ih kao uvakufljene prima i da će sa njima upravljati i raspolagati, kao i ostale vakufske mutevelije. Pošto ovaj punomoćnik sve gore spomenuto očitova i to očitovanje prisutni mutevelija lično i usmeno potvrdi, tada i u tom momentu zastupnik vakife, Hafiz Osman efendija, svoje očitovanje preinači i oprovrgnu, rekavši: da su ovakova uvakufljenja po propisima i nazorima velikog imama Ebu Hanife Numana dozvoljiva i ostvarljiva, ali pošto se ovo uvakufljenje smatra kao naručeno i ne dovršeno, to on u ime svoje vlastodavke Fatime Dudije kadune zahtjeva, da se uvakufljene nekretnine od pomenutog mutevelije oduzmu i njemu u posjed predadu. Na ovaj zahtjev prisutni mutevelija dade odrješit odgovor i reče: i ako je zbilja tako u stvari, ipak je po nazorima i propisima drugog imama Ebu Jusufa imami Jakubu svako uvakufljenje svršen čin, čim se izrekne: „to i to dajem u vakuf“, te stoga nije moguće uvakufljene nekretnine vratiti. Po propisima i nazorima trećeg imama Muhameda, sina Hasanova, smatra se uvakufljenje svršenim činom, čim se ono dotičnom muteveliji na upravljanje i raspolaganje preda; s tih temeljitih razloga nemogu dozvoliti, da se ove nekretnine zavjetnici povrate, nego zahtjevam,

da se to zavjetovanje šerijatskom osudom osnaži. Sve ovo uzevši u pretres raspravljajući šerijatski sudac, komu neka da Bog moć, da teške stvari lahko rješava i pomišljajući na vakufske interese, izdade osudu, da se ovo uvakufljenje smatra na zakonu osnovano, istinito i stvarno te kao takovo potvrgjuje. Ko bi ovu osudu preinačio i oprovrgnuo, njega će Bog na strašnom sudu kazniti, jer Bog sve vidi i zna.

„Pisano 9. zilhidžeta 1246. (= 1830.).

„Svjedoci ovoga: Hadži Memiš Mehmed, trgovac iz mahale Bakr baba (At mejdan), Mula Husein, sin Salihov nalčadžija iz iste mahale, kazaz Jamak Salih Sarić, sin Ibrahimov, iz mahale Hadži Idris (Žabljak) i trgovac Mula Mehmed, sin Abdullfetahov, iz mahale Jakub pašine (Maguda) i ostali.“

Pred svoju smrt zavjetovao je ovoj medresi Ali Abid efendija Kapić, sin Mahmud Nedima efendije, a unuk H. Alin, jednu svoju kuću u Halač Davudovoj mahali. Ova je kuća po okupaciji izgorjela, a zemljište (arsa) za kuću u Većil Harč mahali u Toplik ulici istibdal učinjena (zamijenjena).

Isti Abid ef. preminuo je pred okupaciju na četiri godine.

Medresa ova, kad se je srušila gore rečena kuća, pripala je Merhemića medresi.

XXIV. Šeherćehajina ćuprija.

Šeherćehajina ćuprija blizu Bendbaše *(slika 43. a)* napravljena je godine 1027. (= 1617.), a njen osnivač bio je sarajevski ćehaja (načelnik), nekakov Hadži Husein, koji natpisom po računu ebdžeda tvrdi, kada je ta ćuprija sagragjena. G. 1259. (= 1843.)

b

a

Slika 43.

a) Šeherćehajina ćuprija. *b)* Drvenija ćuprija, do nje na lijevoj obali medresa Abdulkerim ef. Srmića.

dogodilo se velika poplava vode, koja je sa desne strane rijeke na ovoj ćupriji sagragjene dvije kule razorila te je tadašnji zapovjednik grada Sarajeva, Mustafa paša Babić, ove kule obnovio i popravio i na kamenu od kule isklesao natpis, koji se i danas nepovrijegjen nalazi. On glasi ovako:

„Od velike vodene poplave poruši se s ove strane ćuprija. Babić bi obnovitelj ovog dobročinstva. Mustafa paši neka dade Bog dug život.“

Jedna kula sa svodom na ovoj ćupriji bi porušena god. 1297. (= 1880.), ali je te porušene dijelove do godinu dana sarajevska beledija popravila i obnovila.

God. 1322. (= 1904.) dignute su stare ploče i ćuprija bi proširena, a mjesto ovih ploča napravljena je ograda ćuprije gvozdenim parmacima i tako obnovljena.

XXV. Drvenija ćuprija.

Niže rečene ćuprije bila je jedna drvena ćuprija uz Gjumišića medresu, koja se zvala „drvenija“ a tim istim imenom nazivala se i pomenuta medresa. *(Slika 43. b.)*

Kako piše mula Mustafa Bašeskija u svojoj kronici, deset dana iza kasuma god. 1206. (= 1791.) od velikih kiša pridošla je rijeka Miljacka toliko, da je sve ćuprije osim Šeherije porušila i da je protekla kroz Kračule ulicu tako, da je jednu tursku ženu spasio komšija nemusliman, iznesavši je na legjima iz njene kuće.

Iza ove poplave do nekoliko dana je tada glasoviti dobrotvor Hadži Mustafaga Bešlija ovu ćupriju drveniju na novo podigao, te je ista postojala sve do 1312. god., kada se je uz Miljacku kej napravio, kojom prigodom ove je ćuprije sasvim nestalo.

XXVI. Hadži Isatov mesdžid u Dugom sokaku.

U Dugom sokaku na desnoj strani uz brdo ima jedan mesdžid, koji se piše Hadži Isatov mesdžid, dug 9 *m* a širok 11 *m*, ozidan od čerpića a pokrit šimlom i ćeremitom. *(Slika 44.)* U njemu imade ćurs i mimbera, a na sva četiri duvara po dva prozora. Munara mu je kamenita, a šerefe na njoj željezno. Sofe pred mesdžidom su oko 4 *m* dugačke i široke, a papučluk je preko 2·5 *m* širok. Drveni stupci sa sofa nose strehu. Dvorište je dosta potijesno, ali sva je prilika, da su nešta zemljišta pritisle komšije. Mesdžid je lijepo popravljen i obojen, ali bezbeli zbog toga, što je u blizini istog mesdžida kuća bivšeg vakufskog mufetiša, dočim se tu, kako se čuje, na žalost samo klanja akšamski namaz, premda imam dobiva mjesečne plaće po 6 kruna od centralne vakufske uprave.

Pri ulazu u isti mesdžid, na desnoj strani uz vrata, imade jedna česma, koju je nedavno sarajevska beledija napravila.

God. 1040. (= 1630.) živio je u ovom kraju jedan tada čuveni naučenjak Hadži Isa efendija, koji je tu imao kuću i bašču. Od ovih nekretnina otvorio je tri sokaka, a na sredini im sagradio ovaj mesdžid, te je za održavanje istoga zavjetovao nekoliko hiljada akči gotova novca. Za tim je bio imenovan muftijom u Budimu, gdje je god. 1050. (= 1640.) kao muftija i umr'o.

God. 1095. (= 1683.), kada je Budim muslimanima oduzet, vratiše se potomci ovog muftije na staro svoje gnijezdo te su do nekoliko godina naprijed stanovali u Sarajevu i kako zvanični zapisnici tvrde, većinom su bivali kadije. Za navale principa Eugena izgorio je i ovaj mesdžid prigodom velikog požara, god. 1109. (= 1697.) do

temelja, ali ga je poslije toga obnovio Hadži Ali ef., Ćohadži zade, vrlo učeni kadija i stanovnik iste mahale. Toga vremena bio je u ovom mesdžidu imam nekakav Sulejman ef., a mujezin Mustafa, a dobivali su plaću od kamatnih prihoda zavjetovane

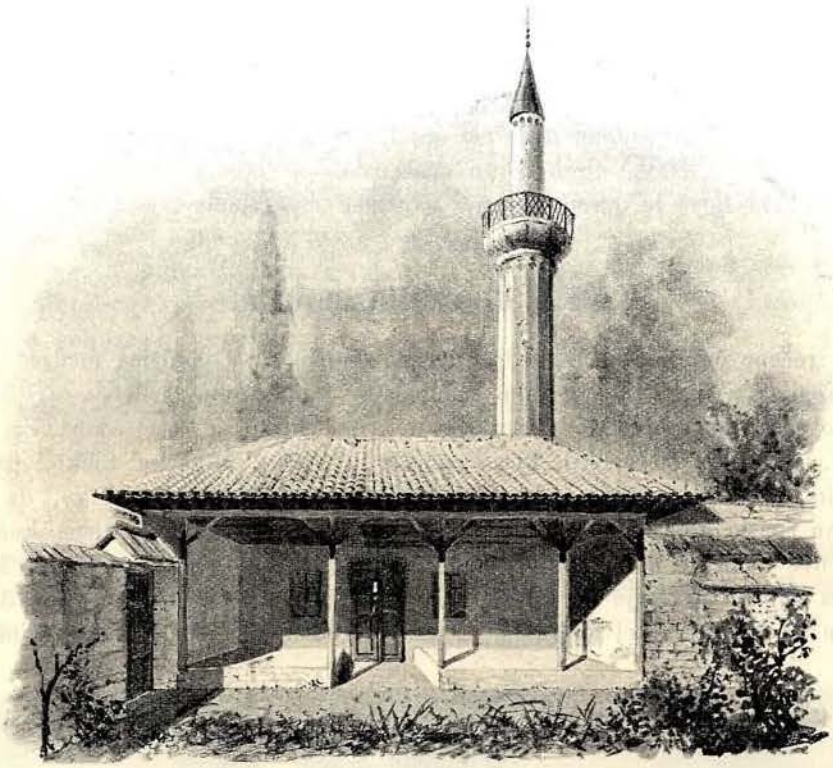

Slika 44. Hadži Isatov mesdžid u Dugom sokaku

gotovine, ali pošto je ta gotovina bila propala, ostaše ovi službenici bez plaće te su s toga stanovnici mjesni, godine 1118. (= 1706.), poslali molbu na državnu vlast, da im ona odredi plaću. Pošto im je ova molba odbijena, to je merhum Hadži Ali efendija Ćohadžija u tu svrhu zavjetovao svoja četiri dućana u Halačima, što tvrdi niže slijedeća šerijatska odluka:

تحقق عذر شرعی‌یه بناءً خصوصی آتی‌الذکرك محلنده کتب وتحریری التماس اولنمغین
صوب شرع انوردن مولانا سلیمان چلبی ابن محمد افندی تعیین وارسال اولنوب اولدخی مدینهٔ
سرایده سوق دباغان بالاده نهر مؤشتانچه قربنده واقع ابنیه‌سی محترق منازع فیه اولان عرصه‌لر
اوزرینه واروب زیل صحیفه‌ده محررالاسامی مسلمین ایله مجلس شرع خطیر ایلدکده مدینهٔ مزبوره‌ده
خیراتی واقع مرحوم الحاج عیسی محله‌سی امامی اسماعیل چلبی ابن سلیمان افندی ودیوانه کاتب
محله‌سی امامی مصطفی خلیفه ابن صالح خلیفه نام کسنه‌لر مجلس شرع معقود مذکوره ذکر آتی
الی عدد دکان عرصه‌لرینه باذن المتولی وضع یدی متحقق اولان غرانچه‌لی علی بك ابن احمد
محضرنده هربری اوزرینه دعوی وتقریر کلام ایدوب اشبو مشاهده ومعاینه اولنان عرصه‌لرك
دردی ذکر اولنانه الحاج عیسی وقفندن اولوب جامع شریفی امامنه مشروطه وایکی عرصه‌سی دخی

ذکری سبق ایدن دیوان کاتب وقفندن اولوب کذلك محلهسی جامعی امامنه مشروطه اولوب حالا بنالری بو دفعه واقع اولان حریق غالبده محترق اولمغین حدودلری معلوم اولمیوب بعد المساحه حدودلری تفریق وتمییز وهرعرصهنك مقاطعهٔ قدیمهسی دخی بیغرض مسلمیندن سؤال اولنوب دفتر وقفه قید ایتدیرلمك مطلوبمزدر دیدکلرنده فی الواقع ذکر اولنان التی عدد عرصهٔ حالهنك طول وعرضی ساحه اولندقده جملهسنك طولی قرق اوچ ذراع وعرضی یکرمی سکز ذراع اولوب دیوان کاتب وقفندن اولان ایکی عرصهیه اون ایکی ذراع رئلث بعدالافراز الحاج عیسی وقفنك سائر وقف دکاکینی طرفندن درت عرصهنك طولا یکرمی سکز زراع ایله ثلثان زراع باقی قالوب منوال محرر اوزره تقسیم وتفریق اولندقدنصکره ذکر اولنان عرصهلرك مقاطعهٔ قدیمهلری دخی لاجل الاخبار مجلس معقود مذکوره حاضر اولان ایوقوملی الحاج محمد محلهسی اهالیسندن درویش عبدالله بن الحاج شعبان ولیلی احمد بشه ابن شعبان نام کمسنهلردن استخبار اولندقده اشبو مشاهده اولنان بهر عرصهٔ مذکورهنك سنوی مقاطعهٔ قدیمهسی ایکیشر یوز یتمش اقچه اولدیغنی هر بری علی طریق الشهاده خبر ویردکلرینی مولانای مزبور محانده کتب وتحریر وبعده معاً بعث اولنان قهوهجی صالح بن عبدالله ومحضر مصطفی بن صالح ایله مجلس شرعه کلوب علی وقوعه انها و تقریر ایتدکلرندنصکره ذکر اولنان عرصهلرك سنوی اولمقدار قدیمی مقاطعهلری اولدوغی مجلس شرعده دخی اخبار اولنمغین موجبنجه ذکر اولنان هرعرصهنك سنوی مقاطعه قدیمهلری اولان ایکیشر یوز یتمش اقچهیی ادایه مزبور علی بکه بعد التنبیه الشرعی ماوقع بالطلب کتب اولندی فی الیوم العاشر من جمادی الآخر لسنه ست وثلثین ومأة والف.

شهود الحال

مصطفی چلبی تیرو یشربشه سربقال، الحاج مصطفی کچهجی، محمد چلبی بربر، الحاج احمد قوپروی، اسماعیل اغا قهوهجی، حسن چلبی عن محلهٔ الحاج عیسی، سیفاه خلیفه ابن شعبان، صالح بشه محضر، بیرام چلبی، محمد اغا قزاز، یوسف بشه بن قنطار، عمر بشه دنوی، دلی احمد دباغ، محضر درویش طاهر بن حسین

„Da bi se niže slijedeća šerijatska rasprava na licu mjesta obavila, poslan je po zahtjevu stranaka od strane ovog šerijatskog suda Mevlana Sulejman Čelebija, sin Mehmed efendin, koji došavši na lice mjesta u ulicu Gornji Tabaci kraj rijeke Moštanice, gdje se vodi spor o nekim izgorjelim zgradama i zemljištima, i tamo sastavi šerijatsko vijeće od niže navedenih lica i raspravu otpočne. Ovoj raspravi pristupiše Ismajil Čelebija, sin Sulejman efendin, imam Hadži Isa mahale i Mustafa Halifa, sin Saliha Halifa, imam Divan Ćatib mahale i kao tužitelji navedoše, da je prisutni Alibeg, sin Ahmed begov, Gazanicalija zvani, bez znanja i dozvole odnosnih mutevelija ovdje prisvojio šest komada zemljišta, od kojih četiri pripadaju vakufu Hadži Isatovu za izdržavanje džamijskog imama, a druga dva zemljišta pripadaju vakufu Divan Ćatib džamije, od kojih se izdržavao imam džamije, a na kojima su zgrade prigodom velikog požara izgorjele, te s toga nije moguće sada istima prave granice ustanoviti. S toga zahtijevamo, da se ova zemljišta premjere i njihove granice

uspostave i očiste i da se u nepristranih muslimana raspita i sazna, kolika je mukata ovih zemljišta i te činjenice da se zavedu u vakufske zapisnike i iskaze. Na ovaj je zahtjev ovih šest zemljišta izmjereno i oni su prostrani u duljinu četrdeset i tri aršina, a u širinu dvadeset i osam aršina, a kad se odbije prostor, koji otpada na dva zemljišta, što pripadaju vakufu Divan Ćatiba od 12 aršina i $^3/_3$, ostaju četiri zemljišta vakufu Hadži Isinu u prostoru od 28 aršina i $^3/_3$, koja su preostala od četiri dućana, te se na taj način ovaj razmjer sviju šest zemljišta uspostavio i konstatirao. Sto se tiče starih mukata, koje terete ova zemljišta, to su prisutni svjedoci Derviš Abdullah, sin Hadži Šabanov, stanovnik mahale Ivlakovali Hadži Mehmedove i Ahmed baša Lijalija, sin Šabanov, na stavljena im pitanja vjerodostojno dokazali, da se na svako ovo pojedino zemljište plaćalo stare mukate po 270 akči godišnje. Stoga je sudski izaslanik u društvu sa Salihom, sinom Abdullahovijem, kahvedžijom i Muhzurom Mustafom, sinom Salihovim, došao pred sud i o toku ove rasprave pismenim izvješćem sud izvjestio te se zbilja i kod ovog suda ispostavilo i utvrdilo, da se gore spomenuta svota mukatske pristojbe na sporna zemljišta plaćalo: Stoga je i ovaj sud, na osnovu tih stvarnih dokaza, riješio i naredio tuženom Alibegu, da na ova zemljišta svako na po se plaća po 270 akči godišnje mukatske pristojbe te se ovo riješenje u sudske zapisnike zavelo i strankama izdalo.

„Pisano 10. džemazul ahira god. 1136. (= 1723.).

„Svjedoci ovoga: Mustafa Čelebija Tiro, Jašar baša Bakalbaša, Hadži Mustafa Kečedžija, Mehmed Čelebija berber, Hadži Ahmed Kopriva, Smajil aga Kahvedžija, Hasan Čelebija iz mahale Hadži Isa, Sejfulah Halifa, sin Šabanov, Salih baša Muhzur, Bajram Čelebija, Mehmed aga Kazaz, Jusuf baša Kantarija, Deli Ahmed Tabak, Derviš Tahir, sin Huseinov i drugi.

مدينهٔ سراى بوسنه‌ده الحاج عيسى محله‌سنده استيلاء كفاردن صكره مرحوم چوقه‌جى
الحاج على افندى مجدداً بنا ايلديكى مسجد شريفك بابرات عالى امام ومتوليسى اولان اشبو رافع
الكتاب قضاة كرامدن محمد افندى ابن مصطفى بك مجلس شرع شريف انورده جامع عتيق محله‌سى
ساكنلرندن الحاج ابراهيم بن الحاج مراد محضرنده بالتوليه اوزرينه دعوى وتقرير كلام ايدوب
مسجد مزبورك امامى وظيفه‌سنه مقاطعه‌لرى مشروطه اولان وقف عرصه‌لرندن اولوب دباغان بالا
سوقنده واقع سنوى ايكى يوز يتمش اقچه مقاطعه‌لو درت قطعه عرصه وقف اوزرنده بنا اولنمش
مزبور الحاج ابراهيمك اون باب محزنى اولوب اشبو يدنده اولان عتيق حجت شرعيه ناطق اولديغى
اوزره سنوى مقاطعه مشروطه‌لرى اولان بيك سكسان اقچه بى طلب ايتديكمده مجرد مخازن مذكوره‌نك
صاحب اولى اولان مورو مصطفى اغا واوغلارينك تغلب وطغيان اتناسنده برتقريبله مقاطعهٔ مذكوره
تنزيل ونقصان اوزره متولى سابق تذكره‌لرنده تصريح اولنديغندن مقاطعهٔ مذكوره‌يى تماماً اداده
مخالفت ايدر سؤال اولنوب تماماً اليورمسى بالتوليه مطلوبمدر ديدكده غب السؤال مزبور الحاج
ابراهيم جوابنده فى الواقع وقف مزبور عرصه‌لرنده مبنى اون باب محزنى اولديغنى اقرار لكن
سنوى مقاطعه‌لرى درت يوز سكسان اقچه‌در ديوب يدنده اولان متولى سابق تذكره‌لرينى ابراز و
بينلرنده اختلاف واقع اولمغله كتب فقهيه‌يه مراجعت اولندقده جامع الفصولينده سئل النسفى عن
ارض وقف فيه بناء مملوك وكان صاحب السكنى قداستأجر الارض باجر مثله يومئذ فتبدل المتولى

بعد زمان والزاد اجرمثله فانی مالك البناء الا بالاجرالاولی والمتولی الجدید لا یرضی الا باجر المثل الآن هل للمتولی ذلك قال نعم دیو مصرح بولنوب ومتولی مومی الیهك یدنده اولان فتاوای شریفه‌سنده دخی بو مقوله مقاطعه‌نك مقداری خصوصنده صاحب بنا ایله عرصه متولیسی . نلرنده اختلاف واقع اولیجق اجر مثل مقدارینه دکین متولینك قولی مقبول ومعتبر اولدیغی مسطور و ذکر اولنان اون باب محزنك مقاطعهٔ مثللری بیك سکسان اقچه‌دن دخی زیاده اولدیغی لدی‌الشرع الانور ظاهر ومزبور الحاج ابراهیم دخی مقر ومتصرف اولمغین موجبنجه ذکر اولنان اون باب محزندن بهر سنه بیك سکسان اقچه اجاره زمین جانب وقفه بعدالحکم الشرعی ماهوالواقع بالطلب کتب اولندی فی غره ذی القعدة الشریفه لسنة تسع وثمانین ومأة والف .

شهود الحال

ابراهیم بشه پولو تابع ابلاغی . صالح بشه مطاقچی . ملا محمد عباجی . مؤذن ملا صالح حلاج . درویش عبدالله افندی . السید فیض‌الله افندی . شیخ عبدالله کاتب . علی‌خواجه بیاجی وغیرهم

„Začetnik pisanja ovog hudžeta, Mehmed efendija, sin Mustafa begov, kao imam i mutevelija, ovlašten carskim beratom, došao je pred ovi šerijatski sud i u prisustvu Hadži Ibrahima, sina Hadži Muratova, stanovnika Careve mahale u svojstvu tužitelja, te reče, kako je poslije navale inovjeraca merhum Hadži Alija Čohadžija u mahali Hadži Isatovoj u Sarajevu podigao jedan mesdžid i za osiguranje plaća za imama podigao na četiri vakufska zemljišta u gornjim Tabacima ulici četiri zgrade, na koje se plaćalo po 270 akči godišnje mukate, te pošto je na ovom istom zemljištu, komu sam ja mutevelija i nadzornik, tuženi Hadži Ibrahim, sin Hadži Muratov, podigao deset magaza to ja na osnovu starog šerijatskog riješenja (hudžeta), po komu je propisano, da se za ova zemljišta plaćalo godišnje mukate 1080 akči, koju sumu tražio sam od tuženog, premda se zna, da je ona mukata snižena uslijed nasilja Mustafa age Morića i njegovih sinova, koji su bili prije vlasnici toga, što se ustanovljuje i teskerom tadanjega mutevelije, ali ipak od tuženog tražim, da mi plati utuženu potpunu mukatu. Na pitanje tuženi Hadži Ibrahim Hadži Muratović priznade, da je na tom zemljištu podigao deset magaza, i da se na ovo glasom teskere starog mutevelije plaćalo samo 480 akči godišnje mukate, te se zbog ove zamršene rasprave izlegao spor, koji je dao povoda, da se obrate na fikijske kitabe. U kitabu džamiul fusulejinu veli se na ime, da je imami Nesefija, zapitan, kome će se presuditi, ako na vakufskom zemljištu bude napravljena zgrada, a zemljište bude uzeto pod primjernu kiriju te bi se kasnije mutevelija promijenio i zatražio povišicu kirije na zemljište, a vlasnik zgrade bi se tome protivio i ne htio pristati na povišicu, a novi mutevelija bi se tome protivio, odgovorio je imami Nesefija, da se u tom slučaju prizna pravo muteveliji. Zbog toga je pomenuti mutevelija i tužitelj u tom smislu pokazao i fetvu, na osnovu koje se ustanovljuje, da je mukata na preporna zemljišta bila više od 1080 akči godišnje, što je i sam tuženi napokon priznao: s toga se ova osuda izreče i tuženom naredi, da na prepornih deset magaza plaća dotičnom muteveliji 1080 akče godišnje zemljišne pristojbe, te se ista osuda strankama dostavila.

„Pisano početkom mjeseca zilkadeta godine 1189. (= 1775.).

„Svjedoci: Ibrahim baša Bolo, Salih baša, mutapčija, Mula Mehmed, abadžija, Mula Salih, mujezin halač, Derviš Abdullah ef., Sejid Fejzulah ef., šejh Abdullah, pisar i Ali Hodža, bojadžija.

Tijekom se vremena munara ovog mesdžida srušila, te je stanovnik Careve mahale, Misirija Hadži Hasan ef., pred svoju smrt od svog imetka iz temelja sagradio munaru od kamena, što dokazuje niže slijedeća odluka, koja je na licu mjesta sastavljena.

Ona glasi ovako:

مصری حاجی حسن وفائی افندینك ثلث مالینك حجت شرعیه‌سیدر .

مدینهٔ سرای پوسنه‌ده باقر بابا محله‌سی سکانندن باعث هذه الکتاب موستاری احمد افندی ابن عمر محفل قضایه کلوب تقریر کلام وافادهٔ مرام ایدوب مدینهٔ مزبوره‌ده جامع عتیق محله‌سی ساکنلرندن ایکن بوندن اقدم وفات ایدن مصری وفائی خطاط الحاج حسن افندی ابن عبدالله ثم متوفی المرء یستظل بظل صدقات مفهوم حدیث منبئی تدبیر وذا مات ابن آدم ینقطع عنه عمله الا عن ثلث علم ینتفع به وولد صالح یدعو له وصدقة جاریة کلام کهربار سیدالابراری تفکر ایدوب خیرات وحسناته طالب وصدقات وتبرعاته راغب اولوب حال حیاتده وفاتدن درت کون مقدم وصیت ایلدی شوجهله که بعدالوفات جمیع محلفات معرفت شرعیله تحریر ثلث مالی افراز اولنوب ثلث مالندن برموجب وصیت ابتدا تجهیز وتکفینه واسقاط صلواة واحاطهٔ قبره یتمش ایکی بیك اقچه حرج وصرف اولنه وعرب حسن خدمتکارینه یدی بیك ایکیوز اقچه وعثمان خدمتکارینه اوچ بیك آلتیوز اقچه اعطا اولنوب حجت وصایت حرجی یتمش ایکی بیك اقچه قلمیه بیك درتیوز قرق اقچه ومحضرانه بیك ایکیوز اقچه وقاضیعسکر طرفندن کلان چوقه‌داره یکرمی طقوز بیك بشیوز یکرمی اقچه وطوپال الحاج محمد بنا ایلدیکی مکتب طلبه‌سنه برقطعه مصحف شریف ایچون درت بیك طقوز یوز یکرمی اقچه ومکتب مذکور دوشمه‌سیچون کبیر کلیم اوچ بیك یوز یکرمی اقچه واورطه کلیم ایچون بیك طقوز یوز یکرمی اقچه ویانبولی کبه ایچون یدیبوز یکرمی اقچه و ابنیهٔ آتی‌الذکر کشفلرینه اوچ بیك طقوز یوز طقسان اقچه وکشف حجتی قلمیه‌سی بیك التیوز سکسان اقچه برای کتحدا وحدامیه بیك ایکیوز اقچه ومحضران ایکیوز یکرمی درت اقچه که جمعاً ایکیوز درت بیك یدیوز اللی درت اقچه معرفت شرعیله مصروفاتم اولان بعدالاخراج باقی قلان ثلث مذکوردن ایکیوز اوچ بیك طقوز یوز طقسان التی اقچه اذن شرعله وجوه بره وصایتم حسبیله حرج وصرف ایلدیکم ابنیه طرف شرع انوردن کشف وتحریر وصورت دفتر وحجت اولنوب یدیمه اعطا اولنمق بالوصایه مطلوبمدر دیدکده فی‌الواقع صوب شرع مطهردن مولانا محمد افندی ابن علی افندی تعیین واوسال اولنوب اولدخی مدینهٔ مزبوره‌ده طوراجق محله‌سنده واقع وصی مزبور احمد افندی ابن عمر ثلث مال مذکوردن بالوصایه مجدداً بنا واحیا ایلدیکی جامع شریف مناره‌سنه واروب مخضر مسلمنده بنادە وقوف تامی اولان استاد ومعماران سرای متمکنلرندن ذی اوستویه ولد میخات وطومه ولد نیقوله ایله بعدالکشف والمعاینه مجددا بنا اولنان منارهٔ مذکوره کراسته وعملیه‌سی یوز یکرمی بیك اقچه وجامع مذکوو حرمی اتصالنده دیوار والتی پنجره تیمورلرینه و

موصاق ایله جامع بوشیده‌سنه کره‌مید یدی بیك ایکیوز اللی التی اقچه وینه مدینهٔ مزبوره‌ده الحاج عیسی محله‌سنده کذلك وصی مذکورك ثلث مال مرقوم ایله مجدداً بنا واحیا ایلدیکی مناره محضر مسلمنده استاد معمارادن اسماعیل بشه ابن ابراهیم وذمی یوان ولد پتره ایله بعدالکشف منارهٔ مذکوره‌نك دخی بناسنه وصی مزبور قرق سکز بیك اقچه حرج وصرف ایلدیکی وینه شیخ بغدادی محله‌سنده اولان مسجد شریف تعمیراتنه یکرمی بیك یشیوز قرق اقچه السید عبدالله افندی مدسی تعمیراتنه یدی بیك ایکیوز اقچه که من حیث المجموع ذکر اولنان ابنیه اوزرینه ایکیوز اوچ بیك طقوز یوز طقسان التی جوروك اقچه حرج وصرف اولنوب براقچه نقصان بیله اولدیغی معلومکز دکلدر دیو مرقومون معمارلر اتفاق وانحاد ایدوب علی الشهاده خبر ویرکلرندنصکره مولانای مومی الیه واقع حالی محلارده کتب وتحریر ومعاً بعث اولنان جوقدار عمر اغا ابن سلیمان ومحضر اسماعیل بشه ابن احمد ایله مجلس شرعه کلوب وقوعه انها وتقریر ایتمکن موجبنجه بعد التنفیذ الشرعی ماهوالواقع بالطلب کتب اولندی فی الیوم الثامن عشر من شهر رجب الفرد لسنة اربع وثمانین ومأة والف .

شهـــ

i ocjenjivanje niže slijedećih zgrada 3990 akči i za troškove i pisanje ovog ocjenjivanja 1680 akči, a za ćehaju i sluge 1200 akči i najposlije za druge poslužitelje 224 akče, u svemu skupa iznosi 204.754 akče, te sam ovu sumu posredovanjem šerijata do sada izdao i potrošio, a kad se ovo odbije od trećine zavjetovanog imanja, ostaje još svota od 203.996 akči, koju sam svotu takogjer sa dozvolom šerijata kao ovlašteni tutor izdao za podizanje zgrada i potrošio te molim sud, da to pregleda i na licu mjesta ocjeni i na osnovu te ocjene meni izda iskaz i sudsko riješenje, što kao ovlašteni izvršilac legatov tražim. Po ovome zahtjevu izaslan je sa strane suda Mevlana Mehmed ef. Alieffendić, a došav on na lice mjesta u Duradžik mahalu u prisustvu muslimana i zidarskih vještaka iz Sarajeva: Ostoje Mihatovića i Tome Nikolića, pregledaše po pomenutom tutoru Ahmed ef. podignute zgrade i ocjeniše, da je za podignuće munare džamijske, za materijal, majstore i radnike potrošeno 120.000 akči, nadalje utrošeno je za zid i šest gvozdenih demira u dvorištu ove džamije, za musluk i krov džamijski ćeremita i drugog materijala 7256 akči. Nadalje procijenitelji i vještaci, zidarski neimari Ismajil baša Ibrahimović i Jovan Petrović, pregledaše i druge po ovom tutoru od zavjetovanog tretinskog imanja podignute zgrade i procijeniše, da je na podizanje munare u džamiji u Hadži Isatovoj mahali potrošeno 48.000 akči a u popravak šejhi Bagdadina mesdžida 20.540 akči, nadalje na popravak Sejidi Abdullah efendine medrese 7200 akči, što sve skupa iznaša sumu 203.996 akči, te pomenuti vještaci očitovaše, da je odista toliko utrošeno i da nijedna akča ne fali, što svi prisutni jednoglasno potvrdiše i posvjedočiše, te je ovi sudski izaslanik u društvu sa Omer agom čokadarom Sulejmanovićem i Ismajil bašom Ahmedovićem došao pred ovaj sud, objavio o rezultatu rasprave i podnio pismeno izvješće, koje se od strane ovog suda kao vjerodostojno potvrgjuje i označuje i stranki napisa i uruči.

„Pisano 7. dan mjeseca redžeba 1184. (= 1770).

„Svjedoci ovoga: Mula Omer Sohta, Ljubinjac, Mula Mustafa Mlavo, Mostarac, Mula Mustafa Hafizović, Ahmed ef. Muderis, Sejid Mehmed ef., sarajevski muftija, Hadži Mustafa Serhadlija, Hadži Mustafa Bešlija, Hadži Mehmed Ablaković i drugi.

Godine 1250. (= 1834.) umr'o je nekakav Hadži Mustafa Frška, te je po njegovom zavjetovanju na popravak ovog mesdžida potrošeno 317 groša.

XXVII. Mesdžid Hadži Davuda Halača za Konakom.

U ulici „Za Konakom“ prema sadašnjoj pivari ima jedan mesdžid, koji se u zvaničnim spisima piše Halača Hadži Davuda, a narod ga zove „Za Konakom“ ili „u Murdariji“. *(Slika 45.)*.

Mesdžid je dosta malešan, od čerpića ozidan a pokrit je šimlom i ćeremitom. U sva četiri duvara bila su po 4 pendžera, ali je kasnije dućan, napravljeni u haremu, zaklonio tri pendžera i pô. Dvorišta nema u njemu, niti išta osobita.

Hadži Davud podigao je ovaj mesdžid god. 962. (= 1554.) i za pokriće njegovih potreba zavjetovao je nekoliko hiljada akči gotovih novaca, a za muteveliju imenovao Huseina sina Džaferova, nekog Redžeb hodžu za imama a nekog Kurda Veliju za mujezina, a zatim je god. 965. (= 1557.) umr'o.

Poslije njegove smrti ostala su mu djeca malodobna te je za tutora njihova od strane šerijatskog suda imenovan nekakav Hadži Bali. Od god. 973. (= 1565.) imamo za imamstvo ovog mesdžida slijedeće svjedočanstvo.

Slika 45. Mesdžid Hadži Davuda Halača za Konakom.

„Imam Hadži Davudova mesdžida, Husein, sin Jusufov, kao zakoniti imam, izjavio je pred šerijatskim sudom u prisustvu Ahmeda i Hadži Mahmuda, sinova Hasan Hadžinih, kao uslovnih imama, da je dosadašnji imamovog mesdžida Hasan umr'o te daova imamska služba uslovno pripada prisutnim Ahmedu i Hadži Mahmudu; ali pošto oni to ne traže, to zahtjevam, da se ta služba meni podijeli. Na to prisutni Ahmed reče, da on a i njegov pomenuti brat Hadži Mahmud ne traže da budu imami i pošto se dosadašnji mutevelija ovoga mesdžida, Husein, sin Džaferov, nalazi za sada u Misiru, nisam sve dotle, dok se on vrati i dok ja i brat ne zatražimo da budemo imami, protivan, da se pomenuti Husein imenuje imamom ovog mesdžida sa dvije akče dnevne plaće, što se ovim zapisnikom i potvrgjuje.

„Pisano u mjesecu saferu god. 973. (= 1565.)"

Ovoga mesdžida imam, polazeći u Carigrad, prenio je imamsku dužnost na Mahmud Halifu i to dragovoljno, što se vidi iz slijedećeg šerijatskog zapisnika: „Husein, sin Jusufov, imam Hadži Davudovog mesdžida, na koju dužnost ima i carski berat, izjavio je pred ovim šerijatskim sudom slijedeće: Sada putujem u Carigrad, s toga dužnost ovog imamluka dragovoljno ustupam začetniku ovog zapisnika, Mahmud Halifi, sinu Alije Kurda, sa dvije akče dnevne plaće te ga u tom svojstvu u mjesto sebe ostavljam, a pošto na to pristaju i stanovnici pomenute mahale, to se on u tom svojstvu imenuje i potvrgjuje, i o tome se ovo u sidžil zavede.

„Pisano početkom redžeba god. 973. (= 1565.)"

Još donosimo i slijedeću svjedočbu, po kojoj je na mjesto po oporučitelju postavljenog mutevelije Huseina, sina Džaferova, imenovan mutevelijom njegov rogjeni sin Ahmed, koja glasi:

„Pošto je Husein, sin Džaferov, naročiti mutevelija vakufa Hadži Davudova pošao nekud u drugi vilajet, to se ukazala potreba, da se ko drugi postavi mutevelijom; s toga se po zahtjevu Ahmeda, sina Hadži Davudova, imenuje i potvrgjuje on mutevelijom ovog vakufa, te se to u sidžil zavodi. Pisano 29. ševala god. 973. (= 1565.)."

Odnosno uvakufljenih gotovih novaca donosimo ovdje dvije zadužnice, koje glase ovako: „Od Halača Hadži Davuda vakufskih novaca daje mutevelija Ahmed, sin Vakifov, sa znanjem nadzornika Husein Halife Memiji, sinu Kurd Alinu, stanovniku iste mahale,

2400 akči a u ime kamata kao za neku robu — čohu — 240 akči. Jamac za to Ibrahim, sin Kurtov i Turhan, sin Hasanov. Od početka rebijulevela 973. god. za godinu vade."

„Od istog vakufa uzima 2000 akči stanovnik Careve mahale, Mehmed, sin Alin a u ime kamata kao za cijenu čohe daje 200 akči. Uzima od Ahmeda sina vakifova ove novce za godinu dana vade, računajući od početka rebijulahara god. 973. (= 1565.). Jamac: Hasan, sin Mehmedov. Svjedoci: Sadi, sin Uvejisov, Memi šah, sin Alin, Ibrahim, sin Ajasov i Kurt Velija, mujezin istog mesdžida."

Donosimo ovdje još i molbu stanovnika pomenute mahale, zavedenu u sidžilu br. 2. na 90. strani, u kojoj oni vele, da su tadašnjeg imama ovog mesdžida Mahmuda sa tog zvanja zbacili i traže, da se novi imam odredi i imenuje. Ona glasi:

„Stanovnici Halač Hadži Davud mahale, Hadži Idris, sin Alin, Sejid Ahmed, sin Hasanov, Mustafa, sin Alin, Nezir, sin Mahmutov, Hadži Mehmed, sin Omerov i ostali dadoše u šerijatskom sudu očitovanje, kako imam Hadži Davudova mesdžida, Mahmud, postupa po svojoj volji te ga više ne trebaju i za to traže, da se na njegovo mjesto za imama postavi prijašnji imam ovog mesdžida Mevlana Muslihud-in Elbostani sa dvije akče dnevne plaće. S toga se po ovom zahtjevu ovo u sidžil zavede. Pisano 2. safera 974." (= 1566.)

Poslije toga, prigodom velikog požara god. 1109. (= 1697.), i ovaj je mesdžid izgorio, ali su ga mahalski stanovnici o svom novcu god. 1115. (= 1703.) obnovili, a godine 1118. (= 1706.) napisali su sarajevski stanovnici opširan iskaz, u komu su nave'i, koliko je prije nekoliko godina navalom inovjeraca izgorjelo džamija i mesdžida i poslali taj popis u Carigrad, moleći državu, da izgorjele džamije i mesdžide obnovi, odnosno opravi i da i neke plaće poslužiteljima ovih bogomolja odredi. Za ovaj naš mesdžid veli se u pomenutom izkazu ovako:

„Navalom inovjeraca izgorio je i mesdžid Halača Hadži Davuda i naregjenjem božijim ova je uništena bogomolja popravljena, te su imam Husein efendija, koji je imao šest akči dnevne plaće i mujezin Abdullah sa četiri akče dnevne plaće, koju su od prihodnih kamata uvakufljenog gotovog novca primali, ostali bez službe uslijed uništenja zaklade i mole, da im te plaće država iz svojih sredstava odredi."

Godine 1221. (= 1806.) stanovnik pomenute mahale, Hadži Hasan, sin Ibrahimov, kazaz, uvakufio je ovom mesdžidu jedan svoj dućan u Kazazima. To tvrdi ova oporuka, koja je zavedena u 46. broju sidžila.

الحمد لله الملك الستار الذى جعل الصدقة الجارية سبباً للنجاة من النار والصلوة والسلام
على سيدنا محمد المصطفى وعلى آله واصحابه الاخيار اما بعد سبب تحرير كتاب شرعى و موجب
تسطير خطاب مرعى اولدوكه مدينهٔ سراى بوسنه ده حلاج داود محله سى سكاندن قزاز الحاج حسن
بن ابراهيم نام كسنه طرفندن وقف آتى الذكرك تقريره وكيل اولوب بما هو النهج الشرعى و لتى
ثابت اولان محلهٔ مزبوره سكاندن صحانى ملا محمد بن الحاج احمد نام كسنه مجلس شرع خطير لازم
التوقيرده لاجل المحاكمه و لتسجيل وقف آتى البيان متولى نصب وتعيين ايلديكى طوپال ايحان محله سى
سكاندن شريكى قزاز الحاج يوسف بن عبدالله مخضرنده بالوكاله اقرار ندم وتقرير كلام ايدوب
مؤكلم مزبور الحاج حسن جملهٔ املاك واطيب اموالندن مدينهٔ مزبوره ده برطرفى غورده زاده
سليمان اغا دكانى وبعضاً حصكى عبدالله اغا محزنى وبرطرفى جينو حصكى مصطفى اغا دكانى وبعضاً

قولوباره خان آخوری وبر طرفی غورو الحاج مصطفی اغا محزه‌سی وطرف رابعی طریق عام ایله محدود و ممتاز سنوی سکسان بش پاره مقاطعه‌لو عرصه‌سی مرحوم غازی عیسی بك وقفی وبناسی ملك ارباب دکان ایله وراسنده اولان محزنی باذن متولی وقف صحیح شرعی وحبس صریح مرعی ایله وقف ایدوب شویله شرط ایلدیکه دکان مذکورایله محزن مرقوم بهر سنه امین کسنه‌لره اجاره مثلیله ایجار و اجارهٔ حاصله‌دن اولان سکسان بش پاره مقاطعهٔ مذکوری بعدالاداء وظیفهٔ تولیت اولمق اوزره سنوی بش غروش متولی متصرف اولوب باقی قلان اجاره‌سی متولی معرفتیله اونی اون بر حسابی اوزره دور شرعی وکفیل قویه‌یه ربط ایده‌رك مستقرضینه معاملهٔ شرعیه ایله اقراض اولوجهیله الزام ربح ایله اعمال ایده‌رك مال وقف مذکوری متولی بالامان اخذ وقبض ولدی الاقتضا دکان مذکور ایله محزن مرقومك تعمیر وترمیمنه سالف البیان حلاج داود محله‌سنده واقع مسجد شریف ومعبد لطیف پوشیده‌سی تعمیر وترمیمنه حرج وصرف اولنه وجهت تولیت مذکوره مرقوم الحاج یوسف متصرف اولوب بعد وفاته محلهٔ مذکوره اهالیسی امانت ایله معروف واستقامت ایله موصوف برکسنه‌یی انتخاب وحاکم الوقت معرفتیله متولی نصب اولنه دیو شروطنی بالوکاله بیان وتقریر وختم کلام ایلدکده متولی مزبور الحاج یوسف وکیل مزبور ملا محمد نام کسنه‌یی وجاهاً تصدیق وشفاهاً تحقیق ایلدکده نصکره وکیل مزبور ملا محمد عنان کلامنی سمت رجوعه عاطف اولوب اگرچه امام اعظم ابو حنیفه نعمان ابن ثابت رحمه الله قتنده عقارك وقفیتی صحیحه لکن لزومیله افتادن عاریه‌در بناء علی ذلك دکان مذکور ایله محزن مرقوم مؤکلم مرقوم الحاج حسنك ملکیتنه ارجاع ومتولی مزبورك کف یدینه تنبیه اولنمق بالوکاله مطلوبمدر دیدکده متولی مزبور الحاج یوسف جوابه تصدی ایدوب امام ثانی ابو یوسف حضرتلرینك قتنده واقف مجرد وقفت دیمکله لازم ومعتبردر دیو ملکیته ارجاعدن امتناع ایلدکده حاکم شرع خطیر سهل الله علیه کل امرعسیر حضور معالی ارتسامله رنده ترافع وبووجه اوزره تنازع ایلدکلرنده حاکم حاسم طرفینك دلیللرین تأمل ومناع للخیر اولمقدن حذر ایدوب وقف مذکورك صحت ولزومیله حکم ایدوب فصار باتفاق العلماء وقفاً صحیحاً شرعیاً فمن بدله بعد ما سمعه فانما اثمه علی الذین یبدلونه ان الله سمیع علیم واجر الواقف علی الله الجواد الکریم جری ذلك وحرر فی الیوم التاسع من شهر ربیع الاول لسنة احدی وعشرین ومأتین والف .

شهود الحال

عمر افندی بن علی افندی ، حمامی ملا عثمان ، درجی الحاج حسین ، الحاج خلیل ، مؤذن الحاج صالح ، بقال ملا عثمان ، باتو اوغلی الحاج محمد ، فنرجی محمد بشه ، کایو اوغلی محرم علمدار ، محرم اوغلی مصطفی بشه وغیرهم

۱۳۱٤ تاریخنده محلهٔ مذکور اهالیسند شاهین آغبچ عبدی اغا مسجد مزبور یاننده کی کندو خانه‌سنی بنا ایدرکن مسجد مذکور اعمار وحرمی قپوسی اتصالنده ارباب دکانی احداث اله مسجد مزبوره ربط ایلمشدر .

Sadržaj vakfije glasi:

„Bogu hvala, gospodaru i zatorniku svjetskih sramota, onome, koji je učinio dobrotvornost izvorom spasa od pakla. I neka je veliki selati selam našem efendiji, odabraniku Muhamedu i njegovoj obitelji i dobrim drugovima. U produljenju ovoga pisanja, koje se obavlja putem šerijata neka služi slijedeće: Hadži Hasan, sin Ibrahimov, stanovnik Halač Davud mahale u Sarajevu, kazaz, opunomoćio je od svoje strane Mula Mehmeda Sahaniju, sina Hadži Ahmedova, stanovnika pomenute mahale, čija je punomoć kod ovog suda priznata kao dokazana, te je ovaj punomoćnik ovlašćen, da u ime svoga vlastodavca izvrši niže slijedeće dobrovoljno zavjetovanje, na osnovu čega je u prisustvu Hadži Jusufa sina Abdullahova, stanovnika Topal Inhan mahale u Sarajevu (Vratnik), kazaza, kao odregjenog mutevelije, sa kojim će ovlaštenu dužnost izvršiti, dao u zapisnik niže slijedeće očitovanje: Moj vlastodavac, rečeni Hadži Hasan, odvojio je od svoga cjelokupnog nepokretnog imanja jedan dućan i uz ovaj jednu magazu, koje nekretnine postoje u Sarajevu, u granicama: s jedne strane dućan Sulejmanage Gurge, s druge magaza Abdullaha Hasekije, s treće dućan Džine Mustafage Hasekije, a s četvrte štala Kolobarskog hana i javni put i magaza Hadži Mustafe Gore, koje su nekretnine na zemljištu Gazi Isa begova vakufa podignute i plaća se ovoj zakladi 85 para godišnje mukate, te ove nekretnine u ime vlastodavca s odobrenjem prisutnog mutevelije za uvijek zavjetuje u dobrotvorne svrhe uz niže slijedeće uvjete: da se ove zavjetovane nekretnine svake godine povjerljivoj osobi uz primjernu godišnju kiriju iznajmljuju, te da se od ove najamnine plaća najprije odregjenih 85 para mukate, a zatim se muteveliji odregjuje 5 groša godišnje mutevelijske plaće, a ostatak kirije da mutevelija prima i da po potrebi zavjetovani dućan i magazu opravlja i popravlja, a zatim da u pomenutom mesdžidu Halač Hadži Davudovu krov opravlja i popravlja i da rečeni mutevelija Hadži Jusuf ostane u toj dužnosti dok je živ, a nakon njegove smrti da stanovnici ove mahale, u sporazumu sa dotičnim šerijatskim sucem, izaberu podesna i sposobna čovjeka za muteveliju. Ovo očitovanje zastupnika oporučiteljeva prisutni mutevelija Hadži Jusuf potvrdi kao istinito i stvarno, ali u tom momentu zastupnik vakifov, Mula Mehmed, oprovrgnu svoja očitovanja i reče, da je ovakvo zavjetovanje po propisima i nazorima velikog imama Ebu Hanife Numana istinito, nu ono se ipak smatra osporivo i neizvršeno, s toga zahtjeva u ime svoga vlastodavca, da se uvakufljeni dućan i magaza spoje sa ostalim nepokretninama njegovog vlastodavca i muteveliji da se naredi, da ista povrati. Na ovo mutevelija Hadži Jusuf odgovori, da ne može zavjetovane nekretnine vakufu povratiti, jer po propisima drugog imama Ebu Jusufa dovoljno je kad se kaže, da se neka nekretnina u dobrotvorne svrhe zavjetuje i time je zavjetovanje stvarno svršena stvar. Na to je šerijatski sudac, kojem neka Bog sve mučne stvari olakša, preslušavši izjave obiju stranaka i o tome potanko promislivši, da nebi bio uzrokom zabrani dobrotvornih čina, izrekao osudu u korist vakufa te ove nekretnine postadoše istiniti i stvarni legat vakufov. Ko bi ovo poslije nas oprovrgnuo, neka mu Bog njegovo ime na strašnom sudu oprovrgne, jer Bog sve čuje i zna, a plaću neka vakifu podijeli milostivi Bog. Pisano 9. dan rebijulevela god. 1221. (= 1806.).

Svjedoci: Omer ef., sin Ali ef., Hadži Mula Osman, sin Mehmed ef., Mujezin Hadži Salih, Hadži Mehmed Batić, Muharem Bajraktar, Čajić Mustafa baša Muharemović i drugi.“

Godine 1314. (= 1896.) stanovnik ove mahale Abdaga Šahinagić, praveći kuću kraj ovog mesdžida, popravio je i ovu bogomolju i kraj njenih vrata sagradio jedan dućan, koji je ovom mesdžidu zavjetovao.

Женидба у босанској Крајини

котара јајачког, варцарског, кључког и т. д.

Приопћио

С. Л. Б.

На селима ових котарева момци се жене од осамнаесте до двадесет и четврте, а исто тако дјевојке се удају од петнаесте до осамнаесте године. — Има случајева, да се по који момак ожени и у шеснаестој години, али то чини само онда, ако у својој кући нема довољно радних сила — задруге.

У овим крајевима најрадије се момци жене из својих села, а исто тако радије се дјевојке у своја села удају, ма за њих испадале много боље прилике у другим селима. Дальна села за њих су „јабана". — Главни разлог овоме ближњем узимању, колико смо освједочени, бити ће тај, што се момци и дјевојке у својим селима од дјетињства познају.

Много се пази на фамилију момака и дјевојака. Они веле: „Од добрих родитеља добра су и дјеца".

До прије неколико година родитељи момака и дјевојака одлучивали су о њиховој судбини, односно женидбе и удаје. Без родитељске приволе није син могао нити смио узети дјевојку, ма како да ју је волио. Исто тако, није дјевојка смјела од својих родитеља, да се уда за онога момка, коме је они небише дали. — Овом родитељском пресијом дјеца су морала бити задовољна.

Тога старог обичаја већ нема, он је ишчезнуо, што је сасма природно. Ашиковање момака и дјевојака долази само по себи, а то још од онога времена, док заједно чувају благо.

Да момак и дјевојка још млади ашикују и да се воле, то никоме казати неће, до онога времена, кад се мисле узети. — Тад настаје права љубав, кад момак и дјевојка пођу на збор. Поћи на збор, значи, да родитељи дозвољавају сину женидбу а ћерки удају. Збор је код цркве кад су црквене свечаности — благдани, а збор још значи црквена слава.

На збору момци носају плоску — чутуру ракије, те поје дјевојке и њихове родитеље. Нема случаја, да дјевојка неће примити момачку плоску са ракијом, па она њега и најгоре мрзила, а исто тако и њени родитељи.

Пошто оваквих зборова нема у години много, то ипак момци и дјевојке имају прилике, гдје ће се разговарати и ашиковати, а то су сијела — прела. Ова прела бивају само у зимско доба, док су дуге ноћи и кад сељак нема шта радити на пољима.

*

У свакоме селу па и махали, нађе се по једна кућа, у којој нема мале дјеце, старих људи и жена. Такова је кућа подесна за прело, и у њој се искупљају дјевојке, да преду конопно и ланено предиво, од кога ткају себи и својим укућанима рубље.

По врх собе смјештене су уске дрвене клупе, на које дјевојке једна до друге редом сједају, а долазе на прело праћене својим рођацима или браћом. У соби је земљана фуруна, у којој непрестано гори ватра, па ко се није на ту врућину обикао, томе изгледа, да ће му од врућине мозак пући.

Дјевојке долазе око 7 сати у вече и преду, а мала лампа виси на дувару, од које баш нема довољно свјетлости, али није велика свјетлост нити нужна, пошто су оне обичне и у сумраку да преду. Оне су искупљене, тихо разговарају и преду, а нестрпљиво очекују момке, знајући свака, да ће јој доћи онај, кога она воли!

Чује се пјесма, момци долазе све у групама, њих по неколико заједно пјевајући! Врата се отварају, момци улазе у собу и вичу: Добро вече домаћине! Домаћин и домаћица одговарају: Бог добро дао, момци! Дјевојке на ово устају у знак поштовања, питају се са момцима за здравље те поновно на своја мјеста сједају.

Момци сједају један до другога на под, пошто за свију нема довољно столица.

Кад су се сви искупили, онда почимају пјевати све два и два заједно. Њихове пјесме почимају овако:

„Ој, дје-вој-ко, душо, моја,
Чим ми-ришу њедра, твоја!?“

Дјевојке такођер пјевајући одговарају:

„Чим, ми-ришу, да ми-ришу,
Не, ве-ле ти мири-сати!“

Послије овакових пјесама, момци се играју прстена — поткапице, дижу се прошца, а то ће рећи, да огледају који је јачи. Осим ових игара нађе се и добар гуслар, који узме гусле и пјева народне јуначке пјесме, као н. пр.

„Мили Боже на свему ти хвала,
Какав бјеше Краљевићу Марко,
Какав ли је данас у тамници,
У тамници, Азачкој проклетој!“

Други гуслар пјева штогод шаљиво, да прело развесели, као н. пр.

„Браћо моја и дружино драга,
Почекајте да Вам пјесму кажем, —
Од истине за ове дружине!“
„Залајала куја на врх слуња
У Приморју вука опазила,
Како се је јадна престрашила
Брже од стра у Дунав скочила!“

Прошло је пола ноћи, што момци међу собом пјеваше и забављаше се, а сад је вријеме, да се сваки својој дјевојки примакне и настаје између њих тихи разговор, који траје до зоре! Оваковим згодама настане права љубав између момака и дјевојака.

Зима прође, а у прољеће и љето мало се који сељак жени. Они се жене у јесен, кад сву љетину саберу. Момак и дјевојка, који су се загледали и заволили,

комбинирају како да се узму? Ако пак знају да њихови родитељи са једне и друге стране нијесу противни, онда момак каже својој стрини, тетки, куми, пријн или коме другом од свога рода, да би он узео ту и ту дјевојку. Син својим родитељима своје жеље казати неће, пошто то сматра срамотом.

Једно од ове његове родбине, коме је он своје жеље открио, отиде његовим родитељима и каже: Ваш је син загледао ону и ону дјевојку и радо би се са њоме женио, а она му је дала ријеч, да ће његова бити, само жели, да је од њених родитеља испросите.

Ако момачки родитељи немају ништа противу дјевојке и њених родитеља, одмах налију плоску ракије, те по истој својти пошаљу дјевојчиним родитељима, да их пита, јесу ли они вољни дати своју ћерку за њихова сина

Носиоц ове плоске зове се проводаџија.

Проводаџија однесе плоску ракије дјевојчиним родитељима и каже им, да су га послали родитељи тога и тога момка, са плоском, да их упита: Били они хтјели дати своју ћерку за њихова сина? Још надодаје, да се дјеца воле. Ако пак дјевојчини родитељи немају ништа противу момка и његове фамилије, онда зову своју ћерку и питају је: Оћеш ли ти за тога момка? Дјевојка наравно одговори, да оће и тада њени родитељи приме плоску, пију ракију, заједно са проводаџијом.

На ово се проводаџија враћа кући момкових родитеља, веома весео и каже: Мени муштулук, а вама дјевојка! На ово родитељи момка набаве ракије, на ражњу испеку овна, накувају хљебова и пита, па купе сватове и иду на прошњу.

Дошао је речени дан кад треба ићи просити дјевојку. Сватови, које је домаћин позвао, искупљају се у вече а за њихов долазак свакако знају и дјевојчини родитељи, који се што боље спремају да сватове дочекају.

Око десет сати ноћи већ је све готово, сватови узјахују на коње и весело крећу, да дјевојку доведу. Момак по дјевојку не иде, пошто није обичај.

Сватови одлазе на коњима, а јело, које је приправљено, товари се на коња, кога води један човјек, а тога зову „Чауш".

Кад су сватови пред кућом дјевојчиних родитеља, одјахују са коња, вежу их за плот, улазе у кућу и нзивају: Добра вече домаћине! Сви редом сједају један до другога а у сваког је на руци плоска ракије. Чауш пред кућом опрема коње и скида пртљаг, који је дотјерао.

Настаје сасма обичан разговор. Домаћица куха црну кафу и даје сватовима. Кад је кафа попита, онда домаћин, као да ништа не зна зашто су ови дошли, упита: Шта је добри људи и која је срећа Вас донијела у ово касно доба у мој дом? Отац момка на ово питање одговара: Ја имам сина за женидбу, а ти имаш ћерку за удају и дошли смо да се спријатељимо! — На ово узима плоску и даје дјевојчином оцу, што чине сви сватови редом.

Дјевојка сватове у кући не дочекује, него иде у зграду да спава, док је не позову и док вријеме не дође. Ракију пију и разговарају а домаћица поставља софру, око које сједају сватови и домаћин. Кад се софра постави, тада домаћин пошаље једнога укућанина или комшију, да му иде зовнути из комшилука све кућне старјешине, пошто је то код њих обичај.

Настаје пиће и здравице трају, али нема обичаја пјевати док се дјевојка у кућу не уведе те не прими заруке и док се пријатељи не измире. Око пола ноћи, отац од момка каже: Ми смо домаћине дошли код тебе, да твоју ћерку просимо за мога сина и сада те молим, нека дјевојка дође, да ју видимо!

Домаћин заповједи своме сину, да изведе дјевојку, а ако нема сина, онда дјевојку изводи који други рођак. Син домаћина или рођак одлази у зграду, узима дјевојку за руку и води је у кућу са ријечима: Мени петица а Вама дјевојка! Кад дјевојка уђе у кућу пољуби у руку прво свога оца па онда све редом и тако стане дворити више њих.

На ово момачки отац пита дјевојчина, да ли ће му дати своју ћерку, за његова сина? Овај одговара, да оће и кад се дјеца воле нека им је сретно и благословено! Момачки отац вади јабуку да заручи дјевојку, а у овој јабуци буде од прилике од 15—25 форинти и пружа дјевојки. — Дјевојка пољуби свога оца у руку, па онда момачког и све редом те прими јабуку!

Јабука, — зарука, кад је примљена, одма пушка пукне, пријатељи се пољубе и почимају пјевати:

„Весели се ђувегина мајко,
Ево теби кићених сватова
И воде ти лијепу дјевојку!“

Млађарија из комшилука кад чује, да је пушка пукла и да је настало пјевање искупи се, те и она почима играти и пјевати. Тек сада уноси чауш оно јело и пиће, које је донио уз сватове. Настаје погодба између пријатеља. Дјевојчин отац тражи од пријатеља готових новаца за своју ћерку и то од 50—100 форинти.

Пријатељ на ово пристаје, вади кесу из које броји половину погодбе, а другу ће половину дати кад се поновно врати пријатељу — на повратак. Кад почме свањивати, чауш излази из куће, узима добар штап, па млати и уз то вичe:

Азур-ола кићени сватови,
Свиће зора путоват' се мора!
Кој' коњаник притежи колане,
А, ко пјешак обувај опанке!

Сватови дарују софру и у кући ако има женскиња и мале дјеце, дају им дар у новцу. Опраштају се са домаћином и домаћицом, т. ј. пријатељи се пољубе. Дјевојку изводи из куће њен брат или рођак и узјахује је на коња па предаје дјеверу, који је са сватовима дошао.

Растанак је веома дирљив. Сватови пјевају и веселе се што воде дјевојку, а отац дјевојчин и мајка остају плачући. Пушке пуцају, сватови пјевају и утркују се на коњима, који ће први да дође кући младожењиних родитеља, (те који сват први дође, тај добије бошчалук, гаће и кошуљу.

У кући домаћина, гдје се дјевојка доводи спремају се разна јела, комшије се искупе пред сватове и пјевају. Кад сватови дођу и дјевојку доведу, она држи у њедрима јабуку а у јабуци буду по два сексера. Док дјевојка није са коња сјахала, пребацује јабуку преко куће, па ако пребаци веле јој да је вриједна. — За јабуком лете дјеца и отимају се ко ће први да је ограби.

Сватови одјахују са коња, а исто тако и дјевојка, која, кад оће да ступи преко кућњега прага, савија се и пољуби праг, а то је знак, да је жељела у ову кућу доћи и док је жива, да је не жели оставити.

У кући настаје игра, и ако на сред куће гори ватра, уз коју су пристављени земљани лонци, у којима се кухају разна јела, ипак момци и дјевојке играјући поразбијају лонце и распу ватру, а пјевају:

Мајка сина женила,
И весеље чинила!

Сватови пију и одмарају се од пута и умора, а дјевојка је одведена у момачку зграду, гдје је пребуку из дјевојачког одијела у младинско. Одијело је готово једнако, само док је дјевојка, она носи капу и плетеницу низ леђа, а кад се уда, онда косу раздијели на два дијела, те објеси двије плетенице низ прса, а на главу привјеси бошчу.

Чим је млада пресвучена, одмах домаћин, младожења, дјевер, дјеверуша и и још многи други појахају на коње и иду у цркву, да се обави вјенчање. Код цркве чека свештеник, обави вјенчање те кад из цркве изађу понуде сватови свештенику и присутнима ракије, коју су од куће понијели у плоскама, а послије тога враћају се кући пјевајући све двоје и двоје заједно!

Када се врате домаћиновој кући, већ је тамо постављена велика софра пред кућом, око које је сјело од 50—100 особа. Сваки комшија донесе по један хљебац, питу, јагњећу плећку и плоску ракије. Нарочито је донио кум печеног овна и 10—15 ока ракије, а исто тако „војвода".

На чело софре сједа кум, а на другој страни софре „војвода". Пред њих се износи и поставља осим домаћинових јела и њихово све. Чауш долази код кума, узима редом сваки предмет што га је овај донио и почима викати:

О, Војвода! Војвода устаје и одазива се. Чауш наставља:

Ево дошао кум куму на весеље и донио печење, чурјеке печене, буклије наливене, жив и здрав био, сретан и честит и да Бог да, да вазда кумовао!

Овако редом чауш виче, ко је шта донио и благосива, па кад је све изредао онда скине капу и поновно иде куму, да купи прилоге за младожењу и младу. Обично први кум даје 5 фор. Чауш виче:

Ево кум даде 5 форинти, жив и здрав био, — сретан и честит, — сретна му и честита његова кеса била! Војвода и стари сват дарују готово као и кум, а други, који су за софром дарују колико који може. Све редом чауш изгласа, шта је који дао, па кад је већ све покупио, онда новце предаје младожењи говорећи: Теби млада и новци, а нама јело и пиће!

Сад долазе дарови, које је млада донијела младожењи, свекру, свекрви и другим укућанима, а нарочито: Куму, куми, војводи, војводиници, старом свату и старосватици. Све ове дарове чауш објави са: Ево млада донијела младожењи толико кошуља и гаћа, жива и здрава била! Куму, куми, свекру, свекрви и т. д. На свако чаушево викање као и на сваку поједину здравицу, млада се поклања до земље.

Игра и пјевање траје цијели дан, а чим наступи ноћ, одмах чауш виче: Вријеме је кући полазити, сад сватови да се растајемо! Софра се диже, сватови се опремају и одлазе кући пјевајући!

То је укратко, што смо имали рећи о женидби у босанској крајини, која је сасма без икаква луксуза. Још надодајемо, да четврти дан послије ове свадбе, поновно пријатељ одилази на повратак код младиних родитеља, да се докусурају у рачуну, који је пригодом просидбе и одведења дјевојке заостао.

Novi prilozi poznavanju fosilne tercijarne flore Bosne[1]).

Priopćio

dvorski savjetnik **Hermann Engelhardt** u Dražgjanima.

(Sa šest tabla.)

U prvašnjim godinama upoznali smo se sa većim brojem biljka, koje su za vrijeme tercijarnog doba pokrivale tlo današnje Bosne, ali sigurno predstavljaju iste samo jedan dio tadašnje flore. To potvrgjuju nova nalazišta, kojima nas od vremena do vremena usrećuje odlični istraživaoc geološke gragje Bosne i Hercegovine gosp. dr. Friedrich Katzer. Tim se sve više i više upotpunjuje nama već poznato i kroz to omogućuje dublji pogled u vremeno kao što i prostorno rasprostranjenje istih, što nas nuka da mu na ovom mjestu izrazimo najtopliju hvalu.

Ovaj put predleže nam fosilni ostatci biljka, koje potječu iz okolice Bijelog Brda, Banjaluke, Izvora Vodice, Modre, Breze, Teslića i Janjića. Do sada bili su nam poznati takvi fosilni ostatci iz Bijelog Brda (sravni: Isis, 1883., str. 85.), Banjaluke (vidi: Glasnik zem. muzeja za Bosnu i Hercegovinu XIV., 1902., str. 442.), Breze i Janjića (vidi isti Glasnik, XV., 1903., str. 115., Zenica Sarajevo); koji su sa novo dobivenim primjercima znatno popunjeni. Izvor Vodica leži u sjevernom dijelu banjalučkih naslaga, nalazište Modra u produktivnim naslagama kod Kamengrada, iz kojih su već prije bilinski ostatci opisani bili i to iz sela Zurnići i Umci (vidi: Glasnik XIV., 1902., Bosna i Hercegovina, str. 387.); nalazište kod Teslića je za nas novo.

Svi ovi ostatci potvrgjuju, da su naslage postale u jezerima, koja su postala u raznim dijelovima zemlje iza kako se je eocensko more povuklo. Moguće je, da je još u mladotercijarno doba postojao neki spoj sa morem, čime se jedino može objasniti nalazak *Zostera ungeri* Ett. u tim naslagama. Skoro na svim nalazištima nagjeni su ostatci od *Arundo göpperti* Münst. sp., što dokazuje, da je uz obale bila slatka voda i močvarno, upravo onako kao što je danas na mjestima gdje uspijeva njezina sadašnja nasljednica *Arundo donax* L.; nalazak ostataka *Sparganium* u istim naslagama ne osporava to.

Ugljenasto glineni kamen iz Teslića sa često neodregjivim uklopcima, koji obično leže stisnuti jedan pokraj i preko drugoga, kao što i sa nakupinama ostataka puževih kućica, potječe iz čisto močvarnih naslaga. *Cyperaiceje, Juncaceje* i *Gramineje* priključuju se ovima prema vani. Ostali su ostatci donešeni tekućim vodama u stajaće iz udaljenijih krajeva.

Usporedimo li ove bilinske oblike sa današnjim sličnim vrstama, doći ćemo do zaključka, da su one mogle uspijevati samo pod toplim nebom. Mi ne ćemo ovdje navagjati sva mjesta na kojima su one do sada nagjene; ipak ali upozorićemo, da flora Bijelog Brda, odakle potječe najviše vrsta, pokazuje u glavnom veću sličnost sa

[1]) O geološkoj gragji nalazišta izaći će posebna radnja u jednom od slijedećih brojeva „Glasnika".

florom iz Häringa, sa kojom imade dva puta više zajedničkih vrsta, nego li sa onom iz Sotzke, zbog čega ju mi svrstavamo u dônji oligocen (Ligurien). Što se tiče drugih bilinskih ostataka sakupljenim na ostalim nalazištima, može se predmjevati, da oni više ili manje pripadaju oligocenu, ali njihovo rasprostranjenje nije ograničeno samo na njega. Usporedimo li ih sa bolje poznatim florama gore navedenih dvaju mjesta, to pokazuju više sličnosti sa Häringovom florom, nego li sa onom iz Sotzke, što se ali može pripisati pukom slučaju kod sabiranja i nije isključena mogućnost, da budućnost pomoću nove gragje, dokaže protivno. Za sada može nam pružiti povoljan odgovor samo izučavanje ležajnog odnošaja slojeva, u kojima su ostatci nagjeni.

Nalazište: Bjelobrdo-Štrbci[1]).

Gljive.

Rod: **Sclerotium** Tode.

Sclerotium pustuliferum Heer, *tabla I., slika 18.*

Heer, Fl. d. Schw. I., str. 21., tab. 2, sl. 12. Ettingshausen, Beitr. z Parschlug, str. 9., tab. 4., sl. 6.

Plodišta su čvrsta, svogjena, okrugljasta.

Odgovarajuća sadašnja vrsta:[2]) *Sclerotium Pustula* Rabesch.

Vremeno rasprostranjenje:[3]) Oligocen, Miocen.

Gramineje R. Br.

Rod: **Arundo** L.

Arundo göpperti Münst sp., *tabla 1., slike 19., 23., 24.*

Engelhardt, Bosna i Hercegovina, str. 6. (390.).

Podanak je masivan, vrlo debeo, valjčast, koljenca leže jedno blizu drugog, korijenje izlazi dijelom iz koljenaca, dijelom iz članaka. Vlatovi su dugi i debeli. Lišće je plosnato, široko, prevučeno sa mnogobrojnim na blizu ležećim rebrima.

Na jednoj ploči vapnenog lapora našlo se je u neposrednoj blizini jedan pokraj drugog više podanaka, što pokazuje kako su gusto ove biljke rasle jedna pokraj druge. Nacrtao sam samo nekoje; ostale su tanje. Istaknuti nam je, da su svi podanci pretvoreni u kremen.

Cjevčani odlomak ubrajamo ovamo; naliči Heer-ovoj slici 33., na tabli 22.

Odg. sad. vrsta: *Arundo donax* L. (U predjelima oko Sredozemnog mora, Kavkazu i Kanarskim otocima.)

Vremeno rasprostr.: Oligocen, Miocen.

Rod: **Poacites** Brongn.

Poacites lepidus Heer, *tabla 1., slika 11.*

Heer, Fl. d. Schw. III., str. 162., tab. 146., sl. 27. Ettingshausen, Bilin I, str. 25, tab. 6., sl. 5. Engelhardt, Dux, str. 147., tab. 2., sl. 18.

Listovi su 2 do 5 *cm* široki, linealni, sprijeda na dugo zašiljeni, prevučeni sa 4 glavna rebra i 6 do 10 veoma nježnih rebara, koja teku megju njima.

Vremeno rasprostr.: Oligocen, Miocen.

---

[1]) Bilinski ostatci iz Štrbca sabrani su od asistenta zem. geološkog zavoda u Sarajevu gosp. Iv. Turina. — Originali čuvaju se u istom zavodu.

[2]) Odgovarajuća sadašnja vrsta: Odg. sad. vrsta:

[3]) Vremeno rasprostranjenje: Vremeno rasprostr.:

Poacites aequalis Ett., *tabla I., slika 9. i tabla VI., slika 1.*

Ettingshausen, Bilin I., str. 24., tab. 6., sl. 8. Engelhardt, Dux, str. 18., tab. 2., sl. 9.—11. Isti, Cyprisch, str. 7., tab. 7., sl. 13. Sieber, Nordböhm, Braunk., str. 93., tab. 5., sl. 47.*a*.

Listovi su linealni ili linealno-kopljasti; 6—11 *mm* široki, mnogorebrasti; rebra su veoma tanka, prilično jednaka, leže vrlo blizu jedno do drugoga.

Vremeno rasprostr.: Oligocen, Miocen.

Cyperaceje R. Br.

Rod: **Cyperus** L.

Cyperus (?) sp., *tabla I., slika 16.*

Na žalost predleži nepotpuni odlomak, na kojem se nalaze dvije glatko utisnute gomoljave tvorbe. Moguće da pripadaju podanku *Cyperusa*.

Rod: **Cyperites** Heer.

Cyperites subdimidiatus n. sp., *tabla I., slika 12.*

List je slabo savijen, oštro lagjast, obje polovice su nejednake, provigjen je u jednoj polovici sa 5, a u drugoj sa 2 rebra.

List je u sredini najširi, a srednje rebro svršava na vrhu lista.

Juncaceje Ag.

Rod: **Juncus** L.

Juncus retractus Heer, *tabla I., slika 7.*

Engelhardt, Zenica—Sarajevo, str. 1. (116.).

Vlatovi su 1—$1^1/_2$ *cm* široki, jasno prugavi.

Vremeno rasprostr.: Oligocen, Miocen.

Najadeje Rich.

Rod: **Zostera** L.

Zostera ungeri Ett., *tabla I., slike 13.—15.*

Ettingshausen, Sagor, I., str. 16., tab. 3., sl. 6.—17. Isti, Schoeneg, I., str. 24., tab. 2., sl. 45.; tab. 3., sl. 2., 3.

Syn.: *Zosterites marina* Unger, Chl. prot., str. 46., tab. 16., sl. 1.—3. Heer, Fl. d. Schw., I., str. 105., tab. 47., sl. 11.

Listovi su linealni, rebrasti; rebra teku usporedno.

Naši primjerci pokazuju kao što i oni iz Sagora različitu širinu i više puta su savijeni.

Odg. sad. vrsta: *Zostera marina* L. (Europa).

Vremeno rasprostr.: Oligocen, Miocen.

Typhaceje DC.

Rod: **Typha** L.

Typha latissima Al. Br., *tabla VI., slika 2.*

Engelhardt, Zenica—Sarajevo, str. 2. (116.).

Listovi su veoma dugački, 12 - 30 *mm* široki, većinom imadu 14—18 jačih sa poprečnim rebrima spojenih uzdužnih rebara a megju njima 4—6 veoma tankih rebara.

Odg. sad. vrsta: *Typha latifolia* L. (Europa, Azija, Sjeverna Amerika.)

Vremeno rasprostr.: Oligen, Miocen.

Rod: **Sparganium** L.

Sparganium stygium Heer. *tabla I., slika 8.*

Heer, Fl. d. Schw., I., str. 101., tab. 45., sl. 1. Isti, Polarl., str. 97., tab. 45. Engelhardt, Dux, str. 150., tab. 3., sl. 11.

Syn.: *Sparganium acheronticum* Unger, Iconogr. pl. foss., str. 47., tab. 7., sl. 23.

Listovi su linealni, na podini razlučeni, gusto ležeći, izbijaju iz debelog podanka, uzdužnih rebara posjeduje 12 do 14 i spojena su megjusobno sa poprečnim prugama.

Odg. sad. vrsta: *Sparganium natans* L. (Europa, Sjeverna Amerika.)

Vremeno rasprostr.: Oligocen, Miocen.

Cupressineje Rich.

Rod: **Glyptostrobus** Endl.

Glyptostrobus europaeus Brongn. sp., *tabla I., slike 1., 2.; tabla V., slika 18., tabla VI., slike 10., 11.*

Engelhardt, Dônja Tuzla, str. 11. (483).

Listovi su šiljasti, ljuskama slični, prislonjeni, na podini spušteni, bez rebara, kadkada sa srednjim rebrom, linealno odklonjeni. Češeri su kratki, jajoliki ili skoro okrugli, ljuske su podrvenjele, na njihovom polukrugljastom vršku nose 6 do 8 zubića li su posvema glatke, na gornjem dijelu hrpta su po duljini izbraždene u sredini glatke i sa tvrdim naborima provigjene, malo savijeno sjeme je krilato na podini srcoliko utisnuto.

Odg. sad. vrsta: *Glyptostrobus heterophyllus* Endl. (Kina.)

Vremeno rasprostr.: Gornja Kreda, Uocen, Oligocen, Miocen, Pliocen.

Abietineje Rich.

Rod: **Pinus** L.

Pinus holothana Ung., *tabla I., slike 4., 5.*

Unger, Kumi, str. 19, tab. 2., sl. 1.—11.

Češeri su jajoliki, veoma veliki, apophyse ljusaka rombski svogjene, sa oštrom poprečnom kobilicom, a u sredini sa okruglom bodljikom provigjene; tri četine na kratkim izdancima su ispružene, tvrde, na unutarnjoj strani žljebasto savijene, oštroi lagjaste.

Ettingshausen drži, da jedna u Sagoru nagjena četina ovamo spada. Po istom autoru svrstani su ovamo kratki izdanci iz Leobena (I., str. 16.), koji ali pripadaju jednoj drugoj vrsti, jer sastoje samo iz dviju četina.

Snopić četine slaže se osobito sa onim kod *Pinus regios* Ung. sp., tako da nije nemoguće da češer i četine ne spadaju zajedno, tim više što ih je Unger zajedno svrstao, jer su bile nagjene na jednom te istom mjestu.

Odg. sad. vrsta: *Pinus insignis* Dougl. (Kalifornija).

Vremeno rasprostr.: Oligocen.

Pinus sp., *tabla VI., slike 7., 8.*

Predleže odlomci četina od *Pinusa.* koje se slažu sa onima iz Orašja. (Dônja Tuzla, tab. I., sl. 8.)

Pinus sp., *tabla VI., slika 9.*

Predleže dvije četine koje tvore izdanak, samo kao odlomak i to dônjeg dijela, četine nijesu ispungane kao što kod prije spomenute vrste, naprotiv se može srednje rebro točno raspoznati. U tome se slažu kao što i gledom na širinu sa četinama od *Pinites oceanines* Ung. (Syll. pl. foss., tab. 35., sl. 1.—4.), vrsti, koja se do sada temelji samo na odlomcima; od četina spomenute vrste razlikuju se naše time, što su na podini zašiljene, čime naliče jednako širokim četinama od vrsti *Pinites centrotos* Ung. (Syll. pl. foss., tab. 37., sl. 1.—4.)

Krilato sjeme Pinusa, *tabla I., slika 3.*

Predleži samo jedno sjeme i s toga je njegovo svrstanje dvojbeno.

Sjeme je veoma maleno, jajasto, na jednoj strani ravno, na drugoj okruglo; krilce je maleno, na obim stranama valovito savijeno, na vrhu tupo. Približava se sjemenu od *Pinites Leme* Ung. (Iconogr. pl. foss., str. 95., tab. 35., sl. 9.—16.) izuzevši sl. 15., kod koje je sjeme veliko a krilce široko. Gledom na malenu veličinu sjemena, sjeća naš primjerak na sjemena od *Pinites Pothanus* Ung. (A. a. O., tab. 35., sl. 18.—21.), kod kojega ali rubovi krilca teku usporedo.

Casuarineje Mirl.

Rod: Casuarina Imph.

Casuarina sotzkiana Ung. sp , *tabla I., slika 10.*

Engelhardt, Bosna i Hercegovina, str. 5. (445.).

Stabljika je raščlanjena, članci su valjkasti, isprutani, grančice su nasuprotno razmještene, razlučivanje članaka vidi se samo na tankim ograncima.

Vremeno rasprostr.: Oligocen.

Myriceje Rich.

Rod: Myrica L.

Myrica hakeaefolia Ung. sp., *tabla I., slika 28., tabla VI., slika 27.*

Engelhardt, Bos. tercijarne biljke. Isis, na ozn. mj., str. 85. Isti, Dônja Tuzla, str 15. (487.).

Listovi su kožnati, čvrsti, kopljasti ili linealno-kopljasti, u peteljci suženi, zašiljeni i na daleko nazubljeni, prema podini nenazubljeni, ili kadkada posvema nenazubljeni, većina zubaca je megjusobno nejednaka; srednje je rebro jako, postrana rebra su nježna, zavinuta malko u obliku luka, rebarca su skoro tako debela kao što i sekundarna rebra.

Odg. sad. vrsta: *Myrica macrocarpa* H. B. (Peru, Nova granada.)

Vremeno rasprostr.: Eocen, Oligocen, Miocen pojedinačno.

Myrica acutiloba Brongn. sp. (?), *tabla VI., slika 13.*

Schimper, Traité de Pal. vég., II., str. 560. Engelhardt, Tschernovitz, str. 375 , tab. 4., sl. 7.—12. Syn.: *Asplenium difforme* Sternberg, Kers, I., 2., str. 29., 33., tab. 24., sl. 1. — *Aspleniopteris. difformis* Sternberg, Vers., I , 4., str. 21. — *Comptonia acutiloba* Brongniart, Prodr., str. 143., 209. Unger, Sotzka, str. 162., tab. 29., sl. 6.—8. — *Zamites difformis* Sternberg, Vers., II., str. 198. — *Pterophyllum difforme* Göppert, Übers. d. Ar. d. schles. Gesellsch., str. 137. — *Dryandra acutiloba* Unger, Sotzka, str. 162., tab. 29., sl. 6.—8. Ettingshausen, Prot. d. Vorw., str. 27 , tab. 4., sl. 2., 3. — Isti, Bilin, II., str. 17., tab. 35 , sl. 18.—26. Heer, North Greenld., str. 474., tab. 39., sl. 7. — *Myrica credneri* Engelhardt, Tschernowitz, str. 376., tab. 4., sl. 13.

Listovi su kožnati, linealno-kopljasti, na podini u peteljku suženi; izmjenito rasperjani, srednji roglji su prilično najednaki, većinom jajoliki ili trostrano i odmah zašiljeni, rijetko četverostrani, na dônjoj strani je rogalj više savijen nego li na gornjoj, po prilici tako dug kao što širok, strane na vršku i podini su manje, stapaju se više i više i pretvaraju se u okrugljasto-romski oblik; srednje rebro je nategnuto, u većem dijelu lista jednako debelo, i teče kao vrlo nježno rebro u okrajna pera, u svakom peru imade 2—6 postranih rebara, koji se ubrajaju skoro pod pravim kutem, malo su savinuta, jednostavna ili granata.

Vremeno rasprostr : Oligocen.

Myrica lignitum Ung., *tabla I., slika 27.*

Engelhardt, Isis, na ozn. mj., str. 86. Isti, Dônja Tuzla, str. 15. (487.)

Listovi su jedrasto-kožasti, kopljasti, linealno-kopljasti ili eliptično-kopljasti, dugo-peteljkasti, na podini u peteljku suženi, zašiljeni, nepravilno i na dugo nazubljeni ili nenazubljeni; srednje je rebro jako, prema vršku postaje postepeno tanje, postrana rebra su većinom jasna, zbližena, jednostavna, savijena u obliku luka i odvajaju se od srednjeg rebra pod skoro pravim kutovima.

Odg. sad. vrsta: *Myrica pensilvanica* Laue. (Sjeverna Amerika.)

Vremeno rasprostr.: Oligocen, Miocen, Pliocen.

Myrica banksiaefolia Ung., *tabla I., slika 20., 21.; tabla VI., slika 3.—6., 25., 26.*

Engelhardt, Bosna i Hercegovina, str. 6. (446.).

Listovi su peteljkasti, tvrdo-kožnati, linealni ili linealno-kopljasti, svuda oštro napiljeni, na obim stranama zašiljeni; postrana rebra odvajaju se skoro pod pravim kutevima, zbližena su, jednostavna, usporedna, teku u obliku luka.

Odg. sad. vrsta: *Myrica cerifera* L. (Sjeverna Amerika), *M. esculenta* Don (Nepal), *M. californica* Cham. (Kalifornija.)

Vremeno rasprostr.: Oligocen, Miocen.

Myrica acuminata Ung., *tabla I., slika 29.*

Unger, Gen. et sp., str. 396. Isti, Sotzka, str. 30., tab. 6., sl. 5.—10.; tab. 7., sl. 9. Heer, Polarl., str. 102., tab, 4., sl. 4., sl. 11.—16.; tab. 7., sl. 6. *b, c.* Isti, Bornstädt, str. 13., tab. 2., sl. 1. Isti, Balt. Fl, str. 33., tab. 7., sl. 1. Engelhardt, Braunk. v. Sachsen, str. 14., tab. 3., sl. 8, 9. Isti, Leitm. Geb., str. 357., tab. 1., sl. 5., tab. 374., tab. 5., sl. 3. Isti, Jesuitengr., str. 20., tab. 2., sl. 9. Isti, Dux, str. 153., tab. 3., sl. 13. Isti, Maeselwitz, str. 12., tab. 1., sl. 31. Isti, Himmelsberg, str. 264., tab. 1., sl. 44.

Syn.: *Dryandroides acuminata* Heer, Fl. d. d. Schw. II., str. 103., tab. 99., sl. 17.—21 ; tab. 100., sl. 1.—2.

Listovi su čvrsti, linealni ili linealno-kopljasti, oštro nazubljeni ili sitno napiljeni, izvučeni u dugi tanki šiljak, na podini suženi; srednje je rebro jasno, postrana rebra su ondje gdje su uzdržana zbližena, mnogobrojna, savinuta i odvajaju se pod dosta šiljastim kutovima.

Vremeno rasprostr.: Oligocen, češće u Miocenu.

Myrica sagoriana Ett. (?), *tabla I., slika 26.*

Ettingshausen, Sagor I., str. 18., tab. 3., sl. 30.—33., 35., 36.

Listovi su peteljkasti, slabo kožnati, kopljasti na okrajcima nejednaki, sitno napiljeni, ili skoro nenazubljeni, na podini suženi, na vrhu šiljasti, srednje rebro je jako, postrana rebra su nježna, odvajaju se pod pravim ili skoro pravim kutom, vijugava su i granata, tercijarna rebra se jedva vide.

Naš odlomak slaže se u svakom pogledu sa listovima ove vrste, ali radi nepotpunog otiska ne može se sa potpunom sigurnošću ovamo svrstati.

Vremeno rasprostr.: Oligocen.

Myrica sp., *tabla I., slika 33.*

Predleži maleni odlomak, koji sjeća na *Comptonia*, ali neodregjiv.

Ulmaceje Mirb.

Rod: Ulmus L.

Ulmus plurinervia Ung.

Engelhardt, Dônja Tuzla, str. 336.

Listovi ove vrste opisani su u mojoj malenoj radnji Isis, 1883., str. 86. iz Bjelogbrda i otisnuti na tabli V., slika 1. (ne na sl. 2., kako je to tamo pogrešno navedeno).

Vremeno rasprostr.: Oligocen, Miocen, Pliocen.

Betulaceje Bartl.

Rod: Alnus L.

Alnus kefersteinii Göpp. sp. (?), *tabla I., slika 17.*

Odlomak cvijetne čaške koji po svoj prilici ovamo spada.

Cupulifere Rich.

Rod: Quercus L.

Quercus mediterranea Ung., *tabla II., slika 1., tabla VI., slika 12.*

Engelhardt, Dônja Tuzla, str. 17 (489.)

Listovi su kožnati, kratko-peteljkasti, naopako-jajoliki, dugoljasto-eliptični ili dugoljasto-kopljasti, na vršku zašiljeni ili tupi, oštro napiljeni, na svakoj strani 7—10 postranih rebara koja sižu do okrajaka.

Listove ove vrste *Quercusa* kao što i više drugih iste vrste moramo označiti kao polimorfne. Vrlo je vjerojatno da nekoji listovi koji su bili opisani kao posebne vrste, spadaju sa ovim zajedno. U prvom redu vrijedi to za *Quercus Szirmayana* Köv. (Erdöbenge, tab. 2., sl. 1—5) za *Quercus Cyri* Ung. (Syll. pl. foss. III., tab. 22., sl. 3.) i za *Quercus urophylla* Ung. (Iconogr. pl. foss. tab. 41., sl. 11.).

Odg. sad. vrsta: *Quercus pseudococcifera* Desf. (Južna Europa, Sjeverna Afrika, Toplija Azija).

Vremeno rasprostr.: Oligocen, Miocen.

Quercus drymeja Ung., *tabla I., slika 30.*

Unger, Chl. prof., str. 113., tab. 32., tab. 1.—4. Isti, Sotzka, str. 33., tab. 9., sl. 1., 2. | Heer, Fl. d. Schw. II., str. 50., tab. 57., sl. 18., 20. Isti, Polarl., str. 167., tab. 11., sl. 1—3. Gaudin et Strozzi, Toscana, str. 17., tab. 6., sl. 4.; tab. 7., sl. 4. Massalongo, Fl. senegall. str. 186., tab. 24., sl. 7.; tab. 42., sl. 10. Ettingshausen, Bilin I., str. 58, tab. 16., sl. 9. Lesquereux, Tert. Fl., str. 157., tab. 19., sl. 14. Engelhardt, Braunk. v. Sachsen, str. 17., tab. 4., sl. 4. Isti, Dux, str. 159., tab. 6., sl. 8, 9.

Listovi su dugo-peteljkasti, slabo kožnati, kopljasti, na obim stranama suženi, tanko zašiljeni, napiljeni, postrana rebra sižu do okrajka.

Naš primjerak sl. 30., je najbliži onomu iz Švicarske.

Heer, Fl. d. Schw. II., tab. 75., sl. 19.

Nekoji listovi računani k vrsti *Quercus drymeja* Ung. kao što i *Andrea*, Siebenb. u. Banat, tab. 3., sl. 5, 6., i Heer, Beitr., tab. 5., sl. 5, 7., morali bi se izlučiti.

Vremeno rasprostr.: Oligocen, Miocen.

Quercus hamadryadum Ung., *tabla II., slika 2.*

Unger, Chl. prot., tab. 30., sl. 8. Heer, Fl. d. Schw. II., str. 50., tab. 77., sl. 1.—3.

Listovi su peteljkasti, slabo kožnati, naopako-dugoljasto-jajoliki, na podini kadkada valovito suženi; postrana rebra sižu do okrajka.

Da nije podina uvijek valovita bila pokazuje koli naš potpuno održani primjerak toli nepotpuni odlomak Heer-ov sl. 2. Kad Unger dodaje na osnovu svojeg primjerka daljnju pobližu oznaku: „Kratko-peteljkast", to moramo iza nalaska našeg primjerka predpostaviti, da je tamo peteljka bila pretrgnuta. Heer-ovi komadi bili su takogjer na podini pretrgnuti i nisu mogli pružiti razjašnjenja.

Po do sada nagjenim primjercima ove vrste ne može se stalno reći da li je ona samostalna vrsta ili spada sa kojom drugom zajedno.

Odg. sad. vrsta: *Quercus germana* Schlecht. (Meksiko).

Vremeno rasprostr.: Oligocen.

Quercus lonchitis Ung., *tabla III., slika 1.*

Ova je vrsta bila opisana iz Tuzle i Umca.

Nyctagineje R. Br.

Rod: **Pisonia** Plum.

Pisonia eocenica Ett. *tabla II., slika 14.*

Ettingshausen, Häring, str. 43., tab. 10., sl. 10. Isti, Sagor II., str. 33., tab. 9., sl. 4 - 8. Heer, Fl. d. Schw. III., str. 184., tab. 153., sl. 46.—48.

Listovi su slabo kožnati, nenazubljeni, naopako-jajoliki ili naopako-jajoliko-eliptični, često na podini kosi, u peteljku suženi, na vrhu tupi; srednje je rebro jako, postrana rebra su veoma nježna, jedva vidiva i odvajaju se pod slabo kosim kutevima.

Odg. sad. vrsta: Promatramo li naš list pod povećalom, pokazuje njegova nervatura veliku sličnost sa listom od *Pisonia Brunoniana* Endl. (Nerfolk) Ettingshausenov sjeća na list od *Pisonia aculeata* L (Istočna Indija).

Vremeno rasprostr.: Oligocen.

Laurineje Endl.

Rod: **Cinnamomum** Burm.

Cinnamomum scheuchzeri Heer, *tabla VI., slika 14.—16., 19., 20.; tabla I., slika 31., 32.; tabla II., slika 5.*

Engelhardt, Dônja Tuzla, str. 29. (501.). Isis, 1873., str. 87.

Listovi su skoro nasuprotno razmješteni, kožnati, glatki, peteljkasti, eliptični, jajoliki ili dugoljasti, trostruko-rebrasti, dônja postrana rebra teku sa okrajkom usporedno ili približno usporedno, ne dosižu vršak, izbijaju rijetko na podini lista, većinom u plojki iz srednjeg rebra, koje prema vrhu postaje tanje, njima omegjena glavna polja protkana su sa nježnim rebarcima, koja se odvajaju skoro pod pravim kutom; u gornjem dijelu odvaja se od srednjeg rebra više postranih rebara, koja se u luku megjusobno spajaju, okrajna polja protkana su sa tercijarnim rebrima koja se odvajaju skoro pod pravim kutom i teku u obliku luka.

Na *slici 5.* otisnut je u toliko abnormalan list što pokazuje na vrhu malo srcoliko utisnuti vršak a na jednom mjestu u sredini preveliku širinu.

Odlomak koji potječe iz Bjelog brda (tab. VI., sl. 19.), veoma je sličan onomu iz Saporta koji je poznat pod imenom *Cinnamomum ovale* (Dernières adjonctions à la

fl. foss. d'Aix-en-Provence, tab. 3., sl. 4.), i *C. sextianum* (Rev. d. l. Fl. d. gypses d'Aix, tab. 8., sl. 11.), obje ove odlike pripadaju po svoj prilici u *C. scheuchzeri* Heer.

Ostali ostatci koji potječu iz blizine vojarne u Bjelovu brdu narisani na tab. VI., odgovaraju posvema tipusu ove vrste.

Od ove vrste predleži nam veći broj listova osobito iz Štrbca.

Odg. sad. vrsta: *Cimamomum pedunculatum* Nees ab Esenb. (Japan.)

Vremeno rasprostr.: Eocen, Oligocen, Miocen, Pliocen.

Cinnamomum polymorphum Al. Br. sp., *tabla II., slika 3.; tabla VI., slika 17.*

Engelhardt, Dônja Tuzla, str. 30. (502.).

Listovi su peteljkasti, eliptični, na podini malo suženi, zašiljeni, trostruko rebrasti; postrana osnovna rebra ne teku sa okrajkom usporedo, nijesu pravilno zašiljeni te imadu kadkada žlijezde u kutovima koje čine sa srednjim rebrom.

Odg. sad. vrsta: *Cimamomum zeylanicum* Nees ab. Esenb. (Ceylon.)

Vremeno rasprostr.: Oligocen, Miocen.

Cinnamomum lanceolatum Ung. sp., *tabla II., slika 6.*

Engelhardt, Isis, 1883., str. 87. Isti, Bosna i Hercegovina, str. 11. (451.).

Listovi su peteljkasti, kopljasti, nenazubljeni, na vrhu i podini suženi, zašiljeni, trostruko-rebrasti; osnovna postrana rebra izlaze nasuprotno ili izmjenito iz srednjeg rebra, teku sa okrajkom usporedno i nepotpuno su zašiljena; iz njih izlazeća tercijarna rebra veoma su nježna, kadkada nevidiva; prema vršku izlaze iz srednjeg rebra postrana rebra koja teku u obliku luka i spajaju se megjusobno, dônja spajaju se osim toga i sa osnovnim rebrima.

Odg. sad. vrsta: *Cimamomum zeylanicum* Nees ab. Esenb. (Istočna Indija.)

Vremeno rasprostr.: Eocen, Oligocen, Miocen.

Cinnamomum subrotundum Al. Br. sp., *tabla VI, slika 18.*

Engelhardt, Dônja Tuzla, str. 30. (502.).

Listovi su peteljkasti, maleni, okrugli na vršku tupo zaokruženi, trostruko rebrasti; postrana rebra ne sižu do vrha.

C. subrotundum Al. Br. ne predstavlja po svoj prilici posebnu vrstu, nego bi se morao uračunati u *Cinn. Scheuchzeri* Heer. Vjerojatno je to s toga što je ova vrsta vrlo rijetka a osim toga *C. scheuchzeri* poznat kao veoma promjenjiva vrsta.

Vremeno rasprostr.: Oligocen, Miocen.

Santalaceje R. Br.

Rod: Santalum L.

Santalum osyrinum Ett., *tabla II., slika 15.*

Ettingshausen, Häring, str. 49., tab. 12., sl. 14.—18. Isti, Sagor II., str. 194., tab. 10., sl. 23.

Listovi su kopljasti, šiljasti, nenazubljeni, na podini suženi u kratku peteljku, kožnati, srednje rebro je jako.

Jedva vidiva postrana rebra, koja se blizu okrajka spajaju razabiru se jasno, isto tako kao što kod lista u sl. 12 *Santalum microphyllum* Ett. iz Häringa. Vrlo je vjerojatno da obje vrste zajedno spadaju. Rožnata tvorba našeg lista, kao i jako srednje rebro ponukali su me da ga ubrojim u *Santalum osyrunum* Ett.

Odg. sad. vrsta: *Santalum Canceolatum* R. Br. (Australija.)

Vremeno rasprostr.: Oligocen.

Proteaceje Lindl.

Rod: **Lomalia** R. Br.

Lomalia australis mihi. Isis, 1883., *strana 87., tabla V., slika 7.*

Ova po meni postavljena nova vrsta iz Bjelog brda ne predleži u sadanjoj gragji, spominjem ju jedino radi popunjenja flore naslaga Bjelog brda.

Rod: **Grevillea** R. Br.

Grevillea haeringiana Ett. *tabla II, slike 7—9.*

Ettingshausen, Prot. d. Norw., str. 12., tab. 2., sl. 1. Isti, Häring, str. 51., tab. 14., sl. 9.—14. Heer, Fl. d. Schw. III., str. 186., tab. 153., sl. 29.—31. Engelhardt, Leitm. Mittelgeb., str. 383., tab. 6., sl. 9.—11.

Syn.: *Grevillea kymeana* Unger, Kumi str. 33., tab. 6., sl. 31.; tab. 8, sl. 15.—31. Isti, Radoboj, str. 141., tab. 5., sl. 7. (?).

Listovi su linealni ili linealno-kopljasti, nenazubljeni ili razmaknuto nazubljeni, kratko peteljkasti ili sjedeći; srednje rebro je jasno, postrana rebra su nježna, jednostavna ili razgranjena i odvajaju se pod vrlo oštrim kutem.

Veličina i oblik lista je vrlo promjenjiva.

Dok Ettingshausen govori o tvrdo-kožnatoj tvorbi lista, moramo mi opaziti da je naš list samo slabo-kožnat.

Gledom na oštru kritiku Ettingshausena u Beitr. z. Radoboj, str. 14. naglasiti nam je, da je Unger u Kumi str. 35. izričito dao sumnji mjesta, da se *Grevillea kymeana* imade shvatiti samo kao zadnji oblik od *Gr. haeringiana* i da je on samo do potvrgjenja ovog nazora prvu do druge svrstao.

Odg. sad. vrsta: *Grevillea oleoides* Sieb, *G. linearis* R. Br. (Australija).

Vremeno rasprostr.: Oligocen, Miocen.

Rod: **Banksia** L. fil.

Banksia haeringiana Ett., *tabla I., slika 22.*

Ettingshausen, Prot. d. Norw., str. 23., tab. 2., sl. 17, 18. Isti, Häring, str. 54., tab. 16. Isti, Monte Promina, str. 33., tab. 7., sl. 16. Isti, Bilin III., str. 204., tab. 35, sl. 16, 17. Isti, Beitr. 3., Steiermark, str. 66., tab. 3., sl. 19. Isti, Leoben I., str. 57., tab. 4., sl. 10. Isti, Schoeneg I., str. 51., tab. 4., sl. 50. Engelhardt, Leitm. Geb., str. 382., tab. 6., sl. 6., 7.

Syn: *Myrica haeringiana* Unger, Gen. et sp. pl. foss., str. 395. Isti, Sotzka, str. 160, tab. 27, sl. 11. tab. 28, sl. 8.

Listovi su kopljasti ili linealno kopljasti, slabo kožnati, srednje rebro je jasno, postrana su rebra vrlo nježna, odvajaju se pod kosim kutom, savijena su i teku kod okrajka prema rubu.

Odgov. sad. vrsta: *Banksia attenuata* R. Br. (Australija.)

Vremeno rasprostr.: Oligocen, Miocen.

Banksia katzeri n. sp., *tabla I., slike 6., 6.a.*

List je linealan, prema podini sužen, sitno nazubljen, kožnat; srednje rebro je ako i jasno, postrana rebra su nježna, odvajaju se pod oštrim putevima, utječu u zubce okrajaka i šilju jednu granu u više ležeći najbliži rubac, staničnina sastoji se iz četverouglastih stanica.

Odg. sad. vrsta: *Banksia Meuziessii* R. Br. (Australija.) Listovi živuće odlike od fosilne, razlikuju se samo time što se postrana rebra kod živuće vrste odvajaju pod pravim ili skoro pravim kutem.

Gornje ime vrste uzeto je u čast gosp. bosansko-hercegovačkog zemaljskog geologa dr. F. Katzera u Sarajevu.

Myrsineje R. Br.

Rod: **Myrsine** L.

Myrsine celastroides Ett., *tabla II., slika 12.*

Ettingshausen, Häring, str. 37., tab. 21., sl. 3. Isti, Bilin II., str. 37., tab. 37., sl. 14., 17. Heer, Fl. d. Schw., III., str. 16., tab. 103., sl. 14. Massalongo, Fl. del Senegall., str. 291., tab. 35., sl. 12. *a*, *b*. Engelhardt, Braunk. v. Sachsen, str. 28., tab. 5 , sl. 12. Isti, Jesuitengr., str. 41., tab. 8., sl. 30.

Listovi su kratko peteljkasti, kožnati, na podini suženi; srednje je rebro jasno, ravno, postrana su rebra tanka i odvajaju se pod oštrim kutom.

Odg. sad. vrsta: *Myrsine bifaria* Waller. (Istočna Indija), *M. africana* L. (Sjeverna Indija, Afganistan, Abesinija, Azorski otoci, Kap.)

Vremeno rasprostr.: Oligocen, Miocen.

Sapotaceje Endl.

Rod: **Sapotacites** Ett.

Sapotacites minor Ett., *tabla II., slika 13.*

Engelhardt, Dônja Tuzla, str. 33 (505.).

Listovi su kratko-peteljkasti, naopako jajoliki, nenazubljeni, naopačke srcoliko utisnuti, na podini klinasto suženi, kožnati; postrana rebra odvajaju se pod šiljastim kutevima, vrlo su nježna i savijena.

Odg. sad. vrsta: Prema Ungeru *Bumelia retusa* Sw. (Jamaika), prema Ettingshausenu *B. nervosa* Sw. (Cavenne.)

Vremeno rasprostr.: Oligocen, Miocen, Pliocen.

Sapotacites ambiguus Ett.

Vidi Engelhardt, Isis, 1883., str. 88.

Sapotacites tenuinervis Heer.

Vidi Engelhardt, na ozn. mj.

Obje vrste navedene su i nacrtane u maloj radnji opisa fosilnih ostataka iz Bijelog Brda (tab. V., sl. 9., 14.)

Vremeno rasprostr.: Oligocen, Miocen.

Rod: **Bumelia** Ung.

Bumelia oreadum Ung.

Engelhardt, Isis, 1883., str. 88.

List ove vrste bio je od mene već prije opisan i nacrtan iz Bijelog Brda (na ozn. mj.).

Vremeno rasprostr.: Oligocen, Miocen.

Ericaceje Endl.

Rod: **Andromeda** L.

Andromeda protogaea Ung., *tabla II., slika 10.*

Engelhardt, Dônja Tuzla, str. 35. (507.).

Listovi su kožnati, kopljasti, na obim stranama suženi, nenazubljeni, dugo peteljkasti; srednje je rebro jako, postrana rebra su većinom nestala, ondje gdje su vidiva, vrlo su nježna i savijena.

Odg. sad. vrsta: *Andromeda* (Leucothoë) *eucalyptoides* Dl. (Brazilija.)
Vremeno rasprostr.: Eocen, Oligocen, Miocen.

Araliaceje Juss.

Rod: **Araliophyllum** Ett.

Araliophyllum crenulatum Ett., *tabla II., slika 16.*

Ettingshausen, Sagor II., str. 21., tab. 14., sl. 5., 6.

Listovi su prstu slični (?), listići su kožnati, jajoliki ili eliptični, na podini izvučeni u malu peteljku, na vrhu kratko zašiljeni, okrajci su malko narovašeni, srednje je rebro jasno, proteže se od podine sve do vrha, postrana rebra odvajaju se pod oštrim kutevima, savijena su i tvore petlje, tercijarna rebra odvajaju se pod skoro pravim kutevima i megjusobno su spojena.

Vremeno rasprstr.: Oligocen.

Nymphaeaceje Salisb.

Rod: **Anoectomeria** Sap.

Anoectomeria bronngiarti Sap., *tabla VI., slika 21.*

Engelhardt, Zenica—Sarajevo, str. 15. (129.).

Podanak je debeo, puzajući, provigjen sa poprečnim kosočetvornim jastucima, koji pokazuju četiri veća zračna prolaza, od kojih su dônja mnogo veća nego li gornja, a oko njih leže na obodu manji prolazi; ispod njih nalaze se brazde korijenja sa tragovima provodnih svezaka.

Unatoč nepotpunom održanju držim da odlomak ovamo spada.

Vremeno rasprostr.: Eocen, Oligocen.

Acerineje DC.

Rod: **Acer** L.

Acer integrilobum Heer, *tabla II., slika 24.*

Engelhardt, Bosna i Hercegovina, str. 14. (454.).

Listovi su troperni, pera su nenazubljena ili kadkada sa valovitim krajkom, zašiljena, postrana su odmaknuta, veruge čine pravi kut.

Odg. sad. vrsta: *Acer campestre* L. (Europa.)

Vremeno rasprostr.: Oligocen, Miocen.

Sapindaceje Juss.

Sapindus falcifolius Al. Br., *tabla II., slika 11.*

Engelhardt, Dônja Tuzla, str. 38. (510.).

Listovi su dvojnorasperjani, opnasti, listići izmjenito razmješteni, odmaknuti jedan od drugog, nenazubljeni, peteljkasti, nešto zavijeni, kopljasti ili kopljasto zašiljeni, na podini nejednakih strana i prema peteljci suženi; srednje je rebro jako, postrana rebra su mnogobrojna, nježna i savinuta.

Odg. sad. vrsta: *Sapindus surinamensis* Pocr. (Guiana) i *S. frutescens* Aubl. (Guiana).

Vremeno rasprostr.: Oligocen, Miocen, Pliocen.

Celastrineje R. Br.

Rod: Celastrus L.

Celastrus elaenus Ung., *tabla II., slike 19., 20.*

Unger, Sotzka, str. 47., tab. 30., sl. 18.—20. Isti, Syll. pl. foss. II., str. 10., tab. 2., sl. 19. Isti, Radoboj, str. 167., tab. 2., sl 22., 23. Heer, Fl. d. Schw., III., str. 69., tab. 121., sl. 45.; tab. 145., sl. 27. Ettingshausen, Bilin III., str. 34., tab. 48., sl. 29. Engelhardt, Jesuitengr., str. 58., tab. 11., sl. 26.

Syn.: *Pterocelastrus elaenus* Ung. sp., Ettingshausen, Leoben II., str. 28.

Listovi su kožnati, naopako jajoliki, kopljasti ili duguljasto-kopljasti, u peteljci suženi, na vršku tupi ili utisnuti, nenazubljeni, srednje je rebro jasno, postrana su rebra jednostavna i odvajaju se pod kosim kutevima.

Da li u istinu svi listovi navedeni pod ovim imenom spadaju zajedno, vrlo je dvojbeno, već Unger (Syll. pl. foss.) dvojio je u to, ako ipak zajedno spadaju, onda je kod njih vladala izrazita polymorfija. U ostalom je Heer u Balt. Fl., str. 95., tab. 30., sl. 16.—17.) odijelio jednu vrstu pod imenom *C. concinus*.

Vremeno rasprostr.: Oligocen, Miocen.

Celastrus doljensis Pilar, *tabla II., slika 21.*

Pilar, Fl. sused., str. 103., tab. 15., sl. 18.

Listovi su slabo kožnati, široko-kopljasti, na podini u peteljku suženi, okrajak djelomično nazubljen, srednje je rebro prema vrhu vrlo suženo, postrana su rebra tanka i odvajaju se dônja pod oštrim kutem, gornja pod kutem od 40°, savinuta su, tercijarna se rebra odvajaju pod pravim kutom i tvore međusobno mrežu.

Odg. sad. vrsta: *Celastrus empleurifolius* Eikl. et Zeich. (Kap.)

Vremeno rasprostr.: Do sada Miocen.

Celastrus endymionis Ung., *tabla II., slika 23.*

Unger, Syll. pl. foss., II., str. 8., tab. 2., sl. 5.

Listovi su eliptični, zašiljeni na obim stranama, peteljkasti, kožnati, na dugo napiljeni, nazubljeni, jednolični; postrana su rebra mnogobrojna, nježna.

Pod povećalom vidi se kod našeg primjerka mreža, sastojeća iz vrlo tankih i malenih četverouglastih petlja.

Odg. sad. vrsta: Prema Ungeru najsličnija joj je *Celastrus cassinoides* Hérit (Kap); meni se ali čini, da joj je *C. stylozus* Wall (Nepal) isto tako blizak.

Vremeno rasprostr.: Do sada Miocen.

Rhamneje R. Br.

Rod: Rhamnus L.

Rhamnus eridani Ung.

Engelhardt, Isis, 1883., str. 88.

Jedan list ove vrste opisao sam i nacrtao u gornjoj radnji o fosilnim ostatcima iz Bijelog Brda (na ozn. mj.).

Vremeno rasprostr.: Oligocen, Miocen.

Rod: Paliurus Tousn.

Paliurus tenuifolius Heer, *tabla II., slika 22.*

Heer, Fl. d. Schw., III., 76, tab. 122., sl. 31.

Listovi su opnasti, eliptički, trostruko rebrasti, rebra su zašiljena, srednje je rebro jače nego li postrana.

Vremeno rasprostr.: Oligocen.

Zanthoxyleje Juss.

Rod: **Zanthoxylon** L.

Zanthoxylon haeringianum Ett., *tabla III., slika 3.*

Ettingshausen, Häring, str. 81., tab. 27., sl. 1. Isti, Sagor, II., str. 41., tab. 17., sl. 8., 9.

Listovi su neparno rasperjani (?), listići dugoljasti, slabo kožnati, narovašeno-napiljeni, na podini koso sjedeći; postrana su rebra vrlo nježna, razgranjena i odvajaju se pod kosim kutem.

Naš odlomak odgovara onima otisnutim u Sagoru. Ja se na istog ne bi bio osvrnuo, kada ne bi u svakom pogledu pokazivao sličnosti, dapače promatran pod povećalom pokazuje nježnu nervaturu jednaku onoj na listovima iz Sagora.

Odg. sad. vrsta: *Xantoxylon horridum* DC. (Brazilija, Japan.)

Vremeno rasprostr.: Oligocen.

Myrtaceje R. Br.

Rod: **Metrosideros** Rmph.

Metrosideros calophyllum Ett., *tabla II., slike 26., 26. a.*

Ettingshausen, Häring, str. 85., tab 27., sl. 17., 18.

Listovi su eliptični, peteljkasti, nenazubljeni, na podini i vrhu šiljasti, slabo kožnati; postrana su rebra vrlo nježna, mnogobrojna, odvajaju se iz jasnih srednjih rebara pod kosim kutom, usporedna su, obično jednostavna.

Kod većine naših listova je nervatura vrlo jasna. Postrana su rebra tanka, vijugasta i razdvajaju se obično pri dnu, kod njihova izlaza iz srednjeg rebra. Okrajno rebro nije osobito jasno i teče usporedno sa okrajkom. Mreža lista je veoma nježna i sastoji iz poprečnih stanica. Tanja nervatura sjeća na listove od *Metrosideros diffusa* Smith, ali su kod ove vrste postrana rebra jača i bolje se raspoznavaju.

Odg. sad. vrsta: *Metrosideros polymorpha* Gaud. (Sandvički otoci.)

Vremeno rasprostr.: Oligocen.

Rod: **Myrtophyllum** Heer.

Myrtophyllum sp., *tabla II., slika 27.*

Predleži samo jedan odlomak, koji podsjeća na kopljasti list, koji je peteljkast i nenazubljen, posjeduje jako srednje rebro, od kojeg se odvajaju mnogobrojna, nježna, usporedna, postrana rebra pod kosim kutom, koja upravo do okrajnih rebaraca sižu. Sličan je listovima *Callistemophyllum lanicolatum* Scot. (Australija), a pripada možda u *Callistemophyllum melaleniaeforme* Ett. (Häring tabla 27., sl. 14.).

Papilionaceje Endl.

Rod: **Robinia** L.

Robinia regeli Heer., *tabla II., slika 37.*

Engelhardt, Dônja Tuzla, str. 45. (517.).

Listovi su neparno rasperjani, listići su skoro nasuprotno razmješteni, kratko peteljkasti, okrugli ili približno jajoliki, nenazubljeni, opnasti; srednje je rebro jako, postrana su rebra savinuta i spajaju se pred okrajkom.

Odg. sad. vrsta: *Robinia hispida* L. (Umjereni i topli predjeli sjeverne Amerike).

Vremeno rasprostr.: Do sada Miocen, Pliocen.

Rod: **Dalbergia** L.

Dalbergia nostratum Kóv. sp., *tabla II., slika 25.*

Heer, Fl. d. Schw., III., str. 105., tab. 133., sl. 25.—31. Engelhardt, Jesuitengr., str. 76., tab. 19., sl. 34., 35.

Syn: *Zichia nostratum* Kóvats, Endöbenge, str. 34., tab. 7., sl. 8.

Listovi su rasperjani, listići maleni, sjedeći ili kratko-peteljkasti, opnasti, naopako-jajoliko-dugoljasti, na podini suženi, na vrhu srcoliko utisnuti; na svakoj strani posjeduju 6—8 postranih rebara, koja su savijena u obliku luka, polja su ispunjena sa nježnim mrežicama.

Vremeno rasprostr.: Oligocen, Miocen, Pliocen.

Dalbergia reticulata Ett., *tabla II., slika 31.*

Ettingshausen, Tokay, str. 37., tab. 4., sl. 6.

Lupina je peteljkasta, eliptična, na obim stranama tupa, stisnuta, ravna, nije ispucana, nejasno mrežasta, na okrajcima rasperjana, jednolična.

Vremeno rasprostr.: Do sada Miocen.

Rod: **Podogonium** Heer.

Podogonium lyellianum Heer, *tabla II., slika 17.*

Heer, Fl. d. Schw., III., str. 117., tab. 136., sl. 22.—52.

Syn: *Caesalpinia emarginata* Al. Br., Stizenb., Verz., str. 90. — *Copaifera longestipata* Kóvats, Tallya, tab. 1., sl. 1. — *Cassia pannonica* Ettingshausen, Tokay, tab. 4., sl. 7. (?).

Listovi su 5—8 parni, listići elipsoidični, rijegje jajasti i naopako jajoliki, na vrhu srcoliko utisnuti ili okrugljasti i onda sa bodljikavim šiljkom.

Vremeno rasprostr.: Oligocen, Miocen.

Rod: **Caesalpinia** Bl.

Caesalpinia europaea Ung., *tabla II., slika 38.—40.*

Unger, Kumi, str. 60., tab. 15, sl. 23.—25.

Listovi su rasperjani (?), listići tupi ili srcoliko utisnuti, kratko-peteljkasti; slabo kožnati; postrana rebra su rasperjana na vršku granata.

Odg. sad. vrsta: Prema Ungeru jedna vrsta *Caesalpinia* iz Mexika.

Vremeno rasprostr.: Oligocen.

Rod: **Cassia** L.

Cassia phaseolites Ung., *tabla II., slika 28., 29., 32.*

Engelhardt, Dônja Tuzla, str. 46. (518.).

Listovi su mnogostruko dvojno rasperjani, listići opnasti, dugoljasti, eliptični ili jajasto-dugoljasti, peteljkasti, nenazubljeni, dosta tupi; srednje je rebro jako, poprečna su rebra nježna, mnogobrojna, teku usporedo ili skoro usporedo i spajaju se u lukovima na okrajku.

Uzdržani su samo narisani odlomci, od kojih slika pokazuje u tančine potpuno jasno nervaturu lista.

Odg. sad. vrsta: *Cassia micrauthera* D. C. (Brazilija.)

Vremeno rasprostr.: Oligocen, Miocen, Pliocen.

Cassia lignitum Ung., *tabla II., slika 33.*

Unger, Gen. et. sp. foss, str. 492. Isti, Syll. pl. foss., II., str. 30., tab. 10., sl. 11.—16. — Ettingshausen, Haring, str. 90., tab. 29., sl. 40., 42. Isti, Sagor, II., str. 211., tab. 20., sl. 20., 21.

— Heer, Fl. d. Schw., III., str. 121., tab. 138., sl. 22.—28. — Gaudin et Strozzi, Toscana, str. 41., tab. 12., sl. 13., 14. Isti, Val d' Arno, I., str. 56., tab. 9., sl. 4. — Engelhardt, Leitm., Geb., str. 393., tab. 7., sl. 22., 23. Isti, Cyprisch, str. 147., tab. 8., sl. 22. Isti, Menselwitz, str. 33., tab. 2., sl. 17. — Staub, Baranyer Kom., str. 44., tab. 4., sl. 5., 6. Isti, Zsilthal, str. 368., tab. 41., sl. 5.

Syn.: *Dalbergia podocarpa* Unger, Sotzka, str. 185., tab. 61., sl. 1.—14. — *Cassia ambigua* Ettingshausen, Wien, str. 27., tab. 5., sl. 9., 10., 13.

Listovi su rasperjani, listići opnasti, jajoliki ili dugoljasti, na podini većinom nejednaki i okrugljasti, na vrhu tupasti ili okrugljasti; postrana su rebra vrlo nježna kadkada izbrisana.

Vremeno rasprostr.: Oligocen, Miocen.

Cassia berenices Ung., *tabla VI., sl. 23.*

Engelhardt, Dõnja Tuzla, str. 46. (518.).

Listovi su rasperjani, listići kratko-peteljkasti, tanko-opnasti, jajoliki ili eliptički, zašiljeni, na podini većinom tupo zaokruženi, kadkada jasno nejednako-strani, kadkada jedva vidivo nejednaki; srednje rebro je nježno, 5 do 7 postranih rebara su nježna, većinom izmjenito razmještena i spajaju se u luku daleko od okrajka.

Odg. sad. vrsta: *Cassia laevigata* Wield. (Srednja Amerika)

Vremeno rasprost.: Oligocen, Miocen, Pliocen.

Rod: **Phaseolites** Ung.

Phaseolites microphyllos Ett., *tabla II., slika 36.*

Ettingshausen, Häring, str. 87., tab. 29., sl. 3.—6.

Listići su peteljkasti, okrugljasti, kosi, nenazubljeni, dosta kožnati; srednje je rebro jasno, postrana rebra, koja se jedva raspoznavati mogu, malobrojna su.

Takogjer u Sagoru nadjena je ova vrst.

Vremeno rasprostr.: Oligocen.

Rod: **Leguminosites** Heer.

Leguminosites fischeri Heer, *tabla II., slika 30.*

Heer, Fl. d. Schw., III., str. 123., tab. 138., sl. 60.

Listovi su kožnati, dugoljasti, tupi, na podini nejednaki; postrana rebra su razsijana, vrlo tanka.

Vremeno rasprostr.: Oligocen.

Leguminosites sclerophyllus Heer, *tabla VI., slika 24.*

Heer, Fl. d. Schw., III., str. 123., tab. 138., sl. 44.—46.

Listovi sjedeći, kožnati, jajoliki ili skoro srcoliko-eliptični, na podini nejednaki; postrana rebra su vrlo nježna, a polja su sa nježnom mrežicom ispunjena.

Odg. sad. vrsta: „Moguće da spada u vrstu *Copaifera*“ Heer.

Vremeno rasprostr.: Oligocen.

Leguminosites sp., *tabla VI., slika 22.*

Odlomak komuške, koji spada moguće u vrstu *Acacia*.

Mimosun R. Br.

Rod: **Acacia** Tourn.

Acacia sotzkiana Ung., *tabla II., slika 34., 35.*

Engelhardt, Zenica-Sarajevo, str. 19. (133.).

Listovi su dvostruko rasperjani (?), listići kopljasti slabo kožnati.

Odg. sad. vrsta: *Acacia portoricensis* Willd (Tropska Amerika).

Vremeno rasprostr.: Oligocen, Miocen.

Bilinski ostatak neodregjive vrste.

Carpolithes andromedaeformis Heer, *tabla II., slika 18.*

Heer, Fl. d. Schw., III., str. 145., tab. 141., sl 80.

Plod je dugo-peteljkast, okrugljast, isprugan.

Nalazište: Banjaluka.

Gramineje R. Br.

Rod: **Arundo** L.

Arundo göpperti Münst sp., *tabla II., slika 44.*

Vidi Bjelobrdo-Štrbci, str. 142. [2.].

Naš odlomak pripada vršku lista, zato i posjeduje malenu širinu.

Cupressineje Rich.

Rod: **Widdringtonia** Endl.

Widdringtonia ungeri Endl., *tabla III., slika 8.*

Engelhardt, Zenica-Sarajevo, str. 3. (117.).

Grane su uspravne, grančice kićene i stisnute, listovi jajoliko kopljasti, ljuskasti, prirasli ili privijeni, češerići okrugljasti, skopasti.

Odg. sad. vrsta: *Widdringtonia cupressoides* Endl. (Južna Afrika).

Vremeno rasprostr.: Oligocen, Miocen.

Myriceje Rich.

Rod: **Myrica** L.

Myrica hakeaefolia Ung. sp., *tabla III., slika 13., 18.*

Vidi Bjelobrdo-Štrbci, str. 145. [5.].

Myrica laevigata Heer sp., *tabla III., slika 2.*

Engelhardt, Bosnien u. Herzegovina, str. 9. (393.).

Listovi su kožnati, čvrsti, sjajeći, glatki, kopljasti, u peteljku suženi, na vrhu zašiljeni, nenazubljeni ili rastrešeno nazubljeni, srednje je rebro jako, postrana su rebra vrlo nježna, savijena i spajaju se blizu okrajka, tercijarna rebra su vrlo kratka.

Nenazubljena odlika ove vrste bila je zastupana sa jednim dugim listom.

Odg. sad. vrsta: *Myrica cerifera* L. (Sjeverna Amerika).

Vremeno rasprostr.: Eocen, Oligocen, Miocen.

Cupulifere Rich.

Rod: **Carpinus** L.

Carpinus grandis Ung., *tabla II., slika 48.*

Engelhardt, Zenica-Sarajevo, str. 7. (121.).

Listovi su peteljkasti, jajoliki ili eliptični, malo zašiljeni, na podini široki, kadkada srcoliki, dvostruko oštro nazubljeni ili kadkada jednostavno napiljeni, srednje je rebro nategnuto kao što i usporedna okrajna postrana rebra.

Predleži nam samo jedan odlomak.

Odg. sad. vrsta: *Carpinus betulus* L. (Južna, srednja i istočna Europa, srednja Azija).
Vremeno rasprostr.: Oligocen, Miocen, Pliocen.

Ulmaceje Mirb.

Rod: **Ulmus** L.

Ulmus bronii Ung., *tabla II., slika 45.*

Engelhardt, Dônja Tuzla, str. 19. (491.).

Listovi su peteljkasti, jajoliko-eliptični, napiljeni, srednje je rebro jako, ravno, postrana rebra odvajaju se pod kosim kutevima, teku do okrajka i na daleko su rastavljena.

Odg. sad. vrsta: *Ulmus campestris* L. (Europa).

Vremeno rasprostr.: Oligocen, Miocen.

Moreje Endl.

Rod: **Ficus** Tourn.

Ficus aglajae Ung., *tabla II., slika 46.*

Unger, Wissensch. Ergebnisse d. Reise, str. 161., tab. 15. Isti, str. 29., tab. 4., sl. 31.—36. Heer, Zsilythal, str. 15., tab. 2., sl. 1*c*, 3.; tab. 4, sl. 4*a*, 5*c*. Engelhardt, Jesuitengr., str. 28., tab. 5., sl. 1. Pilar, Fl. sused., str. 48., tab. 10., sl. 6.

Listovi su kopljasti, zašiljeni, dugopeteljkasti, nenazubljeni, trostruko rebrasti ili približno trostruko nervasti; osnovna su rebra vrlo duga, ostala su kraća i savinuta.

Vremeno rasprostr.: Oligocen, Miocen.

Ficus laurogene Ett., *tabla III., slika 12.*

Ettinghausen, Beitr. 2., Sotzka, str. 51, tab. 1., sl. 2.

Listovi su duguljasti, nenazubljeni, na podini okrugljasti ili tupi, peteljkasti; srednje je rebro jako, prema vršku tanje, postrana su rebra tanka, ravna ili slabo savinuta, jednostavna ili viličasta, sastavljena u grane.

Vremeno rasprostr.: Oligocen.

Laurineje Endl.

Rod: **Cinnamomum** Burm.

Cinnamomum scheuchzeri Heer, *tabla II., slika 43.*

Vidi Bjelobrdo-Štrbci, str. 148. [8].

Naš list odlikuje se sa napadno nejednakim polovinama na podini.

Cinnamomum lanceolatum Ung. sp., *tabla II, slika 49., tabla III., slika 6., 14.*

Vidi Bjelobrdo-Štrbci, str. 149. [9.].

Listovi ove vrste su brojni.

Rod: **Daphnogene** Ung.

Daphnogene melastomacea Ung., *tabla III., slika 7.*

Unger, Sotzka, str. 38., tab. 16., sl. 12.; tab. 18., sl. 1.—4. Heer, Fl. d. Schw., II., str. 92., tab. 95., sl. 13., 14.

Listovi su na podini nejednaki, suženi, trorebrasti; srednje je rebro razgranjeno kao što i postrana rebra, na vrhu na dugo izvučeno.

Vremeno rasprostr.: Oligocen.

Sterculiaceje Vert.

Rod: **Sterculia** L.

Sterculia cinnamomea Ett., *tabla III., slika 4.*

Engelhardt, Bosna i Hercegovina, str. 14. (454.).
Ettingshausen, Leoben II., str. 20, tab. 7., sl. 2.—6.

Listovi su kožnati, dugopeteljkasti, dugoljasti ili kopljasti, na podini okrugljasti ili tupasti, na vrhu zašiljeni, nenazubljeni, provigjeni sa pet osnovnih rebara, od kojih se srednje jasno ističe i onda iščezava, postrana se razilaze pod kutom od 15—20°, izvanjska su tanka i kratka; postranih rebara imade malo i odvajaju se pod kosim kutom, tercijarna rebra tvore slabu mrežu.

Po prvi puta dokazana je ovdje velika odlika ove vrste, koja je takogjer bila nagjena i u Mainzerskim naslagama.

Vremeno rasprostr.: Oligocen.

Celastrineje R. Br.

Rod: **Celastrus** L.

Celastrus protogaeus Ett. *tabla II., slika 42.*

Ettinghausen, Häring·str. 70., tab. 24., sl. 17.—29. Isti, Sagor II., str. 32., tab. 15., sl. 28.; tab. 16, sl. 17, 18. Heer, Fl. d. Schw. III., str. 68, tab. 154., sl. 30. Isti, Balt. Fl. str. 95., tab. 30., sl. 14, 15. Engelhardt, Jesuitengr., str. 58., tab. 11., sl. 17.—19.

Listovi su kožnati, naopako-jajoliki, dugoljasto-naopako-jajoliki, kopljasti ili klinoviti, na podini suženi, na vršku okrugljasti, nenazubljeni, ili slabo narovašeni, kratko peteljkasti; srednje je rebro tanko.

Odg. sad. vrsta: *Celastrus rigidus* Thunb., *C. cymosa* Sol. (Kap.).

Vremeno rasprostr.: Većinom Oligocen, pojedince i u Miocenu.

Anacardiaceje Lindl.

Rod: **Rhus** L.

Rhus sagoriana Ett., *tabla II., slika 47.*

Ettingshausen, Sagor II., str. 140., tab. 18., sl. 1.—5., 8.—14., 16.—19.

Listovi su trobrojni, dugo-peteljkasti, listići sjedeći, slabo kožnati, dugoljasto-kopljasti ili linealno-kopljasti, nenazubljeni, na podini šiljasti, na vršku zašiljeni; jasno istaknuto srednje rebro teče ravno, postrana rebra odvajaju se pod oštrim kutevima, mnogobrojna su, savinuta, razgranjena, tercijarna se rebra odvajaju skoro pod pravim kutom, razgranjena su i mrežasta.

Odg. sad. vrsta: *Rhus viminalis* Vahl (Južna Afrika).

Vremeno rasprostr.: Oligocen.

Myrtaceje R. Br.

Rod: **Eucalyptus** Hérit.

Eucalyptus oceanica Ung., *tabla III., slika 5.*

Engelhardt, Dônja Tuzla, str. 43. (515).

Listovi su kožnati, kopljasti ili linealno-kopljasti, skoro srpu slični, zašiljeni, suženi u peteljku koja je obično na podini zakrenuta, nenazubljeni; srednje je rebro

jasno, postrana rebra su vrlo nježna, većinom usporedna, ističu u okrajna rebra i odvajaju se pod kosim kutom.

Kod našeg lista vidi se okrajno rebro jasno dočim je većina postranih rebara nevidiva.

Odg. sad. vrsta: *Eucalyptus* sp. (Australija).

Vremeno rasprostr.: Oligocen, Miocen.

Papilionaceje Endl.

Rod: **Palaeolobium** Ung.

Palaeolobium sotzkianum Ung. *tabla III. slika 11.*

Engelhardt, Bosna i Hercegovina str. 17. (457.).

Listovi su rasperjani, listići nenazubljeni, veliki, postrani su jajoliko-eliptični, na podini veoma nejednaki, vršni listić je dugoljasto-naopako-jajolik.

Naš listić dokazuje da su vršni listići mjenjali kadkada oblik, budući da mi kod našeg listića ne nalazimo naopako-jajoliki oblik kojeg švicarski listić tako jasno pokazuje.

Vremeno rasprostr.: Oligocen.

Rod: **Cassia** L.

Cassia ambigua Ung., *tabla II., slika 41.*

Engelhardt, Zenica-Sarajevo, str. 21. (383.).

Listovi su rasperjani, listići kratko-peteljkasti, eliptični ili kopljasti, zašiljeni, na podini nejednaki, nešto kožnati; postrana su rebra nježna i savinuta.

Vremeno rasprostr.: Oligocen, Miocen.

Nalazište: Izvor Vodica.

Gramineje R. Br.

Rod: **Arundo** L.

Arundo göpperti Münst. sp., *tabla IV., slika 1.*

Vidi Bjelobrdo-Štrbci, str. 142. [2.].

Nagjen je samo jedan cjevkasti komad.

Abietineje Rich.

Rod: **Pinus** L.

Pinus sp., *tabla III., slika 17.*

Predleži dvočetinava klica, koja zbog nepotpunog održanja mora ostati neimenovana. Četine stoje razdaleko i široke su; hrpt se ne može razabrati.

Proteaceje Lindl.

Rod: **Banksia** L. fil.

Banksia haeringiana Ett., *tabla III., slika 9.*

Ettingshausen, Prot. d Norw., str. 23., tab. 2., sl. 17., 18. Isti, Haering, str. 54., tab. 16. Isti, Monte Promina, str., tab. 7., sl. 16. Isti, Bilin., III, str. 204., tab. 35., sl. 16., 17. Isti, Beitr., 2., Steiermark, str. 66., tab. 3., sl. 19. Isti, Leoben, I., str. 57., tab. 4., sl. 10. Isti, Schoeneg, I., str. 51., tab. 4., sl. 50. Engelhardt, Leitm., Mittelgeb., str. 382., tab. 6, sl. 6., 7.

Syn.: *Myrica haeringiana* Unger, Gen. et sp. pl. foss., str. 395. Isti, Sotzka, str. 160., tab. 27. sl. 11., tab. 28., sl. 8.

Listovi su kopljasti ili linealno-kopljasti, nešto kožasti, na podini u peteljku suženi, na okrajcima oštro napiljeni; srednje je rebro jasno, postrana rebra su vrlo tanka, odvajaju se pod oštrim kutevima, savinuta su i teku kod okrajka prema vrhu.

Odg. sad. vrsta: *Banksia attennata* R. Br. (Australija).

Vremeno rasprostr.: Oligocen, Miocen.

Acerineje DC.

Rod: **Acer** L.

Acer angustilobum Heer, *tabla III., slika 15., 16.*

Heer, Fl. d. Schw, III., str. 57., tab. 117., sl. 25*a*; tab. 118., sl. 1.—9. Engelhardt, Jesuitengr. str. 53., tab. 13., sl. 5., 6., 8., 11—16.; tab. 14., sl. 6.; tab. 21., sl. 18. Isti, Dux., str. 52., tab. 11., sl. 2., 3. Sieber, Nordböhm. Braunk., str. 84., tab. 2., sl. 13.

Listovi su dugopeteljkasti, tro- do petero-perni, pera su protegnuta, usko-kopljasta, šiljasta, urezana, nazubljena, postrana razmaknuta.

Odg. sad. vrsta: *Acer campestre* L. (Južna Europa).

Vremeno rasprostr.: Oligocen, Miocen.

Myrtaceje R. Br.

Rod: **Callistemophyllum** Ett.

Callistemophyllum melaleucaeforme Ett., *tabla III, slika 10.*

Ettingshausen, Häring, str. 84., tab. 27., sl. 13., 14. Isti, Monte Promina, str. 39., tab. 14. sl. 10. Isti, Bilin., III., str. 53., tab. 54., sl. 1.—3. Engelhardt, Dux., str. 194., tab. 1., sl. 5.

Listovi su kožnati, peteljkasti, linealno-kopljasti, nenazubljeni; postrana rebra su brojna i nježna ili razgranjena i odvajaju se iz jasnog srednjeg rebra pod oštrim kutevima.

Odg. sad. vrsta: *Callistemom glaneum* D. C., *C. salignum* D. C. (Australija.)

Vremeno rasprostr.: Oligocen, Miocen.

Nalazište: Modra.

Paprati.

Rod: **Pteris** Sw.

Pteris sp.

Predleži nam maleni vršak listka, čiji položaj nije moguće odrediti. Nenazubljen je i raspoznaju se istaknuta, razgranjena, koso napred upravljena rebra.

Myriceje Rich.

Rod: **Myrica** L.

Myrica hakeaefolia Ung. sp., *tabla III., slika 15.*

Vidi Bjelobrdo-Štrbci, str. 145. [5.].

Myrica banksiaefolia Ung., *tabla IV., slika 3.*

Vidi Bjelobrdo-Štrbci, str. 146. [6.].

Myrica acuminata Ung., *tabla IV., slika 2.*

Vidi Bjelobrdo-Štrbci, str. 146. [6.].

Cupulifere Rich.

Rod: **Quercus** L.

Quercus mediterranea Ung., *tabla III., slika 19.*

Vidi Bjelobrdo-Štrbci, str. 147. [7.].

Laurineje Endl.

Rod: **Laurus** Nees ab Esenb.

Laurus primigenia Ung., *tabla III., slika 21.*

Engelhardt, Dônja Tuzla, str. 25. (497.).

Listovi su kožnati, peteljkasti, kopljasti, nenazubljeni, na podini u peteljku suženi; srednje je rebro jako, postrana rebra su nježna, savinuta u obliku luka, spajaju se kod okrajka i odvajaju se od srednjeg rebra pod oštrim kutevima.

Odg. sad. vrsta: *Laurus canariensis* Webb. (Kanarski otoci).

Vremeno rasprostr.: Eocen, Oligocen, Miocen, Pliocen.

Rod: **Cinnamomum** Burm.

Cinnamomum scheuchzeri Heer, *tabla IV., slika 5.*

Vidi Bjelobrdo-Štrbci, str. 148. [8.].

Cinnamomum rossmästeri Heer, *tabla IV., slika 4.*

Engelhardt, Dônja Tuzla, str. 31. (503.).

Listovi su kožnati, eliptični ili dugoljasto-eliptični, kratko-peteljkasti, trostruko-rebrasti; postrana rebra podpuno zašiljena i šalju prema vanjskoj strani tercijarna rebra savinuta u obliku luka.

Naš odlomak lista odlikuje se sa uzdržanim tankim mrežastim rebarcima. Dok se kod Heerovog lista Fl. d. Schw., II, tab. 93., sl., tanka rebarca odvajaju pod skoro pravim kutom, odvajaju se kod našeg lista bez iznimke pod oštrim kutevima.

Odg. sad. vrsta: *Cinnamomum zeylanicum* Nees ab Esenb. (Ceylon), pogledom na rebra, koje možemo slijediti sve do vrška lista *C. eucalyptoides* Nees ab. Esenb.

Vremeno rasprostr.: Eocen, Oligocen, Miocen.

Santalaceje R. Br.

Rod: **Leptomeria** R. Br.

Leptomeria? *tabla IV., slika 10.*

Predleži komad stabljike, koji moguće ovamo pripada i to vrsti *distans* Ett. (Häring, str. 48., tab. 12., sl. 19.). Bezlistan je; znakovi lišća stoje udaljeno nasuprotno. Iznutra teku bridovi uzduž stabljike.

Proteaceje Lindl.

Rod: **Hakea** Schrad.

Hakea bosniaca n. sp., *tabla IV., slika 12.*

List je kožnat, kopljast, bodljikasto nazubljen, na vrhu i podini okrugljast; srednje je rebro jako, postrana rebra su nevidiva. Naš list je najbliži vrsti *Hakea bohemica* Ett. (Bilin I., str. 15., tab. 35., sl. 3.), ali je manji od ove i na obim stranama okrugljast.

Rod: **Persoonia** Smith.

Persoonia daphnes Ett., *tabla IV., slika 16.*

Ettingshausen, Prot. d. Norw., str. 718., tab. 1., sl. 6., 7. Isti, Häring, str. 50., tab. 14., sl. 1—4. Isti, Leoben I., str. 53., tab. 4., sl. 22., 23. Unger, Syll. pl. foss. I., str. 19., tab. 7., sl. 7., 8.

Listovi su slabo kožnati, kratkopeteljkasti, jajoliko-eliptični ili jajoliko-rombski, nenazubljeni; postrana rebra odvajaju se od srednjeg tankog rebra pod kosim kutevima i vilačasta su.

Odg. sad. vrsta: *Personia daphnoides* Pressl. (Australija.)

Vremeno rasprostr.: Oligocen.

Pittosporeje R. Br.

Rod: **Pittosporum** Sol.

Gittosporum fenzlii Ett., *tabla IV., slika 7.*

Ettingshausen, Häring, str. 69., tab. 24., sl. 2.—8. Heer, Fl. d. Schw., III., str. 66., tab. 121., sl. 22. Engelhardt, Jesuitengr., str. 60., tab. 14., sl. 14., 15.

Listovi su naopako jajoliki, nenazubljeni, kožnati, na podini u peteljku suženi, na vršku tupi; postrana rebra odvajaju se od srednjeg rebra pod kosim kutevima, vrlo su nježna, granata i prelaze u vrlo nježnu mrežu.

Odg. sad. vrsta: *Pittosporum tetraspermum* Wight. et Arnott. (Istočna Indija.)

Vremeno rasprostr.: Oligocen, Miocen.

Rhamneje R. Br.

Rod: **Zizyphus** Tourn.

Zizyphus protolotus Ung., *tabla IV, slika 19.*

Unger, Gen. et sp. pl. foss., str. 463. Isti, Sotzka, str. 48., tab. 31., sl. 1., 2. Isti, Syll. pl. foss., II., str. 17., tab. 3., sl. 42., 43. Heer, Fl. d. Schw., III., str. 74., tab. 122., sl. 32.; tab. 154., sl. 32. Engelhardt, Berand, str. 35., tab. 2., sl. 10.

Listovi su kratkopeteljkasti, prilično okrugli, nezazubljeni ili vrlo malo narovašeni, trorebrasti; osnovna postrana rebra zašiljena, izvana granata.

Odg. sad. vrsta: *Zizyphus Cotus* L. (Predjeli oko Sredozemnog mora.)

Vremeno rasprostr.: Oligocen, Miocen.

Rod: **Paliurus** Tourn.

Paliurus tenuifolius Heer (?), *tabla IV., slika 18.*

Heer, Fl. d. Schw., III, str. 76., tab. 122., sl. 31.

Listovi su opnasti, eliptični, nenazubljeni, trostruko rebrasti; rebra zašiljena, srednje je jače nego li postrana.

Na žalost nije list dobro održan, na jednoj je strani prema vrhu jedan preko drugog naboran, na drugoj otkinut, tako da se njegov položaj može samo nagagjati.

Vremeno rasprostr.: Oligocen.

Amiacardiaceje Sindl.

Rod: **Rhus** L.

Rhus stygia Ung., *tabla III., slika 20.*

Unger, Chl. prot., str. 86., tab. 22., sl. 3.—5. Isti, Radoboj, str. 149., tab. 2, sl. 28.

Listovi su rasperjani, listići sjedeći, dugoljasto kopljasti, na daleko nazubljeni, opnasti, perasto-rebrasti.

Listovi *Rhus* vrste koje se katkada jednog od drugog jedva razlikovati može daju naslućivati da je broj vrsta padao. Nazubljenje okrajaka mijenja se znatno kod jedne te iste vrste. Naš list ubrojili smo ovamo samo s obzirom na manje oštre kuteve pod kojima se postrana rebra od srednjeg odvajaju.

Vremeno rasprostr.: Oligocen, Miocen.

Rhus juglandogene Ett., *tabla IV., slika 6.*

Ettingshausen, Häring, str. 80., tab. 26., sl. 24.—29. Isti, Bilin, str. 50., tab. 50., sl. 13. Saporta, Sud. Est d. l. France II., str. 348., tab. 13., sl. 2.

Listovi su često nejednolično rasperjani, višekratno dvojni (4—8), listići malo kožnati, jedva peteljkasti, većinom nasuprotno razmješteni, dugoljasti ili dugoljasto-kopljasti, na podini nejednaki, na vršku postepeno kadkada na dugo zašiljeni, oštro napiljeni; postrana rebra su mnogobrojna, savinuta, granata, vrlo nježna, skoro nevidiva.

Nagjen je samo jedan jedini listić, koji ali pokazuje pod povećalom veoma potpuno održanu najtanju nervaturu lista. Mi opažamo uz jednostavna postrana rebra veći broj rebara, koja se kod okrajka razdvajaju i šalju njihove grane u bliske zube. Sekundarna rebra spajajuća rebarca odvajaju se od ovih pod pravim kutom; mreža sastoji iz veoma malenih četverouglastih petlja.

Odg. sad. vrsta: *Rhus javanica* L. (Himalaja, Kineo, Sandvički otoci.)

Vremeno rasprostr.: Oligocen.

Papilionaceje Endl.

Rod: **Dalbergia** L.

Dalbergia bella Heer, *tabla II., slika 8.*

Heer, Fl. d. Schw., III., str. 104., tab. 133., sl. 14.—19. Sismonda, Piemont, str. 455., tab. 30., sl. 9.

Listovi su rasperjani, listići opnasti, peteljkasti, naopako-jajoliko dugoljasti, na podini suženi, na vršku srcoliko utisnuti; mnogobrojna postrana rebra savinuta su u obliku luka, njima omegjena polja ispunjena su oštrom mrežom.

Vremeno rasprostr.: Do sada Miocen, Pliocen.

Rod: **Cassia** L.

Cassia phaseolites Ung., *tabla IV, slika 17.*

Vidi Banjaluka-Štrbci. str. 155. [15.].

Pod povećalom raspoznaje se mreža lista veoma jasno; ona podsjeća na onu od *Cassia fistula* L.

Cassia zephyri Ett., *tabla IV., slika 14.*

Ettingshausen, Häring, str. 90., tab. 30, sl. 1.—8. Isti, Bilin III., str. 61., tab. 54., sl. 14 Isti, Leoben, str. 49., tab. 9., sl. 25. Heer, Fl. d Schw. III., str. 120, tab. 138., sl. 20, 21. Engelhardt, Jesuitengr., str. 79, tab. 20., sl. 24., 25.

Listići su slabo kožnati, kopljasti, na podini suženi, nešto kosi; srednje je rebro jako, postrana rebra su se većinom izgubila.

Kod našeg se lista jasno razabire prostiranje postranih rebara prema vršku.

Udubine, koje se vide na listu potiču po mom mjenju od hrptnog babuškara. Na jednom okrajku lista su veoma udubljene, na protivnom konveksno uzdignute (v. Foča, tab. 2., sl. 18.).

Odg. sad. vrsta: *Cassia ruscifolia* Jacq. (Tropski predjeli.)

Rod: **Phaseolites** Ung.

Phaseolites microphyllos Ett., *tabla IV., slika 20.*

Vidi Bjelobrdo-Štrbci, str. 156. [16.].

Mimoseje R. Br.

Rod: **Acacia** Tourn.

Acacia proserpinae Ett., *tabla IV., slika 15.*

Ettingshausen, Häring, str. 94., tab. 30., sl. 53, 54.

Listovi su linealno-kopljasti, kožnati, zašiljeni ili šiljasti, nenazubljeni, peteljkasti, na šiljastoj podini skoro jednaki; srednje je rebro jasno, malobrojna postrana rebra su veoma tanka, jedva vidiva.

Odg. sad. vrsta: *Acacia myrtifolia* DC. (Australija).

Vremeno rasprostr.: Oligocen.

Acacia sotzkiana Ung., *tabla IV., slika 21.*

Vidi Bjelobrdo-Štrbci, str. 156. [16.].

Dodatak.

Komad stabljike sa bodljom *tabla IV., slika 9.*

Stabljika je po duljini rascjepana, samo na jednomu kraju još potpuna i sa održanom korom. Budući da istupajući šiljasti trokutni komad nije srastao sa drvom, moramo ga smatrati bodljom. Moguće da pripada *Zizyphus* vrsti.

Nalazište: Breza.

Gramineje R. Br.

Rod: **Poacites** Brongn.

Poacites aequalis Ett., *tabla IV., slika 16.*

Vidi Bjelobrdo-Štrbci, str. 143. [3.].

Abietineje Rich.

Rod: **Pinus** L.

Pinus hepios Ung. sp., *tabla IV., slika 22.*

Engelhardt, Dônja Tuzla str. 8. (480.).

Četine su po dvije, veoma dugačke, tanke, žljebaste, nožnica je produžena.

Da se vidi kako može biti različita debljina četina na jednom te istom izdanku, pridodajemo sl. 11.

Odg. sad. vrsta: *Pinus halepensis* Mill. (Predjeli oko Sredozemnog mora.)

Vremeno rasprostr.: Oligocen, Miocen, Pliocen.

Cupressineje Rich.

Rod: **Glyptostrobus** Endl.

Glyptostrobus europaeus Brongn. sp., *tabla IV., slika 25.*

Vidi Bjelobrdo-Štrbci, str. 144. [4.].

Rod: **Libocedrus** Endl.

Libocedrus salicornioides Endl. sp., *tabla IV. slika 27.*

Engelhardt, Dônja Tuzla, str. 9. (481.).

Grane sastoje od klinovitih članaka, listovi su maleni, ljuskama slični, redaju se po stabljici prema dolje, pokrivaju tupe okrajke članaka i nižu se u četiri reda.

Odg. sad. vrsta: *Libocedrus decurrens* Tor. (Kalifornija) s obzirom na lišće, *L. chineusis* Endl. (Kina) gledom na razgranjenje.

Vremeno rasprostr.: Oligocen, Miocen, Pliocen.

Myriceje Rich.

Rod: **Myrica** L.

Myrica lignitum Ung., *tabla IV., slika 24.*

Vidi Bjelobrdo-Štrbci, str. 146. [6.].

Cupulifere Rich.

Rod: **Quercus** L.

Quercus mediterrauca Ung., *tabla IV., slika 30.*

Vidi Bjelobrdo-Štrbci, str. 147. [7.].

Laurineje Endl.

Rod: **Cinnamomum** Burm.

Cinnamomum scheuchzeri Heer.

Vidi Bjelobrdo-Štrbci, str. 148. [8.].

Nagjena je samo jedna polovina lista.

Proteaceje Endl.

Rod: **Banksia** L. fil.

Banksia haeringiana Ett., *tabla IV., slika 23.*

Vidi Bjelobrdo-Štrbci, str. 10.

Papilionaceje Endl.

Rod: **Sophora** L.

Sophora europaea Ung., *tabla IV., slika 28., 29.*

Unger, Gen. et. sp. pl. fors., str. 490. Isti, Sotzka, str. 57., tab. 42., sl. 1.—5. Isti, Syll. pl. foss. II, str. 27., tab. 9., sl. 7.—14. Isti, Radoboj, str. 153., tab. 3., sl. 18. Ettingshausen, Häring, str. 89., tab. 29, sl. 20. Isti, Tokay, str. 813., tab. 4., sl. 4. Isti, Monte Promina, str. 25., tab. 13., sl. 4. Isti, Leoben II, str. 47., tab. 9., sl. 30 Massalongo, Fl. senegall., str. 426., tab. 28., sl. 10. Heer, Fl. d. Schw. III., str. 107., tab. 133., sl. 36.—39. Saporta, Sud. Est. d. l. Franc. III., str. 114., tab. 14., sl. 9. Engelhardt, Jesuitengr., str. 75., tab 19., sl. 13., 28., 29. Pilar, Fl. sused., str. 122., tab. 13., sl. 6., tab. 14., sl. 3

Listovi su nejednoliko višestruko rasperjani, listići naopako jajasti ili eliptični, na podini nejednaki, kratko peteljkasti, nenazubljeni; srednje je rebro jako, postrana rebra su jedna vidiva.

Odgov. sad. vrsta: Prema Ungeru *Sophora tomentosa* L. (Tropički predjeli) prema Ettingshausenu *Soptora occidentalis.*

Vremeno rasprostr: Oligocen, Miocen.

Nalazište: Teslić.

Gramineje R. Br.

Rod: **Arnudo** L.

Arundo göpperti Münst sp., *tabla V., sl. 4.*

Vidi Bjelobrdo-Štrbci, str. 142. [2.]

Predleži komad u obliku cijevi, koji je razdjeljen u dvoje te uslijed toga pokazuje unutarnjost.

Rod: **Poacites** Brongn.

Poacites lepidoides n. sp. *tabla IV., slika 26.*

List je dugačak, linealan, prema vrtu sužen, prevučen sa tankim nježnim rebrima, od kojih dva u sredini, koja uklapaju tri tanka megjurebra, osobito upadaju u oči.

Cyperaceje R. Br.

Rod: **Cyperus** L.

Cyperus chavannesi Heer, *tabla IV., sl. 33.*

Heer, Fl. d. Schw. I. str. 72., tab. 22., sl. 5., tab. 28, sl. 1. Sismonda, Piemont str. 411. tab. 7., sl. 5, 6.

Listovi su široki u sredini lagjasti, mnogorebrasti, 1—3 megjurebara, sa poprečnim rebrima spojeni.

Vremeno rasprostr: Oligocen, Miocen.

Opaska. Zanimivo je da sam u steatitu sličnom kamenu našao ostataka *Cyperaccea.*

Rod: **Cyperites** Heer.

Cyperites alternans Heer. *tabla IV., slika 31.*

Heer, Fl. d. Schw. I. str. 78., tab. 28., sl. 3.

Listovi su široki, srednje rebro je veoma jasno, na svakoj strani imade do 30 rebara, kod kojih redovito iza jačega rebra slijedi slabije.

Vremeno rasprostr.: Oligocen.

Rhamneje R. Br.

Rod: **Rhamnus** L.

Rhamnus eridani Ung. *tabla V., slika 5.*

Engelhardt, Isis str. 88. Isti, Dolnja Tuzla str. 41. (153.)

Listovi su veliki, dosta dugo peteljkasti, opnasti, duguljasti, eliptični, nenazubljeni, srednje je rebro jako, postrana rebra, većinom 8—10, odvajaju se pod oštrim kutevima, vrlo su nježna i savinuta su tekar kod okrajka u obliku luka.

Odg. sad. vrsta: *Rhamnus carolineanus* Walt. (Sjeverna Amerika.)

Vremeno rasprostr: Oligocen, Miocen, Pliocen.

Myrtaceje R. Br.

Rod: **Eugenia** Mich.

Eugenia apollinis Ung. *tabla V., slika 8.*

Unger, Sotzka str. 52., tab. 35., sl. 3.—18. Ettingshausen, Sagor II. str. 44., tab. 19, sl. 23., 24.

Listovi su peteljkasti, kopljasti, šiljasti ili tupasti nenazubljeni, kožnati, srednje rebro ide od podine do vrha, postrana rebra nisu vidiva.

Ja ubrajam ovamo naš list, koji imade kožnatu plojku i pod povećalom ne pokazuje postranih rebara, po svoj prilici s toga, što su ista bila vrlo tanka. Vjerojatno je da ovo ime obuhvaća veći broj raznih vrsta, te se s toga ne može označiti kao dobra vrsta, što je već Unger spoznao, k čemu se još priključuje činjenica, da mi još sigurno ne znamo, da li ona pripada rodu *Myrtus* ili kojemu drugomu.

Odg. sad. vrsta: Ungeru služile su za prispodobu *Myrtus cotynifolia* Burm (Južna Amerika). *M. monticola* Sw. (Zapadna Indija). *Myrcia rostrata* DC. (Brazilija) i više novonizozemskih vrsti *Aenema*.

Vremeno rasprostr.: Oligocen, Pliocen.

Papilionaceje Endl.

Rod: **Palaeolobium** Ung.

Palaeolobium sotzkianum Ung., *tabla V., slike 1., 2.*

Vidi Banjaluka, str. 160 [20].

Palaeolobium haeringianum Ung., *tabla IV., slika 32.*

Unger, Sotzka, str. 186., tab. 62., sl. 8.—10. Ettingshausen, Häring, str. 88., tab. 29., sl. 10.—17. Heer, Fl. d. Schw. III., str. 106., tab. 134., sl. 8. Engelhardt, Jesuitengr., str. 74, tab. 19., sl. 1., 19.—21., 24.

Listovi su opnasti, rasperjani (?), listići kopljasti, šiljasti, nenazubljeni; postrana rebra su mnogobrojna, jednostavna, usporedna.

Naš listić pokazuje veći oblik.

Vremeno rasprostr.: Oligocen, Miocen.

Rod: **Sophora** L.

Sophora europaea Ung., *tabla V., slika 12.*

Vidi Breza, str. 166. [26.].

Rod: **Cassia** L.

Cassia phaseolites Ung., *tabla V., slike 3., 9., 11.*

Vidi Bjelobrdo-Štrbci, str. 155. [15.].

Cassia zephyri Ett., *tabla V., slika 6.*

Etingshausen, Häring, str. 90, tab. 30., sl. 1.—8. Isti, Leoben II., str. 49., tab. 9., sl. 25., Heer, Fl. d. Schw, III., str. 120, tab. 138., sl. 20, 21. Engelhardt, Jesuitengr., str. 79., tab. 20., sl. 24., 25.

Listovi su dosta čvrsti, kopljasti, na podini suženi, nešto kosi; srednje rebro je jasno, postrana rebra su većinom iščezla.

Odg. sad. vrsta: *Cassia ruscifolia* Jacq. (Tropski predjeli.)

Vremeno rasprostr.: Oligocen.

Cassia feroniae Ett., *tabla V., slika 10.*

Ettingshausen, Häring, str. 91., tab. 30., sl. 9.—11. Isti, Bilin, III., str. 60., tab. 54., sl. 33., Isti, Leoben, II., str. 48., tab. 9., sl. 22—24. Heer, Fl. d. Schw., III., str. 120., tab. 138., sl. 17.—19. Engelhardt, Dux, str. 196., tab. 14, sl. 8., 16., 21. Isti, Stranitzen et., str. 182., tab 4, sl. 19.

Listići su slabo kožnati, kratko-peteljkasti, kopljasti, na podini nijesu okrugljasti i nešto kosi; srednje je rebro jasno, postrana rebra su vrlo tanka i savinuta.

Odg. sad. vrsta: *Cassia stipulacea* Ait. (Kina.)

Vremeno rasprostr.: Oligocen, Miocen

Nalazište: Janjići.

Abietineje Rich.

Rod: **Pinus** Rich.

Pinus hepios Ung., *tabla V., slike 16., 17.*

Vidi Breza, str. 165. [25]

Myriceje Rich.

Rod: **Myrica** L.

Myrica vindobonensis Ung., *tabla V., slika 15.*

Engelhardt, Dônja Tuzla, str. 14. (486.).

Listovi su opnasti, kratko-peteljkasti, perasto rascjepkani; srednje je rebro jako, postrana reba koja teku u obliku luka su nježna i prelaze u zubce

Odg. sad. vrsta: *Myrica serrata* Lam. (Kaplandija.)

Vremeno rasprostr.: Oligocen, Miocen.

Laurineceje Endl.

Rod: **Cinnamomum** Burm.

Cinnamomum lanceolatum Ung. sp., *tabla V., slika 13.*

Vidi Bjelobrdo-Štrbci, str. 149. [9.].

Proteaceje Lindl.

Rod: **Banksia** Is. fil.

Banksia longifolia Ung. sp., *tabla V., slika 14.*

Ettingshausen, Prot. d. Norw., str. 730., tab. 31., sl. 19. Isti, Mte Promina, str. 33., tab. 7., sl. 12—14.; tab. 8. Isti, Häring, str. 53., tab. 15., sl. 11.—26. Isti, Bilin, III., str. 203., tab. 35., sl. 1.—12. Isti, Beitr. z. Steiermark, str. 66., tab. 3., sl. 18. Isti, Leoben, str. 56., tab. 4, sl. 9. Wessel u. Weber Paleont, IV., str. 36., tab. 6., sl. 10. *a, b.* Heer, Fl. d. Schw., II., str. 99, tab. 99., sl. 1.—3. Sismonda Piemont, str. 53., tab. 28., sl. 4. Friedrich, Prov. Sachsen, str. 173., tab. 21., sl. 13. Engelhardt Leitm. Mittelgeb., str. 383., tab. 6., sl. 8., Isti, Cyprisch., str. 10., tab. 7., sl. 24.—26. Isti, Menselwitz. str. 22., tab. 1., sl. 19., 20. Isti, Himmelsberg, str. 281., tab 2., sl 18.

Syn.: *Myrica longifolia* Unger, Sotzka, str. 29., tab. 6., sl. 2.; tab. 7., sl. 1. Heer, Zsilthal, str. 13., tab. 2., sl. 4. *Myrica Ophir* Unger, Sotzka, str. 30., tab. 6., sl. 12.—16.

Listovi su kožnati, usko linealni, u podini suženi, na rubu na daleko nazubljeni; srednje je rebro jako, postrana rebra su veoma nježna i odvajaju se pod pravim kutem.

Odg. sad. vrsta: *Banksia spinulosa* Sm. (Australija.)

Vremeno rasprostr.: Oligocen, Miocen.

Neodredivi ostatak, tabla V., slika 7.

Predleži nam jedan bilinski ostatak, koji je na žalost nepotpun i zlo održan. Po jednom na vršku tankom a prema dolje postepeno raširujućem se vretenu sličnom otisku, redaju se komadi lišća, koji predstavljaju većinom samo dijelove dijelova, dok je samo nekoliko njih potpunije održano i daju naslućivati, da su svojedobno stajali gusto jedan do drugoga i da su nasuprotno razmješteni bili. Na njima raspoznaju se usporedno tekuća uzdužna rebra, koja dokazuju da imademo pred sobom ostatke jedne monokotilne biline.

Nije isključena mogućnost, da svi ovi ostatci potiču od jedne palme i kad bi se to utvrdilo, mogli bi ostatci pripadati vrsti *Phoenicites* Brongn. ili bolje vrsti *Amesoheuron* Göpp budući da srednje rebro ne istupa jasno. Nadajmo se da će nam budućnost sa bolje održanim primjercima pribaviti sigurno riješenje.

Popis opisanih vrsta alfabetskim redom.

	Strana
Acacia proserpinae	165
„ *sotzkiana* (Bjelobrdo. Modra)	156
Acer angustilobum	161
„ *integrilobum*	152
Alnus kefersteinii	147
Andromeda protogaea	151
Anoectomeria brongniarti	152
Araliophyllum crenulatum	152
Arundo göpperti (Bjelobrdo, Banjaluka, Vodica, Teslić)	142
Banksia haeringiana (Bjelobrdo, Vodica, Breza)	160
Banksia katzeri	150
„ *longifolia*	169
Bumelia oreadum	151
Caesalpinia europaea	155
Callistemophyllum melaleucaeforme	161
Carpinus grandis	157
Carpolithes andromedaeformis	157
Cassia ambigua	160
„ *berenices*	156
„ *feroniae*	168
„ *lignitum*	155
„ *phaseolites* (Bjelobrdo, Modra, Breza)	155
„ *zephyri* (Modra. Breza)	164
Casuarina sotzkiana	145
Celastrus doljensis	153
„ *elaenus*	153
„ *endymionis*	153
„ *protogaeus*	159
Cinnamomum lanceolatum	149
„ *polymorphum*	149
„ *rossmässleri*	162
„ *subrotundum*	149
„ *scheuchzeri* (Bjelobrdo, Banjaluka, Modra, Breza)	148
Cyperites alternans	167
„ *subdimidiatus*	143
Cyperus chavannesi	167
„ sp.	143
Dalbergia bella	164
„ *nostratum*	155
„ *reticulata*	155
Daphnogene melastomacea	158
Eucalyptus oceanica	159
Eugenia apollinis	167
Ficus aglajae	158
„ *laurogene*	158
Glyptostrobus europaeus (Bjelobrdo, Breza)	144
Grevillea haeringiana	150
Hakea bosniaca	162
Juncus retractus	143
Laurus primigenia	162
Leguminosites fischeri	156
„ *sclerophyllus*	156
„ sp.	156
Leptomeria?	162
Libocedrus salicornioides	166
Lomalia australis	150
Metrosideros calophyllum	154
Myrica acuminata (Bjelobrdo, Modra)	146
„ *acutiloba*	145
„ *banksiaefolia* (Bjelobrdo, Modra)	146
„ *hakeaefolia* (Bjelobrdo, Banjaluka, Modra)	145
Myrica laevigata	157
„ *lignitum* (Bjelobrdo. Modra)	146
„ *sagoriana*	146
„ sp.	147
„ *vindobonensis*	169
Myrsine celastroides	151
Myrtophyllum sp.	154
Notelaea eocenica	—

	Strana
Palaeolobium haeringianum	168
„ *sotzkianum* (Banjaluka, Teslić)	160
Paliurus tenuifolius (Bjelobrdo, Modra)	153
Persoonia daphnes	163
Phaseolites microphyllos (Bjelobrdo, Modra)	156
Pinus hepios (Breza, Janjići)	165
„ *holothana*	144
„ (krilca)	145
„ (izdanak)	145
„ sp.	144
Pisonia eocenica	148
Pittosporum fenzlii	163
Poacites aequalis (Bjelobrdo, Breza)	143
„ *lepidoides*	167
„ *lepidus*	143
Podogonium lyellianum	142
Pteris sp.	161
Quercus drymeja	147
„ *hamadryadum*	148
„ *mediterranea* (Bjelobrdo, Modra, Breza)	153
Quercus lonchitis	148
Rhamnus eridani	153
Robinia regeli	154
Rhus juglandogene	164
„ *sagoriana*	159
„ *stygia*	163
Santalum osyrinum	149
Sapindus falcifolius	152
Sapotacites ambiguus	151
„ *minor*	151
„ *tenuinervis*	151
Sclerotium pustuliferum	142
Sophora europaea (Breza, Teslić)	166
Sparganium stygium	144
Stericulia cinnamomea	159
Typha latissima	143
Ulmus bronii	158
„ *plurinervia*	147
Widdringtonia ungeri	157
Zanthoxylon haeringianum	154
Zizyphus protolotus	163
Zostera ungeri	143

Slike.

Tabla I.

Slika 1., 2. *Glyptostrobus europaeus* Brongn. sp.
„ 3. *Pinus* sp.
„ 4., 5. *Pinus holothana* Ung.
„ 6. *Banksia katzeri* n. sp.
„ 7. *Juncus retractus* Heer.
„ 8. *Sparganium stygium* Heer.
„ 9. *Poacites aequalis* Ett.
„ 10. *Casuarina sotzkiana* Ung.
„ 11. *Poacites lepidus* Heer.
„ 12. *Cyperites subdimidiatus* n. sp.
„ 13.—15. *Zostera ungeri* Ett.
„ 16. *Cyperus* (?) sp.
„ 17. *Alnus kefersteinii* Göpp. sp. (?).
„ 18. *Sclerotium pustuliferum* Heer.
„ 19., 23., 24. *Arundo göpperti* Münst. sp.
„ 20., 21. *Myrica banksiaefolia* Ung.
„ 22. *Banksia haeringiana* Ett.
„ 25., 30. *Quercus drymeja* Ung.
„ 26. *Myrica sagoriana* Ett. (?).
„ 27. „ *lignitum* Ung.
„ 28. „ *hakeaefolia* Ung. sp.
„ 29. „ *acuminata* Ung.
„ 31., 32. *Cinnamomum scheuchzeri* Heer.
„ 33. *Myrica* sp.

Tabla II.

Slika 1. *Quercus mediterranea* Ung.
„ 2. „ *hamadryadum* Ung.
„ 3. *Cinnamomum polymorphun* Al. Br. sp.
„ 4. *Quercus lonchitis* Ung.
„ 5. *Cinnamomum scheuchzeri* Heer.
„ 6. *Cinnamomum lanceolatum* Ung. sp.
„ 7.—9. *Grevillea haeringiana* Ett.
„ 10. *Andromeda protogaea* Ung.
„ 11. *Sapindus falcifolius* Al. Br.
„ 12. *Myrsine celastroides* Ett.
„ 13. *Sapotacites minor* Ett.
„ 14. *Pisonia eocenica* Ett.
„ 15. *Santalum osyrinum* Ett.
„ 16. *Araliophyllum crenulatum* Ett.
„ 17. *Podogonium lyellianum* Heer.
„ 18. *Carpolithes andromedaeformis* Heer.
„ 19, 20. *Celastrus elaenus* Ung.
„ 21. *Celastrus doljensis* Pilar.
„ 22. *Paliurus tenuifolius* Heer.
„ 23. *Celastrus endymionis* Ung.
„ 24. *Acer integrilobum* Heer.
„ 25. *Dalbergia nostratum* Kór. sp.
„ 26. *Metrosideros calophyllum* Ett. a. povećano.
„ 27. *Myrtophyllum* sp.

Slika 28., 29., 32. *Cassia phaseolites* Ung.
„ 30. *Leguminosites fischeri* Heer.
„ 31. *Dalbergia reticulata* Ett.
„ 33. *Cassia lignitum* Ung.
„ 34., 35. *Acacia sotzkiana* Ung.
„ 36. *Phaseolites microphyllos* Ett.
„ 37. *Robinia regeli* Heer.
„ 38.—40. *Caesalpinia europaea* Ung.
„ 41. *Cassia ambigua* Ung.
„ 42. *Celastrus protogaeus* Ett.
„ 43. *Cinnamonum scheuchzeri* Heer.
„ 44. *Arundo göpperti* Münst. sp.
„ 45. *Ulmus bronii* Ung.
„ 46. *Ficus aglajae* Ung.
„ 47. *Rhus sagoriana* Ett.
„ 48. *Carpinus grandis* Ung.
„ 49. *Cinnamomum lanceolatum* Ung.

Tabla III.

Slika 1. *Notelaea eocenica* Ett. [1])
„ 2. *Myrica laevigata* Heer sp.
„ 3. *Zanthoxylon haeringianum*.
„ 4. *Sterculia cinnamomea* Ett.
„ 5. *Eucalyptus oceanica* Ung.
„ 6., 14. *Cinnamomum lanceolatum* Ung sp.
„ 7. *Daphnogene melastomacea* Ung.
„ 8. *Widdringtonia ungeri* Endl.
„ 9. *Banksia haeringiana* Ett.
„ 10. *Callistemophyllum melaleucaeforme* Ett.
„ 11. *Palaeolobium sotzkianum* Ung.
„ 12. *Ficus laurogene* Ett.
„ 13., 18. *Myrica hakeaefolia* Ung. sp
„ 15., 16. *Acer angustilobum* Heer.
„ 17. *Pinus* sp.
„ 19. *Quercus mediterranea* Ung.
„ 20. *Rhus stygia* Ung.
„ 21. *Laurus primigenia* Ung.

IV.

Slika 1. *Arundo göpperti* Münst. sp.
„ 2. *Myrica acuminata* Ung.
„ 3. „ *banksiaefolia* Ung.
„ 4. *Cinnamomum rossmässteri* Heer.
„ 5. „ *scheuchzeri* Heer.
„ 6. *Rhus juglandogene* Ett.
„ 7. *Pittosporum fenzlii* Ett.
„ 8. *Dalbergia bella* Heer.
„ 9. *Komad stabljike sa bodljom.*
„ 10. *Leptomeria?*
„ 11. *Pinus hepios* ng. sp.
„ 12. *Hakea bosniaca* n. sp.
„ 13. *Persoonia daphnes* Ett.
„ 14. *Cassia zephyri* Ett.

[1]) Bila je kod obradbe od pisca pregledana.

Slika 15. *Acacia proserpinae* Ett.
„ 16. *Poacites aequalis* Ett.
„ 17. *Cassia phaseolites* Ung.
„ 18. *Paliurus tenuifolius* Heer.
„ 19. *Zizyphus protolotus* Ung.
„ 20 *Phaseolites microphyllos*. Ett.
„ 21. *Acacia sotzkiana* Ung.
„ 22. *Pinus hepios* Ung. sp.
„ 23. *Banksia haeringiana* Ett.
„ 24. *Myrica lignitum* Ung.
„ 25. *Glyptostrobus europaeus* Brongn. sp.
„ 26. *Poacites lepidoides* n. sp.
„ 27. *Libocedrus salicornioides* Endl. sp.
„ 28., 29. *Sophora europaea* Ung.
„ 30. *Quercus mediterranea* Ung.
„ 31. *Cyperites alternans* Heer.
„ 32. *Palaeolobium haeringianum* Ung.
„ 33. *Cyperus chavannesi* Heer.

Tabla V.

Slika 1., 2. *Palaeolobium sotzkianum* Ung.
„ 3., 9., 11. *Cassia phaseolites* Ung.
„ 4. *Arundo göpperti* Münst. sp.
„ 5. *Rhamnus eridani* Ung.
„ 6. *Cassia zephyri* Ett.
„ 7. *Amesoheuron?*
„ 8. *Eugenia apollinis* Ung.
„ 10. *Cassia feroniae* Ett.
„ 12. *Sophora europaea* Ung.
„ 13. *Cinnamomum lanceolatum* Ung. sp.
„ 14. *Banksia longifolia* Ett.
„ 15. *Myrica vindobonensis* Ett. sp.
„ 16., 17. *Pinus hepios* Ung. sp.
„ 18. *Glyptostrobus europaeus* Brongn. sp.

Tabla VI.

Slika 1. *Poacites aequalis* Ett.
„ 2. *Typha latissima* Al. Br.
„ 3.—6., 25., 26. *Myrica banksiaefolia* Ung. sp.
„ 7., 8. *Pinus* sp.
„ 9. *Pinus* sp.
„ 10., 11. *Glyptostrobus europaeus* Brongn. sp.
„ 12. *Quercus mediterranea* Ung.
„ 13. *Myrica acutiloba* Brongn. sp.
„ 14.—16., 19., 20. *Cinnamomum scheuchzeri* Heer.
„ 17. *Cinnamomum polymorphum* Al. Br. sp.
„ 18. „ *subrotundum* Al. Br. sp.
„ 21. *Anoectomeria brongniartii* Sap.
„ 22. *Leguminosites* sp.
„ 23. *Cassia berenices* Ung.
„ 24. *Leguminosites sclerophyllus* Heer.
„ 27. *Myrica hakeaefolia* Ung. sp.

Tabla I.

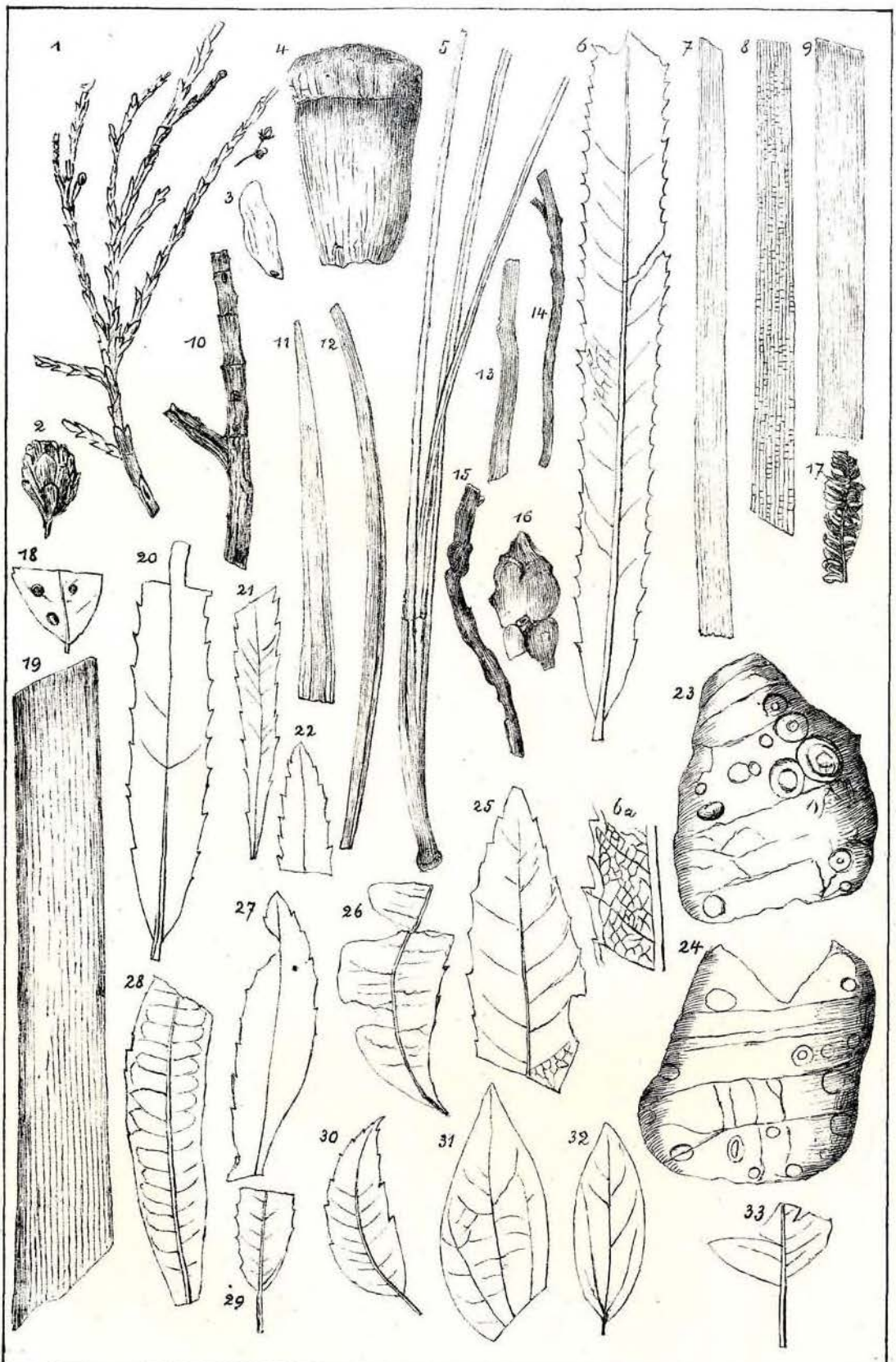
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33

Tabla II.

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
a
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49

Tabla III.

Tabla IV.

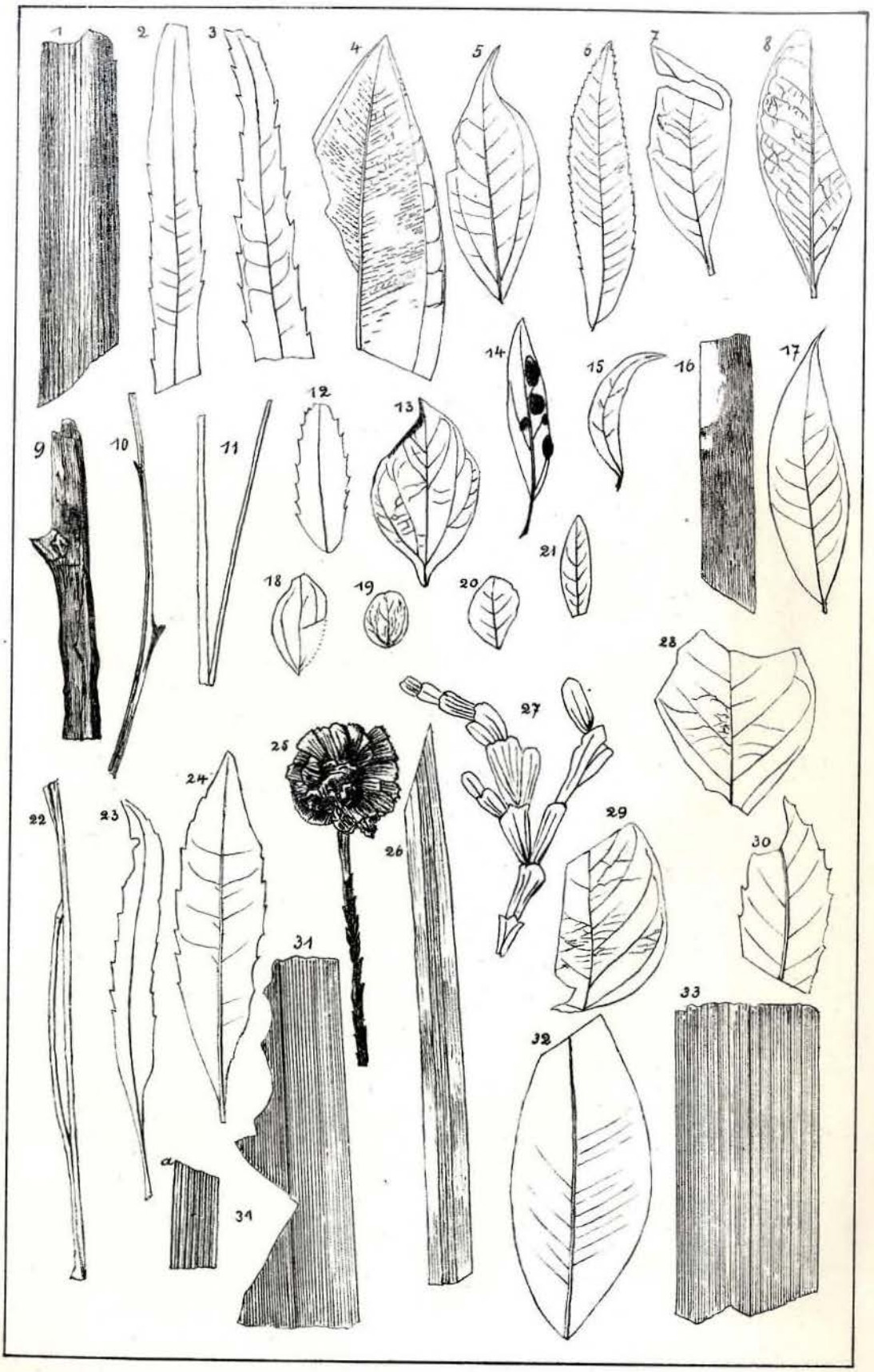
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
a
34

Tabla V.

Tabla VI.

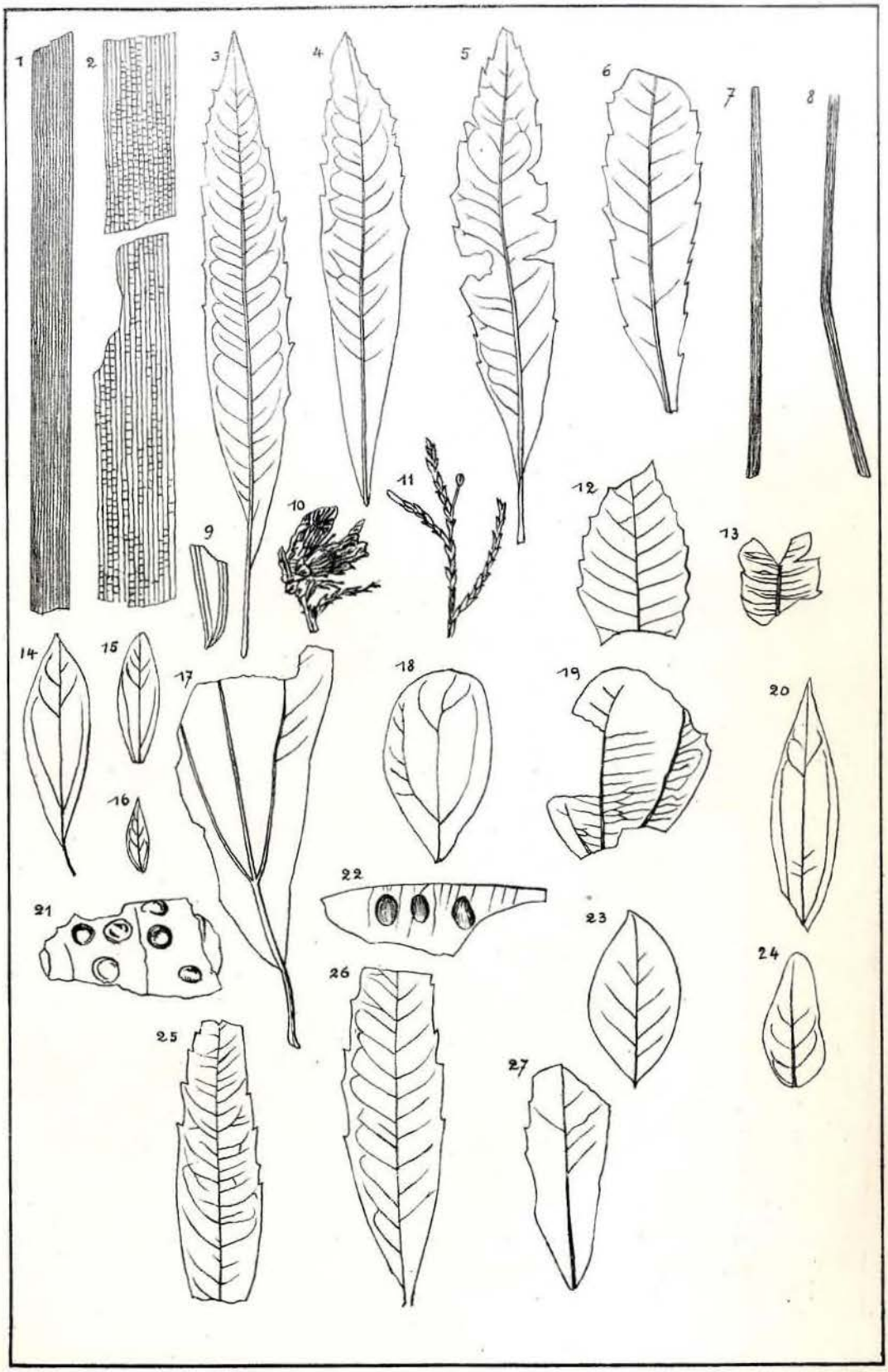

Памучинова збирка турцизама.

Саопштио

др. **Владимир Ћоровић.**

Јоаникије Памучина (1810.—1870.)[1], архимандрит мостарски, скупио је једну прилично богату збирку турцизама (645 ријечи) у нашем језику с намјером, да укаже на њих као елеменат језика, који се безусловно има истиснути из њега. Ту његову збирку, заједно са предговором, ја сам нашао међу његовим папирима у архиви српске општине у Мостару, у једном из простог папира сашивеном тевтеру, у ком се налази и неколико народних приповиједака. Из те збирке саопштавам овдје само оне ријечи, којих нема у Вукову и Броз-Ивековићеву рјечнику, даље у збирци Ђорђа Поповића: „Турске и друге источанске речи у нашем језику“[2] и у званичном издању „Сарајевског Листа“: „Turcizmi u Bosni“ (Сарајево 1881.). На ријечи, које су ми самом познате, стављао сам нагласак, који се говори у Мостару. Нарочито сам, у другом дијелу, биљежио народне ријечи и Памучинове кованице, којима је тумачио турцизме, ако се не налазе у она два гори споменута рјечника.

*

Предговоръ.

Я самъ казао у моме земльопису епархіе херцеговачке, кой е печатанъ у Српско-далматинскому Магазину год. 1849., да наша Херцеговина, пошто е подпала подъ область турску, изгубивши сва своя добра поредъ ньи изгубила е и собствене свое рѣчы и чистый свой разговоръ! А за найвыше по градовима и варошама, еръ се по ньима Турцы населише, па учећи србскій езыкъ по већой части уметну све свое турске рѣчы, кое преотму тежну србскому езыку. Иза тога мало по мало старіи изумираю, а ньови потомци забораве турскій езыкъ, па прихвате србскій, не умиюћи турски иштэте и оне турске рѣчы. И тако идући одъ онога времена до данасъ, све се горе и горе изопаче, садъ су већь до тога дошле, да се саме по себи не разумѣваю. Мы што съ ньима говоримо тако у тома присланямо ће имъ ніе ни мѣста, еръ незнаюћи шта неке значе и ће бы управо требало да се међу; а и саме Туркуше о ньима никаква понятіа немаю, еръ нису управъ турске рѣчы; они се смію, кадъ чую да ій онако пштећено говоримо. За насъ сиромахе ніе се ни чудити, кои смо свакій данъ међу Турцыма, али се мы морамо дивити кадъ погледамо на наше србске списателѣ у Аустрискоме царству, како и онп одъ

[1] О њему сам писао опширније у својој књизи: „Мостар и његови књижевници у првој половини XIX. стољећа“, (Мостар 1907.), стр. 27.—40. Ср. даље: Лука Грђић Бјелокосић: Јањићије Памучина у „Новом Требевићу“ 1892., стр. 81.—84.

[2] Гласник срп. ученог друштва, књ. 59., стр. 1.—275.

ове наше болести у исту ногу рамлю, у кою и мы, еръ мећу у своя сочиненія неке рѣчи одъ овіе истіе иштећеніе турскіе, па поредъ ньи иштећене грчке, као н. п. амнестіа м. амнистіа, парастосъ м. парастасъ; сотона м. сатана и т. д. А за латинске, нѣмацке и италіанске рѣчы нема ни збора, оне су са свымъ погазиле србску лѣпоту! Та кадъ мећу ове туђе рѣчы могли бы узгредъ поредъ ньи ковати и наше, како бы съ временомъ могао се обогатити и нашъ езыкъ, па да му не треба заимавати у другога. Наши самоуцы, кои не знаду ни едног туђегъ езыка, а при томъ знаду чисто славенски и србски читати, кадъ почму читати повѣстнице и новине, па наступе на оваке шарене рѣчы онда лютећи се бацаю кньиге изь рука; то имъ е за неволю кадь не разумѣваю.

До данасъ нико се не показа одъ србскіе пресловуштіе любослова, па да стане овой грботиньи на путъ! Ево самь се я садъ усудіо, зажмурећи очи као утопалацъ у воду, па самь сакупіо по нашему народу ово неколико рѣчы. Я не имаюћи никаква помоћника, кои бы ме у овоме послу подпомагао, већь самь самъ по себи отирући зной по челу према турскіемъ помѣстіо наше, неке славенске, а неке самь по себи сковао србске. Я самъ видимъ, да ій нисамь причиніо како што бы требало, али нисамь уміо болѣ. Мени неће быти мрско, што ће ме многій за овай посао порицати, у томе бы се ове рѣчи могле побольшати и исправити. Ако бы одъ ньи іолѣ была каква користь у нашему народу, я не бранимъ и опетъ се трудити и остале искупляти по нашему народу. Ако пакъ одъ ньи не буде никакве користи, а оно и оне неће искати да еду, ни да пію, и мой трудъ некъ буде залуду. Може быть, да ће ми и овако некій рећь: „ко е онъ?“ И „шта е онъ?“ Я имъ одговарамъ: да самь я оный, кои свое бранимъ, а туђега нећу. И што самь радъ да ми другій чине, оно исто да имъ мыслимъ.“

I.

абузѐнзе [Мени није познат ниједан други падеж те ријечи], n.: „ћабинска вода, што хаџије доносе и дају Турцима“.
адаш, а, m.: имењак.
аип [аипъ]: срамота.
алáјли, adj., за сва три рода: сјајно.
алаџак: примање.
алишма: умјетност, учење, „привикнованѣ“.
алк, а, m.: народ.[1])
амур, а, m.: квас.
âр, а, m.: срам, „безчестіе“ [у Мостару се често чује: „ар јок, образ јок“ = нема стида ни образа].
асма, е, f.: оканце, виђелица.

бакалум: „да видим“.
баки: остатак.
бàлгам [и бàлган], а, m.: хракотине.
бѐдел, а, m.: замјена..
бѐнзер [познато ми само у споју: на бѐнзер]: прилика.
бербат: окаљано, разрушено.
бѐт, adv.; зло, ружно, безобразно.
варис, а, m.: нашљедник.
васѝјет, а, m.: завјештање.
велил, а, m.: настојатељ.
вѐрем, а, m.: „суха кашљица“ [болест, јад; обично се каже: „свезо верем од љубави“; одатле глагол: вѐремити].
вирáнија, е, f.: пустош, развалина.
вуџут, а, m.: тијело.

гајрѐтли, придј.: усрдан.

дагма, е, f.: печат.
дȁмла, е, f.: капља, кâп [der Herzschlag].
доваџија, е, m.: молитељ.
дȍмбак, а, m.: свитњак.
дȕз, adv.: равно.
дȕмāн, а, m.: дим.
дȕњ$^{-}_{=}$ [обичније: дȕњāх], а, m.: свијет.

[1]) Госп. др. Ћиро Трухелка имао је доброту, да ми обиљежи све арбанаске ријечи у овој збирци. Alk = halk = људи.

ђемиџија, е, m.: лађар.
ђечма, е, f.: навртак.
ђулук, а, m.: тамјан.

езид: срдит, наружник.
езӣјет [обичније језӣјет, глагол: језӣјетити]: дотужује, узнемирује; „наказа“.
еи: добро.
елверум: достаје.

за̀иф [познат ми је глагол уза́ифити се: пасти у агонију]: немоћан; „безсилан“; мршав.
зафти́ја, е, m. [у Поповића: запчија]: чувар, бранитељ.
зијарет, а, m.: обилажење, виђење.
зухур: појавио се; напредује.

идаре: могућност.
ӣкра̄м, а, m.: част.
иктиза: треба.
ӣла̄џ, а, m.: лијек.
ималук, а, m.: кртња.
инсаф, а, m.: савјест.
итат, а, m.: покорност.
ӣћмет, а, m.: чудо.

јара, е, f.: рана.
јо̀лџија, е, m.: путник.

кабает, а: кривда, погрешка.
кабила: родбина.
ка̏ст, а, m.: намјера. [Одатле глагол: ска̏стити: намјерити нешто.]
ка̀хпија, е, f.: курва, блудница.
кијмет: цијена.[1])
ко̀ла̄ј: ласно [обично: колај-работа].
конушма, е, f.: обхођавање.
кудре́т, а: сила.
кур-гајрет: „једва на све јаде“.[2])
куриш, а: домишљатост.

лезет: укус; одатле лезетли: укусно.

магул: пријатно.
мазур: свргнут.
максип, а: достојанство.

ма̏ксум, а, m.: дијете.
меаф, а: слобода.
мензил, а, m.: гласник.
меремет, а, m.: поправљање.
мунафик, а, m.: клеветник.
мухасѐра, е, f.: опсада.
налча, е, f.: поткова.
нôбет, а, m.: ред.
о̏лур: бива.
оџакташ: пријеклад.

пај, а, m.: дио.
па̂ћ, adv.: опрано, чисто.
перђел, а: шетка.

ра̀гбет, а, m.: част, почаст.
ра̀хмет, а, m.; милост, покој; одатле: рахметли: покојни, блажени.
рушфет, а, m.: мито.

са̂г [чешће са̏глан], придј.: здрав, поштен.
салта̀нет, а, m.: украс, накит.
сара̀нсак, а, m.: бијели лук.
са́рош, а, m.: пијаница.[3])
сѐвет, приједлог: ради, поради.
сејрат: покрајина.
серт, жесток, суров.[4])
сиврије: „оштроврхи“.
су̂рет, а, m.: образ, слика.
суч, а, m.: погрешка.

табӣја̄т, а, m.: нарав, ћуд. [Одатле табија́суз: зле ћуди, ћудљив].
такдир, а: божији промисао.
таксӣра̄т, а, m.: судбина, удес.
тамашћар, а, m.. лаком, среброљубив.[5])
тарак, а, m.: гребен, чешаљ.
тарафана, е, f.: благајна.
та̏хта, е, f.: даска.
тембих, а, m.: заповијед.
терсатуне. [Ја сам ријеч слушао само у споју: на трсатуне, и увијек ми се чинила као двосложна, јер се дају тачно разликовати два нагласка: на тр̏са̄ ту̏не], наопако.
тѐћмӣл, adv.: савршено.
то̏з, а, m.: прашина.

---

[1]) Kûmet.
[2]) Kur = никада; kur-gajret = од никуда помоћи.
[3]) Sarhoš.
[4]) Thert = љут.
[5]) Tamahćar.

трофа̀нда, е, pl. t.: нови плод, прво воће, ша̂рка.

угур, а, m.: срећа; одатле: угурли: срећан.[1])
у̏сул, а, m.; начин.

фесат, а, m.: смутљивац, завидник.
фи́гањ, њa, m.: плач.
фи̏тнија, е, f.: лукава, подла жена; „коварство“.

ха̏ва, е, f.: зрак, вјетар.
хавуз, а, m.: вир.
халис: чисто.
хардал: горушица, слачица.
ховарда, е, f.: беспослица.
хӯњер, а, m.: досјетљивост, искуство.

чамà̄шир, а, m.: преобука.
чехрѐли, а, прид.: личан, лијеп; чехрѐсуз: ружан. [Данас се чешће чује са h.]
чимен, а, m.: зелена трава.
чӣплак, придј.: го, наг.

ша́нт, а, m.: свједок.
шан, а, m.: почаст, слава.
шегрћебе, та, n.: „подметак под седлом на коњу“.
шура, е, f.: скупштина.

II.

(Све ријечи и овдје, осим мени познатих, остављам без нагласка.)

бӯрило, а, n.: [Дугуљасто буренце за воду.]
грахорник, а, m., уз: џефердар.
забрало, а, n., уз: бедем.
звекара, е, f., уз: алка.
личник, а, m., уз: телал.
набáдало, а, m., уз: хром.
наостава, е, f.: уз: аманет.
на́ружни̏к, а, m. [који изгрди, изружи често, по обичају].
неподметник (ждријебац), а, m., уз: хат
носилица, е, f., уз: амајлија.
околиште, а, n., уз: острво, ада.
о̏штрило, а, n.: брус.
пове уз: кускун (старо: похвы).
погањак, а, m., уз: алчак.
подвој, а, m., уз: дирек.
пр̏жӯн, а. m. [често данас: затвор], уза долаф. Талијанизам: prigone.
подрепач, а, m., уз: кускун.
раскошка, е, f., уз: маштрафа.
ручка, е, f., уз: маштрафа.
травњача, е, f., уз: ливада.
труповоћа, е, m., уз: буљубаша.
успарљивост, и, f., уз: пркос, инад.
ша̂рка, е, f.: прво воће [нарочито за прво грожђе].
шмркало, а, n., уз: бурмут.

Са 147 незабиљежених ријечи овај ранији прилог Памучинов има и данас своју извјесну вриједност и објављујући га ми држимо, да чинимо нешто више од обичног локалног пијетета.

---

[1]) Ugur = augurium.

Prilozi našoj rimskoj povjesti.

Priopćio

Karlo Patsch.

I. Nadgrobni spomenici iz Humca.

U istraživanju starih rimskih grobova nijesmo bili baš sretne ruke. Našli smo lijep broj nadgrobnih spomenika, ali bez grobova, koje su ovi spomenici ukrašavali. Većina njih maknuta je s mjesta. Pa i ako smo kojim sretnim slučajem naišli na kakvo mjesto, gdje bismo se mogli nečemu nadati, izgubio nam se brzo trag. Kao primjer tome neka posluži II. odjeljak ove rasprave.

Velikom broju bezgrobnih sepulkralnih monumenata dodajemo nekoliko iz jednoga mjesta, čije groblje bi trebalo tačnije istražiti radi svojeg položaja i inventara. To je mjesto Humac blizu Ljubuškoga u Hercegovini, koje mjesto je jako pristupačno importu i u kojem su dugo vremena etničko različite vojske ležale.

Rimljani su sami ovdje najviše opustošili svoje grobove. U III. stoljeću uzeli su vlastite nadgrobne kamene, da njima podignu nasip uz glavnu cestu Narona—Bigeste, kojeg su prebacili preko jedne uvale, koja je ležala blizu sela Hardomilja, nedaleko desne obale Trebižata. Mi smo već češće o tom izvijestili, pošljednji put u „Jahrbuch für Altertumskunde", 1908., str. 107. i dalje, kada smo kopajući u septembru 1907. otkrili strukturu nasipa i zabilježili one nalaze, koji su nagjeni prigodom pretraživanja jednog dijela ceste.

Kada se je iz ovog nasipa u novembru 1908. vadio materijal za jednu ćupriju preko novog kanala za natapanje na poljima desne obale Trebižata, otkrili su već na to upozoreni vlasnici, četiri spomenika.

30. novembra našao je Nikola Grbavac na svojoj oranici nadgrobne kamene (dolje broj 2., *slika 2.)* 3 *m* daleko od antiknog prolaza *I* na tlocrtnoj skici sl. 28. u gore spomenutoj publikaciji. Dva dana prije našao je Ivan Jelinić na svojoj parceli spomenike br. 1., 3. i 4., *slike 1., 3.* i *4.* 115 *m* daleko od ovog mjesta spram antikne ćuprije preko Trebižata. Svi ti komadi donešeni su 10. decembra 1908. u zemaljski muzej, pošto se je prije toga pretražio nasip, u kojem se nije više ništa našlo. Svi su spomenici napravljeni od bijelog vapnenca.

1. *Slika 1.* Ploča sa peticom, s kojom je bila učvršćena u podlogu; ploštine po strani su glatke, stražnja strana ostala surova, čitava visina 2·22 *m*, visina ploče 2·08 *m*, širina 0.61 *m*, debljina 0·225 *m*, visina petice 0·17 *m*, širina 0·23 *m*, debljina 0·225 *m*. Na tri mjesta je puknuta, gore desno rupa, koja siže do desne postranične ploštine, ali je vrlo istrošena i zasigana. Dolje grobna vrata sa četiri ispunjaka, na dônjima ima po jedan držak na oblik sigme, a na gornjima po jedna glava lava sa prstenom u ustima. Nad ovim podnožjem edikula sa četveročlanim arhitravom, koji se sastoji od

Slika 1. Vojnički nadgrobni spomenik iz Hardomilja-Smokovice.

zavojitih žljebastih, po svoj prilici korintskih polustupova, gustim, oružnim frizom i zabatom, urešenim gorgonejonom, na kojem su nasagjene postrane akroterije u obliku polupalmeta. Fris, koji je na desnoj strani osobito oštećen, sastoji se: 1. od dvije tozluke (Beinschienen), 2. jednog mača, 3. dva ovalna štita, 4. dva okrugla štita, 5. jednog okruglog štita sa dva unakrštena mača, 6. dva nejasna štita, 7. dva unakrštena dugačka štita, 8. jednog dugačkog štita i 9. jednog niza oružja, koje se ne da označiti.

U udubini edikule stoji ploča sa jakim okvirom i ovim natpisom: *M(arcus) Livius M(arci) f(ilius) Pal(atina) dom(o) Aloro veteranus leg(ionis) VII, an(norum) L, stip(endiorum) XXVI, h(ic) s(itus) e(st), t(estamento) f(ieri) i(ussit).*

Ovaj je grobni spomenik sasvim jednak po obliku, izradbi i natpisu onom spomeniku, koji se našao na istom mjestu a objelodanjen je u „Jahrbuch für Altertumskunde", 1908., str. 110., sl. 30., te takogjer govori o nekakvom veteranu VII. legije. Ali opet ni jedan ni drugi ne imitira ropski kakav zajednički predložak. Isti motivi odrazuju se takogjer na fragmentima (na ozn. mj., str. 112., br. 2. i 3.) iz Humca, koji pripadaju istoj skupini grobnih spomenika. Ovo slobodnije stvaranje odgovara dobu i stranim uplivima, na koje nas upućuju ovi spomenici

Kao na svim prijašnjim spomenicima VII. legije iz Humca manjkaju i ovim novim, počasni, godine 42. poslije Hr. stečeni pridjevci Claudia pia fidelis, a tim je dokazan terminus ante quem. I taj novi kamen dokazuje, da je u ranije doba boravila VII. legija u Hercegovini. No spomenik taj potvrgjuje ujedno time, što ponovno imenuje veterana, naš daljnji zaključak (na ozn. mjestu, str. 111), da su na jugu ljubuške kotline bili naseljeni veterani VII. legije. Megjutim dok su do sada bili svi veterani iz Male Azije, te bi se moglo bilo misliti, da je pri dedukciji pripadnost odlučivala, naš je Marco Livije Macedonac iz grada Alorus-a na Haliakmonu (današnja Vistrica[1]). Ovaj se grad u rimskim vojničkim popisima i uopće na jednom kamenom spomeniku prvi put javlja[2]). Sastav ove naše veteranske kolonije dokazuje, kako je to već Mommsen ustvrdio[3]), da se ovuda rekrutirao istočni dio ove legije; Talijana još nema.

U „Wiss. Mitt." IX,. 281, zaključio sam po rijetkosti gentilnog imena Livius u našoj provinciji, da je u natpisu C. I. L. III 6367 = 8498 iz Krehina Graca imenovani L. Livius Rufinus useljenik. Kojeg je podrijetla ovaj čovjek, dokazuje nam možda natpis M. Liviusa iz veteranske kolonije kod Ljubuškog. Krehin Gradac leži u plodnom kraju Brotnjo, neposredno istočno od Ljubuškog. Potomci veterana prodirali su kolonizirajući i romanizirajući u unutrašnjost zemlje.

2. *Slika 2.* Ploča, po strani glatka, straga hrapava, gore odbijena, na tri mjesta puknuta, a na čoškovima i lijevo gore odbijena, zasigana; 1·49 *m* visoka, 0·77 *m* široka,

[1]) Isp. A. Struck, „Makedonische Fahrten" II., 22.

[2]) O tribusu makedonskih gradova isp. I. W. Kubitschek, „Imperium Romanum tributim discriptum", 240. i d. Palatina nije dosad zastupana u ovoj provinciji.

[3]) C. I. L. III, str. 281., „Ephemeris epigraphica" V., str. 216. i dalje, i Hermes, XIX., 7.

0·17 *m* debela. Edikula ima neharmonične proporcije: pilastri su pretanki, vertikalno žljebasti, sa kapitelom poput košare na glatkom stylobatu; uski tročlani arhitrav i niski zabat sa gorgonejonom u tympanonu; ostatak na desnoj strani pokazuje polupalmete kao postranične akroterije. U plitkoj udubini jest odozgo natpis, a odozdo na stylobatu ratni znak. Na signumu, koji dolje prelazi u nožicu, pričvršćeno je odozgo dolje: 1. jedan vijenac, 2. priječnica, 3. četiri skoro jednake pupčaste ploče sa uzvišenim rubom, 4. polumjesec sa gore okrenutim rogovima, 5. po svoj prilici jedna šira priječnica. Korona i četiri phalera jesu dekoracije, koje je ova četa zadobila [1]).

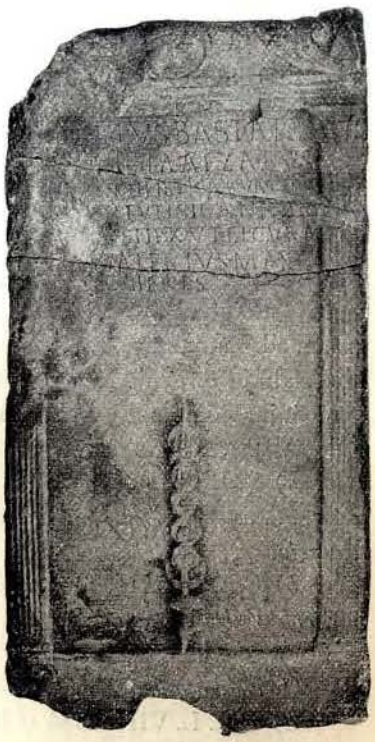

Slika 2. Vojnički nadgrobni spomenik iz Hardomilja-Smokovice.

Kada i gdje se je ova kohorta istakla, dokazaće valjda jednom jedan kamen, za sad nam njezina vanjska povjest nije poznata. Njezin nutarnji razvoj jednak je razvoju auksiliarnih trupa uopće [2]). Ova se četa nije više novačila iz onog narodnog plemena, čije ime nosi, već je primala novake iz naše provincije, gdje je dugo ležala. To su dokazali već prije ovi natpisi:

a) C. I. L. III 9739 = Dessau 2579 (Gardun-Vojnić): *. .]emans Platoris [Da]esitias vexill(arius) [e]quit(um) coh(ortis) I Belgar(um) turma Valeri Proculi, ann(orum) XLV, stipendior(um XXIV, h(ic) s(itus) e(st) . . . .*

b) C. I. L. III 8762 = Dessau 2594 (Salona): *C. Val(erius) [. .] f(ilius) Azinas Procl[us] eques coh(ortis) I [A]lp(inorum) ve[x(illarius)] equit[um coh(ortis)] I Belg(arum), dec(urio) equit(um) coh(ortis) eiusdem, ...*

Prvoimenovani konjanik pripadao je velikom plemenu Daesitiata, koji su prebivali u Bosni [3]), a C. Valerius Proclus bijaše rodom iz municipija Azinum, koje drže da je ležalo južno od Salone u Dalmaciji, Hercegovini ili Crnoj Gori [4]). Po dobu stoje oba natpisa veoma blizu, jer je C. Valerius Proclus u br. *b)* po svoj prilici identičan sa C. Valeriusom Proculusom u br. *a)*. Oba su decurioni u istoj cohorti. Kao autohtoni iskazuju se svojim imenima i slijedeći pripadnici cohorte [5]):

c) C. I. L. III 8437 (Narona): *D(is) M(anibus). Victori Scenobarbi mil(iti) coh(ortis) I Bel(garum), stip(endiorum) X, tubic(ini), testamento fieri iussit, Munnius et Gentius heredes posuerunt.*

Gentius je poznato kao ime ilirskoga kralja [6]), a ime oca, već romaniziranoga Victora, Scenobarbus, ustanovljeno je megju inim po C. I. L. III 1266: Bisius Scenobarbi, kod dalmatinskog plemena Sardeata [7]). I u Dio LV. 33 u panonsko dalmatinskom

[1]) A v. Domaszewski, „Die Fahnen im römischen Heere", 34., 51. i d.

[2]) Isp. Mommsen, „Hermes" XIX., 123. i d., 210. i d.; I. Jung, „Fasten der Provinz Dacien", 98. i d.

[3]) Patsch, „Pauly-Wissowa" s. v.

[4]) Kubitschek, „Archäol.-epigr. Mitteilungen" XVI., 109. i d.; W. Tomaschek, „Pauly-Wissowa" s. v.

[5]) C. I. L. III 12810 ne mogu uzeti u obzir, jer sam tamo ime Pinnes ja sâm nadopunio.

[6]) A. Holder, „Altkeltischer Sprachschatz" s. v.

[7]) Patsch, „Wiss. Mitt." VI., 265., op. 2.

ustaškom ratu spomenuti Skenobardos, morao bi se ispraviti po A. Baueru u Scenobarbus [1]). Ovim starim dokazima za lokalno novačenje u kohortu Belgarum pridolazi i ovaj novi natpis:

Das]sius Bastarni [f(ilius) do]mo Maezaeus [mile]s coh(ortis) I Belgarum (centuria) [Rest]ituti, sig(nifer), annor(um) [...] stip(endiorum) XV, t(estamento) f(ieri) i(ussit), cura[vit] Valerius Maxi[min]us heres.

Maezaei, ili kako se obično u natpisima piše Maezeii [2]) bijahu drugo najveće pleme naše provincije. Njihova sjedišta još nijesu sasvijem tačno ustanovljena. Na temelju dosadašnjih podataka moglo bi se uzeti, da su stanovali u području Vrbasa, južno od Banjaluke, i u području Vrbanje sve do Bosne. Mnogo su ih uzimali u vojnike, ali je do sada samo dokazano, da su služili u ratnoj mornarici i u domaćim pomoćnim odjelima, u kohortama V., VI. i VII. Delmatarum, s kojima su išli do Rajne i do Alžira. To dokazuju ovi natpisi:

a) C. I. L. III D. VII = VIII[2] od 5. Aprila 71 po Hr: *Imp. Caesar Vespasianus Aug .... veteranis, qui militaverunt in classe Ravennate ... Platori Veneti f(ilio), centurioni, Maezeio.*

b) C. I. L. XIII 7581 = Dessau 2561 (Wiesbaden): *Dassius Daetoris fil. Maeseius mil. coh V Delmatarum ....*

c) C. I. L. VIII 9377 = Dessau 2576 (Cherchel): *Dazas Sceni f. Ma[eze]ius eques coh VI Delmatarum turma Licconis .....*

d) C. I. L. VIII 9384 (Cherchel): *Liccaius Carvi f. natione Maezeius eques coh. VII Delmatarum .....*

Nije dosad bilo poznato da su Mezejci služili i u domovini kod tugjih četa. Koliko mi za sad ustvrditi možemo, novačilo se za kohortu I. Belgarum u 2. polovici 2. stoljeća poslije Hrista, jer Dassius joj je pripadao oko god. 173. po Hristu, za koju godinu se zna, da je ista kohorta u Humcu ležala [3]). Da je ta kohorta ovdje dulje vremena boravila, dokazuje njezina bogata ostavština, kojoj pridodajemo gornji i slijedeći kamen.

Kamen Dassiusa još je u mnogočem zanimljiv za povjest Mezejaca. Ponajprije možemo iz njihovog kasnog službovanja u auxiliama zaključiti, da su većina njih još sredinom 2. stoljeća po Hr. imali peregrinarno pravo, a ime Dassius dokazuje, da su se stari običaji čvrsto održavali. Dok megjutim njegovi zemljaci iz dalmatinskih kohorta i njihovi oci, kao malo prije pod *b)* spomenuti Dassius Daetoris filius, čije ime naš ostatak imena potpuno nadopunjuje, nose obična autohtona imena, dotle se njegov otac zove Bastarnus. Njegovo je ime dakle jedan etnikon, a zove se baš kao i svjedok L. Valerije Basterna u vojničkoj diplomi C. I. L. III D. XXVII = XIX iz godine 98. po Hr. Ovo ime potječe od germanskog plemena Bastarna, vrlo odaljenog od sjedišta Mezejaca. Basterni su počevši od početka 2. stoljeća obitavali na ušću Dunava i odanle često uplivali na sudbinu balkanskog poluostrva [4]). Naš Bastarnus dobio je ime valjda za to, jer je bio Bastarnjanin, a ne možda kao onaj C. I. L. VIII 14667 imenovani Sallustius Fortunatianus Costobocio „quod inter Costobocos nutritus sit". No ovaj slučaj ne smije

---

[1]) „Archäol.-epigraph. Mitteilungen", XVII., 141., op. 4.

[2]) Patsch, „Wiss. Mitt." VII., 54. i dalje, gdje se mogu naći dokazi takogjer za ono što slijedi.

[3]) Patsch, „Jahrbuch für Altertumskunde", 1908., 115.

[4]) K. Müllenhoff, „Deutsche Altertumskunde" II., 104. i dalje. M. Ihm, „Pauly-Wissowa i Bastarne". E. Sehmsdorf, „Die Germanen in den Balkanländern", 2. i dalje. A. Furtwängler, „Intermezzi. Kunstgeschichtliche Studien", 64. i dalje.

se generalizirati i uzimati, da je u župi Mezejaca postojala germanska kolonija, kao kasnije u „Moesia inferior“, gdje Prokopius de aedif. 307, 28 navagja kastel Basteinas [1]), u kojem su po svoj prilici stanovali Bastarni, koje je naselio car Probo na desnoj obali Dunava [2]). Da se je takova kolonija kod Mezejaca nalazila, imao bi Bastarnus svoje individualno germansko ime, a njegov sin ne bi imao ilirsko. Pošljedni je kao pojedinac bio ilirizovan.

Kako je German dospio u ovu staru bosansku županiju? Kod takove vijesti iz drugoga stoljeća moramo naravno pomisliti na velike dunavske borbe pod carem Mark Aurelijem, u kojima su i Bastarni sudjelovali [3]), i to tim više, jer su pošljedice rata i na našu provinciju djelovale [4]). Ali ja se ne usugjujem dalje kombinirati, jer se natpis ne može tačno datirati i jer su se pojedini Bastarni, kako to pokazuje gore spomenuti vojnički diplom iz god. 98., već mnogo prije u rimskom carstvu zadržavali.

Otac Dassiusa jest za sada najstariji German, koji je stanovao u Bosni. U današnju Dalmaciju došli su ranije zapadni Germani kao vojnici, kako to svjedoči M. Bang u djelu: „Die Germanen im römischen Dienste bis zum Regierungsantritt Konstantins I.“, str. 49. i dalje.

Slika 3. Dva odlomka 0·67 *m* širokog i 0·35 *m* debelog balvana, koji se djelomično podudaraju. Zajednička im je visina *1·99 m*; oni su izodbijani, izlizani i zasigani, straga i po stranama ostavljene su ploštine hrapave. Prednja strana nad glatkim podnožjem razdijeljena je jednom širokom prečkom u dva polja. U manjem gornjem polju ima rozeta okružena vijencem, a u dônjem vidi se natpis, koji je uklesan surovim pismenima: *D(is) [M(anibus)] s(acrum). Iuliae B[...] coniugi be[ne] merent[i], qu(a)e vixit mecum annos XXII*

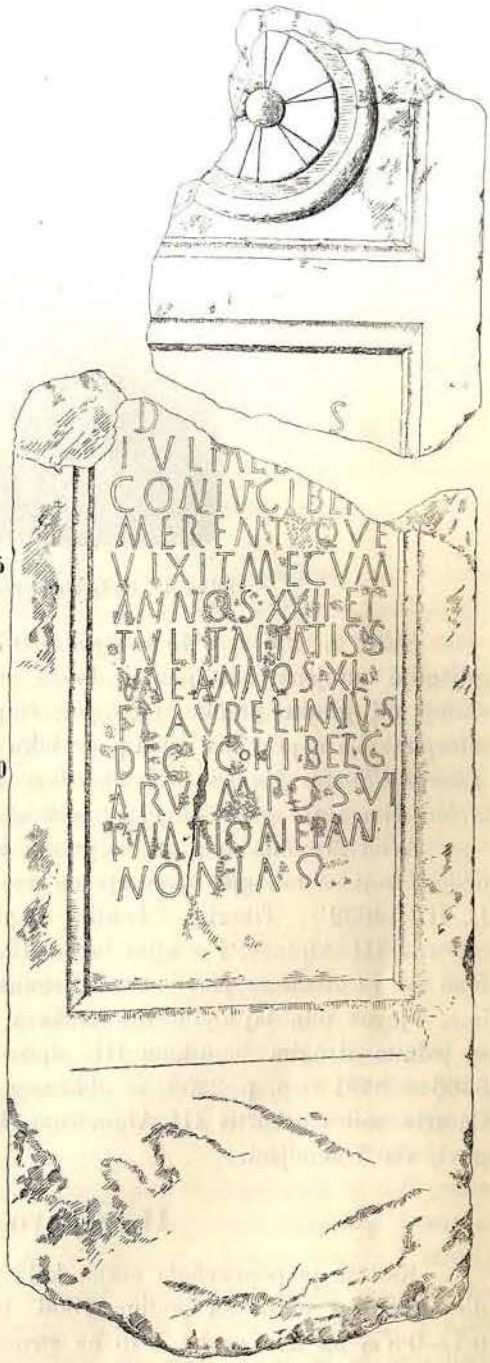

Slika 3. Vojnički nadgrobni spomenik iz Hardomilja-Smokovice.

[1]) W. Tomaschek, „Pauly-Wissowa i Basternai“.

[2]) Hist. Aug. Probus 18. O Germanima u „Moesia superior“ sravni A. von Domaszewski, „Neue Heidelberger Jahrbücher“ III., 193. i dalje.

[3]) v. Domaszewski, „Serta Harteliana“, 8. i dalje. Sehmsdorff na ozn. mj., 50. i dalje.

[4]) Patsch., „Wiss. Mitt.“ VIII., 125.

et tulit a[et]atis suae annos XL, Fl(avius) Aurelianus dec(urio) coh(ortis) I Belgarum posuit, natione Pannonia.

Sudeći po kratkom prostoru nakon slova B u drugom redu, moralo je prezime biti dosta kratko. Navod životnog doba u 7. redu i dalje ima svoju paralelu u C. I. L. III. 2981. U 12. redu i dalje označen je zavičaj, a po njem naslućujemo, da je kohorta neko vrijeme u Panoniji boravila.

Slika 4. Nadgrobni spomenik iz Hardomilja-Smokovice.

Slika 4. Ploča, 0·45 *m* visoka, 0·70 *m* široka i 0·19 *m* debela. Osim što je po gdjegdje odbijena, sasvijem je dobro sačuvana. Oko polja za natpis ima okvir, koji sastoji od glatke prečke, okruglog štapa i žljebića. Slova su lijepo uklesana, ali je interpunkcija nepravilna i ima pogrešaka u 4. i 5. redu. Istom kasnije je nadodat 6. red. *Tiberio Claudio Maximo filio annorum XII Aelia Maxima mater infelici(ssimo) filio et Aeliae Annae[a]e matri. H(oc) m(onumentum) h(eredem) [n(on)] s(equetur). Et Primus pater.*

Aelia Maxima bila je u prvom braku udata za nekakva Claudiusa, možda za onoga, koji se takogjer spominje na grobnom spomeniku iz Hardomilja-Smokovice C. I. L. III 14632[1]): Tiberius Claudius Ligomarus Carstimari filius Claudia Salinis eques cohortis III Alpinae, i s njim imala 12-godišnjeg sina Tiberiusa Claudiusa Maximusa. Kao udova udala se ponovno za Primusa, koji nije bio gragjanin, jer nosi samo jedno ime. Njegov odnošaj kao očuha izražava se i u natpisu. Ovaj je Primus možda identičan sa jednim drugim vojnikom III. alpinske kohorte, poznatom po natpisu C. I. L. III 6366 = 8491 (isp. p. 2258) iz obližnjeg sela Kutac: Primus Titti filius tubicen domo Caturix miles cohortis III Alpinorum. Po tome supruzi Maxime nijesu bili samo drugovi, već i zemljaci.

II. Šipovo u dolini Plive.

Kad se je popravljala cesta, koja vodi iz Jezera (kotar Jajce) kroz dolinu Plive do Glamoča, naišli su godine 1906. blizu sela Šipova (*klm.* 9·460) u dubljini od 0·7—0·8 *m* na dva groba, i to na strmom i šikarjem obraslom obronku Tuk, kojemu se lijeva obala Plive vrlo približava. Jedan grob bijaše baš u sredini današnje ceste a drugi neposredno desno. Prvi bijaše 2·25 *m* dugačak, 0·70 *m* širok i 0·36 *m* dubok. Unaokolo bijaše ogragjen dobro istesanom sedrom, iznutra obložen opekama (0·40 : 040 *m*) te odozgo prekriven kamenim pločama. U grobu ležaše kostur na legjima, glava okrenuta na zapad, a uz njeg bio je prsten od zlata (o kojem pobliže dalje u listi pod

[1]) Isp. Patsch, „Zur Geschichte und Topographie von Narona", 72., sl. 36.

br. 10) i nekoliko zlatnih pločica, koje su ukradene, pa ih žalibože i oružništvo nije naći moglo. Drugi grob, u kojem je takogjer bio kostur u istom položaju i isto tako orijentiran ko i prvi, bijaše 1·45 *m* dugačak, 0·57 *m* širok i 0·65 *m* dubok; po stranama i odozgo bijahu kamene ploče, ali odozdo nije bio popločan i osim kostura ne bijaše ništa u njem Nezavisno od ovih grobova našli su se pokraj njih ovi komadi: grobna ploča dolje br. 3, komad grede, na kojem se kasnije metnuo slavenski natpis i koji je služio kao grobni spomenik br. 5, anepigrafski gornji dio jedne malene are, fragmenat jednog glatkog stupa, fragmenat stupa br. 6, bakreni novac Constansa, bodež br. 9 i jedna ilovasta svetiljka, koja je danas žalibože izgubljena a na kojoj je natpis JEGIDI (isp. C. I. L. V 8114, 67, Pais 1079, 25.).

Sedamdeset metara dalje uz vodu na istom obronku našao se kamenim pločama obložen grob djeteta, kome je prirodna stijena služila kao dno. Odavle potiče srebrena narukvica pod brojem 11.

Četrdeset i pet metara dalje spram zapada na istom obronku, koji je ovdje položitiji, našao se je grob odraslog čovjeka. Isti je tako sagragjen kao gore spomenuti grob, ali u njem bijaše tek nekoliko kosti bez nakita, što je dokaz, da su već prije ovuda rovili oni, koji kopaju blago.

Konačno su naišli 60 *m* odavle neposredno pod stijenom Podgradina, na mjestu Kućišće, na ostatke jedne zgrade, koja je morala biti pokrivena opekama, sudeći po komadićima, koji su ovuda ležali; ali pošto se je ovuda provela cesta, tako se je sve razorilo, da se sada samo po riječima radnika suditi može, da je ta zgrada bila veće dimenzije. Taj se gubitak tim više žaliti mora, jer su se megju zidinama našla dva žrtvenika br. 1. i 2. i odlomak kalendara br. 7. Ne može se dakle utvrditi, da li je ovdje stajalo svetište ili kakova privatna zgrada. Sudeći po velikom broju sakralnog kamenja, kojemu pripadaju i gore spomenuti arhitektonski fragmenti, i obzirući se na to, da se na ari br. 2 ne spominje božanstvo, jer ovo proizlazi iz sjedišta monumenta, — moglo bi se uzeti, da je to bio hram. Prema posveti na ari br. 1 mogao je to biti hram Jupitrov.

Ovim pronalascima iz god. 1906. priključuju se iz jula 1907. još dva novca, i to denar obitelji Claudija, Babelon 15 i bakreni novac cara Konstantina I., Cohen 348, pa relijef pod br. 8. Svi ovi komadi našli su se pojedince.

Da se je sistematski kopati stalo, moglo bi se mnogo toga otkriti, sudeći već po gornjim bogatim, makar i slučajnim nalazima, jer tu ima s jedne strane exvota (zavjeta), koji štošta tumače, s druge strane ima rimska nekropola, na kojoj doduše leže sredovječni grobovi, pa onda konačno valjda je tu bila i rimska cesta. 11. septembra 1908. stadosmo zanosno kopati, ali se nemilo razočarasmo nakon nekoliko dana. Nijesmo našli ni cigli jedan grob. Sve što smo našli u toj „nekropoli" bijahu nekoji fragmenti staklenog posugja, fragmenat natpisa br. 4., onda nakit zabilježen pod br. 12.—17., nekoje orugje i novci; a sve se našlo razasuto na obronku. A kod ruševine one zgrade našli smo mjesto očekivanog žrtvenika i relijefa nekoliko klinaca, staklenih i ilovastih hrbina. I opet se ovdje pokazalo, da je slučaj bio sretnije ruke, jer po njem nam se otvorio lijep pogled u staru kulturu doline Plive. Iz ovih pronalazaka vidi se, da je ovuda vladalo blagostanje i jaki upliv sa zapada u vjerskom i običnom životu, i to već u doba Hristova rogjenja, kako to dokazuje nagjeni denar, o kojem je bio gore govor. I prirodne su okolnosti bile povoljne. Dolina Plive broji megju najljepše i najplodnije bosanske doline. Široka, duboka, vodom obilna rijeka teče kroz bujne livade, mjestimice formira niska ostrva i pada niz sedraste grede. Na jednoj ovakovoj prirodnoj

brani blizu Šipova ima čitav niz malih mlinova na žljebove, koji su isto tako arhaični, kao oni čamci (isp. *sliku 5.*), koji se upotrebljavaju za ribarenje i za promet na rijeci, i kao one drvene saone (isp. *sliku 6.*), koje služe primjerice u dolini Rame[1]) i ljeti, da se njima nizbrdice prenose drva, sijeno, slama i t. d. Uz sela prostiru se po obroncima plodna polja.

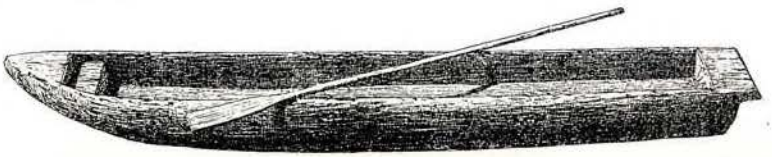

Slika 5. Čamac iz Dočića u dolini Plive.

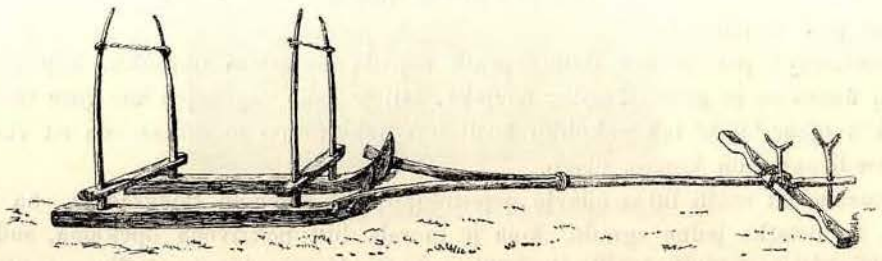

Slika 6. Saone iz Dočića u dolini Plive.

Makar su žitelji u Duljcima, Šipovu, Šarićima i Plivi dosta nemarni i neupućeni u gospodarstvu, ipak vlada u ovim selima dosta lijepo blagostanje.

Rimski upliv u dolini Plive čini se da je bio vojničke prirode. Jugozapadno od one antikne zgrade, koju su pri gradnji ceste razorili, leži ondje, gdje se dolina blizu Šipova počinje širiti, na niskom brežuljku neposredno uz lijevu obalu rijeke jedna hrpa ruševina[2]), oko koje se sa tri strane prostiru livade i po kojoj je proraslo drvlje i grmlje, a nazivlju je značajnim imenom Gromile (Tumuli). To je pravokutnik, koji je od sjeverozapada spram jugoistoka 215 koraka dugačak, a od sjeveroistoka spram jugozapada 190 koraka širok. Na njem ima razasutih svakovrsnih fragmenata opeka, izragjenih komada sedre, zidnog kamenja, maltera i hrpa običnog kamenja. Kod oranja našlo se je po oranicama u središtu ovog polja mnogo rimskog novca. Na nekojim mjestima vade se antikne opeke, pa se njima grade ognjišta. Po položaju, obliku i dimenzijama mora da je tu stajala tvrgjava. Ovdje bi se kopanje bolje isplatilo, nego u nekropoli, ali bi trebalo na tu cijelj omašnih sredstava, da se godimice otkrije više nego li samo jedan ćošak zidine, koji bi se onda prepustio pustošenju do druge kampanje. Da to naselje nije bilo gradjansko, dokazuje i ta činjenica, da se 1·5 *km.* zapadno-jugozapadno nalazi takogjer jedna druga velika ruševina, koja je bila, kako ćemo dolje vidjeti, nekad oveća varoš. Osim toga je veoma dvojbeno, da su dvije tako velike slične naseobine tako blizu stajale jedna uz drugu Ostanci ovog drugog nalazišta leže na zapadnom kraju doline, takogjer uz lijevu obalu Plive. Prostiru se od šumarskog ureda u Šipovu pa sve do ćuprije Carev most, koja vodi preko Plive. Na obragjenoj terasi Crkvina povrh šumarskog ureda ima još uvijek ostataka zidina, premda se uzimalo gradivo za gradnju kuća u selima Šipovo i Bešnjevo.

[1]) Isp. „Wiss. Mitt." XI., 112., sl. 6

[2]) Isp. Dr. Ć. Truhelka, „Wiss Mitt." II., 90. i sl. i na specialkarti list Dragoraj i Jajce.

Odavde vodi starinski popločani put do uredovne šumarske zgrade. Uz ćupriju s obje strane ceste imade na poljima gragjevnih ostataka i to na južnoj strani parcele Pere Šmanje i Krstana Miljevića, a na sjevernoj strani parcele zvane „Luka“ Josipa Zekanovića i Pere Šmanje. Na imanju Zekanovića našao je svojedobno dr. Ćiro Truhelka („Wiss. Mitt.“ II., 91. i dalje, tab. I.) veliki monumentalni grob, na kojemu se nalazi natpis C. I. L III 13237 (isp. p. 2270): *Fl(aviis) Apo[ll]inari et Honorio filiis carissi[mis] et Frontino fratri et Maxim(a)e matri[.....*

Po obliku pisama i prezimena potječe taj spomenik iz 4. stoljeća poslije Hrista [1]). Obitelj dobila je po svoj prilici gragjansko pravo od jednoga cara druge flavijske dinastije. Novci iz toga doba spominju se naprijed i niže dolje pod brojem 17.

Nasuprot ovih ruševina našao se na desnoj obali Plive odmah uz ćupriju, na pravoslavnom groblju u Šarićima, stari odlomak nadgrobnog kamena, i to na jednom sadašnjem grobu, C. I. L. III 13982:..... LLV *[mat]ri [opti]mae et [pie]ntissimae [v]ivae [pos]uerunt. [L(oco)] d(ato) d(ecurionum) d(ecreto).* Da li se taj spomenik tamo našao ili tamo slučajno kasnije dospio, ne može se za stalno ustanoviti. Svakako stajaše nekad na groblju, koje je pripadalo onom gore spomenutom mjestu, a zadnja linija natpisa dokazuje, da je to bila varoš.

Pokušavalo se pogoditi ime ovog grada, ali taj pokušaj nije uspio. W. Tomaschek [2]) i Ćiro Truhelka [3]) nadjeli su ovom mjestu ime Sarute po današnjem selu Šarići, misleći da je tu ležala jedna na Tabuli Peutingeriana označena stanica na cesti Salona—Servitium. A ja sam, oslonivši se na ime Pliva i na ostatke slova u prvoj liniji gore spomenutog fragmenta taj natpis popunio ovako: *flaminicae mun(icipii) P]elv(ensium)* [4]).

Ni jedan ni drugi prijedlog ne može se održati. Pošto je utvrgjeno, da je u Grkovcima, na sjevernom kraju livanjskog polja, ležala ona u itineraru Antonini 269. 4 i d. na cesti Sirmium—Salona označena susjedna stanica municipium Salvium, mora se Pelva dalje na zapad potisnuti [5]).

O. Hirschfeld [6]) identificirao je Sarute sa imenom Starue, koje se nalazi u ovom natpisu C. I. L. III 14249 [2]: *D. M. Ael(ius) Capito, dec(urio) municip(ii) Salvio, natus Starue, qui vix(it) an(nos) XLV. Ael(ius) Victor filius ipsius patri rarissim(o) b(ene) m(erenti) pos(uit),* dakle je tu konstatiran pogrešan naziv u Peutingeriani.

Šarići jest megjutim vrlo rašireno slavensko ime, na pr. selo Šarići u kotaru Cazinu, Sarića mahala u Bijelom polju kod Mostara, Šarića dolac u ispostavi Posušju. Nije trebalo dakle u tom nazivu tražiti „staroilirski“ začetak [7]).

---

[1]) Isp. Ballif-Patsch, „Römische Straßen in Bosnien und der Hercegovina“, I., 60.

[2]) „Mitt. d. Geogr. Gesellschaft in Wien“, 1880., str. 516. i d.

[3]) „Wissensch. Mitt.“, II., str. 90.

[4]) „Wissensch. Mitt.“, IV., str. 265.

[5]) Patsch, „Wissensch. Mitt.“, XI, str. 121.

[6]) C. I. L. III, str. 2328[1]

[7]) U monografiji Kraljevski grad Jajce, povijest i znamenitosti str. 5., op. 1., veli Truhelka, da je potok Bistrica, jedna pritočica Plive, nekadašnji potok Bustricius, koji se imenuje u geogr. Ravenn. 218, 18 Po Truhelki zabilježio je Anonymus samo za to tu rijeku, jer da je bilo u njoj zlata, i da su ovuda rimski kopači zlata tražili ovu rudu. Ali Ravennas veli izričito: Per quas Pannonias transeunt plurima flumina, inter cetera quae dicuntur, id est Ira, Bustricius. In qua Pannonia est lacus maximus qui dicitur Pelsois .... Bustricius ne bijaše dakle nikakva rijeka provincije Dalmacije. A koliko li ima Bistrica u našoj zemlji! Tako na pr. jedan potok Bistrica, koji se niže Gornjeg Vakufa obara u Vrbas i koji ima zlata. (Isp. A. Rücker, „Einiges über das Goldvorkommen in Bosnien“, karta.) Takova bi se predmnijevanja morala izostaviti, jer se bez kritike preštampavaju i samo prikrivaju naše topografsko neznanje.

Rimski grad u Šipovu nema dakle za sada imena, kao i mnoga druga stara oveća mjesta, koja smo otkrili u ovim zemljama i kojima se ne može nadjenuti nijedno od onih mnogih imena, koja su do nas dospjela što literarno, što epigrafski.

Ovdje hoću da iznesem listu onih stvari, koje sam našao prigodom gradnje ceste u Šipovu. I tom prigodom ne mogu, a da se ne zahvalim najtoplije gosp. kotarskom predstojniku dru V. Radimskom, sinu našeg bivšeg revnog suradnika, rudarskoga satnika, koji gospodin nam je u velike pomagao kod arheoloških istraživanja u njegovom bivšem kotaru. Svi ovi predmeti pohranjeni su u zemaljskom muzeju.

Slika 7. Ara iz Šipova.

1. Vitka 0·715 *m* visoka ara od pješčanika, kvadratičnog proreza, ima uski okvir gore i dolje na sve četiri strane, stajala je dakle sama za se. Na okviru je 0·29 *m* široka, a stablo joj je 0·26 *m* široko i debelo. Vrlo je odbijena, osobito na lijevoj strani. S prijeda nad velikom neispisanom plohtinom stoji izmegju tankih linija samo ime božanstva: *I(ovi) o(ptimo) m(aximo).*

2. *Slika 7.* Mala kvadratična ara od mehkog bijelog vapnenca, ima jaki okvir samo sprijeda i po stranama, dakle je stajala uz kakav zid ili stup. Visoka je 0·47 *m*, na okviru 0·288 *m* široka i debela, a stablo joj je 0·235 *m* široko i debelo. Na gornjem okviru s desna ima nakit, koji se sastoji od dva reda trokuta.

Uslijed pada razbila se po visini, pa je gornji okvir i desni ćošak dosta odbijen. Sprijeda se čitaju lijepa slova: *Sex(tus) Jul(ius) Gracilis v(otum) s(olvit).* Interpunkcija ima i na kraju redaka, koji svršavaju kraticama.

3. *Slika 8.* Ploča od mehkog bijelog vapnenca, 0.395 *m* visoka, 0·35 *m* široka i 0.06 *m* debela, sa svih strana je izragjena, lijevo je odbijena.

D(is) M(anibus).
Ter. tul. lae.
in. fe. li. ces. *(sic)*
si. mae. de. f
unc. t(a)e. an. no.
rum. XII.
pl(us). m(inus).

Slika 8. Nadgrobni spomenik iz Šipova.

Ovaj natpis uklesan je sprijeda bez ruba i sasvijem je primitivan. Interpunkcija, sitne male tačkice, provedena je po slogovima a u pošljednjem retku su sva slova rastavljena. Nad natpisom stoji mlagjak, okrenut spram gore. Ne imenuje se onaj, koji je spomenik podigao. Po tome pa i po neznatnoj veličini tog spomenika, koji nije sam stajao, moglo bi se ustvrditi, da je taj natpis stajao u kakvom obiteljskom grobu. Vlasnici ovog groba morali su biti niže naobrazbe, jer im je ortografija nesigurna; — u 5. retku ispravila se riječ *annorum* naknadno sa drugim *n*; a i slova nijesu stalna (isp. nejednakost *E F*).

Slika 9.
Ulomak nadgrobnog spomenika iz Šipova.

4. *Slika 9.* Iver gornje strane jedne ploče od pješčanika, koja je 0.095 *m* debela, 0·18 *m* visoka i

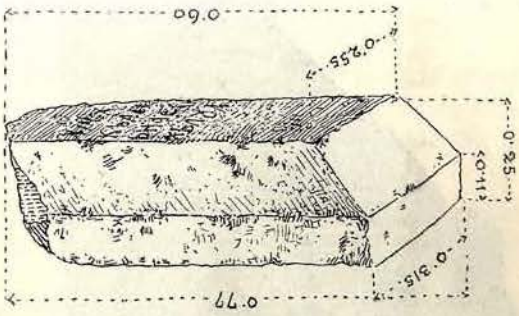

Slika 10. Kamena greda iz Šipova.

0·095 *m* široka. Natpis nema ruba, primitivno je uklesan megju linijama. U I. retku poslije linije i velike prazne ploštine jesu veoma uvučene sigle, dakle *D(is) M(anibus)*. U drugom retku ima kratica, kojoj je *M* u sredini ili na kraju, onda je glava jedne vertikalne haste, dakle možda *M(arcus) I[ul(ius)*. To prezime stoji i na *slici 8*. U 3. retku biće prije *viv[us* nego *XIV*.

5. *Slika 10.* Odbijeni ćošak jedne kamene grede, oblik i dimenzije označene su na slici. U srednjem vijeku postavili su ga po širini uspravno (hochkantig) a služio je kao nadgrobni kamen, jer ima na prvobitnoj bazi slavenski natpis od 4 retka. O ovome natpisu ne spada na me da govorim.

6. *Slika 11.* 0·225 *m* visok odlomak jednog stupa od vapnenca. Promjer mu je 0·20 *m*, na njem ima spiralnih žljebova, koji se sastoje od širokih kanala i tupih priječki. Prvi svršavaju sa nakitom poput listova.

Slika 11.
Odlomak stupa iz Šipova.

7. *Slika 12.* To je fragmenat dônjeg desnog ćoška jednog malog, 0·15 *m* debelog spomenika od bijelog mehkog vapnenastog kamena. Fragmenat jest 0·157 *m* visok, i 0·15 *m* širok[1]). Desno je samo toliko sačuvan, da se prepoznaje kraj glavnog polja. Sprijeda ma žljebić i plosnata prečka. Sprijeda provire za se izragjen podnožnik. U sredini leži na desno okrenuta gola nimfa; ruke je digla u vis, a u lijevoj drži ispupčanu posudu. Desno od nje fasada sa jednom quadrigom u tympanonu i dolje ovaj natpis: *Iulius sum cumsuetus populo messem arbor[um* . . . . Nad quadrigom

[1]) Isp. J. Strzygowski, „Die Kalenderbilder des Chronographen vom Jahre 3545", 71. i d.

na širokom uzvišku uklesana je krošnja, a sa nje se vertikalno spram dolje spušta lahko ispupčano stablo.

Kako vidimo, ovaj spomenik sadržavao je kalendar, u kojem su mjeseci slikovito prikazani.

Ova mala umjetnina kao i slijedeći fragmenat 8., sudeći po kamenu, izragjena je u dolini Plive, ali to nije izum našeg vještog klesara, jer kod nas ne sazrijeva voće u julu. Prema tomu ne smije se cumsuetus mjesto consuetus upotrebiti za našu vulgarnu latinštinu.

Slika 12. Odlomak kalendara iz Šipova.

8. *Slika 13.* Odlomak od vapnenastog kamena sa trokutastim prorezom; 6·6 *cm* visok, 0·12 *cm* širok. Gore je 3 debeo, a dolje 1·2 *cm*. Desno i lijevo je odbijen. Po svojim konturama potječe od tankog koluta, čiji je promjer bio 0·812 *m*. U jednom sa plosnatim prečkama obrubljenom polju stoji vrlo naturalistički izragjeni ovan,

Slika 13. Odlomak zodiaka iz Šipova.

na desno okrenut. Lijevo morala je biti jednaka ploština sa analognim rubom. Bijaše tu dakle čitav niz slika u naokolo. A pošto je na ovoj ploštini prikazan ovan, to možemo pouzdano zaključiti, da je taj odlomak dio jednog zodiaka.

Slika 14. Broncani bodež iz Šipova.

Na ovom spomeniku bijaše osim likova zodiaka još i drugih slika, jer se na dobro izragjenoj gornjoj strani nalaze osim jedne kosine, koja se gubi spram dolje, još dvije ispupčane uzvisine, koje su valjda prikazivale noge.

Zodiak i kalendar pripadali su po svoj prilici inventaru gore spomenutog Jupitrovog svetišta.

9. *Slika 14.* Lijep broncani bodež sa dva oštraca, dugačak 0·325 *m*, oštrice su izvijene i pojačane su s obiju strana širokim plosnatim rebrom. 3·4 *cm* širok list prelazi tupim kutem u 7·1 *cm* dugački 1·7 *cm* široki konkavni jezičac, koji svršava šiljcima, nalik na lastin rep. Držak od kosti ili drveta bijaše pričvršćen na jezičac sa tri čavlića, 1·2 *cm* dugačka, dva su još sada u jezičcu, a od trećeg ostala je samo rupa, koja se prepoznaje naoštećenom jezičcu.

10. *Slika 15.* Prsten je širok, šupalj, straga se suzuje, načinjen je od 20 karatnoga zlata, širina mu je 1·7, dotično 1·3 *cm*. U prstenu je kruglasti kremen kamen, a s obje trane ima paralelne, lagano uparane linije. Prsten je žalibože veoma oštećen i ulupljen.

11. *Slika 16.* Eliptična narukvica 4·5 : 3·8 *cm* širine, od okrugle srebrene žice, koja je sprijeda 3 *mm* debela, a straga se suzuje. Krajevi prelaze dosta daleko jedan mimo drugog, od

Slika 15.
Zlatni prsten iz Šipova.

Slika 16.
Srebrena narukvica iz Šipova.

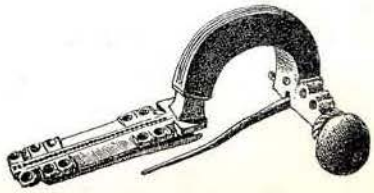

Slika 17.
Broncana fibula iz Šipova.

kojih je jedan zavijen, a drugi svršava jednom posebnom spiralom, koja se dade micati.

12. *Slika 17.* Broncana fibula na lûk sa lukovastim pucetima, 7·6 *cm* dugačka. Polovica je glave odbijena. Udaljenost igle iznaša 1·8 *cm*. Ukras luka i nožice vidi se na slici.

13. *Slika 18.* Broncana pafta, 3·5 *cm* visoka i isto tako dugačka, sa ovalnim uvijenim oblukom i isto takovim, dolje i gore zaokruženim dvostrukim okovom, u koji se je pričvršćavao sam pojas, možda od kože, sa tri još održana ekserića.

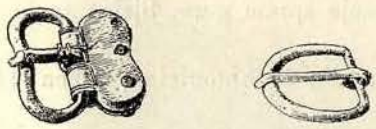

Slika 18. i 19.
Broncane pafte iz Šipova.

14. *Slika 19.* Broncana pafta, 4·3 *cm* visoka, 3·6 *cm* dugačka, sa polukružnim oblukom.

15. U *slici 20.* predočeni su svi nagjeni alati; osim dva komada svi su od željeza. Br. 1. jest veoma oštećen šestar. Br. 2. i 3. dva lagana, samo po veličini različita čekića; jedan je 11·8 *cm*, a drugi 10·3 *cm* dugačak; oba su s jedne strane plosnati a s druge zaokruženi. Br. 4.—6. tri dolje odbijena, 14·6, 14 i 8 *cm* dugačka dlijeta, od kojih je br. 4. od čelika. Br. 7. je sprava od bakra za lehemljenje sa željeznim drškom, duljina joj je 11·5 *cm*. Br. 8. je odbijen dubač, a br. 9. teški 19·5 *cm* dugački alat, nalik na dlijeto sa polukružnom oštricom. Čemu je ta

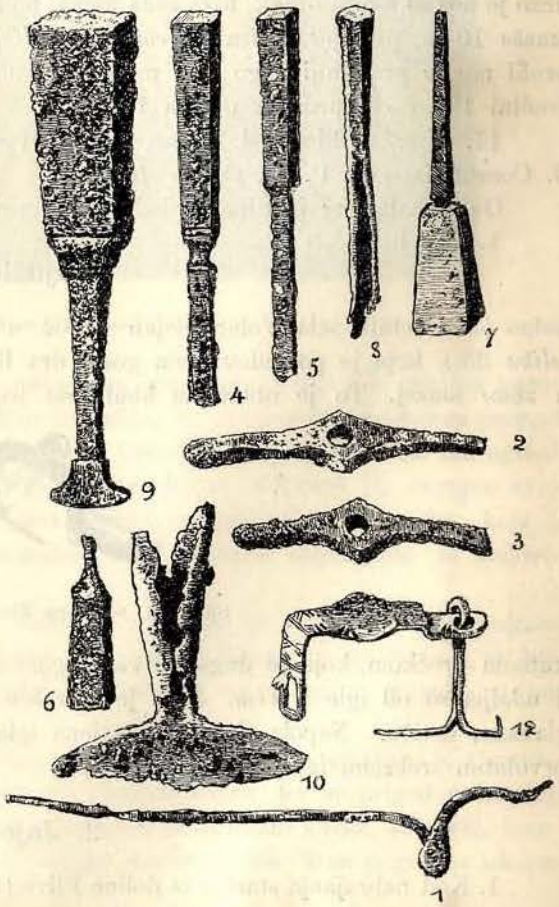

Slika 20. Alati iz Šipova.

alatka služila, nijesam mogao ustanoviti. Br. 10. je otijek (Pflugkratzer); duljina mu je 11 *cm*, a širina 10·5 *cm*. Br. 11. je ereza.

16. Megju ostatcima ilovastog posugja mogu se osim prostih lonaca razlikovati po materijalu tri različite vrste posuda, koje su bile ovdje veoma rasprostranjene: 1. plosnate glatke neocaklene zdjelice od jedne imitacije terre sigillata, 2. glatki pehar od fine modrosive ilovače, 3. pehar od fine bijele gline. Od pošljednje vrste mogle su se posude opet donekle sastaviti: *slike 21.* i *22.*

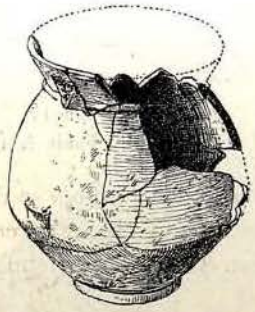

Slika 21. Pehar iz Šipova.

Slika 22. Pehar iz Šipova.

Slika 21. jest 10·3 *cm* visok pehar, rub se oštro odvaja i previja spram van, a imao je nekad široki držak, toga sada nema; podnožak mu je nizak. Širina preko sredine iznaša 10 *cm*, promjer otvora 7·2 *cm*. Pehar *slika 22.* nema drška. Visina mu je 11·2 *cm*, profil mu je pravilniji nego kod prvog; lagano se suzuje spram gore. Širina muje po sredini 13·1 *cm* a promjer otvora 11·4 *cm*.

17. *Novci.* 1. Elagabal, Denar, Cohen[1] 91. 2. Valerianus I., Antoninian, Cohen[1] 141. 3. Constantinus I., P. B., Cohen[1] 549.

Ovim nalazima iz Šipova dodajemo četiri bilješke iz istog kotara.

1. U selu

Mujdžići

našao je načelnik sela Volari Bojan Glišić u mjestu Grabežu jednu srebrenu fibulu *(slika 23.)*, koja je posredovanjem gosp. dra Radimskoga 17. decembra 1908. dospjela u zem. muzej. To je oblučasta fibula na baglamu sa tri lukovasta puceta i šestero-

Slika 23. Srebrena fibula iz Mujdžića.

kutnom prečkom, koja je duga 6·9 *cm*, a gore široka 6·2 *cm*. Cijela visina iznaša 2·7 *cm*, a udaljenost od igle 1·9 *cm*. Lûk je ukrašen čitavim nizom malih trokuta, koji se glavama dotiču. Napola slomljena malena igla jest od bronca i nadomještava valjda prvobitnu srebrenu iglu, koja se izgubila.

2. Jajce.

1. Kod nabrajanja starina iz doline Plive (Wiss. Mitt. II) zabilježio je Ćiro Truhelka na strani 93., da se je ara C. I. L. III 13981 (isp. Wiss. Mitt. IV 263): *I(ovi) o(ptimo)*

m(aximo) depulsori Aeneas Proclianus aedem restit[uit] libens našla „kod Jajca u općini Brdo na polju Alage Čelagića". Trebalo je tačnije označiti provenijencu ovog nalaza, jer se ime Brdo vrlo često u kotaru Jajcu pojavljuje i jer će se sigurno jednoć tražiti mjesto onog svetišta, koje se spominje gore u natpisu. Tačnim ispitivanjem ispostavilo se, da Brdo nije općina, već polje, koje pripada Alagi Čelhasiću (sic) te leži neposredno sjeverno od Jajca nad mjestom Katina na zaravanku, s kojeg se na daleko vidi. Ovdje se našao žrtvenik u jednoj gromili kamenja, koju su sasvijem raznijeli. Na poljima našao sam 26. oktobra 1906. nekoliko odlomaka od opeka za krov.

Slika 24. Carev hrast kod Jajca.

Istočno od ovog mjesta, koje je nekad za rimskoga doba bilo veoma važno, prostire se široka ravan Carevo polje, koje je važno, jer se spominje prigodom propasti bos. kraljevstva. Pod jednim osamljenim stablom, Carev hrast, koje je sada već uginulo i po čobanima zapaljeno (isp. *sliku 24.*), vele, da je sultan Mehmed II. razapeo svoje čadore i tude boravio 7 godina. Na poljima naokolo stajaše njegova vojska, koja je navaljivala na Jajce, a na parceli Dućanišće, koje je sada zagragjeno za vodovod jajački, bijahu onda smješteni dućani.

Zapadno od Careva polja u selu Dobriku usječeno je u kamen pod pećinom Beba jedno nekoliko metara dugačko korito, koje se još danas upotrebljava i za koje narod veli, da je veoma staro. Moji pratioci nijesu mi mogli ništa potanko o tom da kažu.

3. Poznato je već odavna, da je Jajce za rimskog doba bilo nastavano[1]). Centrum naselja bijaše kuća, koja danas pripada dru E. Gramatowiczu, jer su prigodom kopanja temelja našli osim komadića opeka i gredu, na kojoj su uklesani kyma, astragal, loza i dentikuli. Taj je komad sada uzidan u stražnjem duvaru bašče. Tom prigodom iskopao

[1]) Isp. Truhelka, „Die Königsburg Jajce", 5.

se i fragmenat jedne urne od vapnenca *(slika 25.)*. Visina fragmenta mjeri 0·15 *m*, širina 0·12 *m*, a ukrašen je jednom rozetom u reljefu.

Debljina ove urne mjeri 0·03 *m*, a promjer može se računati sa 0·36 *m*. Sudeći po tragovima žljebića zatvarala se ova urna poklopcem.

Slika 25. Fragmenat iz Jajca.

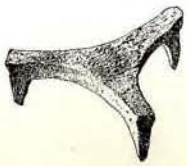

Slika 26. Tronog iz Jajca.

Osim toga našao se mali 2·5 *cm* visoki glinenasti tronog *(slika 26.)*. Obadva komada darovao je dr. Gramatowicz zem. muzeju.

4. Iz sela

Šedinac

odaljenog 11 *km* jugozapadno od Jajca posjeduje g. Franjo Saleta u Jajcu aureus cara Valentinijana II. Cohen[1] 17, koji je u proljeće 1909. kod oranja našao.

III. Nalazi prigodom gradnje ceste Han Bjelovac—Gradina.

Kraj oko Drine u kotaru srebreničkom bijaše u rimsko doba najgušće nastavan u svoj Bosni[1]). Za jednog lokalnog iztraživaoca bilo bi tu pune ruke posla. Mi sa našim muzejom preudaljeni smo, jer iz Tuzle do Srebrenice ima 108·9 *km* vožnje na kolima. Moraju nas dakle podupirati većinom oni prijatelji starina, koji su inako drugoga zvanja. I ovakovim prijateljima imamo da zahvalimo slijedeće nalaze. God. 1906. i 1907. radilo se na cesti han Bjelovac—Gradina. Pošto se znalo, da je dolina Saske rijeke veoma važna, jer je onuda vodila cesta do municipija Domavianum (Gradina[2]), zapovijedio je kot. predstojnik Henrik Roettinger nadziratelju gradnja Aloisu Součeku, neka bi se dobro pazilo na sve arheološke pojave, ali pri tom da se ne bi kopalo više, nego što je neophodno nužno za cestu, jer bi se inače latili posla, kojeg samo stručnjaci razumiju.

God. 1906. našlo se kod Gradine samo četiri komada u Viminaciumu (današnji Kostolac u Srbiji) kovanih sesterca cara Philipusa I., i to B. Pick, „Die antiken Münzen von Dacien und Moesien", 100, 102 i 105, posljednji broj u dva exemplara. Ovaj novac pruža novi statistički dokaz, da je gornjo-moesijski novac bio raširen u našoj provinciji[3]); megjutim su se već prije našla dva sesterca u Gradini, od kojih je jedan istoga cara[4]), a u Sikiriću na Drini, jugoistočno od hana Bjelovca, iskopalo se čitavo blago, koje se sastojalo samo od novca iz Viminacija[5]).

---

[1]) „Wiss. Mitt." XI., 140. i dalje.
[2]) „ „ XI., 142.
[3]) „ „ IX., 277,, XI., 127.
[4]) „ „ I., 251., IX,, 277.
[5]) C. Truhelka, „Wiss. Mitt." I., 310. i dalje.

Mnogobrojniji i važniji bijahu nalazi god. 1907., koji su osim arhitektonskih komada br. 3., sa novcima iz prošle godine dospjeli u zem. muzej na dan 24. maja 1908. Ponajprije su se našli izmegju *km* 3·540 i 3·680 ovi predmeti:

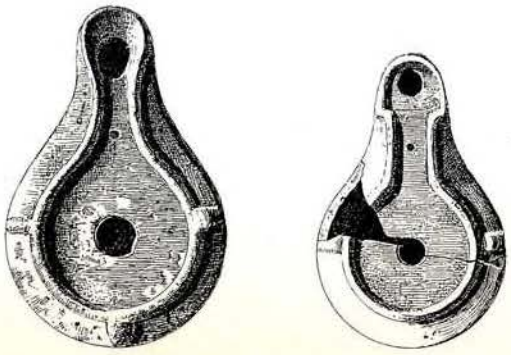

Slika 27. i 28. Lampe iz Gradine.

Slika 29.
Signatura lampe slika 28.

Četiri veoma istrošene a kod čišćenja veoma oštećene ilovaste lampe. Nijesu jednake veličine, ali pokazuju sva obilježja jednog te istog oblika signiranih lampa[1]). Najveća se u toliko razlikuje, jer ima ne kao obično (isp. *sliku 28.*) dva, već tri predenca (Knuppen) i jer ona gužva, koja obavija tanjur i kljun, da se zapriječi prolijevanje ulja, nije, kao obično u drugih lampi, iza rupe za fitilj oštro odsječena, već prelazi polagano u kanal kod drugog otvora (Steckloch.) Sličan egzemplar našao se godine 1889. južno od Gradine u selu Dimnići. Dno bijaše u svih lampi signirano, ali prepoznati se mogla samo jedna marka, što se mora požaliti, jer time smo izgubili mnoge date o importu ili o vlastitoj keramičkoj industriji. Preostala marka *(slika 29.)* sa 0·7 *cm* visokim reljefnim slovima, nije inako zasvjedočena.

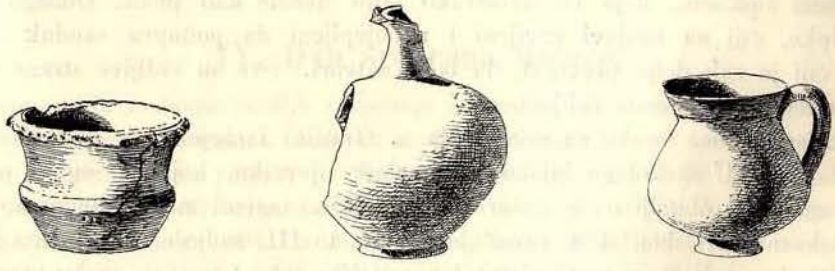

Slike 30.—32. Posude iz Gradine.

2. Šest glatkih na lončarskom kolu izragjenih posuda. Tri su pehara s jednim drškom, a 3 bez drška. Samo jedan ostao je intaktan.

a) Slika 30. Svijetlo sivi, tanki okrugljasti pehar, tanka vrata, koji se oštro odvaja. Rub je lagano zavinut, držak je širok i osim gornjeg dijela odbijen. Podnožak je nizak. Ukupna visina 13·5 *cm*, promjer 12 *cm*, visina do vrata 10 *cm*.

b) Kao *a*, samo je manji i oštećeniji. Promjer 10·9 *cm*, visina do vrata 8·5 *cm*.

c) Slika 31. Žuto-sivi pehar sa visećim trbuhom, žlijebom oko vrata, širokim grlom i koso na vanjsku stranu zavijenim rubom, držak mu je dugačak eliptičnog proreza, a podnožak je nizak. Visina 10 *cm*, širina trbuha 9·5 *cm*, promjer grla 6·6 *cm*.

---

[1]) Isp. O. Fischbach, „Römische Lampen aus Poetovio", 11. J. Fink, „Formen und Stempel römischer Tonlampen". Sitzungsbericht der Münchener Akademie, 1900., 687. i dalje.

d) Slika 32. Sivo-smeđi deboli teški pehar bez podnoška. U profilu je uvijen, rub je rebrast. Visina 7·4 *cm*, širina trbuha 8·9 *cm*, promjer grla 8·8 *cm*.

e) i *f)* Dva tamno siva, samo po veličini različita široka pehara. Oba su gore odbijena, rub se oštro odvaja i na vanjsku stranu previja. Podnožak je nizak. Visina do vrata 8·2, odnosno 7·2 *cm*, promjer 10·4, odnosno 9·4 *cm*.

3. Odlomci arhitrava (glavne grede), kamen podnožnjak i jedan udubljen komad, kojemu se svrha odrediti ne može. Po ovim komadima naslućujemo da je kod *km* 3·670 stajala zgrada, pa bi trebalo ovu zgradu već obzirom na prijašnji nalaz jednog bogatog groba kod *km* 3·947 iz god. 1907. pomnije istražiti. Ovaj grob pokazuje nam možda smjer, kojim je cesta išla, i mjesto, gdje je bila jedna od nekropola municipia Domavianuma, od čijih je ruševina to mjesto udaljeno 418 *m*.

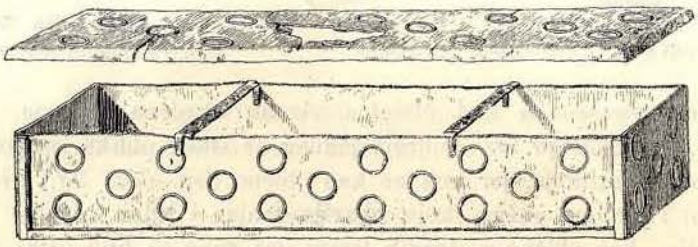

Slika 33. Sarkofag iz Gradine.

U grobu ležao je samo jedan sarkofag *(slika 33.)* prosto u zemlji. Sarkofag je uski sanduk, 0·275 *m* visine, 1·60 *m* duljine i 0·36 *m* širine. Sastavljen je od 6 ljevenih olovnih ploča, 8 *mm* debljine. Pet ploča je prikaljeno megjusobno po dužini i po ćoškovima olovnim šipkama, koje su dvostruko tako debele kao ploče. Odozgo su dvije željezne šipke, čiji su krajevi zavijeni i rascijepljeni da podupru sanduk i da nose poklopac, čiji je rub dolje previnut, da bolje zatvori. Sve su vidljive strane ukrašene unakrst prstenima u slabom reljefu.

Sarkofag je bez svake sumnje ovdje u Gradini izragjen, jer ovdje se olovo i kopalo i talilo[1]). U sarkofagu bijahu kosti mlade djevojke, koja je sudeći po nakitu pripadala zgodnijoj obitelji ovog rudarskog mjesta, a nagjeni malo rabljeni novac cara Severa Aleksandra (Cohen[1] 424) označuje doba, i to III. stoljeće. Oko vrata nosila je djevojka 20 karatni, 6 *gr* teški zlatni lanac *(slika 34.,* 1.). Taj se lanac sastoji od 24 karika, jedne rebraste petlje i glatke kvačice. Na svakoj četvrtoj kariki visi šestostrana prizma od zelenog stakla, a zadnja karika na svakoj strani kopče nosi po jedan mali rubin. Jedna se je karika slomila još u staro doba te se popravila na taj način, da su od nje načinili dva prstena.

U ušima bile su jedan par dvadesetkaratnih mengjuša *(slika 34.,* 2. i 3.). Na križu, koji se sastoji od dvije pločice (isp. *sliku 35.)* pričvršćen je obruč, koji je iz vana urešen zarezima i graviranim linijama. Na tom obruču ima probijen okov, a dalje horizontalna prečka. Na prečki imaju četiri privjeska iz tanke poput vrpce zavijene žice, a u svakom je bilo prilehemljeno ošce za jedan granatni kamen. Od osam kamena obiju mengjuša manjkaju četiri. Kvačica je kod jedne prikaljena, a kod druge prolazi šiljak kroz okov. Pošto je kvačica na posebni način zavijena, nije se mogla mengjuša lahko izgubiti. Težina iznaša sada 2·5, odnosno 3 grama.

[1]) Isp. „Wiss. Mitt." I., 218., 225., 238. i dalje, 247., 249; IV., 242.

Treći dio nakita jest jedan prsten, 4·30 *gr* težak, takogjer od 20 karatnog zlata *(slika 34.*, 4.). Promjer mu je 1·8 *cm*, a sastoji se od masivne glatke žice okrugla proreza i tankih zavijenih krajeva, koji prelaze jedan mimo drugog.

Slika 34. Zlatni nakit djevojke iz Gradine.

Slika 35.
Otražna strana slike 3., 4.

IV. Dva srebrena nalaza.

Nakon prvih nedavno izašlih izvještaja o dragocjenim nakitima hoćemo da danas priopćimo dva srebrena nalaza, koji su slučajno dospjeli u naš muzej i o kojima se ništa potanko nezna. Oba potječu po svoj prilici iz dva groba. Prvi nalaz dobili smo 26. juna 1899. iz Bara-Tribovo, kotar Varcar-Vakuf, od nekog Ilije Rošića, a drugi smo primili 5. decembra 1904. iz Mahovljana, kotar Banjaluka, od Alekse Pištelića. Dobri su to prilozi za upoznavanje ženskog nakita, odijela, pa raskoša za rimskog doba u našim zemljama. Prvi nalaz, koji se sastoji iz jednog ovratnika, dvije narukvice i dviju fibula, morao je prvobitno, t. j. kad su ga tek iskopali, biti mnogobrojniji, jer smo mi dobili uz ovih pet komada još jedan fragmenat nekog nakita, koji se ne da lahko opredijeliti. Po broju i po obliku fibula sjeća nas ovaj nalaz na jedan ženski nakit od srebra, koji se našao u Bukovici, južno od Županjca[1]).

Srebreni nakit se je rado nosio u nas u prehistoričko[2]) i rimsko doba. U našem zavodu ima srebrenih fibula iz Stôca[3]), iz Gorice, kotar Ljubuški[4]), Han Potoci kod

[1]) W. Radimsky, „Wissensch. Mitteilungen", IV., str. 159.

[2]) Prisp. nalaze u Štrpcima, kotar Višegrad (M. Hoernes, „Trésor d'objets d'argent trouvé à Strpci en Bosnie", i „Glasnik", 1901., str. 507.; V. Ćurčić, „Jahrbuch für Altertumskunde", 1908., str. 1. i sl.) i Gorici u Ljubuškom kotaru (dr. Ćiro Truhelka, „Wissensch. Mitt.", VIII., str. 42.; V. Ćurčić na označenom mjestu str. 5. i „Wissensch. Mitt.", XI., str. 75. i d.).

[3]) „Wissenschaftliche Mitteilungen", I., 286., slika 30.

[4]) „ „ VIII., 77., „ 8.

Mostara[1]), iz Dejčića blizu Trnova[2]), iz Svinjuhe, kotar Bos. Novi[3]) i konačno jedna fibula, za koju znamo, da se je u ovoj zemlji našla[4]); nadalje jedna srebrenasta bula iz Han Potoci[5]), nekoliko srebrenih narukvica iz Stôca[6]), prstenja iz Kline kod Gacka[7]), sa Velikih vrata kod Kupreša[8]) i Jezerina kod Bihaća[9]), jedna mengjuša iz Travničkog kotara[10]), zaponac iz Stôca[11]) i Gradine kod Srebrenice[12]) i t. d. Zadaća daljnjih istraživanja biće ta, da se pronagje, da li su se i koji nakiti izragjivali u zemlji od domaćeg srebra i do kojeg se je stepena digao domaći umjetnički obrt u ono doba.

1. Bare-Tribovo.

1. Otvoren ovalni ovratnik *(slika 36.* 1.*)*, unutarnji promjer ima 11·2, dotično 8·7 *cm*. Ovaj se komad, kao i druga dva, koje je oštetio nalazač, sastoji od triju poput vrpce uvijenih žica, koje se prema kraju stanjuju, a udubine ispunjava jedna četvrta tanka nareskana žica.

Slika 36. Srebreni ženski nakit iz Bare-Tribovo.

2. i 3. Dvije jednake narukvice *(slika 36.*, 2. i 3.), nutarnji promjer 5 *cm*, sastoje od čvrste srebrene karike, gusto obavijene okruglom žicom. Jedna je osim toga još posebnom tankom žicom obavijena.

---

[1]) „Wissenschaftliche Mitteilungen", I, 306., str. 6.
[2]) „ „ III., 518., „ 29.
[3]) „ „ VII., 69., „ 42.
[4]) „ „ IX., 295., „ 183.
[5]) „ „ I., 306., „ 7.
[6]) „ „ I., 285., „ 20.
[7]) „ „ III., 289., „ 8.
[8]) „ „ IV., 183., „ 53.
[9]) „ „ III., 63., „ 51.
[10]) „ „ V., 258., „ 5.
[11]) „ „ V., 286., „ 31.
[12]) „ „ IV., 222., „ 36.

4. i 5. Dvije jednake fibule u obliku luka (Armbrustfibeln), koje su jednake visine od 3·5 *cm*, te bi se i danas mogle upotrijebiti. Nutarnja visina *(slika 36.*, 4.) iznosi 2·1, duljina 5·9, a širina na glavi 5·3 *cm*; kod *slike 36.*, 5. jesu te mjere 1·9, 6·3 i 5·4 *cm*. Kako gore rekosmo, oblik taj u nas je veoma poznat. Najveću sličnost u detaljima pokazuje jedna broncana fibula iz Katunske Nahije u Crnoj Gori („Wiss. Mitt." VI., str. 260., sl. 77.). Šuplji sidrasti luk, koji prelazi na oba kraja u dva krila sa profiliranim dugmetima, strmo se uzdiže iz unatrag zavijene ploče iglene špirale do malenog oblučastog odsjeka, sačinjava onda sa obiju strana utisnutu gužvu i spušta se — provigjen sa polukružnim postranim plohama — do jednog gore sploštenog glatkog dugmeta, pod kojim se nalazi nareskana ploča. Ona široka ploča, koja drži iglu, ukrašena je iz vana na jednoj strani tačkama a na drugoj ravnim i krivudastim crtama. Na glavi ima u jedne fibule lijevo a u druge desno mali lančić, koji se sastoji od prstena i kvačice i na kojem je po svoj prilici visio bombak. Jednaki lanac visi na desnoj fibuli sa jedne okrugle ploče, uriješene s obiju strana graviranim okruzima.

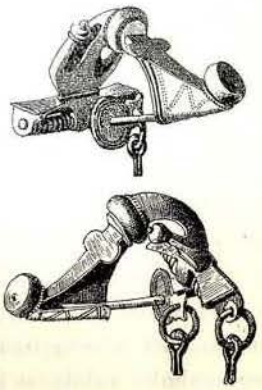

Slike 37. Pogledi postrance na fibulu slika 36., 5.

2. Mahovljani.

Dvije sasvim kongruentne eliptične narukvice *(slike 38.* i *39.)*, promjera 4·5 i 5 *cm*, koje se sastoje od okrugle, poput vrpce uvijene žice te se zakapćaju ušicom i kvačicom, koje se svršavaju u polukružna puceta. Ove su narukvice tako dobro sačuvane, da ih je nosila žena prijašnjeg vlasnika.

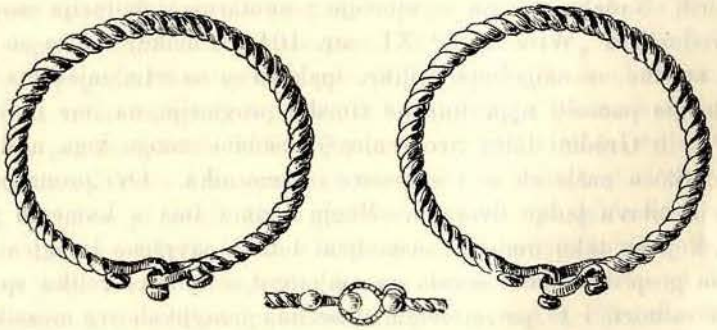

Slike 38. i 39. Narukvice iz Mahovljana.

V. Četiri bronca.

Često se je nabacilo pitanje, koliko su „naši Rimljani" sudjelovali u umjetničkom radu svojeg životnog doba. Valja reći, da umjetnika kod nas nije bilo, o umjetničkom obrtu za sad još nijesmo orientirani. Megjutim se je na temelju kulturnih razlika izmegju Dalmacije i Turske-Bosne, ljudima s one strane Dinarskih Alpa poricao svaki interes za umjetne produkte. Naše zemljake smatrahu nekulturnim seljacima, malogragjanima, koji da su rimsku kulturu samo iz vana poprimili i tek se od koljena na koljeno brinuli za svoja stada i polja. Kao drugdje, biće da je tako bilo i kod nas. Pa se i povjest nije kod nas pravila. Naša provincija nije ležala na periferiji carstva i poku-

šala je samo god. 42. p. Hr. jednim petdnevnim *pronunciamentom*, a kasnije po onim vladarima, koji su ovdje rezidirali ili koji su bili rodom odavle, da utječe na sudbinu Rima. Ovakav monotoni, bezbojni, servilni odnošaj zemlje spram imperiuma kao da se je svigjao onovremenim ljudima. Za stoljetnog mrtvila, kojeg su samo kad i kad hajdučke čete prekidale, mogle su se razviti sve ekonomske sile u provinciji, a kontinuitet nadomještavao joj je ono, čim je priroda bogatije obdarila istočnu susjetkinju Moesia superior, kojoj je ali u velike škodila granica i kroz nju prolazeća glavna vojnička cesta u Carigrad i Solun. Bosna i Hercegovina imale su, kao i mnogi drugi dijelovi rimskoga carstva, svoje zlatno doba, što se danas više postići ne može, jer su se prirodni uvjeti pojedinih krajeva, kao n. pr. u goloj Hercegovini, sasvim pogoršali.

Da su Bosna i Hercegovina u ono doba cvale, dokazuje činjenica, koju zasvjedočava i ovo naše raspravljanje, da su mnogi krajevi bili gušće nastavani nego što su danas. I u ostacima naselja, vidljivim već iznad zemlje, ima za tu tvrdnju dokaza: bez iznimke rabila se je opeka za pokrivanje krovova daleko u Hercegovini i u zapadnoj Bosni, koja se je uvažala iz Italije, dok se je u istočnim dijelovima naše domovine izragjivala na mjestu. Stari turski krovovi od teških kamenih ploča iščezavaju tek sada, jer seljak gospodarstveno napreduje i sve više upotrebljava opet opeku. Ko n. pr. putuje Hercegovinom iz Čapljine kroz Trebižatsku dolinu, može po crvenim krovovima prosuditi, kako godimice blagostanje raste, jer se je reguliralo sagjenje duhana. A stanovnici doline Trstionice mogu svoj kulturni napredak zahvaliti jedino Varešu i njegovoj ljevaonici željeza.

U tako bogatoj zemlji morala se je razviti želja za udobnošću, za poljepšavanjem životnih prilika i za raskošem. Vještim, sa istoka uplivisanim rimskim trgovcima, koji su zalazili i u dalje krajeve, nije mogla izmaknuti i ova zemlja sa svojom dobrom mušterijom. Kao dokaz za ovo služe nam bogati pronalazi srebrenog nakita, o kojem smo gore govorili. Nadalje nas na to upućuje i unutarnja dekoracija onodobnih zgrada. Iz razloga navedenih u „Wiss. Mitt." XI., str. 104., i makar da su se do sada iskopavale rimske starine uz najjadnije prilike, ipak su se na trim mjestima našli mozaici, kojima bi se mogle ponositi najkulturnije rimske provincije, na ime u Stôcu[1]), u Ilidži kraj Sarajeva[2]) i u Gradini blizu Srebrenice[3]); osobito mnogo toga našlo se je u prva dva mjesta. U Stôcu našle su se i stepenice od mozaika. Ovi pronalasci ispunjavaće u novom muzeju čitavu jednu dvoranu. Megju ovima ima i kamenih podova iz privatnih zgrada, koji su tako umjetno sastavljeni i tako savršeno izragjeni, da su sjajan dokaz, kako su gospodari imali smisla za umjetnost, a radnici veliku spremu. Po svoj su prilici tugji radnici, i to po unešenim urnecima izragjivali ove mozaike, što se razabire već po pojedinostima i po ornamentu. Hore, Minotaurus u labirintu i dr. dokazuju, kako su naše zemlje bile u svezi sa sredozemnom kulturom. Po našim nalazištima, koja sižu čak do Drine, možemo zaključiti, da je i megju našim „barbarima" bilo ljudi, koji su željeli da poljepšaju život i koji se nijesu bojali trošiti sredstva, da toj težnji kojim bilo putem udovolje.

U spomenutim mjestima, od kojih je Gradina danas jadno selo, udešena je bila prema podu i dekoracija zidova i šišeta: štuk i inkrustacija kamenom. Pokućstvo je tu skoro sasvijem nestalo. I na tom je polju bilo raskoša, što dokazuju bronci, statuarni

[1]) „Wiss. Mitt." I., str. 288., 291. i dalje, sl. 50., tab. III.; str. 295. i sl., sl. 66.; III., str. 274. i dalje, sl. 87. i dalje, tab. VIII. i dalje, V., str. 168. i dalje, sl. 9. i dalje.

[2]) Na istom mjestu V., str. 137. i dalje, tab. LVIII. i sl.

[3]) „Wiss. Mitt." IV., str. 211., 223., tab. III. i IV.

kao i predmeti za domaću upotrebu, što su se našli slučajno i pojedince na različitim mjestima naše domovine. U Vršanima kod Prnjavora izrovale su svinje krasan kipić Apola, praksitelskog tipa[1]). U Prevali kod Županjca iskopao je jedan seljak kip jednog glumca[2]), a u Županjcu našli smo sami lijevu ruku i lijevo koljeno jednog kipa nadnaravne veličine[3]). Dalje k jugu kod vrela Sutivan blizu Blatnice dônje u Brotnju našao se je samo sprijeda izragjen kip jednog kornica, a taj je kip sačinjavao dio velike, u visokom reliefu izragjene kompozicije[4]). Nadalje čuva fojnički samostan uz jedan dosta oštećen kip, koji prikazuje zamišljenog bradatog čovjeka, i plosnatu figuru Atisa, koja je po svoj prilici pripadala jednoj broncanoj pepelnici (Aschengefäß)[5]). Sa Mostarskog blata[6]) posjedujemo jednu ručku od broncane posude, koja prikazuje poprsje bradata čovjeka u orientalnoj nošnji, sa Ilidže[7]) dijelove tronoga sa ženskim poprsjima i lavskim protomejama, iz Gradine-Srebrenice razne fragmente od kipića i kipova[8]).

Ovim već poznatim nalazima, kojima se nije dovoljna pažnja posvećivala, jer se o njima govorilo u raznim publikacijama, dodajemo danas četiri nova komada, koja su se našla na mjestima, veoma udaljenim jedno od drugog.

1. Mali kip Diane-lovice sa antiknom bazom[9]), nagjen u Hercegovini u selu Taleža, kotar Trebinje, zapadno od samostana Duži, u bašči Tome Gerunovića, a kupio ga 9. septembra 1908. neki Omer Planjanin. U najširim djelovima kip je šupalj. Izgubljena desna ruka i baza posebice su bile izragjene, a bili su na kip prikaljeni. Oči su od srebra. Osim manjih zareza i strugotina, što ih je nalaznik ili kupac izveo radi ispitanja kovine, sačuvana je baza kao i sam kip sasvijem dobro. Patina je lijepa, pravilna i tamnozelena. Ukupna visina iznosi 12·9 *cm.* visina kipa 10·4 *cm*, visina baze 2·5 *cm.* Božica u kretanju odjevena je u visoko podignuti, dvostrukim pojasom opasani hiton bez rukava, koji je na ramenima spučen okruglom fibulom. Na nogama ima visoke lovačke čizme; kosa, pravilno valovita, svršava straga u zavijen perčin. Koraknula je lijevom nogom naprijed, kao da proganja divlju zvjerku, tako da se haljina privija uz tijelo, a straga se nagužvala u naborima. Na legjima ima kratak tulac za strjelice bez vrpce, a obadvije podlaktice ispružila je naprijed, jer veličina i oblik onog mjesta, gdje bijaše prilijepljena sada manjkajuća ruka, dokazuju, da je i desna nadlaktica bila ispružena naprijed, a ne kao da bi božica htjela da izvadi iz tulca strijelu pruživši ruku natrag. Da je desna ruka bila spuštena niz tijelo, moralo bi biti tragova na odijelu nad bokovima. Lijeva je ruka koso probušena, nosila je dakle luk. U desnoj ruci valjda je nosila lovačko koplje ili sudeći po posebnoj radnji baklju. Ovaj dio Hercegovine pripadao je području cirkulacije novaca kralja Balaiosa[10]), na kojima je bila utisnuta na reversu Artemida sa gorućom bakljom u ruci[11]). Moguće da su na kupovanje ovih statueta mnogo djelovale starinske ideje. Kult Diane bijaše veoma popu-

[1]) „Wiss. Mitt." VI., str. 218. i d., tab. XIII.
[2]) „ „ IV., „ 162., sl. 71. i d.
[3]) „ „ IX., „ 183., sl. 14. i d.
[4]) „ „ IX., „ 281., sl. 162.
[5]) „ „ V., „ 175., „ 1. i d.
[6]) „ „ V., „ 167., „ 6.
[7]) „ „ V., „ 152. i dalje, sl. 72. i d.
[8]) „ „ I., „ 237. i d., sl. 38. i d

[9]) Slika ovog kipa donijeće se u narednoj svesci. Uredništvo.

[10]) Zemaljski muzej ima sličnih komada iz mnogo sjevernijih mjesta, iz Perušice kod Avtovca i Kline, oboje u Gatačkom kotaru, i iz Jugovića u Nevesinjskom kotaru.

[11]) Prisp. I. Brunšmid, „Natpisi i novci grčkih gradova u Dalmaciji", str. 78. i dalje.

laran u našoj provinciji, a kako R. v. Schneider tvrdi, postojao je taj kult već u predrimsko doba.

Baza ove statuete sastoji se od jednog paralelopipeda, koji na kraćoj užoj stranici ima polustup te se ističe svojim jednostavnim ukusno profiliranim podnožjem. Širina iznosi poprečno gore 2·5 *cm*, dolje 2·9 *cm*, duljina 5·9 *cm*, odnosno 6·5 *cm*.

Sudeći po skladnosti čitave pojave, po brižnoj izradbi i po čistom kovu, morala je ta nježna umjetnina za stalno biti importirana. Sasvim nam nešto drugo otkriva naredni bronc:

2. Kip Amora sa antiknom bazom[1]). Snažni goli dječak, debele glave, izbuljenih očiju, širokog lica, okružena gustom kudravom kosom, koja pada po plećima. On stoji raskoračeno lijevom nogom naprijed na jednom jednostavnom stupu, čiji su kapitel i baza naokolo nareskani. Lijevu je ruku sa uvijenim prstima skoro vodoravno ispružio, a desnu je koso spustio unatrag. Mali taj bog dostatno karakteriziran golotinjom i krilima, baš je strjelicu odapeo i desnu ruku spustio niz tijelo.

Ukupna visina statuete iznaša 13·4 *cm*, od toga otpada na kip 8·4 *cm*. U bazu je uljeveno olovo. Statueta je dobro sačuvana, samo je mjestimice zelena patina istrugana.

Nagjena je u Gradini kod Srebrenice u nekadašnjoj Domaviji.

L. Pogatschnig misli[2]), da se je u onom rudokopu nalazila i ljevaonica, jer je našao jednu broncanu, 12 *cm* visoku statuetu Venere sa postamentom, uz koju je pijesak kalufa prigorio, a na bazi ima ljevarskih pogrješaka, tako da se ta stvar nije mogla predati na prodaju. Moguće da je i naš Eros sačinjen u Gradini. Ali pošto statueta Venere nije došla u muzej, ne može se tehnika obiju prispodobiti. Megjutim taj Eros ne spada u izmet, jer su mu krilna pera po prokušanom zanatliji pomnjivo gravirana.

Slika 40. Meduzina maska iz Varcar-Vakufa.

3. Meduzina maska *(slika 40.)* iz Orugla-mahale u Varcar-Vakufu, koju je darovao 3. aprila 1896. podnačelnik Ali ef. Arnautović. Lijevana je, visoka 3·7 *cm*, isto toliko široka i 1 *cm* debela; patina je lijepa, posvuda tamno-zelena. Lijepa glava mlade žene sa uvijenom, razdijeljenom kosom, punih obraza, poluotvorenih usana, a samo ukočeni pogled široko otvorenih, srebrom uloženih očiju odaje Meduzu. Pripada mirno-lijepom tipu „Gorgonejona[3])". A čemu je služio taj nježan proizvod male industrije? Nad čelom kroz vlasi probušena je glava koso prema dolje straga, promjer 5 *mm*. Okolo lica urezana je tanka plitka brazdica. Straga je maska ovalno udubljena. Prema tomu morala je biti na jedan drugi predmet kao ornamenat pričvršćena. Taj se je predmet morao mnogo u ruke uzimati, jer je glavica u gornjim partijama dosta istrošena, nos nahero izglodan. Sudeći po maloj veličini i sploštenosti relieta moglo bi se zaključiti, da je ovaj Gorgonejon bio kao apotropaion pričvršćen na dršku mača.

Slika 41. Vertikalni prorez kroz slike 40.

4. Zaglavak rude (Deichselkopf) *(slike 42.* i *43.)*. Napred nagnuta bista mlade djevojke, odjevene u stolu, bogato ukrašenu naborima, koja se na desnom

---

[1]) Slika ovog kipa donijeće se u narednoj svesci. Uredništvo.

[2]) Isporedi V. Radimsky, „Wiss. Mitt. I., 225.

[3]) A. Furtwängler, Rochers. Mythal. Lexikon I., 1721 i dalje.

ramenu skopčava. Kosa je kratka i kudrava kao u dječaka, ali su ženske grudi bez svake sumnje jasno označene. To poprsje prelazi straga u glatki tulac, koji je polukružno šupalj, okrajak je zavrnut; pred okrajkom ima tulac odozgo i sa svake strane po jednu rupicu za ukucanje čavla.

Radnja surova. Nabori su na pr. na haljini označeni samo paralelnim urezanim crtama. Ukupna visina iznaša 10·1 *cm*, duljina 9 *cm*., najveća širina 8·9 *cm*, visina poprsja 9·4 *cm*, širina 7·3 *cm*. Tulac je iznutra 4 *cm* visok, 6·6 *cm* širok i 5·7 *cm* dubok. Patina je smeđa, mjestimice izlizana. Lice i prsa su takogjer izlizana i odbijena; 1·1 *cm* široki i 0·4 *cm* debeli rub tulca, koji se je naticao na rudo, takogjer je veoma iznakažen. Ovaj komad morao se je mnogo upotrebljavati.

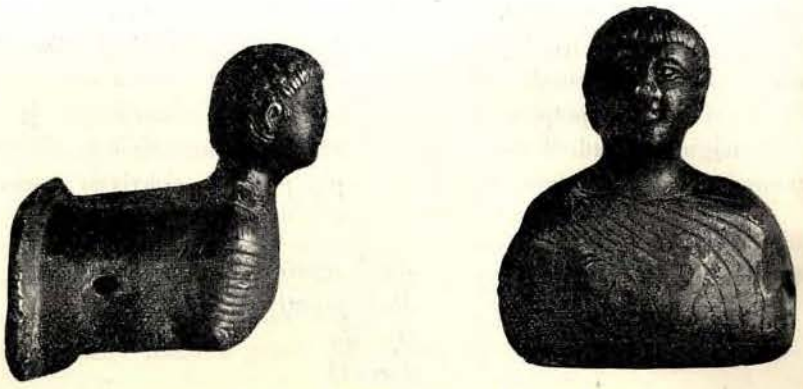

Slike 42. i 43. Zaglavak ruda iz Buškog blata.

Taj je komad bio dugo vlasništvo obitelji Marka Učkala u Sarajevu; istom ga je nevolja natjerala, da taj komad 17. septembra 1909. zem. muzeju prodade. Našli su ga u Buškom blatu, jugo-istočno od Livna, na mjestu, zvanom „Prisap crne kraljice"; to je uzvisina, koja se diže južno od sela Podgradine od jugo-zapada spram sjeveroistoka. Po tumačenju Ph. Balliła[1]) vodila je zapadno uz Buško blato jedna rimska cesta; po njegovom nacrtu prolazila je ta cesta uz podnožje Prisapa, pa išla dalje u pravcu spram Vidoša južno od Livna. I ovaj zaglavak od rude dokazuje, da je onuda vodila cesta. Samo bi valjalo istražiti, da li je Prisap služio da presiječe Buško blato, i prema tomu da li je bio starinski nasip za cestu.

Osim tragova kolotečina na rimskim cestama, po kojima se može suditi, kakva su bila onodobna kola i njihova uprega[2]), ovaj je bronc jedini dokaz za način, kako se je putovalo po našim zemljama. Teško da je ovaj komad stajao na teretnim kolima, već je služio na kolima za osobni promet. Prema tome nije se svijet žacao putovati kolima po našim krševitim, teško prohodnim cestama[3]).

VI. Bilješke iz dnevnika.

1. Rogatica.

U „Wiss. Mitt." XI., 181. i dalje ustanovljen je položaj kolonije Ris . . . . . Prigodom dvodnevnog boravka u ovom gradu, 17. i 18. aprila 1909., mogao sam pomoću

[1]) „Römische Straßen in Bosnien und Hercegovina" I., 25., 27. Isp. Radimsky, „Wiss. Mitt." IV., 164

[2]) Patsch, „Zur Geschichte und Topographie von Narona", 44. i d.

[3]) Isp. na ozn. mj. str. 43.

predstojnika gosp. Ibrahimbega Defterdarevića tačnije istraživati to antikno mjesto, i tom sam prilikom našao nekoliko monumenata, koji su prije zbog slabe susretljivosti sa strane stanovništva ostali neistraženi.

Rimski grad ležao je na sjevernom dijelu Rogatice, ali ne, kako se je dosad mislilo, samo lijevo, već i desno one ceste, koja vodi u Sarajevo. Grad bijaše dakle prostraniji.

Našli smo naime na polju Bećirage Čapljića nekoliko razasutih fragmenata rimskih crijepova, a sjeverno odavle, na groblju Husein-begove ili Arnautovića džamije, ima jedan zidani pravokutnik, za koji vele, da je od starine muslimanski veliki zajednički grob, ali po našem mnijenju prije će to biti antikna gragja. U predvorju džamije nalaze se u „Wiss. Mitt." XI., 183., sl. 134. ponovno objelodanjena ara C. I. L. III 8368 = 12747: *I(ovi) o(ptimo) m(aximo) [? T.] Fl(avius) Alba[n]us (duo)vir [q(uin)]q(uennalis) v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito)*, pa i onaj tamo spomenuti kockasti kamen. Da li ovi komadi potječu od zgrade, ne može se dokučiti, jer je istraživanje na groblju ne moguće. Sudeći po malim izgrebinama sagragjen je zid od pomnjivo otesanog kamena, a pod zemljom nalazi se šuplji prostor, pokriven tesanom sedrom.

I(ovi) o(ptimo) m(aximo)
M. Ulp(ius)
Apo]llo-
dorus?]

Slika 44. Odlomak are iz Rogatice.

Rimska varoš ne bijaše samo mnogo šira spram zapado-istoka, nego i dulja spram juga, jer južno od onih mjesta, koje smo označili u našoj označenoj raspravi na str. 181., našlo se je u „Mahali" god. 1908. prigodom kopanja temelja za kuću Alije Krajišnika nekoliko fragmenata od opeka. Ovom prilikom iskopala se je jedna ara od vapnenca. *(Slika 44.)* Bila je sasvijem čitava, te su joj istom radnici odbili dônji dio. Sada je uzidana u temelj drvarnice Krajišnikove. Visoka je 0·43 *m*, široka 0·35 *m* a debela 0·36 *m*. Odozgo ima jedan nastavak, kojeg sprednje strane ukrašavaju glatke postrane akroterije, a u sredini jedna kovrčasta vitica. Natpis je pomnjivo uklesan. U trećoj liniji ima razmak, po kojem se može pomišljati, da je tu bilo uklesano *L L*. Slova *L L O* u svezi sa prostorom na početku linije dovodi do toga, da se može misliti na prezime, sastavljeno sa Apollo, dakle primjerice Apollodorus, Apollonius i t. d.

Ovaj je komad opet novi dokaz za istaknuto po meni mišljenje (isp. ozn. mj. str. 183), da se je intenzivno tjerao Jupitrov kult u Rogatici.

Nalazišta slijedećih triju nadgrobnih spomenika nijesu poznata. Prvi stoji u temelju Muftine džamije kao ćošetnjak, drugi leži u mahali Pohrid pred vratima kuće Dervišbega Šetića, a treći, fragmenat jedne velike vapnenaste baze bez natpisa, leži pred kućom Avdage Štete.

1. Fragment jednog kamenog balvana, sa poljem, uokvirenim glatkim rubom; u polju stoji isklesana, kaputom zagrnuta pojava, koja u spuštenoj desnici drži vrč.

2. Ploča od vapnenca, mjestimice odbijena, visoka 0·70 *m*, široka 1·20 *m* a debela 0·27 *m*. Prednji joj dio profilirano zaokviren i glatkim porubom na dva polja razdijeljen. Jedno je prazno a na drugom je uklesana lavlja glava, koja gleda

naprijed te u ustima drži halku. Bijahu to grobna vrata kao dônji dio nekog većeg spomenika.

Kako sam ovaj put dulje vremena u Rogatici ostao, mogao sam tačnije proučiti nadgrobni spomenik u c. i kr. vojničkom logoru, o kojem spomeniku sam govorio u „Arch. ep. Mitt.“, XVI., 89 = C. I. L. III 12754. To je baza od vapnenca, straga odbijena, čija visina iznaša 1·67 *m*, širina 0·90 *m*, a sadanja debljina 0·50 *m*. Odozgo ima pravokutnu hrapavu udubinu, valjda baza za kakav nastavak ili kip. Tri intaktne strane zauzimlju profilirana uokvirena polja, po strani dva, sprijeda jedno, koje je gore ukrašeno viticom, a desno i lijevo lisnatom bordirom. Pošto je ta ploča mnogo natučena i oglodana, raspoznaju se slabo tragovi natpisa (prisp. *slika 2.*). Očevidno je natpis pisan velikim lijepim slovima. Iz linija 7.—9.: *fi]lio [cariss(imo)] pare[ntes b(ene)] m(erenti) [p(osuerunt)* dade se zaključiti, da su neki roditelji podigli spomenik sinu, kojemu je valjda bilo ime, sudeći po 2. liniji *L. A(el]io.*

Slika 45. Nadgrobni natpis iz Rogatice

Na glavnim poljima po strani stoji u običnom odijelu i u običajnom držanju Attis sa spuštenom bakljom. Iznad toga jesu uklesani u uskom polju lijevo 2 vijenca i 2 delfina, a desno zec, koji trči spram desne strane.

Nakon svršenog posla u gradu pošao sam 18. aprila u

Čadovinu,

jugoistočno od Rogatice, nebi li tamo našao kakvih spomenika, o kojima mi govorahu. Megjutim se tamo nalazi samo jedan spomenik i taj nije rimski. Ispod kuće Hamida Dženanovića u hrastovom gaju ima u muslimanskom groblju „Kamenjači“, koje se i sada još upotrebljava, jedan grob, na kojem stoje već po običaju muslimanskom dva kamena. Na uzglavnom kamenu (bašluka) ima staroslavenski natpis, što je rijetkost. Taj će natpis objelodaniti naš slavenski epigrafik. Prigodom toga izleta ipak nijesam vrijeme uzalud trošio, jer sam putem u Čadovinu vidio u

Potpeću

blizu neugledne kuće Milana Mandža kod vrela Div fragmenat jednog epistilnog balvana. Očevidno pripadao je kakvoj monumentalnoj zgradi. Ta zgrada morala je ležati dosta blizu, jer kamenja je u blizini dosta, a i taj fragmenat je pretežak za dalji transport. I zaista, istražujući okolicu, naišli smo, jedno 200 *m* istočno od vrela u maloj uvali Dô, na zidine. Kad smo seljake zapitali, rekoše nam, da su to ostaci jedne katoličke crkve. Sada ne živi ovdje niti u daljnjoj okolici nijedan katolik. Kako je taj epistil-fragmenat do vrela došao, nijesmo mogli doznati, jer vele, da se već dugo vremena tamo nalazi. Istočno Dola našli smo na putu u Čadovinu u mjestu

Drijenke

u grmlju takogjer ostatke zidine. Nijesmo mogli ustanoviti, iz kojeg su vremena.

2. Ustikolina.

Dolina gornje Drine najmanje je poznata u arheološkom pogledu. God 1906. našao sam uz rijeku dva antikna mjesta: Sopotnicu i Goražde [1]), a danas nakon ponovnog istraživanja mogu im dodati treće mjesto i to Ustikolinu. Ne bi valjalo odmah zaključivati, da je u rimsko doba ovuda vladala pustoš. Tomu se protivi plodno tlo, izvrsna klima i znamenitost Drine kao pravca za cestu. Još se narod nije dosta zainteresovao; kad bi se poduzele veće radnje, onda bi se veoma obogatili novim podacima iz prilično prostranog područja. Da je ovdje u Ustikolini postojao jedan antikni grad, napomenuo je prvi Vid Vuletić-Vukasović, koji je g. 1888. u mjestu Ćeliji našao nekoje reljefne i arhitektonske fragmente i vidio dva natpisa, kojih sada nema: C. I. L. III 8372 i 8373 [2]). Megjutim ima na tom mjestu i sredovječnih nadgrobnih spomenika, nije dakle isključeno, da su ovi stariji fragmenti ovamo donešeni [3]). Ni kasnije, kad se je našla jedna rimska libra sa natpisom C. I. L. III 14340 (isp. str. 2328 [181]) i jedna fibula [4]), nije se moglo tom pronalasku velika pažnja posvetiti, jer su te stvari nagjene pojedince prigodom oranja, dakle su se možda slučajno ovuda izgubile. Nešto pozitivnijega odaje nagjeni komad opeke, kojeg sam u jednoj kafani pokazivao prisutnim seljacima. Istom nakon oduljeg posmatranja te kuriozne stvari sjetio se sad jedan, sad opet drugi seljak, da je na slične opeke naišao na svom polju. Svi pogjosmo da vidimo i nagjosmo pouzdanih dokaza, da je ovdje postojala rimska naseobina: najprije na desnoj obali potoka Kolune, koji ovdje utiče u Drinu, i to blizu škole na gore spomenutom pašnjaku Ćeliji, koji danas služi kao pravoslavno groblje; onda s one strane ceste Foča—Goražde na poljima svanim „Zastruge“ preko puta gostione Avdage Muftića; dalje na lijevoj obali Kolune na polju Dônje njive blizu *km* 22. Sjećaju se ljudi, da su na ovom polju kod oranja nabasali i na zidine. Prema tomu ležalo je rimsko mjestance s obje strane potoka Kolune ispod današnjeg malog turskog sela, koje se sastoji od nekoliko dućana i gostiona, a leži na obronku jedne povisoke strane. To rimske mjesto zauzimalo je velik prostor. Na Ćeliji izviruju ispod trave okrnjci zidina i ploča i izrovao se nutarnji dio malog prostora. Na jednom grobu stoje kao ukras dva fragmenta sa vinovom lozom. U usjelini tog pašnjaka spram ceste opazio se i jedan svod. Narod misli, da je tu bila nekad crkva i nazivlje to mjesto Crkvina. Ovdje sam dobio i bakreni novac Constantinus I., Cohen [1] 451. Ustikolina bijaše u srednjem vijeku dubrovačka kolonija i carinarsko mjesto [5]), a i kasnije za osmanlijskog gospodstva bijaše to mjesto važno [6]). Dokaz je tomu džamija, jedna od najstarih u Bosni, koja se uz druge siromašne kućice veoma ističe svojom elegantnom, stalaktitima ukrašenom munarom. Važnosti toga mjesta doprinosilo je i to, što se baš ovuda Drina na daleko lako pregaziti dade.

Ime potoka Kolune, koji u ljetu ima vrlo malo vode, nije slavensko; to ime ide dakle u za sad već obilni red imena onih naših voda, koje su svoja imena od starijeg datuma do danas sačuvale [7]). U topografskoj nomenklaturi fočanskog kotara, kojemu

[1]) Isporedi „Glasnik“ 1909., str. 107. i dalje.

[2]) „Vijesnik“ 1888. str. 101. Tumač ovim fragmentima nalazi se u „Wiss. Mitt.“, V., 353.

[3]) Isporedi primjerice „Wiss. Mitt.“ XI., 140. i dalje.

[4]) „Wiss. Mitt.“ V., 239., IX., 294. i dalje.

[5]) C. Jireček, „Die Handelsstraßen und Bergwerke von Serbien und Bosnien während des Mittelalters“, 38., 76.

[6]) M. pl. Zarzycki, „Wiss. Mitt.“ II., 341. i dalje.

[7]) „Wiss. Mitt.“ VIII., 129. i dalje.

pripada i Ustikolina, i dalje u Kalinoviku. Goraždu i Čajniču sačuvala se mnoga stara imena. Ovdje su dakle uz povoljne gorske prilike ostanci rimskih stanovnika živjeli dulje vremena u zajednici sa novim doseljenicima. Hoću da ovdje iznesem listu imena mjesta i brda, na koje sam zapeo, putujući po specialnoj karti i čitajući djelo „Hauptresultate der Volkszählung in Bosnien und der Hercegovina vom 22. April 1895". (Sarajevo 1896.) U tom poslu mnogo mi je pomagao slavista našega muzeja, g. dr. Vladimir Ćorović. Ovo je prvi pokušaj; za dublje proučavanje tih pitanja služiće naš projektirani sistematski rad o toponomastici (uključivo oznaka za pojedine predjele), o imenima porodica i o obiteljskim tradicijama.

Kotar fočanski.

Brdo Kolun (sa istoimenim selom na južnom podnožju) dosta je udaljeno od desne obale Kolune. U blizini je mjesto Kutruze, dalje na zapadu Varize. Općini Ustikolini pripada i selo Ligati. Sjeverno odavle, na potoku Osanica, stoji hrpa kuća Ligatići. Sjevero-istočno od ušća Osanice u Drinu leži selo Paraun. Južno od Foče na desnoj obali Drine jesu sela Bunovi, Kunduci i Bastasi. Ima još jedno Kunduci, sjevero-zapadno od mjesta Ligati. Na desoj obali Sutjeske, koja so kod sela Bastasi saljeva u Drinu, ima brdo i mjesto Kikala. U susjednoj općini Tjentišta ima hrpa kuća Randi. U općini Slatina leže Rosomani, u Potpeći Muri, u Grdijevićima Botunj i konačno u Završu Čukel.

U ispostavi Kalinovik leže sela Romani, Mosorovići (vidi niže dolje) i Variska glavica.

U ispostavi Goražde leže Batve i Karoš. U čajničkom kotaru: planina Viogor i susjedni Mošor[1]), sela Batovo, Batotići, Braha, Gramusovići i Paravke.

Osim toga ima imena, koja potječu od naseobina, u kojima su Vlasi stanovali: gorska kosa Vlahonj kod Megjegja, selo Vlahovlje sjeverno od Kalinovika, mjesta Vlahovača (opć. Ćurevo, kot. Foča), Vlahovići (opć. Jeleć, kot. Foča), još jedno Vlahovići, sjeverno od sedla Kozare i još treće Vlahovići, sjeverno od onog drugog a na pravcu spram Drine.

Doznao sam na sedlu Kozare, da u općini Kaoštici, kot. čajničkoga, stanuju nekoje karavlaške porodice. Za jednu mirno prolazeću ženu rekoše, da joj je ime Stana Karavlah. Osim toga naišao sam na mjesta Rimpapići i Popovići, koja ilustriraju naša konfesionalna kolebanja: u Rimpapićima stanuju danas muslimani i pravoslavni, a Popovići jest isključivo muslimansko mjesto. Dalje nijesam mogao istraživati, jer pošta stoji samo kratko vrijeme. Slaveni doline Drine nijesu samo absorbirali starije autohtone ostanke pučanstva. Poslije turske invazije — Foča i Čajnica bili su pod furskom vlasti već god. 1415. — primili su takogjer i istočne doseljenike. Osmanlije se nijesu samo u gradovima nastanili; imena slijedećih sela dokazuju, da su se oni i po selima kolonizirali: Heremut, Hubjeri, Ifsar, Šahbazi, Zakmur (svi u fočanskom kotaru), Šahdan (pripada Čajniču) i dr. Ime sela Tatarovići, južno od brda Koluna, jasno govori, koje je pleme ovdje stanovalo. U dva sela imenom Robovići, jedno jugoistočno od Foče na lijevoj obali Čehotine, drugo jugoistočno od Vikoča, a oba sela muslimanska, naselili su se po svoj prilici robovi t. j. ratni zarobljenici, koji su morali prigrliti islam. U savezu sa ovim bilježim mjestance Šušteri, sjeveroistočno od Vikoča. Kad je osman-

[1]) Isp. Mosor kod Splita. C. Jireček, „Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters". I., 62.

lijska sila počela opadati, naselili su se bjegunci u Budimlijima (neposredno sjeverno od Foče), u Srijemcima (istočno od Ligatića) i u dva mjesta Magjari, koja leže istočno od Foče na obim stranama brda Oklanika; ono istočnije Magjari leži već onkraj granice. Ovi bjegunci dogjoše prvi iz Budima, drugi iz Srijema, a treći iz Magjarske.

Nova nas zadaća čeka na lijevoj obali donjega Lima. Kod ušća rijeke Radohinje leži mjestance Arbanasi. Radohinja ima analogon u Maja Radohins u sjevernim arbanaskim Alpama. Zapadno od Radohinje leži selo Dardaganj. Darda znači na arbanaski kruška, plod i stablo. Istočno od Radohinje diže se baš na granici brdo Tmor, kojemu je rogjak Tomor kod Berata. Arbanasi su po tvrdnji C. Jiričeka[1]) u srednjem vijeku u pojedinijem grupama mnogo sjevernije dosizali, nego li danas.

Topička imena nijesu samo dokazi etničkog strujenja i asimilacije, političke ekspanzivnosti i deposediranja, te konfesionalnih promjena; ta imena otkrivaju i lijep dio povjesti zemljišne kulture. Ona dokazuju, da su se polja nekad intenzivnije obragjivala. Na tu nas primjedbu goni činjenica, da su neki drugi krajevi u staro doba bili gusto nastavani. Ovdje ima imena mjesta, već prema svojem visinskom položaju, koja sjećaju na vino i lozu. Iz oštrog Kalinovika nema dokaza; u čajničkom kotaru našao sam dva Vina (općina Batovo) i Vino-brdo (Zakalje). Blaga klima Goražde i Foče dokazuje, da se je ovdje vino gojilo. Tako ima kod Goražde Lozje i Vinarići. U Odžaku blizu Ustikoline ima mjestance Vina, jedan kmetski posjed zove se Lozija, a jedna parcela Lozje. Nadalje ima u općini Sijerčići dva takova mjesta: Vina i Lozje. Da se je loza sadila u postranim dolinama Drine dokazuju Lozine na Osanici, Vina na potoku Slatini i t. d.

Za dokaz nekadašnje voćarske kulture govore nekoja raštrkana mjesta po Kalinoviku i Čajniču, mnoga mjesta u područjima Goražde i Foče, koja dobiše svoje imena od raznog voća, primjerice: Voće, Brajkovo voće, Jabuka, Podjabuka, Kruške, Kruševo, Kruščica, Kruščice, Orah, Orasi, Orašje, Orahov dô, Orahovo, Orahovica i Trešnjica.

Sa zoološkog stanovišta veoma su za geografiju životinja važna imena mjesta, u kojima se prečesto čuje riječ vuk, lisica, kuna i orao, osobito vuk. Ne samo pojedince, već opetovano čuo sam ova imena: Vidrin dô, Ljeljenjak, Zečje brdo, Jastrebica, Kukavice, Lastavice, Sokola, Žune, Štuke (2 puta), Kunovo, Kunovica, Kunar, Lisica, Lisičine (više puta), Lisičići, Orlovac, Orlovača (više puta), Orlovšed, Podorlovac, Vukovine, Vučnjak, Vučevice, Vukušići, Vučeva planina, Vučevića planina, Vukuša planina, Vukova voda, Vučja jama. Time još nismo iscrpili sva imena, koja su važna za ovakove študije.

Konačno upozorujemo na mnoga mjesta, koja po svojim imenima otkrivaju bogatu riznicu za arheološko i prehistoričko istraživanje. Tu su mjesta, koja sjećaju *a)* na stare utvrde, *b)* na ostatke gragjevina, *c)* možebitne crkve, *d)* na nekropole (tumuli):

a) Grad (općina Jeleć); Gradac, Jelašca, Jeleć, u području Jabuke tri puta, Mirići, Sijerčići i Ustikolina, Gradina (Jelašca, u opć. Kuta tri put); i još nekoja analogna imena brda.

b) Zidine (Sijerčići) i Duvarovine (Jeleć).

c) Crkvine (Goražde) i Crkvišta (Bunovi).

d) Gomile (Ljubina), Gromila (Slatina) i Gromile (Gjaković, Sijerčići i Ustikolina). Još je očevidno starije selo u općini Mrežici, koje se danas zove Varoš.

---

[1]) Isp. Safvetbeg Bašagić, „Kratka uputa u prošlost Bosne i Hercegovine", str. 8.

3. Rama.

Godine 1906. iskopani su jedan uzdužni zid i tri poprječna na maloj terasi, na desnoj obali Neretve, u stanici Rame, kad su se proširivale tračnice, i to istočno od prijamne zgrade. Pozvan od ravnateljstva željeznica, pošao sam 10. novembra 1906. na mjesto nalaza, ali pošto nijesam imao sredstava, morao sam se zadovoljiti manjim čeprkanjima. Ovdje bi se lahko dalo kopati, jer zemljište pripada željezničkoj upravi. Našli se pojedini komadi žljebastih i šupljih opeka, nekoliko cijevi za grijanje i jedna opeka sa izbočinama.

Sudeći po zidovima bijaše to solidno sagragjena, opekama pokrivena rimska zgrada, koja se je mogla ložiti. Ta naseobina sastojala se od više zgrada, jer se na susjednoj njivi raspoznavaju i ne kopajući zidine. Ova činjenica interesantna je ne samo zbog načina starog naselja u dolini Neretve — i danas se sve više željeznicom kolonizira ovaj kraj, što dokazuje stanica Ostrožac —, već će se imati uzeti u obzir pri tačnom istraživanju toka starinske ceste niz Neretvu [1]).

Osvrčući se na romanske ostanke u našoj topičkoj nomenklaturi, o čemu je gore bio govor, moramo upozoriti na ime

Ankula.

Tako se zove jedan ogranak oniskog platoa južnoistočno stanice Jablanice, u onom kutu, što ga sačinjavaju rijeke Doljanka i Neretva, koje se ovdje sastaju. Kako je u „Wiss. Mitt.“ IX., str. 257., zabilježeno, ima na Ankuli sigurno rimskih gragjevnih ostataka.

Kad već govorimo o dolini Neretve, ne smijemo a da ne spomenemo jedan dobro sačuvan prsten, nagjen po jednom seljaku u

Drežnici.

To je treća stanica u pravcu od Jablanice do Mostara. Seljak je našao taj prsten na mjestu, koje se nije tačno ustanovilo i prodao ga jednom zlataru u Mostar, a muzej ga otkupio u martu god. 1904. Taj se prsten sastoji od glatkog koluta, koji se spram gore raširuje. Nutarnja širina jest 15, odnosno 19 *mm.*

Kamen je ovalan karneol, zaobljen, tamne boje. Širina mu je 11, odnosno 14 *mm.* U kamenu je urezana Diana u kratkim lepršastim haljinama, glava je povezana; uz nju trči pas, zajedno s njom lov loveći. Strjelicu je božica baš odapela; u jednoj ruci drži luk, a drugu je uzdigla gore prema glavi.

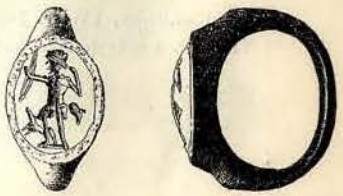

Slika 46. i 47. Prsten iz Drežnice.

4. Travnik.

U predvorju Jeni-džamije u Travniku našao sam 7. augusta god. 1908. lijevo na sofama jednu rimsku nadgrobnu ploču od vapnenca. Okvir joj je veoma izglodan, a samu ploču tako su ljudi kod klanjanja izgladili, da se danas može tek prepoznati prva linija i početak druge linije *(slika 48.)*: *M(arco) Flavio* .....

[1]) Wiss. Mitt. IX., 236.

Slika 48. Ostatak nadgrobnog natpisa u Travniku.

Mogli smo samo to doznati, da se je spomenik prije današnje upotrebe u džamiji nalazio na groblju ispod džamije.

5. Iz doline Trstionice.

Pošao sam 30. aprila 1909. sa stanice Čatići, koje je selo poznato zbog svojih ravnih grobova iz halstatske dobe[1]), u Sutjesku, znamenito mjesto iz srednjeg vijeka, da proučim staro naselje u lijepoj brežuljastoj dolini Trstionice[2]), desnog pritoka rijeke Bosne. Rezultat nije bio baš najbolji, jer su se sela zbog svojeg osiguranja smjestila visoko na obroncima, a dolje na podnožju naselilo se samo nekoliko seljaka. Konstatovao sam samo jedno rimsko naselje, koje opet potvrgjuje u drugim našim krajevima utvrgjenu činjenicu, da Rimljani nijesu trebali izbjegavati nizinu. Ispod sela Bjelavići u Bjelavskom polju, neposredno uz cestu u Sutjesku, jedno 250 *m* od lijeve obale potoka Ričić, našla se je pri oranju hrpa sabranog kamenja. Megju ovim kamenicama ima i nekoliko fragmenata rimskih opeka.

Jedan kilometar daleko od Trstionice, taman uz lijevu stranu ceste, leži na strmom obronku sredovječno groblje Crkvenjak, koje je Pavao Jurić iz Halinića pretvorio u njivu. Obragjujući polje nagju se komadi maltera i izragjeni komade sedre. Odlomke od opeka nijesam mogao naći. Zgrada potiče dakle iz srednjeg vijeka. Neki gostioničar, Jozan Filipović, koji ima gostionu izmegju Sutjeske i Čatića, veli, da je kući donio jedan natpis. Makar smo intenzivno tražili, nijesmo ga mogli naći. Vele, da se je sastojao od 9 slova i da je jedan franjevac izjavio, da je natpis grčki. Biće po svoj prilici, da je to spomenik pisan bosančicom.

---

[1]) W. Radimsky, „Wiss. Mitt.“, I., str. 59. i dalje.

[2]) Tako, a ne Trstenica, kako se krivo na kartama i publikacijama označuje.

Zemaljska štamparija u Sarajevu. — Земаљска штампарија у Сарајеву.

Sarajevo, april—septembar. **1910.** Сарајево, април—септембар.

GLASNIK ZEMALJSKOG MUZEJA U BOSNI I HERCEGOVINI.

ГЛАСНИК ЗЕМАЉСКОГ МУЗЕЈА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ.

Sarajevske džamije i druge javne zgrade turske dobe.

Priopćio

Šejh Sejfudin Kemura (Sarajevo).

XXVIII. Jakubpašin mesdžid u Magudi.

Na ćošku Magude i Megare ulice imade jedan mesdžid, koji se prozvao kao i mahala Jakub pašinim imenom. Mesdžid je od čerpića sazidan a pokrit je šimlom i ćeremitom. Dug je oko 8 *m* a širok 6 *m*. Na desno od strane kibleta i od vrata imade po 4 prozora a na lijevom duvaru od sokaka samo dva prozora. *(Slika 49.)*

Slika 49. Jakub pašin mesdžid i mekteb u Magudi.

Desni duvar moli Boga i ljude za popravak, jer ako se ne popravi, neće proći dugo vrijeme i on će se oboriti. Pred mesdžidom imadu pomalešne sofe, izmegju kojih je papučluk, koji vodi u mesdžid. Više vrata nalazi se danas ovaki natpis:

كشاد باد دولت همیشه را این درگاه

بحق اشهد ان لا اله الا الله

صاحب الخیرات یعقوب پاشا

فی سنه ۸۹۷

U prevodu: „Neka bude ovo mjesto u savršenom redu uvijek otvoreno. Tako vam onoga jedinoga, u koga vjerujete.

Gospodar dobročinstva Jakub paša.

God. 897. (= 1491.).“

Za mesdžidom nalazi se poširok harem, koji je popunjen muslimanskim grobovima, megju kojima se nalaze četiri groba braće Čelja, koji su živili u X. vijeku po hedžri u mahali Čeljugovićima, koja je prozvana njihovim imenom.

Tradicije narodne vele, da je bilo sedmero braće Čelja i da su imali u Čeljugovićima vlastitu tekiju i bavili se jedino bogosluženjem.

Najstariji njihov brat zvao se Sulejman deda i bio je šeh u ovoj tekiji.

Ovaj je ukopan niže svoje braće megju kućama kraj puta. Nišani spomenute četvorice braće su visoki oko 1·30 *m*, sa sarukom a na osam ćoškova.

Sva ova četiri nišana izdubljena su na uzglavlju kao findžani i kad se ove izdubine napune vode od kiše, crpaju ovu vodu žene kašikama i piju je radi liječenja raznih bolesti. Ako bi bila suša, donose žene od kuće vodu i čitajući neke dove uljevaju je u ove izdubine pa je poslije opet uz čitanje kašikom crpaju u naročite sudove i nose kućama za lijek u raznim bolestima.

Spomenuti Šeh Sulejman efendija napisao je pred svoju smrt jedno pismo sultanu u Carigrad, u komu je prorokovao buduće dogagjaje: da će se Rusija i Njemačka sporazumiti i tursku carevinu oštetiti i to najviše zbog toga, što će joj biti memuri zulumčari, podmitljivci i nepravedni.

Radi zanimivog sadržaja iznio bi to pismo ovdje, ali pošto u njemu ima dosta nepristojnih izraza, valja mi za sada od toga odustati.

Spomenuta tekija u Čeljugovićima dopala je kasnije nekoj Gjulbadži, ženi šehovskog reda, koja je umrla iza Banjalučkog boja i ukopana je kraj Jusuf paše Ćuprilića. Od ove se tekije sada poznaje samo zemljište.

Merhum Jakub paša, bosanski sandžak beg, sagradio je god. 897. (= 1491.) ovaj mesdžid sa munarom od drvene gragje. Nedaleko od Sarajeva a u neposrednoj blizini varošice Vareša uredio je on gvozdene majdane i podigao tu duhaonice a deseti dio od prihoda ovih majdana ostavio je kao zavjet ovom mesdžidu. U 17. sidžilu, u jednom kupoprodajnom dokumentu govori se, kako je na nekoliko mjesta u Sarajevu bilo mukata ovoga paše. Jakub paša kao bosanski namjesnik češće je ratovao po Crnoj Gori i Ugarskoj i svugdje bio pobjeditelj a naročito se odlikovao godine 898. (= 1492.) u ratu, kada je bana Derenčina razbio i ovoga živa uhvatio i u Carigrad poslao. Poslije toga bio je zatočen u Karahisar sahibu zajedno sa karamanskim vladarom te je ovdje i svoj život skončao. Ovaj paša bio je i pjesnik te je o vogjenim ratovima nekolike kite pjesama spjevao.

Prema Jakub pašinu mesdžidu sagradio je neki Hadži Mustafa, sin Ejubov, stanovnik Hadže zade Hadži Ahmedove mahale godine 1200. (= 1785.) jedan dječački mekteb a za potrebe njegove uvakufio je u niže slijedećoj vakfiji[1]) označene nekretnine.

Ova glasi:

الحمد لله الملك المتعال ذو العظمة والبقاء والجلال الذى لا يجرى فى ملكه التبديل والاستبدال ولا يتصور فى سلطانه التحويل والانتقال والصلوة والسلام على سيدنا محمد صاحب

[1]) U 25. sidžilu u knjižnici kod Careve džamije.

الشريعة المصونة عن النسخ والزوال ٭ وعلى آله واصحابه ذوى الفضل والكمال ٭ وبعد سبب تحرير كتاب وموجب تسطير مقال اولدركه مدينهٔ سراى بوسنه‌ده خواجه زاده الحاج احمد محله‌سى سكاننده الحاج مصطفى بن أيوب نام كمسنه طرفندن وقف آتى البيانى اقراره وخصومت ودعوايه مسجل شرعيسى اولان طياغ على افندى ابن ابراهيم نام كمسنه مجلس شرع خطير لازم التوقيرده وقف آتى البيانى لاجل التسجيل والمحاكمه متولى نصب و تعيين ايلديكى سالف الذكر خواجه زاده الحاج احمد محله‌سى سكاننده ابراهيم أفندى ابن عثمان مخضر نده بالوكاله اقرار وتقرير كلام ايدوب موكلم مومى اليه الحاج مصطفى نك جهة املاكندن اولوب يعقوب پاشا محله‌سنده واقع برطرفى عبدالله بشه خانه‌سى واطراف ثلاثه‌سى طريق عام ايله محدود برباب حياز دكانى ومرحوم فيروز بك حمامى قربنده واقع برطرفى الحاج شعبان دكانى وبرطرفى قپودايى عبدالله بشه دكانى وبرطرفى ديكر الحاج مصطفى دكانى وطرف رابعى طريق عام ايله محدود بناسى ملك وعرصه‌سى فيروز بك اوقافندن سنوى مقاطعهٔ معينهٔ معلومه‌لو وقف دكانى باذن متولى ومدينهٔ مزبوره قضاسنه مضاف واروش قصبه‌سنده كائن برطرفى اسلام بشه دكانى وبرطرفى ويسوقه‌لى ملا عبدى خانى و برطرف طريق عام ايله محدود برباب دكانى وقف صحيح شرعى وحبس صريح مرعى ايله وقف ايدوب شويله شرط ايلديكه مادامكه واقف مبرور مرقوم لابس حيواة اوله وقف مذكوره متولى اولوب دكاكين مرقومه تصرفنده اوله وحسب الاقضا تبديل وتغيير يدنده اوله وبعد وفاته سالف الذكر يعقوب پاشا محله‌سنده واقف مبرور مرقوم بنا واحيا ايلديكى مكتبده معلم صبيان اولان اشبو ابراهيم أفندى وقف مذكوره متولى اولوب تصرفنده اوله ومحهٔ مزبوره اهاليسى حسبى ناظر اولوب نظارت ايليه و شويله شرط ايلديكى دكاكين موقوفهٔ مرقومه بهر سنه معرفت متولى ايله برامين كمسنه‌يه اجارهٔ مثليله ايجار وحاصل اولان اجار سندن اولا مكتب مزبور ايله دكاكين موقوفهٔ مرقومه حسب الاقتضا معرفت متولى ايله تعمير وترميم اولنه واجاره حاصله‌سندن هرنه‌كه باقى قالور ايسه مكتب مرقومده معلم صبيان اولان خواجه‌يه وظيفه اولمق اوزره متصرف اوله ومزبور ابراهيم أفنديدنك وفاتندن صكره مكتب مرقومده هركيم معلم صبيان اولورسه وجه محرر اوزره اولدخى وقف مذكوره متولى اولوب وظيفهٔ مرقومه‌يه متصرف اوله ديو شرط اوقافى تمام وبو مقامده ختم كلام ايلدكده متولى مومى اليه ابراهيم أفندى وكيل مزبور على أفندى جميع تقريراتنده وجاهاً تحقيق وتماهاً تصديق ايلدكدنصكره وكيل مزبور على أفندى عنان كلامى سمت رجوعه عاطف اولوب اكرچه امام اعظم أبو حنيفه رحمه الله قتنده عقارك وقفيتى صحيحه لكن لزوملة اتصافدن عاريدر بناء عليه دكاكين مرقومه واقف مبرور مرقومك ملكيتنه ارجاع اولوب متولئ موى اليه ابراهيم أفنديدنك كف يدينه تنبيه اولنمق بالوكاله مطلوبمدر ديدكده متولى موى اليه جوابه تصدى ايدوب امام ثانى أبو يوسف حضرتلرينك قتنده واقف مجرد وقفت ديمكله لازم ومتبردر ديو ملكيتنه ارجاعدن امتناع ايلدكده حاكم شرع خطير سهل الله عليه كل امر عسير حضور معالى ارتسامارنده ترافع وبو وجه اوزره تنازع ايلدكلرنده طرفينك دليللرينى تأمل ومناع للخير اولمقدن حذر ايدوب وقف مذكورك صحت

ولزومیله حکم ایدوب فصار باتفاق علمائنا وقفاً صحیحاً شرعیاً واجر الواقف علی الله الکریم
جری ذلك فی الیوم الثامن عشر من جمادی لاولی لسنة مائتین والف من الهجرة النبویه

شهود الحال

فیض الله بشه ابن ابراهیم اغا . الحاج حسن علمدار ، صالح بشه ابن بذر دباغ ، احمد بشه عرفیه جی
ابن سلیمان ، ملا اسماعیل ابن حسن عرفیه جی ، حسن بشه ابن عمر دباغ ، محمد فدی قروی زاده ،
عبد القادر بشه قهوه جی ، ملا فیض الله ابن ابراهیم ، ابراهیم بشه سورمه لی ، بخورجی حسن بشه
ابن علی ، واسم افندی بن عبد الله فدی ، حسن بشه محضر وغیرهم

„Velikomu Bogu hvala, gospodaru veličine i vječnosti i onome Bogu, u čijem carstvu nema preobrazbe, ni promjene, niti se može zamisliti promjena i prolaznost. Neka je selati selam našemu gospodinu Muhamedu, gospodaru šerijata, koji je šerijat neizvrgnut promjeni i prestanku, njegovoj kućnoj obitelji drugovima, koji su došli do spoznaje i time postigli vrhunac slave. Uzrok pisanja ovog dokumenta jest slijedeći: Od strane Hadži Mustafe, sina Ejubova, stanovnika Hadže zade Hadži Ahmed mahale u Sarajevu ovlašćeni punomoćnik Ali efendija, sin Ibrahimov, bojadžija, došao je lično pred ovaj šerijatski sud i kao ovlašteni punomoćnik za izvršenje oporučnih poslova i parnica oko toga, došao je lično pred ovaj šerijatski sud i u prisustvu Ibrahim efendije, sina Osmanova, stanovnika Hadže zade Hadži Ahmed mahale, koga je on za uknjiženje niže navedenog vakufa postavio mutevelijom, dao je slijedeće izjave, odnosno svojevoljno očitovanje: Moj vlastodavac, prije rečeni Hadži Mustafa, odvojio je od svojih nekretnina jedan pekarski dućan u Jakub pašinoj mahali, koji graniči s jedne strane Abdullah bašinom kućom, s druge, treće i četvrte putem i jedan dućan pokraj merhum Firoz begova hamama, koji graniči sa Hadži Šabanovim dućanom, Kabodaje Abdullah bašinim dućanom, dućanom drugoga Hadži Mustafe i putem i čije zemljište pripada Firoz begovu vakufu, na koji se plaća izvjesna godišnja mukata, nadalje jedan dućan u Varešu u sarajevskom kotaru, koji graniči s jedne strane Islam bašinim dućanom, s druge hanom Mula Abdullaha Visočaka, s treće i četvrte putem te je sve ove nekretnine izričnom željom stvarno uvakufio s tim uslovima, da on ostaje mutevelijom i upravnikom zavjetovanih dućana, da može s njima do svoje smrti raspolagati i po potrebi to raspolaganje mijenjati, a kad on umre, da postane mutevelijom ovaj Ibrahim efendija, koji je mualim u mektebu Jakub pašine mahale, kojega je on sagradio te da kao mutevelija zavjetovanim dućanima raspolaže i upravlja a da mu u tome budu nadzornici stanovnici pomenute mahale. Oporučitelj je stavio ovake uslove: da pomenuti mutevelija zavjetovane dućane povjerljivim osobama izdaje uz primjernu godišnju kiriju pod najam i od tih prihoda najprije da opravlja i popravlja zavjetovani mekteb i dućane a ostatak da se izdaje mualimu, koji bude u tom mektebu, kao njegova godišnja plaća a kad rečeni Ibrahim efendija umre, da bude na njegovo mjesto mutevelijom ona osoba, koja se tada desi kao mualim u prije rečenom mektebu sa istim pravom i plaćom. Pošto rečeni mutevelija ove uslove izreče i ustvrdi ih te je punomoćnik Ali efendija sve te njegove navode lično i usmeno razumio i potvrdio, oprovrgnu on svoje navode glede toga uvakufljenja i reče, da su ovake vrsti uvakufljenja po propisima i nazorima velikog imama Ebu Haniša dozvoljiva, ali se smatraju kao privremena i naručena, s toga kao ovlašteni punomoćnik odustaje od uvakufljenja i zahtijeva, da se prisutnom muteveliji naredi, da uvakufljene predmete vrati

njegovom vlastodavcu. Na ovo mutevelija jasnim riječima odgovori, da je po nazorima drugog imama Ebu Jusufa glede uvakufljenja nekretnina dovoljno, kad se samo rekne „uvakufljavam to i to“, pa s toga zavjetovnih nekretnina ne mogu vratiti. S tih razloga raspravljajući šerijatski sudac, komu neka Bog dade, da mučne poslove lahko svršava, pomno proučavajući raspravni predmet izreče osudu, da je ovo zavjetovanje po zakonu stvarno, istinito i na šerijatu osnovano i time da je ovaj legat uzakonjen.

Pisano 28. džemazulavela 1200.

Svjedoci ovoga: Fejzullah baša, sin Ibrahimov, Hadži Hasan bajraktar, Salih baša Nezirović tabak, Ahmed baša, sin Sulejmanov i drugi.“

Godine 1275. (= 1858.) Mula Ahmed Terović, sin Hadži Mehmedov, stanovnik Jakub pašine mahale, zavjetovao je treći dio od svoga vasijeta i to 1600 groša, da se potroši na ogradu groblja kraj ovog mesdžida, i da se u ovom mesdžidu svake godine pali po jedna mukava i da se česma u ovoj mahali opravlja i popravlja. O tome se čuva vakfija u centralnoj upravi vakufa. Iste godine ostavila je neka žena imenom Nefisa kaduna jednu svoju bašču u Gazi Mehmedbegovoj mahali za pokriće potreba ovog mesdžida. Tabak Hadži Abdija, sin Hadži Ahmedov, stanovnik pomenute mahale, zavjetovao je ovom mesdžidu jednu kuću sa četiri sobe u Čekrkči Muslihudinovoj mahali. Ovaj isti Hadži Abdija i brat mu Hadži Pašo uvakufili su u korist ovog mesdžida jedan dućan u Saračima ulici.

Godine 1325. (= 1907.) uvakufila je Derviša, kći Hadži Ibrahimova a supruga Osman age Varešanovića, stanovnica iste mahale, u korist ovog mesdžida jednu svoju kuću i bostan.

XXIX. Hadže zade Hadži Ahmedova džamija u Hrvatinu.

Slika 50. Džamija Hadže zade Ahmeda u Hrvatinu.

Na ćošku ulice Hrvatina i Turbe ulice imade jedna džamija, koja se u zvaničnim dokumentima zove Hadže zade Hadže Ahmedovom a narod ju zove džamijom u Hrvatinu. Džamija je dosta široka i dugačka a sazidana je od čerpića i drveta a pokrita je šimlom i ćeremitom. U njoj imade kao obično u svake minber, ćurs i musandara.

U ovoj džamiji imade šestnaest prozora a sofe su okolo četiri metra duge i široke. Drveni stupovi u nje drže strehu. *(Slika 50.)*

U ove džamije bila je minara kamenita a stoji iznimno s lijeve strane do ulaza. Takih džamija sa minarom na lijevoj strani džamije bilo je samo tri u Sarajevu.

Godine 1291. (= 1874.) bijaše jednoga dana strahovit vjetar u Sarajevu, koji je ovu minaru svojom silom porušio te se ova minara ni do danas nije obnovila.

U džamije sa desne strane za legjima ima veliko dvorište, puno grobova; megju njima nalazi se i jedan grob, u koga su nišani od Uščupskog kamena a natpis mu glasi ovako *(slika 51.)*:

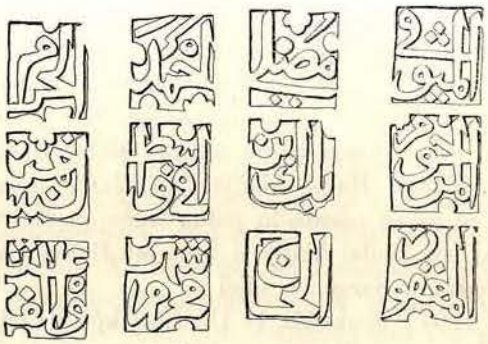

Slika 51. Natpis s nišana Musali-bega u dvorištu Hrvatinske džamije.

„Umrli Musali beg sin Hadži Ahmedov umrije u polovici mjeseca muharema god. 1025. (= 1616.).“

Sudeći po mjestu, gdje je ovaj ukopan i po natpisu, mora se misliti, da je on bio sin sagraditelja ove džamije.

Kako se razabire iz zvaničnih dokumenata, ovu je džamiju sagradio Hadži Ahmed Hodžić godine 1106. (= 1597.) i za pokrića njenih potreba bio je uvakufio nekoliko hiljada akči a imamom postavio Islama, sina Nusuhova, mujezinom Nusullaha, sina Hadži Džaferova.

Godine 1011. (= 1602.) stanovnik ove mahale, Mevlana Hadži Hurem, sin Balin, podigao je jedan dječački mekteb u ovoj mahali i još neke dobrotvorne zgrade, koje ćemo u njegovoj vakfiji spomenuti, a iste godine napisao je oporuku, u kojoj se spominje ime sagraditelja ove džamije svjedokom.

حاجی حرم أفندی وقفیه‌سی

الحمد لله المحمود الاؤاه المحمود نعماؤه محذر عباده من لطفه العمیم بواسطة الرسل من یوم عظیم یجعل الولدان شیباً لینتهوا و یقدموا من الدنیا الفانیة الی الاخرة الباقیة لانفسهم نصیباً والصلوة والسلام علی من عجز المهرة بما أتی به من فصیح المقالة وحاز قصبات السبق فی حیز الرسالة نبع ینبوع الصدق من لسانه ولمع نور الحق من بنانه محمد الشفع المشفع فی حق اصحاب الاثام یوم یؤخذ بالنواصی والاقدام وعلی آله البررة العظام واصحابه الخیرة الکرام ما ضحکت الدفاتر ببکاء الاقلام ونظمت منا نظم الشریعة بحسن الانتظام ۰ اما بعد بادی تسطیر کتاب شرعی التبیان بودرکه ترتیب بنیان وقف

آتی البیانده بطریق الوقفیة الشرعیة وشارط شرایط الاصلیة والفرعیه اولان محروسهٔ سرایده خواجه زاده الحاج احمد جاع محله‌سنده صاحب الخیرات والحسنات وطالب الجنات والدرجات فخر العلماء مولانا الحاج حرم بن بالی حق سبحانه وتعالی حضرتلری کلام قدیمنده « الذین ینفقون اموالهم سراً وعلانیة فلهم اجرهم عند ربهم ولا خوف علیهم ولا هم یحزنون بیوردیکی وحضرت رسالت پناه صلی الله علیه وسلم اذامات ابن آدم ینقطع عنه عمله الا عن ثلاث علم ینتفع به وولد صالح یدعوا له وصدقة جاریة الا وهوالوقف بیوردیکی حدیث شریفك مقتضاسنه اطلاع صادق وتأمل فایق کوستروب بوعالم ناپایداره عین اعتبار ایله نظر ایدوب جناب حقدن سعادت ابدیه وسیارت سرمدیه‌یی رجا ایدوب صدق نیت وخلوص طویت ایله محفل شرع شریفده بالطوع والرضا اقرار واعتراف ایدوپ ایتیکه حال صحت تصرفات شرعیه ونفان تبرعات ملیه‌ده خالص اموالمدن وصالح اعمالمدن و ملك مقوم صربحمدن حسبة لله العظیم وطلبا لمرضاته الکریم ورغبة للثوابه الجزیل یوم یستظل المرء تحت ظل صدقاته ایله عامل اولوپ سکسان التی بیك درتیوز عثمانی اچه نقض فضی مسکوك رایج فی الوقت مالمدن افراز وکمال امتیاز ایله ممتاز ایدوپ وبر کلام قدیم ودخی الحاج علی محله‌سنده قرسطاج دیمکله معروف ومشهور موضع قربنده برقطعه باغچه می اوزرنده واقع اولان ایکی اویله واشجار مثمره وغیر مثمره سیله وبکار چشمه‌سیله وبالجمله توابع ولواحقیله که بر طرف طاهر ملکیله وقره جعفر ملکیله وموبتافجی بالی ملکیله وبرطرف پوتوق وبرطرف حسن بن اسکندر ملکیله ومقابر مسلمین ایله وبرطرف طریق عام ایله محدود اولوپ وقف مؤبد ایله وقف وحبس ایلدم واشبو مولانا محمد خلیفه ابن بالی نام کمسنه‌ئی متولی نصب ایدوپ تسلیم الی ید المتولی ایلدکمدنصکره شویله شرط ایلدم مبلغ مرقومی اوقاف مزبور متولی اولان کمسنه ایله طریق شرعی اوزره رهن قوی ویا کفیل ملی ایله ویا ایکیسی ایله بیله برمقتضای حال هربرسنده رعایت شرائط شرعیه‌ده بلااهتمال اتمام تام ایله اون درهمی اون بر درهم اولمق حسابی اوزره علی وجه الحلال استرباح اولنه تجار ذوی الاقتدار واهل ثروة ویسسارله که سیمالرنده اثر امنیت پیدا وبشره‌لرنده انوار استقامت هویدا اوله معامله ایدوپ مخالطهٔ ریب وربادن وضیاع مال اولان یرلردن احتراز تام ایله ابا ایلیه ودخی شویله شرط ایلدم مادامکه قید حیوتده اولام مبلغ مرقومك ربحنه ومصحف شریفك تلاوتنه وباغچه‌نك محصولنه کیف ما أشاء متصرف اولوپ کندو نفسم معیشتنه صرف ایلیم وتولیت وتبدیل وتغیر وتقلیل وتکثیر المده اوله مادامکه قید حیوتده اولام وفاتمدنصکره مزبور سکسان التی بیك درتیوز اچه‌نك ربحندن حاصل اولان اچه‌دن دولنه نشاط نام قریه‌ده بنا ایلدیکم جامع شریفده هرکیم خطیب اولورسه یومی ایکی اچه وظیفه‌یه متصرف اوله ومسجدك آلتنده بنا ایلدیکم مکتبده هرکیم معلم اولورسه یومی اوچ اچه وظیفه‌یه متصرف اوله وشویله شرط ایلدم هرکیم خطیب اولورسه معلم اول اوله خطابت وتعلیم بری برندن آیرلمیه ومذکور خطابتی وتعلیمی اقربا- مزدن قولدیکلی علی بن ولینك قادر اولان اولادینه واولادی اولادینه شرط وتعیین ایلدم اولاد منقرض اولدقدنصکره رأی حاکمه تفویض ایلدم واکر وقفه بریردن نقصان کلوب رقبیه احتیاج

اولورسه مزبور خطابت وتعليم رقيه اولنميه ودخى شويله شرط ايلدم حاجى احمد محله سنده مزبور
اچه ربخندن حاصل اولان اچه ايله برمعلم خانه بنا اولنه جماعت مسلمين قنغى موضعده محل و
مستحق كورورلرسه آنده بنا اولنه ويومى يدى اچه وظيفه معلمه اوله ويومى اوچ اچه وظيفه
خليفه يه اوله ومزبور خلاتى وتعليمى اولادمه واولادم اولادينه قرناً بعد قرن وبطناً بعد بطن
شرط ايلدم وبعد انقراض الاولاد العياذ بالله صانهم الله عن الانقراض شحمان خليفه ابن تيمور خانه
وابناء اولادينه واولاد اولادينه نسلاً بعد نسل شرط ايلدم وبعد انقراض اولاد رأى حاكمه تفويض
ايلدم محل ومستحق اولانه توجيه ايليه ودخى شويله شرط ايلدم خسرو بك جامعنده امام اولان
مولانا حسام الدين الشهير بشيخ قرا يومى بش اچه وظيفه ايله بهر يوم برجزء شريف تلاوت
ايدوب وظيفهٔ مرقومه يه متصرف اوله وبعد ابناء اولادى واولاد اولادى قرناً بعد قرن تلاوت
ايدوب وظيفهٔ مرقومه يه متصرف اولهلر وجزء شريف تلاوت اولنوركن ختم شريف اتمام اولدقده
عادت حسنهٔ معروفه وطريق مألوفه اوزرينه ارواح الانبياء والمرسلين خصوصا منهم للسيد المرسلين
محمد مصطفى يه ودخى جميع ارواح مؤمنينه وواقفك روحنه واولاد وانسابنه وابوينه دعا ايدوب
فاتحه ايله ختم ايده واولاد منقرض اولدقدنصكره صانهم الله عن الانقراض مذكور بش اچه وظيفه دن
مزبور جمعه جامعنده خطيب اولان كمسنه رمضان آينده تراويح جماعتيله قيلوب يومى بر اچه وظيفه يه
متصرف اوله مسجدمده جمعه كونده ورمضان آينده مؤذن اولانه يومى بر اچه زياده وظيفه سى اوله شرط وتعيين
ايلدم ومزبور بش اچه دن مكتبده معلم اولانه ايكى اچه وخليفه يه بر اچه اوله شرط ايلدمكه جهت
تعليم طقوز اچه اوله وخلافت درت اچه اوله ودخى شويله شرط ايلدم هركيم دار قراده شيخ
اولورسه درسلر اوقوندقدنصكره جهريله بر فاتحهٔ شريف تلاوت ايده ويومى بر اچه وظيفه يه
متصرف اوله ودخى شويله شرط وتعيين ايلدم جهت توليت يومى اوچ اچه اوله ومذكور محمد
خليفه ابن بالى مادامكه قيد حيوتده اوله توليته متصرف اوله وبعد مرتوم شحمان خليفه ابن تيمور
خان متولى اوله وابناء اولادى واولاد اولادى قرناً بعد قرن وبعد انقراض الاولاد صانهم لله عن
الانقراض مزبور محله خلقى كيمى معقول كورورلرسه رأى حاكمه اول متولى اوله ودخى شويله
شرط وتعيين ايلدم مذكور باغچه محصولى ايله باغچه لك اطرافى ومزبور مسجد ايله مكتب وديكر
مكتب تعمير وترميم اولنه باقى نه قالورسه كدك وزوايد ايچون حفظ اولنه ودخى باغچه ده حالى اولان
يرلرده هر بيل اون آغاج ديكلوب دكله وزوايددن مكتبلره اوچر مصحفشريف آلونه وهر برمصحف
اوچ جلد اوله وتعميرلرى دخى زوايددن اوله ومقدم مذكور اولان مصحفشريف مزبور حاجى
احمد جامع شريفنده دورخوان اولنلر ايچنده دور اوقيهلر شويله شرط ايلدم مسفور مصحفشريف
تعميره محتاج اوليجق زوايددن تعمير اولنه ودخى شويله شرط وتعيين ايلدم مذكور حاجى احمد
جماعت ومرتزقه عموماً وقفمه حسبى ناظر اولهلر الى انتهاء الدوران وقفاً صحيحا شرعيا على منهج
الشرع القويم ومسلك الصراط المستقيم اوقاف مزبوره وشرائط مذكوره معين ومبين اولدقدنصكره
واقف مزبور توليت مذكورى محمد خليفه يه تفويض ايدوب وقف مزبورى بالكليه ملكندن اخراج

ایدوب مشار الیه متولی یه تسلیم ایدوب مومی الیه دخی قبض وتسلم ایلیوب تولیته مباشرت ایتدکده واقف مذکور وقفندن رجوع ایدوب شویله دیلدیکه وقف مذکوری ملکمه رد ایلیه بناء علی مذهب الامام الاعظم ابی حنیفه نعمان بن ثابت رحمه الله که نقود وقفیتنه عدم جوازنی تمسك ایدینوب حاکم الوقت حضورنده مرافعه اولوب متولی مومی الیه امامین رحمهما الله قولاری موجبنجه نقودك وقفیتنك جوازنی دعوا ایدوب مخاصمه ایتدکده قاضی مشار الیه بو بابده علماء مجتهدین و ائمهٔ مهدیین رضوان الله تعالی علیهم اجمعین ما بینلرنده واقع اولان خلافه عالم اولوب امام زفر اصحابندن قول انصاری علیه رحمة الباری حضرتلرینك روایت مقتضاسنجه مبلغ مرقومك و مصحفشریفك وباغچه‌نك وقفیتنه ولزومنه وضمننده شروطنه حکم ایلدی حکماً صحیحا شرعیاً لازماً جری ذلك وحر فی اوائل شهر ربیع الاخر من شهور سنة احدی عشر والف

هو الحال

احمد افندی الحافظ الشهیر یازیجی زاده، خواجه زاده الحاج احمد، حاجی احمد بن اسکندر، حاجی علی بن بالی الصوفی، حاجی جعفر بن طور علی، نورالله بن الحاج جعفر المؤذن، عمر بن اسکندر المؤذن، محمد خلیفه الخطیب فی جامع بالی بك، ابراهیم خلیفه طاشجی زاده، اسلام بن نصوح الامام، بشیر بن حسین المؤذن، ولی ابن اویس

Sadržaj oporuke:

„Bogu hvala, onome, čije se ime nada sve uznosi, čija su djela slavna i koji je svojom blagodati očuvao svoje robove od muka na strašnom sudu i to preko svojih poslanika, onoga dana, kada će sva čeljad osijediti od božijeg straha; onome Bogu, koji nam je zapovjedao, da priugotovimo štogod od dobra za vječni svijet. I nek je selat onomu Muhamedu, koji će se na strašnom sudu moliti za svoje griješne privrženike, kad budu angjeli griješnike za noge i glavu hvatali i u pakao bacali. Neka je selat i njegovoj uzvišenoj obitilji, njegovim odabranim drugovima, koji su čuvali šerijat od propasti i promjene. Povod pisanju ovog testamenta je ovaj:

„U očuvanom Sarajevu, stanovnik Hadži Ahmeda Hodžića mahale, ponos hodža, Mevlana Hadže Hurem, sin Balin, gospodar zadužbine željan raja i njegovih odličnih mjesta, razumjevši i shvativši božju zapovijed, kojom u kurânu zapovijeda ovako: onima koji troše danju i noću svoju imovinu tajno i javno na dobrotvorne svrhe, biće nagrada od Boga te neće biti ni brižni ni strašljivi od strašnoga suda. Pojmivši dalje pejgamberovu rečenicu, koja glasi: Kada čovjek umre, ojalove mu se svi poslovi osim troje i to: korisna znanja, dobrog djeteta, koje se za nj bogu moli i vrela milostinje, a to je uvakufljenje. Shvativši ovo, da učini vječito dobro i da mu svemogući bog podijeli vječno dobro nakanio se je čistim srcem i pobožnom voljom da od svog čistog i pravog imetka za ljubav božju zavjetuje niže slijedeće zaklade, i to: 86.400 srebrnih akči, koje su se toga doba trošile, jedan svjetli mushaf i u mahali Sagr Hadži Alinoj (Hrid) kod mjesta „Krstaca“ zvanog jednu bašču s dvije kuće, bunarom, i razno plodno i neplodno drveće sa svim okolinama, koje graniče s jednu stranu Tahirovom zemljom, s drugu zemljom Kara Džaferovom i Balije Mutapčije, a s treće potokom, zemljom Hasana Skenderova i muslimanskim grobljem, a s četvrtu općim putem; a za mutevelju postavljam mevlana Mehmed Halifu, sina Balina, i cijelo ovo

zavjetovanje predajem mu u ruke uz niže slijedeće uslove: da pomenuti mutevelija gotovi novac izdaje na kamate za 10 do 11 dirhema, koliko je dozvoljeno i da preko šerijatskog suda od zajmoprimaca uzme jake garancije ili zaloge ili ova oba sredstva sigurnosti te da u sporazumu sa trgovcima i bogatim ljudima taj moj zavjetovani imetak od propasti čuva, dalje, dok sam ja živ, da ja uživam te kamatne prihode i da sa legatima raspolažem i za sebe i svoje potrebe trošim, da je u mojoj ruci, da mogu ovo zavjetovanje promijeniti, povećati, umanjiti i muteveliluk pridržati, a poslije moje smrti, da se prihod od ovih 86.400 akči troši na dobrotvorne svhe: i to, da se izdaje hatibu, koji bude u džamiji u selu Dônji Nešat, koju sam ja podigao, dnevno po dvije akče a u dječačkom mektebu pod istom džamijom, koji sam podigao, mualimu (učitelju), koji tamo bude, po tri akče dnevne plaće i da pomenuti hatib bude i mualim u mektebu pa da se te dužnosti jedna od druge ne odvajaju, a džihet imamski i hatibski da se podjeljuje najsposobnijem sinu moga srodnika Alije Koldukdžije, sina Velina, a kad bi ovi izumrli, dozvoljavam dotičnom šerijatskom sucu, da on na te dužnosti meće koga hoće. Ako bi slučajno ovaj vakuf zadesila šteta, da se u ime naknade te štete ne smije ni hatibu, ni mualinu smanjiti dnevna plaća. Dalje da se od kamata, koje će se pobirati, podigne jedan dječački mekteb u Hadže Zade Hadži Ahmedovoj mahali i to na onom mjestu, gdje budu mahalski stanovnici našli skladno mjesto a mualim i njegov zamjenik da tu imaju po tri akče dnevne plaće, a ove džihete da imaju vršiti moja djeca i njihovi potomci dok neizumru i kada njih nestane, da se ti džiheti imadu dati Šahman Halifi, sinu Timurhanovu, i to pravo da prelazi njegovoj djeci s koljena na koljeno; a kada slučajno i ovi izumru, da dotični kadija na to mjesto postavi sposobna lica.

„Dalje stavljam uslov, da mi se svaki dan prouči za dušu po jedan džuz (20 strana iz kurana) a to da obavlja imam Gazi Husrev begove džamije, Mevlana Husamun, zvani Šeih-ul-kurâ, za dnevnu plaću od 5 akči, a poslije njega da to pravo naslijedi moja unučad i njihova djeca s koljena na koljeno, dok ih bude teklo. Pri svršetku kurana svaki put ima čitalac u dovi spomenuti sve pejgambere i poslanike, mene, moga oca, majku i moje ostalo potomstvo. Ako bi ovi moji potomci izumrli, ima se od ovih dnevnih pet akči, odregjenih za učenje, dati po jedna akča dnevno imamu, koji će klanjati teraviju uz ramazanski mjesec u mojoj džamiji, a mujezinu ove džamije po jedna akča, hodži u mom mektebu po dvije akče a njegovom zamjeniku po jedna akča dnevno. Još stavljam uslov, kogod bude šeih-ul-kurâ u Sarajevu neka glasno prouči fatihu meni za dušu a za to da ima jednu akču dnevne plaće. Za muteveliluk moga vakufa odregjujem Mehmedu Halifi, sinu Balinu, po tri akče dnevno a iza njega neka bude mutevelijom Šahman Halifa, sin Timurhanov, a poslije njih njihova djeca, a ne daj bože, ako bi ovi izumrli, neka stanovnici pomenute mahale u sporazumu sa šerijatskim sudcem odaberu za to mjesto sposobno lice. Od prihoda bašče imade se ova bašća zagragjivati, mesdžid, koga sam ja napravio, popravljati a tako i mekteb pokraj mesdžida i drugi mekteb, koji će se napraviti u Hadža zade Hadži Ahmedovoj mahali da se od tih prihoda popravljaju i svake godine da se u mojoj bašči po desetero plodnih voćaka usadi a od ostatka njihova prihoda, da se u moje mektebe kupe po tri musafi šerifa i svaki da bude u tri sveska uvezan, a ako bi se ovi poderali, da se od ovog viška poprave te da se moj uvakufljeni i gore spomenuti musaf dade u Hadže zade Hadži Ahmedovu džamiju, da se u ovoj džamiji u petak pred podne proučava. Kako službenici moga vakufa, tako i svi stanovnici Hadže zade Hadži Ahmedove mahale imadu besplatno nadziravati moj vakuf dok

teče svijeta i vijeka. To sve izgovorivši dodade još, da je od svoga imetka odvojene predmete i uvakufljene nekretnine predao u ruke pomenutom muteveliji Mehmedu Halifi kao stvarni i na zakonu utvrgjeni vakuf a pomenuti mutevelija primiv ovaj vakuf na upravu, tek da otpočne svoje mutevelijske dužnosti vršiti, vakif se osvrnu i reče: Tražim da mi se pomenuto uvakufljenje povrati, jer po imami Azamu Numanu, sinu Sabitovu, koga neka božja milost obaspe, uvakufljivanje gotovog novca nije priznato stalnim. Na što rečeni mutevelija odrješitim riječima odgovori, da je to uvakufljenje priznato stalnim i istinitim od dvojice imama. Na ovo se dotični šerijatski sudac zamisli i u pretresanje zadubi te nakon dugog promišljanja o raznovrsnim ustanovama i propisima velikih imama (neka je na njih sviju božja milost!) obazre se na imami Zufarove ustanove i nazore, koji su se doznali od imami Insarije, te izreče pravu istinitu šerijatsku osudu, da je uvakufljenje gotovine, musafa i bašče stvarno i istinito. Ovo se dogodi i napisa početkom rebijulevela god. 1011. (= 1602.).

Svjedoci ovoga Hafiz Ahmed efendija Jaridžić, Hadži Ahmed Hodžić, Hadži Ahmed, sin Skenderov, Hadži Alija, sin Balin, Hadži Džafer, sin Turalin, Nurulah, sin Hadži Džaferov mujezin, Omer, sin Skenderov mujezin, Mehmed Halife, hatib balibegove džamije, Ibrahim Halife Taščić, Islam, sin Nesuhov imam, Bešir, sin Huseinov i Velija, sin Uvejisov."

Godine 1109. (= 1697.) prigodom velikog požara i ova je džamija izgorjela a Ćose Halil paša u svome izkazu, poslatom na Portu 1112. god. (= 1700.) veli o ovoj džamiji ovo: „Džamija Hadže zade Hadži Ahmedova u istoimenoj mahali izgorjela je prigodom navale inovjeraca te ju stanovnik ove mahale Husein baša svojim sredstvima obnovio i sarajevski gragjani pisali su porti pismo godine 1118. (= 1706.), u komu javiše, da je ova džamija izgorjela, ali da je pomoću božjom obnovljena, nu da nema sredstava, da se njezini poslužitelji isplaćuju, jer su prihodi od gotovih novaca uginuli i s toga mole državu, da se imamu i hatibu Šeh Ahmedu odredi po 15 akči a mujezinu Abdulahu po 6 akči dnevne plaće."

U 17. broju sidžila od g. 1189. (= 1775.) našao sam jedan berat, koga niže donosim:

مدينهٔ سراى بوسنه‌ده خواجه زاده احمد نام صاحب الخيرك بنا ايلديكى جامع شريفنده يومى
التى صاغ اچقه وظيفه ايله امام ويومى درت صاغ اچقه وظيفه ايله خطيبى ووظيفهٔ معينه ايله متولى
اولان يوسف خليفه ابن حسن فوت اولوب برى حالى وخدمت لازمه‌سى محلول ومبطل قالمغله
برينه ارباب استحقاقدن اشبو رافع توقيع رفيع‌الشان خاقانى ابراهيم خليفه ابن رمضان هروجهله
لايق ومحل مستحق اولمغين متوفاى مرقومك محلولندن كندويه توجيه اولنوب يدينه برات شريف
عليشانم ويرلمك رجاسنه اقضى قضاة المسلمين قاضيسى مولانا السيد احمد زيدت فضائله عرض ايتمكين
موجبنجه مزبوره صدقه‌ايدوب اشبو برات همايون عنايتمقرونى ويردم وبيوردمكه بعداليوم واروب
مزبور ابراهيم خليفه ابن رمضان ذكر اولنان جامع شريفده امام وخطيب ومتولى اولوب خدمت
لازمه‌لرى بيقصور مرعى ومؤدى قيلدقدنصكره جمعا يومى اون صاغ اچقه وظيفه ووظيفهٔ معينه‌سيله
متصرف اولوب واقفك روحى وبنم دوام عمر ودولتم ايچون دعايه مداومت كوسترە شويله بيلوب
علامت شريفه اعتماد قيلهلر تحريراً فى اوائل شهر صفرالخير لسنة تسع وثمانين ومأة والف ———

„U Hadže zade Hadži Ahmedovoj džamiji u Sarajevu, koju je ovaj dobrotvor podigao, smrću Jusufa Halife, sina Hasanova, koji je u ovoj džamiji bio imam sa šest

zdravih akči dnevne plaće i hatib sa četiri zdrave akče dnevno i sa izvjesnom plaćom i mutevelija ove džamije, pa pošto su ta mjesta ostala prazna i nepopunjena, to je od strane veleučenog šerijatskog kadije Mevlana Sejid Ahmed efendije na ova službena mjesta predložen Ibrahim Halifa, koji je u svakom pogledu za ta službena mjesta sposoban i podesan, te se moli, da ga imenujem i na to mu moj carski berat izdam. Uvaživ podneseni predlog, našao sam se pobugjenim, imenovati pomenutog Ibrahim Halifu imamom i hatibom sa deset zdravih akči dnevne plaće i mutevelijom pomenute džamije sa izvjesnom plaćom, te mu u to ime izdajem besplatno ovaj moj carski berat i naregjujem mu, da od danas ta službena mjesta nastupi i plaću prima i da te službe bez pogrješke vrši i da ze moli za dušu ovog vakifa i da se za mene i moje carstvo Bogu moli. Neka se po ovom carskom visokom beratu postupa. Pisano početkom safera 1189. (= 1775. god.)"

O prihodima i rashodima gore spomenutog vakufa merhum Hadži Hurem ef. imademo i jedan račun, koji je pregledan i dovršen god. 1191. (= 1777.) od početka mjeseca muharema, do svršetka mjeseca zilhidžeta god. 1191. (= 1777.) Prema tom računu bilo je prihoda od bašče ovoga vakufa: 3600 akči, kirije od četiri dućana 9360 akči, ukupno 12.960 akči a troškovi iznosili su: 10.550 akči.

Od toga plaćalo se hodži Mustafa efendiji u mektebu Hadže zade Hadži Ahmedovu po 14 zdravih akči dnevno (= 5040 akči), Mustafa efendiji muteveliji tri zdrave akče dnevno (= 2160 akči), pisaru ovog vakufa po dvije akče dnevno (= 1440), imamu i hatibu u džamiji u selu Dônji Nešat, sarajevski kotar po dvije zdrave akče dnevno (= 1440 akči), za četiri dučana godišnje mukate 80 akči, za pristojbu pisarije za pomenutu vakufsku baščU 150 akči, za drva u mektebu 2400 akči. U svemu je dakle bilo rashoda 10.550 akči.

Jedan carski ferman, kojim se imenuje mekteb-hodža u mektebu merhum Hadže Hurem efendinu, nalazi se u sidžilu broj 36. a sadržaj mu je ovaj:

برات شريف عاليشان

مدينهٔ سراى بوسنه‌ده خواجه زاده الحج احمد محله‌سنده واقع مولانا الحاج حرم ابن بالى نام صاحب الخير بنا ايلديكى معلم خانه‌ده يومى اون درت اقچه وظيفه ايله معلم صبيان اولان مصطفى خليفه بلا ولد فوت اولوب يرى حالى وخدمت لازمه‌سى محلول ومعطل قالمغله يرينه متوفاى مرقومك اوغلنك صلبى اوغلى ارباب استحقاقدن اشبو رفع رفع الشان خافاى محمد بن عثمان خليفه هر وجهله لايق ومحل مستحق اولمغله جهت مذكوره وظيفهٔ مرحومه‌يله متوفاى مرقومك محلولندن توجيه اولنوب يدينه برات شريف عاليشانم ويرلمك رجاسنه اقتضى قضاة المسلمين قاضيسى مولانا شيخ زاده السيد محمد سعيد زيدت فضائله عرض ايتمكين موجبنجه مزبوره صدقه ايدوب اشبو برات همايون عنايتمقرونى ويردم وبيوردمكه بعد اليوم واروب مزبور محمد بن عثمان خليفه ذكر اولنان مكتب شريفده متوفاى مرقومك يرينه معلم صبيان اولوب خدمت لازمه‌سنى بيقصور مرعى ومؤدى قيلمه‌قدنصكره يومى اون درت اقچه وظيفه‌يله متصرف اولوب دوام عمر ودولتم ايچون مداومت كوسترمه شويله بيلوب علامت شريفه اعتماد قيلهلر تحريراً فى اليوم التاسع عشر من شوال المكرم لسنه عشر ومأتين والف

قسطنطنيه
المحروسه

„Carski visoki berat.

„U mahali Hadže zade Hadži Ahmedovoj u Saraj-Bosni postoji jedan dječački mekteb, koga je dobrotvor Mevlana Hadži Hurem aga, sin Balin, podigao, u komu je mektebu bio hodžom Mustafa Halifa, koji je za tu dužnost dobivao po četrnaest akči dnevne plaće te je bez poroda umro a njegovo mjesto ostalo je prazno i nepopunjeno, a veleučeni šeriatski sudac Mevlana Šeih zade Esejid Mehmed Sejid ef. predložio je za to mjesto Mehmeda, sina Osman Halifina, rogjenoga unuka umrloga, koji je za tu službu u svakom pogledu sposoban i podesan, te je molio, da se ovi na to mjesto sa već odregjenom plaćom imenuje i da mu se o tome izdade visoki carski berat. S toga sam se našao pobugjenim imenovati istog Mehmeda na to mjesto sa odregjenom plaćom i besplatno izdati mu ovaj moj visoki carski berat te mu naregjujem, da to mjesto od danas zauzme i da tu dužnost bez pogrješke vrši i odregjenu plaću da prima te da se za mene i moju državu bogu moli. Neka se po ovome postupa.

„Pisano 19. ševala g. 1210. (= 1795.)“

Stanovnica pomenute mahale, neka Dudija, uvakufila je prihode od svoje bašče na Hridu i odredila, da se od ovih prihoda daje plaća mujezinu ove džamije, što tvrdi niže navedeni carski berat, koji sam iz sidžila broj 52 izvadio:

مدينهٔ سراى بوسنده خواجه زاده الحاج احمد نام صاحب لخيرك احيا ايلديكى جامع شريفنده
مؤذنلك جهتنه صاحبهٔ خيراتدن طوطى نام خاتون جامع مذكور جوارنده واقع خريد ديمكله عريف
برقطعه باغچهٔ وقوفه‌سنك غله‌سندن وظيفهٔ معينه تعيين وجهت مذكوره بلا برات متصرف اولان
ارباب استحقاقدن اشبو رافع توقيع رفيع الشان خاقانى سليمان خليفه ابن ابراهيم هر وجهله لايق و
محل مستحق اولمغين جهت مذكور وظيفهٔ مرسومه‌سيله توجيه اولنوب مدينه مجدداً برات شريف
عاليشانم ويرلمك بابنده افضى قضاة المسلمين قاضيسى مولانا شيخ زاده السيد محمد سعيد زيدت فضائله
عرض ايتمكين موجبنه مزبوره صدقه ايدوب اشبو برات همايونم عنايت مقرونى ويردم وبيوردمكه
بعدالیوم واروب مزبور سليما خليفه ابن ابراهيم ذكر اولنان جامع شريفنده مؤذن اولوب خدمت
لازمه‌سنى بيتصور مرعى و مؤدى قيلدقدنصكره باغچهٔ وقوفهٔ مذكور غله‌سندن وظيفهٔ معينه‌سيله
متصرف اولوب دوام عمر ودولتم ايچون دعايه مداومت كوسترمه شويله بيلوب علامت شريفه اعتماد
قيلهلر تحريراً فى اليوم الثانى عشر من شهر جمادى الاخر لسنة سبع وعشرين ومائتين والف

قسطنطنيه

„Dobrotvorka Dudija kaduna uvakufila je prihod od svoje bašče na Hridu u blizini džamije Hadže zade Hadži Ahmedove u Sarajevu i te prihode namijenila kao plaću mujezinu ove džamije Sulejman Halifi, sinu Ibrahimovom, koji je za tu službu u svakom pogledu podesan i sposoban te je ovu službu sa izvjesnom plaćom dosada bez carskog visokog berata vršio, pa zato je nadležni visokoučeni šerijatski sudac Mevlana Šeih zade Esejidi Mehmed Sejid efendija podnio mome carskom prijestolu prijedlog, da se ovi mujezin na to mjesto sa istom plaćom potvrdi te da mu se o tome izdade novi carski visoki berat. S toga sam se našao ponukanim imenovati istoga u tom svojstvu i potvrditi i izdati mu ovaj visoki carski berat bezplatno te mu nalažem, da to službeno mjesto sa izvjesnom plaćom od danas počne bez pogrješke vršiti,

plaću od prihoda uvakufljene bašče primati i Bogu se moliti za moje zdravlje i opstanak moje države. Neka tako zna i po tome da se upravlja i mojim naredbama pokorava.

Pisano 12. džemazulahira g. 1227. (= 1812.) u Carigradu."

XXX. Mesdžid Hadži Mehmeda Vlakovalije u Vlakovcima.

Pri vrhu Bakarevića ulice, a na ćošku Hrvatina ulice, nalazi se mesdžid, koji se zvanično zove „Hadži Mehmeda Vlakovalije". Mesdžid je od čerpića sazidan, pokrit šimlom i ćeremitom a po šest metara je dug i širok. Od vrata s desne strane ima četiri prozora, na lijevom duvaru tri a od kibleta dva prozora. *(Slika 52.)*

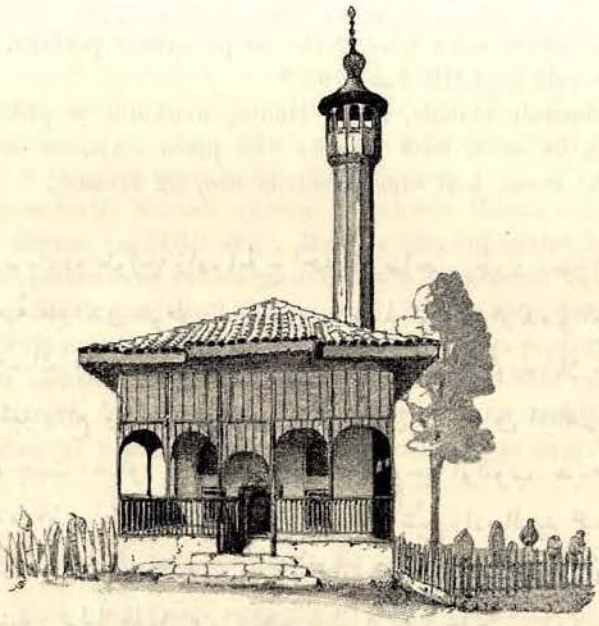

Slika 52. Mesdžid Vlakovalije Hadži Mehmeda u Vlakovcima.

Do prije nekoliko godina nije u ovom mesdžidu bilo minare, a sadanju napravila je vakufska uprava od drvene gragje.

Na lijevoj strani mesdžida ima nešto groblja, ali u njemu nije nitko od znamenitih ljudi ukopan.

Merhum Hadži Mehmed, osnivač ovog mesdžida, rodom je iz sela Vlakova u kotaru Visočkom, odakle se u Sarajevo naselio. Godine 962. (= 1554.) otišao je na Ćabu i vrativ se, sagradio je ovaj mesdžid god. 966. (= 1558.) a za održavanje zavjetovao je nekoliko hiljada akči gotova novca. Za muteveliju vakufa postavio je svoga najstarijeg rogjenog sina Hadži Behrama, za imama Sefer Hodžu, sina Hizirova, a za mujezina nekakva Ibrahima.

O njegovoj zakladnoj imovini govore ove još do danas sačuvane zadužnice:

1. „Od zakladne imovine Hadži Mehmeda Vlakovalije preko mutevelije Hadži Behrama, sina vakifova, uzeo je dužnik Nusuh, sin Abdullahov, iz istog sela 500 akči u gotovu zajma. Jamac Nusuh Čelebija, muderis Kemal begove medrese. Dana 1. muharema 973. (= 1565. god.). Vada godina dana."

2. „Od zakladne imovine Hadži Mehmeda Vlakovalije preko mutevelije Hadži Behrama, sina zakladnikova, uzeo je Hasan Balija, sin Hadži Mehmeda Vlakovalije, 6000 akči gotova novca u zajam a ovi novci naplaćeni su od dužnika Nusuha, sina Abdullahova i Ibrahima, sina Abasova. Dug se računa od 1. muharema 974. (= 1566.) za godinu dana vade. Kamate u stvarima računaju se na 635 akči. Jamac: brat zajmoprimčev Hadži Behram, sin Hadži Mehmedov. Svjedoci: Nusuh Čelebija, muderis Kemalbegove medrese i Sefer Hodža, sin Hizirov, imam."

3. „Od zakladne gotovine Hadži Mehmeda Vlakovalije, posredovanjem mutevelije Hadži Behrama, sina vakifova, uzeo je u zajam Džafer, sin Mahmudov, iz iste mahale početkom mjeseca muharema god. 974. (= 1566.) 1700 akči sa 150 akči kamata u stvarima za godinu dana vade."

4. „Od zakladne gotovine Hadži Mehmeda Vlakovalije, preko mutevelije Hadži Behrema, sina vakifova, uzeo je u zajam kasap Jahja, sin Uvejisov, stanovnik iste mahale, početkom mjeseca muharema godine 974. (= 1566.), za godinu dana vade svotu od 1000 akči a da u ime kamata plati 130 akči kućne kirije. Ovi dužnik kasap Jahja, sin Uvejisov, dao je očitovanje pred šerijatskim sudom u prisustvu mutevelije Hadži Behrema, da on ovomu prodaje svoju kuću, bašću i bostan u pomenutoj mahali, koja megjaši s jedne strane uz Kurda Aliju, s druge uz Ibrahima hodžu mujezina, s treće uz Hadži Ferhada a s četvrte uz put i dok ovaj dug isplati, da mutevelija prima od ove kuće 130 akči kirije. Pošto je na ovo mutevelija pristao, to se isto u sidžil zavelo početkom muharema godine 974. (= 1566.). Svjedoci: Hadži Tur-Alija, sin Timurov, Sefer, sin Hasanov i Sefer hodža, sin Hizirov, imam."

Od ove zaklade izdao je početkom 974. godine pomenuti mutevelija Hadži Behram na kamate Hasanu, sinu Junuzovu iz iste mahale 1500 akči, Kurdu, sinu Kasimovu iz Terzibašine mahale 1000 akči i Aliji, sinu Mehmedovu, 1000 akči.

Jedan sin Hadži Mehmeda Vlakovalije, po imenu Hasan, spominje se u jednom kupoprodajnom ugovoru, koji je s toga prilično zanimiv, jer iz njega doznajemo, koje su bile cijene nekretninama u ono doba. Sadržaj ovom ugovoru je ovaj:

„Hasan, sin Hadži Mehmedov iz mahale Vlakovalije, dao je pred ovim šerijatskim sudom slijedeće očitovanje: Ja sam ovdje prisutnomu hadži Aliji, sinu Hizirovu, prije dvije godine prodao moje nekretnine u blizini Isabegove banje u Sarajevu, koje graniče sa tri strane putem a s četvrte imanjem Hadži Alije kupca i vakufskom baščom Mehmeda Kujundžije i to tri tabačka dućana, jednu stolarsku radionicu i jedan tabački stup sa sobom kraj rijeke Miljacke, sve to za 23.000 akči i ove novce sam od kupca primio i nekretnine mu u vlasništvo predao. Pošto ovu kupoprodaju kupac Hadži Alija lično i usmeno potvrdi, to se ovo kao istiniti čin presudilo i u sidžil zavelo u mjesecu zilhidžetu 973. Svjedoci: Hadži Ferhad, sin Hadži Mehmedov, Mustafa Čelebija, sin Musin, Hadži Hurem, sin Hizirov i Hadži Mehmed, sin Ishakov."

Godine 1109. (= 1697.) i ovaj je mesdžid prigodom velikog požara izgorio a godine 1112. (= 1700.) veli Ćose Halil paša o njemu u svom iskazu ovo:

„Mesdžid Vlakovalin u istoimenoj mahali izgorio je za navale inovjeraca te je i danas u ruševnom stanju. Iza toga poslije nekoliko godina ovaj su mesdžid mahalski stanovnici obnovili a za poslužitelje ove bogomolje i njihove plaće poslali su molbu na državnu vlast slijedećeg sadržaja: U mesdžidu Hadži Mehmeda Vlahovalije imao je imam Abduselam šest akči dnevne plaće a mujezin Ibrahim četiri akče dnevne plaće, koju su od kamata na zajam izdavane gotovine primali, a pošto toga sada nemaju, molimo državu, da im ove plaće odredi."

Kada se ovaj mesdžid opet obarao, obnovio ga je Mula Mustafa, sin Ahmedov, Mudželidović, stanovnik iste mahale, god. 1216. (= 1801.) a za održavanje bogomolje zavjetovao je nekoliko hiljada akči. Vakfija, koja se o tome nalazi u sidžilu br. 40., str. 165., ima ovaj sadržaj:

حمد بیحد وشکر لا یعد اول خالق الموت والحیوة وواقف السر والخفیات اولان رب العزتك
درکاه مقدسلرینه اولسونکه جمع کائنات عجیبة الترکیب وجملهٔ موجودات غریبة الترتیبی اوسلوب
فایق اوزره ابداع خصوصا نوع بنی آدم احسن تقویم اوزره اختراع ایدوب صدقات اغنیاء اخباری
وزریعهٔ دخول جنان عالیات ودعوات فقراء ابراری وسیلهٔ رفع درجات رفیعات ایلدی وجواهر
صلوات صفا نظام بی غایه وزواهر تسلیمات مسکیة الختام بی نهایه اول سلطان جمهور انبیاء عنوان
اصفیا ابو القاسم محمد المصطفی صلی الله علیه وسلم حضرتلرینك اوزرینه اولسونکه امتنه مثوبات
خیراتی بیان واظهار جزاء صدقات عیان واشکار ایلدی وجملهٔ آل واظهار وزمرهٔ اصحاب ابرارلری اوزرینه
اولسونکه هر بری نجم منیر ودلالتده آفتاب بی نظیردر رضوان الله تعالی علیهم اجمعین اما بعد
ارباب البابه روشن وباهر واصحاب ادابه عیان وظاهردرکه دنیا دار فنا ومقرعنادر مسرتی ایله ملالتی
متعاقب وعزتی ایله ذلتی متناوب اولمغله هر عاقل أدیب وعبد منیبه لایق اولان اولدرکه بو دنیاء
دنیهنك سروری وظاهری هزار شروری متضمندر که الدانیوب امرده سفر ایده جکی صعب
المسالك وکذرکاه کثیر المهالك زاد وفروقوت فراوان حاصل ایدوب الدنیا مزرعة لاخر حاصلها والتقرب
الی الله تعالی بخیرات فاخرهٔ مزرعهٔ دنیاده تخم خیراتی وزراعت وبر حسناتی حراثت ایله تحصیل ملکات
قدسیه وتکمیل معارف السنیه بابنده صرف قدرت وبذل مکنت قلمغله روز حشرده هیئت بهیه
اوزره محشور ونعم دارالنعیم ومسرور اوله بو مقدمات واجبة لقبول وقضایای واضحهٔ لمدلوله بناءً
باعث الکتاب نصاب مدینهٔ سرای بوسنه محلاتندن ایولاقولی الحاج محمد محله سی ساکنلرندن
صاحب الخیرات والحسنات وطالب الصدقات والخیرات مجلدزاده ملا مصطفی ابن احمد نام کمسنه مجلس
شرع شریف احمدی ومحفل دین محمدیده وقف آنی الذکرك تصدیقه لاجل التسجیل والاحکام متولی
نصب وتعیین ایلدیکی علی شاکر افندی ابن محمد محضرنده اقرار صحیح شرعی واعتراف صحیح
ایدوب وقتاکه حضرت حق وجواد جابندن کندوپه واصل اولان نعم حدندن بیرون عددن
افزون ایدوکین تذکر ایدوب سبب اجر جزیل وباعث ثواب جمیل اولوب یوم یستظل المرء بظل
حسناته فخواسنجه تذکر یوم قیامتده کندو حسنات صدقاتی سایه سنده اسودهٔ حال اوله حق خیراته
عنان واختیارنی صرف ایدوب محض مال واطیب منالندن یتمش ایکی بیك چورك نقد رایج فی
الوقت اقچه ابراز وسائر اموالندن افراز ایدوب وقف صحیح شرعی وحبس صریح مرعی
ایتدکدنصکره شویله شرط ایلدمکه مبلغ مذکوره ید متولی ایله سنه ده اونی اونبر بحق حسابی اوزره
رهن قوی وکفیل ملی لدی احتیاج ایکیسندن بری علی وجه الحلال استرباح واستغلال اولنوب
بفضل الله تعالی حاصل اولان ربح ونماسندن محلهٔ مزبوره ده تعمیر واحیا ایلدیکی مسجد شریفده
جهت امامت یومی التی صاغ اقچه وظیفه سین شرط وتعیین وجهت مؤذن یومی درت صاغ اقچه وظیفه

شرط وتعیین وجهت واعظ تفسیر وحدیثه قادر برکمسنه واعظ اولوب مسجد مذکوره قیش کیجه‌لرنده بعد العشاء مسلمینه وعظ ونصیحت ایلیه یوی اوچ صاغ چقه وظیفه‌سین شرط وتعیین وجهت تولیت یوی برصاغ اچه وظیفه‌سین شرط وتعیین وشوبله شرط یلدکه تولیت مزبوره‌یه لباس حیاتی لابس اولدغیچه کندم متصرف اولام بعد لوفات رأی حاکم ایله برمستقیم ودیندار کمسنه وقفمه متولی نصب اولنه دیو شرط وتعیین ایلدم ومبلغ مزبوری متولی مذکوره تسلیم اولدخی تسلم قبض و سائر متولیلر اوقافده تصرف ایلدکاری منوال اوزره تصرف ایله دیدکده غب التصدیق واقف مشار الیه سمت وفاقدن جانب شقاقه عازم اولوب وقف نقود عند الائمة الثلاثه مفقود اولغین وقف مذکوردن رجوع ایلدم مبلغ مزبوری استرداد ایده‌رم متولیٔ مزبور جواب باصوابه متصدی اولوب اگرچه وقف نقود عند الائمة الثلاثه مفتودر لکن حضرت امام زفردن امام انصاری علیه الرحمة الباری روایتی اوزره صحیح وجاز اولدیغنه بناء مبلغ مذکوری تسلیمدن امتناع ایده‌رم دیوب حاکم موقع صدر کتاب طوبی له وحسنمآب حضورنده مترافعان اولدقلرنده حاکم مشار الیه طرفینك کلامنده تفکر دقیق وتأمل الیق ایدوب امام مومی الیه حضرتلرینك رأی منیرلری اوزره وقف نقودك صحته حکم ایدیجك مزبور سمت آخرده نزاع ایدوب اگرچه حکم مزبور صحیح اولدی لکن امام اعظم وهمام اقدم ابو حنیفه الکوفی جوزی خیر الجزاء الاوفی حضرتلری قتنده صحت مستلزم لزوم دکلدر آکا بناء مبلغ مزبوری طلب ایده‌رم دیو تکرار حاکم مشار الیه حضورنده مرافعه اولدقلرنده حاکم مومی الیه جانب وقفه نظر ومبطل خیر اولمقدن حذر ایدوب عالماً بالخلاف بین الائمة الاسلاف مراعیا لما یجب مراعاته فی تسجیل الاوقاف وقف مذکورك لزوملرینه دخی حکم ایلدیکی وقف مزبور صحیح ولازم اولدی من بعد نقص ونقضه مجال محال وتبدیل وتغییرینه امکان ممتنع احتمال اولدی »فمن بدله بعد ما سمعه فانما اثمه علی الذین یبدلونه ان الله سمیع علیم« واجر الواقف علی الله الحی الکریم جری ذلك فی غره محرم الحرام لسنة ست وعشرة وماتین والف

شهود الحال

فخر اشباه سعادتلو طورناجی مصطفی اغا سردنکجدی بکتاش اغا حافظ زاده سرعتیق مصطفی اغا الحاج احمد علمدار دباغ ملا محمد حاجی زاده الحاج ذوالفقار علمدار کاتو درویش علمدار چیوقجی صالح بشه دباغ مجار عثمان بشه اوغلی مصطفی بشه صحانی مؤذن ملا محمد الحاج عبد الله سوخته زاده ژونو ملا محمد صالح بشه ابن یحیی حمامی ملا عثمان سراج الحاج عثمان علمدار محضر صالح بشه محضر علی بشه

„Počinjemo pomoću velikoga boga, onoga boga, koji cio svijet hrani i koji će mu pravo suditi, jer je on najveći i najpravedniji. Svijet u njemu nalazi luč prosvjete a pred njegovim imenom valja da strepimo od straha i pobožnosti. Zahvaljujemo onom bogu, koji poznaje sve dogagjaje, što se zbivaju danju i noću i salatu selam doprinašamo i onome pejgamberu, koji je vjeran, te njegovoj obitelji, koja nas upućuje na pravovjernost. U početku svakog starog i novog spisa upotrijebiti je riječi zahval-

nice bogu, a za to i pri ovoj mojoj lijepoj namjeri, koja počinje dobrim djelima, u prvom redu ide zahvalnost Bogu a na drugom neprestani salat odabranim pejgamberima, čija imena ovo pisanje najljepše ukrašuju. Raspoznav uzbugjenim srcem, da je sve na ovom svijetu prolazno i nestalno a što je kod Boga, da je vječito, a što se na ovom svijetu posije, da će se na onom vječnom požeti: imajući ovo na umu, dobrotvori, ljudi i žene, čineći dobra djela, nadaju se, da će ih na onom vječitom svijetu uporediti sa ljudima svjetla lica i tonuti u rajska miomirisna naselja. Uzrok je ovoga pisanja niže slijedeća oporuka: Stanovnik sarajevske mahale Vlakovali Hadži Mehmedove, Mulla Mustafa Mudželitović, sin Ahmedov, sklon dobročinstvima i raznim milostinjama, došao je lično pred ovi svjetli šerijatski sud i u prisutnosti Ali Sakir efendije, sina Mehmedova, dade slijedeće istinito i svojevoljno očitovanje: Sjećajući se, da ću poslije svoje smrti na onom strašnom sudu i svijetu u hladovini svojih dobročinstava uživati nebesko naselje, odvojio sam od svoga čistog i vlastitog imetka 72.000 čuruk akči[1]) te sam ovu svotu u dobrotvorne svrhe istinito i stvarno zavjetovao sa ovim uslovima: da ovu zavjetnu svotu ovlašteni mutevelija izdaje svijetu na zajam i to sa 10 ili najviše 11% godišnjih kamata, uz jako jamstvo i dobre zaloge te da kamatne prihode upotrebljuje na dobrotvorne svrhe a naročito da od ovog dohodka izdaje imamu mesdžida, koga sam ja obnovio i popravio po šest zdravih akči dnevne plaće a mujezinu u istom mesdžidu četiri zdrave akče dnevne plaće; dalje da se u ovom mesdžidu odredi jedan valjan i sposoban vajiz (propovjednik), koji će pravovjernim muslimanima u zimne noći poučne vjerske propovjedi davati i da mu se za tu dužnost daje po tri zdrave akče dnevne plaće, a za dnevnu mutevelijsku plaću odregjujem, da mu se daje po jedna zdrava akča dnevne plaće; s tim uslovom, da taj tevlijet, odnosno mutevelilluk ostaje na mome imenu dok sam ja živ, a poslije moje smrti, da na to mjesto izabere dotični šerijatski sudac podesnu i vjernu ličnost. To izgovorivši dodade, da je ovu zavjetovanu svotu predao prisutnom muteveliji u gotovu a ovaj je potvrdio, da ju je zaista primio i obeća, da će svoju mutevelijsku, dužnost, kao i ostale vakufske mutevelije, vršiti. Kad su se ove činjenice već potvrdile spomenuti vakif, oprovrgnu svoje zavjetovanje i reče, da ovaj zavjet nije zakonom osnovan, jer se gotov novac, ako prelazi trećinu imetka dotičnog zavjetnika, ne može zavjetovati, nego mu se mora vratiti. Na ovo prisutni mutevelija odrješito odvrati, da se ovo zavjetovanje po propisima i nazorima velikog imama Ensarije smatra istinitim i stvarnim, jer se i gotov novac, čim se preda iz ruke u ruku, smatra zavjetnom zakladom i zbog toga ne može ga zavještaču vratiti, nego traži od raspravljajućeg sudca, da tu zakladu sudskim riješenjem potvrdi. Sudac šerijatski, komu neka da Bog, da svaku mučnu stvar lahko riješi, uzevši u razmišljanje i pretres ovo sporno zavjetovanje, obzirom na propise i nazore velikog imama Ebu Hanifa i brižan, da vakufsko dobro uzme u zaštitu, riješio je, da se zavjetovana zaklada smatra stvarnim i istinitim zavjetom i legatom i kao takova se od strane suda potvrgjuje. Ko bi ovo riješenje oprovrgnuo, neka ga Bog na strašnom sudu za to kazni.

Pisano početkom mjeseca muharema god. 1216. (= 1801.).

Svjedoci ovoga: Mustafa aga turnadžija, Bektaš aga serdengeštija, Mustafa Hafizović seratik, Hadži Ahmed bajraktar, Mula Mehmed Tabaković, Hadži Zulfikar bajraktar i drugi."

---

[1]) 3 čuruk akče vrijedile su jednu zdravu paru.

Poslije zavjetovao je Hadži Sulejman, sin Hadži Mehmeda Sokolije, stanovnik iste mahale, za ovaj mesdžid godine 1297. (= 1880.) pet stotina groša, da se u njemu mukava pali, a godine 1302. (= 1885.) zavjetovao je stanovnik iste mahale Hadži Ismajil, sin Ismajilov tabak, od svojih šest kirajdžiskih soba u Gornjim Tabacima, da se imamu ovog mesdžida daje 150 groša godišnje a mujezinu 50 groša godišnje a za dvije mukave 75 groša.

XXXI. Džamija Hadži Sinana Kečedžije.

Na početku Bakarevića i Hulusine ulice na ćošku nalazi se prama istoku džamija Hadži Sinana Kečedžije a i mahala se po njoj zove istim imenom. Narod priča, da je taj Sinan bio čobanin, koji je čuvajući koze po Jarčedolima sa svojim bratom Mehmedom

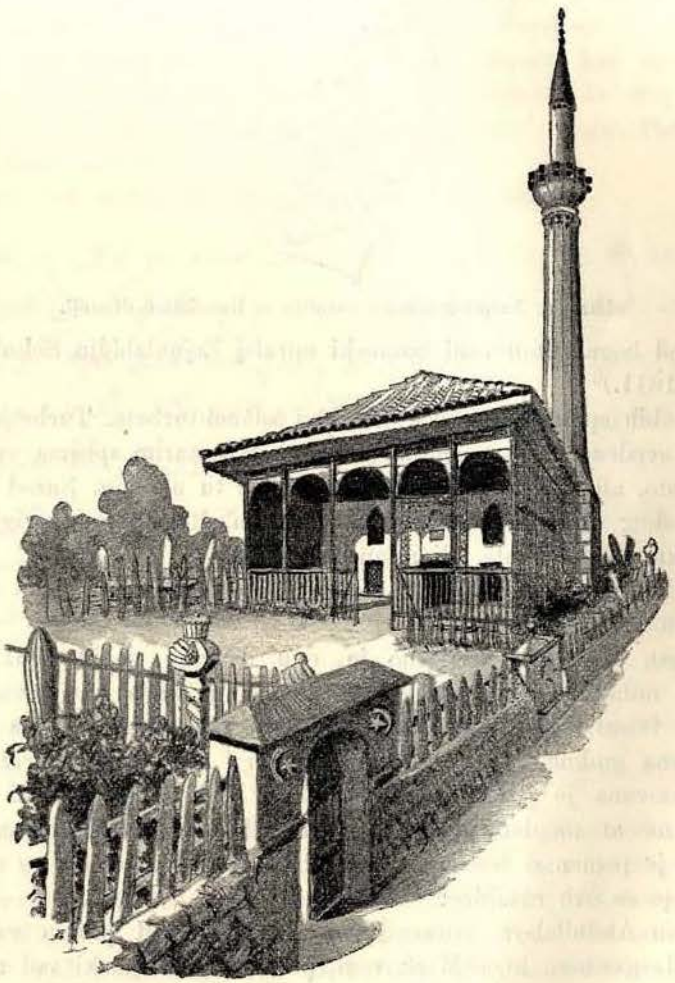

Slika 53. Džamija Kečedži Hadži Sinana na ćošku Bakarevićeve i Hulusine ulice.

jednoga dana nabasao u jednoj pećini na novce, koje podijeliše megju se. Sinanov brat Mehmed sagradi ćupriju na istočnom kraju Sarajeva, koja se i danas naziva „Kozja ćuprija“, a Sinan ode na Ćabu i kad se otuda vratio, sagradi ovu džamiju. Džamija, premda je od ćerpića sazidana, ipak je lijepa i pokrita šimlom i ćeremidom

a ima kamenu minaru. Džamija je oko 8 *m* duga i široka a sa sviju strana ima po četiri prozora. *(Slika 53.)*

Dvorište je dosta prostrano, popunjeno grobnicama. Za mihrabom ima jedan grob ogragjen tesanim kamenjem a nišani su na osam ćoškova bez saruka. Narod govori, da je to grobnica hajirsahibije, ali na žalost na uzglavlju nema nikakva natpisa.

Ispred džamije ima vrlo začudno izragjenih spomenika a tu su većinom Sokolovići ukopani.

Na jednome spomeniku ima ovaj natpis *(slika 54.)*:

Slika 54. Natpis s nišana Sokollije u Kečedžinoj džamiji.

„Umrli i od boga pomilovani bosanski miralaj Zejnulabidin Sokolović.
1226. (= 1811.)“

Na ćošku obih spomenutih ulica vide se i ostanci turbeta. Turbe je bilo kamenito, kao Ćuprilićevo svedeno, na kamenitim stupcima. Po starim spisima veli se, da je ovo turbe vrlo poznato, ali nisam mogao saznati, tko je tu ukopan. Narod priča, da je tu ukopana žena nekog sarajevskog kadije sa djetetom. I doista se tu vigjaju dvije grobnice, jedna velika i jedna mala, ali nišani im fale.

Nezna se, kada je turbe srušeno, ali se njegovo kamenje i sada nalazi na istom mjestu sabrano u hrpu.

Hadži Sinan Kečedžija sagradio je ovu džamiju godine 951. (= 1544.) i uz nju kamenu minaru, ali za održavanje njeno nije ništa zavjetovao. Kad je Sofi Mehmed paša u Bosni bio valijom podigao je kraj ove džamije jedan mekteb a vakfija o tome, pisana godine 962. (= 1554), postoji i danas. Za potrebe ove džamije i mekteba zavjetovana je jedna ženska banja u Šejh Ferah mahali (Abdesthana) i nekoliko kuća na at mejdanu t. j. u Bakr baba Hadži Ali mahali, a sve ove zgrade sagradio je pomenuti bosanski valija Sofi Mehmed paša. Da to utvrdim iznosim zadužnicu, iz koje se ovo razabire:

„Hajdar, sin Abdullahov, poreznik (džabija) Mehmed pašina vakufa, došao je sa kršćankom Margaritom, kćeri Markovom, pred ovaj šerijatski sud te izjavio, da je prisutna Margarita dužna ovoj zakladi 1000 akči pa te novce od nje traži. Na pitanje rečena Margarita odgovori, da je zbilja vakufu Mehmed pašinu dužna 1000 akči te bi osugjena da taj dug plati.

Pisano 25. rebijulevela god. 973.[1]) (= 1565.).“

[1]) Po jednom hudžetu u sidžilu br. 2. od 29. muharema god. 937. (= 1565.) razabiremo, da je po Atmejdanu bilo kuća, megju inim i Jigita Gazipašića, koji su plaćali mukatu Sofi Mehmedpašinu vakufu.

Ovaj vakuf bio je tako opsežan, da je kao i Gazihusrefbegov i Isabegov imao posebnog nadzornika (meramatčiju), koji je imao nadgledavati stanje gragjevina vakufskih. To svjedoči hudžet, koji eto iznosimo:

نفس سرایده محمد پاشا اوقافنه یومی یکرمی اقچه ایله مرمتجی اولان پیری بن قاسم حسن اختیارایله فراغت ایدوب یری خالی وخدمتی محلول اولغین اشبو رافع رقعهٔ عبودیت غازی بن پاشا یکت محل همت ومستحق عنایت ومختار متولی اولوب توجیه صدقه بیورلمق رجاسنه پایهٔ سریر اعلایه عرض اولندی شهود الحال :

پیری بن ایخان و نصوح بن عبد اه

„Pošto je Pirija, sin Kasimov, dobrovoljno odstupio sa službe gragjevnog nadglednika, za koju je imao od Mehmedpašina vakufa u Sarajevu dvadeset akči dnevne plaće, ostalo je ovo mjesto upražnjeno te se na ovo mjesto kao sposoban i zaslužan predlaže Gazija, sin Paša Jigitov i moli se visoka država, da ovaj predlog uvaži i milostivo podijeli to mjesto rečenom izabraniku. Svjedoci ovoga: Pirija, sin Inhanov i Nusuh, sin Abdullahov.“

O mektebu Sofi Mehmedpašinu saznajemo iz ove tužbe:

نفس سرایده محمد پاشا بنا کرده‌سی اولان مکتب خانه‌ده معلم اولان عبدالغفار بن سنان خواجه مزبور محمد پاشا اوقافنه حالا جانی اولان حیدر بن عبدالله نام کسه‌یی محفل شرعه احضار ایدوپ ابتدیکه سنه احدی وسبعین وتسع مأة شوال وذی‌القعده وذی‌الحجه آیلرنده یوز طقسان وسنه اثنی وسبعین وتسع مأة ربیع لاخر جمادی‌الاول وجمادی‌الاخر آیلرندن یوز یتمش ورجب وشعبان آیلرندن یوز اون اقچه که جمعاً بشیوز یتمش اقچه اولور بشر اقچه حسابی اوزره اولان وظیفه مدن وقفنده باقی قالمشدر حالا طلب ایده‌رین دیمکله مزبور حیدردن سؤال اولندقده حق یوقدر آلمشدر دیدکده بینه طلب اولندقده بینه‌دن اظهار عجز ایدوپ مزبور عبدالغفار خلیفه‌یه یمین تکلیف اولنوپ یمین بالله ایتدکده نصکره مبلغ مرقوم اداسنه حکم اولنوب غب التصدیق قید سجل ولدی الواقع ٢٦ ربیع‌الاول سنه ٩٧٣

شهود الحال

علی خلیفه الامام حاجی سیدی عمر بن محمد سپاهی شاکر خلیفه بن رمضان

„Abdulgafur, sin Sinan hodžin, učitelj u mektebu Mehmed pašinu u Sarajevu, tužio je kod ovog šerijatskog suda džabiju Mehmed pašina vakufa Hajdara, sina Abdullahova, da mu je ostalo nenaplaćeno 190 akči od mjeseca zilkadeta i zilhidžeta godine 971. (= 1563.), a od mjeseca rebijulahira, džemazulevela i džemazulahira godine 972. (= 1564.) 170 akči i od mjeseca redžeba i šabana godine 973. (= 1565.) 110 akči, u svemu dakle 570 akči od mjesečnih plaća, koje mu je vakuf dužan, te tražim naplatu ovog duga od tuženog džabije Hajdara. Na stavljeno pitanje Hajdar odgovori, da tužitelj nema prava šta tražiti, jer je te ostatke plaće već naplatio, ali pošto tužitelj Abdulgafur Halifa nije imao za to svjedoke, to mu se ponudi za dokaz zakletva i pošto je on prihvati i položi, to se izreče osuda, da se utužena svota imade tužitelju platiti. Ova se osuda potvrgjuje i u sidžil zavodi

dana 26. rebijulevela godine 973. (= 1565.). Svjedoci ovoga: Alija Halifa imam, Omer, sin Mehmed Spahin i Šaćir Halifa, sin Ramadanov, imam".

Poslije toga zavjetovala je neka žena imenom Fatma, stanovnica ove mahale, ovoj džamiji nekoliko hiljada akči, što se razabire iz ove zadužnice:

„Dužnik Halil, sin Mehmedov iz Kečedžine mahale uzeo je na zajam iz fonda Fatme hanume 3600 akči od 1. muharema godine 973. (= 1565.) za godinu dana vade, za koje se 360 akči računa za vrijednost čohe. Jamac za ovaj zajam Abdija, sin Mehmedov, iz Kečedži Hadži Sinanove mahale. Ovaj zajam učinjen je preko Sinan Hodže imama".

Neki Haradži Hadži Husein aga, koji je godine 968. (= 1560.) umr'o, ostavio je, odnosno zavjetovao je prije smrti nekoliko hiljada akči u korist ove džamije, da se u istoj bogomolji za njegovu dušu uče džuzovi i time fond osnovao. To se razabire iz nekih zadužnica, što ih ovdje iznosim:

1. Dužnik, imam Sinan Halifa, sin Nusuhov, uzeo je iz fonda Haradži Hadži Huseinova, odnosno iz zaklade Kečedži Hadži Sinanove džamije preko Hadži Ibrahima mutevelije zajam u svoti od 6000 akči početkom mjeseca muharema godine 973. (= 1565.) za godinu dana vade. Kao kamata računa se u stvarima 720 akči. Jamac Hadži Ibrahim Karagjoz, drugi imam ove džamije".

2. Dužnik Džafer, sin Abdullahov, stanovnik Sarač Ismail mahale, uzeo je iz fonda Haradži Hadži Huseinova preko Duraka mutevelije zajam u iznosu od 3600 akči početkom muharema godine 974. (= 1566.) za godinu dana vade. Kao kamata računa se u stvarima 360 akči. Jamac hadži Mahmud, sin Ahmedov iz iste mahale.

3. Dužnik Džafer, sin Abdullahov, iz Sarač Ismail mahale uzeo je iz fonda Haradži Hadži Huseinova, odnosno iz zaklade Kečedžine džamije zajam u iznosu od 3600 akči početkom muharema godine 974. (= 1566.) za jednu godinu dana vade. Kao kamata računa se u stvarima 360 akči. Jamac Hasan, sin Alin, iz Hasan vojvodine mahale.

4. Nusuh, sin Paša Jigitov, iz Bakr baba mahale došao je lično pred ovaj šerijatski sud i u prisustvu Hajdara sina Abdullahova, džabije Mehmed pašina vakufa i njegova brata Gazije, sina Paša Jigitova, dade slijedeću izjavu: moj prisutni brat Gazija ostao je pomenutom vakufu dužan svotu od 1925 akči i zadržao još kod sebe, te ja s toga nisam u stanju da ovu tražbinu naplatim; a pošto je on za tu svotu kao jamac bio u zatvoru, ima ovu svotu sam Gazija naplatiti. Ovu izjavu potvrdiše prisutni džabija Hajdar i Gazija i na to pristanu. S toga se ovo po zahtjevu Hasana Muhzura u sidžil zavede.

Pisano 29. muharema g. 973. (= 1565.).

Ova je džamija godine 1109. (= 1697.) prigodom velikog požara izgorjela, ali je minara ostala čitava, a u iskazu, napisanom godine 1112. (= 1700.) po naredbi Ćose Halil paše, veli se za ovu džamiju ovako: „Džamija Kečedži Hadži Sinanova prigodom velikog požara izgorjela je te je i sada u ruševnom stanju, premda je minara nepovrijegjena ostala".

Poslije šest godina iza ovoga dogagjaja poslali su sarajevski gragjani na državnu vlast molbu, u kojoj su naveli, da je džamija Kečedži Hadži Sinanova prigodom velikog požara do temelja izgorjela te mole državu, da je obnovi i odredi plaću hatibu i imamu Huseinefendiji po 15 akči dnevno, prvom mujezinu Mehmedu i drugom mujezinu Mustafi po 6 akči dnevne plaće, koliko su i do sada od kamatnih prihoda ove džamije i fondova njenih, koji su uništeni, primali.

Ova je džamija do god. 1177. (= 1763.) bila prilično ruševna, ali ju je sarajevski čuveni beg i zapovjednik Hadži Abdullah aga obnovio te se o tome i sada više vrata nalazi natpis *(slika 55.)*:

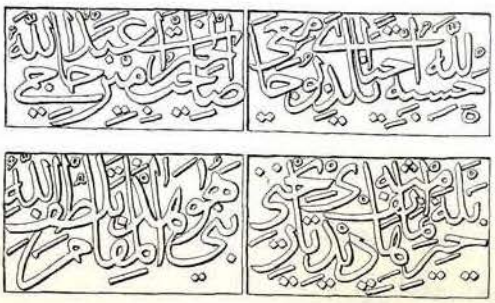

Slika 55. Natpis više vrata Kečedži Hadži Sinanove džamije.

„Za božju ljubav obnovi ovu džamiju
Srećom ovom svršetku nevigjenik izgovori ovaj datum:
Dobrotvor ovoga, gradski zapovjednik Hadži Abdullah,
Napravi ovo mjesto božjim darom. God. 1177. (= 1763.)".

Drugi obnovitelj ove džamije, merhum Hadži Abdullah aga, počeo je ovu džamiju godine 1176. (= 1762. po Is.) graditi a iza toga je u korist ove džamije neki Ahmed, sin Huseinov, stanovnik Bakče Isabeg mahale u Sarajevu zavjetovao nekoliko hiljada akči gotova novca u dobrotvorne svrhe a osim toga odredio je 2400 dirhema, da se u njoj uz uč ajluke (redžep, šaban i ramazan) pobožnom muslimanskom narodu poučne propovijedi drže. O tome izdao je oporučno pismo, koje je u 10. broju sidžila zavedeno. Sadržaj oporuci je ovaj:

بسم الله الرحمن الرحيم وبه نستعين الحمد لله مشيد قواعد الخيرات ممهد قوانين الحسنات خالق الارض والسموات والصلوة والسلام على الذين اصطفي لاسيما على حبيبه المصطفي وعلى آله نجوم الهدى واصحابه مصابيح الدجى اما بعد فلايخفى على كل عاقل اديب دان نفسه ان الدنيا الدنية ما هى بدار اقامة ومقام بل عزذل ونعما نقم وشرابها سراب والدارالسلام لهى الحيوان اعدت لمن يعمل لما بعد الموت والسعيد من حاسب نفسه وقاس يومه بامه وسعى كل يوم زيادة فى دينه ورضى بالقليل من الرزق ووثق بما عند الله تعالى ويعلم ان الحسنات يذهبن السيأت واشرف الحسنات الصدقات وافضل الصدقات ابقاتها واحسن الخيرات ادوامها واغانها واجزالها يوم الثنا ويوم تجد كل نفس ما عملت من خير محضراً وان المساجد لله وانما يعمر مساجد الله من آمن بالله واليوم الآخر وان عمار المسجد اهل الله فلما احاط الواقف المبرور احمد بن حسين عن محلهٔ بغجه عيسى بك بمضمون هذه الدلالات وحقق بمكنون تلك المقدمات من الله تعالى عليه بهداية فجاء واعترف واقر طايعاً على هذه المنول المحرر بعد لدى مجلس الشرع الخطير لازم التوقير وشهد بذلك على نفسه الشريف بانه تصدق عن جهد مقال ووقف من خالص امواله واطيب اكسابه فى حال حياته وكمال عقله و صحته ما هو له وملكه ثمانى واربعين الف درهم رايج الوقت اربع عشرة آلاف واربعمأة درهم من النقود

وثلث وثلاثين آلاف وست مأة درهم من ثمن المصحف الشريف مقوما بها فدفع النقود والمصحف المزبور تان وسلمها الى يد المتولى حافظ الكتاب ملايحيي فقبض هو من يده على نسق المذكور وقبل وتسلم ثم باع المتولى المصحف من الواقف واشترا هو منه بالمباعة الشريعة بحكم الولاية والتفويض الشروط المحررة فى الوقفية الشرعية المسطورة الآتية ذكرها المدفوعة الى المتولى المحكوم عليها بالوقفيه واللزوم على رأى من جوّزه من الأئمة المجتهدين المهديين واخذ المتولى تمام مأتين غرشا من يد الواقف ثم هو شرط ان يكون توليت الوقف والتصرف فيها والقيام على موجبها ولوازمها لنفسه ما دام روحه انيسه فيتصرف فيها كيف يشاء ثم فوض الواقف امر التولية فقط واناب مناب نفسه حافظ الكتاب ملايحيي والتزم هو ما دام لابسًا لباس الحيواة فاذا قضى نحبه فلاعقابه الاصلح فالاصلح وفوض امر النظارة للمفتى السابق الحاج محمد افندى فو ينجه وى ما دام حيًا ثم لاعقابه الارشد فالارشد والتزم هو ايضًا وشرط الواقف المشار اليه على كل متولى فى نوبته ان يستعمل الثمن المزبور باجمل صنوف الاستغلال واكمل وجوه الاستعمال وانفعهم وان يسعى بالجد والجهد فيما رزق الله تعالى من الفوايد والربح يصرف لمصارفها المعينة المسطورة الآتية فيعطى فى كل سنة ابتداء رجب الشريف الفين واربعمأته درهم للمفتى الحاج محمد افندى المزبور ما دام حيًا ولمن يكون بعده فى نوبته واعظًا وناصحًا بشرط ان يعظ الناس وينفحهم فى كل اسبوع مرةً واحدةً فى جامع المحلة كجه جى سنان عند التربة المشهورة من محلات سراى بوسنه وشرط الواقف المبرور خدمة الواعظية له و لاعقابه الذكور الاصلح فالاصلح على حسب الاستعداد الى تمام الانقراض ثم الامر الى رأى الحاكم فى الاصلح وان لا تترك الخدمة بغير عذر شرعى وشرط من ربح المزبور وعين ان يصرف بعد عزله عن بساط الحيوة للمتولى كل يوم درهمين وللناظر درهمًا وما بقى منها بالغًا ما بلغ بعد افراز الوظائف المعينة للواعظ والمتولى والناظر يصرف ويعطى للامامة لمن كان امامًا فى جامع المرقوم بشرط نظارة امامه ايضًا لاستعمال الدراهم الموقوفة لكيلا يستعمل المتولى برأيه ثم ان الواقف المبرور لما امور وقفه المسطور على النمط المزبور فوض امر التولية فقط الى حافظ الكتاب ملايحيي بعد ان وكله واناب مناب نفسه وخرج من البين فبعد ذلك اراد ان يرجع من هذه الاوقاف وان يردها الى ملكه كما كان قبله متمسكًا بعد اللزوم على مذهب الامام الاعظم أبى حنيفه الكوفى رحمه الله فقابله ملايحيي المتولى بالامتناع عن الرد محتجًا بلزومه على مذهب الامام الثانى محمّد بن حسن الشيبانى رحمهما الله فتخاصما حتى ترافعا الى الحاكم فنظر المولى المومى اليه وتأمل فى هذه المسئلة المختلفة فيها بين العلماء المهديين رحمهم الله تعالى فرجع الى المتولى التحرير المشار اليه جانب الوقف على جانب الملك برأيه الصايب وفكره الثاقب وحكم هو بصحة وقضية الاوقاف المذكورة بلزومها بناء على قول الامامين الهمامين عالمًا بالاختلاف بعد رعاية شرايط الحاكم والتسجيل فصار الوقف صحيحًا مرعيًا لازمًا باجماع الامة وأئمة الملة مسجلا محكومًا بصحته ولزومه حاويًا على شروطه ماضيًا على قيوده فلا يحلُّ لاحد ممن يؤمن بالله واليوم الآخر ان يغير هذا الوقف اويبدله اويعطله اويبطل شرائطه ويحوله لانه

قد ارتكب الحرام واستوجب الاثام فكيف يتعرض له مسلم بعد ما سمع قول رب العالمين الا لعنة الله على الظالمين فانما اثمه على الذين يبدلونه ان الله سميع عليم فمن سعى فى احكامه على ما قدر وبقاته على ما حقق فاجره على رب الارباب وصلى الله افضل صلواته على افضل مخلوقاته محمد وآله اجمعين جرا اصل وشروطه وقيوده وتسجيله ولاشهاد عليه وتحرير فى تاريخ اوائل شهر رمضان المبارك لسنة ست وسبعين ومأة والف

شهود الحال

مصطفى افندى الكاتب محمد افندى الكاتب احمد افندى الكاتب عمر افندى الكاتب

الحى اوغلى مصطفى ابن محمد مخضر اسماعيل مخضر سليمان عثمان الزعيم عن قضاء زنيجه وغيرهم

„S božijom pomoći počinjemo i od njega pomoći tražimo.

„Hvala onome Bogu, koji je utvrdio stupce dobročinstava i zakone legata i stvoritelju neba i zemlje. Neka je selat i selam božjim odabranicima a osobito njegovom odabranom milosniku Mustafi, njegovoj kućnoj obitelji i njegovim drugovima, koji su bili zvijezde putokaznice. Iza toga veli se, da ne može biti niko ni mudar ni pametan, ako ne promisli i ne uvidi, da je ovaj prolazni svijet nevječit i da je stanje njegovo kratkovremeno, sve životne udobnosti i razne plemićke odlike da su samo jedno ljudsko poniženje a njihova razna pića da se prikazuju tek kao varava slika, dočim pravi život jest i ostaje na onom svijetu nebesni raj i to samo za one, koji su se na prolaznom svijetu pripravili, vršeći dobra djela, da na onom vječitom svijetu slavu uživaju.

„Svaki je oni čovjek dobar, koji danomice sam proračuna svoje dnevne poslove, i koji se marljivo trudi, da svaki dan što više postigne napretka u vjerskim dogmama, te se zadovolji sa malo jela a da uvijek ima na umu, da je sve ono istinito, što ima kod Boga i da shvati, da sva dobra djela i dobročinstva brišu grijehove; a najbolji su poslovi darežljivost, koja se smatra vječitom.

„Bog, samotvorac, kazao je u kuranu, da će svako naći na strašnom sudu prigotovljeno slavlje, što ga pojedini postizava dobročinstvom.

„Kad je dobri zavještač Ahmed, sin Huseinov, stanovnik Hadži Isatove mahale u svojoj pameti razmislio ove rečenice, dogje svojevoljno pred ovaj šerijatski sud i dade slijedeću izjavu:

„Ja uvakufljujem od svoga čistog imetka, koji sam u čistoj savjesti i potpunom zdravlju i životu zaradio, 48.000 drama novca, koji se u prometu sada nalazi, i to: 14.400 drama u gotovini i 33.600 drama vrijednosti jednoga mushafa, te ove zavještovane stvari predajem u ruke hafizi-kjutubu Mula Jahja efendiji, koji ih primi uz navedene uvjete. Iza toga rečeni Mula Jahja prodade pomenuti mushaf rečenom vakifu, od koga za isti primi čistih 200 groša i vakif stavi uslov, da on ovome vakufu ima biti mutevelijom sve dotle, dok mu se duša sa tijelom druži te da sa ovim upravlja po svojoj volji, a iza njega da bude mutevelijom Mula Jahja efendija hafizi-kjutub, sve dotle, dok je u živoj haljini odjeven, a poslije njega, da to pravo naslijede njegovi potomci, koji budu za to najsposobniji a nadzorništvo toga pripusti bivšem sarajevskom muftiji Hadži Mehmed efendiji Fojničaninu doživotno a poslije njega to pravo prelazi na njegova najsposobnijeg potomka. Za tim stavio je još

slijedeći uslov, da svaki mutevelija, dok je u tom položaju, ima ovaj gotovi novac izdavati na kamate po šerijatskim propisima, da ih od svake propasti dobro čuva i da nastoji, da ih sa većim prihodima priplodi a kamate da troši u doli navedene svrhe, i to: da svake godine početkom redžeba izda 2400 dirhema pomenutom Hadži Mehmed efendiji muftiji, dok je ovaj u životu, a poslije njega da ih daje onome, koji će držati narodu u džamiji Kečedži Sinanovoj propovijed svake sedmice po jedan put i to kraj poznatog tufbeta. Stavlja dalje uslov, da ovu propovijed održava rečeni muftija, dok je on živ, a poslije njegove smrti da to vrše njegovi sposobni potomci, a kada ovi izumru, preporučuje šerijatskom sudcu onoga vremena, da on po svojoj uvigjavnosti postavi sposobna propovjednika i da se ta služba ne napušta bez šerijatskih zaprjeka. Nadalje stavlja uslov, da poslije njegove smrti odregjeni mutevelija prima od vakufskih prihoda po dva drama dnevne plaće a nadzornik po jedan dram dnevne plaće, a što bude preko ovih plaća preostalo, neka cio ostatak daje imamu, koji bude u rečenoj džamiji kao služitelj a gotove novce imaće mutevelija u sporazumu sa rečenim imamom na kamate izdavati.

„Kad je sva ova očitovanja pomenuti dobri vakif dovršio, naumi da opozove ovaj svoj zavjet i da zavjetovanu zakladu vrati u svoj posjed, jer da ovaj čin po propisima Imami Azama Ebu Hanife, na koga neka je božija milost, nije stvarno izveden; ali imenovani mutevelija, Mula Jahja, usprotivi se tome na osnovu propisa drugoga imama Muhameda, sina Hasanova (nek je na njega božija milost!) i reče, da je taj zavjet stvarno izvršen čin.

„Raspravljajući kadija pretresavši navedene raznolike nazore, o kojima raspravlja ulema, pronagje shodnim, da ovaj spor u korist vakufa riješi te izreče osudu, da je ovaj vakuf stvarno svršen i na pravim šerijatskim propisima osnovan. Svaki onaj, koji vjeruje u Boga i u strašni sud ne smije ovo zavjetovanje oprovrći i uništiti ili njegove bitne uslove preokrenuti, osobito kada pomno prouči niže navedene božije riječi, koje glase: A zar nije božije prokletstvo na nasilnike? A grijeh je i onima, koji oprovrgavaju zavjete, jer Bog sve čuje i zna, a ko bude čuvao ovaka zavjetovanja, Bog će ga nagraditi.

„Neka božji blagoslov bude najvećem njegovom izabraniku Muhamedu i njegovoj cijeloj kućnoj obitelji.

„Napisa se u početku ramazana god. 1176. (= 1762.).

„Svjedoci ovoga: Mustafa efendija, Mehmed efendija, Mula Mahmud, Ahmed efendija i Omer efendija, pisari, Mustafa Alčić, sin Mehmedov, Muhzur Ismajil, Muhzur Sulejman, Osmanbeg iz Zenice i drugi.“

Godine 1275. (= 1858.) uvakufila je stanovnica Kečedžine mahale, Merjem hanuma, kći Ali bega Dženetića, jednu kuću nad Kovačima pod mukatom Sejh Ferahovom i jednu magazu u Berberskoj čaršiji pod mukatom Isa begovom u razne dobrotvorne svrhe, koje je odijelila na osamnaest dijelova, te je namijenila dva dijela za dvije mukave u Kečedžinoj džamiji, jedan dio za mukavu u Hadži Kemaludinovoj džamiji a jedan da se ženskinju u tri mjeseca u Kečedžinoj džamiji obdržava propovjed.

Kasnije je uvakufio komšija ove mahale Hadži Osmanbeg Dženetić u korist ove džamije tri svoja dućana u Kazazskoj čaršiji u Sarajevu, a sadržaj njegove oporuke, prepisane u sidžilu br. 82., str. 105., glasi od prilike:

جنتی زاده الحاج عثمان بك بن علی بكاك چكه‌جی سنان جامع شریفنه دائر وقفیه سیدر

الحمد لله الذی جعل الصدقة الجاریة سبباً للنجاة من النار ووسیلةً الی دخول الجنة تجری من تحتها الانهار والصلوة والسلام علی افضل المخلوقاة محمّد المصطفی المختار وعلی آله وصحبه الاخیار وبعد اشبو صحیفهٔ حسنات باعث تحریری ووقفیهٔ مبرانك موجب تسطیری بودر که مدینهٔ سرای بوسنه‌ده چوقه‌جی سایمان محله‌سی سکانندن جنتی زاده الحاج عثمان بك افندی ابن علی بك طرفندن وقف آتی ایله شروط و قیود آتی الذکری تقریر واتمامه ورجوع واستردادی دعواسنه بما هوالنهج الشرعی وکیل ثابت الوکاله‌ی الحاج عیسی محله‌ی سکانندن علی رضا افندی ابن محمد حسیب افندی مجلس شرع شریف شامخ الارکانده واقف مومی الیه وقف آتی البیانه متولی نصب وتعیین ایلدیکی کچه‌جی سنان محله‌سنده ساکن اشبو رافع الکتاب باقری زاده محمد آغا بن مصطفی آغا بن ابراهیم آغا مخضرنده بالوکاله اقرار تام وتقریر کلام ایدوب موکلم مومی الیه الحاج عثمان افندی وقتا که بودنیا دون ونقش بوقلمونك عمرانی حراب وحاصلی تراب اولوب روز حشر جزا وبوم نشر واقاده جمهٔ حفهٔ وعراة حساب دفاتر وسیاتده ایکن سایهٔ خیرات وظل صدقات تحتنده مستظل ومستریح اولق رجاسیله متصرف اولدیغی جمله املاك واطیب اموالمدن اولوب تحت تصرفنده بولنان مدینهٔ مزبوره‌ده قزازان سوقنده واقع برطرفی احمد منیب افندی دکانی وبرطرفی حاجی مصطفی اوغلی نظیف غا دکانی ومحزنی وطرفینی طریق عام ایله محدود وممتاز بری برینه متصل وبرطرفی اوزیچه‌لی الحاج محمد دکانی وبر طرفی زیغه‌زاده صالح اغا زوجه‌سی محزنی وبرطرفی استویان ذمی دکانی وطرف رابعی طریق عام ایله محدود وممتاز عرصه‌لری سنوی مقاطعهٔ معلومه‌لو مرحوم اسفندیار وقفی وبنای ملك اوج کپنك دکاکینی با اذن متولی خالصا لوجه الله تعالی وابتغاء لمرضاته وقف صحیح مخلد وحبس صریح مؤبد ایله وقف وحبس ایدوب شویله شرط ایلدیکه اشبو محمد آغا ما دامکه لابس پیراهن حیوة اوله وقف مذکوره متولی اولوب بعد وفاته معرفت شرع وسالف الذکر کچه‌جی سنان محله اهالیسنك رأی ومعرفت واتفاقلریله امین ومستقیم برکمسنه‌یی متولی نصب وتعیین اولنه ودخی شویله شرط ایلدیکه دکاکین مزبوره بهر سنه ید متولی ایله امین کمسنه‌لره اجارهٔ مثلیله ایجار اولنوب حاصل اولان اجاره‌لرندن اولا وقف مزبوره عائد اولان مقاطعهٔ ذمیلری بعدالافراز والادا اجارهٔ خاصهٔ باقیه‌دن سالف الذکر کچه‌جی سنان محله‌سی جامع شریفنده هرکیم امام اولور ایسه سنوی یوز یکرمی غروش وظیفه‌یه متصرف اوله وجامع شریف مزبورده هرکیم مؤذن اولور ایسه سنوی آلتمش غروش وظیفه‌یه متصرف اوله وبهر سنه اللی غروشلق ایکی عدد شمع روغن مقوی آلنوب جامع شریف مزبوره وضع وایقاد اولنه وبهر سنه شهر صیام ومغفرت ارتسامده یوز یکرمی غروش روغن زیت آلنوب جامع شریف مزبوره‌ده ایقاد قنادیل اولنه وشهور ثلثه‌ده جامع شریف مزبورده کرسیسنده جماعت مسلمینه وعظ ونصیحت ایچون برعالم وفاضل بولوپ وعظ ونصیحت ایچون هرکیم واعظ اولور ایسه اللی غروش وظیفه‌یه متصرف اوله دکاکین مرقومه‌نك بهر سنه اونر غروشدن اوتوز

غروش حفظ ایدوپ لدی الاقتضا تعمیر وترمیملرینه صرف اولنه وفضله اجازهٔ باقیه‌دن یکرمی غروش وظیفهٔ تولیت اولق اوزره متولی اولانلر متصرف اولهلر دیو شروط وقیودی تعیین وبیان ودکاکین محدود مذکوره‌یی فارغاً عن الشواغل متولیٔ مومی الیهه تسلیم اولدخی وقفیت اوزره قبض وتسلم ایدوپ سائر متولیلر اوقافده تصرف ایتدکلری کبی تصرف ایلدی دیو بالوکاله تقریر و متولیٔ مومی الیه وکیل مومی الیهی جمیع حکمات مشروحه‌سنده وجاهاً تصدیق وشفاهاً تحقیق ایتدکدنصکره وکیل مومی الیه علی رضا افندی عنان کلامی بالوکاله سمت رجوعه عاطف وزمام مرامی صوب استرداده صارف اولوپ عرصهٔ موقوفه اوزرنده اولان ملك اولان حکم منقولانده اولوپ ومنقول ومحول قسمنك وقفیتی جائز وصحیح اولدیغی کتب معتبرات فقهیه‌ده مسطور و صریح اولمغین بناء علیه متولیٔ مومی الیه محمد آغا دکاکین محدودهٔ مهدن کف یدایدوب موکلم‌ه‌می الیه الحاج عثمان بك ملکنه کما کان ادخال اولنمسی بالوکاله مطلوبمدر دیدکده متولیٔ مومی الیه متصدی جواب اولنوب فی‌الواقع حال منوال مشروح اوزره اولدیغی محل اشکال اولمیوب لکن منقول متعارفده عرف دخی عموم اوزره اولوب حتی مظهر عنایت بیقایات رحمانی امام الثالث محمد ابن حسن الشیبانی رأی منیرلرنده منقول متعارفك تسلیم الی المتولی ایله وقفیتی صحیح اولوب بوندن ماعدا برجهت اخرایه وقف اولسه ایکیسنك مطلقا خیرده اتحادینه نظر اولنور بعض ائمهٔ کرام وفقهاء ذوی‌الاحترام قسمت وجوازینه ذاهب اولمشلردر و امام عالم ربانی ابو یوسف الشهیر بالامام الثانی رأی خطیرلرنده واقف مجرد وقفت دیمکله وقف صحیح ولازم اولمغله اصلا رجوعه محال واسترداده احتمال یوقدر دیو رد وتسلیمدن امتناع وخصومت ونزاع ایدوب حاکم وقع صدر کتاب وفقه الله تعالی سبیل الصواب حضرتلری حضورنده مترافعان وفصل حسمه طالبان اولدقلرنده حاکم مشار الیه بالبنان جدل خصمیته امعان نظر ومبطل خیر اولمقدن حذر ایدوب وقف سالف البیانك اولا علی رأی من یراه صحته وثانیا امامین قوللری اوزره لزومنه حکم صحیح شرعی وقضاء صریح مرعی ایدوب من بعد وقف مرقوم صحیح ولازم اولوب نقصی ونقضینه مجال محال وتغییر و تبدیلنه امکان عدیم الاحتمال اولدی فمن بدله بعد ما سمعه فانما اثمه علی الذین یبدلونه ان الله سمیع علیم واجر الوقف علی الله الجواد الکریم حرر فی الیوم الخامس عشر من شهر جمادی الاولی لسنة ثلاث وستین ومأتین والف

شهود الحال

شنبل الحاج مصطفی ماشوزاده حسن اغا ژیغه زاده صالح اغا الحاج سلیمان قپودان
کوسیك ملا ابراهیم اینجه آغیك عبدی اغا اشتته ملا صالح صقوللی زاده یماق صالح
قزانجی الحاج صالح درویش افندی خلوصی وغیرهم

„Hvala onome Bogu, koji je učinio vječitu darežljivost uzrokom spasenja od pakla i uzrokom ulaza u oni raj, kroz koji vrela teku, te nek je selatu selam najodabranijem stvoru Muhamedu Mustafi i njegovoj kućnoj čeljadi i dobrim drugovima.

„Povod pisanja ove dobrotvorne oporuke jest slijedeći: Stanovnik Hadži Sulejman Čokadžine mahale u Saraj-Bosni, Hadži Osmanbeg Dženetić, sin Alibegov, opunomoćio

je sa šerijatskom punomoći Ali Riza efendiju, sina Mehmed Hasib efendina, stanovnika Hadži Isatove mahale, da ovaj ispred njega kao ovlašteni zastupnik izvrši niže označeno uvakufljenje i o tome da vodi proces i daje prigovore. Na osnovu toga rečeni punomoćnik pristupi lično pred ovaj šerijatski sud i u prisustvu Mehmed age Bakarevića, sina Mustafina a unuka Ibrahimova, stanovnika Kečedži Hadži Sinan mahale, kao imenovanog mutevelije izjavi niže slijedeće očitovanje: Moj pomenuti vlastodavac, Hadži Osmanbeg Dženetić, pojmajući, da će mu doći vrijeme, da sa ovog prelaznog svijeta na onaj vječiti svijet preseli, gdje će se sva zemaljska dobročinstva na strašnom sudu priznati, odvojio je od svoga čistog imetka niže slijedeće nekretnine, namijenivši ih na dobrotvorne svrhe i to: tri dućana u Kazazskoj čaršiji u Sarajevu, koja graniče s jedne strane dućanom Ahmed Munib efendije, sa druge dućanom i magazom Nazifage, sina Hadži Mustafina i općim putem te su sva tri dućana jedan do drugoga a sa drugih strana graniče dućanom Hadži Mehmeda Užičanina, magazom žene Salih age Žige, dućanom Stojana hrišćanina i općim putem, na čija se zemljišta plaća izvjesna godišnja mukata Isfendijarovu vakufu, te je iste dućane za navijek na dobrotvorne svrhe zavjetovao i stvarno ih sa odobrenjem prisutnog mutevelije u vakuf dao i za upravljanje istih stavio uvjete, da imenovani mutevelija Mehmed aga bude doživotni mutevelija ovoga vakufa a kad on umre, da na njegovo mjesto odobrenjem šerijatskog suda stanovnici Kečedži Sinanove mahale izaberu i imenuju sposobnu i podesnu osobu za muteveliju. Dalje, da ova uvakufljena tri dućana dotični mutevelija svake godine izdaje potražiocima pod primjernu godišnju najamninu i od ove najamnine na prvom mjestu da plaća godišnju mukatu nadležnom vakufu a od ostatka kirije da izdaje po stotinu i dvadeset groša godišnje plaće imamu, koji bude u Kečedži Sinanovoj džamiji služio, a po šezdeset groša godišnje plaće mujezinu iste džamije. Dalje, da od prihoda istih dućana kupuje svake godine po dvije mukave, koje će se u pomenutoj džamiji paliti i svake godine u vrijeme mjesečnog posta da kupuje po stotinu i dvadeset groša zejtina, koji će se u kandiljima ove džamije paliti. Osim toga da izdaje po pedeset groša godišnje sposobnom i učenom vajizu, koji će pravovjernom muslimanskom narodu uz tromjesečne mubareć dane propovjed davati te da svake godine od svakog dućanskog prihoda zadržava po deset groša, što čini godišnje trideset groša i ove novce da troši na opravke i popravke ovih dućana kad bude potrebovalo i da se izdaje po dvadeset groša godišnje plaće dotičnom muteveliji. Sve ovo pomenuti punomoćnik očitovavši, dodade još i reče, da je uvakufljene dućane čiste i bez tereta prisutnom muteveliji na raspolaganje i upravljanje predao, što i mutevelija priznade i obeća, da će svoju mutevelijsku dužnost kao i ostale vakufske mutevelije vršiti. Iza toga je pomenuti punomoćnik Ali Riza efendija svoja očitovanja na drugu stranu okrenuo, rekavši, da ovo uvakufljenje po propisima šerijatskih knjiga u cijelosti nije izvedeno i za to se ne može smatrati kao istinito, s toga u ime svoga vlastodavca traži i zahtjeva, da mu se uvakufljene nekretnine u posjed povrate i da se to prisutnom muteveliji naredi. Ali prisutni mutevelija na to odrješito odgovori i reče, da je po propisima trećega imama Muhameda, sina Hasana Šibanije, uvakufljenje ovakih nekretnina istinito kao svršen čin, čim se uvakufljeni predmeti dotičnom muteveliji na raspolaganje i upravljanje predadu a propisi drugog imama Ebu Jusufa vele, da je uvakufljenje gotov čin, čim vakif rekne: „to i to uvakufljujem“, s toga dakle ne postoje nikakve mogućnosti, da se uvakufljene nekretnine vakifu u posjed vrate te ih i on povratiti neće.

„Raspravljajući šerijatski sudac uzevši u pretres ovaj vakufski spor i izbjegavajući protivnosti naročnih propisa izreče presudu, da je ovo uvakufljenje po zakonskim

propisima stvarno i istinito izvršeno te ga kao svršen čin potvrgjuje s time, da se ono ne može oprovrći, promijeniti i uništiti. Ko bi ovu presudu oprovrgao ili uništio, Bog će na strašnom sudu ove grijehe na njegov vrat natovariti, jer Bog sve zna i vidi a vakifa darovaće vječitim rajskim naseljem.

„Ovo se dogodi i napisa 15. dan mjeseca džemazul evela god. 1263. (= 1846.).

„Svjedoci ovoga: Hadži Mustafa Šinbel, Husein aga Mašić, Salih aga Žiga, Hadži Sulejman Kapetanović, Mula Ibrahim Ćosić, Abdaga Indjagić, Mula Salih Šteta, Hadži Salih kazandžija i Salih aga Sokolija.“

XXXII. Gazi Mehmedbegova džamija na Bistriku.

Na Bistriku, na ćošku ulicâ „Bistrik džamija“ i „Bistrik medresa“, imade jedna džamija Gazi Mehmedbegova, koju narod zove Bistričkom džamijom. *(Slika 56.)*

Slika 56. Džamija Gazi Mehmedbega na Bistriku.

Džamija je u četvrt, po devet metara duga i široka a na sva četiri zida ima po četiri prozora. Sazidana je od čerpića, pokrita šimlom i ćeremitom a ima kamenitu minaru. Izmegju dvije sofe pred džamijom je papučluk oko dva metra širok; sofe su ogragjene od dvorišta debelim parmacima a izmegju parmaka drže drveni stupci strehu. U džamiji ništa osobita nema, nego kao i u ostalih, ćurs, minber i musandera. Harem je dosta širok i prostran, ali nema grobnica, nego je zasagjen voćem, a zbog toga i zbog hanikaha Šejh Ibrahim efendije Bistrigije više džamije prema kibletu, džamija je dosta mračna.

Harem ograđen je sa dvije strane prema gori spomenutim ulicama čerpićem.

U starim spisima veli se, da je bosanski sandžakbeg Gazi Isabeg, sin Ishakbegov, pošto je napravio sadašnju Carevu džamiju, banju i druge zgrade, napravio na ovom mjestu jedan mesdžid s drvenom munarom na ime svoga sina Mehmed bega, komu je poklonio zemljišta kraj svoga hana, sada zvanog „Kolobara“ i to na istočnoj strani; gdje su sada pazarbule. Ovo razabiremo iz Isabegove vakfije, koja se nalazi u sidžilu broj 77. na strani 51., pisane 866. (= 1461. g.)

Poslije je spomenuti Mehmedbeg imenovan hercegovačkim sandžakbegom i tu je odkupio zemljišta kao čiftluke, koji se zovu „Gnojnica“ i uvakufio ih za ovaj mesdžid.

Godine 908. (= 1502.) digao je kao elbasanski namjesnik, vojsku i osvojio tvrgjavu Drač te dobio zato naslov „Gazije“, kako tvrdi Ćatib Čelebija u „Takvim tevarihu“ na 113. strani. Iza toga bude imenovan bosanskim sandžagbegom i tom prigodom na svome zemljištu u Sarajevu napravi bezistan u sadašnjoj čaršiji „Pazarbule“ zvanoj, a od istočne strane hana „Kolobare“, u čaršiji Bazargjanskoj podigne jednu zgradu od dva boja, nazvanu „Kjarban Saraj“ t. j. veliki han. Na dônjem boju napravi dućane a na gornjem sobe za goste i ove zgrade uvakufi svome mesdžidu. Toga istoga vremena obori on onaj mesdžid i sagradi ga iz nova sa kamenom minarom, proširi i poljepša ga i pretvori carskim fermanom u džamiju a na Bistričkoj ulici napravi dječinji mekteb, koji je doskora postojao. Više vrata džamije isklesao je na kamenitoj ploči o tome natpis, koji doduše danas ne postoji, ali ga u svojoj Sejahatnami spominje Evlijaj Čelebija.

On glasi ovako:

﴿ تاريخ ﴾

ابن عيسى بك محمد بك بنى
جامعاً للقاعدين الخاشعين

كان موصوفاً بعدل وسخا
هو فى الدنيا أمير السائلين

قيل تاريخا لهذا الجامعى
معبد الاعيان دار العارفين

— سنه ٩٢٦ —

„Sin Isabegov Mehmedbeg sazida džamiju za klanjače i bogobojazne. Isti bijaše vrlo pravedan i milosrdan za sirotinju.

„Bijaše na ovom svijetu zaštitnik sirotinje.

„Reče se datum ovoj džamiji: Bogomolja narodna, kuća znajućih.“

„Godine 926. (= 1519.).“

Godine 963. (= 1545.) bio je u ovoj džamiji imam Omer Halifa, sin Ferhadov, a hatib Muslihudin, sin Ahmedov.

Godine 973. (= 1565.) bio je ovaj vakuf u vrlo dobrom stanju a imao je velike prihode, što nam tvrde šerijatski hudžeti, koji se nalaze u sidžilu br. 2. u kjutuhhani Careve džamije a glase ovako:

1. „Imam i hatib u ovoj džamiji bio je Muslihudin Halifa, a mutevelija Ahmed Čelebija, sin Hadži Mahmudov, koji je ujedno bio i mutevelija Gazi Isabegova vakufa,

oca Gazi Mehmedbegova, ali pošto je stanovao u Uščupu, bio mu je zastupnik njegov brat Osman Čelebija, sin Hadži Mahmudov, koji dolazi na šerijatski sud i daje slijedeće očitovanje:

„U dućanu Gazi Mehmed begovih dućana u Bazrdjanskoj čaršiji sjedio je pod kirijom Hasan, sin Abdullahov, za trinaest akči mjesečne kirije, a pošto je ovaj umr'o, to ovi dućan izdajem pod kiriju Timurhanu, sinu Jusufovu, opet po trinaest akči mjesečne kirije, što se upisa u sidžil 11. rebijulevela god. 973." (= 1565.).

2. „Početkom redžeba rečene godine zastupnik mutevelin izdaje jedan drugi dućan Ahmedu, sinu Hamzinom, za trinaest akči mjesečne kirije. Pomenutog vakufa bio je iste godine pisar Murad aga, koji je 14. dan redžeba rečene godine u prisustvu Hasana, sina Alina, u šerijatskom sudu dao slijedeće očitovanje:

„Pošto ovoga vakufa mutevelija Ahmed Čelebija živi u Uščupu te mene sa pismom zove, da tamo dogjem, s toga, dok ja odem i otuda se povratim, ostavljam na svoje mjesto za pisara ovoga Hasana, sina Alina, sa četiri akče dnevne plaće i on se te dužnosti prima."

Slijedeći nam hudžet u sidžilu br. 2., pisan god. 973. (= 1565.) tvrdi, da je bilo mnogo dućana Gazi Mehmedbegovih u Sarajevu.

„Mutevelija Gazi Isabegova i sina mu Mehmedbega vakufa u Sarajevu, Ahmed Čelebija, sin Hadži Mahmudov, daje na šerijatskom sudu ovako očitovanje, i to u prisustvu džabije istog vakufa Mahmuda, sina Kurt Alina, te veli: „Primio sam od ovoga Mahmuda džabije i to za godinu 972. (= 1564.) u ime dućanskih kirija 12.953 1/2 akče, a od zemaljskih mukata 2078 1/2 akči, što iznaša 15.032 akče, koje sam od istog na nekoliko obroka potpuno primio".

Ako se usporedi, koliki su nekoć bili prihodi ove džamije sa današnjim stanjem džamije, koji jedva dozvoljava, da se isplaćuju imam i mujezin, dolazi se do uvjerenja, da su mutevelije ovaj vakuf gotovo upropastili i uništili. U istom sidžilu nalazimo i ovaj dokumenat o uvakufljenju gotovog novca za ovu džamiju:

اولدرکه حسین بن فرید نام کمسنه محمد بك محله‌سنده دباغ فرید بن عبد الله نام کمسنه‌نی مجلس شرعه احضار ایدوب ایتدیکی اثنی وسبعین وتسعمائة ده طریق حجده مزبور فریدك اوغلی حاجی مصطفی فوت اولوب کندی مالنك ثلثدن ایکی جزؤ تلاوتی ایچون یدی بیك ایکیوز اقچه وصیت ایدوب لکن ثلث مالندن ایکی بیك ایکیوز اقچه دن زیاده چیقمیوب متوفای مزبور حاجی مصطفی‌دن مزبور فریده ارثله انتقال ایدن مالدن بش بیك وثلث مالدن ایکی بیك ایکیوز اقچه که جمعا یدی بیك ایکیوز اقچه‌نی متوفی مزبورك وصیتی موجبنجه مالدن افراز ایدوب مزبور حاجی مصطفانك روحیچون حسبة لله العظیم وقف ایدوب وبنی متولی نصب ایدوب مبلغ مرقومی بکا تسلیم ایلیوب شویله شرط ایلدیکه مبلغ مرقوم اونی اونبر اقچه حسابی اوزره معاملهٔ شرعیه اولنوب ربحندن حاصل اولان اقچه‌دن یومی بر اقچه ایله قرآن عظیمدن ایکی جزؤ بعد صلوة الصبح محمد بك جامع شریفده تلاوت اولنه واشبو حاجی‌فرهاد بن علی مادامکه قید حیاتده در اول تلاوت ایلیه دیو شرط ایلدی ومزبور حاجی فرهادك عذر شرعیسی اولیوب اوچ کوندن زیاده تلاوتی ترك ایدرسه عزل اولنوب آخره توجیه اولنه دیو شرط ایلدی ومزبور حاجی فرهادك فوتندن صکره ذکر اولنان جزؤلرك تلاوتی وتولیتی ونظارتی مزبور فرید کندو اصلح اولادینه واولادینك اولادینه بطنا بعد بطن و

نسلا بعد نسل شرط يلدى واولادى منقرض اولدقدن صكره حاكم لوقت كيمه ديلرسه توجيه ايده
ديو شرط ايدوب وقف ايلدى حالا دخل وتعرض ايدر ديدكده مزبور فريددن سوأل اولندقده
غب الانكار و عقيب الاستشهاد عدول مسلمينددن حاجى جعفر بن عبدالله وحاجى امير شاه بن
اينه بكى نام كسنهلر متولى مزبور حسينك تقريرينه موفق وجه مشروح اوزره وقفنه وشرطنه و
ومبلغ مذكور متوليه تسليم اولنوب متولى دخى قبض ايلديكنه شهادت شرعيه ايدوب شهادتلرى
غب التصديق الشرعى خبز قبولده واقع اوليجق مبلغ مرقومك جواز وقفيتنه حكم اولندى حكماً
صحيحا شرعيا بعد ذلك مزبور دباغ فريد متولى حسين ايله مرافعه اولوب حين خصومتده وقف
درهمك عدم لزومنى اجتماع ايليوب مبلغ مرقوم يدى بيك ايكيوز اقچه‌يى ملكمه رد اولنمهسين
طلب ايدرم ديجك جانب وقف اولى وافضل كورلوب عالماً بالخلاف من بين الائمه داعيا بما يجب
دعا بنه مبلغ مرقومك وقفيتنه ولزومنه حكم اولندى حكماً صحيحا شرعيا غب لطالب قيد سجـ
اولندى . ربيع اخر سنه ٩٧٣

شهود الحال

نصوح بن محمد حاجى جعفر ابن عبد لله حاجى امير شاه بن اينه بكى حاجى محمد بن اسكندر
ابراهيم بن تيمور خان موسى بن سليمان وغيرهم

„Neki Husein, sin Feridov, došao je pred ovaj šerijatski sud i u prisustvu Ferida, sina Abdullahova, tabaka i stanovnika Mehmetbegove mahale, dao slijedeće očitovanje: Godine 972. (= 1564.) umro je sin ovoga Ferida Abdullahovića Hadži Mustafa na putu za hadž a prije toga zavjetovao je od trećine svoga imetka 7.200 akči, da se u Mehmedbegovoj džamiji uče neki dijelovi iz kurana, ali od te trećine zavjetnog imetka jedva se može sabrati 2.200 akči; a pošto je prisutni Ferid Hadži Mustafin imetak naslijedio, to tražim da se od naslijegjenog imetka oduzme 5.000 akči a od trećine zavjetovanog imetka 2 200 akči, u svemu 7.220 akči, koji mu je novac prisutni Ferid Abdullahović i predao i on ga kao ovlašteni mutevelija primio s uslovima, da ove novce daje na kamate po 10 i 11% i da od tih kamatnih prihoda izdaje po jednu akču dnevne plaće Hadži Ferhadu, sinu Alinu, koji će za spas vakifove duše po dva dijela iz kurana svako jutro u Mehmedbegovoj džamiji učiti, uz uvjet, ako bi bez opravdanog uzroka propustio tri dana da te djelove u džamiji uči, da se od te dužnosti ukloni i ta dužnost da se drugom ustupi, a kad bi ovaj Hadži Ferhad umro, da ta dužnost pregje na njegove pametne i odrasle sinove i s koljena na koljeno na ostale potomke kao našljedna dužnost; a ako bi i njegovo potomstvo izumrlo, tada može dotični šerijatski sudac za to mjesto izabrati koga on hoće. I sa tim uslovima ovo je zavjetovanje utvrgjeno. Na ova očitovanja odgovori prisutni Ferid, sin Abdullahov, da to sve nije istinito i temeljito, te ih poreče, ali prisutni i pravedni muslimani Hadže Džafer, sin Abdullahov i Hadži Emir Šah, sin Ajinebegov, osvjedočiše se o navodima pomenutog mutevelije i rekoše. da su vidili, kako je prisutni Ferhad pomenutom muteveliji te novce uručio i ovaj ih primio. S toga se ovo svjedočenje priznade istinitim i osuda se izreče, da je ovaj zavjet na zakonu osnovan i za to se kao stvaran i po šerijatu opravdan potvrgjuje i u protokol zavodi.

„Pisano u rebijulahiru 973. (= 1565. godine). Svjedoci ovoga: Musa, sin Sulejmanov, Ibrahim, sin Timurhanov i drugi.“

Ove iste godine umro je stanovnik ove mahale Mahmud Čelebija, sin Kemalbegov, a Kemalbeg je bio osoba, koji je načinio džamiju u svojoj mahali, koja ime njegovo nosi, a narod je zove Koševa.

Prigodom velikog požara 1109. (= 1697. godine) izgorjela je i ova džamija, a u izvješću Halilpaše Ćose, pisanom putem šeriatskog suda 1112. (= 1700. godine), veli se: „Džamija Gazi Mehmedbegova izgorjela je pri navali i velikom požaru, ali pošto joj je vakuf imućan, kirija se naplatila i ona je od toga na novo podignuta pa se u njoj sada pet puta dnevno klanja".

Toga vremena se je u istoj džamiji držalo predavanje softama svaki dan i muderis je bio Hadži Hasan efendija sa dnevnom plaćom od deset akči a subotom držao je narodu predavanje Šeh Hasan efendija sa dnevnom plaćom od deset akči, što nam tvrdi molba narodna, poslata u Carigrad 1118. (= 1706. godine).

Koliko se razumije iz starih zapisnika, izgorio je prigodom navale principa Eugena i pomenuti bezistan i kjarban saraj a mutevelije ovoga vakufa davali su kasnije ova zemljišta pod mukatu raznim ljudima. Ali prem je ova mukata i danas u gruntovnici ubilježena, naplaćuje se slabo.

Da su u ovoj džamiji dugo vremena postojali neki džiheti, to nam tvrdi carski visoki berat, koji se nalazi u sidžilu broj 18. na strani 69. a koji ovdje sa prijevodom donosimo.

On glasi ovako:

سرای بوسنه‌ده خیراتی واقع اصحاب خیراتدن مرحوم ومغفورله محمدبك نام صاحب الخیرك
بنا ایلدیکی جامع شریفده واقف مومی‌الیهك دکاکین اوقافدن المق اوزره یومی برپچق اقچه ومدینه
موستارده وقف اولنان باغ محصولندن یومی اوچ صاغ اقچه وظیفه که جمعا یومی درت پچق اقچه
وظیفه ایله واعظ وناصح اولان شیخ حسن خلیفه فوت اولوب یری حالی وخدمت لازمه‌سی
معطل قالمغین یرینه ارباب استحقاقدن اشبو متوفای مرقومك صلبی اوغللری علمادن اشبو رافعان
توقیع رفیع الشان خاقانی الحاج عبدالوهاب وملا مصطفی نامان کمسنه‌لر هر وجهله لایق ومحل و
مستحق اولمغریله جهت مذکوره وظیفهٔ مرسومه‌سیله باباسی متوفاك محلولندن مذکورانه علی‌الاشتراك
توجیه اولنوب یدلرینه برات شریف عالیشان ویرلمك رجاسنه استدعا ایتمغریله جهت مزبوره وظیفهٔ
مرسومه‌سیله متصرفکن بولندن اقدم وفات ایدن شیخ حسن ولد محمدك مکهٔ مکرمه مجاورلرندن
مجلس شرعه حاضر اولان بوسنوی الحاج عبدالوهاب خلیفه ایله حالا سرای بوسنه‌ده ساکن ملا
مصطفی صلبی صحیح اوغللری اولدیغنی بوسنه اهالیسندن علی طریق الشهادة محفل شرعیاتده خبر
ویردکلرینی بالالتماس حضور عالیه روم ایلی شرعیاتجیسی اولان قدوة العلماء المحققین مولانا محمود
زید علمه اعلام ایتمکین بالفعل شیخ الاسلام سلمه السلام ومفتی‌الانام اولان مولانا محمد امین ادام
الله تعالی فضائله اولادیتنی عند الشرع ثابت اولمغله جمعا جهات مذکور صلبی اوغللری اولدیغنه
بناء عبد الوهاب وملا مصطفی حلیفه‌لره توجیه بیورلمق مرجودر دیو اشارت ایتمغریله مولانای مشار
الیهك اشارتلری منطوقنجه مزبورانه صدقه ایدوب اشبو برات همایون عنایتمقرونی ویردم وبیوردمکه
بعد الیوم واروب مزبوران عبد الوهاب و ملا مصطفی حلیفه نام کمسنه ذکر اولنان جامع شریفده
باباسی متوفاك یرینه واعظ وناصح اولوب خدمت لازمه‌لرین بیقصور مرعی ومؤدی قیلدقدن صکره

جمعاً یومی درت بچق صغ چقه وظیفه‌لریله بروجه اشترك متصرفلر اولوب واقفك روحی و بنم دوام عمر و دولتم ایچون دعایه مداومت کوسترمه شویله بیلوب علامت شریفمه اعتماد قیلملر تحریراً فی اواسط شهر ربیع الاخر لسنة تسعین ومأة و الف

قسطنطنیه

„Pošto je umro Šejh Hasan Halife, bivši propovjednik i poučnik u džamiji merhum Mehmed bega u Saraj-Bosni, koja je zadužbina ovog velikog dobrotvora, a za tu službu je dobivao tri zdrave akče dnevne plaće od prihoda ovih vakufa i jednu i pô akče od vinogradskog prihoda u Mostaru, u svemu dakle četiri i pô akče dnevne plaće, ostalo je ovo mjesto prazno i nepopunjeno, pa su rogjeni sinovi pokojnika, Hadži Abdulvehab i Mula Mustafa, koji su reda ulemskog, podnijeli molbu, da im se to mjesto, za koje su zbilja sposobni, podesni i spremni, podijeli i da se carskim beratom imenuju. Da su pomenuti našljednici pravi i istiniti rogjeni sinovi merhum Šejh Hasana, sina Mehmedova, i to Hadži Abdulvehab Halifa, koji je kod šerijatskog suda u svjetloj Meki bio i Mula Mustafa, koji se u Sarajevu nalazi, osvjedočili su na pomenutom sudu neki bosanski gragjani, te je to svjedočenje preko rumelijskog šerijatlije Mevlana Mahmuda predano velikom naučenjaku, stupu vjerskih dogma šeih ul islamu Mehmed Eminu, komu neka Bog znanje pomnoži, da ga potvrdi i ovjerovi: Na osnovu čega imenujemo po molbi ovog najvećeg vjerskog dostojanstvenika na upražnjeno mjesto propovjednika i poučitelja sa četiri i po akče dnevne plaće Hadži Abdulvehaba i Mula Mustafu kao zajedničke službenike gori rečene džamije, zadužbine merhum Mehmed bega i dajemo im ovi carski visoki berat u ime toga besplatno i naregjujemo im, da to mjesto od danas zauzmu i službu bez pogrješke vrše i mole se Bogu za mene i moje carstvo i dušu ovog vakifa. Neka tako znadu i po mojim zapovijedima postupaju.

„Pisano u polovini mjeseca rebijulahira 1190. (= 1776. g.) u Carigradu."

Iza toga do malo vremena postaviše službenici ove džamije mnoge neke džihete (dužnosti), za koje dotični mutevelija nije ni znao, a kada su mu oni tražili naplatu džiheta, dosadi to njemu te ode pred šerijatski sud i kaže tamo, da je vakfija ove džamije izgorjela i zamoli da mu se prepis ove vakfije dobavi iz Carigrada.

Pošto se ni u Carigradu nije mogla ova vakfija pronaći, to mu se prepis nije mogao poslati, već mu je mjesto toga poslat slijedeći visoki carski ferman, koji govori o ispravkama džiheta, a koji se nalazi u sidžilu broj 20 na strani 108. te ga ovdje donosimo:

فرمان شریف عالیشان

اقضی قضاة المسلمین ولی ولاة الموحدین معدن الفضل والیقین رافع اعلام الشریعة والدین وارث علوم الانبیاء والمرسلین مخصص بمزید عنایة الملك المعین مولانا سرای بوسنه قاضیسی زیدت فضائله توقیع رفیع همایون واصل اولیجق معلوم اوله که سنکه سرای بوسنه قاضیسی مولانای مومی الیه اسماعیل پاشا زاده محمد امین زیدت فضائله‌سن سدهٔ سعادتمه مکتوب کوندروب مدینهٔ سرای بوسنه‌ده متوفی محمد بك ابن المتوفی غازی عیسی بك نام صاحب الخیر وتقنك بر وجه مشروطه متولیسی ابراهیم خلیفه مجلس شرعه واروب و انف مزبورك مدینهٔ مزبوره‌ده واقع جامع شریفه وقف ایلدکی

عقاراتنك وقفيهٔ معمول بهاسی مقدما واقع اولان احراق عظیمه‌ده محترق وضایع اولمغله مرتزقه‌دن بعضلری طمع خامه تبعیت ولزومی اولمیان جهات احداثیله مصارف وقفی تکثیر ایتملریله سنوی ایرادی امامت وخطابت وسائر جهات لازمه وظیفه‌سنه وفا ایلمدیکندن غیری جامع مذکورك شمع وقادیله ومصالح تعمیریه نسنه قالمیوب جهات محدثه غیر لازمه سبیله جامع مرقوم خرابه مائل اولمغین واقف مرقومك وقفیهٔ معمول بهاسنك قیدی محلندن اخراج وصورت دفتر خاقانی منطوقنجه محدث اولان جهاتك قیدلری ترقین اولنمق بابنده در علیه‌یه عرض واعلام ایدیبور دیو الحاح وفی‌الحقیقه حال منوال محرر اوزره اولدیغه ثقاة اخباریله سنکه مولانای مومی الیه‌سن سنکدخی علمك محیط اولمغله واقع حالی بالالتماس عرض ودفتر خانهٔ عامره‌مده محفوظ دفتر خصوصه مراجعت اولندقده بوسنه سنجاغنده سرای ناحیه‌سنه تابع وقف مسجد محمد بك ابن عیسی بك در نفس سرای فرمان شریفیله جامع اولمشدر عن محصول دکاکین در نفس سرای فی سنه اون بر بیك بشیوزیکرمی سکز اقچه وعن محصول چفتلك درلواء هرسك درقضاء موستار فی سنه طقوز یوز اقچه برموجب عتیق زیاده‌سی ترمیم ایچون صرف اولنور یکون اون ایکی بیك طقوز یوز یکرمی سکز اقچه منها جهت خطابت فی یوم اوچ وجهت امامت فی یوم درت وجهت تعلیم فی یوم درت وجهت مؤذن فی یوم اوچ وجهت قیم فی یوم بر وجهت شمع حصر فی سنه یوز وجهت کتابت فی یوم ایکی وجهت تولیت عشر عن المحصول فی سنه بیك ایکیوز سکسان اوچ وجهت تعریف بر وجهت جبایت متولینك رأینه‌منوط در فی یوم ایکی مزبورك بنا ایتدیکی مسجدك امامنه‌ومؤذنه‌وسائر وظائفه‌صرف اولنور دیو برموجب دفتر عتیق دفتر موصلده محرر قلمیله تحریر وجهات قدیمه وحادث اولان جهاتك قیدلری علی التفصیل روز نامچهٔ عسکریدن بمدالسؤل مدینهٔ سرای بوسنه‌ده واقع صحاب خیراتدن محمد بك نام صاحب الخیر جامع شریفنك عقاراتی محصولندن آلمق اوزره یومی اوچ اقچه وظیفه ایله تعریف خوان ویومی اوچ اقچه مصلاسنده معتمد جهتلری احمد محلولندن دیکر احمد بن علی یه بیك یوز اللی اتی سنه‌سی جمادی الاخرنده وینه وقف مومی الیهك عقاراتندن یومی درت اقچه ایله جبایت جهتی عبدالکریم محلولندن احمدابن علی یه سنهٔ مزبوره رمضانك غره‌سندن وینه یومی درت اقچه وظیفه ایله جامع مذکوره مؤذن اول جهتی عبدالله محلولندن محمده بیك یوز اللی طقوز سنه‌سی ربیع الاخرنده وینه جامع مذکور وقفندن یومی براقچه ایله معتمد جهتی عبدالوهاب رفعندن صاحب اول محمد حلیفه‌یه بیك یوز الممش طقوز سندسی ربیع لاخرنده وینه واقف مومی الیهك مکتب شریفنده یومی ایکی بچق اقچه ایله مکتب وظیفه‌سی ویومی بر اقچه ایله جاغنده دورخان جهتلری عبدالله محلولندن محمده بیك یوز یتمش سنه‌سی صفرنده وینه صاحب الخیرك اوقافی وعقاراتی عشر محصولی معینه‌سیله وقفك تولیتی جهاتی اولادیت و مشروطیت اوزره متصرفی صالح فوتندن صلبی اوغلی ابراهیمه‌بیك یوزیتمش بر سندسی صفرنده وینه یومی درت اقچه ایله صلاخوان ویومی بر اقچه ایله موقد قنادیل جهتی محمدعلی محلولندن ارقرنداشی عبدالکریم بن علی یه بیك یوز یتمش طقوزسندسی جمادی الاخرنده وینه یومی ایکی صاغ اقچه وظیفه ایله وقف مزبورك کتابتی جهتی عمر بن علی محلولندن صلبی اوغلی صالح حلیفه‌یه بیك یوز سکسان

سنه‌سی محرمنده وینه مومی الیهك جامع شریفنه وقفی عقاراتندن یوی یدی اچه. وظیفه ایله امامت جهتی و یوی بش اچه وظیفه ایله خطابت جهتی و بنه اوچ اچه وظیفه ایله سر محفل و یس خوان و ملك خوان و نباء خوان جهتلری محمد محلولندن حافظ مصطفی بن الحاج محمده بیك یوز سکسان اتی سنه‌سی ذی الحجه‌سنده و بنه مومی الیهك جامع شریفلك وقفندن ا ق اوزره یوی بر بچق اچه. ایله ومدینهٔ موستارده وقف اولنان باغ محصولندن یوی اوچ اچه. جمعاً یوی درت بچق اچه ایله وعظیه جهتی شیخ حسن محلولندن صابی کبیر اوغللری الحاج عبدالوهاب و ملا مصطفایه علی الاشتراك بالاشارت شیخ الاسلام بیك یوز طقسان سنه‌سی ربیع الاخرنده توجیه وحلا هر برلری بشقه بشقه قید و براتیله مقید اولدیغی بعد احراج خصوص مزبور وجه محرر اوزره اولوب ووقف مزبورك تولیت وجهات سائره سنك قیدلری عسکری روز نامچه‌سنده اولدیغی افتخار الاماجد والاکارم بالفعل رئیس الکتابم اولان الحاج عمر وحید دام مجده اعلام ایتمکین صادر اولان فرمان عالیه امتثالا رئیس الکتابم مومی الیهك اعلانه نظراً اصحاب خیراتدن متوفی محمد بك ابن غازی عیسی بکك مدینهٔ سرای بوسنه‌ده واقع بنا ایلدیکی جامع شریف واوقافی مستفاتندن حاصل اولان غلانی اتل قلیل اولوب وتفریسی دخی ضایع ومحترق اولمغله بووجهله وتفریسی شروطنه ظفر ممکن اولمیوب جامع مذکورك خدامی و جابیدن دخی بعض کمسنه‌لر برمدتدنبرو طمع خامه اتباع و هر بری برر بهانه ایله خلاف شرط وقف ومغایر عمل قدیم عسکری براتیله بشقه بشقه یومیه وظیفه‌لر احداث ایلدکلرینه بناء جامع مذکور واوقافك مصالح وتعمیرینه غله وقفدن وفا ایلمدیکندن ماعدا جامع مذکور خراب ومائل تراب اولوب شموع وقندیله دخی ایقاد اولنمیوب وقف مذکوره بووجهله غدر اولندیغی حالا شروطیت اوزره متولیسی اولان ابراهیم خلیفه سنکه مولای مومی الیه ن طرفکه انها واشتکا واهالیدن بیغرض کمسنه‌لر دخی حال منوال محرر اوزره اولدیغی محالندن مجلس شرعده خبر ویردکلرینی ناطق عرض اولنمغله وقف مزبورك ربع وغلانی قراء ومزارعدن اولمیوب بالجمله مستفاتدن حاصل اولدیغی دفتر خاقانی ناطق وشرط واقف وعمل قدیمه مخالف مجدداً وظیفه احداثی خلاف شرع اولمغین متولیٔ مزبورك بدنده اولان صورت دفتر خاقانی ومحاسبه دفتری منطوقنجه وقف مذبورك مرتزقه‌سیچون قدیمدن تعیین اولنان وظیفه‌لر ایفا وتقریر وخلاف شرط واقف وعمل قدیم عسکری براتیله صکره‌دن احداث اولنان وظیفه‌لر محلندن رفع والغا وقیدلری ترقین ووقف مزبورك بقا وعمارینه سبب اولمغله بر منوال محرر خلاف عمل قدیم دفتر خاقانی ومحاسبه دفترندن حاج صکره‌دن احداث اولنان وظیفه‌لر محلندن رفع وترقین ومتولیٔ مذکورك وجه مذکوراوزرینه یدینه طغرالی فرمان عالیشانم عنایت واحسان اولنمق مثوبات جلیله‌دن اولدیغی بالفعل روم ایلی قاضیعسکری شرعیا تحیسی اولان مولانا أبو بکر زید علمه اعلام ایتمکین اعلامی موجبنجه امر عالیشانم صدورینی اعلم العلماء المتاخرین افضل الفضلاء المتورعین بالفعل شیخ الاسلام ومفتی الانام اولان مولانا محمد شریف ادام الله تعالی فضائله اشارت ایتمکین اشارتلری موجبنجه محدث جهات قیدلری الغا وترقین وعلم وخبر بابنده فرمان عالیشانم صادر اولمشدر بیورلدی وصول بولدقده بوبابده صادر اولان فرمان

جليل اقدرم موجبنجه عمل دحى برمنول محرر مولاى مشار اليهك اشارتلرى موجبنجه عسكرى
روز نامچه سنده اولان جهات محدثه نك قيدلرى رفع وترقين اولنمغله سنكه مولاى مومى اليه-ن
فيما بعد قيدلرى مرقن جهات مذكوره نك براتى سند اتخاذيله مزبورلره متولىء مذكورى وظيفه
مطالبه-يله تصدى ورنجيده ايتديرمبوب مضمون امر شريفله عامل اولا-ن شويله بيله-ن
علامت شريفه اعتماد قيله-ن تحريراً فى اوائل شهر شعبان المعظم لسنه اثنى وتسعين ومأة والف
قسطنطيه
المحروسه

„Visoki carski ferman.

„Ti moj nadkadijo muslimanski, vrijedni prvenče megju učenjacima, stupu uzvišenog šerijata, neka ti Bog uzdrži i pomnoži tvoje znanje, ti saraj-bosanski nadkadijo! Kada primiš ovaj moj visoki carski ferman, neka ti je ovo na znanje:

„Ti saraj-bosanski nadkadijo, Mehmed Emine Smajilpašiću, poslao si mome prejasnom prijestolu pismo, u kome javljaš: da je Ibrahim Haliła, priznati mutevelija vakufa umrlog Mehmedbega, sina Gazi Isabegova, u Saraj-Bosni, došao pred svjetli šerijatski sud i izjavio, da je prigodom velikog požara vakfija, po kojoj se je uvakufljenim imanjem pomenutog dobrotvora i vakifa Mehmedbega, sina Gazi Isabegova, upravljalo, izgorjela te je izgubljena pa sada zbog toga slučaja poslužitelji džamije ovog vakufa zahtijevaju i traže veću plaću i hoće da ustanove neke nepotrebne službene dužnosti i time da vakufske troškove povećaju, a osim toga i inače godišnji prihodi ovoga vakufa ne mogu da pokriju plaće imama, hatiba i drugih poslužitelja te ne ostaje i nedostaje troškova za osvjetlenje i popravak pomenute džamije, koja je već počela da se ruši. S toga ste tražili sa pismom ovamo u Carigrad upućenom, da se prepis ove vakfije iz carske defterhane izvadi i pošalje, i o tome slučaju i ti si, moj nadkadijo, svoje mnijenje i istinitost toga potvrdio. Prema tome i po iskazima, koji su u pohrani u mom carskom arhivu, tvrdi se, da je mesdžid Mehmedbega, sina Gazi Isabegova u Sarajevu, sa mojim carskim fermanom pretvoren u džamiju, da su prihodi od dućana u Sarajevu iznašali godišnje 11.528 akči a prihodi od čiftluka u Mostaru u Hercegovini 900 akči godišnje i da se je po starim računima na ovu bogomolju godišnje trošilo 12.928 akči. Za plaću hatiba davalo se po tri akče dnevno, za plaću imama po četiri akče dnevno, za plaću mualima po četiri akče dnevno, za plaću mujezina po tri akče dnevno, za plaću čišćenja i metenja džamije po jednu akču dnevno, za osvjetlenje i prostirku džamije po stotinu akči godišnje, za plaću knjižničara po dvije akče dnevno a u plaću dotičnog mutevelije da se računa od g. 1183. (= 1769.) deseti dio od svih prihoda a kao plaća za džiheti tarif[1]) da se daje jedna akča, dočim plaću za džabiju (onaj koji pobira vakufske kirije) odregjuje mutevelija po svojoj uvigjavnosti. I izdavanje ovih sviju plaća zabilježeno je u starim i novim tefterima i izkazima. Što se tiče još starijih džiheta (dužnosti) i novo ustanovljenih, to smo tražili opširno izvještaje iz dnevnika, vogjenih kod vojnih vlasti, koji dadoše slijedeća objašnjenja: Od prihoda vakufa Mehmedbegove džamije u Saraj-Bosni, koja je dobrotvorno djelo, postojali su ovi džiheti i plaće: tri akče za džiheti tarif nisu prije postojale, dočim se je plaćalo po tri akče dnevno povjereniku vakufa Ahmedu, koji je umr'o, te je ta dužnost

[1]) Džiheti tarif je neko učenje koje mujezin uči u petak, kad hoće imam da uči hutbu.

prešla na drugog Ahmeda, sina Alina, računajući od početka mjeseca džemazulahira 1156. (= 1743. g.) Džabiji ovog vakufa plaćalo se je po četiri akče dnevno; i ta dužnost poslije smrti bivšeg džabije Abdulkerima prešla je na Ahmeda, sina Alina, računajući od početka ramazana 1156. (= 1743. g.); dalje po četiri akče dnevne plaće mujezinu pomenute džamije, koje se počelo tek u mjesecu rebiulahiru 1159. (= 1746. g.) plaćati, (a to mjesto ostalo je smrću mujezina Abdullaha upražnjeno); dalje plaćala se po jedna akča dnevno džamijskom povjereniku, a ovo je, pošto je dignut povjerenik Abdulvehab, odregjeno Mehmed Halifi prijašnjem povjereniku i to računajući od mjeseca rebiulahira 1169. (= 1755. g.); dalje plaćalo se mektebskom hodži po dvije i pô akče dnevno i jednu akču za devrihanski džihet, koja su se mjesta smrću Abdullaha ustupila Mehmedu, i to računajući od mjeseca safera 1170. (= 1756. g.), a dotičnom muteveliji odregjen je deseti dio od sviju prihoda pomenutog vakufa, koji mu se u ime godišnje plaće daje sa pravom našljedstva. A pošto je bivši mutevelija Salih umr'o, postao je njegov rogjeni sin Ibrahim mutevelijom početkom mjeseca safera 1171. (= 1757. g.). Dalje bilo je odregjeno po četiri akče dnevne plaće mujezinu Muli a jedna akča dnevne plaće davala se pripaljivaču kandilja Mehmed Aliji, koji je umr'o, a tu dužnost naslijedio je njegov brat Abdulkerim, računajući od mjeseca džemazulahira 1170. (= 1756. g.); dalje su odregjene dvije zdrave akče dnevne plaće knjižničaru ovog vakufa, Omeru, sinu Alinu, koji je umr'o, a tu dužnost naslijedio je njegov rogjeni sin Salih Halifa, računajući od mjeseca muharema 1180. (= 1766. godine); dalje odregjeno je od prihoda džamijskih dobara po sedam akči dnevne plaće za imama ove džamije a po pet akči dnevne plaće za hatiba ove džamije, nadalje po tri akče dnevne plaće za nadmujezina i čitatelja pojedinih kurânskih dijelova, koje je smrću Mehmeda prešlo na Hafiz Mustafu, sina Hadži Mehmedova, i to računajući od mjeseca zilhidžeta 1186. (= 1772. godine); dalje odregjena je jedna i po akča od prihoda sarajevskih dobara i tri akče dnevne plaće od prihoda od vinograda u Mostaru, u svemu skupa četiri i po akče dnevne plaće za džihetvaiza (propovjedača), koje su smrću propovjedača Hasana prešle na njegove rogjene punoljetne sinove Hadži Abdulvehaba i Mula Mustafu na zajedničko uživanje. S toga se ove službe po predlogu šejh ul islama početkom mjeseca rebijulahira 1190. (= 1776. godine) potvrgjuju a svi su ovi zapisi naposebno zavedeni i beratima utvrgjeni i svi se zapisi nalaze u dnevnicima vojničkih vlasti zavedeni, što potvrgjuje Hadži Omer, reis ul kutab (t. j. ministar inostranih djela) i o tome svoje riješenje izdaje te se na osnovu toga riješenja utvrdilo, da su vakufi džamije dobrotvora Mehmedbega sina Gazi Isabegova, odnosno prihodi od ovog vakufa vrlo umanjeni i neznatni, da je vakfija, t. j. zavjetno pismo pomenutog dobrotvora izgorjela i zagubljena pa da se zbog toga ne ispunjavaju svi uslovi zavjetnikovi i poslužitelji iste džamije kao nezahvalnici izmišljaju i stvaraju neke nove službe i dnevne plaće te čak ni prihodi ove džamije ne mogu pokriti troškove popravka i opravka ove džamije i njoj pripadajućih nekretnina pa se džamija, u kojoj se ni kandilji ne pripaljuju, nalazi skoro u ruševnom stanju, što je štetno po tu bogomolju. Tu okolnost potvrdili su, kako ti to ovamo javljaš po prijavi dotičnog mutevelije Ibrahim Halife, vjerodostojnim iskazima, napisanim kod tamošnjeg šerijatskog suda, otmjeni gragjani. Prihodi ovoga vakufa ne dolaze od ziratnih zemalja, nego od čistih nekretnina u zgradama, što se i u protokolima arhiva tvrdi, a pošto se neki poslužitelji naprotiv uslovima zavjetnikovim uspostavljaju nove službe i plaće, koje su oprječne šerijatskim propisima, treba ove svakako ukinuti i treba po iskazima arhiva i po računima dotičnog mutevelije, kod koga

se isti nalaze poslužiteljima ove džamije odrediti plaće po starim propisima, koji se ni najmanje ne kose uslovima zavjetnikovim, a one ustanove, koje su poslije toga ustanovljene, valja konačno ukinuti i vratiti vakuf u staro imovno stanje te utvrditi, a o svemu tome da se pomenutom muteveliji izda moj carski ferman grbom ukrašeni.

„Zahtjev ovakog sadržaja podnio je rumelijski kazasker i šerijatski sudac Mevlana Ebu Bekir, na osnovu čega je moj najpreči doglavnik, veliki šerijatski nadsudija, mudri i visokoumni velikodostojnik šeih ul islam Mevlana Mehmed Šerif, komu neka Bog umnoži znanje, zatražio, da izdam moj carski visoki ferman i da naredim, da se nove ustanove u ovoj džamiji ukinu i da se postupa po starim propisima i uslovima zavjetnika. S toga sam se našao ponukanim izdati ovaj moj visoki carski ferman, kojim naregjujem, da se po predlogu pomenutog najvećeg sudije postupa i da novo ustanovljene službe, koje u dnevnicima vojničkih vlasti ne postoje, čim vam ovaj moj carski ferman stigne u ruke, ukinete i da pazite, da se takvi slučajevi nedogagjaju i da se po starim spisima ravnate te da se dotičnom muteveliji u njegovim dužnostima nikakve smetnje i zapreke ne čine, nego da se tačno po ovoj mojoj carskoj zapovjesti postupa.

„Neka tako znaš i mojim nalozima da se pokoravaš.

„Pisano u početku mjeseca šabana 1192. (= 1778. godine) u Carigradu".

Da je kasnije muteveliluk oduzet od njegova potomstva i prenešen u Sarajevo, to nam tvrdi slijedeći mutevelijski berat, koji se nalazi u sidžilu broj 52. na strani 57.

Berat glasi ovako:

برات شريف عاليشان

مدينهٔ سراى بوسنه‌ده واقع صحاب خيراتدن مرحوم غازى محمد بك نام صاحب‌الخيرك احيا ايلديكى وقفنك وظيفهٔ معينه ايله اولاديت ومشروطيت اوزره متوليسى اولان ابراهيم بن صالح فوت اولوب يرى خالى وخدمت لازمه ى محلول ومعطل قالمغله يرينه متوفاى مرقومك صلبى كبير اوغللرى ارباب استحقاقدن اشبو رافعان توقيع رفيع الشان خاقانى سليمان وصالح نام قرداشلرده هر وجهله لايق ومحل ومستحق اولملريله توليت مذكور وظيفهٔ معينه‌سيله متوفاى مرقومك محلولندن توجيه اولنوب يدلرينه برات شريف عاليشانم ويرلمك رجا سنه اقضى قضاة المسلمين قاضيسى مولانا شيخ زاده السيد محمد سعيد زيدت فضائله عرض ايتمكين موجبنجه مزبوره‌لره صدقه ايدوب اشبو برات همايون عنايتمقرونى ويردم وبيوردمكه بعداليوم واروب مزبور سليمان وصالح نام قرنداشلر ذكر اولنان وقفك متوفاى مرقومك يرينه بروجه اشتراك وبروجه مشروطه متوليلرى اولوب دوام عمر ودولتم ايچون دعايه مداومت كوسترمه شويله بيلوب علامت شريفه اعتماد قيله‌سز تحريراً فى اليوم الحادى عشرين من شهر ربيع الاول لسنه سبع وعشرين ومأتين والف

قسطنطنيه

„Visoki carski berat!

„Pošto je dosadanji mutevelija merhum Gazi Mehmed begova vakufa u Sarajevu, Ibrahim, sin Salihov, umr'o, i to njegovo mjesto skopčano sa izvjesnom plaćom i uslovljeno pravom našljedstva ostalo upražnjeno i nepopunjeno te je s toga tamošnji šerijatski sudac Mevlana Esejidi Mehmedi Sajid Šehović — komu neka Bog znanje pomnoži — predložio umrloga mutevelije punoljetne rogjene sinove Sulejmana i Saliha,

koji su za tu službu podesni i sposobni i da na to imaju pravo, molio, da se isti na upražnjeno mjesto mutevelije sa ustanovljenom plaćom imenuju i postave i o tome, da im se moj carski visoki berat izda: izdajem na osnovu ovog predloga njima ovaj moj visoki carski ferman besplatno i naregjujem, da od danas ova braća Sulejman i Salih u ovom vakufu na mjesto umrlog budu zajedničke mutevelije sa izvjesnom odregjenom plaćom i sa poznatim uslovima vakifovim i da svoje dužnosti bez pogrješke obavljaju i mole se Bogu za mene i moje carstvo. Neka to znadu i neka se mojim naredbama pokoravaju.

„Pisano dana 21. rebijulevela 1227. (= 1812.) u Carigradu."

*

Iza toga je ovaj vakuf ne malo sav upropašćen i danas dobiva nešto prihoda od čiftluka iz Mostara, imade jedan mali dućan u Saračima u Sarajevu i nešto se od mukate naplaćuje: jednom riječi: da ovu bogomolju ne potpomaže novčanim sredstvima g. Muhamed Enveri ef. Kadić stanovnik iste mahale, ona bi se već davno zatvorila i srušila.

Prije nekoliko godina g. Kadić je isposlovao neku malu potporu od bivše vakufske uprave za popravak minare, koja se bješe nagela da sruši, te je on pomoću svojom popravi a gori rečeni mekteb, koga nije bilo moguće obnoviti, preuze g. Muhamed Enveri ef. Kadić na se, da na mjestu mekteba podigne o svom trošku dućan od solidnog materijala u korist ove džamije i tu je gradnju već otpočeo.

*

Uz ovu džamiju od kibleta ima jedna tekija, koja se zove „Bistrigin hanikah", o kojoj sam pisao, kad sam opisivao carevu džamiju, a za dokaz, da i dan danas šehovi ove tekije uzimaju desetinu od nekih sela, donosimo slijedeći carski berat, koji glasi:

برات شریف عالیشان

ارباب استحقاقدن اشبورافع توقع رفیع الشان خاقانی بوسنوی ابراهیم خلیفه زید حلاحه دیوان همایونه عرضحال ایدوب بوسنه سنجاغنده ویسوقه ناحیه‌سنده اوچ بیك یوز درت اقچه پازار بیه‌لاویچ وبیك درتیوز التمش اقچه پازار جرقوماق وبیك سکز یوز اون ایکی اقچه پازار ویراناق و بیك اوچیوز اقچه پازار دورمارنه شمدی یعنی نام دیکر وودووویی نام قریه‌لرك جهت معیشت اولق اوزره عشرویی ایله مدینهٔ سرایده واقع محمد بك جامع قریبنده خانقاهك مشیخته متصرف قرندالی یعقوب ولدش شیخ محمد افندی فوت اولوب قرأ مرقوم ایله مشیختی محلول اولمغله محلولدن کندویه توجیه ویدینه برات عالیشانم ویرلمك ابدء استدعای عنایت ایتمکین موجبنجه توجیه اولنمق فرمانم اولمین حقنده مزید عنایت شاهانم ظهوره کتوروب بیك یوز سکسان سنه‌سی جمادی الاولی بك اون دردنجی کونی تاریخله مورخ ویریلان رؤس همایونم موجبنجه بو برات همایونی ویردم ویبوردمکه مزبور بوسنوی ابراهیم خلیفه زید صلاحه واروب متوفای مرقوم قرندالی یرینه خانقاه مذکورك مشیختنه متصرف اولوب ادای خدمت ایلدکده نصکره یوندن اول جهت معیشت الملق اوزره قریهٔ مزبورلرك عشرویی ایله مشیخت مذکوره یه توجهله متصرف اولمکلرایسه مزبور دحی

اولوجهله متصرف اولوب اشبو برات عاليشانمه مغاير طرف اخردن هيچ فرد مانع ومزاحم اولميوب دخل تعرض قلميه‌لر شويله بيله‌لر علامت شريفه اعتماد قيله‌لر تحريراً فى ليوم العشرين من جمادى الاخر لسنة ثمانين ومأة والف

وصل واصلنا فى ٢٧ من شعبان سنه ١١٨١

بمقام اسلامبول
المحروسه

Sadržaj visokog carskog berata:

„Ibrahim efendija Halifa, Bošnjak, podnio je mome carskom prijestolu molbu, u kojoj navagja, da je njegov brat Jakub, koji je bio šeh u tekiji u blizini Mehmed begove džamije u Sarajevu, umro i to njegovo službeno mjesto šehovsko ostalo prazno i nepopunjeno te moli, da on na mjesto umrlog mu brata u toj tekiji bude za šeha izabran i imenovan i da se o tome imenovanju izda moj visoki carski berat, jer da mu to mjesto po pravu i pripada.

„Za izdržavanje ove tekije odregjeno je, da se kupi desetina od niže navedenih sela u Visočkoj nahiji u Bosanskom Sandžaku, i to: 3104 akči od sela Bjelemića, 1460 akči od sela Jave, 1812 akči od sela Vrbnjak, 1300 akči od sela Domarine.

„Na osnovu njegove molbe udostojao sam ga svoje carske milosti te ga imenovao za šeha pomenute tekije i ovi moj carski berat mu dne 14. džemazulevela 1180. izdao te rečenom Ibrahim Halifi Bošnjaku zapovijedam, da tu upražnjenu službu tekijskog šeha zauzme i vrši i kako se do sada desetina od navedenih sela za izdržavanje te tekije primala, neka se na taj način i odsele prima i naplaćuje. Naregjujem dalje, da se ovome mome carskome beratu niko ne protivi niti mu ikakve smetnje stavlja a primite na znanje i prema tome postupajte.

„Pisano 20. dan džemazul ahira 1180. (= 1766. god.) u Carigradu.“

XXXIII. Mekteb Hadži Osman-bega Dženetića na Bistriku.

Na kraju Bistrik mahale stoji na lijevoj strani uz Bistrik Dženetića Hadži Osmanbega mekteb. Hadži Osmanbeg napravio je ovaj mekteb pred svoju smrt i naredio da se ukopa u dvorištu njegovom, gdje je i ukopan s nekoliko članova svoje porodice. *(Slika 57.)*

Slika 57. Dženetića mekteb na Bistriku

Mekteb je bio još prije četiri godine od čerpića, stara zgrada, ali ga je vakufska uprava srušila i iz temelja sazidala novi muški mekteb, kome nema para u našem lijepom Sarajevu.

Ovdje donosimo merhum Hadži Osmanbegovu vakfiju s kratkim sadržajem.

جنتی زاده الحاج عثمان بك
ابن المرحوم علی بكك مكتب صبیانه دائر وقفیه‌سیدر

الحمد لله الواقف علی كل حال المنزه عن التغییر والانتقال والصلواة والسلام علی محمّد الموصوف بمكارم الاخلاق ومحاسن الخصال وعلی آله واصحابه العارجین الی معارج الكمال اما بعد اشبو وقفیهٔ جلیل الشان وجریدهٔ بدیع العنوانك تحریر وانشاسنه بادی وتسطیر واملاسنه عادی اولدركه مدینهٔ سرای بوسنه‌ده چوقه‌جی سلیمان محله‌سنده ساكن جنتی زاده الحاج عثمان بك ابن المرحوم علی بك نام صاحب الخیر طرفندن تحقق عذر شرعی به بناء وقف آتی الذكرك شروط وقیودینی تقریره بما هو النهج الشرعی وكیل ثابت الوكاله‌سی بلتك حسام الدین محله‌سی ساكنلرندن درویش علی أفندی بن علی مجلس شرع شریف شایخ الاوتاده موكل مومی الیه ذكر آنی وقفنه متولی نصب وتعیین ایلدیكی محدوم اصالتلزوملری اولوب سواری ردیف عساكر شاهانه امراسندن بیكباشی علی بك مواجهه‌سنده اقرار صحیح شرعی واعتراف صریح مرعی ایدوب موكلم مومی الیه احوال عالم بی ثباته عبرت وبصیرت ایله نظر ایدوب جناب رب الارباب جلت عظمته حضرتلری كندیلرینه احسان ایلدیكی نعم جلیله‌یی ملاحظه برله عنان اختیاری سمت خیراته صارف اولوب نیت خالصه ایله وطویت صادقه ایله وقف آتی صدورینه دكین مسلك ملك صحیحنده منسلك مار الذكر محمد بك محله‌سنده واقع برطرف بابی زاده بكلرك منزلی وطرفینی عبد القادر بیكزاده بیكلرك ملك منزل وباغچه‌لری وطرف رابعی طریق عام ایله محدود وممتاز برقطعه عرصه‌ینی واوزرنده مبنی ایكی باب اوطه‌لریله مدینهٔ مزبوره‌ده فشنكچیان عتیق سوقنده كائن برطرف واقف مومی الیه الحاج عثمان بك محزن جداری وبرطرف درویش ابراهیم اغا محزنی وبرطرفی فشنكجی عبدیه عبد اللهك ورثه‌لری عرصهٔ حالیه‌سی وطرف رابعی طریق عام ایله محدود وممتاز عرصه‌سی سنوی اوچیوز طقسان ایكی آقچه مقاطعهٔ قدیمه‌لو عیسی بك وقفی وبناسی مؤكلم واقف مومی الیهك ملكی اولدیغی بربرینه متصل ایكی باب دكانرینی وكذلك طراقچیان عتیق سوقنده واقع برطرفی متوفی ترابو الحاج صالح افندی دكانی وبرطرفی قصبه زاده‌نك محزن جداری وطرفینی طریق عام ایله محدود وممتاز اولوب سنوی یوز اللی اتی اقچه مقاطعهٔ قدیمه‌لو عیسی بك وقفی وبناسی موكلم واقف مومی الیهك ملكی برباب دكان ووراسنده بر باب محزنی دخی جمله عقار واملاكندن افراز وامتیاز برله حسبةً لله المتعال وطلباً لمرضاته فی كل الاحوال وقف صحیح شرعی مؤبد وحبس صریح مخلد ایله وقف وحبس ایدوب شویله شرط وتعیین ایلدیكه ذكری سبقت ایدن برقطعه ملك عرصه‌سنده عبد القادر بكزاده بیكلر منزلی جانبندن طولاً یكرمی التی زراع وطریق عام طرفندن اوچ زراع بحساب تربیعی اوچیوز اوتوز سكز زراع یری افراز واولا واقف مومی الیهك مرغ روح قفس تندن طیران وجسدلری بی جان قالدقده عرصهٔ مقررهٔ مذكوره‌ده دفن اولنمق وبعده سائر اقربا وتعلقاتندن وفات ایدنلر ایچون مدفن ومزارستان اولمق اوزره تعیین وتخصیص ایدوب وذكر اولنان ایكی عدد اوطه مكتب صبیان اولوب

عرصهٔ باقیه ده مکتب مذکوره ده معلم صبیان بولنانلر ضبط واستکاری سبزه وسائره زرع ایله انتفاع اولنهلر ودخی شـویله شرط ایلدیکه مکتب مذکورده هرکیم معلم صبیان اولور ایسه هر یوم سورهٔ یس شریفی برکره وسورهٔ اخلاص شریفی اوچ کره تلاوت ایدوب ثوابنی موکلم وقف مومی الیهك روحه اهدا ایدهلر ودخی دکاکین مذکوری باید متولی هر سـنه اجارهٔ جاری ایله آخره ایجار اولنوب اجاره حاصلهدن هر سنه عرصهٔ مذکوره نك مقاطعهٔ مذکوریی جانب وقف مذکوره ادا ودکاکین مذکوره نك تعمیرینه مقتضی مصارفات واقعهسنی بعـد الاخراج اجاره مذکورهدن باقی قلان مبالغ هر نه مقدار اولور ایسه التی اچهیه اعتباراً درت اچهسی مکتب مذکورده هرکیم معلم صبیان اولور ایسه سـنوی اولمقدار وظیفدیه متصرف اوله و بر اچهسی ید متولیده محفوظ اولوب مکتب مذکورك لدی الحاجه تعمیرینه صرف اولنه و بر اچهه دخی وقف مزبوره هرکیم متولی اولور ایسه وظیفهسی اولمق اوزره متصرف اوله ودخی شـویله شرط ایلدیکه محدوملری مومی الیه علی بك مادامکه لابس حیات اوله وقف مزبوره متولی اولوب بعد وفاته اولاد ذکوری واولاد ذکورینك اولاد ذکوری بطناً بعد بطن وفرعاً غب اصل ما تعاقبو وتناسلو تولیت مذکوره متصرف اولهلر واولاد ذکوری بعد الانقراض تولیت مذکوره وجهات سائره مرقومهنك توجیه وتعیینی مدینهٔ مزبوره ده اجرای احکام دین مبین واحیاء اعلام شرع متین ایدن موالی عظام و حکام ذوی الاحترام افندیلر حضراتنك رأی منیر و تدبیرلرینه مفوض اوله دیو تعیین شروط وتخصیص قیود وتبیین عقود براه ختم کلام واستیفاء مرام ایتدکدنصـکره بالجمله ذکر اولنان عرصـه ایله اوزرنده مبنی اوطهلری وعرصهای وقف اوزرنده مبنی دکاکین ومحزن مذکوری فارغاً عن الشواغل متولی مومی الیهه تسلیم ایلدیکنده اولدخی وقفیت اوزره بالتولیه قبض وتسلم وسائر متولیلرك اوقافده تصرفلری کبی تصرف ایلدی دیدکده غب التصدیق الشرعی امر وقف تمام وحال تسلیم انجام بولمش ایکن وکیل مرقوم درویش علی افندی سمت وفاقدن جانب شقاقه سلوك ایله وقف مزبوردن بالوکاله رجوع ومتولی مومی الیه ایله خصومت ونزاعه شروع ایدوب وقف منقول مفخر ائمهٔ فحول امام اعظم ابو حنیفه نعمان ابن ثابت الـکوفی حضرتلرینك مذهب خطیر ورأی منیرلرنده غیرصحیح ووقف عقار دخی صحیح لـکن غیر لازم اولمغله موکلم مومی الیه وقف مزبوردن رجوع ایدوب ذکری مسبوق عرصه ایله اوزرنده مبنی اوطهلری وعرصهای وقف اوزرنده مبنی دکاکین ومحزن مزبور ابنیهلرینی کالاول ملـکنه ادخال ایدرم دیدکده متولیء سخن ساز جواب باصوابه آغاز ایدوب اگرچه حال ذکر اولنان منوال اوزره در لـکن امام محمد ابن حسن الشیبانی روایتی اوزره دکاکین ومحزن مذکورك وقفیتی صحیح اولوب عارف صمدانی ابن ابی یوسف الشهیر بالامام الثانی رأی خطیرلرنده واقفك مجرد وقفت قولیله وقف صحیح ولازم و صحت لزومی مستلزم اولمغله رد و تسلیمدن امتناع وبالتولیه خصومت ونزاع ایدوب وقف مذکورك صحت ولزومنه حکم اولنق مطلوبمدر دیدکده حاکم صدر کتاب طوبی له وحسنماب افندی حضرتلری طرفینك مقدماتنه نظر وسبطل خیر اولمقدن حذر ایدوب عالماً بالخلاف الجاری بین الائمة الاسلاف

ومرعيا بجميع ما لابد من فى لحكم بالاوقاف على رأى من يراه من الائمة المجتهدين وقف مزبورك
اولا صحته وثانياً لزومه وشروط مذكورك جوازينه وانف بومى اليه اضافت ايله وكيل مرقوم
درويش على افندى مخضرنده حكم صحيح شرعى وقضاء صريح مرعى ايتمكين وقف مزبور صحيح
ولازم وحبس صريح ومتحتم اولدى من بعد نقض وتحويلى محال وتبديل وتغييرى عديم الاحتمال
اولدى فمن بدله بعد ما سمعه فانما اثمه على الذين يبدلونه ان الله سميع عليم واجرالوقف على الله
الجواد الكريم جرى ذلك وحرر فى اليوم الخمس من شهر ذى الحجه لسنة ثلاثه وستين وماتين
والف

ـــ
ـــ
ـــ
بلوكى ملا احمد فيض اه بك الحاج محرم بك ملا صالح اشكنه ملا ابراهيم حوجيك عبدالله
اغا اينجه اغا صالح اغا ژيغه زاده اغيك ابراهيم مخضر حاجو حسيب زاده على افندى
عبدالله راشد افندى الحاج صالح حمزه ملا صالح عبديحوجيك ملا احمد حماجى حاجى عثمان اوغلى
ملا محمد غرابلى زاده كسرى زاده ملا شريف حماى زاده ملا ابراهيم زركر يماق صالح
ملا مصطفى وغيرهم

*

„Vakfije Hadži Osmanbega Dženetića, sina Alibegova, koji se odnosi na dječački mekteb.

„Hvala bogu, poznavaocu svakog vremena, nedosežnom od propasti i prolaznosti; neka je selat i selam Muhamedu, koji je obdaren najljepšom ćudi i načelima, i njegovoj kućnoj obitelji i onim drugovima, koji su bili postigli vrhunac znanja i sreće. Uzrokom je pisanju ove oporuke slijedeći: Hadži Osmanbeg Dženetić, sin umrlog Alibega i stanovnik Čokadži Sulejman mahale u Sarajevu, opunomoćio je ispred sebe za očitovanje i uknjiženje niže slijedećeg oporučnog zavjeta Derviš Ali efendiju, sina Alina, stanovnika Peltek Husamudin mahale u Sarajevu, koji došavši lično pred ovaj šerijatski svjetli sud očitova, da je njegov vlastodavac za niže slijedeće uvakufljenje postavio mutevelijom svoga sina, konjičkog majora u pričuvi, Alibega Dženetića, te u prisustvu ovoga kao punomoćnik vakifov očitova slijedeće: Moj vlastodavac Hadži Osman beg Dženetić, shvativ biće ovoga svijeta i nadajući se vječnom uživanju na onom drugom svijetu, odvažio se, da učini i izvrši dobrotvorno djelo te je u svrhu toga zavjetovao jedno zemljište, na kome su napravljene dvije sobe u Mehmedbegovoj mahali, u granicama s jedne strane zgrada Babića našljednika, s druge i treće zgrada i bašča našljednika Abdulkadirbega a s četvrte put, zatim dva dućana sa miljčevima u ulici staroj fišekčiskoj, koji graniče s jedne strane zidom magaze njegova vlastodavca, sa druge Derviš Ibrahimovom magazom, sa treće praznim zemljištem našljednika Abdullaha fišekčije a sa četvrte putem, na koje se nekretnine plaća Isabegovu vakufu 392 akče godišnje stare mukate, a osim toga jedan dućan i za legjima ovoga jednu magazu u staroj tarakčiskoj čaršiji[1]) u Sarajevu, koji graniči s jedne strane dućanom merhum Hadži Salih ef. Trebe, s druge duvarom magaze Kasubića a s treće i s četvrte putem, na koje se nekretnine plaća godišnje 156 akči stare mukate Isabegovu vakufu a odvojivši ove nekretnine od svoga cjelokupnog nepokretnog imanja, ustupa ih na dobrotvorne svrhe i za navijek ih u to ime stvarno i istinito zavjetuje uz slijedeće uvjete: da se od navedenih zavjetovanih

[1]) Sada Kundurdžiluk.

zemljišta sa strane miljča i zemljišta Abdulkaderovih našljednika ostavi u duljinu dvadeset i šest aršina a od strane puta tri aršina zemljišta, u svemu dakle 338 kvadratnih aršina, te da se na ovom odvojenom zemljištu napravi groblje i da se u tom groblju on, kad mu dogje sugjeni čas da umre, ukopa a poslije njega da se i njegova porodica u ovom istom groblju sahranjuje. Da se od one dvije gore spomenute uvakufljene sobe sagradi dječački mekteb a na preostalom zemljištu da može mualim, koji bude u ovom mektebu, za svoje potrebe sijati zelen i druge usjeve. Dalje, da je dotični mualim, koji bude u ovom mektebu, dužan svaki dan za spas duše vakifove proučiti po jedan put „jasîn šerif" a po tri puta „ihlas", da pomenute dućane ovlašteni mutevelija svake godine izdaje za primjernu kiriju u najam i da od one najamnine najprije plati propisane godišnje pristojbe mukata nadležnom vakufu, da od toga ove dućane po potrebi opravlja i popravlja a od ostatka ovih prihoda, ma koliko toga bilo, da od 6 akči četiri akče dnevne plaće daje mualinu, koji u ovom mektebu bude nauku predavao, jednu akču da zadržava dnevno mutevelija za opravak mekteba a jedna akča dnevno da se izdaje kao plaća muteveliji, koji bude u ovom vakufu. Dalje stavio je uslov, da njegov sin, pomenuti Alibeg, bude mutevelijom ovoga vakufa do svoje smrti, a kad on umre, da to pravo pregje na njegovu mušku djecu s koljena na koljeno, a kad bi ovi izumrli, da mutevelijom izabere i imenuje dotični šerijatki sudac, koga on za sposobna i podesna po svojim bistrim nazorima pronagje. Izgovoriv ovlašteni punomoćnik rečene uslove, dodade još, da ove uvakufljene nekretnine predaje bez ikakvih tereta i nameta na raspolaganje i upravljanje pomenutom muteveliji, a ovaj potvrdi, da ih je kao mutevelija na raspolaganje primio, obećavši, da će sa njima upravljati kao i ostale vakufske mutevelije. Kad se gore napisano sve dovršilo i htjelo da se privede u zakonitu valjanost, pomenuti derviš Ali efendija, kao ovlašteni zastupnik vakifov, oprovrgnu svoja očitovanja na drugu stranu i reče: Ja odustajem od uvakuvljenja ovih nekretnina i stvar smatram spornom, jer po propisima i nazorima velikog imama Ebu Haniše Numana ovo uvakufljenje nije istinito, premda se zna, da se nekretnine ove vrsti mogu uvakufiti; ali pošto se ovo uvakuflenje smatra kao naručeno, to ja od njega odustajem i u ime vlastodavaca tražim, da mi se u posjed i vlasništvo povrati. Na ovo prisutni mutevelija odrješito odgovori ovo: I ako stvar tako stoji, ipak po propisima i nazorima velikog imama Muhameda, sina Hasanova, ovo se uvakufljenje smatra kao stvarno i istinito a po nazorima drugog imama Ebu Jusufa uvakufljenje smatra se kao svršen čin, čim se rekne, da dotični vakif to i to uvakufljava: s tih osnovanih razloga ne mogu dozvoliti, da se uvakufljene nekretnine oporučitelju vrate, nego zahtjevam, da se o tome izreče osuda. Raspravljajući šerijatski sudac, komu neka da Bog moć, da teške stvari lahko rješava, uzevši u pretres sve gornje navode, izreče osudu, da je ovo uvakufljenje istinito, potrebno i uslovi da su stvarni, te da nema mogućnosti, da se oporučitelju povrate, nego se ovo uvakufljenje zakonom osnažuje i ovom osudom potvrgjuje. Ko bi ovo oprovrgnuo, neka ga Bog na strašnom sudu kazni.

„Pisano 5. dan zilhidžeta 1263. (= 1846. god.).

„Svjedoci ovoga: Mula Ahmed Buljugija, Fejzulahbeg, Hadži Muharembeg i ostali."

XXXIV. Careva, Latinska ćuprija i Ćumurija.

Careva ćuprija.

Još prije nego li Osmanlije osvojiše čitavu Bosnu sagradio je čuveni državnik Gazi Isa beg u Sarajevu jednu drvenu džamiju na istom mjestu, gdje i sada stoji Careva džamija a prema ovoj sagradio je drvenu ćupriju na rijeci Miljacki.

Kad je Sultan Fatih Mehmed han II. u Bosnu lično došao i osvojio cijelu zemlju, došao je pred njega rečeni Gazi Isa beg, da mu se pokloni i predao mu džamiju, što ju je sagradio. Od toga se vremena džamija i ćuprija prozvaše carevom. Po vremenu ova se je drvena ćuprija obarala dok je nije bujica rijeke sasvim uništila te je u mjesto ove, godine 916. (= 1510.), Gazi Husrevbeg, sin Abdulgafur begov, načinio od lijepo tesanog kamena novu kamenitu ćupriju. *(Slika 58.)*

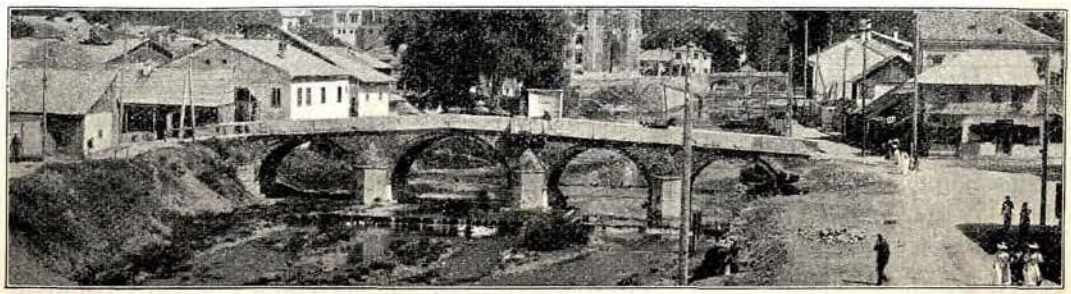

Slika 58. Careva ćuprija.

Prigodom velike poplave godine 1038. (= 1628.) i ova se ćuprija porušila, a poslije toga do godinu dana popravio ju je i opravio o svom trošku sarajevski posjednik Hadži Husein aga Haradžlija.

Isti udes zadesio je i opet ovu kamenitu ćupriju godine 1206. (= 1791.), te je poplavom porušena, ali godinu dana kasnije popravio ju je o svom trošku sarajevski trgovac i dobrotvor Hadžimustafaga Bešlija a onda je čuveni učenjak i ulema kadijskog reda, Mehmed Džudi efendija Čohadžić, stanovnik Hadži Isatove mahale u Sarajevu, u čijoj je porodici bilo mnogo učenjaka i kadija, spjevao u slavu opravka ove ćuprije jednu pjesničku kiticu, koja je uklesana bila s istočne strane u korkaluku [1]).

Ovaj natpis glasi *(slika 59.)*:

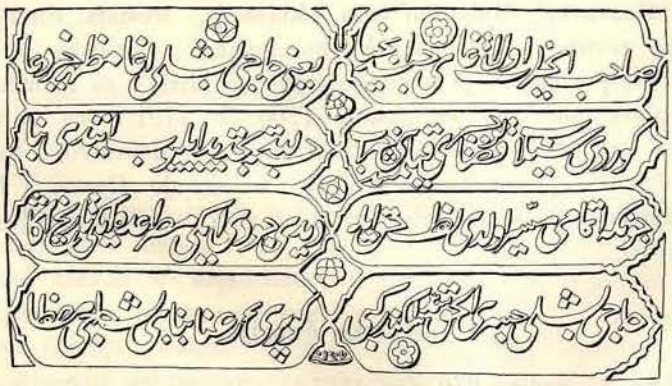

Slika 59. Natpis Careve ćuprije.

To jest:

„Gosopodar dobročinstva i prvak darežljivih ljudi, a to je Hadži Bešlaga, vrijedan lijepa spomenika.

[1]) Na sredini ćuprije bijaše mala izbočna terasa sa kamenim klupama, na kojima bi se prolaznici odmarali. To je takozvani korkaluk.

„Ugledav kako je nenadana bujica ovu ćupriju porušila, za božiju ljubav ju obnovi i napravi.

„Kad mu bi sugjeno, da je s pomoću božijom dovrši, Džudija mu izreče u dvije kitice dva datuma.

„Hadži Bešlina ćuprija zaista je stalna kao Aleksandrov zid; ćupriju lijepu napravi Bešlija Hadži Mustafa" god. 1206. (= 1791.).

Isti Hadži Bešlija napravio je i tri dućana kraj ove ćuprije s istočne strane Miljacke i uvakufio ih za popravak podova ispod ćuprije a na to odnosi se šerijatski hudžet.

„Uzrok je pisanju slijedeći:

„Pošto je prije dvije godine božijom prividnosti usljed poplave i velike bujice rijeke Miljacke u Sarajevu stara Careva ćuprija na ovoj rijeci više od polovine porušena i time narodu prolaz i promet spriječen te je zbog toga narod u velikim poteškoćama, obnovio sam godine 1207. (= 1792.) od svoga čistoga imetka poplavom porušene dijelove ove ćuprije i ćupriju iz temelja u staro stanje priveo, pa pošto su i podovi ispod ove ćuprije često puta izloženi truleži, to sam i njih opravio i popravio. Osim toga sam sa desne strane ove ćuprije na praznom zemljištu načinio tri dućana i to: jednu ekmekčinicu i jednu aščinicu a na lijevoj strani iste jednu bakalnicu te sam zavjetovao, da se od kirija ovih dućana odvaja koliko treba i da se za opravak i popravak ovih podova potroši. I zavjetujući ove dućane za navijek, pridržavam sebi pravo, da ja budem dok sam god u životu mutevelijom ovoga vakufa, a poslije moje smrti da bude mutevelijom ovoga vakufa moj stari iskusni i vjerni sluga Fejzullah Bajraktar, koga ovim dokumentom imenujem mutevelijom. Kad se svi gornji opravci i popravci obave, što preteče od prihoda ovih dućana, to ostavljam muteveliji pomenutom na raspolaganje i u što god ih on potroši, to mu priznajem, te se zbog toga ovi zvanični dokumenat napisa i pomenutom muteveliji predade, da ga gdje treba može pokazati.

„Pisano 15. šabana godine 1208. (= 1793.). Svjedoci ovoga: Hadži Mehmed Ablagija, Hadži Abdaga Boiga, Isabeg, trgovac, Mehmed baša Turbe, dućanski komšija, Osman aga Hasanović, Muharem baša, ekmeščija, Mustafa, sin njegov, i drugi."

Ova ćuprija porušena je prije nekoliko godina a gradska općina načinila je modernu od betona, pomaknuv je nekoliko koračaja bliže u os Konak ulice.

Uslijed poplave porušene su godine 1206. (= 1791.) sve sarajevske ćuprije, a da se namaknu prometna sredstva sagradio je tadašnji dobrotvor i zakupnik tahmisa, Hadži Nuhan Bičakčić, prema svome tahmisu, a izmegju Careve i Latinske ćuprije jednu drvenu ćupriju, koja je do prije četrdeset godina na istom mjestu postojala, ali je sada davno nema.

Latinska ćuprija.

U sidžilu broj 2., godine 973. (= 1565.), piše, da je malo prije ove godine sarajevski ajan, po imenu Ali Ajni beg, sagradio ovu ćupriju od kamena. Godine 1206. (= 1791.) porušila je nagla bujica rijeke Miljacke ovu ćupriju te je ostala nekoliko godina ruševna.

Kasnije je sarajevski trgovac i veliki bogataš, stanovnik Nedžar Hadži Ibrahimove mahale (Mjedenica), Hadži Abdullah aga Briga, sin Ibrahimov, pred svoju smrt odredio trećinu od svog imanja, da se potroši u dobrotvorne svrhe.

Kada je god. 1212. (= 1797.) umro, došli su sarajevski ajani, ulema i ostali gragjani pred šerijatski sud i zamoliše dotičnog kadiju, da se od gori navedenog vasijeta Brigina ponovi ova ćuprija i od kamena sazida.

Molba sarajevskih gragjana ima ovaj sadržaj:

معروض داعیء دولتلریدر که

مدینهٔ سرای بوسنه‌ده ساکن اشراف قضاة کرام ومدرسین ووجوه اهالی مجلس شرعه کلوب تقریر کلام وبسط عن‌المرام ایدوب برقاچ سنه مقدم مدینهٔ سرایدن جریان ایدن نهر میلاچقه کثرت باران سبیله عظیم طغیان ایدوب بلدده بیکك سرای سمتنده واقع جامع عتیق محله‌سنده اولان احجاردن جسری کسر هدم وکلی خراب ایتمکله اصحاب خیراتدن اولوب بوندن اقدم وفات ایدن برنجه دیمکله عریف الحاج عبدالله نام متوفانك برموجب وصیت ثنی مالی وجوه خیرات و حسناته علماء عظام ومدرسین کرام ووجوه اهالی نظارت وانفاذلریله صرف اولنمق اوزره وصیت وتنفیذ وصایاسنه دخی احمد جیران علمداری وصی مختار نصب وتعیین ایدوب جسر مذکورك مجدداً بناسنی بالاتفاق رأی وصواب کوریلوب انجق بناء مذکوره‌ده مهارتی نمایان اولان طاشجی معمارلاندن صنعتده باهر ومجرب الاطوار لوبین‌قضاسنده متمکن معمار ذی ریستو یکرمی نفر نجارك بناء مذکوره‌ده بولنملری محتاج کلی ویومیه‌لری رایج اولدیغی اوزره عن نقد وصی مختاری یدندن آلنمق اوزره رابطهٔ تویه‌یه ربط اولنمغین نجاران مسفورلرك بر آی اقدم قضاء لوبیندن اخراج و مدینهٔ سرایه ایصاللریچون لوبین قاضیسی افندی داعیلریله ضابطانه خطاباً بیورلدیء خطیر استدعای عنایت ایتملریله اولکه واقع الحال بالالتماس حضور عالیلرینه اعلام اولندی اولبابده امر لحضرت من‌له‌الامر حرر فی‌الیوم‌الثالث‌والعشرین‌من جمادی‌الاخر لسنة اثنی عشر ومأتین والف

الداعی لدوام دولتکم العالی
حسن اسعد القاضی بمدینهٔ سرای
بوسنه

„Preuzvišenom Gospodinu!

„Sarajevski odlični gragjani, kadije i muderisi dogjoše osobno pred ovaj šerijatski sud i izjaviše slijedeće:

„Prije nekolike godine nabujala je veoma rijeka Miljacka, koja teče kroz Sarajevo, te je potopom mnoge štete učinila i tom prigodom do temelja srušila kamenitu ćupriju na njoj u Carevoj mahali u neposrednoj blizini begluka (današnje Franje Josipa kasarne) te je naša želja, da se ova porušena ćuprija obnovi S toga smo našli za shodno, da se ova ćuprija podigne dobrotvornim legatima nedavno umrlog Hadži Abdullaha Brige, čuvenog dobrotvora, koji je treći dio od svog cjelokupnog imetka ostavio u dobrotvorne svrhe i za izvršioca ovih dobrotvornih djela postavio Ahmed Bajraktara Džirana a nadzorništvo njegovih dobrotvornih gragja povjerio je nama: s toga smo mi jednoglasno zaključili, da se za gradnju ove ćuprije dobave najvještiji majstori, a ti su neimar Risto i njegovih dvadeset drugova zidara, koji stanuju u varoši Ljubinju, te je nužno da se ovi za gradnju ove ćuprije što prije dobave i da im nadnice po čaršijskoj vrijednosti plaća odregjeni izvršioc oporuke dobrotvorca i da se

u tome smislu ljubinjskom kadiji pošalje visoka naredba. Po zahtjevu gori navedenih odličnih gragjana podastirem Vam pismenu želju i molbu.

„Pisano 23. džemazul ahara godine 1212. (= 1797.). Hasan Esad, kadija sarajevski m. p.“.

Na ovu prestavku izdao je tadašnji bosanski guverner Mustafa paša slijedeću bujruldiju:

باصح دولتلو مصطفی پاشا والیء بوسنه حالا

لوبین قاضیسی افندی وضابطانی

درون اعلامده ایها واستدعا اولندیغی وجهله ابنیهٔ خیریهٔ مذکوره‌ده اعمال اولنمق ایچون
معمار مسفوری یکر نفر نجاران ایله قضاء مذکوردن معرفت شرعله ترتیب واخراج و ایجاب ایدن
یومیه‌لری وصی مختار طرفندن ویرلمك اوزره بر آن اقدم مدینهٔ سرایه ارسال وایصال ایتدرمکه
اهتمام ومسارعت ایلیوب اغماض ومسامحه کونه حالاندن تحاشی ومباعدت ایلیه‌سز دیو

فی غرهٔ ب سنه ۱۲۱۲

„Gospodinu ljubinjskom kadiji i upravitelju kotara.

„Kao što je u šerijatskom ilamu napisano, naregjujem Vam, da što prije spremite dvadeset zidara sa pomenutim neimarom u Sarajevo a njihove nadnice plaćati će se od strane izvršioca legatova i da u tom poslu neoklijevate.

„Pisano početkom redžeba god. 1212. (= 1797.).“

Kad su ovi zidari u Sarajevo došli. sastavio je rečeni izvršioc legata u prisustvu sarajevskih gragjana i majstora proračun za gradnju ćuprije i nekolicine dućana i soba uz nju, od kojih će prihodi služiti za budući popravak ove ćuprije.

Taj proračun glasi ovako:

Za čišćenje baščaršije	36	groša	—	para,
za trošak izvagjenog materijala oborene ćuprije iz vode . . .	137	„	39	„
„ zidarske nadnice, kojih je bilo 2419 plaćeno	2549	„	20	„
„ hljeb za 111 dana	165	„	—	„
„ putni trošak zidarima, 28 nadnica po 60 para	42	„	—	„
„ 12 komora po 5 groša	60	„	—	„
knjigonoši 2. put plaćeno	18	„	—	„
za nadnice zidarima za 1081 dan izdano	924	„	22	„
„ 1460 nadnica izdato	608	„	—	„
zidarskom ćehaji za 99 dana plaćeno	99	„	—	„
za kreč, irgate i drugi materijal	63	„	—	„
„ crni barut izdato	43	„	15	„
nejmaru zidarskom za dvije duge haljine izdato	50	„	—	„
zidarima i nadničarima dato peškeša	20	„	—	„
za zidarski teferić dato	50	„	—	„
„ prenoćište zidara dato	20	„	—	„
opet za prenoćišta dato	30	„	—	„
Jovanu neimaru za 76 nadnica izdato	114	„	20	„
Maksimu kovaču dato	189	„	21	„
za 12 testera zidarskih	13	„	—	„
„ $42^1/_2$ oke gvožgja	8	„	25	„

za 2004 velika kolca izdato . . . . . 121 groša — para
„ 324 komada velikih hrastovih kolaca dato . . . . . 224 „ — „
„ 14½ tovara hrastova drveta po 21 p. na tovar . . . . . 8 „ — „
„ 140 velikih smrčevih drveta dato . . . . . 142 „ 15 „
„ 250 srednjih smrčevi drveta dato . . . . . 218 „ — „
„ 206 komada hrastovih drveta dato . . . . . 96 „ 34 „
„ baskija čemera . . . . . 34 „ — „
„ 312 velikih podnica . . . . . 391 „ — „
„ 300 komada trenica . . . . . 75 „ 20 „
„ zemlju i pijesak u 1769 tovara dato . . . . . 263 „ 21 „
Ahmedu Tasčiji i njegovim drugovima dato . . . . . 368 „ — „
Grgi Tasčiji plaćeno . . . . . 130 „ — „
Trifku Tasčiji plaćeno . . . . . 46 „ — „
za 2047 komada sedre plaćeno . . . . . 1896 „ — „
„ 263 oke olova dato . . . . . 204 „ — „
„ 489 tovara kreča . . . . . 532 „ — „
„ 390 tovara kamena za kaldrmu i duvarove . . . . . 62 „ — „
„ kreč opet dato . . . . . 24 „ — „
„ gvožgje i klince . . . . . 449 „ — „
„ 83 tezgere . . . . . 16 „ 36 „
„ 6 pletenih kola . . . . . 18 „ — „
„ užeta . . . . . 20 „ — „
„ lopate, ćuskije i trnokope . . . . . 60 „ — „
čaušima i radnicima bakšiša . . . . . 80 „ — „
za 2179 komada šindre . . . . . 89 „ 32 „
„ tavanske daske . . . . . 32 „ — „
„ 196 oka ćetena . . . . . 9 „ — „
Hasanagi nadzorniku kreča dato . . . . . 50 „ 20 „
dato pisaru, što je na ćupriji napisao natpis . . . . . 8 „ — „
plaćeno klesaru za natpis . . . . . 2 „ — „
za zemljište s desne strane plaćeno . . . . . 280 „ — „
„ zemljište s lijeve strane . . . . . 354 „ — „
„ trošak zvaničnog izvida . . . . . 435 „ — „
dato Hasanu bajraktaru za 130 dana nadzora . . . . . 130 „ — „
za vanredni trošak . . . . . 300 „ — „
„ dovršenje dviju kuća i za ćeremid . . . . . 562 „ — „

„Svega skupa potrošeno za zidanje ove nove ćuprije i okolnih zgrada suma od 13.435 groša, koje je potrošio Ahmed Bajraktar izvršioc legatov.

„Napisa ovi račun sa znanjem šerijatskim i sarajevskih prvaka sarajevski kadija Esejid Mehmedi Sadullah Numanpašić".

Ovaj račun zaveden je u sidžilu broj 38. na strani 144.

Po svršetku ove ćuprije spjevao je Mehmed Emin efendija Isević, tada glasoviti pjesnik, ovaj tarih *(slika 60.)*:

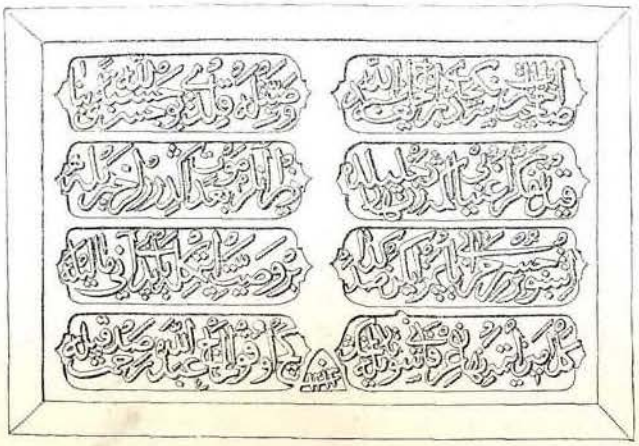

Slika 60. Natpis Latinske ćuprije.

„Dobrotvor zapovjednik mrtve straže Abdullah Briga napravi ovu porušenu ćupriju za božiji hator.

„Promisli na bogataše, pa ih nemoj spominjati sa zlima, jer se oni iza smrti spominju po dobročinstvima.

„Ovaku jednu porušenu ćupriju, koju nebi napravilo stotinu siromaha, napravio je on jednom oporukom svojim imetkom.

„Hodi Emine, ne sakrivaj znanja, izgovori joj datum:

„Kada god pregješ preko ćuprije, prouči Hadži Abdullaha blagoslov iz svega srca. God. 1213. (= 1798.).“

God. 1303. (= 1886.), kad je uz Miljacku načinjen kej, proširilo je ovu ćupriju gradsko poglavarstvo a ploča sa tarihom tada je dignuta.

Ova se ćuprija zove „Latinskom“ zato, jer je s desne strane Miljacke od davnine bio takozvani Latinluk, u kome stanovaše katoličko žiteljstvo Sarajeva.

„Ćumurija.“

Niže Latinske ćuprije, gdje se nalazi današnja željezna ćuprija, koju narod zove Ćumurijom, bijaše mala drvena ćuprija, koju je sagradio sarajevski ajan Hadži Hasan. Nju spominje ovaj šerijatski hudžet, koji se nalazi u sidžilu broj 2. od god. 973. (= 1565).

محمیهٔ سرای عسس بانیسی اولان احمد بن اورج نام کمسنه محمیهٔ سرایده فرنکلر محله‌سنده ایوان ووتودراغ ومیحایلو ولد پراغیك وپتره ولد دیراغیك وشیمون ولد مارتین وغیریلری مجلس شرعه احضار ایدوب ایتدیکه حاجی حسن کوپروسندن فرنکلر محله‌سی مزبور فرنکلر کیجه ایله بکلمکه مقدما ضامن اولمشلردر حالیا بکلمك ایچون تهدید وتنبیه اولنسون دیو طلب ایلیز ذکر اولنان ذمیلره وغیریلرینه محله‌لرین بکله‌سونلر دیو تنبیه و تأکید اولندیغی اجلدن غب الطلب قید سجل اولندی تحریراً فی ۲۵ ربیع الاول سنه ۹۷۳

Sadržaj:

„Ases baša[1]) u gradu Sarajevu, Ahmed, sin Oručov, dovodi pred ovaj šerijatski sud Ivana, Kudraga, Mihajla Dragića, Petra Dragića i Šimuna, sina Martinova i druge te veli slijedeće:

„Franci (Latini) franačke mahale prije su obećali, da će obnoć čuvati ćupriju Hadži Hasanovu te sada tražim, da im se strogo naredi, da pomenutu njihovu mahalu po noći čuvaju.

„Kako stari ljudi vele, ova se ćuprija prozvala zato „Ćumurijom", što su u staro vrijeme donosili bakali garu od ćumura i bacali je pod ovu ćupriju".

XXXV. Bakrbabina džamija na At mejdanu.

Pošav od At mejdana — danas Franje Josipa I. trga — zapadu, bijaše jedna džamija, koja se zvala Bakrbabe Hadži Alije džamija a narod je zvao „na At mejdanu". Džamija je bila od ćerpića ozidana i pokrita šimlom i ćeremitom a svojom veličinom i prostorom spadala je megju najveće. U nje bila je kamenita minara a minber, ćurs i musandera od drveta bili su krasno izragjeni. Na desnom i lijevom duvaru bilo je po šest prozora a od kibleta i soha po četiri prozora.

Sofe su bile veoma prostrane i ogragjene finim parmacima, nad njima su stupci držali krov. *(Slika 61.)*

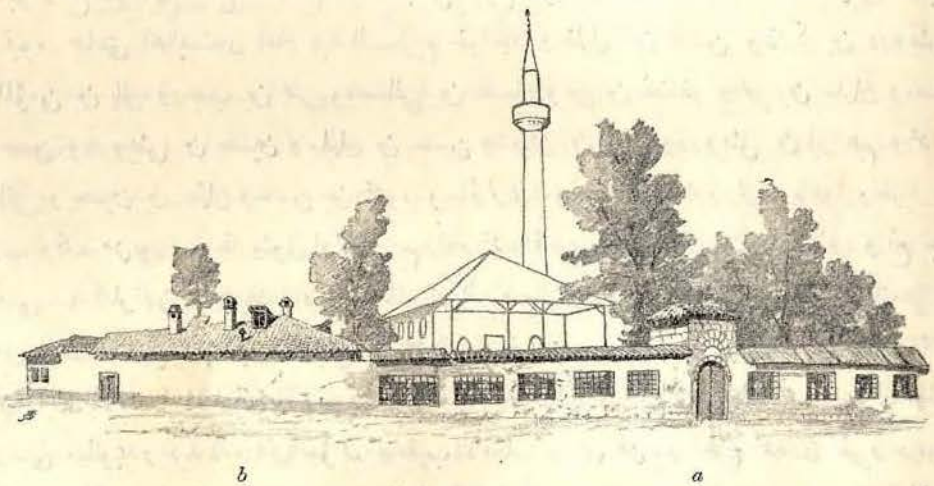

b *a*

Slika 61. *a* Džamija Bakrbabe Hadži Alije, *b* medresa Misirije Hadži Smail efendije.

Pri ulazu u džamiju, na desnu stranu, bile su dvije česme a u dvorištu bilo je šest česama, koje je po kronici Mula Mustafe Bašeskije bio napravio neki Hadži Ibrahim Tulić a kasnije ih popravio Hadži Arif aga Bičakčić.

Hadži Alija Bakrbaba podigao je ovu džamiju godine 951. (= 1544.). Minara je bila vrlo majstorski i vještački napravljena, tako, da joj u Sarajevu nije bilo ravne. Kraj džamije, do samoga džamijskog harema na zapadnom kraju, sagradio je isti dobrotvor i jedan dječački mekteb. Da li je kakve gotovine za održavanje džamije i mekteba ostavio, to nisam mogao pronaći, samo sam našao u sidžilu od godine

[1]) Noćni čuvar čitavog grada.

973. (= 1565.), da je neka Fatme hanuma za rečeni mekteb zavjetovala nekolike hiljade akči gotovog novca a tadašnji mutevelija Rizvan halifa davao ga je na kamate. Ove godine bili su imam i hatib Mustafa hodža a mujezin Memi Halife, sin Hadži Sulejmanov.

Iza toga je ova džamija neko vrijeme bila ruševna, te ju je obnovio Hadži Mehmed Medbesarović (medbesar znači dalekovidac), stanovnik pomenute mahale. Ovu okolnost tvrdi merhum Ćose Halil paša u svome iskazu predloženom porti godine 1112. (= 1700.), gdje izmegju ostaloga veli, da je nova džamija u Bakrbaba mahali navalom inovjeraca izgorjela, ali su iza kratkog vremena ovu džamiju obnovili stanovnici mahalski. Za njezine potrebe zavjetovao je isti nekolike hiljade akče gotovog novca, koji se spominje u mutevelijskim računima, koje ćemo niže navesti.

Ovoga vremena bio je u ovoj džamiji imam nekakav Mehmed Halifa, hatib Ismajil, prvi mujezin Mehmed, a drugi mujezin Ismajil.

Jedan hudžet, koji se odnosi na ovu džamiju glasi ovako:

متولئ سابقدن مال وقفی اخذ ایدن کمسنه فوت اولوب بر قریه اهالیسی کفیل اولدیغنی
متولئ جدید ادعا وکفلا یمیندن نکول ایتملرینه حکم صورتیدر

محمیهٔ سرایده خیراتی جمیله وحسنات جزیله صاحبی مد بصر زاده الحاج محمد وقفی متولیسی اشبو رافع البرهان الحاج محمد نام کمسنه مجلس شرع شریف لازم التوقیرده محمیهٔ مزبور ناحیه‌سنه تابع قیوه جماعتی اهالیسندن امام عبد الکریم خواجه وخلیل ابن حسن وذاکر بن دروبش و عبدالمؤمن بن بالی ورجب بن عمر ومصطفی بن حسام وعلی بن غضنفر وعمر بن سلیمان ومصطفی بن حسن ودرویش بن حسین وسلیمان بن حسن وشعبان بن عثمان ودرویش بن ابراهیم ومحمد بن مصطفی و حسین بن عثمان وحسن بن محمود وسائرلری مواجهه‌لرنده اوزرلرینه دعوا وتقریر کلام ایدوب وقف مزبوره سابقا متولی اولان سیم زاده محمد افندی یدندن هرسك سنجاغنده واقع چانچه قصبه‌سی ساکنلرندن سنان بك زاده عمر بك نام کمسنه مال وقف مذکوردن عن الاصل آلتمش بیك آقچه‌یی استدانه ایدوب قبل الادا وفات ایتمکن مبلغ مزبوری امر وقبولی حاویه کفالت صحیحهٔ شرعیه ایله بالاده اسامیلرینی مسطور قریه مذکور اهالیلری کفیل اولمشلردر سؤال اولنوب الویرلمسی مطلوبمدر دیدکده اثرالسؤال وعقیب الانکار مدعی مزبور الحاج محمددن تقریر دعواسنه مطابقه بینه طلب اولندقده اتیان بینه‌دن اظهار عجز ایتمکن استحلاف اولندقلرنده مسطور الاسامی اولان قریهٔ مذکور اهالیلری یمیندن نکول ایتملریله مبلغ مذکوردن کلا و بعضا متوفای مزبور عمر بك یدندن اخذ و استیفا ایتیوب و یاخود طرف شرعیه‌دن بر طریقله ذمتی مطالبه‌دن ابراء و اسقاط ایتدوکنه مدعی مزبور الحاج محمده یمین تکلیف اولندقده اولدخی یمین بالله العلی الاعلی ایله مصدق اولدقدنصکره موجبیله مبلغ مطلوب مذکور آلتمش بیك آقچه‌یی مزبورونك ادالرینه بعد الحکم ما وقع بالطلب کتب اولدی حرر فی الحادی والعشرین من شوال المکرم سنه ۱۰۹۵

„Mutevelija poznatog sarajevskog dobrotvora Hadži Mehmeda Medbesarovića, Hadži Mahmud, došao je lično pred ovaj šerijatski sud i optužio stanovnike općine Kijeva, kotara sarajevskog, i to: Hodžu Abdulkerima, imama, Halila Hasanovića,

Saćira Derviševića, Abdulmumina Balića, Redžeba Mehmedovića, Mustafu Husamovića, Alija Gazanferovića, Omera Sulejmanovića, Derviša Huseinovića, Sulejmana Hasanovića, Šabana Osmanovića, Derviša Ibrahimovića, Mehmeda Mustafića, Huseina Osmanovića, Hasana Mahmudovića i ostale i u prisustvu istih rekao je, da je bivši mutevelija pomenutog vakufa Mehmed effendija Gjumišić od imetka vakufskog pozajmio u gotovom novcu Omer begu Sinanbegoviću iz Čajnića, okružja hercegovačkog, sumu od 60.000 akče, pa pošto je pomenuti dužnik Omer beg Sinanbegović umro a ovaj dug nije isplatio, a za osiguranje ovog duga jamčili su gori pomenuti stanovnici općine Kijeva, tražim, da se taj dug od njih naplati.

„Ovaj navod tužiteljev tuženi sasvim porekoše i zato se zatražiše od tužitelja svjedoci; ali pošto on izjavi, da za dokaz toga duga nema svjedoka, to se ponudiše tuženi, da polože prisegu, da nisu bili jamci i platci toga duga. Ali oni uskratiše polaganje prisege i zatražiše, da tužitelj mutevelija Hadži Mahmud položi prisegu, kako ovaj dug od umrlog dužnika Omer bega niti putem šerijata, niti kojim drugim načinom nije naplatio, što tužitelj i učini i u tom smislu prisegu položi, na osnovu čega tuženi budu osugjeni, da plate utuženu svotu od 60.000 akče, što im bude saopćeno.

„Pisano 21. ševala godine 1095. (= 1684.)“.

Slijedeći hudžet svjedoči nam, da je Hadži Mehmed Medbeserović uvakufio za ovu džamiju gotovine.

متولی دور شرعی لحوقیله مجتمع اولان مرابحه‌دن اثبات صورتیدر

مدینهٔ سرایده واقع مد بصر زاده الحاج محمد وقفی متولیسی اولوب زمرهٔ مدرسیندن اشبو رافع الکتاب سلیمان افندی بن عیسی افندی مجلس شرع خطیر لازم التوقیرده مدینهٔ مزبوره‌ده افرنك محله‌سی اهالیسندن میحو ولد میحایلو نا ذمی مواجهه‌سنده بالتولیه اوزرینه دعوا و تقریر کلام ایدوب بوندن اقدم مرقوم میحو مال وقف مزبوردن عن الاصل اون اوچ بیك آقچه‌یی استدان دور شرعی لحوقیله برموجب شروط واقف سنوی بیك اوچر یوز قچه جانب وقفه مزبور مرابحه ویرمك اوزره التزام ربح ایدوب الحالة هذه عن الاصل مبلغ مذکور اون اوچ بیك آقچه ایله اوچ سنه‌ده مجتمع اولان رابحهٔ شرعیهٔ مرقومه‌دن اوچ بیك طقوز یوز آقچه‌یی مرقوم میحودن طلب ایلدکده اراده تعلل ایدر سؤال اولنور آلویرلم مطلوبدر دیدکده غب السؤال و عقیب الانکار مدعیء مزبوردن مدعاسنی بینه طلب اولندقده عدول احرار رجال مسلمندن محمد حلمی بن مصطفی چلبی وعثمان چلبی بن رضوان نام کسنه‌لر لاجل الشهادة مجلس شرعده حاضران اولوب اثرالاستشهاد الشرعی فی الواقع بوندن اقدم مرقوم ذمی میحو مال وقف مزبوردن عن الاصل مبلغ مذکور اون اوچ بیك آقچه‌یی استدان ودور شرعی لحوقیله سنوی بیك اوچر یوز آقچه جانب وقف مزبور مرابحه ویرمك اوزره حضوریزده التزام ربح ایدوب بروجه مدعا مرابحهٔ شرعیه‌سن اوچ سنه‌ده اوچ بیك طقوز یوز آقچه ذمتنده مجتمع اولمشدر بز بو خصوصه بو وجه اوزره شاهدلرز شهادت دخی ایدرز دیو هر بری ادارهٔ شهادت شرعیه ایلدکلرنده بعد التعدیل والتزکیه شهادتلری خیر قولده واقع اولدقده نصکره موجبیله مبلغین مطلوبین مذکورین اون آلتی بیك

طقوز یوز آقچه جانب وقف مزبور مرقوم میخودن بعد الحکم الشرعی ما هو لواقع سلخ صفر سنه ۱۱۰۷

„Mutevelija vakufa Hadži Mehmeda Medbeserovića u Sarajevu, Sulejman efendija Isević muderis, došao je lično pred ovaj svjetli šerijatski sud i u prisustvu Miće Mihajlovića, stanovnika Latinske mahale u Sarajevu, i ovoga tužio, da mu je prije izvjesnog vremena od vakufskog imetka posudio u gotovom novcu svotu od 13.000 akči, da mu na ovu svotu daje 1300 akči godišnjih kamata, kako su i ugovorili i kako te kamate odgovaraju šerijatskim propisima; a pošto su za tri prošle godine kamate narasle na 3900 akči, tražim da se i ove kamate sa glavnicom od tuženog Miće Mihajlovića u korist vakufa naplate.

„Na pitanje tuženi Mićo Mihajlović zaniječe ovaj dug sa kamatama sasvim a za dokaz toga duga zatražiše se od tužitelja svjedoci i on pred ovaj sud dovede Mehmed Hilmiju, sina Mustafe Čelebije i Osmana Čelebiju, sina Rizvanova, otmjene muslimane, koji na stavljena im pitanja dadoše slijedeće očitovanje: Prije nekog vremena uzajmio je u prisutnosti našoj tuženi Mićo Mihajlović od pomenutog vakufskog imetka svotu od 13.000 akči i pred nama se obvezao na pozajmljenu svotu plaćati 1300 akči godišnje kamate, s toga dakle duguje on doista sa kamatom od tri godine pomenutom vakufu 13.000 akči glavnice i 3900 akči kamata. Mi to znamo i tako svjedočimo. Pošto se ovo njihovo svjedočenje kao istinito potvrdilo, to se osudi tuženi Mićo Mihajlović, da plati pomenutom vakufu svotu od 16.900 akči i ova se osuda izdade.

„Pisano koncem safera 1107. (= 1695.)“.

Godine 1262. (= 1845.) zavjetovao je nekakav Hadži Mehmed Bičakčić, sin Fazlulahov, iz Bakrbabine mahale ovoj džamiji jednu svoju magazu i sobu u Halačima ulici. Njegova se vakfija nalazi u 80. sidžilu u kutubhani Careve džamije a datirana je 27. šabana 1252. (= 1845.) Mutevelijom svoga vakufa imenovao je Hafiza Mustafu ef. Furdu, sina Abdulahova, a objekt vakufa bijaše magaza i uz nju kirajdžijska soba u Halačima, koja je graničila magazama Mula Hasana Pomaje, Mula Hasana Tokića, Hafiz Hasan ef. Hadži-Jahjaefendića, vakufom hrvatinske česme i javnim putem, a plaćalo se je za nj mukata Tur-Alibegovu vakufu. Od prihoda vakufa imala se plaćati najprije mukata, dalje imamu Bakrbabine džamije godišnje po 50 groša, dvojici mujezina po 10 groša a osim toga imalo se kupovati i paliti svake godine po jedna mukava od 4 oke. Što bi preostalo prihoda, imao je mutevelija davati na kamate od 10—11% a time popravljati zavjetovane nekretnine.

Nekoliko godina kasnije zavjetovala je Najila, kći Ahmedagina iz Ajaspašine mahale neke nekretnine u Sarajevu i okolici a jedan dio namijenila je i ovoj džamiji. Iz vakufname u 85. sidžilu, str. 76. pisane 5. ševala 1266. (= 1848.) saznajemo, da je objekt vakufa deset dijelova od njenih 32 dijela dućana i magaze u Sarajevu kraj Careve ćuprije i mlina u Kobiljdolu, džematu butmirskom a osim toga 3000 groša gotovine. Mutevelijom imenovan je Hadži Mehmed Semiz iz Hadže Kemaludin mahale a od prihoda imao je davati vajizu, koji će propovijedati u Bakrbabinoj džamiji, po 100 groša godišnje, potrošiti po 50 groša za mukavu, koja će se paliti u istoj džamiji, a za spas njene duše i njenih roditelja imao je kupiti o svakom kurban bajramu po 3 ovna od sto groša. 150 groša opredijeljeno je za popravak uvakufljenih predmeta a ostatak dopao je muteveliji kao plaća.

Ova je džamija bila vrlo široka i vidna. Godine 1295. (= 1878.), u vrijeme okupacije, uzeta je za vojničko slagalište te je kroz nekoliko godina ostavši bez

opravke i popravke došla sasvim u porušeno stanje i najposlije god. 1312. (= 1895.) oborena sa munarom. Gore spomenuti mekteb je vakufska uprava oborila i na zemljištu istog podigla je golemu vakufsku zgradu.

Uz harem spomenute džamije, na istočnoj strani, napravio je g. 1154 (= 1741.) Ismajil efendija Misrija jednu medresu od deset soba, koja i dan danas postoji i u njoj se uči. Za uzdržavanje njeno uvakufio je nekoliko hiljada akči gotovog novca i jedan han u Mačkovcu, što razabiremo iz ove molbe:

دولتلو عنایتلو عامهٔ فقرا ومساکینه لاسیما ایتام بیکسان مرحمتلو افندم سلطانم حضرتلری
دولت واقبال وسعادت واجلال ایله صاغ اولسون عرضحال یتیم بیکس بودرکه چراغ خاص داعیء
بالا خلاصلری اولان بابامز فلان مقتولاً فوت اولوب مدینهٔ مزبوره‌ده خیراتی واقعه مرحوم
مصری الحاج اسماعیل نام صاحب الخیرك چلبی بازاری قضاسنه تابع ماچقووچه‌ده بنا ووقف ایلدکی
خانك اجاره‌سندن آلمق اوزره و یومی وظیفهٔ معلومه‌سیله بوندن اقدم متولیسی اولان قنطاری
مصطفی آغا زاده عبدالباقی تولیت مذکوره‌یی حسن رضاسیله بابام متوفای مزبور حیواتنده قصر ید
و فراغت ایلدکی بالتواتر مجلس شرعده اخبار اولنمغین فضیلتلو ملا افندیمز حضرتلری آستانهٔ
دولت اشیانه‌یه عرض و افاده ایتمکن مراحم اصفانه ومکارم دستورانه‌لرندن نیاز ومتضرعدرکه
بودردمند بیکس ویتیم بی مددرس قوللرینه ترحماً وتکرماً تولیت مذکوری بو داعیء دولتلرینه
توجیه ویدیمه برات عالیشان احسان بیورلمق رجاسیله دولت علیه‌یه تحریر بیورمالری بابنده لطف
وکرم واحسان دولتلو عنایتلو افندم سلطانم حضرتلرینکدر

حرر فی ۲۲ ل سنه ۱۱۶۹

عبداه

„Preuzvišeni gospodaru, milosniče uboge sirotinje, neka te Bog sa državom u zdravlju i sreći poživi. Ovu poniznu molbu podnosim Vam i javljam Vam, da je moj otac prije uslijed umorstva umro a dok je bio živ, uživao je izvjesnu sumu mutevelijske plaće kao mutevelija uvakufljenog jednog hana, po dobrotvoru Hadži Ismajil efendiji Misri, koga je isti dobrotvor u selu Mačkovcu, rogatičkog kotara podigao i uvakufio. Čuo sam od ljudi, da je moj otac još za života ovaj muteveliluk sa plaćom pred šerijatskim sudom dragovoljno ustupio Abdulbakiragi Kantariji, sinu Mustafaginu i da je dotični šerijatski sudac poslao o tome izvješće u Carigrad; ali pošto sam vrlo siromašnog stanja, to ponizno molim Vašu preuzvišenost, da meni milostivo povratite i podijelite tu mutevelijsku službu i da mi o tome visoki carski berat isposlujete, što zavisi od vaše milosti i dobrote.

Pisano 22. ševala god. 1169. (= 1755.)

Abdullah.

Godine 1188. (= 1774.) napravio je Abdullah efendija Kantamirija, stanovnik Jakub pašine mahale (Magude), prema rečenoj medresi vrlo lijepu knjižnicu, na četiri čoška od klesanog kamena, u koju je bio uvakufio sve svoje ćitabe a kasnije i svoju kuću u Magudi u korist Misrine medrese i svoje kjutubhane, što tvrdi šerijatski hudžet od 9. šabana 1212. (= 1797.) u 37. sidžilu na strani 204.:

مدینهٔ سرای بوسنه‌ده یعقوب پاشا محله‌سی ساکنه‌لرندن ایکن بوندن اقدم وفات ایدن خدیجه بنت الحاج مصطفی نام متوفایك وراثی لابوین قرقرنداشلری ریحانه وعارفه و برموجب وصیت ثلث مالی تنفیذینه وصیء مختاری ملا مصطفی بن احمد افندی انحصاری تحققندنصکره مرسومه ریحانه خاتون طرفندن منزل آتی البیانده حصه‌سنی طلب و دعوایه وکیل اولدیغی ذات مزبوره‌ئی معرفت شرعیه ایله عارفان پلتك حسام الدین محله‌سی ساکنندن زوجی حافظ ملا صالح بن صالح وکبکبیر محله‌سی ساکنندن ماچقو اوغلی ملا عبد الله ابن ملا احمد نام کمسنه‌لرك شهادتلریله وکالت ثابت وثبوت وکالتنه حکم شرعی لاحق اولان الحاج عیسی محله‌سی ساکنندن فیرو و ملا صالح بن ابراهیم وکذلك مزبوره عارفه طرفندن منزل آتی البیانك حصه‌سنی طلب ودعوایه وکیل اولدیغی ذات مزبوره‌ئی معرفت شرعیه ایله عارفان اولان خواجه زاده الحاج مصطفی محله‌سی ساکنندن درزی سلیمان بشه ابن یعقوب ومزبور حافظ ملا صالحك شهادتلریله وکالتی ثابت وثبوت وکالتنه حکم شرعی لاحق اولان حلاج داود محله‌سی ساکنندن غورو الحاج مصطفی آغا ابن الحاج عمر موکله‌سی مزبوره عارفه‌نك اذنیله مجلس شرعده توکیل ایلدیغی غزغان الحاج علی محله‌سی ساکنندن قارو عبد الله بشه ابن حسن نام کمسنه‌لر هر بری مجلس شرع خطیر لازم التوقیرده متوفاة مرسومه‌نك ربیبی ووصیء مختاری اشبو رافع الکتاب مزبور ملا مصطفی طرفندن تحقق عذر شرعی به بناء منزل آتی البیانك خصومت ورد جوابه بما هو المنهج الشرعی وکیل مسجل سرعیسی اولان چقرقچی مصلح الدین محله‌سی ساکنلرندن حمامی ملا عثمان بن محمد افندی محضرنده هر بری باوکاله اوزرینه دعوی وتقریر کلام ایدوب متوفاة مرسومه خدیجه خاتون مقدم فوت اولان زوجی موستاری احمد افندینك جملهٔ ترکه‌سندن اولوب سالف الذکر یعقوب پاشا محله‌سنده واقع تحدید وتوصیفدن مستغنی بر باب ملك منزلده زوجه‌سی متوفات مرسومه خدیجه خاتونه ارثاً منقله اولان ثمن حصه‌سنی دفتر قسامه ادخال وموکلریمز مرسومتان ریحانه وعارفه‌یه اصابت وانتقال ایدن حصه‌لرینی ضبط اتمك مراد ایلدیکمزده اشبو ملا عثمانك موکلی مزبور ملا مصطفی ممانعت ومنزل مذکوری مستثنلاً ضبط وتصرف ایدر سؤال اولنوب موجب شرعیسی اجرا وحصهٔ ارثیه‌لرینی ضبط اولنمق باوکاله مطلوبیمزدر دیدکلرنده غب السؤال وکیل مرقوم ملا عثمان جوابنده فی الواقع بروجه ادعا منزل مذکوری متوفای اول قنطیری عبد الله افندی ابن حمد بن الحاج محمد وقفی اولوب مؤکلم مزبور ملا مصطفی نك بابه‌سی مزبور احمد افندی وقف مذکورك متولیسی اولوب مومی الیه دخی شویله شرط اتمشدر که منزل مذکورك سکناسی اولان واقف موی الیهك حفیدی مرحومه قزی عارفه‌نك صدری اوغلی ملا مصطفی‌یه وبعد وفاته اولاد اولادینه قرناً بعد قرن وبطنا بعد بطن وتعیین ووقف مذکورك متولیسی دخی اولاد ذکورینك اصلح وارشد واعلم واجدینه مشروطه اولوب اکر حفید مزبور ملا مصطفی بلا ولد وفات ایدرسه والد امجدی متولیء مزبور احمد افندی حیوتده اولورسه منزل مذکورك سکناسی اولا کندویه واولاد اولادینه قرناً بعد قرن وبطنا بعد بطن شرط وتعیین وتولیت مذکور دخی اولاد ذکورینك اصلح وارشدینه مشروطه اولوپ بعد الانقراض متولیء مزبور

احمد افندینك اولاد قرنداشلرندن یاخود اولادلرندن برکسه بولنورسه کذلك وقف مذکوره متولی اوله وبعد الانقراض منزل مذکور معرفت شرعله بیع من یزید اولنوب ثمنندن حاصل اولان ربح ملالندن ابتدا وظیفه جهت تولیته متولی یومی اون اقچه ومحلهٔ مذکوره مسجدنده امام اولان یومی اون اقچه ومؤذن اولان یومی درت اقچه ومدینهٔ مزبوره‌ده اصحاب خیراتدن مصری الحاج اسماعیل بنا واحیا ایلدیکی مدرسهٔ شریفه قرینده واقع کتب‌خانه‌ده حافظ کتب اولان یومی اون درت اقچه ومدرسهٔ مذکوره‌ده هرکیم مدرس اولورسه یومی اون اقچه وظیفه یه تصرف اوله ومدرسهٔ مذکوره‌نك تعمیرینه یومی التی اقچه وکذلك مسجد مذکورك تعمیرینه یومی التی اقچه اوله وتعیین اولنان وظایف وتعمیراتدن باقی هرنه قالورسه مدرسهٔ مذکوره‌ده حجرهٔ نشین اولان غربای طلبه‌یه توزع وتقسیم اولنه دیو وقف مؤبدایله وقف وشرط ایتمکله موکلم مزبور ملا مصطفی الحالة هذه متولیٔ مزبور احمد افندینك اصایح اولادی اولدینی حسبیله شرط واقف اوزره منزل مذکوری ضبط وتصرف ایدر دیو فعله مقابله ویدنده اولان سابقا سرای بوسنه قاضیسی فضیلتلو محمد افندینك اضابیله ممضی وختمیله مختوم برقطعه وقفنامهٔ معمول بهائی ابرازایدوب نظر اولندقده فی لواقع دفع شروحنه مطابق وشرع شریفه موافق اولمغین غب الاستنطاق وعقیب الانکار وکیل مزبور ملا عثمان دفع شروحنه مطابق بینه طلب اولندقده عدول احرار رجال مسلمیندن اولوب مدینهٔ مزبوره‌ده خواجه کمال الدین محله‌سی ساکنلرندن کسری زاده فضیلتلو مفتی احمد افندی ابن علی افندی وچوقه‌جی سلیمان محله‌سی ساکنلرندن بویاجی علی خواجه ابن ابراهیم نام کسنه‌لر لاجل الشهاده مجلس شرعه حاضران اولوب اثرالاستشهاد فی‌الحقیقه مدینهٔ سرای بوسنه‌ده یعقوب پاشا محله‌سنده واقع تحدید وتوصیفدن مستغنی منزل مذکور متوفی قنطمیری عبدالله افندی ابن احمد ابن الحاج محمدك وقفی اولوب واشبو ملا عثمانك موکلی مزبور ملا مصطفی‌نك باباسی متوفای ثانی بوستاری احمد افندی وقف مذکورك متولیسی اولوب واقف مومی الیه دخی شویله شرط ایتمشدرکه منزل مذکورك سکناسی اولا واقف مومی الیهك حفیدی مرحومه قزی عارفه‌نك صدری اوغلی ملامصطفی یه وبعد وفاته اولاد اولادینه قرناً بعد قرن وبطنا بعد بطن شرط وتعیین ووقف مذکورك تولیتی دخی اولاد ذکورینك اصایح وارشد واعلم ومجدینه مشروطه اولوب واکر حفید مزبور ملا مصطفی بلاولد وفات ایدرسه والدا مجدی متولیٔ مزبور احمد افندی حیوتنده اولورسه منزل مذکورك سکناسی اولا کندویه واولاد اولادینه قرناً بعد قرن وبطنا بعد بطن شرط وتعیین وتولیت مذکور دخی اولاد ذکورینك اصایح وارشدینه مشروطه اولوب بعد الانقراض متولیٔ مزبور احمد افندینك اولاد قرنداشلرندن یاخود اولادلرندن برکسه بولنورسه کذلك وقف مذکوره متولی اوله وبعدالانقراض منزل مذکور معرفت شرعله بیع من یزید اولنوب ثمنندن حاصل اولان ربح ملالندن ابتدا وظیفهٔ جهت تولیته متولی یومی اون اقچه ومحلهٔ مزبوره مسجدنده امام اولان یومی اون اقچه ومؤذن اولان یومی درت اقچه ومدینهٔ مزبوره‌ده اصحاب خیراتدن مصری الحاج اسماعیل بنا واحیا ایلدیکی مدرسهٔ شریفه قرینده واقع کتبخانه‌ده حافظ کتب اولان یومی اون درت اقچه و

مدرسهٔ مذکوره‌ده هرکیم مدرس اولورسه یوی اون اچه وظیفه‌یه متصرف اوله ومدرسهٔ مذکوره
نك تعمیرینه یوی التی اچه وکذلك مسجد مذکورك تعمیرینه یوی التی اچه اوله وتعیین اولنان
وظایف وتعمیراتدن باقی هرنه قالورسه مدرسهٔ مذکوره‌ده حجرهٔ نشین اولان غربای طلبه‌یه
توزیع وتقسیم اوله دیو وقف مؤبد ایله وقف وشرط ایدوب واولحینده سرای بوسنه حاکمی
فضیلتلو محمد افندی وقف مذکورك صحت ولزومنه حکم وحجت وتسجیل شرعی اولندیغی معلومزدر
حالا منزل مذکور برموجب وقفیه موکل مزبور ملا مصطفی یدنده ابقا اولنمسی لازمدر بز بو
خصوصه بووجه اوزره شاهدلرز شهادت دخی ایدرز دیو هربری متفق اللفظ والمعنی ادای شهادت
شرعیه ایتدکلرنده بعد رعایت مراسم القبول شهادتلری خیز قبوله واقعه اولمین موجبنجه منزل
مذکور کماکان وقف اولمق اوزره ابقا ووکیلان مزبوران فیرو ملا صالح وقارو عبد الله بشه‌نك
بیوجه اولان مطالبه ومعارضه‌لری شرعاً منع ودفع برله ماهو لواجع بالطلب کتب اولندی فی الیوم
التاسع من شعبان المعظم سنه ۱۲۱۲

وذالحال

اشراف قضاة کرامدن خیری زاده فضیلتلو محمد سعید افندی فخرالاشباه سعادتلو لحاج حسن بك
متسلم سرای حافظ ابراهیم افندی الامام بجامع عتیق حافظ السید مصطفی افندی الخطاب
تجار الحاج احمد اغا تره‌بینلی اونبجی سرعتیق احمد بشه ماچقو اوغلی ملا محمش ملا جو
الحاج مصطفی چیزمجی الحاج فیض الله پاپوچار اوغلی الحج صالح چیزمجی ابراهیم بشه
چیزمجی اوغلی مصطفی بشه ملا محمد بن الحاج ابوبکر قاوقچی زاده ملا عبد الله چیزمجی
امام ملا حسین محمد علمدار غوشی زاده صوفته زاده الحاج عبد الله قلفه باشی اوغلی محرم
علمدار سراج ملا عمر بن رجب وغیرهم

Sadržaj hudžeta:

„Bivša stanovnica Jakub pašine mahale u Saraj-Bosni, Hatidža, kći umrlog Hadži Mustafe, umrla je prije izvjesnog vremena a njen imetak naslijedile su njezine rogjene sestre Rejhana i Arifa i oporukom pokojnice imenovani skrbnik i izvršioc oporuke Mula Mustafa, sin Ahmed efendin, koji će trećinu od njena imetka odvojiti i u dobrotvorne svrhe upotrebiti.

„Pomenuta Rejhana, da utuži i dobije pripadajući joj dio našljedstva, opunomoćila je u ime svoje po svjedočenju njenog muža Hafiza Mula Saliha, sina Salihova, stanovnika Peltek Husamudin mahale i Mula Abdulaha Mačkovića, sina Mula Ahmedova, stanovnika Kebkebir mahale, kojima je njena identičnost poznata, Mula Saliha Hiru, sina Ibrahimova, stanovnika Hadži Isine mahale, a ova je punomoć od šerijatskog suda potvrgjena pravovaljanom. Isto tako je i pomenuta našljednica Arifa u ime svoje u tom smislu opunomoćila Hadži Mustafu Goru, sina Hadži Omerova, stanovnika Halač Daud mahale, a to opunomoćenje posvjedočili su Sulejman baša, sin Jakubov terzija i stanovnik Hadže zade Hadži Mustafine mahale i gore spomenuti Hafiz Mula Salih, kojima je identičnost pomenute vlastodavke poznata, te je i ova punomoć od strane ovog suda potvrgjena. Zatim je pomenuti Hadži Mustafa Goro po odobrenju njegove vlastodavke Arife u ime njeno opunomoćio Abdullah bašu Karu, sina Hasa-

nova, stanovnika Gazgani Hadži Aline mahale, te su ovi punomoćnici pred ovim šerijatskim sudom u prisustvu Mula Osmana Hamamije, sina Mehmed efendina, stanovnika Čekrči Muslihudinove mahale, kao ovlaštenog punomoćnika pomenutog Mula Mustafe, tutora i muža pokojnice, svaki zasebno, stavili slijedeći tužbovni zahtjev, rekavši, da je umrla Hatidža kaduna od svoga davno umrlog muža Ahmed efendije Mostarca, naslijedila jednu kuću, koja je i u uručbenoj ispravi na njeno ime zavedena, te su poslije njene smrti ovu kuću naše vlastodavke Rejhana i Arifa kao našljednice naslijedile, i zbog toga htjeli smo i tražili smo, da njima pripadajuće dijelove odvojimo i u posjed dobijemo; ali nas u tome smeta rečeni Mula Mustafa, vlastodavac prisutnog punomoćnika Mula Osmana, koji svojevoljno prisvaja ovu po našim vlastodavkama naslijegjenu kuću te njom upravlja. S toga zahtijevamo kao punomoćnici, da nam se dijelovi te kuće u ime naših vlastodavki u posjed i uživanje ustupe.

„Na ovo prisutni punomoćnik Mula Osman reče, da prijeporna kuća spada u vakuf prije umrloga Abdullah efendije Kantamirije, sina Ahmedova a unuka Hadži Mehmedova, i da je otac njegova vlastodavca Mula Mustafe, pomenuti Ahmed efendija, mutevelija toga vakufa, stavio ovaki uslov, da ovom vakufu budu mutevelija stanovnici uvakufljene kuće: i to najprije njegov unuk Mula Mustafa, sin umrle Arife, i da to pravo njegovi našljednici s koljena na koljeno našljegjuju, a ako bi slučajno ovaj Mula Mustafa bez poroda umr'o, da muteveliluk pregje na rečenog Ahmed efendiju i da on u tome svojstvu ostane doživotno, a kad on umre, da to pravo pregje na njegove našljednike s koljena na koljeno, a kad bi slučajno i ovi izumrli, da muteveliluk pregje na rogjenu braću Ahmed efendinu ili na njihove našljednike i potomke; a ako i ovih nestane, da se ova zavjetna kuća putem šerijatskog suda javnom dražbom proda i od dobivenog utrška da se kamate upotrebe u dobrotvorne svrhe i to: da se na prvom mjestu izdaje dotičnom muteveliji ovoga vakufa po deset akči dnevne plaće, zatim po deset akči dnevne plaće da se plaća imamu, koji bude u ovom mahalskom mesdžidu, a mujezinu iste po četiri akče dnevne plaće; dalje, da se izdaje knjižničaru (hafizikjutubu) u kutubhani, koja je u blizini medrese Hadži Smajila Misrije, koju je ovaj u Sarajevu podigao po 14 akči dnevne plaće a muderisu, koji u ovoj medresi bude predavao nauke, da se daje dnevno po 10 akči plaće; dalje, da se zaračunava svaki dan po 6 akči dnevno za opravak i popravak ove medrese a tako isto po 6 akči dnevno za opravak i popravak pomenutog mesdžida; a ako bi štogod preko ovih izdataka preostalo, da se taj ostatak razdijeli na siromašne gjake pomenute medrese. Pošto je dakle njegov vlastodavac, rečeni Mula Mustafa, sin Ahmed efendin, sve uslove vakifove ispunjavao, zato on na osnovu istih smatra ovu kuću vakufskim legatom i njom upravlja, a u potvrdu toga rečeni punomoćnik Mula Osman pokaza sudu o tome vakufu napisanu vakufnamu, koju je bivši sarajevski kadija, veleučeni Mehmed efendija, svojom rukom potpisao i vlastitim pečatom potvrdio. Sadržaj ove vakufname potpuno potvrgjuje navode zastupnika Mula Mustafina, Mula Osmana, i sasvim je na šerijatskim propisima osnovan; ali zastupnici tužiteljica ipak ne pristaju na ta dokazala, zbog čega se radi vjerodostojnih dokaza zatražiše od Mula Osmana svjedoci, koji će njegove navode potvrditi, te on pred sud dovede pravdoljubive muslomane, i to: veleučenog muftiju Ahmed efendiju Ćesriju, sina Ali efendina, stanovnika Hadže Kemaludin mahale i Ali hodžu Bojadžiju, sina Ibrahimova, stanovnika Čokadži Sulejmanove mahale, koji na stavljena im pitanja svjedočiše slijedeće: Mi u istinu znamo, da je prijepornu kuću u Jakub pašinoj mahali Abdullah efendija Kantamirija, sin Ahmed efendijin, a unuk Hadži Mehmedov na dobrotvorne svrhe uvakufio i stavio uslov, da na ovom

vakufu bude mutevelijom dugo umrli Ahmed efendija Mostarac, otac pomenutog Mula Mustafe, vlastodavca Mula Osmanova, i vakif je stavio uslov, da na prvom mjestu stanovnici pomenute uvakufljene kuće, odnosno pomenuti Mula Mustafa, a iza njega njegovi po redu našljednici s koljena na koljeno budu mutevelije, a ako bi ovaj Mula Mustafa bez poroda umr'o, pomenuti Ahmed efendija, ako bi tada još u životu bio, a poslije njega njegovi našljednici s koljena na koljeno i stanovnici pomenute kuće a kad bi i oni izumrli, da budu mutevelije ovome vakufu Ahmed efendina braća ili neki od njihove djece; a ako bi i ovih nestalo, da se ima uvakufljena kuća putem šerijatskog suda javnom dražbom prodati a utržak ovog na priplod izdati i od priplodnih kamata da se dotičnom vakufskom muteveliji izdaje po deset akči dnevne plaće, imamu mahalskog mesdžida takogjer deset akči dnevne plaće a mujezinu u istoj bogomolji po četiri akče dnevne plaće; dalje, da se izdaje po četrnaest akči dnevne plaće knjižničaru kod dobrotvorne medrese Hadži Smajila Misrije a muderisu, koji bude u ovoj medresi nauke predavao, da se daje po deset akči dnevne plaće; da se računa po šest akči dnevno na opravak i popravak pomenute medrese i mahalskog mesdžida a što bi preko ovih izdataka preostalo, da se taj ostatak razdijeli na siromašne gjake pomenute medrese. Mi pozitivno znamo, da se ova kuća sa navedenim uslovima uvakufila, što inače tvrdi i vakufnama sarajevskog kadije Mehmed efendije. Mi to znamo i tako svjedočimo i s toga bi trebalo, da se ovaj vakuf po šerijatskim propisima pravovaljanim potvrdi i uprava povjeri pomenutom Mula Mustafi.

„Ovo jednoglasno svjedočenje navedenih svjedoka uvaži se kao vjerodostojno i ovo se uvakufljenje priznade kao stvarno izvršen čin te se kao takovo i potvrgjuje a tužitelji se sa svojim neosnovanim parbenim zahtjevom na osnovu šerijatskih propisa odbijaju.

„Pisano 9. dan šabana 1212. (= 1797. g.)

„Svjedoci ovoga: Mehmed Sajid ef. Hajrić, kadija, muteselim sarajevski Hadži Ahmed beg, Hafiz Ibrahim ef., imam careve džamije, Hafiz Mustafa ef. Hatib, Hadži Ahmed aga Trebinjac, trgovac, Ahmed baša, Mula Memiš Mačković, Hadži Mustafa Mačković, Hadži Salih Jabučar, Mula Abdullah kaukčija, Mula Husein čizmedžija, imam, Mehmed bajraktar Gušić, Hadži Abdullah Softić, Muharem bajraktar Kalfabašić i drugi."

U istoj medresi bio je muderis a u kjutubhani hafizi kjutub (knjižničar) Osman Halifa, koji je imenovan ovim beratom:

Carski visoki berat.

„U medresi, koju je podigao u Saraj-Bosni dobrotvor Hadži Ismajil Misrija, bio je muderis i hafizi kjutub Ahmed Halifa, koji je imao za tu dužnost sedam zdravih akči dnevne plaće. Pošto je on umr'o, to ga je u toj dužnosti naslijedio njegov sin Mehmed Halife, koji je ovu službu bez berata obavljao a za tim i on umr'o. Ovo je mjesto ostalo upražnjeno pa je javljeno s molbom, da je za to mjesto sposoban i vrijedan predavač ove medrese Osman Halifa i da je za to mjesto na svaki način podesan i spreman pa se za to moli, da se imenuje sa odregjenom plaćom i da mu se o tome imenovanju izda moj carski berat. Saslušavši mnijenje i predlog moga doglavnika i visokoučenog nadmuftije, šeih ul islama Mustafe Ašir efendije, koga neka Bog na tom zvanju održi, uvaživ njegove nazore, imenujem od danas pomenutog Osman efendiju Halifu muderisom ove medrese i hafizikjutubom pomenute kjutubhane sa sedam zdravih akči dnevne plaće i o tome mu izdajem ovaj moj carski visoki berat

sa visokom naredbom, da ta službena mjesta zauzme i da dužnosti svoje bez pogrješke vrši, da se moli bogu za moje zdravlje i opstanak moje velike države. Neka to znade i neka se mojim naredbama pokorava.

„Pisano 17. Safera 1215. (= 1800. g.) Carigrad".

God. 1260. (= 1844. g.) zavjetovao je u korist ove medrese Hadži Mehmed Hilmi efendija Goro sumu od 10.000 groša, što tvrdi u sidžilu broj 79 zavedena vakfija, koju na javnost iznosimo:

الحمد لله الذى اعز خواص عباده بصرف اموالهم الى انواع الخيرات واعانهم على اكتساب اصناف المحامده والمبرات والصلوة والسلام على رسوله ونبيه محمد خيرالبريات و على آله واصحابه الى يوم يستظل المرء فيه تحت الصدقات اما بعد اشبو وقفيهٔ جليل الشان وجريدهٔ بديع العنوانك تحرير وانشاسنه بادى وتسطير واملاسنه عارى اولدر كه مدينهٔ سراى بوسنه‌ده وكيل الخرج محله‌سنده ساكن صاحب الخيرات والحسنات عمدة العماء العاملين وزبدة الصلحاء السالكين الحاج محمد حلمى افندى ابن المرحوم الحاج ابراهيم ابن الحاج محمد غورو مجلس قويم شافح الاركان ومحفل دين مستقيم راسخ البيانده وقف آتى البيان لاجل التسجيل متولى نصب وتعيين ايلديكى مدرسين كرام وعلماء عظامدن عبدالله رشيد افندى ابن المرحوم ابراهيم حلمى افندى محضرنده اقرار صحيح شرعى و اعتراف صريح مرعى ايدوب احب مال وراغب منالدن نقد رايج فى لوقت اون بيك غروش افراز وكمال امتياز ايله ممتاز ايدوب حسبة لله تعالى و طلباً لمرضاة ربه الاعلى بالخلوص التام و بمزيد الاهتمام وقف صحيح مؤبد وحبس صريح مخلد ايله وقف وحبس ايدوب شويله شرط وتعيين ايلدمكه مبلغ مذكور اون بيك غروش على وجه الحلال بايد متولى رهن قوى و يا كفيل ملى ايله بهر سنه على التعاقب والتوالى زياده ونقصان اولميوب وقاميه نامياه دخى برسنه آلتميوب اونى اونبر حسابى اوزره استرباح اولنوب حاصل اولان اون بيك غروش ربح ومنادن مدينهٔ مزبوره‌ده باقر بابا محله‌سنده واقع صحاب خيراتدن مصرى الحاج اسماعيل حضرتلرينك بنا بيوردقلرى مدرسهٔ منيفه اوضهٔ مخصوصه‌ده مقيم ونشر علوم ايله طالبى مستفيد بيوريلان هركيم مدرس اولور ايسه بهر ماه وظيفه‌سى اولمق اوزره اون بش غروشدن سنوى يوز سكسان غروش وظيفه‌يه متصرف اوله و دخى مدرسهٔ لطيفهٔ مذكوره‌ده مدرسه مخصوص اوطه‌سندن ماعدا سكز عدد باب حجراتده تحصيل علم وفنون ايله مشغول طلبه ايچون بهر حجره‌نك ماهيه‌سى يديشر پچق غروشدن برسنه‌لق وظيفه‌سى طقسان غروشدن جمعاً سكز حجره‌نك برسنه‌لق وظيفهٔ معينه‌لرى يديبوز يكرمى غروش اولمق اوزره بهر طالبك مدت اقامتنه‌كوره بايد متولى تقسيم اولنه واثناى سنه‌ده و ياخود آيلرنده طالبيندن بريسى صلهٔ رحم ايچون دار ديارينه كيدوب برآى قدر حجره‌سى بكلنوب برماه مدتده كلوب حجره‌سنه رغبت وكماكان ايچنه كيروب اقامت ايدر ايسه وظيفه‌سى تماماً ويرله واكر برآيى تجاوز ايدوب اوطه‌سنه طالب آخر ظهور ايدر ايسه حجره‌سى بشته‌سنه ويريلوب اوتوردينى كوندن وظيفه‌سى حساب اولنه واكر ذكر اولنان حجراتدن بريسى ياخود برقاچى معطل قالور ايسه معطل قالدينى آيلرده مجمع اولان مبالغه فضلهٔ وقف دبو تسميه ومبلغ مذكورى دخى بايد متولى

بروجه مشروح استرباح اولنوب حاصل اولان ربحندن مدرسهٔ مذکوره حجراتنك تعمیره محتاج اولان محله حرح وصرف اولنه ومبلغ مذکور بیك غروش ربحندن باقی قلان یوز غروش جهت تولیت وظیفه‌سی اولوب متولی اولانلر بهر سنه بعد ادای خدمت اخذ وقبض ایده‌لر ومعاذالله تعالی طرف شتی دن بر طریقیله مال وقفه زیان ترتب ایدر ایسه اول زیان برقضاء ایله متولی بولنانلرك اندہ برکتم و بلعی واهمال ومنعی اولیوب بشقه برحادثه‌سیله اولدیغی تبین اولدقده بلااهمال مال وقف رقیه اولنوب اتمام اولنه وبن فقیر تقصیر لابس لباس حیات اولدقچه وقف مذکورك تولیتی بکا ووفاتمدنصکره بطناً بعد بطن اولاد ذکوریمه واولاد اولادیمك ذکورینه واولاد اولاد اولاد اولادیمك ذکور ذکورینك اکبر و ارشد واصلحنه وبعد الانقراض اقربامك اصلحنه وبعدالانقراض مدینهٔ مزبوره‌ده مأذوناً بالافتا بولنان وذکر اولنان مصری الحاج اسماعیل مدرسه‌سنده مدرس بولنان افندیلر حضراتنك رأی ومعرفتی ایله مستقیم ودیندار وامور وقفی رؤیتنه ظاهرالاقتدار اولان بر مستحق کمسنه متولی اولوب وظیفهٔ مزبوره‌یه متصرف اوله وکذلك مدینهٔ مزبوره‌ده مأذوناً بالافتا بولنان افندیلر حضرتلری بروجه حسبی وقف مزبوره ناظر اولوب وقف مزبورك مداومتی و برمنوال مشروح بالجمله عموم وخصوص وقفك کما ینبغی ادامتی خصوصنده نظارت وسعی وهمت بیوروب عندالله الملك الغفور مثاب ومأجور اولهلر ووقف مزبورك تبدیل وتغییر وتکثیر وتوقیری حیاتنده اولدقچه هرکره‌ده یدمده اوله و بامرالله تعالی دور ایام وکرور اعوام ایله اجرای شرائط مذکوره متعذره اولور ایسه ربح مذکور بیلك غروشك جهت تولیت اولان یوز غروش وظیفه‌سین متولی بولنانلر بعد الاخذ باقی طقوز یوز غروشی مطلقا فقراء مسلمینه صرف اولنه دیو شرائطه تمهید وترتیب صوابط ایلیوب مبلغ مذکور اون بیك غروشی فارغاً عن اشواغل متولیٔ مومی الیهه تسلیم اولدخی وقفیت اوزره قبض وتسلم ایلدکدنصکره واقف مومی الیه افندی حضرتلری عنان کلام سمت رجوعه عاطف وزمام وافی صوب استردادہ صارف اولوپ بشوای کل ورهمای سبل امام اقدم واعظم رفیع الشان حضرت نعمان ابن ثابت وفاضل ربانی امام ابو یوسف المشهور بالامام الثانی حضراتنك رأی منیر ومذهب خطیرلرنده نقودك وقفی غیر صحیح اولمغله مبلغ مذکوك وقفندن رجوع وکما کان ملکنه ادخال اولنمق مطلوبمدر دیدکده متولیٔ مومی الیه افندی حضرتلری ذاتنده رشید ومدرك مقابله‌سنده برکلام سدید تدارك ایدوب جوابنده فی الحقیقه لدی الامامین الجلیلین وقف نقود غیرصحیح اولدیغی بی اشتباهدر لکن امام عالم صمدانی امام ثالث محمد بن الحسن الشیبانی وجنت مقر امام زفر حضرتلرندن امام انصاری روایتی اوزره وقف نقود ضمننده اولان شروط وقیودك صحتی مقرردر دیو رد وتسلیمدن امتناع وخصومت ونزاع ایدوپ وقف مزبورك صحتنه حکم اولنمق بالتولیه مطلوبمدر دیدکده حاکم موقع صدر مستطاب طوبی له وحسنمآب فندی حضرتلری کتب فقهیه‌یه مراجعت بیورلدقده ولما جری التعامل فی وقف الدنانیر والدراهم فی زمان زفر بعد تجویز صحة وقفهما فی روایته دخلت تحت قول محمد المفتی به فی وقف کل منقول فیه تعامل کما لایخفی فلا یحتاج علی هذا الی تخصیص القول بجواز وقفها لمذهب زفر من روایته الانصاری

وقد افتى صاحب الخير بجواز وقفها ولم يحك خلافا كما فى لمح ديو شرح ملتقى داماده تصريح بيو-
رلديغندن موجبنجه طرفينك مقدماتنه نظر ومبطل خير اولمقدن حذر ايدوب عالماً بالخلاف الجارى
بين الائمة الاسلاف وقف مزبورك امام محمد وامام زفر حضرتلرينك مذهب خطير ورأى منيرلرى
اوزره صحتنه حكم صحيح شرعى وقضاء صريح مرعى ايلدكدنصكره واقف موى اليه تكرار نزاعه
شروع وبسط مقدمات رجوع ايدوب اكرچه نقود مذكوره‌نك صحت وثبتى حكم حاكم ايله صحيحه
اولدى لكن امام اعظم وپيشواى افخم ابوحنيفه حضرتلرى قتنده مستلزم صحت لزوم اولمله وقتدن
رجوعه مكذب وفسخ وابطاله قدرت اولمغين وقف مزبوره‌دن بو وجهله رجوع ايتدم ديو تكرار
دعوايه استرداد ايدبجك متولىء موى اليه دخى جوابه تصدى ايدوب اكرچه امام مشار اليه رحمة الله
تعالى عليه قول شريفى اوزره صحت لزوى مستلزم دكلدر لكن امامين همامين ابو يوسف يعقوب ابن
ابراهيم الامام الثانى و امام الثالث محمد ابن حسن الشيبانى مذهب شريفلرنده صحت لزومدن غيرى
مفارقدر ديو تكرار واقعه مره بعد اخرى مدافعه ايدوب قضاء سابق احكام رجا سيله لزوم وقوعه
دخى قضا التماس ايدبجك حاكم مشار اليه متولىء موى اليهه موافقت بيوروب وقف مذكورك لزومنه
دخى حكم صحيح شرعى وقضاء صريح مرعى ايمكين من بعد حكم حاكم مشار اليه وقف مزبور صحيح
ولازم اولوب نقص وتحويلى محال وتبديل وتغييرى ممنع لاحتمال اولدى فمن بدله بعد ما سمعه فانما
اثمه على الذين يبدلونه ان الله سميع عليم واجر الواقف على الحى الجواد الكريم جرى ذلك وحرر
فى اليوم الخامس عشر من شهر صفر الخير لسنة ستين ومائتين والف

Ova glasi ovako:

„Hvala onome bogu, koji odlikuje darežljive svoje robove, koji troše svoj imetak u dobrotvorne svrhe, i kojima je pomogao da steku na vječitom svijetu visoka mjesta; nek je selatu selam i njegovom poslaniku i proroku, koji je bio ponos stvorenju i njegovoj kućnjoj obitelji i drugovima do strašnog suda!

„Povod pisanja jest slijedeći:

„Stanovnik Vekilharč mahale u Saraj-Bosni, dobrotvor i učenjak Hadži Mehmed Hilmi efendija, sin pokojnog Hadži Ibrahima a unuk pokojnog Hadži Mehmeda Gore, došao je lično pred ovaj svjetli i pravedni šerijatski sud i u prisustvu po njemu izabranog i imenovanog mutevelije Abdullah Rešid efendije, sina Ibrahim Hilmi efendina, poznatog učenjaka i prvaka, dao je slijedeće istinito očitovanje: Ja sam od svoga imetka odvojio 10.000 groša u gotovom novcu i ovu sam svotu za ljubav božiju iskrena srca i u čistoj namjeri na dobrotvorne svrhe zavjetovao i kao stvarni i istiniti zavjet na vječito odredio uz niže slijedeće uvjete: da pomenuti mutevelija ove zavjetovane novce od 10.000 groša, po 10 ili 11% kamata, koliko je po zakonu dozvoljeno, tražiocima sa dobrim jamstvom ili dovoljnim zalogom daje u zajam te da taj posao bez prestanka nastavlja i radi i da od četvrtine tih kamatnih prihodah daje mjesečne plaće po petnaest, godišnje stotinu i osamdeset groša, onome muderisu, koji bude predavao nauku talebi, koja uči u medresi u Bakrbabinoj mahali, koju je kao dobrotvor podigao Hadži Ismajil Misrija; dalje da talebi, koja u osam soba ove medrese uči, na svaku sobu daje po sedam i pô groša mjesečno, što iznosi godišnje 720 groša, i to da mutevelija izdaje talibima, koji tu budu stanovali; a ako bi tijekom godine koji talib otišao kuda na stranu pa bi se do mjesec dana u medresu vratio, da mu ipak mute-

velija tu odregjenu plaću izdaje; ako li se ne bi do mjesec dana vratio te bi drugi talib u tu njegovu sobu došao i naselio se, neka se ovomu ta plaća računa; a ako bi slučajno bila jedna soba ili više talibskih soba ostalo praznih i neplaćenih, da se te izostale i neisplaćivane plaće računaju kao vakufsko dobro, koje će pomenuti mutevelija, kao i ostale novce, na zajmove upotrebiti i od tog prihoda opravljati i popravljati rečene sobe u medresi; a od hiljade groša prihoda ostavših stotina groša, ima se računati kao godišnja plaća dotičnom muteveliji za vršenje tih dužnostih. Nedaj bože, ako bi kakvim slučajem ovaj vakifov imetak zadesila kakva elementarna ili druga nesreća, kojoj nebi mutevelija kriv bio, namiriti će štetu vakifovo imanje. Nadalje vakif očitova, da će on biti mutevelija ovoga svoga vakufa sve dotle, dok on bude živio, a kad on umre, da to pravo prelazi na njegovu mušku djecu i na njihove potomke s koljena na koljeno; a kad ovi slučajno izumru, da to pravo pregje na njihove bližnje srodnike; a da i ovi slučajno nestanu, tada imade muderis, koji bude u pomenutoj Hadži Misrinoj medresi, u sporazumu sa muftijom pravo izabrati i imenovati podesna i u vakufskim poslovima vješta čovjeka za muteveliju sa već odregjenom plaćom, a oni da mu budu kao besplatni nadzornici, koji će paziti da se ovaj vakuf sa svim njegovim bitnim uslovima održava. Promjena, povećanje, umanjenje ovoga vakufa zavisi od moje volje sve dotle, dok ja budem živ, a poslije mene da budu mutevelije moja muška djeca po starini i pameti, a poslije njih muderisi iste medrese, a nadzornikom onaj, koji bude sarajevski muftija.

„Pošto je sve naprijed rečeni vakif izgovorio, reče, da je uvakufljenih 10.000 groša pomenutom muteveliji bez tereta, čistog, gotovog novca dao i on tu sumu primio i primitak iste potvrdio. Tada se istače vakif i svoje gornje navode o uvakufljenju oporeče i oprovrgnu, nadodavši, da se po nazorima i propisima velikih imama Ebu Hanifa i Ebu Jusufa gotov novac ne može uvakufiti, s toga on od tog uvakufljenja odustaje i traži, da mu se predati novac vrati. Na ovo prisutni mutevelija odrješito reče, da mu je poznato, da se po tim propisima gotov novac ne može uvakufiti, ali po nazorima i propisima trećeg imama Muhameda, sina Hasanova Šejbanije, i imami Zufera po pričanju Ensarinu veli se, da je uvakufljenje gotovoga novca na zakonu osnovano i na temelju toga ne mogu na nikakav način te uvakufljene novce natrag povratiti, nego tražim i zahtjevam, da se to uvakufljenje osudom potvrdi. Šerijatski pravedni sudac, saslušavši njihove prepirke, obrati se na fikihske ćitabe, gdje nagje u „Damadu“ (— komentar na Multeku —), da se može gotov novac i svaka pokretna stvar uvakufiti te se veli, da je imami Ensarija čuo od imami Zufera, da je takovo uvakufljenje dozvoljeno i da je ovaj o tome izdao i fetvu. Na to šerijatski sudac, lijepo promislivši, izreče osudu na osnovu vjerskih propisa imami Muhameda i imami Zufera u korist vakufa, našto iza toga vakif opet nastavi ovako: I ako je izrečena osuda za uvakufljenje toga novca, ipak ima mjesta utoku po propisima velikog našeg imama, Halifina oca, nek je na njega božija milost, te ja na osnovu toga opet tražim, da mi se novci povrate. Iza ovog govora nastavi mutevelija i reče: I ako je kod imama Azama uvakufljenje gotovog novca nedozvoljeno i nezakonito, ipak je kod drugog imama Jakuba, sina Ibrahimova i trećeg imama Muhameda, sina Hasani Šejbanina, — neka im je od boga milost — dovoljno to, kad vakif rekne: „Ja uvakufih to i to“ i da uvakufljenu pokretninu preda u ruke, te ovi imami nikako ne dozvoljavaju, da se te pokretnine vraćaju: ja dakle po drugi put umoljavam šerijatskog sudca, da o tome u korist vakufa ponovnu osudu izreče. S time se složi i šerijatski sudac i pristane uz rečenog muteveliju te presudu izreče, da je ovo uvakufljenje po šerijatu istinito i

stvarno i da se ne može preinačiti i poništiti; a tu presudu pri koncu potvrdi sa kuranskom rečenicom, koja glasi: Ko bi oprovrgao nakon što čuje i sazna, neka bog njegovo ime na strašnom sudu oprovrgne, jer bog sve zna i čuje. Neka bog dobrotvoru i vakifu dadne plaću. Ovo se dogodi i napisa 15. safera 1260. (= 1844.)".

U ove džamije je dvorište dosta široko i sa tri strane popunjeno grobovima muslimanskih alima, aga i begova. Na lijevoj strani do medrese nalazi se ukopan dobrotvor rečene kjutubhane, Abdullah efendija Kantamirija.

Tarih mu glasi ovako *(slika 62.)*:

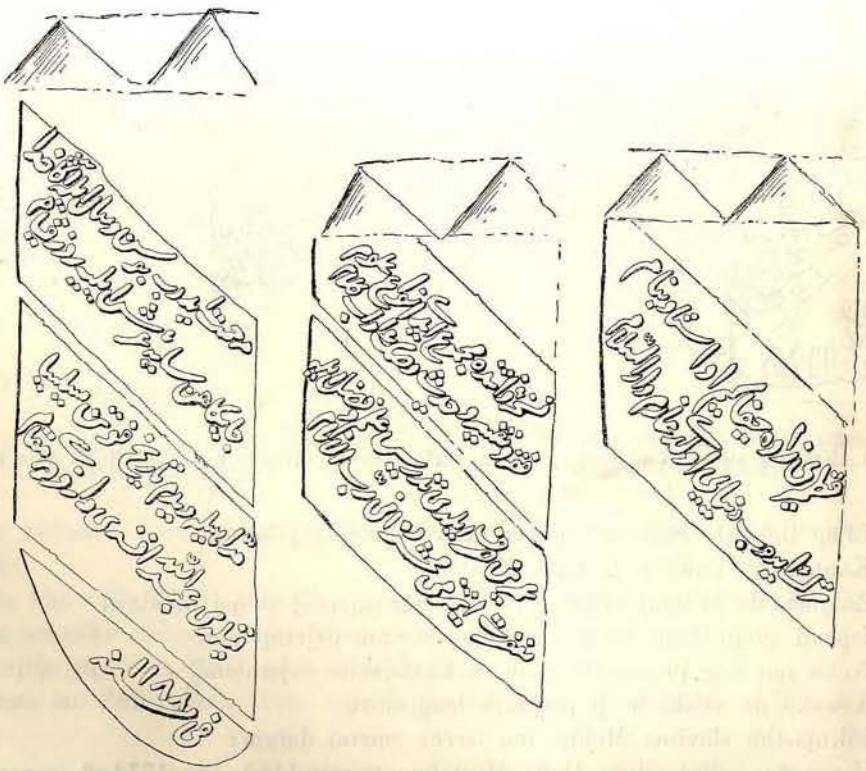

Slika 62. Natpis s nišana Kantamirije Abdullah efendije u džamiji Hadži Alije Bakrbabe.

„Ovaj čuveni i poznati alim Kantamirija, što na veliku štetu napusti ovaj svijet a ode u vječitu kuću, bješe obdaren raznovrsnim znanjem, to jest fikhom, tefsirom, hadisom, risanjem i vještim govorom. Svoj vijek je proveo predavajuć nauke i znanosti.

„Kako ga neće bog na strašnom sudu pomilovati?

„Bog neka se smiluje njegovoj starosti.

„Neka mu bog dadne na strašnom sudu, da počiva u hladu pod najvećim svodom nebesnim.

„S jednim potezom pera izreče mu Mejlija smrtni datum:

„Abdullah efendija nagje sebi mjesto u velikom gizdavom raju".

1188. (= 1774 g.).

Do njegova groba ukopan je njegov unuk Hafiz Mustafa efendija.

Natpis mu ovako glasi *(slika 63.)*:

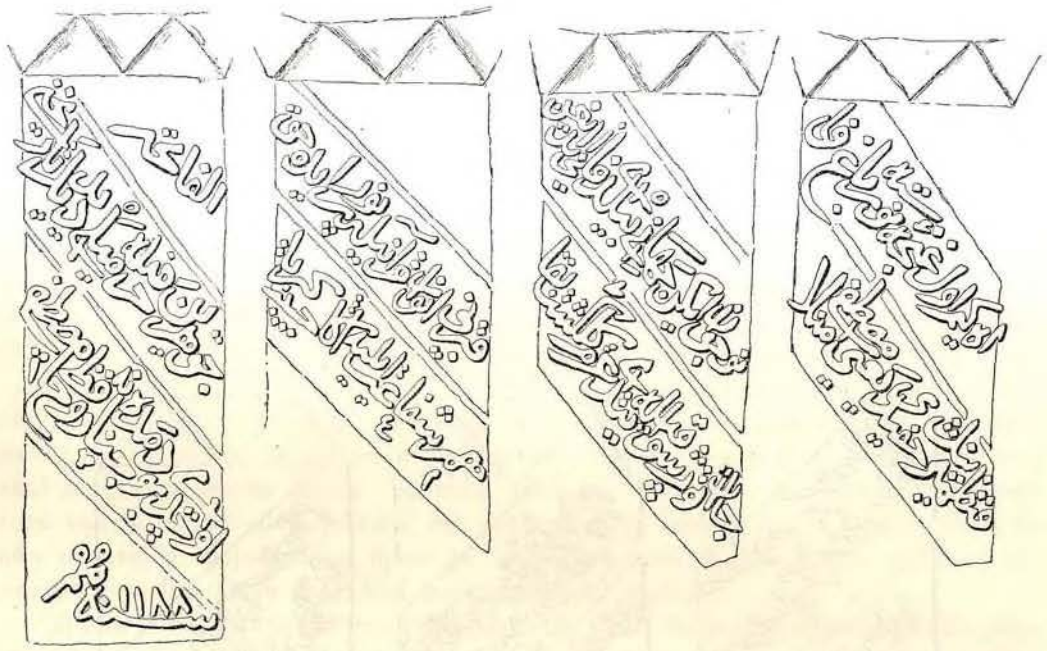

Slika 63. Natpis s nišana Kantamirinog unuka Hafiz Mustafa effendije u džamiji Hadži Alije Bakrbabe.

„Lijep li bijaše ružičasti pupak u ovoj prolaznoj bašči,
„Kantamirin unuk t. j. Mula Mustafa.
„Znajući, da je ovaj svijet prolazan, u najljepšoj svojoj mladosti
„Ispusti svoju dušu dragovoljno za vječitim cvjetnjakom.
„Neka mu bog prosvijetli grob sa kurânskim svjetlilom
„A neka ga veliki božji poslanik blagoslovi.
„Piknjastim slovima Mejlija mu izreče smrtni datum:
„U ovi čas odleće duša Hafiz Mustafina u raj. 1188. (= 1774.)".

Za ovoga Hafiz Mustafu piše Bašeskija, da je nekoliko dana iza djedove smrti umr'o, i to od vručice u dobi od 14 godina, te da je vrlo mnogo svijeta u povorci bilo.

U blizini ovih grobova nalazi se grob Hadži Hasan efendije Misirije, koji je kao što smo u prošlom broju pisali, pred svoju smrt odredio trećinu svoga imetka u dobrotvorne svrhe, te se od toga vakufa napravio Šejh Bagdadin mesdžid, Hadži Isatov mesdžid i još neke druge stvari.

Natpis njegov ovako glasi *(slika 64.)*:

„Hasan efendija Misrija bijaše krasnopisac i lijepe naravi.
„Velika šteta! Ode u vječnost. Neka mu da Bog mjesto u raju.
„Iz pera mi ispadoše dva broja, te mu rekoh smrtni datum:
„Hadži Hasan efendija prijegje u vječnost. 1184." (= 1770.).

Osim ovih grobova, ima još suviše grobova i da ne bi sa pisanjem oduljili, nalazimo, da je ovo napisano dosta.

Još nalazimo jedan vrlo zanimiv natpis, koga je spjevao merhum Mejlija *(slika 65.)*:

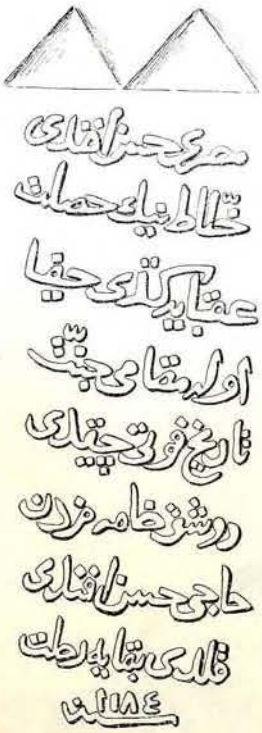

Slika 64. Natpis s nišana Misri Hasan ef. u Bakrbabinoj džamiji.

Slika 65. Natpis s nišana Hafiz Zulfikara u Bakrbabinoj džamiji.

„Iz tjelesnih korica izišavši duša Mula Zulfikareva, sredi si u rajskoj bašti počivalište.

„On kao talib (gjak) otišavši s ovoga svijeta na vječni, nadam se, da će ga Bog uvrstiti u šehitske redove na strašnome sudu.

„Mejlija mu reče tarih piknjastim slovima:

„Šteta što Zulfikareva duša nakani da se preseli u vječnost. 1176. (= 1762.)".

XXXVI. Ojandži zade Hadži Ibrahima mesdžid na Zelenom mejdanu.

Niz Mjedenicu ulicu, na lijevoj strani, nedomak prema sadašnjoj vatrogasnoj kasarni, na zelenom mejdanu u Tereziji ulici imade jedan mesdžid koji se zove „Ojandži zade Hadži Ibrahimov mesdžid"[1]). I mahala se ovako zvala ali je narod zove „Na zelenom mejdanu". *(Slika 66.)*

Mesdžid je dug i širok po sedam metara, a s desna i s lijeva kao i od kibleta ima po četiri prozora a sa sofa samo po dva. Mesdžid ima drvenu munaru, pokrit je šindom i ćeremitom a ima, kako se čuje, prilično vakufa. Usprkos tome je dosta porušen.

Ispred mesdžida i sa desne strane ima dosta prostran harem, popunjen grobovima, ali ovi nemaju osobite važnosti.

---

[1]) „Ojandži zade" znači sin budilnika. U staro vrijeme, kad nije bilo topova ni prangija narod je imao u svakom predjelu grada u Sarajevu po jednog čovjeka koji je uz ramazan budio narod na ručak, da ne bi prispali, a ovaj budilnik imao je za to plaću, koju je uzimao u nekom dijelu od državnih poreza.

Ojandži zade Hadži Ibrahim podigao je ovaj mesdžid od prilike 1000 (= 1591. g.), a šta je odredio za održavanje istoga nisam mogao pronaći.

Poslije toga, prigodom velikog požara dogodivšeg se 1109. (= 1697. g.) i ovaj je mesdžid izgorio te u iskazu Ćose Halil paše o ovom mesdžidu piše ovo: „U molbi, što su je sarajevski muslimani 1118. (= 1706. g.) državnoj upravi poslali, veli

Slika 66. Mesdžid Hadži Ibrahima Ojandži zade na Zelenom mejdanu.

se, da je prigodom velikog požara i mesdžid Ojandži zade Hadži Ibrahimov izgorio, ali da je pomoću božjom isti obnovljen, te da su poslužiteljima ove bogomolje davane plaće od kamatnih prihoda, koji su propali i uginuli, i s toga mole državu, da iz svojih sredstava odredi imamu Abasu po 6 akči, a mujezinu Mehmedu po 4 akče dnevne plaće.

Godine 1176. (= 1762. g.) uvakufila je Sabiha, kći Durakova, stanovnica pomenute mahale u korist ovog mesdžida jedan svoj vlastiti dućan u Abadžijskoj ulici, te je o tome u sidžilu broj 10 zavedena ova vakufija:

الحمد لله واقف لاحول دائما بالغدو والاصال واصلى على النبى الامين وعلى آله هداة الدين
بيت: حمد او تاج تارك سخن است : صدر هر نامهٔ نو وكهن است : فلهذا بو صحيفه خير اخنوا :
اولا حمد خدا ايله ابتـــدا : وثانيا درود متعاقب الورود : اول صاحب الحوض المورود : والمقدم
المحمود بيت اول مظهر قول پاك لولاك : اول مظهر ستر ما عرفناك : روضهٔ منورهٔ شرفا كلرينه
شكوفهٔ خوشبو تحيه وسلام اهدا اولنوپ نظم : هزاران درود هزاران سلام : زما برروان رسول
انام : پس آنكه ثناها باصحاب او : بال وباولاد واحباب او : بعد حمد خدا ونعت رسول بيت اوله
خطر نشان اهل قبول بونمقهٔ مقرونه الخلوص ورقيمهٔ مشمونه الخصوص بعون الله الملك الهادى

تحریر و انشاسنه باعث و بادی بودر که مدینهٔ سرای بوسنه‌ده ـ صانها الله تعالی عن لافات والمحه ـ محلاتندن اویامجی زاده محله‌سی ساکنلرندن صبیحه بنت طوراق نام خاتون وقتا که حدیث رسول خدا اکثرو و ذکر هازم للذات رسیده سامعهٔ قبولی اولوپ یعنی الموت الذی هوالمفرق بین الجماعات من الاخوة والاخوات والبنین والبنات من الاباء والامهات مخرب الدور والقصور ومعمر للحرد والقبور معنای بدیع البیاندن تیقظ وانتباه ومتأثره ودل آگاه اولوب لان یتصدق المرء بدرهم فی حیاته خیر له من ان یتصدق بعده بدینار کلام جواهر نظام سیدالانام مستدعاسنجه سه یك درم که آنرا بدست خود دهتد به بود زان که ازوی آن صدد هند نظم صحت آمیز نصیحت انگیز مصداقنه عارفه والمرء یستظل بظل صدقاته معنای منیفند وقفه اولغین بوجهان غیر جاویده تخم زاده آخرت باشیده ایدوب ماعندکم ینفد وماعند الله باق ذهن دراکنه منساق اولغین مزبوره صبیحه خاتون مجلس شرع شریف نبوی ومحفل منیف مصطفوی‌ده وقف آنی البیانه لاجل المحاکمه والتسجیل والمحافظه عن الاضاعة والتعطیل متولی نصب وتعیین ایلدیکی الحاج ابراهیم بن احمد عفی عنهما الرب الصمد مخضرنده بالطوع الصاف اقراره اعتراف ایدوب حالا یدمده وتصرفده ملك و حقم اولوب مدینهٔ مزبوره‌ده اصحاب خیرات حسناتدن مرحوم و مغفور فیروز بك نام واقف مبرورك وقفی عقارندن اولوب عبه‌جیان سوقنده واقع بر طرفی شیخ یوسف وقفی دکانی وبرطرفی حسین بشه دکانی و برطرفی جدار وقف وطرف رابعی طریق عام ایله محدود و بناسی ملك و عرصه صرفه‌سی مقاطعهٔ سنویه ایله واقف مشار الیه وقفی اولوب دکان محدود مذکورك بنا و اجاره‌سنی خالصاً لله وابتغاء لمرضاة الله مال وملکمدن اخراج وامتیاز ایدوب وقف صحیح مؤبد و حبس صریح مخلد ایله وقف وحبس ایلدم وشویله شرط ایلدمکه ماه سریع الافول حیات کرفار مماق ممات اولمیه وقف مذکور تولیتی و رؤیت و تمشیتی نفس ذاتمه مشروطه ورأی وارادتمه منوطه اوله تبدیل و تغییر وتقلیل وتکثیر ید تصرفه مفوض اوله ووقتا که روح روان وعند لیب جان قفس بدندن آهنك طیران ایلیه اشبو الحاج ابراهیم وقفمه متولی اولوب دکان مذکور اجاره‌سندن بهر سنه اوچیوز آلتمش آقچه وظیفه‌یه متصرف اوله و بعد وفاته اتفاق آراء اهالیء محلهٔ مزبوره ایله رأی حاکم الوقت ایله مستقیم وأمین برکمسنه متولی نصب وتعیین اولنه وسالف الذکر محلهٔ مذکوره‌ده واقع مسجد شریف ومقام نظیفده هرکیم امام اولورایسه اون غروش وظیفهٔ سنویه‌یه متصرف اولوب عقیب صلواته بنی دعای خیرایله یاد دیو تقریب ایله روحمی ووالدیم روحلرینی شاد ایلیه دیو ختم کلام و استیفای مرام ایلدکده نصکره واقفهٔ مبروره جعل الله سعیها مشکوره عنان کلامنی سمت رجوعه صارفه وزمام مرامنی جانب استرداده عاطفه اولوب پیشوای کل رهنمای سبل امام اعظم و همام افخم سلطان سریر اجتهاد صاحب الهدایة والارشاد حضرتلرینك مذهب خطیرلرنده اگرچه وقف جائز ولکن غیر لازمدر امام عالم ربانی امام محمد بن حسن الشیبانی رأی خطیرلری اوزره وقف باطل وضمننده اولان شروط وقیودی عاطل اولغین وقف ایچون رجوع امر معتبر ومشروع اولغله ذکر اولنان دکان ملکمه کما کان ادخال اولنمق مطلوبمدر دیدکده متولیء رشید جواب

صواب وسديد ايله مقابله ايدوب اگرچه حقيقت حال بسط اولنان منوال اوزره اولديغى محل اشكال اولميوب لكن فاضل صمدانى الشهير بالامام الثانى امام أبى يوسف أى منيرى اوزره واقف مجرد وقفت ديمكله لزومى افاده ايدر وقفدن رجوع امر محالدر ديو فصل وحسمه طالبان اولدقلرنده حاكم حاسم حفظ الله عن المآثم افندى حضرتلرى جانب وقفه امعان نظر ومناع للخير اولمقدن حذر ايدوب صحت ولزومنه وعموم وخصوصنه بقول من براه حكم صحيح شرعى ايله حكم ايدوب فصار حكماً صحيحاً شرعياً وقضاءً صريحاً مرعياً فمن بدله بعد ما سمعه فانما اثمه على الذين يبدلونه ان الله سميع عليم واجر الوقف على الله الجواد الكريم جرى ذلك وحرر فى اليوم السابع والعشرين من رجب الفرد لسنة ست وسبعين ومأة والف

هود الحال

عثمان بشه ملا محمد اسكندر خواجه قره محمد بشه درزى ملا مصطفى بن سليمان
ملا احمد قزاز بن صالح يوسف بشه ذركر صالح بشه قايمچى قره صالح بشه حباز
قهوجى صالح بشه ابن محمد على بشه درزى

„Počinjemo pomoću velikoga boga pisati, onoga boga, koji hrani cio svijet i koji će pravedno mu suditi a djela su mu najviša, jer je on najznatniji i najpravedniji. Svijet u njemu nalazi luču prosvjetlosti. Zahvaljujemo onom bogu, koji poznaje sve dogagjaje, što se zbivaju danju i noću. Sa velikom pobožnosti i počasti neka je na hiljade hiljada salata i selama od nas božijem poslaniku, koga je bog poslao svijetu. Još neka je čast i slava njegovim pravovjernim drugovima, obitelji i porodici. U ime pobožnosti i poštovanja prema tvorcu svijeta i njegovim poslanicima počinjemo pisati slijedeće: U Saraj-Bosni, koji grad neka bog sačuva od svakih elementarnih nesreća i slučajeva, u mahali Ojandži zade stanujuća Sabiha, kći Durakova, promislivši riječi božijeg poslanika, da je vas užitak ovoga svijeta lažljiv a smrt da rastavlja skupine, braću od sestara i sinove i kćeri od roditelja, da pustoši kuće i ćoškove a popravlja i podiže grobnice i spomenike. Dalje sjetivši se rečenice: da je bolje za čovjeka, ako za života podijeli jedan dram srme, nego poslije smrti dvije stotine drama i još znajući, da će se hladovati na strašnom sudu pod hladom svoga dobročinstva, pripravi se ista na ovom prelaznom svijetu, da zasije sjeme za onaj svijet, pošto nam je bog kazao u kuranu: „Što je kod vas to je prolazno, a što ostavite kod boga to je vječito.“ Na osnovu ovih stavaka, pomenuta žena Sabiha došla je lično pred ovaj šerijatski sud, da izvrši dolje označeno oporučno djelo te je u prisustvu Hadži Ibrahima, sina Ahmedova, komu neka bog grijehe oprosti, koga je ona za svog predbježnog muteveliju imenovala, te svojevoljno izrekla slijedeće očitovanje: ja sam vlasnica i posjednica jednog dućana u Abadžijskoj ulici u Sarajevu, koji graniči s jedne strane vakufskim dućanom Šejh Jusufa, s druge dućanom Husein baše, s treće bezistenskijem duvarom a s četvrte putem, koji dućan stoji na vakufskom zemljištu zaklade umrlog Firoz bega, te se za nj ovom vakufu izvjesna godišnja mukata plaća, pa sam ovi dućan od ostalog moga nepokretnog imetka odvojila i u dobrotvornu svrhu ga zavjetovala i za uvijek ga ustupila istinitim i stvarnim zavjetnim činom, sa tim uslovom, da isti legat ostaje pod mojom upravom i nadzorom, sve dotle dok ja živim, a kad dogje vrijeme da ovaj svijet smrću promijenim i da moja duša kao slavulj iz kafaza iz mene izleti, da prisutni Hadži Ibrahim mome vakufu bude mutevelija i da od kirije

dućanske prima svake godine 360 akči mutevelijske plaće, a kad on umre, da na njegovo mjesto za mutevelju izaberu stanovnici pomenute mahale u sporazumu sa dotičnim šerijatskim sudcem sposobna i povjerljiva čovjeka, te da ovaj novoizabrani postane moga vakufa mutevelija. Da se od dućanske kirije daje svake godine po deset groša, onoj osobi, koja bude imam u spomenutoj džamiji, uz dužnost, da se pri bogosluženju moli za spas moje duše i za spas duša mojih roditelja.

„Ovim završivši svoje očitovanje i želju, isti čas pomenuta zavještateljica oprovrgnu svoj govor i reče, da traži, da joj se ta zavjetovana nekretnina povrati u posjed, jer da se isti zavjet po propisima i nazorima velikih imama i božjih ugodnika, a naro-

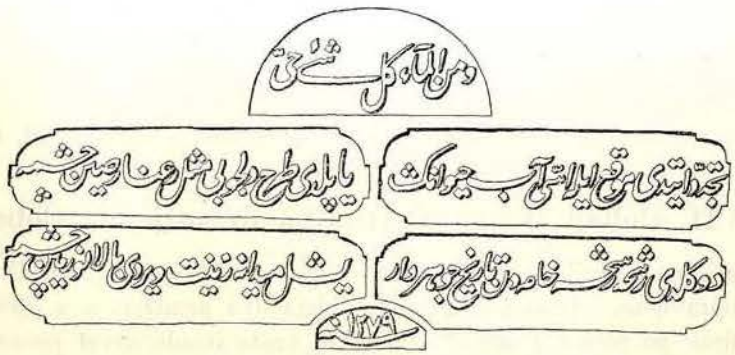

Slika 67. Natpis česme (vodovoda) na Zelenom mejdanu.

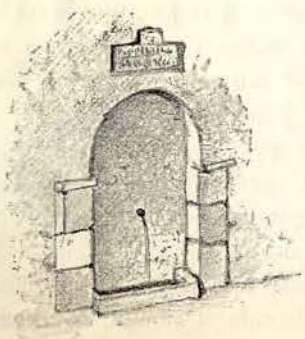

Slika 68. Česma (vodovod) na Zelenom mejdanu.

čito po vjerskim nazorima velikog imama Mehmeda, sina Hasanova, ima smatrati kao naručen a još ne dovršen, te stoga traži, da joj se zavjetovana nekretnina vrati i sa ostalim njenim imetkom spoji. Na ovo prisutni mutevelija reče odrješitim izrazom, da ti propisi postoje, ali u propisima i vjerskim nazorima drugog velikog imama Ebu Jusufa veli se, da zavjetu treba samo jedna riječ zavjetnikova kada rekne „zavjetujem“ i tim je ovi čin svršen, s toga tim prigovorom zavjetnice nema osnova i s toga zahtjeva, da ovaj čin zavjetovanja šerijatski sudac potvrdi zakonitim osnovom. Raspravljajući šerijatski sudac, komu neka da bog moć, da teške stvari lahko rješava, obzirom na istaknute činjenice izreče osudu, da je ovo zavjetovanje istinito, stvarno i neosporno i da legat dobiva svoju zakonitu moć.

Pisano 27. redžeba 1176. (= 1762.). Svjedoci ovoga: Osman baša Nakaš, Mula Mehmed, Skender Hodža, Kara Mehmed baša, terzija, Mula Mustafa, sin Sulejmanov,

Mula Ahmed, sin Salihov, kazaz, Jusuf baša kujundžija, Salih baša sabljar, Kara Salih baša, pekar i drugi."

Poslije toga od prilike godine 1270. (= 1853.) zavjetovala je Fatme Dževahira, kći Salih age Tahmiščije, sina Ahmed effendina a supruga Mehmed effendije Kadića sina Ismajilova, jednu svoju kuću u pomenutoj mahali, na ulici Zelenom mejdanu, na obali rijeke Miljacke, da se od prihoda ove pokrivaju troškovi pomenutog mesdžida.

Ova Fatme Dževahira hanuma umrla je godine 1286. (= 1869.).

Niže ovoga mesdžida pošav Čobaniji bijaše jedna česma, za koju se nezna, ko ju je podigao, a kasnije je merhum Fadil paša Šerifija popravio i više nje dao uklesati ovaj tarih, koji je sâm spjevao *(slika 67. i 68.)*:

To jest:

„Ponovi mjesto iz temelja žive vode, načini vrlo finu bezprimjernu tvrdu česmu.

„Iz pera protječe piknjastim slovima ovaj datum:

„Zelenom mejdanu dade nakit velika nova prizemna česma. 1279. (= 1862. g.)

XXXVII. Čoban Hasan Vojvodina džamija na Čobaniji.

Na Čobaniji ima džamija prozvana po svom osnivaču Čoban Hasanu. Dosta je široka, duga i lijepo opravljena. U njoj imade od kibleta dva pendžera a s lijeva i s desna po tri, svaki širok po metar a dug 3 metra. Od vrata imade devet prozora te je zbog toga džamija sasvim vidna. *(Slika 69.)*

U džamiji su drveni minber, ćurs i musandara lijepo izragjeni.

Pokrita je šimlom i ćeremitom a minara joj je od kamena sa gvozdenim šerefetom.

Ispred džamije i s desne strane do sokaka ima veliko dvorište, popunjeno grobnicama, a megju njima, baš pod munarom, je grob sagraditelja ove džamije, Čoban Hasan vojvoda a pokraj njega jedne djevojke.

Merhum Hasan vojvode napravio je ovu džamiju sa kamenitom minarom 960. (= 1552. g.) i za održavanje zavjetovao je nekoliko hiljada akči gotova novca. Memi halifu, sina Seferova, postavio je mutevelijom, Hurem Čelebiju nadzornikom, Hasan Halifu imamom, a Osmana, sina Salihova, mujezinom. Iza toga je umro i ukopan u ovoj džamiji pod samom minaron, gdje mu se i danas nalaze nišani, ali bez tariha. Iza smrti ostavio je sina Mustafa Čelebiju, o kome nalazim spomena u ovom spisu:

„Hadži Mahmud, sin Hizrov, zamjenik i zastupnik Bišaretbega, mutevelije Gazi Husrevbegova vakufa, došao je lično pred ovaj šerijatski sud i u prisustvu Mustafa Čelebije, sina Hasan vojvodina, stanovnika Hadže Kemaludin mahale i Ferhada, sina Abdullahova, dao je slijedeće očitovanje: Merhum Čerkez Sinanbeg, koji je prije nekog vremena u Madžarskoj poginuo, ostao mu je od vakufskih novaca dužan 10.000 akči a za njega su bili jamci rečeni Mustafa Čelebije i Ferhadbeg te je od ove dužne svote rečeni Mustafa Čelebija platio 3.000 akči a Ferhadbeg 6.000 akči, u svemu dakle plaćeno je 9.000 akči, a ostali su još dužni 1.000 akči, koju svotu tražim da plate. Ovaj ostatak duga osvjedočiše Muslihudin Halifa, sin Ahmedov i Hodža Husein, sin Mustafin, te se ovo njihovo svjedočanstvo priznade i potvrdi i dug priznade vjerojatnim, s toga se ovo u sidžil zavede početkom šabana 973. (= 1565. g.)"

O načinu kako se upotrebljavao ovaj vakifov novac izvješćuju nas ove dužnice:

1. Preko mutevelije Memi halife primio je od gotovog novca vakufa Hasan Vojvode u zajam Hasan, sin Alin, iz Hasan vojvodine mahale svotu od 3.000 akči,

te je dao 300 akči kamata kao kiriju na haljinu i to početkom rebijulevela 973. (1565. g.) Jamac za ovu sumu Mehmed, sin Idrisov iz Vekilharč mahale.

2. Od istog uvakufljenog gotovog novca pozajmio je Memi Halifa mutevelija početkom mjeseca rebijulevela 973. (= 1565. g.) Aliji, sinu Hasanovu, stanovniku iste mahale 1.000 akči, te je zaračunano 100 akči kao kamate za neke prodate knjige. Jamac za ovu svotu Balija, sin Ibrahimov, stanovnik pomenute mahale.

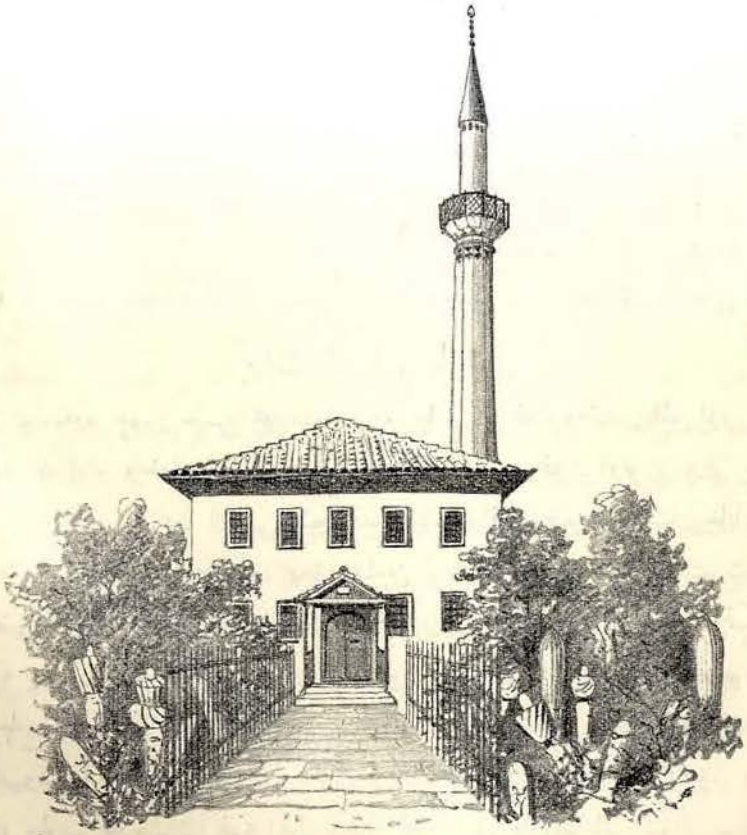

Slika 69. Čoban Hasan Vojvode džamija na Čobaniji.

3. Preko mutevelije Memi Halife uzeo je od ovog vakifovog gotovog novca Mustafa, sin Nesuhov, iz mahale Hasan vojvodine početkom rebijulahira 973. (= 1565.) 2500 akči u zajam za godinu dana a da plati kao kamatu 250 akči u haljinama. Jamci: Alija, sin Muratov i Hurem, sin Alin iz iste mahale i Memija, sin Nesuhov iz Sarač Ismajil mahale. Svjedoci ovoga: Hadži Timurhan, sin Alin, Hadži Piro, sin Hamzin i Memija, sin Mustafin iz iste mahale.

4. Preko mutevelije Memi Halife uzeo je od ovog vakifovog gotovog novca Omer, sin Mustafin i Mehmed, sin Isin 14.000 akči pod kamate na zajam i to početkom 973. (= 1565.).

5. Preko pomenutog mutevelije izdato je na zajam od ovog gotovog novca slijedećim dužnicima, i to: Kujundžiji Beširu, sinu Ahmedovu, sa garancijom Hasana, sina Nesuhova i Malkoča, sina Mehmedova, svotu od 3500 akči. Kasimu, sinu Nesuhovu, 6.060 akči, a jamci su Nusuh, sin Musin i Hasan Kurd.“

6. Veliji, sinu Kurtovu, 3000 akči uz jamstvo Velije, sina Timurova.
7. Pervanbegu 2 500 akči uz jamstvo Berhama, sina Abdullahova.
8. Hadži Piriji, sinu Hamzinu, 4000 akči, uz jamstvo Ibrahima, sina Timurhanova.
9. Dursunu, sinu Abdullahovu, 1000 akči uz jamstvo Huseina, sina Mehmedova.
10. Osmanu, sinu Salihovu, mujezinu, 1000 akči uz jamstvo Pervanbega.
11. Muruvetu, sinu Inhanovu, 2000 akči uz jamstvo Memije, sina Hizrova.

Za provale principa Eugena u Sarajevo god. 1109. (= 1697.) izgorjela je i ova džamija, a Ćosa Halil paša piše o njoj u svom iskazu ovako:

„Džamija Čoban Hasanova u istoimenoj mahali prigodom navale inovjeraca sasvim je izgorjela, ali su je poslije stanovnici mahale obnovili, nu nisu mogli plaćati njene poslužitelje te su pismeno zamolili državu, da odredi po 10 akči dnevno za imama, pet akči za hatiba Hadži Aliju i po šest akči dnevne plaće za prvog i drugog mujezina".

U sidžilu, koji sadržaje dokumente god. 1176. (= 1762.) našao sam u knjižnici ovaj berat o imenovanju imama i hatiba:

١١٧٦ تاريخنده سجلده مقيد بولنان امامت وخطابت برانتك بورايه نقلى مناسب كوردك

برات شريف عاليشان

سراى بوسنه‌ده چوبان حسن محله‌سنده واقع جامع شريفك وقفندن المق اوزره سنوى اون غروش وظيفه ايله امام وخطيب اولان صالح بن الحاج يوسف فوت اولوب يرى حالى وخدمتى معطل قالمغله يرينه مختار جماعت ارباب استحقاقدن اشبو رافع توقيع رفيع الشان خاقانى كبير اوغلى عثمان خليفه هر وجهله لايق ومحل ومستحق اولمين توجيه اولنوب يدينه برات شريفم ويرلمك رجاسنه اقضى قضاة المسلمين قاضيسى مولانا محمد زهنى زيدت فضائله عرض ايتمكين موجبنجه مزبوره صدنه ايدوب بو برات همايونى ويردم و بيوردمكه بعد اليوم واروب مزبور عثمان خليفه ذكر اولنان جامع شريفده بابا-ى متوفانك يرينه امام وخطيب اولوب اداى خدمت ايلدكده نصكره سنوى اون غروش وظيفه‌سيله متصرف اولوب و قفك روحى ودوام دولتم ايچون دعايه مداومت كوسترە شويله بيلوب علامت شريفمه اعتماد قيلەلر تحريراً فى اواسط شهر شوال لسنة سته وسبعين ومأة والف

اسلامبول

„Carski visoki berat.

„Pošto je Salih, sin Hadži Jusufov, bivši imam i hatib u džamiji u Čoban hasan mahali u Saraj-Bosni umro, te je njegovo službeno mjesto ostalo prazno i nepopunjeno, to je tamošnji veleučeni šerijatski sudac Mevlana Mehmed Zihnija za to mjesto predložio najstarijega sina pokojnikova, Osmana halifu, koji je za to mjesto u svakom pogledu podesan i sposoban i molio, da ga imenujem i o tome da mu izdam moj visoki carski berat. S toga po predlogu ovom izdajem ovaj moj carski berat bezplatno i imenujem pomenutog Osmana halifu za imama i hatiba u pomenutoj džamiji sa plaćom od deset groša godišnje, koliko je i pokojnik imao, te mu ovim naregjujem, da te dužnosti od danas bez pogrješke vrši i moli se bogu za mene i moje carstvo i da bude pravi služitelj ove bogomolje. Neka to zna i mojim se carskim zapovjedima pokorava. Pisano u polovini mjeseca ševala 1176. (= 1762.) u Carigradu".

Godine 1246. (= 1830.) stanovnica careve mahale Fatma Dudija, kći Husein Pehlivanova, glasom vakfije zapisane u 69. broju sidžila, uvakufila je u korist ove džamije niže slijedeće nekretnine:

الحمدلله الذی جعل الصدقة الجاریة سبباً للنجاة من النار ووسیلةً الی دخول الجنة تجری من تحتها الانهار والصلوة والسلام علی افضل المخلوقاة محمّد المصطفی المختار وعلی آله وصحبه الاخیار وبعد اشبو صحیفهٔ حسنا نك باعث تحریری ووفقیه برانك موجب تسطیری بودرکه مدیهٔ سرای بوسنده جامع عتیق محله‌سی ساکنه‌لرندن فخرالمخدرات فاطمه طوطی بنت حسین پهلوان اغا نام خاتون طرفندن وقف آتی ایله شروط وقیود آتی الذکری تقریر و اتمامه ورجوع و استرداده وکیل اولوب ذات مزبوره‌یی معرفت شرعیه ایله عارفان اولان محلهٔ مذکوره ساکنلرندن ملا صالح بن محمد وچوبان حسن محله‌سی ساکنلرندن الحاج صالح علمدار بن الحاج احمد نام کمسنه‌لرك شهادتریله وکاتی ثابت وثبوت وکالتنه حکم شرعی لاحق اولان جامع عتیق محله‌سی ساکنلرندن حافظ عثمان افندی ابن محمد نام کمسنه مجلس شرع شریف شامخ الارکانده واقفهٔ مرسومه وقف آتی البیانه متولی نصب وتعیین ایلدیکی چوبان حسن محله‌سی ساکنلرندن اشبو رافع الکتاب ملا سلیمان بن حسین علمدار محضرنده بالوکاله اقرار تام و تقریر کلام ایدوب موکلهم مرسومه طوطی فاطمه خاتون وقتاکه بو دنیای دون ونقش بوقلمونك عمرانی خراب وحاصلی تراب اولوب روز حشر وجزاء ویوم نشر ولقاده جملهٔ حفاة وعراة و حساب دفاتر حسنات وسیأتده ایکن سایهٔ خیرات وظل صدقات تحتنده مستظل ومستریح اولمق رجاسیله مصرفه اولدیغی جملهٔ املاك واطیب اموال وعقاراتدن اولوب سالف الذکر جامع عتیق محله‌سنده کائن برطرفی سراج مصطفی علمدار قصاب دکانی وبرطرفی نیلو اوغلی یماق صالح دکانی وبرطرفی نهر میلاچقه مجراسی وطرف رابعی طریق عام ایله محدود وممتاز نصف عرصه‌سی مقاطعهٔ معلومه‌لو غازی عیسی بك وقفی ونصف آخری قاین الحاج علی وقفی وبناسی ملك برباب خانی وینه محلهٔ مذکوره‌ده واقع برطرفی مرقوم یماق صالحك دیکر دکانی وبرطرفی نوری احمد اغا ورثه‌سی دکانی وبرطرفی چوقه‌جی زاده مصطفی بك افندی دکانی وطرف رابعی طریق عام ایله محدود و عرصه‌ی مزبور الحاج علی وقفی وبناسی ملك سنوی مقاطعهٔ معلومه‌لو برباب صمانخانه‌یی موکلهم واقفهٔ مرسومه طوطی فاطمه خاتون یدنده اولان وقفین مذکورین متولیلرك اذن تذکره‌لریله مأذون بالوقف اولدیغنه بناء خالصاً لوجه الله تعالی وابتغاء لمرضة الله وقف صحیح مخلد وحبس صریح مؤبد ایله وقف وحبس ایدوب شویله شرط ایلدیکه اشبو ملا سلیمان مادامکه لابس بیراهن حیات اوله وقف مذکوره متولی اولوب بعده وفاته اولاد ذکوری واولاد ذکورینك اولاد ذکوری قرناً بعد قرن وبطناً بعد بطن علی السویه وقف مذکوره متولی وچوبان حسن محله‌سی ساکنلرندن پراشلو اوغلی ملا عبد الله و بعد وفاته اولادی واولاد اولادی ونسل مذکوره حسبی ناظر اوله ومتولی مرقومك اولاد اولادی بعد الانقراض نعوذ بالله الملك الفیض ناظرم مرقومك اولادی واولاد اولادی وقف مذکوره متولی اوله ودخی شویله شرط ایلدیکه خان مذکور ایله صمانخانهٔ مزبوره بهر سنه ید متولی ایله برر ایکن کمسه‌یه اجارهٔ مثلیله ایجار اولنوب حاصل اولان

اجاره سندن اولا وبفین مذکورین عائد اولان مقاطعهٔ ذمیلری بعد الاعراز والاداء اجارهٔ حاصلهٔ باقیه‌دن چوبان حسن محله‌سی جامع شریفنده امام اولان افندی‌یه سنوی آلتمش غروش وظیفهٔ امامت وجامع شریف مرقومده مؤذن اولانلره کذلك سنوی آلتمش غروش وظیفهٔ تأذین ویریله وبهر سنه قرق غروش ایکی عدد متوا شمع روغن آلنوب جامع مذکوره وضع وایقاد وقنادیل اولنه وبهر سنه لیالیٔ شهر صیام مغفرت ارتسامده یکرمی غروش روغن زیت آلنوب جامع مزبوره‌ده ایقاد قنادیل اولنه وشهور ثلثه‌ده جامع مزبور کرسیسنده جماعت مسلمینه وعظ ونصیحت ایدن واعظ افندی‌یه یکرمی غروش وظیفهٔ تدریس ویریله ووظائف ومصارف مرقومه بعد الافراز والاداء فضله اجارهٔ باقیه‌دن ید متولی ایله خان مذکور وصمانخانهٔ مرقومه پوشیده ومواضع سائره‌لری لدی الحاجة تعمیر وترمیم اولنوب فضله هر نه قالور ایسه مبالغ وظیفهٔ تولیت اولمق اوزره متولی اولنلر متصرف اولهلر دیو شروط وقیودنی تعیین وبیان وابنیهٔ مذکوره‌یی فارغاً عن الشواغل متولیٔ مزبوره تسلیم اولدقی وقفیت اوزره قبض وتسلم ایدوب سائر متولیلر کبی تصرف ایلدی دیو بالوکاله تقریر وشروط مذکوری اتمام ایلدکده متولیٔ مرقوم دخی وکیل مومی الیهی جمیع حکمات مشروحه سنده وجاهاً تصدیق وشفاهاً تحقیق ایتدکده نصکره وکیل مرقوم حافظ عثمان افندی عنان کلامنی بالوکاله سمت رجوعه صارف وزمام مرامی صوب استردادده صارف اولوب برجهت یره موقوفه عرصه اوزرنده اولان ملك ابنیه‌نك جهت اخری‌یه وقفیتنی بعض ائمهٔ کرام قتنده صحیح اولدیغندن ابنیهٔ مذکوره‌نك وقفیتندن موکلهم مرسومه طوطی فاطمه خانون رجوع وابنیهٔ مذکوری متولی یدندن استرداد ایله کما کان ملکیته ادخال اولنمق بالوکاله مطلوبمدر دیدکده غب الاستنطاق متولی مرقوم جوابنده اکرچه حقیقت حال منوال مشروح اوزره اولدیغی محل اشکال اولیوب لکن بعض آخر مشایخ کرام قتنده جائز اولدیغی مقرر وامام فضل ربانی وخبر کامل صمدانی الشهیر بالامام الثانی أبو یوسف امام یعقوب حفظ الله تعالی عن موجبات التأسف والغیوب حضرتلرینك قتنده وقف مذکوره مقارن دخی اولور والیوم عمل آنکله‌در دیو رد وتسلیمدن امتناع وحاکم صدرکتاب طوبی له وحسن مآب أفندی حضرتلری حضورنده مترافعان وهر بری مبتغاسنجه فصل وحسمه طالبان اولدقلرنده حاکم مومی الیه لا زالت الاحکام نافذة بین یدیه حضرتلری طرفیك کلامنی بعد التأمل والتفکر صحت وقفی ترجیح واختیار وطرف خیری تقدیم واتیار ایدوب تجویز ایدن بعض مشایخ کرام ومسلك لطیفلری اوزره عرصهٔ موقوفه اوزرنده اولوپ ذکری مرور ایدن ابنیه‌نك مع شروطها المذکور صحت وقفیتنه حکم ایتدکده نصکره وکیل مومی الیه عثمان أفندی بویوزدن دخی بالوکاله مرامنه واصل اولمامغله طریق آخردن سمت رجوعه تصدی ایدوب اکرچه ذکر اولنان ابنیه‌نك جهت اخری‌یه وقفیتنه حکم حاکم لحوقیله صحت حاصل اولوپ لکن پیشوای کل ورهمای سبل امام اقدم واعظم وحمام الافخم حضرتلرینك رای خطیر ومذهب منیری اوزره صحت لزومی مستلزم اولمامغله ابنیهٔ مذکوره‌نك وقفیتندن موکلهم مرسومه فاطمه خاتونه رجوع ایتمکله کما کان ملکیتنه ادخال اولنمق بالوکاله مطلوبمدر دیدکده

متولی رشید تدارك کلام سدید وجواب با صواب متصدی اولوپ فی الحقیقه امام اعظم مشار الیه حضرتلری قتنده صحت لزومی مستلزم اولدیغی مقرر لکن امام أبو یوسف حضرتلری قتنده واقف مجرد وقفت دیمکله وامام محمد حضرتلری قتنده دخی تسلیم الی المتولی ذکر تأیید ایله وقف لازم اولور دیو امامین مشار الیهما مذهب خطیرلری اوزره عرصهٔ وقوفه مزبوره اوزرنده اولان ابنیهٔ مرقومه‌نك وقفیتنك لزومنه حکم اولنمسی مطلوبدر دیدکده حاکم مومی الیه دام الحق جاباً بین یدیه حضرتلری جانب وقف دیدهٔ عنایتلریله نظر و مناع للخیر اولمقدن حذر ایدوب تمهید امانهٔ وتفی اولی وتسدید مبانی خبری اخری کوروب عالماً بالخلاف الجاری بین الائمة الاشراف فی امور الاوقاف ابنیهٔ مرقومه‌نك وقفیتنك لزومنه وخصوص وعمومنه حکم صحیح شرعی وتسجیل ایله قضاء صریح مرعی ایدوپ فصار باتفاق علمائنا وقفاً صحیحاً شرعیاً وحبساً صریحاً مرعیاً »فمن بدله بعد ما سمعه فانما اثمه علی الذین یبدلونه ان الله سمیع علیم« واجرالواقف علی الله الجواد الکریم جری ذلك وحرر فی الیوم التاسع من شهر ذی الحجة الشریفه اسنة ست واربعین وماتین والف

شهود الحال

چیزه‌جی مصطفی بن درویش اغا عن محله خواجه‌زاده الحاج احمد ناجر الحاج ممش محمد
باقربابا ملا حسین بن صالح زلیچه‌جی قزاز یماق صالح بن ابراهیم صاریك الحاج ادریس

„Hvala bogu onome, koji je učinio tekuću milostinju uzrokom spasa od pakla i ulazom u raj, kroz koji vrela teku, te neka je selati selam odabranom Muhamedu Mustafi i njegovoj obitelji i drugovima.

Stanovnica Careve mahale u Saraj-Bosni, dobrotvorka Fatme Dudija, kći Husein Pehlivanova, opunomoćila je od svoje strane Hafiz Osman efendiju, sina Mehmedova, stanovnika Careve mahale i dala mu punu vlast za uvakufljenje niže označenih nekretnina, na koje on može očitovanje dati, uknjižiti ih i po potrebi odustati od toga uvakufljenja, te su tu punomoć zasvjedočili Mula Salih, sin Mehmedov, stanovnik pomenute mahale i Hadži Salih bajraktar, sin Hadži Ahmedov, stanovnik Čoban Hasan mahale, koji su i identičnost pomenute vakife zasvjedočili, te je zbog toga ovi punomoćnik njezin u prisustvu mutevelije Mula Sulejmana, sina Huseinova, stanovnika Čoban Hasan mahale, koga je vakifa za tu dužnost izabrala i odredila, pred ovim šerijatskim sudom u ime svoje vlastodavke izgovorio slijedeće očitovanje: Moja vlastodavka, pomenuta Fatme Dudija kaduna, pojmajući da je ovaj svijet prolazan, njegove boje i oblici da su gole ruševine, te pošto će svak doći na strašni sud gô i bos a spisi će mu o njegovim djelima visjeti o vratu te se neće moći nitko sakriti od sunčane vrućine u hlad, osim hlada od svojih dobročinstava, i to promislivši, odvojila je od svoga čistog imetka jedan han sa nuzgrednim zgradama u Carevoj mahali, koji graniči s jedne strane kasapskim dućanom Mustafe bajraktara, sarača, s druge dućanom Jamak Saliha Nalića, s treće rijekom Miljackom, a s četvrte putem, a koji je podignut na mukatskom zemljištu Gazi Isabegova vakufa i Kalin Hadži Alina vakufa te se mukata isplaćuje ovim vakufima na dva jednaka polovna dijela, nadalje jedan samarluk (sijenicu) u istoj mahali, koji graniči s jedne strane drugim dućanom Jamak Salihovim, sa druge dućanom našljednika Nuri Ahmedage, s treće

dućanom Mustafabega Čohadžića a sa četvrte putem, koje je zemljište vezano za Kalin Hadži Alin vakuf, komu se plaća izvjesna godišnja mukata, te je ove nekretnine sa dozvolom i sporazumom sa dotičnim mutevelijom za uvjek u dobrotvorne svrhe zavjetovala i istinito uvakufila i to sa slijedećim uvjetima: da prisutni mutevelija Mula Sulejman bude na njezinom vakufu mutevelija dok je živ a poslije njegove smrti da to pravo našljeduju njegova muška djeca s koljena na koljeno a Mula Abdullah Prešljo, stanovnik Čoban Hasan mahale, da bude bezplatni nadzornik i to pravo da i njegovi potomci naslijede, a kada potomci ovoga mutevelije, ne daj bože, izumru, da potomci ovoga nadzornika budu mutevelije. Dalje stavila je uslov, da dotični mutevelija uvakufljeni han sa sijenicom izdaje svake godine sigurnoj osobi pod kiriju po primjerenoj cijeni i da od ovih prihoda na prvom mjestu isplaćuje zemljišne poreze (mukatu) dotičnim vakufima a od ostatka ove kirije da se isplaćuje po 60 groša godišnje plaće imamu džamije u Čoban Hasan mahali a 60 groša godišnje da se plaća mujezinu, koji bude u ovoj džamiji; dalje da se izdaje po četrdeset groša godišnje za dvije mukave, koje će se u ovoj džamiji paliti; dalje da se svake godine kupuje po dvadeset groša zejtina i da se uz posne noći pale u ovoj džamiji kandilji; dalje da se svake godine od ovih prihoda izdaje po dvadeset groša nagrade onome vajizu, koji bude u ovoj džamiji sa ćursa za mjesece redžeb, šaban i ramazan sakupljenom narodu o vjerskim načelima propovjedao, a što bi preko sviju ovih troškova viška preostalo, da taj višak mutevelija kod sebe zadrži i po potrebi na krov i ostale opravke i popravke uvakufljenih zgrada troši; a kad se i to uračuna i oduzme, sve što ostane od ovih prihoda viška, da se taj višak računa kao godišnja plaća dotičnom muteveliji, koja će se kao našljedno pravo smatrati. Pomenuti punomoćnik vakife, izgovorivši sve navedene uvjete, reče još, da je on navedene uvakufljene nekretnine čiste i bez tereta prisutnom muteveliji na raspolaganje predao i on ih kao uvakufljeno imanje na raspolaganje i upravljanje primio a pošto je prisutni mutevelija sve ove navode punomoćnikove lično i usmeno kao istinite potvrdio, tada tek punomoćnik uvakufiteljice, rečeni Hafiz Osman efendija, svoja očitovanja prevrnu i oprovrgnu s namjerom, da uvakufljene nekretnine povrati, dodavši, da se to uvakufljenje kao neka naručena stvar smatra, jer da se zgrade na ovakim zemljištima ne mogu po nekim propisima uvakufiti. S toga on u ime svoje vlastodavke Fatme Dudije odustaje od uvakufljenja tih nekretnina i traži, da se iste njegovoj vlastodavci u posjed i uživanje povrate. Na ovo prisutni mutevelija odgovori, da su u nekoliko ti navodi zastupnika vakife vjerovatni, ali po propisima nekih imama ovakve nekretnine mogu se uvakufiti, naročito po propisima drugog imama Ebu Jusufa i imama Jakuba, po kojima se i danas postupa, ovo je uvakufljenje istinito i pravno, s toga ne može uvakufljene nekretnine vakifi vratiti. Zato je šerijatski sudija, komu neka Bog da moć, da može teške stvari lahko riješavati, uzevši u pretres sve navode parbenih stranaka, razmislio i obzirom na postojeće propise pojedinih velikih imama, koji dopuštaju, da se na vakufskim zemljištima podignute zgrade mogu uvakufiti, izreče osudu, da je ovo uvakufljenje istinito i na zakonu osnovano. Ali na tu osudu zastupnik Osman efendija ne pristade, nego svoj govor na drugu stranu okrenu i reče: da se ovakve nekretnine po propisima drugih velikih imama ne mogu uvakufiti, za to traži, da se iste njegovoj vlastodavci povrate. Na ovo odrješito odgovori mutevelija i reče: I ako se može propisima nekih velikih imama vjerovati, ipak se po propisima imama Ebu Jusufa vakuf smatra istinitim, kad se izreče riječ: „To i to uvakufljavam“, a po propisima imami Muhameda, vakuf se smatra svršenim uvakufljenim činom, čim se on dotičnom muteveliji na raspola-

ganje i upravljanje preda, s toga tražim, da se to uvakufljenje zakonitom osudom utvrdi i osnaži. Raspravljajući šerijatski sudac, uzevši u obzir navedene činjenice, misleći i oslanjajući se na koristonosne vakufske nekretnine, po načelima i riješavanjima stare uleme izreče osudu, da je ovo uvakufljenje na šerijatskim propisima osnovano te se smatra kao zakonito, stvarno i istinito uvakufljenje pa ga ovom osudom kao takovo osnažuje i potvrgjuje. Ko bi ovu osudu oprovrgnuo i omalovažio, bog će njegovo ime na strašnom sudu poraziti.

„Pisano 9. zilhidžeta 1246. (= 1830.)

„Svjedoci ovoga: Jamak Salih, sin Ibrahimov Sarić, kazaz iz mahale Hadži Idrisove, Mula Husein, sin Salihov nalčadžija, Hadži Memiš Mehmed trgovac iz Bakrbaba mahale, Mustafa, sin Dervišov, čizmedžija iz Hodže Zade Hadži Ahmedove mahale.“

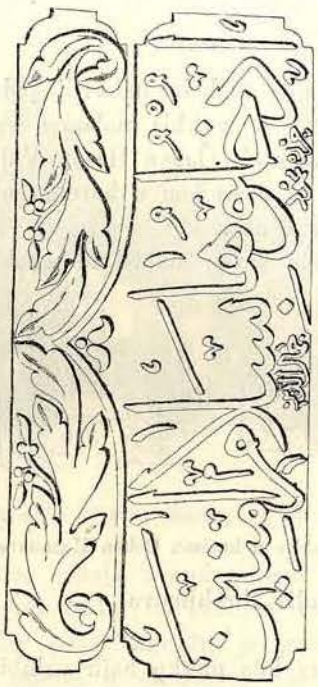

*

Godine 1291. (= 1874.) oborio je pokojni Fadil paša Serifović do temelja ovu džamiju, te ju na novo ljepšu i uredniju sagradio a uz nju oborio je i minaru iz temelja.

O tome spjevao je on ovaj tarih *(slika 70.)*:

„Ovu od Čoban Hasana napravljenu bogomolju

„Bog udijeli poniznom robu da obnovi.

„Piknjastim slovima sagraditelj kao zahvalu izreče datum:

„Fadil napravi džamiju Ćobaniju, lijepu bez primjera“.

1291. (= 1874. g.)

Ovaj je datum više vrata na kamenoj ploči isklesan.

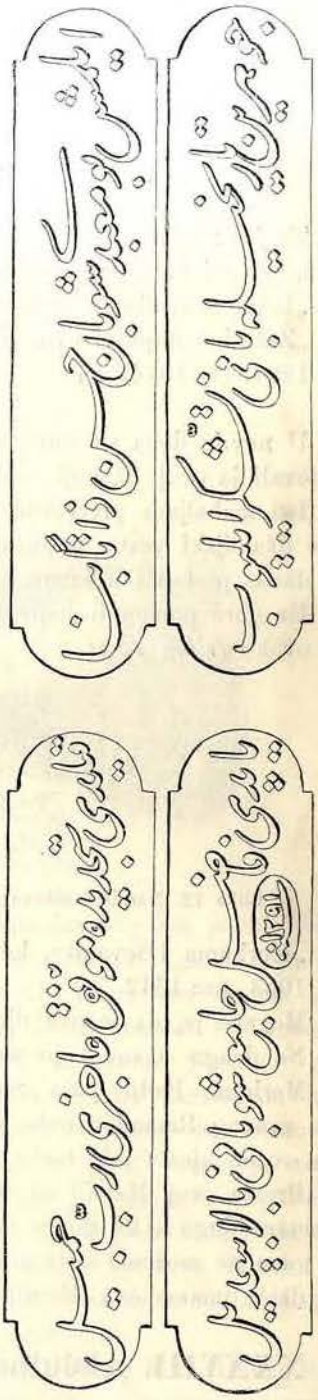

Slika 70. Natpis više vrata Čoban Hasanove džamije u Čobaniji.

Na minari ove džamije, oko četiri metra nad zemljom, imade drugi nadpis, koga je isti Fadilpaša spjevao i isklesao, a glasi *(slika 71.)*:

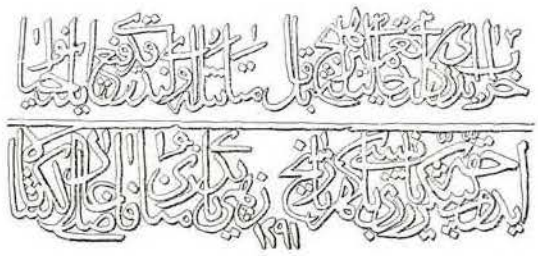

Slika 71. Natpis sa minare Čoban Hasan džamije u Čobaniji.

To jest: „Buduć sasvim porušena, na taj način, da ju je nemoguće bilo popraviti. Sasvim novu i tvrdu visoku napravi.

„Bogu zahvaljujuć napisa sagraditelj piknjast datum:

„Začudno napravi ovu visoku minaru Fadil, da se svakom dopadne."

1291. (= 1874. g.)

*

U novije doba su stanovnici ove mahale nabavili jednu kuću u istoj mahali i zavjetovali je ovoj džamiji a dotična se vakfija nalazi u vakufskoj upravi u sidžilu.

Isti mahaljani pretvorili su mekteb Čoban Hasan Vojvodin, koji je bio s lijeve strane džamijski vrata, u dućan a za džamijom u haremu napraviše nov mekteb, koji još i danas postoji i u kome se djeca uče.

Uz gore pomenuti hajir sahibin grob, nalazi se grob jedne djevojke a natpis glasi ovako *(slika 72.)*:

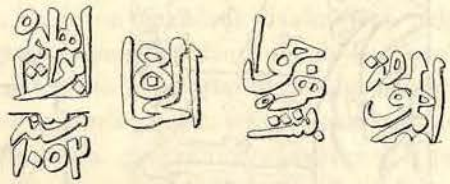

Slika 72. Natpis s nišana Gjevahire u haremu Čoban Hasanove džamije u Čobaniji.

„Merhuma Dževahira, kći Hadži Ibrahimova.

1053. (= 1642. g.)"

Moguće je, da je ova djevojka bila unuka hajir sahibina.

Na drugu stranu hajir sahibina groba, nalazi se jedan grob sa derviškim nišanima.

Merhum Fadil paša Šerifija piše u svojoj kronici, da je to grob Fatihova šehita zvanog Ramadan babe, koji je pri osvajanju Sarajeva pao kao žrtva, a doskoro je na ovom mjestu bilo turbe i kandilj se palio, ali ga sada nema.

Prema ovoj džamiji na tri ugla ulica ima jedno muslimansko groblje, koje je oko 40 metara dugo a 24 metra široko, ali u njima nema nikakva važna spomenika i za to o tome ne možemo ništa ni donijeti. Jedino smo ovdje pronašli grobnicu Mula Saliha Balugdžića imama ove džamije, koji je umro 1213. (= 1798. g.)

XXXVIII. Abdulhalim agin mesdžid na Mutnom potoku.

Na ćošku ulice Souk Bunara i Čobanije na lijevoj strani stoji Abdulhalimagin mesdžid, kojega narod zove mesdžidom na Mutnom potoku. a u starim sidžilima se zove Skenderćehajinim. *(Slika 73.)*

Mesdžid je oko 8 metara dug i širok, a sofe su mu duge po tri metra, a široke isto toliko. Pred sofama drži šest velikih stupova krov a izmegju njih lijepo su ogragjene sofe sa lijepim drvenim parmacima. Papučluk je dva metra širok. Na svakom duvaru ima po dva pendžera. Groblje je oko mesdžida dosta prostrano.

S desne strane pri ulazu u isti mesdžid medju grobovima nalazi se grob Idris dede, koji je bio vrlo pobožan, a umr'o je god. 1170. (= 1756.)

Do njega nalazi se grob imama ovoga mesdžida, koji se zvao Ahmušin a preminuo je god. 1191. (= 1777.) Mula Mustafa Bašeskija veli za njega, da je bio fin čovjek, posve star i dugačke brade.

Slika 73. Mesdžid Halim age na Mutnom potoku.

Abdulhalim aga bijaše ćehaja Skender bega, a Skender beg bio je pošljednji put bosanski sandžakbeg godine 904. (= 1498) a umrli Abdulhalim aga bio je njegov upravitelj dvora. Skender paša sagradio je jednu tekiju i uz ovu svezao gotovu cijelu okolinu, t. j. sva mjesta u današnjoj Pehlivan Hasan mahali i Abudulhalim aginoj mahali a ove mahale i danas još stoje pod mukatom Skender pašinih vakufa. Umrli Abdulhalim aga molio je svoga gospodara, da mu dozvoli da kupi u ovoj mahali zemljište te mu molba bi uslišana i on kupi zemljište, na komu u ime svoje podigne mesdžid i minaru od drveta godine 910. (= 1504.) Ovom je mesdžidu zavjetovao nekoliko hiljada akči gotova novca, a osim toga u Pašajigit, t. j. Pehlivan Hasan mahali na današnjem čuvenom „Borku", imao je on svoju fabriku cigla i ćeremita, koja potpada pod mukatu Skender pašina vakufa, te je ovu fabriku svom mesdžidu uvakufio i za muteveliju postavio Mehmeda, sina Daudova, za imama Sinan Halifu, sina Mahmudova a za mujezina Mustafu, sina Ahmedova.

Godine 972. (= 1564.) stanovnice ove mahale Ajiša i Fatima, kćeri Hadži Mahmudove, uvakufile su 7000 akči za ovi mesdžid i postavile su za muteveliju svoga oca Hadži Mahmuda, sina Idrisova a isti je ove pare na kamate izdavao, o čemu se nalazi zapisnik u sidžilu broj 2. na 386. strani.

U istom sidžilu od god. 973. (= 1565.) našao sam ovaj stari berat:

اسکندر کتخدا محله‌سنده متمکن اولان حاجی طورخان بن حسن نام کمسنه داود بن عبداه نام غلام مواجهه‌سنده اقرار واعتراف قیلوب اشبو چانیق قاشلو قره‌کوزلو اوزون بویلو مجاری لاصل داود غلامم مالدن آزاد ایلدم اعتقاً صحیحا شرعیا دیدکده مزبور داود طلبیله واقع حالی قید سجل اولندی

حرر فی اوائل ذی الحجه سنه ۹۷۳

„Hadži Turhan, sin Hasanov, stanovnik Skender Ćehajine mahale došao je pred ovaj šerijatski sud i u prisutnosti Davuda, sina Abdullahova, koji bješe momče razdvojenih obrva, crnih očiju, dugačka stasa, porijeklom Madžar, izjavio očitovanjem, da on pomenutog Davuda, koji mu do tada bješe rob, od toga robstva oslobagja i to sa pravim šerijatskim oprostom. Izgovorivši ovo, zapisa se po zahtjevu Davudovu u sidžil početkom zilhidžeta 972. godine.“

Na 59. strani ovoga sidžila naišao sam na jednu čudnovatu odluku, koju sam našao za shodno, da je ovdi svijetu na vidik stavim. Ona ovako glasi:

زهرا بنت علی نام خاتون نفس سرایده اسکندر کتخدا محله‌سندن محمد بن سید حسن نام کمسنه‌ی مجلس شرعه احضار ایدوب ایتدیکه مزبورك یدنده اولان اورته بویلو الاکوزلو آچیق قاشلو کلباشه بنت تیمورخان بنم وتیمورخانك صلبیه قزیدر آلان نفس پوژغه‌ده حصار محله‌سنده عمر وابراهیم وساکنه نام اوغلانجقلری واردر وحیات وممانی معلوم اولمیان علی نام کمسنه زوجیدر مزبوره‌یه رقیت طاری اولمامشدر صلبیه قزمدر دیو نفس پوژغه نائبی مولانا مصطفی بن احمدك امضاسیله ومهریله مجهور نقل شرعی ابراز ایدوب نظر اولندقده تقریرینه موافق اولیجق غب‌الانکار ذیل نقلده مسطور اولان شجاع بن یوسف وولی بن محمد نام کمسنه‌لر مذکور نقلی پوژغه نائبی مولانا مصطفی بن احمدك نقل اولوب مزبوره زهرایه ویرلدیکی شهادت ایتدکلرنده شهادتلری خیز قبولده واقع اولوب ومحمد مذکوران شاهدلره اعتمادی یوغیله نقل قرشوله دیو تکلیف اولندقده نقل قارشوله‌مم شرع شریف نه‌ایسه بوازره اجرا اولنسون دیدکده موصوفهٔ مذکوره کلباشه‌نك برموجب نقل شرعی حریتنه حکم اولنوب بالطلب قید سجل اولندی

فی ۱۷ شهر محرم سنه ۹۷٤

شهود:

حاجی طورخان بن حسن ، حاجی ممی بن حاجی حسام

„Zuhra, kći Alina, došla je pred ovaj šerijatski sud zajedno sa Mehmedom, sinom Sejid Hasanovim, stanovnikom Skender Ćehajine mahale, te je izjavila, da se kod prisutnoga Mehmeda nalazi jedna ženska glava imenom Gjulbaša, kći Timurhanova, koja je srednjeg rasta, plavih očiju i otvorenih obrva, i da je ova ženska njezina i njezinog muža Timurhana rogjena kći, da ona ima djecu Omera, Ibrahima i Sakine, koji i sada žive u Požegi u Hisar mahali, a njen muž bio je Alija, za čiji se život i boravak ništa ne zna. Pošto na nju nije natovareno nikakvo ropstvo, nego je ona moja rogjena kći — i u dokaz ovoga pokaza šerijatsku odluku, koju je Požeški šerijatski sudac

Mevlana Mustafa, sin Ahmedov, svojim potpisom i pečatom potvrdio — i pošto sadržaj pomenute odluke tuženi i prisutni Mehmed, sin Sejid Hasanov, poreče, to su na kraju ove odluke zapisani svjedoci Sudžaija, sin Jusufov i Velija, sin Mehmedov, preslušani izrično dokazali, da je pomenutu odluku izdao požeški kadija Mevlana Mustafa, sin Ahmedov i prisutnoj tužiteljici Zuhri uručio, a ovo se njihovo svjedočenje kao istinito priznade. Nu tuženi Mehmed ne priznade ovo svjedočanstvo, nego zatraži od tužiteljice da mu pokaže navedenu odluku, ali ona reče, da je pokazati neće, te moli, da se ova stvar po šerijatu riješi. S toga ovaj sud presudi, da se na osnovu gori navedene osude pomenuta Gjulbaša oslobogjava, a ova se osuda u sidžil zavodi.

„Pisano 17. muharema 972. (= 1564.) Svjedoci: Hadži Turhan, sin Hasanov i Hadži Memi, sin Hadži Husamov.“

Za velikoga požara godine 1109. (= 1697.) i ovaj je mesdžid izgorio, te ga u svomu izkazu Ćose Halil paša spominje da je izgorio i da se od njega samo ruševine nalaze. Godine 1118. (= 1706.) napravili su stanovnici ove mahale molbu na državnu vlast, u kojoj su naveli, da je i mesdžid Abdulhalim agin prigodom velikog požara do temelja izgorio, i da je od njega ostalo samo prazno zemljište, te su molili, da se obnovi i tražili, da ga država podigne a imamu Aliji da odredi šest akči dnevne plaće i mujezinu Aliji četiri akče dnevne plaće, jer su ovi tim požarom izgubili službu i plaću, koja im se od kamatnih prihoda ovoga porušenog i izgorjelog mesdžida davala. Nekoliko godina poslije obnovili su stanovnici pomenute mahale sa državnom pomoću ovu bogomolju. Njeno je dvorište dosta prostrano i puno muslimanskih grobova.

Slika 74. Natpis s nišana Hadži Zulfikar age u Halim aginom mesdžidu.

U ovoj Abdulhalim aginoj mahali stanovao je neki učenjak, Hercegovac Halil efendija, sin Salihov, koji je 1260. (= 1844.) ovdje umro i u ovom groblju pokopan, kažu da je ovaj Halil efendija bio vrlo obrazovan, pobožan i smjeran muž, tako da od poniznosti 30 godina svoga života svoje oči nije u nebo podigao. Pri njegovoj smrti sastavio mu je Mehmed Essâd effendija Mačković ovaj smrtni spomen:

فخر زهاد صاحب خلق جيل — خوجهٔ صبان الحاج خليل
ايتدى دنيادن نقل عقبايه خيف — قالدى شاكردان وغلمان پس جميل
فوتنه اسعد ديدى تاريخ تام — جنته اوله سزا حاجى خليل

سنه ١٢٦٠ محرم ١٩

„Ponos dobrih i gospodar lijepe naravi. Dječinji hodža Hadži Halil pregje s ovoga svijeta na onaj vječiti. — Šteta! Osta iza njega lijepe djece, njegovi gjaci. Njegovoj smrti izreče Esad potpun datum. „Raja je dostojan Hadži Halil.“

1260. — 19. muharema. (= 1844.)

Na protivnoj strani ovoga groba, nalazi se grob Hadži Zulfikar age, stanovnika ove mahale, koji je ovaj mesdžid o svom trošku održavao i popravljao, što mu i natpis tvrdi *(slika 74.)*:

„Hadži Zulfikar zvaše se koji napusti ovaj prolazni svijet. Bješe bezprimjerni gospodar dobročinstava. Prosimo mu božiju milost. Izreče mu se smrtni tarih: „Bože priredi mu u velikom raju visoko mjesto.“

1246. (= 1830.)

XXXIX. Hadži Turhanov mesdžid na Souk bunaru.

Uza Souk bunar ulicu, sa lijeve strane, ima jedan mesdžid, koji narod zove kao i mahalu Souk bunar (studeni kladenac), a zvanično se taj mesdžid zvao Hadži Turhanovim. *(Slika 75.)*

Slika 75. Mesdžid Hadži Turhanov na Souk bunaru.

Dosta je malešan, od čerpića sazidan, a pokrit je šimlom i ćeremitom.

Od ulaza i kibleta imade po dva, a s desna i lijeva po tri prozora. S desne strane mesdžida ima pet do šest mlagjih grobova.

Ispred mesdžida imade nešto zemljišta od jedan metar širine, kuda se prolazi u mesdžid.

Nadošav mesdžidu imade jedna lijepa česma, a prema istoj turbe, u komu je ukopan Sultan Fatihov vojnik zvani Džebar deda. *(Slika 76.)*

Ovo je turbe bilo izgorjelo prigodom okupacije, ali ga je nekoliko godina kasnije napravio merhum Hadži Ahmed beg Hrasnica.

Više mesdžida, na jugozapadnoj strani, nedomak jevrejskog groblja, bilo je još jedno turbe „Urjan dedovo“, ali iza okupacije oboriše ga seljaci, te je doskora samo baskijama ogragjeno.

Vrlo bi bilo shodno, ako bi se na ovo turbe svratila pažnja mezaristanske komisije.

Hadži Turhan, sin Hasanov, bio je jedan od najboljih pouzdanika Mustafa bega, sina Skender pašina. Kada je ovaj Mustafa beg sa bosanskog namjestništva dignut, osta Hadži Turhan u Sarajevu i nastani se u Skender Ćehajinoj mahali. God. 966. (= 1558.) kupi nešto zemljišta od mutevelije Skender pašina vakufa, koje je pod mukatom ovoga, te na ovom zemljištu podigne mesdžid na svoje ime u Souk bunar mahali. On je ovaj mesdžid, kao i minaru napravio od drvenog materijala a za održavanje bogomolje zavjetovao je nekoliko hiljada akči. Za muteveliju imenovao je nekog Ališaha, sina

Slika 76. Turbe Džebar dedino na Souk bunaru.

Ahmedova, a za mesdžidskog imama nekakva Ibrahim Halifu. Ove navode nalazimo u kupoprodajnom dokumentu, koji je zaveden u sidžilu broj 2 na strani 204. Hadži Turhan bio je živ još godine 973. (= 1565.). Spomenuti spis glasi:

„Alija, sin Alagjuzov, stanovnik Hadži Turhan (Souk bunara) mahale, došao je lično pred ovaj šerijatski sud i svojevoljno očitovao, da je u sudu prisutnoj svojoj ženi Sejidi, kćeri Nusuhovoj prodao za 1800 akči jednu svoju kuću sa baščom, bostanom i ostalim prinadležnostima, koje leže u mahali Hadži Turhanovoj, Souk bunar zvanoj, u granicama s jedne strane Kazaz Velija, s druge Mustafe, sina Husamova, s treće bašča Skender pašine tekije, a s četvrte putem te da je ovu prodajnu svotu od kupovateljice potpuno primio, što i ona potvrdi, a njezinu idendtičnost osvjedočiše Jusuf, sin Alin, Salih, sin Alin, a pošto je kupovateljice izkazani zastupnik Hadži Mustafa, sin Junusov, potvrdio očitovanje prodavaočevo, to se ovaj čin po zahtijevu stranaka zavede u sidžil.

„Pisano 25. rebijulahira 973. (= 1565. g.).

„Svjedoci ovoga: Ibrahim Halifa, imam ovoga mesdžida, Hadži Pirija, sin Alijin, Ališah, sin Ahmedov, mutevelija, Uvejis, sin Mehmedov, Hamza, sin Jahjin, Balija, sin Mehmedov, mujezin, i Hzr, sin Hasanov."

I ovaj mesdžid je godine 1109. (= 1697.) izgorio, a Halil paša u svome iskazu veli ovo: „Mesdžid Hadži Turhanov u Souk bunar mahali navalom inovjeraca izgorio je, te je sad tamo ruševina". Sarajevski stanovnici u svojoj peticiji predatoj državnoj vlasti o ovom mesdžidu vele ovako: „Mesdžid Hadži Turhanov u Souk bunar mahali do temelja je izgorio te su tom prigodom imam i mujezin ovoga mesdžida poginuli, a pošto su ovi poslužitelji izdržavani od prihodnih kamata, koji su uginuli, to mole državu da mesdžid obnovi i novijem poslužiteljima plaću odredi".

Vakufskog Hadži Turhanovog zemljišta bilo je i u Latinluku, što razabiremo iz ovog hudžeta:

ذمی قاوچی مارقویه حاجی طورخان وقفی عرصه‌سنه متعلق ویریلان حجت شرعیه صورتیدر

مدینهٔ سرایده خیرانی واقع مرحوم طورخان وقفی متولیسی اولان یحیی افندی ابن احمد افندی نام کسنه مجلس شرع خطیر لازم التوقیرده رافع هذاالسفراحی مارقو ولد قره‌چه نام ذمی مواجهه‌سنده بالتولیه اقرار تام وتقریر کلام ایدوب واقف مزبور کك عرصهٔ موقوفه‌لرندن اولوب مدینهٔ مزبوره‌ده فرنکلر محله‌سند، واقع برطرفی دلی حسن و برطرفی ایوو ملکاری وطرفی طریق عام ایله محدود وممتاز ایکی منزل عرصه‌لرینك متصرفلری اولان چویه‌تقو و فرانو نام ذمیلر حرب کفاره تبعیت ودارالحربه فرار وملحق اولوب انده فرار ایتملریله ذکر اولنان ایکی منزل نقضلرین بوسنه خزینه‌سی طرفندن مرقوم آجی مارقو دیوان تذکره‌سیله تفویض و ذکر اولنان ایکی عرصه سکز سنه‌دن برو خالی قالوب مقاطعه‌سی وقفه واصل اولمامغله طرف وقفدن ایجار اولنق لازم کلوب ومرقوم آجی مارقو دخی طلب اولوب لکن مقاطعهٔ قدیمه‌سی اولان بیك ایکی یوز آقچه کسنه کسنه رغبت ایتیوب ذکر اولنان ایکی عرصه‌نك بیك ایکی یوز آقچه مقاطعه‌یه تحملی اولدیغنی مجلس شرعده نقاه صحیحة الکلمات اخبار وانجق آلتیوز آقچه مقاطعه‌یه تحملی اولدیغنی اعلام ایتملریله معرفت شرعله آلتیوز آقچه‌سی تنزیل اولوب بندخی تولیتم حسبیله ذکر اولنان حدود ایله محدود ایکی منزل عرصه‌لرین سنوی آلتیشر یوز آقچه مقاطعه ایله بعد الاذن الشرعی مرقوم آجی مارقویه طرف وقفدن ایجار اولدخی منوال مشروح اوزره استیجار وقبول ایلدی دیدکده غب التصدیق الشرعی ما هو الواقع بالطلب کتب اولدی فی الیوم الرابع والعشرین من ربیع الاخر لسنة ثمان عشرة ومأة والف

هو الحال

یوسف چلبی مؤذن — عثمان بیك زلجی — عطاءالله چلبی الکاتب — مصطفی بشه قطارجی
علی چلبی درزی عن محله حلاج داود — ابراهیم چلبی مخضر — حسین چلبی مخضر
صالح چلبی سرمخضران

Sadržaj:

„Jahja efendija, sin Ahmed efendin, mutevelija vakufa merhum Hadži Turhanova u Sarajevu, dogje lično pred ovaj šerijatski sud i u prisustvu Hadži Marka Kaučića, kršćanina, kao mutevelija dade slijedeće očitovanje: U mahali Latinluku, ima dvije kuće na uvakufljenom zemljištu Hadži Turhanovu, koje graniče s jedne strane Deli Hasanovim, s druge Ivinim zemljištem, a s treće i četvrte putem, te su ova zemljišta bila vlasništvo nekakva Cvitka i Franje, koji su iz Bosne pobjegli u tugju vojsku pa su ove nekretnine po potvrdi bosanske blagajne ustupljene rečenom Hadži Marku; a pošto se na ova zemljišta kroz osam godina nije plaćala mukata, to se ova moraju izdati pod najam, da se naplati osamgodišnja zaostala mukata, koja iznaša 1200 akče, a on je ove nekretnine kao vakufski zastupnik predao rečenom

Hadži Marku za godišnju mukatu i najamninu od 600 akči, na koju je svotu Hadži Marko pristao i zgrade u posjed primio, nakon što se riješenjem suda previsoka mukata od 1200 akči snizila na 600 akči, te se ovaj najamni dokumenat potvrgjuje i po zahtjevu stranke napisa.

„Pisano 24. rebijulahira 1118. (= 1706. godine). Svjedoci ovoga: Jusuf Čelebija, mujezin, Osman beg Zildžo, Ataullah Čelebija, pisar, Mustafa baša, kantardžija, Ali Čelebija, terzija iz mahale Halač Daud, Ibrahim Čelebija, muhzur, Husein Čelebija, muhzur i Salih Čelebija, glavni muhzur.“

Godine 1188. (= 1774.) obnovila je Hadže Fatima, kći Hadži Jusufova, stanovnica Buzadži Hadži Hasanove mahale ovaj mesdžid a za potrebe i održavanje zavjetovala je nekretnine spomenute u vakfiji, zabilježenoj u broju 16. sidžila:

حمد موفور وشكر نا محصور اول وقف امور جمهور ورازق وحوش وطيور اولان رب الارباب ومالك الرقاب حضرتلرينك درگاه اقدس و بارگاه مقدسلرينه مقصوردر وصلوة وسلام صدهزار درود پيشمار اول اؤلوى يكتا شجر جود ونركس بى همتاى باغ شهود مقبول درگاه اله محرم حرم لى مع لله حبيب خدا محمد مصطفى صلى الله عليه وسلم حضرتلرينه وآل كرام و اصحاب عظام اوزرلرينه محصوردر اما بعد اشبو كتاب صحت نصابك تحريرينه باعث وبانى و بو خطاب مشكين نقابك تسطيرينه سبب وداعى اولدركه مدينهٔ سراى بوسنه‌ده بوزاجى زاده الحاج حسن محله‌سى ساكنلرندن صاحبة الخيرات والحسنات راغبة البر والبركات فخر النساء المخدرات تاج الخواتين المستورات حاجه فاطمه بنت الحاج يوسف نام خاتون وقتا كه بو دنيا دون وفرش بوقلمون دار پايدار وجاى قرار اولميوپ نعمتى نقمت وعزتى ذلت ايدوكنه عالمه ومزرعهٔ آخرت انفاقى زادجنت اولوپ (وما تقدموا لانفسكم من خير تجدوه عند الله) مضمون شريفنه ودخى (ما عندكم ينفد وما عند الله باق) مفهوم منيفنه جازمه اولوپ (انما يعمر مساجد الله من آمن بالله واليوم الاخر) مضمون بشارت مكنونه (وان المساجد لله) فحواى سعادت اختوانسه عارفه وحديث شريف سيادت الفه (من بنى مسجداً لله تعالى بنى الله له بيتاً فى الجنة) متضمن اولديغى وعد جليل مفهومندن واقفداولفين مدينهٔ مزبوره‌ده حاجى طورخان نامديكر صوق بيكار محله‌سنده سكسان سنه مقدم بناسى مخترق و اثرى مندرس اولان مسجد عرصه‌سى اوزرنده انه لمسجد اسس على التقوى برمسجد كاه مشيد المتبيان و بر معبد منيع الاركان بنا ومالندن افراز وطريقى ممتاز واذان واقامت وفرادى جماعت ايله مسجد مرقومده صلواة مكتوبهٔ اقامت وفرض ونافله وسنت اداسنه مواظبت ومداومت ايچون نيت خالصهٔ صافيه وطويت طيبهٔ وافيه ايله حسبة لله تعالى وقف مؤبد صحيح وحبس مخلد صريح بيوردقلرندنصكره بو آنه كلنجه اذان واقامت وطريق مسلوك اولان جماعت ايله اداى صلوة اولنان مسجد شريف ومعبد لطيفك مصالح ومهامى دوام وثبات واصحاب جهاتك وظائفى ايله وسائر لوازم خيراتى ايچون واقعه واقفهٔ اكمل صانها الله فى المواقف عن جميع الاحوال اطيب اموال واخلص منالندن اولوپ مدينهٔ مزبوره‌ده كائن منت زاده محمد بك جامع شريفى قربنده كوشده واقع بر باب دكان ايله محزن وينه مدينهٔ مزبوره‌ده خسرو بك جامع شريفك حرم لطيفنده كائن مكتب آلتنده واقع بر باب محزنى نيت صافيه وعزيمت وافيه ايله

لله الملك الصمد وقف مؤبد وحبس مخلد ايدوب امر وقفى اتمام وكليد وتأييدندن كمال اهتمام
مصاحبى ايچون شرع شريف رفع الشان ومحفل دين منيف منبع الاركانده وقف حجستد تسجيل
وصحت ولزوميله اتصافنى تكميل اراده سيله متولى نصب وتعيين ايتديكى خواجه كمال الدين محله‌سى
ساكنلرندن صالح افندى ابن عثمان زم كسنه محضرنده بالطوع انصاف اقرار واعتراف ايدوب
شويله شرط قيلديكه دكان ومحزنين مرقومدنك هر برى يد متولى ايله حسب العاده اجاره مثليله
بهر سنه طالبينه ايجار اولنوپ اجرت حاصلدسى وقف ايچون ضبط ويد متوليده حفظ اولنه و
بنا اولنان مسجد مرقومده جامع ديانت وصلاح وفائز امانت وفلاح اولان كسنه امام اولوپ
اوقات ثلثده اداى خدمت ايتدكدنصكره يومى التى اقچه وظيفه‌يه متصرف اولوپ اجارهٔ مذكوره‌دن
ادا اولنه وبنه مسجد مرقومده اذان مواقيت عارف وآوازى خوش الحان بركسنه مؤذن
اولوپ اوقات مذكوره‌ده اداى خدمت ايتدكدنصكره يومى ايكى اقچه وظيفه‌يه متصرف اولوپ
اجارهٔ مرقومه‌دن ادا اولنه وروحم ايچون بعدالمغرب كل يوم اوچر اخلاص شريف تلاوت ايدن
كسنه سنوى ايكى يوز قرق اقچه وظيفه‌يه متصرف اولوپ وبنه سنده بردفعه على وجه الترتيل
قرآن عظيم الشانك ختم شريفى قرائت ايدن كسنه سنوى اوچيوز التمش اقچه وظيفه‌يه متصرف
اولوپ اجارهٔ مذكوره‌دن ادا اولنه وبنه مسجد مرقومده مقوا تعبير اولنان شمع روغن ايچون
بهر سنه اوچيوز يكرمى اقچه اجارهٔ مذكوره‌دن خرج وصرف اولنه وبنه مدينهٔ مزوره‌ده واقع
احمد چلبى محله‌سنده وقاين الحاج على محله‌سنده كائن جامع شريفلرنده كذلك مقوالر ايچون هر
برينه بهر سنه اوچيوز يكرميشر اقچه اجارهٔ مذكوره‌دن خرج وصرف اولنه ووقف مذكوره
شرط اولنديغى منوال اوزره متولى اولان اجارهٔ مذكوره‌دن يومى بر اقچه وظيفه‌يه متصرف
اوله واجارهٔ مذكوره‌دن آرتوپ باقى قلان ذكر اولنان دكان ومحزنلر تعميراتى ايچون يد متوليده
حفظ اولنوپ تعمير وترميم اقتضا ايتدكجه تعمير وترميمنه صرف اولنه مادامكه لباس حياتى لابسه
ونفس نفيسه‌م بدنمده آنسه اوله توليت مذكوره‌يى نفسه شرط ايلدم ووقف مذكورك تصرفانى
يدمده اوله بامرالله تعالى دار فنادن دار بقايه ارتحال ايلديكمده قزم امهانى توليت مذكوره‌يه
متصرف اوله وبعد وفاتها اولادى واولاد اولادى الى الانقراض بطناً بعد بطن توليت
مذكوره‌يه متصرف اولهلر وبعدالانقراض رأى حاكم ايله بركسنه متولى اولوپ وظيفهٔ مرسومه‌يه
متصرف اوله ديو قيود وشروطنى اتمام وغرض مقصودينى انجام واختتام برله ذكر اولنان دكان
ايله محزنلرى فارغاً عن الشواغل متولئ مزبوره دفع وتسليم اولدخى وقفيت اوزره بالتوليد قبض
وتسلم ايدوپ سائر اوقاف متوليلرى كبى وقف مذكورده متولئ مزبور تصرف ايلدى ديدكده
غب التصديق الشرعى واقفه مزبوره اوقافدن سمت شقاقه عازمه اولوپ عقارك وقفيتى امام مختار
سراج الائمة ابو حنيفه نعمان ابن ثابت الكوفى حضرتلرى مذهب شريفلرنده غير لازم اولديغندن
واقف منفعت وقفى نفسنه شرط ايتمكله عالم ربانى امام محمد بن حسن الشيبانى وبلال بن يحيى
البصرى مذهبلرنده وقف باطل اولديغى امر مقرر اولمغله وقف مذكوردن رجوع ايدوپ دكان

ومحازن مرقومه ملكمه استرداد ايدرم ديدكده تولى جوابه متصدى اولوب فى الحقيقه حال بسط اولنان منوال اوزره در لكن امام ابو يوسف حضرتلرينك مذهب شريفلرنده واقف مجرد وقفت ديمكله وقف صحيح ولازم اولغين بو قول شريفى اوزره وقف مرقومك صحت ولزومنه و شروط مذكوردنك نفوذ وجوازينه حكم اولنمى بالتوليه مطلوبمدر ديدكده حاكم موقع صدر كتاب طوبى له وحسنمأب افندى حضرتلرى بعد المرافعه والتأمل عالماً بالخلاف بين الائمة جانب وقفى اولى و اخرى كوروب امام ابو يوسف حضرتلرينك مذهب شريفلرى اوزره وقف مذكورك صحت و لزومنه وشروط مرقومك نفوذ وجوازينه حكم صحيح شرعى وقضاء صريح مرعى ايتمكين وقف مرقوم مؤبد ودائم وصحيح لازم اولوب من بعد نقض وتحويل وتغيير وتبديلى ممتنع لاحتمالدر فمن بدله بعد ما سمعه فانما اثمه على الذين يبدلونه ان الله سميع عليم واجر الواقفة على الله الكريم حرر فى اليوم السابع عشر من ذى القعدة الشريف لسنة ثمان وثمانين ومائة والف

Sadržaj:

„Nebrojena hvala i nekraćena zahvalnost poznavaocu sviju poslova i stvoritelju sviju stvorova i ptica, stvoritelju i gospodaru sviju svjetova; neka je selati selam bezbrojni i onom božijem milosniku Muhamedu Mustafi, koji je odabran kao zrno bisera; neka je i njegovoj odličnoj obitelji velikim drugovima. Uzrokom je pisanju ove lijepe oporuke sljedeći: U gradu Bosna-Saraju stanovnica Buzadžića Hadži Hasana mahale (Logavin sokak), dobrotvorka i ponos čistih neoskvrnjenih žena, Hadže Fatima, kći Hadži Jusufova, shvativ, da je ovaj svijet prolazan i njegov obstanak nevječit a hrana i piće da su dosadna uživanja te da je čast ovoga svijeta golo poniženje ali ipak, da je on njiva, na kojoj valja nešto za onaj svijet usijati, kako je svemogući Bog u kurânu zapovjedio: „Što prigotovite za sebe od dobara, naći ćete kod Boga“, i još je zapovjedio: „Što je kod vas to je prolazno, a što je kod Boga to je vječito“; razumjevši i božiju zapovijed, koja glasi: „Samo popravljaju i napravljaju bogomolje oni, koji vjeruju u Boga i strašni sud“; dalje shvativ sadržaj hazreti pejgamberove rečenice, koja glasi: „Ko napravi mesdžid (bogomolju) za božiju ljubav, Bog će njemu podijeliti mjesto u raju“, napravila je rečena dobrotvorka u spomenutoj Hadži Turhanovoj mahali, zvanoj „Souk bunar“, mesdžid, koji je prije 80 godina do temelja izgorio, na istom zemljištu od svoga čistoga imetka i odvojila je od svog imetka jedan dućan i magazu u pomenutom grada u blizini džamije Mehmed bega Minetovića i u Gazi Husrev begove džamije jednu magazu, pod Gazinim mektebom, te je ove nekretnine za ljubav božiju uvakufila, i to da se u istom mesdžidu džematile klanja, imamu, mujezinu i ostale potrebe da se od prihoda ovih nekretnina namire a za uknjiženje i faktično uvakufljenje ovih zavjetnih nekretnina imenovala je privremenim mutevelijom Salih ef., sina Osmanova, stanovnika Hadže Kemaludin mahale, pred kojim svojevoljno dade slijedeće očitovanje: Pomenuti dućan i dvije magaze neka mutevelija po običaju svake godine izdaje pod kiriju, prihode da prima, a imamu koji bude u mesdžidu što sam sagradila, da klanja u tri vakta, t. j. akšam, jaciju i sabah, te bude posve pobožan, da od rečenih prihoda mutevelija plaća mu po 6 akči dnevne plaće. Isto tako da oni, koji bude u rečenom mesdžidu mujezin, koji mora imati lijep i jasan glas, za to ima po 2 akče dnevne plaće od mutevelije primati. Svaki dan po akšamu da se za spas moje duše prouče po tri ihlasa a ko bude ove ihlase učio da prima od dotičnog

mutevelije 240 akči godišnje plaće. Na isti način neka mi se u godini po jedanput za spas moje duše prouči po jedna hatma (kurân), a ko bude to učio, taj će od mutevelije dobivati po 360 akči godišnje. Na isti način ima se od rečenih prihoda za osvjetljenje ovog mesdžida trošiti godišnje po 320 akči.

„Napokon, da se od pomenutih prihoda potroši za osvjetljenje Ahmed Čelebine džamije i Kalin Hadži Aline džamije na svaku po 320 akči godišnje, a mutevelija kada sve to točno izvrši i isplati, da imade za sebe u ime plaće zadržavati po jednu akču dnevno, a što bude suviška od prihoda ovih, da taj suvišak mutevelija kod sebe zadržava i po potrebi od toga zavjetovane nekretnine opravlja i popravlja. Dok sam ja u žive haljine obučena pridržajem taj muteveliluk za sebe i raspolaganje ovih zavjetnih nekretnina da bude u mojim rukama, a kad ja po božijoj naredbi umrem, da na moje mjesto bude mutevelijom moja kći Umihava, a kad i ona umre, da to pravo naslijede njezini potomci s koljena na koljeno; a kada i ovi izumru i nestane ih, da dotični šerijatski sudac po svojoj uvigjavnosti izabere sposobnu i podesnu ličnost i imenuje mutevelijom sa istom plaćom.

„Izgovoriv zavjetnica sve ove uslove, reče, da je sve zavjetovane nekretnine čiste i bez tereta predala pomenutom muteveliji na raspolaganje i upravljanje, što i sam mutevelija potvrdi i obeća, da će sa zavjetnim nekretninama upravljati, kao i ostale vakufske mutevelije. Kad se ovo uvakufljenje htjelo potvrditi, rečena vakifa oprovrgnu svoje riječi na drugu stranu i reče, da ona od ovog uvakufljenja odustaje, zato, što se po propisima i nazorima velikog imama Ebu Hanife Numana smatra kao naručeno, a ne izvršeno, i što se kosi sa propisima drugih imama Muhameda, sina Hasanova i Bilala, sina Jahjina, i traži, da pomenuti mutevelija dućan i magaze u posjed i uživanje povrati. Na ovo mutevelija odrješitim odgovorom reče: da je po propisima drugog imama Ebu Jusufa ovako uvakufljenje zakonito, čim dotični vakif rekne, „ja to i to uvakufljujem“, s toga tražim, da se to uvakufljenje šerijatskom osudom osnaži. Raspravljajući sudac, komu neka bog da moć, da teške stvari lahko rješava, pretresajući navode stranaka, izreče osudu, kojom ovo uvakufljenje kao istinito, stvarno i zakonito potvrgjuje. Ko bi ovu osudu oprovrgnuo, biti će od boga na strašnom sudu kažnjen, jer bog sve vidi i zna.

Pisano 19. zilkadeta godine 1188. (= 1774.). Megjutim izgubljeni su vremenom vakufi ovoga mesdžida te je neki Hadži Hasan Bakalović ovom mesdžidu poklonio jednu bašču u istoj mahali. Na ovoj istoj bašči posredovanjem Mehmed efendije Ademovića, stanovnika pomenute mahale, sagragjena je jedna kuća god. 1300. (= 1883.) za stanovanje imama, te se ova kuća i danas nalazi u dobrom stanju.

Poznato je, da su prijašnjih vremena bosanski namjesnici stanovali u Travniku, gdje je i centralna uprava zemlje bila ustoličena, a ovi namjesnici su za svoje pouzdanike i privrženike u svakoj mahali u Sarajevu imali po jedan konačić, odnosno kuću s namjerom, kada dogju u Sarajevo, da imaju gdje god sa svojim poslužiteljima prenoćivati, sastati i porazgovoriti a kad su poslije namjesnici carskim fermanom svoju stolicu u Sarajevo premjestili, ovi su konaci predani u vlasništvo pojedinim džamijama i mesdžidima. Zemljište, na kome je u Hadži Turhanovoj mahali, bio taj konak, dopalo je pomenutom mesdžidu, ali od toga do sada nema koristi mesdžid, zato, jer su izvjesni ljudi put ovoga zemljišta prisvojili te se njemu ni s koje strane prići ne može.

Kasnije uvakufljuje stanovnik ove mahale Mujaga Buljubija, sin Ibrahimov, u korist ove džamije jednu svoju bašču u blizini ovog mesdžida. O čem se njegova oporuka nalazi kod šerijatskog suda.

XL. Hasan Pehlivanov mesdžid pod Tekijom.

Nedomak Borka u Tekiji ulici zvanoj imade jedan mesdžid Hasana Pehlivana, a narod ga zove kao i mahalu, „pod Tekijom". *(Slika 77.)*

Mesdžid je ozidan čerpićom, pokrit šimlom i ćeremitom, dug je 8 *m* a širok 7 *m*. Na sva četiri duvara ima po dva prozora, a na desnom i lijevom duvaru još po dva mala okrugla. Sofe su duge oko $2^1/_2$ metra a široke 3. Četiri drvena stupca drže nad njima krov.

Slika 77. Mesdžid Hasan Pehlivana pod Tekijom.

U ovog mesdžida je dvorište sada dosta stiješnjeno kućama, a po svoj su prilici grabljive komšije nekol ko od zemljišta ovog mesdžida prisvojili, jer s lijeve strane kaplja sa mesdžida kaplje u tugju avliju a s desne strane nalazi se nešto nalik na ajakoliju.

Pehlivan Hasan bijaše pouzdanik Skender pašin te se u njegovoj mahali i nastanio a od njegova je ćehaje dobio nešto zemljišta. Da bi svoje ime ovjekovječio, podigao je ovaj mesdžid god. 928. (= 1521.) sa zapadne strane Skender pašine tekije i to od drvenog materijala. Nisam mogao doznati, da li je štogod za održavanje mesdžida zavjetovao, samo sam našao u sidžilu od god. 913. (= 1507.) da je imao dva sina, Nusuha i Gaziju.

Prigodom velikog požara od god. 1109. (= 1697.) i ovaj je mesdžid izgorio, što tvrdi i iskaz stanovnika sarajevskih, ali ga je poslije nekóliko godina t. j. godine 1177. (=1763.) obnovio Hadži Abdullah Briga i to drvenim materijalom a kad je dovršio zgradu, spjevao je čuveni pjesnik Šeh Mehmed Mejli efendija poetičnu kiticu, koja se i sada nalazi uklesana više vrata ovoga mesdžida.

Ona glasi ovako *(slika 78.)*:

„Ponos mrtve straže Hadži Abdullahaga
„Za božiju ljubav ovu novu džamiju sazida.
„Da mu bog ovo dobročinstvo primi,
„Da mu ovo dobročinstvo dobavi oprost njegovih grijeha.

„Piknjastim slovima napisa Mejlija spomen i datum:
„Džamiju za božju ljubav napravi Hadži Abdullahaga. God. 1177. (= 1763.)“.

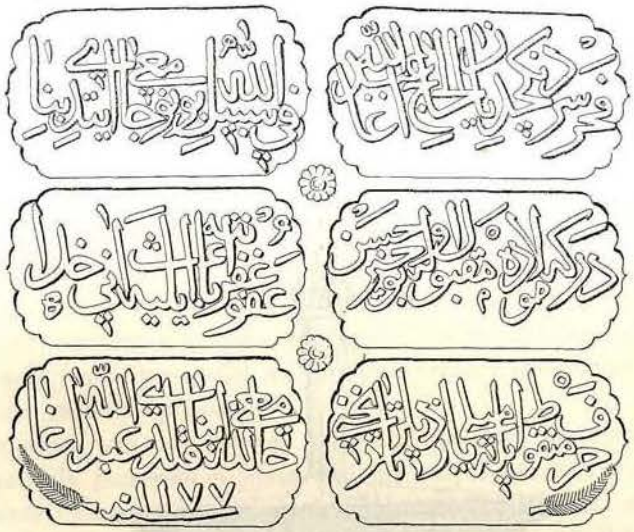

Slika 78. Natpis više vrata mesdžida Hasan Pehlivana.

Kad se ovaj mesdžid stao obarati, ponovio ga je godine 1228. (= 1212.) neki Ibrahim, stanovnik ove mahale te je zamolio sultana kao halifu da ga u džamiju preobrazi. Toj molbi odgovaraju ova dva berata, koja ovdje donosimo:

برات شريف عاليشان

اقضى قضاة لمسين اولى ولاة الموحدين معدن الفضل واليقين سراى بوسنه‌ده حاكم الشرعى اولان مولانا زيدت فضائله توقيع رفيع همايون واصل اوليجق معلوم اوله كه سنكه مولاناى مومى اليه سن قضاء مزبورده پهلوان حسن محله‌سنده كائن مسجد شريف مرور ازمنه ايله مشرف خراب ومائل تراب اولمش ايكن اصحاب خيراندن ابراهيم نام صاحب الخير بودفعه مسجد مذكورى مجدداً بنا واحيا ايدوب أداى صلوة جمعه وعيدين بچون مسجد شريف مذكوره منبر وضع اولنمق رجاسنه اذن همايونم استدعا ايلديكى پايهٔ سرير اعلايه تلخيص اولنغين اولبابده اذن همايونم ارزانى قلنمشدر بيوردمكه حكم شريفمله وصول بولدقده بو بابده صادر اولان امر اوزره عمل ايدوب كوره‌سن استدعا اولديغى اوزره ايسه محلهٔ مذكوره مجدداً بنا اولنان مسجد شريفه منبر وضع ايليوب ائمهٔ حنفيه رضوان الله تعالى عليهم اجمعين حضرتلرينك تجويز بيوردقلرى وجه اوزره برات شريفمله خطيب نصب وتعيين اولندقدنصكره أداى صلوة جمعه وعيدين ايتديره‌سن شويله بيله‌سن علامت شريفه اعتماد قيله‌سن تحريراً فى اواسط شهر ربيع الاول لسنة ثمان وعشرين ومأتين والف

قسطنطيه

Sadržaj visokog carskog berata:

„Ej ti nadkadijo muslimanskih kadija i prvače megju onima, koji vjeruju u božije jedinstvo, koji si izvor dobrote i znanja. Ti sarajevsko-bosanski kadijo! Kad ti dogje u ruke ovi moj carski visoki berat, primi na znanje, da je u tvom kadiluku u Pehlivan Hasanovoj mahali lijepi mesdžid tijekom vremena zapao u ruševno stanje te ga je dobrotvor Ibrahim zvani sada na novo sagradio i za klanjanje petka i bajrama minberu podigao i mom prijestolu podastro molbu, da mu dozvolim klanjanja istih namaza, pa sam mu to svojom carskom zapovjesti dozvolio. Zapovijedam ti sa mojim naregjenjem, da se imaš ravnati po sadržaju ovoga visokog carskog berata: U pomenutoj mahali u na novo sagragjenom mesdžidu dozvoljavam, da se po hanefijskom mezhebu postavi hatib i da se klanjaju petkovi i bajrami. Tako znajte i po tomu postupajte.

„Upisa se u polovici rebijulevela 1228. (= 1812.) Carigrad."

Sadržaj drugog berata, koji je podijeljen hatibu ove džamije, je ovaj:

برات شریف عالیشان

سرای بوسنده پهلوان حسن محله-سنده کائن مسجد شریف مرور ازمنه ایله مشرف خراب ومائل تراب اولمش ایکن اصحاب خیراندن ابراهیم نام صاحب الخیر بودفعه مسجد شریف مجدداً بنا واحیا وباذن سلطانی منبر وضع ایدوب أدای صلوة جمعه وعیدین ایچون برخطیب نصب لازم ومهم اولوب یومی اوج آقچه وظیفه ایله خطیب نصب وتعیین اولنان ا باب استحقاقدن اشبو رافع توقیع فیع الشان خاقانی ابراهیم بن مصطفی هروجهله لایق ومحل مستحق اولغین خطابت مذکور یومی اوج آقچه وظیفه-ایله کندویه توجیه اولنوب یدیه برات عالیشانم ویرلمك رجاسنه استدعا ایتمکین موجبنجه صدقه ایدوب اشبو برات همایون عنایتمقرونی ویردم وبیوردمکه بعدالیوم واروب مزبور ابرهیم خلیفه ابن مصطفی ذکر اولنان جامع شریفده خطیب اولوب خدمت لازمه-سنی بیقصور مرعی ومؤدی قیلدقدنصکره یومی اوج آقچه وظیفه-ایله متصرف اولوب دوام عمر ودولتم ایچون دعایه مداومت کوسترہ شویله بیلوب علامت شریفه اعتماد قیله-سز تحریراً فی الیوم الثالث عشر من شهر ربیع لاول لسنة ثمان وعشرین ومأتین والف

قسطنطنیه

„U Bosni-Sarajevu, u Pehlivan Hasanovoj mahali, porušio se lijepi mesdžid tijekom vremena te ga je dobrotvor Ibrahim zvani na novo podigao i sa mojom carskom dozvolom podigao minber, a ukazala se potreba da se radi klanjanja petka i bajrama, imenuje hatib, komu se po tri akče dnevne plaće odregjuje sa imenovanjem. Posjednik ovog mog carskog visokog berata, Ibrahim, sin Mustafin, pronagjen je posve sposobnim za hatiba te sam ga na to mjesto sa tri akče dnevne plaće imenovao i po njegovoj molbi izdajem mu ovaj carski visoki berat besplatno te mu ga predajem i zapovijedam, da od današnjega dana pomenuti Ibrahim Halifa, sin Mustafin, u rečenoj džamiji bude hatibom, da tu službu vrši bezpogrješno i da prima dnevnu plaću od tri akče, i da se za moje carstvo i moj život bogu moli. Tako znajte i po tome postupajte!

„Napisa se 13. rebiulevela god. 1228. (= 1812.) Carigrad."

Sada je ova džamija gotovo porušena te se u njoj ne klanja ni petak ni bajram, a nemajući nikakvih prihoda, održavaju je stanovnici ove mahale o svom trošku. Ovaj

je mesdžid u zadnje vrijeme bio oharabio, ali ga je popravio Mulaga Merhemić, što tvrdi i tarih više vrata.

بو مقامی دلکشا تعمیره پك محتاج اولوب هم نوکنمش ایدی وقفی صاحب الخیرك اکا

حسبةً لله روح واقفی شاد ایلیوب ایلدی تعمیر وتزیین مرهمیك ملا اغا

سنه ۱۲۹۷

XLI. Pešiman Hadži Huseinov mesdžid u Tabačnici.

Niz Tabačnicu ulicu, na lijevoj strani, nalazi se „Pešimana Hadži Huseina mesdžid“, kojega narod zove „u Tabačnici“. Ozidan je ćerpićem a pokrit je šimlom i ćeremitom, a prem je to samo mesdžid, ipak se u njemu nalazi minber i musandera te ćurs, koji je porušen. Na sva četiri su duvara po dva prozora, svaki širok oko jedne metre, a visok tri metra. Sofe su mu od dvorišta zagragjene do krova duvarom, u kome se nalazi pet prozora. *(Slika 79.)*

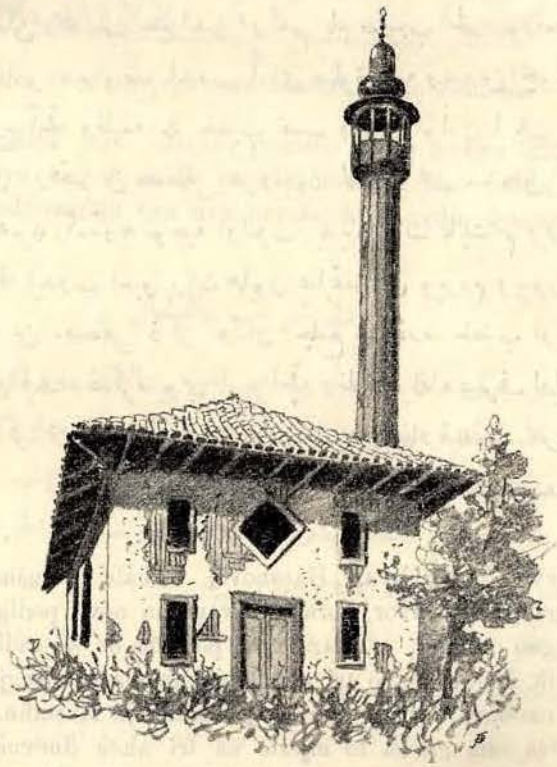

Slika 79. Mesdžid Pešiman Hadži Huseina u Tabačnici.

U sidžilu broj 2. na strani 60. piše, da se ovaj mesdžid zvao „mesdžid u Halil Hodžinoj mahali“, a iz toga valja zaključiti, da je ovaj mesdžid prvi sagradio neki Halil Hodža i to prije g. 973. (= 1565.), ali se tekom vremena oborio i to po svoj prilici onda, kada je na Sarajevo navalio Vuk Jajčanin.

Kasnije ga je iz nova sagradio stanovnik iste mahale imenom Pešiman Hadži Husein, te se poslije i ovi mesdžid, kao i okolna mahala njegovim imenom prozvao.

Prigodom navale princa Evgenija izgorio je i ovaj mesdžid, što nam tvrdi Cose Halil pašin izkaz, a u narodnoj molbi, koja je 1118. (= 1706.) poslata u Carigrad, veli se, da je izgorio i da još nije obnovljen te da je u njemu bio imam Omer a mujezin da je poginuo.

Poslije nekoliko godina ovaj je mesdžid od strane mahalskih stanovnika s državnom pomoću obnovljen.

Nije mi pošlo za rukom pronaći, od kojih se sredstava ovaj mesdžid uzdržavao.

Ovaj se mesdžid poslije dugačkog vremena izobarao te ga je Mehmed Fadil paša Šerifović na novo iz temelja podigao i minaru po orijentalnom ukusu od drveta načinio.

Kada je dovršio ovaj posao, spjevao je tarih mesdžidu i na kamenoj ploči više vrata mesdžida uzidao, gdje se ovi tarih i danas nepovrijegjen nalazi.

On glasi ovako *(slika 80.)*:

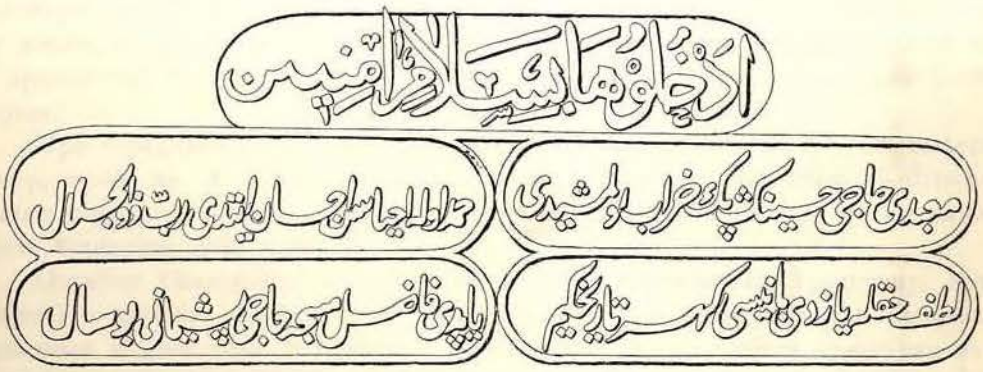

Slika 80. Natpis više vrata Pešiman Hadži Huseinova mesdžida u Tabačnici.

„Bogomolja Hadži Huseinova bješe posve ruševna.

„Hvala dragom bogu, kad me obdari, da ga obnovim.

„S božijim darom sagraditelj napisa piknjasti tarih:

„Fadil napravi Hadži Pešimanov Huseinov mesdžid ove godine.

1292.“ (= 1875.)

U vrijeme okupacije i ovaj je mesdžid uzet za vojničku potrebu pa je od onda dosta oštećen. Pošto se ispraznio, nije se više otvorio radi bogomolenja niti se je popravio, a to zbog toga, što u toj mahali skoro ni jedna muslimanska familija ne stanuje. Oko ovog mesdžida bilo je muslimanskog groblja, ali i ono je uništeno.

Na lijevoj strani pri ulazu u mesdžid napravila je bivša vakufska uprava na bivšem groblju kuću na ime Huršid pašina vakufa a njeni prihodi odregjeni su za održavanje muvekithane i kjutubhane careve džamije.

Приноси старијој повијести сјеверне Албаније.

Написао

др. Фрањо барун Нопча (Nopcsa).

Од када сам у овом листу приопћио свој први принос археологији сјеверне Албаније[1]), нагомилало ми се толико материјала, који се односи на старију повијест ове земље, да ме то нука, да опет нешто приопћим. Нови „обрети“ односе се и на археологију и на етнографију па сам их према томе и разврстао у два посебна одсјека.

При обрађивању ове раднје били су ми особито на помоћи гг. вл. савјетник Хегер, проф. др. М. Хернес (Hörnes), владин савјетник Кубичек (Kubitschek), владин савјетник Сомбати (Szombathy) и проф. Вилхелм (Wilchelm), те им на овом мјесту изразујем своју најбољу хвалу.

Повијест Скадарског Вилајета дијели се у главноме на предгрчку, грчко-илирску и римску, средњи вијек, који распада у доба особе народа и словјенског господства и нови вијек у арнаутско-турско доба. У оба одсјека држао сам се по могућности ове раздиобе.

I. Археологија.

За својих задњих знанствених путовања сабрао сам особито илирске, грчке и римске старине те предмете из добе особе народа. Само мало података имам, који се односе на касније одсјеке средњега вијека. Налазишта појединих предмета, што се спомињу у слиједећем исказу, забиљежена су у приложеној археолошкој карти Скадарског Вилајета.

Бронцане сјекире.

Особито занимиве су двије бронцане сјекире, од којих је једна нађена у Цурају, друга недалеко Магуле на обали Дрима, јер се сличне нађоше само у сјеверној Албанији и у Далмацији. Пошто је једна у тврдим рукама а за другу иште њен власник 12 наполеона, нисам их могао набавити него сам начинио што вјерније нацрте, приказане у *слике 1.* и 2. те им установио мјере. Сјекира, нађена у Цурају *(слика 1.)*, дуга је 17 *cm*, оштрица јој је 6 *cm* висока а највећа јој дебљина код сапа износи 4·3 *cm*. Рупа за сап дуга, 2·4 *cm*, је обла а уз то обратно конична. На обје стране рупе од сапа уријешена је сјекира са четири уздужна избочена ребра. За сапом проширује се нешто ова страна сјекире у ширу плоху као у чекића а ова је можда и служила за чекићање. Оштрица слабо је конвексна облика и мало према дршку накошена.

[1]) Nopcsa: „Археолошке цртице из Албаније“. Овај „Гласник“, 1897., стр. 1.—8.

У битности слична је овој сјекири и она из Магуле *(слика 2.)*, али се од ње разликује нешто здепнастијим обликом а избочине испод сапа су у ње нешто ниже, сап има горе промјер од 2·9 *cm* а доље само 2·5 *cm*. И чекић отрага је нешто шири а од сапа до вршка оштрице протеже се с доње стране сјекире посебна избочина.

Сличним избочинама уријешених сјекира нађено је у Албанији и јужној Далмацији повише. Каер[1]) набројио их је неколико а неке комаде описаше Ипен[2]) и Бруншмид[3]). Један комад из Кастела Ластова налази се у музеју у Дубровнику.

Размотрив овај материјал показало се, како је већ и Каер опазио, да се ту ради о јединственом, прем промјенљивом типу, који би назвао типом сјекира са три избочине, али се јасно разабире и то, да у тој скупини има два пододјела, и то дугољасти тип, који се тиме истиче, што је чекићасти дио дуг а средња се избочина у њега продужује у трн (као у

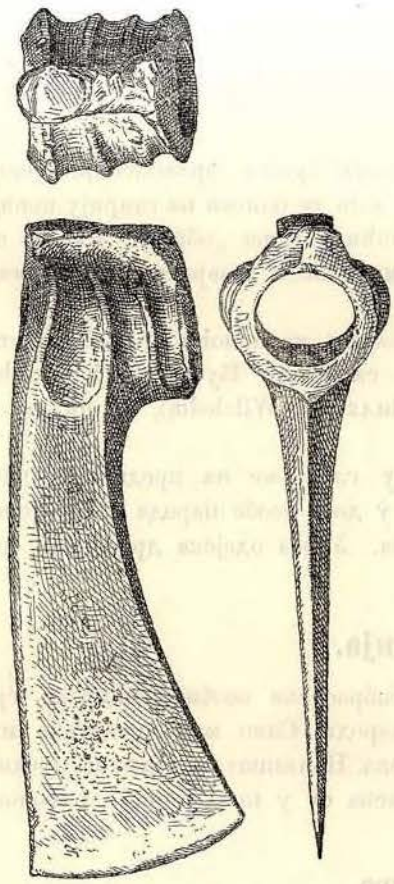

Слика 1. Бронцана сјекира из Цураја.

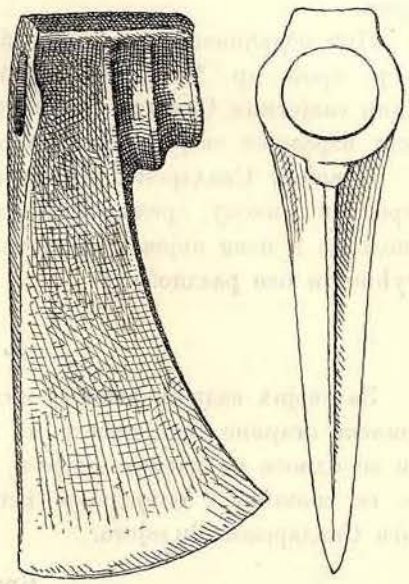

Слика 2. Бронцана сјекира из Магуле.

сјекире из Турина, у једне у Дубровнику, Бечу и у Ипенове), те краћи тип, у којега се није развио чекићасти дио те у њега нема трна на дњој страни. Овај потоњи тип заступан је и у оба наша комада. Да су ове сјекире начињене у самој јужној Далмацији и у Албанији, доказује нам један погрјешно сљевени комад, нађен код Спљета, у кога руна за сап није пробушена, који се сада налази у природословном музеју у Бечу. Чекићастим дијелом, постраним избочинама под

---

[1]) Kaer: „Bronzedepôtfund in Dalmatien". „Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Herzegovina", 1899., стр. 522.

[2]) Ippen: „Denkmäler verschiedener Altersstufen". Wiss. Mitt., 1907., стр. 1.

[3]) Brunšmid: „Nalazi bakrene dobe u Hrvatskoj i Slavoniji". „Vjesnik arheološkog društva u Zagrebu", 1902., стр. 58., сл. 16.

сапом, и слабим завојем сјећају ове арнаутске сјекире, а особито оне дугољаста облика, на оне сјекире, што их је Вирхов (Virchow)[1]), описао из Кобана у Кавказу те су карактеристичне за тамошње гробиште. Већ је и Каер[2]) упозорио на сличност са сјеверно-кавкаским обликом а Долбешев[3]) приопћио је такођер једну сјекиру из Кумбулте, која сјећа на наше, тек што је у ње чекићасти дио кругљаст.

Осим с овим комадима може се с нашима присподобити бронцана сјекира, што ју је Фиала[4]) 1896. приопћио с Дебелог брда. Сличних сјекира нисам нашао ни међу угарским ни међу италским а ни међу сјеверним.

Громиле у Хоти.

Буе[5]) (Boué) тврдио је, да у околини Скадра нема громила, али се је могло између Туза и Скадра установити посвуда громила и опазити, да их је још чешће наћи, него ли по карти Ипеновој[6]). Главно средиште њиховог распростирања био би предио око Трабојне, Коцана, Хани Хотита, Муре, Прони тхата недалеко

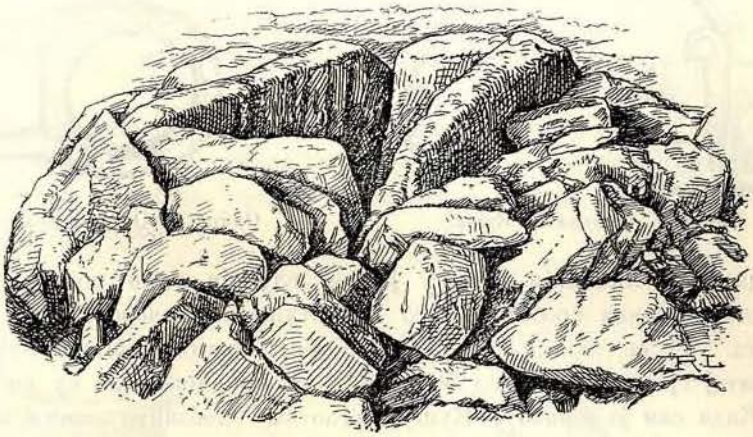

Слика 3. Гробна циста у Трабојни.

Маршењта и напокон око Фуша Шојт. У околици Трабојне виђају се особито повисоке громиле а иначе по равни разасуте. Громиле око Трабојне, Коцана и Прел Иванаја дјеломице су врло велике, насуте већијом од стријебљена камена без земље те се на ње очевидно свраћала позорност копача блага, који су их већином опљачкали. Упиташ ли људе, што су том приликом налазили, веле редовито: празну, од камених плоча начињену раку. Код Трабојне разгледао сам таку једну недавно отворену шкрињу, која је била неповријеђења. Обје уске стране овога сандука

[1]) Virchow R.: „Das Gräberfeld von Koban im Lande der Osseten". Berlin, 1883., таб. II., сл. 2.; таб. III., сл. 7.; таб. X., сл. 3. — Исти: „Kaukasische Praehistorie" у Zeitschr. für Ethnologie etc., 1881. (Verhandlungen), стр. 424.

[2]) Kaer на озн. мј. стр. 523., сл. 17.

[3]) Dolbeschew: „*Ausgrabungen auf dem Gräberfelde Kumbulte in Digorien im Kaukasus*". Mitt. d. Anthrop. Ges., Wien, 1891., стр. 63., сл. 90.

[4]) Fiala: „Prähistorische Ansiedlung auf dem Debelo brdo bei Sarajevo" у Wiss. Mitt., 1896., стр. 59., сл. 160.

[5]) Boué: „Tumuli der europ. Türkei". Mitt. der Anthropol. Ges., Wien, 1871., str. 156.

[6]) Ippen: „Prähistori sche und römische Fundstätten in der Umgebung von Scutari". Wiss. Mitt., 1902., стр. 207.

састојале су се од просто отесане плоче, 50 *ст* широке а 80 *ст* дуге и 14 *ст* дебеле, а дуље странице омеђавале су плоче 160 *ст* дуге, 80 *ст* широке а 14—15 *ст* дебеле. Покровна плоча бијаше једнако дебела а 60 *ст* широка и 170 *ст* дуга. *(Слика 3.)* Ако се узме у обзир, да се вапненац, од кога се састоје ове плоче, веома тешко цијепа и да је пренос овако тешких плоча, које су досизале и тежину од 500 *kg*, врло тегобан онда је разумљиво, да је начињање овакових гробних циста проузроковало доста потешкоћа и времена.

О посве сличним гробницама извјешћивали су Лушан[1]) (Luschan) и Вајзер[2]) (Weiser) из Босне, Црне Горе и са далматинских отока, па је и ова наша, као и оне, што их ови спомињу, прекратка за повеликог човјека. С тога се може закључити, да су покојници у овим сандуцима били положени савитих ногу, што је међутим Вајзер (Weiser) и на основу налаза доказао. Сва је прилика да је скучивање лешине једноставно овисило о дуљини сандука.

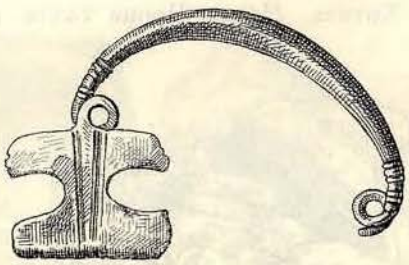

Слика 4. Фибула из Куше.

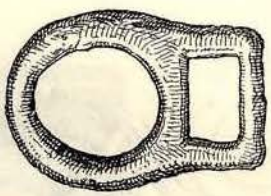

Слика 5. Оков појаса из Куше.

До сада је у Албанији само у једном случају било могуће кронолошки установити старост ових гробница и то код Куше на сјевероисточној обали Скадарског Блата. Ту се, како се прича, прије шест година нашло оруђи по једној земљом покритој громили више од 50 бронцаних предмета, али су на жалост сви изгубљени. Када сам ја дошао у Кушу, могао сам добавити само 4 комада, који се данас налазе у бечком дворском музеју а ови комади били су посве довољни за установљење старине.

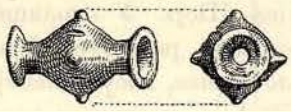

Слика 6. Ваљкасто зрно од ђердана из Куше.

Најкарактеристичнији комад бијаше фибула са двије петље *(слика 4.)* са проширеном ножном плочом. Она посве сјећа на фибуле прве жељезне добе, што их је Трухелка[3]) описао из Д. Долине и са Гласинца, Радимски[4]) из Билека, а исти облик описао је и Поседел[5]) са грчким облицима из Стона.

---

[1]) Luschan: „Über alte Begräbnisstätten in Bosnien und Dalmatien". Sitzungsberichte d. k. k. Akademie d. Wissensch. Wien, 1880., стр. 432.

[2]) Weiser: „Tumuli und prähistor. Funde auf der Insel Lesina". Mitt. der Anthrop. Ges., Wien, 1884., стр. [8.].

[3]) Truhelka: „Hügelgräber und Ringwälle auf der Hochebene von Glasinac" у Wiss. Mitt., 1893., стр. 25., сл. 65. — Исти: „Der vorgesch. Pfahlbau bei Dônja Dolina". Wiss. Mitt., 1904., таб. XL., сл. 6.

[4]) Radimský: „Tumuli im Bezirke Bilek". Wiss. Mitt., 1896., стр. 34., сл. 1.

[5]) Posedel: „Ein prähistor. Gräberfeld bei Stagno". Wiss. Mitt., 1909., таб. XX., сл. 1., 6. и 7.

Од друге сличне фибуле могао сам само набавити лук. Хернес[1]) (Hörnes) саставио је преглед налазишта ових фибула.

Мање је карактеристична привјеска од појаса, што ју предочује *слика 5. У слици 6.* приказан је ваљкасти, по дужини пробушени, са четири брадавице урезан предмет, којему је аналогија нађена и у Билеку[2]). Судећи по овим налазима ваља громилу у Куши уврстити у прво жељезно доба.

Равни гробови у Малаџу.

Бољи резултат, него ли у громилама у околици Скадра, нашао се у равним гробовима у Малаџу. Када сам дознао, да је неко из Села Душмана нашао у земљи посуду са двије ручке, стао сам за тим трагати, те ми је пошло за руком, наћи и човјека и лонац и да ме је одвео на само налазиште. По танким и размјерно маленим вапненастим плочама, које су извиривале из шкриљастог тла, могао сам разабрати неке нетакнуте гробнице, а након подневног копања нашле се неколике лубање, останци жељезних копаља и неколико предмета од бронца и јантара. Све гробнице биле су тијесно једна уз другу, тако да се могло и нехоте помишљати на босанске громиле са више одјела[3]). Нађени останци врстају се по гробницама овако:

I. гробница: Велика посуда од иловаче са двије ручке, 3 копља.

II. гробница: Велика посуда са двије ручке и посуда са једном ручком.

III. гробница: Велика, средња и малешна посуда, 3 копља, разни гробни прилози и уломци лубања.

Слика 7. Посуда из Малаџа.

Слика 8. Посуда из Малаџа.

Осим прве посуде биле су све друге услијед притиска тла разбијене. Трбушасте посуде са двије ручке начињене су без лончарског кола, на прелому опажа се знатна примјеса пијеска, иловача је извана тамно црвена, изнутра црна. Оне по облику сјећају веома на сличне посуде са Гласинца а особито из Д. Долине, што их је описао др. Трухелка те Фиала и Радимски.

---

[1]) Hoernes: „Über einige Fibeln aus Mosko bei Bilek". Wiss. Mitt., 1896 стр. 383.—385.

[2]) Radimský: „Tumuli im Bezirke Bilek". Wiss. Mitt., 1896., стр. 34., сл. 2.

[3]) Truhelka: „Hügelgräber und Ringwälle auf der Hochebene Glasinac". Wiss. Mitt., 1893., стр. 73.

Посуде, сличне средње великој, нађеној у III. гробници, нашао је 1893. Фиала[1]) на Гласинцу а слична позната је и из Д. Долине[2]). Мала посуда *(слика 8.)* сјећа осим на босанске комаде и на посуду, што сам је заједно са уломком кациге из Унгреја[3]) описао.

Од оно већих посуда двије су једноставно урисјешене *(слика 7. и 9.)*. У једном се случају орнамент састоји од скупина са по четири паралелне бразде, као и на неким посудама са Гласинца[4]) и Дебелог Брда[5]), а у једне посуде састоји се орнамент од двоструке вијугасте цикцак линије између паралелних линија *(слика 10.)*. Појединн трокути, што их ове линије омеђују, испуњени су паралелним шрафирањем те тако настаје двоструки такозвани „вучји зуб", који нас не само сјећа сличних орнамената добе бронца него и неолитске орнаментике бутмирске[7]). Већ је Хернес[8]) упозорио на то, како су дуговјеке биле старинске форме на Гласинцу а биле су ваљда с истога разлога, с којега се и данас у животу и обичајима арнаутског народа сачуваше многе старе традиције.

Слика 9. Посуда из Малаца.

Слика 10. Орнаментирана посуда из Малаца.

У већих посуда ваља осим орнамента истакнути и то, да су ручице у близини зјала на горњем рубу троуглато сплоштене и да према највишој тачци прелазе у руб.

Посве различан од ових посуда је врч, нађен у другој гробници, који има једну дршку, те је по свом материјалу јамачно импортиран *(слика 11.)*. Распознаје се то по зјалу, које има три затона; начињен је на лончарском колу, земља је фина, сивосмеђа теракота, која жељно упија воду, стијена посуде на најтањим мјестима тако је танка, да једва надмашује 1 *mm*. У Босни доселе још није нађена овакова посуда од иловаче, али неке бронцане посуде са Гласинца[9]) и једна из Санта

---

[1]) Fiala: „Ergebnisse der Untersuchungen prähistor. Grabhügel auf dem Glasinac im Jahre 1893". Wiss. Mitt., 1895., стр. 10., сл. 22.

[2]) Truhelka: „Der vorgeschichtliche Pfahlbau von D. Dolina". Wiss. Mitt., 1904., таб. XLIV., сл. 25.; таб. LXXV., сл. 2.

[3]) Nopcsa: „Archäologisches aus Nordalbanien". Wiss. Mitt., 1909., стр. 84.

[4]) Fiala: „Ergebnisse der Untersuchungen auf dem Glasinac im Jahre 1892". Wiss. Mitt., 1893., стр. 160. — Исти: „Untersuchung prähistor. Grabhügel in Südbosnien". Ibidem, 1899., стр. 57., сл. 65.

[5]) Fiala: „Ausgrabungen auf dem Debelo brdo". Wiss. Mitt., 1897., таб. XLVIII., сл. 1.

[6]) Radimský-Hoernes: „Die neolitische Station Butmir". Wien, 1895., таб. VI., сл. 18.

[7]) Radimský-Fiala: „Die neolitische Station Butmir". II. дио. Wien, 1898., таб. XII., сл. 5.

[8]) Hoernes: „Eine Bogenfibel einfachster Form vom Glasinac in Bosnien". Zeitschr. für Ethnologie. Berlin. (Verhandlungen.) 1891., стр. 338.

[9]) Fiala: „Römische Brandgräber bei Rogatica". Wiss. Mitt., 1897., LXVI., таб. сл. 1.

Луњије[1]) показују сличан, према здепнастији облик. Насупрот у Италији налазимо тај облик често у етрушкој керамици[2]).

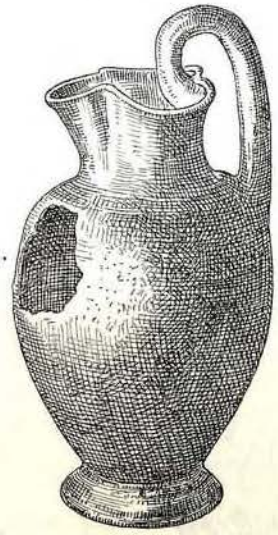

Слика 11. Oinoћoë из Малаџа.

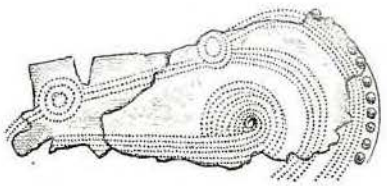

Слика 12.
Уломак бронцане наруквице из Малаџа.

Слика 13. Бронцано зрно из Малаџа.

Као и у босанским громилама са више одјела нађено је и ту само у једној мртвачких прилога. Било је свега 10 комада. Најзанимљивији бијаше уломак наруквице *(слика 12.)*, која посве точно одговара наруквици, што ју је Трухелка[3]) 1895. ископао у једној цисти у Херцеговини, те ју нацртао и описао. У једног неправилног јантаревог зрна бијаше у уској ушици затакнут још комадић бронцане жице, на коју је било нанизано. Надаље нађено је по једно трокрако и једно обло бронцано зрно *(слика 13.)* истога облика као и она, што их је Трухелка[4]) 1893. описао са Гласинца, те једна бронцана петљаста пулка *(слика 14.)* слична онима из Стона[5]), са Гласинца[6]) и из Олимпије[7]). Предмет сличан ономе, што га приказује *слика 15.*, нашао се и у Кобану[8]).

Бројна бијаху у Малаџу нађена зрна од свјетлог, зеленкастомодрог стакла у облику диње, велика 1·4 до 2 *ст (слика 16.)*. Таквих је зрна нађено особито у Д. Долини[9]). Једно свјетломодро са бијелим и модрим емаљом уријешено зрно бијаше слично многим комадима са Гласинца и из Језерина[10]), а посве слично нашло се и у Лачу са уломком каџиге, о којој ћемо још проговорити.

---

[1]) Marchesetti: „Scavi nella Necropoli di Santa Lucia". Trieste, 1793., таб. VI., сл. 10.

[2]) Montelius: „La Civilisation primitive en Italie". Stockholm, 1895., приопћује неколико таких посуда и то на таб. 162., сл. 13.; таб. 176., сл. 3.; таб. 190., сл. 16.; таб. 327., сл. 12.

[3]) Truhelka: „Steinkisten-Tumuli in der Hercegovina". Wiss. Mitt., 1895., таб. 515., сл. 22.

[4]) Truhelka: „Hügelgräber und Ringwälle auf dem Glasinac". Wiss. Mitt., 1893, стр. 103., сл. 205.

[5]) Posedel: „Ein prähistorisches Gräberfeld bei Stagno". Wiss. Mitt, 1909., таб. XXI., сл. 12.—18.

[6]) Fiala: „Ergebnisse der Untersuchungen prähist. Grabhügel auf dem Glasinac im Jahre 1895". Wiss. Mitt., 1897., стр. 5., сл. 3.

[7]) Furtwängler: „Bronzen von Olympia". Berlin, 1890., таб. XXII, сл. 410.

[8]) Virchow: „Das Gräberfeld von Koban", таб. VI., сл. 6.

[9]) Radimský: „Die Necropole von Jezerine in Pritoka bei Bihać". Wiss. Mitt, 1895., стр. 111., сл. 240. — Truhelka: „Der Pfahlbau von D. Dolina". Wiss. Mitt., стр. 13., сл. 4.

[10]) Fiala: „Das Flachgräberfeld von Sanski Most". Wiss. Mitt., 1899., таб. VI. — Radimský: „Die Necropole von Jezerine". Wiss. Mitt., 1895., таб. III., сл. 11.

Међу жељезним копљима из Малаца можемо разликовати двије врсте: једна са дугим листом *(слика 17.)* и једна са кратким *(слика 18.)*. Оба типа, према не онако екстремно развита, нашла су се и у Доњој Долини[1]). Тип са дугим уским листом истиче се туљцем, који је до доље затворен и лашњом и елегантнијом формом, у друге врсте доњи је дио туљца расцијепан а широки и тешки лист грубље је израђен.

Слика 14.
Бронцано дугме с дугом петљицом из Малаца.

Слика 15.
Комад бронцана накита из Малаца.

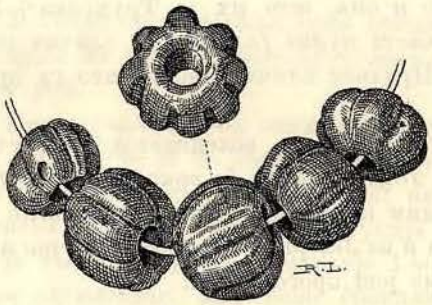

Слика 16.
Стаклена зрна из Малаца.

Слика 17.
Жељезна копља из Малаца.

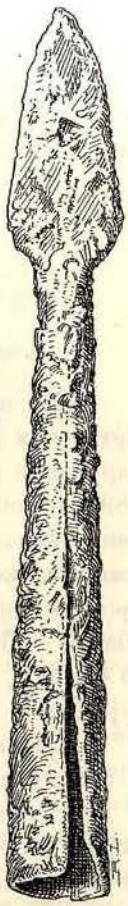

Слика 18.

Гробнице у Душману.

Око села Душмана имаде на више мјеста гробница са плочним сандуцима, али их је на жалост један фрањевац раскопао у најбољој намјери, да у њима нађе ствари умјетничке вриједности те се није обазирао на земљане посуде, што су у њима нађене. То је то већа штета, што сам у грохоту једне отворене гробнице нашао једну двоструку иглу, а судећи по њој иду и ове гробнице у прво доба

[1]) Truhelka: „Der vorgeschichtliche Pfahlbau bei D. Dolina". Wiss. Mitt., 1904, таб. XLV., сл. 1., 2., 15. и таб. LI., сл. 7.

жељеза. Ова игла *(слика 19.)* иста је као и оне, што се налазе у млађим гробницама гласиначким и у Санском Мосту[1]). Сличних комада са Корчуле има у дубровачком музеју а и у гробницама прве жељезне добе из Стона[2]) нашле су се сличне двокраке игле. Осим ове игле нађено је у грохоту ових гробова комад јантара, који на сву прилику представља уломак прстена а осим тога уломака танких, црном покости оличених, на лончарском колу начињених посуда.

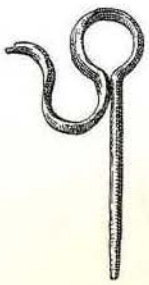

Слика 19. Уломак укоснице из Душмана.

Слика 20. Посуда из Душмана.

У једном још нетакнутом гробу нађена је посуда, приказана у *слици 20.* Висина јој је 5, највећа ширина 8·4 *ст.* Материјал је исти као и у посуда из Малаца те ни она није начињена на лончарском колу. І овај тип посуде познат је из Д. Долине[3]) а из свих ових по себи незнатних налаза закључује се, да је крај око Душмана у грчко-илирско доба био густо напучен и да би систематско проучавање овога приједела јамачно уродило плодом.

Развалине код језера Личени Хотит.

Особитим обиљем рушевина зграда, које занимају археолога, истиче се околица језера Личини Хотит. Осим већ споменутих и сигурно римских останака код Вуксанлекаја и Маршењта, о којима ће се касније говорити, имаде у овом крају рушевина и у Калаји Хотит, Самобору и Козану. У рушевине Калаја Хотит двојбена је старина а обје остале иду сигурно у предримско доба. Калаја Хотит и Самобор леже на некадањој римској војничкој цести, по којој се крај данас још зове Друмај, дочим Козан лежи на јужној обали језера Личени Хотит.

У Калаји Хотит зидови су тако добро сачувани, да би ову тврђаву могли скоро прогласити средовјечном, али необични тлорис, што га предочује *слика 21.*, као да се томе противи. Положај ове градине, која лежи на осамљеном хумку, који за 160 *m* надвисује површину Скадарског Језера, тако је подесан, да она влада крајем Моксета и равницом Хота а уједно затвара и пут, који води у Вуксанлекај. Величина елиптичне градине износи у дуљину 92 корака, у ширину 57. Са ниже, југоисточно према језеру окренуте стране, воде врата средње величине у простор ограђен бедемом, на сјеверозападној страни, гдје додуше прилично далеко лежећи висови надвисују градину, призидана је округла кула, која унутрима има промјер од 10 корачаја. На три мјеста иду добро склопљене, широке камените степенице

[1]) Fiala: „Flachgräberfeld und prähistor. Ansiedlung in Sanski Most". Wiss. Mitt., 1899., стр. 8,. сл. 71. и стр. 115.

[2]) Posedel: „Ein prähist. Gräberfeld bei Stagno". Wiss. Mitt., таб. XXI, сл. 1.—6.

[3]) Truhelka: „Der vorgesch. Pfahlbau bei D. Dolina". Wiss. Mitt., таб. XX., сл. 2.

до штита зида, који је 1 *m* дебео а сада 3 *m* висок. Материјал се састоји од ломљена камена, који је везан обилним кречом. Старина не може се ту установити ни налазима новаца ни других предмета. Задњи војсковођа који је посједовао Калаја Хотит, бијаше Дервишпаша, а није немогуће, да је он сам саградио кулу; али ми се не чини вјероватним, да је он сву градину саградио.

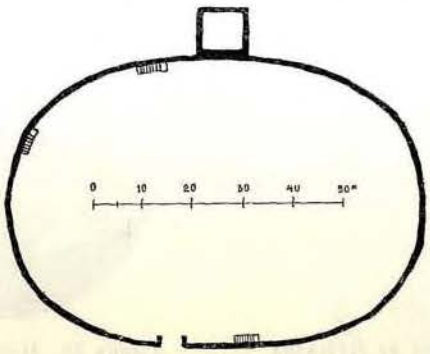

Слика 21. Градина Калаја Хотит.

Као Калаја Хотит уздиже се и Калаја Самобор на хумци, која надвисује Скадарско Језеро. Обилни овдје нађени новци засвједочују, да је ту била грчка насеобина. Нашло се је ту, како смо Ипен[1]) и ја[2]) већ у пријашњим радњама извијестили коринтијских новаца, онда новаца друге аутономне ковнице[3]) у Дирахију и Аполонији, те новци Скодре, досада нови (глава Зевса, ав.: Лађа и натпис) са

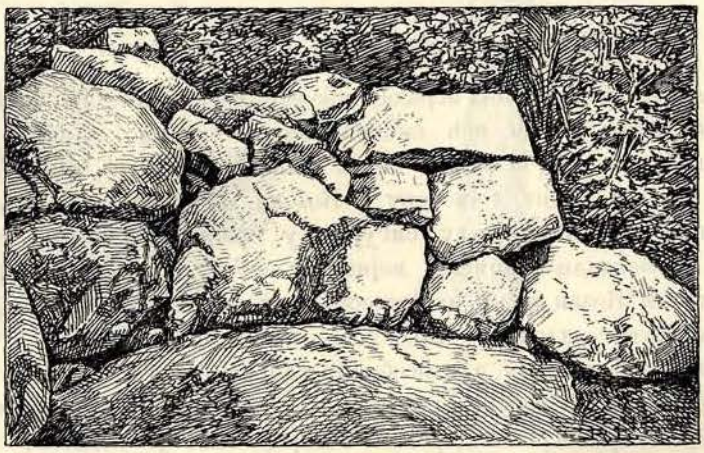

Слика 22. Стари зид у Калаји Самобор.

именом Сопартос, што све упућује на доба од 225.—100. пр. Ис. Вас обронак бријега, на коме се налази градина, обасут је пријеповљем, али сам могао наћи само један комад, који донекле допушћа датирање. Бијаше то високо издигнут држак једне амфоре. Материјал у њега и у осталих пријепова бијаше свјетлопр-

[1]) Ippen: „Gebirge des nordwestlichen Albaniens". Abhandlungen der geogr. Ges., Wien 1908., стр. 16.

[2]) Nopcsa: „Šala und Klementi". Wien, 1909., стр. 14.

[3]) Maier A.: „Die Silberprägung von Apollonia und Dyrrhachium". Numismat. Zeitschr., Wien, 1907., стр. 20.

вена, изнутра једнолико печена иловача без икаке примјесе пијеска. На останцима трупа, који су сувисли са дршком, може се разабрати, да је та голема посуда била начињена на лончарском колу. Дебљина већине уломака бијаше 3 *ст.*

Прилично су занимиви зидови ове градине, који одају трагове двију грађевних периода. Чини се, да је старији зид на јужној страни десно до пута, што води у градину *(слика 22.)*. Појединe грубо отесане полигоналне или паралелепипедне каменице имаду ширину до 40 а дужину до 60 *ст* а најмање имаду величину од 20 : 20 *ст.* Млађим се причиња зид на источној страни, гдје само појединe каменице имаду дужину од 20 *ст* те су кубичног облика па је осим тога узидано много ломљена камена.

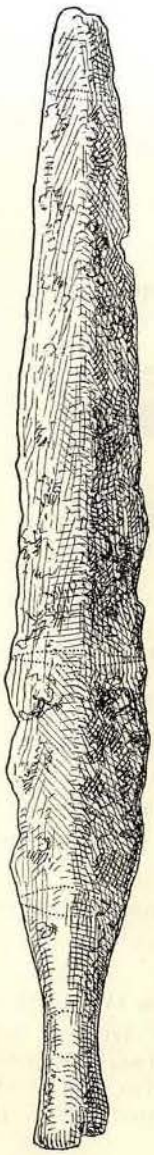

Слика 23.
Жељезно копље из Круезеза.

$1^1/_2$ *т* широки пут, што води градини те се и данас још добро распознаје, те велико обиље уломака посуда показују, да је ова градина у старо доба играла јамачно важну улогу.

О насељу у Козану, може се за сада само толико извијестити, да се ту оруђи налазе често останци кречом озиданих зидина те подница соба од бетона а могао сам наћи и м ноге четири прста дебеле уломке тамноцрвене печене цигле. Једини новац, што ми је из Козана дошао на очи, показује на једној страни трчећег Пегаза а на другој главу Апола. Госп. савј. Кубичек био је тако пријазан те је по једном отиску установио, да је то јонски новац. Вели се, да се је осим овога комада налазило и много других. У другом одсјеку ћемо напоменути и причање народа, да је код Камеци, дакле недалеко од Козана, под земљом нађено останака пута калдрмљеног каменом и да је сличан пут ишао на дну језера Личени Хотит од Козана према Хану Хотит.

Слика 24.
Жељезни нож из Круезеза.

Круезез (Kruezez).

Два овдје нађена новца опредијелио је вл. савј. Кубичек пунским, а по томе морамо и два жељезна предмета, једно копље и један нож уврстити у римско доба. Оба се комада налазе сада у музеју оо. Исусоваца у Скадру. Копље има највећу дужину од 30 *ст*, тулац сужен је на горњем крају а на доњем је дебео 1·8 *ст*, највећа ширина листу износи 3·9 *ст.* Ова се копља одликују од других тиме, да оштрице у листа теку скоро паралелно и да на средини фали сваки повор. Нацрт копља и његов прорез приказује *слика 23.* Нож из Круезеза само је непотпуно сачуван. Језичац дршка је ужи, према ножу одијељен зарезом а оштрица размјерно је танка. Дужина ножа је 24·5 *ст* а на сап отпада 10·5 *ст (слика 24.)*.

II. Римско доба.

Прем је сјеверна Албанија била дуго времена под римским дојмом те ће се према томе трагови овога дојма посвуда моћи обилније налазити, ипак ми о овој доби знадемо прилично мало.

Осим Ивенса[1]) и Пача[2]), који су знанствено проучавали поједине дијелове Албаније бринуо се до сада само генерални конзул Ипен[3]) за римске останке у Сјеверној Албанији. По Пајтингеровој (Peutinger) табули[4]) знамо, да се промет у Вилајету Скадарском кретао у главноме оном цестом, која је полазила из Драча у Љеш те се ондје раздвојила на једну страну у Дукљу а на другу преко Пуке у Липљан. Природно је дакле, ако се намјеримо поглавито на овој линији на римска насеља. На путу према Доклеји занимаће нас особито Коплику, Маршењт, Куша код Хана Хотит и Вуксанлекај а на путу у Липљан Хајмели, Кастр, Пука, Ибаља, Гралишти. Недавно сам у једној радњи сва ова мјеста споменуо[5]).

Коплику.

Неповјерење муслимана у овом мјесту напрам странаца је разлог, да се до сада није могло ништа поузданијега сазнати о археологији овога мјеста, које је толико занимиво услијед обилних новаца Дирахија и Аполоније, што се ту налазе.

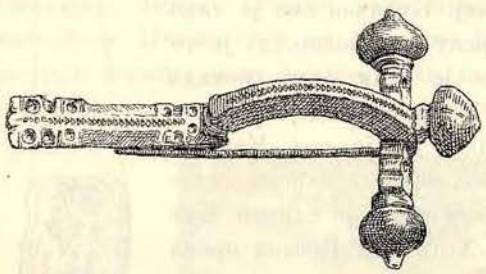

Слика 25. Римска фибула из Коплика.

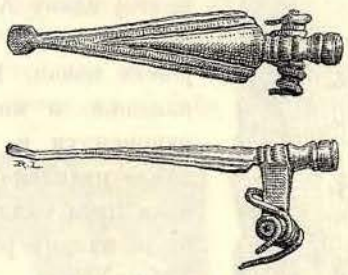

Слика 26. Копљаста фибула из Коплика.

Од бронцаних предмета добио сам одавле једну фибулу на облик лука са луковим главицама на оба продужена краја главице, каквих је по Фиали у Босни нађено из III. и IV. вијека по I.[6]) *(слика 25.)*, даље једну фибулу у облику копља *(слика 26.)*, каквих је са раноримским фибулама налазио Трухелка у Горици[7]) и која је скоро идентична са једном фибулом, коју је Пач нашао у Нарони[8]), те једна вотивна плоча, коју ћу описати у одсјеку о средњем вијеку.

С пуним правом можемо сумњати у то, да је ова вотивна плоча нађена заједно са римском фибулом, а то тим више, што ми је иста личност заједно са

---

[1]) Evans: „Antiquarian Researches in Illyria“ London. I. и II. дио 1883., III. и IV. дио 1885.

[2]) Patsch: „Aus Albanien. Jahreshefte des Österr. Archäolog. Instituts“. Прилог, 1907., стр. 101. — Исти: „Sandschak Berat in Albanien“. Schriften der Balkankommission d. k. Akad. d. Wiss., Wien. 1904.

[3]) Ippen: „Prähistor. u. römische Fundstätten in der Umgebung von Skutari“. Wiss. Mitt., 1902., стр. 207.—211. — Исти: „Denkmäler verschiedener Altersstufen in Albanien“. Wiss. Mitt, 1907. стр. 4.—16.

[4]) Miller: „Tabula Peutingeriana“. Ravensburg, 1888.

[5]) Nopcsa: Śala und Klementi. „Zur Kunde der Balkanhalbinsel“. Sarajevo, 1909., стр. 14.

[6]) Fiala: „Römische Brandgräber bei Rogatica“. Wiss. Mitt., 1897., стр. 262.

[7]) Truhelka: „Zwei prähistorische Funde aus Gorica“. Wiss. Mitt., 1902., стр. 24., сл. 27. и 38.

[8]) Patsch: „Archäolog.-epigr. Untersuchungen der römischen Provinz Dalmatien“, VI. дио. Wiss. Mitt., 1904., стр. 288., сл. 174.

овим стварима дала више новаца Аполоније, који сви иду у доба од 225. до 100. пр. Ис. те доказују, да је у Коплику била врло стара насеобина. Осим новаца града Аполоније сазнао сам за слиједеће у Коплику нађене новце: Хадријана, Гордијана III. Отацилије Севере, Константина В. Свакако има доста доказа за то, да је Коплику почам од I. вијека пр. Ис. па до византинске добе био насељен. И у средњем вијеку спомиње се Коплику у млетачким листинама[1]).

Маршењт.

Заслуга иде Ипена[2]), да је код Маршењта обретено римских останака. Пошто ја за свога пута нисам нашао нова материјала, доста ми је истакнути, да је Кодру Маршењт надвисла градина, која је, судећи по кречу са примјесом ситне цигле, римског поријекла. На обронку брежуљка, који је надвисио Муре Прони тхата те отвара видик до Коплика, разасуто је, прем у мањем броју, као и у Самобору цријепови лонаца. Ја зато држим, да је ова градина била само стражарница те не би држао Маршењт са Цином (Cinna) истовјетним, како то чини Ипен, него сам Коплику.

Куша.

Када сам у децембру 1909. пропутовао предио Хоти, упозорио ме је народ на развалине једне цркве, која је једно пола сата удаљена од Хана Хотит. Одазваше се одмах мојој жељи, да ме одведу на то мјесто и домало нашао сам се међу зидинама и грађевним останцима, које ми се на први поглед причињаху римским. Осим римских цријепова са завраћеним рубовима и прутицама утиснутим прстима занимаше ме највише низ скулптура. Материјал, од кога су начињене, бијаше као снијег бијели горњокретацејски Rudistenkalk. Пошто овог камена на источној обали језера нема, него тек на западној, види се већ из тога, да се материјал помно одабирао.

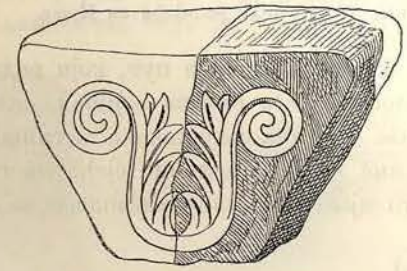

Слика 27. Капител из Куше.

Слика 28. Капител из Куше.

Нађено је три уломка од капитела ступова. Један бијаше гладак, други *(слика 27.)* уријешен листовима, који прелазе у волуте а трећи и најљепши био је по плохи уријешен школькастим орнаментом или лишћем, дочим су на заобљеним угловима биле овновске главе. На жалост је баш овај капител врло оштећен *(слика 28.)*.

Један малени, 25 *ст* дуги ступ уријешен је лијепо орнаментираном огрлицом *(слика 29.)* а комад приказан у *слици 30.* дуг је сада 26 *ст* а висок 20 *ст* а орна-

[1]) Ippen: „Prähistor. u. römische Fundstätten in der Umgebung von Skutari". Wiss. Mitt., 1902., стр. 211.

[2]) На истом мј. стр. 209.

ментиран је спиралном линијом, која се слабо избочује и двоструком канелиром. Врло је занимива камена плоча приказана у *слици 31.*, која подсјећа на циглу, што ју је приопћио Радимски[1]) из Босне те је уријешена љускастим орнаментом.

Мала једна волута *(слика 32.)* одаје вјешту клесарску руку, дочим је животињско тијело приказано на лоше очуваној плочи у *слици 33*, неспретна и слаба радња.

Слика 29.
Камени ступић из Куше.

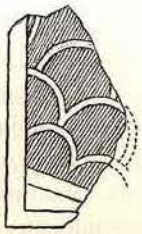

Слика 31. Цигла урнјешена љускама из Куше.

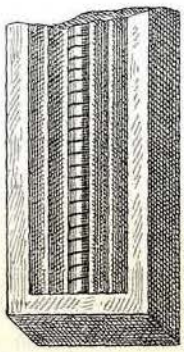

Слика 30.
Профилована греда из Куше.

Пошто комплекс развалина лежи усред оранице, то су зидине врло оштећене а малене четверасте каменице, којима су биле изидане зграде, на много су мјеста сложене у хрпе.

Слика 32. Волута из Куше.

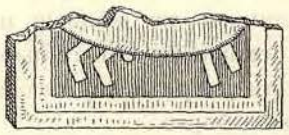

Слика 33. Уломак релијефа из Куше.

Куша испод равнице Фуша Сапс а близу Брице надвисује пут, који води од Иванаја и Вуксанлекаја у Плаву. Да ли је ту доиста била римска војничка постаја и можда распуће цесте[2]), која иђаше у *Sarminio,* или тек само какови љетниковци, то ће тек каснија искапања установити. Прем име Брица прилично сјећа на старо назив.ље Briziminio, односно Brigiminio[3]) ипак то мјесто неби идентификовао са овим насељима.

Вуксаленкај.

Ивенс први је у својој радњи „Antiquarian Researches of Illyricum“[4]) споменуо римских останака у Вуксанлекају. Касније приопћио је Ипен[5]) два римска натписа оданле, а овдје изнијети ћу неколико података, да то надопуним. Ипеново је читање обих натписа, како сам се могао осв.једочити, у главноме исправно, али је камење

[1]) Radimský: „Bericht über die Ausgrabungen von Domavia“. Wiss. Mitt., 1893.,стр. 231., сл. 20.

[2]) Parthey Pinder: „Itinerarium Antonini“. Berlin, 1848., стр. 161.

[3]) Tomaschek: „Vorslavische Topographie der Bosna“. Mitt. der geogr. Gesellsch., Wien, 1880., стр. 555.

[4]) Evans: „Antiquarian Researches in Illyria“. London. I. и II. дио. 1883., стр. 84.

[5]) Ippen: „Prähistor. u. römische Fundstätten in der Umgebung von Skutari“. Wiss. Mitt., 1902. стр. 208. и 209.

много боље сачувано, него ли се види на његовим копијама. Прегледао сам помно оба камена те сам посве јасно могао разазнати ове натписе *(слика 34. и 35.)*.

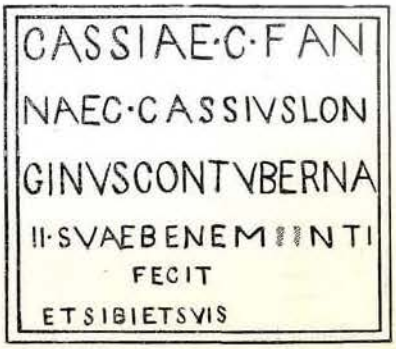

Слика 34. и 35. Римски натписи из Вуксанлекаја.

Натпис из Трабојне читам нешто другачије него Ипен[1]):

DIS M. SAC
GENILATINIANAE
ET D ICADIANAE

Можда се може прво *D* у трећем реду читати и као *B*, прва два у другом реду високо су надвисили бразду, у првом ретку мисли Ипен, да у слову *C* треба читати слово *R*, али ми се чини прије да је *D*.

Осим ових комада видио сам у Вуксанлекају још неколико, који се досада нису никако спомињали. По прилици усред села стоји 1·8 *m* висок, 60 *cm* дебео гори елиптичан ступ на четверастој бази, истесан из

Слика 36.
Гури Дукјанит у Вуксанлекају.

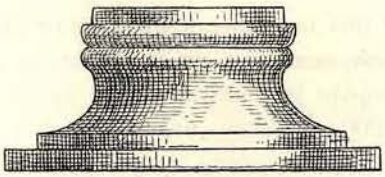

Слика 38.
База из Вуксанлекаја.

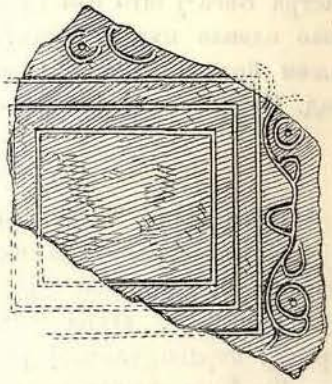

Слика 37.
Уломак *stele* из Вуксанлекаја.

једног комада, просто израђен а народ га зове Гури Дукјанит (Дукјанов камен) *(слика 36.)*. Други таков ступ налази се између Подгорице и Тузи а оба би држао за миљоказе. О „проклетом Дукљану" прича народ племена Хоти по коју причу, а ја би га идентификовао са легендарном особом цара Дукљана.

Близу миљоказа у Вуксанлекају лежи велики, јако оштећени дебели, скоро кубични камен, више од 60 *cm* дуг, са једноставним оквиром без натписа.

[1]) Ippen: „Prähistor. u. röm. Fundstätten in der Umgebung von Skutari". На овн. мј. стр. 208.

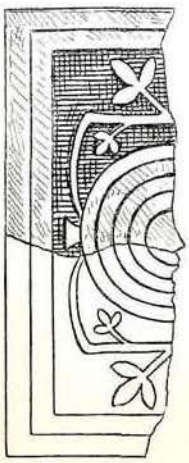

Слика 39.
Уломак камена релијефа из Вуксанлекаја.

Ступ, од прилике 20 *ст* дебео, лежи у дворишту између цркве и велике куће Ника Прелозис а два подставка, који пристајаху сличним ступовима, налазе се у једној другој кући *(слика 38.)*. Комад, што га приказује *слика 39.*, нашао сам за свог боравка тамо, једно подруг километра далеко од села, у једној кући.

Флорис развалина разазнаје се у три њиве по томе, што се ту избочују травом обрасли повори зидина, али како се ту до сада није ископало, немогуће је сигурно установити, чему су поједине просторије служиле. Свакако ће археолог овдје наћи обилна рада. Вуксанлекај, који лежи у близини *Medione* (Медун), идентифицирао би као и Ипен [1]) са *Berziminium*-ом Пајтингерове табле.

Хајмели.

Да је код Хајмела било у римско доба насеља може се само индиректно и то по неким честим предметима закључити. Ипен [2]) описао је један оловни релијеф и земљану фигуру, а мени су често нуђали на продају хрђаво сачуване римске новце. Нисам могао сазнати, има ли ту развалина или тесаних каменица. Исто вриједи и за Калмети, гдје се такођер налазе римски новци. Оба мјеста леже на обронку брда мирдитских, а узме ли се у обзир, да је предио, који лежи на западу од Калмета мочваран то је разумљиво по себи, да је римски пут из Љеша у Пуку водио само крај ових мјеста.

Прва штација римске цесте између Хајмела и Пуке бијаше без сумње подор Кастра Вига [3]) што сам га већ прије описао. Још није установљено, којим је смјером ишао одавле пут у Пуку; можда би се хипотеза, да је ишао преко Кортпуле дуљем брда Терлуна, могла оправдати традицијом, да је у Кортпулу био некоћ град. Истина, старије зидине до сада тамо још нису обретене.

Пука.

Први покус Томашеков [4]), да ово име мјеста протумачи сличношћу назива и да идентифицира Пука са *Epicaria,* сматрао се је до сада успјелим. И само површно истраживање мјеста изнијело је неколико, што ће Томашеков назор још више утврдити. Пука лежи око 900 *т* високо над морском површином на пространој, тераси сличној равници, која се према југу прилично стрмо уздиже до горе Тербуни, дочим према сјеверу опада готово непролазним обронцима. Према западу протеже се ова равница промјенљивом ширином до Черета, а према истоку скоро нестаје, обронци долине Гумине примичу се обронцима брда Тербуни и тако настаје тијесно, које се зове Шкала Пштерс. Пука је према томе кључ путева, који воде од Фанда и Дрина у Скадар и Призрен.

Посред ове стратегички веома важне равнице диже се источно од садање мјесне владине зграде ниска, травом обраштена, средње стрма хумка, а на гла-

[1]) Ippen: „Prähist. u. röm. Fundstätten aus d. Umgebung v. Skutari". Wiss. Mitt., 1902., стр. 211.
[2]) Ippen: „Denkmäler verschiedener Altersstufen in Albanien". Wiss. Mitt., 1907., стр. 4. и 5.
[3]) Nopcsa: „Archäologisches aus Nordalbanien". Wiss. Mitt., 1909., стр. 83.
[4]) Tomaschek: „Vorslavische Topographie der Bosna". Mitt. d. geogr. Ges., Wien, 1880., стр. 550.

вици јој је 20 корачаја дуг а толико широк, зидом опасан четверасти простор. Нове, од турске војске посаграђене грађевине, које су дјеломице такођер већ оборене, бране, да се може стара зидина разазнавати од нове, али по умјетном четвероугластом облику зараванка и по предаји, која вели, да је ту била стара тврђава, може се закључити, да је овдје по свој прилици у римско доба био табор.

Ибаља.

Као што је непознат комад између Кастра и Пуке, тако је непознат и онај комад римског пута, што лежи између Пуке и Ибаље. Да овај трансверзални пут није као садањи и средовјечни ишао на Вау Спасит него на Ибаљу, може се установити по римском табору у Ибаљи а и традицијом, која прича, да је газ Вау Спасит, што га надвисује средовјечна тврђава, тек настао у средњем вијеку за врријеме Лек Дукаџиново. Прве податке, који се на то односе приопћио сам ја у својој радњи „Šala und Klementi“ [1]).

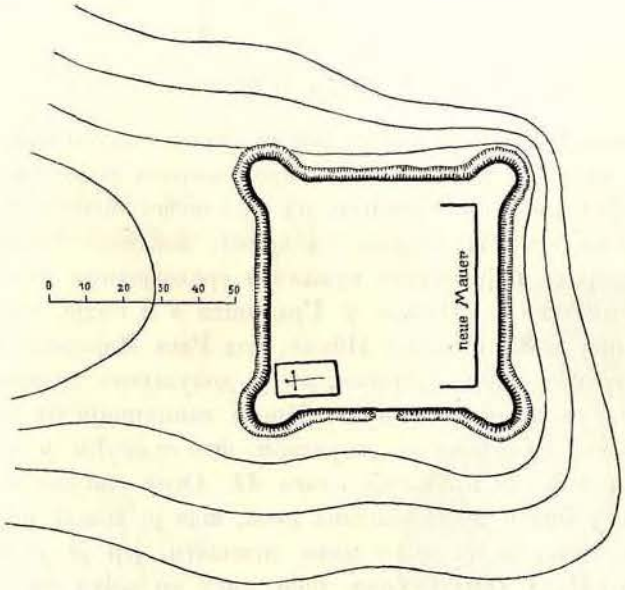

Слика 40. Тлорис града „Калаја Скендербегут“.

Римски табор у Ибаљи зове се данас Калаја Скендербегут, али већ њен положај усред равнице доказује, да ту нема говора о средњевјековној градини. Данас је тај четверокут наоколо опасан дјеломице травом обраслим насипом а дуг је од прилике 62 корачаја а исте ширине. Изван овога бедема виде се посвуда останци јарка, који је сада око пола метре дубок а 2 *m* широк. На угловима опажају се полукружне избочине (куле или табије), око којих јарак такођер иде непрекинуто. Нутрина овога табориштa служи данас за гробље, а у једном се углу налази мала црквица. Читав табор стоји на избочини тла високој 15 *m*. Тлорис приказује *слика 40.*

Старина није нађено у том табору, али се нашло трагова на главици Сука грајаве, 20 минута удаљено од њега, гдје је поразбацано уломака нецакљених, на колу начињених посуда те сам ту нашао и уломак бронцане гривне, дебеле

[1]) Nopcsa: „Šala und Klementi. Zur Kunde der Balkanhalbinsel“. Sarajevo, 1909., стр. 15. и 16.

7 *mm*, која је првобитно имала промјер од 6 *cm*. Каже се да је Сука грајаве, која је данас пуста, у доба, када је освојена, била покрита шумом, те су се овдје сакриле жене с дјецом и отале јој дошло име. Традиција на жалост не вели, о којем се освојењу ту говори. Ја би Ибаљу идентификовао са Птоломејевим *Iminacium*, што га Јелић[1]) смјештава у Никај.

Гралишти.

Хоће ли се поћи из Ибаље у Рају а да се не пролази тијесно-долином Буђони, треба се пењати према Пјаври, одакле се силази благом, сада додуше храстовом шикаром обраштеном косом у Гралишти.

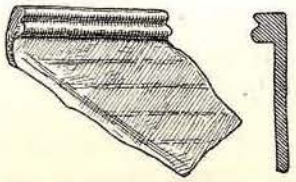

Слика 41. Цријеп из Гралишта.

Овдје распознавају се на једној са јужне стране лахко приступној главици останци зидина а отале води мјестимице врло широка колотечина у Рају. Трагови пута, који јамачно није начињен од садашњега народа те је мјестимице дубоко усјечен, више од 2 *m* широко калдрман, али сада посве разорен, а по својој грађи и распореду није никако приличан средовјечним турским калдрмама, моћи је наћи и силазећи са Пјавре у Гралишти а и ондје, куда води пут из Ибаље према Пјаври моћи је близу Ибаље, код Раса Мартолецет, наћи у камен усјечене широке трагове пута. Држим, да је допуштено сматрати ове трагове останцима римског трансверзалног пута. Много занимивији од ових слабих трагова су велики кровни цријепови са завратком, што се оруђи често налазе у Гралишту и од којих нам један приказује *слика 41.* Осим цигала и развалине тврђаве има у Гралишту још и једна изидана рака, која је можда римског поријетла. Данас је испуњена камењем па се не може ископати, јер је у њој укопан дјед садањега власника. Када сам људима, који нису ни појма имали о том млађем погребу, дао раскопати гробницу те се је појавила лубања дједа Никина а у присутности његовог потомка било је скоро лоших посљедица, али ипак сам могао том приликом установити, да је рака била 2 *m* дуга, 70 *cm* широка а од прилике 2 *m* дубока. Гробница зове се Вори Гогс а Гог је у сусједних Мирдита назив за Куцовлахе (Румуне).

Топлана.

Као у Гралишту налазе се и у Топлани на једном мјесту, које лежи високо над Дрином останци кровних цријепова *(слика 42.)*, али пошто ту осим печене земље нема ни трага насељу у облику камена бедема, држим, да су ове цигле употребљавали и људи, који нису у грађевној техници били тако вјешти као Римљани, дакле Илири, јер неда се опровргнути мнијење, да су се и илирски Брђани могли послужити облицима цријепа, који се даду у осталом лахко и са мало спреме направити.

[1]) Jelić: „Das älteste kartograph. Denkmal d. röm. Provinz Dalmatien". Wiss. Mitt., 1900., стр. 204.

За наставак пута из Раје у Липљан ванредно су важни римски налази у Метохији између Ђакове и Косова Поља, што их већ Ивенс[1]) спомиње. Можда ће бити прилике посјетити и овај археолошко важни крај, а за сада

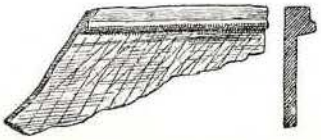

Слика 42.
Цријеп из Топлане.

Слика 43.
Бронцана главица са сребрним очима из Метохије.

посједујем одавле бронцану главицу са уметнутим сребреним очима, што ју приказује *слика 43.* Ако према Ивенсу смјестимо *Gabuleo* у околици Ђакове, онда би *Cerveni* могло одговарати оним развалинама, што се зову Ђутет и што их Хан спомиње на саставу Валоне и Буштерице[2]).

Лачи.

У Пуки упознали смо кључ трансверзалнога пута, у Кастру пут кроз Грику Гјардхит а у Куши пут кроз равницу Хоти; Лачи између Драча и Љеша лежи од

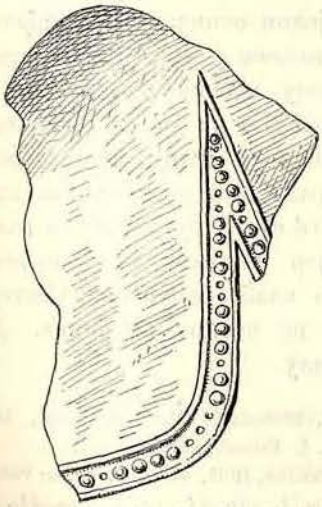

Слика 44. Уломак бронцане каџиге из Лача.

Слика 45. Стаклена посуда из Лача.

прилике тако, да затвара путеве, који воде преко Милота и Матје у Фанди. Неуморном мару фрањевца Стефана Гјецова захваљујемо, да отале познајемо обилне римске старине. Он има у својој збирци из Лачи уломак каџиге, двије плохасте

[1]) Evans: „Antiquarian researches in Illyria". London. III. и IV. св., 1885., стр. 68.—70.

[2]) Hahn: „Reise durch die Gebiete des Drin und Vardar". Denkschriften phil.-histor. Classe d. k. k. Akademie der Wissenschaften. Wien, 1867., стр. 211., 4. опаска.

фибуле, једну копчу, двије стаклене посуде, златни прстен с каменом и један новац цара Максима Дазе, нађен уз овај прстен. Трегер[1]) спомиње отале двије римске фибуле са луковим главицама, једну лампу, један оков појаса и новаца.

Од кациге сачуван је с лијеве стране само комад велик колико подланица, али пошто је узањ заруба образног штита, довољно је то, да се установи старост. *(Слика 44.)*. Стаклена посуда са двије ручице уска грла као и амфора од модра стакла је такозвани *alabastrum,* а орнаменат на њој, који обилази у валовитим линијама наоколо састоји се од зелених и црвенкастих, нешто мјехурастих нити. Висина комаду је 7·7 *ст*, највећа ширина 5·3 *ст.* *(Слика 45.)* Посве сличних се посуда нашло и у етрушким гробницама у Италији[2]) а у Египту налазе се ове посуде по Киси[3]) почам од 18. династије до добе Клаудијеваца. Наша је посуда према томе за кронологију слабије вриједности, али ипак доказује да је у Лачу као и у Босни у предримско доба било трговачких веза с Италијом[4]) те се овај комад може посве добро упоредити са неким бронцаним посудама[5]) што их је приопћио Фиала са етрурским[6]), те са нашим врћем из Малађа.

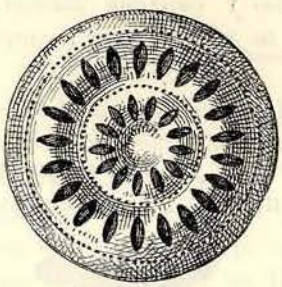

Слика 46. Плохаста фибула из Лача.

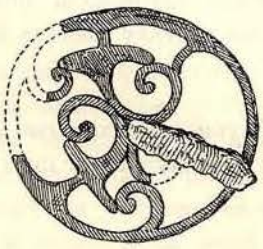

Слика 47. Фибула из Лача.

Тамномодро стаклено зрно уријешено са бијелим очима, које је нађено с овим комадима, споменули смо већ описујући старине нађене у Малађу. Нешто подаље од ових нађени су остали комади, који припадају каснијој доби. Већа плохаста фибула *(слика 46.)* састоји се од два комада теневета, на доњем је жељезна игла, на горњем двије валовите концентричне избочине са жлијебовима између њих. Зумбом урезане су у овим жлијебовима два низа радијално постављених, процјепима сличних рупа. Промјер читаве фибуле износи 5·4 *ст.* Друга фибула *(слика 47.)*, која је такођер начињена од бронца, има такођер жељезну иглу, сачевена је и много помније израђена. Жалибоже она је само слабо сачувана. Састоји се од танке витице, од које одвајају према средишту по четири завојнице. Дијелови, који су у цртежу тање опртани, фале у оригиналу.

[1]) Traeger: „Neue Funde aus Albanien". Zeitschr. f. Ethnologie (Verhandlungen), Berlin, 1902. — Исти: „Begräbnisplätze u. Tumuli in Albanien". Zeitschr. f. Ethnol., Berlin, 1901.

[2]) Montelius: „La Civilisation primitive en Italie". Stockholm, 1895., таб. 298., сл. 1.; таб. 323., сл. 8.

[3]) Kisa: „Das Glas im Altertum". Leipzig, 1908., св. I., стр. 11., сл. 5., стр. 41., 158., 170.; св. II., стр. 402., 407., таб. II., сл. 4.

[4]) Ćurčić: „Alter und Herkunft einiger Fibeln und Thongefäße aus Bosnien". Jahrbuch der Zentralkommission, Wien, 1898., стр. 14.

[5]) Fiala: „Ergebnisse der Untersuchung prähistor. Grabhügel auf dem Glasinac im Jahre 1892". Wiss. Mitt., 1893., стр. 136. — Исти: „Ergebnisse der Untersuchung prähistor. Grabhügel auf dem Glasinac im Jahre 1893". Wiss. Mitt., 1895., стр. 8.

[6]) Montelius: „La Civilisation primitive en Italie". Stockholm, 1895., таб. 184., сл. 10.; таб. 356., сл. 11.

Уз бронцану копчу и другу стаклену бочицу има мало шта примјетити. Потоња је од бијела опализујућег стакла, висока укупно 7·5 *ст* а од тога иде на врат 4 *ст*, на труп 3·5 *ст*, дебљина врата, који се на зјалу нешто проширује, износи по средини 1·2 *ст*, а труп, који је према доље нешто сплоштен, досиже ширину од 4·4 *ст*.

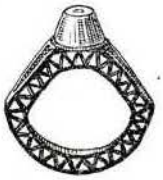

Слика 48. Златан прстен из Лача.

Највриједнији у Лачу нађен комад је златни прстен, што га приказује *слика 48*. Састоји се од два мрежаста колута, један повише другога а оба спојена су међусобно у цикцаку поређаним ламелама. Рубови мрежастог прстена прилично су од дебеле златне жице. И околица чуњастог, далеко избоченог млијечнастог камена (бергкристал) састоји се од танког обруча. На површини елиптичког камена урезана је у профилу глава са зракастом круном. У опће опазити је велику сличност између овог прстена и једног, што га је Фонтенеј (Fontenay) приопћио из Сирије [1]). Киперт [2]) смјестио је у Лачи мјесто *Bassania* а новији обрети говоре прије у прилог него ли против Кипертове конјектуре. *Pistum*, које је по Пајтингеровој табли било на цести Драч—Љеш, 30 миља од Драча а 25 од Љеша удаљено [3]), неможе се идентификирати са нашим мјестом Лачи.

Гомсиче.

Још један налаз ваља врстати у римско доба, а то је гробница од цигле у Гомсичима. Неколико стотина корачаја удаљено од мјеста, гдје се поток Гомсичи састаје са Дрином, нађене су иза поплаве тик на јужној обали потока неколике

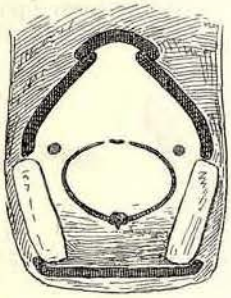

Слика 49. Прорез гробнице у Гомсичу.

велике циглене плоче а године 1909. пожурио сам се са жупником Фра Гјецовом, да претражим то мјесто. Скоро се показало, да је то гробница ограђена циглама приказана у *слици 49*. Жалибоже осим неколико комадића угљена, није у нутрини ове шкрињи сличне раке ништа нађено те се према томе старина гробнице може установити само по облику. У гробници бијаше наузнак

[1]) Fontenay: „Les bijoux anciens et modernes". Paris, 1887., стр. 39.

[2]) Kiepert: „Formae orbis antiquae". Berlin, 1894.

[3]) Miller: „Tabula Peutingeriana". Ravensburg, 1888.

положен костур а руке му бијаху положене у накрст више слабина. Подлога му бијаше низ три прста дебелих цријепова са нешто уздигнутим рубовима, на ове рубове упираху се дебеле плоче вапненца, положене према горе дивиргентно, а на овима биле су опет положене циглене плоче, које су према горе конвергентне. Поклопац ове према реченом петерокутне гробнице начињен је од низа полуваљкастих, на облик кровног цријепа пореданих, доље савинутих цигла. Дуљина гробнице бијаше 2 *m*, ширина унутрима 40 *cm*, висина 60 *cm*. Гроб бијаше 1·5 *m* под земљом а појавио се је услијед тога, што се на оном мјесту обала осула. У *слици 49.* приказан је пријеки прорез ове гробнице.

III. Доба сеобе народа.

У сјеверној Албанији појавило се у задње вријеме разних предмета ранијега средњега вијека а то ме је понукало, да сав материјал, што га имамо из те добе по радњама Трегеровим[1]), Рајнаховим[2]), Деграновим[3]) и Ипеновим[4]) те по збирци Фра Стјепана Гјецова и у скадарском музеју у кратко прегледам. И наишао сам на гдјекоји занимив резултат. Од налазишта средњевјековних старина у сјеверној Албанији спомињу се слиједећа мјеста: Калаја Далмачес, Сурдха, Мазарек, Вигу, Круја, Мжули на Рту Родоми.

Фибуле.

Од фибула познато ми је шест типова. Најобичнији и такорекућ једини константни тип, који се налази и од бронца и од жељеза а описаше га поновно Трегер, Ипен и Рајнах, представља величином разнолика фибула, карактеризована по доље завраћеној ножици и по тракасто проширеном луку. Главица завршује често мањом или већом дугмету сличном главицом, али кадикад ње нема те се главица завршује у кусасту пирамиду.

Фибула ове врсти нашло се у Калају Далмачес од бронца и жељеза, у Сурдхи само жељезних, у Вигу и Крују само бронцаних. *(Слике 50.—52.)*

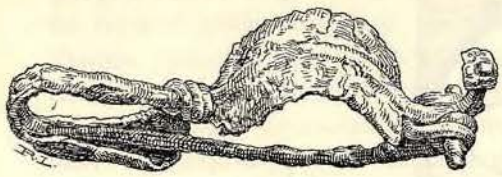

Слика 50. Жељезна фибула са доље завраћеном ногом из Калаје Далмачес.

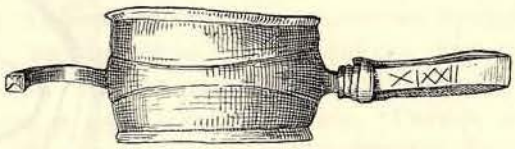

Слика 51. Бронцана фибула са доље завраћеном ногом из Калаје Далмачес.

Рјеђа од пређашње је фибула са истом завраћеном ножицом и са високим проширеним луком а на главици налази се такођер кврга разне величине *(слика 51.)*. Таких фибула има из Калаја Далмачес са веома дебелим луком, из бронца начи-

---

[1]) Traeger: „Mitteilungen und Funde aus Albanien", Zeitschr. f. Ethnol., Berlin, 1900. — Исти: „Begräbnisplätze und Tumuli in Albanien". Zeitschr. f. Ethnol. (Verh.), Berlin, 1901. — Исти: „Neue Funde aus Albanien". Zeitschr. f. Ethnol. (Verh.), Berlin, 1902.

[2]) Reinach: „Une Necropole en Albanie". L'Anthropologie. Paris, 1901.

[3]) Degrand: „Souvenirs de la Haute-Albanie". Paris, 1901., стр. 255.—265.

[4]) Ippen: „Denkmäler verschiedener Altersstufen". Wiss. Mitt., 1907.

њених, али им је игла често од жељеза, дочим је остала фибула од бронца. Дуљина оваке фибуле иде до 15 *ст.*

Слика 52. Бронцана фибула са доље завраћеном ногом из Калаје Далмачес

Осамљена бијаше у Калаји Далмачес једна раноримска фибула на шарнир Овај сам комад видио у Арнаута у Коману али га нисам ради велике цијене, што је захтијевао, могао купити те се задовољавам овдје његовим нацртом. (*Слика 53.*) Доста широки лук овога комада је полукружан, према главици проширен а по средједи јој иде повисоки повор, доста масиван. Главица продужује се у два савита трака а од ножице сачувала се вертикална плоча. Једини орнаменат у ове фибуле састоји се, осим уздужних ребара, од двије линије и низа пикњица повише шарнира, попријеко фибуле пореданих.

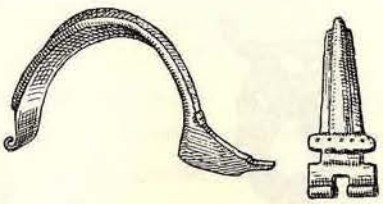

Слика 53.
Раноримска фибула из Калаје Далмачес.

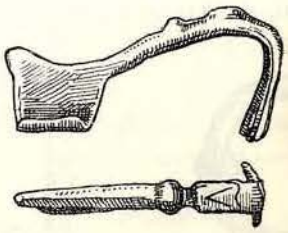

Слика 54.
Бронцана фибула из Калаје Далмачес.

Једним егземпларом заступана је и сальевена велика римска фибула од бронца, која је власништво фра Гјецова, те је такођер нађена у Калаји Далмачес. И она је по типу старинска а састоји се од ножице, која је настала завраћањем ножне плоче, и од високо одигнутог, дебелог, оштро одвојеног лука. Лук уријешен је гужвом и троугластом плохом. Према главици проширује се лук знатно, али главица на жалост није сачувана.

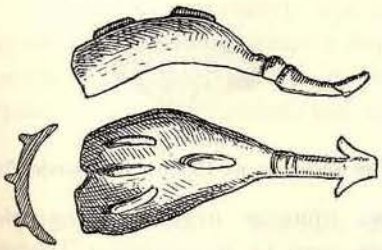

Слика 55. Уломак фибуле из Ужула.

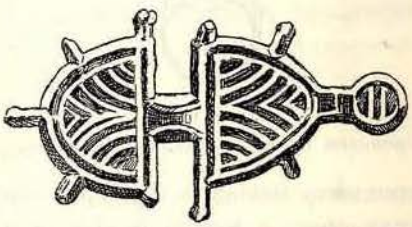

Слика 56. Средовјечна фибула из Лача.

Пета врста фибула *(слика 54.)*, ако је у опће фибула, најзачуднији је комад у читавој познатој серији. Нађена је код Мжула на рту Родоми те се у битности састоји од жлицастог према једном крају суженог дијела, који прелази у дршку а на доњој страни има четири повору сличне прутице. На дршку опажају се два куказта крила. Комад се сада налази у збирци о. Стефана Гјецова а приказан је у *слици 55.* у два маха и у прорезу. Пошто је на оба краја крњава те не знамо за сличне читаве комаде, не може се тај предмет реконструирати.

Задња фибула из Албаније, уријешена уресканим орнаментом, позната је само по Трегеровом цртежу из Крује те спада у ону врсту фибула, која је на главици уријешена радијалним тракама те се у средњем вијеку тако често налази. Познат је само један комад из Албаније те сам Трегерову[1]) слику ради потпуности овдје наново донио. *(Слика 56.)*

Копче.

Осим једноставних четверастих брњица са жељезном иглом, каких сам 1909. описао из Комана *(слика 58.)*, налазе се код Сурдхе и Комана и округле брњице са жељезним трном *(слика 57.)*. Осим тога познајем још три лијепо уријешена дугољаста комада. Један се налази у скадарском музеју, други у о. Гјецова а трећи приопћио је Дегран[2]). Скадарски комад, који сјећа на касноримске, има широку ушицу за кајиш а даље за њом још један отвор, у коме се налази још жељезни трн а до тога дио на широко процијепљен. Брњица у о. Гјецова осим ушице и рупе за жељезни трн има само јајолику рупу са двије мање рупе *(слика 60.)*. Сличан комад оцртао је Трегер. Дегранов комад је сличан, само већи и обилније орнаментиран.

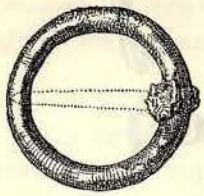

Слика 57.

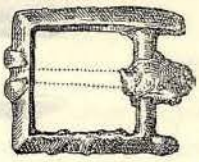

Слика 58.

Слика 59.

Слика 60.

Брњице из Калаје Далмачес.

Прстенови.

Најобичнија врста прстења је глатка затворена бронцана витица, која се на једном мјесту проширује у овалну или облу плоху као печат, те је ту уријешена урезаном и пикњицама опасаном звијездицом *(слика 61.)*. На другим сличним

Слика 61.
Бронцани прстен из Калаје Далмачес.

Слика 62.
Прстен са написом из Скадра из Калаје Далмачес.

прстеновима нашао је Трегер[3]) осим пентаграма приказе птица или орнаменат у облику крста а истога је облика и онај прстена, што га је приказао Трегер, који има натпис ANA ONΘH ICER (а не ICEB, како Ипен[4]) хоће). По Трегеровој слици није на крају друге ријечи слово H него E[5]), али држим, да ми ваља након

[1]) Traeger: „Neue Funde aus Albanien". Zeitschr. f. Ethnol. (Verh.), Berlin, 1902., стр. 60., сл. 10.

[2]) Degrand: „Souvenirs de la Haute-Albanie". Paris, 1901., стр. 263.

[3]) Traeger: „Begräbnisplätze und Tumuli in Albanien". Zeitschr. f. Ethnol. (Verh.), Berlin, 1901., стр. 47., сл. 28. и 29.

[4]) Ippen: „Denkmäler verschiedener Altersstufen". Wiss. Mitt., 1907., стр. 19.

[5]) Traeger: „Begräbnisplätze und Tumuli in Albanien". Zeitschr. f. Ethnol. (Verh.), Berlin, 1901., стр. 47., сл. 30.

точног проучавања оригиналног комада у Скадру, да се у томе сложим са Ипеном, те држим да је оправдано, ако ради ове разлике донесем нови нацрт овога прстена *(слика 62.)*.

Нешто другачији су они прстенови, који су у главноме начињени од танког бронцаног лима. Један од тих комада *(слика 63.)* само је слабо на средини проширен, али је ту уријешен управо елегантном и укусном орнаментиком. Плоха печата у прстена је ромбична, опасана двоструком линијом а између њих низом пикњица, средином урезана је уздужна линија, на оба краја кружницама омеђена, на исти начин израђена, а у тупим угловима ромба урезана је по једна кружница са пикњом у средини. Други од танка лима начињени, око 6 *mm* широки прстен са посве паралелним рубовима, само је на једном мјесту нешто сплоштен а ту има крстолики цртеж, какав је Трегер нашао и на једном масивном прстену *(слика 64.)*.

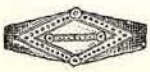

Схика 63.
Прстен са ромбичном плочом из Калаје Далмачес.

Слика 64.
Прстен са крстом из Калаје Далмачес.

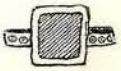

Слика 65.
Прстен из Сурдхе.

Један прстен из Сурдхе, бијаше на рубовима уријешен линијом и низом пикњица а четверасти камен у њему од жутога стакла опасан је једноставном оградом од бронца *(слика 65.)*.

Слике 66. и 67. Прстени из Калаје Далмачес.

У једном прстену, што га је описао Рајнах, бијаше камења са ликом Меркуровим, а Трегер[1]) описао је прстен приказан у *слици 66.*

Слика 67. приказује прстен, којим се од осталих разликује тиме, што му је унутрица од танке жице а ванъска страна уријешена обилним крупнијим орнаментом. Орнаменат састоји се по средини од дугољасте избочине, опасане са обје стране са по три симетрички поредане полукругљице.

Минцуше.

Најобичнија и, како се чини, за сјеверну Албанију карактеристична врста минцуша, која се налази у Калаји Далмачес, има облик уског трапеца са звијездом, уријешеном избочинама, која о њем виси. Такове од лима начињене минцуше, описао сам прије неког времена[2]) а ову нам минцушу приказује и *слика 68.* Варијанту истога типа предочује *слика 69.* из Калаје Далмачес. Илика је у ових изљевених комада у једном комаду са минцушом, предња страна трапецастог комада уријешена је браздама, на врху избочине нанизано је бронцано зрно, од којега правокутно одвајају двије линије. До сада познати су такови комади само

[1]) Traeger: „Neue Funde aus Albanien". Zeitschr. f. Ethnol. (Verh.), Berlin, 1902., стр. 59., сл. 5.
[2]) Nopcsa: „Archäologisches aus Nordalbanien". Wiss. Mitt., 1909., стр. 86., сл. 6.

из Комана. Нешто различан орнаменат види се на једном комаду из Сурдхе, што га приказује *слика 70.*

Нешто комплицираниј него ли описане минџуше је накит урађен ланчићима, што га је Ипен описао из Калаје Далмачес. И ја имам један комад са истог мјеста а на овом може се по љагама хрђе распознати, да је за задњим чланцима ланчића била још жељезна плочица или нешта слична. Пошто се по Ипеновој[1]) слици не може карактер ових комада јасно разазнати, држим, да је потребно, донијети слику посве савршено сачуваног комада, што га посједујем *(слика 71.)*.

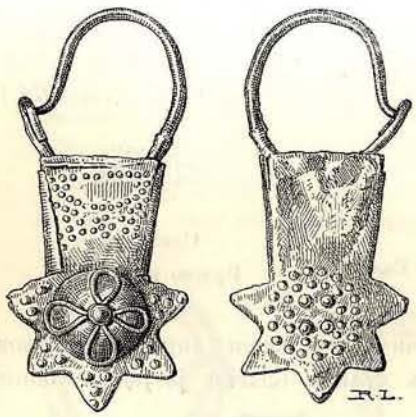

Слика 68.
Минџуша из Калаје Далмачес.

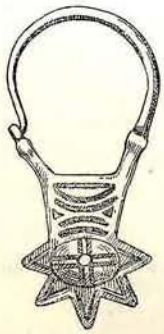

Слика 69.
Минџуша из Калаје Далмачес.

Слика 70.
Минџуша из Сурдхе.

Слика 72.
Сребрна минџуша из Калаје Далмачес.

Слика 71.
Минџуша из Калаје Далмачес.

Најскупоцјенији комад, што је нађен у Калаји Далмачес је пар сребрених минђуша, што их посједује Гјецов у својој збирци те се састоје од полумјесечног комада, урађеног филиграном, који има на оба краја по шупљу сребрену кругљицу, из које провирује витица, о коју се комад вјешао. Комад предочује *слика 72*. Оваки комади били су познати и Рајнаху[2]) и Трегеру[3]) а чини се били су, судећи по налазима из Крује, Мжула и Калаје Далмачес, врло обљубљени. Спирални

[1]) Ippen: „Denkmäler verschiedener Altersstufen". Wiss. Mitt., 1907., стр. 18., сл. 273.
[2]) Reinach: „Une Necropole en Albanie". L'Anthropologie, Paris, 1901., стр. 665., сл. 3.
[3]) Traeger: „Neue Funde aus Albanien". Zeitschr. f. Ethnol. (Verh.), Berlin, 1902., стр.. 60., сл. 8.

мотив у филигране у једну руку сјећа халштатске периоде[1]), у другу, још је данас обичајан у сјеверној Албанији.

По истом полумјесечном типу начињене су двије минђуше сальвене из једног комада, што их описаше Рајнах и Дегран[2]) *(слика 73.)* те се односе према оригиналном, од сребрене филигране начињеном типу као трапецасте минђуше према свом од лима начињеном узорнику. Мјесто спиралног орнамента је у једноставнијих полумјесечних минђуша укуцан орнаменат зумбом.

Слика 73.
Минђуша из Калаје Далмачес.

Слика 74.
Привјеска из Калаје Далмачес.

Слика 75.
Минђуша из Калаје Далмачес.

Велике бронцане витице, што сам их год. 1909. описао[3]), можда спадају типу кошарастих минђуша, који се налази и изван Албаније. Оне сјећају неких од Радимскога[4]) приопћених комада. Исто вриједи и за шупље чуњкове, начињене од бронцане спирале, што се налазе у скадарском музеју те их је и Дегран описао *(слика 74.)*. Неки аутори држе, да су оваки комади били сљепочни колути а други, особито од налазака Андријанових[5]), да су биле минђуше[6]). Лунула, предочена у *слици 75.*, позната је у неколико егземплара из Калаје Далмачес, а аналоган је комад нађен и у Сурдхи.

Огрлице.

Бронцаних се огрлица у Албанији налазило више врсти. Најједноставнији им је облик колута од до 4 *mm* дебеле бронцане жице сплетене унатраг тако, да тиме на

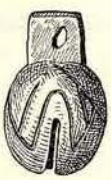

Слика 76. Привјеска огрлице из Калаје Далмачес.

једном крају настане илика, на другом кука. Таки комади доселе познати су само из Калаје Далмачес. Чешће се на њим налажаху привјеске на малим ланчи-

---

[1]) Truhelka: „Hügelgräber und Ringwälle des Glasinac". Wiss. Mitt., 1893., стр. 80., сл. 52.

[2]) Degran'd: „Souvenirs de la Haute-Albanie". Paris, 1901., стр. 261. — Reinach: „Une Necropole en Albanie". L'Anthrop., Paris, 1901., стр 665., сл. 4.

[3]) Nopcsa: „Archäolog. aus Nordalbanien". Wiss. Mitt. aus Bosn. u. d. Herc., 1909., стр. 86., сл. 6.

[4]) Radimský: „Befestigungen auf der Crkvenica und Castrum bei Doboj". Wiss. Mitt., 1893., стр. 263., сл. 3.

[5]) Andrian: „Die Alt-Ausseer". Wien, 1905., стр. 8., сл. 2.

[6]) Reinecke: „Slavische Gräberfunde in kroatischen und slovenischen Gebieten". Zeitschr. f. Ethnol. (Verh.), Berlin, 1897.

њима[1]), као н. пр. у *слици 76.* Друге од бронцаних прутица састојеће се огрлице са кружницама и пикњицама уријешене приопћио је Ипен[2]) из Калаје Далмачес. Иначе нема за сада других предмета те врсти а исто вриједи и за наруквице, које досада познајемо само из Калаје Далмачес.

Окови појаса.

Обилна серија привјесака, што ју је Рајнах[3]) приопћио, новијим налазима, не добива прираста, с тога упућујем на његову радњу.

Нов комад из Калаје Далмачес је оков са окрајка једног ремена из бронца *(слика 77.)*, који се сада налази у скадарском музеју а тако и једна привјеска уријешена мотивом сличним ружином листу *(слика 78.)*.

Слика 77.
Оков ремена из Калаје Далмачес.

Слика 78.
Привјеска из Калаје Далмачес.

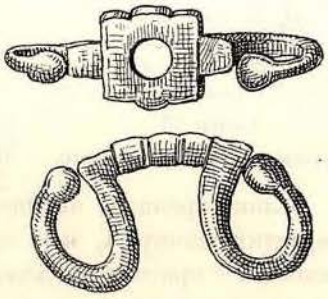

Слика 79.
Бронцани накит из Калаје Далмачес.

У збирци фра Гјецова налази се још и комад од бронца, што га приказује *слика 79.* из истога гробишта, али ми за сада није могуће протумачити његово значење. Највећа му је ширина 6·4 *cm*.

Слика 80. Кресиво из Калаје Далмачес.

Два челична кресива, који су нам досада познати међу средовјечним старинама сјеверне Албаније, нађена су такођер у Калаји Далмачес. Једно има облик греде са завраћеним крајевима *(слика 80.)* те је слично и другом, што га је описао Дегранд[4]).

Оружје.

Осим једне сјекире, нађене код Кинце недалеко Туза, нашло се доселе средовјечног оружја само у гробишту код Калаје Далмачес. Начињено је без изнимке од жељеза а састоји се од сјекира и ножева а рјеђе од стрјелица и мачева. До селе нађен је само један срп.

---

[1]) Traeger: „Begräbnisplätze und Tumuli in Albanien". Zeitschr. f. Ethnol. (Verh.), Berlin, 1901., стр. 45., сл. 2. — Reinach: „Une Necropole en Albanie". L'Anthropologie, Paris, 1901., стр. 664., сл. 1.

[2]) Ippen: „Denkmäler versch. Altersstufen in Nordalbanien". Wiss. Mitt. aus Bosn. u. d. Herc., 1907. стр. 20.

[3]) Reinach: „Une Necropole en Albanie". L'Anthr., Paris, 1901., стр. 666. и 667. (разне слике)

[4]) Degrand: „Souvenirs de la Haute-Albanie". Paris, 1901., стр. 264.

Од сјекира познате су двије врсти: једна уска са врло уском оштрицом и једна са јако проширеном. Обје врсте проширују се на противној страни у равну плоху за чекићање а по странама рупа за сап продужује се руб горе и доље у трн. Сјекира из Кинце[1]) иде у тип уске оштрице *(слика 81.)* а широки тип већ је добро познат по Ипеновим[2]) цртежима. Пошто до сада нема доброга нацрта ножа, *доносим овдје слику једнога ножа*, који је нађен у Калаји Далмачес. Стрјелице су међу гробним прилозима врло ријетке, али се ипак њих неколико са лисnатом оштрицом нашло у Калаји Далмачес *(слика 83.)*, са тробридном у Сурдхи *(слика 84.)*.

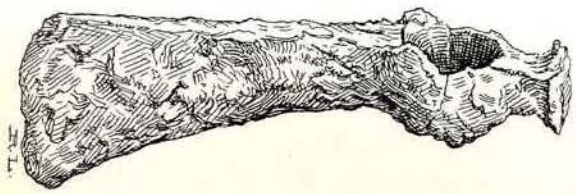

Слика 81. Сјекира из Кинце.

Слика 82.
Нож из Калаје Далмачес.

Слика 83.
Стрјелица из Калаје Далмачес.

Слика 84. Стрјелица из Сурдхе.

Од копаља описати ћу овдје само најљепше *(слика 85.)*, које јамачно није служило за опћу порабу, него више за свечане прилике. Туљак, који је на бази 2·5 *ст* дебео а шупаљ, сузује се према листу до 1·3 *ст* а одатле пролази у облику бридаста повора до на врх копља. Лист копља је узак, облика врбова листа, одваја оштро од повора те има највећу ширину од 4·2 *ст* и ту је с обје стране повора уријешен са по три правилне рупе. Горња и дôња су дугољасто трокутне, средња округла. Дуљина овог пробитог орнамента износи 4·5 *ст*. Услијед лијепих својих пропорција има ово копље елегантан облик. Мач и срп описали су Ипен[3]) и Дегран[4]) довољно, а сумња Ипенова, да би овај потоњи био модеран комад, није оправдана, јер се такови српови налазе и у гробницама халштатске добе. Балчак мача, што га приказује *слика 85.*, са облом рупом заоштрен на обје стране је за налазиште у Калаји Цалмачес нов облик. Дуљина овога балчака износи 23·5 *ст*, промјер рупе 2·5 *ст*. Пошто су ове мјере за балчак мача из добе сеобе народа доста необичне, лахко је помислити, да је тај комад био и нешта друго, можда нацак. Један типан мач добе сеобе народа из Калаје Далмачес описао је Рајнах[5]).

---

[1]) Osborn: „Das Beil". Dresden, 1887., таб. XIX., сл. 5.

[2]) Ippen: „Denkmäler versch. Altersstufen in Nordalbanien". Wiss. Mitt. aus Bosn. u. d. Herc., 1907., стр. 17., сл. $25._{14}$ и стр. 20., сл. $31._{1}$.

[3]) Ippen: На ист. мј. стр. 17., сл. $26._{11}$.

[4]) A. Degrand: „Souvenirs de la Haute-Albanie". Paris, 1901., стр. 264.

[5]) Reinach: „Une Necropole en Albanie". L'Anthrop., Paris, 1901., стр. 669., сл. 20.

Клесано камење.

Према размјерно обилном броју средовјечних бронцаних налаза имамо из исте добе врло мало клесана камена. Из Сурдхе познат је један једноставно профиловани камен и уломак једног другога, што га већ Хан [1]) спомиње, на коме се виде трагови једног врло занимивог натписа. Ипен [2]), који баш није био најбоље среће читајући арнаутске натписе, те ћемо се на његово читање у етнографском дијелу осврнути, читао је на овом камену слиједеће знакове:

У првом ретку: MSMЬ AA.

У другом држи да су сви знакови избрисани.

У трећем: III.

У четвртом: TOSAMSBIP.

Проучив помно овај натпис нашао сам, да има само три ретка а у њима слиједећа слова *(слика 87.)*:

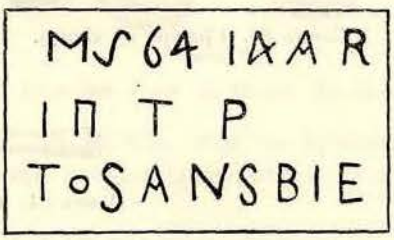

Слика 87.
Натпис из Калаје Далмачес:

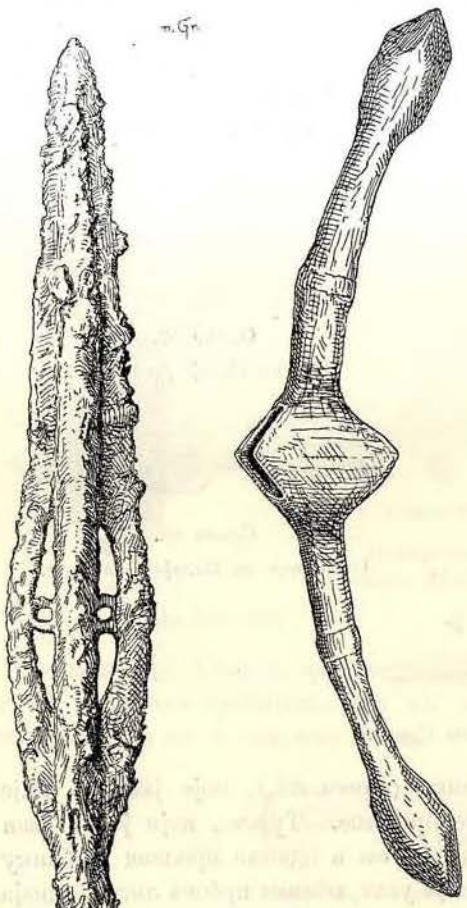

Слика 86.
Балчак из Калаје Далмачес.

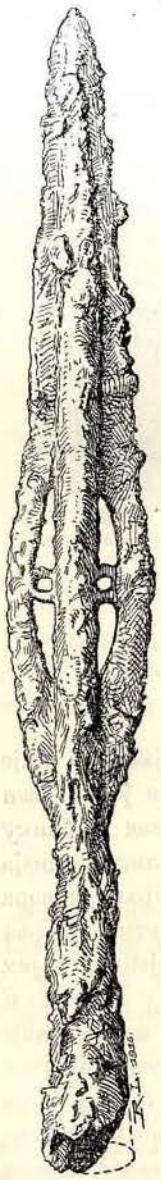

Слика 85.
Копље из Калаје Далмачес.

Други камен, који је такођер из добе сеоба народа, нађен је у Кинџи *(слика 88.)*.

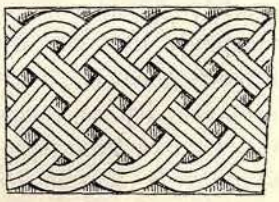

Слика 88.
Камен из Кинџе.

О старини некрополе Калаја Далмачес.

Прем је гробиште у Калаји Далмачес већ одавна познато, ипак њена старина као и осталих гробишта у сјеверној Албанији из истога времена до данас није још потпуно сигурно установљена а ипак је повијест ранијег средњег вијека баш у овом крају од еминентне важности, јер културни опсег ове добе, који сиже од Дрина до Драча, обухвата знатан географски простор.

---

[1]) Hahn: „Reise durch die Gebiete des Drin und Vardar". Denkschr. d. k. k. Akad. d. Wissensch., Wien, 1867., стр. 43.

[2]) Ippen: „Alte Kirchen und Kirchenruinen in Albanien". Wiss. Mitt. 1902., стр. 136.

Најтипичнији комад за културу, што нам одају старине из Калаје Далмачес, што га је већ Трегер[1]) и Рајнах истакнуо, је фибула са проширеним луком и завраћеном ножицом. Рајнах[2]) је ову фибулу свео са низом мање или више сличних комада у кронолошки ред, али се Трегер изјавио против Рајнаховог поређивања те је за ову фибулу са проширеним луком предложио назив „илирске провинцијалне фибуле“[3]). Ја би у главном пристао уз Трегера, али би примјетио, да Трегерово раскидање Рајнахове групе иде предалеко, јер прем Алмгренова фибула (сл. 163.[4]), Ригсова (сл. 241.[5]), Енгелхартова (сл. 12. на табли IV.[6]), Тишлерова (на табли III.[7]) и Уваровљеве из Олбије[8]), дакле само сјеверне фибуле немају са онима из Калаје Далмачес ништа заједничкога већ завраћену ногу, како Трегер вели, ипак су фибуле, што их Карпанос[9]) и Фуртвенглер[10]) набрајају, несумњиво сродне са нашима. Али осим ових комада нађено је на Дебелом брду код Сарајева[11]) неколико са грчким фибулама а то је важно за наше разматрање а установљено је, да ови иду у прво царско доба.

На Дебелом[12]) брду било је осим тих фибула и спиралних цијеви, што их нађосмо и у гробишту Калаје Далмачес *(слика 89.)* а увртење ове гробнице у

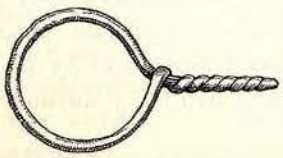

Слика 89. Халка од бронцане жице.

прво доба царско потврђивала би и раноримска фибула на шарнир, што сам је у овој радњи оцртао. И камеја са сликом Меркуровом, што ју је приопћио Рајнах[13]) упућује на раније римско доба а сличност многих предмета из Калаје Далмачес са оним са Дебелог брда пала је и Трегеру[14]) у очи, који баш из истога разлога ово гробиште врста у доба римских царева. Средњевјековне старине тумачи он тако, да оне припадају каснијим гробовима.

Једини новац, што се нашао у гробници тако је лоше сачуван, да се не даде поближе опредијелити, али је сигурно римски а из увале Комани, дакле недалеко од нашега гробишта, познат је лијеп бакрени новац Маура Нумериана (283.—284.).

---

[1]) Traeger: „Neue Funde aus Albanien“. Zeitschr. f. Ethnol. (Verh.), Berlin, 1902., стр. 59.

[2]) Reinach: „Une Necropole en Albanie“. L'Anthrop., Paris, 1901., стр. 5.

[3]) Traeger: „Neue Funde aus Albanien“. Zeitschr. f. Ethnol. (Verh.), Berlin, 1902., стр. 59.

[4]) Almgreen: „Studien über Nordeuropas Fibelformen“. Stockholm, 1897., стр. 72.

[5]) Rygh: „Norske oldsager“, Kristiania, 1885., сл. 241.

[6]) Engelhardt: „Nydan Mosefund“. Kopenhagen, 1869., таб. IV., сл. 12.

[7]) Tischler: „Ostpreußische Altertümer“. Königsberg, 1902.

[8]) Ouvaroff: „Les antiquités de la Russie méridionale“. Pétersbourg, 1855., таб. XVI., сл. 9.

[9]) Carpanos: „Dodone et ses ruines“. Paris, 1878., таб. LI., сл. 8.

[10]) Furtwängler: „Bronzen von Olympia“. Berlin, 1890., таб. LXV., сл. 1144.

[11]) Fiala: „Prähist. Ansiedlung auf dem Debelo brdo bei Sarajevo“. Wiss. Mitt., 1896., стр. 64., сл. 187. — Исти: „Ausgrabungen auf dem Debelo brdo bei Sarajevo 1894“. На ози. мј., 1897., таб. LIV., сл. 11.—13.

[12]) Fiala: „Prähist. Ansiedlung a. d. Debelo brdo bei Sarajevo“. Wiss. Mitt. 1896., стр. 66., сл. 204.

[13]) Reinach: „Une Necropole en Albanie“. L'Anthr., Paris, 1901., стр. 669., сл. 22.

[14]) Traeger: „Mitteil. u. Funde aus Albanien“. Zeitschr. f. Ethnol., Berlin, 1900., стр. 45.

Многи други објекти али протуслове детерминацији времена, која се чини вјероватном на основу реченог, а немогуће је ово једноставно протумачити тиме, да су то споменици гробница ранијег средњег вијека смјештених на старијима. Емаљна шарена зрна налазе се и у Калаји Далмачес. (Ипен[1]), Трегер[2]), као и у Кетлаху[3]) и у културним останцима Кестхеља[4]). Масат од челика, што га Хампел (стр. 111.) описује у Кестхеља[5]) те сличан из Вида[6]) има аналогије у комаду, што га приопћујем у овој радњи и који се од данашњих у Албанији обичајних масата разликује. Прапорац, што сам га оцртао у *слици 76.* налази се опет и у Хампеловој[7]) радњи на стр. 400., шупља чуњаста привјеска, што је Хампел[8]) доноси у I. св. на стр. 439. позната је такођер из Калаје Далмачес а лунула, која се тако често налази у Албанији те је нацртана у *слици 75.* ове радње, налази се код Аусе-а код Крунгла[9]) и у Хампеловој радњи из Кастхеља, I. св. стр. 72.[10]) Бруншмид[11]) описује сличан комад из Хрватске а аналогни комади познати су и из Кетлаха[12]). Витица у Хампеловој[13]) радњи на стр. 194., позната нам је по Рајнаховој[14]) слици из Комана, двије из Кестхеља познате сјекире[15]) врло су обичајне у Калаји Далмачес[16]) (ср. Ипен, стр. 17. и 20. те *слику 80.* у овој радњи). Франк[17]) описао је огрлицу из Кетлаха, која је с нашом једноставном идентична а кресива из Калаје Далмачес[18]) налазе аналогију у Кетлаху[19]) и Гамертингену[20]), у римским рушевинама у Брањеву[21]) у Босни и др. Оков окрајка ремена, што га приказује Хампел, I. св., стр. 575.[22]), у битноме наличи комаду из Албаније,

---

[1]) Ippen: „Denkmäler versch. Altersstufen in Nordalbanien". Wiss. Mitt. aus Bosn. u. d. Herc., 1907., стр. 21., сл. 40.

[2]) Traeger: „Begräbnisplätze und Tumuli in Albanien". Zeitschr. f. Ethnol. (Verh.), Berlin, 1901., стр. 46., сл. 17.—23.

[3]) Sacken: „Über Ansiedlungen und Funde aus heidnischer Zeit in Nieder-Österreich". Sitzungsberichte d. phil.-histor. Klasse d. Akad. d. Wissensch., Wien, св. LXXIV., таб. IV., сл. 83.

[4]) Hampel J.: „Altertümer des frühen Mittelalters in Ungarn". 3 Bände. Braunschweig, 1905., св. II., таб. 73.

[5]) На ист. мј.

[6]) List: „Spangenhelm von Vid." Jahrbuch der Zentralkommission, Wien, 1903.

[7]) Hampel J.: „Altertümer des frühen Mittelalters in Ungarn". 3 Bände. Braunschweig 1905., св. I., стр. 111.

[8]) На ист. мј. св. I., стр. 400.

[9]) Andrian: „Die Alt-Ausseer", Wien, 1905., стр. 8., сл. 2.

[10]) Hampel J.: „Altert. d. frühen Mittelalters in Ungarn". 3 Bde. Braunschweig, 1905., св. I., стр. 72.

[11]) Brunšmid: „Nalazi bakrene dobe iz Hrvatske i Slavonije". Вјестник, Загреб, 1902., стр. 79.

[12]) Sacken: „Über Ansiedl. u. Funde aus heidn. Zeit in Nied.-Österr." Sitzungsber. d. phil.-histor. Klasse d. Akad. d. Wiss., Wien, св. LXXIV., таб. IV., сл. 81.

[13]) Hampel J.: „Altert. d. frühen Mittelalt. in Ungarn". 3 Bde. Braunschweig, 1905., св. II., стр. 194.

[14]) Reinach: „Une Necropole en Albanie". L'Anthrop., Paris, 1901., стр. 665., сл. 7.

[15]) Hampel J.: „Altert. d. frühen Mittelalt. in Ungarn". 3 Bde. Braunschweig, 1905., св. I., стр. 88.

[16]) Reinach: „Une Necropole en Albanie". L'Anthrop., Paris, 1901., стр. 668., сл. 18. — Ippen: „Denkmäler versch. Altersstufen in Albanien". Wiss. Mitt., 1907., стр. 17., 18. и 20.

[17]) Frank: „Bericht über die Auffindung eines uralten Leichenfeldes bei Ketlach". Archiv f. Kunde österr. Geschichtsquellen, 1854., таб. II., сл. 1.

[18]) A. Degrand: „Souvenirs de la Haute-Albanie". Paris, 1901., стр. 264.

[19]) Frank: „Ber. über d. Auffind. eines uralten Leichenfeldes bei Ketlach". Archiv f. Kunde österr. Geschichtsquellen, 1854., таб. II.

[20]) Grobbels: „Der Reihengräberfund von Gammertingen". München, 1905., таб. XVI. *a*, сл. 12.

[21]) Vorličeк: „Römische Altertümer in Branjevo, Bez. Zvornik". Wiss. Mitt., 1899., стр. 530., сл. 1.

[22]) Hampel J.: „Altert. d. frühen Mittelalt. in Ungarn". 3 Bde. Braunschweig, 1905., св. I., стр. 575.

што га доносимо а брњица, приказана у *слици 56.* у овој радњи, а још више она, што ју је описао Дегран[1]), имаду стилистичке сродности са оном из Кестхеља[2]) у Хампела, I., стр. 303. Жељезна копча, коју описује Ипен[3]), имаде аналогију у комаду, што га је приопћио Мартон Лајош[4]) са гробишта код Абоња, а прстен, што га приказује наша *слика 64.*, сјећа по својем зумбом укуцаном орнаменту неких старина, што их је Бруншмид[5]) приопћио из Хрватске. И једина фибула са тракастом главицом, што ју је Трегер сам са типним илирским фибулама нашао у Крују, упућује на добу сеобе народа а валовити орнаменат, што га је Трегер[6]) нашао на једном уломку посуде у Сурдхи, налази се у словјенској керамици у Кетлаху[7]) и Кестхељу[8]). Аналогију за мач, што га је приопћио Дегран и Рајнах[9]), нађен је у Гамертингену[10]).

Осим комада из Калаје Далмачес упућују нас и златни налази из Тиране, што их је описао Рпгл[11]), да су се раносредњовјековни умјетнички мотиви преко Далмације ширили до у Албанију. Нападно је само, ако крај велике сличности, што је налазимо са налазима из Кестхеља (Keszthely), од три минџуше налазимо само једну и то полумјесечну, која нас упућује на сјевер. По орисима сличних се наиме фибула нашло у Кетхлаху[12]) и Грундлу[13]), а албанешки комади могу се присподобити оним минџушама, што се зову колк, што их налазимо у радњи Свенигородсковој[14]) о византиском емаљу из Панониje и Русије (стр. 107., 108. и табла II.). Међу словенским и византинским старинама нису познате ни петокраке звијездице[15]) које су се правиле у великој множини а нити минџуше са ланчићима.

Ако ове чињенице *испоредимо* са *великом* ријеткошћу тракасте фибуле и са обиљем фибула са завраћеном ножицом, која је за сеобе народа на другим мјестима посве необична те помањкањем словенских слепочних колута, онда долазимо до закључка, да у Калаји Далмачес немамо посла са Словјенима, него са останцима посебног народа, који је додуше био јако изврежен дојму стила добе сеобе народа, али је своје властите римске облике фибула и барбарских минџуша још дуго вре-

---

[1]) A. Degrand: „Souvenirs de la Haute-Albanie". Paris, 1901., стр. 263.

[2]) Hampel J.: „Altert. d. frühen Mittelalt. in Ungarn". 3 Bde. Braunschweig, 1905., св. I., стр. 303.

[3]) Ippen: „Denkmäler versch. Altersstufen in Nordalbanien". Wiss. Mitt., 1907., стр. 18., сл. 25.

[4]) Márton Lajos: „Uj leletek az Abonyi közepkori sirmezőbül". Archaeologiai értesitő, Budapest, 1904., стр. 305., сл. 138.

[5]) Brunšmid: „Hrvatske sredovječne starine". Bjestник, Загреб, 1903. и 1904., таб. VII., сл. 5.

[6]) Traeger: „Begräbnisplätze und Tumuli in Albanien". Zeitschr. f. Ethnol. (Verh.), Berlin, 1901., стр. 50., сл. 322.

[7]) Frank: „Ber. über d. Auffind. eines uralten Leichenfeldes bei Ketlach". Archiv f. Kunde österr. Geschichtsquellen, 1854., таб. II., сл. 1. — Sacken: „Über Ansiedlungen und Funde aus heidnischer Zeit in Nied.-Öst." Sitzungsber. d. phil.-hist. Klasse d. Akad. d. Wiss., Wien, св. LXXIV., таб. IV.

[8]) Hampel J.: „Altert. d. frühen Mittelalt. in Ungarn". 3 Bde. Braunschweig, 1905., св. II., стр. 175.

[9]) A. Degrand: „Souvenirs de la Haute-Albanie". Paris, 1901., стр. 264.

[10]) Gröbbels: „Der Reihengräberfund von Gammertingen". München, 1905., таб. XII., сл. 4.

[11]) Riegl: „Pferdeschmuck aus Westungarn". Jahrb. d. Zentralkomm, 1903., стр. 282., сл. 229.; стр. 286., сл. 232.

[12]) Frank: „Ber. über d. Auffind. eines uralten Leichenfeldes bei Ketlach". Archiv f. Kunde österr. Geschichtsquellen, 1854., таб. II., сл. 9.

[13]) Much: „Sammlung von Abbildungen vorgeschichtl. und frischgeschichtl. Funde". Kunsthistor. Atlas d. k. k. Zentralkomm., Wien, таб. XCVIII., сл. 3.

[14]) Brunšmid: „Nalazi bakrene dobe iz Hrvatske i Slavonije". Vjestnik, Zagreb, 1902., стр. 79.

[15]) Andrian: „Die Alt-Ausseer". Wien, 1905., стр. 8., сл. 3., 4. и 5.

мена одржао. То нас упућује на то, да сматрамо некрополу Калаја Далмачес својином романизованог илирског племена.

Да се предмети из Калаје Далмачес немају сматрати останцима накнадних гробница, него да су заједничког поријетла, произлази већ из тога, да би у случају, да су то два временом одвојена гробишта, на истом мјесту типови фибула и минцуша морали бити одвојени, дакле да би ту морали наћи инвентар двију одвојених културних струја а не групе разних стилова, које се међу собом надопуњују.

Са другим гробиштима из добе сеобе народа, као на пр. са Рајхенхалом[1]) или Гамертингером[2]) нема осим већ споменутог мача никаке сродности а особито фале карактеристични чешљеви меровингијских гробница.

Бронцани налаз из Фандија.

У забитном горском крају на истоку Мирдита у родном предјелу налази се сеоце Мишеш. Градећи тамо једну кућу нашло се неколико бронцаних углатих уресних колутова те једно копље, које се одликује особитом ширином листа. Ови су предмети приказани у *сликама 90.* и *91.* У копља не може се више установити орис оштрице али се добро разазнају трагови средишњег повора. Сап је доље затворен. Бронцани колутови су неправилна угласта облика, два су саљевена а у трећега су крајеви расковани један преко другога. Промјер имају од 2 до 2·3 *ст* а када су нађени имаћаху свјетлозелену патину. Ови споменути комади одвећ су незнатни а да би им се могла точно установити старина, али ипак се може споменути, да је Трегер[3]) описао посве сличан уресни колут из једне рано-средовјечне гробнице код Крује.

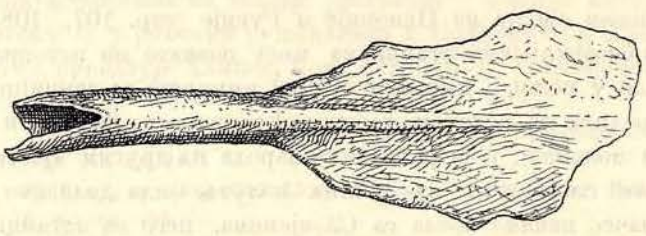

Слика 90. Уломак копља из Мишеша.

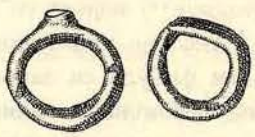

Слика 91. Два бронцана колута из Мишеша.

IV. Средњи вијек.

Вотивна плоча из Коплика.

Византинска вотивна плоча, што сам је добио из Коплика и коју сам већ споменуо говорећи о римским останцима овога мјеста *(слика 92.)* има највећу ширину од 7·7 *ст* а висину од 7·5 *ст.* Десно је осим околице, која фали, посве учувана, дочим се за сада не може установити, колико фали на лијевој страни. Обзиром на то да се византински војнички свеци приказују обично у троје и да је на нашој плочи онај на десно окрунђен богатијом орнаментираном осјенком,

[1]) Swenigorodskoi: „Geschichte des byzantinischen Emails". Frankfurt, 1892.

[2]) Nopcsa: „Archäologisches aus Nordalbanien". Wiss. Mitt., 1909., стр. 87.

[3]) Gröbbels: „Der Reihengräberfund von Gammertingen". München, 1905.

чини ми се вјероватним, да је до њега био трећи светац са једноставнијом ауреолом. По овој комбинацији судећи могла је првобитна ширина плоче бити око 17 *cm.* Приказан је на њој св. Јурај „Ο ΑΓΙΟS ΓΕΟΡΓΙΟS“ и други светац кому име завршује са „..ΟΚΟΠΗΟS“. Ако реставурирамо ауреолу овог другог свеца те ако као у првог овдје десно вертикално испишемо „ΟΑΓΙΟS“ остало би између тога и „ΟΚΟΠΗΟS“ мјеста за два слова. Ја држим према томе да име свеца треба читати „ΠΡΟΚΟΠΗΟS“.

Слика 92. Вотивна плоча из Коплика.

По стилу даде се наша табла најбоље упоредити са оном из стеатита изрезаном, што ју је Шлумбергер[1]) у свом дјелу L' Epopée Byzantine, св. II., приопћио те ју уврстио у X. вијек. Пошто између наше слике и слике св. Димитрије[2]) у III. свесци из XI. или XIII. вијека истог дјела постоји велика разлика колико се укочености тиче, може се наша мирне душе врстати у почетак X. вијека а исти резултат добићемо, ако нашу слику сравнимо са много укоченијим златним медаљоном, што га је приопћио Дегран и што га Шлумбергер меће у X. или XI вијек[3]). Наша слика добива и тиме неки интерес, што се св. Прокопије ријетко приказивао. Орнаменат на рубу налази се често на посудама од terra sigillata из Рајнске покрајине.

Натписи.

Из онога одсјека повјести средњега вијека у сјеверној Албанији, која завршује смрћу Скендербеговом, упознао сам неколико натписа и то два из Шата и један из мале црквице у Медуи. Осим тога имао сам прилике проучавати и она два натписа, што их је описао Ипен на архитраву цркве Чаф Кишс[4]). На жалост су написи у Шашу[5]), од када сам их проучавао нестали, а натпис у Чаф Кишс преломио се је, од када га је Ипен видио, у двоје.

---

[1]) Nopcsa: „Archäologisches aus Nordalbanien“. Wiss. Mitt., 1909., стр. 90.

[2]) Traeger: „Neue Funde aus Albanien“. Zeitschr. f. Ethnol. (Verh.), Berlin, 1902., стр. 61., сл. 12.

[3]) Schlumberger: „L'Épopée byzantine“. Paris, 1905., св. II, стр. 273.

[4]) На ист. мј. св. III., стр. 129.

[5]) На ист. мј. св. I., стр. 585.

Шати.

Оба натписа у Шату су само фрагменти те се по важности не могу ни издалека испоредити са потпунијим натписом, који се односи на краља Уроша те га је Ипен[1]) приопћио. Ипак ни они нису без интереса. Боље сачувани имаде пет редака, од којих се сачувао само почетак дочим на десној страни фали подоста слова.

+ . M I D . |||| C . E . I
O R I S F |||| E . L E N
E . I . N I C V M . E . C L
N A . T A . |||| S S . C I R . C
E . G O . I O h N E . A . B A S . I V

Пошто се у натпису чита име (H)ELEN(A) а у задњем ретку, држећи да је оно H покварено A, EGO DOHNE ABAS, распознаје се, да се напис односи на Јелену, супругу краља Уроша и на скадарског опата Дохну, који нам је познат по напису у Ширгу, који је постављен у спомен рестаурације оне цркве те по свој прилици потјече из добе 1270.[2]) Ријеч NATA слути можда на то, да је то гробни натпис саме краљице Јелене или којега од њене родбине. Исто тако занимив као овај натпис, који потјече из добе оснутка Шата, је уломак просто израђене плоче, чији стил одаје да је у доба, када је начињена, доба сјаја Шата прошла. Уломак написа на њој чита се како слиједи:

M C C C C L . . . . . .
X . Z I . I I O Λ · N . . . . . .
S O N O . Λ . . . . . .
|||| |||| |||| |||| . B . . . . . .

Хан[3]) вели, да је Шати разорен године 1510.

Шаш.

Исправци, што их имам примјетити читању Ипеновом обају написа из Шаша су незнатни. У главном су обје транскрипције исправне, само ја читам на камену, на коме се спомиње опат Петар:

h I C R E Φ C S C I T . P h . R | P E T R V S . V I V O |
T E . D E V S . O E M | I L L I R E Q V I | E M.

Смисао је исти, само се мијења обитељско име његово те се боље слаже са првим, посве кривим Ипеновим[4]) читањем овога написа, него ли са другим, ректифицираним[5]).

Чаф Кишс.

И напис из Чаф Кишс, како га је Ипен читао, треба исправака. Ипен[6]) је додуше сам послије своје прво читање исправио, додавајућ једно C[7]) али још је

[1]) Ippen: „Alte Kirchen und Kirchenruinen in Albanien". Wiss. Mitt., стр. 237.
[2]) На ист. мј. стр. 233.
[3]) Hahn: „Reise durch die Gebiete des Drin u. Wardar". Denkschr. d. k. k. Ak. d. Wiss., Wien, 1867.
[4]) Ippen: „Alte Kirchen u. Kirchenruinen in Albanien". Wiss. Mitt., 1900., стр. 237.
[5]) Ippen: „Denkmäler versch. Altersstufen in Nordalbanien". Wiss. Mitt., 1907., стр. 45., сл. 81.
[6]) На ист. мј. 1902., стр., 34.
[7]) Ippen: „Gebirge des nordwestlichen Albaniens". Abhandl. d. geogr. Ges., Wien, 1908., стр. 15.

остало неколико точака и знакова којих није опазио и зато држим, да је сходно изнијети у *слици 93.* нову копију овога написа.

Архитрав из Прел Иванаја.

Не могу поуздано јамчити, да ли је репродукција натписа, што се налази на наравном прелому једног архитрава из Прел Иванаја, који је јако сурово израђен и временом оштећен, тако поуздана, као у досадањих. Натпис приказан у *слици 94.* јако је хрђаво сачуван, када сам прегледавао камен могао сам већину слова препознати тек окрећући га према оштром сунцу на све стране, неби ли ухватио по њиховој сјени поједине линије слова. Тек након овог

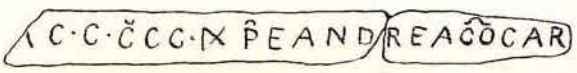

Слика 93. Натпис из Чафе Кпше.

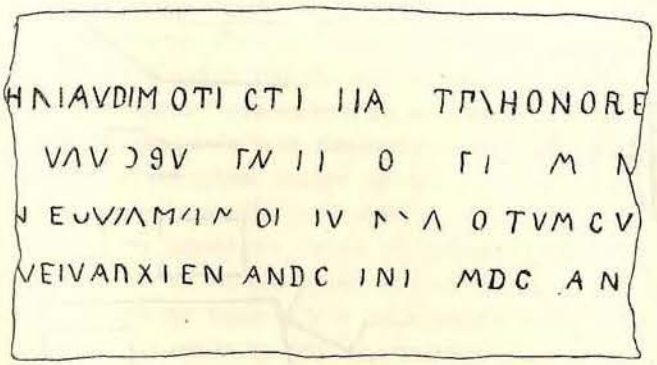

Слика 94. Натпис из Прел Иванаја.

Слика 95.
Релијеф из Ширга.

мучног посла покушао сам натпис преписати. Његово значење остаје успркос томе послу нејасно, али ми се ипак чини занимивим, да се на њему налази број године MDC, јер би из њега слиједило да је то кршћански напис из турске добе а нешта слична до данас не налазимо у сјеверној Албанији. Лоша радња у написа, скровни положај црквице, у којој је нађен натпис, за високом стијеном говори такођер у прилог овоме назору. Бог зна којему поштованом добротвору (HONORE .... у првом ретку) ове цркве је одважни жушник, успркос страха пред Османлијама, овдје подигао споменик.

Ширги.

У својој пријашњој радњи приопћио сам већ фрагменат једног гробног натписа неког у Ширгу укопаног словјенског краља[1]) (TINFULATA ABARII I A MAGESTAT)[2]), а сада имам да споменем нови комад, релијеф, на коме се види орао, зец и лав, што га је укратко већ споменуо и Дегран[3]), али му није донио

[1]) Degrand: „Souvenirs de la Haute-Albanie". Paris, 1901., стр. 97.
[2]) Nopcsa: „Archäologisches aus Nordalbanien": Wiss. Mitt., 1909. стр. 90.
[3]) Degrand: „Souvenirs de la Haute-Albanie". Paris, 1901., стр. 96.

слике. Орао, који се налази горе те гледа на десно *(слика 95.)* сјеча уопће на уломак Ипенов[1]) из Нерфандина, али у лијевом крилу носи мало у три листа окрајчено жезло. Панџама захватио је главу згуреног зеца а под зецом налази се лав, који окреће главу гледаоцу, тијело окренуто му је на десно а и он држи тролиснато жезло. Пошто се и под лавом опажа комад трећега жезла, разабире се, да је и на ниже било још других фигура. Тешко је рећи, каково је значење имала ова плоча. Наша слика нацртана је по једној фотографији камена.

Развалине цркава.

Пошто је Ипен описао већину развалина цркава, могу о њима само мало рећи, а од мањих цркава у овом подручју држим, да је вриједно спомињати само оне, од којих се сачуваше останци зидина. Све се старе цркве у нутарњости

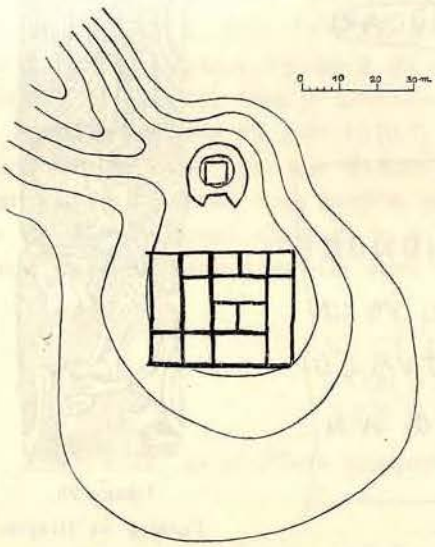

Слика 96. Тлорис рушевине „Киша Штјефнит".

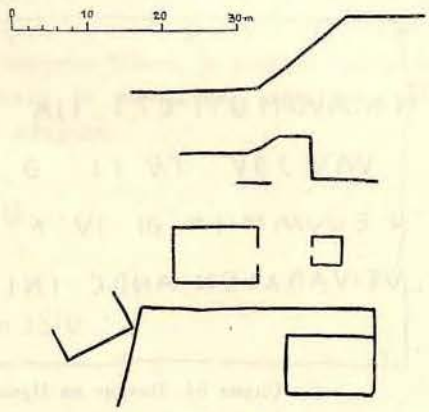

Слика 97. Рушевине „Киша Анчитит".

земље истичу тиме, да имаду полукружну апсиду а често и тријем са ступовима пред њом. Посебног звоника било је тек у мало којој. Већих останака зидина нашао сам само у Киша Штјефнит *(слика 96.)*, те у Мертуру и у Киша Анчитит *(слика 97.)*.

Фреске у малој цркви св. Николе код Топлане споменуо је већ Хан, али пошто се о њима досад није чуло ништа поближе, описат ћу их са неколико ријечи. По стилу и изради сродни су са фрескама и Рубигу и др.[2]) а покриле су некоћ све камене стијене у нутрима малешне црквице, која је $4\,m$ дуга а $2\,m$ широка. Данас се виде тек слаби трагови ових сликарија.

У угловима више олтара, који је смјештен на противној страни врата, а више апсиде види се по једна клечећа фигура, у апсиди попрсје Исусово, под њиме два свеца, који се клањају марами Исусовој а под овима шест стојећих светаца.

На страни еванђеоској приказан је скоро у двострукој наравној величини св. Никола, заштитник цркве. Ова је слика срећом добро сачувана. Светац са

[1]) Ippen: „Denkmäler versch. Altersstufen". Wiss. Mitt., 1907., стр. 41.

[2]) На ист. мј. стр. 29., сл. 53.; стр. 36., сл. 60.: стр. 40., сл. 66.

сиједом, не предугом, обло подрезаном брадом одјевен палијем, строга је и изразита лица. Црквени зид с обје стране свеца раздијељен је по средини хоризонталном линијом у једно горње и дôње поље. Лијево горе приказан је Исус на крижу са два војника, који држе изопов штап и копље. У пољу под њиме приказана је крилата фигура. Лијево горе до св. Николе приказана су два призора из живота Исусова и то Исус праштајући се Иваном и везан у вериге пред Пилатом. Један светац, који је на тој слици приказан лежећи на поду, биће да је св. Петар. Десна дôња слика на жалост је јако слабо очувана, али се опет виде два свеца, који у рукама носе цркву а држим, да су то св. Ћирил и Метод. Осим тога виђа се св. Јурај на коњу како удара копљем у приказу, која се више не распознаје. Било би врло важно, да се ове фреске, које су изврнгнуте свим непогодама времена, заштите. а то је тим лакше, што треба тек начинити кров, који има око 10 *m*.

Станови у пећинама.

Пошто једна локална прича у Шали казује, да су се људи овога племена послије турског освојења дуго времена крили у пећинама, можда је згодно, ако, не имајући других података за то, споменем останке станова у пећинама, што сам их нашао у Гомсичу, Раји и Челзи[1]). Ми знамо додуше, да још данас има пећинских станова на обалама ријека, које се надсрјешише у Херцеговини[2]) и Албанији, али колико сам могао установити, те пећине, које се још употребљују као станови, ограђене су сухозидином или плетером, дочим се пећине, које ћу овдје споменути, ограђене кречом озиданим зидом те им је према томе употреба била константна. И својим положајем разликују се оне од оних, што су још данас у упораби, тиме, што су потоње на размјерно лахко приступном мјесту обале, дочим су прве прионуле на готово посве неприступне стијене те су прије служиле као скровишта у бурно доба, дочим су садање тек заклоништа од непогоде времена. Тиме дакако не мислим рећи, да многе од тих порјечних пећина нису служиле и у прастаро доба.

Прва пећина, која је некоћ била настањена, налази се на сјеверној обали потока Гомсича, недалеко његовог утока у Дрин. Око 80 *m* над потоком зја у стијенама Маје Каванит пећина, која се зове Шпела Франгут а до ње води врло опасан пут. До пећине може се доспјети хватајући се снажних грана једне смокве, која је ту никла, а док ње није било, било је готово немогуће попети се. Улаз у пећину сакрива ова смоква те је готово невидив а ограђен тврдим зидом, високим до прсију. Отале се отвара далек видик а читав положај врло је згодан за заклониште. Већ до ове пећине било је врло мучно добавити креч и материјал а још је то мучније у пећине, која се налази код Клоцена у жуши Челза недалеко Лврушка.

Шпела Клоцнит лежи у побочном кланцу Гумине, који је од Лврушка до утока у Дрин посве непролазан. У овај кланац иде само једна јадна стаза одозгор, а како је неприступна пећина, види се најбоље по томе, да сам одустао од своје намјере, да се попнем сам, да многи од мојих пратиоца нису никако хтјели, да се бар покушају попети а од тројице, који су се на то одлучили, стигла су само двојица у пећину те су ми оданле донијели неколико комадића креча на оглед. Успркос тим потешкоћама могао сам ово установити: Шпела Клоцнит отвара се

---

[1]) Nopcsa: „Aus Šala und Klementi. Zur Kunde der Balkanhalbinsel. Reisen und Beobachtungen". Sarajevo, 1910., стр. 33. (опаска).

[2]) На ист. мј. стр. 8., гдје се налазе остали литерарни подаци.

у пола висине стрме стијене. Улаз је до половице отвора зазидан а неколико изиданих степеница олакшавају успон пред самим улазом. Одозго је апсолутно немогуће доспјети до ње а загонетно је и то, како се је могло доћи до самих степеница неимајући на помоћ љестава од ужета. У пећини има останака угљена, зид је начињен од крупног ломљеног камена и креча, помијешана крупним пијеском. Како је немогуће љествама доћи до пећине, лахко си је представити силне потешкоће, којима се добављао креч, вода па и пијесак, којега у Гумини, што протиче дубином, ни нема. Зато је положај пећине тако згодан и скроман, да човјек невјешт крају никада ни слутио не би, да је тамо има.

Споменути ми је још и Шпелу Лекс код Раје, која је такођер провиђена ријетким останцима креча, али је приступнија, те Шпелу Скандербегут, која се налази, како ми рекоше, у Лурји, и тиме завршујем ово поглавље албанешке прехисторије.

Немогуће је установити старину ових пећинских станова, јер нам фале налази, али традиција, што је најосмо у Шали и називља по Лек Дукаџину и Скендербегу показују, да се ту ради о заклоништима размјерно недавне добе, која сижу можда у XV. вијек.

II. Етнолошко.

О Арнаутима мало нам је шта поуздано познато, премда су Мајер[1]) и др. анализовали њихов језик те имамо нека ријетка мјерења лубања[2]) и по коју причу и по коју традицију сјеверних Арнаута, која сјећа на стари вијек. Нама додуше фале најважнија упоришта за просуђивање њиховог етнографског положаја, јер се и Ханове и Фалмерајерове[3]) студије крећу више лингвистичним пољем а тобожњи „хомерички“ свакдањи живот Арнаута мало важи те се и Хирт[4]) и Жупанић[5]) не обазиру на њ, али је ипак прилично утврђено, да су Арнаути потомци Илира, који некоћ нису само живјели по данашњој Албанији, него и по Босни, Далмацији, Истри, јужном Тиролу па чак и по дијеловима горње Италије и Паноније[6]). У Италији потиснути су ти Илири напредовањем Италаца у Апулију[7]) а у осталим земљама провалом Келта[8]) а још више Словјена потиснути су у Албанију. У старо

[1]) Meyer: „Etymologisches Wörterbuch der albanischen Sprache“. Wien, 1891.

[2]) Glück: „Zur physischen Anthropologie der Albanesen“. Wiss. Mitt., 1897. — Virchov: „Zur Krainiologie der Illyrier“. Monatsberichte der Akad. der Wissenschaften, Berlin, 1877. — Zampa: „Anthropologisch-ethnographische Vergleiche von Apulien“. Zeitschr. f. Ethnol., Berlin, 1886.

[3]) Hahn: „Albanesische Studien“. Wien. — Fallmerayer J. Ph.: „Das albanesische Element in Griechenland“. München, 1860.

[4]) Hirt: „Sprachliche Stellung des Illyrischen. Festschrift für Kiepert“. Berlin, 1898., стр. 186. и 187.

[5]) Županić: „Die Illyrier“. Mitt. der Anthropol. Ges., Wien, 1907., стр. 21.

[6]) Fligier: „Neue Beiträge zur altitalischen Ethnologie“. Mitt. d. Anthrop. Ges., Wien, 1882., стр. 136. — Hoernes: „Eine prähistorische Thonfigur aus Serbien“. Mitt. d. Anthrop. Ges., Wien, 1891. — Patsch: „Archäolog.-epigr. Untersuchungen der römischen Provinz Dalmatien“. I.—VII. дио. Wiss. Mitt. a. B. u. d. H., 1896.—1909. — Penka: „Zur Paläoethnologie Mittel- und Südeuropas“. Mitt. d. Anthrop. Ges., Wien, 1897. — Zampa: „Vergleich. anthrop. Ethnographie von Apulien“. Zeitschr. für Ethnol., 1880. — Szombathy: „Neue figural verzierte Gürtelbleche aus Krain“. Mitt. d. Anthrop. Ges., Wien, 1894. — Much: „Vorgeschichtliche Ethnologie der Alpenländer.“ Zentralblatt f. Anthrop. u. Ethnogr., Braunschweig, 1905. — Fligier: „Zur prähistorischen Ethnologie Italiens“. Jahresbericht der Oberrealschule Josefstadt. Wien, 1876./77.

[7]) Patsch: „Archäol.-epigr. Untersuch. d. röm. Provinz Dalmatien“. VI. дио. Wiss. Mitt., 1904.

[8]) Hoernes: „Das Gräberfeld der Wallburg von St. Michael in Krain“. Mitt. d. Anthr. Ges., Wien, 1888.

доба становаху источно од њих Трачани. По Пачовом[1]) назору ти су Трачани становали у пријашње доба до Јадранског мора, гдје су их касније подјармили Илири. У доказ томе наводи он осим старијих имена градова и то, да су Илири подјармили старије хелотско племе. Флигир[2]) је већ прије тога изнио противно мнијење, да су Илири (Пелазги) у прастаро доба сизали од Ломбардије до Микене и да су истом у касније доба Трачани у Трацији и Малој Азији наслагали се на Илирима. У доказ томе наводи он као и Томашек[3]) то, да је тамо тло родније и да ондје има у трачком подручју много називља илирског корјена, на пр.: Achiles, Aspetos, арнаутски „Ахилес и шпејт" (брзи Ахил) и осим тога и вијести, које веле, да су се Трачани борили са Илирима још у хеленско доба. Флигировом назору противи се додуше, како он сам истиче, долихоцефалија Микенаца[4]) и брахицефалија каснијих племена. Да то протусловље уклони морао је предпоставити, да је осим брахицефалних Илира било и долицефалних а међу ове убраја и Месапијце[5]). Пенка[6]), који је досљеднији од Флигира, не држи да су Тројанци били Илири него Трачани, уза што пристаје и Хернес[7]).

Сви ови назори остају тако дуго хипотезе, док, не обазирући на старију и новију номенклатуру, не нађемо доказа и у археолошким налазима у Албанији самој, у предајама, причама антрополошким мјерама и т. д., да су те хипотезе исправне.

У слиједећим страницама изнијет ћу нека по својој вриједности неједнака и несувисла опажања, што сам их за свог дугог боравка у сјеверној Албанији имао прилике сабрати[8]) а односе се на палетнологију Балканског полуострва.

Мислим, да је прилично важан моменат за просуђивање трако-илирских одношаја ношња балканских народа. Данас можемо на Балканском полуострву разликовати ове типове ношње: грчку, румунско-бугарско-македонску, босанско-далматинску, старосрпско-црногорску. Баш у Скадарском вилајету, који сам проучавао стичу се сви ови типови. Садања грчка ношња, која треба, како је већ и Хернес примјетио, да се за право зове илирском, карактерише се тиме, да је доњи дио ноге одјевен посебним ногавицама (Gamasche) те од набраног беза начињеном сукњом са обилним наборима, такозваним „фустаном" (fustanella), која се од сјевера према југу све више и више продужује. Привидну аналогију наћи ћемо у данашњих чикоша угарске низине на граници некадањих илирских Панонаца, на

---

[1]) Patsch: „Thrakische Spuren an der Adria". Jahreshefte d. öst. archäolog. Institutes, 1907.

[2]) Fligier: „Über Virchow, Alttrojanische Gräber und Schädel". Mitt. d. Anthropol. Ges., Wien. 1882., стр. 169. — Исти: „Zur Paläoethnologie Kleinasiens". Mitt. d. Anthrop. Ges., Wien, 1892., стр. 54. — Исти: „Zur prähistorischen Ethnologie der Balkanhalbinsel". Wien, 1877., стр. 3.

[3]) Tomaschek: „Die alten Thraker". Sitzungsber. d. k. Akad. d. Wissensch., Wien, 1893.

[4]) Virchow: „Alttrojanische Gräber und Schädel". Abh. d. kgl. Akad. d. Wiss., Berlin, 1882. — Исти: „Alte Schädel von Assos und Cypern". Abh. d. preuß. Akad. d. Wiss., Berlin, 1884.

[5]) Fligier: „Über Virchow, Alttrojanische Gräber und Schädel". Mitt. d. Anthrop. Ges., Wien, 1882., стр. 167.

[6]) Penka: „Zur Paläoethnologie Mittel- und Südeuropas". Mitt. d. Anthr. Ges., Wien, 1897., стр. 43.

[7]) Fick: „Vorgriechische Ortsnamen als Quelle für die Vorgeschichte Griechenlands". Göttingen, 1909. — Исти: „Hattiden und Danubier in Griechenland". Göttingen, 1909. — Fischer: „Haar- und Kleidertracht vorgeschichtlicher Karpathen- und Balkanvölker". Archiv f. Anthrop., 1909., стр. 5. и 11. — Milchhöfer: „Die Anfänge der Kunst in Griechenland". Leipzig, 1883., стр. 27. — Schmidt: „Troja Mykene Ungarn". Zeitschr. f. Ethnol., Berlin, 1904., стр. 626.

[8]) Nopcsa: „Aus Šala und Klementi". Zur Kunde der Balkanhalbinsel. Reisen und Beobachtungen. Sarajevo, 1910., стр. 14., 21. и 96.

што су већ Бертран и Рајнах[1]) упозорили а и у шкотским планинама. Разлика између фустанеле угарских чикоша и грчке ношње састоји се у томе, да та ношња у чикоша за право није сукња него гаће и да стиже до ноге. Килт у Шкота опет сличнији је арнаутском, јер је много краћи.

Данас се носи фустанела на Балкану у затвореном подручју непрекинуто од Пелопонеза до Скадра и Тиране. Прије 60 година носила се још свуда по арнаутским брдима до црногорске границе и до подручја Кораба[2]) а по Хернесу знамо, да се, прем и о амљено, налазила у средњем вијеку и у Херцеговини[3]). Како је прије 60 година за сјеверну Албанију био ка актеристичан фустан, тако је био и џурдин. Џурдин (ћурдија) начињен је од крупна вунена ткива, сиже до задњега ребра (око Дибре до главице кука) те је према томе промјењиве дужине, има кратке рукаве а отрага на леђима виси четвероугласти овратник. Аналогија овом џурдину, што га носе Геге, фали нам, колико сам могао сазнати иначе на читавом балканском полуострву, али се налази на граници панонској међу мађарским пастирима, гдје се зове szür, који се дакако знатно разликује од џурдина. Као што је сјеверно-арнаутски фустан у пастира, који живе на коњима и у крају, гдје нема неравна тла сегнуо до глијежања, тако се и џурдин арнаутских планинштака и пјешака продужио те је постао шири, пространији а тиме и тежи, али четвероасти везивом уријешени овратник остао је исти а тако и кратки рукави који сижу само до лаката те према томе правокутно одстоје од тијела, дапаче и завраћени дио сприједа на прсима остао је исти. И тако је од краткога џурдина постао дуги широки капут. Није ми познато, има ли у Србији одјеће, која би одговарала szüru, али szür заједно са набраном сукњом чине, те у Угарској постаје сличност са арнаутском ношњом, прилагођеном низинском крају, доста велика.

Румунско-бугарско-мацедонска ношња врло је различна од описане. Људи у Бугарској, Мацедонији и западној Румунској носе тијесне, гајтанима уријешене вунене хлаће, које се кајишом сапињу испод кукова или памучне широке чакшире, преко којих виси непредуга кошуља. Прса одјевена су вуненим капутом са дугим рукавима. Женске носе у овом подручју по двије прегаче са мањим или већим китама, које се зову катринца, а налазе се већ и на гало-паноским[4]) и беотским скулптурама[5]). На глави носе мушки мање или више широк шешир или високу цилиндричку шубару разне величине. Глава у жена је врло разно окићена: у Рашкој[6]) и Босни[7]) има трагова фригијској капи, а често се носи дуга бијела марама. Мјесто зобуна налазимо у оба спола често кожнати прслук од крзна, коме је руно окренуто унутра, дочим је ванска страна лијепо извезена, а отвор за руке је веома изрезан. Такав кожух фали у Албанији посве. „Глуга", то јест кратка мушка округла кабаница, позната ми је из Румунске, али је има и у сјеверној Албанији.

---

[1]) Reinach: „Nos origines". Paris, 1894., св. II., стр. 106.

[2]) Boué: „Die europäische Türkei". Wien, 1886., стр. 464. — Nopcsa: „Aus Šala und Klementi. Zur Kunde der Balkanhalbinsel. Reisen und Beobachtungen". Sarajevo, 1910., стр. 44.

[3]) Hoernes: „Alte Gräber in Bosnien und der Hercegovina". Mitt. d. Anthrop. Ges., Wien, 1883., стр. 172., сл. 41.

[4]) Hampel: „Pannoniai kostüm-képek". Archaeologiai értesitö, Budapest, 1880., таб. XXXVIII., стр. 313.

[5]) Fischer: „Haar- und Kleidertracht vorgesch. Karpathen- und Balkanvölker". Arch. f. Anthrop., Braunschweig, 1909., стр. 11.

[6]) Durham: „High-Albania". London, 1909., стр. 267.

[7]) Truhelka: „Die Phrygische Mütze in Bosnien". Wiss. Mitt., 1896., стр. 511. и 512. — Fischer: „Die Herkunft der Rumänen". Bamberg, 1904., прилог XIX.

Бугарке око Ушћупа тако се облаче, да на пазарном дану у Седмоградској не би никоме пале у очи ради своје ношње а исто вриједи и за љетну ношњу Мацедонаца, само би људи око Кочане, да се издаду за Ердељце, морали да замијене црвене пасове кожним; али у Румуна у Румунској налази се и црвени појас, ваљда као остатак из турске добе.

У околици Нове Вароши и Сјенице даиаче иде сличност тако далеко, да су опанци мацедо-бугарског народа исто тако спутани као и румунски. И ту су чакшире тијесне а опанци причвршују се кајишем, којим се каткада омотава нога до кољена, дочим се у Албанији употребљавају вунене врпце.

Српска ношња, коју мање познам, чини ми се да је сродна нетом описаном типу.

Исто тако хомогено као и подручје румунско-бугарско-мацедонске ношње, које ћемо касније назвати трачким, је и подручје босанско-далматинске ношње. Тешко би било наћи битне разлике између ношње католичког Скадранина, Дубровчанина и босанског бега. Обиљежја овога костима су осим појаса, који је свуда на Балкану исти, јелек или џеџерма, широке под кољеном уске чакшире, које одијевају дбњу полу ноге као чарапе или тозлуке. По величини, боји и врстама ћохе има ту додуше разлике.

Старосрпска ношња у Црној Гори, коју али носе и арнаутска племена око Дибре и Мирдите карактерише долама, која се већ одавна сматра старословјенском. Ниска капа црногорска можда је такођер карактеристична, јер се налази у читавој Далмацији, гдје нема феса, а он је можда разлогом, зашто и дибрански ћулах има горе сплоштени облик, а та је капа можда још и старија[1]). Тамна црногорска струка налази се као тартан у шкотским висовима у шаренијим бојама а и међу румунским пастирима у Карпатама, у којих је свјетло, сиво или црвено кариран.

О старијој средовјечној ношњи на Балкану знамо за сада само мало; али ипак ваља истакнути, да се Клементинци у Сријему почетком XIX. вијека служе одјећом сличном тоги, што се разабире из Пихлерове слике у Hacquet-овој књизи[2]).

И плетење перчина, што га је Хернес примјетио у мушких арнаутских Клементинаца[3]), било је још 1860. у обичају и у Румуна у долини Хатсега у југозападној Седмоградској, који још добро очуваше своју старину.

Да недуљимо разматрања о ношњи балканских народа у средњем вијеку, прескочићемо читави средњи вијек и свратив се на старо доба, видити ћемо, како је већ и Фишер[4]) примјетио, да Фрижани[5]), који становаху источно Вардару, ношаху такођер тијесне хлаче. Кадикад се налази и кошуља, која вири преко гаћа[6]) а на глави ношаху ти људи каткада капу од пустенине, сличне арнаутском ћулаху[7]), или шешире[8]). Људи, који ношаху шешире, звали су се по Фишеру Tarabosti[9]) а брдо Тарабос код Скадра у Албанији, које је за локално прорицање времена важно, ако му облаци покрију главицу као са шеширом, имаде исто име.

---

[1]) Hoernes: „Eine prähistor. Thonfigur aus Bosnien". Mitt. d. Anthr. Ges., Wien, 1891., стр. 160.

[2]) Breton: „L'Illyrie et la Dalmatie". Paris, 1815. (по Hacquet-y).

[3]) Hoernes: „Zur Frage der ältesten Beziehungen zu Mittel- und Südeuropa". Mitt. d. Anthropol. Ges., 1888., стр. 59.

[4]) Fischer: „Die Herkunft der Rumänen". Hist.-linguist.-ethnogr. Studie. Bamberg, 1904., стр. 2.

[5]) Ohnefalsch-Richter: „Kypros". Berlin, 1893., таб. CIII., сл. 3.; таб. CXXII., сл. 9.

[6]) Tocilescu: „Adamklissi". Wien, 1895. (Разноврсне слике.)

[7]) На ист. мј.

[8]) Fischer: „Haar- und Kleidertracht vorgeschichtlicher Karpathen- und Balkanvölker". Archiv f. Anthrop., 1909., стр. 5.

[9]) На ист. мј.

Осим шешира били су у старом вијеку на Балкану обичајни и арнаутски ћулахи[1]) и трачко-фригичка капа[2]) На ситули из Болоње[3]) познати су нам људи са шеширима са широким кабаницама без рукава а ријетко и са траговима хлаћа а тако и на комадима V.—II. вијека пр. Ис. из Вача[4]), Куфарна[5]) и Морицинга[6]). Шешири људи, који су приказани на овим предметима и који припадају сигурно разним племенима, разне су величине[7]) али са једном беотијском фигуром од теракоте[8]) и аркадијском бронцаном фигуром, које су одјевене истом кабаницом од вуне или костријети као и халштатске личности[9]), доказују, да је дозвољено да се сплоштено чуњасти шешир краља Генција[10]) доводи у савез са том ношњом. Држим да олимпијске фигуре[11]), у којих је одјећа укочена као штит, ваља одвојити од илирских кабаница, које су начињене од мекана ткива.

На ситулама виђамо, како је већ и Хернес[12]) упозорио, и војнике са фистаном, дочим старе етрушке слике, као на пр. на sedia Corsini носе кратке кошуље[13]) а друге опет дугу набрану одјећу[14]).

Гласиначке подкољенице[15]) слажу се посве са голом ногом и фустаном а Хелени често носили су оклоп и подкољенице на голом тијелу[16]). Ако се сјетимо, да су Трачани носили хлаће, онда је подручје ношње прије 2000 година било исто, само што се фустанела, одговарајући већој распрострањености Илира, ширила много даље на сјевер. Ја би дапаче и набрану хаљинку римских легионараца

---

[1]) Tocilescu: „Adamklissi". Wien, 1895.

[2]) Fischer: „Die Herkunft der Rumänen". Bamberg, 1904.

[3]) Montelius: „La Civilisation primitive en Italie". Stockholm, 1895., стр. 298. — Hochstetter: „Gräberfunde aus Watsch". (Litteraturbericht von Szombathy) Mitt. d. Anthrop. Ges., 1883., табла са ситулом из Болоње на којој војник носи штит са четверокутом. — Prosdocimi: „Notizie delle necropoli Euganee di Este (scavi del mese di gennaio 1882.). Rom, 1882., таб. VI.

[4]) Wurmbrand: „Über ein Gürtelblech aus Watsch". Mitt. d. Anthrop. Ges., Wien, 1884., таб. IV.

[5]) Karner: „Bronzesitula von Kuffarn". Mitt. d. Anthrop. Ges., Wien, 1891., таб. IX.

[6]) Wieser: „Die Bronzegefäße von Moritzing". Zeitschrift des Ferdinandeums. Innsbruck, 1891., таб. I. и II.

[7]) Hochstetter: „Gräberfunde aus Watsch". (Litteraturber. von Szombathy.) Mitt. d. Anthrop. Ges., 1883., табла.

[8]) Marx: „Dioscurenartige Gottheiten". Mitt. d. kais. deutschen Archäol. Institutes, Athen, 1905., таб. IV., сл. 1.

[9]) Studnicka: „Des Arkaders Phauleas Weihgeschenk an Pan". Mitt. d. kais. deutschen Archäol. Institutes, Athen, 1905., таб. IV.

[10]) Evans J. A.: „On some recent discoveri of Illyrian coins". Nomismatical chronicle, London, 1880. — Scholz: „Beitrag zur Münzkunde. Skodra Illyricum". Monatsblätter der Numismatischen Ges. Wien, 1901., стр. 125., сл. 2.

[11]) Furtwängler: „Bronzen von Olympia". Berlin, 1890.

[12]) Hoernes: „Eine prähist. Thonfigur aus Serbien". Mitt. d. Anthrop. Ges., Wien, 1891., стр. 164. — Wurmbrand: „Über ein Gürtelblech aus Watsch". Mitt. d. Anthrop. Ges., Wien, 1884., таб. IV. десна слика. — Szombathy: „Tumuli von Gemeinlebarn". Mitt. d. Prähist. Comm. d. Akad. d. Wiss., Wien, св. I., таб. II., сл. 2.—4.; стр. 58, сл. 26.

[13]) Schoene-Hellig: Sedia di Marmo; Monumenti inediti dell' Instituto di Corrispondenza archäologica. Rom, 1879.—1883.

[14]) Dennis: „Cities and Cemetaries of Etruria". London; у издању Every Mans library edit. Rhys. — Modestov: „Introduction à l'histoire romaine". Paris, 1907.

[15]) Fiala: „Ergebnisse der Untersuchung prähistor. Grabhügel auf dem Glasinac im Jahre 1893". Wiss. Mitt. a. B. u. d. H., 1895., стр. 7. — Исти: „Das Flachgräberfeld von Sanskimost". Wiss. Mitt., 1899., таб. II.

[16]) Julius: „Zwei peloponnesische Bronzen". Mitt. d. kais. deutschen Archäol. Institutes, Athen, 1878, таб. I.

доводно у односај са италским Илирима. Осим једне слике на једном мачу[1]), у којој се распознају хлаче, није нам о ношњи Келта, који су досцјели у Босну, ништа познато. Ми знамо да су Гали били одјевени хлаћама, али ови су нам предалеко а да би нас занимали. Да је шкотски Килт и хисторички у свези са арнаутском ношњом, може се по томе закључити, да је име Циклопа, ирски Кухулаин, сродно са арнаутским Каталан[2]).

О оријенталном поријеклу дуге наборасте одјеће у Грка извјестио нас је Студничка[3]). На Кипру налазе се наборасте одјеће уз микенске у једној давној периоди[4]) а све је више знакова, да су Етрушћани, који такођер носе дугу наборасту одјећу, народ, који је такођер са истока, можда из Лемноса или из Крете доселио[5]), а тиме можемо протумачити поријетло ове ношње, од које је настала Римска тога.

На овај начин смо утврдили најважније типове ношње, па нам треба само описати женску прехисторичку ношњу, каква нам је позната из Србије[6]) по једном идолу од иловаче, по обилним гемама микенским[7]), по неким кретским[8]) комадима и по „микенским" из Кипра[9]).

Слика 98., која представља идол из Србије и *слика 99.* по геми из Микене и *100.* из Крете показују, како је већ Хернес примјетио[10]) да се у свим случајевима ради о укоченој звоноликој сукњи с обручима, који је у једном случају гладак а у другим није, како Рајнах[11]) хоће процијепан, него како Хутон[12]) мисли састављен од појединих укочених набора. Студничка додуше мислио је прије, да микенска хаљина није хоризонтално него вертикално расчлањена, као и свака друга грчка ношња, а хоризонтално само орнаментирана те је навео у доказ једну египатску фигуру, која носи три сукње разне дуљине, једну преко друге, и привидне аналогије са другим висећим одјећама, које су уријешене бордурама из Грчке и на

[1]) Much: „Sammlung von Abbildungen vorgeschichtl. und frühgeschichtl. Funde". Kunsthistorischer Atlas d. k. k. Zentralkommission, Wien, таб. 71., сл. 3. *a*, *b*.

[2]) Arbois de Jubainville: „Un cyclope en Irlande". Revue celtique, Paris, 1907., стр. 134.

[3]) Studnicka: „Beiträge zur Geschichte der altgriechischen Tracht". Bendorf-Bormann, Abhandl. d. Archäol.-epigr. Seminars d. Universität Wien, 1886. — Dümmler-Studnička: „Herkunft d. mykenischen Kultur". Mitt. d. kais. deutschen Archäol. Inst., Athen, 1887. — Dennis: „Cities and Cemeterie, of Etruria". London, 1907., стр. 12. и 13.

[4]) Ohnefalsch-Richter: „Kypros". Berlin, 1893.

[5]) Dörpfeld: „Kretische, mykenische und homerische Paläste". Mitt. d. deutschen Archäol. Inst., Athen, 1905. — Karon: „Die Tyrsenische Stele von Lemnos". Mitt. d. d. Archäol. Inst., Athen, 1908., надаље Milchhöfer и др. Добар резиме о етрушком питању износи Modestov: „Introduction à l'histoire romaine". Paris, 1907., стр. 344.—407.

[6]) Fick: „Vorgriechische Ortsnamen als Quelle für die Vorgeschichte Griechenlands". Göttingen, 1905., стр. 101.

[7]) Hoernes: „Eine prähist. Thonfigur aus Serbien". Mitt. d. Anthrop. Ges., Wien, 1891.

[8]) Evans: „Mycenaean tree and piller cult". London, 1901., стр. 10., 66., 71., 79., 84. и 85. — Studnička: „Beitr. z. Gesch. d. altgriech. Tracht". Bendorf-Bormann, Abh. d. Archäol.-epigr. Seminars d. Univ. Wien, 1886., стр. 31., сл. 8. — Schliemann: „Mykene". Leipzig, 1878., стр. 402., сл. 530.

[9]) Reinach: „La Crète avant l'histoire". L'Anthropologie 1904., стр. 269.—271.

[10]) Ohnefalsch-Richter: „Kypros". Berlin, 1893., стр. 65., сл. 68.; стр. 69., сл. 80.

[11]) Hoernes: „Eine prähist. Thonfigur aus Serbien". Mitt. d. Anthrop. Ges., Wien, 1891., стр. 163. — Vassits: „South Eastern Elements in the Praehistoric Civilisation of Serbia". Annal. Brit. School, Athen, 1907.—1908., стр. 319.

[12]) Reinach: „La Crète avant l'histoire". L'Anthropologie. 1904., стр. 269.

[13]) Studnicka: „Beitr. z. Gesch. d. altgriech. Tracht". Bendorf-Bormann, Abh. d. archäol.-epigr. Seminars d. Univ. Wien, 1886., стр. 34.

гласовитој „François"-вази[1]), али опажања у сјеверној Албанији дозвољавају ми, да овај назор опроврнем и да кличевачко-микенску ношњу боље растумачим, него ли је то до селе било. *У слици 101.* приказане су три жене племена Кастрати и Клементи, а сравнив их површно са *сликом 98.* и *100.*, опажа се потпуни идентитет. И крој и орнаменат на длаку је идентичан у оба типа хаљине, дапаче чудан је случај, да је дијете приказано на *слици 99.*, када сам га, неимајући још појма о егзистенцији кличевачког идола, дао фотографирати, узело исту позитуру као и овај. У те слике виђамо и орнаменат кличевачке фигуре и укочени микенски

Слика 98. Земљани идол из Кличевца.

Слика 99. Фигуре на једној геми из Микене.

Слика 100. Костимне фигуре из Крете.

набор. Када се Арнаутке сједну, протискују одстојећу сукњу међу кољена па су веома сличне са десном фигуром на Шлимановој[2]) геми. Арнаутске звонолике сукње праве се тако, да се дуге уске прутице дебела сукна хоризонтално сашију, услијед чеса, ради дебела шва, сукња постаје укоченом а кличевачка ношња састојала се, како се очито разабире, из истих елемената а зато и избочине у микенске ношње нису везиво, него избочине, које настају услијед хоризонталних швова. И Артемида на једном новцу једног Балајевог нашљедника именом ....MYN.. бијаше по Ивенсу[3]) одјевена сличном звоноликом сукњом.

[1]) На ист. мј. стр. 34.

[2]) Schliemann: „Mykene". Leipzig, 1878., стр. 402., сл. 530.

[3]) Evans J. A.: „On some recent discoveries of Illyrian coins". Numismatical chronicle, London, 1880.

Шиљати, доље окренути наставак горњега дијела дјевојачке сукње налази се на микенским фигурама и на једној геми из Елиде, на којој је урезана Артемида, што ју је приопћио Милхефер[1]), а у томе могао би се можда назријевати и изворник хаљине, што ју приказује *слика 99.* Да је у неолитско доба у женскиња било у моди да прса остану гола а дôњи дио тијела да се одијева ук ченом сукњом, разабире се по цртаријама у шпањолским пећинама[2]), што их је приопћио Брej (Breuil).

Слика 101. Женска ношња арнаутских племена Кастрати и Клементи.

Као што Хернес у фусатанели назире илирску ношњу, а Фишер уске хлаче Румуна сматра трачким, тако имамо у звоноликом сукњама сјевероалбанских жена назирати преилирску ношњу. Стратимировић мислио је, да је илирска ношња била наборита[3]), а ако се предпостави, да је микенска ношња била обичајна и на сјеверозападу Балкана, онда би између мога назора и Стратимировићева била привидна опрека; али ту треба двоје уважити: прво држим, да тумачећи бронцану прутицу, што је Стратимировић описује, није потребно мислити на наборити плашт а у прилог тому могу упозорити на једну тројанску[4]) посуду са лицем, која представља голо женско попрсје са огрлицом, даље на неке гробне стеле[5]), што их је приказао Рајнах, и напокон, са неком резервом, и на камену скулптуру из Болоње[6]), коју је приопћио Занони[7]): сви ови имаду око прсију пасове али немају одјеће са наборима сличне римским; друго ваља помислити, да је микенска ношња свакако старија и да никако не двојим, да је арнаутски градски костим био извржен римском дојму, јер на то упућује тôга Клементинаца[8]). На Пачовој слици ваљда илирске женске

---

[1]) Milchhöfer: „Die Anfänge der Kunst in Griechenland". Leipzig, 1883., стр. 86.

[2]) Breuil и Cabré: „Les Peintures ruprestres du bassin inférieur de l'Ébre". L'Anthropologie, 1910., стр. 47., сл. 9.

[3]) Stratimirović: „Das illyrische Achselband". Mitt. d. Anthrop. Ges., Wien, 1895., стр. 64.

[4]) Reinach: „La sculpture en Europe avant les influences grecoromaines". L'Anthropologie, Paris 1894.—1896., стр. 27., сл. 72. сепаратног отиска.

[5]) На ист. мј.

[6]) Zannoni: „Gli Scavi della Certosa". Bologna, 1876., таб. XXV., сл. 20.

[7]) На ист. мј. таб. CL., сл. 1.; репродуцуран у Montelius: „La Civilisation primitive en Italie". Stockholm, 1895., таб. 88., сл. 10.

[8]) Breton: „L'Illyrie et la Dalmatie, ou moeurs usages et costumes". Paris. 2 свеске. 1815. (по Hacquet).

ношње нема ни трага појасу[1]) на прсима а осим можда римскога плашта на десном рамену може се та ношња лахко присподобити са садашњом на прсима изрезаном ношњом црногорских жена. Да је у осталом ова Пачова слика јако стилизована показује то, да су свакако ковни ланчић и нековни руб одјеће једнако израђени. Илирска ношња јамачно се битно разликује од панонске, како се њом упознајемо по Хампелу[2]).

Арнаутска дјевојачка ношња, како нам ју приказује *слика 100.*, и не обазирући се на звонолики њен облик, занимива је с тога, што није око бокова стиješњена него виси на широким прутицама, које иду око рамена, што се осим у споменуте геме са Артемидом види и на италским статуетама касније жељезне добе[3]).

Не ћемо испитати, да ли су трачки Дардани сродни са тројанским Дарданима, у којих налазимо у осталом и име Батела[4]), које врло сјећа на илирско Бато, и чак са кавказким Дарданима[5]), али свакако је то име у свези са данашњим *dardha* (крушка). То име налазимо изван сјеверне и средње Албаније и у Босни у форми *Dardagani*[6]) а у форми *Dardi* у месапијској Апулији[7]). Житељи данашњег села *Dardha* код Ибаље зову се *Dardhjani,* они из дибранске *Dardhe Dernjan,* а грецизирано звучило би то у првом случају δαρδανος, па ако се онај дигама асимилује δαρFιανος, у плуралу δαρδανοι, а то је јамачно са старим *Dardanoi* посве идентично и чини ми се, да је име тиме и боље протумачено, него ли Фиковим германским *dert* (енгл. *dirty*)[8]). Томашеково тумачење, да *dardhan* значи онога, који сади крушке[9]), чини ми се много комплицираниjим, него ли моје. Дакако да би у овом случају Дардани били тако звани Илири или чак Трачани, а ријеч *dardha* била би позајмљена из трачког језика. Али друге ријечи, као *Bala, Bato,* те придјев горског божанства Аполона *Maleates*[10]) (*mal* = арн. брдо) па и бахантица *mimalonta*[11]) (арн. *mi mal* = по брду), које лутају по брдима, покузују, да су Трачани и Илири стојали под међусобним утјецајем а томе би било у прилог и вијест *Arboisa de Jubainville*[12]), да је Трачана било и на обали Јадранског мора. Прегледни попис трачко-илирског називља изнио је пред неколико година пл. Талоци[13]). Он као и Фик[14]) и Фишер[15]) противе се Томашеку, у толико, да држе, да ту нема различне народности, него да говоре о трачко-илирској народној скупини, односно о „Дунубијцима". *Melita (Meleda,* Мљет) и *Balours* (Балура), које Фик[16]) држи илирским, врло сјећају на арнаутско *mal* и на румунско-арнаутску ријеч *balaur* (змај) а назив

---

[1]) Patsch: „Archäolog.-epigr. Unters. der röm. Provinz Dalmatien". VII. дио. Wiss. Mitt., 1909., стр. 130., сл. 22.

[2]) Hampel: „Pannoniai kostüm képek". Archaeol. értesitő. Budapest, 1880., стр 313., таб. XXXVIII.

[3]) Montelius: „La Civilisation primitive en Italie". Stockholm, 1895., таб. 228., сл. 5.

[4]) Arbois de Jubainville: „Les premiers habitants d'Europe". Paris, 1889., св. I., стр. 271.

[5]) Tomaschek: „Die alten Thraker". Sitzungsber. d. k. Akad. d. Wiss., Wien, 1893., св. IV., стр. 20.

[6]) Hoernes: „Illyrische Altertümer". Nord und Süd. Breslau, 1893.

[7]) Fick: „Hattiden und Danubier in Griechenland". Göttingen, 1909., стр. 31.

[8]) На ист. мј, стр. 34.

[9]) Tomaschek: „Die alten Thraker". Sitzungsber. d. k. Akad. d. Wiss., Wien, 1893., св. IV., стр. 25.

[10]) Fligier: „Neuere ethnolog. Entdeckungen auf dem Balkan". Wien, 1880., стр. 21.

[11]) Fligier: „Zur prähistorischen Ethnologie der Balkanhalbinsel". Wien, 1877., стр. 24.

[12]) Arbois de Jubainville: „Les premiers habitants d'Europe". Paris, 1889., св. I., стр. 266.

[13]) Thalloczy: „Tanulmányok a balkán félsziget telepedési története köréből". Budapesti Szemle. Budapest, 1901.

[14]) Fick: „Hattiden und Danubier in Griechenland". Göttingen, 1909., стр. 29.

[15]) Fischer E.: „Die Herkunft der Rumänen". Hist.-linguist. ethnogr. Studie. Bamberg, 1904., стр. 140.

[16]) Fick: „Hattiden und Danubier in Griechenland". Göttingen, 1909., стр. 30.

отока *Curzola* сјећа на име *Cerzula,* што га наводи Томашек[1]). Ако се предпостави, да су Бриги-Фриги и Трачани међусобно сроднији него ли с Илирима, даду се назори Фикови и Пачови добро сложити. Хирт[2]) додуше хоће противно од Томашека[3]) да дијели Трачане од Илира а Албанце ни неће да рачуна у Илире, него у Трачне а како се види по томе, ово питање још увијек није дозрело. Овдје би било умјесно, да се осим на сличност називља, што је истакоше Фик и Пенка, обазремо и на циклопске зидине у Македонији, и то особито зато, што Дардана бијаше и на Кавказу[4]), те на сличност албанешко-босанских бронцаних сјекира са онима из Кобана[5]); јер, ако Хернес назријева, да су Илири били носиоци културе гласиначке[6]) и ако арнаутска парафраза глагола умирати = „лонце правити" сјећа на старе гробне прилоге, онда би бронцано доба у сјеверној Албанији, које иде пред X. вијек пр. Ис., одговарало трачком[7]), по Фику бригијско-фригијском[8]) слоју и у том би случају мегалитске гробнице са цистама у Далмацији[9]) и Албанији биле идентичне са мегалитским градњама микенским. То опет доводи илирске Венете у свезу са пафлагонским Енетима.

Готово посвемашња несташица фибула *„ad arco di violino"* у Босни[10]) и слаби развој прве жељезне добе показују, како се разабире из Хернесове раздиобе халштатске периоде[11]), да су Илири, продирући са сјевера на југ, истом послије г. 1000. упознали жељезо у овоме крају. Већина додуше ријетких налаза халштатске периоде у Скадарском Вилајету одговара дјеломице другој гласиначкој периоди а дјеломице, као наше кациге, италске вазе и двоструке игле, које су особито у Санском Мосту обичне те их Фиала врста у доба од 500. до 300. пр. Ис.[12]) а Хернес чак у доба од 400. до 200. пр. Ис.[13]) и доби послије V., односно IV. стољећа. Само бронцани мач, што га је *Undset*[14]) описао из околице Скадра и који сјећа на микенско оружје, припада једном старијему раздобљу. Археолошке паралеле између Дунава и Кавказа, што их је истакнуо Вилке[15]), Бутмир[16]), Тордош, Стара Микена, Србија[17]),

---

[1]) Tomaschek: „Brumalia et Rosalia". Sitzungsber. d. Akad. d. Wiss., Wien, 1868., стр. 389.

[2]) Hirt: „Sprachliche Stellung des Illyrischen". Festschr. für Kiepert. Berlin, 1898., стр. 186 и 187.

[3]) Tomaschek: „Das Verhältnis von Thrakern und Illyriern". Mitt. d. Anthrop. Ges., Wien, 1893.

[4]) Исти: „Die alten Thraker". Sitzungsber. d. Akad. d. Wiss., Wien, 1893., стр. 26.

[5]) Kaer: „Bronzedepotfunde in Dalmatien". Wiss. Mitt., 1899., сл. 16. и 17.

[6]) Hoernes: „Natur- und Urgeschichte des Menschen". Wien, 1909.

[7]) Patsch: „Thrakische Spuren an der Adria". Jahresh. d. öst. arch. Institutes, Wien, 1907., стр. 172.

[8]) Fick: „Hattiden und Danubier in Griechenland". Göttingen, 1909., стр. 53.

[9]) Buccich: „Ricerche prehistoriche sull isola di Lessina". Spalato, 1885., стр. 7. — Luschan: „Über alte Begräbnisstätten in Bosnien und Dalmatien". Sitzungsber. d. Akad. d. Wiss., Wien, 1880., св. 82., стр. 432. — Weiser: „Tumuli und prähistorische Funde auf der Insel Lesina". Mitt. d. Anthrop. Ges., Wien, 1884., стр. [8.].

[10]) Разабире се из досадањих свезака „Гласника зем. муз. у Босни и Херцеговини".

[11]) Hoernes: „Die Hallstadtperiode". Archiv für Anthropologie. Braunschweig, 1905., табла.

[12]) Fiala: „Flachgräberfeld u. prähist. Ansiedlung in Sanski Most". Wiss. Mitt., 1899., стр. 115.

[13]) Hoernes: На озн. мј. (табела).

[14]) Undest: „Archäol.-epigr. Aufsätze über südeuropäische Fundstücke". I. дио. Alte Schwertformen. Zeitschr. f. Ethnologie, 1890.

[15]) Wilke: „Archäol. Parallelen aus d. Kaukasus u. d. Donaugebiet". Zeitschr. f. Ethnographie, 1904.

[16]) Radimský-Hoernes: „Die neolithische Station Butmir". Wien, 1895. — Radimský-Fiala: На ист. мј., II. дио, Wien, 1898.

[17]) Vassits: „South Eastern elements in the prehistoric civilisation of Servia". Annals British School of Athen, 1907. и 1908., стр. 319. — Осим тога двије друге радње у београдском „Старинару" 1907. и 1908., и од истога: „Der prähist. Fundort Vinica in Serbien". 1907.

Трација[1]), Јужна Русија[2]) и Шмитови назори[3]) слагали би се са опажавањима Флигијеровим, који налази у Кавказу[4]), како је и Штерн[5]) својим опажањима потврдио, трачка имена и са Фиковом теоријом о распростирању Данубијаца[6]). Држим, да ми уз Пенкин назор, да је Бутмир већ илирско насеље[7]), већ с тога разлога не треба пристајати, што бутмирска и гласиначка култура, премда у потоњој преживјеше по гдјекоји микенски мотиви, упућују на разна племена.

Антрополошко проучавање Босне као да протуслови назору, да је ту било два сукцесивна народна слоја. На Гласинцу се нашло додуше и долихоцефалних и брахицефалних лубања[8]) а на отоку Хвару[9]) једна екстремно брахицефална, али је Вајсбах[10]) нагласио, да ова два типа лубања, који се у читавој Босни налазе, ваља приписати разним племенима. Ако у старијим гробницама босанским има све више долихоцефалних лубања, које сјећају старомикенских прилика[11]), а ове постају у касноримским гробницама херцеговачким[12]) све рјеђе, онда нас то упућује на то, како је већ и Хернес[13]) примјетио, да долихоцефали припадају једној старијој а брахицефали једној млађој пасмини. На жалост неда се установити, да ли брахицефали, што је лахко могуће, доиста стоје у свези са келтијском примјесом, јер романско житељство Солуна[14]) у предсловјенско доба имађаше као и брахицефално житељство у дубровачкој колонији XIV. вијека у Тузли[15]) претежно долихоцефалне лубање[16]). Чини се, да је долихоцефалија била и за старе Словјене карактеристична, дочим данашњи Арнаути као и данашњи Словјени имаду претежно брахицефални тип[17]), премда међу првима можемо, бар дјеломице, наслућивати останака Латина, то ће рећи романизованих Илира предсловјенске добе. У колико ваља овдје приписати брахицефалију ингеренцији алпинске пасмине[18]) *(homo alpinus)*, не могу испитати нити установити, да ли је Жупанићева[19]) можда врло занимива радња

---

[1]) Seure-Degrand: „Exploration de quelques Tells de la Thrace". Bulletin correspondance hellénique, 1906., стр. 360.—432.

[2]) Stern: „Die prämykenische Kultur in Südrußland". „Труды" Руског арх. конгреса у Јекатеринославу, 1905., стр. 54.—92.

[3]) Schmidt: „Troja, Mykene, Ungarn". Zeitschr. f. Ethnol., Berlin, 1904.

[4]) Stern: На озн. мј. стр. 88.—92.

[5]) Fligier: „Zur prähist. Ethnologie der Balkanhalbinsel". Mitt. d. Anthr. Ges., Wien, 1877., стр. 12.

[6]) Fick: „Hattiden und Danubier in Griechenland". Göttingen, 1909., стр. 51.

[7]) Penka: „Zur Paläoethnologie von Mittel- und Südeuropa". Mitt. d. Anthr. Ges., Wien, 1897.

[8]) Weisbach: „Prähistorische Schädel aus Bosnien und der Hercegovina". Wiss. Mitt., 1907.

[9]) Buccich: „Ricerche prehistoriche sull isola di Lesina". Spalato, 1885., стр. 7.

[10]) Weisbach: На озн. мј. стр. 590.

[11]) Virchov: „Alttrojanische Gräber und Schädel". Abhandl. d. Akad. d. Wiss., Berlin, 1882.

[12]) Weisbach: „Prähist. Schädel aus Bosnien und der Hercegovina".

[13]) Hoernes: „Natur- und Urgeschichte des Menschen". Wien, 1909., стр. 310.

[14]) Luschan: „Über alte Begräbnisstätten in Bosnien und Dalmatien". Sitzungsber. d. k. k. Akad. d. Wiss., Wien, 1880., св. 82., стр. 429.

[15]) Luschan: На озн. мј.

[16]) Horváth: „Crania salonitanea". Mitt. d. Anthrop. Ges., Wien, 1906., св. VI.

[17]) Glück: „Zur phys. Anthropologie der Albanesen". Wiss. Mitt.; 1897., стр. 399. — Virchov: „Zur Kraniologie der Illyrier". Monatsber. d. Akad. d. Wiss., Berlin, 1877., стр. 766. — Zampa: „Anthropologisch-ethnographische Vergleiche von Apulien". Zeitschr. f. Ethnol., Berlin, 1886., стр. 207. и 208. — Pittard: „Contribution à l'étude anthropologique des Albanais". Revue de l'École Anthropologique. Paris 1902., стр. 241.

[18]) Hoernes: „Natur- und Urgeschichte des Menschen", стр. 299.

[19]) Županić: „Die Illyrier". Mitt. d. Anthrop. Ges., Wien, 1907., стр. 24.

о тој теми исправна, јер му је остала недосежна. Питање, одакле ли брахицефални Арнаути потјечу, свакако је исто тако тешко овдје ријешити као и у осталој Европи.

Између године 400. и 300. прије Ис. провађују, како знамо, Келти на југ. Ја мислим, да је ова сеоба и у Скадарском Вилајету проузрочила премјештавање племена и да се дјеломице над илирским слојем наслагао келтски. Пач нашао је у Босни више гробних натписа са келтским именима[1]), а Фиала држи, да се већ у Босни разилазила провала Келта[2]).

Пошто мјесна називља преживљују потресе мирне сеобе народа те се зато у Грчкој сачуваше словјенска називља успркос новохеленском насељивању, као и у Ердељу успркос тракорумунском досељивању[3]), и пошто у Босни келтски облици постепено преузимљу маха те нам ваља помишљати прије на мирно, него ли на ратоборно продирање Келта, што дакако даље на југоистоку није бивало, и пошто коначно мјесно називље не даје никаква основа за опредјељивање времена, губи и арнаутско мјесно називље сваку вриједност за просуђивање одношаја халштатског, келтског и илирског живља у Албанији те нам се ваља иначе обазријети, не ћемо ли наћи других индиција за просуђивање овога момента.

Флигир нашао је главни ослон за трачко поријетло Румуна[4]) у континуитету традиције, а то прихваћа и Фишер, а пошав од тога гледишта ванредно је занимиво, да прича о Полифему живи у истом облику и у сјевероарнаутским Алпама[5]), у Морлака[6]) и у Рисну[7]) и да вјера у арнаутску *„oru“* живи и у Далмацији. Ради своје важности доносим ту причу о Полифему паралелно по Краусовом из Рисна и по мојем записању из Шале, а то чиним тим раће, што релативно далека пространеност овог мотива говори, да је староилирског поријетла.

Из Рисна.

Поп и његов ђак путоваху високом планином и ту их затекла ноћ. Пошто виђеше, да не ће моћи стићи куда су наканили, стадоше се огледавати, неће ли гдје у планини наћи згодна коначишта. У то угледаше у даљини пламен, који се засјао у једној пећини. Пођоше онамо, али не угледаше људског створа него дивјака са једним оком на челу. Упиташе га: „Дозвољаваш ли да уђемо?“ Одговори: „Ајде!“ Пред пећином бијаше прислоњена плоча стијене мјесто врата, коју ни сто људи не би с мјеста покренуло. Див устане, помакне плочу на страну, уведе странце у пећину те ју притвори опет оном плочом. Затим разгрну ватру и они посједаше око ње, да се огрију. Пошто се мало огријаше, поче див једнога и другога да пипа по врату па да види, који је од њих гојнији, да га закоље и да за вечеру испече. Пошто се смислио, одлучи се за попа, ухвати га и задави, па га натакну на ражањ и поче га на ватри пећи. Ђак, гледајући то знао је, што и њега чека, али му није било пута утећи из пећине.

Пошто је поп био печен, понуди дивјак ђаку да вечера с њиме, али ђак захвали, велећи, да није гладан. „Па опет ти ваља јести, ако не ћеш милом а ти ћеш силом“ говораше дивјак ругајући му се. И ђак сједе уз печенку те меташе тобож залогај за

---

[1]) Patsch: „Arch.-epigr. Untersuch. d. röm. Provinz Dalmatiens“. VI. дио. Wiss. Mitt., 1904., стр. 241

[2]) Fiala: „Ergebnisse der Untersuchungen prähist. Grabhügel auf dem Glasinac im Jahre 1884“. Wiss. Mitt., 1896., стр. 30.

[3]) Fischer E.: „Die Herkunft der Rumänen“. Hist.-ling.-ethnogr. Studie. Bamberg, 1904., стр. 202.

[4]) Fligier: „Thracicae Res“. Mitt. d. Anthrop. Ges., Wien, 1882., стр. 128.

[5]) Nopcsa: „Aus Šala und Klementi. Zur Kunde der Balkanhalbinsel“. Sarajevo, 1910., стр. 68.

[6]) Krauß: „Sagen und Märchen der Südslaven“. Wien, 1883. и 1884., св. I., стр. 170.

[7]) Krek Gregor: „Polyphem in der slavischen Volkstradition“. Kres, Klagenfurt, 1882., св. II.

залогајем у уста, али га је потајице бацао у крај. „Једи само“ нукаше га дивљак, „јер сутра каним и тебе испећи“.

Послије вечере леже дивјак крај огњишта а ђак стаде зашиљивати један штап. Упита га дивјак: „Што то шиљиш ово дрво?“ Ђак му одговори, да је као чобан обикао увијек нешто резуцкати па му то ушло у нарав. Дивјак домало заспи а ђак одважно скочи те му оним шиљком ископа око и тако га ослијепи.

Слијепи дивјак скочи као махнит и рече ђаку: „Ти си ми извадио око прије него ли сам могао, да оба твоја ископам, али утећи ми не ћеш!“

Када је јутро свануло напипа дивјак до врата пећине и када их нађе затворена, стаде по пећини пипати, неће ли ђака ухватити. Али није га могао наћи, јер је у пећини имао велико стадо оваца. Ђак се био досјетио и заклао једног великог овна те се заодјео огуљеном му кожом и тако се сакрио међу овце. Видећи дивјак, да га не може наћи, оде вратима, малко их растворн, сједе до улаза и стаде стадо вабити да пусти овцу по овцу напоље. Ђак одјевен овчијом кожом примицаше се осталом стоком полако вратима, надајући се да ће утећи. И збиља! И њега ухвати дивјак и баци као и осталу стоку напоље. Када се нашао на слободи и угледао читаво стадо пред собом, довика дивјаку: „Не тражи ме, ево ме вани“.

Пошто је дивјак видио, да му је ђак утекао, отвори посве врата и пружи му свој штап, говорећи: „Зар си ми збиља утекао? Ево ти онда и овај штап, да гониш њиме стоку преда се“. Ђак се превари, приближи да ухвати штап, али чим га се дотакнуо, прилијепи му се прст уз штап. Када је видио, да је пропао, стаде око дивјака да скаче, али се срећом сјети, да има бритву уза се. Брзо је дохвати и одреже њоме прст и тако утече дивјаку.

Овај, прем слијеп и јаучућ од боли удари за њим у потјеру и тако дођоше до велике ријеке. И ту се досјети ђак, како ће се најбоље ријешити дивјака и стаде га брукати и ругати му се. Дивјак покуша да га улови те се не опазив примакну обали, а видећи то ђак, скочи му за леђа те га гурну у воду, тако да је див морао јадно погинути и угушити се.

Ђак потјера собом овце и стиже сретно кући.

Из Шале.

Једноч се изгубише три фратра у шуми. Ходали су неколико дана њом без хране и готово умријеше од глади. У то нађе један од њих љешник и раздијелише га у троје а сваки изједе свој комад и тако се спасише. Окријепљени окренуше даље, а када надође мрак, угледаше свјетло, за којим пођоше. Тако дођоше до стана дива од једнооког племена Каталана. Див их прими гостољубиво и погости разном храном а послије вечере стаде их редом по шији опипавати, да ли су дебели. Фратри се препадоше, јер знадијаху, да то ради, не би ли нашао најдебљега да га коље; али пошто се сваки надао, да не ће њега него другога запасти несрећа, нису се договорили. У ноћи зграби Каталан једну жртву, закла ју и сутрадан испече на ражњу а остала два фратра позва да ручају с њиме. Ови из почетка не хтједоше, али, када им див запријетио смрти, сједоше за сто, али не једоше, већ бацаху залогаје за собом. Тако изједе див сам човјека. Од тога силно ожедни те хтједе да се напије, ну један од фратара бијаше бржи и тобож пијући испразни неопажено мјешину, коју је пустио да исцури до капи на под. И на велико чудо Каталана, даде мјешину другу а овај оде на врело, да донесе опет воде. Овај напуха мјешину зраком, тако да је жедноме лахко било, да је опет испразни. Див, видећи, да ће остати жедан оде сам на врело, али, бојећи се, да се фратри не би досјетили каку злу, врати се, затвори гвоздена врата те онако жедан легне спавати. Када је заспао навалише оба фратра на њ те му усијаном жељезном шипком ископаше оно једно око. Див скочи од боли да ухвати фратре, али се они сакрише међу оно 200 оваца, што их див имађаше у својој кући, тако

да их није могао ухватити. Див, да их се како било докопа, накани да пусти овце напоље и да онда у празној кући лакше нађе фратре. Фратри се брзо досјетише, огулише два овна, обукоше им кожу, а један си објеси звоно око врата. Оба стадоше пред стадо и умакоше сретно, пошто је див сваку овцу на леђима опипао, да му не утеку као фратри. Вани завикаше избављени: „Утекосмо ти диву и нисмо ти хвале дужни!“ те му се ругаху, како су га преварили. Слијепи див сав бијесан потече за њима али у оном кршу око куће посклизну, те се сурва низа страну и скрха врат. Фратри потјераше стоку собом и вратише се у своју земљу, из које су били пошли.

Шалњани не познају епизоде са љешником, али причају, да је било два дива и да су два фратра испечена а трећи да је једног дива ослијепио а другог бацио у дубоки бунар. Потанкости ове верзије на жалост нисам могао сазнати.

Ова полифемска прича, која међу новогрчкима фали, али се налази у Македонији, дошла је заједно са прекелтским грчким кацигама и подкољеницама у Илирију, а останака таких кацига нађено је на Гласинцу, у Д. Долини, Унгреју и Лачу. Најранији датум, када је овај мотив доспио у Албанију давала би нам Флигиерова претпоставка, по којој одисејска прича није грчкога него прехеленског[1]) поријетла а то би дакако било доказ, да су се већ онда, као и у рату за ослобођење Новогрка на почетку прошлог вијека многа друга племена придружила „Грцима“. Нешто слична је међутим већ и Фалмерајер[1]) наслућивао.

Сличност између старијег микенског стила и халштатског те стила млађег бронцаног доба у Угарској, што ју је истакао Вилде[2]), има се по њему и Хернесу[3]) додуше посве другачије тумачити и то тако, да је микенски стил, продирући на сјевер, тамо у касније доба био отет дојму хеленског геометријског стила и да се још дуго одржао.

Исто тако занимива као и прича о Полифему је вјера у Громовника *Šurdha* или *Verbda*, која је у Албанији распрострањена, којега као и некоћ трачког бога *Gelbeizisa (Selbeizisa)* са стријелом[4]) данас са ватром из пушака поздрављају, а име му, осим сличности поштивања мислим да и лингвистички представља чисто трачке успомене. По божанству *Šurdha*, који се вози на градовитом облаку, прозвана су у подручју сјеверне Албаније, што сам га ја испитао, слиједећа мјеста: град *Šurdh, Maja Šurdh* у Клементима и крај Мердита, који се зове *„mi Šurdh“*[5]). Арнаутски значи *šurdh* глух а *verbt* слијеп а оба израза добро пристају за божанство, које безобзирце удара на људе. По Томашеку звало се једно трачко божанство олује *Zibethiurdos*[6]) а врло је занимљиво истицати, да је Томашек коријен ријечи *zibel* тумачио са „сјај“, дочим други дио имена није знао протумачити а тај као да је у некој свези са арнаутским *šurdh*[7]).

---

[1]) Fligier: „Zur prähist. Ethnologie Italiens“. Jahresbericht der Oberrealschule Josefstadt, Wien, 1876. и 1877., стр. 47.

[1]) Fallmerayer J. Ph.: „Das albanesische Element in Griechenland“. München, 1860.

[2]) Wilde: „Nachleben mykenischer Ornamente“. Mitt. d. k. deutschen Arch. Instituts, Athen, 1897., стр. 257. и 258.

[3]) Hoernes: „Urgeschichte der bildenden Kunst“. Wien, 1898., стр. 581.

[4]) Tomaschek: „Die alten Thraker“. Sitzungsber. d. k. Akad. d. Wiss., Wien, 1893., стр. 62.

[5]) Nopcsa: „Das katholische Nordalbanien“. Wien, 1908. (карта).

[6]) Tomaschek: „Die alten Thraker“. Sitzungsber. d. k. Akad. d. Wiss., Wien, 1893., стр. 61.

[7]) Nopcsa: „Aus Šala und Klementi. Zur Kunde der Balkanhalbinsel“. Sarajevo, 1910., стр. 21.

И традиција, да је громиле на сјевероисточној обали Скадарског језера и зидине на *Guri Dżulis* подигла нека Џулија[1]) и да су у Плави живјели некоћ *Pagani*[2]) јамачно је успомена из поганске давнине.

Осим имена *Šurdh*, може се о особним именима, која су у Албанији у обичају и која су за просуђивање сродствених односаја Арнаута од еминентне важности, ово примијетити: Први попис арнаутских имена саставио је Хан[3]). За свог дугог боравка у Албанији сабирао сам и ја имена, надајући се стећи упориште за прехисторију Илира. Излучив имена, која су Османлије унијели и она, која римо-католичко свећенство, дакако кадкада врло неоправдано, доводи у савез са кршћанским свецима, оста у мојој листи још добри проценат, који се показао аутохтоним.

Испитивање тих аутохтоних имена изнијело је, како сам се и надао, немало илирских или трачких имена. Пошто ће можда вјештији лингвисте моћи боље просудити материјал, што сам га ја сабрао, износим читав попис имена, што сам их сабрао у планинама сјеверне Албаније.

1. Имена, која се дјеломице могу свести на имена кршћанских светаца или с њима успоредити:

Ankoli (Анаклит).
Biba (Јосиф).
Deda, Deduš, Doda (Домник).
Djoka (Јоаким).
Froku (Роко).
Gega, Gjeci, Djeka (Гргур).
Gjergi (Ђорђе).
Gjoni, Gjonuš (Јован).
Jak (Јаков).
Hil (Хиларије).
Kola, Koliku, Kološi (Никола).
Lazer (Лазар).
Leka (Александер).
Leši (Алексије).
Lorez (Лауренције).
Luci (Луције).
Luka (Лука).
Luli, Lulaši (Јулије).
Mark, Markos (Марко).
Mati, ... atoši (Матија).
Maceli (Марцел).
Maraš, Miraš (Мавро).
Martini, Merten (Мартин).
Mihili (Михајло).
Mitr (Димитрија).
Nika, Nikol (види Kola).
Noz, Noni, Noja, Nola, Nuš, Nue (Антоније).
Nreu, Nreka, Nrehi, Nrez, Nrekali, Ndreu (Андрија).
Prena, Prenaši, Preka, Prenka, Preni, Prenuši, Preči, Prenozi, Prela, Prelaš (Примус).
Pjetri, Pjetruši (Петар).
Pali, Palok, Paluš (Павле).
Pepa (види Biba = Јосиф.
Širgi (Сергије).
Štjefn (Стјепан).
Toma (Томо).
Vlaši (Блаж).
Zefi (види Biba и Pepa).

2. Имена арапског поријетла:

Абдулах.
Алија.
Ариф.
Барам, Брахим (Ибрахим).
Бећир.
Ћерим.
Дани, Дини (Рамадан).
Дем, Деман.
Делија.
Хајдар.
Халил.
Хаса (Хасан).
Хусејн.
Ибр (види Ибрахим).
Исуфи (види Јусуф).
Кадри.
Лам (Ислам)[1]).
Лиман.
Ман (Осман)[4]).
Мехмед.
Муфтар.
Мусли.
Мужа.
Омер.
Осман.
Рам (види Дани = Рамадан)[1]).
Реџ (Редјеб).
Рем (Мухарем).
Русти (Рустем).
Садику.
Садриа.
Селман.
Тахир.
Зен, Зеиили (Зејнел).

---

[1]) Nopcsa: „На осн. мј. стр. 21.

[2]) Durham: „High-Albania". London, 1909., стр. 148.

[3]) Hahn: „Albanesische Studien". Wien, 1853., св. II., стр. 116.

[4]) Име Рам налази се по Блау (Reisen in Bosnien, 1877., стр. 64.) и у Босни. Арнаутске идентификације: Рам = Рамадан, Лам = Ислам, Ман = Осман ваљда су каснијег поријекла без нутарње везе. У Босни има и жупа Рама.

3. Стара „поганска“ имена:

Baĭti.	Duli, Tuli.	Maraši, Miraši.	Sila.
Bala.	Džeruni.	Martokri.	Šabani.
Bardheci, Bardhoki.	Fet.	Meli.	Šišeri.
Baša, Bašota.	Gabeti.	Mema, Mnema.	Špeni, Špendi.
Batuša, Bat.	Gani.	Meš, Mekši.	Šiti, Šitani.
Beta.	Grimsi.	Meta.	Tali, Talčuku.
Biba.	Ibisi.	Mic, Miceli.	Topuzi.
Bica.	Jata, Jeti.	Mizani.	Tući.
Bobi.	Kaceli, Kacoli.	Muca.	Tuli.
Boci.	Kala.	Muli.	Turku.
Boli.	Kasi.	Mura.	Uci.
Buca.	Keči, Kečani.	Musaki.	Uika, Ukšini.
Buda.	Koci.	Musli.	Ula.
Cubi.	Kojeli.	Nuča.	Vata, Vagoša.
Cuci.	Kuka, Kukeli, Kuklija	Pepa.	Vocer, Voci.
Cuni.	Kurti [1]).	Pera [2]).	Voka.
Čok, Čuku.	Lani, Loni.	Petali.	Voli.
Daka.	Lasan.	Pizaku.	Zaja.
Daši.	Laska.	Plani.	Zama.
Desku.	Lup.	Plumi.	Zanga.
Dini.	Majduni, Madžoni,	Pogu.	Zeka.
Djeloši.	Madžuk.	Rabani, Rebani.	Zogu.
Djeta, Djota.	Makcu, Makši.	Spata.	Zoli.
Deči.	Mali, Malezi, Malot.	Staka.	Zimi, Zimeri.
Doši, Duši.	Mani.	Strali.	

Ако овај нотоњи попис, који се већ својом дужином одликује, сравнимо са именима, која су нам позната по написима и старим писцима из Трације и Илирика [2]), онда налазимо ове аналогије:

Албанески:	Илирски:	Трацијски:
Agri (као Ћафа Агрит).	Agron.	—
Bala (и име пса) [3]).	Balanos.	Bala (Balius један Титан).
Batuša, Bata.	Bato.	—
Bica.	—	Bizes.
Daši.	Dasa, Dasas.	—
Dini.	—	Dinis.
Jata, Jeti.	Jetus.	—
Lasin.	Laso.	—
Lon.	Lonus.	—
Mani.	—	Manius.
Pleto.	Plaetor.	—
Plani, Lani.	Planius.	—
Šišeri.	—	Sisiros.

[1]) Као „Курто“ и у Босни; могуће је, да је то турски пријевод од „Луп“, „Вук“, „Ук“.

[2]) Patsch: „Arch.-epigr. Untersuch. d. röm. Provinz Dalmatien“. Св. I.—VII. Wiss. Mitt., 1900. — Tomaschek: „Die alten Thraker“. На ови. мј. стр. 3.—51.

[3]) У словенском још употребљаван и са „Petrus“ идентифициран.

Из ових се паралела види, да су заједничка арнаутско-трачко-илирска имена додуше врло оскудна, али, ако се обазремо на то, да успркос дуговјекој превласти Словјена нађох само четири словјенска имена и то:

Gjur (слов. Ђуро, али могуће да је и арнаутско *gur,* што би био дословни пријевод имена *Petrus* (камен),

Vuk (у Вуксани),

Sokol и

Pera (долази у Форми *Peraj* у племена Никај, које је доселило из Херцеговине а данас је то име необично. И крај ово неколицине словјенских имена[1]) у Скадарском Вилајету добива оно дванаест старих еминентну важност и опомиње нас, да не оцијенимо превисоко словјенски уплив, који се показује у мјесној номенклатури. Можемо поћи још и даље и по оскудици словјенских имена закључити, да арнаутски елеменат у Скадарском Вилајету не само да није састојао од албанизованих Словјена, него да уопће није ни абсорбирао већи број Словјена. Како ли је дошло, да је словјенски живаљ у Скадарском Вилајету нестао а словјенско називље мјеста да је остало, разложити ћемо у другом одсјеку, а овдје ћемо тек установити, да осим кршћанских и турских имена има у обичају још 13·3% трачко-илирских а само 0·33% словјенских.

Можемо сматрати утврђеним, да су у Скадарском Вилајету за римске добе становали Илири и да су били у сусједном, али не сродственом одношају са Трачанима, па нам само ваља још испитати, докле су се некоћ протезали многобројни Шкипетари и у којем су одношају били за бурних сеоба народа према Словјенима. Идентичност Арнаута са пресловјенским Илирима већ је прије чешће доказана а може се, осим другим арнаутским осебинама, доказати и тиме, да на пр. виђамо оне из Хеладе познате карактеристичне очи на прови лађа[2]) и данас још у Улчињу и да данас још налазимо чисто арнаутска имена у крајевима, гдје не станују више Арнаути него Словјени, примјерице у Далмацији. Материјал, што ми је за присподабљање на располагање, састоји се од више него 1000 мјесних имена, забиљежених на специјалним картама Скадарског Вилајета и Далмације, а мислим, да се слиједећа мјесна имена Скадарског Вилајета налазе макар и у исквареном облику и Далмацији:

Бруску (далм.) = *Vrушku* (алб.).
Беришиће (далм.) = *Beriša* (алб.).
Барток (мјесно име у Далм.) = *Bardhok* особно име у Алб.).
Дедић у Далм. може се сравнити са *Deda u Alb.*
Дајна (далм.) = *Dejna* (арн.).
Гелса (далм.) = *Čelsa* (арн.) а с тиме се има сравнити и хрватско Јелса.
Гасул (далм.) = *Gasul, Gasol* (арн.).
Гарма (далм.) = *Karma* (арн.).
Гумена (далм,) = *Gumina* (арн.).
Кукуси (далм.) = *Kükes* (арн.).

---

[1]) Jireček: „Die Romanen in den Städten Dalmatiens". Denkschr. der kais. Akad. der Wissensch. phil.-hist. Klasse. Wien, 1901., II. дио, стр. 62. Спомиње то име и у средовј. листинама из Улциња, Котора и Бара.

[1]) Blau: „Reisen in Bosnien". Berlin, 1877., стр. 64.

[2]) Lolling: „Schiffsaugen". Mitt. d. k. deutschen Archäol. Instituts, Athen, 1880., стр. 385.

Ломбарда (далм.) можда је у свези са *Lum* и *bardh* (бијела ријека), али пошто тамо у Далмацији нема таке ријеке, може се можда помишљати на комбинацију *Lam* и *bardha*, аналогно и називу *Lam Selme*.

Луг (далм.) = *Lug* (арн.: корито).

Месурица (далм.) = *Mešurdh* (арн.).

Милна (далм.) = *Mila* (арн.).

Марашовић (далм.) свакако је дериват арн. имена *Maraš*.

Перајце (далм.) ако није хрватско могло би бити дериват од арн. *Peraj* по особном имену *Pera*.

Плана (далм.) = *Pedhana* (арн. у римско доба ср. *Castrum Plana* и *Planius*)[1].

Рапа (далм.) = *Rapa* (арн. у *Fuša Raps*).

Селца (далм.) јамачно словјенског поријетла, али сјећа и арн. *selce* = врба, што често служи као мјесни назив.

Сормас (далм.) = *Serma* (арн.).

Вела, *Veglja* (далм.) налази се у Албанији у имену *Maja Vels* (Велино брдо). Исто име познато је Флигиеру[2] у форми *Vilius* и *Velia* из Италије као месапијско, па зато држим, да је арнаутско-илирско.

Да ли је с тиме у савезу Велебит и Велечит, не ћу испитати. *Vukmir* звучи хрватски, али би се могло и сравнити са арнаутски мјесним назином *Bukmir*.

Цури (далм.) налазимо често у Албанији као *Zurri* (стијена).

Друга имена нађи је још и у радњи Јиричековој „Die Romanen".

Сличност називља арнаутског са далматинским опет је нови принос хипотези, да су Арнаути Илири а по томе су и старосједиоци Гласинца били исте народности.

Ако сам могао само мало арнаутских имена наћи у Далмацији, има то свој разлог у томе, што ми материјал бијаше само ограничен и што ми је компаративна филологија недосежна а стручњак јамачно ће наћи много више паралела. Осим тога ваља још и ово уважити: Ако се један народ мирним путем шири у новој постојбини, на пр. као Румуни, који се још непрестанце шире источном Угарском, не ће нови дошљаци дуго времена дирати у стару номенклатуру. Тако је у некадањим многим саским насељима, гдје данас станују искључиво Румуни, у околици Nagyszebeny-a, остала њемачка номенклатура. Насупрот пред народом, који се насилно сели те осваја, убија и плијени добра, услиједе чега су промјене власништва много наглије те је депоседирање старих власника брже, ишчезавају стара локална имена много брже.

Како сазнајемо из Брокардовог извјешћа[3], писаног у доба, када су се валови словјенске сеобе већ утишали те су настала размјерно мирнија времена, патили су још за његова времена старосједиоци Далмације и Босне много од интолерантних Словјена те можемо предмњијевати, да је на многим мјестима старо илирско романизовано житељство посве изгинуло. Зато ћемо илирских племена теоретички данас наћи само у оним предјелима у компактнијој маси, гдје су били великим ријекама или пустошима заштићени од прве навале продирућих Словјена. Таков један бедем бијаше море и тиме се тумачи размјерно обилни број арнаутских имена на далматинским отоцима. Друга така граница бијаше Црна Гора, која још иза

---

[1]) Patsch: „Archäol.-epigr. Untersuch. d. röm. Provinz Dalmatien". 1899., стр. 265.

[2]) Fligier: „Neue Beiträge zur altitalischen Ethnologie". Mitt. d. Anthr. Ges., Wien, 1882., стр. 136.

[3]) Durham: „High-Albania". London, 1909., стр. 5.

косовске битке бијаше готово ненаучена. Може се дакле већ с тога разлога поставити хипотеза, да је јужно од црногорских брда, дакле око Дрина, за времена сеобе Словјена било останака мање или више романизованих Илира.

Како је већ у археолошком дијелу ове радње споменуто, бронцани предмети, нађени у Калаји Далмачес, таке су саставине, да красно доказују егзистенцију таковог народа у VIII. вијеку. Да је римски дојам у становника ове тврђаве био врло знатан, види се по тиме, што се искључиво скоро служе обликом фибула, које потјечу из римске царске добе, карактеристичне минцуше њихове су им народна осебина а обилни комади, који упућују на *Ketlach* и на *Keszthely,* доказују, да су били у одношајима са Словјенима, који су макар и у мањем броју и мирним путем допрли до Дрина. Да су жители у Калаји Далмачес били под дојмом германским[1]) није доказано доселе ниједним налазом, ако не једном по својој битности доста проблематичном минцушом.

У ствари не мијења се ништа, ако си замислимо ове старе житеље у Калаји Далмачес као старије Клементинце, одјевене одјећом, сличном римској тоги или илирским фустаном.

Вриједно је присподобити овај археолошки налаз са традицијама данашњег народа, који живи у Калаји Далмачес. Најстарију реминисценсцу из предсловјенске добе нашао сам у причи о *Dukjanu,* коју су ми причали у Груди. Два брата живјела су са својом сестром у миру, док најстарији не науми да сестру ожени. Млађи не хтједе да пристане на то гадно дјело а да спор ријеше без боја, уговориште оба брата, да ће сваки извести по једну скоро немогућу радњу и ако старији у тој утакмици надвлада, да му је просто узети сестру за жену. Један од тих задатака бијаше, да се сагради што прије тврђава, други, да се ријека Цем одведе у Дукљу. Пошто је старији препустио млађем брату да си одабере, коју ће задаћу извршити, одабере овај да гради град а старијем брату остави да начини водовод у Дукљу. Пошто се радило сестри о глави, пристала је она уз млађег брата те му је помагала код зидања. За врло кратко вријеме бијаше град до заглавног камена готов и млађи брат науми мало да почине, ма да га је сестра опоминьала, да се одмара тек пошто посао сврши. Услиједтог одмора изгуби окладу, јер док се он још са сестром препирао, хоће ли се одмарати или не, поче водоводом, коме се рушевине и данас још виде, тећи вода Цема у Дукљу. Тако је оклијевање братово било кобно по сестру и она покуша, да се спасе бијегом. Дукљан, видећи се превареним, извади три каменице из братова града, да их баци за бјежећом сестром. Један камен — *Guri Dukjanit* — (сравни горе у овој радњи) паде на поље Тузи, други на Вуксан Лекај а трећи се изгубио. Бјегуница се пако код Раше претворила у камен а Дукљана проклео је Бог и то проклетство и данас још тереши земљу, у којој становаше.

Мислим, да се не варам, ако држим, да је Дукљан идентичан са Диоклецијаном.

---

[1]) Држимо као Niederle, Riedel и Reinecke, да су минцуше кошараста облика германске. Сравни: Niederle: „Bemerkungen zu einigen Charakteristiken der altslavischen Gräber". Mitt. d. Anthrop. Ges., Wien, 1894. — Reinecke: „Studien über Denkmäler des frühen Mittelalters". На озн. мј., 1899. — Riegl: „Pferdeschmuck aus Westungarn". Jahrbuch d. Zentralkomm., 1903. — Ebert: „Frühmittelalterliche Helme vom Beldenheimer Typus". Prähist. Zeitschr., св. I., 1909. — List: „Spangenhelm von Vid". Jahrbuch d. Zentralkomm., Wien, 1903. — Šmid: „Das Gräberfeld bei Krainburg". На озн. мј. 1907. — Ivaničević: „Die Trešnjevske Gradine und die Vukova Megja". Wiss. Mitt., 1899., стр. 656. и 657.

И традиција Шалнања и Клементинаца те Ругова, који су сродни Клементинцима[1]), даначе и традиција Тхача и Мирдита сјећа се донекле предсловјенске периоде, јер вели, да је нутрина сјеверне Албаније била некоћ прије „каурског вакта“ (т. ј. прије Словјена) настањена од Латина а Мердита и Тхач бар дјеломице од *Goga* (Румуна).

Остале трагове Румуна на западном Балкану прослиједили су Јиречек[2]) и Бартолди[3]) те упућујем на њихове радње, а што се тиче сјеверне Албаније, споменуо би само ово: Крај око римскога каструма у Маршењту бијаше, како ми причаху у Козану, настањен од „старих“ Кастрата *(Kastrati i Motšm)* прије него ли га населише прадједови већега дијела садашњега племена Кастрати, кому барјактарска фамилија и данас још стоји у Маршењту, а необично име племена Кастрати јамачно потекло је од римскога *castrum,* јер и римски *castrum* у Вигу зове се данас *Kastr* а овај се назив уопће у Албанији врло жилаво очувао. Ако по овоме пођемо корак даље, могуће је, да је и по које друго арнаутско племенско име старије него ли његови данашњи носиоци[4]).

Као ови римски табори задржаше у Скадарском Вилајету и гдјекоје ријеке и потоци крај римске војничке цесте име, које по звуку сјећа римскога. Тако ћу подсјетити на поток Риоли *(rivulus)* недалеко Цине[5]) и на ријеку *Valbona*[6]) на путу у Ђаковицу. Недалеко Селите има *Valmora* (ср. рум. *Valea-mare,* т. ј. велика долина) а недалеко варошице Плаве[7]), чије би име довео у свезу са именом римских царева Флавијеваца, познајем брдо ро имену *Maja Romanit. Valmora* занимива је с тога, јер је и Барлетиус[8]) спомиње као Валми.

Све ове данас још живе успомене показују на предсловјенски романизовани народ. Једна традиција у Душману вели, да је тврђава Калаја Далмачес освојена иза крваве битке а њен краљ да је прије, него ли је побјегао, закопао силно благо. Штета је, што народ не зна имена освајачева, али пошто између 800. и 1400. није у нашем подручју било другог новог народа осим Словјена, ваља разорење овога града јамачно и града *Šurdhe* њима приписати.

И напис из Шурдхе M S Ь ⋉ I ⋉ A R I I ≡ T ≡ P ≡ ≡ T O S A N S B I E као и несловјенски натпис A N ⋊ O H O Θ H I C E R могу се тумачити као сачувани раноалбанешки, односно касно-илирски језични споменици. Пошто по Брокарду знамо, да су Арнаути око године 1332. имали додуше свој језик али латинско писмо[9]) и да је на крају старога вијека арнаутски језични глас, који одговара грчком Θ а у латиници се транскрибира са *th*[10]), онда није зачудно, ако на арна-

---

[1]) Nopcsa: „Aus Šala und Klementi. Zur Kunde der Balkanhalbinsel“. Sarajevo, 1910., стр. 32.

[2]) Jireček: „Die Romanen in den Städten Dalmatiens“. Denkschr. d. Akad. d. Wiss., phil.-histor. Klasse. Wien, 1901.

[3]) Bartoldi: „Das Dalmatinische“. Schriften d. Balkankommission d. Akad. d. Wiss., Wien, 1906.

[4]) Thallóczy: „Tanulmányok a balkan köréből“. Szemle. Budapest, 1901., стр. 324.

[5]) Ippen: „Die Gebirge des nordwestl. Albaniens“. Abhandl. d. k. k. geogr. Ges., Wien, 1908., стр. 18.

[6]) Liebert: „Aus dem nordalbanischen Hochgebirge. Zur Kunde der Balkanhalbinsel“. Sarajevo, 1909., стр. 12.

[7]) Hecquard: „La Haute-Albanie“. Paris, 1858., стр. 108.

[8]) Hahn: „Reise durch die Gebiete des Drin und Wardar“. Denkschr. d. Akad. d. Wiss., Wien, 1867., стр. 298., опаска 2.

[9]) Durham: „High-Albania“. London, 1909., стр. 5.

[10]) Kretschmer: „Die secundären Zeichen des griechischen Alphabetes“. Mitt. des k. deutschen Archäolog. Institutes“, Athen, 1896.

утском напису из почетка средњега вијека наилазимо заједно Θ и K. Исто тако занимиво као и слово Θ је други знак ⋉, који додуше на напису из добе сеобе народа није необичан. Пошто на напису из *Šurdhe* два пута виђамо прави A, а тај знак нема ни на словјенском ни на латинском напису из *Čaf Kišs*, ваља нам и у том знаку и у знаку Π из *Šurdhe* назријевати типно арнаутске знакове. Да су се Арнаути у Јужној Италији око 1500. служили посебним, додуше предајом не сачуваним словима, знамо по алфабетима, које су описали Хан[1]), Гајтлер[2]) и Пекмези[3]) и које је већ Криспи[4]) обрадио.

Није још установљено, да ли су стари Далмате потиснути са дувањскога поља у Херцеговини[5]) на Дрин а Лабеати са Скадарског блата (*lacus Labeatis*) на југ, гдје живе као Љаби; али услијед словјенске инвазије чини се, да је то врло вјеројатно, јер Далмате, потиснути од Словјена из своје познате постојбине на југ, могли су у том случају запосјести предио Лабеата а ове потиснути даље на југ. Већ је Рихтер[6]) наслутио, да су илирска племена на тај начин потиснута на југ. У том би случају Калаја Далмачес представљала — дакако опрјечно мнијењу Трегеровом[7]) — тек кршћанско заклониште далматског племена. Можда су исти Далмате и висове над Пуком окрстили старим горским именом из своје бивше домовине *Terbuni*, јер би се само тако најлакше протумачила коинциденција имена *Dalmata* и *Terbuni* у Херцеговину и на Дрину.

Пошто су Словјени, освојив Калају Далмачес, дакле изм. 800. и 1400. дуго времена владали Скадарским вилајетом и та успомена на ту туђу владавину још и данас живи у реченици „*vakt Kaurit*“ није зачудно, ако ту осим некадањег православља, којега су се тек Балшићи одрекли, налазимо и трагова словјенског мјесног називља. Ту ћу само упозорити на „Језерце“ у срцу сјевероалбанских Алпа, на пећину *Špela Bejobuks* („Пећина Бјеловука“) код Топлане, на „варош“ звану махалу код Љеша и на брдо *Porun* код Пулата, које је можда прозвано по словјенском громовнику.

Словјенски трагови у Мердитâ потјечу од прилике из исте добе, али их неби приписао српском, него бугарском дојму. Ипен[8]) додуше мисли, да може негирати сваки бугарски дојам у сјеверној Албанији, односно у Мердитâ.

По Барлетовој биографији Скендербега знамо, да је Петар Перлати, који је како му име показује, поријеклом из Перлата у *Ktheli*, био православне а не римске вјере[9]), прем је велики дио сјеверних Арнаута у години 1250. прешао на католицизам, јер Барлети изрично каже, да је био протосинђел једног манастира у Матји[10]) а не опат. Већ то доказује, да је у близини Мердита било православног свећенства, а православно свећенство у оно доба, гдје још не служи

---

[1]) Hahn: „Albanesische Studien“. Wien, 1853.

[2]) Geitler: „Die albanesischen und slavischen Schriften“. Wien, 1883.

[3]) Jagić: „Reisebericht von Dr. Pekmesi. Sitzungsber. d. k. Akad. d. Wiss., Wien, 1901., стр. 39.

[4]) Crispi G. ex Hahn: „Albanesische Studien“. Wien, 1853., св. I., стр. 297.

[5]) Patsch: „Arch.-epigr. Untersuch. d. röm. Provinz Dalmatien“. VII. св. Wiss. Mitt., 1909., стр. 130., сл. 22. — Tomaschek: „Vorslavische Topographie der Bosna“. Mitt. d. geogr. Ges., Wien, 1880., стр. 506.

[6]) Richter: „Beiträge zur Landeskunde Bosniens“. Wiss. Mitt., 1907., стр. 427.

[7]) Traeger: „Begräbnispl. u. Tumuli in Albanien“. Zeitschr. f. Ethnol. (Verh.), Berlin, 1901., стр. 49.

[8]) Ippen: „Die Gebirge des nordwestlichen Albaniens“. Abh. d. k. k. geogr. Ges., Wien, 1908., стр. 58.

[9]) Hahn: „Albanesische Studien“. Wien, 1853., стр. 324.

[10]) Barletius ex Ippen: „Denkmäler verschied. Altersstufen in Albanien“. Wiss. Mitt., 1907., стр. 26. — Ippen: „Die Gebirge des nordwestlichen Albaniens“. Abhandl. d. k. k. geogr. Ges., Wien, 1908., стр. 51.

политичкој пропаганди, увјетује бар трагове народа исте вјере. Други индиције за православни уплив налазим у једном крижу, што га је Павао Дукаџин даровао некој цркви, који је нађен у Орошу те је Гелчић, а по њему и Ипен препознао, да је православан. Ипен, који, како се чини није знао, које је вјере био Петар Перлат, тумачи си провенијенцију православног крижа у Орошу тако, да је то био или плијен Мердита или, „да им га дароваше Турци". Хипотеза, да је то плијен не користи нам много, јер би и у том случају тај криж Павла Дукаџина био дарован којем протосинђелу, који му је био пријатељ, а друга хипотеза, да је то дар Турака, готово нема смисла, јер није ми познат ни један случај, да би Муслимани спремали предмете православног обреда у ту свр̀ху, да их дарују католицима.

Уз ове јаке аргументе, што нам их даје вјера Петра Перлата и православни карактер крижа Павла Дукаџина, долази и традиција, која додуше није овјеровљена, да су Мердите потомци Бугара[1]). У том би случају Дукаџинов крст био баштина бугарске кнежевске породице, а да Мердите носе доламу, могло би се онда тумачити тиме, да су они наслиједовали ношњу својих кнезова.

Други један доказ томе, да је међу Мердитама било бугарског дојма, налазим и у томе, да крај ријеке Фандине има једна *„Kula Buldžerit"* [2]), што би превео са „бугарска кула" те би могла бити једна од сјеверних утврда некадањег бугарског царства. Ипен додуше врло просвједује против тога, да се *Buldžerit* изводи од *„Bulgar"*, али и против овога протеста имам изнијети неколико аргумената. Опазио сам наиме, да се у Мердита свако скадарско *g* ослабљује у *gj* а свако *gj* у *dž*[4]) па зато Мердите изговарају *„gur"* (камен) као *gjur* а *„Gjon"* (Иван) као *Džon*. Из тога разлога држим, да је у читавој Албанији, осим у једном крају искључено, да би се туђа ријеч *Bulgeri* претворила у *Bulgjeri* а послије у *Buldžeri*, а једини крај, гдје би то било могуће, јесу Мердита. У осталом, већ је и Хан изрекао могућност, да је било бугарских насеља у Мердита[5]).

На словјенски уплив међу Мердитама упућује и то, да тако оштар проматрач, какав је био Хан село „Орош" зове „варош"[6]), што је свакако вјероватније него ли Pouqueville-ов посве озбиљно изнесена деривација од *„Au Rocher"* [7]).

Тако смо могли прослиједити корак по корак од халштатске добе па до добе словјенске превласти узмицање илирског живља. Гдјекоји нам писци зајамчују[8]), да је било од 1300—1400 још Арнаута у Пулату, из околице Драча познате су нам Харфове глосе[9]), догођаји Скендербегова времена описаше многи писци са мањим или већим успјехом, а нама остаје још једино задаћа, да данашње Арнауте доведемо у свезу са онима, који су живјели око 1300. У ту нам се сврху ваља оријентирати у данашњим етнографским приликама Скадарског Вилајета. Већ је

---

[1]) Gopčević: „Oberalbanien und seine Liga". Wien, 1881., стр. 320.

[2]) Nopcsa: „Das katholische Nordalbanien". Wien, 1908. (карта). — Ippen: „Die Gebirge des nordwestlichen Albaniens". Abhandlungen der k. k. geographischen Gesellschaft. Wien, 1908., стр. 58.

[3]) Ippen, на озн. мј. стр. 53.

[4]) Nopcsa: „Das katholische Nordalbanien". Wien, 1908., стр. 6.

[5]) Hahn: „Albanesische Studien". Wien, 1853., св. I., стр. 311.

[6]) Hahn: „Reise durch die Gebiete des Drin und Vardar". Denkschr. der k. k. Akad. der Wiss., philos.-hist. Klasse, Wien, 1867. (карта).

[7]) Ex Degrand: „Souvenirs de la Haute-Albanie". Paris, 1901., стр. 137.

[8]) Bartoldi: „Das Dalmatinische". Schriften d. Balkankomm. d. Ak. d. Wiss". Wien, 1906., стр. 193.

[9]) Bartoldi: На нст. мј. стр. 212. и 213.

Трегер нагласио различност, што се опажа у описима Арнаута у разних путника[1]). Глик[2]) је истакнуо разноликост, која је произашла проучавајући краниолошки материјал. Сва ова протусловља нестају, ако престанемо сматрати мале скупине, у које услијед забитности појединих крајева у сјеверној Албанији природним начином распадало домаће житељство као јединице и ако појединце описе и мјерења лубања локализујемо.

У крајевима, гдје је *radius* мобилности одрасла човјека мањи од 10 *km* т. ј. гдје се муж и жена у нормалним приликама не удаљују даље од 10 *km* од свога прага а гдје код 15. *km* за њих почиње већ туђина и гдје се услијед егзогамних женидбених обичаја узимљу само припадници истога племена међу собом, што нијесам ја сам него су већ и Трегер[3]) и други путници опазили, ту није чудо, ако свуда настадоше мање локалне расе, које се и језично и по физичном хабитусу оштро луче, тако да њихов типус и домаћем свијету упада у очи. Странац са мало вјежбе знаће по облику лица, лубање и др. разликовати Љешана или сродна му Мердита од Шалњана или чак од Малсора велике Малсије. Један посве прост човјек, Кастрата, казивао ми је, да момци из *Theta* узимљу тако дуго жене из Боге, да већ скоро посве наличе људима из Боге.

Истом ако се уважи могућност егзистенције локалних пасмина и ако се по захтјеву Трегеровом градско житељство Скадра, Призрена, Ђаковице и Пећи код етнографског проучавања мимоће[4]), моћи ће се досадањи податци о тјелесном устројству Арнаута просудити. Глик[5]) и Трегер[6]) изнијели су доста практичну збирку свега, што је досада приопћено о вањштини Арнаута. Нас ту занимају слиједећа дата аутора, изнесена алфабетским редом:

Бекр[7]): Геге су тамнооки, жуткасте до тамне боје пути. Међу Мердитама има често црних очију.

„*B*“[8]): Овај анонимни писац описује Мердите као људе средње величине са тамним очима и косом.

Буе[9]) мисли, да међу Гегама има претежно црне до смеђе косе.

Бротн[10]) описује Арнауте општенито, да имају јака прса, дуги врат, дугољасто овално лице, очи да су им живахно модре до сивкасте а ријетко црне. Нос је висок, раван, обрве су сведене а боја пути је бијела.

Циприен Робер[11]) вели, да су сјеверни Арнаути малена стаса, очи да су им сиве до модре, опажа слабе обрве, свјетлу, често плаву косу, дугољасту главу, танак нос, плоснато чело, дуги врат и јако избочена прса.

Глик[12]) налази међу Арнаутима из околице Призрена и Ђаковице и међу племенима, која живе јужно од Призрена, те су веома измијешани са Словјенима,

---

[1]) Traeger: „Mitteilungen und Funde aus Albanien“. Zeitschr. f. Ethnol., Berlin, 1900., стр. 38.

[2]) Glück: „Zur physischen Anthropologie der Albanesen“. Wiss. Mitt., 1897., стр. 371. и 402.

[3]) Traeger: На озн. мј. стр. 41.

[4]) Traeger: На озн. мј. стр. 41.

[5]) Glück: На озн. мј. стр. 366.

[6]) Traeger: На озн. мј. стр. 34.—37.

[7]) Baker ex Traeger: „Mitt. u. Funde aus Albanien“. Zeitschr. f. Ethnol., Berlin, 1900., стр. 35.

[8]) B.: „Das Land der Merditen“. Ausland, 1891., стр. 437.

[9]) Boué: „Die europäische Türkei“. Wien 1886.

[10]) Broughton ex Träger: „Mitt. u. Funde aus Albanien“. Zeitschr. f. Ethnol., Berlin, 1900., стр. 34.

[11]) Cyprien Robert: „Les slaves de Turquie“. Paris, 1844., стр. 122.

[12]) Glück: „Zur physischen Anthropologie der Albanesen“. Wiss. Mitt., 1897., стр. 365.—402.

народ средње висине, дјеломице плав, већином смеђе до тамне косе и тамне пути са 13% долихоцефала, 40% мезоцефала, 33% брахицефала и 13% хипербрахицефала. Девет лубања из другога краја, наиме из Делбиништи и Каваје једноличније су, јер ту има 7 брахицефала а 2 хипербрахицефала, који сви имаду уско лице.

Гризебах[1]) нашао је у Дукађина тамножуту боју пути.

Хан[2]) имао је прилике, да код Карме види много голих Арнаута. Своја опажања сабрао је у томе, да је у одраслих нашао претежно мрку косу а у дјеце често плаву. Црна коса се мање налази а посве црна врло ријетко. Црвене косе никако није видио. Боја пути вели, да је на покритим дијеловима тијела око паса у свјетлијих индивидуа нешто жућкаста а у тамнијих прелази у смеђасту боју. Сјеверњачку, ко млијеко бијелу боју, није нашао нигдје а није нашао ни атлетских стасова. Нормална висина бијаше претежно средња.

Лехер[3]) описује Арнауте као ониске људе, једра стаса, широке главе, јака затиока, полусмеђе косе, црних очију и глатке косе.

Лихтенберг[4]) вели, да су скадарска племена тамних очију и смеђаста лица.

Писко[5]) нашао је међу 572 скадарске школске дјеце 275 црнокосих. 172 смеђе а 125 плаве косе. Од 296 дјеце, којима је испитао боју очију, било је 184 смеђих очију а 112 сивих и плавих.

Питар[6]) измјерио је неколико Арнаута, који су по мом мишљењу Дибранци порijеклом из Добруџе, те је нашао и долихоцефалних и брахицефалних глава, претежно тамну косу и тамне очи а истиче, да мјешавина долихоцефала са брахицефалима одаје мјешавину пасминску.

Pouqueville[7]) налази, да сјеверни Арнаути имаду црне очи и тамнију пут него ли Тоске, попрјечну им висину означује са 1780 *mm*. Вели, да су мишичави. Прса су им широка, ноге танке, подкољенице мале а врат је по његовом опису дуг и мршав.

Тозер[8]) вели општенито, да су Мердите ониска стаса.

Вирхов[9]) мјерио је једну мердитску лубању, која је припадала врло високом човјеку, а била је брахицефална.

Вајсбах[10]) нашао је, да су Арнаути брахицефални а попрјечно 1664 *mm* високи.

Ксиландер[11]) је чуо, да нека племена имаду плаве очи и плаву косу.

---

[1]) Griesebach: „Reise durch Rumelien". Göttingen, 1841., св. II., стр. 328.

[2]) Hahn: „Reise durch die Gebiete des Drin und Vardar". Denkschr. der k. k. Akad. der Wiss., philos.-histor. Klasse. Wien, 1867., стр. 46.

[3]) Löher: „Die Albanesen". Deutsche Revue, 1885. (по Трегеру).

[4]) Писмо Лихтенберга Вирхову у Virchov: „Zur Kraniologie der Illyrier". Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften, Berlin, 1877., стр. 773.

[5]) Pisko: „Aufnahmen der Haar- und Augenfarben bei albanesischen Schulkindern". Zeitschr. für Ethnologie (Verhandlungen), Berlin, 1904., стр. 562.

[6]) Pittard: „Contribution à l'étude, anthropolog. des Albaniens". Revue de l'École d'Anthropologie. Paris, 1902., стр. 241. и даље.

[7]) Pouqueville: „Voyage dans la Grèce comprenant la description ancienne et moderne de l'Épire" etc. Paris, 1820./21.

[8]) Tozer H. F.: „Researches in the highlands of Turkey includ. visits to mounts Ida, Athos, Olympus to the Mirdite Albanians etc.". London, 1869., св. I., стр. 293.

[9]) Virchow: „Zur Kraniologie der Illyrier". Abhandl. d. Akad. d. Wiss., Berlin, 1877., стр. 776.

[10]) Glück: „Zur physischen Anthropologie der Albanesen". Wiss. Mitt., 1897., стр. 366.

[11]) Xylander ex Traeger: „Mitteil. u. Funde aus Albanien". Zeitschr. f. Ethnol., Berlin, 1900.

Зампа[1]) нашао је, да су сјеверни Арнаути хипербрахицефални и да имаду тамну пут.

Много важнији него сви ови подаци јесу они, што их имамо захвалити истраживачу Албаније дру. Трегеру. Он је био први, који је упознао потребу, да ваља поједине антрополошке описе Арнаута локализовати[2]). Он је Гликов призренски материјал критички уредио[3]) а као позитивни резултат из замршеног обиља арнаутских облика излучно је тамну пасмину[4]), коју је упознао као мале, ониске људе са широким лицем и црном косом. Као њихову домовину нашао је Задриму до Љеша и до брда Мердита[5]).

Најновије податке за физичку антропологију Арнаута захваљујемо госпођи Дурхам[6]). Ова оштра проматрачица разликовала је као и Трегер у Скадарском Вилајету два типа: један висок са сивим до плавим очима и смеђом до свјетлом бојом, дугољастим лицем, косо спуштеним обрвама и карактеристично дуље савитим носом (стр 109.) и други тип тамномањаст, ониска стаса, широка лица, мрком до црном косом, равним, често преко корјена носа сраштеним обрвама и равним, релативно ријетко савитим носом. Овај се тамни ониски тип разликује лахко од тамног југословјенског висока стаса (стр. 164.). Шкрели (стр. 50.), Хоти а дјеломпце и Мертури (стр. 242.) припадали би свјетлом, Шлаку а дјеломице и Душмани (стр. 164. и 166.) представљали би тамни тип. Мердите (стр. 323.) и Пулати (стр. 109.) су мјешовит народ а свјетли тип био би ту размјерно риједак. Старосједиоци у Шали припадали би тамном типу (стр. 123.).

Премда сам се одвеђ занимао у Албанији за друге студије те нисам могао свраћати своје позорности како треба и на етнографско проматрање, мислим ипак, да сам неодвисно од госпође Дурхам упознао у Скадарском Вилајету ове чињенице:

Име *Malsor* припада према локалном обичају житељима некадање Зете *(Zedda)* а то се слаже тиме, да сам опазио, да ова племена говоре о јужнијим као о туђинцима. Под именом Мердита разумијевам, слиједећи народни обичај, у ширем смислу она племена, која су се одазвала заповједи Пренк паше, а у ужем смислу употребљује се то име за три стара барјака Мердита и то за Ороши, Спачи и Кушнени. Као опће име за сва племена, која станују између Мердита и Малсора, може се употријебити име Дукађин а неће се тиме починити велика погрјешка. У колико ова раздиоба, по свакдањој пракси изведена, има своје етнографско оправдање, види се из слиједећега[7]).

Трегерово истицање црног типа и Дурхамово разлучивање мрког и свјетлог свакако је право, али ми се чини криво, у црном типу назирати продукт словјенско-арнаутске смјесе, јер прије свега знамо, да су Словјени од старине били плави[8])

[1]) Zampa: „Anthr.-ethn. Vergleiche von Apulien". Zeitschr. f. Ethnol., Berlin, 1886., стр. 223.—225.

[2]) Traeger: „Mitteilungen und Funde aus Albanien". Zeitschr. f. Ethnol., Berlin, 1900., стр. 42.

[3]) Исти, на овн. мј. стр. 39.

[4]) Исти, на овн. мј. стр. 40.

[5]) Исти, на овн. мј. стр. 41.

[6]) Durham: „High-Albania". London, 1909.

[7]) Ако има протусловља између мог садањег разлагања и оног од 1908., разлог је у томе, што данас располажем обилнијим опаскама, која пријашње публикације модификирају. — Норсва: „Das katholische Nordalbanien". Wien, 1908., стр. 31.

[8]) Niederle: „Neuentdeckte Gräber von Podbaba". Mitt. d. Anthrop. Ges., Wien, 1872., стр. 7. и 8. — Weisbach: „Die Serbokroaten Kroatiens und Slavoniens". На овн. мј., 1905. — Исти: „Die Hercegoviner". На овн. мј. 1889. — Županić: „Die Illyrier". Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft. Wien, 1907., стр. 22.

те би њихова примјеса морала да учини Арнауте свјетлијим а не тамнијим, друго, словјенске енклаве не ће се наћи ни код Љеша ни у Задрими или чак у Перлату и Душману, гдје црни тип особито оштро иступа, него даље на сјевер од Скадра, око Бојане, дакле на мјестима, гдје сам нашао мјешовит народ, а треће припада, што је важно, баш старо житељство тамнијем типу[1]). Дурхамову раздиобу прихваћам у главноме потпуно, али ми се чини симпатичнијом раздиоба, која би дијелила народ у троје: претежно плави тип Малсора, смеђи Дукађина и црни тип *Kthela*. Моја опажања у Скадарском Вилајету уродила су овим резултатом:

Осим високих људи у околици Митровице и Призрена, који се одликују свјетлом, катkада сламнатожутом косом, бијелом пути и дугољастим лицем те сачињавају тип, који се још није могао локализовати, може се наћи врло плавих људи у Ругови и у подручју *Malsija Madhe*, сјеверно од тако званих Сјеверноалбанешких Алпа. Овом типу припадају у првом реду Клементи, Шкрели и Кастрати. Високи стас, плава до свјетлосмеђа коса, свјетлосмеђе или плаве очи, мање више савит нос, дугољасто лице, бијела кожа, миран поглед и размјерно миран темпераменат карактерише ове људе.

И Мертури спадају већином овоме типу. Нашао сам, да имаду претежно висок стас, смеђу косу, модре до смеђе а кадкада и зеленкасте очи, већином савит нос, умјерено дугољасто, али кадикад пошироко лице, умјерено брахицефалне лубање и скоро бијелу пут. Овдје тај тип али није тако чист као у Великој Малсији а фали за Малсоре често карактеристична сламнатожута коса, која зна кадкада бити и црвена.

Како је плави тип најчишћи на сјеверу, онако је црни тип најчишћи на југу. Истиче се особито у Ктхели и у љешкој Малсији, али се простире и даље на сјевер. Калмети, гдје има црни тип, настанили су Селите и Лачи из Мердите а сличан уплив могао би се опазити и у Задрими.

Са тамним типом у Селити, Перлату и Рсену слаже се прије низак стас, црна коса, чупаве, у средини често сраштене обрве, равни, кадкада шиљасти нос са лицем широким око подочне кости, брахицефалне главе и жута боја пути и тако живахним темпераментом, да се то опажа и на немирном погледу. Средње високе људе са црном косом, тамносмеђим очима, брахицефалним лубањама и живахним темпераментом налазим и у Челзи, Кармi, Мазареку а врло много и у Никају, дочим у Душману, гдје је Дурхам[2]) нашла претежно тамносмеђе очи и црну косу, нашао сам додуше тамносмеђе очи и сва остала обиљежја тамне расе али већином тамносмеђу косу.

Чини ми се, да је најподесније, да се за племена *Thači*, Шлаку, Шала и Комани установи трећи тип, који би представљао мјешавину прећашњих. Барјак *Thači* одликује се свјетлосивим до смеђим, али кадикад и зеленкастим очима, смеђом, у младости често плавом косом, бијелом пути и средњим стасом. Шлаку има црну до смеђу косу (уз потоњу налазе се често плави брци), очи су претежно свјетло-смеђе, сивомодре, до сивозелене, лице је прилично широко а лубање су брахицефалне. У Шалњана нашао сам често смеђу, у младости плаву косу, сиве, сивкастозелене или свјетлосмеђе очи, велик, често савит нос, прилично широка лица, брахицефалне лубање и бијелу пут, а уз то нашао сам и представникâ

[1]) Durham: „High-Albania". London, 1909., стр. 123., 189.

[2]) Исти, на овн. мј. стр. 164., 166.

тамног прнооког типа, жуте пути. У једном дијелу Никаја и Комана нашао сам такођер широка лица, сиве до сивкастозелене или смеђе очи и средњи стас.

Велики предио Мердита још није испитан, али се и ту може наћи представника свих трију типова, особито другога, дочим је плави најређе заступан. Преглед о томе приказује нам на крају приложена етнографска карта.

Исте типове, које смо могли установити на размјерно маленом подручју Скадарског Вилајета налазимо и у Србији. Виаземски[1]) мисли, да је тамо тамни елеменат чисто српски а плави да репрезентира туђу примјесу, али на жалост прешућује коју. Наше искуство у Скадарском Вилајету дакако доказује баш противно. Ако само погледамо на етнографску карту Србије, рецимо на Саксову[2]), и сравнимо са Виаземсковом, наћи ћемо, да на овој потоњој тамни елеменат баш тамо доминира, гдје ћемо на првој наћи Арнауте. Парадоксон, да баш ондје превлађују Арнаути, гдје Виаземски налази најчишћи „српски" тип, дочим у крајевима, гдје се и данас говори словјенски, као на Косову и у Метохији, имаде плаво житељство, најбољи је доказ, да је овај назор неисправан.

И у народном карактеру оних крајева, гдје је црни тип најчишћи, дакле у Мердити, Кхтели, Селити и Бишкасу, може се опазити разлика од плавог типа, јер, прем је у свих сјеверних Арнаута, били они „дивљи" или цивилизовани, главна црта народног карактера необуздано славохлепље те нису кадри, да „особну корист подреде опћим интересима" (Siebert, Albanien, Веč, 1910. str. 58. u Вајсовој Weltgeschichte), ипак налазим, да су већина припадника тамне пасмине, без обзира, да ли им је тло родно или неродно, разбојници[3]), којима је разбојство у пеку руку шпорт а не занат, дочим тога у плавих не ћемо наћи Занимиво је то, да Малсори предбацују овуману и смеђим Шалњанима, прем се ови у том виду врло одликују од Мердита и Селићана. Дурхам спомиње неодвисно од мене и потврђује мој назор о особито крадљивом карактеру тамних Никаја ниска стаса[4]).

Сравнимо ли локалне прецизне податке, што смо их ја и Дурхамова сабрали, са досадањима, онда опажамо, како се на један пут слажу сви старији путописи. Гризебах налази на сјеверу Челза и Мердита, које сам описао као тамне, такођер тамне људе, Трозер у Мердита налази исто. Гликове мјере лубања из Делбиништа одговарају, како сам се освједочио, такођер тамошњем црном типу те се слажу са Замписим описом.

Пошто смо, како се разабире из овог потањег разматрања између, племена Малсије Мадхе и племена, која станују јужно крај пута из Скадра у Призрен, упознали и у физичном и у психичном погледу разлику, ваља нам ову разлику протумачити. Пошто се мердитски тип протеже од Кхтеле према Матји а све постаје изразитијим и пошто знамо, да је кратки религиозно-политички дојам Бугара за бугарских царева сезао до Мердита а словјенски дојам да баш у ове крајеве није доспио, као што је даље на југ доспио, гдје имамо плави народ, који је по Зампи био под дојмом хеленско-епиротским[5]) и ако уз то помислимо на

---

[1]) Wiazemsky: „La coloration des cheveux et des yeux et de la peau chez les Serbes". L'Anthropologie, Paris, 1909. Карте на стр. 359. и 361., Resumé на стр. 370.

[2]) Sax: „Ethnographische Karte der europäischen Türkei". Mitt. d. Wiener geogr. Ges., 1876., таб. III.

[3]) Steinmetz Karl: „Von der Adria zum schwarzen Drin". 1908., стр. 63. и 64.

[4]) Durham: „High-Albania". London, 1909., стр. 196.

[5]) Zampa: „Anthr.-ethnogr. Vergleiche von Apulien". Zeitschr. f. Ethnol., Berlin, 1886., стр. 218.

Вајсбахов[1]) плави српско-хрватски тип и на Зампин[2]) тамни барбарско-илирски, онда већ a priori можемо да се сложимо са Зампом, те да држимо тамни, прекомјерно брахицефални, ониски мердитски тип старијим. Нас више не занима питање, које ли је примитивни тип, него друго питање: јесу ли плава племена, која живе на путу између Скадра и Призрена Арнаути или Словјени и одакле су дошли у садању постојбину.

Премда нам се чини нерјешивим ово питање, јер нам фале писмени споменици, ипак ће се можда ријешити, ако се сјеверна Албанија помније проучи и ако се осврнемо на локалне традиције, јер се ту ради срећом о релативно младим догађајима, који још великим дијелом живе у успомени на мјесту живућег народа. Племенске приче појединих арнаутских племена додуше већ су давно приопћене[3]), али пошто ту нема годишњих бројака, није било могуће поједине згоде, које приче описују, кронолошки установити и довести у свезу. Сабирући стрпљиво обитељска родословља, како сам у пријашњој радњи обећао, могу сада да установим племенске приче појединих арнаутских племена према генерацијама. Предпостављајући, што је и у Албанији покусима доказано, да је попрјечни живот једне генерације 33 године, могу осим тога број генерација замијенити и округлим бројевима и долазим на основу тога до слиједећих хисторијских доста занимљивих података. Најстарије племе у нашем подручју несумњиво је племе Бериша, којему се родословље прослиједује сигурно до 1370. а вјеројатно и до 1270. По Дурхаму потјечу садањи Црногорци у Кучима од Бериша[4]). Свакако је то било прије 400 година, јер је већ онда један од праотаца Кирија одселио од Куча а за њим се око 1600., за вријеме Бушатлије, повео праотац садањих Кастрата[5]). Прије 330 година одијелише се Мертури од Бериша те се настанише на јужном обронку Корје. Год. 1570. били су *Thači,* који су прије 430 година, дакле око 1570. кренули из Муречара у Црној Гори још у Кодер Геге, али касније, око 1640., кренуше на Ибаљу и дођоше тако у колизију са Беришама, који су ове предјеле били отели Латинима. Борећи се за земљу надјачаше Тхачи као јачи, Берише морадоше оставити Ибаљу те се задовољити са садањим земљиштем. Трагови тог некадањег непријатељства још се и данас виђају.

Велика, на жалост неустановљена старина има се приписати и Черетима код Пуке. Традиција о њима вели, да је племе сродно са *Betiići* ма и са аутохтоном кућом Первези-а у Челзи.

Топлана и Шлаку могу своју лозу прослиједити као и Гаши до год. 1450., када су, како се вели, доселили из Васојевића у Албанију. Топлана је прадјед племена Фрок Колас, које је око 1600. из Ибаље одселило у Копрати; од Шлака потјечу обитељи Бушале, које живе у Челзи дјеломице настањеној од чобана из Кчире.

О Душманима сазнао сам, да се од њих још прије 350 година одијелише Черети код Вилце и да је то племе потиснуло из садање постојбине *Lumbardhe,* сродне Топланима. Пошто је прије седам генерација један дио данашњих *Dardha*

---

[1]) Weisbach: „Die Serbokroaten Kroatiens und Slavoniens". Mitt. d. Anthrop. Ges., Wien, 1905.

[2]) Zampa, на озн. мј. стр. 216.

[3]) Hahn: „Albanesische Studien". Wien, 1853., стр. 183.—194. — Hecquard: „La Haute-Albanie". Paris, 1858. — Gopčević: „Ober-Albanien und seine Liga". Wien, 1881., стр. 569.—577.

[4]) Durham: „High-Albania". London, 1909., стр. 43.

[5]) Hahn, на озн. мј. стр. 188.

из Кабаша одвојио, населило је такођер туђе племе Кабаши њихово подручје, јамачно већ прије 250 година. И традиција прича, да су Кабаши истом послије Душмана дошли у земљу.

Велико је крвно сродство између правих Мердита и племена Ороши, Спачи и Кушнени, али нам на жалост фале генеалошки податци за установљивање старине, Шоши, који држе да су као и Шалњани у крвном сродству са Мердитама, кажу да су прије 330 година, пошавши из Кармe на Гури Лекс, населили Души на потоку Гомсиче и Карму на Дрину. У Мили веле, да су се Шалњани, селећи се на сјевер, неко вријеме зауставили. Прије 480 година раздијелили су се по Дурхаму[1]) Шалњани у три групе кућа а њихов долазак у садању постојбину, гдје су нашли Латине, иде према томе у вријеме прије овога. Гојани и Суме и племена око Љеша мисле такођер, да потјечу од Мердита а да су житељи из Калмета потиснути оданле од људи из Селите а они из Лача од људи из Спача, то сам већ споменуо.

Племена Хоти, Никај, Шкрели, Клементи, Кастрати и један дио племена Груда потјечу из краја, гдје се данас говори словјенски. Дурхам[2]) слично као и Хан, који је прије 60 година казао, да је прошло 11 генерација[3]) од када се прадјед Хота, Гег Лазар, из Босне доселио, вели да је од онда прошло 13 генерација. Гег Лазар имао је више дјеце, од којих потјечу Пипери, један дио Тријепша и Крајсничи. Ника, прадјед Никаја, који су били у сродству са некад арнаутским Васојевићима и са Крајсничима и који је био по Дурхаму потомак а по мојим истраживањима брат Красе, живљаше такођер прије 13 генерација а то доказује, да је сродство између Нике и Красе, што га је Дурхамова пронашла, криво или да би ваљало предпоставити, да је Гег Дазар живио неколико генерација прије. Пошто су се Трабојне и Куше по Хану врло рано, а по мојим истраживањима прије 12 генерација одвојили, сумњао би раље у вијест Дурхамову о сродству, јер иначе се не би ни остали податци слагали, да је Гег Лазар дошао тек иза градње цркве у Груди, која је прије 380 година сграђена у земљу.

Како се разабире по једној од Хернеса[4]) код Фоче обретеној племићкој гробници Васојевића, селила се и група Ника-Васојевићи-Крајснич такођер према југу а фустанела, која се вића на тој гробници, показује етнографску сродност са Арнаутима.

По Дурхамовој[5]) досцјели су Шкрели из Босне у Албанију, али код тога ваља имати на уму, да се традиционални појам Босне не подудара са данашњим политичким појмом а с тога разлога могли су Шкрели потјећи исто тако из Новог Пазара, као и из сјеверницих крајева. Нисам могао сазнати поближе о себи Шкрела; сигурно је само то, да је то било прије 300 година, јер већ прије 270 пасли су Шкрели своју стоку на брду Мали Ренцит.

Из старе Босне, то јест из краја око Гусиња, потјече и племе Клементи, које је прије 360 година било сродно са Руговом, а то племе сједило је дуље у

---

[1]) Durham, на озн. мј. стр. 123. — Nopcsa: „Aus Šala und Klementi. Zur Kunde der Balkanhalbinsel". Sarajevo, 1910., стр. 31.

[2]) Durham, на озн. мј. стр. 68.

[3]) Hahn: „Albanesische Studien". Wien, 1853., стр. 185.

[4]) Hoernes: „Altertümer der Hercegovina". Sitzungsber. d. phil.-hist. Klasse d. Akad. d. Wiss. Wien, 1882., стр. 836.

[5]) Durham, на озн. мј. стр. 46.

својој постојбини него ли племе Кастрата, које је по Хану[1]) године 1640. доселило из Куча.

Груде, од којих један дио по Дурхамовој[2]) потјече из Берише а другије прије 300 до 400 година доселио из Херцеговине, помножало се још неким фамилијама, којима је прадјед прије 400 година дошао из Суме у Груду те спада као и Планти, са својим житељством из Селца, Мертура, Мализија и аутохтоним живљем, те Кири (са фамилијама из Куча и Пећи) па Коплику и Дришт међу она племена, која су етнографски врло измијешана. Старосједиоци су неке обитељи у Кастрату, у Цајју, Шкрелу и Шали и четири обитељи у Реци и Лоји, који је прије 350 година настањено већином дошљацима из Пулата и Шлака. Припадници племена Боби, које је географски веома разасуто и коме се останци налазе још у Шали и Фирзи, мисле, да потјечу из Широке код Скадра.

Распознаје се сугласно са Дурхамовом[3]), да су многа арнаутска племена на сјеверу Дрина дошла око 1400 у Скадарски Вилајет из данашњег словјенског, црногорског и рашког краја а многа да су настала тиме, да су се разни елементи спајали. У подручју око *Proni thata* морадоше дошљаци потиснути словјенско (босанско) житељство а иначе нашли су романско-илирско пражитељство. Задњи трагови босанског житељства били би Гусињани. Адем Баба, врло наображен бекташијски шех, казивао ми је, да су Берише, Гаши, Крајсничи, *Thači*, Клементи, Шале, Шоши, Сопе, Морини и Хоти старосједилачка племена у сјеверној Албанији а истраживања, што сам их сам провео, доказују, да је бар дјеломице погодио истину.

Дали су поједина племена, која су око 1400. доселила у Скадарски Вилајет била словјенска или арнаутска, неда се данас за сваки случај установити, али разлика у вањштини њихових потомака од оних Херцеговаца и Црногораца, који нам сигурно представљају на запад потиснуте Србе, те несташица словјенских обитељских имена, која се већ у почетку њихове лозе ријетко налазе, те њихов вјерско-толерантни карактер, који је опрјечан словјенском у Гусињана, све то поткрјепљује вјеројатност, да то нису били Словјени, него разбацани Илири помијешани са Трачанима, Келтима а са словјенском крви, који су сјеверни дио Скадарског Вилајета око 1400. постепено освојили. Арнаутски начин градње кућа, који не познаје босански систем куће[4]) (кухиње) комбиниране са собом и у кога ћемо уз кућу с камином или уз романски кућни тип наћи и раздиобу у мушки и женски одио, која није увјетована толико турским дојмом, колико је то останак раздиобе куће, која нас подсјећа на стару Хеладу, додуше не говори ни за а ни против сродства са Бошњацима, у којих налазимо такозвани „средњоњемачки“ тип куће.

Што је овдје речено вриједи само за средњи и источни дио Скадарског Вилајета, јер у крајевима, гдје је на периферији некадањег илирског подручја од 800. до 1400. био словјенски дојам врло велик и трајан, дакле око Пећи, Ђаковице, Гусиња, тамо су Илири, како већ показује њихова свјетла пигментација физички

---

[1]) Hahn: „Albanesische Studien“. Wien, 1853., стр. 188.

[2]) Durham: „High-Albania“. London, 1909., стр. 74.

[3]) Исти, на озн. мј. стр. 69.

[4]) Murko: „Geschichte des volkstümlichen Hauses bei den Slaven“. Mitt. d. Anthrop. Ges., Wien, 1905., стр. 328.

подлегли Словјенима а смјеса ових плавих, словјенизованих Илира или, ако ћемо, Словјена са старим илирским тамним типом *Kthela* чисте пасмине, која је започела тек око год. 1400., када су сва племена услијед турске инвазије поразбацана, бити ће поводом, да је настао смеђи тип Дукађина. Онај већ прије споменути Кастрата казиваше, да се *Theti* тако дуго жене са Богама, док им не постану слични, а да је мјесто тога рекао, да тамни Шале узимљу тако дуго жене у свјетлих Бога (Боге спадају поријеклом свјетлом племену Клементинаца), да и они постају свјетлији, погодио би тек истину.

Пошто су ми Епир и Јужна Албанија непознати, не ћу да говорим о томе, колики ли је дојам јужно-арнаутски, епирски, грчки или чак средоземни.

У Скадарском Вилајету држе се данас сви људи, били они црни или свјетли, Арнаутима а по сеоби може се распознати, како се у Сјеверној Албанији баш мијешана племена распростиру и множе. Свака овака природна експанзија је појава, која само полако напредује, али је врло важна за пресуђивање политичких прилика.

Од год. 1500. почели су се Арнаути на ново ширити а ова поновна експанзија, која има свој искон у забитним горским крајевима, није узрокована храброшћу појединаца, него продуктивношћу, која се особито у борби за опстанак расе повечава и, како Цвијић[1]) вели, жилавошћу расе. Код тог раширивања запада интелигенцију само та улога, да она свуда, гдје Арнаути долазе у контакт са другим народима, одлучује, хоће ли доминирати један или други народ. Ако је нова раса, која се мијеша са старом, интелектуално виша, онда ће сачувати своје језичне и етничке осебине и ресорбирати ће старију, ако ли је нижа, изгубити ће своју народност. Тешко је одлучити, како је тај одношај испао услијед контакта са Османлијама а чини ми се, да су Османлије у томе надјачали Арнауте, јер су најбоље своје државнике и војсковође позајмили у Арнаута те су од продуктивности арнаутске извукли не само користи за се, него су ју управо употријебили против самих Арнаута. Напрама Словјенима Арнаути су по својој практичној нарави били успјешни, макар су некоћ изгубили Куче. Арнаути премда од Келта поражени, премда су им Римљани одузели народност те их од пропасти сачувала само забит њихове домовине, премда подјармљени од Словјена, потиснули су ипак, макар и под именом Турака, Словјене из сјеверног дијела Скадарског Вилајета, из Санџака Берата и из других дијелова се пасмина још увијек напредно шири. Ово потискивање нема свој разлог у насиљу, како се то на становитој страни тврди, него у томе, да су продирући Арнаути продуктивнији, него ли домаће житељство. И данас још чуде се Арнаути, како се слабо множи тамна аутохтона пасмина у Никају Шали, Планти Челзи и Кастрату, па то схваћају као казну божју за зла дјела. Они веле „*kap te t' keć*“ (у злу су) а мисле, да су то зло заслужили а та се ријеч често чује, када се говори о старосједиоцима. Арнаути су додуше бројно слабији од Словјена, али импрегнација са арнаутским елементом међу трговцима у Подгорици и на Цетињу тек је наставак оне струје, која је Арнауте помогла, да се докопају старе Зете. Да су Срби изгубили некоћ српску „Стару Србију“ између Ђаковице и Призрена па и само Косово поље а у прилог Арнаутима, што и сама Дурхам[2]) признаје, која је иначе склона Србима, готова је чињеница, узрокована

---

[1]) Cvijić: „Grundlinien von Makedonien und Altserbien“. Petermanns geographische Mitteilungen, попунбени свезак бр. 162. Gotha, 1908., стр. 53.

[2]) Durham: „High-Albania“. London, 1909., стр. 296.

арнаутском експанзивношћу а сада губе Словјени сјеверно и јужно око Ушћупа све више своје тло.

Пошав од теоретског проматрања прошлости стигли смо до данашњег времена и тиме до врло актуелних политичких питања а завршујемо наша разматрања спознајом важне чињенице, коју нам представља експанзивност Арнаута, која је врло важна за спознају будућег етнографског развоја на Балканском Полуострву и тиме завршујемо наша разматрања о старијој повијести.

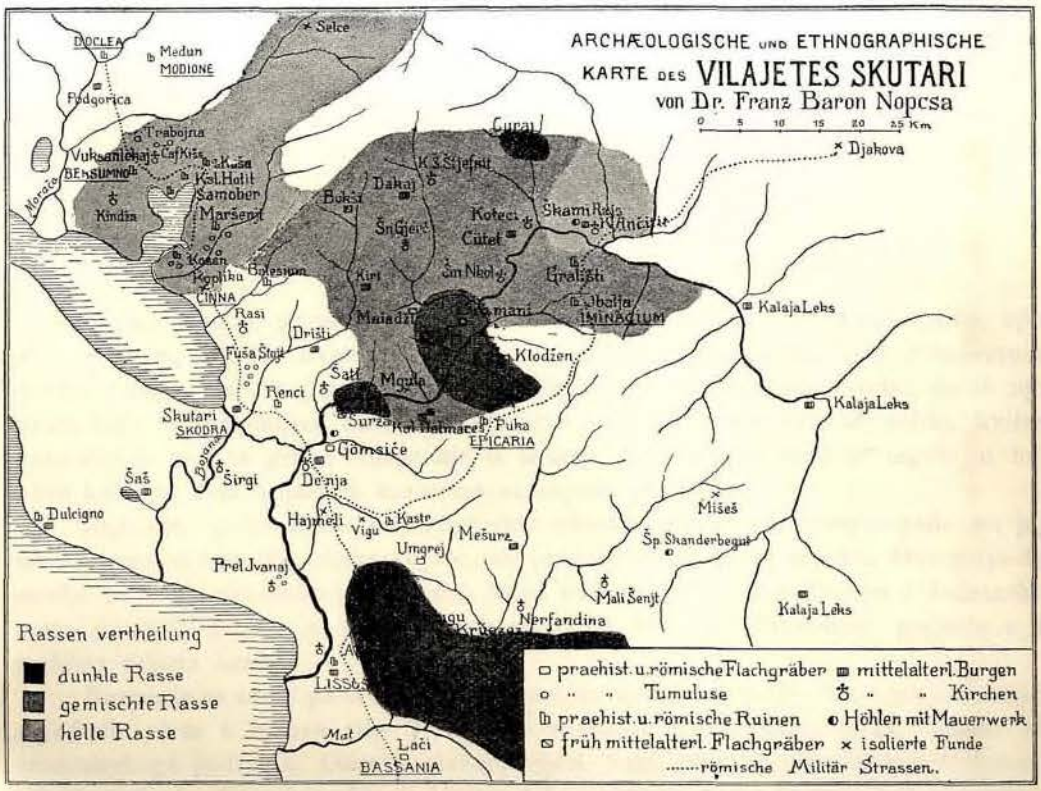

Слика 102. Археолошка и етнографска карта Скадарског Вилајета.

Тамно означени крајеви приказују подручје тамне пасмине, средњетамно мјешовите, а свјетлије свјетле пасмине.

Narodno ribarstvo u Bosni i Hercegovini.

Priopćio

Vejsil Ćurčić.

I. Dolina na Savi (kotar Bos. Gradiška).

Koliko nam je poznato, nije do danas nitko proučavao naše domaće ribe, njihov život i način, kako se hvataju. Naše vode obiluju tolikim bogatstvom raznovrsnih i dobrih riba, a alati, kojim se narod od vajkada, pa sve do danas služio, da ih njima hvata tako su zanimljivi, tako karakteristični, da je bezuvjetno od velike kulturne važnosti, da se i ta grana etnografije iz temelja prouči, prije nego se izgubi u bujici nove kulture, koja orijaškim koracima sa zapada provaljuje.

Razvodno gorje Bosne i Hercegovine udara smjerom od sjeverozapada na jugoistok, a sve znamenitije rijeke slijede isti pravac, bar u gornjem toku. Ovo gorje dijeli zemlju na dvije nejednake polovine[1]), tvori vodomegju izmegju Crnoga i Jadranskoga mora pa dijeli zemlju ne samo u hidrografskom već i u klimatskom pogledu u dva različita tipična kraja.

Razumije se samo po sebi, da je vodomegja utjecala u veliko i na rasprostranjenje pojedinih vrsta i rodova riba i da se u rijekama s ove strane megje nalaze vrste crnomorskoga područja. Osim u glavnoj rijeci Savi žive karakteristične crnomorske ribe i u njenim pritocima, bar u dônjem toku, gdje su rijeke izgubile karakter gorskih brzica kao som, čiga i t. d. U vodama s one strane megje naći ćemo pak većinom ribe iz područja Jadranskoga mora; a ima i takovih riba, koje su svojstvene obima područjima. Konačno valja da spomenemo i jedno treće, posebno područje, a to su ponornice zapadnog i jugozapadnog dijela Bosne i Hercegovine, u kojima se razvila posebna fauna riba sama za se. Tim je fauna riba naše otadžbine postala neobično bogatom, raznovrsnom, složenom i s toga u svakom pogledu važnom.

Da je u nas vazda ribe bilo izobilja, svjedoče nam najbolje i dônja imena mjesta; dapače po tome mogli bi zaključiti, da je nekoć i ribnjaka bilo: Ribalj teg i Ribare[2]) (kotar Nevesinje), Ribari (kot. Foča), Ribari (kot. Konjica), Ribarica (kot. Bos. Gradiška), Ribarići (kot. Sarajevo), Ribica (kot. Foča), Ribić (kot. Bihać), Ribiči, Ribiči dônji i Ribiči gornji (kot. Konjica), Ribioce (kot. Rogatica), Ribljak

[1]) Sjeveroistočno leži veći dio Bosne; jugozapadno Hercegovina, bosanski kotarevi: Livno, Glamoč, Županjac, ispostave: Kupreš (kot. Bugojno) i Grahovo (kotar Livno).

[2]) Ribare je stari oblik.

(kot. Foča), Ribnica (kot. Visoko i D. Tuzla), Ribnik dônji i Ribnik gornji (kot. Ključ), Ribnjak (kot. Visoko), Ribnjak i Zaribnjak (kot. Goražde). I Glavatičevo (Konjic) dobilo je svoje ime od glavatice ribe, koje ima puno u Neretvi.

Prirodna gornja dioba uplivala je jamačno i na ribarski alat, kojim se naš narod služi, jer su se bosanski alati razvili dijelom pod uplivom prekosavskih, madžarskih i njemačkih uzora, a dijelom su to možda ostaci starih općih slovenskih alata za ribolov; hercegovački alati pokazuju opet očevidno primorski karakter. Megjutim ima i takovog alata, koji je narod stvorio sam bez obzira na tugje uzore, držeći se čisto lokalnih prilika.

Isti uplivi opažaju se takogjer i na narodnom nazivlju riba, koje sam pomno pobilježio.

Proučavanje modernih sojenica, kojim sam se bavio u Dolini na Savi, potaklo me je, da se bavim i promatranjem ribarstva, jer sam opazio, da je ribarstvo u uskoj vezi sa sojenicama i da se ove bez ribarstva ni zamisliti ne mogu. Sam Herodot veli u svom opisu sojeničkih naseobina u Praziaškom jezeru ovo: „Svaki si je na podini nad vodom sagradio kolibu, u kojoj živi. U podini je kapak, kroz koji se silazilo u jezero. Malu djecu vežu konopcima, da ne bi u vodu pala. Konje i tegleću marvu hrane ribama. Ovih je bilo u tolikoj množini, da su košaru, koju bi spustili kroz otvor u jezero, izvukli nakon kratkog vremena krcatu ribom".

Naskoro sam se osvjedočio, da je ribarstvo na Savi u mnogom usko skopčano sa ribarstvom ostalih krajeva naše domovine i da se jedna grupa bez poznavanja drugih ne bi mogla temeljito proučavati. To i jest razlog, da sam se latio proučavanja čitavog ribarstva u Bosni i Hercegovini.

Proučavanje ribarstva ne može se obaviti, a da se ne poznaju i sve vrsti riba, koje žive u našim vodama. U tu sam svrhu sakupio, što sam mogao više riba; a što nisam mogao sâm sakupiti, to su mi prijatelji priposlali. Ne upuštam se megjutim u svojoj radnji na potankosti opisivanja riba; već ću iznijeti samo one činjenice, koje mogu da posluže što boljem razumijevanju ove studije, kao n. pr. mrijestenje, hrana i t. d. Ribe sam poredao po djelu „Süßwasserfische der österr. Monarchie von Jakob Heckel und Dr. Rudolf Kner, Leipzig 1858".

Nadalje poslužio sam se, osobito pri proučavanju dolinskih riba, ovim radovima: „Ihtiološke bilješke" od prof. M. Medića, „Rad Jugoslavenske Akademije znanosti i umjetnosti" 1896. i 1901., knjiga CXXVI. i 147.; napokon za proučavanje alata: Dritte asiatische Forschungsreise des Grafen Eugen Zichy, Budapest 1900, Band I. „Herkunft der magyarischen Fischerei" von Dr. Johann Jankó i konačno Eduard Krause, „Vorgeschichtliche Fischereigeräte und neuere Vergleichsstücke" u „Zeitschrift für Fischerei und deren Hilfswissenschaften", XI. Band, Berlin 1904.

Ovome uvodu hoću samo još da pridodam neke općenite primjedbe o našim ribama.

S gospodarstvenog gledišta nije riba u nas nikad bila od velike važnosti, jer su se stanovnici naših najglavnijih ribarskih naselja u Dolini, Hutovom blatu i dr. doduše ribom prehranjivali, ali uz neznatne iznimke[1]), nisu se bavili eksportom. Tomu su u prvom redu bili krivi politički odnošaji, onda nedovoljne komunikacije sa sjeverom; izvoz za jug nije imao smisla zbog mora. Prema tome hvatala se u nas riba samo u toliko, da podmiri lokalne potrebe, koje su megjutim bile kadikad i dosta omašne.

[1]) U Hutovom blatu jeguljama.

Narod je naime, kako je poznato, u znatnom dijelu srpsko-pravoslane vjere a njihova im crkva propisuje mnoge postove u godini te se prema tome i riba hvatala sad više, sad manje.

Ostale konfesije, osim španjolskih Židova[1]), nijesu prije mnogo konsumirale ribu. Istom u novije doba, otkad su se granice spram Austro-Ugarske otvorile, otkad su se sagradile željeznice i popravile ceste, počelo se intenzivnije trgovati ribom. Iz mnogih pograničnih ribarskih centruma izvaža se danas riba u monarhiju. Pošto se sa strane mnogo tražila i kupovala bosanska riba, to su se osnovala mjestimice (Prijedor, Vrelo Bosne) umjetna gojilišta riba, koja već kroz nekoliko godina uspješno rade. Obilje jegulja u Hutovom blatu ponukalo je već za turske vlade tamošnje stanovnike, da razmišljaju o konzerviranju te izvrsne ribe pa su to i izvagjali, makar i na veoma primitivan način. A sada ima već nekoliko godina, što je u Čapljini osnovana fabrika za konzerviranje jegulja na moderan način[2]).

Kad su Rimljani postali gospodari naših krajeva, unijeli su uz ostalo i riblji kult ovamo. Na mnogim poklopcima sarkofaga vide se uklesane ribe[3]). Iz kršćanskih vremena ima takogjer dokaza na spomenicima, da se riba cijenila kao simbol[4]). U Sustjepanu (kod Dubrovnika) je pred crkvom grobnica, te je na njoj golema slika udice a piše: „Grob Ivana Udičana". Pisano je latinicom te potječe iz XVII. vijeka.

Da je riba služila i u dekorativne svrhe već u starije doba, imamo dokaza. Na jednom krasnom rimskom mozaiku sa Ilidže kraj Sarajeva, vide se u četiri čoška svagdje po jedna riba, smještena u medaljone (Glasnik 1895., tab. VII.) i na jednom odlomku mozaika iz Stôca.

Na jednoj svjetiljki iz Dretelja prikazana je vrlo nevješto izragjena riba[5]). U Glasniku 1900., str. 315. ima jedna rimska fibula iz Gorice (Hercegovina) sa lukom u obliku delfina.

---

[1]) *U njih se riba mnogo troši. Subotom hoće svaki zgodniji Španjolac da imade na stolu bar jedno* jelo od ribe. Karakterestično je, da Španjolci ne jedu ribe, koje nemaju ljusaka, na primjer soma, kalamuta, jegulju i t. d., jer im to vjera zabranjuje. Držim, da je razlogom te zabrane bio isti faktor, kao i kod svinje, jer dotične ribe mogu biti veoma masne, te mogu nauditi i najzdravijem želucu.

[2]) Kako sam saznao na mojem pošljednjem putovanju po Hercegovini, ne opstoji više ta fabrika u Čapljini. Glavni dio ribe kupuju trgovci iz Metkovića, koji dalje razašilju.

[3]) Tako je n. pr. na poklopcu iz Županjca-Delminium (Wiss. Mitt., VI., 229., sl. 49.) na zabatu uklesana riba nalik na šarana; jasno se raspoznaju škrge, onda ljuske i sva peraja.

Na zabatu dvaju drugih poklopaca sarkofaga takogjer iz Županjca uklesani su delfini na ozn. mj. 228. i slijedeće slike 47. i 48. (Rimljani držahu delfina za ribu, dok je u istinu sisavac.)

Na jednoj piramidi iz Skelana, kot. Srebrenica ima delfin. („Glasnik", 1907.)

Na jednom rimskom misterijskom relijefu iz Halapića kod Glamoča (Wiss. Mitt., IV., 296. sl.) ima u dônjem pojasu tronog, a na njem riba. Novotny veli, da tronog s ribom ne spada u kult Mitrasa, već se odnosi na ribu Pompilos iz kulta Cabira, jer se ta riba nalazi na svim kamenim relijefima većinom izmegju dva jahača i sprijeda pred ženom.

[4]) Na ostacima jedne sredovječne crkve u Olovu ima i ostataka dobro izragjene slikarije. Zid crkve bio je razdijeljen u više polja, u kojima su naslikane ribe, koje plivaju, ili su nanizane na uzicu. Po karakteru radnje biće iz XVI. stoljeća. Po *tim ribama, koje su simbol smrti*, može se suditi, da je tu grobnica bila, a to potvrgjuju i kosti, što su se našle u crkvi. („Glasnik zem. muzeja", 1889., 69. i d.)

Na jednom nadgrobnom spomeniku sredovječnog groblja u Zgošći (kot. Visoko) uklesane su na stražnjoj strani dvije ribe. („Glasnik", 1891., 140.)

[5]) Fiala veli, da je riba simbol staro-kršćanski, te bi po tome ta lampica bila jedan od onih rijetkih spomenika, koje je barbarsko bjesnilo poštedilo u našoj zemlji (Glasnik 1895., 370., sl. 7.)

Nu ova lampica može biti baš i rimskog porijetla, a riba se ima ovdje smatrati samo kao dekorativni motiv. Iz Dreteljske okolice nema naime još nikakvih nalaza, koje bi mogli uvrstiti u starokršćanske.

Osim toga treba spomenuti da se riba upotrebljava još danas ponekad kao motiv kod vezova, ali to su već rijetki slučajevi. Češće se vigja ornamenat u obliku ribljih ljusaka (Schuppenornament) na našim keramičkim proizvodima osobito na onim krasnim, crvenom zemljom našaranim testijama (vazama) iz Višnjice, kraj Kiseljaka. Ovaj je pošljednji motiv veoma star, jer se vidi i na nekojim mikenskim hrbinama od posugja (isp. Dr. Heinrich Schlieman, Mykenae, Leipzig 1878, tab. XIII., br. 63.), koji se ni malo ne razlikuje od onog na današnjim posudama iz Višnjice.

*

Do danas sačuvale su se u našem narodu u običnom govoru nekolike praznovjerice, neki običaji, neke poslovice i izreke o ribama, pa i u samim narodnim pjesmama, ali vrlo rijetko[1]).

Vele, da je grjehota ribu hvatati i prodavati, jer je ona rekla: „Ko me bude hvat'o i prodav'o, goljiji bio nego ja, a ko me preprodav'o, hair vidio!“ (Sarajevo.) Za to vele, da se ribar nikad obogatio nije, te ne može nikada dva dobra sastaviti: kad ima soli, nema hljeba; kad ima hljeba nema soli; ili kad ima ručak nema večere, kad ima večeru, nema ručka. (Lašva.)

Za karakteristiku ovoga nije na odmet jedna narodna pjesma iz prijeka iz zbirke srpskih narodnih pjesama od Vuka Stef. Karadžića:

Sve su njive zelene,
A alaske crne;
Alas kapu nakrivio,
U mehanu gledi.
Čunovi mu vodom plove,
A ispolci zveče;
Kesege mu kolo vode,
A grgeči glede;
Kečige mu njivu oru
A morune vlače;
Somovi mu žito seju
A jesetre žanju;
Linjaci mu slamu dele
A štuke mu vršu
Kada oni sve ovršu
A alasi jedu. „Lira“, str. 319.

Vele, da je riba rekla: Ko mene bude hvat'o i prodav'o, koliko je na meni parica, dao mu Bog onoliko zakrpica. (Žepče.)[2])

---

[1]) U Sarajevu ima pjesma: „More li biti riba bez vode, ptica bez gore i ja draga bez tebe“, koju je uglazbio Stevo Mokranjac, te je pred kratko vrijeme istu pjesmu otpjevalo „Biogradsko pjevačko društvo“ i u Sarajevu. Ima i drugih još pjesama, koje se u nas pjevaju. A kako mi gosp. Borjanović veli, pročitao je do 3000 narodnih pjesama, a samo na dva mjesta spominje se riba i to se na jednom mjestu riba prikazuje, kao prokletinja, koja mrtvace jede; na drugom mjestu, gdje Kraljević Marko na krsnom imenu jede ribu, ali ne spominje nigdje ime ribe, samo „leticu“ iz Ohrida (letica je kako je poznato u Dolini jednodnevna *muha*). (Miloš Milojević, *Srpski narodni običaji. Biograd* 1868.—1874.): „*Govori joj* (riba) *šestokrila* iz vode (II., 117.). (Ostavljam te): bistroj vodi, krivoj lagji i ribama Smrhatovim (I., 188.). „Što si oči zamutila (Kanojna), kajno riba otrovana (III., 82.). Kraljević Marko donosi sa Ohrida ribu leticu na slavu (III., 244.).

Od istoga sam gospodina čuo i ovu pjesmu:

Devojka sedi kraj viora,
Pak sama sebi govori:
Ah, mili Bože i dragi!
Ima l' što šire od mora?
Ima l' što duže od polja?
Ima l' što brže od konja?
Ima l' što slagje od meda?
Ima l' što draže od brata?

Govori riba iz vode:

„Devojko, luda budalo!
Šire je nebo od mora,
Duže je more od polja,
Brže su oči od konja,
Slagji je šećer od meda,
Draži je dragi od brata!“ „Lira“, 268.

Isto tako i ovu narodnu poslovicu: Ode cura za momkom, ko riba za vodom.

[2]) „Glasnik“, 1907., 320. „Narodne praznovjerice“ od Tome Dragičevića.

U Žepču: Kad čovjek pogje na put po poslu, pa u putu sretne zeca, čobana, ekmeščiju, kasapa, hodžu ili popa, ribara, babu, ženu sa praznim sudom i t. d., treba da se odmah kući vrati i taj naumljeni posao ostavi, jer će ga, vele, pogledati sa tri oka t. j. nesreća ga čeka na putu[1]).

Tekija na Vrelu Bune: „Mnogo znanih i pobožnih drugova promatraju u ovome vrtlogu (vrelu Bune) različite ribe, kako se svaka riba igra, a ima megju njima od 20 oka lijepe krasne božije ribe. Čovjek se izgubi gledajući! Ali ih nikako ne hvataju, jer vjeruju, ko god ushtije ribu loviti ili ribju travu istući pa ih potrovati, onaj čovjek ne će dobro proći, te će najotraga biti obješen..... ribama bacaju ovčije džigerice, a kome one izjedu, ovome će se čovjeku želja ispuniti[2]).

Kad se koji Španjol vjenča, onda mu donesu rogjaci i prijatelji komolac (Bündel) ribe, kojeg ukusno okite lišćem. Tu ribu polože pred mladu na pod, a ona mora da ribu preskoči nekoliko puta gracioznim koracima. Ovaj starinski običaj ima da čuva mladu ženu od neroda, pa je značajno, da tog običaja u ostalih Židova nigdje nema.

Cyprinus je znanstveno ime za rod šarana a potječe od Κύπρος, Venus, koji joj je bio posvećen poradi svoje velike plodnosti; isto se tako tumače i imena Carpio i njemački Karpfe od riječi Καρπός, plod, radi šaranove velike plodnosti. Moguće da onaj, po svoj prilici starinski običaj naših Španjolaca ima svoje ishodište u ovom gornjem kultu šarana.

„Svi seljaci oko Timoka slave Nikolj-dan i osim krsnoga kolača, koji treba s popom ili s nekim drugim čovjekom lomiti, umjesi se jedan veliki somun, u koji se metne po čitav šaran. Kad pop dogje da prekadi, on somun ovaj presiječe po pola, pa jednu polu uzme sebi, a druga ostane domaćinu; i budući da pop gleda svagda da uzme onu polovinu u kojoj je šaran, za to se domaćica stara da somun tako umesi, da se ne poznaje gdje je šaran; već pop neka ga siječe na sreću, ili ga domaćica na onoj strani izvisi, gdje šarana nema, i tako da bi popa prevarila, kao što se često i dogagja. Domaćica se ovakom prevarom ponosi, a i pop joj se smije". (Trojanović 36).

Ribu u snu sniti ili je jesti, znači golemu brigu.

Kad sanjaš o kakovoj velikoj ribi, dobićeš ti, ili koji od ukućana, veliki dobitak. Kad pak sanjaš o maloj ribi, to će tebi ili njima, neko nešto na žao učiniti. (Luka Grgjić-Bjelokosić, „Glasnik", 1896.)

Kad si u seljačkoj kući pokraj vatre (jer obično seljaci sjede oko ognjišta), ako dim uzigje na te, ti reci tri put: „Tamo dime, tamo su ti vrata i šarena jaja i ribije kosti, čijem će te bosti". Dim će se odmah okrenuti na drugu stranu.

U jednoj narodnoj priči „Kako je postalo liječništvo" priča pok. Zovko, kako je nekakav siromašan čovjek išao kroz gustu šumu i da se je najedanput cijela šuma razmirisala. Kad se je približio mjestu, odakle je sve veći miris do njeg dopirao, opazi vatru i na njoj jedan komadičak ribe. On se uvjeri da baš od te ribe onaj plahi miris dolazi. Pošto nije nikog bilo u blizini, odluči se i pojede onaj komad ribe. Nije ni

---

[1]) „Glasnik" 1908., 131.

[2]) Iz Sejahatname (putopisa) Evlija Čelebije po Bosni 1069.—1072. i 1075. po Hidžretu (1659.—1662. i 1665.).

U ovom putopisu napominje Čelebija nekoliko puta ribe iz naših krajeva. Tako n. pr. spominjuć Foču, veli da u Drini imade 40 vrsti riba; u gatačkom polju da ima raznovrsnih, do 5—6 oka teških riba. Megju inim i „krasne pozlaćene ribe, zvane pastrme, budu takove, da ih nigdje takovih nema. Jedući ih, u ustima se tope, a ne osjeća se ni malo miris ribe". Za Mostar veli, da ima pastrma od dvadeset do trideset oka (Šejh Sejfudin Kemura u „Glasniku zem. muzeja", 1908., 312., 322., 333.).

jedan zalogaj izjeo, kad na svoje veliko čudo čuje odmah nekakve čudne glasove i neko zujanje. Tri puta se prekrsti i zazove bogomajku, te stane sebi dolaziti, šta s njim biva. Odatle pogje dalje i sav zabezeknut opazi, da sve, što je oko njega bilo, njemu govori: svaka trava, svako drvo, svaki kamen govorio mu je od šta je dobar i od koje je bolesti. Kad je došao kući, počeo je priučinjati lijekove od tih trava i kamenja, kako mu je koje govorilo. On je liječio svake bolesti, a od njega su se i drugi naučili. („Glasnik zem muzeja", 415. i dalje.)

Veli se, da biser postaje od majske kiše. U maju, kad pada kiša po moru, izigju morske ribe na površinu i hvataju kišne kapljice. Koliko koja uhvati kapljica, toliko u njoj nastane zrna bisera.

Lilek pripovijeda („Glasnik", 1894., 653.), ako se riba u vodi izvrne na legja, biće kiše. Isto tako ako se ribe malo dižu iz vode. Ovo znadu i Dolinci.

Dragičević priča o groznici ovu priču: Išle dvije groznice, pa došle na jednu ćupriju, a pod ćuprijom hvata čovjek ribu. One se stanu na ćupriji razgovarati, gdje će koja ljeto ljetovati. Jedna reče: „Ja idem u Bjeljinu u kadiju, ondje mislim biće mi lijepo i dobro", a druga reče: „Idem ja u onoga, što hvata ribu pod ćuprijom". On kad je to čuo, skoči ispod ćuprije i stane bježati, ali mu nije pomoglo, groznica ga stigla i on je cijelo ljeto kao i bjeljinski kadija bolovao od groznice. (Rača, „Glasnik zem. muzeja", 1909., 464.)

„Dršće kao riba na ostvama", veli narodna poslovica.

Narod u svom praznovjerju služio se i danas se još služi ribom, da liječi kojekakve bolesti:

Pastrma se stuče zajedno s cjelicom (sô) i privije na uboj. Vele, da se time može izliječiti i najzastarjeliji uboj. U Žepču vele, kad koga koljena bole, uhvati se riba pastrma i raspori, cjelicom dobro nasoli, pa na koljena privije i drži 24 sata. (Dragičević, „Glasnik", 1909., 474.)

Kad neko boluje na žutici, metnu se tri pastrme (u Dolini karas) u sud s vodom, te dotična osoba mora neprestance gledati u ribe najmanje jedan sat. Ako će bolesniku fajda biti, ribe pokrepaju.

U Vlasenici se uhvati riba pastrma i metne u sud u vodu, pa se dugo gleda u ribu, kako se po vodi vrti; zatim se bolesnik sa ribe napije vode i njom umije, te oči dobro ispere. Riba se onda dade kome da izjede i bolesnik će od žutice ili žutjenice ozdraviti. (Dragičević, „Glasnik", 1909., 467.) Protiv žučenice se uhvati živa riba, pa se metne u kakav ogolem sud u vodu i gledaj u nju dok ne crkne. Kad riba crkne, onda prospi i ribu i vodu na raskršće.

Kad neko boluje na goropaštini (padavica) najbolji mu je lijek, ako se nagje pastrma, koju je zmija pograbila, te joj se riba iz usta otme ili ako ju je već proždrla, da se zmija odmah ubije raspori i živu ribu izvadi. Istu ribu valja ispeći i neka ju bolesnik pojede. (Sarajevo.)

Ko boluje na groznici, dobro je, da uhvati živu ribu, da joj pljune u usta i opet pusti u vodu. To tvrde bosanski Karavlasi. (Dragičević.)

Trojanović priča, da se sirovo riblje meso jede u Srbiji i to u Župi kao lijek od groznice. Pošto se najprije ugasi ugljevlje bolevu (tako se tamo kaže bolesnik); pošto se ona voda s ugljevljem iz zelene kalenice prospe na pseto da se protrese, onda se da bolesniku ribica i onako živa kako je iz vode izvagjena da je pojede.

Evlija Čelebija veli u svom putopisu prigodom opisa „Popova polja": „Ukažu se i neke ribe sasvim slatke i veoma jake, pa se daruju u ovoj bosanskoj pokrajini na

gjimaluk (protiv impotencije). Pohlepnu čovjeku vele: „Ej, čovječe, sigurno si jeo ribe iz Popova". Sigurno je, da neki liječnici daju mozga ovih riba kao lijek protiv slabosti muške.

Da mlijeko ženi pridogje, uhvati živu ribu, pa joj zamuzi u usta, te je opet pusti živu u vodu. (Luka Grgjić-Bjelokosić, „Glasnik", 1896., str. 150.)[1]).

Ribarstvo na Savi, osobito u Dolini (kotar Bos. Gradiška).

Dolina je već na daleko u cijelom znanstvenom svijetu poznata radi svojih prehistoričkih sojenica, koje su prije nekoliko godina obretene, a zanimljivo je, da tu još i danas narod živi samo u sojenicama *(slika 1.* i *2.)*. Od najdavnijih vremena bavio se narod u ovom kraju ribarstvom, lovom i hvatanjem ptica, ne toliko iz zabave, koliko da si pribavi najnužniju hranu. Pregledamo li ostatke jela, koji su se iskopali prigodom

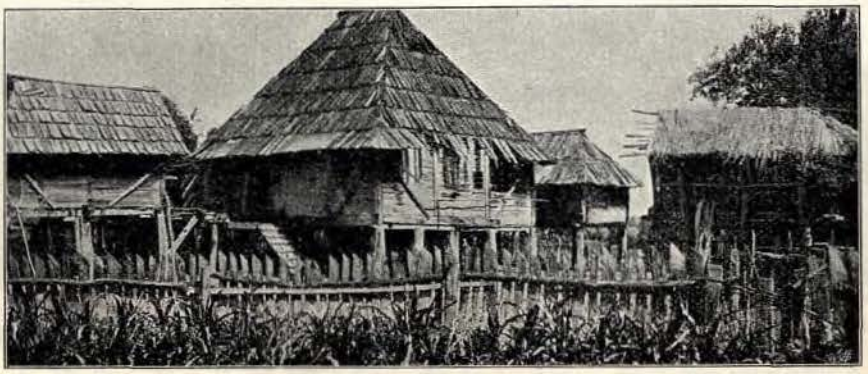

Slika 1. Stanje Mije Vidića u Gor. Dolini, kot. Bos. Gradiška (stara kuća „čardaklija" sa zgradama, hambarom i košanom.)

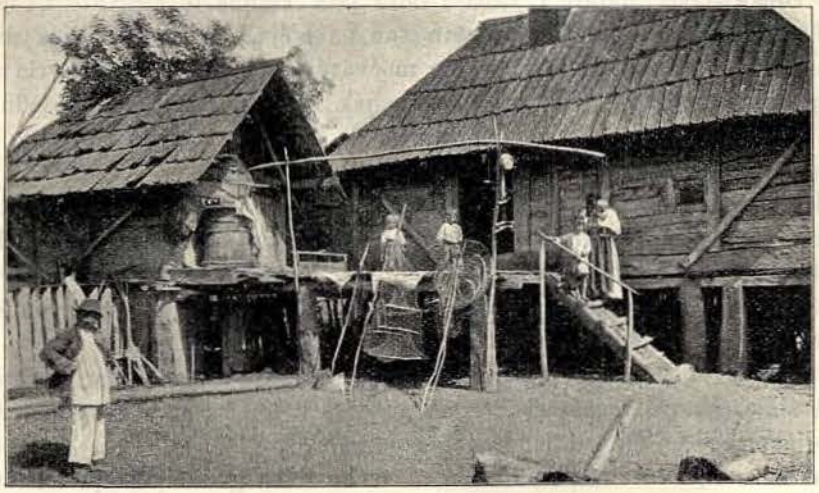

Slika 2. Kuća sa krovom „na dumu" i zgrada u Gor. Dolini, kot. Bos. Gradiška.

[1]) Prigodom skorašnjih istraživanja u pećini „Megari", $1^1/_2$ sata sa Ivan planine, opazio sam kako su se moji radnici otimali za „mliječnim kamenom" (jednostavnim šupljim kapavcem u obliku cigarluka), te su mi rekli, da je najbolje sredstvo kad ženu prsa bole i nema mlijeka, da promuze kroz mliječni kamen.

pretraživanja prehistoričkih sojenica iz Dônje Doline, opazićemo da ima mnogo više kostiju divljači, riba i ptica, nego li kostiju domaćih životinja, što je dokaz, da su se prastanovnici bavili više lovom i ribarstvom, nego li poljodjelstvom i stočarstvom. To nas megjutim ni malo ne iznenagjuje, jer ih je i sama priroda (prašume, velike močvare) prisilila na takav život.

Moram istaknuti, da je priroda ovdje u velikoj mjeri činila ono, što bi morao svaki moderni gojitelj riba da radi, ne bi li se u njegovom ribnjaku što više izleglo manjih životinjica, koje služe sitnoj ribici za hranu: a to je zgodimično isušivanje ribnjaka (ispor. *sliku 3.*). Na takovim mjestima izniknu sitne biline, onda veće, a uz njih se razvije sila božja kukaca, kojima se onda mlada riba prehranjuje. Poplavi li na to voda po novo te krajeve, opskrbljena je riba dovoljnom hranom; a gdje ima hrane za malu ribu, biće i za veliku, koja je dorasla i za hvatanje.

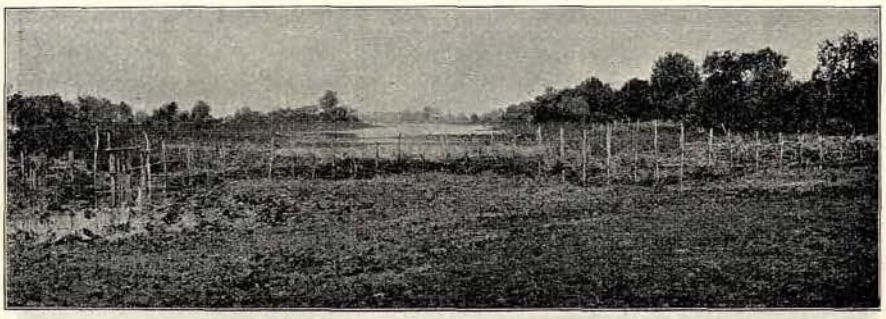

Slika 3. Osorna, prilično duboka rijeka, koja ljeti djelomice presahne i pretvori se u gjol. Sprijeda plot služi kao provizorna gragja sa više zjala.

Glavni razlog da se je stanovništvo Doline vazda izdašno bavilo ribarstvom, jest taj, što okolišne močvare obiluju već same sobom mnogom ribom, a poplavama nadogju iz rijeka Save, Mature i Vrbasa nova jata, kojima te močvare na novo ožive. Sama konfiguracija tla isključuje uspješan rad na polju, jer poplave iza sebe ostave ne samo prolazne, već mjestimice i trajne močvare, pa je prema tome vrlo malen dio zemljišta zgodan za obragjivanje, a i tu se seljak izlaže pogibelji, da mu jednog lijepog dana voda sve odnese. Sve je ovo doprinijelo, da se ovdje razvilo ribarstvo u najpotpunijem smislu riječi.

Ribolov bio je dakle od velike zamašnosti po tamošnje stanovništvo. Ribe nijesu za njih samo poslastica, nego svagdanja hrana, jer im često nestane hljeba, pa se moraju po nekoliko dana samo ribom prehranjivati. Ribe su i jedina tečevina ovog kraja, koja se može lahko pretvoriti u novac, da se onda namire ostale životne potrebe. Naročito se mnogo traže: som, smulj, šaran i mladice.

Ovo nam dovoljno razjašnjuje, da u ovom razmjerno malenom prostoru ima toliko raznovrsnih alata. Mnogo toga podsjeća na prastara vremena, pa je zbog toga zanimljivo sa prehistoričkog, historičkog i modernog etnografskog gledišta.

Ribarstvo se tjera na veliko i malo, u svako doba godine, danju i noću, a bave se tim ljudi, žene i djeca. Za rana proljeća, kada se snijeg počne topiti u savskom području, kad navale proljetne kiše, stanu i rijeke rasti. Ne potraje dugo, pa rijeke istupe iz svojih korita, poplave cijelu okolicu, a onda izlaze čitava jata riba na suho, da se tamo mrijeste. Jedan se dio riba doduše povrati opet s vodom u korita, ali drugi ostane u močvarama, grabama itd. Čim stanovnici opaze da voda dolazi, priprave

i popravljaju svoje alate. Istom što se Sava pomuti eto ti već bezbroj uskih ribarskih čamaca — u svakom po tri ribara sa trbokom — koji se elegantno preko valova skližu. Čim se prvi valovi preliju preko inundacionog zemljišta, oživi kraj još više; jer sve, malo i veliko, zaplovi u svojim čunovima (smrtnjacima) niz nepreglednu pučinu. Upravo uživaš, gledajući to komešanje naroda u tim malim edželteknetima (Seelentränker) po nepreglednoj vodi. I to traje dan na dan, dok poplava ne uzmakne, kadikad i po tri mjeseca.

Kad voda ode, onda se ponajprije pretraže mnogobrojne preostale krnjice (Pfützen), pa dublji gjolovi; u njima se krije neiscrpivo blago riba, koje kroz cijelu godinu namiruju sve domaće potrebe.

Dolinski stanovnici upotrijebljuju svaku priliku, da se dočepaju tog blagoslovljenog sredstva za prehranu, a to je opet samo moguće pomoću onih raznolikih i mnogobrojnih alata, koje si tamošnji ribar sam u krugu svoje obitelji izragjuje.

Dolinski ribari ne govore nikad općenito o ribarenju, već uvijek specijalno označe način, kako se je hvatalo ili kako će se hvatati: n. pr. sjedi na viru, otišo s trbokom u Savu i t. d.

Materijal, koji mi je služio za proučavanje riba i kojeg donosim u listi riba na koncu ove studije, sakupio sam u Savi, neposredno blizu Doline; nadalje u Maturi i okolišnim gjolovima. Pri tome sam se uvijek obazirao i na ribe iz donjeg toka Vrbasa, s jednostavnog razloga, što i ovaj pripada u područje dolinskog ribarenja, a osim toga i za to, što bi se Vrbas uvijek prije izlijevao nego li Sava, te bi gjolove novom ribom opskrbio. Sada, otkada su se počeli dizati sipovi niz tamošnje rijeke, nestaće malo po malo gjolova, a s njima će spasti i ovo primitivno ribarstvo na tanke grane, dok ne ugine sasvijem. U popisu spomenuo sam i one ribe, kojih ja u Dolini našao nisam, ali za koje Medić veli („Rad“ CXXVI.), da se nalaze u Savi, jer sam htio da radnja izagje što potpunija.

Ne smijem zaboraviti moja dva vrijedna i marljiva pomoćnika, Antu Kovačevića i Pantu Plotana. Oni su mi pomagali hvatati ribu, a osim toga davali su mi sve nužne obavijesti i upute prigodom istraživanja, te im ovim putem ponovno zahvaljujem.

Ribarski alati.

Korabovi, lagje i čunovi.

Bez korabova, lagja i čunova ne bi bilo moguće ni zamisliti stanovanje u onom kraju. Suvišno bi bilo da naglašujem, od koje su važnosti gornje sprave za jedan ribarski narod, koji se još do pred nedavno isključivo ribarenjem prehranjivao i namirivao sve ostale potrebe. Njima se narod za poplava čuva i spasava, u obično vrijeme služi se njima kao prometnim sredstvom. Na pazarne dane za vrijeme poplava voze ljudi svoju ribu i drugo sve do Bos. Gradiške; a na blagdane sjednu momci, žene i djevojke u svom lijepom, navezenom i šarenom odijelu u lagje, pa se voze k misi. Nakon mise uhvati se mladež u kolo, a stariji ljudi zavuku se u mejhanu, da se okrijepe i ponapiju rakije (šljivovice, a kad nema ove, bome i špire). Kad već sunce ponagne, digne se sva družina, pa posjedne u svoje čamce, te pjevajući i svirajući vraća se svojim domovima, da opet nastave započetu igru i veselje. Za poplava provode tamošnji stanovnici u opće čitav život na vodi: bez čamca se ne žene i ne umiru, uvijek ga trebaju u svako doba i uz svaku zgodu.

Slika 4. prikazuje nam n. pr. tri dolinske žene, gdje se u lagji vraćaju od „mlade", koja ih je darivala šarenim peškirima (maramama) i vlastitom ih rukom o ramena bašlijom pripela, i upravo su na putu, da se pred svojom kućom iskrcaju.

Slika 4. Dolinske žene vraćaju se u lagji od „mlade".

Od kakve li je vrijednosti čamac istom za ribarstvo!

Već najstarije ribare primorala je nužda, da izmisle kakovu spravu, kako bi i po dubini ganjali svoj plijen, te tako nalazimo čamac već u rano prehistoričko doba po čitavom svijetu, pa i u ovom kraju. Možemo megjutim naslućivati, da su se prije ovih čamaca od jednog stabla, upotrebljavala još mnogo primitivnija sredstva, jednostavni kerepi, sastavljeni od 3—6 odebljih stabala i svezani jedan do drugog usukanim šibama ili divljom lozom. Ali do danas se nije nijedan ovakav komad našao u našim iskopinama. Ribari na Bosni u sarajevskom kotaru služe se još i danas ovakovim „kerepima", kad bacaju sačmu (Wurfnetz). Ovi se kerepi tjeraju pomoću dugačkih „srgova" (Stoßstangen). I Dolinci znadu za kerepe, samo se ovdje mjesto jednostavnih stabala spoje čamci (korabovi ili lagje), a narod tome veli „skerepiti privoz" [1]). Nijesam mogao doznati, da li su i u Dolini upotrebljavali u novije doba slične kerepe, kao i na Bosni. Mislim naime, da se ovako primitivni kerepi samo ondje upotrebljavaju, gdje je nestalo velikih šuma, u kojima bi mogli naći takovih stabala, od kojih bi mogli iskopati čamce. Do pred neko doba imali su Dolinci pred

[1]) Čim voda izlije, grabe mnogi seljani marvu da je suvim spasu, jer je spasavanje vrlo oteščano, kad voda sa svih strana opkoli. Oni, koji imaju još hrane za se i za marvu, čekaju neko vrijeme da vide, što će s vodom biti, ali često ih voda prevari i opkoli. Sad su istom primorani, pa dižu marvu na trijem, u zgrade, u kuću i bunjišta, a imućniji ljudi imaju u pripravi velike korabove, pare po dva i uvežu lozom, metnu cecke preko njih (dvije prike i jednu dužnu, za ovu pošljednju se vežu goveda i dr.) i tako se prevoze na ovim kerepima na viša mjesta, gdje ne topi voda. Tu poprave sebi kolibice, teočake ili kočakove, te tako sprovedu po nekoliko nedjelja sa svojom marvom u tugjim krajevima, sve dotle, dok voda ne ode natrag. Kad se vrate kući, koji je imao prije 20 glava, dotjera troje, dvoje ili nijedno, jer se marva potruje od njihove šume (izgore joj crijeva, dobiju vodu u krv i u džigeru), te dovede kući sve bolesno i većinom onda poskapa; oni koji ostanu s marvom na trijemu i u kući, pate se jako bez hrane, te sijeku šumu i grane, da prehrane kukavna goveda dok voda ode.

nosom čitave prašume, pa se u tom kraju vještina pravljenja čamaca (Einbäume) u velike bila razvila i sve do danas u potpunom cvatu održala.

S tih razloga nema u tom kraju ni kerepa od trske i šaša, kao n. pr. u Ugarskoj, gdje se u nekojim krajevima sastave kerepi od snopića trske i šaša, koje u više tavana u nakrst povežu. U Dolini si jedino djeca i čobani naprave ovakove male hasure, na koje se izvale kad se kupaju, da leže na vodi. Nadalje metnu djeca, kad uče plivati pod svako pazuho po jedan snopić trske, a ti su snopići spojeni megjusobno vrpcom, ispletenom od trske. Ti snopići nadomještaju mjehure i ne daju im potonuti.

Kerepi se lahko izvrnu, osobito ako su uski, pa su za to već od najstarijih vremena mnogo radije upotrebljavali lagane i spretnije čamce, izdubljene od jednog stabla. Ovi su bili za jednu ili više osoba, upravo kao stvoreni za ribarstvo, a od njih su se razvila sva novija prometna sredstva na vodi.

Već u mlagje kameno doba nalazimo čamce u švicarskim sojenicama, gdje su ih upotrebljavali ne samo kao prometno sredstvo, već i u ribarstvu [1]). Najstariji bosanski čamci potječu, u koliko se ustvrditi moglo, iz broncanog doba, a našli smo ih u sojenici u Ripču kraj Bihaća [2]). Odavle nam je doduše poznat samo jedan sasvim malen model, ali ipak je i taj dovoljan, da rekonstruiramo oblik drevnog čamca, koji je sojeničarima služio za ribolov i za prevoz iz sela, koje je stajalo usred vode. Sudeći po ovom modelu bili su ovi čamci zašiljeni na obje strane, ali ne do kraja izdubljeni, već su bila na oba kraja ostavljena kao neka vrsta sjedala. Vidjećemo kasnije, da se oblik ovih čamaca ne razlikuje od kasnijih mlagjih formi, na pr. iz prehistoričke sojenice u Dônjoj Dolini (takogjer model) *(slika 7.)* ili od onih malih čamaca, tako zvanih čunova, koji se još danas u Dolini veoma mnogo drže. I u ripačkom kraju upotrebljuju se još i danas čamci, slični ripačkom modelu.

Mnogo smo bolje upućeni u različite oblike čamaca iz željeznog doba u Bosni. Godine 1902. otkrit je prigodom istraživanja prehistoričkih sojenica u koritu Save u Dônjoj Dolini, kotar Bos. Gradiška (isp. dr. Ćiro Truhelka, „Der vorgeschichtliche Pfahlbau im Savebette bei Donja Dolina“ [Bezirk Bos. Gradiška] u „Wiss. Mitt. aus Bosnien und der Hercegovina“ IX.) jedan čamac iskopan iz jednog hrastovog debla i to pod kućom IV. (isp. skicu na istom mj. tab. II.). Ležao je megju direcima kuće, privučen uz obalu i okrenut upopreko spram toka vode. Kljun čamca bio je žalibože tako već oštećen, da nije bilo moguće uspostaviti prvobitni njegov oblik. Nu srećom je samo taj neznatni mali dio oštećen. Njegov se oblik skoro sasvim sačuvao, makar je na njemu ležao toliki teret i makar je ležao 9 metara ispod današnjeg nivoa.

Sada je dugačak 4·70 *m*, širina mu je na dumenu 70 *cm*, u sredini 67 *cm*, a sprijeda se suzuje na 57 *cm*. I dubina mu nije svuda ista: u sredini 19 *cm*, prema vrhu 21·5 *cm*.

Stražnji dio čamca svršava 70 *cm* dugačkom masivnom daskom, sjedalom, na kojem je sjedio veslač.

I izradba je veoma pomno izvedena. Površina je s obje strane lijepo izglagjena, tako da nema nikakovih tragova udaraca sjekire, dlijeta ili kakovih nepravilnih prodrtina iveraka.

Kanati su veoma tanki, po stranama 2 *cm*, na dnu 3·5 *cm*, samo je stražnji dio deblji, ali uz to spretno izragjen. Dok je čamac još vlažan bio, opažale su se na

[1]) Krause, na dr. mj.

[2]) V. Ćurčić, Prehistorička sojenica iz broncanoga doba u Ripču kraj Bihaća u Bosni. („Glasnik zem. muzeja“, XX., 1908., 160., sl. 2.)

stražnjem dijelu, jedno 70 *cm* pred sjedalom nekoje izgoretine, koje nastaju, kad komadići žeravice padnu na drvo. Ove paljevine zauzimaju u čamcu prostor od 40 *cm*, na kojem je stajalo ribarsko ognjište, gdje su se veslači zimi, kad bi im se ruke od veslanja ukočile, na vatri grijali. Ta ognjišta ne će se valjda bitno razlikovati od današnjih ognjišta, dagara, načinjenih jednostavno od obične ilovače.

1/62

Slika 5. Prehistorički čamac iz sojenice u Dônjoj Dolini, kot. Bos. Gradiška ($^1/_{62}$ je još reduciran na $^2/_3$).

God. 1904. otkrio sam mnogo bolje sačuvani i mnogo veći čamac, napravljen takogjer od jednog jedinog hrastovog stabla[1]) *(slika 5.)*. Ovaj je čamac bio 2 put toliki.

Slika 6. prikazuje nam, kakvim je poteškoćama bilo skopčano dizanje toga dragocjenoga predmeta; prije svega njegova ogromna veličina, kolosalna težina, a uz to je drvo bilo neobično trulo i vodom prožeto, nadalje silna zemlja, koju je trebalo skinuti s čamca (stražnji dio „krma" ležao je 12 metara pod zemljom a 4·5 *m* ispod vode u savskom koritu u nagnutom kutu od 25 stupnjeva). Kad smo čamac dovoljno očistili i preparirali, trebalo ga je tako opremiti, da zdrav i čitav do Sarajeva stigne. Najprije smo ga u malim razmacima opasali tankim željeznim obručima, koji su sasvim prilegli iz vana i iznutra, da mu se kanati ne iskrive. Iz jakih masivnih direka napravili smo skele, u koje smo cijeli čamac na jakim i gustim kolanima objesili, tako da je visio u zraku, te mu udarci za vrijeme vožnje nijesu mogli nauditi. Kad je to sve gotovo bilo, trebalo je 60 ljudi, da dignu ovaj kolosalni teret. Radi njegove veličine i težine i u pomanjkanju bar iole dobrih cesta, nije se moglo ni pomišljati na transport kolima; za to smo skerepili 3 velika koraba, natovarili na te kerepe čamac i Savom ga spustili do Sijekovca a odavle željeznicom u Sarajevo.

Čamac je nagjen pod prednjom stranom kuće br. XI. Ležao je baš tako, kao da je bio na obali pod kuću izvučen, a donji kraj mu je malo voda zanijela, kao što i danas biva kad ribari izvuku na pola iz vode svoje čamce.

Čamac je vrlo vitka oblika, 12·38 *m* dugačak; širina mu je sprijeda 85 *cm*, straga 95 *cm*. Suzuje se dakle spram kljuna, a Truhelka nadovezuje, da to nije učinjeno namjerice, da bi mu se brzina time povećala, već je to posljedica prirodnog oblika debla, od kojeg je i čamac istesan i koje je deblje kod žila, a gore tanje. Megjutim se svi današnji korabi, pa bili ma koje mu drago veličine, spram kljuna namjerice sužavaju, i to samo za to, da se lakše i brže voze. Čamac se doduše spram kljuna sužava, ali nije zašiljen, već ravno odrezan. Ni u tome se dakle taj prehistorički čamac ne razlikuje od modernih koraba i lagja, koji su svi sprijeda ravno odrezani.

I stražnji se dio malko, od 95 na 91 *cm* sužava, kao i kod današnjih čamaca i ima straga, kao i prvo opisani čamac, četverouglastu dasku. Ovako izragjivana sjedala posebna su karakteristika kod većih čamaca naših prehistoričkih sojeničara. Takove produljene četverouglaste daske vigjamo i danas još u Bosni na jezeru Plive kod Jajca a zovu ih dumen[2]). Moderni dolinski čamci svršavaju uskom daskom, koja se u našem čamcu raširuje u 91 *cm* dugačku i 80 *cm* široku ploču, sapetu sa oglavcima

[1]) Wiss. Mitt. XI. tab.

[2]) Dumen je turska riječ i znači kod svih čamaca stražnji dio, kormilo; dumeniti = kormaniti. U Dolini je dumen krma.

(popriječne prečage), koje su po svoj prilici zato smještene, da dotična ploča ne pukne, ili da se ne iskrivi. Izmegju obe prečage iskopane su okomito dvije četverouglaste jame, koje su po svoj prilici u savezu sa kormilom; jer su i današnjim korabima kormila smještena sasvim primitivno: u sredini daske na dumenu, nataknuto je kormilo na jednom kočiću.

Slika 6. Dizanje prehističkog čamca u Dônjoj Dolini god. 1904.

Spram svoje duljine i širine bijaše ovaj prehistorički čamac dosta plitak, i to samo 23 do 25 *cm*. Prispodobivši današnje korabove, iznenagjuje nas ova pličina. Korab Mate Kneževića na pr. (vidi dolje *sliku 10.)* uz svoju duljinu od 9·23 *m* i najveću širinu od 1·05 *m* (na kljunu je 63, a straga 90 *cm* širok) dubok je u sredini 65 *cm*, neposredno pred stražnjim pragom 50 *cm*, spram kljuna 44 *cm*. Pogledom na svoju

dubinu nalik je taj prehistorički čamac više takozvanim dolinskim lagjama, koje su takogjer od jednog stabla napravljene, samo nešto manjih dimenzija. Te lagje su najviše 7 *m* dugačke i do 30 *cm* duboke, a kanati im nijesu tako strmeniti, kao u koraba. Kod gornjih prehistoričkih čamaca upada u oči nadalje, što nemaju od istog drveta isječenih pragova, to više, što su ti čamci osobito velikih dimenzija, pa bi bili mnogo čvršći, kad bi imali ovakove pragove. Dok svi dolinski čamci bez izuzetka imaju pragove, čudnovato je, da ih kod plivskih čamaca nikako nema, ili su sasvim niski. Ovo pomanjkanje praga i ona četverouglasta daska na dumenu kod plivskih čamaca ima po svoj prilici svoj zametak još u prehistoričkom dobu. Krause navagja jedan 6 *m* dugačak čamac od topole, nagjen u jednoj sojenici kod Wingelsa u Švicarskoj, u kojega su pragovi sasvim niski kao i kod plivskih čamaca i ne uspinju se uz kanate. Jednaki su niski pragovi i na jednom drugom čamcu iz Curdefina na Neuchatelskom jezeru. Taj je čamac od hrastovine, 12 *m* dugačak, 0·90 *m* širok, 0·60 *cm* dubok. Oba kraja su zašiljena, a stražnji ima rupu za jedek. (Krause, na dr. mj. sl. 11. i 12.)

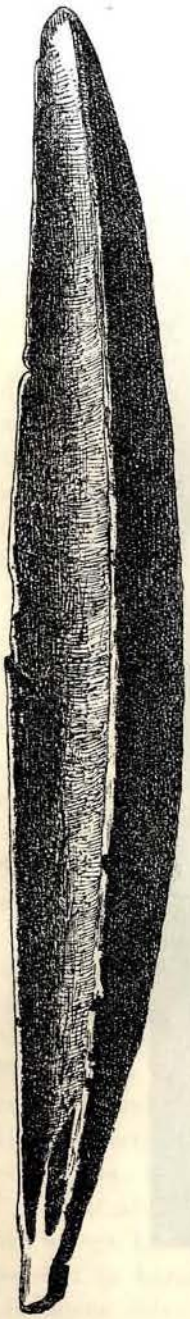

Slika 7. Prehistorički model čamca, iskopan u Donjoj Dolini, kot. Bos. Gradiška. 1/2

Plivski čamac jest megjutim i u drugim svojim dijelovima prehistoričan: kljun je uži, stražnji dio mnogo širi i masivniji. Bar su se slični komadi našli u švicarskim sojenicama.

Plivski se čamci prave od bukovine ili borovine i to u dva oblika: veći 5—6·50 *m* dugačak, 0·40—0·65 *m* širok i 35 *cm* dubok, nosi dva čovjeka i 400 oka žita; manji ribarski čamac je 4 *m* dugačak, do 40 *cm* širok, od 30—35 *cm* dubok a nosi 1 čovjeka i 200 oka žita. Oba su inače sasvim jednaka, a manji se upotrebljava isključivo kod ribarenja. Čudnovato je samo kod tih čamaca, što im stražnji kraj ide naprijed, kad se voze, i to jedino pomoću vesala.

Prije nego li pregjem na opisivanje današnjih dolinskih čamaca, spomenuću još jedan prehistorički model, koji je pod podinom sojenice u Dolini iskopan. Prikazuje nam drugu vrst prehistoričkih čamaca u Dolini. Taj je model do u potankosti pomno od drvene kore izragjen, a po svojem obliku nalik je na onu vrstu malih čamaca, koje u Posavini nazivaju „čun“, koji su sprijeda i straga veoma zašiljeni a u sredini razmjerno pravilno prošireni. Jedan je šiljak u ovog modela zaokružen a drugi tubast; od njega proizlazi po dužini šiljasti nabor, koji je poprijeko probušen, da se može provući konopac, kojim se čamac prema potrebi sveže o kakav kolac *(slika 7)*.

Ovaj mali model je 33 *cm* dugačak; najveća mu je širina po sredini 6·3 *cm*, dubina 1·6 *cm*. Dno je razmjerno veoma debelo (1·3 *cm*), jedino valjda zbog toga, jer je napravljen od sasma krhkog materijala.

Gosp. Truhelka je toga mnijenja, da su naši sojeničari pravili ovakove modele kao urneke, po kojima su gradili prave čamce. Po njemu nije taj miniaturni čamac bio igračka, već urnek. Na to bih ja primjetio, da današnji sojeničari bez ikakvih

urneka prave svoje čamce. To bi bilo i sasvim suvišno, jer skoro svaka kuća posjeduje najmanje 2, a nekoje i po više čunova, te su tamošnji stanovnici u gragjenju čamaca stekli vremenom veliku vještinu.

Tom prilikom upozorio bih i na jednu drugu pojavu u sojenici. Gosp. Truhelka opisuje jedan djetinji grob iz sojenice, koji je ležao pod kućom br. *I.* Po njegovom mišljenju, ležalo je ovo dijete u jednom drvenom koritu (isp. na ist. mj. sl. 58., str. 76.). U svojoj radnji o modernim sojenicama, koja će skoro doći u štampu, istakao sam jedan karakterističan momenat za ovaj inundacioni kraj, naime da se istrošeni čamci upotrebljavaju u različite svrhe kao na primjer za skaline *(slika 8.)*, korita za vodu *(slika 9.)* i t. d. U jednoj kući našao sam čak i krevet jednog domaćina od takvog dotrajalog čamca. Gore spomenuto nagjeno korito bilo je tako oštećeno, da se nikako raspoznati ne može, da li je to korito ili komad čamca. Obzirom na raznoliku uporabu čamaca u današnjih sojeničara, nije isključeno, da je i ono dijete moguće zakopano u jednom dijelu kakvog istrošenog čamca, jer se ovo korito razlikuje bitno od pravih mrtvačkih sanduka nagjenih pod kućama u sojenici. Krause (na ozn. mj. 142.) veli, da su već u broncano doba običavali u Šlesvigu zakapati mrtvace u čamcima, a taj običaj postao je sasvim općenit 2.000 godina kasnije, u doba Wikingaca, kad su svoje vladare zakapali u čamcima.

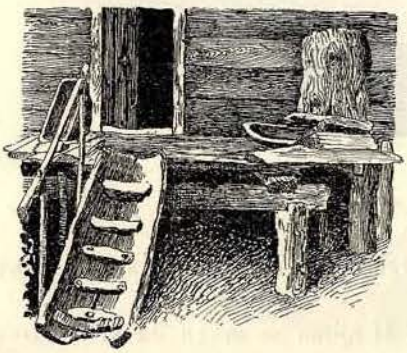

Slika 8. Skaline napravljene od istrošene lagje u Gor. Dolini, kot. Bos. Gradiška.

Slika 9. Korito od istrošenog čuna pred bunarom u Gor. Dolini, kot. Bos. Gradiška.

U Dolini imade tri vrsti čamaca i to najveći imenom „korab" od 8—14 metara duljine. Kad ne bi niti imali prehističkih čamaca, već samo ime korab odaje veliku starinu ovog čamca.[1])

I Vuk Stefan Karadžić spominje tu riječ u svojem rječniku, ali ne veli, gdje se još upotrebljava. Svakako je zanimivo, da se je to ime baš ovdje sačuvalo, gdje na svakom koraku susrećemo primitivne i starinske pojave[2]).

Odluči li koji domaćin da pravi korab, onda se otputi s jednim iskusnim susjedom u šumu. Sa sobom ponesu hrane za nekoliko dana a od alata veliku sjekiru, bradvu i teslu. U šumi odaberu najveći i najzdraviji hrast, kojeg sa dvije strane posijeku. Kad hrast pane, okrešu se ogranci (grane) a od njih si sagrade malu kolibu, u kojoj prebivaju, dok ne dogotove korab. Samo nedjeljom vraćaju se u selo po hranu. Posao u šumi dosta brzo napreduje. Najprije se omjeri koliki će korab biti i odsiječe. Ako

[1]) Kopač. Pozajmica. Iz starosl. Корабль, grčki: Κάραβος, lat. *carabus* (Dr. Gregor Krek, „Einleitung in die slavische Literaturgeschichte", Graz, 1887., str. 178).

[2]) Mimogred spominjem, da se jedno brdo u najnepristupačnijem dijelu Albanije zove takogjer Korab.

hrast nije pao tako, kako će se raditi, onda ga prevrću „vagama“ [1]) (polugama) t. j. 6—8 *m* dugački jasenići; ove se naslone na „faltuke“ (deblja obla drveta). Najprije se zasiječe hrast do srca u razmacima od 1 *m*, a to se zovu „šklopci“ [2]), zatim se sjekirama, drvenim klinovima i maljevima odbija ono drvo izmegju šklopaca. Kad je sve izodbijano do kraja, onda se neki dio iskopa sjekirama, sva kora unaokolo otepe, i podbiju (podsijeku) vrhovi. U ovakovom stadiju prepoznaje se već oblik čamca a to se tamo zove taslak (turska riječ) ili „kolenika“ [3]) (Modell). Zatim se ukopa jedna okomita vaga u sredini, a na vrhu vage sveže se loza, da se korab može prevrtati. Sada majstor ošine koncem krajevima (konac se smoči u crnu ili crljenu boju; prva je od ugljena, a druga od crvene zemlje, što je dobivaju iz banjalučkog kotara — moguće iz Slatine?) i krajči. Kad je skrajčen, onda se skroji (zalagji), pukne konac po kanatu (iznutra), tako da se prema vršku suzuje, te obagni (stesava), zatim se nagne i na drugu stranu, te se tako dokončava s obje strane i tek onda zatabani. Kanati se bradvaju (tri puta sjekira i jedan put bradva s obje strane). Kad je izvana sve gotovo, istepu vagu i zatim isijeku veliki iver, paraće (kolika će ostati debljina u kanata) i tešu manji iver. Konačno majstor okruži dumen [4]) — prag je ostavio već prije od prilike 1·20 *m* od dumena — i vrhove, isijeca još jedan put sitni iver, te sa malom teslom čisti s vrhova. Ako se želi i sprijeda niski prag, onda stoji od prilike 80 *cm* udaljen od kljuna *(slika 10.)*.

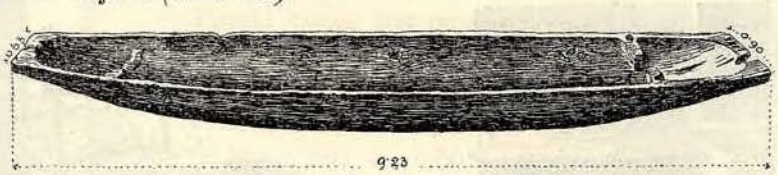

Slika 10. Korab Mate Kneževića iz Dônje Doline.

Kako vidimo, služe se tamošnji majstori sa vrlo malo alata, a uz sve to odavaju ti čamci veliku savršenost i vještinu.

Korabi mogu da ponesu dosta velike terete. U njima se mogu da voze sasvijem udobno do 20 osoba, ali ih ne upotrebljavaju za ribarenje, jer su nespretni i teški.

Kao ribarski čamac upotrebljava se u Dolini druga vrsta „lagja“ [5]). Ova se od koraba razlikuje time, što ju prave od laganijega drveta, i to od topole, koja tamo naraste do neobične visine. Od hrastovine se grade lagje vrlo rijetko. Već sam gore spomenuo, da je lagja mnogo plića (30 *cm*) od koraba, pa zbog svoje laganosti i zbog toga, što previše ne tone, elegantno i brzo na vodi plovi. To i jest jedini razlog, zašto se jedina „lagja“ u Savi i na Vrbasu za ribarenje upotrebljava. Duljina je 6—7 *m*, rijetko kada više, a ovoj duljini odgovaraju i ostale dimenzije. Samo straga ima prag, iskopana je oblo ali više spljošteno, a kanati nijesu jako strmeniti. Da nema praga i da se produlji stražnja daska, bila bi „lagja“ najsličnija prehistoričkim dolin-

---

[1]) Po Vuku je vâg (u Zadru) motka ili greda, kojom se što podiže, der Hebel.

[2]) U Vukovu rječniku ima riječ sklôpac, a znači der Stich (des Flohs, der Wanze) izišli šklopci po njemu.

[3]) U Vuka je kolènika: 1. Taslak od vretena, eine noch nicht ausgearbeitete Spindel. 2. S obadvije strane zaošiljeno drvo, kao družica, na koje se suče pregja (kao na mosur), kad hoće da se snuje.

[4]) U Hrvatskoj u Sisku vele zadnjem dijelu čamca „zaritak“.

[5]) Lagja je stara riječ postala iz oldija. Litavski glasi: eldija, aldija, staroslav.: ЛАДИИ, ЛАДИА. (Krek na dr. mj.)

skim čamcima. U nju stane najviše 10 odraslih osoba. Iznenadilo me je upravo, kako sigurno Dolinci u ovim lagjama Savom voze, osobito na vjetru, kad se i u Savi valovi dignu do prilične visine, naročito pred Dolinom. Ribari se služe lagjama jedino, kad idu trbokom u Savu i to njih troje: ribar s trbokom na lijevom ramenu stoji u sredini, a druga dva, veslači ili nagonjači, na krajevima, obojica imaju osim vesala i po jedan veoma dugački „botur". Vidi dolje *slika 52.)*

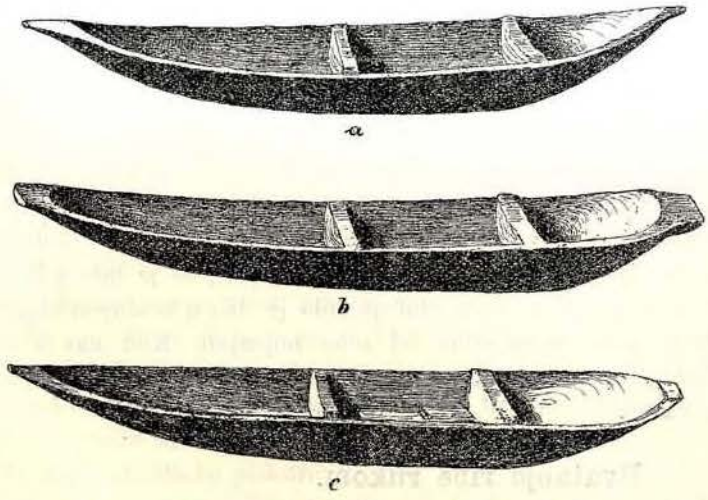

Slika 11. Čun (*a* „muški", *b* „ženski", *c* sprijeda muški, ostraga ženski.)

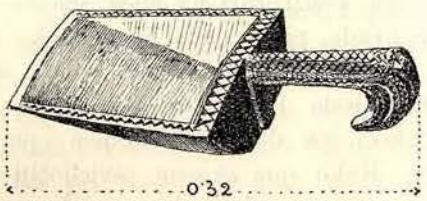

Paljka za puljanje vode iz Doline.

Veslo od jasenovog drveta iz Doline.

Treća vrsta jest „čun"[1], koji nije dulji od 5 *m*, pa prema tome širok i dubok. U ovaj čun stane za pravo samo jedna osoba, a kad u nj sjednu dva čovjeka viri, samo još dva prsta iz vode. Čunovima se služe oko kuće za lokalnu potrebu, na pr. dohvatiti sijena za goveda, dotjerati patke i guske; za ribare, da se voze u gjolove, zapinju i ogledaju vlakove i bubnjeve, da se voze na gragju i t. d., a brži su od dva gornja čamca, jer su mnogo manji i šiljastiji. Ovi čunovi kao da su namjerice napravljeni za gjolove, u kojima je puno šaša i gušća, kroz koje se oni mogu lahko svojim šiljcima da provuku. Ima ih koji su na oba kraja sasvijem zašiljeni; to su „muški"[2] *(slika 11. a)*, dok su kod „ženskih" čunova oba produžena kraja ravno odrezana *(slika 11. b)*; napokon ima jedna treća vrst, kod koje je prednji kraj „muški" a stražnji „ženski" *(slika 11. c)*. Ova pošljednja vrsta naliči u tome najviše gornjem prehističkom modelu iz Doline.

[1]) Čuje se i čunj. Čun je takogjer kao i korab i lagja vrlo star naziv: starosl. ЧѦЬНЪ, grčki γαυλός, staronjem. kiol, chiol. (Krek, na dr. mj.) Zaista je zanimljivo, da su se ova tri stara naziva za čamce sačuvala u ovom kraju.

[2]) U Banatu se veli ovim „šiljaci".

U koraba ima stražnji i kadikad prednji niski prag, kod lagja samo jedan prag i to straga, a čunovi imaju uvijek po dva praga. Nijesam vidio ni jedan čun bez ili samo sa jednim pragom, a ni najstariji stanovnici ne sjećaju se takovih čunova[1]). Pragovi su uvijek prema krajevima nešto uzdignuti i s kanatima jednako odrezani, očito zato, da voda ne zalije na sjedalo. Po gdjegdje ima pred stražnjim pragom na podu mala uzvisina, na kojoj se noge drže na suhu, a zimi tu smjeste i malo ognjište.

Ovakovih čunova sa dva praga nijesam nigdje po ostaloj Bosni nalazio; u Hutovom blatu u Hercegovini bilo je do pred kratko vrijeme čunova „trupa“ sa jednijem pragom, o kojima će biti na drugom mjestu govora.

Kako se vidi iz Krausovog opisivanja (vidi dônju opasku) bili su pragovi uobičajeni već u prehističko doba u Švicarskoj i Prusiji. Ne mogu si protumačiti, zašto dolinski prehistorički sojeničari nijesu pravili pragova.

Krause veli konačno, da tamošnji ribari trebaju ovakovih pragova, jer se sredina čamca poradi ribe napuni vodom, a oni mogu onda u suhu da rade svoj posao. I zaista, veli nadalje isti pisac, da je vidio samo jedan sasvijem moderan, god. 1889. dogotovljen čamac, kojeg su ribari na gornji način upotrebljavali; to je bilo u Borkendorfu, u okrugu Dt. Krone, naravno u onom slučaju bilo je dno u srednjem dijelu na više mjesta probušeno, da se voda može sama od sebe mijenjati. Kod nas u Dolini biva to ovako: ribar sjedi na stražnjem pragu, noge su mu u srednjem dijelu, a uhvaćene se ribe obično bace za se.

Hvatanje ribe rukom.

Najprimitivniji način hvatanja riba u Dolini je hvatanje rukom. U mnogim slučajevima, osobito za vrijeme mrijestenja zalazi riba na plića mjesta, bilo to na prudove ili za poplava na poplavljene livade, pa se onda mogu lahko uhvatiti rukom. Na ovakav se način hvataju velike množine riba u Dolini, osobito šarani, jer se ni jedna riba ne usudi na tako plitka mjesta izaći, kao baš šaran, koji se suviše pouzdaje u to, da može daleko da skoči, pa da se skakanjem opet dočepa dubine (navodno skače šaran do $1^1/_2$ metra). Kako sam se sam osvjedočiti mogao, prevari se takav šaran često u svojem računu, ter se njihova jata u doba mrijestenja veoma omame, pa se zalete na tako plitka mjesta, da im pola tijela iz vode viri te se teškom mukom naprijed pomiću; ništa lakše opreznom ribaru, da u takvom momentu

---

[1]) Ovakove čunove iz prehističkog doba opisuje Krause u gore spomenutom djelu str. 143.: „Češće se pojavljuju čunovi sa dva praga. Već onaj kratki čamac (sl. 7.) 4·22 *m* dugačak, 0·59 *m* širok, 0·34 *m* dubok, koji se je našao u jednom jezeru na imanju Otternbrück, kod Hoch-Linieva, u okružju Berent, zapadne Prusije, ima takova dva praga. Čini se kao da su pragovi ovog žalibože veoma oštećenog čamca odrezani jednako sa rubom kanata, dok su kod čamca (sl. 8.), koji je 6·5 *m* dugačak, 0·62 *m*—0·69 *m* širok, izvana 0·38 *m* visok, a iznutra 0·33 *m* dubok, u sredini viši (sl. 8. *a*) a na svakoj strani polukružno nalučen. Čamac je od borova stabla; iskopali su ga sa jednim većim, mnogo oštećenijim čamcem, na obali jezera kod Kossewena, okrug Sensburg, istočna Prusija, u neposrednoj blizini jednog groblja iz kasnijeg doba rimskih careva. Poseban je oblik obih krajeva u čamca br. 9. *a* od hrastovine, 7·73 *m* dugačak, 0·53—0·86 *m* širok, 0·36 *m* dubok i 4 *cm* debeo na podu. Ovaj se čamac našao u Vezeri kod Winkela, okrug Werden, provincija Hannover. U njega ima jedno mjesto kraj praga probušeno, kroz koje se je proturalo veslo. Pragovi su kao kod slike 6. niži od krajeva·

Isti autor veli na strani 145.: Ovakovih čunova sa dva čvrsta praga ima još i danas u Mark Brandenburgu i na drugim mjestima. Prije, nego što su se rijeke regulirale, bili su ovakovi plitki čamci mnogo zgodniji za voženje, nego li moderni duboki čamci. I danas vigjamo naše ribare, kako se lahko prevoze i preko najplićih mjesta u svojim plitkim čunovima.

priskoči i rukom ribu zgrabi i na suho izbaci. To se dogagja većinom još onda, kada voda dolazi. A kad se voda vraća, onda se jarci granjem pregrade, voda na to kroz granje ode, a ribe ostanu. I u krnjicama, lokvama, grabama zaostaje mnoga riba, koju onda prostom rukom ili najprimitivnijim alatima pohvataju[1]).

Pojavi li se jato šarana ili druge ribe na takovom mjestu, digne se cijelo selo na noge, malo i veliko, staro i mlado, da tjeraju ribu, pa se tom prilikom prirede čitave hajke. Muškarci u svojim širokom zasukanim gaćama i rukavima, žene u svojim dugačkim povrh koljena uzdignutim košuljama (jedina odjeća ljeti) gaze kadikad po vazdan po vodi i svaki nastoji, da što više ribe uhvati, koju sutra dan u kuzlovima odnesu na prodaju na pazar. Ti se kuzlovi (Fischkorb) prave od kore *(slika 12.)* i to od „vezike" ili „suvezike"[2]).

I čikove hvataju u Dolini često prostom rukom. Ogromna jata piškurova zavuku se u mulj tamošnjih gjolova, ali ribar njihova skrovišta lahko otkrije. Ribar objesi torbak o rame i zagazi u vodu, pa kad naigje na takovo mjesto, brzo i vješto rukom ribu zgrabi. Za taj posao treba mnogo vještine i spretnosti, jer su čikovi sluzavi, pa se lahko iz ruke izmaknu, ako ih ribar energično ne ščapi. Za to čikova treba srednjim prstom opasati, onda ne može izmaknuti. Neki Mika Šokić uhvatio je na taj način za nekoliko sati 25 *kg* piškurova.

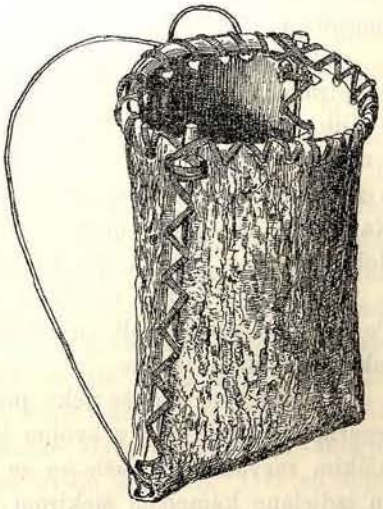

Slika 12. Kuzo za ribu od vezike.

U ostalom hvata se pastrma još i danas u mnogim brdskim potocima prostom rukom[3]).

Na Bosni, Vrbasu i Neretvi ima ribara, koji rone u velike dubine i hvataju rukom ribu, koja se zavukla pod kamen, pod žile i u granje i tamo miruje. Naravno da nije svaki vješt tome opasnom poduzeću; valja da umije dobro plivati i pod vodom nekoliko časaka izdržati. Poznam nekog Osmana Bekića iz Visokog, koji navodno može 6 minuta da pod vodom ostane. Ovim se poslom megjutim bave najviše naši bosanski cigani „kotlari", koji zasuču svoje nogavice, pa kroz prednji prorez „etmač" uhvaćenu ribu u gaće bacaju.

Ljubo Nenadović u svojoj knjizi o Crnoj Gori veli, da Crnogorac zaroni u duboki vir Morače, te u kamenoj špilji nagje ribu, zavuče prste u škrge do glave, pa s njom iskoči gore. Riba je često duga kao i gnjurač i u borbi ga iskolje riba jako te se voda okrvavi.

Veoma je razvijeno hvatanje riba prostom rukom u Hutovom blatu u Hercegovini, gdje se osobito dvije vrsti, keljavac i plotica u velikim množinama u šašu

---

[1]) Ovako se i u južnoj Rusiji hvataju ribe. Istjeraju šarane na poplavljene njive ili u šaš, pa ih onda rukom ili primitivnim alatima, račilima i t. d. hvataju. Za vrijeme mrijestenja biju ih naročito ostvama.

[2]) Veoma je zanimivo što u Dolini rastu na jednom mjestu tri različite vrsti brijesta: „vezika" = *Ulmus scabra* Mill. *(U. montana)*, „suvezika" = *Ulmus laevis* Pall. *(U. pedunculata* Fong.) i „brijest" *Ulmus glabra* Mill. *(U campestris)*. Još je začudnije, da vezika uspijeva u ravnici i to izričito u močvarnom kraju. Držim, da je ovamo dospjela jedino naplavama. Seljaci razlikuju lahko ove tri vrsti, dapače iz velike daljine.

[3]) U Harcu se zove ova vrst hvatanja „Forellenkitzeln": polako se podvuće ruka straga ispod trbuha pastrme, koja mirno leži, pa se onda brzo i čvrsto zgrabi.

i u podpristinama (schwimmende Grasflächen), u Popovom polju opet gaovice u močvarama i lokvama na taj način hvataju.

Sigurno su i prehistorički sojeničari u Dolini pod istim uvjetom ovako ribu hvatali.

Dolinski ribari posluže se kadikad i toljagama, kada hvataju rukama ribu. Ovakovom toljagom udari se riba po glavi pa se odmah onesvjesti, te je tako lahko uhvati. Nijesu tu posebno za taj posao napravljene toljage, već ribar pograbi kolac ili u opće sve, što mu prije pod ruku dogje. Megjutim se toljaga samo onda upotrebljava, kada za poplave izagju velike množine riba na livade ili na pličine. Kad ne bi bilo toljage, mnogi bi masni šaran umako. Tako ga ribar klepne dobro po glavi, pa se ne treba s njim naganjati. Nu često se sasvim slučajno ribe u tom kraju na taj način ubijaju; stanovnici vozeći se u čamcima nailaze često u plitkim mjestima ili grabama na velike zaostale ribe, koje jednostavno ubijaju veslom ili sjekirom pa u čamac bace.

Toljagom se služe ribari u mnogim krajevima i napredne Europe. U Njemačkoj na primjer tuku tamošnji ribari na isti način štuke za vrijeme mrijestenja, pa se to u njih zove: „Hechtedillen", Hechtedelden, ili „Hechtedrillen". U primitivnih naroda i u krajevima, gdje se ribe još u velikim jatima sele uz vodu i niz nju kao mladica u rijekama Aljaske i sjeverne Azije ima u tu svrhu specialno napravljenih toljaga. Na takove se toljage često naslikaju ili urezuju različiti motivi, koji imaju da donesu dobru sreću u lovu n. pr. ljudske i životinjske glave, ribe, različiti totemi i t. d.

Nije dokazano, da li su se i prehistorički sojeničari u Dolini služili toljagom. Po svoj prilici uzimali su onda, kao što i danas rade, obične štapove, kojima tuku takogjer i divlje patke.

Poznate su doduše neke prehistoričke toljage od hrastovine iz sojenica u švicarskim jezerima. Keller piše u svojim izvještajima o sojenicama: u Meilenu i u drugim sojeničkim razvalinama našle su se grane različnih stabala sa kvrgastim izraslinama, koje su izdjelane kamenom sjekirom i nožem od kremena, a imaju oblik maljeva i toljaga[1]).

Bošnjaci prave danas još svuda po zemlji 1 metar dugačke štapove sa kvrgastim izraslinama na donjem kraju; ove se toljage upotrebljavaju kod igre „kevanje", koja se još uvijek mnogo u nas igra.

Zamka.

Zamka jest 1 do $1^1/_2$ *m* dugačak štap sa zamkom spletenom od dugačkih konjskih struna širokom 10—15 *cm* u promjeru. Megjutim ima zamki i od obične kanafe ili tela (žice). Ovakvu zamku drže odrasli i djeca sa obale ili iz čamca u vodi, pa čekaju štukarce.

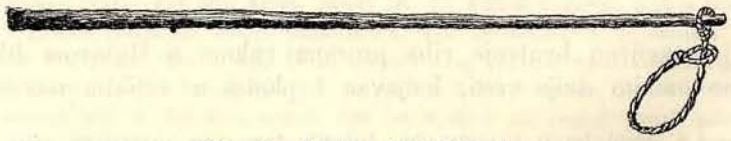

Slika 13. Zamka od konjske strune.

Stuka ima naime običaj, da se diže ljeti, osobito u doba izmegju obih „Gospojina" za mirne vode na površinu, te proviri nosom van vode. Kod toga je štuka, kako mi moji ribari rekoše, sasvim nemoćna i omamljena, pa ni ne opaža ribara, koji joj zamku natakne i u zgodan čas jednim vještim trzajem stegne i ribu izbaci na obalu ili u čamac.

[1]) Krause, 158., sl. 20.—22.

Već po svojoj jednostavnosti jest zamka kao ribarski alat veoma stara, ali se njom služe još i danas primitivni, a i moderni narodi.

Naša zamka (*slika 13.*) nalik je najviše magjarskoj zamci, koju Otto Herman opisuje u svojem djelu[1]). I ona je jednostavna, te je na način bičeva na štap privezana.

Koplje i harpuna.

Ovi su alati u Dolini kao i u čitavoj zemlji sasvim nepoznati, i ja ih ne bi ni spominjao, da se nijesu njima služili naši predšasnici. Kad se naime riba nije mogla dohvatiti rukom, toljagom i zamkom, onda se uzelo u pomoć koplje i harpuna, a u plitkim vodama i strijelica. Još se i danas primitivni nekoji narodi kod ribolova služe ovakovim alatima, koji se ni najmanje ne razlikuju od onih prehistoričkih. Ljudi kamenog doba pravili su, nepoznavajući još metal, svoje oštre alate od kamena, kosti, rogova i drva, kao što to rade još i danas najprimitivniji narodi; kasnije su ovakovi alati naravno pravljeni u raznim periodama od dotičnog poznatog metala, ali uz sve to bili su još dugo vremena uobičajeni stanoviti alati i od rogova i kostiju. Iz velikih bosanskih nalazišta iz mlagjeg kamenog doba nemamo nikakovih predmeta, koje bi mogli ubrojiti u ribarski alat; ono nekoliko kopalja nije se sigurno baš u tu svrhu upotrebljavalo. I broncano doba je takogjer u nas u tom pogledu vrlo siromašno. Istom željezno doba i to opet narod u dolinskoj sojenici ostavio nam je nekoliko harpuna, koje su napravljene od jelenova roga, makar je već onda svuda oko nas bilo davno uvedeno pravljenje alata iz metala. U Wiss. Mitt. IX., tab. XXXII., sl. 10. i tab. XXXIII., sl. 18. (ovdje *slika 14.*) naslikane su dvije harpune u obliku šiljaka, jedan ima jednu a drugi 2 kuke (Widerhaken) (isp. takogjer i komad, *slika 15.*, koji je lane ovdje iskopan). Ovi su šiljci, osobito oni šuplji naticani bili na štap i ekserom zaglavljeni.

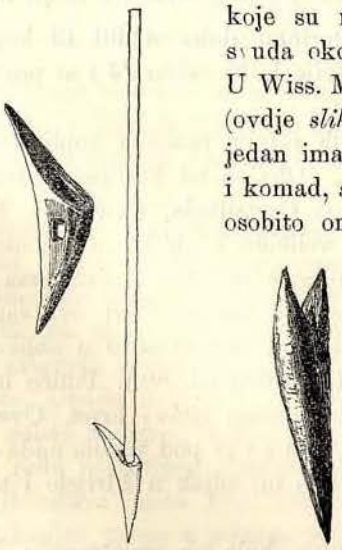

Slika 14. Prehistoričke harpune od jelenovog roga (prva sa jednom, druga sa dvije kuke).

Slika 15. Prehistorička harpuna od jelenovog roga iz sojenice u Dônjoj Dolini.

U istu su svrhu služili šiljci od rožnog iverja, koji su se tude našli i koji imadu većinom oblik četverouglasta šiljka a na donjem kraju je jedan uži tanji nastavak, koji bi se u držak zaglavio (tab. XXXII., sl. 15., XXXIII., 11. i 12. — ovdje *slika 16.*). Biće da su jednako služili komadi prikazani u XI. svesku naših Mitteilunga tab. V., sl. 11. — ovdje *slika 17.*; onaj ima takogjer na jednoj strani ruba tuljka produljen i zašiljen jezičac, koji je probušen i koji se je morao uklopiti u jedan zarez u štapu i onda pričvrstiti.

[1]) O. Herman, „A magyar halászat könyve“ (Das ungarische Fischereibuch), Budapest 1886., 338. — Krause, sl. 31. *a*.

Krause ima u svom djelu prehističkih kopalja, koja su našim dolinskim kopljima veoma slična (tab. V., sl. 78.—80. — isp. i tablu VII., sl. 125., 132. i 133. kao analogon našim četverouglastim šiljcima). Ovi šiljci nisu megjutim sasvim praktični, jer se može desiti, da ne prodre dosta duboko, a životinja onda lahko vrteći i koprcajući se izmakne. Da se tome doskoči, smjestili bi po jednu ili dvije kuke na rub šiljka, kako to naše slike pokazuju.

Slika 17. Prehistorička harpuna od jelenovog roga iz sojenice u Dônjoj Dolini.

Slika 18. Prehistoričko koplje od jelenovog roga iz sojenice u Dônjoj Dolini.

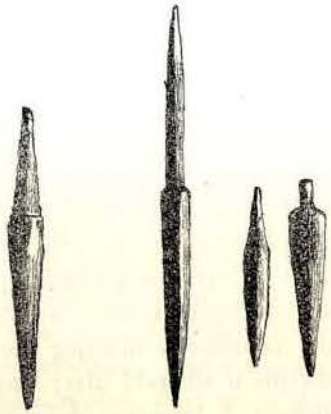

Slika 16. Prehistorički četverouglasti šiljci od jelenovog roga iz sojenice u Dônjoj Dolini.

U Dolini kao da su se rjegje rabili u prehističko doba džiliti ili koplja sa dvije kuke. Osim ove gore spomenute harpune sa dvije kuke *(slika 14.)* ne poznam ni jedan drugi komad.

O prvima veli ovo: „Za dva posebna, od ostalih sasvim različita kopljasta šiljka nije se nikako moglo opredijeliti uporaba i svrha. Oba su od kostiju; jedan je iz Auverniera, Svicarska, 12½ *cm* dug (sl. 78.), drugi iz Cartaillada, Svicarska, 10·4 *cm* dug (sl. 79.) Isto se tako našao komad jednake veličine i oblika u sojenici kod Brumsdorfa u Ljubljanskom Blatu, a nedaleko odavle u istim sojenicama drugi komad, koji je jednak našoj slici 78., oba takogjer od kostiju. Svi ovi zagonetni komadi našli su svoj tumač u 9 *cm* dugačkoj bodljiki od kitovih zuba u obliku ribje glave, u kojoj su oči napravljene iz staklenih džundži (boba) (sl. 80.). Potiče iz Selawignut-Eskimosa u Alaski, a danas ih ima berlinski muzeum čitavu hrpu. Ove su se bodljače (šiljci) natakle i pričvrstile na dugačak, štap, koji se je pod vodom onda držao; štuke bi se brzo namamile, a ribar bi im jurnuo brzo taj šiljak u ždrijelo i tako bi one svoju lakomost i glupost glavom platile.

U Krausea ima harpuna i kopalja i sa više kuka, koje su smještene u jednom ili više redova; ovakovi alati potiču još iz diluvialnog doba (konac — Solutrien, Magdalenien i Azylien).

Zapravo spada ovamo i primjerak *(slika 18.)*, koji se lani u Dolini iskopao. To je pljosnato koplje izrezano od jelenovog roga. Kuke nijesu sasvim potpuno razvijene; vrh je dosta šiljat i oštar, držak na vrhu koso odrezan. Čitava duljina iznaša 15·3 *cm*, šiljak za se 2·6 *cm*. Na donjoj je strani koplje sasvijem ravno-plosnato, po svoj prilici zato, da se je lakše moglo uz štap privezati kakovom vrpcom.

Analognih komada ima i Krause na tabli 9. iz prehističkog i kasnijeg doba u i izvan Europe.

„Harpuna se često," veli Krause (str. 171.), „i sa čamca baca ali većinom noću uz baklje. Obično su dva čovjeka u čamcu. Napred je smještena baklja, uz nju stoji ribar

i vreba na ribu pripravan, da svaki čas baci koplje na brzog srebrenog vodenog stanovnika, dok njegov drug straga u čamcu kormani i tiho vesla pazeći na svaki mig svog druga. Ovakav je lov veoma izdašan. Jednostranim osvjetljenjem bakljom vide se u vodi jasno ribe; a možda ih i svjetlo mami, kao i rakove. Nu kobno svršava ta njihova znatiželjnost . . .“

Na ovaj način bije se u nas jegulja i to ostvama.

Ostve.

I ovaj alat mora da je veoma star, jer su se u nekim sojenicama (sojenica u Peschieri na Gardskom jezeru) našli nekoji broncani objekti, za koje istraživaoci vele, da su dijelovi ostava. Krause dapače misli, da se je ovaj alat već u kameno doba rabio. I najstariji stanovnici zemlje morali su se služiti tim alatom, da ribu sigurno pogode, jer se u dubokoj vodi zrake nejednako lome, ili kad ribar u opće ne vidi ribe n. pr. u mutnoj vodi, blatu i pod ledom. U ovakovim slučajevima uzimaju se u pomoć koplja sa više zubaca, takozvane ostve.

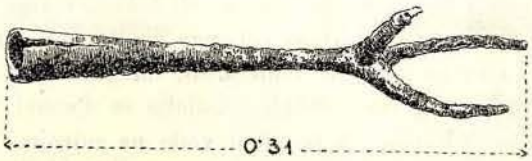

Slika 19. Prehistoričke ostve, iskopate na gredi Mate Petrovića u Dônjoj Dolini.

Iz Bosne nemamo iz najstarijih perioda nikakav alat, koji bi nalik bio na ostve, osim kalufa iz broncanog doba, nagjenog u sojenici Ripču kraj Bihaća, u kojem su po mnijenju Radimskoga lijevali pet broncanih igala ili ostve sa 5 šiljaka. (Wiss. Mitt. V., tab. 21., sl. 68.)

Istom lani, kad se je pravio sip niz Savu kroz Dolinu, našle su se ostve sa tri šiljka od željeza, zajedno sa drugim željeznim alatima i oružjem iz prehistoričkog doba, imenito latenske periode. Ovi predmeti su većim dijelom nagjeni slučajno i raštrkano, pa za to se ni starost ovih ostava ne da sasvijem tačno opredijeliti. Ovaj veoma zahrgjali komad dugačak je 30 ½ *cm*, od kojih 22 otpada na tuljak, a ostatak na zupce. Upada nam u oči, da zupci nijesu u jednom redu, već se je, kao kod vila srednji zubac nadigao; a kod današnjih ostava svi su zubi, pa bilo ih tri ili više, u jednom redu postavljeni. Nadalje je začudno, što na zupcima nema kuka, kao što kod današnjih ostava *(slika 19.)*. Čitava stvar sjeća na antikno-rimske željezne ostve, u kojih zupci takogjer nijesu u jednom redu, pa ako taj komad nije kao i svi ostali iz sojenice u Dolini latenske periode, onda je za stalno rimske provenijencije[1]). U magjarskom narodnom muzeju čuvaju se moderne veoma lijepo izragjene ostve sa tri zupca na način vila iz Siama. Srodnih četvero i peterozubatih ostava ima još danas u Pinnyedu kraj Győra ili Gjura (Raab) i u Njemačkoj.

Otto Herman razdijelio je moderne ostve po načinu uporabe na 5 hrpa: ostve, kojima se nabada (zum Spießen), obuhvata (Umschlingen), zakvači za škrge (Erfassen der Kiemen), bode (Stechen) i sa strane udara (Hauen von der Seite). U Bosni ima samo ona vrsta, kojom se bode. Ove ostve karakterizira Herman tako, da su zupci svi jednako dugi i paralelno u jednom redu s osovinom držala. Kao i u Rusiji, dijele se i magjarske ostve po broju zubaca na ostve sa dva, tri, četiri i više zubaca.

[1]) Nu do sada se u Dolini ništa rimskoga našlo nije.

Dolinske su ostve samo sa tri zupca; dugačka su vrata, a na vrhu imaju tuljak za držak. Vanjske dvije kuke su paralelne, a srednja je u protivnom smjeru okrenuta *(slika 20.)*. Cijela dužina iznaša u ovih masivno kovanih ostava 27 *cm*, a zupci su sami 9·5—10 *cm*. Naše dolinske ostve razlikuju se od magjarskih u tome, da su u posljednjih kuke okrenute na van i unutra. Od svih magjarskih ostava imaju samo one sa Blatnoga jezera (Balaton) dugački vrat, ali je srednji zub u njih na rašak (Hafteisen) prikovan ekserom.

Slika 20. Dolinske ostve.

Ostve se upotrebljuju u Dolini većinom samo u proljeće za parenja riba, osobito kada šaran i som izlaze na plićine. Ovdje ih je lahko zapaziti, jer od gonjanja nastanu mali valovi, a ribar se onda približi tom mjestu i udari ostvama. Ostvama se ovdje bije riba jedino po danu i to obično iz čamca, ali takogjer i sa obale.

Osobito se rado preža na somove sa ostvama, pošto ovi običavaju, da se zavuku u šuplje klade, makar i samo glavom ·Som misli, da ga ovako niko ne vidi, premda često čitavo njegovo tijelo stoji izvan klade. Nadalje se somovi rado zavlače pod lišće lopoča i pod krš, što se sakuplja na površini vode na mirnim mjestima. Ako mu se tu približi koji dobar plijen, n. pr. žaba i slično, onda se on zaleti i tim nastane živahnije gibanje. što dakako oštro oko ribarevo odmah spazi i on s mjesta udari ostvama svom snagom u ćoravo na ono mjesto, ili udari pustimice, ako je predaleko odavle. Još se u jednom drugom slučaju udara pustimice ostvama, naime za vrijeme kada se pojavi letica (Eintagsfliege) u velikim množinama na površini vode, za kojom skaču vrlo rado mnoge savske ribe. Pojava letice jest jedan dogadjaj za veće ribe, koje ne propuste nikaku priliku, pa neprestance skaču iz vode i hvataju je. Ali je to i za tamošnje ribare velik dogagjaj i mnogi se od njih požuri sa ostvama u ruci, dok su još smjeli, na obalu Save, gdje si izabere zgodno mjestance, odakle će lahko da baca svoje oružje u bližnju okolicu. Tome ću pridodati, da ostve u ovom slučaju nijesu pričvršćene na dugački držak, nego se kod svakog hica držak izvuče iz tuljka; ali za to je svezana dugačka kanafa za ostve, a na drugom kraju kanafe snopić šaša. Kada riba skoči za leticom, ribar u istom času hiti ostve za njom; a ona — ako je pogogjena — odjuri zajedno sa ostvama i snopićem dalje; nu boreći se sa snopićem, koji joj ne da u dubinu, umori se i podlegne naskoro, a ribar ju polumrtvu izvuče iz vode. Na taj način može se svaka veća riba ubiti, a osobito i štuka, koja se rado uz obalu sunča ili se na površini pod lopočom zadržaje.

Ostve se inače po čitavoj zemlji još danas drže, ma da su od novijeg doba strogo zabranjene. Njima osobito rado biju mladice u Bosni i njezinim pritocima i to uz mašale ili rano u jutro. Uz ostve sa tri zupca upotrebljavaju se u nekojim krajevima i takove sa četiri ili više zubaca, kojima se sigurnije gagja. U Hutovom se blatu n. pr. biju jegulje ostvama sa više zubaca, po danu i sa mašalama. Kada jegulja noću hranu traži ili kada se danju u mulj zavuče, gdje ju samo vješto oko ribarevo ugledati može, biju je najviše ostvama iz čamca. Često puta ribar i ne videći ribu, udara ostvama u ćoravo i na sreću u mulj na dnu, pa se više put dogodi, da se jegulja natakne na ostve.

Na koncu da spomenem dvoje ostve, što se nalaze u našem muzeju. Prve *(slika 21.)* našao je na Omerovoj visi kod Doboja nekadašnji direktor firme Morpurgo & Parente,

Eduard Porr i darovao našem muzeju. Ovo mjesto, koje se za pravo zove Crkvenica, bilo je u prehistoričko (kameno i brončano) doba naseljeno i valjda je ovdje stajala koja gradina. Kasnije su praktični Rimljani na ovom, strategično veoma važnom mjestu, (jer nadvisuje doline Usore i Bosne), sagradili utvrgjeni logor za kohortu. Iza toga se je ova tvrgjava u burno doba seobe naroda razorila i neko vrijeme bila sasvijem napuštena, dok ju u srednjem vijeku i kasnije nijesu počeli opet upotrebljavati za groblje. Odavle imamo mi i nekoje praktične domaće predmete, kao bakrene kotlove, željezne kutljâče, zeljezne roštilje[1]) *(slika 22.)* i sadžake (tronoge), koje Radimsky ubraja u sredovječne, ali po mojem mnijenju su ovi predmeti još mlagjeg podrijetla.

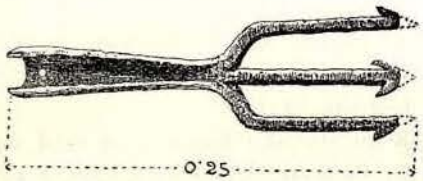

Slika 21. Ostve, nagjene na Crkvenici kraj Doboja.

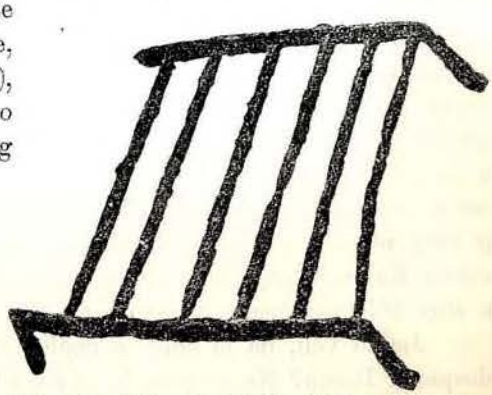

Slika 22. Željezni roštilj (gradele), nagjen na Crkvenici kraj Doboja.

Gornje ostve mogli bi jedino uvrstiti megju ove predmete. To su surovo izragjene 25.5 *cm* dugačke ostve sa tri zuba. Četverouglasti zubi dugački su 10—12 *m* Ostve kao da su od više dijelova sastavljene; u koliko se bar vidi, srednji je zubac posebno nakovan u sredini na ona dva druga zubca. Čudnovato je, da su na srednjem zupcu ovih ostava smještene dvije suprotne kuke, dok su kuke postraničnih zubaca okrenute na izvan, kao kod mnogih magjarskih ostava. Tuljac je na pola otvoren, a ima rupu za klinac da se pričvrsti uz ostvište. U Ugarskoj upotrebljavaju danas, kad biju mladice ostve, u kojih srednji zubac imade dvije suprotne kuke (Krause, sl. 100.), samo su kuke vanjskih zubaca okrenute unutra a ne kao kod našeg komada na izvan. Nu ne možemo na temelju toga ustvrditi, da je taj komad iz Ugarske importiran ili po njihovom uzoru izragjen, jer do danas još nijesu proučene tačnije naše domaće ostve.

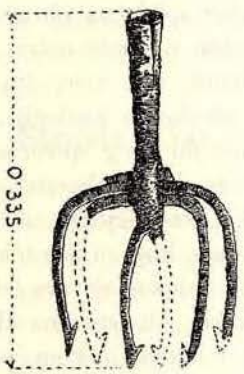

Slika 23. Željezne ostve, nagjene u gradini Dubrovniku, kot. Bihać.

Mnogo su zanimivije ostve *(slika 23.)*. Našao ih u gradini Dubrovniku (kotar Bihać) nadgeometar Julius Grauner i darovao našem muzeju. Te su ostve od željeza i

[1]) Sasvijem slične roštilje „gradele“ upotrebljavaju danas u Hercegovini, kada ribu peku.

veoma surovo izragjene; dugačke su 33 *cm*, a široke 15 *cm*. Najkarakterističnije je to, što je četverouglasti šiljak tuljka, iz kojeg dva srednja, ali najdulja zupca proizlaze probijen, a kroz tu rupu provučena su četiri četverouglasta, plosnata, na **U** nalik vanjska zupca, koji su zaglavljeni željeznim klinom. Srednji je jedan zubac odlomljen, a sve su kuke spram unutra okrenute.

Megju mnogim, u Janka i Krausa naslikanim ostvama našao sam kod prvoga dva analogona našim komadima, i to samo iz Finske (na dr. mj. 483., sl. 437.; 495., sl. 475.). Jankó opisuje pošljednji komad ovako: „Nov je napokon švedski oblik ostava (sl. 475.) kod kojih postranični zupci prolaze kroz jednu rupu u bazi srednjega zupca.... Pošto se ostve spominju pod imenom atrain i u Kalevali, pokušali su finski istraživaoci da odrede, koji se od ovih oblika u Kalevali spominju. A. O. Heikel veli u svojoj studiji o etnografskim predmetima spomenutim u Kalevali, da kalevalske ostve odgovaraju ovdje u slici 475. prikazanim ostvama, i to onim sa 9 zubaca, pa je ovaj oblik u prvoj svesci finskog izdanja Kalevale takogjer i naslikan. U drugoj svesci Kalevale pojavljuju se već ostve, čiji su zupci sa klinovima zaglavljeni, koji su u slici 465. prikazane, a njihova uporaba u dvoje pod slikom 466.“

Jankó veli, da je oblik gornjih ostava isključivo švedski. Kako je taj oblik dakle dospio u Bosnu? Na to pitanje teško je odgovoriti. Po tome, kako su sačuvane ostve, morale su dugo ležati pod razvalinama „Dubrovnika“. Kao svuda po čitavoj zemlji, označivaće riječ gradina kakovo prehistoričko utvrgjeno mjesto. Ali je sasvijem isključeno, da bi ove ostve bile prehistoričkog podrijetla, naprotiv je vjerojatnije, da su iste u novije doba tamo prispjele. Po mojem mnijenju, nemaju ove ostve ništa zajedničkoga sa onim iz Švedske i biće po svoj prilici, da je to lokalna konvergentna pojava. Isprva su ostve po svoj prilici u opće bile od dva zupca[1]) ali pošto su uvidili, da se takovim ostvama dobro ne gagja, dosjetili su se doskora, da pomnože broj zubaca. U opće se često oblik jednog alata mijenja i ovisi o svrsi, uporabi, lokalnim prilikama, pa i o ukusu posjednika. Najlakša je metoda pomnožavanja zubaca svakako ona, koju smo na našem komadu opaziti mogli: da se zupci u obliku **U** provlače kroz prošupljeni donji dio tuljka i klinom zaglave. Iznenagjuje nas, kako čvrsto sjede na ovaj način zaglavljeni zupci. Istu konstrukciju opažamo u nas i na drugim predmetima, naime na drvenim grabljama. I ovdje se često probuši donji dio grabljišta a krozanj se provuku jedan ili dva polukružna sploštena obruća, koji se zaglave drvenim klinom. Ovaj dio grabalja podsjeća nas zaista na naše ostve. Tako je sva prilika, da su naše gornje ostve sasvijem lokalan izum, tim više, što nikako ne nalazimo na čitavom putu od dalekog sjevera do nas nikakovih analogija. Ali sada nastaje drugo pitanje, nismo li mogli vodenim putem doći do ovog sjevernog oblika? Na tu sam ideju došao, kad sam još u proljeće proučavao moderno ribarstvo na Hutovom Blatu u Hercegovini. Našao sam naime na svoje veliko iznenagjenje, da se stanovnici čitavog kraja oko Blata, kad jegulju biju, služe ostvama, koje su isto tako napravljene, kao one iz Dubrovnika i kao onaj jedini analogon iz dalekog sjevera *(slika 24.)*. O tim ostvama govoriću pobliže, kad budem opisivao narodno ribarstvo na Hutovom blatu; ali moram odmah naglasiti, da je taj oblik ostava u dalmatinskom primorju veoma raširen, te je po svoj prilici odavle i dospio u Hutovo blato. Moguće, da je onaj komad u Dubrovnik dospio sa obale Jadranskoga mora (Karlobaga i Senja). Tome u prilog moglo bi biti

[1]) Ostve sa dva zuba upotrebljavale su se već u zemlji Faraona. Ali i u Evropi bile su čak u najstarije doba poznate, jer su se ovakova ribarska koplja od kostiju našla u sojenicama i drugim ribarskim naseljima kamenoga doba (Krause, sl. 109.).

i ime ove gradine, jer se srodna imena kao Dubrovnik (Ragusa), Dubrave kod Stôca i gore spomenuti Dubrovnik nižu nedaleko obale Jadranskoga mora. Svi ovi nazivi nastali su po svoj prilici pod uplivom primorja. Najposlije ne smije se zaboraviti, da je od davnine već postojao vrlo živahan promet izmegju Karlobaga i Senja i sjeverozapadne Bosne. Lahko je dak'e moguće, da je ovaj komad i importiran; samo se ne može označiti doba kada, ali mu se mora na svaki način priznati i neka prilična starost, već i radi njegove jednostavnosti, što onako napomenuto i Kalevala potvrgjuje. Megjutim moram napomenuti, da sam prije nekoliko dana vidio sličnih ostava i u Jezeru kraj Jajca, koje još danas kriomice rabe.

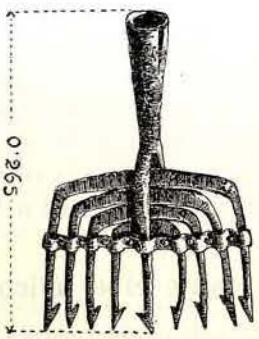

Slika 24. Ostve sa Hutovog blata (Hercegovina).

Kako su te ostve dospjele na dalmatinsku obalu? Poznato je naime, da je naša egulja riba, koja prebiva i u moru duž sjeverue i zapadne obale Evrope i da se u daleke krajeve seli. Najprije se izmrijeste u morskim dubinama, osobito zapadno od Irske i na zapadnoj obali Francuske i Španije (u Sredozemnom moru našlo se je do sada na jednom mjestu čaura od jegulje [Leptoceplahus] i to na zapadnoj obali Italije) a odavle zalaze u rijeke i blata, te tako dospiju Sredozemnim i Jadranskim morem i u Neretvu a ovom u Krupu i Blato.

Na svaki način pokazaće nam daljnje istraživanje na ovom polju, da li su ove ostve nastale pod uplivom onih sjevernih formi ili je to samo lokalni proizvod.

Moguće da je i ovaj oblik ostava istim putem ovamo dopr'o. Ako će se vremenom naći na ovom putu, kuda jegulja sa sjevera k nama dolazi, analognih komada, onda bi se potpunim pravom moglo ustvrditi, da su bosanske, dotično dalmatinske ostve zaista nastale, pod sjevernim uplivom.

Strijela i luk.

Na ovaj se način ne love danas više ribe u Bosni; ali u srednjem vijeku i u prehistoričko doba biće da su se često služili i tim oružjem. „Kopljem služio se ribar ondje, gdje je stajao nad ribom n. pr. na oniskoj, ali strmoj obali, sa leda ili iz čamca. Ako je htio udariti harpunom, mogao je samo onda, kad je riba plivala tik pod površinom. Ali gdje ovakovih uvjeta nema, kad ribar mora da bije plijen sa strane, bilo s obale ili sa čamca, onda je morao posegnuti za lukom i strijelom, i to svuda, gdje se ovo dvoje upotrebljavalo za lov na divljač i kao ratno oružje. Takovih krajeva bilo je sigurno dosta na našoj zemlji.“ (Krause, 184).

Svakako se je i u našim krajevima prvobitna strijela bila zašiljeni štap kao kod koplja. I danas se još naša djeca u Bosni, kao i kod mnogih primitivnih naroda igraju jednostavnim drvenim strijelama: jednostavan sprijeda zašiljen gladak štap, kad i kad

je straga nalučen za tetivu. Na mnogim sredovječnim spomenicima prikazani su lovački prizori, u kojima je lovac naoružan lukom. Iz prehistoričkih nalazišta u Bosni, osobito iz mlađeg kamenog doba (Butmir kod Sarajeva, Novi Šeher kraj Žepča i Klakar, kraj Broda) imamo nebrojeno mnogo strijelica od kremena. Ako i nemamo direktnih dokaza, da su ove strjelice od kamena služile u ribarske svrhe, ipak možemo to naslućivati, jer su se naselja naših pradjedova nalazila uvijek u ili na vodi; i, jer se u ovim naseljima često našle kamene strijelice zajedno sa ostacima riba, kosti, ljuske, i to u jestvenim ostacima na obalama Baltičkoga mora, kao i u drugim naseljima iz kamenog doba. Nadalje su se onakove strjelice našle i sa drugim ribarskim spravama u sojenicama i u pećinama. Konačno rabe se još i danas strjelice od kamena ili stakla kod mnogih naroda baš u te svrhe. Imamo dosta dokaza, da se divljač ubijala kamenim strijelama; ali za ribarstvo nije bilo takovih dokaza. Megjutim spominje Krause po Kishinoye-u, The japanese species of the genus Pagrus, Tokio, 1901., str. 34., da se je u Japanu našla nedavno ranjena ribja glava, u kojoj je bila zabijena strijelica od kamena, dokaz dakle, da se već u prehistoričko doba ubijala riba pomoću luka i kamenitih strijelica. Možda su nekad i naši bosanski praoci išli u ribu ovim oružjem.

Hvatanje ribe udicom.

Samolov (самоловъ) zove se jedna vrsta ruske udice, koja se upotrebljava na Volgi, a hvata se na nju moruna, svakovrsna druga riba, osobito čige. Već sam naziv samolov karakterizira ovaj alat; jer kod toga čovjek zaista mirno sjedi i čeka, dok riba meku zagrize. Pače u mnogim slučajevima ne treba ni ribara, jer se riba sama na bačene udice uhvati.

Slika 25. Koščana udica iz sojenice brončanog doba u Ripču kraj Bihaća.

Slika 26. Brončane udice iz sojenice u Dônjoj Dolini, kot. Bos. Gradiška.

Udica je prastara i po čitavom svijetu raširena; njezinih tragova nalazimo sve do u paleolitsko doba. Njezinu starost dokumentiraju takogjer usmena i slikovita predanja sa istoka. Krause veli, da su otmena gospoda u starom Egiptu sjedila na stolicama ili ćilimima u svojim umjetnim ribnjacima i tako provodila udicom u ruci cijele dane, odavajući se slatkom „dolce far niente".

U Bosni i Hercegovini nijesmo našli do sada nikakvih udica od kremena ili kojeg drugog materijala, koje bi mogli uvrstiti u kameno doba. Poznata nam je megjutim jedna udica od kosti iz sojenice broncanog doba u Ripču, kraj Bihaća (isp. Wiss. Mitt., tab. XXXIX., sl. 374, — ovdje *slika 25.)*; nu najbolje je zastupano prehistoričko doba sa nekoliko komada iz sojenice željeznog doba u Dolini na Savi. Naš muzej ima za sada tri broncane udice, jedna je naslikana u „Wiss. Mitt. IX., 152., sl. 103. — ovdje *slika 26.*; dugačka je 3·2 *cm*, a napravita je od nerazmjerno debele žice (2 *mm*) i prevučena neznatnom patinom. Vrh nije veoma oštar, po strani sploštен, kuka je kratka, a glava takogjer sploštena i proširena da se kanafa s udice lahko ne smakne.

Slika 27. prikazuje nam udicu, što je lanjske godine iskopata u Dolini. Dugačka je 74 *mm* a debljina žice iznaša oko 5 *mm*. Osim toga imala je na vrhu malu halku, za koju bi se kanafa privezala. Ovom udicom su hvatane samo velike ribe.

Željeznih prehističkih udica ne poznajemo iz Bosne, makar ih je dosta poznato iz latenske dobe. Iz rimskog doba zastupaue su opet samo broncane udice, koje se ni malo ne razlikuju od svojih prehističkih prešasnika. Iz srednjeg vijeka nemamo ništa; a u novije doba kupuju ribari bez iznimke samo moderne trgovinske udice.

Slika 27. Brončana udica iz sojenice u Dolini.

Slika 28. „Klapac" iz D. Doline, kot. B. Gradiška.

Hvatanje je riba udicom veoma rašireno po Dolini a i po čitavoj zemlji. Zanimiva je dolinska sprava, takozvani „klapac" (Rollangel). To je komadić kriva, jasenova drveta, obična žila (a dobra je za to i kora jegnidove topole), odjelan na čoškove i od prilike pedalj dugačak; nanj se sveže vrpca 4 rasteglja duga. Udica je pričvršćena na putilo t. j. vrpca, duplo uzeta u duljini od jedne progušice, da je riba ne može lahko pregristi. Momak sjedne u čunj, poreda iza sebe 4—7 udica namotanih na klapce, a kao „natka" služi uvijek živa ribica „bijovica". Sada spušta udicu za udicom u vodu, a klapac pliva na vodi. Kad štuka prione, počne se vrpca odmotavati, a klapac se okreće; sada ribar odmah leti onom klapcu, izvuče ribu i baci zajedno s klapcem u čun. Riba se većinom onda sama skine s udice. Klapci se bacaju u bistru vodu samo, kad je vrijeme povoljno. Na klapac se hvata štuka, som i mladica *(slika 28.)*.

Ne obazirući se na materijal udice i na to, da je vrpca na jedan kolac na obali svezana, ima jedan vrlo zgodan analogom našemu klapcu u lumi kod Ostjaka. Luma je dugački konop od drvenog lika; na jednom kraju je drvena udica, a na drugom pliva komad drveta. Na udicu se natakne mala ribica i cijela sprava se u vodu baci. Najobičnija žrtva lume jest štuka, koja udicu sa ribom proždre, pa se tako dugo s drvetom bori, dok ne podlegne ili dok ju ribar ne izvuče. (Jankó, 511., sl. 491.) I Krause opisuje slične klapce, koji se još danas u primitivnih naroda vide. I Magjari imaju analognu spravu, kao ostjačka luma, a zove se u njih làbòharog (Sumpfsteigangel). Ta je sprava svezana na jedan kolac na obali, a mjesto drveta svezana je na vrpcu tikva (Flaschenkürbis, magj. kabak[1]). Tikva je uvezana vrpcama, iz kojih proizlazi putilo — udica. Na ovu udicu, na koju se natakne živa riba ili žaba, love se somovi i štuke. Ove sprave rabe se u mrtvim rukavima Tise, i tu ih polože na večer, a rano u jutro ogledaju. Kada riba proguta ovu natku, baca se amo tamo tako dugo, dok se konac ne prekine. Na to hoće riba da s udicom pobjegne i povuče za sobom tikvu; ali joj ova ne da na dno, već ju uvijek vuče na površinu. Konačno

[1]) Kabak je turska riječ i znači tikva.

se riba i sama osvjedoči, da je udica najmanje boli onda, kada se drži u stanovitoj dubini vode, t. j. onda, kad tikva pliva. Riba dakle stane samo da si utiša bol. (Jankó 512. i dalje.) Na isti način kao u Magjarskoj hvataju ribu i u Hercegovini, u Hutovom blatu: tikva, vrpca, putila i udica, a čitava sprava se zove „palangar“ ili „odmet“, koji se na obalu na kočić sveže, a natka je uvijek mala riba.

Dok je klapac tipična udica, što pliva (Schwimmangel), dotle su slijedeće dvije udice takove, koje mirno leže (Grundangeln). Prva vrsta „kanaf“ ima 4—6 udica prema kraju vrpce i to u razmacima od 45 *cm*. Ha glavnu se vrpcu priveže nekoliko kratkih vrpca, a svaka ima svoju udicu, tako da se više riba na jedan put uhvatiti može. Na dnu kanafa se sveže malo željeza ili komad kamena[1]) da ga pritegne zemlji i da ga može zgodnije zamahati i baciti. Da i udice takogjer ne bi pale na zemlju, pričvrsti se izmegju kamena i najdonje udice plovka od običnog drveta, koja drži udice u stanovitoj visini od zemlje. Vrpca je 15 *m*. dugačka i kao klapac svezana na drvce. Kanaf se baca s mlina ili bajera: kanaf se baci, a klipić se zabode preda se u dasku ili zemlju, zatim se uzme šibica, rascijepi, u procijep se metne vrpca i šibica se takogjer zabode u zemlju. Kada se riba uhvati za udicu, počme trzati vrpcom; šibica se zaklima, a to je znak, da je riba prionula; ribar na to povuče brzo kanaf sebi i skine ribu.

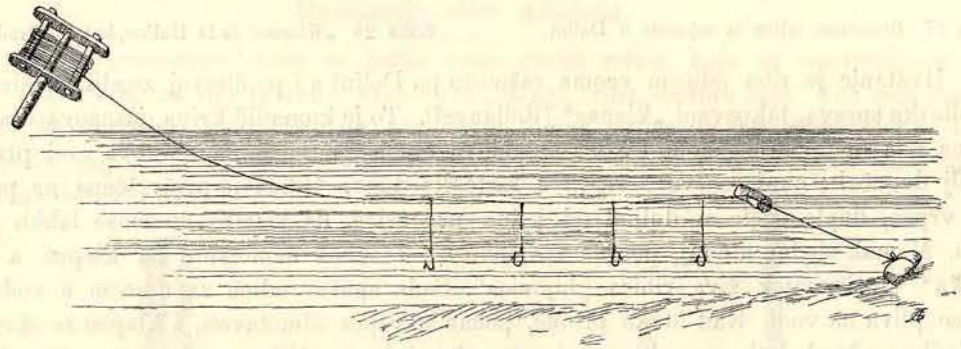

Slika 29. „Kanaf“ iz Doline, kot. Bos. Gradiška.

Mjesto klipića upotrebljava se u Dolini često i neka vrst čekrka (Haspel) *(slika 29.)*. Ovaj je čekrk jednak sasvijem modernijem, samo je od drveta i primitivnije izragjen. U ilustriranom katalogu za udične sprave firme H. Stark, München ima na str. 15., sl. 1010., 1011. sličnih ručnih čekrka. Biće, da je i dolinski čekrk samo imitacija modernog. Na udicu meće se obično kukuruzov kruh, koji se dobro zgnječi i svalja u male kuglice; a ko na konak (preko cijele noći) baca, natiče gujavice.

Treća vrst udice u Dolini zove se „strug“ a veli se i „struk“. Razlikuje se u tome od kanafa, što ima jaču glavnu vrpcu i što se na nj priveže ne 4—6 već 80—200 i još više udica, i strug dosegne tako duljinu od nekoliko stotina metara. Na vrhu struga priveže se jedna čitava cigla, a na svakih 10—20 *m* privežu se opet koji manji utezi. Blizu kraja sveže se tikva, a u razmacima druge plovke od drveta, koje ove udice od zemlje rastavljaju. Gdje se ribar ne boji kragje, tamo se obično tikva rabi kao straža, a gdje je opasno, udari se kazuk u zemlju, tako da se vidi gdje leži strug. Strug se baca niz vodu i u redu (na dan) po jedan put oglegje. Ova se sprava baca samo u Savu i to iz čamca, gdje se na kanatu pažljivo poredaju sve udice. Strug se kupi s gornjeg

[1]) Kao vrlo prikladne mogle su u prehistoričko doba služiti one male ilovaste i prema vrhu probušene piramide. Ja svakako držim, da su se baš te male piramide uz ostalo i u tu svrhu upotrebljavale.

kraja a udice, koje su na putilima, vješaju se o kanat na čamcu. Za soma se natakne na udicu mrmak, piškur, pijavica i gujavica; kukuruza pak za šarana. Da kukuruza bude gnjecava, mora se, čim se malo kora uhvati pod pokljukom, dobro zgnječiti kao pura i onda praviti valjčice.

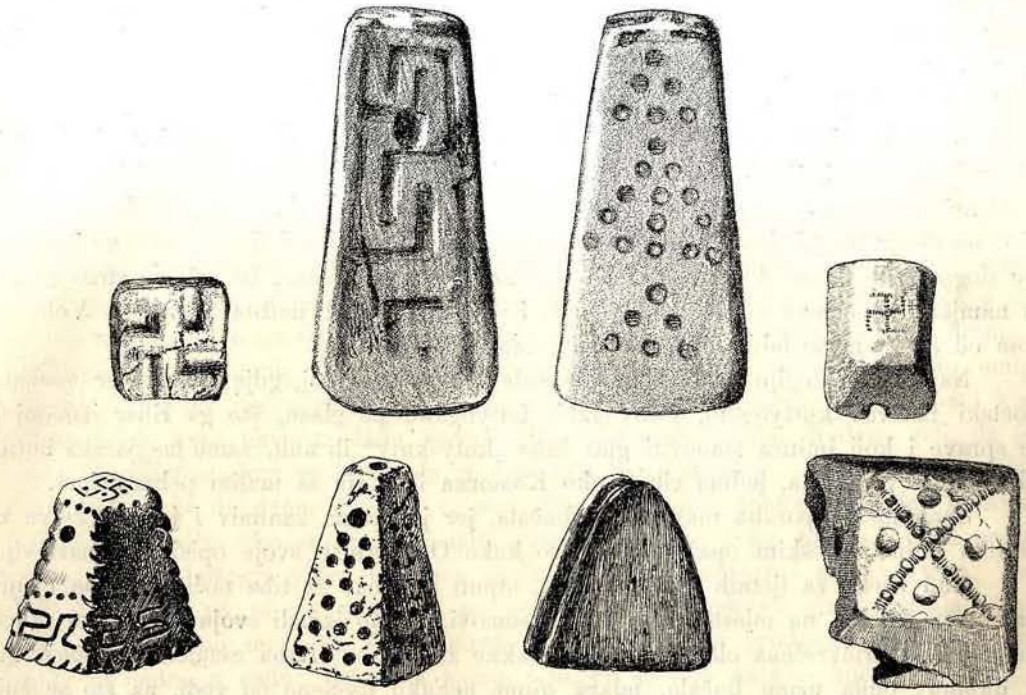

Slika 30. Prehistoričke utege od ilovače iz sojenice u Dônjoj Dolini, kot. Bos. Gradiška.

Ova sprava bila je možda poznata i prehistoričkim stanovnicima Doline. Kao utege mogli su kod ove sprave izvrsno služiti opet one probušene, samo veće piramide od ilovače, koje su sasvijem dobro pečene i ne bi se tako lahko raspale u vodi *(slika 30.)*. Ima ih i u Dolini u velikim množinama i različitim veličinama. Slične analogne moderne utege poznajemo iz Magjarske. (Isporedi i današnje utege sa svilenih mreža iz Popovog Polja u Hercegovini.) Šare, što se vidi na *slici 31.*, nijesu drugo ništa nego znaci, po kojima ribari poznavaju svoje mreže. Moguće da su i one šare na prehistoričkim utezima imale istu svrhu kao danas u Popovom Polju.

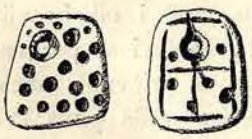

Slika 31. Kamene utege sa svilenih mreža iz Popova polja (Hercegovina), po kojima pojedini ribari prepoznaju svoje mreže.

Naravno da se je u Dolini kao i po čitavoj zemlji udomaćio i „prutac“ (Angelstock). To je jednostavan štap sa vrpcom, na kojoj je pričvršćena udica. U sredini vrpce ima čep ili komadić lagane kore; megjutim se tim alatom samo djeca služe.

Na koncu ovog odsjeka spomenuću još jedan alat, kojim se većinom hvataju somovi. Ribar sjedi u čamcu, koji se polagano niz vodu spušta, a drži u jednoj ruci

dvije do tri, na jednoj vrpci svezane udice, na koje su nataknuti piškuri. U drugoj ruci ima „bučalo“ ili „bućkalo“, koje je izrezano od tikve, a ima ih od izdubenog drveta. Šupljim dijelom bučala udara kadikad u vodu, i time proizvagja čudnovate glasove kao „buč“, „buč“, od čega je i ta sprava svoje ime dobila. Tamošnji stanovnici vele, da ti glasovi mame osobito somove, jer da se oni megjusobno tako vabe[1]). „Na te glasove približe se somovi čamcu, ali ne hvataju za natku, već je samo sišu, objesivši se kao njihalo o nju. U tom času ribar popusti malo vrpcu, a ribe još više navale na motku i trgaju je amo tamo“. Tako opisuje O. Herman djelovanje bučala.

U Dolini ribar često trza malo vrpcom, da se natka miče. Na taj način hvataju Dolinci somove ljeti izmegju obiju „Gospojina“, kad je voda malena i bistra[2]). Ako je uhvaćen som malen, izvuče se odmah u čamac; a ako je velik, onda ga vuku za sobom, dok ne dogju na plićinu, gdje ga utuku. Kadikad se lahko dade som vući za čamcem; nu dogodi se, da se kadikad zaleti i udari repom o čamac, bacivši se strmoglavce, u namjeri, da čamac s ribarom prevali, što mu kadikad možda i uspije. Vele, da som od 30 *kg* može lahke ruke izvrnuti čamac i ribara.

Najbližu analogiju našemu bučalu nalazimo u Ugarskoj, gdje se takogjer onomatopoetski naziva: kuttyogató, buttyogató, futtyogató, po glasu, što ga ribar izmami iz te sprave i koji imitira stanoviti glas žaba „kuty-kuty“ ili unk, samo magjarska bučala nisu šuplja već puna, jedino ribari oko Komorna bučkaju sa malim peharčićima.

Spominjem uporabu magjarskog bučala, jer je veoma zanimiv i jer se osniva na osobito finim biološkim opažanjima. Evo kako O. Herman svoje opisivanje nastavlja:

Kad rijeke za ljetnih kiša nabujaju, otputi se ribar za tihe noći na svom čamcu daleko na rijeku, na mjesto, gdje dolaze somovi. Tamo izvadi svoju dvostruku udicu, na kojoj su pričvršćena olovna zrnca, natakne živu žabu (Rana esculenta) i spusti sve u dubinu; onda uzme bučalo, udara njime nekako osobeno po vodi, na što se čuju čudni glasovi „kuty“ i voda žubori. Taj je glas veoma nalik na onaj, što ga proizvagja čep, kad se iz boce vadi. Sve je ovo onomatopoetičko imitiranje udaraca i glasa žabe, kada u vodu skoči. Ovi glasovi primame soma, udari na žabu, proguta je i gotov je.

Jankó pobija tu hipotezu, da somovi na bučalo idu, jer misle da je žaba; a to s razloga, jer se u različitim krajevima sasvim različite natke na udicu natiču. Najbolja natka jest doduše žaba; na Donu natiču takogjer rakove, sušene šaranove glave, čak i gusjenice, vrepce, komade mesa i t. d., na Njemenu i Viliji uzima se ličinka minoge, na Ufi velike ljušture (Unio), koje se iz školjke izvade. Žabe su naravno najbolja natka, jer se bučalo zaista oglašuje glasom žabe.

Dok su magjarska bučala puna, ruska su oko Volge većinom šuplja. Tamo se prave bučala ne samo od drveta, već i od kravjih rogova. U tu svrhu izabere se prilično ravan rog, iznutra očisti, krajevi se poravne, šiljak se po duljini prošuplji i vrpca krozanj provuče, a na kraju se pričvrsti udica. Razmak od roga do udice udesi se spram dubine vode, t. j. rog mora da pliva svojim dônjim krajem po vodi i da proizvagja one stanovite glasove, koji somove namamljuju.

---

[1]) Jankó (str. 528.) pripovijeda, da ribari zapadne Dvine pa u krajevima oko Njemena, Ufe i drugdje vjeruju, da mužjaci somovi samo za to dolaze na glas bučala, jer drže, da je to glas obudovjele ženke, koja, kako oni vele, samo izjutra tri puta kvakče, da primami mužjaka. Za to se ovgje (i na Svijagi) bučalom lovi veoma rano već u početku mrijestenja, dakle koncem maja. Potjehin veli, da bučkalo u guberniji Saratov sasvijem isti glas daje kao i som.

[2]) Po Danilevskome hvataju bučalom soma i na dubokim mjestima Volge i njezinim pritocima ljeti, kad voda opane, mjeseca juna i jula. Ta se sprava u njih zove klokovaja uda (Jankó 525.).

Kako se vidi, ova je ruska konstrukcija mnogo praktičnija od one u Dolini, jer ribar u Dolini mora raditi objema rukama, dok onaj u Rusiji jednom te istom kretnjom spušta udicu i udara rogom po vodi.

Jankó veli, da se somovi za tiha vremena hvatati mogu, jer za oblačna vremena i za bure leže na dnu vode, pa ne čuju glasa. U Dolini naprotiv rekoše m mnogi ribari, da se somovi najlakše hvataju onda, kada sijeva, grmi i pada, jer su somovi baš onda na površini, ne bi li uhvatili plijena (žabe, miševe, ribe, zmije).

Janko je u svojoj studiji opširno raspravljao o različitim oblicima i rasprostranjenju bučala, pa bi bilo suvišno, da to opet ovdje opetujem. Samo hoću sa nekoliko riječi da rastumačim, što zapravo hoće ribar da poluči, kada bućka, jer se u tome pojedini istraživaoci veoma razilaze. To pitanje potakao je najprije Rus Faljejev i konstatirao je, da glas bučala nikako nije nalik na glas žabe, što svaki čovjek, koji malo sluha ima, opaziti mora. Uz to se som baš i ne hrani vazda žabama, već samo u proljeće, kada izlazi u plitke vode. Kasnije ih ni ne traži tijem više, što žaba u dubinama ni nema; od novembra pa do marta ne traži pak u opće nikakve hrane, što dokazuju crijeva onih zimi uhvaćenih somova, u kojima se našlo samo mulja i pijeska. Faljejev nadovezuje nadalje, da se som svakom drugom natkom, pa i komadićem bijele krpe uhvatiti dade, samo neka čuje glas bučala. Nadalje veli, da je to puka izmišljotina, kad se tvrdi, da se som bilo kako oglašuje. Nijedan ribar, nijedan naučenjak nije do danas čuo, da bi som htio primamiti ženku kakovim glasom ili pjevanjem. Jedini glas, što ga i mužjak i ženka u svako doba godine i dana proizvagjaju, nastaje izmegju vilica i gubice onda, kada riba otvara i zatvara usta. Taj je glas blječkast, pa se ne može ni na koji način prispodobiti glasu bučala. Taj se glas napokon ne može ni identificirati glasom, što ga producira skakavac, kada skoči ili padne u vodu; Vojevoda naime piše, da se som na glas bučala namami, jer misli da čuje skakavca, koji mu je najmilija hrana. Faktum je taj, da bučalo nema svrhu da proizvodi stanovit glas, već u opće jedan glas, kakav bio da bio.

Odgovor na sva ta pitanja dao je Faljejev, jer je temeljito proučio život soma. Poznato je, da je som riba grabilica, pa izlazi noću u lov, a u jutro se povuče u dubinu na počinak, gdje se izvali; nu tu ga ne smeta, da često kakovu neopreznu ribicu, koja do njega doluta, i po danu proguta. Tako isto proguta on i natku samo onda, kad mu upravo pod nos dopliva. Zato ribar često bez uspjeha na jednom, te istom mjestu amo tamo plovi, dok mu ne uspije, da natka dogje sasvijem blizu soma. Faljejev je pokušavao, pa somove hvatao bučalom i bez njega. Uvjerio se, da je bučalom uhvatio razmjerno mnogo više i velikih komada. On je iz toga zaključio, da je bučalu jedina svrha ta, da svojim glasom, kojeg vrpca do u dno prenosi, probudi soma iz mrtvila, pa on svojim malim, ali veoma oštrim očima pogleda oko sebe i opazi natku, proguta je, ni ne pazeći šta je.

Bučalo je veoma stara sprava. U Rusiji se spominje već god. 1774., a Kurbatov je otkrio u 24. pjevanju Homerove Ilijade jedno mjesto, u kojem se opisuje jedna udica, koja odgovara potpuno bučalu, što ga je on opisao.

> Schnell wie das Blei verschwand die Göttin in der Tiefe,
> Als wenn dies (d. i. das Blei) unter das Horn des Wüstenrindes befestigt
> Hinunterschießt, listig, den furchtsamen Fischen Verderben bringend.
>
> *(Kurbatovov prevod.)*

A Voss veli u svom prevodu ovako:

Jene sank wie gerundetes Blei in die Tiefe hinunter,
Wie es über dem Horn des geweideten Stieres befestigt
Sinkt, Verderben zu bringen den gierigen Fischen des Meeres.

(Po Janku.)

Srpsko-hrvatski prevod glasi po T. Maretiću, Homerova Ilijada, Biograd 1905., str. 438., 80.:

Irida zaroni onu u pučinu olovu slična
Koje se u more spušta o rogu tornoga vola
I smrt ribama nosi mesoždernim.

Taj tekst nije ništa drugo već pravi analogon njemenskom bučalu.

Bučalo u obliku roga poznato je dakle u Evropi već 3000 godina.

Po svoj prilici poznavali su ga i upotrebljavali i naši prehistorički sojeničari u Dolini.

Mreža.

Ribarska je mreža prastara. Već su stari Germani znali za taj veoma važni ribarski alat, o čemu se govori i u Eddi. Mreža je bila posvećena jednom njihovom najmudrijemu Bogu, imenom Loki, koji se kao prvobitni Bog vatre najradije radi crvene boje mesa u lososa pretvorio (Krause, 237.). U švicarskim sojenicama osobito u Robenhausenu, našli su se mnogi komadići mreža, utega i plovki. Tako ima n. pr. u Kelleru naslikanih komadića mreža iz Robenhausena sa 5 *cm* širokih ošaca i veli, da takovih imade još i u Niedervýlu i Wangenu u Švicarskoj. Na drugom mjestu naslikan je jedan komad mreže sa 1 *cm* širokim oščima. Osim toga sakupljeno je u Berlinskim i drugim muzejima mnogo ostataka mreža iz švicarskih sojenica. Kondriavcev našao je kod Volosove u Guberniji Vladimir u jednom naselju kamenog doba jednu ilovastu hrbinu, na čijoj je površini bila utisnuta veoma fina mreža[1]).

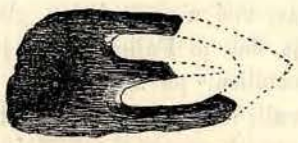

Slika 32. Vrh drvene igle za mreže iz prehistoričke sojenice u Dônjoj Dolini.

Krause spominje nadalje, da su i stari Egipćani, sudeći po zidnim slikarijama upotrebljavali mreže sa plovkama i utegama. Tu taman kao kod nas izvlače 7—8 ribara mrežu na suho.

Prehistoričke mreže pravile su se iz bilinskih vlakanaca, korjenja, kore, zatim od kajiša životinjskih koža, žila i crijeva. Pošto se taj materijal lahko raspane, nijesu se mogli sačuvati do danas ostaci mreža u našim prehistoričkim nalazištima. Iz kamenog i broncanog doba nemamo nikakovih dokaza. Istom iz željeznog doba, i to opet u Dolini imamo takovih ostataka. Osim nebrojenih utega od kamena i ilovače u različitim oblicima, koje su se megjutim našle i u naseljima gore spomenutih perioda, iskopali smo u Dolini i drugih važnijih fragmenata mreža. Da spomenem samo nekoje, od jehove i druge kore napravljene plovke u obliku malih kolutića[2]) i jedan drveni

[1]) Congrès international d'Archéologie et d'Anthropologie préhistoriques à Moscou 1892; Moscou 1893, 250. — Krause, 238.

[2]) Wiss. Mitt. IX., tab. XXXV., 10.—12.

fragmenat, po svoj prilici vrh igle za mrežu *(slika 32.)*[1]). Ovakovim iglama pletu dolinski ribari i danas svoje mreže. Samo je ta prehistorička igla, sudeći po glavi, bila dva puta veća od današnje (vidi *sliku 33.)* i imala je tu prednost, da je

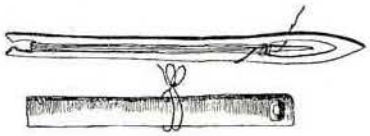

Slika 33. Današnja igla i blanjica od drenovog drveta za pletenje mreža u Dolini.

plosnati držak bio po dužini uolučen, te je konac ležao u toj udubini; prema tomu je igla sa koncem bila tanja i lakše se je moglo njome raditi. Po svojoj veličini pleli su njome samo mreže velikih ošaca, jer se bubnjevi pletu mnogo manjim iglama. I danas plete svaki dolinski ribar sam svoje mreže, pa pravi iglu prema veličini ošaca dotične mreže. Zanimivija je broncana igla *(slika 34.)* sa dva rašljasta kraja.

Slika 34. Broncana igla za pletenje mreža iz Dônje Doline, kot. Bos. Gradiška.

Dužina joj je 27 *cm*, a našla se slučajno, kad se sip niz Savu nasipavo. Ležala je u priličnoj dubini, u kojoj se obično nalaze i drugi objekti broncanoga doba, pa za to bi mogli moguće ovu iglu uvrstiti u broncano doba. U sojenicama na Bielskom jezeru našla se je takogjer jedna broncana igla, rašljastih krajeva (Krause, sl. 506.), „koja je tako malena (4 *cm*), da se njome nijesu plele velike ribarske, već mnogo finije mreže, ili pako su se djeca njome igrala ili vježbala u pletenju. Taj oblik odaje nam oblik većih drvenih igala". Isti autor prikazuje u sl. 507.[2]) jednu iglu, koja je našoj prehističkoj veoma slična, samo što su rašci one prve više razmaknuti, kao što se vigja i danas kadikad po Europi, pa i Njemačkoj. Kod naše su igle rašci mnogo bliži jedan drugom i na taj se način mnogo lakše provlači kroz uzlove. Ovaj je oblik još i danas najviše raširen kod svih ribarskih naroda[3]). Današnji oblik igle u Dolini, makar da je od drenovine, nije ništa drugo već savršeniji oblik one igle iz broncanog doba. Samo je jedan njezin kraj sasvijem otvoren i širi, nego u broncane igle, dok je gornji kraj šiljast i zatvoren; a u sredini je jedan trn, da se namota konac. Ovaj oblik nalazimo po cijeloj Europi i drugdje[4]). Prehističkih blanjica u Dolini našli nijesmo. Prigodom opisivanja pojedinih mreža upozoriću i nadalje na eventualne analogije iz prehističkog doba.

Prije nego li ću da započnem opisivanjem pojedinih mreža, hoću u nekoliko riječi da protumačim način, kako se iste pletu. Danas se materijal za vlakove kupuje, a u staro doba preli su konce u kući iz lana i konoplje. Samo se muškarci bave pletenjem mreža, a pri tom su im jedina pomagala iglica i blanjica. Prva je 20—25 *cm* dugačka, na nju se namata konac i njom se plete *(slika 33.)*. Ova je iglica uvijek od dre-

---

[1]) Wiss. Mitt. IX., tab. XXXII., 34.

[2]) Po v. d. Borne, Handbuch der Fischerei, 575., sl. 440.

[3]) Krause, 249., tab. 14., 508.—513.

[4]) Krause, 250.

nova ili ljeskova drveta. Blanjica iz Doline obično je plosnata i nešto kraća od iglice, po prilici 20 *cm* dugačka. Širina joj je različita te ovisi od pojedinih mreža, jer sve mreže nemaju jednaka ošca. Blanjica služi za to, da sva ošca jednako velika budu. Ako se konac dva put oko blanjice omota, dobiju se dva put velika ošca. Pojedina se ošca vežu uzlovima i to uzlom na mali prst. Ovaj se ovako veže: Blanjica se objesi za

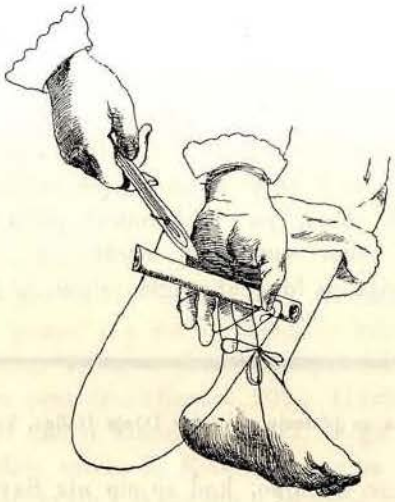

Slika 35. Pletenje mreže u Dolini.

nožni palac ili na cijelu nogu, a drži se lijevom rukom. Konac na iglici ide preko blanjice oko maloga i domaloga prsta, a srednji prst drži ošce na sebi, dok veliki prst drži blanjicu i konac pod sobom, a kažiprst podboči opet blanjicu odozdo. Desnom rukom protura se igla sa koncem izmegju ona dva konca, omotana oko prsta i blanjice i onda ide povrh srednjega prsta kroz ošca i preko onog konca, što leži pod velikim prstom. Onda se pusti konac s ona dva prsta i steže se, a posljednji se konac drži na prstu i poistiha steže, dok ne dogje do saveza ošca, onda se pusti i zaveže. *Slika 35.* pokazuje nam očigledno, kako se pravi ošce.

Račilo.

Najjednostavnija a.i najstarija mreža je račilo, koje se svuda, gdje se ribari, uz male promjene upotrebljava. Uzme se jasenovo tanko rašljasto drvo, a rašlje se u

Slika 36. Račilo iz Doline.

obluk sastave. Rijetko se kada ova mreža sama za se plete, nego se obično odsiječe komadić od gustog vlaka i navuče na rašlje. Dubina je račila od prilike 40 *cm* isto tako i promjer, a držalo je obično oko 1·30 *m* do 1·50 *m (slika 36.)*.

Račilom se ljeti hvataju kostreši, linjaci i karasi ispod lopoća. Zimi se hvata njime ispod leda, kad se nagje cvalo (skup riba, riba na logoru). U tu svrhu prosijeku se u ledu rupe, pod kojim ribe leže zatušene (nepomične), pa kad osjete svjetlo jatimice navale na rupe da odahnu. Ribar na to podhvati račilom i baci ribu na suho. Takogjer i balukotom otrovanu ribu hvataju račilom[1]).

Ime račilo dolazi od riječi rak. Prije velike račije pošasti 1880. hvatali su se obično rakovi tim alatom, i to ovako: Na štapu, 2 *m* dugačkom, koji se na dônjem kraju obijeli, priveže se dolje konac, na kojem je nanizano 10—12 živih gujavica. Štap se ubode u zemlju tako, da su gujavice od prilike 10 *cm* nad zemljom. Mjesto gujavica može se privezati i žaba. Rakovi se približe natki, stanu je drpati, a štap se onda drma. Ribar u čamcu to odmah opazi, izvuče jednom rukom polagano štap, a drugom podhvaća rakove svojim račilom. Obično se nekoliko ovih štapova pobode u zemlju oko čamca, a to se u narodu zove „loke“ ili „lovke“.

Čelinac.

Dva unakrst savijena štapca drže na krajevima privezanu četverouglastu mrežu, koja je bez tura, ali samo malo ulegnuta, a na prekrstu štapova priveže se vrpca,

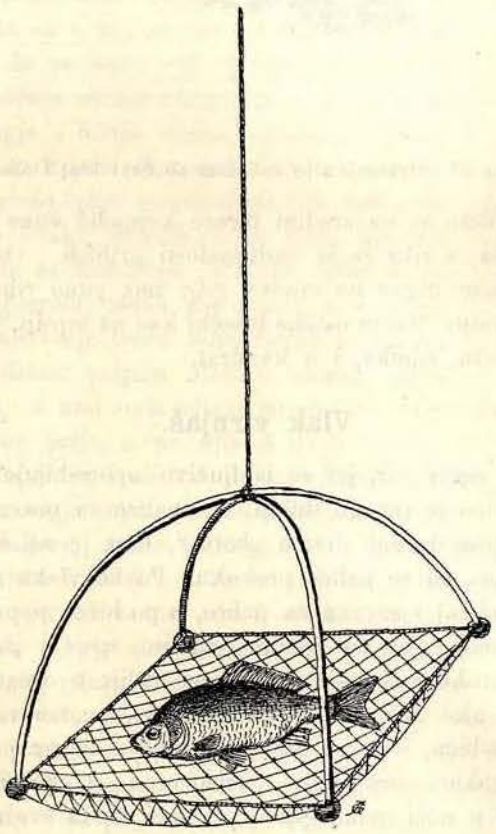

Slika 37. Čelinac iz Doline.

kojom se mreža spušta i diže. Na svakom kraju mreže nalazi se po jedna kugla od olova jednake težine da privlači čelinac na dno. Stranica mreže je 70 *cm* duga, a

[1]) Vidi dolje opis o trovanju riba.

visina luka 60—90 *cm (slika 37.)*. Ovaj se alat isključivo na Savi upotrebljava i to iz lagje. Ribar se spušta niz vodu, a čelinac drži jednom rukom u vodi, te uvijek po malo proba *(slika 38.)*. Kad opazi da je težak, onda ga brže vuče spram gore. Da

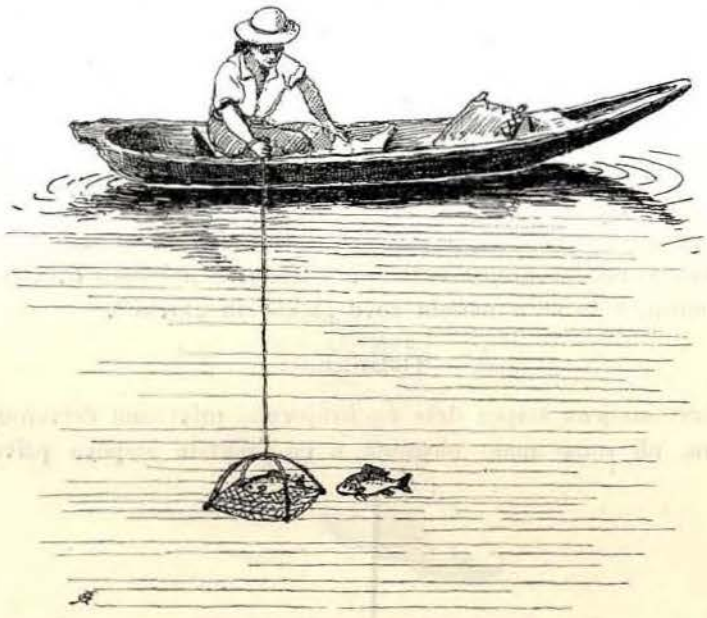

Slika 38. Hvatanje ribe čelincem po Savi kraj Doline.

se riba bolje namami, sveže se na sredini mreže komadić vune ili rudice (crvenkaste boje) koja na vodi lepršа, a riba se iz radoznalosti približi. Ovim se alatom obično hvataju šarani. Ako čelinac stigne na mjesto, gdje ima puno ribe, može se po dva tri komada na jedanput uhvatiti. Šaran ostane ležećki kao na tepsiji, jer mu se podviju pera.

Plete se kao i mreža, rijetko, i u kvadrat.

Vlak virnjaš.

Virnjaš dolazi od riječi vir, jer se isključivo upotrebljuje na dubljim mjestima. Nalik je na čelinac; samo je mnogo dublji, a i palice su mu nešto više (polukružno) savijene. Mjesto vrpce ima drveno držalo „botur", koje je na donjem četverouglastom kraju u nakrst probušeno, da se palice provuku. Povrh vlaka smotan je lučac (treća, na polukrug savijena palica) i svezan za palice, a po lučcu popriječena su četiri konca horizontalno. Ovi su konci opet po sredini okomito spojeni jednim drugim koncem, koji se onda sveže za tanku vitku šibicu, što se zadije u držalo *(slika 39.)*. Ovo je dovoljno po danu; ali ako se noću čeka na viru, metne se žiža (tanki dugački komadić gljive) u onu šibicu, koja se za to rascijepi i žiža zapali. Kad riba udari na konce, počme šibica skakati gore dolje i ribar zna, da je riba udarila, pa odmah izvuče vlak. Ako ribar u noći nema gljive pri ruci, onda sveže onaj konac krstnjak za svoje uho.

Sličan alat iz Madžarske prikazuje Jankò u svom djelu str. 352., sl. 337. i 338., koji odgovara po svojoj konstrukciji našoj mreži sa držalom, samo što ova nema držala, već je pričvršćena na uže. Čitava se sprava zaroni u vodu pomoću željeznih utega, koje su na palicama pričvršćene. Izmegju palica nalaze se konci kao i kod našeg

virnjaša, a konac „krstnjak“ namotan je takogjer na vitku šibicu; taj se konac može kao i na našem alatu prema dubini vode regulirati. Ribar drži šibicu kadikad i u ruci i po njoj osjeti, kad riba udari na konce.

Nalik ovom gornjem madžarskom alatu, ali bez željeznih utega, ima u Nagy Dobrony-u i u Miskolz-u jedna mreža (Jankó, sl. 338.), koja je pričvršćena na botur kao i naš virnjaš.

Dolinski „vlak virnjaš“ ne uzima se nikad sam za se kao madžarski, već uvijek u savezu sa gragjom, koje u Dolini ima samo na rijeci Maturi. Ovakove se gragje podignu obično pred i iza dubljih mjesta „virova“ ili blizu šaša.

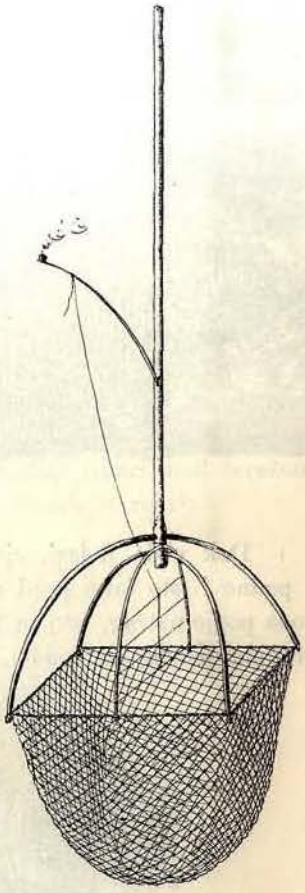

Slika 39. Vlak virnjaš u Dolini.

Najprije se pobiju 2—3 *m* dugački direci temeljaci u razmacima od $2-2^1/_2$ *m*. Da gragje budu čvršće i trajnije, prave se od hrastovine. Odmah s početka odrede se dva mala zjala za mreže (obično bliže krajevima) i jedan veći otvor na sredini gragje „provoz“, da mogu proći čamci pa i privoz. S dônje strane kazuka (direka) priveže se lozom prema vrhu horizontalno odeblja atula (greda); a izmegju kazuka pobodu se u razmacima od 3·5 *cm*, 3—4 *m* dugačke vitice, tako, da se veća riba provući ne može; na to se pričvrsti i s druge strane slična atula. Osim toga podupre se čitava gragja s donje strane uporama. Iznad zjala postavi se krevet, na kojem ribar sjedi i čeka na ribu. Krevet se sastoji od tri do četiri metra dugačkih rašljastih soha, koje se pobiju u obliku trokuta, i to dvije prednje sohe stoje u istom redu sa kazucima, a treća nešto dulja soha pobije se prema potrebi, jedan put s prijeda a drugi put straga. Ovo premještanje treće sohe ravna se prema toku vode: ako Sava dolazi potjera Maturu natrag, onda se soha metne sprijeda; a kad voda odlazi, straga. Na sohe se metnu dvije poprečne prlje, a na njih 4 do 5 dasaka, u pomanjkanju ovih dobre su i obične oblice. Pred kazuke provoza udari se još po jedan direčić, te se izmegju njih navale mladuljci (grane) tako, da riba ne može proći; a kad čamac naljeze, grane se slegnu i on lahko progje. Gragja je u sredini ravna, a prema krajevima kadikad uz vodu zanešena. Ribe se za gragjom sakupljaju kao u kakvom basenu; jer za vodom idu i savske ribe u Maturu, a vodom se opet i vraćaju. Kada riba (bilo s koje strane) udari na gragju, pipa nosom duž gragje, pa se osvjedoči da nema drugog izlaza, osim ona dva zjala (80 *cm* široka) *(slika 40.)*.

Ribar sjedi na krevetu prekrštenih nogu, okrenut uvijek spram toka vode. U ruci drži gore opisani vlak virnjaš, pa strpljivo čeka dan i noć, dok kakva riba ne zaluta u njegovu mrežu, što mu odmah dojavi konac krstnjak, a on na to brzo mrežu iz vode izvuče *(slika 41.)*. Već po tome kako šibica skače, prepoznaje vješti ribar vrstu ribe, koja je udarila na konce. Som na pr. obori šibicu dolje, jer ima veliku glavu pa zapne za konce; šaran naprotiv ispravi šibicu gore i utanči, a štuka samo šibicom zalila. Jez makne šibicu kruće nego li šaran; a sinj udari tako oštro, da konci krsnu (kršte, pucaju). I mladica trese šibicom i gore ju ispravi, dok se bijovice i kostreši samo malo o konce otresu.

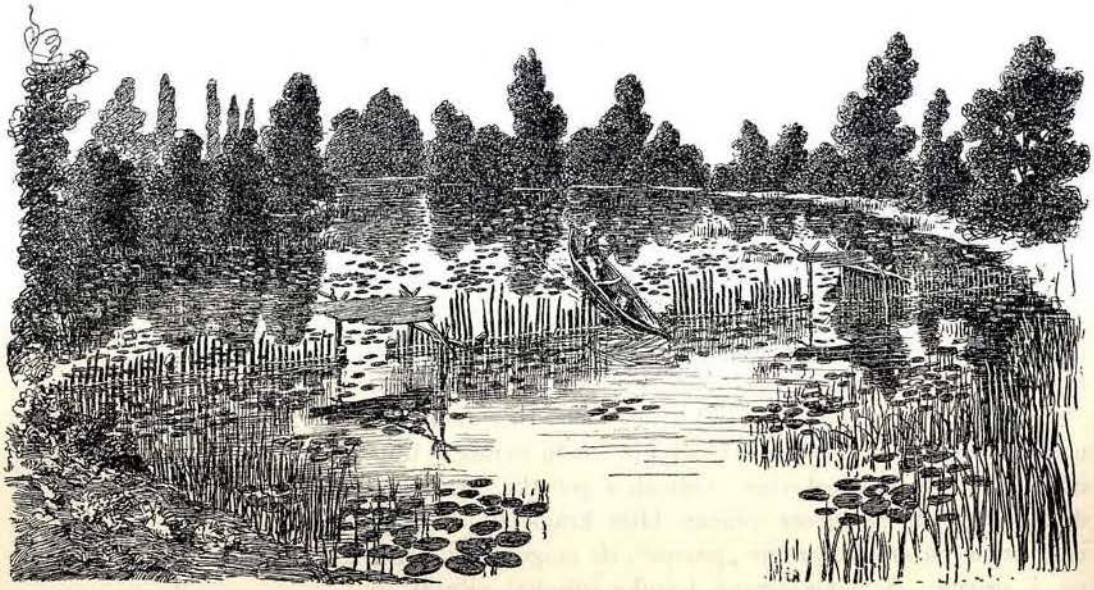

Slika 40. Gragja na Maturi kraj Doline.

Dok voda dolazi, sjede ribari na viru samo po jedan sat, i to izjutra od 8—9 o podne i isto tako pred večer. To su megjutim samo pokušaji; pa i onda, kad već voda pogje natrag, isto se tako samo na sreću proba. Istom kad se pročuje, da je riba krenula natrag za vodom, počimlje pravo hvatanje vlakom virnjašem i sad tek ribar

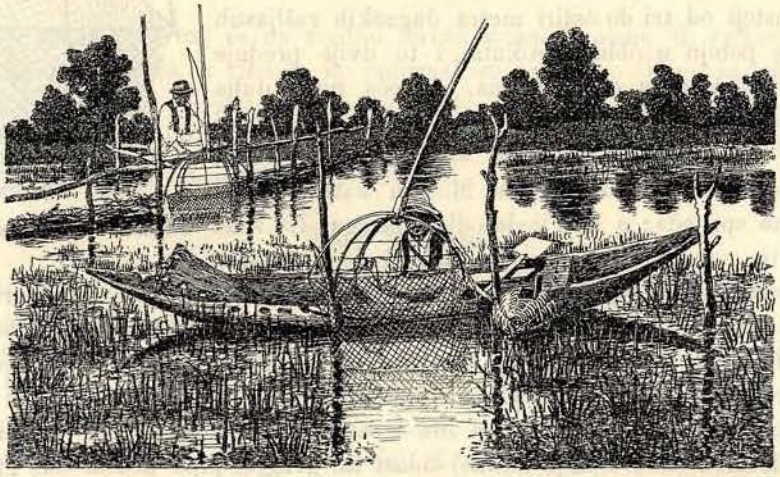

Slika 41. Dolinski ribar „sjedi na viru“ (sprijeda „na zalistu“, otraga „na gragji“).

provede čitave dane, pa i noći sjedeći na viru. U zimi imaju na krevetu uza se i male primitivne dagare od ilovače, u kojima nalože vatru pa se griju. Kraj sebe imaju i kuzo, u koji se bacaju one male ribe, koje su za domaću potrebu; dok se veće ribe, koje će nositi na pazar, spremaju u koševe u vodi *(slika 42.)* ili u barke od probušenih dasaka *(slika 43.)*, da ribe što dulje žive. Ako je voda veoma velika, te riba bježi preko palica, metnu se nagrade: dvije se štice udare usporedo sa sohama u zemlju, za njih se popriječe (povežu) manje štice u razmaku od jednog palca, tako da je riba onda primorana, da udara na konce.

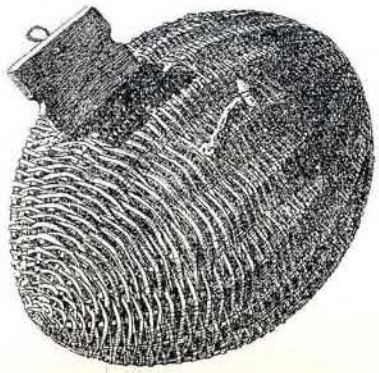

Slika 42. Koš, u kojem se drži živa riba u Dolini.

Osim gragja na Maturi, poprave se i manje gragje sa jednim zjalom uz Savu i to na mjestima, gdje je obala obrasla drvećem i šikarjem, te se i tu hvata za velike vode *(slika 44.)*.

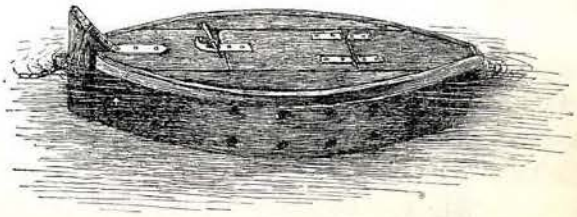

Slika 43. Barka, u kojoj se drži živa riba u Dolini.

Na sličan način hvata se riba i u Rusiji, samo takogjer kao u Madžarskoj bez gragje i drugim alatom. Taj se način hvatanja u Rusiji zove: sježa ili siža (сѣжа, сижа) a dolazi od ruskog glagola сидѣть = sidjet, jer tamošnji ribari nad mrežom (na posebnu, ljeti priregjenu sjedalu na sohama) sjede i drže konce u ruci[1]).

Slika 44. Ribar „sjedi na viru“ na obali Save za vrijeme poplave.

Iznimno može se i naš vlak virnjaš upotrebiti bez gragje; ali samo na mjestima, gdje ima mnogo šaše *(slika 41. sprijeda)*. Ribar u tom slučaju sjedi u čamcu, popriječenom preko vode i drži vlak pred proplancima (otvori, poput kanala) u šašu, a narod tome veli da ribar „sjedi na zalistu“. Pred čamac udare se dva do tri stupca, da ga struja ne zanese. I ovdje se može mjestimice šaš zatrpati granjem i tako ribu samo na proplanak natjerati.

Iz svega toga se vidi, da se vlakom virnjašem u glavnome na dubljim mjestima u Maturi i uz obalu Save i na Osorni riba hvata.

Na ovom mjestu spomenuću još jedan alat, koji je u uskoj vezi sa gornjim načinom hvatanja. Dogodi se kadikad, da i vrlo velike ribe (osobito somovi) na mrežu udare, pa se ne bi mogli svladati samim virnjašem. Za to ribar ima uza se ovu spravu: jedna oveća udica svezana na vrpcu i pričvršćena na jedan štap tako, da

[1]) Jankó na dr. mj. sl. 336.

se lahko od njeg otkinuti može. Na gornjem kraju vrpce privezana je tikva vratuša (Wasserkürbis). U borbi sa somom zatjera mu ribar tu udicu u dônju čeljust. Taj čas popusti ribar mrežu i som ode, ali na nesreću svoju povuče sobom i onu vrpcu s tikvom. Sad tek počinje borba na život i smrt, dok konačno riba ne podlegne

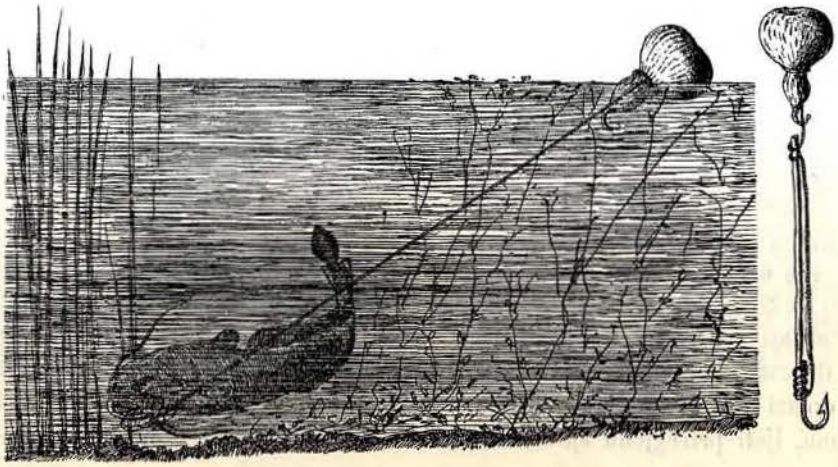

Slika 45. Kako se svlada i uhvati veliki som na viru.

(slika 45.). Dogodi se kadikad, da se som udalji i jedan kilometar od tog mjesta osobito noću. Kad svane, pogje ribar, da traži svoj plijen. Ako nema ove sprave uza se, onda se ribar posluži i malom sjekiricom, a i paljkom i njom udari soma na mjesto, gdje se, kako oni vele, donje čeljusti sastaju. Na to se riba onesvijesti i izvali

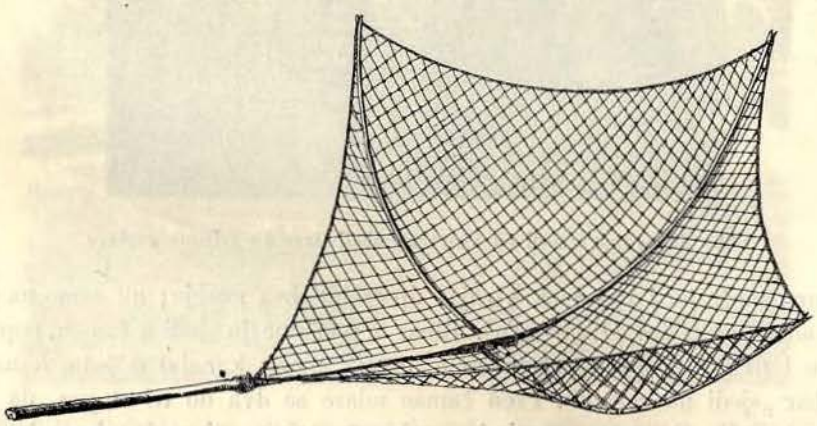

Slika 46. „Vlak na pačiju nogu“, „šajtar“ ili „rogač“ iz Doline.

na legja. Nu lov je na taj način vrlo problematičan i spada danas valjda više u carstvo priča; s toga za tu spravu znaju samo još nekoji, stariji ribari.

Hvatanje riba vlakom virnjašem veoma je izdašno i rašireno po Dolini, što dokazuju nebrojene gragje, koje su na Maturi u malim razmacima podignute.

U *slici 46.* prikazujem takozvani „šajtar“, „rogač“ ili „vlak na pačiju nogu“, koji je veoma nalik na magjarski „billeg“ — vlak, njegovoj suvrsti njemačkoj „Taupe“, i ruskoj „hvatki“ sa Temrjuka (Jankò 346., sl. 329—332.). Jankó, odnosno Herman

ubraja ovaj alat kao i gornja dva u ribolov dizanjem (Hebefischerei)[1]). Šajtar drže palice odozdo. Počme se sa 100 ošaca, a plete se do 200 blanjica; pokupi se, provuče vrpca i napne: tri palice, dugačke do 1·60 *m*, zadjevene su u nakrst u provrtani četverouglasti donji kraj botura. Srednje ošce ili petlja napne se najprije na pravnu (srednju) palicu, drugi ćošak na vrh desne, a treći na vrh lijeve palice. Oba se kraja vrpce na četvrtom ćošku vuku uz botur tako daleko, dok se palice ne smotaju u mjeru svoju, tako da izgleda kao pačja noga, a za tim se vrpca obametne oko botura i sveže negdje u sredini. Veća ili manja dubina mreže se postigne time, što se vrpca jače ili slabije nategne. Razmak od jednog vrha palice do drugog iznašao je kod mojeg komada 2·90—3 *m*. Ošca su bila dosta velika. Ima i šajtara sa vrlo malenim ošcima, takozvani „gušćak", kojim se hvataju isključivo male ribice za natku (meku). Takvom se malom mrežom obično hvata uz obalu.

Slika 47. Hvatanje ribe šajtarom ispod trave na Maturi kraj Doline.

Velikim šajtarom hvata se samo iz čamca. Ribar sjedi u svojem malom čamcu ili u lagji i nasloni mrežu na kanat čamca; kad se približi zgodnom mjestu (plićine obrasle šašom i drugim vodenim biljem, ili granje što uz obalu leži u vodi) podvuče mrežu do pod travu i drži je koso „na lov" („am Fang") naslonivši botur o kanat. Dotle druga dva ribara u posebnim čamcima nagone ribu iz trave boturevima (Stoßstangen) ili veslima na šajtar, kojeg ribar brzo digne, a riba ostane ležeći na njem, kao na tanjuru. Na takav način hvata se štuka i male bijovice *(slika 47.)*.

Druga jedna vrsta hvatanja ovim vlakom je ova: Ribar se često uzveze daleko uz vodu, pa se onda spušta niz vodu u čamcu; vesla desnom rukom, u lijevoj drži šajtar. Obično su po dva ribara u čamcu, stražnji upravlja čamcem, a prednji drži mrežu u vodi, naslonivši držalo na vrh čamca tako, da je šajtar nagnut. Na taj način hvataju se obično one ribe, koje pred veče na površinu izlaze, da leticu love.

---

[1]) Kako je poznato, dijeli Herman madžarske ribarske alate na 12 hrpa i to: zatvor (Sperr-) zaokruživanje (Umschließung-), dizanje (Heb-), tjeranje (Treib-), postavljanje (Stell-), traženje (Such-) bacanje (Wurf-), pipanje (Tast-), zamka (Schling-), nabadanje (Stech-), udica (Angel-) i hvatanje ribe pod ledom (Eisfischerei). Jankó računa samo 11 vrsti, jer se kod ribarenja pod ledom opetuju isti alati, što i na otvorenoj vodi, te je za to ribarstvo pod ledom uračunao po njezinim alatima (vazda prema potrebi) u dotičnu grupu.

Šajtar se takogjer često upotrebljava na mjestima, gdje se voda, koja je iza poplava u gjolovima zaostala, jarcima u Savu vraća. Na takovim malim bukovima sakupi se nebrojeno malih i velikih riba, koje se tu praćakaju i jagme za hranom. Ribar se vrlo oprezno približi tome mjestu i još opreznije podvuče mrežu ispod jata. Često uspije, pa na taj način uhvati i veću ribu.

Ova gore spomenuta četiri alata (račilo, čelinac, vlak virnjaš i vlak na pačju nogu) uvrštava Herman u ribarenje dizanjem (Hebefischerei). Taj način hvatanja temelji se na tome, da riba, kad na vlak udari i osjeti pogibelj, bježi na stranu, a nikad spram gore. Takav je alat dakle uvijek ⌣ uduben. Samo siromašniji ribari hvataju ribu na taj način; dok imućniji ribari, koji posjeduju velike plavarice, samo djelomice kadikad upotrebljuju te alate. To se hvatanje u glavnome sastoji u tome, da se vlak razapet na palice u vodu zaroni i neko vrijeme pod vodom drži, pa onda stanovitom polugom što brže digne. (O. Herman (1.), 229. — Jankó, 344.) [1])

Iza ove vrsti ribarenja govori Herman o onoj, gdje se ribe nagone. Taj način je veoma nasilan. Tomu treba mreža sa manjim oščima i botur, kojim se ribe natjeruju. Samo siromašniji ljudi love ovako ribu; a u bitnosti to nije ništa drugo, nego neka vrsta gusarenja s ribama (Raubfischerei).

Od svih alata, što se u ribarenju tjeranjem uzimaju, imademo mi u Dolini čižnjak (Schweifnetz) i trbok.

Čižnjak.

Ime ovog alata dolazi od ribe čiga. To je šiljast, odugačak vlak. Počme se plesti sa 40 ošaca i dotjera do 80 blanjica. Blanjice su malo šire nego one, na koje se plete bubanj. Kad se mreža na koncu pokupi, ima na rubu otvora 160 ošaca, kroz koje se provuče vrpca; na to se dvije trećine ošaca napnu na polukružnu palicu, a vrpca joj drži krajeve. Na oba kraja palice pričvrsti se po jedan kamen (cigla) a jedan treći kamen sveže se vrpcom u stanovitoj duljini pred mrežom za sredinu i krajeve palice; ovo priječi, da se vlak ne sklopi, pošto se uvijek penju čižnjaci uz vodu. Od sredine palice ili srednjeg kamena ide jedna vrpca, kojoj je na gornjem kraju svezan snopić saša kao plovka.

Čižnjak se ne upotrebljava nikad pojedince, već se popinju zajedno po više komada uvijek uz vodu, u stanovitim razmacima, ali bez ikakvog odregjenog sistema. Vlakovi se u večer popnu, a rano jutrom dižu. Čige, koje se obično u dubini nalaze, približe se znatiželjno alatu, pa se onda u njem tako svojim dugačkim kljunovima zamrse, da se i izvana po vlaku povješaju. Ovaj se alat samo u Savi upotrebljava *(slika 48.)*.

Spominjem mimogred, da bi u tu svrhu one prehistoričke, prema vrhu prošupljene utege od dobro pečene ilovače (koje smo u velikom broju u sojenici u Dolini našli), mogle divno poslužiti. Po svoj prilici služile su i te utege megju ostalim onda za slične mreže, jer je i ova mreža dosta stara, pa se više ne upotrebljuje

Drugi oblik ovog alata nema utega ni vrpce; a mjesto ove, pričvrsti se rašak. Inače je sve pri starome ostalo. Ovaj čižnjak nalik je na trbok, samo je za $^1/_3$ ili $^1/_4$ manji od njega. Za svaki čižnjak treba dva momka: jedan, koji penje, a drugi, što nagoni. Čižnjaci sa raškom penju se na sve strane vode: po kraju, po srijedi, dolje gore, u opće kako riba zapovijeda. Njima se hvata riba jedino iz čunova, pa i

[1]) U Dolini ne poznaju tako zvani „Scherennetz“, koji je osobito karakterističan za njemačko i magjarsko ribarstvo, a kod kojeg se napinje vlak na dva štapca. I ovaj alat ubraja Herman u ribarstvo dizanjem. (Srbi u Banatu zovu ga „čerenac“.)

sami nagonjači momci sjede u čunovima. Najprije se popne jedan vlak u sredini, a drugi (lijevo ili desno) odmah do njega, samo se malo zametne za njega i zabaci (zanese) vanjskim ćoškom, tako da liče kao zid, a i čunovi se obore tako, te leže kao i vlakovi poprijeko. Penjači se drže o rašku, da ih voda ne zanese. Nagonjači se navoze krajevima i kad se malo udalje od penjača, sklope se s obje strane te u redu tjeraju prema zapinjačima i to najprije polagano; što se više primiču penjačima, to sve življe udaraju veslima o vodu. Tjera se veslima pljeskajući po vodi ili boturovima

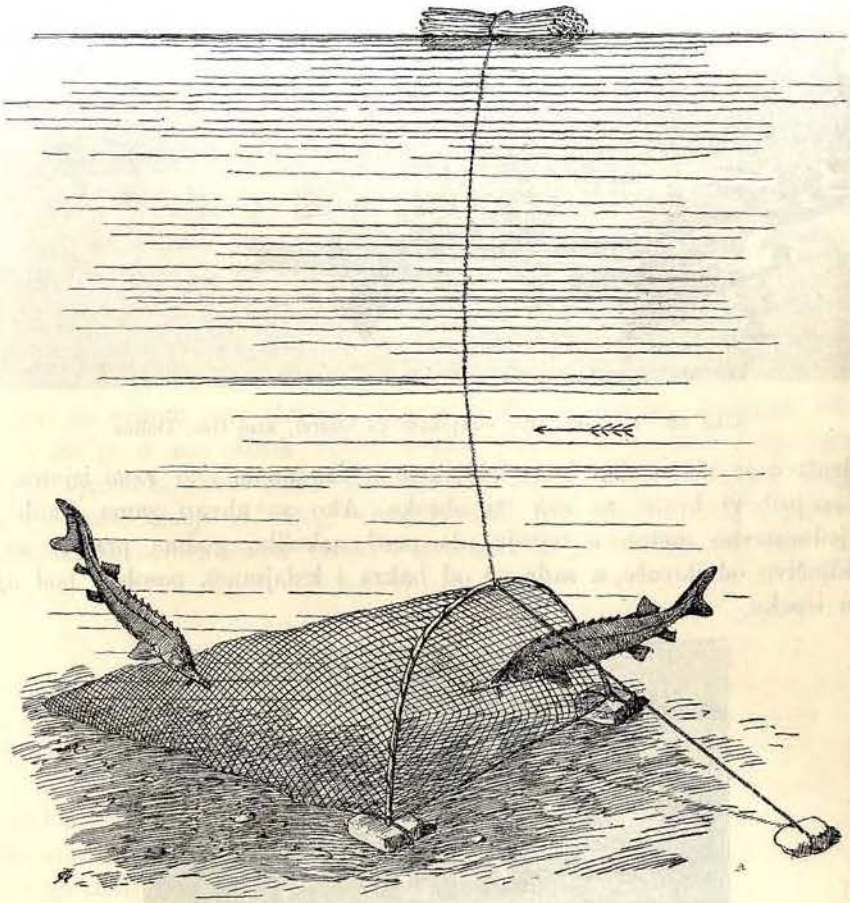

Slika 48. Čižnjak, kojim se čige hvataju po šavi oko Doline.

miješajući po zemlji. Ako je voda preveć duboka, onda se oni navoze lijevom rukom, a desnom rade boturom. Kad se sastanu, onda penjači vuku vlakove brzo iz vode. Krupnu ribu meću u prednjicu (prednji dio čuna), a sitnu u dumen.

U ribu ne idu nikada po dvojica, već se sakupi cijelo društvo ribara, koji se razdijele u gornje dvije hrpe *(slika 49.)*. Kad priličan komad rijeke ovako pretraže i dosta nahvataju, izagju na kraj, te podijele megju se ribu *(slika 50.)*. Kao obična mjera služi im paljka. Svaki ribar uprti svoj dio u kuzlu na legja, metne vlak na rame, pa se veselo i bezbrižno svome domu vraća, jer nosi obično hranu bar za jedan ili dva dana. Čunovi se uz obalu privežu.

Tako se hvata riba u dolini samo u rijeci Osorni, koja je duboka i mirna, te naliči više gjolu, a takogjer i u manjim gjolovima. Čižnjak se uzima kadikad i u

Maturi; ali ovdje ne može sudjelovati veliki broj ribara kao u Osorni, jer je Matura mnogo uža. Zimi se povuku ribe u dubine, u svoja cvala megju klade i granje. Na takovim se mjestima popne onda nekoliko čižnjakova i tjeranje započme. Bude li na kojem mjestu i kakova šuplja klada, u koju se najradije som zavuče, onda se oprezno čižnjak pred otvor zapne, a nagonjač burlja boturom u kladi tako dugo, dok soma ne istjera u mrežu.

Slika 49. Hvatanje ribe čižnjakom na Osorni, kraj Gor. Doline.

U društvu se ide u ribu samo nedjeljom i blagdanom i to rano izjutra ili pred veče, da se pribavi hrane za sva tri obroka. Ako se uhvati samo malih bijovica, onda ih jednostavno metnu u tepsiju (do pred nekoliko godina pravile su se ove tepsije isključivo od ilovače, a sada su od bakra i kalajsane), posole i pod ugrijanom pokljukom ispeku.

Slika 50. Ribari dijele lov na obali Osorne kraj Gor. Doline.

Slično se pred mnogo godina ribarilo i na Bosni. U Arnautovićima (kotar Visoko) pripovijedao mi je Ćamilaga Pašić ovo: Prigodom kakovih teferiča, sakupili bi se svi ribari iz okolice, kojih je prije bilo puno. Svaki bi donio svoj čižnjak „vlak"; a koji nije imao vlaka, načinio bi od prigonjača čižnjak. Osim toga dovezao bi svaki i svoj čamac. Najprije bi se prestrla cijela rijeka (povrh kojeg vira na tihim mjestima) metar širokom mrežom, koju bi na obali svezali. Pošto ova mreža nije imala ni plovke ni

utege, razapeli bi je pomoću štapaca u stanovitim razmacima, a donju bi vrpcu pritisnuli zemlji jednostavno kamenjem. Nagonjači zaplove u svojim čamcima i na kerepima uz vodu prema mreži i gone ribu srgovima, kojima se takogjer i odbadaju. Zapinjači postave se u red iza nagonjača na kakovom zgodnom mjestu, obično ispod vira prama mreži; zagaze do pasa u vodu, a čižnjakove okrenu uz vodu i zakorače. Kada gonjači stignu do „ogragje", okrenu i gone ribu niz vodu natrag prama vlakovima. Ribi nema drugog izlaza, već u vlakove. Čim koja riba u vlak uleti (dakako samo ako je kakova velika), onda ribar stisne noge i time zatvori vlak, da se riba ne povrati. Isti mi je Čamilaga rekao, da se je po noći sa mašalama ovako moglo mnogo ribe uhvatiti. Gonjači bi gonili ribu zapaljenom mašalom od luča bez čamaca; gdje je plitko, gazili bi, a dublja bi mjesta preplivali. Skoro svaka riba leti u takav vlak, a ponajviše mladice, kojih je bilo nekad mnogo, a ima ih još i sada prilično u rijeci Bosni.

U Rusiji ne poznaju taj alat; ali za to ga ima u Njemačkoj i Franceskoj u različitim serijama. Tako se n. pr. na donjoj Rajni iz čamca riba hvata: Čižnjak (Hamen) zapne se na dno, pa se riba iz stanovite daljine boturima u mrežu natjera. U Moseli se pastrme od sredine jula do konca septembra ovako hvataju: Dva čovjeka zatvore ono mjesto u potoku, gdje će se hvatati čižnjakovima, a treći goni pastrme amo tamo, dok ih ne utjera u vlak. I tamo idu u ribu veća društva.

Magjari su primili ovaj alat od Nijemaca. Naš se čižnjak razlikuje od magjarskoga time, što je u nas držak obični rašak, a tamo nije. Jedini analogon našem čižnjaku jest njemački „Setzhamen" (Jankó, sl. 352.), u kojeg je držak takogjer rašljast, samo je nešto manji od našeg. Onaj komad, koji sam u Dolini mjerio, bio je 2·5 *m* dugačak, na otvoru metar visok, a promjer mu je iznašao 1·50 *m*.

Trbok.

To je najveći vlak ove grupe. Počme se sa 80 ošaca i plete do 160 blanjica. Kada se pokupi ima u naokolo 320 ošaca, i tako se plete dalje još $7^1/_2$ lakata. Njegova je blanjica 4 do $4^1/_2$ *cm* široka. Kroz skrajna ošca provuče se vrpca (tako zvani obamet) i njom se omota trbočka palica, na koju se dvije trećine tih ošaca nametne. Treći dio ošaca otpada na vrpcu. Palica se smota u oblik polukruga, koji je nategnut vrpcom. U tur ili dno trboka metne se (sveže se) jedan kamen od prilike kilogram težak. Kamen se meće za to, da vuče tur zemlji i da se vlak ispruži. Rašak (držak) se priveže o palicu jednom gužvom, da se palica ne odmiče od raška. Izmegju raulja se takogjer provuče vrpca „ustega" i sveže za palicu i to radi toga, kad se penje, da ustega vuče palicu za sobom; donja vrpca se zategne te je trbok širom otvoren *(slika 51.)*.

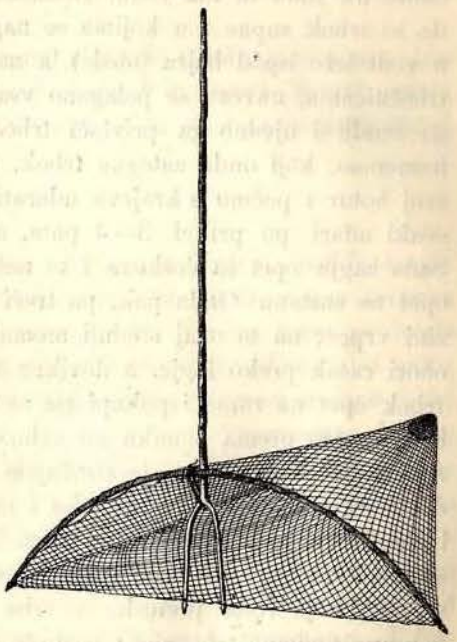

Slika 51. Trbok iz Doline.

Trboku spadaju još i dva prilično duga (7—8 *m*) i tanka botura od jasena, oguljena i

omakljana, da ruka nigdje ne zapinje. Kad Sava zamuti, uzme se lagja, u koju komotno (udobno) mogu stati 3 momka, 2 kuzola (kuzla), ponjave i dvije dagare s vatrom, ako je zima (jedna sprijeda druga straga). U kuzlove se metne hrana.

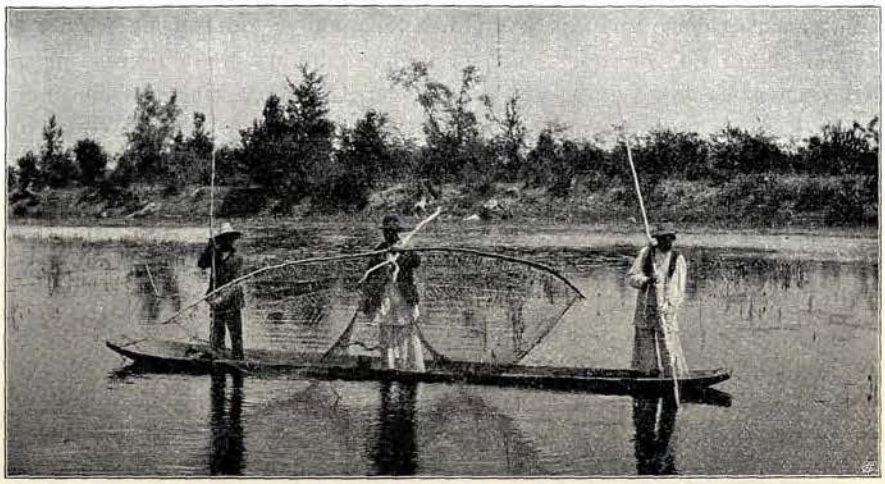

Slika 52. Hvatanje ribe trbokom u Dolini.

Srednji momak, koji penje vlak, stoji u sredini lagje i drži trbok na ramenu, a pod rašak metne na rame komad kože „eremut“ (po svoj prilici od njem. Arm i Haut) i sveže je ispod pazuha, a tur s kamenom prebaci preko raška. Druga dva momka, jedan sprijeda, a drugi na dumenu voze veslima. Uz njih su boturovi položeni po lagji tako, da svaki okrene sebi svoj tanki kraj, da mu ne bude naporno uzeti, kad se vlak htjedne penjati *(slika 52.)*. Ovako opremljeni oture se od obale i obore uz vodu ili niz vodu. Dolinski ribari poznaju dobro mjesta, koja su prikladna da se trbok zapne i u kojima se nagje ribe. To su obično bušaste (buschig) vrbe, koje u vodi leže ispod bajra (obale), a nazivlju ih „trbočnica“. Kad se približe ovakovim trbočnicama, navezu se polagano veslači; srednji momak spusti vlak u vodu, tjera ga zemlji i ujedno ga privlači trbočnici. Kad vlak spusti u vodu ispusti i tur sa kamenom, koji onda zategne trbok. Ova druga dva momka „skrajnjaka“ uzmu svaki svoj botur i počmu s krajeva udarati i to obrede jedan put, dokle može botur shvatiti; svaki udari po prilici 3—4 puta, a kod četvrtog puta se obično sastanu na sredini. Sada zagju opet sa ćoškova i to nešto bliže vlaku, te udaraju ispred vlaka, dok se opet ne sastanu. Onda pak, po treći put, približe se sasvijem trboku i udaraju u blizini vrpce; na to onaj srednji momak povuče vlak gore. Kad se palica pomoli iz vode, obori rašak preko lagje, a dovikne skrajnjacima, da prihvate za ćoškove; zatim digne trbok opet na rame i pokupi ga za ošca. Ako ima ribe u vlaku, nanese trbok u lagju i okrene se prema momku na vrhu. Ovaj se digne, a on položi vrpcu po lagji, vadi ribu iz trboka i dobaci je stražnjem momku, a ovaj je naniže na vrpcu, provlačeći drvenom iglicom kroz zaušnjake i na usta šarana, jeza i drugu bjelad; somu, štuki i smulju provuče vrpcu kroz vilicu. Nanizana riba sveže se na onaj kraj lagje, s koje se trbok ne zapinje. I tako idu od vrbe do vrbe.

Ako je voda preniska i vrbe stoje na suhu, onda se na zgodnim mjestima poprave umjetne trbočnice: nasiječe se granja i nabaca na dotična mjesta. Kad dogju do prudova i naklja, zapnu trbok na vrhu, sredini i na dnu. Ako su prilično ribe

nahvatali, te im pri poslu smeta, onda je svežu na lik i ostave negdje na zaklonitom mjestu u prudu tako, da se riba sveže o kakvu grančicu i da se može u vodi kretati i živiti, dok se ribari povrate sa svojeg puta.

Kod pravih ribara t. j. koji prodavaju ribu, traje ovaj put od pazara do pazara. Uz put se ribom hrane, ribu daju za brašno i kruh, a ljepše komade nose na pazar. Ribari spavaju ljeti po prudovima, a zimi traže konak kod poznatih seljaka na obali Save. Kad je Sava mutna i dolazi, onda se hvata samo po danu, a noću spavaju; a kad Sava počme opadati i bistriti, onda hvataju po noći a po danu spavaju.

Dolinski ribari ne hvataju po Savi samo u neposrednoj blizini, već odu i daleko. Često sam puta susreo Dolinske ribare u Brodu, prevalili su dakle 84 *km* daleki put, penjući polagano, da prodaju svoj plijen. Iz Broda vrate se kući parobrodom, koji povuče njihove čamce za sobom vrlo jeftino, čak i za ribu.

Kako spomenuh, razlikuje se trbok od čižnjaka samo svojim velikim dimenzijama i time, što u turu ima kamen, a čižnjak ne; dočim rašak siže kao i kod čižnjaka do vrpce. Ovo posljednje sačinjava i glavnu razliku izmegju našeg i magjarskog trboka (Buschnetz, Jankó, 369., sl. 356.). I ovaj se mgajarski alat zapinje pod brinu (Uferrutschungen), pod žile i granje. Prema tomu traži Janko postanak magjarkog trboka ne kod zapadnih, već kod istočnih ribarskih naroda i to na ruskom Dunavu, gdje još takav trbok, „turbuk" mreža postoji. Турбукъ jest mala trouglasta mreža, dugačka $1^1/_2$—2 saša i isto tako široka. Pričvršćena je na 3 saša dugački držak. Turbuk se jedino u rijekama upotrebljava: 2 ribara sjednu u čamac i navezu se pod brine; jedan drži čamac veslom, a drugi zapinje turbuk. Ribe se posebnim srgovima (botf = ботвъ) nagone u vlak. Tako se hvataju osobito somovi.

Danilewskij opisuje takogjer alat sa Dnjestra, koji se podudara imenom i opisom sa gore spomenutim: trbućek (тербуњекъ) je polukružna otvorena vrećasta mreža, koja je pričvršćena na držak. Tom mrežom otpute se ribari pod brinaste, bušaste obale. Jedan zapinje trbućek, a druga dva nagone ribu srgovima u vlak. (Jankó 370 isp. op. 1. i 2.)

Time smo dovoljno prikazali, odakle potječe naš dolinski trbok; jer ne samo ime „turbuk" (u Dolini „trbok"), već i oblik, onda srgovi „ботвъ" (u Dolini „botur" zvani), a i način upotrebe podudara se potpuno jedan s drugim, a to zaista nije puki slučaj.

Kec.

O. Herman opisujući taj alat, uvrštava ga u alate ribarstva traženjem (Suchfischerei). Ova vrsta ribarenja (osobito kad se mreža po dnu vode vuče), temelji sa na tom svojstvu riba, što iste često bježe uz vodu i hoće da se tako spase. Prema tome se hvata ovakovim alatom uvijek niz vodu i protiv pravca, kojim riba pliva. Onaj alat pako, kojim se s obale hvata, računa s time, da ribe od obale dubinom spram sredine rijeke bježe. Karakteristično za ribarenje traženjem jest to, što se ribar neprestano kretati mora, ako hoće da uhvati svoj plijen; te tako pretražujući svoje područje, mnogo riba pohvata. Ribar koji traži ribu, treba čamac; ali ima još jedan alat, kojim gazeći po vodi, hvata, i treći, kojim se sa obale radi (O. Herman [1] 229., 324., Jankó, 403.).

Od svih magjarskih alata za ribarenje traženjem imamo u Dolini samo keca (Knochenkeitel) i nagonjača (Scharrnetz). Naš se kec doduše bitno razlikuje od magjarskoga, ali biće ipak da je tek u novije doba otud k nama importiran. I ime kec odaje njegovo magjarsko podrijetlo (kecze).

Evo kako izgleda dolinski kec: Jaram (Rahmen) se sastoji od dvije letvice, svezane unakrst poput rogova jednim pajvanom (prečaljkom). Mreža se pravi u pravokutnik (quadrat). Počme se sa 70 ošaca i plete do 140 blanjica. Ošca su 2·7 *cm* uska. Kroz krajna ošca provuče se dvostruka kanafa, te se na donjem rubu nataknu konjske kosti „čolani". Preko ove mreže, koja je od tanje kanafe, ima jedna mnogo regja mreža „čela" (Spiegelnetz), od deblje vrpce sa oščima od 18 *cm*, da čitava sprava bude čvršća. Kad se riba uhvati u kec, hoće da progje kroz nutarnju tanku mrežu, ali je tu dočeka vanjska pa se zaplete kao u kakvoj kesi *(slika 53.)*. Sprijeda na ustima (otvoru) takogjer su ona široka okanca (čela) i to radi toga, kad riba unigje u mrežu, da se plaši i da se ne povrati natrag [1]). Na dônjem kraju letava prišite (svezane) su dvije cigle, koje su na dônjoj strani uolučite, da bolje prilegnu uz letve i da privlače mrežu zemlji. Kosti su jedino za to, da se mreža glatko skliže po zemlji, a ima ih svega 9 komada [2]). Sve te kosti probušene su po duljini, ali samo na krajevima, tako, da se lahko mogu nanizati na vrpcu.

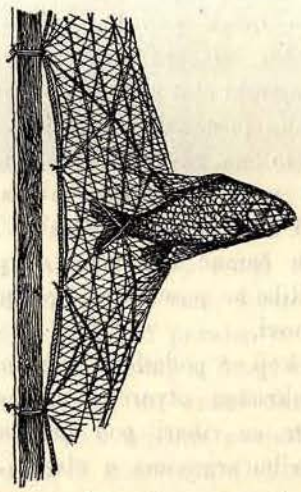

Slika 53. Kako se riba zaplete u kecu (po slici O. Hermana u „Mitt. d. Anthr. Ges., Wien", 32., 234., sl. 148.).

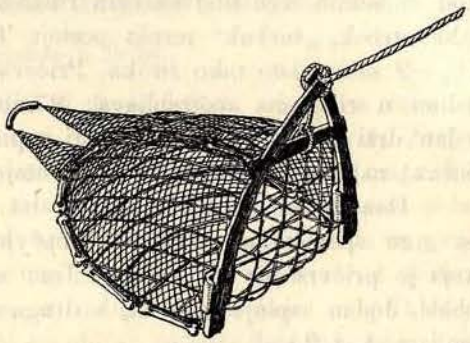

Slika 54. Dolinski kec.

Po Hermanu (Mitteilungen der Anthr. Gesellschaft in Wien, 32., 232.) ima pravi kec uvijek radius konja za srednju kost; po strani su metatarsi, a ostali metakarpi.

Mreža svršava sa dva repa, koji su na vrhu 20 *cm* dugačkom krivom priječkom od drveta spojeni. Ovi repići sjećaju me na kozije vime. Moguće, da je zbog toga i nastalo magjarsko ime „kecze", jer keće znači u turskom jeziku koza. Ovu moju tvrdnju potkrepljuje i ime ove mreže u Komoranu, gdje se ista zove kocza (= koza), dakle već slavizirano. Jankó naprotiv tvrdi, da je naziv kocza samo produkt narodne etimologije od kecze.

Duljina jarma iznaša kod dolinskog keca 1·40 *m* a dolje je razmaknut 1·30 *m*. Čitava duljina mreže sa šiljcima iznaša 1·30 *m*. Uže, kojim se kec vuče, svezano je na prekrstu jarma a dugačko je 10—12 *m (slika 54.)*; ispor. takogjer i magjarski kec *(slika 55.)*.

Kec se upotrebljava ovako: Kec se baca iz čamca t. j. polagano spusti se u vodu i vuče za sobom. Ribar sjedi u čamcu, koji je popriječen po vodi i tako vesla niz

---

[1]) Magjarski kecze ima osim toga još jednu nutarnju mrežu velikih ošaca.

[2]) Kod magjarskih mreža te vrste nanizana je po jedna željezna cijev izmegju dvije i dvije kosti.

vodu. Od vremena do vremena digne kec i ogleda. (Gornja slika prikazuje nam uhvaćenu ribu u kecu).

Kecom se hvata samo u Savi i to većinom smulj, jer se ova riba drži dna; kadikad se uhvati i koji šaran i *mićurin*.

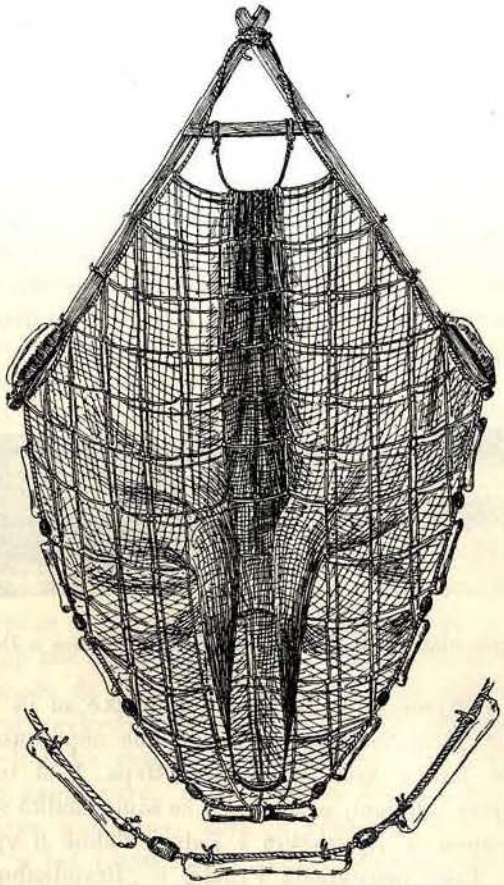

Slika 55. Magjarski kec po slici O. Hermana u „Mitt. d. Anthr. Gesellschaft in Wien", 32., 233., sl. 147.

Pričvršćivanje košćanih utega na mreže je tipično u Magjarskoj, a u drugim krajevima je sporadično (Jankó, 414.). Ne samo kec, već se i velika plavarica u Magjarskoj na srednjoj Tisi košćanim utegama snabdijeva; a te kosti su isto tako jednako probušene kao i kod keca (Herman na dr. mj. 233.). Isti pisac veli o razlozima, zašto se košćani utezi upotrebljavaju, ovo: Prvo, jer je dno onih rijeka, koje teku kroz nizine i stepe, muljasto; drugo, jer u takovim krajevima nema zgodnog kamenja; a treće napokon, jer su obijeljene kosti uginulih konja konjaničkog naroda pružale izvrstan materijal u tu svrhu.

Košćane su se utege upotrebljavale i u prastaro doba, jer se je megju prehistoričkim košćanim nalazima u Magjarskoj našlo i takovih, koje su za stalno služile kao utege na mrežama, koje je Herman prvi za takove prepoznao.

U Dolini pravi neki Jozo Tutić kecove; a prave se i u Bos. Gradišci. Gotova mreža stoji 12—14 kruna.

U Dolini se još danas upotrebljuju konjske kosti ne samo za mreže, već i za karike (saonice), o čemu moramo takogjer da koju riječ progovorimo, jer su utege mreža,

kosti na saonicama i sklizaljke (Schlittschuhen) u vrlo megjusobnoj uskoj svezi. I u prehističkim nalazima dolinske sojenice našli smo kostiju za plazanje. Prije svega spominjem jednu sklizaljku (Schlittschuh) (Wiss. Mitt., IX., 154., sl. 107. — ovdje *slika 56.*), od kosti ždrjebeta, koja je nagjena na gredi Mate Petrovića Velikoga, koja je bez svake sumnje služila za sklizanje. Sada je 20 *cm* dugačka; nu zglavci su joj odlomljeni, pa je prvobitno morala mnogo dulja biti. Na jednom kraju ima dvije vertikalne, a na drugom jedna horizontalna popriječna rupa. Kroz ove rupe provlačila se vrpca, kojom bi se kost na nogu pričvrstila. Dônja strana izlizana je kao što je to karakteristično kod sklizaljki. Rupe za vrpcu smještene su kao i kod recentnih komada iz drugih krajeva, što je nedvojbeni dokaz, da su to bile sklizaljke. Doba, kada se je gornja sklizaljka upotrebljavala, može se tačno odrediti, te i ona pripada kao i čitava sojenica i njezino groblje na konac halstatske periode; dakle u V.—III. stoljeće pr. Hrista. Nijesam mogao danas u Dolini naći modernih sklizaljaka. Pripovjedali su mi doduše, da se dan danas kadikad konjske kosti jednostavno pod mehke opanke podlože, te se tako skližu. Za oturanje trebaju dva štapa sa željeznim šiljcima.

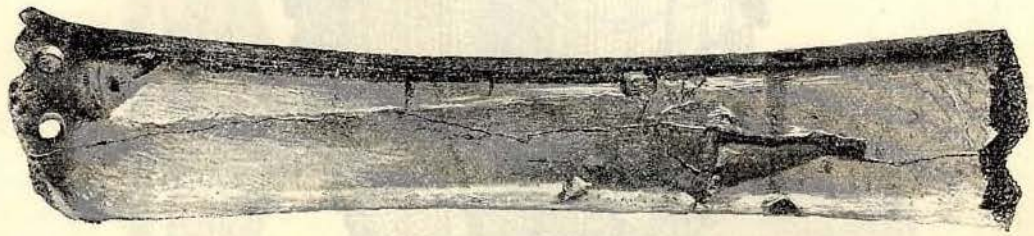

Slika 56. Prehistorička sklizaljka (Schlittschuh) iz sojenice u Dônjoj Dolini.

Slično se radi i u Njemačkoj. Košćane sklizaljke su ili neprobušene, ili imaju rupe za remenje i vrpce. Primitivnije su naravno one neprobušene. Na neprobušenim sklizaljkama sklizaju se kao i kod nas sa dva štapa. Kod tih sklizaljka su zglavci konjskih ili govegjih cijevi odbijeni, a kod nas se samo malko skinu i poravne zglavci. Izmegju dva štapa razapnu u Njemačkoj i jedra. Puhne li vjetar, može se velikom brzinom letiti po ledu. Tako pripovijeda Friedel u „Brandenburgia“ (Monatsblatt der Gesellschaft für Heimatskunde i t. d., Berlin, sv. IV., 318.). Herman, koji to citira, veli u opasci (na dr. mj. 221.), da se zglavci u magjarskih sklizaljaka ne odbijaju, već ako su za djecu, samo se prikrate i zašilje.

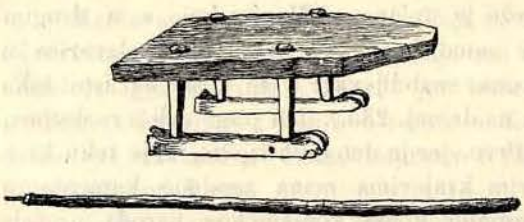

Slika 57. Karike sa čolanima od konjskih cibilki i piljak.

Slika 58. Kriva za karike u Dônjoj Dolini.

U Dolini je to drugačije sa kostima za recentne karike. Nema momka, koji ne bi imao jedne ili dvoje karike (saonice) *(slika 57.)*. Obično se za to uzimaju stražnje „cibilke“ (konjske tibije), koje imaju na oba kraja gornje plosnate strane 12—15 *mm* široke rupe za šiljke, ali ne skroz probušene. Često se uzimaju za to i krive, kost do pleća (Oberschenkelknochen) od konja *(slika 58.)*, kod kojih je dônja ploština za sklizanje zbog svoje konveksnosti nešto kraća, nego kod cibilki. Zbog toga, što je na

krivama ta ploština mnogo manja, zaključuje Herman, da se te kosti nijesu upotrebljavale po dvije, jer bi se previše ljuljale, nego po tri, na način takozvanih Jajtelesovih saonica, (Mitt. d. Anthr. Ges., XXXII., 229., sl. 139.) ili po dvije, jedna iza druge na prečagi (Kufen), dakle svega četiri. Na to primjećujem, da se u Dolini krîve rabe uvijek samo po dvije, i da je površina za sklizanje doduše nešto ukrivljena, od prilike kao kod modernih sklizaljaka. Baš za to mislim, da se može mnogo brže letiti na krivama, nego li na cibilkama sa ravnom ploštinom. Evo kako se prave karike u Dolini: Gdje se kani rupa prokopati, metne se komadić žeravice, „živ ugljen", kog pritisne klipićem pa sve puše i raspiruje, dok kost ne ogori. Ima li dječak pri ruci svrdo, onda vrti istim, a ako tog nema, dovrši posao kojim drugim tvrgjim predmetom, na pr. klinom od brnače i t. d. Nadalje se poravnaju malo zglavci na donjoj strani; kod prednjih zglavaka se malo više, a kod zadnjih manje skine. Same karike sastoje se od jedne daske, koja je upravo tako velika, da čovjek može lijepo sjesti. Onda se omjeri kostima, gdje treba provrtati na dasci. U ove jame zadiju se 10 *cm* dugačke nožice, te se krpama dobro učvrste. Nekoje su saone otraga malo više, jer drže, da se ovako brže leti[1]).

Kod karikanja potrebna su dva piljka, kojima se turaju. Obično su to dva štapa od šibovine, ili mladica jasenovih, a na drugi kraj udari se ekser.

Ima karika sa pragovima, koje su prikovane na dasku, a u njih se ukopaju nožice.

Karika se samo po čistom ledu, a djeca i po dobrom saoniku. U Dolini su najprikladnija mjesta za karikanje gjolovi, kada se zamrznu. Na Savu ne smije nitko, jer se boji da ne propadne pod led.

Na blagdane sakupi se veliko društvo i odrasliji dogju, pa se karikaju i zameću svakojake igre na ledu: Koji zna najbrže letiti, onaj bude zec; drugi kao alabaša leti za njim; a najstražnji, koji ne može da dostigne ostale, on je kao njihov lovac i pika ih. Kad zeca opkole, onda ovaj prekrsti jednu nogu, a drugu pruži udarajući njom u daske pojedinih karika, nebi li kako zbacio pojedine alabaše. Onda iskrenu jedan na drugoga i obaraju se, a kad se nagju parci, nastane prava borba izmegju njih.

Ima još jedna igra karikama, koja je vrijedna da se zabilježi. Zove se ključ. Pobije se jedan kazuk u led i zasiječe pri vrhu, onda se uzme kukasta štica i zapne za zasječeni kazuk. Četiri ili pet na karikama pohvataju se za ruke, a prvi se uhvati za vrh štice. Druga dva ili tri dječaka turaju šticu, badajući oko stupca unaokolo. Leteći unaokolo postignu takovu brzinu, da ni jedan ne može 4 puta obletiti oko stupa: nekoji se izvrnu, a drugi se opet puste i odlete neizmjernom brzinom na stranu.

Na mjestima, gdje je led tanji i gdje se uvija „uvijalke", natječu se, koji je slobodniji i koji će pretrkati preko uvijalke, dok ne upadne u vodu; jedan drugog tako varaju ili se hotimice turaju.

Igra željeznica. Pohvata se nekoliko njih jedan iza drugog, i to tako, da prvi klekne, a svi drugi opašu jedan drugoga nogama, te spare piljke i po tempu turaju. I tom se prilikom megjusobno varaju i prevrću.

Konačno priregjuju se i čitave utrke na karikama. Vele, da se na dobrom ledu karikama vrlo brzo može letjeti. Nu tome treba i snage i vještine.

---

[1]) U stara vremena uzimali su u Bos. Gradišci rebra od bivola za karike. Pošto su rebra veoma zavinuta, ukopali bi krajeve samo u daske; žalibože nijesam mogao naći ni jedan komad tih karika.

Prigonjač.

Prigonjač je vrećasta mreža *(slika 59.)*, koja je napeta na polukružnu palicu; u sredini palice svezan je držak; a oba kraja palice svezana su vrpcom na držak. Duljina mreže iznosi 1 *m*, držak 3·35 *m*. Otvor je 1 *m* širok i 75 *cm* visok. Ovom se mrežom u nas hvata riba isključivo kad je voda mutna i kad dolazi. Ribar izabire zgodno mjesto, osobito onakovo, gdje je obala strmenita, odakle može mrežu daleko baciti. Onda ju opet (kao grabljama) privlači obali. On dakle ribu sam sebi prigoni, za to se i ta mreža zove u Dolini prigonjač.

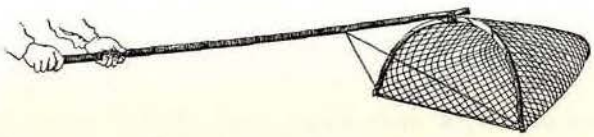

Slika 59. Prigonjač iz Doline.

Ovaj alat nije bio raširen samo u Dolini, već i u drugim krajevima naše domovine; na Bosni držao se prigonjač do pred nedavno, a u Visokom blizu Sarajeva vidio sam ga još i lanjske godine, gdje ga nazivlju „vlak".

Osim toga se u Dolini pretražuju gjolovi i krnjice iza poplava ovim alatom; jednostavno se skine držak a dvije osobe, obično žene, vuku prigonjač megju sobom gazeći po vodi (Zweimannetz). (Ispor. dolje *sliku 73.)*

Po analogijama sudeći, biće, da je prigonjač njemačkog podrijetla, pa ga računaju u grupu mreža sa drškom; na istoku nije poznat.

Vrške.

Ove alate iznašam naročito na ovom mjestu, jer su svi, osim vrške od šiba skroz novijeg datuma i importirani. Ova vrsta ribarstva pripada (obzirom na svoj glavni alat „vršku"), ribarenju zatvaranjem. Vrške se pletu ili od šiba ili od konaca;

Slika 60. Gragja sa zjalom za vrške i bubnjeve.

a svrha im je ta, što riba, kad jednom ugje nema više izlāza. Po materijalu i po obliku dijele se alati ove vrste u Dolini na tri hrpe: vrške, po svoj prilici najstariji alati ove vrste, zatim bubnjevi (Trommelreusen) i krilaši (Flügelreusen). Prva dva mogu se upotrebiti samostalno ili na improviziranim malim gragjama od plota sa zjalima *(slika 60.)*, poslijednji pako isključivo sam za se.

Vrška.

Vrška *(slika 61.)* razvila se od običnog sepeta[1]) i sastoji se od dva dijela zjala i tura — nema dakle ždrijela pa se ovako plete:

Slika 61. Vrška od rakitovih šiba n Dônjoj Dolini.

Najprije se oplete mala gužvica od loze, (promjer 10—12 *cm*) malo dulja nego šira; uzme se 12 jednakih, kao mali prst debelih pruteva a dugačkih, koliko će vrška duga biti, pa se zadiju u prekrst u gužvicu. Prutevi se upliću ili šibama ili divljom lozom. Rijetko su upleti sami za se, (Ringe) većinom ide uplet odozdo sve do gore podjedno, spiralno. Vrška se sve više proširuje i to tako, da se u svaki uplet, što ide unaokolo, zadije po nekoliko novih pruteva: u najdonji dva ili tri, pa sve više i više, dok ne dosegne onu širinu, koja mu je za zjalo potrebna, od prilike 50—60 a kod sasvijem velikih vršaka i 80 pruteva. Zjalo je od uske prečage, provrtate na krajevima; a u jamice se smota obluk od tankog štapa i klinićima zaglavi. Najgornji uplet, kroz koji idu svi prutevi ide paralelno sa zjalom (Rahmen), na kojem je i pričvršćen usukanim šibama. Zjalo je unutar vrhova pruteva; a nekoji se, osobito oni, kojima se vrška započela „temeljačice" jednostavno saviju i oko zjala omotaju. Oblik zjala je dakle polukružan, pa za to bolje prilegne, nego kad bi bio okrugao; srednji dio vrške je okrugao, a prema vrhu se sa strana sploštava, da se mogu vrhovi šiba unakrst kroz gužvu provući. Vrška je obično 1·80—2 *m* dugačka, a promjer zjala iznaša 50 *cm*.

Vrška se penje na zjalima gragja; okrene se uz vodu, a pribode pribadalom (rašljasti štapić) za zemlju. Riba udari na gragju i proba duž nje, gdje bi se mogla provući. Tako dogje do vrške u koju je voda svojom brzinom tako zatjera u tur, da se unutra sasvijem zaglavi pa ne može ni natrag ni naprijed. Pokuša li, da se okrene onda se svojim perajima tako u šibe zaplete, pa se sasvijem zaglavi. Ako imade nad zjalom mnogo vode te bi riba mogla lahko preći povrh vrške, onda se napravi metla od zanovijeti i kakovih drugih grana pa se postavi na podusprav na vršku.

Samostalno se ova vrška upotrebljava samo onda, kad se voda vraća iza poplava kroz jarke, gdje brzo teče.

Riba se kod ove vrške rukom na zjalo izvuče, dok se kod drugih bosanskih sepeta, koji imaju ždrijelo *(slika 63.)*, otraga riba vadi, i to tako, da se vrh sepeta, gdje se prutevi sastaju, jednostavno odriješi.

---

[1]) Na dônjem Vrbasu i na Bosni (Visoko) hvataju i dan danas ribu običnim sepetima (sepet je tursko-perzijska riječ i znači pleteni koš). Te sepete popnu ispod brina, vrba i žila te ribe nagone srgovima. Pred vrata metne se nešto granja, da riba ne izleti odmah natrag. Čim osjeti udarac ribe u košu odmah ga brzo digne. Iz takovih sepeta dakle razvile su se razne vrške. Kao prelaz od ovih do vršaka sa ždrijelom jest naša vrška u Dolini (isp. takogjer i vršku sa dônjeg Vrbasa *[slika 62.]* od ljeskovine).

Za stalno su vrške bile poznate već i u prehistoričko doba u Dolini, jer su se često našli prigodom istraživanja prehistoričkih sojenica ostaci pletenih objekata.

Od svih riba najlakše ugje u vršku štuka i kostreš, ostale ribe rjegje.

Krasan analogon nalazimo u vrši pospon (Babuschen-Reuse)[1]) u Ostjaka. I ova se plete od vrbovih šiba i nema ždrijela, a baza joj je doduše četverouglasti okvir od letvica, koje su na čoškovima šibom svezane. Iz ovog okvira izlaze u razmaku od 9—10 *cm.* dva metra dugačke šibe, sve se više i više približuju, pa se konačno sastanu i provuku kroz okruglu gužvu od istoga drveta. Oblik ove vrške je dakle tupočunjast sa pravokutnom bazom, a prema vrhu je okrugao; sva je vrška upletena spiralno dugačkim tankim šibama; uz to se špirale prema vrhu sve više približuju jedna drugoj, usljed čega je ovaj dio mnogo gušći. Ovaj se ostjakijski alat penje kao i naš, samo nikad samostalno.

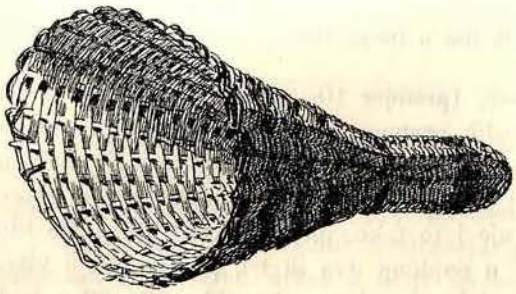

Slika 62. Vrška od ljeskovog pruća sa Dônjeg Vrbasa.

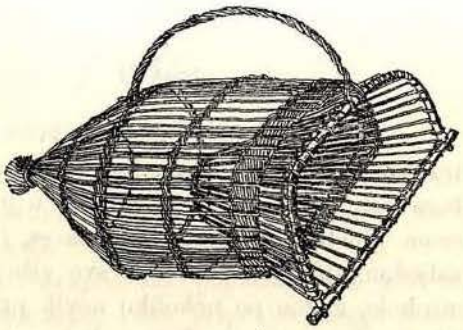

Slika 63. Sepet za hvatanje ribe u Saraj. polju.

Rusko ime za ovu gore opisanu ostjakijsku vršku (isporedi Jankó, 179., sl. 112.) jest rukav (рукавъ u Ostjaka pos-pon[2]).

Kod naše vrške osobito je zanimiv onaj špiralni uplet, što je takogjer i karakteristika i za ostjačke vrške.

Od svih alata jest vrška najraširenija i nema naroda, koji se ne bi njom služio, za to i jest prastara podrijetla. A špirala na našoj vrši ima posebno, rekao bih etničko značenje.

Na koncu nekoliko riječi o etimologiji riječi vrška. Vrška se zove magjarski varsa. Po Janku (str. 201.) veli Munkacsi ovo: „Riječi varsa odgovaraju ovi slavenski nazivi: vrša (srpsko-hrvatski), vrše (češki), viersza (poljski), vjerša (maloruski), verše (rumunjski), varžas (litavski) „aalreuse" (po Miklošiću). Pošto se prvobitno značenje ove riječi ne da iz slavenskog protumačiti, moguće, da je i ova riječ prešla iz magjarskog u slavenske, kao n. pr. vidra-viza i t. d."

Jankó na to nadovezuje, da bi se ova riječ dala izvesti iz vogulske riječi vere, te bi se po tom njeno podrijetlo moglo tražiti i kod Germana od riječi were, (Aalwehre, Fischwehre).

Po mojem mišljenju držim, da je magjarska riječ varsa nedvojbeno slavenskog podrijetla, jer je naša vrška (u Hercegovini vršva) dobila svoje ime po svom šiljastom obliku, te je postala od riječi vrh. Magjari su ovaj alat upoznali i primili od Slavena još prije, nego što su se naselili u njihovu današnju domovinu.

---

[1]) Ime „Babuschen" turska je riječ i znači papuča, kojoj je nalik jedna suvrst ove vrške (Jankó, 178., sl. 111.).

[2]) Veoma slično nazivlje se i u nas (oko Sarajeva i Visokog) jedna plavarica (Zugnetz), dvostručica i trostručica (zwei- und dreispiegelig) „popon". Ova riječ dolazi valjda od glagolja popeti.

Bubanj.

Drugi alat, koji se u Dolini zapinje u zjalo gragje jest bubanj od konaca (vrška sa dva uvoza). Bubanj se plete ovako. Počne se sa 12 ošaca i to četiri blanjice podjednako, kod 5. blanjice uzme se jedna širka više, kod 6. dvije, a od 7.—16. blanjice po tri širke. Sad se još opletu 4 blanjice, a da se ne proširuje, dakle svega 20 blanjica. U dvadesetoj blanjici zabilježi se ugljenom, da će se kroz ovaj red ošaca provlačiti obruč. Dosad je pleteno u obliku lijevka, a odavle se plete dalje od prvog do drugog obruča i to podjednako 16 blanjica po 45 ošaca, i isto tako od drugog do trećeg obruča. Oblik je ovog dijela valjkast. I ovdje se ugljenom zabilježi onaj red ošaca, kroz koje će se provući drugi i treći obruč. Sada ide opet obratno, dok se ne dobije i na drugoj strani onaj ljevkasti oblik (svodi se). Obruči se provuku kroz obilježena ošca; a bubanj se zatim nategne na dvije, na vrhovima rašljasto urezane palice, te se krajevi uvuku unutra i svežu jedan za drugoga tako, da se od svakoga po 6 ošaca spoje jedno s drugim prijekijem čambrukom tako, da nastane kao jedna pregrada izmegju oba uvoza (ždrijela), a čambruk se sveže na srednji obruč. Drugih se 6 ošaca od uvoza svežu sa tri druga čambruka za obruče na protivnoj strani tako, da bubanj sada ima jedan predanji i jedan zadnji uvoz. Uvozi su rastavljeni dakle jedan od drugog tako, da ribe mogu istobno ulaziti u bubanj s obje strane, ali se tek u bubnju sastanu *(slika 64.)*.

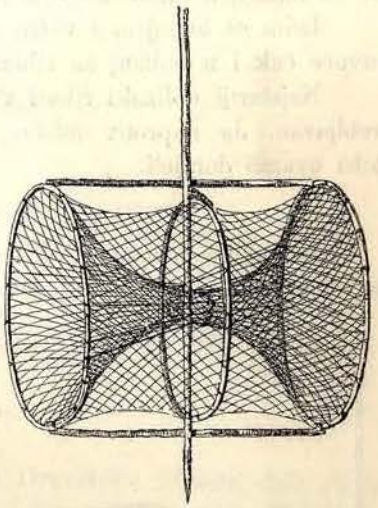

Slika 64. Bubanj iz Dônje Doline.

Kad se palice, kojima je bubanj razapet skinu, onda se bubanj može složiti kao tanjur.

Bubanj se penje po gragjama u gjolovima i pribode zemlji jednim račvastim štapom; a kuka, koja je okrenuta prama dolje, drži bubanj tako, da ga zakvači za srednji obruč. Stap prolazi izmegju zjala tako, da ribi ne smeta unići u zjalo. Kad se bubnjevi popnu u gragji, pokriju se odozgo metlicom, da riba ne ide preko njih, već unutra. Bubanj se stopi u vodu toliko, da samo zamakne. Ako se u travi penje, ne pokriva se.

Dolinski je bubanj savršeniji od svih onih, što ih Jankó prikazuje, i to u toliko, što su u našeg bubnja uvozi svezani jedan za drugog i samo pregradom rastavljeni, dok se uvozi u njemačkih, franceskih i drugih bubnjeva ne dotiču. (Jankó, 210. i d., sl. 140.—147.) Najbliže stoji našem bubnju njemački bubanj (v. d. Borne, 119. i d., sl. 165.—166.)

Kao samostalan alat upotrebljuje se bubanj izvrsno na mjestima, obraslim travom i u šaši. Ispred uvoza trava se malko ugazi i poravna, da ribama u ovom pravcu ništa na putu ne stoji. Na takovim mjestima može se ribar uvijek nadati, da će dosta ribe uhvatiti, jer se ribe ovdje vrlo rado zadržavaju, osobito za vrijeme mrijestenja.

Kad voda poslije poplava odlazi, onda se riba zaustavlja za gragjama. U ovakovom se slučaju jedan uvoz izvuče i zatvori tako, da bubanj ima sada šiljast oblik, te nas kao takav podsjeća na bosanski „sepet“, samo da je zjalo kod posljednih polukružno. Nekoliko analognih bubnjeva ovoga oblika, samo uz neznatne razlike prikazuje Jankó iz Magjarske Velencze i bubanj Szeklera [1]).

[1]) Jankó, 204., sl. 135. i 137., isp. takogjer i njemačku vršku za pastrme (Forellenreuse) v. d. Borne, 122., sl. 167. — Jankó, 211., sl. 141. i takogjer iz Kuhmalahti, na ist. mj., 211., sl. 147.

Njemačkim i magjarskim bubnjevima ove vrste hvataju se obično pastrme, za koje se metne i meke unutra.

Našim se bubnjem može uhvatiti najedanput 10 i više oka ribe. Tim se alatom najviše hvataju kostreši, jezevi, štuke, regje šarani, zatim karasi, linjaci, crljenperke, kladnjače i čikovi, a u tekućoj vodi i po koji somić. Veći somovi hoće da silom prodru kroz bubanj, koji im se onda natakne na glavu i oni sve dalje bježeći muče se, da ga sa sebe skinu, pa se umore. Megjutim dogje i ribar da ogleda alat, pa tom prilikom digne i soma i bubanj.

Zanimivo je takogjer da se bubnjevima i ptice, naročito brljci u velikim množinama hvataju. Ova ptica vrlo rado konači u šašu, osobito u gustini. Dovoljno je da se bubanj zapne u šašu, visoko nad vodom. Brljci lete ko ćoravi u tu mrežu, kad dolijeću na konak, a lovac podrani jutrom rano, prije nego su izletili i začepi uvoze. Na taj se način pohvata silesija božja brljaka, koje stanovnici u Dolini vrlo rado jedu, jer su masni, a meso im je navodno dosta ukusno. Peku ih u tepsiji pod pokljukom.

Istim se bubnjem i vidre na Vrbasu hvataju, jer se ovaj veliki neprijatelj riba zavuče čak i u bubanj za ribom, pa tu svoju proždrljivost glavom plati.

Najstariji dolinski ribari vele, da se je bubanj već od starine u tom kraju upotrebljavao. Ja naprotiv mislim, da su ga, kao i krilaša, njemački kolonisti u novije doba ovamo donijeli.

Krilaš.

Iz Doline poznajem bubanj krilaš samo sa jednim krilom i sa dva uvoza, jedan iza drugog *(slika 65.)*. Počme se na vrhu sa 25 ošaca, pa se podjednako plete do

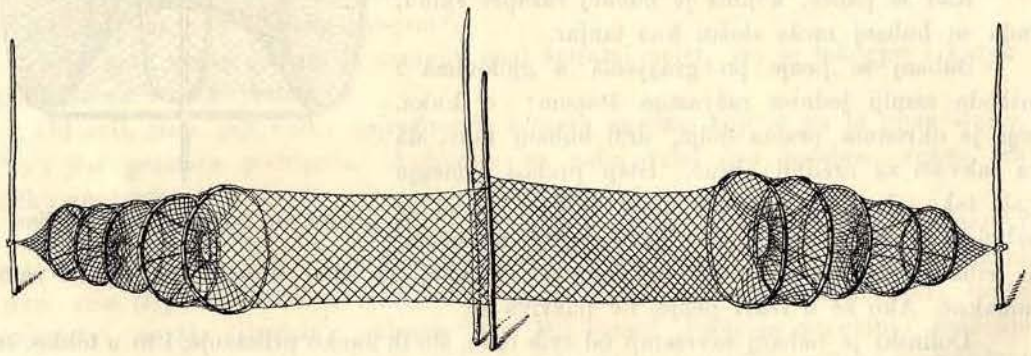

Slika 65. Krilaš iz Dônje Doline.

prvog obruča, 12—15 blanjica, onda se proširi sa 5 širki do drugog obruča. Izmegju drugog i trećeg obruča (14—15 blanjica) doda se opet 5 daljnih širki, na to se plete uvoz: 5 blanjica po 35 ošaca. Odavle se oduzima na svaku blanjicu dva ili tri ošća. To se ravna spram duljine uvoza (zjala). Na kraju uvoza t. j. kod zadnjih dviju triju blanjica ne oduzima se ništa. Sada se nastavlja pletenje krilaša dalje, pa se opet za 5 ošaca proširi (14 blanjica) i napokon izmegju 4. i 5. obruča opet se za 5 širki proširi (opet 14 blanjica) tako, da sveukupni broj ošaca na rubu iznaša 45. Nu ima i takovih sa 40 ošaca. Prednji uvoz nastane, da se 7 blanjica bez oduzimanja opletu; odavle se oduzima kod svake blanjice po 3 ošca tako daleko, dok ne ostane 20 ošaca na kraju uvoza i onda se još opletu 2 blanjice po 20 ošâca. Prednji se uvoz pričvrsti sa 4 a stražnji sa tri čambruka na obručeve. Na koncu se plete krilo i to 70 blanjica, na to se krilo na prednji uvoz po sredini vertikalno pričvrsti. Kroz dônji i gornji

red ošaca krila provuče se vrpca, koja se pričvrsti na prednji obruč i na štapac, što je provučen kroz prednji dio ošaca krila.

Prednji dio krilaša zove se kuća, a stražnji soba (onako kako narod dijeli svoju kuću); otvor se zove mali i veliki, ili donji i gornji uvoz.

Krilaš se zapinje tako, da se megju dva kočića, (jedan na vrhu i jedan na krajnim ošcima krila), nategne. Penju se pojedince, u dvoje ili više njih poredano jedan do drugog. Pojedince se penju samo uz obalu, i to koso, uvozom okrenutim spram obale. Kad se penju u dvoje *(slika 65.)*, okrenu se zjala jedno spram drugoga tako, da se krajevi krila dotiču i čine neku vrst okomite pregrade. Na taj se način rijeka Matura prepriječi. *Slika 66.* (srednji red) prikazuje nam drugi način, kako se rijeka krilašima pregradi. Zgodna mjesta za takovo penjanje krilaša jest šaš, gdje se ribe najragje zadržavaju, osobito kad se mrijeste. Kada ribe u šaš idu ili se odanle vraćaju, svaki put moraju udariti na pregradu i probaju, dok ne zalutaju u krilaš. Drugačije se penje u djolovima i u Savi na plićinama *(slika 66., gore)*.

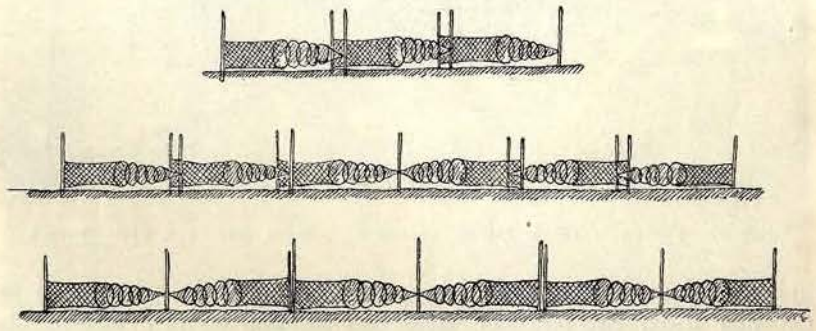

Slika 66. Penjanje krilaša po Maturi i Savi.

Magjari imaju jedno i dvokrilate krilaše, prve u Dravaſoku. Našem alatu su nadalje još više nalik krilaši iz doline Dnjepra i Volge. Nu ovdje kao i u Magjarskoj su krilaši sa jednim krilom vrlo rijetki, dok ih u Njemačkoj ima češće. Jankó, govoreći o krilašima, zaključuje, da ga Magjari nijesu primili od Nijemaca, već od Rusa, kad su prolazili onuda u svoju današnju postojbinu. Bosanski su krilaši naprotiv sigurno njemačkog podrijetla; donijeli su ga u naše krajeve njemački kolonisti preko Magjarske. Jer osim svoga naziva bubanj krilaš, što na njemački znači Flügeltrommel, ima i još jedan naziv za ovaj alat i to „apatinac“ po mjestu Apatin u Bačkoj. To je dovoljan putokaz, odakle je k nama krilaš dospio. Prve njemačke obitelji naselili su se u Bačkoj: u Čatalji god. 1735., u Novom Sadu 1739., u Kolutu 1756., u Hodšagu 1760., u Bukinu 1749. i u Apatinu godine 1750. Druga seoba Nijemaca u Bačku bijaše god. 1763.—1768., te su se i ovaj put nastanili megju ostalim i u općini Apatin.

I penjanje u dvoje čini se, da je njemačkog postanka, jer se i tamo, u Kurskom Hafu tako zvane aalpante na sličan način penju. I ovdje se spoje bubnjevi nekom vrsti pregrade, te postanu zapravo ništa drugo, već krilaši sa jednim krilom. Primjetiti mi valja da se je krilaš udomaćio ovdje istom u najnovije doba.

Ne smijem propustiti, a da ne napomenem, da se krilašem i patke hvataju. U tu svrhu se penje krilaš upravo na površini vode paralelno sa obalom. Jednako se pričvrsti sa dva štapića. Patka pliva kraj obale i traži hrane, te i nehotice zaluta u krilaš.

Prestor.

I ovaj alat po svoj je prilici istoga podrijekla kao i apatinac, a svoje ime dobio je od glagolja prestrijeti. Dugačka je to pregrada od kanafe, a u sredini su upletena dva velika bubnja (6 *m* dugački i sa 11 obručeva). Dônja vrpca, ako nema olova, pritisne se ciglama ili kamenjem, a eventualno i drvenim kukama.

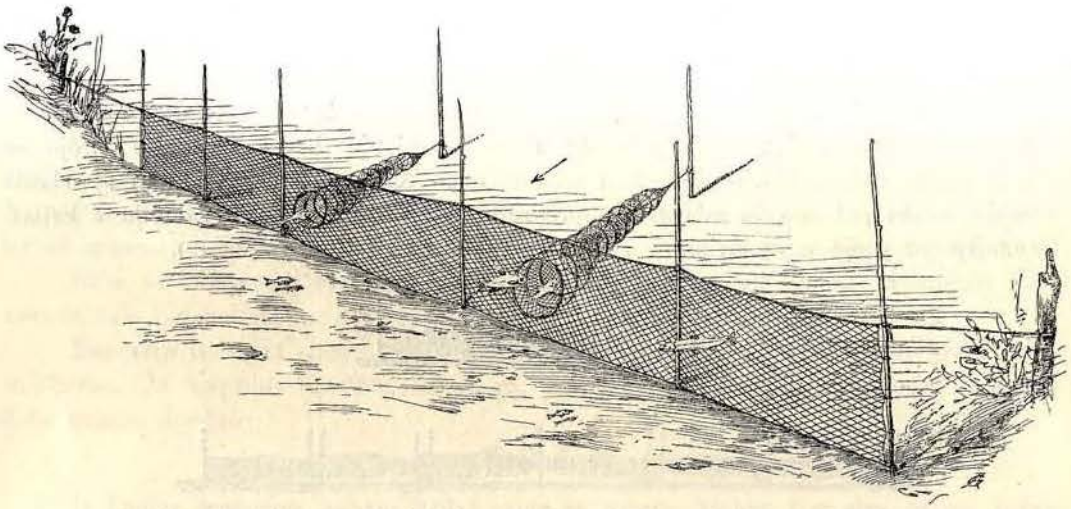

Slika 67. Prestor iz Dônjė Doline, crtano po jednom modelu u zem. muzeju.

Kao plovke služe kadikad okrugle pločice od jagnidove topole ili mali snopići od šaše. Od oba kraja prestora idu dva konopa, koji se pričvrste uz obalu. Osim krajnjih štapaca, kojima se mreža razapne (Spreizknüttel), zabiju se u zemlju i nekoliko drugih pomoćnih štapaca u izvjesnim razmacima duž cijele pregrade (zida) *(slika 67.)*. Isto se tako i vrhovi bubnjeva na kolčiće pričvrste. Ako prestor ne zakrili čitavu rijeku, zatvori se preostali prazni dio rijeke gragjom od granja i t. d. U ovaj se alat mogu uhvatiti 1 *m* dugački somovi a druge ribe do 100 *kg*. Kad ribar vadi ribu iz bubnjeva, onda digne stražnji dio bubnja i istrese ribu u čamac.

Hvatanje ribe „ljesom".

I ovaj alat se može uračunati u „hvatanje na gragji" (Wehrfischerei). Mlinske brane u Maturi, koje su opletene od dvostrukog pletera i nasute pijeskom, pregragjuju rijeku u vrlo šiljastom kutu sa obalom. Ispod žlijeba postavi se na dvije koze (Böke) pola stope nad vodom opletena ljesa, koja je nalik na sanduk, samo je sprijeda otvorena *(slika 68.)*. Dužina je 4—5 *m*, širina samo jedan metar. Zidovi su nešto više od 50 *cm* visoki. Ljesa se tik pod žlijeb tako postavi, da je prednji dio malo više dignut, te je malko nagnuta. Riba, osobito som naleti na žlijeb, jaka ga struja velikom brzinom snese na ljesu; malo ga i kolo zgnječi, a i usljed velikog pritiska vode skoro se sasvijem razbije, te ostane kao mrtva u ljesi. Ribar je onda rukom izvadi.

Ovaj me postupak sjeća na jednu južno-rusku vrlo primitivnu gragju, podignutu na ušću rijeke Kubana (Jankó 170, sl. 107.). Ondje, gdje se pojedini rukavi delte velikim padom u rijeku ruše, ogradi se pleterom ljevkasto ušće tako, da riba, koju struja ovamo nanese, takovom snagom udari o gragju, da se sasvijem razbije.

Nešto sličnoga ovom pošljednjem načinu vidio sam u Slavonskoj Dolini, na mjestima, gdje se voda nakon poplava izlijeva u Savu iz močvara, ili na ušću potoka, koji su se regulirali u novije doba. Ustave (Schleusen) se prepletu jakom žicom t. j. spletu se ljese poput sita za pijesak i njima zatvore šlajzove (ustave). Na takvim je mjestima struja takogjer jaka i ribu razbije. Ribar stoji u blizini pa grabi račilom na polu mrtve ribe. Ovako se uhvaćena riba ne nosi na pazar, već ju stanovnici sami pojedu.

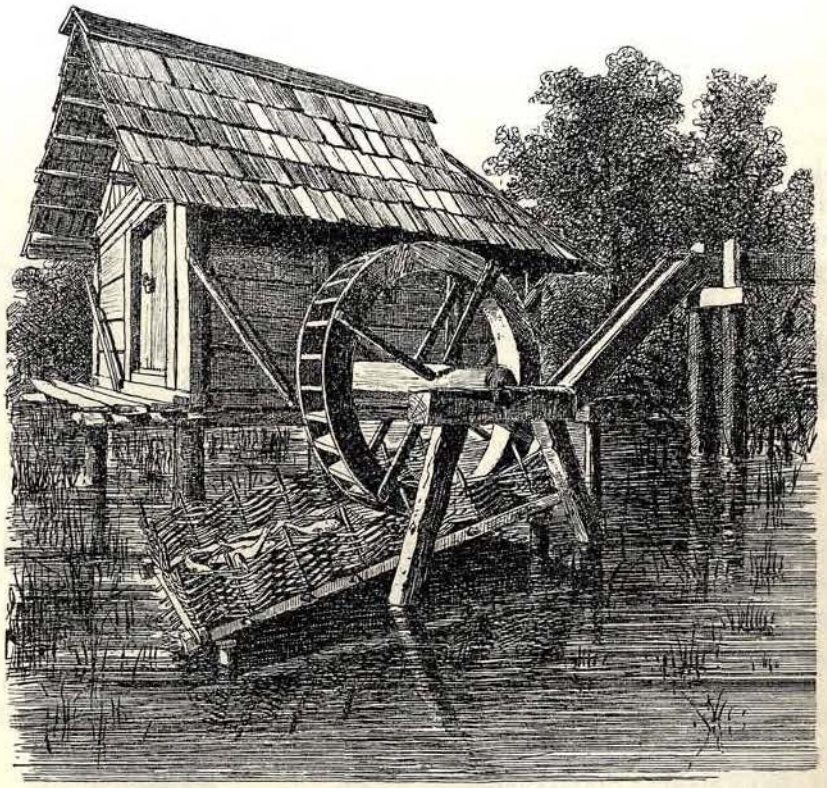

Slika 68. Hvatanje ribe „ljesom“ pod mlinskim žlijebom na Maturi.

Pošto u Maturi već 15 godina nema više mlinova (izuzevši na gornjem toku), to je ribarenje lijesom ovdje naravno palo u zaborav. Naša slika je načinjena po jednom modelu ljese, što se nalazi u zbirci zemaljskog muzeja.

Plavarice.

Najodličnija vrst ribarenja na Savi jest plavaricama (Zugnetz). To je mreža, koja je tako široka, kao što je voda duboka i uz to je dosta dugačka. Ovim se alatom riba zaokruži. Plovke na gornjoj vrpci i utege na dônjoj vrpci čine, da se mreža, čim se u vodu baci, uspravi kao zid.

Ribarenje na Savi ovakovim mrežama dan danas je ograničeno samo na nekoje poduzetnike, pa se dolinski stanovnici rijetko njome bave, a nazivlju je velika savska mreža. Ali ipak se vide svaki dan tako zvani „fišeri“ (Fischer), kako hvataju ribu po Savi ispred Doline ovom vel. savskom mrežom. Čitava mreža je jedna pregrada od kanafe (Garnwand), 50—60 *m* dugačka i 8—10 *m* široka po sredini, onda ima

donja i gornja vrpca, dva štapca na kraju, kojima se mreža razapne, da uspravno stoji i još jedno poprečno uže. Plovke su od jagnidove topole u obliku malih kolutića onakove, kakove su već i prehistorički sojeničari rabili, a utege su mali ovalni komadići olova. Štapci na krajevima mreže (Spreizknüttel) zovu se „kocak", a na donjim krajevima pričvršćene su 2 ili 3 cigle. Ime „kocak" identično je sa magjarskim „kócza" (mjesto kólcsa) iz Kopacsa. Po Munkacsiju (Jankó, 284.) dolazi kócsa od njemačkog Klotz = klada. Meni se ali čini mnogo vjerojatnije, da ta riječ dolazi od slavenske riječi kolac, jer je i magjarski naziv za ove štapce berenafa i berenefa iz Bodrog köz, slavenskog podrijetla: berveno, brevno, bervno, brvno (srpsko-hrvatski).

Ovima se štapcima postigne to, da mreža uvijek vertikalno u vodi stoji.

Savska se mreža priveže dvama velikim konopima na dva dugačka vitka čamca (od dasaka). U jednom čamcu sjede tri, a u drugom dva ribara. Od one trojice je jedan majstor ili mešter, koji cijelim poslom ravna i zapovijeda. Uz prvi čamac vuku takogjer i barku za spremanje ribe. Mreža se naravno samo niz vodu baca i udešena je tako, da se njome samo posred rijeke hvata. Mreža se složi na jedan kanat čamca; jedan baci mrežu, a oba čamca udare u protivnom smjeru u poprijeko rijeke, mreža polako u vodu pada, dok se sama ne razapne, našto oba čamca onda okrenu niz vodu i tako voze 150—200 *m*; onda okrenu jedan spram drugoga, dok se ne sastanu. Majstor povuče prvi vrpcu, isto učini i jedan ribar iz drugog čamca i oba mrežu vuku, dok se ne pomoli kocak. Taj čas priskoče i druga dva ribara i prihvate za donju vrpcu. Peti momak drži čamce niz vodu, da ih mreža nebi previše povukla za sobom uz vodu. Na taj način napravi plavarica pravi krug. Uhvaćena se riba baci u barku, mreža očisti od granja i složi opet na kanat.

Naša plavarica odgovara magjarskoj mreži „piritty", jedna suvrst velike plavarice I ovu mrežu prate dva čamca i nikada se ne izvlači na obalu, već se sve po sredini vode obavlja. Isti je alat poznat i u Rusiji, gdje se zove „bredenj". Po svoj prilici su magjari i ovaj alat primli od Rusa.

Da li je naša savska plavarica magjarskog ili njemačkog podrijetla, ne može se lahko ustanoviti, jer nekoji dijelovi imaju magjarske, a drugi opet njemačke nazive:

lazal = veliki konop,
štapac (Stab) = Spreizknüttel,
inčlig = vrpca kod štapaca,
paras = vrpca na plovkama (dônjak, vrpca sa olovom),
kelsolen = Kehlsohlen, priječka na rašljama kocaka.

Uz plavaricu se upotrebljavaju svoje vrsti čamci, i to od dasaka skovani, čiji se dijelovi za čudo nazivlju tugjim, poglavito njemačkim izrazima:

aufsac = nastavak na čamcu, kroz kojeg se veslo provuče.
vintbam = Windbaum, poluga, kojom se mreža odapinje, kad negdje zapne
sicbretl = Sitzbrettel, prvo sjedalo
krancl = pregradak kod kljuna
stujer = Steuer, kormilo
sembru (?) = pod u sredini čamca
mešter = majstor,
vontovi = Wände, kanati
kranceruder = kraće veslo
keruder = kojim se kormani,
caml (?) = uže, kojim se vuče čamac.

} po „fišerima" iz Stare Gradiške,

(Po kazivanju savskih „fišera".)

Sudeći po predmetima, koji su se našli u prehističkoj sojenici u Dolini biće da se je već onda plavarica rabila. Ovamo spadaju prizmatični utezi od dobro pečene ilovače, koji su prema vrhu prošupljeni, nadalje ilovasti pršljenovi i mali kolutići od drvene kore, plovke. Valjda su se velike ilovaste piramide upotrebljavale mjesto današnjih cigli, privezanih na donjem kraju kocaka. Meni se čini, da su ove prehističke utege, koje su osim toga možda i u druge svrhe služili, mnogo praktičnije od današnjih cigli.

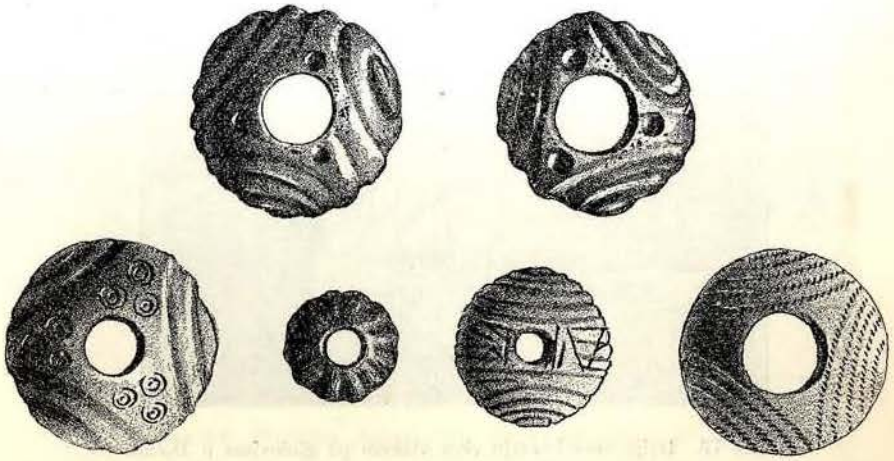

Slika 69. Prehističke utege sa dônje vrpce na plavaricama mrežama iz sojenice u Dônjoj Dolini.

One su dobro pečene pa se ne mogu tako raspasti u vodi. Za prehističke je pršljenove *(slika 69.)* više nego sigurno, da su služili megju ostalim, na različitim mrežama kao utege na donjoj vrpci, tim više, što se još i danas ovakovi pršljenovi u Bosni rabe, a od prehističkih razlikuju se jedino svojom prostijom izradom. Prigodom istraživanja prehističkih sojenica u Ripću kod Bihaća vidio sam ribarskih mreža sa takovim ilo-

Slike 70.—72. Sadašnje ilovaste utege poput sačme iz Golubića, Žegara, Kralja i Brekovice na Uni, kotar Bihać.

vastim utegama. Radimsky opisuje takove utege iz Golubića, Žegara, Kralja i Brekovice (kotar Bihać). Najveći od njih *(slika 70.)* upotrebljavaju ribari u Kraljama, u obliku kruške a imaju promjer od 54 *mm*. Nešto manji i valjkasti jesu oni sa Žegara, koji su 40—46 *mm* dugački a promjer 35—39 *mm (slika 71.)*. Najmanji su utezi iz Golubića *(slika 72.)*, većim dijelom valjkasta, a rijegje okrugla oblika. Dužina im je od 28—41 *mm* a promjer 30—37 *mm*. Svi su slabo pečeni, sivo žute boje, a s druge strane uslijed slabe vatre pocrnili.

Na svaki je način dakle, ova ili slična mreža postojala već u prehističko doba. O. Herman identificira veliku plavaricu sa „sagenom“ apostola; prema tome

rabio se taj alat u istočnom dijelu Sredozemnoga mora već za vrijeme Hrista. Grci nazivahu taj alat σαγηνη, Rimljani sagena. Megju prehistoričkim nalazima u Dolini iz V.—III. stoljeća prije Hrista, našli smo velik broj predmeta grčke provenijencije (kaciga, štitova i t. d.). Dolinski sojeničari stajali su prema tome u živahnom saobraćaju sa Grcima, od kojih su valjda, možda i indirektno, još onda primili tu mrežu.

Slika 73. Dvije cure hvataju ribu vlakom po gjolovima u Dolini.

Vrbaska plavarica razlikuje se od velike savske mreže, što je mnogo manja (20—30 *m* dugačka). Ova se upotrebljava većinom u adama Vrbasa, ali bez čamca; ribari ju vuku gazeći vodu. Osim toga se ova mreža baca i po Maturi i Osorni, ali sasvijem drugačije: jedan ribar drži jedan kraj mreže na obali, a ostali ribari puštaju mrežu iz čamca, tako da mreža opiše polukrug, čiji je promjer obala. Mreža može napokon opisati i čitavu kružnicu, kad se ribari sastanu na obali. Tamo izvuku zajednički mrežu, jedni prihvate za dônju, a drugi za gornju vrpcu, da je jednako dignu. Drugi ribar vozi se čamcem oko mreže i popravlja plovke i otpetljava, ako mreža slučajno negdje zapne. Ima plavarica sa velikim i manjim oščima.

„Vlak" je obična mreža, koju vuku u djolovima i krnjicama po dva momka ili još običnije žene izmegju sebe. To nije posebno pletena mreža, već se skine šajtar sa svojih palica, na kraju se provuku dva stapca i „vlak" je gotov. *Slika 73.* prikazuje nam dvije cure, koje hvataju ribu vlakom nakon poplave u djolovima i jarcima. Njime se hvata većinom sitna riba.

U seriju plavarica spada i mreža za ribarenje ispod leda, o čem ću odmah da govorim.

Ribarenje pod ledom.

Uslijed oštre klime u Bosni dogagja se, da se često Sava za jake zime, a njezini pritoci, osobito tihe vode, kao Osorna (glavno skladište ribara) i za slabije zime smrzavaju. Za to su tražili način, kako bi se i zimi domogli glavne hrane, ribe. Već sam kod račila spomenuo, da se ovom mrežom zimi pod ledom rijeke ili djolova riba hvata. Za to se u ledu probiju rupe, a ribe koje svjetlo namami rupama, podhvate se račilom i izbace na površinu. Mnogo je zamršenije ribarenje velikom plavaricom ispod leda. Ova se razlikuje od velike savske mreže time, što je manja i obuhvata samo 1.000 ošaca; dugačka je 30 metara, a široka 130 ošaca; ona ima osobito dugačke

konope, kojima se vuče. Inače ima takogjer kocakove i plovke *(slika 74.)*. Najprije se prosijeku u ledu običnom sjekirom rupe, kroz koje se mreža spušta u vodu i dalje protura. Rupe čine pačetvorinu, koja ima u sredini veliku 2 metra dugačku četvero-

Slika 74. Plavarica, kojom se na Osorni pod ledom hvata riba.

uglastu rupu, kroz koju se mreža spusti *(slika 75.)*. Desno i lijevo od te rupe prosijeku se u istom smjeru još po dvije ili tri tjeralice (Treiblöcher) u razmacima od 3—3·50 *m*, na to se ostale rupe na dužnim stranama pačetvorine prosijeku. Broj rupa,

Slika 75. Prosječene rupe u ledu, poredane u obliku pačetvorine (kroz srednju najveću rupu se mreža spušta, a kroz manje tjera).

čiji promjer iznaša 40—50 *cm*, ravna se po duljini mjesta, koje će se pretražiti. Četvrta strana pačetvorine, koja je u našem slučaju rub obale, sasvijem se oslobodi od leda. Prije nego se mreža kroz rupu (Einschüttloch) spusti, sveže se na krajevima konopa, po jedna tanka, 30 pedalja dugačka štica. Najprije se mreža kod glavne rupe pažljivo složi, a konop se pomoću štica od rupe do rupe dodaje. Za taj posao uzimaju

se „raulje“ (račvasto drvo, što se vidi na *slici 75.*) te se njima brzo tjeraju štice naprijed. Kod obiju rupa na ćoškovima stoji momak, pa rauljom prihvati konop, da se zaokrene u pravokutu i da dalje ide za šticom. To treba za to, da se mreža dobro rastegne i da obuhvati što veći prostor izmegju ćoškova. Na to sam majstor mrežu polagano u vodu spušta. Momci s obiju strana pačetvorine sastanu se s krajevima užeta na obali, tako da čitava mreža opiše kružnicu. Sada svi vuku zajednički mrežu na obalu. Ovom alatu treba za poslugu najmanje 5 ribara s majstorom; ali ih obično ima po sedam, pa i više. Na taj se način svaka riba uhvatiti može *(slika 76.)*.

Pod ledom se ribari u Madžarskoj, Finskoj, Njemačkoj i Rusiji. Na Blatnom se jezeru rupe redaju u dugačkom šesterokutu. Rupa za spuštanje mreže leži na dužnoj osi, naspram ove „vrata“, kroz koja se mreža izvlači, a na četiri ćoška po jedna ćošna rupa. Ovih šest rupa spojeno je redovima rupa tjeralica. Nasuprot vrata je rupa, kroz koju se bučka (Pulsloch) (Jankò, 566., sl. 540.).

Slika 76. Ribari izvlače mrežu ispod leda na obalu Osorne kraj Gor. Doline.

I Nijemci poredaju rupe u šesterokut; i tamo ima rupa za spuštanje i izvlačenje mreže, i posebne rupe na ćoškovima, samo nema rupa za bučkanje (Bencke 158 — Jankò, str. 566., sl. 541.). V. d. Borne prikazuje opet sliku, gdje su rupe u šesterokutu a osim toga ima i rupa za bučkanje (Jankò, 567., sl. 542.). Po obliku, kako su rupe smještene, ne razlikuje se dakle njemačko ribarenje od madžarskog pod ledom. Drugačije je u Rusiji. Faljejef pripovijeda, da se prosječne rupe poredaju ovalno bez ćošnih rupa i bez rupe za bučkanje. Vojevoda priopćuje sa Temrjuka, da su rupe isto ovalno poredane, da ima rupu za bučkanje; ali ne bučkaju kroz istu, već pritisnu posebnim alatom dônju vrpcu oba krila kese na dno, da riba ispod mreže ne pobjegne. Kozarski opisuje ribarenje na Perejaslavskom jezeru ovako: rupe u ledu poredaju se u četverokutu, ima rupa za spuštanje mreže, vrata i ćošne rupe; a i ovdje se ne bučka na rupu za bučkanje. Na Prskavskom jezeru probuše izmegju rupe za spuštanje mreže i rupe za bučkanje još jedan red rupa, kroz koje ribari gledaju, ima li ribe ili ne.

Iz svega toga vidi se, da je smještanje rupa u Dolini najjednostavnije od svih i da je u koječem više nalik na ruske, nego li na madžarske i njemačke načine redanja rupa, osobito u tome, što su i u Rusiji rupe poredane u četverokut i što nema rupe za bučkanje.

Jednakih raulja kao i kod nas ima u Madžarskoj i na Dnjepru, gdje takogjer njima tjeraju štice sa konopima (Jankò, sl. 550., 551.).

Ne može se sasvijem sigurno reći, odakle je dospjelo ribarenje pod ledom do nas. Možda su ga Slaveni iz svoje pradomovine ovamo donijeli, pa se je do danas sačuvalo, u što ja megjutim sumnjam, pa bih radije ustvrdio, da je ova vrst ribarenja kod nas novijega datuma.

Sačmarica[1]).

Sačmarica je rasprostranjena skoro po cijeloj Evropi, pa djelomice i po Aziji, Africi i Americi. Mreža je okrugla, a po vrpci na rubu su nanizane unaokolo utege od olova. U sredini je pričvršćen veliki konop, kojim se mreža izvlači iz vode. Kad se sačmarica pokupi i baci, raširi se poput kišobrana i čim padne na vodu, vrpca sa olovom počme usljed velike težine brzo tonuti, te se skupi u hrpu, kad se povuče iz vode, slično kao kad se šator sklopi. Ribar hoće dakle ovom mrežom, koja brže tone, nego što riba može letiti, da je odozgo poklopi, dok nije umakla na stranu. Sačmarica se baca sa obale, iz čamca i sa kerepa (n. pr. na Bosni u Sarajevskom polju.)

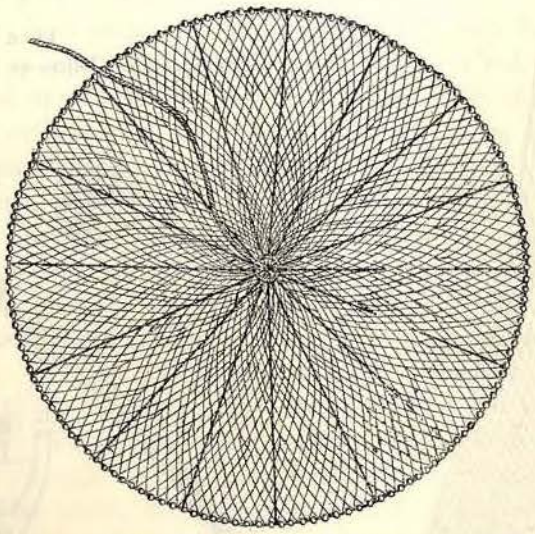

Slika 77. Sačmarica iz Doline.

Ovu mrežu ne može svako baciti, za to treba dosta vještine, pa i snage, jer bacanje jako umori lovca, a dobije i nesvjesticu, te pane i u vodu, potrga zube i t. d.

Slika 77. prikazuje nam sačmaricu iz okolice Doline na Savi, a ime je dobila od turske riječi sačma (Schrott). Njezine su dimenzije veoma malene, jer obično nemaju više od 2—2·5 *m* u promjeru. Na vrpci su u naokolo nanizane malene kuglice od olova, a narod zove tu vrpcu u tom kraju (Orubica) „doljnjaka". U sredini (na vrhu) mreže ima mali kolut „karičica" (vanjski promjer $6^1/_2$ *cm*), kroz kojeg se provlači 7 *m* dugački jedečić. Na donjem kraju jedečića pričvršćeno je 16 čarmuka od debele kanafe, koji se poput zraka (strahlenförmig) razilaze sve do doljnjake, na koju su svezani; a i čamruci se mogu provlačiti tamo amo kroz karičicu. Ova mreža nema njedara na rubu, kakove ćemo viditi u donje mreže; nego kad se mreža izvlači, naprave se kese od sebe, a cijela mreža ima oblik kruške.

Mreža se baca s obale ili iz čamca; a pošto je jako malena, ne treba baš ni prevelike vještine, kad se baca. Na stotine je ribara, osobito slavonskih, vidjeti, kada se

[1]) U Vuku „sačmarica" nekakva mreža (u Osijeku).

Sava zamuti i kada je velika, kako idu obalom ili u čamcima, te po čitav dan neprestano bacaju mrežu. Lov tom mrežom čini se da je izdašan, osobito za šlajzovima ili za gragjama, kad se voda vraća nakon poplava, jer se riba tu najviše zaustavlja, te se za kratko vrijeme može dosta i lijepe ribe uhvatiti. Takogjer je izdašan lov, kad se sačmaricom potrefi na riblje cvalo u zimi (Winterlager „riba u logoru“).

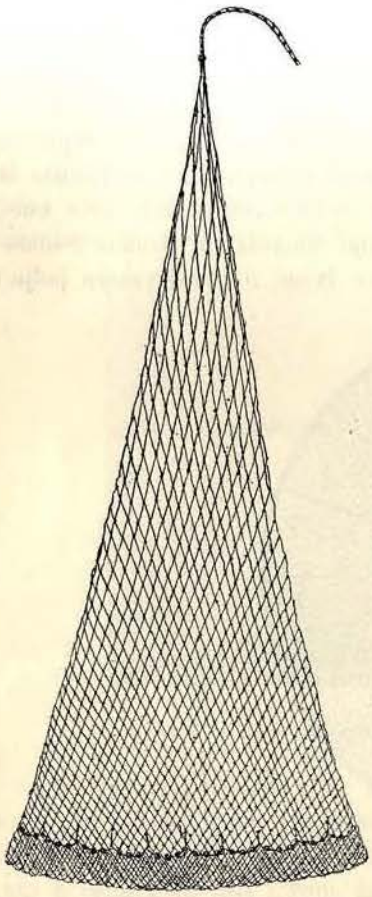

Slika 78. Sačma iz Sarajeva.

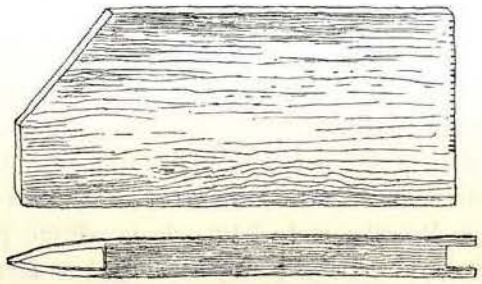

Slika 79.
Igla i daščica, kojom se plete sačma u Sarajevu.

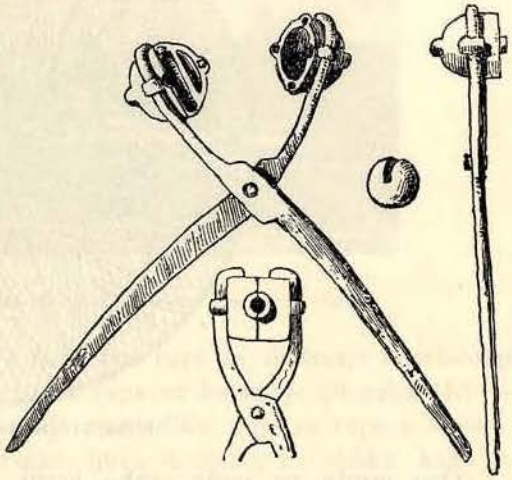

Slika 80. Kalup za lijevanje kugli.

Analognih sačmarica ima u Magjarskoj, Njemačkoj i Francuskoj, a valjda i po drugim krajevima zapadne Evrope; ali se čini, da nije ni na istok, niti na jug daleko prodrla. U Bosni je nijesam inače nigdje na drugom mjestu vidio, osim na Savi i to na bosanskoj strani vrlo rijetko. Često sam vidio kako lagjari sa „kranjica“ (Schlepper) bacaju sačmaricu za vrijeme vožnje, a nije isključeno, da su je baš i sami lagjari u ove krajeve donijeli.

Sasvim drugačija i za tri puta veća od sačmarice na Savi jest „sačma“ u Sarajevskom polju *(slika 78.)*. Njezin promjer iznaša najmanje 6—7 *m* a težina $5^1/_2$—6 *kg* (suha). Promjer kugli iznaša 15 *mm*. Jedek je od kostreti i kanafom prepleten, a dug je 6 *m*. Mreža nema karičice, već je jedek neposredno na vrhu sačme pričvršćen. Osim karičice sastoji se glavna razlika izmegju ovih dviju mreža i u tome, što sačma ima iza „tenefa sa kuršumom“ (tenf = vrpca, kuršum = zrno od puške) i njedra (Taschen). Na sastavu njedara sa redicom (redica zovu u Sarajevu ostali dio mreže t. j. od vrpce

pa do vrha) konac se prisuče i zove se prisuka, a na nju se privežu „čustecima“ (kratki komadići odeblje kanafe) njedra. Za čudo, da nijesu sva okna u ove sačme, jednaka, već se razmeću t. j. pri vrhu redice su najveća, $7^1/_2$ *cm*, a pri dnu t. j. kod vrpce, samo 2 *cm*, a to je za to da sačma brže tone. U svemu ima 21 razamet od jedeka do njedara. Prema tome je udešena i daščica za ošca *(slika 79.)*. Daščica je s početka 7·5 *cm* široka. Sačma se počne na vrhu plesti, pa kako se ide prema dolje, to se sve razmeće i smanjuju ošca. Kako koje ošce kod razmetanja zahtijeva, tako se i daščica srezuje. Veličina pojedinih ošaca obilježi se na strani daščice zarezima.

Ribar najprije natakne na lijevu ruku jedek, onda ga nakolača (složi), a takogjer i veći dio sačme u lijevu ruku; zatim uzme jedan kraj vrpce u zube, a sačmu nabere u desnu ruku, od prilike polovicu, a drugu polovicu drži u lijevoj ruci. Kad hoće da baci sačmu, ribar se zanese na lijevu stranu zamahne i sve od jednom baci po vodi, i to takvom vještinom, da se mreža raširi u okrug kao šator i padne po vodi. Teško olovo je privuče velikom brzinom na dno vode i kad ribar potegne za jedek (nakon malog stanka), sačma se opet sklopi uprav kao i šator.

Riba što se nagje pod sačmom, kad se ova baci, nastoji da pobjegne dolje i na stranu, te bezuvjetno upadne u njedra ili se inače zamrsi u redici, a često se dogodi, da se gdjekad mladica uhvati zubima za oka i izvana, te je ribar tako izvuče. Lov je sačmom na Bosni vrlo izdašan i uz ostale ribe kao šaran, kljen i t. d. hvata se njome vrlo mnogo i mladica.

Bakljom se hvata i po noći (uz baklje, „mašale“).

Ne obazirući se na utege, naša je mreža najsličnija od svih mreža, što ih Jankó prikazuje u svojem djelu, onoj kineskoj (Jankó, 457., sl. 409.); a ima je u Njemačkoj, Francuskoj, Italiji, Magjarskoj, Grčkoj, Egiptu, Persiji, Indiji i u Kini, a po svoj prilici ne će ni ona mreža, što je Jankó nazivlje „rácz pendeluháló“ (srpska sačma) ništa drugo biti, već isti ovaj gornji oblik. Jedino, što ova „srpska sačma“ nema većinom njedara; ali to je valjda prvobitni oblik svih mreža ovog oblika, jer su se njedra svakako kasnije razvila. Veličina je „srpske sačme“ kao i u naše mreže, samo se razlikuje u načinu bacanja; jer našu sačmu baca sa ruku jedan, istina vrstan i čvrst čovjek, dok srpsku mrežu ne baca jedan čovjek, kako Jankó kaže, i to poradi njezine težine; ona se složi tako na čamac, da polovica döljnjake visi preko kanata, druga polovica leži na podu u čamcu. Za posao oko ove mreže trebaju dva čovjeka. Ovi se izvezu na vodu i kad dogju na dubinu, popriječe čamac; na ovo zauzmu oba ribara svoja mjesta i to jedan sjedne na vrh a drugi na dumen čamca i bace onaj dio döljnjake, što visi preko kanata, u vodu. Čim matica ponese sobom čamac, bace brzo ribari i preostali dio mreže u vodu. Ovdje dakle matica razastire mrežu (Herman, 332. — Jankò, 444.). Ovo opisivanje Hermanovo o bacanju srpske mreže odnosi se moguće samo na stanovite krajeve, jer koliko je meni poznato, ovu mrežu svuda baca samo jedan čovjek.

Na magjarski zove se sačma „rokolya“ (suknja) i „pendely“ (ženska suknja). Ove nazive tumači Herman ovako: „Općenito se znanstveno tumači, da je okrugla sačma, koja, kad se baci, da se opet sakupi u jednu hrpu, identična sa grčkim ampkiblestron, koja riječ u grčkome znači haljinu i takogjer mrežu.

Nije isključeno, da su sačmu poznavali i naši prehistorički predšasnici u Bosni i Hercegovini, jer, kako je već rečeno, bili su ondašnji stanovnici ovih krajeva u vrlo živahnom trgovačkom saobraćaju sa Grčkom, te su je moguće donijeli grčki trgovci ovamo u naše krajeve. U ovu svrhu mogli bi izvrsno poslužiti oni nebrojeni pršljenovi

od ilovače, šarani i nešarani, koji su nadomještali današnje kuglice od olova. Najposlije sam još gore spomenuo, da se i dan danas rabe na nekim mjestima ilovaste utege na mjesto olova.

Gornja *slika 80.* prikazuje nam kalup, u kojem se kugle za döljnjaku lijevaju. Radi one nareskane prečage poprijeko u kalupu imaju sve izljevene kugljice pravilan žlijeb, u kojeg se metne vrpca i kugla se stisne kliještima te se sasvim zatvori.

Bacalo.

Kad se ribar uputi s ovim alatom da hvata, računa jedino na sreću, ali ipak ulovi ribu, jer ova nastoji, da pobjegne na stranu. Ribar poklapa bacalom čas ovdje čas ondje i osjeti ribu, kad udari o alat. Ova je vrst ribarenja, koja se na njemački zove Deckfischerei, veoma razgranjena, naročito u gjolovima, travom obraslim, gdje nakon poplava zaostane mnoga riba, koja se u travu sakrije, isto na obali Mature *(slike 81.—85.)*. U nas ima samo jedna vrst bacala, koja se na dva načina izragjuje, i to

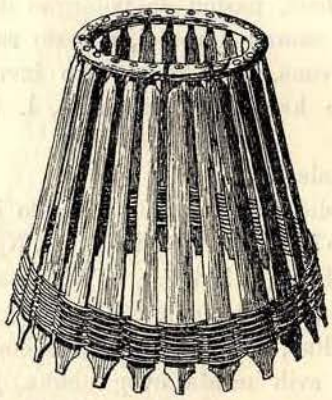

Slika 81. Bacalo od pletnica iz Doline.

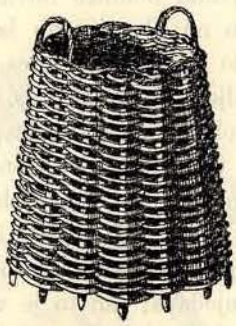

Slika 82. Bacalo od prutova iz Doline.

bacalo od pletnica (Latten) i od prutova. Prvo se pravi ovako: Obruč od savijene loze (promjer 44 *cm*), izvrta se naokolo vertikalno, a u rupe se udare pletnice od jasenovog ili hrastovog drveta. Te su pletnice (26 kom.) tanko odjelane, široke 3—4 *cm*, visoke kao i bacalo, 65 *cm*. Po dônjem se kraju malo zarežu pletnice po strani, a sasvijem na kraju ostave se stope (male glavičice), koje drže da se ne smakne poplet povrh njih od sitnog vrbovog ili ivikovog pruta. Pletnice su razmaknute jedna od druge 1 *cm* a poplet je visok 10—12 *cm*. Oblik čitavog bacala je tupi šuplji čunj.

Pletena bacala su istog oblika, samo nemaju obruča, nego se nešto jače poplete na gornjem rubu, a kadikad imaju ručice.

Ribar zavrne gaće sasvijem, a bacalo prihvati objema rukama za obruč, korači i poklopi bacalom, i to sad lijevo, sad desno, onda sprijeda. U opće nastoji, da što brže pretraži dotično mjesto. Ako riba leži u travi, ostane u bacalu i čim je poklopi, ona udari o pletnice, što ribar odmah osjeti. Sad se ribar navali trbuhom na bacalo, pritisne ga zemlji, a rukama hvata ribu po bacalu i baca je na suho. Većinom se bacalom uhvati samo jedan komad, a može se uhvatiti i riba od 5 kilogr.

Analognih bacala od pletnica i od pletenih pruteva ima u Magjarskoj (O. Herman, A Magyar halászat könyve, Budapest 1887, 337 sl. 222 i 334, sl. 217.)

Jankó ne prikazuje bacala od pletenica, niti o njima išta spominje.

U Rusiji nema bacala, te smo mi ovaj način hvatanja, kao i mnoge druge, od Magjara primili. Megjutim nije isključivo, da se hvatanje riba ovim alatom u nas (osim Doline, nije mi poznato, da se gdje na drugom mjestu rabi) samo za se usljed mjesnih prilika razvilo. Na ovu sam misao došao, kad sam naišao na jedan analogon

Slika 83. Dolinski ribari na putu u ribu s bacalima.

našem bacalu od pletnica u veoma udaljenom kraju. Keller-Lauzinger: „Vom Amazonas und Madeira", 1874., str. 72., ima u svojem djelu naslikano jedno bacalo od teškog palmovog drveta, koje se na oko ne razlikuje od našeg bacala.

Slika 84. Hvatanje ribe bacalima i vlakom po krnjicama u Dolini.

Evo što veli dotični pisac:

„Na Mamori hvata se riba veoma originalno, pa to na ovom mjestu opisujem, ma da se na taj način baš često ne hvata. U stanovito doba godine sele se male ribe uz vodu u tako gustim jatima, da ih ima na milijune. Na pjeskovitim prudovitim obalama čeka Mozo-Indijanac i drži u ruci „covo", alat, koji je sasvijem sličan našem bacalu. Do koljena stoji u vodi, poklapa bacalom ribu, koju onda mirno jednom rukom vadi kroz manji gornji otvor. Na mjestima, gdje se tim alatom hvata, ne smije voda biti dublja, nego koliko je bacalo visoko". To isto vrijedi i za Dolinu, jer se samo hvata po plićini, travom obraslim gjolovima i krnjicama.

Nije moguće pomisliti na kakvo zajedničko podrijetlo ili kakav zajednički upliv na tako daleke distancije; oba su se predmeta sigurno sasvijem samostalno razvila.

Na koncu da spomenem još jedno bacalo iz Sarajevske okolice. Taj je alat odregjen za dublja mjesta na Bosni. Košara bez dna opletena je od prutova, visoka je od prilike 1·20 *m* a u promjeru po prilici 1 *m*. Na dônjem su kraju unaokolo naprave

Slika 85. Cure i djeca hvataju ribu bacalima po krajicama nakon poplave.

dva do tri otvora, na koje se iz vana privežu bubnjevi od konaca. Na gornjem se kraju pričvrste diametralno dvije vertikalne ručice od letava, te se za to može ova sprava i u veće dubine spustiti. Kad se košara, koja se ovdje zove „klonja“ [1]) s kerepa u dubinu spušta, uzme se brzo tanki srg, pa se njime u klonji burlja. Poklopljena riba nema drugog izlaza, već na zjalo u bubnjeve. Vele, da je lov na taj način veoma uspješan.

Tuligani.

Veoma interesantno i priprosto ribarsko orugje su takozvani „tuligani“. To su šuplja debla, 1·5—2 *m* duljine, 15—25 *cm* promjera šupljine, s jedne strane začepljeni te se spuštaju na dublja mjesta rijeke Mature. Za ovo se odabiraju drva, koja ne plivaju, nego sa svoje težine ostaju i leže u dubini (hrastova ležaja i t. d.). Otvor

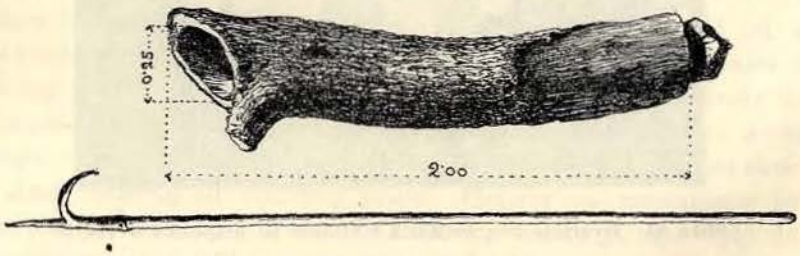

Slika 85. Tuligan i kandža iz Doline.

se okrene niz vodu. Tuligani se spuštaju u dubinu kandžama, a njima se i izvlače gore. Obično leže po 10—12 dana u vodi, te se onda vuku gore. Ovo je udešeno prema životu i navici somova. Som se uvlači rado u svako šuplje drvo u vodi i to su naši ribari primjetili, te mu s toga i spuštaju ovu ložu kao umjetnu zamku. Som ulazi i tu, po svojoj tromosti leži dugo, te ga ribari često i izvuku, naročito zimi. Ali se desi, da i praznih ruku ostanu *(slika 85.)* [2]).

[1]) Klonja, eine Art Falle für die kleinen Vögel, z. B. Meisen, meist aus einem Kürbis gemacht (Vuk Stef. Karadžić, Rječnik.)

[2]) Pri zaključku ove radnje reče mi intendant zem. muzeja, gosp. Kosta Hörmann, da se u rijeci Ćesmi, bjelovarske županije, hvataju somovi u šuplje hrastove klade. Ime „tuligan“ potječe po svoj prilici od riječi „tuljac“. (Vidi Vuk S. Karadžić, Rječnik.)

Trovanje riba.

Ovo je tipička vrst lova, koji nosi sasvim razbojnički karakter (Raubfischerei). U čitavoj Evropi trovala se riba otrovnim bilinama, ali su se te biline većim dijelom importirale, što je danas megjutim posvuda zabranjeno. I u Dolini rabi se jedna vrst otrova, kojeg stanovnici kupuju u trgovaca. To je takozvani „balukot" (turski baluk = riba, ot = bilina) srpsko-hrvatski „riblja trava" (plod od Anamirta cocculus (L.) Wight. i Arn. (lat. Fructus cocculi, njem. Kokkels- oder Fischkörner). Ta bilina dolazi iz Prednje Indije i svojim otrovom „pikrotoxin" omami ribe. Kao posvuda, tako se i u Bosni od okupacije strogo zabranilo prodavanje ovih plodova, ali uza sve to može se i dan danas kradomice gdjegdje dobiti. Da otrov bolje djeluje pomiješa se „tatula" (Datura Stramonium L.) žuč od marvinčeta ili od šarana, kadikad i sumpor. Od te smjese umjese se u brašno male kuglice, koje se u gujavice metnu. Ovako pripravljen otrov proguta svaka riba, a ako su kuglice od kukuruzna brašna, pa se ne metnu u gujavice, onda ih proguta samo šaran i mrena. Omamljene se ribe pohvataju račilom. Da riba opet sebi dogje, turi joj se u usta komad hljeba ili pamuka zamočenog u špirit; ili joj se jednostavno malo rakije u usta kapne.

Divizma (Verbascum) je takogjer otrovna biljka, kojom Dolinci truju ribu. Čitav cvijet i plod se istuče i sa hljebom pomiješa, te baca na gornji način.

Čudnovato je, da dolinski ribari ne upotrebljavaju u ovu svrhu mlječiku (Euphorbia), koje tamo mnogo imade i kojom po drugim krajevima Bosne ribu truju.

U nekojim se krajevima Bosne i krečom riba truje, ali ovdje kreč u opće nije poznat; mjesto njega služe se za lijepljenje soba finim savskim muljem.

Bijenje riba dinamitom i krečom.

Ova novotarija je dakako od najnovijega doba t. j. iza okupacije dospjela u naše krajeve, te se je često upotrebila kradomice svuda tamo, gdje se je kamen lomio u blizini rijeka, dakle većinom sami radnici su bacali dinamit i to ponajviše stranci. Domaći ljudi prvo nijesu lahko dobiti mogli ovaj praskavi elemenat, a drugo nijesu se baš ni ufali baratati njime; s toga se je vrlo rijetko moglo čuti, da naši ljudi bacaju dinamit u vodu.

Drugačije je sa krečom. Obična pivska boca, napuni se do pola negašenim krečom i zatvori dobro čepom, koji ima malu rupicu, kroz koju voda može unići. Ovako zatvorena flaša metne se u vodu, koja onda kroz malu rupicu počne kapati na kreč u flaši. Kad se ovaj dovoljno napije vode, prasne takovom silom, da poubija sve ribe, što se nalaze u dotičnom viru.

Popis riba.

1. Kostreš ili okun.

Perca fluviatilis Lin., der Flußbarsch[1]).

Kostreš živi u okolici Doline u Savi, Maturi i Vrbasu; ali kadikad ostaje takogjer i u okolnim močvarama nakon velikih poplava. Kao riba grabežljivica najradije prebiva ondje, gdje ima mnogo malih riba, te se njima hrani i vreba ih iza busije,

[1]) Heckel-Kner, 3. i dalje, sl. 1. — Kišpatić, 139.: obični grgeč, ostreš, okun, landar, bulja i bulješ. — M. Medić, Rad, CXXVI, 97.

pa onda za njima poleti munjevitom brzinom. Kad se tako zaleti u veliku gomilu ribica blizu obale, onda one bježe pred njim kao lude; ali on često svoju veliku proždrljivost životom plati. Ljeti prebiva najradije u čistoj, bistroj vodi i u hrpama uz obale; a zimi se zavuče tako u mulj, da mu se jedva vide kičmene peraje. Tako on prospava pojedince čitavu zimu.

U Dolini ga zovu kostreš ili okun. Kostreš dolazi od riječi kostrešiti, jer u prvoj kičmenoj peraji ima uspravljene bodljike; a okun jest jednako poljskoj riječi okun ili češkoj vokaun, a nadjeli su mu to ime po svoj prilici za to, jer ima dvije velike, oku slične mrlje na kraju prve kičmene peraje. I hrvatsko ime ostreš postalo je takogjer valjda od tih oštrih bodljika i njegovih oštrih ljusaka.

Kod nas je obično 15—20 *cm* dugačak, ali se je našlo i pojedinih komada od 30 *cm* dužine i $^1/_2$ *kg* težine. Ako je povoljno proljeće, onda se kostreš mrijesti već početkom ili sredinom februara do marta, a najkasnije početkom aprila. Čitava povorka njih (većinom mužjaka), potraže topliju vodu i takova mjesta, gdje ima mlječike i drugih bilina. Ženka se o ove biljke tare, da istisne jaja ili ikru, koja izlaze u dugim koncima spram površine vode. Radi toga opaze ih lako i ribari, pa ih pokupe i peku na užarenoj maši ili s kajmakom i lukom pod pokljukom.

Ako ne nastupe za vremena proljetne vode, ne mrijesti se ni kostreš, već čeka poplave, koja megjutim kadikad zakasni ili sasvijem izostane. Naravno, da se u takvom slučaju jaja pokvare.

Radi svoje velike proždrljivosti, daje se kostreš lako uhvatiti i to prutcem, njegje klapcem, zatim i bubnjevima, vlakom virnjašem, čižnjakom i kadikad bacalom. Zimi se jednostavno vade u bistroj vodi iz mulja pomoću račila.

Meso mu je osobito ukusno u maju i junu, kada je veoma debeo. Narod u Dolini rado jede i ikru, koja megjutim nije baš tako ukusna, kako mi neki ribari priopćiše.

I kostreš ima svojih neprijatelja, a to su kalamut, štuka i som, koji ga nemilo tamane, makar da se on umije izvrsno braniti (neko vrijeme bježi, pa onda stane i brani se svojim oštrim bodljikama).

2. Smulj ili smugj.

Luciperca sandra C. V., der Schiel[1]).

Smulj živi većinom u Savi i u donjem Vrbasu, kadikad je ljeti i u Maturi, ali rijetko. Poplavom izigje on i na kopno, gdje prosipa svoju ikru; ali se vodom i on vraća i ne ostaje nikada u močvarama, niti u krnjicama (Pfützen). Smulj boravi većinom u dubinama na pjeskovitom dnu; a izlazi na kraj i na plićinu tek onda, kada ogladni i kada se mrijesti. Zimi traži pjeskovita mjesta, a ide i u žile, gdje samuje; ali rado boravi i u društvu šarana i jeza.

On se mrijesti u martu; ako je proljeće hladno, ako nema vode, onda i u aprilu. Za to vrijeme ostavlja svoje dubine i polazi na plića, travom obrasla mjesta, a to su obale, obrasle vodenim biljem ili livade, te tuda svoju ikru rasiplje. Neko vrijeme čuva svoju ikru; a dolinski ribari vele, da smulj leži u babinama i da se odmara, što mu je zaista i potrebno, jer se za mrijestenja veoma bije. Tom prilikom mogu se najlakše i uloviti. Hrane se ribicama, kukcima, žabama i u opće pojedu sve,

[1]) Heckel-Kner, 8., sl. 2. — Kispatić, 144., sl. 2.: smugj, šulj.

do čega dogju, a u nuždi i gladi poješće i vlastiti plod. Smulj je obično 50—70 *cm* dugačak, rijetko kada postigne i metar dužine i do 10 *kg* težine; njihova obična težina iznosi $^1/_2$—1 *kg*. Smuljevi u Vrbasu bolje uspijevaju, nego li u Savi, jer imadu tamo sigurna zaklona pod kladama i megju žilama.

Hvataju ga u bistroj vodi pomoću krilaša (Flügelreuse) uz obalu Save i Vrbasa, onda prestorom u hendecima, kad voda opada i na viru; a trbokom i još više kecom u mutnoj vodi i u dubini. Na udicu ide samo onda, kada je nataknuta riba bjelica.

Meso je smulja najukusnije mjeseca decembra i januara, onda maja i juna. Pa ipak se je u Dolini veoma jeftino prodavao, a cijena mu je skočila tek u novije doba, od kada su ga počeli izvažati na trgove velikih gradova. Nu i danas prodaje mu se oka u Dolini za 60 helera, najviše za krunu. Smulj je veoma slaba života, a uz to je i strašljiv tako, da ljeti u prostranoj barci živi samo 24 sata, a zimi najviše do 4 dana. Osim toga, valja ga rastaviti od drugih riba, jer bi ga svojim praćakanjem ubile. Najdulje proživi u gustim mrežama na hladnim mjestima. Kad se od repa počam zacrveni, znak je, da će naskoro uginuti. Njegove su škrge bjelje, nego u drugih riba; a kad ugine, pobijele sasvijem; za to ne valja kod ove ribe suditi po škrgama, da li je svježa ili ne. Valja ga samo pritisnuti prstom: ako je mekan, onda je pokvaren.

U Dolini pripravlja se smulj kao čorba ili se peče u tepsiji sa kajmakom pod pokljukom. U ovom ga kraju ne suše na dimu, ni na suncu. Smuljeva mast upotrebljava se kao lijek protiv bolesti uha.

3. Smulj kamenjak ili kamenjak.

Luciperca volgensis C. V., der Steinschiel[1]).

Samo veoma iskusni ribari umiju razlikovati ovu ribu od običnog smulja, a nazivlju je smulj kamenjak ili samo kamenjak. Dok sam tamo boravio, nijesam vidio ni jednoga komada, premda ih često po Savi hvataju. O njegovom načinu života nijesam mogao ništa doznati naprosto zbog toga, jer ga većina ribara zamjenjuje sa onom prvom vrstom. Neće biti dakle ni velike razlike u njihovom načinu života. Razliku obiju vrsta istakao je M. Medić u Radu CXXVI. 84 i knjiga 147. Iz njegove radnje izvadio sam samo ona narodna imena, koja je spomenuti učenjak sakupio po Hrvatskoj i Slavoniji: kamenjak, kamenjar, smugj bezubac, smugj crnac, smugj crni, smugj kameni, smugj kameniti, smugj prugasti, smugj šarac, smugj šareni, smugj šari i šil prugasti.

4. Vretenar ili mičurin, popov k....

Aspro vulgaris Cuv., Streber[2]).

Ova se riba često pojavljuje u Dolini u Savi, još češće u donjem Vrbasu, dok naprotiv u Maturu zalazi samo za vrijeme poplave. Vodom izlazi i na kopna, ali ne zaostaje nikad u močvarama. Svoje je ime dobila zbog vretenasta oblika, a isto ime nalazimo i u Sedmogradsko, gdje ga nazivlju „Spindelfisch“. Ni Kišpatić ni Medić ne navagjaju njegovo drugo ime „mičurin“, što sam ga čuo u Dolini. Poput smulja traži i on dubine, a za mrijestenja živi u jatima. Kad je voda niska i počima dolaziti, onda se on približava kraju, da noću hranu traži. Zimi se pak zavuče megju vrbove

[1]) Heckel-Kner, 12., sl. 3. — Kispatić, 144.

[2]) Heckel-Kner, 14., sl. 4. — Kispatić, 148., sl. 71. — M. Medić, Rad. 147, str. 186. i dalje: kočić, čep, fratarac, kolc, šulj fratarski, vretenar, vretenec, vretence, vretenica, vretenjar i t. d.

žile, pa tamo samuje na pjeskovitom dnu. Mrijesti se ovdje u mjesecu martu i aprilu, pa tom zgodom traži tvrda, travom obrasla mjesta u neposrednoj blizini Save, gdje svoju ikru rasiplje. Čim voda počme opadati, vretenar će prvi opet natrag u Savu.

Meso, kao i ikra vrlo je ukusno i veoma se rado jede. Ni vretenar ne može dugo da živi, kao ni smulj, pa ugine nakon nekoliko časaka, čim ga izvuku iz vode. Najveći komadi jedva su 15 *cm* dugi, a $^1/_4$ *kg* teški.

Hvataju ga većinom savskom mrežom, kecom i trbokom, ali i strugom. Lani u ljetu izvukoše u jednoj noći pomoću struga ni više ni manje od 30 komada. Za vrijeme mrijestenja i za poplave hvataju ga vrlo uspješno bubnjevima.

5. *Aspro Zingel* Cuv., die Zingel[1]).

Ovu vrst riba zamjenjuju i dolinski ribari sa gore spomenutim vretenarom, prema tome nijesam mogao ništa pobliže doznati o njihovu načinu života, pa naslućujem, da neće ni biti u tome prevelike razlike, obično naraste veća od vretenara, do 30 *cm*, a bude teška do 1 *kg*. Što se tiče daljnjih razlika obiju vrsta i njihovih narodnih naziva po hrvatskoj i Slavoniji, upućujem čitatelja na već više puta spomenuto djelo prof. M. Medića, Rad 147, 186 i dalje, tabela VI; isp. Kišpatić, 147 i dalje sl. 71[2]. Vele, da ga imade dosta u Savi, ali ga ja nijesam mogao uhvatiti lanjske godine.

6. Maturski ili gjolovski kurjak.

Acerina vulgaris Cuv., der Kaulbarsch[2]).

Osim „maturski i gjolovski kurjak“[3]) nazivlje ga narod i bauk. Prva dva naziva potekla su odatle, što se kurjak često nalazi u Maturi i u gjolovima, a sasvijem rijetko u Savi i Vrbasu. On živi ljeti i zimi u dubini, ponajragje na pjeskovitom dnu, a za to je rijeka Matura kao stvorena, gdje se i nalazi u velikim jatima; mrijesti se mjeseca marta, najkasnije aprila, a baca svoju crvenkastu ikru raštrkano po pijesku. Hrani se sitnom ribom, spužićima i kukcima.

Ribari u Dolini plaše se njegovih bodljika na škrgama i na kičmenim perajima, jer njihov ubod strašno boli.

Meso mu je u svako doba godine ukusno, a nije ni dlakavo; većinom se peče na žeravici ili na ražnju. I čorba mu je isto tako dobra kao u smulja.

Hvataju ga većinom čižnjakom, a za mrijestenja prestorom. Često se kurjaci i o samu mrežu objese.

Makar da se ova riba posebno ne lovi i ma da je ne proganjaju druge ribe, ipak se razmjerno dosta slabo rasplogjuje. Dužina mu je 10—15 *cm*. Na pazar ga nikad ne donose.

Prof. Medić spominje u svojoj radnji („Rad“, CXXVI., 84. i dalje isp. i sl. str. 86.) još jednu njegovu suvrstu u našim vodama pod imenom „plavetni grgeč“. Mnogo sam o tome moje ribare raspitivao, ali nijesam ništa saznao.

---

[1]) Heckel-Kner, 16. i dalje, sl. 5.

[2]) Heckel-Kner, 19, sl. 6, — Kispatić, 148 i dalje sl. 71[3]. šmrkeš, prdeš, bodljivi grgeč, balavac mali; M. Medić, Rad CXXVI 84: bijeli i plavetni grgeč.

[3]) Heckel spominje uz ostâla provincialna i trivialna imena njemačkih zemalja i ime „Rotzwolf“, Medić pako veli, da se Aspro Zingel u Davoru po izjavi g. Ignjata Kirhkofera nazivlje kurjak. I Pančić spominje isto ime, koje je čuo u Smederevu (Srbija), samo nije mogao konstatirati, koju su ribu tim imenom označili.

7. Balavac ili savski kurjak.

Acerina Schraitzeri Cuv. Schratz, Schrazen[1]).

Balavcem nazivlju ovu ribu u Dolini radi toga, jer je veoma sluzava, a savskim kurjakom s toga, jer se pojavljuje isključivo u Savi i u donjem Vrbasu. Za vrijeme mrijestenja ide i on za vodom na kopno i opet natrag. Inače prebiva obično u dubini na pjeskovitom dnu, a na površinu izlazi tek onda, kad traži hranu. Hrani se većinom sitnom ribom.

U Dolini se mrijesti počevši od sredine februara, pa do konca marta, te baca svoju bijelu ikru za vrijeme poplave po livadama; ako pako voda izostane i ne poplavi za vremena, onda baca ikru po prudovima i oko vrba.

Meso mu je ukusno, osobito ako se na ugljenu peče; bijelo je, a i ljuska se lahko struže kao i kod smulja.

Hvataju ga većinom savskom mrežom, trbokom i krilašima; potonjim samo u mutnoj vodi, ali i onda ne prečesto. Na pazar ga nikad ne donose. On ne živi dugo bez vode, već samo nekoliko minuta.

U ovom kraju naraste do 20 *cm* duljine i do $^1/_2$ *kg* težine.

8. Šaran.

Cyprinus carpio Linn., gemeiner oder Donaukarpfen[2]).

Po pričanju dolinskih ribara hvatali su šarana od 10—12 oka težine i 1 metar duljine. Istina nalazilo se je i većih komada, ali danas pripada to većim dijelom u carstvo priča. Živi u Savi, Maturi i Vrbasu, zaostaje takogjer nakon odlazka vode u okolišnim močvarama i lokvama. Prebiva većinom u dubini blizu klada, pa samo noću izlazi i traži hranu. Za oluje ide na plićine. Čim zastudi, povlači se šaran u najdublja mjesta, iskopa si jame, pa u hrpama (cvala) prospava u neku ruku zimu.

Šaran se mrijesti ovdje uz povoljno vrijeme i kad izliju proljetne vode, već u aprilu; inače u maju, a ako i u ovom mjesecu nema vode, onda u junu. Počimlju na plitkim, istom poplavljenim, travnim mjestima, pa se onda sve pomalo povlače na dublja mjesta, gdje mrijestenje dokončaju. Ikru baca na stranu. Šarani se ne smiju hvatati u Bosni i Hercegovini od 1. juna do konca jula, što nije ispravno, jer šaran svoje mrijestenje svršava već u junu i to onda, kad su najnepovoljnije prilike.

Ma da je šaran veoma oprezna riba, ipak ga hvataju svim mogućim alatima, osim pletene vrške. On se po nekoliko puta približi alatu, ali u mrežu ne ide, dok se ne natjera. Glavom udara o mrežu (n. pr. kod vlaka virnjaša) da se uvjeri vreba li ribar na njega. Za to se ne smije ribar prenagliti, pa izvući mrežu odmah nakon prvog udarca, jer će mu riba pobjeći i neće se više tako brzo na isto mjesto povratiti. Da ga namame meću pred alat granja, kroz koje on nastoji da prodre i tako se najlakše zaleti u mrežu. Rado se prokrade ispod alata, turivši glavu u mulj. Često i skače do $1^1/_2$ *m*. Ako šarani sami od sebe skaču, onda naslućuju, da će voda dolaziti.

Meso je šarana najukusnije od jeseni do proljeća. Šarani iz močvara mnogo su masniji od savskih, a ovi opet od vrbaskih, koji valjda usljed brzog toka vode slabo nagju hrane. Močvarni se šarani od riječnih već po boji lahko razlikuju. Dolinci

---

[1]) Heckel-Kner, 22., sl. 7. — Kišpatić, 148.: balavac isprutani, slinavac, šmrkiš, bijeli grgeč. — M. Medić, CXXVI., 97., šrac.

[2]) Heckel-Kner, 54. sl. 21. — Kispatić, 266 sl. 100[1] — M. Medić, Rad CXXVI 98.

umiju na poseban način ovu ribu prirediti i to na ražnju, ili u procijepu, ili ga jednostavno ispeku na žeri. Takogjer ih i suše na dimu, ali ne ljeti, jer su onda premasni. U tu svrhu razrežu ih na veće komade, pa ih objese nad ognjište. Žuč se njegova upotrebljava kao lijek protiv groznice i uz druge mješavine kao sredstvo za omamljivanje riba.

U barci živi šaran veoma dugo. Kako je veoma živahan i žilav, to udara svom; silom tijela svoga o zid barke, te se sav izrazbija i izrani, ali živi i dalje sve razbijene glave i bez repnih peraja. I šarani imaju svojih neprijatelja. Dok su maleni, pa uz obalu plivaju, požderu ih u velikoj množini sivke čaplje, a odrasliji postanu plijenom vidri i morskom orlu (Seeadler), osobito za vrijeme mrijestenja, jer onda izigju na takovu plićinu, da im skoro čitava legja iz vode proviruju. Tom prilikom se i najviše šarana rukom pohvata.

I prehistorički stanovnici doline rado su jeli šarane; jer megju mnogim ribijim ostacima, koji su se osobito lani iskopali, zauzima šaran prvo mjesto, i čini se, da ga je u ono doba bilo puno i da su ga lahko hvatali. Našle su se kosti od osobito velihih komada.

Uz ovog običnog šarana valja spomenuti i jednu njegovu suvrst, a to je tako zvani „Spiegelkarpfen". Iza lanjske velike poplave ostalo je mnogo vode po dolačama i jarcima, a u njima takogjer i mnogo različitih riba, koje je bilo lahko uhvatiti. Ljudi, djeca, pa i žene pogju onda sa bacalima i vlakom (Zweimannetz) u ruci, pa se postave u red u tim k r n j i c a m a (Pfützen), da ih temeljito pretraže. Tom su prilikom uhvatili dva takova šarana, od $^3/_4$ *kg* težine: ljuske su im 3—4 puta veće, nego kod običnog šarana, al ne pokrivaju cijeli trup, nego samo nekoja oveća mjesta, osobito duž tijela po strance u redovima, megju kojima se nalazi gola koža. Heckel veli, da ova riba živi većinom po ribnjacima, gdje je radi ukusna mesa naročito goje i rasplogjuju. Dolinski ribari poznaju ovu vrst šarana veoma dobro, jer ga često u tom kraju, a naročito u tamošnjim močvarama poslije poplava nalaze, ali nemaju imena za njega. Jozo Tutić i drugi iskusni ribari vele, da je to umjetno odgojena riba, koja je iz kakvog ribnjaka ovamo zalutala.

9. Karas ili Pi . . . n poklopac.

Carassius gibelio Nils., der Giebel[1]).

Dolinski ribari razlikuju crnog i žutog karasa i vele, da su i različite veličine; žuti je veći od crnoga. Meni se čini, da je to jedna te ista vrst; a varijacija u boji nastala je usljed lokalnih prilika, jer u vodama stajaćicama i močvarama ribe su tamnije, a u tekućicama svjetlije boje. Karas naraste do 15 *cm* dužine, a bude do 300 grama težak. Žive većinom kroz čitavu godinu na dnu vode u obližnjim gjolovima (močvarama), gdje ih se nagje velika množina, dok se veoma rijetko nalaze u Maturi, Vrbasu i Savi[2]).

U drezgi i lopoču (lokvanju) ruju i traže hranu: travu, spužiće i kukce. Zimi se karasi tako zakopaju u mulj, da im se jedva vide kičmena peraja. Čini se, da živi u društvu, jer ih rijetko kada uhvate pojedince, već obično po nekoliko njih zajedno bubnjem. Više ih se nahvata čižnjakom u Osorni i drugim močvarama, a

[1]) Heckel-Kner, 70, sl. 30 — Kišpatić, 278.

[2]) Luka Mikić iz Gornje Doline uhvatio je jednog karasa u Savi sa virnjašem, a Panto Plotan iz Donje Doline sa krilašem.

bacalom po krnjicama. Hvatanje Karasa obavljaju takogjer vrlo često i žene, koje zadignu visoko svoje šarene košulje (njihovo jedino odijelo), da mogu lakše gaziti po gjolovima. Obično se dvije po dvije spare i vuku mrežu (šajtor ili vlak nagojač, napet na dva šćapa = Zweimannetz). Na površinu dolaze karasi samo za vrijeme mrijestenja i kad ljeti pregrije, pa onda kao i šarani gubicama mlate, a narod veli tome „na oziv".

Karasi su veoma žilave naravi. Kad se na žari peče, dogagja se, da je s jedne strane već pečen, a s druge se još miče. To je tamošnji narod i u priču unio. Tako se veli, da je karas poručio svojoj materi, neka mu se povratku sve dotle nada, dok mu nijesu i drugu stranu vatri okrenuli. Oni žive po nekoliko sati izvan vode, pa se za to mogu lahko razašiljati.

Meso karasovo je ukusno, a naročito mu je čorba izvrsna, za to ga narod veoma cijeni. Osim toga peku ih u tepsiji pod pokljukom u masti, kajmaku i luku. Inače ih pastiri i ribari jednostavno na žeri peku; ali ovako nije baš najbolji, jer je meso nešto tvrdo. I karasa suše na dimu. U Bos. Gradišku donose ga i na pazar, ali je mnogo jeftiniji od šarana. Megjutim ga od svih bijovica (Weißfisch) najradije kupuju.

Karas se mrijesti kao i linjak, crljenperka i kusir, veoma kasno, u junu eventualno u julu, pa onda traži plitka, drezgom obrasla mjesta, gdje se skupi u velikim jatima. On kao da voli društveni život, jer se često hvata u zajednici s drugim bijovicama.

Stanovnici Doline liječe karasom žuticu: živu ribu metnu u drvenu, vodom napunjenu posudu, pa gledaju neprestance u nju.

Karas je prava poslastica za štuku, pa natakneš li sitnog karasa na udicu, sigurno ćeš uhvatiti štuku.

10. Linjak.

Tinca vulgaris Cuv., die Schleihe[1]).

Linjak živi u Savi, Maturi, Osorni i Vrbasu, zaostaje nakon poplava u gjolovima (močvarama) nešto poradi mrijestenja, a nešto poradi hrane. Obično se hvataju komadi od 20 *cm* dužine i $^1/_2$ *kg* težine, rijegje su 30—40 *cm* dugi i 3 *kg* teški. U adama (tote Arme) donjeg Vrbasa uhvatili su čak komade od 5 *kg* težine. Linjaci se zadržavaju obično na dnu, gdje si iz mulja hranu vade i samo za mrijestenja izagju na površinu. Mrijesti se (mrši, mrva) od početka juna do sredine jula, ali svršava obično već koncem juna. Tom prilikom sakupe se u jata po 20—30 komada, megju kojima ima i po više ženki. Za to vrijeme izbiju sitne bobice po tijelu mužjaka i ženki. Dolinski ribari tvrde, da su te bobice samo kapljice ištrcanog mlijeka ili mliječca, koje se prilijepe za ribu. Ženka baca ikru najradije na plitkim, tvrdim i travnim mjestima. Tom se prilikom tako gonjaju i tako ih strast zaslijepi, da onda najviše i zaglave, jer ne opaze u svom bijesu ni bubnjeva niti krilaša, što su tamo u travi zapeti, pa ulete k'o bez glave unutra.

Na ovaj način i pomoću ovih alata uhvatilo se u jednom danu do 50 *kg* linjaka. Već mjesec dana prije mrijestenja prebivaju linjaci u gustoj travi Mature.

Vele, da je meso u Savi uhvaćenih linjaka veoma ukusno, onih iz Mature još bolje, dok su vrbaski linjaci sasvijem mršavi, jer im je tamo hrana slaba zbog brzine vode. Meso onih linjaka, koji nakon poplava zaostanu u gjolovima, zaudara blatom. Osobito hvale čorbu od linjaka, kad se zajedno skuhaju sa karasima i sa štukama. Linjak je osobito dobar kad se ispeče u procijepu, a i pod pokljukom. Sušiti se ne daju, jer onda izgube svoju slast, koža se podmjehuri, a meso se pod njom pokvari.

[1]) Heckel-Kner, 75., sl. 34. — Kišpatić, 282.

Na pazaru u Bos. Gradiški prodaju ih kadikad pod istu cijenu kao i šarane, jer nijesu dlakavi. Po kazivanju ribara ikra im je osobito sitna, skoro kao kod kalamuta (mliča) i zelenkaste boje.

Linjak živi zimi raštrkano, pa se tako zakopa u mulj, da mu se vide jedva vršci peraja, a u bistroj vodi može se raspoznati njegov trag po mulju dokle je došao, baš kao u spuža. Rad toga ga lahko hvataju račilom. Zimi se takogjer može uhvatiti i u bubanj, samo ga valja dugim šticama (Stoßstange) probuditi iz zimskog sna i to samo noću.

Linjak je veoma žilave naravi, živi u najnečistijoj vodi, pa i u samom mulju do 14 dana. Zbog toga bi ova riba bila veoma zgodna za daleke transporte.

Linjak je kao i čikov izvrsna meka za hvatanje soma.

11. Mrena.

Barbus fluviatilis Agas., die Barbe[1]).

U Savi i Vrbasu nalazi se mnogo mrena, a samo za vrijeme poplave izlaze u Maturu i u gjolove, ali se opet i vraćaju za vodom. One se najviše zadržavaju blizu mlinova. gdje hvataju zrnje, što iz mlina ispane, nadalje uz ćuprije, klade i pod žilama blizu obale. Zimu proživi u društvu i to u dubljim mjestima, a ljeti žive raštrkano. U nas naraste mrena od 30—50 *cm* dužine i bude teška 4—5 *kg*, nu obični komadi nijesu teži od $^1/_2$—3 *kg*. Mrijesti se u martu i aprilu, pa tom prilikom potraže kao i druge bijovice livade i grmlje, ali ne idu na previše plitka mjesta, a bude ih najviše do 10 komada u hrpi. Po danu počiva mrena obično u kakovom zakloništu, pa se samo kadikad pred nevrijeme baca i skače preko ojma (Mühlenanker) što se najbolje sa trijema ispred mlina opažati može. Noći luta po kraju, pa lovi sitne ribe, crviće, kukce, pijavice pa i lepirice i t. d. Rado ide na udicu, pa makar se nataklo i samo komadić hljeba. Inače ju hvataju većinom virnjašem, trbokom, i krilašem; ovim posljednjim osobito u bistroj vodi, kada se njih više oko klada popne; a u Vrbasu naprotiv samo čižnjakom.

Meso od mrene veoma je ukusno, osobito u maju i junu, nije previše dlakavo, ali za ikru vele ribari da ne valja, pa za to ju dobro svaki put od ikre očiste i sirćetom operu. Pripovijedao mi je Panto Plotan, da je u društvu sa dva druga na pravoslavne Cvijeti skuhao i pojeo $3^3/_4$ *kg* tešku mrenu, koja je bila puna ikre. Oni nijesu znali, da ikra od mrene ne valja, pa su četvrt sata nakon ručka sve povratili. Luka Kovačević Josipov pričao mi je naprotiv, da se je jedan put najeo kuhane ikre i nije mu ni malo naudila. Cijena mrene jednaka je cijenama ostalijeh bijovica. Za sušenje nijesu, ali su pečeni na ražnju i u čorbi izvrsni.

12. Bezribica ili brezribica.

Gobio fluviatilis Cuv., die Grundel, der Greßling[2]).

Prof. Medić pripovijeda (Rad CXXVI 90), da je dobio nekoliko komada bezribica iz Save i Dunava. Ja nijesam uspio, da nagjem ovu vrstu ribe u Dolini, a ribari, kojima sam pokazivao sliku ove ribice iz Heckel-Knera izjaviše mi svi, da ove ribe u onoj okolici nikada vidili nisu. One bezribice, za koje Medić veli, da su iz Save,

[1]) Heckel-Kner, 79; sl. 36. — Kišpatić, 285.: bradac.

[2]) Heckel-Kner, 90, 42. — Kišpatić, 289.: krkuša, piesak, pjesanac, pesavka, brkaš, puzak, mrmak, grgač.

ali bez pobliže oznake mjesta, potječu po svoj prilici iz donjeg toka ove rijeke, tim više, što ih ima mnogo u Dunavu.

13. Košćak, sivak, sinj ili kusir.

Abramis brama Cuv., der Brachsen[1]).

Ova se vrsta nalazi često u svima tekućicama: Savi, Maturi, Vrbasu, Osorni i u drugim manjim vodama kao u Stublaji, Karavidi i Adžabi. Za vrijeme mrijestenja izlazi vodom i na suho, ali ne zaostaje nikad, već bježi odmah, čim opazi da se voda vraća. Košćak voli bistru, čistu vodu, gdje ima mnogo trave; a samo kad ga potjeraju u čižnjak, sakrije se u mulj, da se tako spase.

Ime kusir odnosi se samo na manje primjerke ove vrste, koju mi moji ribari opisaše čak kao neku posebnu vrstu; no to nije ništa drugo, već Abramis brama. Ali još mi i to rekoše, da osim imena kusir nazivlju nekoji ribari ovu ribu i šiljić, koje ime megjutim po njihovom mnijenju i košćaku pripada. Ime kusir dolazi po pričanju tamošnjih ribara od riječi „kusast", jer je gornje krilo repne peraje kraće.

Kod nas se može naći i primjeraka do 50 *cm* dužine i 5 *kg* težine, ali najobičniji komadi su samo do $^1/_2$—2 *kg* težine. Košćak se mrijesti početkom marta do aprila, ako je povoljno vrijeme; inače, nešto kasnije. Svoju ikru baca na livade i grmlje, ali ne na prevelike plićake. Za mrijestenja sakupljaju se u velika jata; a pošto to biva noću, čuje se na daleko pljesak i lupanje ovih razdraženih riba. Uz to se ženka baca i udara repom, te prosiplje svoju sitnu ikru po bilju. Ako je vrijeme povoljno, traje mrijestenje 3—4 dana; u protivnom slučaju pak vraćaju se natrag u dubinu, a ikre ne bacaju. Košćaci su veoma plašljivi, pa bježe od svakog šušnja, koji ih u mrijestenju pomete. Sudeći po ovim pojavama, drži se u nekim krajevima, da se košćaci u triput mrijeste: najprije najveći, onda srednji, na koncu najmanji i to svaki put u roku od 8 dana. Dolinski ribari megjutim ne poznaju te pojave u košćaka. Tada se u mužjaka čitavo tijelo ospe bobicama (kao i u ostalih cyprinoida) tako, da je riba pod rukom naročito oko glave sasvim hrapava. Vele, da veći komadi, mužjaci i ženke kroz čitavu godinu nose te bradavice.

Hrani se travom[2]), pužićima, crvima, kukcima, a skače i za leticom, pa i lepiricama. Meso mu je veoma ukusno, najmasniji je mjeseca maja i juna, jer ima dosta hrane, a pošto nije previše dlakav, kupuju ga mnogi radije, nego šarana[3]). Čorba je njegova izvrsna, ali je dobar na ražnju i u procijepu. U Dolini ga mnogo suše na suncu i na dimu, pa ga spremaju za zimu. Zimi nije ništa jeftiniji od šarana.

Najviše se hvatataju u Dolini bubnjem i krilašem, osobito u mutnoj vodi[4]). Radi toga se košćak hvata rjegje virnjašem, jer jednostavno pregje preko obručeva. Udari li ovakovo jato na konce u virnjaša (Fühlfäden) onda ribari odmah poznaju po jakom udarcu na svome signalu (vidi vlak virnjaš), da su to košćaci (a to čine svojim visokim kičmenom perajom). Zbog toga, a i što ova riba uvijek, pa i zimi seli, rijetko se uhvati trbokom i čižnjakom. Pred plavaricom bježe kao strijele; kadikad zagrizu i u udicu, osobito, ako su gladne.

---

[1]) Heckel-Kner, 105., sl. 54. — Kišpatić, 296.: deverika obična, dever, diver, sinjevac, šusta, pečenica, platnica, hajn, hajna.

[2]) Svišćak zove se ona trava u Dolini, gdje se košćaci u Maturi najradije zadržavaju.

[3]) Kišpatić tvrdi baš obratno.

[4]) Kada se košćaci sele, onda se drže više plićaka i bliže površine.

14. Nosara.

Abramis vimba Cuv., die Blaunase[1]).

Nosara je svoje ime dobila zbog svoga debeloga i produljenoga nosa. U Savi i Vrbasu je nema previše, a u Maturu i u gjolove izlazi samo za vrijeme poplave, ali se odmah i vraća za vodom. Mrijesti se u martu i aprilu[2]) na isti način kao i košćak. Nosara živi većim dijelom u dubini i u društvu; ali sama za se, pa samo kad traži hranu, izlazi na plićine i na prudove. Hvataju je različitim alatima, osobito bubnjem, krilašem i plavaricom; rjegje trbokom i čižnjakom. Meso je ukusno, jer je uvijek masno; a vele, da nije ni suviše dlakavo. Plotan je hvatao u Dolini najveće komade od 20—25 *cm* duljine i $^1/_2$ *kg* težine; inače su obično $^1/_4$ *kg* teški.

15. Klebica ili kleba.

Abramis ballerus Cuv., der Pleinzen[3]).

Živi u Savi i Vrbasu, ne zaostaje ni u jednoj drugoj vodi u ovim krajevima, a zadržava se većim dijelom u dubini u čistoj vodi, ali ne voli trave. Samo radi hrane ide na površinu i obalu; seli se u jatima sama za sebe. Izraste kod nas do nekih 20 *cm*, a težinom najviše do $^1/_2$ *kg*; obični su komadi od $^1/_4$ *kg* i manji. Hrani se lepiricama, pužićima i vodenim bubicama; mrijesti se kad i druga bijela riba na tvrdu tlu po livadama i djolovima. Kad se mrijeste ili sele, onda idu u velikom jatu skupa tako, da je Panto Plotan nahvatao u prestor za jednu noć 15—20 *kg*. Meso im je veoma ukusno; ima prilično dlaka, ali su odveć meke; nu pošto se rijetko hvata, ne poznaju je svi, pa joj je za to i cijena slabija. Osim prestora hvata se najviše krilašem u mutnoj vodi i to gdje je plitko; na gragji vrlo rijetko, takogjer i s trbokom. Mnogi ju ribari ne razlikuju od okače; a i čakara (koju su mi opisali kao vrlo srodnu ovoj), neće valjda ništa drugo biti, nego Abramis ballerus, ili Abr. sapa. Za okaču i čakaru vele, da su plosnatije od klebe; a u potonje je nos manje uzdignut, pera su joj šira i malo je podulja od prve dvije, a i boja joj je malo sivastija; napokon mogu je raspoznati i po ljusci, jer je ova po legjima od klebe mnog sitnija i crnja.

Ime kleba potječe od toga, što klebica naliči na kakvu kusturu (šklopac), koju tamo u Dolini zovu kleba.

Klebe se vrlo dobro i lahko suše. Najbolje su sušene na ovaj način: raskole se i posole, te se poliju malo sirćetom i slože u kačicu i pritisnu teškim kamenom; i tako se ostavi 24 sata. Onda se pomeću na sunce po drvenom krovu ili daskama, te se svako tri sata prevrću. Za tri dana su osušene, pa se spreme za zimu u kakovu dobro isušenu bačvicu ili sepet, a često i u sanduk. Zimi se kuhaju s kupusom i grahom, te su vrlo ukusne.

A dok su prijesne pripravljaju se kao i ostale bijovice.

16. Okača.

Abramis sapa Pall, Zobel[4]).

Kispatić i Medić spominju ovu vrst pod imenom crnooka.

---

[1]) Heckel-Kner, 110., sl. 57. — Kišpatić, 298.: gubičasta deverika, ugrica.

[2]) Po Heckel-Kneru mjeseca juna, po Kispatiću maja i juna.

[3]) Heckel-Kner, 113., sl. 59. — Kišpatić, 299.: kosalj, bjelavica, beovica, kesega (kesegom zovu u Slavoniji ne samo ovu ribu, nego i ostale deverike pa i sve bijele ribe).

[4]) Heckel-Kner, 115., sl. 60. — Kišpatić, 299.: crnooka.

Okača se zadržaje u Savi i Vrbasu i samo za vrijeme poplave i mrijestenja zalazi u Maturu i gjolove. Živi za se i raštrkano, jer se najviše dva do tri komada na jedanput uhvatiti mogu. Samo onda, kad se voda povrati, mogu se uhvatit prestorom u jednom danu po više komada, jer su okače prve ribe, koje za vodom bježe. Rado se drži dna; ali više voli brza mjesta u rijeci, prudove i mjesta ispod vrba uz obalu Save, kada voda dolazi.

Meso je ukusno; ali je puno oštrih i šiljastih dlaka, zbog čega ju samo ribari jedu i to priregjenu kao čorbu ili pečenu na žeri. S istih se razloga i ne suši.

Okaču hvataju bubnjevima, trbokom i virnjašem i to skoro isključivo u zimsko doba. Veličine je iste kao i njezini rogjaci čakara ili klebica. Medić veli, da se okača svuda pojavljuje, gdje i kusir, a jednake su i težine. Mrijesti se u isto doba kao i srodne joj ribe.

17. *Abramis Leuckartii* Heckel[1]).

Prof. Medić spominje ovu ribu pod imenom „bastat", da je uhvaćena loptašem u Savi blizu Erdedske Tišine („Rad", 147., str. 154. i dalje, isp. i sl. tab. I. i II.). Riba e bila 43 *cm* dugačka. Čini se, da je vrlo rijetka, jer nijesam mogao naći ni jedan komad, i ribari, kojima sam pokazao sliku u Heckel-Kneru i Mediću, izjaviše, da ovu ribu u našim vodama nikada vidjeli nisu. Po svoj prilici ne izlazi ova riba iz Dunava tako daleko u Savu.

Heckel veli, da ova riba pripada užem dunavskom području i da se nije našlo nikakovih primjeraka u njemačkim, pa ni u drugim rijekama monarhije, osim u Erdelju, gdje su kao rijetkost poznate u potocima blizu Brašova (Kronstadt). Češće su ju našli na brzicama Dunava niže Beča, ali i tu rijetko kada. Nadalje veli, da su najveći komadi bili 9 coli (Heckel-Kner, 118. i d.) dugački.

18. *Blicca argyroleuca* Heck., die Zobelpleinze[2]).

Meni nije uspjelo da uhvatim ovu ribu u tamošnjim vodama, niti su je mogli moji ribari prepoznati po slikama u Heckel-Kneru. Kišpatić je poznaje iz Save i navodi ove narodne nazive: krupatka, krupatica, jurjevčan, andruga, jandruga, jendruga i platica. Prof. Medić piše („Rad", CXXVI., 101.), da krupatice ima u objema rijekama, a malo kad prijegje preko $^1/_2$ *kg*. I godine 1895. hvatali su ribari krupatica, koje su bile pune crnih bobica, ali sitnih kao da su iglom metane. Kad se ostružu ovake krupatice, i onda se na koži, a donekle i u mesu, razpoznaju tragovi bobica. Siebold napominje, veli Medić dalje, kako u ikraša i mliječaca za vrijeme bijenja ili mrijestenja nagomila se zrnatih crnih pigmenata, i tako da im potamne i legja i oslabi srebrni sjaj sa strana; ali ove bobice vide se rijetko, pa i u vrijeme, kad se ribe ne biju.

Po Heckel-Kneru je ova riba razprostranjena po svima austrijskim vodama a prebiva najradje u vodi, koja nije prebrza sa pjeskovitim i ilovastim dnom. U proljeće zagje na plića mjesta, te se istom u jesen povrati opet u dubinu, ali ne predaleko od obale. Ona nije tako plašljiva kao koščak pa stoji po dulje vremena nepomično na jednom te istom mjestu. Po istome piscu mrijesti se krupatica u maju, u našim krajevima za stalno još i prije.

---

[1]) Heckel-Kner, 117. i d., sl. 61.

[2]) Heckel-Kner, 120., sl. 62.

19. Sabljak.

Pelecus cultratus Agas., der Sichling[1]).

Sabljak živi u ovom kraju samo u Savi; ali s poplavom izagje i u Maturu i na suho, no i bježi odmah za vodom natrag. Hvataju ga rijetko i to pojedince, a samo kada se seli i po više komada i to trbokom, virnjašem, bubnjevima, a rijetko kada sa drugim alatima. Ovdje naraste do 40 *cm* dužine i 1·5 *kg* težine. Makar je tako velik, nema baš dosta mesa, a i to je dlakavo. Mrijesti se u maju i junu. Ime sabljak došlo je od njemačkog „Schwertfisch".

Kišpatić, str. 300. i d., spominje ova imena: Sabljarka, sablja, sabljar, sabljaš, brdva, zec, kosač, gmitra. — M. Medić: Sabljarka, sablja, babov („Rad", CXXVI., 101.).

20. Kolčić, kočić ili goljo.

Alburnus alburnus L. = *A. lucidus* Heckel et Kner. Laube[2]).

Živi u Savi, Vrbasu, Maturi i u opće u svim tamošnjim tekućim vodama, a zaostaje iza poplava u gjolovima, gapama i krnjicama. Zadržavaju se najviše na površini vode; samo za ciče zime otigju nešto dublje; no čim puhne jugovina izlaze opet na površinu. Oni uvijek žderu kojekakve mušice, kukce i sve što nagju na vodi. Raspoznavaju kočića po tome, što mu je ljuska po legjima tamno-siva, a po strani i trbuhu srebrnasto-bijela. Tijelo mu je tanko i šiljasto, te je po tome i dobio ime kočić (Pflöckchen). Dosegne najveću duljinu od 20– 25 *cm*, a najobičniji su komadi od 10 do 15 *cm*; najveći komad teško da bude $^1/_4$ *kg* težak. Meso je jako ukusno, jer je masno kroz cijelu godinu, a osobito ljeti buduć je vrlo lakom i uvijek ždere. Ako spazi gdjegod kakvi lepirić ili muhu po vrh vode, leti za njom 20—30 koraka. Nije plašljiva, ali je jako radoznala već radi njezine proždrljivosti, za to pobjegne ako štogod u vodu padne, ali se odmah povrati, da vidi što je i da to zgrabi, pa ako joj ne prija, onda odmah ispljune.

On se mrijesti u martu i aprilu (po Heckel-Kneru u maju i junu i to na tri puta u nejednakim rokovima: najprije najstariji, a konačno najmlagji. O ovim rokovima nije ništa poznato dolinskim ribarima), a najkasnije u maju i to oko krupnih mahovinom obraslih stabala, u šaši i t. d.; bude ih neizmjerno puno u hrpi, te su vrlo pri tom živahni. Veoma su plodni, ali im je život kratak, jer često postaju plijenom riba grabilica i vodenih ptica, koje za njihovim jatima lete.

Love se samo u guste alate: bubnjevi, čižnjakovi, a ide i na udicu i to na muhu. Najviše ih pojedu ribari sami na ražnju (vidi *sliku 87.*) ili na žeri, a kad i kad kuhaju ili u tepsiji peku i to tako, da ih samo ostružu i umrljaju u kukuruzno mlivo sa soli. Imaju doduše mnogo sitnih dlaka, ali se ove osuše, te ih naprosto pojedu zajedno s kostima. Inače ih natiču mnogo kao natku za štuke na kanat.

Medić je spominje iz Save pod ovim imenima; klea (Martinska Ves), kleha (Topolovac), uklija (Kobaš), a Kišpatić: uklija, švarba, muharica, muarica, bjelka, bjelica, varavac, brzak, vitrotrunac, povikušica.

Heckel-Kner vele, da kočića imade u Bodenskom jezeru u tolikijem množinama, da su na jedanput uhvatili do 10 vedara.

Isti pisci vele, kad ih se uhvati u velikim množinama, onda se upotrebljava njihova ljuska, te se pravi umjetni (lažni) biser (Perlenessenz, Essence d'Orient).

[1]) Heckel-Kner, 126 i d., sl. 65. = [2]) Heckel-Kner, 136., sl. 67.

21. *Alburnus mento* Heckel, Kaugler[1]).

I ovu vrstu spominje Medić pod imenom skrumrija i veli, da se nalazi svuda, gdje i sabljak. Obje vrsti budu jedva $^1/_4$ *kg* teške. Žalibože nijesam mogao ni ove ribe u Dolini naći. Heckel-Kner veli, da je ova vrsta najdulja i da se ističe svojom produženom donjom čeljusti i sitnim ljuskama i od svih ovih vrsta dostigne najveću veličinu (po Kišpatiću 15—18 kadikad 25 *cm*). O njezinom načinu života veli Heckel: Voli hladnu, bistru vodu, kamenita dna, pa za to i živi većinom u gorskim jezerima i pritocima, postavlja se uz vodu i stoji dulje vremena ukočena kao pastrma, pa se onda iznenada zaleti dalje nevjerojatnom brzinom. Mrijesti se u maju na plitkim kamenitim mjestima. Tom prilikom postave se strmoglavce jedna do druge, udaraju repom i bacaju ikru i mlijeko. Onda ostave to mjesto, na koje dogje drugo jato, pa treće svi u istu svrhu. Pošto živi u krajevima, koji obiluju i onako mnogo boljom ribom kao n. pr. u Trauni blizu Gmundenskoga jezera, meso se skrumrije ništa ne cijeni i radi toga je ne hvataju. Kišpatić nazivlje tu vrst bucov, buconja, koje ime dolinski ribari dadoše vrsti, o kojoj ćemo odmah niže govoriti.

22. Bucika.

Apsius rapax Agasiz, der Schied[2]).

Bucika se nalazi u Savi, Maturi i Vrbasu (ovdje budu najveće, jer se mogu zgodno sakrivati pod klade i žile). Za mrijestenja izlaze poplavom i na suho, da tamo svoju ikru odlažu. Drže se većinom površine, osobito ljeti, jer su onda najmasnije, a voda topla, te udišu zrak. Uz obalu lovi plijen, za kojim leti kao strijela, a gubicama podjednako cmokće. Najradije se megjutim zadržava na ušćima potoka i manjih riječica, osobito gdje su mali slapovi, jer na tom mjestu ima množina sitne ribe, kojom se bucika hrani. Na ovakova zamamljiva mjesta dolaze takogjer i druge ribe grabežljivice kao n. pr. som, pa tom prilikom često i sama bucika svoju proždrljivost glavom plati. Naraste do 1 *m* dužine i 12 *kg* težine, ali najobičniji komadi nijesu teži od $1^1/_2$ do 3 *kg*. Mrijesti se od marta do aprila, ako je vrijeme povoljno, a ako voda izostane, onda i u maju. To biva većinom noću u malim hrpama od 5—6 komada, pa se onda po površini bacaju i bučaju po vodi, a jaja odbacuju gdje mu drago. Od riječi bučati je valjda i riba dobila ime bucika. U to vrijeme pokažu joj se sitne bubuljice po glavi i legjima. Na udicu ide rado, osobito ako je nataknuta koja sitna bijovica; ali kako je proždrljiva, može se uhvatiti i na komadić papira. Inače je hvataju u bubnjeve, manje virnjašem jer ona preleti k'o strijela preko vlaka, što i ribar na svojoj šibi (znak) opazi. Približiš li se hrpi bucika pod malim bukovima (slap) sa trbokom, one se tako silno preplaše, da skaču u čamac i preko njega. Za to ne valja nikada spustiti mrežu do dna, jer jednostavno preskoče obruč i pobjegnu. Na mjestima, gdje se voda iz gjolova salijeva u Savu i gdje ima mnogo sitne ribe, može se uhvatiti na dan i do 100 *kg* bucike. Ljeti kad je voda sasvijem bistra, hvataju buciku virnjašem: ribar sjedi na zjalu gragje u poprijeko postavljenom čamcu i drži mrežu nageto pred sobom; dva druga ribara tjeraju u čamcima ribu pred sobom u mrežu. Tom prilikom i na taj način dogodi se, da se bucika u vlak uhvati. Nadalje se bucika harpunira i ubija iz puške, naročito u toplim mjesecima, kad pliva ili miruje na površini. U mutnoj vodi hvataju je samo sa bubnjevima.

[1]) Heckel-Kner, 139., sl. 73.

[2]) Heckel-Kner, 142.; sl. 74. — Kišpatić, 306.: bolen, kurjak, buco i bucov.

Meso u bucike je ukusno, ali veoma dlakavo. Cijena joj je na pazaru u Bos. Gradiški jednaka kao i drugih bijovica. Ako bucika nije suviše mršava, daje dobru čorbu, inače se peče i na ražnju, u procijepu i pod pokljukom; mršavi se komadi većinom suše na dimu. Bucika je najmasnija u junu i julu; hrani se većinom sitnom ribom (osobito Alburnus) i bilinskim travama. U barci ne može dugo da živi i obično ugine odmah od straha, čim zapane u mrežu.

Medić nabraja 25 narodnih imena za buciku: bajin, bajn, balin, balan, bolem, bolen, bolijen, bolin, boljan, boljen, boljenika, boljvan, bolun, brzac, brzak, (ova dva posljedna imena čuo sam u slavonskoj Dolini, gdje tu ribu za to ovako nazivlju, jer po površini veoma brzo pliva), buc, bucika (Okučane, Stara Gradiška, Mačkovac, Davor ili Svinjar, Novi Grad, Gunja, Donja Bebrina, Orolik, Glakovci), buco, buconja, bucov, bulen, bulijen, maklje ili maklji, ramija i slajzmajstor (Rad 147, str. 155 i dalje).

Ime „ramija“ jest arapskoga podrijetla. Harami znači razbojnik (Harambaša), a „ja“ jest dodano po slavenskom, te se ovaj naziv mora pripisati turskom uplivu.

U Srijemu se kaže bucov za glupa i surova momka.

23. Jez ili jezarak.

Idus melanotus Heckel, der Gängling[1]).

Ovu ribu hvataju čitavog ljeta po okolnim gjolovima, gdje zaostaje iza poplava; a nalazi se često u Savi, Maturi i Vrbasu. Zimi se povlači u dubine, ali ne sasvijem na dno, što i ljeti radi, a samo noću izlazi na površinu. Jez je veoma plašljiv, pliva brzo i to samo sredinom. Mrijesti se u martu, a svoju ikru baca (kao i šaran) po livadama. Za to vrijeme i nakon toga izaspu mu se po tijelu bubuljice.

Meso mu je veoma ukusno, a poslije mrijestenja još slagje, nego li u šarana. Pa ipak mu je cijena vrlo niska, jer je jako dlakav. Narod ga najradije peče na ražnju i suši na dimu. Love ga uspješno virnjašem, u koji se uhvati kadikad po 50 komada osobito kad se mrijesti i kad seli. U Dolini vele, da ih ima u jatima do 500 komada. Prestorom se može uhvatiti i do 100 *kg*; u trbok i čižnjak rijetko se kada zaleti. Ljeti živi samo kratko vrijeme izvan vode. Najobičniji su komadi 1—2 *kg* teški, a ima ih i od 3—4 *kg*.

24. Crljenperka ili krvenjača.

Scardinius erythrophthalmus Bonap., das Rotauge[2]).

Ime je dobila radi svojih intenzivno crvenih peraja. Živi u Savi, Maturi i Vrbasu; mrijesti se maja i juna i ima po navodu tamošnjih ribara zelenu ikru. Najradije se drži površine i trave (kopresan), kojom se i prehranjuje, a i meso joj na travu zaudara. Hvata se u gjolovima i Maturi bubnjevima, a manje drugim alatima.

25. Kladnjača.

Leuciscus rutilus Lin.[3]).

Pošto se ova riba većinom drži klada u vodi, nazvali su je „kladnjača“. Od gore spomenute vrste razlikuje se time, što nema tako intenzivno crvene peraje, koje su u nje sive, a samo stražnja peraja prelazi u crvenilo; a i ljuske joj nijesu tako

[1]) Heckel-Kner, 147.; sl. 77. — Kišpatić, 308.: jez, jiz, jaz, jazava, jazvenac.

[2]) Heckel-Kner, 153., sl. 79. — Kišpatić, 310.: crvenokica, jandužica, a često i crvenperka i kesega.

[3]) Heckel-Kner, 169.; 96. — Kišpatić, 312.: crvenperka, žutoperka, bodorka, kesega.

oštre, kao u crljenperke. Mrijesti se u martu, za nepovoljna vremena u aprilu; navodno joj je ikra blijedo-žute boje. Kladnjača naraste do 30 *cm* dužine i 1 *kg* težine, nu ovakovi su komadi vrlo rijetki, obično su oko 300 *gr* teške i 20 *cm* duge. Meso joj je ukusnije od crljenperke, jer ne zaudara tako na travu.

Uz bubnjeve hvataju kladnjaču kao i crljenperku kadikad sa virnjašem i čižnjakom. Zimi, kada se kladnjača u jatima zavuče pod klade, hvataju je vrlo uspješno (na jedan put po 15 oka) gušćakom (čižnjak malenih ošaca).

Živi u Savi, Vrbasu, Maturi i u gjolovima. Medić ju spominje pod imenom bodorka i kladnjača.

26. Plotica.

Leuciscus virgo Heckel[1]).

Moj dolinski ribar rekao mi je, da je ova riba najviše nalik na kladnjaču, samo što izraste tanja i veća, i što su joj sive ljuske ljepše, u redovima pravilnije poredane, a peraja bijelo-crvenkaste boje. Ima je prilično mnogo u Savi i Vrbasu; ali u Maturi i gjolovima ne zaostaje nikad iza vode. Plotica, koja navodno u jatima sama za se živi, prebiva većinom u dubini; a samo kad ogladni, izlazi na površinu i blizu obale. Hrani se različitim lepiricama, kukcima i spužićima; za nju vele, da je riba selica. (Medić, Glasnik zem. muzeja 1902., 122 tvrdi baš protivno). Najveći komadi narastu po pripovijedanju do 40 *cm* duljine i 3 *kg* težine, ali obično nema težih od $^1/_2$—1 *kg*.

Meso joj je ukusno, ali dlakavo. Na pazaru je dosta traže; ali se samo veći komadi skuplje prodavaju, inače su jeftine kao i sve druge bijovice. Mrijesti se marta i aprila, a hvataju je svim alatima, najmanje virnjašem, jer je veoma hitra, pa pobjegne potrgavši usput konce.

Prije mrijestenja postane u mužjaka (po tvrdnji Heckel-Knera) koža veoma osjetljiva, pa mu izbiju malo po malo bobice nalik na leću, koje nabreknu i postanu sluzave i narastu od prilike kolik polovica oka. Ujedno se ta masa sgusne, te se onda prvobitni tupočunjasti oblik tih bobica promijeni u šiljasti i iskrivljeni oblik bodlje ili zrna. Po ljuskama sa strana trupa narastu te bobice najjače i najveće pokriju cijelu ploštinu; ispod linije na strani pojavljuju se rjegje i pojedince. Po glavi izrastu te bobice u dva reda počev od škrga do preko očiju, nanižu se kao diadem oko nosnica i pokriju djelomice čelo i stražnji dio glave. Osim toga ih ima toliko po glavnim trakama kičmenih i repnih peraja, da im prednji dio izgleda sa strane kao da je zupčast. Čak i srednje trake kaudala pokriju se bobicama, nalik na mak. Poslije mrijestenja spadnu te bobice, a na njihovom mjestu ostanu udubene brazgotine (Heckel-Kner, 177).

U Glasniku zem. muzeja 1902., tabla naslikana je plotica, na kojoj se jasno vidi taj osip po koži. Medić navagja ova hrvatsko-srpska i njemačka imena: platnica, platica, plotvica, plotica, plodica, efika, merdžan riba, odica, pa Eferl Esling wilder Karpfen i Frauennärfling.

27. Klen.

Squalius dobula Heckel, das Altel[2]).

Od ove ribe ima mnogo vrsti po cijeloj Evropi, Aziji i sjevernoj Americi, da se teško dadu opredijeliti. Tipična forma te ribe jest klen, kojeg ima u Dolini u Savi,

[1]) Heckel-Kner, 175., sl. 94. — Kišpatić, 313.: pločica ili plotica.

[2]) Heckel-Kner, 180. i d., sl. 99. — Kišpatić, 313.: Klen.

Maturi i Vrbasu, a u gjolove dolazi samo za vrijeme poplava. Ljeti i zimi drži se najradije obala, na brzicama sa pjeskovitim tlom, za to ga i ima najviše u Vrbasu. Hrani se većinom sitnom ribom, miševima, žabama i kukcima. Mnogi ga stanovnici ne rado jedu, jer jede miševe, a drugi ga opet vole i radije kupuju nego škobolja, jer je masniji, a nema ni toliko dlaka. Ovo je u opće najveća i najdeblja bijovica, jer ni zimi ne mrša, pošto se vječito kreće i traži hranu, samo kad je veoma studeno, krije se pod brine.

O mrijestenju klena nijesam mogao ništa pobliže doznati od tamošnjih ribara; Heckel-Kner vele, da im mrijestenje pada u mjesec juni i traje 4 tjedna, prema tomu se kod nas mrijesti po svoj prilici već u aprilu i maju, pa se samo za to vrijeme skuplja u jata.

Kako mi moji ribari rekoše, naraste klen u našim vodama do 3 *kg* težine, po Mediću naprotiv samo do 1 *kg*.

U Dolini ga hvataju virnjašem, čižnjakom, trbokom i bubnjevima.

28. Škobalj ili podust.

Chondrostoma nasus Agas., der Näsling[1]).

Kišpatić nabraja ova imena: podust, skobalj, škobalj, ugljevka, kalugjerka, morunaš, condra, šljivar i rijač, dok je u Medićevoj radnji ne manje od 40 narodnih naziva za škobalja (Nastavni vjesnik VIII 463). Ovom velikom broju dodao je kasnije još 7 novih naziva (Glasnik zem. muzeja 1902, 119). Neću da nabrajam sva ta imena, već samo spominjem „škobalj“ i „podust“, jer se samo ova dva imena čuju u Dolini. Običnije je „škobalj“ na našoj strani, dok se „podust“ više čuje na slavonskoj strani. Škobalj živi u Savi, osobito u Vrbasu, dok se u Maturi rjegje nalazi. Sa poplavom izlazi na suho, ali ne zaostaje nikad iza vode u gjolovima. On najvoli čistu bistru vodu sa pjeskovitim dnom (kumsal), živi u jatima i naraste od 20—60 *cm* duljine i $^1/_2$—2 *kg* težine, ali obični komadi su od prilike do $^1/_2$ *kg* teški. On se seli kao i klen, pliva brzo i vrlo je plašljiv; za to ugine brzo kad ga uhvate. Skobalj se mrijesti u martu, a za nepovoljna vremena u aprilu. Kad nema bolje hrane, jede čak i sitni pijesak.

Meso mu se poradi mnogih dlaka osobito ne cijeni. Ako ga donesu sa drugim bijovicama na pazar, prodavaju ga pod istu cijenu, inače je jeftiniji. Peku ga na ražnju ili u kajmaku, a osim toga ga i suše.

Hvataju ga skoro u sve mreže: plavarica, trbok, virnjaš, čižnjak, krilaš i t. d.

29. *Alausa vulgaris* Val., der Häring[2]).

Medić tu ribu nazivlje haringa (Kišpatić: skumrija, kubla, čepa, sardun) bez pobliže oznake mjesta i veli, da je ta riba vrlo rijetka i da je on sam nikad vidio nije. Po Heckel-Kneru uhvaćeno je pojedinih komada u Dunavu blizu Pešte, a Pančić tvrdi naprotiv, da haringe nijesu došle dalje od Biograda i Zemuna. Nije megjutim isključeno, da je pojedina ovakova riba i u Savu zalutala, zbog čega ju i napominjem, prem u Dolini o njoj ništa pobliže ne znaju.

---

[1]) Heckel-Kner, 217., sl. 123. — Ime škobalj čuje se i u Podrinju i u Skadarskom jezeru.

[2]) Heckel-Kner, 228., sl. 133.

30. Mladica.

Salmo hucho Lin., der Hauch[1]).

Kišpatić mladici veli „glavatica“, što je pogrješno, jer se pod imenom glavatica razumijeva *Salar genivittatus*. Ta riba pripada čitavom dunavskom području, pa se prema tome takogjer nalazi u Savi, a još češće u njenim bosanskim pritocima; još više, ona kroz čitavu godinu prebiva dapače i u dosta malenim rijekama daleko dolje u nutarnjosti Bosne, pa dopire sve do vodomegje Jadranskoga i Crnoga mora. U okolici Doline živi ne samo u Savi već i u Vrbasu; a u Maturu i gjolove ulazi tek za poplava i vraća se ujedno s vodom natrag u Savu. Mladica se najradije drži dubine, pjeskovita dna, u blizini klada ili pod žilama, gdje se sakriva od ribara. Po noći izlazi na prudove i hvata sitnu ribu. U opće je mladica jedna od najproždrljivijih grabilica. Skače takogjer i za leticom. Pliva veoma brzo, pa ju za to teško hvataju. Žive po dvije zajedno, samo kad se mrijeste, skupi se i po 5—6 komada. Moji mi ribari iz Doline rekoše, da se mladica mrijesti u decembru i januaru, a kad je vrijeme povoljno, onda i u novembru, u koje vrijeme ju najuspješnije hvataju. Drugi jedan ribar po imenu Musa, reče mi, da je mladica svoje mrijestenje u 9. hefti po Božiću već davno dovršila; pa prema tomu zaključuje, da se mrijesti oko Božića. Tom prilikom traži pjeskovita mjesta, gdje si repom iskopa jamu, u koju položi jaja. Tada je tako zanijeta, da ne čuje i ne vidi, kad se preko nje na površini čamcem prolazi i ostane na istom mjestu (Heckel).

Čudnovato, da Heckel-Kner tvrde, da se mladica mrijesti u aprilu i maju; ali nâvodi mojih ribara čine mi se ipak vjerodostojniji tim više, što se svi lososi mrijeste u spomenutim mjesecima: novembru, decembru i januaru. Veoma se rijetko izmrijesti na poplavljenim livadama.

Mladica u nas naraste do 1 metar dužine i 12 *kg* težine, obični komadi budu nešto oko 3 *kg* teški. U mladice je meso bijelo i tečno, nema dlaka, pa je za to vrlo tražena riba na pazaru i prodaje se skuplje od drugih vrsta.

Hvata se plavaricom, virnjašem i čižnjakom, rjegje trbokom; zgodimice ide i na udicu, osobito ako su nataknute sitnije ribice kao crljenperka i kladnjača. Panto Plotan mi reče, da se već bavi 17 godina ribarenjem, a da nije još ni jedan put uhvatio mladicu krilašem. Ako naime udari na konce na virnjašu, podigne šibu i lila njome. U Vrbasu je i harpuniraju i to onda, kad mirno u dubini leži.

31. Štuka.

Esox lucius Lin., der Hecht[2]).

Ova je riba po svoj Evropi poznata i odomaćena; nalazi se i u našim vodama i to u Savi, Maturi, Vrbasu i običnim gjolovima. Ljeti najvoli počivati pod lopočom i u šašu, zimi potraži dublja mjesta. Kada voda počne izlijevati po suhu, onda štuka ko pomamna skače do 2 metra pred vodu, kao da se poplavi veseli. I naši ribari znaju, da je štuka najproždrljivija riba i da pozdere sve što god nagje. Često se dogodi, da i čovjeka kad pliva u ruku ugrize. Sve što pojede tako brzo probavi, da se za nekoliko minuta sve u želudcu iz temelja promijeni. Kadikad naraste u našim krajevima od 6—12 oka (8—15 *kg*); najobičniji komadi su $^1/_2$—3 *kg* teški. Pliva brzo.

[1]) Heckel-Kner, 277., sl. 154. — Kišpatić, 248.

[2]) Heckel-Kner, 288., sl. 157. — Kišpatić, 260.: štuka.

Mrijesti se za pogodna vremena već početkom februara, pa do sredine marta. Ženka svoja jaja najradije odlaže na mlječike i druge tvrde biline blizu dna.

Štuku hvataju pomoću svih alata: klapac, čižnjak, vrška, bubnjevi, virnjaš i prutac. Djeca ju hvataju najlakše zamkom. U mutnoj vodi, osobito kada dolazi, može se štuka lahko uhvatiti i pregrnjačem, ali najbrže i najlakše ju možeš uhvatiti bacalima. Kad se štuka približi mreži, onda oprezno gleda gore, osobito kod virnjaša, jer se boji ribara. Meso u štuke je dosta ukusno, pa ipak je to najjeftinija riba na pazaru u Bos. Gradiški; a bogatiji ljudi je nikako ni ne traže, jer joj je meso dosta dlakavo.

Muslimani i židovi ne jedu mnogo štuke, jer se navodno u njezinoj glavi nalazi kost u obliku krsta, pa za to svaki put ribi glavu odsijeku. Radi toga što niko štuku ne kupuje, troše je samo domaći, te je ljeti na suncu ili na dimu suše, da imaju smoka za zimu. Sušene se ribe kuhaju u grahu ili kupusu.

I kao lijek se štuka često upotrebljava. Ako se kogod ubije, onda se svježa štuka razreže, posoli krupnom soli i na uboj previje.

32. Piškor ili čikov.

Cobitis fossilis Lin., der Schlammbeißer[1]).

Ime piškor dolazi od njemačkog imena Pisker, Peitzger, Pitzger, Bissgurn oder Pissgurn, a čikov od magyarskog csik. Većinom živi u gjolovima i u jarcima; ali i u Savi, Maturi i Vrbaškim adama. Pošto se rado ljeti i zimi u mulj zaruje, nagjeli su mu Nijemci ime „Schlammbeißer“. Samo noću i to na kratko vrijeme ostavlja svoje skrovište, da traži hrane ili takogjer i za vrijeme mrijestenja, kada svoju smegjo-žutu ikru raštrkano baca po vodenom bilju ili za poplava po livadama, inače u mulju.

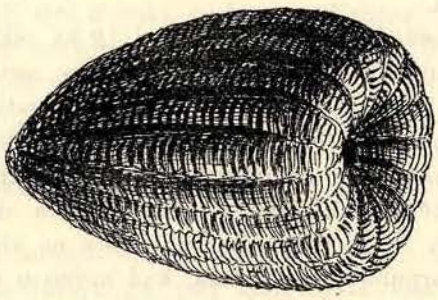

Košara za hvatanje čikova u Dolini.

Meso je ukusno, ali žilavo i zaudara na mulj; osobito, ako se valjano ne pripravi. Da svoj neugodni miris izgube, poliju ih žive vrelom vodom, da im s kože spadne bala. Osobito je izvrsna njihova čorba.

U jednoj bari „Buboljak“ blizu Laminaca ima čikova u tolikoj množini, osobito nakon poplava, da ih se more na dan uhvatiti do 50 oka. Po danu ga hvataju i prostom rukom i to tako, da ga jednostavno obuhvate srednjim prstom, što megjutim nije tako lahko, jer je veoma sluzav i lahko sklizne iz ruke. Kad se uhvati rukom, onda pišti. Inače ga hvataju posebnim (u tu svrhu napravljenim košarama [isp. gornju sliku]), nadalje gustim čižnjakom i bubnjem.

O njegovu mrijestenju nijesam mogao ništa pobliže doznati, jer su me moji ribari uvjeravali, da su u svako doba godine našli u čikovu ikre ali najviše oko Gjurgjeva,

[1]) Heckel-Kner, 301., sl. 162. — Kišpatić, 320.

u koje vrijeme po svoj prilici i njegovo mrijestenje pada. Heckel-Kner vele, da čikov u proljeće svoje skrovište ostavlja i mrijesti se. Veoma se rasplogjuje i žilave je naravi, pošto imade malene otvore na škrgama, pa može dulje vremena živjeti na suhu ili na vlažnoj mahovini. Za čikova vele, da zna proricati vremena, jer kad se sprema oluja, onda čikov izagje 24 sata prije toga na površinu vode, pa svojim živahnim kretnjama vodu muti.

33. *Cobitis barbatula* Lin., die Bartgrundel[1]).

Heckel-Kner spominju, da ove ribe ima i u Savi; ali meni nije uspjelo, da je u Dolini pronagjem. I Medić, koji je sigurno najbolji poznavalac savskih riba, nije ju našao u Savi, valjda zbog toga, što se tamošnji ribari ne služe gustim mrežama.

34. Ljezbaba ili lizbaba.

Cobitis taenia Lin., der Steinbeißer[2]).

Ljezbaba naraste od 8—10 *cm*, a živi u Savi, Vrbasu, Maturi i okolišnim gjolovima, u kojima nakon poplave zaostaje. Nije nikako plašljiva, pa se može rukom do nje doći; ali onda je na jedan put nestane u mulju.

Meso joj je nježno, ali se ne cijeni; obično ga peku na ražnju.

U Dolini ga nazivlju ljezbaba ili lizbaba, a Kišpatić je naveo ova imena: badelj, govedar, legbaba, poleguša, mrenica, brka, puza i piesak; Medić: legbaba, lezibaba, lezbaba, lizababa, čigica (Kostajnica), babliga (Dubica), igličar (Lovska).

35. Som.

Silurus glanis Lin., der Wels, der Scheiden[3]).

U Dolini su uhvatili prilično velikih komada somova. Tako je Panto Plotan pred nekoliko godina uhvatio virnjašem soma od 54 oke. Ali je bilo još većih komada u Savi (80 oka = ca 100 *kg*), a jedan put su brodski ribari na ušću Mature u Savu, na suprot groblja u Orubici uhvatili komad od 200 *kg* težine.

Kod nas žive somovi radije u rijekama, nego li u gjolovima; a zimi se u jatima zavuku na mirnija dublja mjesta sa muljastim dnom, gdje iza klada na svoj plijen vrebaju. Pri tome mu mnogo pomaže boja njegove kože, jer se slabo razlikuje od samoga mulja, pa i brkovi, kojima igra da namami sitnu ribu, koju onda proguta. Stotine i stotine malih kolčića približe se somu, te se igraju njegovim brkovima; on tu zgodu upotrijebi i jednu za drugom proždre. Dragi su mu i čikovi; a ako nema riba, zadovolji se i žabama, rakovima, vodenim pticama, u opće svim što u vodi živi ili što na vodi pliva. Tako n. pr. pograbi i patku, pa čak i gusku, kad uz obalu pase.

U nuždi ne štedi on ni vlastita ploda, o čem su se ribari u barci uvjeriti mogli, jer somu često puta u barci usljed zapare pozli, pa riga, te se u bljuvotini nagje i sitnih somića. Po Heckel-Kneru našli su kod Požuna u želucu jednog starog soma ostatke jednog dječaka. Zaista se i Dolinci boje soma, osobito kad se kupaju. Som sakrije svoje oči, pa misli, da ga niko ne vidi. U takovom položaju možeš ga i rukom taknuti, a on se maknuti neće; za to ga i često ostvama biju ili čižnjakom hvataju. Prije oluje digne se na površinu, pa mu za to vele, da proriče vrijeme

[1]) Heckel-Kner, 301., sl. 162. — Kišpatić, 322.: tivuška, zminka, vijun, brkica, a kadšto i pijesak.

[2]) Heckel-Kner, 303., sl. 163: „lisibaba“ u Dalmaciji. — Kišpatić, 323.

[3]) Heckel-Kner, 308., sl. 165. sum (poljski), somm (romaski), som (slovenski). — Kišpatić, 214.

(Heckel). Kada mrijesti — kod nas u maju do sredine juna — približi se obali, pa kad voda poplavi izlazi i on vodom na suho, traži šumom obrasla mjesta, da tamo pod krš, šuplje panjeve i granje, što pliva, odloži ikru i to najradije noću, kad kiša pada. Samo ne smije sijevati ni grmiti, jer se toga som tada veoma boji, pa može u plitkoj vodi, kako mi Plotan reče, i poginuti od straha. Kad se je som izmrijestio, onda neko vrijeme čuva svoja jaja, kojom prilikom se više njih sastane, pa se pod granjem na površini vode naganjaju.

Som je veliko blago za narod u Dolini, jer se njime hrane i dobro ga prodavaju, a priregjuju ga na različite načine: u čorbi sa sirćetom i lukom, sa kajmakom s maslom pečen pod pokljukom i na ražnju. Somovi se i suše. Ako je stariji, izrežu ga na oveće duguljaste komade, dobro nasole, sirćetom zaliju ili bijelim lukom natru, pa objese nad ognjištem. Ovako sušeno meso kuhaju zimi s grahom ili kupusom, ili ga peku na žeri.

Ljeti zaudara jako na mulj u močvarama i za to ga prvo metnu u vruću vodu, da izgubi svoju balu i smrad od blata, pa ga tek onda gotove.

Som se dade vrlo lahko uhvatiti, jer noću okolo luta za hranom: hvataju ga sa svim alatima (plavaricom, virnjašem, trbokom, čižnjakom, bubnjevima, klapcem strugom, kao meka nataknu se sitne bijovice) osim vrške, jer od nje kao da som bježi.

Kad se som približi virnjašu, udari svojom njuškom o obruč, a vješti ribar ne će odmah mrežu dignuti, već očekati, dok mu njegov signal ne kaže, da je riba u mreži. Za vremena letice (Eintagsfliege) može se lahko uhvatiti i vlakom na pačiju nogu, jer som hvata leticu. Veoma je zanimiv lov soma tuliganima (versenkte Hohlbäume) i bučalom, o čem je već govoreno.

Som mnogo dulje živi u barci, nego li n. pr. šaran, koji se baca i izrazbija, dok som mirno leži. Najdulje živi, ako ga zajulare konopcem, koji se provuče kroz usta i na škrge, samo valja kod toga dobro paziti, da se ne ozlijede crveni listići jer su sve ribe na tom mjestu veoma osjetljive.

Da bi som dulje živio kad se razašilje, meću mu ribari koprive u uha, ili ga opoje zemičkom, zamočenom u rakiju.

Narod smatra soma za prototip gluposti i veli, da i veslo sisa, te je postala izreka: „nismo ni mi veslo sisali".

U narodu vele, da je som rekao štuki: „da ja imam oči k'o ti, vidio bih ribara, kad se iz kuće pomoli".

36. Kalamut, mlič ili mljeva.

Lota vulgaris Cuv., die Aalrutte[1]).

Od svih riba iz familije tovara (Schellfische) jedini je kalamut, koji živi u slatkim vodama i kojega takogjer i Dolinci poznavaju. Živi isključivo u tekućicama, u Savi, Vrbasu i Maturi, ne zaostaje nikad nakon poplave u okolišnim gjolovima i naraste do $^1/_2$ *m* duljine i 2 *kg* težine. Kalamut prebiva većinom u dubini i pod brinama i šupljim kladama, samo kadikad noću i kad se mrijesti, traži plića mjesta. Samo zimi decembra i januara, kada se takogjer mrijesti, živi u jatima i u to ga vrijeme najviše hvataju. U ljetu naprotiv ne zaluta ova riba nikad u mrežu, tako da se je najiskusniji ribar Gornje Doline Jozo Tutić sasvijem začudio, kad je u junu prošle go-

[1]) Heckel-Kner, 312., sl. 166. — Kišpatić, 215.

dine našao u svom krilašu jednog kalamuta. Odmah mi ga je drage volje odstupio za moju zbirku. Ikra kalamuta sitnija je, nego u ostalih riba. Hrani se svakim ribama, osobito kostrešom i žabama, na koje vreba kao i som. Uopće spada on u naše najveće grabilice, koje ne će prišteditи ni vlastite ikre i ploda.

Hvataju ga većinom krilašima i prestorom, na brzicama i vrškom, rjegje udicom i to samo zimi i kad je nataknuta mrtva bijovica [1]).

Meso kalamuta je ukusno i samo maturski komadi malo zaudaraju na blato. Izvrsna je njihova džigerica; a i veća je, nego li u ostalih riba. Opažao sam, da mnogi ribari, dok još kalamut živi, šibama udaraju po trbuhu da džigerica još više otekne. I drugi dijelovi mogu se korisno upotrijebiti, kako Heckel-Kner vele. Tako se na pr. u medicinske svrhe uzima već od davnina njegova mast pod imenom liquor hepaticus Mustelae fluviatilis. Gospodin Borjanović iz Sarajeva pripovijedao mi je, da narod u Josifovu kod Turske Kanjiže (Banat) liječi sljepoću džigericom kalamuta ili manića, koju previje na oči.

Ova se riba ne suši, jer brzo izgubi sok iz mesa i postane bez ukusa. Makar što je meso kalamuta ukusno ne prodaje se na pazaru u Bos. Gradiški skuplje od štuke, i samo najveći komadi dostignu cijenu soma.

Nijedna riba u nas nema toliko narodnih naziva kao kalamut. Medić spominje ova imena koja je sakupio po Hrvatskoj i Slavoniji: mànjôv, džigernjača, kucić, kucin, malić, manić, manjak, manjić, menko, meneh, menek, meng, menjak, menjk, menjko, menka, menko, mijalac, ming, mleč, mlič, mlić, mlječ, mljević, mljić, mnić, nić, nič, pregorela, puzija (Srbija) onić i t. d.

37. Jegulja.

Anguilla fluviatilis Agas., gemeiner oder Flußaal [2]).

Svoje ime dobila je jegulja po talijanskom anguilla, inguilla. Geografski je jegulja rasprostranjena po čitavoj Evropi; a samo u dunavskom području pojavljuje se pojedince i kao da je zalutala. I Medić veli, da se samo pojedince pojavljuju u Dunavu i Savi, a da ih se godine 1895. uhvatilo više nego ikad. Za moga boravka čuo sam za ime jegulju, ali vidio nisam ni jedan komad. Kasnije istom poslali su mi iz Doline jednu drugu ribu pod imenom jegulje. To bijaše Petromyzon fluviatilis ili kako Medić veli „sedmorupica". Ako i ima u Dolini pravih jegulja, to su izvanredno rijetki slučajevi, jer mi svi moji ribari kasnije pokazahu sedmorupicu pod imenom jegulje, i najiskusniji kao na pr. Panto Plotan ne pozna druge jegulje, osim te.

Dugo se je tvrdilo, da jegulje u opće nema u dunavskom području; nu ta tvrdnja nije opravdana. Bilo je godina, kad se je ova riba često vigjala i hvatala, ali je taj broj tako malen, da nije nikada bio od bog zna kakove gospodarstvene vrijednosti. Dapače se je decenijama ispuštala krupna i sitna jegulja kao sjeme u gornjem toku Dunava. Jegulje su ovdje dobro uspijevale, pa su ih i hvatali na tim mjestima, gdje su ih pustili, a i niže dolje. Ali što je glavno, nije se nikada moglo zapaziti, da je podmladak jegulja (Aalbrut) dolazio uz Dunavo, a time je dakako isključen svaki eksperimenat udomaćenja jegulje u ovom području. Glavni je uzrok tome jedino Crno more. Poznato je da se jegulja mrijesti u velikim morskim dubinama i to pod

[1]) U Brodu na Savi nataknu ribari i ljezbabu (Medić, Rad CXXVI., 148.)

[2]) Heckel-Kner, 319., sl. 167. — Kišpatić, 345.

ova tri uvjeta: 1. najmanje 1000 *m* dubine, 2. da voda ima najmanje 35·2‰ sadržine soli, 3. da voda ima u dubini temperaturu bar od 7° C. Crno more nema svih tih uvjeta. Dubina ima doduše od preko 1000 *m*, a i temperatura iznaša oko 9° C. Jedino manjka ovom moru potrebita količina soli, pošto ovdje ima samo 22‰. Ima još i jedan drugi važan razlog. Ruski naučenjak Androussow dokazao je još prije, da ovo more sadržava u dubini od 137 *m* sumporovodika (Schwefelwasserstoff); i što se dublje ide, raste njegova količina sve više i u tolikoj množini, da riba u donjim slojevima ne može nikako živiti. Ovo sakupljanje sumporovodika ima svoj izvor u tome, što slatke i slane vode u ovoj velikoj kotlini (Becken) ne stoje u pravom razmjeru, jer velike rijeke dovode doduše ovamo mnogo slatke vode, dok kroz uski otvor Bospora samo malo ugje morske vode. Pošto je posljednja teža od slatke vode, ona se taloži na dnu. U ovom teškom donjem sloju nema dovoljne izmjene kisika (Sauerstoff), što je potrebito za život životinja. Uslijed vječitog nedovoljnog procesa rastvaranja, sakupljaju se dakle ovdje sumporne bakterije i sumporovodik, ali prestaje tu svaki animalni život. Dokle god ovako stanje potraje, isključen je svaki pokušaj udomaćenja jegulje u dunavskom području, jer se ne može prirodnim putem razplogjivati i umnožavati.

Posljednjih 20 godina opažalo se je, da ima jegulje i u donjem području Dunava; zatim u Dnjepru i drugim pritocima Crnog mora. S početka se je mislilo, da ove jegulje potječu od onih, što su puštane u gornjem Dunavu; ali to ne stoji, jer se zna, da su jegulje hvatane u donjem području već prije 40 godina i dapače i u XVII. stoljeću. Kako smo gore vidili, teško da se jegulje mrijeste ma igdje u Crnom moru, (bar bi se moralo naći i larvi; a osim toga bi se moralo mnogo više jegulja nalaziti u pritocima Crnoga mora), te se po svoj prilici ovdje radi o jeguljama, koje su ovamo zalutale iz Sredozemnoga mora. Jegulje ima u Maloj Aziji, Grčkoj i dapače u Marmorskom moru, a u novije doba izvagja turska mnogo jegulje u Njemačku. Sredozemno more rastavlja od Crnoga mora Marmorsko more i Bospor. Ovaj kratki razmak nije smetao, te jegulje zalutaju na svojem putovanju i kroz ovo tijesno i u Crno more, dakako ne u velikim množinama (što već samo tijesno to ne dopušta); a na drugom mjestu je uzrok i sumporovodik, što se taloži u Crnom moru; jer jegulja, koja putuje u moru pelagički[1]), potražuje prekonoć morske dubine. A i nepovoljne struje i druge smetnje doprinose mnogo tome. Dakle samo manje množine jegulja zagju u Dardanele; a moguće da se još i mnogo umanje u Crnom moru tako, da se skoro izgube u ogromnom riječnom području[2]).

38. *Acipenser glaber* Heckel, der Glattdick[3]).

Medić napominje tu ribu pod imenom „sim“ iz hrvatsko-slavonskih voda, bez pobliže oznake nalazišta, a po Kišpatiću ima je u Savi i Dravi, te naraste do 2 metra i bude teška do 30 *kg*, ali čini se kao da je to posvuda dosta rijetka riba. U Dolini nijesam mogao ništa pobliže o njoj doznati, a i tamošnji ribari nijesu čuli nikad za ime sim.

---

[1]) Pelagički je izraz zoološki za sve one životinje, koje plivajući morem, obitavaju samo najviše vodene (morske) slojeve.

[2]) Dr. E. Walter, der Flußaal.

[3]) Heckel-Kner, 332., sl. 169. — Kišpatić, 372.

39. Čiga.

Acipenser ruthenus Lin., der Sterlet[1]).

Dolinski ribari vele toj ribi „čiga“, a Medić i Kišpatić kečiga[2]). Nalazi se u Savi i donjem Vrbasu, a za poplava ne izlazi nikad na suho. Najobičniji komadi narastu od $^1/_2$—3 *kg* težine. Čige prebivaju većinom u dubinama i samo kad je toplije, izlaze na plića mjesta. Hvataju je plavaricama i čižnjacima i to na način, kako je gore više opisan, nadalje kecom, te je osobito uspješan lov zimi, kad se ovom mrežom nabasa na njihovo cvalo. Sasvijem rijetko hvataju čigu trbokom i bubnjevima.

U narodu vrijedi ova riba kao prva, pa je na pazaru u Bos. Gradišci plaćaju najskuplje.

Po Heckelu je čiga jedna od najrasprostranjenijih vrsta, kojoj je glavno sjedište Crnomore; ali češće zalazi u rijeke nego li druge vrste i dulje prebiva u njima. Već je Marsilije skoro sasvim tačno odredio doba njihovog mrijestenja, koje po izjavi najiskusnijih magjarskih ribara pada mjeseca maja i juna. Čiga voli mekano dno, jerbo se osim crvića i ikre još i muljem hrani. Meso i ikra = àjvâr (χάυιαρ) cijeni se više nego od svih drugih vrsti, a od njezinoga mjehura pravi se najfinija vrsta ljepica (ichthyocolla Hausenblase) (Heckel-Kner, 339.).

40. *Acipenser stellatus* Pal., Scherg, die Donauforelle[3]).

Medić („Rad“ CXXVI 95) spominje tu ribu iz Save pod imenom „pastrma“ i veli, da su je uhvatili kod ušća Kolumbare izmegju mjesta Oraha i Tamlova. Heckel-Kner piše, da se ta riba već u martu u velikim jatima seli u rijeke. U Dunavu se mrijesti mjeseca maja i juna, većina njih se onda vraća natrag u more, ali ih u Dunavu ipak hvataju kroz čitavu godinu. I ova se riba hrani crvima, ikrom i masnim muljem. Rijetko kada izlazi dalje od Komorana, ali za to ide uz Dunav u Dravu pa u Tisu sve do Tokaja. (Heckel-Kner 345).

Dolinski ribari ne poznaju tu ribu, pa po svoj prilici, da ovamo i ne zalazi.

41. Tuk.

Acipenser schypa Güldenst., der Dick[4]).

Po Heckel-Kneru je domovina ove ribe Crno i Azovsko more, iz kojeg tuk ulazi u Dunav i njegove pritoke. Obično dolazi do Komorana, a zaluta veoma rijetko u Austriju; pa ni u Ugarskoj ga ne hvataju često i onda nije više od 20, a ni manje od 12 kila težak. O načinu života tuka nije ništa pobliže poznato, pa se valjda neće u mnogom razlikovati od slijedeće vrste. Heckel spominje ova provincijalna imena: Tück, Blaudick, Stacheldick; magjarski: tok.

Dok sam u Dolini boravio, čuo sam od Plotana za ime tuk, koji po njegovom opisu mora da bude jedna vrst Acipensera. Kad sam na to dao Heckel-Knerovo djelo, da u njem nagje tuka, pokazao mi je odmah Acipenser schypa kao tuka. Dodao je doduše da je ta riba veoma rijetka u našim vodama. Ime tuk identično je sa gore spomenutim nazivima i prema tome je vjerojatno, da ova riba i zaista tako daleko zaluta.

[1]) Heckel-Kner, 337., sl. 172.

[2]) Po Kišpatiću je čiga Accipenser Gmelini.

[3]) Heckel-Kner, 343., sl. 178.

[4]) Heckel-Kner, 316., sl. 181. — Kišpatić, 372.: jesetra, tok.

Medić („Rad", CXXVI., 104.) veli, da nije vidio ni jedan komad u hrvatsko-slavonskim vodama. Moguće, da se je moj ribar prevario i tuka zamijenio sa *Acipenser Güldenstädttii* Brandt (Wachsdick). O istinitosti njegovih navoda uvjeriću se tek onda, kada ću uhvatiti pravog „tuka" u Dolini.

42. *Acipenser Güldenstädtii* Brandt, der Wachsdick[1]).

Bos.-herceg. muzej ima u svojoj zbirci jedan primjerak te ribe iz Save. Po Mediću zove se u narodu čičkavi jesetar i džebaš. Ova riba naraste od 3—4 *m* dužine i 75—80 *kg* težine. Od svih vrsta, ova je riba geografski najrasprostranjenija, u Dunavu prebiva kroz čitavu godinu, zalazi u sve njegove veće pritoke, pa čak u Dravu i u Vag, ali samo Dunavom uzlazi do Požuna, vrlo rijetko do Beča ili čak dalje uz vodu. Hrani se crvima, masnim muljem i t. d., mrijesti se u Dunavu mjeseca maja i juna i živi navodno 15—20 godina. Najviše ga cijene radi mesa, ikre (ajvara) i mjehura, te zbog toga spada megju prve vrste svojeg roda. Pallas navodi, da se četvrtina kavijara i ljepila, što u trgovinu dolazi, od ove ribe dobiva, koja je u Rusiji poznata pod imenom osséter (Heckel-Kner, 352.).

Isti autor navagja ova imena Wax-Tück, Esther (Jesestra) po Marsigliu; magj. tok.

Kako već gore spomenuh, biće da se Dolinsko ime „tuk" ima odnositi na ovu vrst tim više što i naš muzej takav jedan primjerak iz Save imade.

43. **Moruna.**

Acipenser huso Lin., der Hausen[2]).

Naši dolinski ribari poznaju tu ribu pod imenom morune, koju i Medić spominje. Nu pošto se ova riba u Dolini vrlo rijetko pojavljuje, ne mogoše mi moji ribari ništa pobližega o njoj da reknu. Heckel-Kner piše ovako: Od svih slatkovodnih riba bude moruna najveća i najteža; naraste 5—6 *m* dužine i 1000 *kg* težine. God. 1769. uhvatiše (po Pallasu) u Kaspijskom moru ženku, koja je bila 1400 *kg* teška, a sama ikra (ajvar) težila je 400 *kg* Komad od 2 *m* dužine, bude obično 50 *kg* težak.

Moruna je riba selica, ali se uvijek seli ranije od ostalih vrsta; to biva početkom proljeća, kada moruna u velikim jatima navaljuje spram ušća rijeka, pa često naigje na ledene sante, koji je izrane pa joj kadkad i rilo otkinu. Po navodu pouzdanih magjarskih ribara penje se moruna uz vodu Dunavom od početka marta do konca maja; a drugi put od augusta do decembra, a da se pri tom ne mrijesti.

Sigurno je, da se mlade morune do 10 *kg* težine nikad ne hvataju u Dunavu, a komadi od 35 *kg* spadaju već megju rijetkosti. Tamo gdje ih ima puno, zalaze morune u tolikim jatima, da se njihov dolazak po valovima opaža; pa onda one čitave gragje provale u Volgi n. pr. kako veli Pallas, morali su takova jata protjerati topovima. U Srbiji kod Kladova zovu se ta mjesta „Garde". Ljeti pliva na površini vode uzdignute glave, ili se zavali lijeno na dno, pa rilom po mulju rovi, ili se pako prepušta struji da je nosi, kao da spava. Moruna je doduše vrlo snažna, te svojim repom može da i čovjeka izvali iz čamca. No ipak je pored svega toga veoma plašiva, te i od sitne ribe bježi. Odatle je i nastala njemačka poslovica: „Das Stierl jagt den Hausen" što će reći da maleni velike gonjaju.

---

[1]) Heckel-Kner 349., sl. 184. — Kišpatić, 372.: kašikar, koster.

[2]) Heckel-Kner 365., sl. 197. — Kišpatić, 370.: moruna, morun, mužjak se zove šipar.

Kad morunu izvuku iz vode, onda zagrahće i brzo obnemogne. Vrlo je proždrljiva, hrani se većinom masnim muljem; ali se je često u njezinom želucu našlo šaša, vodenih ptica i. t. d. Meso, kavijar i mjehur manje cijene od ostalih jesetra, ali množinom svojih produkata nadmašuje sve ostale ribe.

Domovina morune jest Crno i Azovsko more; iz Crnoga mora zalazi u sve veće rijeke pa kroz Dunav u njegove pritoke Moriš, Ollu i Tisu. Rijetko kada zaluta u Sredozemno i Jadransko more.

Po Heckel-Kneru su njezina provincijalna imena ova: Hausen (sedmogradski-saksonski); Viza (magjarski) i morum (romanski).

U blizini Doline uhvatili su pred mnogo godina velikom savskom mrežom morunu, koja je bila teška 113 *kg*

43. *Petronyzan fluviatilis* Lin., das Neunauge, die Priecke.

Kako već prije rekoh nazivlju dolinski ribari ovu ribu jeguljom i navodno je vrlo rijetka u Savi, zbog čega sam o njoj mogao samo to doznati, da rado prebiva oko potonulih šupljih klada. Heckel-Kner piše, da ova riba živi u jezerima, rijekama i potocima u nizini, kao i u močvarastim i muljastim vodama, ali svuda je vrlo rijetka. Hrani se crvima, kukcima i sitnom ribicom; katkada isiše meso i krv drugim životinjama, pa napada čak i velike ribe, nabuši ih pa ih pomalo jede. U proljeće izlazi iz jezera u rijeke; mrijesti se marta i aprila, ali se previše ne rasplogjuje, makar i ima mnogo jaja, jer ima mnogo dušmana. Raste polagano; žilava je života tako, da se već rasporena još prisiše i nekoliko sata živi. Hvataju ovu ribu poradi ukusna mesa i to većinom od decembra do Uskrsa pomoću mreža, bubnjeva i udica.

Ova je riba raširena po svoj Evropi nu najmanje na jugu (Heckel-Kner 379).

Medić „Rad“ CXXVI. navagja je pod imenom „sedmorupa“ iz Save.

*

Pripravljanje ribe.

„Ko ribu lovi, hoće da ribu i jede“, veli jedna njemačka poslovica. Nema naroda na svijetu, koji se hrani sirovom ribom[1]), nego je priredi i pripravlja vatrom na različite načine, samo da bude ukusnija i slagja. Zanimiv je megjutim i postupak bez vatre, pa se isto tako poluči, da jelo bude ukusno i da prija. Tako meću narodi južnoruskih stepa meso pod sedlo svojih konja i jašu neko vrijeme na njemu. Konjskom toplinom, pa jačim i slabijim pritiskom odozgo i udarcima kod jahanja nastane neka vrst vrijenja u mesu i ono postane mehaničkim uplivom mekše. O Germanima piše jedan pozni grčki književnik, da su suho meso, prije jela uvijek dobro gnječili i tucali. Na ovo i na poznatu priču o Hunima, da su meso pod sedlom nosili primjećuje Trojanović, str. 45., da se jedino može razumjeti, ako je bilo suho, pa da se od trenja i pritiskivanja ukruti. U Siamu i drugim zemljama stuče se riba, da bude kao

[1]) Kao što sam spomenuo u uvodu, u Srbiji jedu prijesnu ribu protiv groznice. Trojanović drži, da su negda Srbi jeli i ostalo meso prijesno, a to da nam nagovještava i sad očuvana psovka za otmičare, jer ih krste: „živoderima“; a isto tako očuvan je svuda u nas i onaj ljubavni izraz prema djetetu, dragoj ili ženi „sad ću te pojesti!“ U Beranima daju djeci od velikog kašlja spolne organe („jajca“) od horoza, i to onako vruća, prijesna, čim ih iz tijela izvade. Medaković priča za Crnogorce da često jedu prijesan loj oko bubrega. U Bosni se vigja vrlo često da ljudi jedu prijesno meso bez soli i bez ikakva drugog začina.

kaša ili tijesto, pa se zakopa u zemlju, da vrije. Time se dobiva neka vrsta riblje paštete ili ribljeg sira, koji se veoma rado jede i — po kojem čitav kraj svoj posebni miris dobiva.

Kad se riba priregjuje pomoću vatre, valja razlikovati dvije hrpe. Prva obuhvata sve načine, kako se priregjuje bez vode (dakle se peče ili prži); a druga s vodom, dakle se kuha.

Prži se i peče opet na različite načine, ponajprije neposredno na vatri. Najjednostavnije je, da se na ugljen baci, pa nakon nekog vremena izvadi iz vatre. Tako se još uvijek u nas radi, makar je taj način priregjivanja ribe dosta neprobitačan i štetan; tanji dijelovi i krajevi na primjer prepeku se previše, pa kadikad i izgore; a iznutra, gdje je meso deblje, ostane sirovo. Često sam vigjao, kako naš svijet u mnogim krajevima ribu peče na ugljenu. Jednostavno joj nožem skinu ljusku, izvade drob (kod sitne ribe to i ne rade), pa ju bace na vatru. Osim ribe peče se i ostalo meso na ugljenu, osobito na teferičima, kad se pastrma kolje za zimu ili uz Kurban Bajram. Ovako ispečeno meso ima najbolji ukus i najslagje je. Usput spominjem, da se u nas još hljeb, krumpir, jaja, tikve, pečurke i jabuke na usijanom ognjišću, u žeri i lugu peku.

Bez svake sumnje su i u prehistoričko doba na ovaj način pekli. Barem se hljeb ovako pekao, što dokazuju mnoge ilovaste ploče, koje po svoj prilici nijesu drugo, već podlogâ za hljeb, kad se nosi na ognjište, kao što je danas lopar. (Krause, na dr. mj.)

„Seljaci u Zucama, istočno od Avale, uzmu ovčiji (a obično svinjski) but, pa ga zaviju debelom hartijom; potom razgrnu već spremljenu vatru i po očišćenu mjestu pospu malo hladna pepela i na njega spuste meso na hartiji. Preko hartije opet pospu hladan pepeo i tek vrh ovoga vrele supraške i žeravice. Po svima varošima ovako se peče usoljena jegulja. Hartiju uvijek uzmu onu plavu sa glave šećera, a jegulju malo pokvase". (Trojanović.)

Pečenje na ražnju udesi se tako, da dotična pečenka ne smije direktno u dodir doći ni sa dimom ni s plamenom, već se ispeče jedino žarkom toplinom od žerave. Vatra se udesi dakle tako spram vjetra, da je dim i plamen uvijek okrenut od mesa; inače bi se vanjski dijelovi mesa prerano ispekli i izgorjeli, a i pečenka bi zaudarala dimom.

Osim pečenja na ugljenu, spada i pečenje na ražnju megju najprimitivnije načine priregjivanja ribe. Ražanj ne služi samo baš za to, da pečenku drži, nego i za to da se ista može lahko i okretati i da se sa svih strana jednako ispeče. Ražanj se drži rukom, kako se to vidi kod mnogih primitivnih naroda, pa i u nas.

U Dolini se riba natakne na ražanj po duljini, ako je velika (i to ostraga, pa kroz tijelo na nos ili škrge van izagje); sitnija riba naniže se jedna povrh druge na ražanj *(slika 87.)*, a da se i ne očiste prije; a ražanj se onda zabode u zemlju. Od većih riba najslagji je na ražnju pripravljen šaran, odebeo i od 1 do $1^1/_2$ kile. Svi stranci, koji zalaze u ove krajeve, hvale osobito ovaj način pečenja ribe. Kad ribari ogladne, zavuku se gdjegod u šumu, nalože vatru i proberu sitnu ribu što nije za pazara (osobito kolčića, crljenperke i t d.), nanižu na ražanj (svaki ribar po jedan ili dva ražnjića) i peku, a to im je osim hljeba i glavna hrana.

Na isti način kao i sitna riba, peče se i drugo meso svuda po našoj domovini. Manji komadići mesa nataknu se na ražanj i ispeku; to, osobito ukusno pečenje zove se u nas „šiš-čevab".

Još je zanimljivije pečenje ribe „u procijepu". To je račvasta grana, čije se obadvije račve rascijepe. Riba se ostruže, opere i po duljini razreže i dobro nasoli. Da se bolje ispihtija, nasjecka se riba i sa vanjske strane i onda u procijep metne pa se

Slika 87. Dolinski ribari peku bijovicu (sitnu ribu) na ražnju za ručak u šumi kraj Mature.

zabode procijep u zemlju do vatre i to malo nagne. Ovako se riba mnogo bolje ispeče, nego kad se jednostavno nerazrezana natakne na ražanj. Nije mi poznato, da li se još gdje u nas u procijepu peče riba. U Dolini se na ovaj način vrlo mnogo riba peče i to opet ponajviše šaran.

Pečenje u tepsiji i pod pokljukom.

Do pred kratko vrijeme, a i dan danas vidi se u većini kuća u Dolini plitkih tepsija, koje su napravljene od ilovače. Tek u novije doba drže imućniji seljani i bakrene, kalajisane tepsije. Kad se nahvata puno sitnih bijovica, onda se obično ove za ručak, užinu ili večeru ispeku u tepsiji, a da ih prije i ne očiste, već se jednostavno iz torbe ili kuzla stresu na tepsiju, metnu na vruće ognjište ili na sadžak i pokrije pokljukom bez ikakvog drugog začina.

Ribu peku nadalje pod pokljukom i na masti ili kajmaku, osobito veću ribu n. pr. za blagdane, ili kad se ima prijatelja u gostima; a u novije doba naučili su već i prigati.

Kuhanje.

Za kuhanje trebaju ponajprije posude, u koje se metne jelo i voda. Posude su veoma različite. Najrašireniji je lonac od zemlje, a uz njega i lonac od metala kod civilizovanih naroda.

Ali nema posvuda lonaca, koje bi čovjek mogao turiti u vatru, pa su se ovdje ondje morali ljudi zadovoljavati i materijalom manje čvrstim. Prema tomu se je naravno i udesilo kuhanje. Ili je voda provrela bacajući u nju vruće, usijano kamenje, ili se vatra pod loncem naloži, kako to veći dio ljudstva čini.

Po Krausu ima u Americi mnogo plemena, u kojih se našlo drvenih posuda, kotlova, u koje se bacalo usijano kamenje; a stanovnici Amboine i Ternate kuhaju svoja jela u bambusu.

Indijanci sa obala Alaske kuhaju svoja jela tako, da u nepromočne košare i drvene sanduke bacaju usijano kamenje, dok voda ne zavrije. Kamenje se u velikoj vatri usja, kliještima komad po komad u posudu baca tako, da voda neprestano vrije. (Krause, 283.)

Kuhanje usijanim kamenjem sačuvalo se do danas i u nekim našim krajevima. Trojanović priča (str. 55.) o čobanima na Miroču ovo: Kad hoće da brže uzvare mlijeko, oni povade usijano kamenje iz vatre i spuste u mlijeko, koje je kraj vatre ili baš na vatri. Kad počne da kipi, izmaknu ga, izliju u karlice ili čanak i jedu nadrobljenim kačamakom. Na ovaj način uzvareno mlijeko, vele da je slagje. Ovako se oni najviše onda dovijaju, kad nemaju kotla. U tom slučaju — za usijano kamenje — veli on nadalje, čanak je najbolji, ali zgodno se posluže i polutkom od bundeve, kad je prethodno očiste od saltine.

Nadalje spominje isti naučenjak, da u bitoljskom vilajetu, kad čobani nemaju bakrača da svare mlijeko, oni nakupe bjelutaka, pa kad se usijaju, spuste ih u kalenicu, koja može biti i od zemlje, ali se ne smije metnuti u vatru, jer bi prsla. Arnautski pastiri Ašani (tako ih Srbi zovu po predjelu Asu; Arnauti ih zovu Asjenima, a oni sami sebe zovu Zimjanima) i Čafjani pod Koritnikom („Korab-planinom“) najvole uzvareno mlijeko bjelutcima, za to na planini redovno tako mlijeko i piju. Arnauti se ne drže ovoga načina samo za to, što nemaju metalnih sudova, koliko zbog toga, što tada mlijeko bude kud i kamo ukusnije i slagje.

Trojanović je sam pravio pokuse kuhanja sa usijanim bjelutcima. Prvi je bjelutak uzeo kao pesnica veliki i kad se za četiri minuta u vatri sasvim usijao, spustio ga mašicama u vedricu. Od njega počela je voda strujiti, a meso pobijelilo; mahune omekle; grah nabubrio i smežurao se.

Kad je spustio drugi usijani kamen u istu vedricu, voda je provrela; meso se je izdizalo na površinu, još više poblijedilo i počelo ispuštati masne čestice; grašak u mahuni već se mogao jesti, a onaj u zrnu toliko je bio omekšao kao mlada kukuruzna zrna, kad se skuhaju.

Kad je treći kamen spustio, razmekšalo se i meso i grašak u zrnu i mahuna, pa prilično i stari grah.

Pri četvrtom spuštanju usijanog kamena, grašak je bio skuhan u mahuni, a pri petom i onaj u zrnu.

Poslije šestog kamena meso se skuhalo, a grašak je bio prekuhan.

Poslije devetog kamena i stari se grah već skuhao . . .

Sve vrijeme kuhanja od 1.—9. kamena trajalo je jedan sat i četvrt, a kad se ne dolijeva hladna voda ide i za pola, do tri četvrti sahata, dakle mnogo brže nego na obične moderne načine.

„Po Lemu (Leem) su čak u prošlom stoljeću Laplangjani metali usijano kamenje u ribe, da se i iznutra dobro ispeku. Da to čak znači i sadašnjost, navodi Trojanović i jedan primjer iz Hercegovine: U selu Banjanima u Hercegovini običaj je, da o Božiću za pecivo ispeku prase, od koga će imati svi da jedu. Pa kako jedna porodica sa slugama broji 20—30 i više članova, to ispeku prase od 20—30 kilograma težine. Pri pečenju rade ovako: Pošto ga na Badnji dan lijepo očiste i urede, usijaju po nekoliko oblih bjelutaka, veličine pesnice, pa uture u prase. Zatim ga uviju u kakvu čistu suknenu stvar i okreću, da bi se od usijanog kamenja na svakom mjestu podjednako ispeklo. Poslije dovoljnog okretanja, ostave ga do u jutro, pa kad bude vrijeme da se peče, izvade iz njega sve kamenice, nataknu ga na ražanj i peku. Kad se prase tako ističti usijanim kamenjem, kažu da je mnogo slagje. Pouzdano znam, da se ovako radilo u porodici vojvode Bačevića, a bez sumnje i kod stotine drugih. Ovdje je zanimljivo i to, što urogjenici na Tonga-ostrvu isto tako ubrzaju pečenje životinja, ubacujući u rasporeno tijelo usijano kamenje". (Trojanović, str. 57. i slijedeća.)

Kad čobani u Bosni peku tikvu, nalože najprije veliku vatru, a u nju se baci toliko kamenja, koliko će biti pôla tikve, a kadikad se i po koji kamen više usija. Dotle čobani očiste sav drob iz tikve. Kad se je vatra zgorela, razgrne se na dvije strane štapovima, a kamenje se izvadi iz žerave i pomeće po ognjištu. Zatim poklope tikvama usijano kamenje, a ako ima i suvišnog kamenja, metne se na njih i sve se onda zapreće žeravom. Na ovaj način pečena tikva prija izvrsno; jer nije ni gnjecava a i mnogo je slagja.

Kuhanje u loncima

na vatri je svakako najrasprostranjeniji način pripravljanja hrane. Posude su po obliku i po materijalu vrlo različite. I ovdje je dakako sama priroda pomagala čovjeku. S početka se je uzelo sve, što je iole bilo prikladno u tu svrhu. Australci se pomažu lubanjama, školjkama i kornjačama. Gdje je bilo tikava, za cijelo je i njezina kora vrlo rano za to upotrebljavana. Indijanci Kanade i mnogi drugi primitivni narodi kuhaju meso u sugju od kore. Micmac-Indijanci narede posude na četiri ćoška od veoma tanke brezove kore *(Betula papyracea)* i kuhaju u njem, baš kao u sudu od papira. Nešto sličnoga prave i naša djeca od papira, pa kao od šale uzvare vodu u tom papirnom sudu na svijeći. Po Trojanoviću izrežu čobani u Tometinu Polju (užičkom okrugu) pravilan pravougaonik od brezove lile (a u Starom Vlahu i od jovove kore), zatim sastave sva četiri okrajka i čvrsto sašiju previjutke, te tako naprave krbulju[1]) (nalik je na kutiju).

Kuhanje u posudama od upaljivog materijala ima i mnogo rgjavih strana, osobito što su ovakve posude mogle lahko izgorjeti, kad bi došle preveć u blizini vatre. Radi toga su ljudi već za rana pomišljali na to, kako da se ti nedostaci nadoknade; te je nagjen materijal, koji je bio za to prikladniji, a to je ilovača. Po cijelome svijetu, gdje ima ilovače, prave se od nje lonci. Pravljenje lonaca nije bila lahka stvar, te su se ljudi pomagali i pomažu i dan danas pri tome poslu na razne načine. Tako

[1]) Krbulja se zove oko Sarajeva sud od kore, u kojem čobani beru jagode i prodaju. To je parče kore koje se previje i na sastavcima sašije kroz probušene jame ljeskovim vitkama.

Indijanci na jugu Sjedinjenih država blatom oblijepe bundavine pole iznutra, pa kad je metnu na vatru, organska kora izgori, a oblijepljena ilovača se lijepo ispeče u obliku bundave. Klem razmatrajući stare germanske zemljane sudove, došao je do zaključka (po spoljnjoj ornamentici), da su takogjer u korpama pravljeni. (Krause na dr. mj.) Vremenom su se ljudi uvježbali i tako usavršili, da su lončari u stanju bili napraviti tako pravilan lonac, bez ikakvih sprava i da ne zaostaje ni malo iza onih, što su mnogo kasnije pravljeni na lončarskom kolu.

Slika 88. Kuhanje ribe u kotlu. (Starinska kuća sa krovom „na polegušice“ iz Orubice, kraj Doline.)

Koliko se do danas znade po našim nalazima, u Bosni su pravili lonce od ilovače već od najstarijih vremena t. j. već u mlagje kameno doba. Moguće, da je u prehistoričko doba u kojem zabitnijem kraju i gdje nema ilovače uzimat i drugi materijal, kao kora od drveta i t. d. Do sada je nagjeno i nekoliko broncanih posuda; ali te nijesu u zemlji kovane, već izvana importirane. Isključiva uporaba i pravljenje ilovastih lonaca sačuvala se je i dan danas po našim nekim krajevima, tako n. pr. i u Dolini. Ovdje je rijetka i danas kuća, u kojoj bi se našlo posuda od bakra ili kojeg drugog materijala. A tako je valjda bilo i od najstarijih vremena; jer dobre i za pravljenje lonaca prikladne ilovače ima svuda i u velikim množinama. Ovo je i bio jedini razlog, da je lončarstvo u nas i dan danas tako razgranjeno.

Kuhanje ribe u loncu u Dolini je vrlo jednostavno. Veće se ribe očiste i isijeku na komadiće, te bace u ključalu vodu. Da se riba previše ne raskuha, ulije se malo sirčeta, a i luka se nakriža, te i zakajmači. Moram priznati, da ovako pripravljena riba „kuvana na čorbu“ izvrsno prija. Drugi koji način pripravljanja ribe kuhanjem u loncu kao n. pr. paprikaš i t. d., ne poznaju naši Dolinci. *(Slika 88.)*

Ako se kadikad ribar namjeri na ribju ikru, pokupi je i odnese doma, te se skuha u loncu i kajmakom začini. Ribari su me uvjeravali da je ikra s kajmakom vrlo ukusno jelo.

Sušenje ribe.

Ima dana, kada ima ribe i na pretek u Dolini, osobito poslije poplava, tako da se ne može ni prodati, a nije moguće svu ni pojesti. Za to se i naši ribari pobrinu, da i oni štogod spreme i za zle dane. Riba se suši na suncu i na dimu. Ma da nemamo

nikakovih dokaza da su i naši prehistorički predšasnici sušili ribu, ipak to možemo predmnijevati, kad znamo, da skoro svi primitivni narodi to isto čine. Stariji način sušenja je bez dvojbe onaj prvi. I danas ima krajeva, gdje se riba isključivo suši na suncu, dapače i u našim krajevima. Trojanović veli naime da se riba u Srbiji i danas isključivo suši samo na suncu, gdje promaha, u stvari, najviše pomaže. Naši Dolinci suše za velikih žega svoje zimske zalihe na suncu. Uhvaćena se riba očisti i raskoli, te dobro posoli i na koji ravan krov pokiti. Kad se s jedne strane prilično zapeče, prevrne se, tako da se od prilike svaka 2—3 sata prevrće. Za sušenje na suncu najbolja je štuka, jer je ona dosta mršava, a nje se najviše i najlakše uhvati. Riba se osuši za dan dva sasvijem dobro. Ako je kišno doba onda se suši na dimu nad ognjištem. Veće se ribe dakako opet očiste i raskole, iz sitnih se samo drob izvadi i nanižu se na štapiće.

U gornjem popisu riba napomenuo sam, kako se velike ribe, somovi i šarani suše.

Čuo sam u tom kraju i za salàmuru ribu, t. j. konzerviranu u soli, ali mi se čini da to rijetko koji naš ribar radi. Ovo bi bilo valjda i suvišno, kad znaju sušiti na dimu. Trojanović veli za salàmuru na str. 44.: „Naši vlasi a poneki i Srbi u istočnoj Srbiji do badnjeg dana redovno zakolju svinče i izude, pa dobro posole slaninu i meso. Slaninu za se slože u čabar ne dosipajući ni kapi vode, tako isto učine i s mesom u drugom čabru. Dokle god traje mesa i slanine nikako se i ne vade iz salàmure jer oni za sušenje na dimu i ne znaju.“

Jeo sam često suhe ribe, s grahom i s kupusom, a i s lukom skuhane, te moram priznati da je dosta ukusno. Dakako da se mora prije kuhanja dobro pokiseliti u vodi i oprati da previše ne zaudara po dimu; a dobro je i radi pljuvotina muha da se dobro opere.

Hvatanje pataka i drugih neprijatelja riba.

Na koncu ovog članka o ribarstvu u Dolini spomenuću i one alate, kojima se hvataju nekoji neprijatelji riba. Kao i svake druge životinje, isto tako imaju i ribe svojih većih i manjih neprijatelja, te da se riba ne množi onako jako, nestalo bi je davno. Spomenuo sam već, da ribe imaju same megju sobom najviše neprijatelja, te se i tako bezbroj riba utamani. Osim ovih ima i sisavaca; a megju najveće riblje neprijatelje ove vrste spada svakako vidra, koje za čudo u Dolini nema; a čini se, da je nije bilo ni u prehistorička doba, jer megju mnogijem ostalijem kostima, nijesmo našli ni najmanjeg komada od vidre. Naprotiv na donjem Vrbasu ima silesija vidri, a već sam gore rekao, da ovdje hvataju vidru u bubanj. Čuo sam da ima još i neka vrsta stupice za vidre, ali je za sada nijesam mogao pribaviti.

Ovdje ću se dakle radije zabaviti sa pticama, koje se prehranjuju ribom, osobito plivačicama i to patkama, koje takogjer utamane veliku množinu ribe. Dolinska okolica sa svojim gjolovima i prašumama preobiluje raznovrsnim pticama, gdje se u šašu i po drveću legu. Njihov je broj prilično velik: *Paudion haliaëtus* jastrebac cipolaš (Fischadler), rijedak! *Haliaëtus albicilla* ribji ili riječni orao (Seeadler*), *Alcedo ispida* vodomar (sumbul maveni, ledenjak Eisvogel), *Ciconia nigra* crna roda (lejlek) (Schwarzer Storch), *Ardea cinerea* siva čaplja (Grauer Reiher*), *Ardea purpurea* rumena čaplja (Purpurreiher), *Nycticorax nycticorax* kvakavac (Nachtreiher*), *Ardea ralloides* žuta čaplja (Rallenreiher), *Ardetta minuta* mali bukavac (Zwergreiher), *Fuligula nyroca* bjelokrila patka (Moorente), *Fuligula ferina* patka kaljuža (Tafelente), *Fuligula fuligula* patka čapljarka (Reiherente), *Clangula glaucion* norka svrakarica ili glavoš (Schellente*) dakako samo zimi, *Mergus merganser* veliki ronac, velika ribolovka (Großer Säger*), *Mergus albellus* mali ronac,

mala ribolovka (Kleiner Säger) isti takogjer samo zimi, *Podiceps cristatus* velika pandurka ili ušalka (Haubentaucher) na prolazu, *Podiceps nigricollis* zlatouhi gnjurac (Ohrensteißfuß), *Podiceps fluviatilis* mali gnjurac (Zwergsteißfuß), *Colymbus arcticus & septentrionalis* crvenogrli gnjurci (Polar- und Nordseetaucher) samo zimi, *Phalacrocorax carba* veliki vranac (Kormoranscharbe), *Ph. pygmaeus* kaloser, mali vranac ili fendak (Zwergscharbe) oba samo na prolazu, *Larus ridibundus* crvenogi galeb (Lachmöve) i *Sterna hirunda* galebica (Flußseeschwalbe).

Za gornjih pet, zvijezdicom * označenih ptica moglo bi se reći, da se izričito prehranjuju ribom, te svakako i veliku množinu utamane. Ostalim gore pomenutim pticama nije jedina hrana samo riba, nego i drugo. Ima doduše i drugih još ptica, koje takogjer kadikad pojedu po koju ribicu; ali ta je šteta tako neznatna, da se ne ćemo na njih ni obazirati.

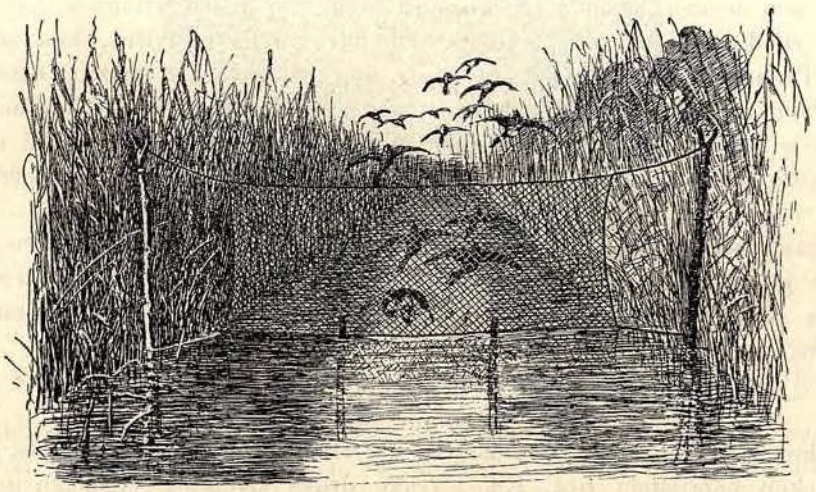

Slika 89. Mreža pačarica.

Od svih gore nabrojenih ptica nas najviše zanimaju same plivačice, i to osobito patke. Odmah na početku spomenuo sam, da su se i prehistorički stanovnici uz hvatanje riba bavili i lovom; megju ostalijem hvatali su i ptice, osobito patke, jer su im ove služile za hranu, a može biti da su i njihovo krzno upotrebljavali, n. pr. kao postavu za topliju haljinku, kao što to i danas čine stanovnici sjev. Amerike i Azije. Alati, kojim su prehistorički stanovnici hvatali i lovili patke, nijesu nam poznati, jer su po svoj prilici obično pravljeni od takovog materijala, kao što se i danas prave i koji se nije mogao do danas sačuvati, nego je u toku vremena sve istruhlo.

Kao najglavniji današnji alat služi „mreža pačarica“. Ona se plete kao i druge mreže, samo rjegje i do 35—40 lakata duljine. Kroz dônja i gornja ošca provuku se vrpce te se mreža razapne na dvije, napokos u zemlju udarite štice (sohe). Izmegju štica udare se još dva kočića u jednakom razmaku i dônja se vrpca slabije zategne da mreža oslabi i spane dolje, a patke ostanu unutra uhvaćene. Kad u jutro lovac dogje i nagje patke, poodvrće im vratove i baci u torbu. U prijašnja vremena, kad je bilo mnogo više pataka i gustih šuma, da se patke nijesu mogle dizati kroza šumu, nego su bile primorane letiti onim olukom (t. j. u pravcu rijeke i nisko), moglo se je uhvatiti po više komada na jedanput; danas već manje, 1—3 komada.

Pačarica se obično penje preko Mature ili preko jazova u gustom šašu *(slika 89.)*.

Kad se zalede gjolovi i Matura, onda Dolinci probiju led i čekaju dok se patke naname na one probijene jame a onda zapnu mrežu preko jame. Patke dogju na vodu i uhvate se.

Gvožgja za patke. Pačarica je udešena za hvatanje i po više komada pataka i gusaka na jedan put, ali u gvožgja može se samo jedan komad uhvatiti. Gvožgja su su od drveta, a zovu se samo tako za to, jer su nalik na gvožgja od željeza, kojim se hvataju vukovi, lisice i druge životinje. Od prilike 90 *cm* dugački obijeljeni štap savijen je u obliku luka; druga dva, mnogo manja obluka savijeni su poput teljiga i na krajevima probušeni i okreću se na dvjema osovinama, što proizlaze iz malog jarma. Pri vrhu teljiga ima po jedna u sredini probušena prečagica; a obje se prečage svežu kanafom na protivne krajeve velikog luka, tako, kada se teljizi razvrate, kanafa se nategne i luk se više savije i napne. Da gvožgja ne klapnu, privezan je u sredini jarmića mali šiljčić sa jednijem zarezom, gdje se zapne sa strane mali, odjelani klipić (Spreizholz) *(slika 90.)*.

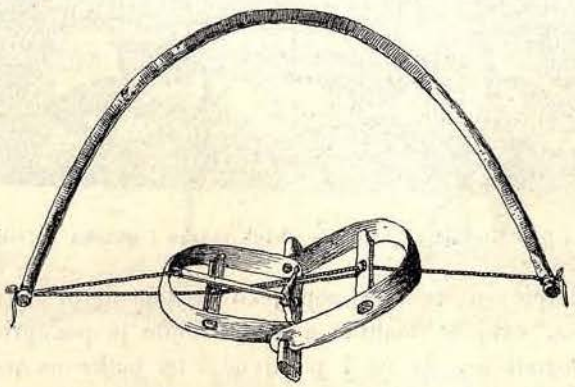

Slika 90. Gvožgja od drveta za hvatanje pataka u Dolini.

Ova mala spravica postavi se na zgodno mjesto, osobito na plićine ili u šašu, te se malo metne žita u sredinu gvožgja. Patka zapazi žito, približi se gvožgjima i čim barne kljunom ili nogom u onaj klipić sa strane, on iskoči iz zareza u šiljčiću, a teljizi klapnu i to dosta jako. Čime se je patka dotaknula onog klipića, ona i ostane u gvožgjima.

Ova se gvožgja mogu i na dubljim mjestima zapeti pa plivaju. Osim patke mogu se i druge plivačice uhvatiti u njih; a svaka brzo krepa, ako je ščepi za vrat.

U gornja gvožgja uhvaćena ptica nije za stajanja, mora se dakle odmah pojesti. No mnogima se je prohtjelo kadikad, da uhvati i živu i zdravu patku. Poznato je, da pitome patke veoma nerado leže na jajima, a divlje baš obratno. Pokušavalo se je i to, te su ljudi poubijali divlje pačiće i podmetnuli pitome. Kroz to je nastalo ukrštavanje, kojim se onaj nagon za selenjem sve više gubio a te patke onda dobro leže na jajima, te je kvočka sasvim suvišna. Kad se jaja divljih pataka podmetnu kvočci, te ih izleže, pačad se samo neko vrijeme zadrže uz kvočku, i čim malo poodrastu, nestane ih. To su i naši Dolinci pokušavali, pa su došli do toga uvjerenja, da se divlja patka ne da šale pripitomiti; zato oni, kad nagju jaja divlje patke (kojih je po tamošnjim močvarama bilo u izobilju), pokupe ih, te skuhaju radije čimbur. Nu hvatanje živih pataka u Dolini ima drugu svrhu. Obično se uhvati po jedna, po dvije; pa, kad su žive, mogu se čuvati dok se sakupi više komada, a onda ih nose na pazar.

Krošnja se zove ona stupica, u koju se hvataju žive patke. To je od prilike 1·20 *m* dugački i 80 *cm* široki okvir od tesane letve „podumente“, po kojoj su una okolo provrtane rupe. U ove rupe zadiju se poprijeko polukružni lukovi od ljeskovih štapova, a isto tako zatvori se ova krošnja i sa strane lukovima i sa nekoliko vertikalnih štapova. Svi su štapovi prepleteni jakom lozom. Kako se krošnja zapinje, vidi se to najbolje iz naše *slike 91.*, i to obično po plićinama, a da se patke još bolje namame,

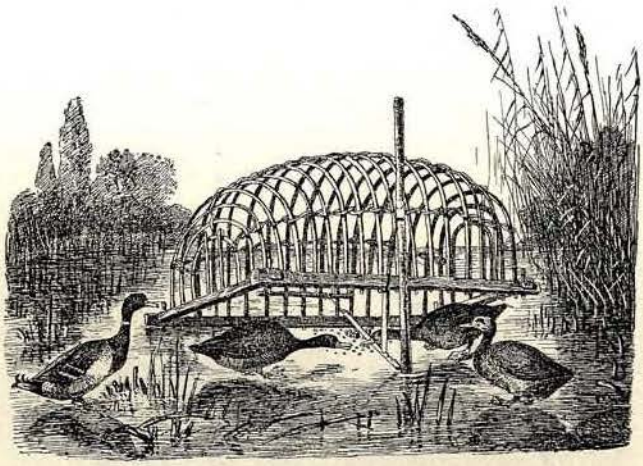

Slika 91. Krošnja za hvatanje divljih pataka i gusaka u Dolini.

pospe se oko onog klipića u sredini u poprijeko krošnje nešto kukuruza. Čim se patka dotakne onog klipića, ovaj se makne; a štapić kojim je poduprta krošnja, padne i krošnja poklopi. Dogodi se, da se i po dvije i tri patke na jedan put uhvate, jer krošnja sama od sebe ne će sve dotle pasti, dok patka ne barne u klipić.

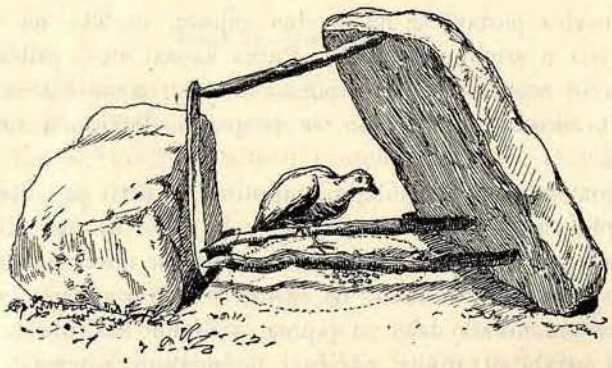

Slika 92. Hvatanje jarebica „pod ploču“ u Gornjem Hrasnu (Hercegovina).

Čitav ovaj postupak podsjeća me živo na način hvatanja jarebica vrabaca, kosovaca, drozdova i čavki (ovdje ih jedu) u Hercegovini. Najprije se uzme jedan manji kamen, koji čvrsto stoji, a ovom nasuprot postavi se malo nageto u stanovitom razmaku pločica i to uprav tako daleko, da se može jarebica kretati. Ova je poduprta dolje sa dva, a gore jednijem horizontalnim klipićem „kliscem“, a sva tri klipića uprta su u vertikalni štapić, naslonjen na kamen. Sva tri horizontalna klipića se tako namjeste, da mogu lahko omaknuti; čim ih se malo dohvati, na to ploča poklopi. Obično se pospe

izmegju donjih štapića malo žita, da se tako jarebica bolje namami. Kada se zimi smrzne voda u kamenici, probije se led i postavi nad rupom ploča, a kos i drozd dogju da piju vodu i tu se uhvate. Kad ploča poklopi jarebicu, uguši je. Ljudi su se brzo dosjetili i tome, kako bi žive jarebice hvatali. U tu svrhu iskopa se manja rupica izmegju kamena i ploče, pa kad ploča poklopi, jarebica ostane zdrava u rupi *(slika 92.)*.

Na ovaj način može se i zec uhvatiti, samo dakako treba veća ploča.

Najviše se ovakovih stupica od ploča vidi po okolišnim brdima oko Gornjeg Hrasna i to u tolikoj množini, da se lovci, koji vode kerove sa sobom u lov, ne ufaju ni poći na takova mjesta, jer im se svaki čas uhvati ker u takovu stupicu.

Jedan drugi način hvatanja jarebica na istom mjestu mnogo je više nalik na hvatanje sa krošnjom (jer i ovdje ima krošnja, samo je ova poput lijevka od pruća opletena), slično, kako se mali pilići pokrivaju, da ih švrake ne odnesu. Podapinje se slično, kao i naša krošnja. I tu se mogu na jedanput po dvije po tri jarebice uhvatiti.

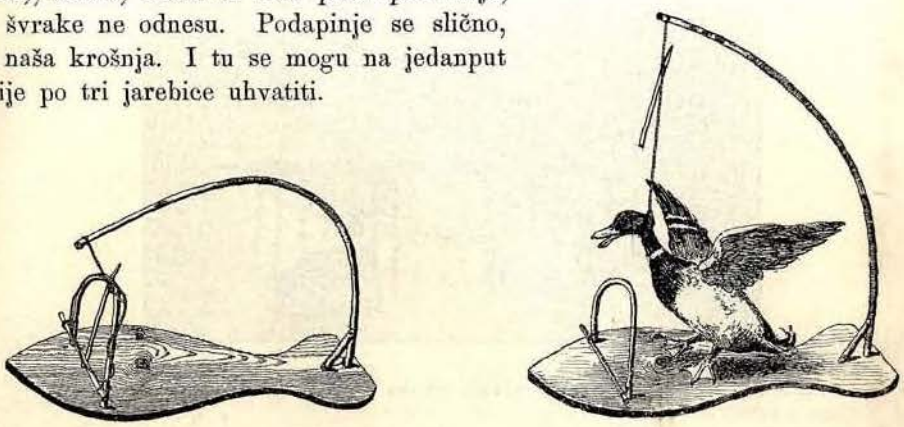

Slika 93. Zamka za hvatanje pataka.

Mnogo više nego u gvožgja i pod krošnju uhvati se pataka u zamke od strune ili od kanafe. *Slika 93.* prikazuje nam zapetu zamku i kad se patka uhvati. Od prilike 80 *cm* dugačka i 24 *cm* široka tahta u obliku stopala ili pljosnatog šarana. Na prednjem kraju usadi se 20 *cm* visoki luk od tankog odjelanog štapića, na kojeg se priveže kanafom horizontalna tanka prečagica od tankog štapića. U zadnji dio daske ukopat je 1 *m* dugački štapac, takogjer obijeleni s prednje strane poduprt, te je smotan poput luka. Na vrhu štapa svezana je skoro 1 *m* dugačka, dvostruko prepletena kanafa, koja čini zamku. Jednim malim klipićem, svezanim za gornji dio kanafe — zapne se zamka i to tako, da ovaj klipić zapne jednijem krajem na vrhu za oblučac, a drugijem šiljastijem za onu horizontalnu prečagicu, koja se malo popodigne od daske. Zamka se raširi po oblučcu. Dakako da se i ovdje naspe malo žita i to baš kraj one horizontalne prečage. Čim patka stane nogom na ovu prečagu, ona padne na tahtu, a smotani štap s velikom snagom povuče u vis zamku, koja se megjutim patci već i stegla oko vrata.

Mnogo je jednostavnija zamka, što se penje po jazovima izmegju šaša. Od prilike na sredini, a i pri kraju jaza pobiju se dva račvasta kočića, a u račve metne se odozgo štapić. Ovaj se u sredini rascijepi te se kroza nj provuče zamka od strune. Desno i lijevo, ako ima prostora, kuda bi patke mogle proći, zagradi se šašom, tako da gornja sprava izgleda kao vratašca, na čijem se otvoru zamka zapne. Patka pliva jazom i nema drugog prolaza, do li na ova vratašca, dakako na svoju veliku nesreću, jer i ne opazi, kako joj se zamka stegne oko vrata. Ovako uhvaćena patka može na

pošljetku da neko vrijeme još živi, jer se ona brzo osvjedoči, da je najmanje steže i guši zamka oko vrata, ako se drži u nekoj stanovitoj daljini *(slika 94.)*.

Druga vrsta zamke od strune vidi se u *slici 95.*

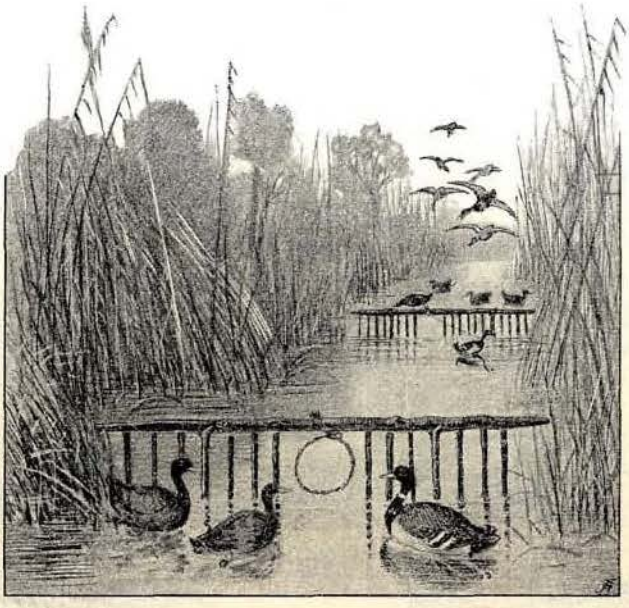

Slika 94. Zamka za hvatanje divljih pataka po jarugama u okolici Doline.

Ovo je najpoznatiji način hvatanja te je po cijelom svijetu rasprostranjen: tahtica isprovrtana u nekoliko redova. Kroz ove rupice provuče se jedan kraj zamke i pričvrsti na donjoj strani daske uzlom, a ošca se usprave. Da patke namame, naspe se malo kukuruza izmegju ošaca.

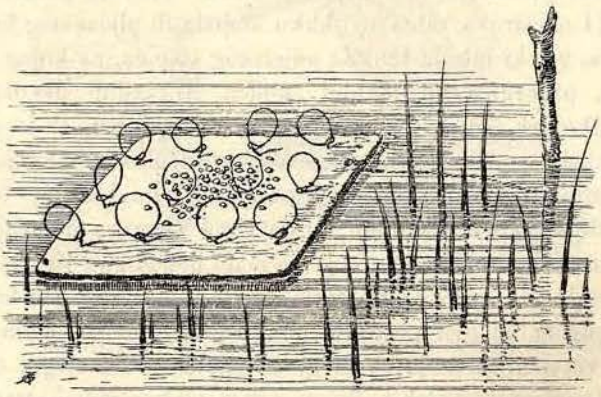

Slika 95. Obična zamka za hvatanje pataka u Dolinskim močvarama.

Mnogo je zanimiviji „jež", šuplja sprava kao balon za hvatanje pataka, opletena od divlje loze okruglo-sploštena oblika, kao pogača, a u sredini ima os od lahka drveta. Čitava ta sprava ima od prilike 1 *m* u promjeru, a visoka je oko 15 *cm.* Na rubu nalazi se otvor, uprav toliki da patka može lahko unići unutra.

Na ova vratašca zapne se zamka, koja je pričvršćena poviše ili sa strane otvora. Jež je udešen tako da na vodi pliva. Da se patke namame, baci se koje zrno kukuruza unutra i jež se ostavi na mirnoj dubokoj vodi. Dogodi se da se jedna pa i dvije patke sretno uvuku u jež da pozoblju kukuruze, a dogodi se da baš i prva povuče zamku za sobom, koja joj se stegne oko vrata. Obično se počne onda patka trzati, pa ako ima koja još u ježu, ne ufa se izaći, jer ona uhvaćena neprestance mlati krilima pred otvorom *(slika 96.)*.

Slika 96. „Jež" za hvatanje pataka u Dolini.

Patke se hvataju u Dolini i na male udice, na koje se natakne kukuruzno zrno.

Lanjske zime su hvatali patke i sa kruhom, kojeg bi dobro natopili špiritom, od čega se patke opiju te ih lahko onda pohvataju. Ovaj barbarski način hvatanja donijeli su u naše krajeve magjarski kubikaši (Erdarbeiter), što rade od nekoliko godina na sipu kraj Save.

Još ću samo napomenuti, da patke takogjer biju i kratkim toljagama i to pustimice. Ovo je jedino moguće onda, kad se patke omitare, ili kada poodrastu pačići. Mali psi su na taj posao izučeni, i čim njegov gospodar toljagom pustekne, on skoči iz čamca u vodu i donese patku.

Босанско-херцеговачка писма.

Саопштио

др. **Владимир Ћоровић.**

II. Неколико сарајевских писама из XVII. и XVIII. стољећа[1]).

Писма, која ми овдје објављујемо, издана су сва осим два први пут од митрополита Саве Косановића у „Гласнику српског ученог друштва", XXXVIII. (1873.). Али она су тамо издана лоше, једно с тога, што је Косановић био мало стручан и мало пажљив; друго, што је разрешавао титле не увијек с много среће и треће, што је сасвим изоставио све знакове изнад ријечи, нарочито нагласке, који нијесу без свога значаја и важности. Погрешака има с тога у његовом издању много и по броју и по врсти својој.

Да покажемо. У нашем писму I. има: **вьсеѿѕ҇щен'номꙋ**, у Косановића: **всеѡсвѧштенномꙋ**; у нас: **на҃ мн҇огрѣшни҃**, у Косановића: **намъ многогрѣшнимъ**; у нас: **Хр҇тофорꙋ**, у Косановића: **Христифорꙋ**; у нас: **ст҃ые҇**, у Косановића: **светіе**; у нас: **а҇ще**, у Косановића: **аште**; у нас: **в҇то**, у Косановића: **вестно**; у нас: **ѿ ст҃ъйніе҇ ти**, у Косановића: **ѿ светительства ти**; у нас: **ка**, у Косановића: **къ**; у нас: **по ис҇ти҃**, у Косановића: **по истини**; у нас: **разꙋміемо**, у Косановића: **разꙋмемо**; у нас: **б҃а**, у Косановића: **бога**; у нас: **ст҃ьй и ст҃ьій**, у Косановића: **свѧти и свети**; у нас: **Петаръ**, у Косановића: **Петръ**; у нас: **ха́псь**, у Косановића: **хапкъ** са знаком усклика; у нас: **пашинꙋ**, у Косановића: **поминꙋ**; у нас: **б҃ъ**, у Косановића: **богъ**. У другом писму: у нас: **ѿ г҃и**, у Косановића: **ѡ господѣ**; у нас: **мн҇о въ смерѣни метаніе**, у Косановића: **много смѣрени метаніе**; у нас: **ч҇еца**, у Косановића: **чеда**; у нас: **м҇та**, у Косановића: **мѣста**; изостављено је у Косановића неколико ријечи од **прѣбиванію**, до **іеще҇**; у нас: **въо҇бразіо҇**, ријеч, која се у овим писмима чешће понавља, у њега: **образіо**; у нас: **да**, у Косановића: **кадъ**; у нас: **ке́да нъ цр'кв҇**, у Косановића: **кеда вь церковъ**; у нас: **вонс'кꙋ**, у Косановића: **войскꙋ**; у Косановића нема: **ꙋ па́ше**; у нас: **с**, у Косановића: **съ**; у нас: **бл҃веніа**, у Косановића: **благословенія**; у нас: **бꙋѿрꙋн'тію**, у Косановића: **бꙋрюнтію**; у нас: **х**, у Косановића: **ѯ**

[1]) Први дио су Fojnička pisma, изишла у „Гласнику зем. музеја". IV., 1909.

као број за аспре; у нас: ^с^мехꙋ, у Косановића смедꙋ; у њега нема оно ни; у нас: нiего, у Косановића него; у нас: лаще ѣ (лаште ће, лакше ће), у Косановића: лаштеѣъ као партицип; у нас: нiемꙋ, у Косановића: нiемъ; у нас: iе̂ще, у Косановића: и єште; у нас: по именꙋ, у Косановића: имени. Није написано 3. Декемврiѧ, него де^к^ г҃. У почетку је датум д҃. У писму III. Косановић нема наслова; у нас д҃нъ, у Косановића: день; у нас: некоѧ̑, у Косановића: некоѧ; у нас: не надеѧ̑хмо се, у Косановића: ненадiахомо се; у нас: и тꙋжише ^с^ тебѣ нъ на^с^ въсе^х^, у Косановића: и тꙋжише насъ въсехъ тебѣ; у нас: помрѣли, у Косановића: пом'р'ли; у нас: трапезе, у Косановића: трапезꙋ; у нас нема: господинъ; у нас: по^д^носи^ти^ и живе^ти^, у Косановића: подноситъ и живетъ; нема у Косановића ти̂; у нас нъше^м^, у Косановића: нашемъ. У писму IV. у нас: iе^с^та^с^в'нѡ^м^, у Косановића: єставъном'; нема и̂ в҃жимъ; у нас: на^с^, у Косановића: намъ; у нас: чт^с^нѣ, у Косановића: чьстнѣи; у нас: а нiе^га^, у Косановића: ѡ него; у нас: и̂ по сели^х^, у Косановића: или по селихъ; у нас: калꙋгiери̂, у Косановића: калꙋгери; у Косановића нема трѣти; Косановић има неразумјевши доћошѣ мꙋ башири; Косановић нема: мꙋла (први пут); у нас: и̂ сказашѣ, у Косановића: изказашѣ; у нас: ньи^х^, у Косановића: нихъ; у нас: с ха́рчѣ^м^, у Косановића: съ харчомъ; у нас: мѣр'ти̂ра, у Косановића: мѣртига са знаковима чуђења; у нас: а̂ ми̏, у Косановића: али; нема е^с^; у нас: бол'ша ви, у Косановића: большати. У писму V. нема увода, нема: ти̏; у нас: и̂де, у Косановића: оде; у нас: зна̏ васа, у Косановића: зна ва са; у нас: ва^с^а, у Косановића: наасъ; нема бл҃говоли̂; у нас: цръствꙋю̑, у Косановића: цар'ствꙋютъ.

Та су отступања, и то не сва, не чак ни половина, из првих пет писама. Колико их и каквих их све има у осталим писмима! Треба само ради примјера сравнити наша писма: VI., VIII., X., XI., XII., XIV. и XVII. са тим писмима у Косановићевом издању. У писму шестом није навео оних потребних и занимљивих и важних потписа; од седмог нашег документа он нема ништа осим спомена; осмо је писмо пуно нетачности и има и једно не малено испуштање, исто као и десето. Од тринаестог писма, које ми доносимо цијело, Косановић је дао само кратак садржај. У седамнаестом писму Косановић је правио и теже погрјешке; двије од њих изнијећемо само ради примјера: реченицу: тѣ о̂воликѝ фiалъ излiа гнѣва на на^с^ он је читао: тѣ оволикѝ фiалъ и злiа гнѣва на насъ; реченицу: кое рꙋке познаю̂ о̂ни̏ чл҃вци, ꙋ кога е те^с^таменатъ он је читао: кое рꙋке познаю они человѣци места менатъ!

Ми смо, даље, исправили и три његова датума, два сигурно, а један с много вјероватноће. Осим тога смо кушали, да једном рацијоналнијом интерпункцијом учинимо текст разумљивијим и јаснијим, него

што је он у оригиналу записника и у Косановића, чија писменост није била велика.

Текст ових писама, која су само преписи, налази се у Записнику цркве сарајевске, који се води од 1682. и у који су и ранија писма унесена. Зборик тај писан је на папиру, с форматом 20 × 14·5 *cm*. У њему има врло занимљивих сваковрсних биљежака, необично важних за сарајевску локалну хисторију и за хисторију нашег православног елемента нарочито. Ми ћемо имати прилике, да га чешће наводимо и спомињемо у свима радњама, које се буду тицале Сарајева и хисторије православне цркве у Босни.

I.

24. јуна 1672.

Сарајлије се извињују владици Христифору, што му нијесу с новцем ишли на руку.

лѣто ѿ ро҃ж х҃ва а҃хо҃в июнїа кд.

✠ Всеѡ̈сщен'ном8 и бжїем оустанїем избрáн'нóм8 и аплъкаго прѣстола намѣстник8, пáстир8 же и 8чителю на мнoгогрѣшних стада хва, млтиво мв омлователю, свѣтлеишем8 митрополит8 босанском8, влце нашем8 и гн8 кѵр Хртофор8, о ги возе рáвати е к8пно въ обох, стльств8 тй ѿ на мнoгогрѣшних че твох хртїан цркви сараевскїе. И стые ти р8це и нозе лобизаемо аще и грѣшни и недостойни есми.

По сих вето в8ди тебе, млтиви гне, кáко ѿ стъинїе ти приде ка нам по Лаш и Божко и принесе нам твое 8тешител'ное пиcанїе и .р. арлан, ѿ кох измеђе д8жник нѣке д8кате и грóше грѣцїе, али ћемо разменивати како е може. И раз8мемо все, що нам беше въобразїю, раз8мео си како е что било по истине. И що нам беше писаю, дá ти не раз8мїемо твою скрьбъ: знáмо, влдко стьй, али ч'то да сáтвории? ово лѣто бїй бедно и тр8дно и теб и нам свем, едно ѿ бьст'в8ющих, а др8го волею бжїею гла. Нъ блгодарим Га. Пак, що нам беш вьобразїю за члке да ид8 с тóбом, влдко стъїй, ми смо сьбирали е и члка тражили помеж8 нами, кох би пошаю с тобом и там наћосмо да поће Петарь ћ8рчїа и по В8коман, поч'то с8 онда напр'во В8комана и тражили и хáпсь чинили, а Петарь еще з др8гїем бићаю посаю и апре прѣдаваю велкю ћехан и знад8 га. Того ра них ѿбрасмо да поћ8 аще блговоли стынна тй и понети ће ѿв8 книг8 пашин8, како смо ми дали апри. Него, влдко стый, метанїа ти, ѿпиши нам за све и кад мисли пътовати там, да се члкь спрéма и где ћете се сьстати, да знамо, въобрази нам. И овóм8 члк8, влдко стый, амо ћемо тражити коня и харач, що ће оставити на дом8, а 8 пьт8 харач, кько те бь 8чи. Знаш, влдко стьй, вьсе що е и амо помеж8 нас. За др8го ч'то да речем: да вам гь да мирнъ пьтъ и хотенїе свое пол8чити тáмо. И ѿпиши нам за све. Прочо прости пространство слóв8 и 8множенїе речем, да приложит ти гь лѣта къ лѣтом въ тишине и мире глъбоце. И млтви ти стые съ нам недостойним амин.

II.

(?)
3. (4.) децембра 1672.

Сарајлије објашњују патријарху Максиму, за што су дали 10.000 аспри црквених једноме паши.

лѣто ѿ ро҃ж хва аҳоб, де д.
кнѝ патріархꙋ кѵр Маѯимꙋ.

✠ Достоблажен'номꙋ и многими вишꙋ добротели ꙋкрашеномꙋ и бжіимъ промисломъ изборанномꙋ оцемъ оцꙋ, патріархомъ патріархꙋ, ꙋчителю же и наставникꙋ словесниихъ овацъ ста хва, намъ же многогрѣшнимъ млтивꙋ ѡмливателю прѣвосвщенномꙋ гнꙋ и ѡбщемъ ѡцꙋ, патріархꙋ вьсемъ Србліемъ и прочъ, поклон'никꙋ же живоносномꙋ гробꙋ гню, кирію кѵр Маѯимꙋ патріархꙋ, ѿ ги возе равати се кꙋп'но въ ѡбой на многа лѣта. Чтномꙋ ти стльствꙋ многω въ смерѣни метаніе и ниско поклоненіе творимъ до лица зем'ли бгопросвщен'номꙋ ѡбразꙋ стгω ти зрака мі многогрѣшнии чеда твоа мѣста Сараева, попови и вьси ѡб'ще сьвоно припадаемъ стомꙋ ти пωножію. По сихъ, аще ти грѣшни когда въ ꙋмъ придемъ и възхощеши ꙋвѣдѣти ω нашемъ прѣбиванію бгꙋ хотещꙋ, стыхъ ти ради млтвь іеще въ живихъ ѡбрѣтаемъ се въ нꙋждахъ и скрѣбѣхъ по все дни ѿ ѡб'щіе непріазни, нъ блгодаримъ га ω вьсехъ.

Пакъ прие къ намъ стое твое писаніе и вето вꙋбѣ тее, млтиви гне, що намъ беше вьобразіω зарадъ нашего митрополита кѵр Хтофора и радъ априхъ, що смо дали паши, како сте разꙋмѣли да смо мии изгꙋбили ради цркве. Того ради, стьи стаарь, ти известно разꙋмие, да іскажемо ти, бь веть, истин'но. Приходи намъ нека беда нъ цр'ковъ и изгꙋбимо више ѿ і҃ х апри, али ѡве апри мии не ищемо ѿ нашего митрополита, него ћемо и мии и платити. А ова е беда после била: како приде паша ѿ Баніе Лꙋке ꙋ Сараево, да иде на воис'кꙋ и поче искати блкꙋ, а блкаш бешѣ ꙋ Краини доліе. Пакъ како не наће ѡвде блке ꙋзе тражити попове да дадꙋ блкꙋ, а попови побегоше и съкрише а како не наћоше ни поповъ тако и ꙋхватише ѥмꙋ попов'ке и дрꙋге съ нима и ставише ꙋ том'рꙋке и ꙋ син'џир и мꙋхꙋр ꙋдрише нъ цр'ковъ и іеще на кꙋћа ѯ по вароши, изтерав'ши женꙋ и децꙋ, пак и мꙋхꙋр'лешꙋ. После изведоше ѡне из хап'са и ꙋзеше морити ꙋ паше по дегенековъ и рекоше да хоће и цр'кꙋ ѡбити и тражити. Кадъ видемо мии ѡстали, іере би зле, тако и ꙋлезомо с пріатели и ѿсекомо апри на колико могомо видити, и наћомо апри на каматꙋ и предамо, а садь бе, стьи стаарь, ч'то можемъ ꙋчинити? Ѡво ти пишемъ истинꙋ вьсе, тако намъ блки хадъ и твоего блвенія, а разꙋмети ћеш и ѿ дрꙋгихъ, не битти ѡво лажъ. А ꙋзели смо мꙋ ѿ паше бꙋюрꙋн'тію тврꙋдꙋ. За дрꙋго що смо мии криви, стьи стаари, ба ради?! Що сꙋ се Тꙋр'ци навчили ꙋзимати неће ѡставити. И ланскомꙋ е паши дао до ѯ апри за бꙋюрꙋнтію, а сани пасъ све то чꙋе и кажꙋ мꙋ чаци, кои сꙋ били и код првога паше. А пакъ како не наће блке, а не ꙋфати попове, тако и ꙋзе колико хоте. А члкь иде на воискꙋ не смехꙋ ни господа ѿ мѣста съ нимъ многω бедити, а мии что да сатво(рим), где да се явимъ? А знамъ и мии, стьи стаари, да е и

нашѣ митрополитꙋ мꙋчно и зла дота. Али что да сатвори? А и ѿ селе нека стави єдно чака ѡкде ꙋ местꙋ за себе, каде є ч'то трєба да би за нїего, лаще ћ ки и нїемꙋ и на. А ч'то бѣ посла апри за тен'џере ха Мн'кꙋ їеще несꙋ готови, а ѡне ситне апре променимо и дамо крꙋпне и дрꙋго, що не дотече апри за лен'џере дати ћемо ми. Прими за свое ти благенїе. И прости на га ра. Прѡ прости простран . . . . (осјечено с краја) ꙋмно рєчъ и свѧтїе ти мантви съ нами недостоини, амин.

Пи мца де г ꙋ местꙋ Сараєвꙋ.

И много метанїе твори въсе престоещи предь сгозар'ним ти лице, въсе по именꙋ. (потписа нема).

III.

22. августа 1673.

Тужба Сарајлија на попове, који се жале да су лоше стали међу њима.

ѿ рож хва ахог, авгꙋста кв.

Влки кр Хртофорꙋ.

Млтвиви ѿмиловатєлю свѣтлєиши и прєосщєн'ни гне на и сты митрополите, вѣто бꙋди тебе кога приходимо некои дн къ стини ти некоего ра пола и твоего и нашего, па постиже на некою паница ѿкꙋдꙋ не надєахмо се, а то є ѡт твои слꙋгъ, а наши сщен'ни. И тꙋжише тебе нъ на въсе, како не имею ѿ на никоего съпоможенїа, него да не бꙋде имъ свѡски Хртиан помрели би ѿ глади. То ра, свѣтлєиши гне, бели ѡскрꙋбємо и би на жаш поч'то ѡсрамотише на пре наши митрополитѡ, на грѣшни и наши ꙋбоги домѡ трапезе. А ми грѣшни дрꙋжимо ни за чаке добре и за сщен'нике наше, кое є поставїѡ на пресщен'ни митрополит. И исправ'љали смо що е бїѡ ни хакъ, ако ли и има что нако нека ищꙋ. Па, влко сти, ако є могꙋ поноси и живети помежꙋ на съ твоею заповедїю и благенїе, ми ни не ѿгонимо ѿ на, а, влко стъи, ꙋ твоє дениции стнои и ми и цр'кви и попови. Бга ра промили и ѿ ни и ѿ на грѣшни и ѡ животꙋ нашѣ. И прти ба ра и свѧтїе ти мантви съ нами грѣшними, амин.

IV.

20. јануара 1674.

Сарајлије се туже владици Христофору, да пред Божић остадоше без попова и обавјештавају га о парници свргнутих попова са мулом сарајевским.

лѣто ѿ рож хва аход, гне к.

Влки кр Хтфорꙋ.

✠ Вишѣ сестав'ним и равном агглом и въ свѧтителе презищни и бжимъ ѡсїанїем избраним и апльскаго престола намѣстникꙋ, патирꙋ же и ꙋчителю словесних ѡвца ста хва, на же многогрѣшни млтивѡ ѡмлватєлю прєосщєнном влцѣ и гнꙋ нашѣ и митрополитꙋ босанско кѵрїю кѵрїю кр Хтофорꙋ ѿ гн возе равнат є дꙋшєв'не

вькꙋнѣ съ чꙋвьтви чтномꙋ ти сталствꙋ на многа лѣта. Мї многогрѣшнїи и
нѣпотрѣб'нїи рабы и чѣдца твоѧ Хрїстїани, кои се сьбирамо кь храмꙋ стыхь ар'хистратига
мѣста Сараѥва великы же и малы кꙋпно смѣрѣно и низко поклонѥнїе творим
Богопростѣ'ннꙋ ѡбразꙋ стго ти зрака и чтнѣ ти рꙋцѣ и нозѣ лобызаѥмо. По
сих вѣсто бꙋдꙋ тебе, мати вин гне, ѡ нашем хꙋдѡм прѣбыванїю, бгꙋ хотѣщꙋ стьими ти
мтвами ѥще въ живих ѡбрѣтаѥмо се, а за ѡстало что да речем? Миростїю немо
мирни ѿ всꙋ како прѣвѣ. Стьины ти пола пѣнїе по Вꙋкоманꙋ и доѣе на
рожаст'во Хво ꙋ полꙋнощи и доѣе Мꙋстаи каш и дыже Лабша и Іѡвана из цркве
съ б'денїа, пакьи доѣе Вꙋкоман, а чатахмо бгъ гъ и донес твое стое пѣнїе и
прочатохмо, како ѿлꙋчиеш свꙋ тройцꙋ ѿ поповства и пишеш на Гїерасима из стго
Лꙋке, да ѿн попꙋїе, а нега не бы ѡвд. Того ради бы намъ велика скрѣбъ и полаемо
ѿ полꙋнощи на села тражати калꙋїера и не натражимо и тако прѣбимо ѡни
свѣтли днъ рождаства Хва въ велицѣ скръби и плачи, бгъ вѣсть. Прѣбѣ бимо
без летꙋргїе, дрꙋго толике дꙋше лишише се причещенїа стых таин и толике робинїе
из тꙋрских махала, кои нїе мощ'но ѿпостити седмицꙋ дрꙋгꙋ. Полѣди же прїед и
калꙋгїер ѿ села и сказаѥмо мꙋ твоѥ пѣнїе и так поче попова ти и та попꙋїе, али
нѣ хоѣе да стои: ѥдно нѣ мож са илиѣе ꙋ мѣстꙋ и по селих, а дрꙋго чꙋдо е,
како има пѣнїе ѿ старога, да калꙋгїери не попꙋю, али по свѣм не мож сам. Того
ради, влко сты, Бга ради помилꙋи ни ми и не држи на без ѿщен'ни ѡволики нарѡд по
селих и ꙋ мѣстꙋ. Что да ꙋчини ѥдин члкъ, а та свакии днъ хоѣе да бѣжи, а ми
га ꙋдр'жавамо, доклѣ прид чѣкъ ѿ тебѣ, како си нам ꙋ пѣнїю вьѡбразио и како
прїде ѿ тебе ѡво писанїе по Вꙋкоманꙋ за поповѣ, да нѣ попꙋїе нїедни, и тако
дрꙋги, трѣти днъ по рождаствꙋ Хвꙋ, не знам по чїемꙋ свѣтꙋ доѣошѣ мꙋбашири ѿ
мꙋселима и ѿвѣдоше и Лабша и Іѡана. И говорїо им мꙋселим ѡвако: вамї е ваш
влка пола книгꙋ, да нѣ попꙋїете, ако ли ꙋзпопꙋїете да дате глобѣ и, а вы сада
попꙋїете: — дайте глобꙋ толико, колико е влка рекаѡ. И ꙋчини их хапсъ. И
ѡни потꙋжише се сꙋдꙋ и потеже их мꙋла на сꙋд и почеѡ их питати: попꙋїете ли
сада? Рѣкошѣ: Нѣ попꙋїемо како намъ ѥ книга дош'ла ѿ влкѣ. И нѣ вѣровашѣ
им нѣго пола мꙋла по варошане и покꙋпи мꙋзꙋръ толико дю на мех'ѣемꙋ и пита
кадїа: попꙋю ли? И сказашѣ како нѣ попꙋю. Паки кадїа ꙋпита: да по чемꙋ сте
досад поповали, имате ли темесꙋѣь ѿ влкѣ? Рѣкошѣ попови: имамо. И донѣсоше
их и нѣ дадошѣ чатити поповѡм, нѣго довѣдоше попа, кои сад попꙋїе и прочата.
И тако разꙋмѣвши мꙋла синѣелїе како бѣде бꙋюрисо, да попови попꙋю и дадѣ
имъ хꙋѣетъ и мꙋраселю, да нѣима нитко за них прихватити ѿ авах. И тако
тѣ сꙋ разꙋмѣв'ши мꙋселимъ пола паки по поповѣ и ꙋдри свакѡм по .п. дегене,
пак пꙋсти али с харчем. И тако сад стое како си ти полаѡ твоѥ пѣнїе ѿ рождаства
Хрсва, нѣ прихитаю низащо, а ѡно що запада ѿ поповъства стои тако по тефтерꙋ
како си заповѣдаѡ ꙋ писанїю, ꙋ рꙋкꙋ комꙋ си рекаѡ и ѡвомꙋ калꙋгїерꙋ не бѣше
стьиню ти ставїѡ мѣр'тира, того ради не хтїашѣ попова ти, нѣго мꙋ давамо трѣѣе
хисѣ, а два хисета стое.

А мѝ ч'то да сътворимо, влкѡ стъи? Не имамо е комѹ потѹжи, не Бгѹ и стъи ар'хистратигѡм и твое стъини. Прочее блаженъства ти промили ѿ въсе и за васе, комѹ даие нѹріѡ, комѹ ли вѣнилъство. Ѡви ѥпръ може бити твой вѣнилъ на седѹ, али нѣ може ѹ цр'кви, ѹ законѹ наше, а ти мѹ пише и ѹ цр'кви да ті е вѣнилъ. Зато мѝ нѣ знамо ниша, що ће би послѣди; промили, а кол'ша би въ ѹмѣ цреѣствѹютъ.

Паки влкѡ стъи, ище апри Хаси ефен'дїа ѿ рокѹ. Говори: пѹт'никъ са ѹ Цригра. Того ра промили или ћешъ послатъ апри, или како ће ѹчинити, защо нѣће да чѣка потлѣ рока. Того ра шалиѐмо ти ѡвога чика ѿпиши на за свѣ мѣтанїа ти. При прости пространство слѡ и ѹмнѡ рѣче и стъие ти мли ти съ нами нѣдостойни, амин.

V.

20. фебруара 1674.

Сарајлије моле владику Христофора, да им пошље попове.

1674 мца ф. к.

Блки кѵр Хтофѹ.

Достоблжен'номѹ и многими види добротели ѹкрашен'нѡ и бжи промислѡ избран'но и апльска прѣстола намѣст'никѹ патирѹ и ѹчителю и натав'никѹ словесни ѡва стаа Хва, на же многрѣшни мативѡ ѡм'ловатѣлѡ свѣтлеишемѹ гнѹ и митрополитѹ босанскомѹ, влце и гнѹ наше кѵріѡ кѵріѡ кѵр Хртофрѹ ѿ ги бозе ра'вати е бъп'но въ ѡвой стлъст'вѹ ти на многа лѣта, ѿ на многрѣшних че твоихъ Хртїа цркви сараевскїе, стъие ти рѹцѣ и нозе лобизаемо, аще и грѣшни и недостойни есми. По си вѣсто вѹ тебе, мативи гне, како прие къ нам стое ти пнїе и разѹмехѡ ѿ въсе како на пише, да наћемо мѝ или попа или калѹгїера, да попѹїе ѡвде и по сели. Того ра, влкѡ стъи, бѣше ѡвде ѡви Гїераси, али и ѿ изиде, не хте поповати — како не пола ти попѡ, тако и ѿ не ме да попѹїе, бой се ѿ Тѹракъ, — него иде ѹ монастир. А бехѹ еще ѡвде и дрѹги калѹгїери, али, влкѡ стъи, нити и мѝ смїемо постав'лати, нити па ѡни хоће да стое, ни да се прихвате цркве, не молимо ѡбога днъ, а дрѹгога ютре те намъ начелъствѹю. А паки мо се ве домолили и ѿстаемо тако безъ свещен'никъ и безъ правила и мѝ ѡвде и по сели нарѡ, а ѿселе настае чтни пость. Како да бѹдемо, влкѡ стъи, безакон'но безъ ютр'нїе, безъ часѡ, безъ вечерніе, безъ лѵргіе, бъп'но безъ вако добра гладѡ дшевни таемы, ѿ разко'них же ѹничижаѐми и ѹкараѐми? Того ра, свѣтлѣиши гне, промили ѿ на га ра. Поч'то на ѡвако ѡстави? Знамо, да мо ти зли и непокорни, како нам и ѹ писанїѡ пише, али, влкѡ стъи, ти си на ѡцъ и пастир, мативъ бѹди намъ.

А що нам пише, да ти пишемо кои е крив ѡвомѹ полѹ, что да мѝ речемо? Стъини ти боше зна васа. Каде приде амо море изпитати ваа и видети тко ли е крив тко ли прав, а са мили мо е блаженъствѹ ти: не дрьжи на ѿвако га ра,

пошли нам попове и ȣправи нами. Ако ли благоволи свѧтиньа ти послати и ѿви попом нека попȣю док'ле ти пришде къ нами, али ти док'ле ти пош'лѥшъ дрȣге. А каде пришде ти амо бити ћемо съ блаженьством' ти све тко е бїо повиньанъ овой млви и ки ти ће воль твоѧ, тачїю да не с'той овако цръквь без правила, а стадо без соли, — а болша ти въ ȣме црьствȣю. Промисли и ȣмилосрьди се бога ради ѿ томȣ и ѿпиши нам по том чловкȣ за с'ве, да знамо. Како питаш за Копривни Хасан ефен'дїю ѻномȣ камате предамо и молимо га и рече чекати док'ле ти доћешъ амо. Прошо прости пространь'ство слова и ȣмножь речмъ и да приложит ти богъ лѣта къ лѣтом въ мирѣ и тишине блачьства ти и свѧтые ти молитви съ нами недостоиними, аминъ. ф. к.

VI.

12. децембра 1681.*)

Сарајлије се ограђују код патријарха од недоказаних потвора и пишу му о једној брачној парници.

Свѧтлеишем патрїар'хȣ кир Ар'сенїю.

До'стоблажен'номȣ и многими види добродѣтели ȣкрашен'номȣ преѡсвѧщен'ном гнȣ и патрїархȣ въсе србьскей зем'ли, нам'же ѿ ги возе ѻбщемȣ ѿцȣ и ȣчителю кирїѡ кирїю кир Ар'сенїю о ги возе радовати се свѧтлъс'твȣ ти на многа лѣта. Ми многогрешнїи раби и чѧда твоа подъ твоею рȣкою паствимы сабираемїи къ храмȣ свѧтых ар'хистратигь места Сараева свѧщенници съ ѻсталим съборомъ многого въ смѣрѣнїи человит'но поклонѣнїе, целȣюще твое свѧтлъкїе рȣце и нозе и твоими свѧтлъс'кими молитвами ѻкрьмлѧеми ѻбретаемъ се въ живыхъ, теже ко и прискрьб'но ѿ насилъст'вȣющихъ нами. Нъ что да сътворимъ? Благодарим га; въса приходѧщаа длъжни есмо трьпети грехъ ради нашихъ. По сихъ молим' се и мили се деемо чьстномȣ ти и светозар'номȣ ѻбразȣ съ страхом и трепетом пристȣпающе зарадъ чловкаа неразȣмних, кои се межȣ собою любо кое ради вини сваде и поиде кожъдо ѿ нихъ къ старїемȣ без светелѧ и не с'кажe како е истина, да старїи разсȣди по правимъ сȣдȣ, нъ по своемȣ хотенїю сказȣе и приноси речи, кое мзве старїега. Того ради, свѧтъи старїи, боимо се да кои ѿ нихъ не изгȣби дше или не постигне га конць подъ старїега ѿлȣченїемъ. Не бимо жалили кои би бїѡ кривъ, него кої е правъ. Свѧти стааріи, много лю лажȣ сѧ. Кои ти приде без светлъ ти мореш разсȣдити богодарован'ним' ти разȣмом. И разȣмехом свѧтлъское ти писанїе преже послан'ное задръжанїе на некоего мом'ка имене̑м Симо и женȣ мȣ Инђїю (!) и събрасмо пред црквїю добре чловкаа и призвах'мо и нихъ и ѻне чловке, кои сȣ се тȣжили къ вамъ и тражисмо свакако и на дшȣ спȣстимо кон'шїам и дрȣгим чловком и никако ѻбрете се, да сȣ ȣ ѡньм полȣ како сȣ ѡни ѻповедали свѧтлъс'твȣ ти и беше тога пред црквїю чловкаа лѧдъ и самириш се межȣ собою сȣпрȣницы, нъ твое слово са властїю се. Прошо прости пространь'ство слова и ȣмножь речем и свѧтые ти и свѧтлъкїе молитви съ нами недостоиними.

---

*) Неко је ту годину дописао са стране, јер је у записнику обрезана при повезу.

Иси, кои сѹ били чаци на сакорѹ више речен'номѹ.

Протопопа Іωан'нь, попъ Петаръ, хаџи Хрстофор Лип'ли, хаџи Софрніе, хаџи Ин'ко, Симеωн Коприв, хаџи Іωан'нъ, хаџи Гав'ро, Радованъ терзїа, Божо терзїа, Марко Коприв, Іωан'нъ Тиро, Илїа ћѹр'чїа, Ђѹро Шеко, Іоан'нъ Мачак, Іωан'нъ ћиритлїа, Ђѹрко Грькъ, Петаръ Бѹгаринъ, Сава тер'зїа, Вѹкъ ћѹрчїа, Радоња самар'ћїа, Милош ћѹрчїа, Вѹкадин тер'зїа, Павао тер'зїа, Богавац ћѹр'чїа, Милета Бѹр'назъ, Иван Трѣбинац, Вѹкъ Копривинь, Сава емек'чїа, Стеван кѹлитчїа, Ђѹрко ћѹр'чїа, Дмитар иза града, Мирко Свракин, кмет.

VII.

Године 1681.

Инвентар оставштине митрополита босанског Христофора.

лѣтω ωт рож хва ахпа.

Да се зна кога престави се митрополит Бони Хрстоф и пріиде писаніе ωт стго патрїарха за мерет и наћомо ѹ хаџи Іωан'на ψал'тир а, катастих а, кѹбѹра ωт пѹшке ѥски а, ѥлпезе а, дикьчахшир ѥски в, махрам прѣткана а, кѹпица веч'ка ωт зем'ліе а. ѹ хаџіе Гав'ра ѥвліе а, еще ѹ Дмит'ра кѹюн'џіе ѹ сепетѹ: главка везених и, главка прѣтканих г, махрама прѣтканих г, бохчица а, капа калѹгіерка а, камен билѹръ а. ѹ Воина и ѹ Саве терзіе ѹ сепетѹ: кошѹлѣ мѹшких ен, гаћа з, главка везених лд, главка прѣтканих пв, махрамъ прѣтканих е, поясь прѣткань ωт памѹк а, гаћника везена в, веза параћика з, чинїа изникь а и развїена а, ѥвліе с кадифωм а, кадастига в. Ово све више писато послато по протопопи Іωан'нѹ и по Сави тер'зи, да предадѹ истомѹ патрїархѹ.

VIII.

Године 1684.*)

Сарајлије се моле митрополиту Атанасију, да им да попове и да им уредно пропоје црква.

лѣто ωт рож хва ахпд.

Аѳанасію прѣстомѹ и прѣблаженном нашем гнѹ и влцѣ и митрополитѹ босанском, многа лѣта.

Ми грешни раби стата ти, кои се прибирамо къ храмѹ стъи ар'хистратигъ, чтніе и стлъскіе ти рѹце и нозе лобизаемо аще и грешни и недостоини есми. По сих вето бѹди теке, млтиви гне, о наших хѹдωм прѣбиванію и невол'ном житію како страдемо по все дни и часи ωт насилствѹющи и не имам камо дети се ωт зелнаго ωзлобленія. Паки постиже ни дрѹгаа тѹга и рана дшепагѹбнаа, ѥже не надеяхом се поети, а то ѥ: прие писаніе твое и диже нам попове кое имехωм, а не посла дрѹге попове, него посла нам ωвого калѹгіера из Маржи бив'ши дете

---

*) Косановић има датум 5. октобра. Не знам од куд.

ѧдо и небѣцио, паки и колеѡтно, нитѝ може попо́бати ни̑ посла ки̑де̑ти: и̑л и̑ѣ по селїе̑, и̑лѝ по шехерѡ и̑лѝ пра́вило цр̑ков'но дрѣжа́ти и не знамо гдѣ е, крїе се ѿ чи́вчїа гдпо́ски̑, кой га зовѡ на се́ла на венчаніе̑. Тго ра̑н ѓта ц̑рковъ затворе́на толи́ко вре́ме безъ ница, ни̑ ѿтрѣніе̑, ни̑ летр'ѣїе, ни̑ вечерніе̑, кдп'но ни̑ еди̑нѡ дов'ра. Гла́дм дше́вни̑м исталѣемо, тачїѭ прі̑демо пр̑е ц̑рко́въ и плаче́мо къ ёѡ да прі̑зри̑т на на̑ хѡди̑х и на тѡгѡ на́шѡ ѿ ёѡдѡ стѡжае́ми̑х, ѿ Агарѣ̑н попі̑раемы̑̑, а ѿ разколни̑х е̑зикъ ѡни̑чижаваемы̑х гнющи̑х къ на̑м: кога̑ ки̑лѝ сѣсте въ ц̑ркви̑ и̑лѝ на летр'ѣни и̑лѝ за кое безаконіе кдп'но вси ѡлѡче́ни сѣсте ѿ ц̑ркви и не и̑меете попѡ̑в? Ми̑ же что и̑ма̑ ѿвѣщати ѝ? Та́чїю ни̑чтѡже вещаѭще ваздахне̑м къ гѡ да ви̑дѝт пра́вѳ̑. Тго да̑, вла́ко̑ стъ̑и̑, бга ра̑н, ако ти̑ гѡ що попови̑ кри̑ви̑ те ни̑х кара̑ш и ѿѡжѡешъ, поч'то́ тї е нарѡ̑ хр̑тїанскѝ кри̑в, толи́ке дше ѳ ме́тѳ̑ и по сели̑х помираю безъ закона, ѻви̑ не причещен'ни стъ̑х та̑н, ѻви̑ же невен'ча́ни закон'но, ѻви̑ же некр̑ъщі́ени мл̑нцы̑ помі́рѳ безъзакон'но. Не вѣми что̑ пр̑ежде̑ сказати̑ и̑лѝ пи̑сати, тачїѭ да ѳзри̑т всевѣдціее̑ ѻко ведѳ ѻ̑ѭ и чедолю́бїе твое̑ и непокор̑ѣніе̑ наше̑ и пастырство твое, и̑мже прі̑зираеши̑ на стадо твое ѻ̑е. Пише̑ш нам: кѳдите докле ви пошлі̑е̑м попа. И добре гнеши да хоћешъ посла̑т, алѝ кога̑ да придѣ̑т пѡ̑ та̑? Ми̑ зра́ви̑ да чекамѡ попа, алѝ болещы̑ не може̑т чека́тм, ниже ѿрочета некр̑ѣщена, ни̑же новокра́чни ѻви̑ ѡдовѳ̑дъ, ови̑ ж̑ъ дрѳгїе стра́ни по данъ хода ѳдале́ко. Что̑ да ѳчи̑нѝ ѡво калѳгіе́рче хѳдо и болет̑но, а ти̑ попова дрѳгїе некіе̑ш да пошлеш? Не знамо чего ра̑н беда ѻ̑а на на̑, комѳ̑ да се тѳжи́мо вѣће, каковѳ̑ ли̑ на̑ законѳ̑ посла̑ше̑ш, а ѿреваеши на̑ ѿ закона х̑ва и не посла̑еши на̑ пастырѡ̑в? На̑ш добры̑ пастирѳ̑ и ѳчителѭ, промы̑сли нами̑ га ра̑н погибо́мо телеѣе ѿ бе̑и лютїе и скр̑ѣви̑, паки гибніе̑м и законѡ̑м. Не вемы̑ что̑ сътворити? Прѡ̑ проти̑ пространство сло̑ и ѳмно̑ж речи̑ и ѓтъ̑ие ти̑ мл̑тви̑ съ на̑ми грѣшни̑ми, амы̑.

IX.

1686. године.

Сарајлије се бране од црквене клетве и моле митрополита, да им је дигне.

ѿ ро̑ж х̑ва ,а̑х̑п̑s.

Ѡ̑дмаліѭ прѣ̑тѡ̑ и прѣвлаженно̑в и прѣо̑ѣщенно̑ наше̑м гнѳ и митро̑литѳ мно̑г лѣта.

Ми̑ мно̑гогрѣшни̑ и хѳди̑ и печа́лни̑ нарѡ̑ хр̑тїа́нскѝ мѣста Сараѣ́ва, кой се сьбы̑рамо къ хра́мѳ стъ̑и̑ ар'хистрати̑г смерѣно и плачев'но поклоніе̑ніе твори̑мо чтно́мѳ ти̑ стъ̑ителѳ. По ти̑ вѣсто а̑ѳ тебе, чтны̑ гне и пастырѳ̑ на̑, како прі̑не̑ къ на̑м твое̑ пи̑ніе̑ съ ѡлѳченіе̑м на празни̑къ вѣщенїа прѣ̑тїе вце на ѳтрѣню прі̑е е̑ѵ̑ліе, и тако̑ прѣтекомо правило и ѳстамо и без правѝла и безъ летр̑гіе и без причѣщенїа и раздмехѡ̑ вга въѻбражен'на. Тго да̑, вла́ко̑ стъ̑и̑, ва да̑, що на̑ пи̑ше̑ш за калѳгіере витан'ге за то не знамо кої е витанга. Ѻвде са̑ имал

Морачани єди и Гієωргієви сталпω єдин и донели сꙋ обадва писаніє ω стго патріарха. А мы како да не примамь чаке съ патрхвим писаніємь, поч'то смо и тако и досад примали и ніесꙋ митрополити ничто за то бедили? А ωселе неѣемо, владико свѣти, ако ѣє и патріархово писаніє донети, без твоєго писанія неѣемо примати никого. Ієще имаа єдин калꙋгієр изь Житомисличь, дошаш пред постъ, неч'то хоѣе ковати сꙋдове за монастира, а ніє на пꙋть дошаω, тако нам іє сказаω. И имаа калꙋѣерче из Маржичь, доходи ꙋ црквꙋ, али нити ща проси, нити мꙋ тко що даѥ. Говори: „доходіω самъ до ωца на село, паки ѣꙋ иѣь дома по великꙋ днє“. И стой ꙋ тꙋрскои махали. Вѣе дрꙋго не знамо.

А що нам пише за некоєго влаха, что мы да сътворимо, владико свѣтый? Ꙋ црквꙋ не доходи, нити га знамо, єгь веть. Него чꙋли смо да ходи по неких кꙋѣах по местꙋ; ω скора смо чꙋли пред сами приходъ твоєго Стефана. Али что да мꙋ тко ꙋчини? Єто є и Стефан чꙋω да ходи: ωно сꙋ криви они кои га прихватаю, а не вась народ. Того ради, владико свѣти, за имѣ Божіє, почто сіє сътвори ωлꙋченіє коначно? Ако сꙋ криви ωни чаци, кои га сꙋ прифатили и ꙋ домъ призивали, да що сꙋ криви ωстаали народ, кои га ніє ни чꙋω ни видіω, паки сад остаѥ без причещенія свѣтых тайн и без правила ꙋ ове страшне и свѣтіє дни. Бꙋди да смо сви криви и непокорни, да что сꙋ крива деца, да се не крсте и ꙋмарши не ωпоѥ? Почто ωлꙋчꙋєшь свещеннике да не имеют ничто свещен'но нам видети. Нъ, владико свѣти, господа ради ꙋмилоsрди се и пошали нам дрꙋгоє писаніє пред ωви светли дань. Не ωлꙋчай нас свѣтых тайн тако ти страш'них страсти Христових, а можеш и после извидети све тко є крив, тко ли прав, такога и покарай, твоє є слово съ властію. Владико свѣтый, мы без старієга не можемо бити ни живи ни мрътви, нити мы имеѥмо сьпротива слова къ старіємꙋ, него нась є смела беда и нꙋжда и глад и тежки дан'ци и неволиѥ и не знамо ни кꙋде ходимо, а камо ли да єще что сетимо, что є ω потребе и что би било боље и чтеніє. Нꙋ прости, владико свѣти, господа ради и лика ар'хієрѣскаго ради, диг'ни съ нас ωвꙋ съвꙋзꙋ ꙋ ове дни за имѣ Божіє, погибе народ христіански ꙋ ово доба, кои нити зна що є старі ни что є клетва. Бога ради пошали по томꙋ чакꙋ писаніє благословено, а по великꙋ дне можеш карати кога є тебѣ драго, стари си и ꙋби и ꙋмилꙋи. Того ради шалиємо того чака къ свѣтыни ти, да не бꙋчи амо народ безъꙋмнь по чаршии и по сокацихь, како и више рекох'мо, ніє ꙋдоб'но. Него метанія ти пошли нам писаніє ωрешител'ноє и свѣтіє ти молитве съ нами грешними, амин.*)

---

*) Косановић има за ово писмо датум 24. маја. Тај датум не може бити тачан. Јер, прво ово је писмо писано пред Васкрсеније, пред „велики дан“, што значи, да би, ако је ово писано 24. маја, Васкрсеније имало доћи још касније, око краја маја или чак почетком јуна, а то не може бити; друго, јер ово писмо, које слиједи и које је писано 9. априла долази иза овог. То је видио и Косановић и нагласио је: „због тога општина одговори доста и свјесно и оштро“, али није видио, да на тај начин побија свој навод. Његов датум ја нисам нашао уз писмо и незнам од куд му. Ово је писмо писано, валда, одмах иза Благовијести (25. марта), док је почетком априла могло доћи владичино писмо и док је 9. априла дато ново као одговор.

X.

9. априла 1686.

Сарајлије се објашњавају с митрополитом Атанасијем, што их је одлучио од цркве, даље и због неког врача, који је међу њима. Туже се и на попа Ђуру, да је због њега црква у опасности.

лѣто ѿ ро҃ж хва ҂а.х.п.ѕ. апріл д.

Ѳаднасію прѣстомꙋ и прѣблаженномꙋ и прѣѡсщен'номꙋ нашемꙋ гдꙋ и вл҃цѣ и митрополитꙋ многаа лѣта.

Мы многогрѣшнїи сн҃ове црькви сараевскїе чтнѣ ти рꙋцѣ и нозе лобизаемо. По сих вѣсто бꙋди тебе влдко ст҃ьи, како прїде къ нам твое ѿрешител'ное писанїе: до васкрьсенїа хва мног лѣта, влдко ст҃ьи, паки по васкресенїю да смо повин'ни клѣтве прьво ми кроме народа. Того рад, влдко ст҃ьи, мы есмы повин'ни и бꙋ и тебе, понеже грѣшни есмы, нь за тако ѿлꙋченїе не вемы почто. Что нам пишеш ꙋ прьвом писанїю и нарицаеши нас санмицею лꙋкавою и прѣлюбодейкою, еже хвалимо се ѿ оцц, ѥна же ѿврьгше: влдко ст҃ьи, волн еси творити и гл҃ати еже хощеши, нь нам се мнит мы поклан'ѣем се и ѿцꙋ и снꙋ и стомꙋ дхꙋ. Паки знамо старїега сътвор'шаго ни и стго патрїарха и ст҃ьиню ти и творимо ти покоренїе и чать колико смо возможни и више сили до овогo лѣта, а ѿкогo лѣта ст҃ьиныти не прїде къ нам, понеже видиши и слишиши какав ѥе глад тежки и беда и тежки дан'ци. Кꙋде да се денемо ѿ зел'ные скрьби?

А что нам пишеш за оного влъхва, да смо се за ним обратили, яко древни Еврѣи о тел'це ядꙋщем травꙋ, влдко ст҃ьи, мы вѣрꙋемо тѣл'цꙋ нбномꙋ, животворѣщомꙋ, якоже и више рехом, а тко се за ним обратїо сь ним и пагꙋбꙋ наслѣдїо! А писали смо ти и ꙋ прьвом писанїю како за влъхва не знамо, него мо скоро чꙋли да ходи ѿкогад по мѣстꙋ, ѿкогад по селих. Что да мꙋ мы сътворимо, къде смо мы слишали, мало после и ти си слишаш; а ꙋ тебе е црьвь мар и бератъ и патрїархова син'іелїа, ти море тражити, а ми не смїемо никомꙋ ни речи рећь окор'не. А твое ѥзар'хе ходиле сꙋ по селих, то сꙋ они бол'ше разꙋмели, а ми что знамо що се где чини?

И пишеш нам. ꙋ последнем писанїю: тко би рече црькꙋ задрьжавати и правило прѣсецати. И зато влдко дивимо се таковомꙋ ѿветꙋ, понеже пишеш ꙋ прьвомꙋ писанїю да смо ѿлꙋчени ѿ црькве и закона на дворь и кꙋнешь тко ће нам поповати или ꙋ црькви или ꙋ домовех, любо кои закон сьврьшити, да ѥе свезанъ къ сїи вѣкъ и бꙋдꙋщи, то ѥе въсемꙋ народꙋ, кои се прикира къ црькви. А сад пишеш: по своемꙋ хотенїю ви чините и затворате црькꙋ. Види, влдко, или ти затвораш или мы. И пишеш: потап'тавате все чьсть ар'хїерѣйскꙋю под ноге и ꙋмалѣемо ти. Волн еси гл҃ати еже хощеши, нь мы знамо вас за старїе, како и есте, влдко ст҃ьи, ми не знамо що смо ти ꙋмалили, — нека Бъ види, а и ст҃ьиня ти зна, что мы чинимо по своемꙋ хотенїю. А еже глеши за прорка Езекїила добрѣ глеши,

вл҃ко̀ с҃тьи̑. Тїи̑ стра҃ и̑ пасти҃ домѡ̀ вѣрни̑ и̑ ап҃лъка҃ прѣстола намѣстни̑къ, а властъ ти̑ вь рꙋцѣ, — тѣраи влѣке ѿ ст҃а своє҃, ми̑ и̑ не покри̑вамо, нити се за ни̑ м҃лимо, нит и̑ при̑маамо. А тко и̑ при̑маа нека се и̑ лѣчи̑ и̑ и̑сповѣдꙋе и̑ при̑е҃ въ чꙋвт҃во. То҃ ра҃ м҃лим е҃ и̑ мили се деемо ст҃лъствꙋ ти: ѿврѣзи̑ тꙋю̑ ꙗ҃звꙋ, ю̑же на на҃ и̑ ꙋмл҃рди се и̑ про҃ти на҃ и̑ бл҃ви г҃а ра҃. Ми̑ смо тебе по въсе часи кри̑ви, али ти̑ си покараѡ̑, ти̑ же и̑ поми̑лꙋи̑, и̑ прѣзри чедѡ̀ съгрѣшенїа и̑ ꙗ҃ко ѿцъ че҃олю̑би. Подаж҃ъ на҃ рꙋкꙋ помощи̑ и̑ про҃ти ни̑ г҃а ра҃.

Па҃, вл҃ко̀ ст҃ъи, вѣсто ти̑ бꙋ̑ за о҃ве наше с҃щен'ни́ке послан'нїе ѿ с҃тьи̑ніе ти̑. Прѡ҃попа намъ е доба҃ и̑ ми̑ за ніе҃ не҃ми достои́ни, нъ пѡ҃ Ѣꙋро некако на странꙋ дръжи̑ и̑ поноси̑ по е҃зикꙋ и̑ цр҃кѡ и̑ кли́саре, те кіѐмо погинꙋ҃ти ѿ Тꙋра́къ. То҃ ра҃, вл҃ко̀ ст҃ъи̑, покараи̑ га в҃а ра҃, ка́ко ти̑ зна҃ и̑ проми҃ли о҃вою̑ цр҃квїю, бои́мо се и̑згꙋбитѣе и̑ црко҃ и̑ на҃. Не ве҃ что̀ мꙋ би҃ ѿ скоро. То҃ ра҃ сказꙋемо ти, а бо҃ша ти въ ꙋмѣ ц҃ръствꙋю̑. Прѡ̀ про҃ти пространт҃во сло҃ и̑ ꙋмнѡ̀ ре҃ и̑ с҃тъи̑ м҃лтви съ на҃. Ами҃.

XI.

Године 1686.

Сарајлије се туже патријарху Арсенију како много пате од зулума и моле га, у исто вријеме, да им пошље службу св. Арсенија.

лѣто а҃х҃п҃ѕ

✠ Ар'се́нїю̑ прѣс҃теише҃ и̑ прѣбл҃жен'не́ише҃ наше҃ гн҃ꙋ и̑ вл҃цѣ о҃це҃ ѿц҃ꙋ и патрїа҃хꙋ сръбк҃ом многа лѣта.

Ми̑ мно҃грѣшни че҃ца и̑ ра́би ст҃лъства ти и҃ сьбираем е҃ къ хра́мꙋ ст҃ьи҃ а҃р'хистрати҃ вь мѣсте Сараєве, мно҃ вь смѣрѣни мѣтанїе и̑ челоби́т'но поклоніѐнїе творимо до лица земли чт҃но́мꙋ ти и̑ б҃гопроѡ̑щен'номꙋ о҃бразꙋ и̑ чт҃нѣ ти рꙋцѣ и̑ нозе лоби́заемо са стра́хѡ̀ ꙋмнѣ прикасающе се недостоини̑. По си҃ вѣсто б҃ꙋ̑ ва́мъ, м҃лтиви̑ и̑ прѣо҃щен'ни гѡ҃по҃не, како при̑е҃ къ на҃ послан'ни́къ ст҃лъст'ва ти̑ и̑ прѣдае҃ на҃ ст҃ое твоѐ ꙋтѣшител'ное, въ и̑стин'нꙋ и̑ пат҃ироначел'ное солїю ст҃го дх҃а разтворен'ное поꙋчи́тѣл'ное писа́нїе, о̀ ніѐмже вѣл'ми бл҃годарихѡ̀ и̑ вазра҃ва́хом е҃ м҃леще е҃ съ плаче҃ в҃сещедромꙋ г҃ꙋ и̑ вл҃цѣ х҃ꙋ, да съхрани҃ ст҃лъст'во ти вь мирѣ гл҃ьбоцѣ, е҃ добрѣ ꙋпа́сти стадо своѐ в҃говърꙋчен'ное ти, ꙗ҃ко и̑ свѣдете́лт҃вꙋю̑ твоꙗ̑ в҃гѡпрѣдан'на пастир҃каа ꙋче́нїа. Пакы̀ аще вапрашае́ши в҃гѡпочатен'наа и̑ прѣо҃щє́ннаа гла́во е҃ о̀ наше҃ хꙋдо҃ и̑ прискрѣ́бно҃ жи́тїю̑ вь н҃нꙗшніѐе врѣме послѣдніѐе: г҃ь в҃ь вѣсть, и҃ в'са вѣди̑, не вѣми что̀ и̑ прѣже҃ сказа́ти и҃ли вьспомѣнꙋти ст҃лъст'вꙋ ти скрьби и̑ бѣди и̑ нꙋж҃и лю̑тїе, и҃ бѣхꙋ досѣли ката́днѣв'нїе, нн҃ꙗ же ка́тачасо́внїе. Бы̀ше дн҃ь ѿ днѣви тежчаиши̑, не вѣми что̀ сътво́рити и̑ли ка́мо денꙋти се ѿ зел'нїе бѣди и̑ли къ ко́мꙋ прибѣгнꙋти, та́к'мо кь в'сави҃е́щомꙋ и̑ прѣдив'неи и̑ прѣч҃те҃ то҃ м҃три о҃бра́зꙋ пла́чꙋще, да ꙋще҃рит' ни ꙗ҃ко и̑ ꙋчи҃ на҃ ст҃лъ'ское твоѐ писа́нїе.

Нѣ вѣсто ти ко добри на пастирꙋ какова го врѣмени доспѣли есми. Въ истинꙋ не смеемь ни къ црькви прити въ ние ж врѣме трѣба ие, нѣ твори м врѣме въ нега възмо ж но ие и тако днь ѿ днѣвки прѣпроводи м, донеже промислить недрѣман'ное око полъзна нама. Пакы има ми бли з црькве неко го вѣса Тꙋ р чина и гꙋби на м на всако лѣто крозъ црьквꙋ измеѣе, ифтире и зло и что да с'твори: въ мить къ, а сѣи ар'хистрати г трьпи и некиѐ. Слышим' же и по въсꙋдꙋ инаш'ни не ꙋдовь сказаема врѣмена те ж каа, и тѣми ꙋтѣшаем'се, понѥ ж нѣ на сами нь по в'селѥнне и велики м же и мали м. Нѣ что да рече м? Бл҃годари м г҃а о всемъ, дльжни есми в'са находеща трьпѣти грѣхъ ра д наши х, нѣ да спо д бит' ни в'се мл҃твии г҃ь еже трьпѣти сь любовїю въ еже би ти на м на пол'зꙋ, а не ва тѣще трьпѣти, ст҃ъими твои ми и ст҃лъскими мл҃тва ми.

И еще мл҃им се и мили се деемъ чтно́мꙋ ти бл҃жен ст вꙋ, да на м пош'ле ш слꙋжбꙋ ст҃о́мꙋ Ар'сенїю срьб ск омꙋ, по́нїе ж не има ми ꙋ црькви, а жели мо имѣти. Вам' же възможно ие послати аще бл҃говолите и аще повѣли ш комꙋ писати, аще не имаа готово. Нѣка ꙋпи́ше на коло мл҃твьнич'ко, понїе ж имами еще нѣке слꙋ ж бе на мало коло да састави м.

И прости, прѣѡсщен'ни г҃не, за досажденїе ра д свои г҃а ра д и не забꙋди на ст҃ъим ти подчитѣлни м писанїе м. И послах'мо ти злати ч десет, прими за ст҃ое ти бл҃венїе и прости на г҃а ра д. Прѡ ч прости простра н сло в и ꙋмно ж рече м и ст҃ъи ти мл҃тви.

XII.

15. маја 1688.

Сарајлије пишу митрополиту Атанасију о невољама попа Ђуре и бране једног приложника, неку бабу Епраксију.

лѣтѡ ахпи, маїа ие.

Адана́сїю прѣѡст҃о мꙋ и прѣбл҃жен'но мꙋ наше мꙋ г҃нꙋ и вл҃це и митрополитꙋ босан ско мꙋ многа лѣта.

Ми многогрѣшни го раби и чеда ст҃лъства ти сн҃ове црькви сараевскїе, васи общее чтнѣ ти рꙋце и нозе лобизаемо ꙋмне прикасающе. По си х вѣсто ꙋ д тебѣ, мл҃тиви г҃не, како прие кь на м ст҃лъское твое писанїе и вел'ми възра д вахо́м се о ваше м добро м животе и здрави и спени вл҃чьства ти и разꙋмехо м ваображена, како паки пише ш на попа Ђꙋрꙋ да попꙋе како и доса д и да наѣе дрꙋга и помощника. За то на м пѡ п Ђꙋро рече. Како е стари заповѣдаѡ послꙋшати кїемо. И питаемо га по тво е м писанїю: ч'то мꙋ досаѣдю каисаре и ѿ н нам рече: мене не досаѣдю каисаре, не го не могꙋ стаяти наиве ѿ ко ш пенди х, сваки днь хаклаишꙋ ме, не смие м никꙋ поѣь по местꙋ кꙋде ме тко зове, а ми ве не знамо кои се то тꙋжїю ваше ст҃лъствꙋ.

Па ки, бл҃ко ст҃ъи, прие еще и дрꙋго писанїе твое на овꙋ бабꙋ Епра ѯ їю и види мо, како си се на ню ꙋлазвїю пора д ове кꙋѣе, почто е е дала црькви за

живота. Того ра, бл҃ко сть, прости га ра! Ѡваа баба зато ти ніє крива, нитї є ѡна знала ка смо ми писали книгꙋ бл҃ки Іѡвꙋ, нити смо зато ніє питали, почто є ѡна даала ѡвꙋ кꙋћꙋ по цркв имаа четири пет лѣть, и даала хꙋџете све и темеѕꙋћє пред людма, да не имаа ѡна алааке. Паки ми нѣщо прѣгледаю темеѕꙋће црковне що ѿ ща наћосмо како сто и днъ кꙋћа на бл҃ки Іѡан'нꙋ, а ѡна не имаа алааке. Того ра проминисмо последак: ꙋ чл҃ка имаю дѣца, после нега да не пріѡнꙋ за кꙋћꙋ, чиме ћемо се ми ѡбранит, не бив'ши хꙋџет, како є бл҃ка продаѡ, почто є хꙋџет ꙋчиніѡ на себе, паки не дао аспри, а ѿстаѡ хꙋџет на нием. А чꙋѡ си и ти давно, како є дала баба цркви кꙋћꙋ, а и баба ти є сказивала. А, бл҃ко сть, га ра, что є црковно шно є и твое и ми смо тво и цркв твоа и црков'но твое! А ево є кꙋћа чврꙋкь и капліє, него мислимо лѣтѡ градити, ако би богь даѡ врѣме мирно, каде приде стьиня ти да има где прити и посидѣти како ꙋ свое кіелїи, а твоа и іє. За то нам то прости, светлѣиши гн҃е, га ра, а да шна и ніє даала ми бисмо се ꙋздали ꙋ стиню ти, да би ти біѡ ходатаи, да подаде за живота, бивши кꙋћа покрай цркве, да не поседе заѡ чл҃кь и крьч'ма. А знамо да би могаѡ ти ꙋзети и по съмрьти ніе, али въ истинꙋ є велики харче ко саданіега тефтедара. Того ра минит нам се ніє зла ꙋчинила, что є за живота даала цркви, а промисли и ти, ст҃ни гн҃е, кол'ша ти въ ꙋме црьст'вꙋю.

Него милимо се и мили се деемо стлъствꙋ ти: пошали бл҃вено пиаиіє и прости га ра. И тамо поиде по Ђꙋра и не сказа нам. И шаліемо ти сафꙋнца ѿ д, прими за бл҃веніє. Про прости пространство сло и стьиє ти молтви съ нами. амин.

XIII.

8. јулија 1688.

Сарајлије се туже митрополиту Атанасију како немају попова и моле га, да им их пошаље.

лѣтѡ ахпи, июліа и.

✠ Аѳанасію прѣстомꙋ и прѣблажен'номꙋ нашемꙋ гн҃ꙋ и митрополитꙋ босанскомꙋ многа лѣта.

Ми многогрѣшни раби и чеда стлъства ти хртіани мѣста Сараева много въ смерени метаніе и низко поклоненіе и плачевно писаніе посилаемо стлъст'вꙋ ти и бесто творим наше прискрьб'но и тꙋжно житіе: по въсе часи бе и неволіе и страхови съ свех стран и дан'ци тежци, едни гъ бет. Паки дрꙋга неволя прѣвазиде све; твои послан'ници а наши стари и сщен'ници сваки днь, не знам что да речем. По свех мѣстех и шехерех и касабах хртіани мирꙋю сщенницима, а ми грѣшни не знам почто се би. Ако се тꙋже, да имъ є ѡскꙋдело, зато бл҃ко стьи ніе ни самим, него, да речем, свемꙋ свѣтꙋ ніе, како є досада било, а камо ли ће ни и намъ. Бако тамо би по Ђꙋра ко стиніе ти и прие амо и прѣстоа ѡсамъ дни, паки диже се и поиде тамо, не бе или ѡ своеи воли или заповѣдію стлъст'ва ти и

молисмо га сабор'но и не хте се ѹставити, не вем почто, и да оставй ового Бан'ца, докле прийде писанїе ѿ тебе, а кадь прийдет писанїе ѿ тебе, како заповѣдашь, онако ће бити. Того ради влдкѡ стьи, за име бжїе промисли нами и овим поповствомъ, ѹ ѡво садиніе последніе врѣме погибе народ хрстїански конач'не, а ти си нам пастир, не забивай стада своего. Промисли нами и пошли нам сщен'нике, кое ти знаш, почто веће неће да стои ова калѹћеръ, хоће да иде. Того ради шиліем того члка ва ѹзнанїе стлъствѹ ти, да промислиш своим стадѡм. И прѡч прости простран'ство слѡв и ѹмножречемъ и стїе ти млтви са нам, амин.

XIV.

30. септембра*) 1688.

Сарајлије се туже патријарху да немају свјештеника и да их митрополит кињи.

лѣто ѿ рожства ахпи сек.

Ар'сенїю прѣстомѹ и прѣблженнѡм и прѣосщен'нѡм нашемѹ гнѹ и влце ѿцем ѿцѹ и патриархѹ сръбскм, многа лѣта.

Ми многогрѣшни и хѹди паче вьсех живѹщих на земли, наричеми раби и чеда стлъства ти народа хрстїанскаго, людїе мѣста Сараева и околних сел, вьсикѹпно вѣлики ж и мали иже събираемес кь храмѹ стьих архистратиг смерѣно и низко поклоніенїе твори и плачев'но писанїе посилаем бгопросщен'ном образѹ стго ти зрака, разѹмев'ше бив'шѹю скрьбъ и озлобліенїе стеи и вѣлицеи црькви мтри въсем црквам сръбским. Того ради имеемо не малѹ скрьбь и пѣчал срьнѹю, нъ ч'то да сьтвори? Блгодаримъ въсещедраго влдкѹ ха о въсем и молим его прилѣжно да дарѹетъ стльс'твѹ ти многолѣтне правити прѣстол влдчъс'твїа ти, скрьби же и озлоблѣнїе, вѣн'ци ожидаю нетлѣнни тамо стлъствѹ ти. По сих вѣсто творимо тебѣ прѣосщенни гне и о нашем хѹдѡм и прискрьбнѡ и печалном житїю по въсе часи бѣди и нѣволіе и тежци дан'ци и страхови са свех странъ, един гь вѣсть. Нъ и сїю печал вазлагаем на га поніеж нѣсть нам сами, нъ да речем въсеи въселіен'неи и тѣми ѹтешаеме. Нъ имеемо ми грѣшни особнѹ скрьбъ и пѣчалъ и плач неѹтѣшими, поніеж страждем и ал'чем истлѣваеми гладем дшев'ним не имѹще просщенїа правилнаго ни сщен'никь, поч'то кои бѣхѹ попови досад поидоше къ домѡм своим въси. Ми же посилахѡм и двaa писанїа и члке къ нашем светлѣишем митрополитѹ, да пошліе нам сщен'нике и не ѿписа нам нї единого писанїа, нъ іеще що нам бѣше послаѡ на пѹть калѹгіера из Баніе и по ніега порѹчи да иде ѹ монастир и ѿиде, а ѡнъ не посла поповъ. И тако стои црквѡ без правила и толики народ хрстїански; ни ѹтрьніе ни летѹргѹе ни вечерніе, кѹп'но без васакого добра. И тако ѿ днъ млнци некр'щени да помирѹтъ, болещи ж без причещенїа, новобрач'ни ж без венчанїа трѣба да се вѣнчаваю на мехкіеми, поч'то не имаа црькви по три дни хода окрть. Не веми ч'то сьтворити, стъи стаари, почто нам овако сьтвори наш митрополитъ. Може бити, да смо мѹ ва ѹме

*) У Косановића нетачно датирано 20. септембра.

непоко́рни, нъ̏ бгъ вѣ́стъ, светлѣ́иши гдⷭ҇ноине, творимо мꙋ ча́ть и̏ покоренїе више не можемо; да пр̑идеть и̏ с҇тльство ти не би́мо могли что̑ више сътворити, дочекꙋ́емо и мⷧ҇тинꙋ даемо всѣ́ко лѣто противꙋ си́ле, како тко мо́же. Да що мꙋ сꙋ криви сви люди̑ и̏ помлⷮ҇ни и̏ селаⷦⷱ҇ те дръжи̏ наⷭ҇ без ѯщенниⷦ҇. Сⷮ҇ьи стаари, ба ра̑ не прѣзри наⷭ҇ погибаю̏щихⷯ безъзакон'но, плачемо къ бесвидещомꙋ, па́ки къ с҇тлъствꙋ ти, да наⷨ҇ пошлиⷷ҇ ѯщен'нике. И̏ ови̏и що бѣхꙋ доса̑ попо́ви тꙋжахꙋ се на тежакъ харачь ва̑чнь, а вл҇ка говори̏: не беже попови̏ ѿ харача него ѿ сиⷡ҇въ црковниⷯ҇, почто̑ мꙋ нїе ꙋгодно что̑ поставламо сиⷡ҇ве црков'не да пазе црковно. А то нам їе ꙋправио с҇топочи́вши патрїархъ Маⷨ҇ѯи̏, паки и̏ с҇тьиниа ти бл҇виѡ ꙋ писанїѡ, а можете въпросити и̏ светлѣишаⷢ҇ митроⷫ҇олита рашкаⷢ҇, что̑ досаждꙋю сиⷡ҇ви црков'ни попоⷨ҇; ѡнъ то добрѣ зна̀. Дрꙋго нич'то. Ако тко даде ꙋ нⷣ҇елю по апрꙋ цркви и ѿ тоⷢ҇ ѡдева се цркⷡ҇ и̏ крѣпи и̏ даю се ꙋблꙋди и̏ иф'тире и̏ хакламе свакѣ. А паⷦⷱ҇ коⷣ҇а придетъ и наⷲ҇ митрⷪ҇лиⷮ҇ и̏ нѣмꙋ нїе въсбе, подадꙋ мꙋ по неколико априхъ ꙋ захирꙋ, али ѡⷡ҇ све е̏дино дръжи̏ или мꙋ дали или не дали̏. Ми̏ ѡжидаⷨ҇ мъча по вьсе дни и часи, ѡⷩ҇ же зриⷮ҇ е̏ⷤ҇ събрати злато, а не зриⷮ҇ стадо хⷭ҇во погибаемо. Тоⷢ҇ ра̑ поламо тоⷢ҇ члка са съкорниⷨ҇ симь плачевниⷨ҇ нашиⷨ҇ писанїе и сїа въѡкражен'наа доблеюⷮ҇ бистрꙋмїѡ с҇тлъства ти. Паⷦⷱ҇ їеще досаждꙋемъ и̏ млⷧ҇им е̏ и̏ мили̏ се деемо блажеⷭ҇твꙋ ти, прѣѡс҇щенни гне, промилꙋи ѡ̑ нами ба ра̑ и̏ необстави наⷭ҇ тако, пошли наⷨ҇ ѯщен'нике, кое ти̏ знаⷲ҇ и̏ некако ꙋтвръди, да ѡⷨ҇ ꙋ самиренїѡ. И̏ коеⷢ҇ ѯщенника ти̏ пошлиешъ нека е ѡно стари̏ ѯщен'ниⷦ҇, ако ли и двоа бꙋдꙋ ꙋтвръди ꙋ писаниⷢ҇ твоеⷨⷹ҇ а за хара́чь ва̑чнъ ꙋправи̏ како ти знаⷲ҇, а кол'ша ти въ ꙋме црьствꙋютъ. Бга ра̑ и твое чⷭ҇тиїе дшⷭ҇е ра̑ ꙋправи нами̏, вѣ̏ не можеⷨ҇ поⷩ҇носити поношенїа и̏ ꙋкоренїа латинкаⷢ҇, како живꙋтꙋемо безъ цркве: поч'то не и̏меете попокъ, то̑ ꙋ некоеⷨ҇ проклетїю и̏ ѡлꙋченїѡ е̏сте ви̏ ѿ закон'одаваⷰ҇ ваши̏ⷯ. Ми̏ же что̑ имаⷨ҇ ѡвѣщати иⷨ҇, тачїѡ въздахнеⷨ҇ сь плачеⷨ҇ и̏ безъѡвѣтни̏ прѣбиваеⷨ҇, хꙋди̏ и̏ пѣчал'ни̏ раби твои? Сⷮ҇ьи стаари, ба ра̑ не ѡставки наⷭ҇ ꙋ се̏ врѣме, се̏ ко митроⷫ҇лиⷮ҇ наⷲ҇ ѡстави̏ наⷭ҇, ти̏ же не прѣзри за и̏мѣ бжїе. Боимо се ако погибомо безъ причещенїа сⷮ҇ъи таиⷩ҇, а сказакїе ти и̏ таⷩ҇ саиⷨ҇ како наⷭ҇ врѣме при̏е. Проⷭ҇ проⷭ҇ти пространство слѡвъ и̏ ꙋмноⷤ҇ речеⷨ҇ и с҇тыѥ ти млⷧ҇тви съ наⷨⷪ҇ амиⷩ҇. лѣтѡ ҂ахпи, сек. а̑.

XV.

3. децембра 1696.

Сарајлије моле патријарха Калиника, да им не долази по милостињу.

Книга патрїарха Кал'линика.

Вишнꙗго промислоⷨ҇ и̏зб́раннꙋⷨⷹ҇ и̏ ап҇лкаⷢ҇ прѣстола намѣст'ноⷨⷹ҇ пастирꙋ же и̏ ꙋчителю и̏ наставникꙋ словѣсниⷯ҇ ѡвацъ стаа̑ хⷭ҇ва, наⷭ҇ же многⷢ҇рѣшниⷯ҇ млⷧ҇твикоⷨ҇ ѡмлователю прѣѡс҇щен'ноⷨ҇ гнꙋ и̏ патрїархꙋ србскомꙋ кѵрїю кѵрїю кѵⷬ҇ Кал'линикꙋ, ѿ ба возе ра̑вати е̏ чⷭ҇тномꙋ ти с҇тлъствꙋ бꙋпно ва шкоиⷯ҇, ѿ наⷭ҇ многⷢ҇рѣшниⷯ҇

д҄че твоих сн҃ове цр҃кви сараев'скїе са всемъ сабором христоименитих мно҄го вь смѣрени мѣтанїе сатварае͆м блаженст҃ву ти и чтнѣ ти руцѣ и нозе лобизае͆м умнѣ прикасающе⁰. По си͆х вѣсто буди тебе, м҃стиви пастиру, како разумѣхо͆м ѿ писанїа митрополита наше͆го, како му си писао да скаже людем за прихо͆д ст҃лъст'ва ти, и тако не бивши овде митрополита ми грѣшни сн҃ови цр҃ков'ни уставимо наро͆д ва пре цр҃квїю и сказамо за прихо͆д блажества ти и тако въси единокуп'но рекоше: ми бимо желиели да на͆м приде ст҃и стаари и да примимо бл҃венїе, али не можемо га дочекати како смо прѣже, поч'то е са͆д врѣме те͆жко и прискръб'но и захира скупа, боимо се да не примимо вь мѣсто бл҃венїа клетву. Па͆ки уставл'амо наро͆д и други пу͆т да се договоримо како кїемо дочекати старїега и тако на͆м ѿговорише: како смо рекли пр'ви пу͆т, тако и са͆д, не͆го пошалите чл҃вка и пишите ст҃ому стааро͆му ѿ васе и за васе. То͆го ра͆д, светлѣиши г҃не, вѣсто буд ст҃лъству ти како бимо и слиши͆м ѿ народа, да некїе͆ш ти скупи͆т м҃стиние колико ће ти би͆т ха͆рча у путу и овде. А ако мотри͆ш прѣходилїе ѿ Сараева бгъ вѣсть, ст҃ьи стаари, не има͆ш куде до еднога Мостара, а дилие никуде ние пута. То͆го ра͆д болша ти ва уме г҃спост'вую͆т, твори како ти зна͆ш, ми смо дл'жни сказати что знаемо и чуемо ѿ народа, а друго что можемо сътвори͆т ми неколика чл҃вка?

А що пише͆ш да се чл҃вци не разходе, ми кому да речемо: не иди на путъ, не͆го чека͆и стаарога? То͆го ра͆д, ст҃ьи стаари, ово͆го чл҃вка шалиемо кь ст҃ьнни ти и вѣсто ти твори͆мо да послѣ не рече͆ш: поч'то ми не писасте да промислимъ ч'то сътвори͆т. Про͆сти ст҃ьїе ти м҃стки сь на͆мк недостоиними.

1696. де͆к. г. у Сараеву.

[Ово е исп҃и ко͆и чл҃вци бише кога͆д писахо͆м сию книгу. Пр'ко сн҃овь црковни͆х и їеще съкор'ни͆х чл҃векъ м҃.].

XVI.

1. октобра*) 1713. године.

Сарајлије моле патријарха Мојсија, да им не премјешта митрополита у Биоград или да одмах именује другога, да не остане црква удова.

лѣто ѿ рож х҃ва а҃ѱгї. ѿ͆к а҃.

Исп҃и книги блаженнейше͆м патрїар'ху срьбском͆у кѵ͆р Моѵсею.

Моѵсею блаженнейше͆м и словенѣише͆м г҃ну и патрїа͆рху србском͆у многаа лѣта.

Вѣсто буди ва͆м, блаженнѣиши г҃не, како примимо ѿ ва ст҃лъское вьшѣ писанїе и разумѣхо͆м въображеннаа како сказуете на͆м за обьвадовѣв'шую митро͆полїю Бе͆лгра͆дскую и не имее ко͆го поставити на ню въ мѣсто преже бивша͆го митро͆полита, не͆го обнаждете на͆с худи͆х ѿ наше͆го митро͆полита и ми да останѣмо вьдови тако, не вѣми кое ра͆д вини, да будѣмо укорни и постиждѣни ѿ вьсѣхъ стра͆н наше͆го езика србословена͆го, да на͆м остави͆т митрополитъ на͆ш, а ми да просимо друга͆го

*) Косановић има нетачно датум 4. октобра.

незнаемаго. Ѥто имаа ово третїе лѣто како слѹжи наш митрополит ѥтомѹ престолѹ срьбскаго патрїаршьства, а ми стоимо безь пастира ожидающе, когад прїдет посѣтити нас и инии прїде и принес нам ѿ кад по истинѣ плачѹ достойное писанїе, да оставит насъ, не вѣмии кое рад вини или кое го рад непокоренїа наше го, яко и више рекох ом. Того рад ка комѹ да пожалим се или къ комѹ да плачем, тъкмо къ превисокомѹ величьствїю ти, къ блаженнѣйшемѹ нашем гдѹ? Мии хѹди ово го ѹкоренїа и ѹничиженїа не можемо претрьпѣти ни оставити никогда безь великїе нѹжди и бѣди общїе, поч'то намъ не пишеш винѹ кою имеете на нас, него тако наѥдно събориѣ, да оставим блка Моѵсеи Боснѹ и да примим Бе'град, а да пошлиете на Боснѹ кое го дрѹгаго. Стѣйши и блаженнѣйши гдие, почто не поставляете кого дрѹгаго на ѥпархїю овъвадовевшѹю, него хощете обрѹчен'нѹю овъвъдовити, а дрѹгѹю обрѹчити. Того рад, блаженнѣйши гдие и пастирѹ наш, ми того обикнѹти не можемо никако, а ви творите како знате, како ће бити мирно и добро. И ово го вышего писанїа нити смо прочьтили нь саборѹ, нити смеемо прочьтити, понеже бити ће млъва ѹ народѹ и може бити и горше, него се боимо да не бѹде. И сказа нам наш митрополит ѿ ѹстъ, да кїе ваше блаженство бити на овѹ странѹ посѣтитель свойх овьць и томѹ смо се обвеселили и желимо да прїдет блаженство ви прави рад да видимо. Прочее прошо простран слово и ѥтїе ти млтви съ нами амин.

Многогрѣш'ни синове цркви Сараев'скїе.

XVII.

26. септембра 1715. године.

Сарајлије се објашњавају с патријархом Мојсијем, што их је овај казнио због њихова владања, нарочито због заједничког рада с њему непријатним митрополитом.

лѣто ѿ рож хва аѱеі, се кѕ.

Моѵсею преблаженнѣйшем и словенѣйшемѹ нашем гдѹ и патрїархѹ срьбскомѹ и блгаром.

Ми многогрѣшни и непотребни раби и чеда стльства ти, синове цркви сараевскїе, много къ смѣренiи поклоненїе творимо цѣлѹюще твое стльскїе рѹцѣ и нозѣ ѹмнѣ прикланяюще се. По сих бѣсто творимо блженствѹ ти како примисмо вашѣ стльское писанїе писано мца їю ке, а прїе кь нам се к ї; не знамо винѹ закаснѣнїа. А колшѣ би било да бѹде ѥще закаснѣло и више понеже немо до инии нї ѥдиного овако го писанїа причекали, ни ѿ ѥдиного патрїарха. И ѥгда въспрїехом сїе писанїе вельми възрадовахом се, обаче ѥгда прочатихом вельми оскрьбех'мо видѣвше оволикое ваше на нас лютое немардїе и гнѣвъ вь мѣсто ѿчьскаго блгоѹтробїа, зреще ми свое ѹчителнаго пастира по задрьжанїем осѹжденних, кое нїе било овомѹ мѣстѹ никогда ни ѿ ѥдиного патрїарха. Того рад не вѣмии кою винѹ ѥсте обрѣли, блаженнѣйши гдие, нъ нашем митрополитѹ. Пишете, како ѥсть непокорънъ вашем архипастирст'вѹ. Бѹди ваше слово всако истинно ваше го стльства, обаче тѣ чакь, кої е вамь тѣ речи

принеѡ нека ӥскȣсӥ свой ȣмъ ѿ свой ȣстъ, а ѿ нашего митрополита некіе се наѣъ таковӥ посла непокорьст'ва, нит їе до ӥнѣ находило сѣ ѿ нашихъ влакъ, ни пакӥ да е ѻстала когда мирїа неплаѣена ӥли что дрȣго на нихъ, а ȣздамо се да неѣе ни ѿ сѣле. А єво єще ніе минȣло нї єдино лѣто како е пришаѡ къ намъ, а то е вѣшь чирак и рȣкосадъ, и не прѣзрѣсте него посласте нъ него задрѣжаніе лютое, ѻбаче, блаженнѣиши господине, до ӥнѣ при мимошѣшихъ патріарсехъ ѿ нашего мѣста и подъ миркӥ біо е почьтен колико дрȣгӥ владика, а ӥнѣ ȣничижени бимо при васъ, мӥ кȣпно и съ нашимъ митрополитомъ. Того ради ӥмѣите насъ прощенихъ, винȣ не обрѣтше; сїа намъ показасте, зато длъжни єсмӥ и лютѣишїихъ дочекати, поніеже мӥ досада и свой животъ бисмо могли дати позарадъ васъ и свѣтыѣ великїе црькви и толико есми вѣшемȣ блаженству радили паче инемъ мимошѣшимъ патріархомъ слȣжити. И есмо се надѣяли, да и кою винȣ сътворимо, да бисте намъ вӥ показали двѣри милостиа, ѻбаче ѿ сего горшее немилостиие никогда нѣсмо слишали. Како на насъ безъ испитанїа сȣдъ задрѣжанїа изнесе и толико наше мѣсто гор'ше ѿ всехъ мѣстъ ӥли да речемъ ѿ всехъ селъ! Єже пишете да немо вашимъ посланникомъ честь достоинȣю показали, а немо ни писма ѿ васъ имѣли никакова по нима ни ради ча, а владика біо пошаѡ господинȣ паши; а било им е ȣ владикиной кіелӥ доста ѩсти и пити. А мӥ ȣ ѻно врѣме нѣсмо смѣли ни ȣ црьквȣ доѣь, ни пакӥ своихъ дȣѣанаа ѿворити ѿ тежка зȣлȣма, а камо ли къ нима приходити. А истинȣ да речемъ како е ѿ ѻвдѣ чиніѡ могли бисмо и глобȣ платити поради нихъ чиновнога пȣта и мало пѣтїа и немо знали да вӥ ȣ нихъ дрѣжите великȣ честь тако, да мӥ свӥ и наша честь и наше покорство бисмо ни защо при ваша двоа хизмѣѣара. Толико ли не испита насъ и наше непокорство, тѣ ѻколикӥ фіалъ излїа гнѣва на насъ! И еще пишете, да мӥ с нашимъ митрополитомъ ѩдемо и піемо. То іе истина, поніеже старѣиши намъ іе по твоемȣ писанїю, како пишете да бȣдѣмо покорни своемȣ митрополитȣ, пакӥ сада пишете, да мȣ ни рȣкȣ не цѣлȣемо. Досадь могаѡ сѣ нарѡдъ ȣстрашити, да га владика покаара, а ѿ садь веѣе нека владика не мѣша сѣ ни ȣ що, него нѣка ѻ сѣби вънимаа, поніеже нѣ имаа власти како ини архіерей ȣ своей єпархии. А ваше блаженство болшѣ знаа, да ѻва книга ніе за ѻвӥ шехеръ, ни за кою касабȣ; ѻбаче видимо да насъ горшѣ дрѣжите, него и село кое. Ȣздали смо се ȣ васъ, да которӥ човѣкъ ѿ насъ и кривицȣ сътворит и вӥ ȣзнавши да не бите тако въ скорѣ послали задрѣжаніе, него да ȣдрѣжите гнѣвъ и ȣкротите ѩростъ, а такового човѣка поȣчителнимъ словомъ архипатріаршкаго наказанїа наставилӥ нъ покааніе, аще ли сѣ неби покорилъ вашемъ наказанїю ми бисмо възвѣстили вашемъ блаженствȣ такового човѣка писаніем нашимъ. Ȣздаюѣи се ȣ вашȣ рѣчь ѿ васъ намъ реченнȣю, да некіете вӥ ȣ нашѣ мѣсто никогда задрѣжаннаго писанїа послати доколѣ не бисмо мӥ сїнови црьковнӥ съборнѣ въписали и съ нашимъ митрополитомъ възвѣстили вамъ човѣка, — ѻбаче ӥнѣ видимо да насъ имеете своє когда къ намъ придѣте, а по дрȣгихъ мѣстехъ насъ ни въ ч'тоже дрѣжите. Тражили смо ȣ нашемъ книгохранилници вса писма прѣвихъ стопочившихъ патріарховъ нашихъ и не

ѡбрѣтомо нї единаго писанїа задръжаннаго ни на прота чл҃ка, а на архїерея нѣсмо нй слишали, него смо се бздали да мй и съгрѣшимо что, да не би наш ѡльчїю патрїархъ любви ради митрополита.

И пишете намъ, що смо име поминали блжн҃и Мелетїа. Вй намъ писасте писанїе нъ сакоръ: да знате како вамъ послалмо митрополита Мелетїа, нека знаете да имаете своего митрополита и пастира. И мй онѹ книгѹ прочатисмо пред народомъ и почемо га поминати ѿ оного дневи и вамъ писамо ѹ Белградъ и вй намъ ѿписате писанїе лепо и садъ на насъ злобою памѣтозлобьствѹете и тои намъ ѹзрокъ пред очи ставляте. Еще намъ пишете да ѿемлемо ѿ стые цркви. Да когда видѣсте тако дело ѹ насъ, почто не истѣза насъ прошъдъшее лѣто, него насъ нынѣ ѹкарашъ того ради? Блжен'нѣйшй гн҃е нашъ, прости насъ, а постави себѣ вѣрнѣйшее епитропе, кои ѣе вамъ болшѣ и вѣрно тепсїю дръжати, а не ѿимати ѿ стые цркви, а ѿ насъ прежде дръжавшихъ испитѹи ако ч'то имаа при насъ, ѹзми и истѣжи и по истѣзанїи пред всеми архїерей изнеси правилни сѹдъ на насъ; обаче досадъ нѣсмо такови били, како насъ творите, да ѿимаамо ѿ стые цркви. Ако смо ѹ томѹ делѹ нека намъ бѹдѣ ѿматителъ стый Ар'сенїе србскїй.

Еще намъ пишеш да бїемо и горшаа сихъ наследити, аще пребѹдемо въ томъ непокоръствѣ. А мй не имаамо непокоренїа нї единого противѹ вамъ. Пакї: коя горша или вещьшаа клетва да бѹдетъ? Нѣтъ била ни на оному чл҃кѹ, коѝ е похѹлїю нъ дх҃а бж҃їа, каковѹ сте вй полалй нъ архїерея своего. Еще, блаженнѣйшй гн҃е, прим́или смо ваше писанїе писанно каде сте били ѹ Ѹжицѹ иꙋ -ке- и разѹмехомъ, що намъ пишете поради Живка Валевца, кой се е жалїю стлъствѹ ти, да смо мѹ мй амо ѹставили нѣке нѣговѣ ствари. То е ѿ лагаю, како доваръ чл҃къ а не казѹе истини. Нѣговѣ ствари, що мѹ сѹ биле, нїесѹ ѹ нашихъ рѹкѹ, него ѹ дрѹгихъ и дошли мѹ сѹ ѹ рѹке, — тако смо разѹмели. А заради оного, что е рекаю дати ѡвде мй нѣ'смо порѹчивали, да ѿ доѣе и нами да обещае що дати него онъ доходїю и два и три пѹта молеѣи се, да мѹ поможемо како би ѹзею оно, що мѹ е братъ опорѹчїю и тако, ако би що ѹзею онамо, да даде ѹ нашѹ црков десетѹ апрѹ или ѿ мала или ѿ велика; и дадѣ намъ свой темѣсѹкъ и добре емце како ѣе намъ дати лепо, колико западне. И мй ѹчинимо писмо и потписасмо сѣ толики чл҃ци, кое рѹке познаю они чл҃вци, ѹ кога е тестаменатъ. И оний чл҃ци вѣроваше нашимъ рѹкамъ и дали мѹ сѹ и више, него мѹ е ѹписано ѹ тестаментѹ; а да нїе понїю оно писмо подписаано не би ѹзею нї едне апре. Зато мй ищемо оно, що е намъ даю свой темѣсѹкъ, или да даде онъ или нѣгови емци. А що намъ пише въше блжнство да имаа еще места за давати, зато мй нїемѹ не бранимо: нека дае где е потреба да даде, а имаа ѿдъ сїа и даватъ; а ѿнъ е Богиѣа и Миха ѿдовѹде и повею себѣ рай и с нима се погаѣаю како ѣе дїелити що ѹзмѹ. А мй зато не знамо ниша и разѹмели смо да имаа ѹ ономѹ тестаментѹ мл'тиня по свѣхъ монастирехъ србскихъ и стогорскихъ, али то они нѣсѹ даали Живанѹ, него нека ище свакй свое що имаа. Последи видѣмо ѡвдѣ

ѹ нихь бъше писаніе пйсанное, како іє҃ йстина, нъ ѻно пйсаніе бъше дошло е доцнѣ, ѻни сѹ бйли прѣђе пошлй амо йз Млєтакаа; а што е Живко вамъ лъживо сказиваѡ, да е хотїѡ за вами дѡ къ вамъ, а не даѻ мѹ Богѣ й Михо, то е ѿ лагаѡ вамъ. Али й зато мй не знамо што лї е, како лї е. И тако вишѣпйсаннаа вса ѻставлъшѣ мlимо е бжтвѹ ти ѻ насъ грѣшнйх: да ѹтолйши гнѣвъ й мрѡтъ й намъ проштѣніе да дарѹеши, кѹпно съ нашймъ митрополитѡмъ й што ймеемо амо писаніе, да конй любо чаци бѹдѹ ймѣти помѣждѹ себѣ кое прерѣканіе, да не йдѹ нъ йно мѣсто, него прѣдъ сйнове црковне да ихь погодѣ. Зато, блжен'нѣйши гнѣ, не може сада оно понѣсти, почто бисмо йзгѹбили й себѣ й цркв, него ако би вамъ на когo ѿ насъ писаніе дошло, да га покарате како вй знатѣ, а мй нй ѹ що не мѣшати се кромѣ црковнѣ работѣ. Й вѣсто би бѹдй како немо чътили нъ съкорѹ ѻвѹ саднию бьшѹ книгѹ коеђи сѣ кое крамоли ѿ народа, кое би могло бити, й не би ни валмъ било мило. Зато насъ проштйи, блженнѣйшй гнѣ й възвели намъ твоймъ блвенный писаніемъ. Прѡ прости проштрамъ слово й ѹмнѡ рѣчй й стые ти мlтви съ намъ, амй. Й много смѣрено метаніе чтнѣнише гнѹ архидїаконѹ Арсенію.

Писа се сіе лѣто ѧ҃ѱеі, се҃ кѕ.

XVIII.

15. јула 1717.

Објашњење међу Сарајлијама и патријархом Мојсијем због неких ријечи и порука.

Мѡѵсею блжен'нѣйшемъ й словеннѣйшемъ нашемъ гнѹ й патрнархѹ србскомѹ многаа лѣта.

Прѣбоѕштѣнніе ти рѹцѣ й нозе лобизаемо ѹмнѣ прикаѹюще се. По семъ, блженнѣйшй гнѣ, мимошьдшее днй пйсахѡмъ лйтъ стлъствѹ ти поради рѣзвй юже ймееши на насъ сйновѣ цр'ковнѣ й не ѹдѡтоихом сѣ ѿ бъшего блжества ѿговора прїети, ѡко да ѹзнамо винѹ рѣзвй. Нъ толико мало й много разѹмесмо ѿ ѹстъ хаџй Раѧ, како стѣ мѹ заповѣдали, да намъ скаже, да хоќетѣ ѹчинити подъ задрьжаніе насъ, кои смо сйви цркви, а найвећьшѣ на хаџи Лаза й Іоанна Ар'наѹтовиќа, да бї е нѣкто принїѡ рѣчъ, да сѹ беседили непобнѣ рѣчи за въшймъ стлъствѡмъ, за кое мй амо тражимо й са заклйнаніемъ й не могшмо наћъ ѻніе рѣчй, што намъ показѹе хаџи Раѡ. А тко е то принїѡ или пйсаѡ стлъствѹ ти, лъжь, бити ће мѹ чрънъ ѻбразъ й прѣдъ Бгомъ й прѣдъ людми! А то се некіе наћъ помежѹ насъ таковъ члкъ, кої е непокорънъ въшемъ блжнствѹ, йли да е каковѹ рѣчъ неѹдобнѹ ѻ васъ беседїѡ. Й говорили сте хаћи Раю, да смо васъ еще ѻвде ѹвзбили й по срдцѹ ѹдрили. То мѹ нѣсмо вѣровали, тѹ злобѹ некіе држати стьй стаарй, ѻнъ е намъ послѣди дошъствїа послаѡ толико книгъ блвенныхъ; а ми смо га дочекали, како смо били кадръ како своего старїега. А акѡ смо съгрѣшили, що смо рекли: ѹ нашемъ гробїю ніе се нашао члкъ неразъстворенъ до нйнѣ, и сада тако говоримо; й ніе се нашло за стопочившихъ патрїархов. Ако е ѻваа рѣчъ зла зато прости насъ, еда Бгъ не даде нй ѿ нйнѣ, да се то наће й за врѣмена стлъства ти. А що сте

говорили хаж Раю пораⷣ попа Богикѡ, како мꙋ нѣсмо дали кꙋѣю, и то вамъ ніе право сказато. Ми смо га нꙋдили, да ꙋзме и нѣга и дрꙋге попове, нꙿ они не хтѣше, а ми нѣсмо могли црковно поклонити ни єдиномꙋ, а да є искаѡ и на вѣрꙋ Богиѣь дали бисмо мꙋ. А ви стѣ говорили: ако не ви платіѡ Богъ платіѡ вихъ ѩ или влка; али зато не имамо писаніа ѿ ваⷭ ни ѿ влке. А що немо дали попꙋ Богиѣю аспри за робе, що є кꙋпіѡ, — каде ніе имаѡ аспри чимꙋ є кꙋповаѡ — а наша є црковъ, що смо могли ѿкꙋпити, ѿкꙋповали смо много робіа, а слишали стѣ и вꙑше стлъство. Паки намъ сказа хаџи Раїѡ, како стѣ мꙋ говорили пораⷣ кꙋтіе стыє великіє црквє, да є поставимо ꙋ мѣсто непоꙋбно, то іє ꙋ нечисть. Зато намъ бить велика скрьбъ и сѣтованіє и не намъ сами, нꙿ всѣмъ слишавшиⷨ ѿ народа. Ми овꙋ кꙋтію не дрьжимо, да добіемо что себѣ, нъ да ꙋчинимо кою помощъ и ꙋкрашеніє великои цркви патріархъши, а защо кіемо є метати на онако мѣсто, како ви говоритѣ? Не кіемо є метати ꙋ нечистъ, зато нѣсмо сѣ надали таковиⷨ рѣчма ѿ вꙑшего блжнства. И почто, раⷣ, кое є зло имѣла досадъ великаа црквⷪ ѿ наше страане, те на наⷭ толики гнѣвъ проливаєте. Дошло є време, да и злейшимъ злотворѡⷨ блвѣніе подаєте, а ви и свое именꙋеміє хощѣте проклѣтію прѣдати, не ꙋвѣꙋвши истина ли іє или льжа приносимаа ваⷨ на наⷭ. О тоⷨ всевидещее око да промотри о наⷭ: ми смо сѣ трꙋдили за овꙋ кꙋтію за помощь и ꙋкрашеніє стеи и велицеи црквꙋ и посилали смо досадь, како се види, кое фелонъ, кое стихаръ и петрахиⷧ и завѣсе и дарке имаамо ꙋ тефтерꙋ за хилꙗдꙋ грошаа, а ви говорите: нека кꙋтію метнꙋ ꙋ нечисть. Зато намъ іє жаѡ и печалъ до сьмрѣти, не знаамо защо съ нами хощѣте да ꙋ ѩзвꙋ ꙋлѣзете. Доⷭ ѿ овоⷢ малаⷢ нашеⷢ народа нитї є била щѣта ни великои цркви ни коимъ влкамъ, а ѿ кои имеетѣ щѣтꙋ они имею блвѣніє ѿ ваⷭ, а наⷭ хощѣте клѣти. То дѣло да види праведни сꙋдіа, снъ бжїи, а почто наⷭ поносите по свѣтꙋ и порꙋчꙋєте по людеⷯ, те намъ не вабразитѣ вꙑшꙋ ѩзвꙋ, ми хꙋди надамо сѣ ѿ ваⷭ причекати писаніа посѣтителнаⷢ, да наⷭ наꙋчитѣ како ћемо трьпѣти приходѣщаа, а ми ꙋ ово време тежкое не смїемо изити из домовъ свои и прити къ цркви или кꙋпити потрѣбнаа, неⷢ ꙋ рѣдко и съ страхоⷨ; ви же прѣтите намъ клѣтвою, не разꙋмѣвши, како є и что є що тѣ чꙋли: истина ли іє или ни.

Прочее, что да рекꙋ? Многоⷢ глаⷯ ѿ прⷣ свѣтозарним ти лицеⷨ, обаче глсемъ ѿ болѣзни срⷣца, нꙿ проⷮ ни га раⷣ. Ніе врѣмена свакога бесѣде примать ни тражити! Нꙿ да покріеть насъ прѣмлтиви влка хсъ ѿ гнѣва гподьствꙋющиⷯ на нами и млим сѣ блженствꙋ ти: ꙋтоли гнѣвъ и пошли намъ вꙑшѣ ꙋтѣшителное писаніє и прости наⷭ и стꙑе ти и стлъскіє млтви съ намиⷨ.

Писа лѣто ҂аѱѯї. ию ꙑе.

Многоⷢ грѣшни раби и чⷣа ваша сиве цркви Сараєва.

Pjesme i napjevi iz Bosne i Hercegovine.

Sakupio

godine 1893. za zemaljski muzej u Sarajevu

Ljudevit Kuba.

(Sa 2 arka nota.)

829.

Rasla trava kraj Zemuna grada,
Ne pasu je konji ni volovi,
Već je gaze konji i soldati.
I pred njima ranjen kapitane,
Kapitana zaboljela glava,
Za to čula zemunska djevojka,
Glavu l'ječi zemunska djevojka,
Glavu l'ječi i šnjome se diči.

Lipa. (Dvojpetje djevojaka.)

830.

Razbolje se Mujo, momče mlado,
U mejhani megju jaranima.
Oblazi ga ostarjela majka:
Šta je tebi, Mujo, momče mlado?
Progji me se, ostarjela majko!
Plaho me je glava zaboljela:
Ak' umrijem ostarjela majko,
Kopajte me u njezinu bašču.
Po čem ćeš mi mezar poznavati?
Viš glave mi rumena ružica,
A pod nogam studena vodica,
Na prsi mi vinova lozica,
Nek' se vija loza oko ruže,
Baš k'o i ja oko l'jepe Ume.

Prozor.

831.

Zacvilila gora šimširova:
Od kad jesam gora postanula,
Još me nije tica preletila,
Danas mene svati prejahali,
I provezli zlato pod duvakom;
Kad su bili na sred gore ravne,
Zatužio junak, što se ženi,
Prostrite mi zelenu dolamu,
Spustite me u zelenu travu,
A djevojku vratite materi.
To izusti, junak dušu pusti.
Jadnoj majci jadni glasi idu
A djevojci tužni i žalosni,
Dok se sada povraća materi.

Žepče. (Svatovska.)

832.

Eto doli jezerce-vodice,
Kraj vodice šafrika travica,
Kraj travice malena jagoda,
Čuvala je djevojka primorka.
Otud ide mlad junak na konju,
Bog pomogo djevojko primorko:
Pije li se jezerca-vodica,
Kosi li se travica šafrika,
Jede li se malena jagoda?
Ne pije se jezerca vodica,
Ne kosi se travica šafrika,
Ne jede se malena jagoda...

Jajce.

(V. n. br. 605.)
(V. r. br. 605.)

833.

Djevojčica vodu gazi,
None joj se bjele,
Za njom ide mlado momče,
Grohotom se smeje.
Gazi, gazi djevojčice,
Moraš biti moja,
Da ja znadem, da ja vigju,
Da ću biti tvoja,
Mljekom bi se umivala,
Ne bi l' bjelja bila,
A ružicom otirala,
Ne bi l' rumenija,
A zlatom se utezala,
Ne bi l' tanja bila.

Jeleč. (V. r. br. 607·)

834.

U gorici jela nesječena,
I pod jelom voda netočena,
Točila je Mara neprošena,
Pa se Mara s gorom razgovara:
O gorice jedne ti smo sreće,
A vodice jedna ti smo bahta,
Nit se sječe tanana jelika,
Nit se toči ladjana vodica,
Nit se prosi lijepa djevojka.
Oni misle, da niko ne čuje,
Al to čuje beže Ivanbeže,
Pa izvadi noža okovana,
Pa odsječe od jelice grane,
Uze čašu, napi se vodice,
Uze Maru za bijelu ruku,
Odvede je svom bijelom dvoru.
Šenluk čini tri mjeseca dana,
Prvi mjesec za goru zelenu,
Drugi mjesec za vodu studenu,
Treći mjesec za ljepu djevojku.

Žepče.

835.

Džeram škripi, ko je na bunaru?
Na bunaru skoro dovedena,
Gledalo je momče iz gjulbašče,
Bôno momče jedva progovara:
Pokríj lice, puknuće mi srce!

Čajniče.

836.

Za što piješ, kad ti škodi,
Za što Milku kući vodiš?
U gajdaša ljepa snaša,
Najela se paprikaša;
U gajdaša gajde ječe,
A u naske čaše zveče.

Rogatica.

837.

Poranio Kraljeviću Marko,
Poranio u goru zelenu,
Konja jaše, kopljem zametaše.
Kad bijaše u Drjenovce klance,
Njemu natrag koplje zategnulo,
Kad se Marko na koplje obazro,
Kad na koplju dva vrana gavrana,
Njih uvika Kraljeviću Marko:
Uj otalen dva vrana gavrana.
Neće vrani s koplja da ustaju;
Njima Marko opet besjedio:
Uj otalen dva vrana gavrana,
Evo vama tvrdu vjeru dajem,
Da vas hoću krvi napojiti,
Da vas hoću mesa nahraniti,
Od junaka il od konja vrana.
Ni to vrjeme za mnogo ne bilo,
Pomoli se srpsko momče mlado,
Na vrančiću kano na jarčiću,
Sve mu ćorda po zemlji se vuče,
Kad se sretnu dva junaka mlada,
Njemu Marko tiho govorio:
Bogom tebi, srpsko momče mlado,
Ti se meni sad ukloni s puta,
Ukloni se, ja pokloni vranca.
Besjedi mu srpsko momče mlado:
Bogom tebi crna bugarino,
Sramota se ukloniti s puta,
A žao mi pokloniti vranca.
Tu se njima konji udariše,
A junaci za pleći fatiše,
Baš u jutro kad raniva sunce,
Pa se gone do pokasnog doba,
Udaraše Kraljeviću Marko,
Udaraše srpsko momče mlado,
Kud udara živa vatra siva.

Udarao Kraljeviću Marko,
Kud udara, crna krvca bije.
Njega pita Kraljeviću Marko:
Bogom tebi srpsko momče mlado,
Otklen jesi i od kog si grada?
Koga imaš roda i plemena?
Njem' besedi srpsko momče mlado:
Bogom tebi, crni bugarine,
A ja nemam nigdje nikog svoga,
Neg ujaka Kraljevića Marka,
Pa se digo jesam po svijetu,
Potražiti Kraljevića Marka.
Njem' besjedi Kraljeviću Marko,
Ti si djače, moj nejak' netjače!
Tu se oni oba raspustiše,
Raspustiše, pa se poljubiše.
Pita njega Kraljeviću Marko:
Bogom djače, nejaki netjače,
Ti si meni zado teške rane,
Am' nežalim, što sam dopo rana,
Neg ja žalim, nejaki netjače,
Što sam tebe odronio jako.
Besjedi mu nejaki netjače:
Bogom tebi Kraljeviću Marko,
Nisi mene teško odronio,
Već je mene odronila gora,
Evo ima tri bijela dana,
Nit ja jedem hljeba bijeloga,
Niti pijem crvenike vina.
Tolko sam se glagju zamorio,
Da se nisam tako zamorio,
Davno bi te bio pogubio.
Besjedi mu Kraljeviću Marko:
Hajde djače, nejaki netjače,
Naprvo ćeš naći novu mehanu,
U njojzi je moja posestrima,
Ona krčmi rumeniku vino,
Tude ćeš se ponapiti vina,
I najesti hljeba bijeloga,
Dok privijem svoje grdne rane,
Tad ću i ja u mehanu doći.
Njega sluša nejaki netjače,
Pa on pogje u mehanu bjelu.
U mehani trideset hajduka,
Svaki njemu „dobro došo“ kaže,
On svakome „bolje našo“ prima.
Tu je njega zanijelo vino,
Tad skočiše ti gorski hajduci,
Pa njegovu posjekoše glavu,
I sjedoše piti rujno vino,
U to stiže Kraljeviću Marko,
Njemu svaki dobrodošo pruža,
On svakomu dobrodošo prima,
Al ne pije rumeniku vino
Već ga lije ispod kabanice.
Onda skoči na noge lagane,
A prihvati brijatkinje ćorde,
Pa posječe trideset hajduka,
Pa se malo ponapije vina,
A posjede debelog šarina,
Sitno kuca jasno popijeva:
Mili bože i božija pravdo,
Ja okajah svog mlada netjaka!
Davno bilo, sad se spominjalo,
Neznam dalje bog nam dao zdravlje.

Ribnik.

838.

Dremala, spavala sama gospoja,
Spavala sama brez bega,
Ko bi mi bega doveo,
Dala bi mu luke čitluka,
Ko bi mi bega dobio,
Dala bi mu konja zekana.

Višegrad.

839.

Majdan gradu, mali Carigradu,
Car vezira kroz biser doziva:
Oj vezire, jera mi ne dojdeš?
O moj care, kako ću ti doći,
Kad ne mogu kroz sokaka proći
Od momaka i od djevojaka,
Od ljepote Čelebije Jove,
Od mehane krčmarice Mare,

Stari Majdan.

840.

Uzori dragi ravnine,
Pa posij svoje jadove.
Ako ti nikne al-baber,
Išti me, dragi, u babe;
Ako ti nikne al-katmer,
Išti me dragi u majke;
Ako ti nikne mavleta,
Išti me, dragi, u brata;
Ako ti nikne žut neven,
Ne vehni dragi, tvoja sam;
Ako ti nikne bosilje,
Bosa ću dragi za tobom.

Nevesinje. (V. n. br. 773)

841.

Ima l' ovo išto bolje,
Bože ti rasudi,
Nego dvoje, kad se vole,
I u srcu ljube.
Jedno drugom srce daje,
Bez pamet' ostaje, . . .
Ja ću poći onom dragom,
Kojemu sam draga,
Nek' dušmanim' srce puca,
K'o zemlja od sunca.

G. Vakuf. (V. r. br. 84.)

842.

Po sr'jed Sr'jema badem drvo raste,
Tu se veže od zlata ljuljajka,
Tu ljuljaju sva gospoda sr'jemska,
I sva sr'jemska i sva sarajevska,
Ponajviše u majke jedina.
Upala je u majke jedina,
Nju mi žali sva gospoda sr'jemska,
i sva sr'jemska, i sva sarajevska,
Ponajviše majka joj rogjena.

Prozor.

843.

Razboli se lijep Ivo,
Na Džerzovu ravnom polju,
Viš glave mu bojno koplje,
A za koplje dore svezat,
Griska travu do korjena,
Kopa zemlju do koljena.

Bugojno.

844.

Blago suncu i mjesecu,
A ja jadna, već se stari,
Od zuluma svekrvina,
Iz kuće me išćerala,
Do ponoći sam durala,
Od ponoći u komšije.
U komšije kolo igra,
U kolo se ufatila,
Ja sam mlada zapjevala,
Dok evo ti dva djevera,
Hajde kući, snaho naša!
Bogme ne ću, dva djevera!
Dok evo ti svekrvice.
Hajde doma, snaho moja!
Bogme ne ću svekrvice!
Dok evo ti moga dragog:
Hajde kući, dušo moja!
Bogme ne ću srce moje,
Dok je tamo majka tvoja!
Hajde kući, dušo moja,
Umrla je majka moja!

Jeleč. (Svadbeni.) (V. r. br. 643, 644.)

845.

Zaveze nam se Ivanbeg,
U šajku lagju niz more,
Stade mu lagja tonuti,
A ljuba mu se misliti.
Ivan beg ljubi govori:
Angjušo, ljubo nevirna,
Kaži mi misleć' šta misliš,
Zadaj mi viru Ivan beg,
Kazaću misleć' šta mislim:
Da mi je ljubit Iliju!
Angjušo ljubo nevirna,
Da ti se nisam zakleo,
Turio bi te u more,
Ama sam ti se zakleo,
Pa sad ne mogu Angjušo.

Bugojno.

846.

Kad Moriće pofataše,
B'jele ruke savezaše,
Povedoše uz Kovače,
Uz Kovače kroz Sarače.
Pa govore dva Morića:
Bogom braćo delibaše,
Popustite b'jele ruke,
Singjir halku ispod vrata,
Da mi jednom ispjevamo.
Delibaše sažališe,
B'jele ruke popustiše,
Dva Morića zapjevaše:
Sarajevo, široko si,
At-mejdanu, zelen ti si,
Latinluče lijep ti si.
To začula stara majka,

Stara majka pitu kuha,
U ruci joj oklagija,
A u drugoj zlatan ibrik,
Oklagiju popustila,
Zlatan ibrik salomila,
Bosonoga polećela,
Gologlava bez fesića,
Uz Kovače, kroz Sarače,
Pa zavika stara nena:
Bogom braćo, svi Kovači,
Nedajte mi oba sina,
Na poklon vi svi Kovači,
Nalećela kroz Sarače:
Bog vam braćo svi Sarači!
Dolećela na kapiju,
Pa zavika stara majka,
Stara majka dva Morića:
Bog vam babo Dželal paša,
Pokloni mi oba sina,
Ako ne ćeš oba dati,
Podaj meni jednog sina,
Da se majka razgovara.
A veli joj Dželal paša:
Hajde kući, stara majko.
Ja ću pisat svome caru,
Svome caru u Stambulu,
Da pokloni sine tvoje.
Stara majka povrati se,
Pa je eto svome dvoru.
Dželal paša naredio,
A na svoje delibaše:
Uhavsite dva Morića,
Da otpišem do Stambola.
Ne sjedoše delibaše,
Dželal pašu poslušati,
Izvedoše dva Morića,
Na kapiju objesiše.
Izagjoše na tabiju,
Zapališe do dva topa.
To začula stara majka.
Tada se je osjetila.
Da su sinci obješeni.
Pade stara na odaju,
Nikad više ne ustade.
Crče majka za dva sina.

Gacko.

(V. n. br. 249., 250.)
(V. r. br. 250.)

847.

Nema take bule,
Nema take lule
do cara,
K'o što ima bulu,
K'o što ima lulu,
Selim beg.

Selim begu sada,
Iz careva grada,
stiže glas.
Iz ovog pehara,
Pij u zdravlje cara,
Selime!

Selim oči sklopi,
Zlatan pehar popi,
do kapi.
Zapalio lulu,
Poljubio bulu,
pa umro.

Čajniče.

(Spjevao Zmaj Jovan. V. n. br. 288.)

848.

Sunce jarko, ne sija jednako,
Moj me dragi ne ljubi jednako.
Ja l' me ljubi, ja l' me se okani,
Ja l' me mladu ti u grob sahrani.
Znaš nevjero, kako si se kleo,
Da me mladu ostaviti ne ćeš,
Nebom, zemljom, suncem i mjesecom,
Pred oltarom, pred svetim Jovanom,
Pred ikonom, pred svetim Nikolom!
Danas, kad si vjerom prevrnuo,
Bolesna te prevrtala majka,
Od Gjurgjeva do Mitrova dana,
Svud ti majka lijeka tražila,
Svud tražila, a ne mogla naći,
I u mene i u moje majke.
Lijek znala moja mila majka,
Lijek znala, al ti ga ne dala!

Trnovo

849.

Oh ti ružo rumena,
Što se rano razvila!
Nemam te kom' trgati.
Moje drago daleko,
Za tri brda zelena,
Za tri vode studene . . .

Brod.

850.

Oh, ti ružo rumena.

Foča.

(V. r. br. 163., 849.)

851.

Trula gragja, potonula lagja.

Foča. (V. r. br. 852.)

852.

Trula gragja, potopi se lagja,
I na lagji dvje sto djevojaka,
Sam' ostala na krmanu Janja.
Progovara sa krmana Janja.
Ko će mene kraju izbaviti,
Lice ću mu bjelo pokloniti.
To začuo čoban od ovaca,
Ter on čamac gradi od papira,
Ter je Janju kraju izbavio.
Dajder djevo, šta si obećala!
Hajd otalen, čoban od ovaca.
Ne ljubi se lice kraj vodice,
Već se ljubi lišce kod šumice.
Kad su bili blizu kraj šumice,
Progovara čoban od ovaca:
Dajder djevo, šta si obećala!
Hajd otalen, čoban od ovaca
Ne ljubi se lišce kraj šumice
Već se ljubi lice kraj majčice.

Čapljina.

853.

Poranila Jagoda na vodu.

Mostar (V. n. br. 854.)
(V. r. br. 854.)

854.

Pošetala Jagoda na vodu,
Za Jagodom Radoje na konju,
Za Radojem Jagodina majka.
Stan' polako, Radoje na konju!
Tamo mi je Jagoda na vodi.
Luda mi je, prepanuće mi se,
Od stida će u vodu skočiti,
A od straha u goru pobjeći.
Ne budali, Jagodina majko!
Sinoć mi je na krilu spavala,
I brojila puce na dolami,
Nabrojila sedamdeset puca,
Sedamdeset i sedam putaca.

Nevesinje. (V. n. br. 853.)

855.

Djevojka junaku prsten povraćala,
Na prsten, junače, moj te rod ne ljubi,
Ni otac, ni majka, ni bratac, ni seka,
Ni bratac, ni seka pa ni ja djevojka.
Molim te, junače, ne daj me na glase,
Jerbo sam ja jedna nesretna djevojka,
Ja bosiok sijem, meni pelin niče,
Oj pelin, pelinče, moje gorko cv'jeće,
S tobom će se moji svatovi kititi,
Od mamina dvora do mračnoga groba.

Krupa.

856.

Kolo igra na sred Sarajeva,
Sto momaka, dvje sto djevojaka,
Jedan momak dvje djevojke ljubi,
Lijep Jovo mladu Madžaricu.

St. Majdan.

857.

Grad gradila bjela vila,
Bijel Budimgrad,
Ljepše ga je sagradila,
Već je Carevgrad.
Bedeme je izvijala
Kano u cara.
Care kupi tri sta vojske,
I tri vojvode,
Da ubije bjelu vilu
Na vrh bedema.
Kad to začu bjela vila
Na vrh bedema,
Ona kupi tri sta pilja
I tri kamena,
Da ubije tri sta vojske
I tri vojvode.

Nevesinje.

858.

Neće Hana brez gjerdana,
Neće Hana brez dimija,
Neće Hana brez kolana,
Neće Hana brez fesića.

Jeleč. (Svadbeno kolo.)

859.

Sjed' mi, Milka, na stolčiću,
Na svilenu jastučiću,
Demir pendžer otvorila,
Na ruku se naslonila.
Desnom rukom kose gladi,
Te iz mene srce vadi.
Ne glad' Milka kose svoje,
A nevadi srce moje.

Krešev o.

860.

Svekrva se svatovima nada,
Načinila od šenboja hlada,
Od latife i male kadife,
Kud će proći kićeni svatovi,
I provesti lijepu djevojku,
I dovesti u dvor zamjenicu.
Da zamjeni staru svekrvicu.
Ovi dvori sad puni veselja,
A najviše dilberovoj majci,
Jer se ona snahi veselila,
Da je svoga sina oženila.

Žepče. (Svatovska.)

861.

Sjedi Mara na pendžeru,
U krilu joj bjelo janje,
Zaspo mi je moj gospodar,
Žao mi ga probuditi,
Jedva sam ga uspavala.

Fojnica.

862.

Kolika je oko grada jalija,
Još je viša mojeg dragog avlija,
U avliji tri dilbera mlagjana,
Prvi dilber lijep Jovo u majke,
Drugi dilber lijep Pero u majke,
Treći dilber lijep Ivo u majke.

Sarajevo.

863.

Sjećaš li se onog sata,
Kad si mene oko vrata
B'jele ruke savila.

Sarajevo. (Ostali tekst vidi u „Liri“.)

864.

Sanak sanja momče Radivoje,
Sanak sanja, u snu progovara:
Da su mene oči sokolove,
Da je meni glasak slavulj tice,
Evo što bi junak učinio:
Svu bi zemlju okom ufatio,
U sav glas bi uskliknuo jasno,
Prhnuo bi nebu pod oblake.

Konjica.

865.

Zakucala biogradska banda,
Na toj bandi zeleni se trava,
U toj travi zaspala mi draga,
Na dragoj mi tri mavi fistana:
Jedan mavi, što jangine mami,
Drugi žuti, što no cure ljuti,
Treći zelen, k'o zelena trava.

Jeleč.

866.

U polju mi žut jablan,
Pod njim sjedi vran gavran,
Odtud ide car sultan,
U ruci mu strijela.
Moli mu se vran gavran:
Nemoj mene strjeljati!
Kad se staneš ženiti,
Curu ću ti prositi,
Dvoje mlado sastavit.

Jeleč.

867.

Izvir voda izvirala.

Foča. (Vidi dalje riječi br. 672.)

868.

Grkovčeve Angje l'jepa šćer umrije,
Na sred kući leži ko skrhana jela,
A na glavi joj je v'jenac od ružice,
A više nje stala ostarjela majka.
L'jepo moja majko, svate dočekajte.
Svim svatima, majko, po boščaluk dajte,
Mome dragom, majko, devet boščaluka,
Neka nosi, majko, neka se ponosi.
Hej, pelim, pelimče, moje grko cv'jeće,
S tobom će se moji svati zakititi,
Kad me budu tužnu do groba nositi.
Nek' me nose, majko, momci neženjeni,
Pratioci, majko, neudane djeve.
Posad'te mi, majko, rumenu ružicu,
Više glave, majko, vinovu lozicu.

Trebinje. (V. n. br. 870.)
(V. r. br. 288.)

869.

Majka Maru na nauke dala,
Na nauke, na bećarske ruke;
Mara majci sitno pismo piše:
Šalji, majko, povoj i pelene,
Jer sam pala sada na zle muke,
Na zle muke, na bećarske ruke.

Stolac. (Igračica.) (V. r. br. 243.)

870.

U Trebinju gradu vel'ku žalost kažu,
Kad umrije mlada Grkovčeva Angja.
Na sred kuće leži ko u gori jela.

Blagaj. (Ciganski.) (V. r. br. 868. i 258.)

871.

Aj, svaka tica lastavica.
Leti širom veselo,
A ja jadan u tamnici
Čitam pismo žalosno.
Otac, mati, brat i sestra
Uvjek za mnom tuguju,
Ja jim pišem sitno pismo:
Vi nemojte tugovat',
Sada više očekivam,
Kad će mi se suditi,
Kad će meni sjajno zvono
Na šest sati zvoniti,
Kad će meni sjajna zvjezda
Na ponoći granuti.

Trebinje. (V. n. br. 818.)
(V. r. br. 817, 813.)

872.

Bona Mare, zar sada boluješ?
Ti boluješ, a meni su jadi;
Da se more, bolovo bi za te,
Da Bog dade, i umro bi za te!
Niti boluj, nit umiri za me,
Neg ti progji, pa lezi uza me.
Čini mi se, lakše bi mi bilo!

Stolac.

873.

Dva su cvjeta u bostanu rasla,
Sumbul plavi i zelena kada.
Sumbul plavi ode na Doljane,
Osta kada u poljani sama
Poručuje sumbulj sa Doljana:
Kako joj je u bostanu samoj?

Odgovara iz bostana kada:
Što je nebo da je list hartije,
Što je gore, da su kalemovi,
Što je more, da je crn murećev,
Ne bi moga ispisati jada.

Gacko. (V. n. br. 98.)

874.

Savila se biela loza vinova.

Žepče.

875.

Vid' oraha, drva visokoga,
Na njemu je lista širokoga,
I pod njime hlada debeloga.
Blago tome, ko pod hladom spava.
A ja mislim i dnevi i noći,
Koga će mi bog u sreću dati,
Al Iliju, sije l' terčinliju,
Al će Mihu, na tabaku dibu.
Daj mi, bože, iglu od biljura,
Da sašijem jorgan od behara,
Da pokrijem sebe i bećara,
Da ja vidim, kako bećar spava.
U bećara ružna običaja,
Rano legne kasno i ustane.

Mostar.

876.

Ašikuje Turundžiću bego,
Ašikuje tri godine dana . . . . . .

Stolac.

877.

Sitan ferman iz Stambola dojde,
Da se dižu komore na more,
Komordžije, gizdave djevojke,
Pratioci, neženjeni momci,
Svaki svoju dragu otpratio,
Ivo svoju do sinjega mora.

Gučja Gora.

878.

Kolo igra na rosnoj livadi,
U tom kolu ljuba Damjanova . . . . .

Fojnica. (V. r. br. 318.)

879.

Sad se Mara svatovima nada,
Od šemboja napravila lada,
Od šemboja i od amber boja,
Od latife i male kadife,
Ružicom je ladnik iskitila,
Gdje će sjesti gospoda svatovi,
Gdje će sjesti, rujno vino piti,
Zlato Mari prsten ostaviti.

Doboj. (Svatovska.)

880.

Maglica se nad Mostar nadnila,
Iz maglice tiho kiša pada,
I u kiši listak knjige bile,
I u knjigi do dve do tri riči,
Ko je ovdje Aga Hasanaga,
U njeg kažu Čelebiju seku,
O njoj se je Bosna zavadila,
I sva Bosna i Hercegovina,
I Trnovo do Sinjega mora.
Knjigu gleda aga Hasanaga,
Knjigu gleda a suze proliva.
Viš' njeg stoji Čelebija seka:
Bora tebi, moj brate rogjeni,
I dosad su knjige dolazile,
Ama nisu tako žalovite.
Ajd' otale, moja seko draga,
Bolje da si moja seko slipa,
Neg toliko što s' odviše lipa.

O tebe se Bosna zavadila,
I sva Bosna i Ercegovina,
I Trnovo do Sinjega Mora,
Eto po te hiljadu svatova,
Devet bega, devet alajbega,
Jengja ti je Daut pašinica.
Ko će tvoje svate dočekati,
Ko li će im liba nakuhati,
Ko li će im konje izvodati?
Progovara gizdava divojka:
Bora tebi, moj brate rogjeni!
Mrtav babo svate dočekati,
Mrtva nana svate darovati,
A robovi konje izvodati,
A robinje liba nakuhati.
To mu reče gizdava divojka,
Ona igje uz visoku kulu,
Primiče se saklijan sepetu,
Pa uzima bila burundžuka,
Ona šeta niz zelenu bašču,
Ona dojde Savi na obalu,
Zavi oči pa u Savu skoči.
Volim bit u Savi potopnica,
Neg svom bratu biti porobnica.

Bugojno.

881.

Veselte se djevojčice, koje pjevat znate,
Veselte se i pjevajte, dok se razudate,
Jesen vam se približuje, da se razudate,
Ako li vas ko zaprosi i od moje strane,
Vi recite da hoćete, ne pitajte mame,
Mamu ćemo u zapećek, nek sjedi u noti,
Nek začepi ljevo uho, to je sad u modi.
Braca Gjura nek se sprema i tamburu svira,
Hrastov krevet treba dati, da se politira.

Glamoč.

882.

Sojče djevojče, kupiću ti papuče,
Bjele crvene, pojdi, sjedi kraj mene,
Neću, nemogu, ja nemogu na nogu,
Ajde, nek ide, lanac i po livade.

Zepče.

883.

Na polju raste zelen bor,
Pod njim se kupi golem zbor,
U tome zboru, dragi moj,
Sve ljepih mladih momaka,
Još ljepših mladih djevojak'.
Pred njima moj dragi najljepši,
Na me se baca jabukom,
Ja na njeg crnim očima;
Ugleda mene bratac moj,
Opanjka mene materi:
Karaj nam majko sestricu,
Ali je nemoj ubiti,
U red ćemo je želiti,
I tugjeg brata gledati,
I tugjeg brata moliti,
Pošlji nam zete sestricu. . . .

Žepče.

884.

Unjihaj se, Bog ti dobra dao,
Bog ti dao i Bogorodica.
Svi božiji sveci ugodnici,
Koji jesu Bogu ugodili,
Milu Bogu i Bogorodici,
I Jovanu na vodi Jordanu;
Svi ti oni na pomoći bili,
I svakoga dobra donosili,
A najviše zdravlja i veselja.

Nevesinje.

G. Dorička ili miksolidička ljestvica.

a) **Prava** (br. 885.—889.).

885.

Fesić terdi al madi aman,
Fesić var fesić terdi digigi krzaman aman.

Visoko.

886.

Visoko ti soko leti
I preleti preko grada,
U tog' grada troja vrata,
Jedna vrata sva od zlata . . . . . .

Travnik. (V. r. br. 512.)

887.

Feslidžan mi se ne niha,
Feslidžan drugam predajem:
Sve druge moje sestrice,
Lijepo mi ga gledajte,
U tri ga kite kitite.
Suhijem zlatom uvijte.
Jednu ću kitu djeveru,
Drugu ću kitu svekru svom,
Treću ću kitu dragome.

Mostar. (Svatovska.) (V. n. br. 782.) (V. r. br. 782.)

888.

Kad ja pogjem na mezalin na vodu,
I povedem bjelo janje na vodu,
Sve od jada i žalosti velike,
Ne bi l' gjegogj svoju dragu vidio?
Svakog draga na vratima bijaše,
Moja draga na pendžeru stajaše.
U ruci joj od biljura maštrafa,
Iz maštrafe tri cvijeta zaljeva:
Mavi zumbul, alkatmer i zambak.
Cv'jeće ljeva a uz cvijeće pripjeva:
Ta da mi je tri cvijeta mirisat,
I da mi je tri jangina ljubiti,
Mehemeda, Alibega i Muju.
Mehemed mi bijel zambak u čaši,
A Alija mavi sumbul u bašči
Mujo mi je zlatan džerdžev uz jastuk.

Višegrad. (V. r. br. 356.)

889.

Kad ja pogjem na Bendbašu na vodu.

Jeleč. (V. r. br. 627.)

b) Dur-ljestvica sa kadencom na tesci (br. 890.—893.).

890.

Ja posijah prohu,
Žena veli mak!
Haj, vaj, ženo moja,
Neka bude volja tvoja,
Haj, vaj, cakumbak,
Neka bude proha — mak!
Ja uhvatih ribu,
Žena veli rak!
Haj, vaj, ženo moja,
Neka bude volja tvoja,
Haj, vaj, cakumbak
Neka bude riba — rak!
Ja zapalih lampu,
Žena veli mrak!
Haj, vaj, ženo moja,
Neka bude volja tvoja,
Haj, vaj, cakumbak
Nek od lampe bude mrak.
Pa ja kupih kravu,
Žena veli bak!
Haj, haj, ženo moja,
Neka bude volja tvoja,
Haj, vaj, cakumbak
Nek od krave bude bak!

Višegrad.

891.

Pošetao Mujo mlad,
Niz taj bijel Budimgrad.
Gledala ga Jelena
Sa demirli pendžera.
Dojd do veče, Mujo mlad,
I donesi tamburu,
I sićahne ćemane,
I svilene zarove.

Trebinje. (V. r. br. 166., 167.)

892.

Nit ja drjemam, nit ja spavam,
Nit ja sna imadem.

Foča. (V. n. br. 327.) (V. r. br. 327.)

893.

Visoka jela do neba,
Široka lista do zemlje,
Široko polje prekrila,
S jednoga kraja ne stigla;
Tuda mi šeću svatovi,
Pred njima šeće Mustajbeg,
Na ruci nosi sokola,
Izvi se soko visoko,
Hajdemo, Mejro hajdemo!
Polako, Mujo, eto me!

Trebinje.

5. Mol-dominanta ili dur-mol-ljestvica (orijentalna ljestvica) (br. 894.—902.).

894.

Žito žele Tuzlanke djevojke . . .

Doboj. (V. dalje r. br. 351. V. n. br. 938)

895.

Žarko sunce na visoku ti si,
Moja draga na daleku ti si.
Žarko sunce popusti se niže,
Moja draga primakni se bliže.
Koliko je na gorici lista,
On'liko te meni kudi svita.
Evo vira skuditi te ne će,
Van da ode moja glava s mene.

Petrovac.

896.

Angjelija vodu ljeva,
Nad vodu se nadnosila,
Sama sobom govorila:
Mili Bože, ljepa ti sam,
Još da su mi crne oči,
Sve bi hodže razhodžila,
I popove raspopila.

Nevesinje. (V. r. br. 704.)

897.

Ovim šorom više proći neću,
Što je bilo, to se poudalo,
Što ostalo, za gospodu raste.

Glamoč.

898.

Dvoje se dragih u halvatu ljubi,
Ja kako se plemenito ljube,
Progovara Zlatka materina:
Bog t' ubio dućanlija Mujo,
Što me tako plemenito ljubiš,
Što mi kidaš biser ispod vrata,
A po čelu sitne dukatice,
Kad me nisi junak zakitio,
Nego oni dućandžija Salko?
On prihvati do dve breše male,
Da ubije dućanliju Muju,
Puče puška, ostala mu pusta,
I ne ubi dućanliju Muju,
Van kraj njega zlato materino.
Kad to vidi dućanlija Salko,
I sebe je s glavom rastavio.

Prozor. (V. n. br. 406., 919.)

899.

Kamen gori a biser govori,
Srma veli, zlato progovara:
Veselte se lijepe djevojke,
Sutra će vam jeftin danak doći,
Jeftino se momci prodavati,
Po groš momče, po dukat djevojče,
Momak s majkom četiri dinara,
A bez majke hiljadu dukata,
Stari momak trula javorina,
Mladi momak rumena ružica,
Sunce grije, ružica se vije,
Kiša pada, truhli javor strada.

Bihać.

900.

Kad umire beže Isajbeže,
Osta mlada Isajbegovica,
Su njezino devet siročadi,
Sve sirote po izmetu dala,
Jadna Aju na pašaluk dala,
A Mejrimu na Hercegovinu.
Dogje vakat, da se ženi Ajo,
Knjigu piše ostarjeloj majci:
Prosi majko Mejru Hercegovku.
Jadna toga jedva dočekala,
Pokupila kićene svatove.
Kad po Mejru svati dolaziše,
Odmah Mejra svate i poznala:
Ovo svati ko u babe moga,
U mog babe, bega Isajbega.
Kad su Mejri duvak udarili,
Odmah Mejra duvak poznavala:
Ovo duvak ko u moje majke,
Moje majke Isajbegovice!
Kad su Mejri konja dovodili,
Odmah Mejra konja poznavala:
Ovo dorat ko u moga babe.

Kad su Mejru dvoru dovodili,
Odmah Mejra dvore prepoznala:
Ovi dvori ko u moga babe.
Tad rekoše, u džerdek svedoše,
U ta doba Ajo s pašaluka
I on ode u džerdek k djevojci.
Podiže joj krzli aspuliju,
Tri put ju je Ajo poljubio,
Poljubio, tri put zagrlio. —
Vedro bješe, pa se naoblači,
Iz oblaka tiha kiša najde,
Iz kišice krvave krupice;
Tad se Ajo jadu dojadio:
A boga ti Mejro Hercegovko:
De se kaži, ko si i kako si,
Od kog li si roda i plemena?
Ja sam šćera bega Isajbega.
Ostala nam udovica majka
Su našijeh devet siročadi,
Jadna Aju na pašaluk dala,
Mene mladu na Hercegovinu.
Progovara Ajas pašaluka:
A ti li si moja mila seko?
Ako sam te tri put poljubio,
Ja ti nisam ništa učinio
Od milosti i od milovanja.

Ljubuški. (V. n. br. 931., 919.)

901.

Mjesec sjaje tamnici na vrata.
Sužanj mu se iz tamnice javlja:
Oj mjeseče, moj stari vojniče,
I zvjezdice po Bogu sestrice,
Dosta li sam s vama vojevao,
I danas bi s vama vojevao,
Al ne mogu sužanj iz tamnice;
Kosa mi je, sterem je poda se,
Brada mi je, pokrivam se njome,
Nokti su mi, orati bi mogo.
Misli tužan, da niko ne sluša.
Al to sluša Rosa robinjica.
Vezak vezla pred bijelim dvorom,
U po noći kao u po dana,
Ona baci sa krila džerdžefa,
Pa odleće kraljici na vrata.
Skoči mlada gospoja kraljica:
Pa otvori robinjici vrata.
Šta je tebi, Roso robinjice?
Stade njojzi robinjica pričat:
Mjesec sjaje tamnici na vrata,
Sužanj mu se iz tamnice javlja:
Oj mjeseče, moj stari vojniče,
I zvjezdice, po Bogu sestrice!
Dosta li sam s vama vojevao,
I danas bi s vama vojevao,
Al ne mogu sužanj iz tamnice.
Kosa mi je, sterem je poda se,
Brada mi je, pokrivam se njome,
Nokti su mi, orati bi mog'o.
Da je s koga, ne bi ni žalio,
Nego s kralja a nezeta moga,
I s kraljice a neseke moje.
Kad to začu gospoja kraljica,
Stade čupat svoje ruse kose:
Kuku meni, do Boga miloga!
Pa uzimlje od tamnice ključe,
Ona pušta do trista sužanja,
Upoznala svog jedinog brata,
Pa ga grli, a suze proljeva,
Ona kleče pred brata jedinog:
Nemoj mene, brate uklinjati,
Nije seka za to ništa znala.
Ona zove tri mlada berbera,
Jedan brije, drugi kosu striže,
A treći mu nokte sarezuje.
Kod seke je deset dana bio,
Pa mu dade tri tovara blaga;
Ona moli svog jedinog brata:
Brate mili, moje oči drage,
Oj tako ti Boga jedinoga,
Nemoj kazat našoj staroj majci,
Da si brate dosad tamnovao,
Nego kaži, da si vojevao.
Sa bratom se seka izljubila,
Pa ga šalje svojoj staroj majci.

Bilek.

902.

Pošetala mlada moma,
Ispod kolopejra,
Čudan derman duge noći,
Samoj spavajući,
Moma joj se ozivala:
Šta bi meni muštuluka bilo,
da dojdem do tebe,
da sidim kraj tebe.
Teb' muštuluk bilo lišce,
ti dojdi do mene,
ti sidi kraj mene.
Što će meni bilo lišce,
Kad ja imam bilo lišce?
Teb' muštuluk crne oči.
Ti dojdi do mene,
Ti sidi kraj mene.
Što će meni crne oči,
Kad ja imam crne oči?
Teb' muštuluk bile ruke,
Ti dojdi do mene,
Ti sidi kraj mene i t. d.

G. Vakuf.

6. Mol-dominanta ili dur-mol (br. 903.—957.).

903.

Crno oko dobro vidi,
Gdje u mraku dvoje sidi,
Jedno drugom tiho šapće:
Kaži dušo srcu, šta ćeš?
Ajme dragi, kuku mene,
Ne će majka, da me sprema,
Ajme draga kuku mene,
Ne će babo, da me ženi.
Šta bi dao, bolan bio,
Da bi mene poljubio?
Ja bi dao vezen jagluk,
Vezen jagluk i boščaluk,
I po gori gorsko cv'jeće,
A najviše mor-ljubice.

Jajce.

904.

Tri djevojke pekle rešidiju,
Mara peče a Hana poteče,
Gospa sjedi pa sitno besjedi:
Bud mi bjela s medom rešedijo,
Ko no lišče čelebije Oste,
Bud mi slatka s medom rešedijo,
Ko no usta čelebije Mile.
Razcepli se medom, rešedijo,
Ko no brci čelebije Jose.

Ključ.

905.

O momčiću gjavoliću,
Ne staj pokraj mene,
Duga Bosna i široka,
Traži sebi druga.
Il' ga našo, il' ne našo,
Povrati se amo,
Ja ću biti u džulbašći,
Tako ćeš me naći,
Bosiok ću zaljevati,
Po mirisu dogji;
Ja ću biti na čardaku,
Tako ćeš me naći,
Dukate ću pokititi,
Po zveketu dogji.

Foča.

906.

Zeleni se pod Tuzlom meraja,
Tud mi sjedi Ivo begćehaja,
Što uzima od cura džerimu,
Svaka cura po žut dukat dala,
A Agata cvijet od dukata,
Sama Kata ogru ispod vrata.

Kreševo.

907.

Oganj gori u Džabića bašči . . .

Trebinje.

908.

Kad utonu gondže Ibrahime,
Na Vrbasu ate kupajući,
Gledala ga majka sa čardaka,
Vikala ga nena sa pendžera:
Drž se Ibro, brine i rakite,
Brina glatka i rakita vitka,
Perčin mu je Vrbas prekrilio.

Jezero.

909.

Spavaj čedo u tankoj bešici,
Uroci ti pod bešikom bili,
Ko gjogatu ploče sve četiri,
Uroke ti voda odnijela.
A sanak ti voda donijela.
Spavaj Ljubo, rodila te majka,
U gorici pod jelom zelenom,
Bjela vila Ljubi baba bila,
Čelica te medem zadojila,
Košutica na babine došla,
I donjela gospodske darove,
Svekru babi bjelu svilom čalmu
A okolo šikom navezenu.
Ščiknula ga munja iz oblaka,
Svekrvici mrku jemeniju,
Smrklo joj se pa joj nesvanulo.

Ključ.

910.

Mlad me gleda, a majka me ne da,
Vjera mojo, poći ću mu sama,
Ostaviću otvorena vrata,
I avlinska obadva kanata,
Neka znade i otac i majka,
Da ja odoh sama uz dragoga,
Ostaviću brigu materina,
A uzeću brigu svekrvinu,
Ode moja briga preko brjega,
Ode Jovo preko bjela svjeta,
Sve se brinem i staram se š njime,
Kako ćemo šimšir goru preći,
I prenesti sedefli šargiju,
Na šargiji do četerest kita,
Mila majko, za me Jovo pita.

St. Majdan.

911.

Mlad nam kovač kuje,
A što kovač kuje?
Sebi druga nejma;
Neg Bogu se moli,
Bog će druga dati,
Sreća nanijeti,
Ustaj gore, kovač,
Biraj koga hoćeš:
Ludo, mlado,
Svakome je drago.

Zenica. (V. n. br. 828.)

912.

Saba zora, a ja još kod dvora,
Podne vika, a ja objed jeo,
Ićindija, a ja u lov pogjoh,
Ja u goru, a sunce za goru,
Sve se mislim, gdje ću prenoćiti;
Svezah konja za jelu zelenu,
A sokola za jelove grane,
Kad pod jelom zelena livada,
Na livadi zaspala djevojka,
Pod glavom joj snopak djeteline,
A na krilu šareno jelenče,
U njedrima dva goluba bjela,
Sve se mislim, šta ću učinti,
Il da budim, ili da je ljubim,
Ak' poljubim, od Boga grjehota,
Ak' probudim, od ljudi sramota;
Blago meni i doratu mome,
Dori trava, a meni djevojka,
A sokolu dva bjela goluba.

Nevesinje.

913.

Hajd u kolo, ko j' za kolo!
Hvatajte se bjele ruke!
Ko će mene, hajd za mene,
A ko ne će, hajd na stranu,
Hajd na stranu preko polja,
Kad u polju kolo igra,
I u kolu moja dika,
Ja da znadem, ja bi išla,
U kolo se ufatila.
Baš do momka crna oka,
A u momka stara majka;
Ne boj mi se stara majka,
Ne ću poći za tvog sina,
Jer ja volim jabandžiju,
Ja ću poći za bećara,
U bećara nigdje ništa,
Nego samur-kabanica.
Kolovogjo, diko naša,
Sitno vodi, ne razvodi,
Hitro krači, ne razvlači,
Mi se mladi pomorismo,
Cipelice razdrijesmo,
A dukate pogubismo,
Sitan biser sav prosusmo,
Belenzuke potrgasmo,
Igraj drugo, ne ćeš dugo,
Sad ćeš brzo u dragoga.
Ne da vojno ić u kolo,
Sjedi, more, čuvaj dvore!

Bilek. (Kolo.)

914. a

Misliš draga, da ne haje za te?
Ja boluje, jali ašikuje,
S kojom kujom kučkom ašikuje? . . . . .

Čapljina.

914. b

Alaj moje umiljato zlato,
Alaj mi se umiljeti znadeš,
Misliš draga, da ne hajem za te,
Znaš li dragi, da sam isprošena,
Isprošena i prsten uzela?
Ako mi se ne vjeruješ dragi,
Odi vidi od zlata prstena;
Jel' ti žao, žalosna ti majka,
Kad ti sjutra ispred dvora projde,
Uz dvor će ti bajrak prisloniti,
U dvoru ti konak učiniti,
Pitaće te, šta u dvoru imaš,
Rujna vina od sedam godina,
I rakije od devet godina,
I debela ovnovine mesa,
I bijela hljeba latinskoga.

Ljubuški.

915.

Onomadne u petak u podne
Kita dragih u mehanu progje,
U toj kiti moj dragi bijaše;
Na svakome djuzel-odijelo,
Na mom dragom semra i pantale,
U ruci mu stambul-jemenija,
Gledali ga po Mostaru redom,
Je li ono Jovo čelebija,
Što no su ga seje prodavale
Za bjelilo i za rumenilo,
Za karanfil i za karaboju,
I za ono vedro ogledalo.
Ogledaj se, draga dušo moja,
Ogledaj se taman do jeseni,
O jeseni, hajde, dušo, k meni.

Nevesinje.

916.

Znaš nevjero, kako si se kleo,
Pred oltarom, pred svetim Jovanom,
Čuj dragane, ode za drugoga,
Za drugoga, za života tvoga.
Je l' ti žao, žalosna ti majka,
Kad ti sutra ispred dvora progjem,
Pod barjakom, pod burli duvakom,
Megju mojim kićenim svatovim,
Na dvor ću ti barjak nasloniti,
U dvoru ću konak učiniti,
Iskaću ti, šta u dvoru neimaš,
Rujna vina od sedam godina,
I rakije od dvanajst godina.
Daću tebi, da mi konje vodaš,
Vodaj konje jedan hajinine,
Hajinine i hajinski sine.
Kada je on rječcu razumio,
Udrio se rukom po koljenu,
Nova mu je čoha izpucala.
Jadan ti sam, do Boga miloga,
Što ću sada od života svoga,
Teže mi je konje provagjati,
Neg svatove njene dočekati.

Čapljina.

917.

Mili bože, draga ti sam dragom,
Nejma noći, kad mi neće doći,
Noćas mi je tri put dolazio,
Kroz karanfil stazu namjestio;
Da ja znadem, da je dolazio,
Na pendžeru cigar ostavio,
Nek ja znadem da je ovdje bio.

Pripjev:

Dušek mu sterem, na dušek mi ne će,
Jastuk mu mećem, na jastuk mi ne će,
Ruku mu pružam, na ruku mi ne će,
Lice mu dajem, ljubiti me ne će.

Bugojno.

918.

Kolovogja, diko naša,
Povedi de kolo naše,
Ko j' za kolo, hajd u kolo,
A ko nije, nek ne ide,
Nije kolo za svakoga,
Već za momka i djevojku
I za mlade udovice;
Skoči kolo da skočimo,
Da vidimo, ko će bolje,
Ko li more, ko l' ne more,
A ja mogu, fala Bogu.

Bihać. (Kolo.)

919.

A kad grane proljeće,
Moje rosno cv'jeće . . .

Ljubuški.

920.

O ti šipo, šipovina,
Ne ničí mi po igrištu,
Ovdje sinot igra bila,
Mladi momci dolazili,
Karaduzen donosili,
Karaduzen kara, kara,
A obrva vara, vara,
Crne oči beli beli,
u pendžere deri, deri.

Jeleč. (Kolo.)

921.

Sitan kamen do kamena . . .

Jeleč.

(V. n. br. 464., 465., 591.)
(V. r. br. 465.)

922.

Avalo, moja planino,
Kroza te sam mnogo hodio,
Junačke čete vodio,
Hajdučki barjak nosio,
Mnoge sam jade činio,
Mnoge sam majke cv'jelio,
Najviše majku Jovovu!
Zaklah joj sina Jovana,
Naćerah oca da peče,
Otac ga peče i plače.
Naćerah majku da jede,
Majka ga jede i plače:
Avaj, moj sine Jovane,
Ti si mi bio najdraži!
Naćerah brata da svira!
Bratac mu svira i plače:
Avaj, moj braco, Jovane,
Ti si mi bio najdraži.
Naćerah seju da igra.
Seja mu igra i plače:
Avaj moj braco, Jovane,
Ti si mi cv'jeće gjurgjevsko.

Stolac. (Igračica.)

923.

None prala Milka materina,
Gdje oprala tudi i zaspala,
Uzgrnula uz ruke rukave,
A uz noge gaće čiftijane.
Razapela jelek na prsima,
Gledalo je momče s one strane,
Gledalo je i govorilo je:
Spusti Milko niz ruke rukave,
A niz noge gaće čiftijane,
Sapni puce, puknuće mi srce
Na četvero i na devetero.

Zenica.

924.

Sjaj sunašce, boli me srdašce.
Ne boli me od sjajnosti tvoje.
Već me boli od žalosti moje.
U varoši lijepe djevojke
Vjenac pletu a pjesme pjevaju.
Moje zlato drugome predaju.
Mene draga u svadbu poziva,
Da joj budem djever uz djevojku,
Da mi dade svilenu maramu.
Davno me je draga proklinjala,
Kad je meni svilen jagluk vezla:
Koliko je na jagluku grana,
Onoliko na srdašcu rana,
Koliko je na jagluku žica,
Onliko me fatalo groznica,
Koliko je pod zemljom grobova,
Onliko ga ubilo gromova.
Ja u mojoj tugi i žalosti,
Nit joj mogu biti da ne odem,
Nit otići pa se jadovati.

Žepče.

925.

Sastala se Drina i Morava,
Drina valja drvlje i kamenje
A Morava lagju od merdžana,
I u lagji tridest djevojaka.
Dušo Anko, boli li te ruka?
Mila majko, ne boli me ruka,
Već me boli za djevojkam glava.

Ljubuški. (V. n. i r. br. 428.)

926.

Boga mole biogradske kalfe,
Da im odu majstori u crkvu,
Da obljube kalfe majstorice,
A šegrti šćeri majstorove.
Što moliše, to se domoliše,
Zazvonilo zvono na jutarnju,
I odoše majstori u crkvu,
Obljubiše kalfe majstorice,
I šegrti šćeri majstorove.

Žepče. (V. n. br. 415.)

927.

Puče puška ledenjača,
Sa čardaka Zečevića,
Ubi Hatu Kovačića,
Desnu ruku belenzuku . . . . . (Dalje fali tekst.)

Ljubinje.

928.

Gnjezdo vila tica lastavica,
Na gjergjefu sirote djevojke.
Ćerala je sirota djevojka:
Ajd otale, tico lastavico,
Ne vij gnjezda, ne troši mi zlata,
Ne troš zlata, ne mrsi mi svile,
Nejmam brata, da mi kupi zlata,
Nejmam strine, da mi kupi svile,
Nejmam majke, da joj jade kažem,
Nejmam seke, da joj se potužim,
Imam seku, al je na daleku.

Žepče.

929.

Oganj gori u jelovoj gori,
Ko l' ga loži, ko l' se na njem grije?
Mara loži a Jovo se grije,
Njoj je Jovo dopo grdnih rana,
Htjele su ga vile da izliče.
Puno vila lika zaiskala,
Milom babi konja iz okola,
Miloj majci ruku iz ramena,
Miloj seki kose i solufe,
vinoj ljubi gjerdan ispod vrata.
Neda babo konja iz okola,
Neda majka ruku iz ramena,
Neda seka kose i solufe,
Ljuba daje crne oči svoje,
Da bi ljuba ćorava sidila,
Pa u Jovu ćorava gledala.

Ključ. (Kolo.) (V. r. br. 640.)

930.

Alaj moja koso brenovana,
Gdje zbog tebe ostah neudana,
Da sam znala, ne bi brenovala.
Ne ljubi me zlato oženjeno,
Neg me ljubi dika neženjena,
Čisto zlato skoro saljevato,
Čisto zlato potamnuti ne će,
Prava dika prevariti ne će.

Ključ.

931.

Polećela dva goluba
Iznad moga dvora,
Jedan pade u gjul-bašču
Drugi mi na pendžer.
Koji pade u gjul-baščU,
Oni ružu bere,
Koji pade na moj pendžer,
Oni me ne gledi.
Da sam bila mlada doma,
Bi ga uťatila,
Pirinč bi mu posipala
Pa ga milovala,
Bjelo bi mu lice dala,
Pa ga zagrlila,
Bjele bi mu dojke dala,
Pa ga obljubila.

Čajniče. (V. n. i r. br. 102., 277., 980.)

932.

Gdje si dragi, što ne dogješ?
Sinoć sam ti dolazio,
Na kamenu posidio,
Vezen jagluk izgubio.
Ako si ga draga našla,
Operi ga, pošalji ga!
Ne ću ti ga ja spremiti:
Bistra voda zamućena,
Raki-saťun poskupio,
Žarko sunce za oblakom.

Foča.

933.

O jablane, razvi grane na strane,
Pa zaštiti zore zrake bijele,
Nek se Meho sa djevojkom sastane,
Da ne znade mila majka Mehina,
Jer će Mehu mila majka karati.

Čapljina.

934.

U potoku sitna riba,
Ti si Jelko, moja briga,
Ti si Jelko, razvi gora,
Razvi gora rasti bolje,
Iz groba ću govoriti,
Tebi, Jelko, najvoljeti.

Trebinje.

935.

Kad ja pogjem na Bendbašu na vodu,
I povedem b'jelo janje sa sobom i t. d.

Goražda. (V. r. br. 116., 627.)

936.

Džeram škripi, ko je na bunaru?
Na bunaru Lazareva seka,
U ruci joj od zlata maštrafa,
A u drugoj svilena mahrama,
Iz maštrafe čedo umivala,
A maramom čedo utirala.
Nini sine, nebilo ti babe,
Ostala ti udovica majka,
Udala se za prvog komšiju.

Ključ. (Uz bešiku.)

937.

Više proći, draga,
Kroz Aladžu ne ću.
Ako progjem, draga,
Svratiti se ne ću.
Ako svratim, draga,
Popit kave ne ću.
Kad popijem, draga,
Platiti je ne ću.
U Aladži, draga,
Djevojaka nema,
Što god bilo, draga,
Sve se poudalo,
Što ostalo draga,
Meni preostalo.

Foča.

938.

Ječam žnjele tuzlanke gjevojke,
Ječam žnjele, ječmu govorile . . .

Gacko. (V. n. br. 894.)
(V. r. br. 351.)

939.

Sinoć meni tugjin dogje,
Iz tugje zemlje,
A od jutros konja sedla,
Hoće da ide.
Njemu veli crnooka,
Ljepa djevojka:
Oj tugjine, dobro moje,
Poved i mene.
Projdi me se crnooka
Ljepa djevojka,
Mučno preći ravno polje,
Puno askera,
Još mučnije Semeć goru,
Punu hajduka,
A još gore Drinu vodu
plivat ne umiš.

Banjaluka.

940.

Soko leti visoko,
Krila nosi široko,
Kad god soko poleti,
Carigradu doleti,
Kud god soko pogleda,
Carigrada ugleda,
I u gradu djevojka,
Svilu cjepa nogama,
Gajtan plete rukama,
Zlato miri očima,
Biser truni ustima.

Žepče. (V. r. br. 198., 524.)

941.

Golubice bjela, što si nevesela?
Kad moj golub leta po tugjim jatima,
I on ljubi tamo druge golubice,
Druge golubice, moje jaranice,
Jaranice, moje redom dušmanice.
Puhni vjetre, puhni te mi razbi derte,
Puhni hlade, puhni te mi razbi jade.

Čajniče. (V. n. br. 123., 124.)

942.

Sinje more, i ravnine tvoje,
Nitko tebe preplivat ne more,
Samo vila na konju Leljanu,
Leljan konjić vili progovara:
Gdje su moru najdublje dubine,
Gdje li nebu najviše visine,
Gdje su vrlo najbolji junaci,
Koja gora i zimi zelena,
Koja voda zimi leda nejma?
Oj konjiću, moja grudo zlata,
Nasred morja najdublja dubljina,
Nasred neba najviša visina,
Šimšir gora i zimi zelena,
Bunar voda zimi leda nema,
Hercegovci najbolji junaci.

Krupa.

943.

Ićindija, ja zadriemah,
Za večeru ništa nemah
Sem čibuka i duhana,
Pa se krenuh kraj mehana.
Dok izigje mehandžija,
Nosi sohu na ramenu.
Udri mene po ramenu,
Udri jednom, udri drugom,
Udri trećom a ja padoh.
Težko meni, jer sam ružan,
Ja sam jadan, svakom dužan,
Jer ja neman ni fesića,
Ni fesića, ni pasića,
Na me mrzi sva čaršija . . . . .

Čajniče.

944.

Crna zemljo i zelena travo,
Što me nisi prekrila od davno!

Nevesinje. (V. d r. br. 685.)

945.

Sunce zagje megju dvje planine,
A ja legoh megju dvje Vlahinje,
Megju Staku i megju Jovanku.
Staku budim a Jovanku ljubim.
Ustaj Stako, da te nešto pitam.
Ko ti pravi na lišcu modricu?
Ko ti sinoć prozor salomio?
Noć je bila, nisam ni vigjela,
Pijan bio, ko je učinio!

Foča.

946.

Ranjen Lazo u planini leži.

Nevesinje. („Lira.“) (V. dalje u „Liri“.)

947.

Kad puhnuše sabazorski vjetrovi,
Razvijaju po gjul-bašči gjulove.
Ljuto cmili Mor-Sofija djevojka:
Bog ubio sabazorske vjetrove,
Što razvija po gjul-bašči gjulove.
Gjul se truni, Mor-Sofiju budi.
Ustaj gore, Mor-Sofija djevojko.
Došli su ti od dragoga darovi,
Dvije dibe i četiri kadife.

Foča. (V. n. br. 354.)
(V. r. br. 236., 354.)

948.

Kolika je ta jelova planina,
Još je viša od Kušlata avlija;
Po njoj šeće djevojčica majkina,
Na nogam joj od hakika nalune,
Po nalunam mor-dimije panule,
Po dimijam burundžukli košulja.

Jeleč.

949.

Majka sina viče,
Ajde sine, Milče,
Ajde ljuljat d'jete.
A ja velim: ne ću,
Ne ću luljat d'jete.

Foča.

950.

Izvir voda izvirala,
Ispod panja šimširova.

Blagaj. (V. d. r. br. 672.)

951.

Vrbo vrbačice,
Dušo djevojčice,
Daj da ljubim lišce,
B'jelo do zorice.
Kad je momak žeo,
Žeo, more, žeo,
Dvjesta i dva snopa.
Kad je cura žela,
Žela, more, žela,
Trista i tri snopa.
Kad je momak dao,
Dao, more, dao,
Žđr'jebe ispod sebe.
Kad je cura dala,
Dala, more, dala,
Dojke iz njedara.

Blagaj.

952.

Drag me gleda, al me majka neda,
Podaj, majko, ukrašću se sama.
Nemoj sama, moja šćeri draga,
Nemoj sama, ne gubi mi nama.
Već sam, majko, i prsten uzela.
Večeras će po me svati doći,
Pitaj majko moga milog babe,
Hoće li mi dozvoliti babo,
Ako meni dozvoliti ne će,
Ukrašću se, ni pitat ga ne ću.

Stolac.

953.

Berem cv'jeće cjeli dan,
I uberem jednu kitu,
I ta kita progovara:
Ne dajte me oženjenu,
Oženjen me ružno nosi,
Vazdan nosi za silahom,
A na veće mene baca;
Podajte me mladu momku,
Mladu momku neženjenu,
Mlad me momak ljepo nosi,
Cjeli danak u rukama,
A u večer u maštrafi.

Čapljina.

954.

Beg Jovanbeg iz Novoga dogje,
Birdem dogje, pomama ga nagje,
Svojoj ljubi jade zadavaše:
Moja ljubo: ženiću se na te.
Ženi Jovo, i meni je drago.
Pomoću ti piramač čistiti,
I bjelicu stupati pšenicu,
Poslaću ti sina u svatove,
Da ti bude djever uz gjevojku.
To je Jovo jedva dočekao,
On sakupi kićene svatove,
Pa on pogje do Novoga grada.

*

Majka Rista svoga sjetovala:
Sine Risto, mezimče u majke!
Kada budeš poljem Novljanskijem,
Hitro goni a gledaj preda se,
Spušti konju kite pozlaćene.
Gledaće te malo i veliko,
Gledaće te novljanska gospoda,
I djevojke s majkom sa pendžera.
Kad budete u mermer avliju,
Sve prosipaj biser i dukate,
Kad dogjete na bijelu kulu,
Odmah pitaj za svoju snašicu,
Kada dogješ curi na odaju,
Prospi po njoj biser i dukate,
Pa prstenuj lijepu djevojku,
Podigni joj zlatan duvak s lica;
Ako bude i koliko l'jepa,
Reci sine lijepoj djevojci:
Jazuk jadna lijepa djevojko,
Što ćeš poći za stara Jovana,
U Jovana vjerna ljuba ima,
U Jovana do četiri sina,
Jedan majci terli dibu kroji,
Drugi majci na dućanu sjedi,
Treći joj je knjigu izučio,
A četvrti tebi za djevera.
Pa čuješ li lijepa djevojko,
Ako ti je žao ljuba biti,
Ljuba biti starog Jovanbega,
A ako si voljna za me poći,
Kad budemo pred bijelim dvorom,
Izlaziće moja stara majka,
Iznosiće od zlata siniju,
Pa će tebi majka govoriti:
Sigji s konja lijepa djevojko!
Na poklon ti od zlata sinija,
Ti ćeš onda njojzi govoriti:
Ne ću mlada prije s konja sići,
Dok ne vidim za koga sam pošla.

*

Ode Risto po lijepu djevojku.
Kad su bili poljem Novljanskijem,
Hitro goni i gleda preda se,
Gledalo ga malo i veliko,
Gledala ga novljanska gospoda,
I djevojka s majkom sa pengjera.
Kad su bili u mermer avliji,
Sve prosipa biser i dukate,
Kada došli na bijelu kulu,
Odmah pita za svoju snašicu.
Kada došo curi u odaju,
Prosu po njoj biser i dukate,
Prstenova lijepu djevojku,
Podigne joj zlatan duvak s lica,
Sinu lice kano žarko sunce.

Njoj govori beže Ristan beže:
Jazuk jadna lijepa djevojko!
Šta ćeš poći za stara Jovana?
U Jovana vjerna ljuba ima,
U Jovana do četiri sina,
Jedan majci terli dibu kroji,
Drugi majci na dućanu sjedi,
Treći joj je knjigu izučio,
A četvrti tebi za gjevera.
I čuješ li lijepa djevojko,
Ako ti je žao ljuba biti,
Ljuba biti staroga Jovana,
A ako si voljna za me poći:
Kad budemo pred bijelim dvorom,
Izlaziće moja stara majka,
Iznosiće od zlata siniju,
Pa će tebi majka govoriti:
Sigji s konja, lijepa djevojko!
Na poklon ti od zlata sinija!
Ti ćeš njojzi onda govoriti:
Ne ću mlada prije s konja sići,
Dok ne vidim, za koga ću poći.
Njemu cura tiho odgovara:
Ja sam za te, dragi, voljna poći.
Pa pogjoše kita i svatovi.
Kad su bili pred bijelim dvorom,
Izlazila Ristan bega majka,
Ona nosi od zlata siniju,
Pa je meće djevojci pred konja:
Sigji s konja, lijepa djevojko,
Na čast tebi od zlata sinija.
Njoj govori lijepa djevojka:
Fala tebi, Jovanbegovice!
Ne ću prije mlada s konja sići,
Dok ne vidim, za koga sam pošla.
Izlazio beže Jovan beže,
I on nosi čedo u rukama.
Sigji s konja lijepa djevojko!
Evo vidiš, za koga si pošla.
Progovara lijepa djevojka:
Nisam svoje lice odgojila,
Da ga ljubi star ženjen delija,
Nit da ljubi čedo iz koljevke,
Neg sam moje lice odgojila,
Da ga ljubi neženjeno momče!
Pa s' okreće kiti i svatov'ma:
Ustavite bubnje i tambure,
Ja se vraćam mome bjelom dvoru.
Kad se Jovo u nevolji nagje,
On doziva sina Ristan bega:
Ristan beže moj mileni sine,
Na čast tebi lijepa djevojka!
Prigji njojzi, neka s konja sigje.
To je Risto jedva dočekao.
Djevojka se grohotom smijala:
Primi Risto curu u naručje,
Pa se vjenča s lijepom gjevojkom.

Bilek.

955.

Leti tica lastavica,
A ja jadan u tamnici,
Pjevam pjesmu žalosnu. . . .

Doboj. (V. d. r. br. 871.)

956.

Majka daje jedinicu Anu
U Derventu za Ristu Leventu.
Kad je prošla godinica dana,
Piše majka jedinici kćerci:
Kako ti je šćeri u Derventu,
U Derventu za Ristu Leventu?
Šćerka majci tužno odgovara:
U z'o čas me zadomila majko!
Svekar, babo — šećer iz čaršije,
Svekrvica — živa žeravica,
Jetrvice, dviję ljute zmije,
Zaovica, iz kamena guja.
Dva djevera, dva zmaja ognjena,
A Risto mi malo kući dogje;
Kada Risto bjelom dvoru dogje
Ej topuzu, otvori mi vrata,
Čuj, sjekiro, donesi večeru!
Hajd, topuzu, namjesti postelju.
Kad je majci taka knjiga došla,
Ona piše jedinici ćerci!
Čekaj malo, jedinice Ano,
Dok nastane ljeto pramaljeće,
Ja ću tebi u pohode doći.
Kad je bilo ljeto pramaljeće,
Ide majka šćeri u pohode,
Pa napravi džuzel zeljanicu,
Od samoga cvjeća miloduha,
Miloduha i još milodraga.
Kad je došla u šćerine dvore,
Sakriva je njena mila šćerka.
Kad je bilo oko ićindije,
Eto Riste u bijele dvore.
Kad su šćeli večer večerati,
On govori svojoj ženi Ani:
Daj sjekiro, donesi večeru!
Svi sjedoše večer večerati.
Sada dogje i Anina majka,
Iznesoše džuzel zeljanicu.
Kad je Risto pite okusio,
On govori Aninoj materi:
Oj punice, moje Ane majko!
Kako j' sladka ova zeljanica,
Još je slagja tvoja jedinica.
Pa zagrli svoju milu Anu
On govori svojoj miloj Ani:
Hajde dušo namjesti postelju,
Hodi dušo pa lezi uza me.

Bilek.

957.

Drina valja drvlje i kamenje . . . . .

Trebinje.

7. Mol-dominanta ili orijentalna ljestvica (br. 958.—965.).

958.

Majka Muju na sabahu budi,
Ustaj Mujo, saba će ti proći.
Mujo majci tiho progovara:
Progji me se moja mila majko.
Grdnijeh sam dopanuo rana,
Sedam ran' od sedam sabalja,
Osma rana od sjajna džerdara,
Sve bi rane preboleo majko,
Al nemogu od sjajna džerdara,
Džerdar mi je srce izranio.

Kreševo.

959.

Da mi je znati bože moj,
Gdje mi je sada dragi moj,
Da mi je znati, bože moj,
Da mi je gdje u kafani,
Poslala bi mu šećera,
Nek šećer-kafu popije,
Nek mene mladu spominje.

St. Majdan. (V. r. br. 28.)

960.

Eto doli jezerce vodica,
Na njoj sjedi mlada Prijedorka,
Otud ide mlad momak na konju,
Selam alejč mlada Prijedorko!
Pije li se vodica jezerce,
Kosi li se travica šašica,
Ljubi li se mlada Prijedorka?
Ne pije se vodica jezerce,
Ne kosi se travica šašica,
Ne ljubi se Prijedorka mlada.

Prozor. (V. n. i r. br. 605., 832.)

961.

Hodio sam svukud dosta
U Brčkom mi pamet osta,
Vidio sam svašta dosta,
Samo nisam košto tebe,
Košto tvoje bjelo lice,
I katmali obrvice,
Puste tvoje crne oči,
Što po svu noć mene glede,
Pusta tvoja medna usta,
Što po svu noć mene ljube,
Puste tvoje bjele ruke,
Što po svu noć mene grle.
Kad ti vidim pletenice,
Po mom srcu ledenice.

Banjaluka.

962.

Podrasla jela do neba,
Kratka je lista široka,
Pod jelom dragi boluje,
Viš njega draga jaduje,
Pita ga, hoćeš umrijet?
Da umrem, bi l' me žalila?
Do podne bih te žalila,
Od podne kolo kretala
I drugog dragog ljubila.

Višegrad.

963.

Grana od bora pala kraj mora,
Stan Marice, dogji krčmarice,
Donesi po oke!
Ne mogu ti donesti po oke,
Jer sam bosa, pa je pala rosa,
Pa sam ozebla.
Sazuj nalune, obuj papuče,
Ako meni mio bog pomogne,
kupiću ti cipele.
Nekupuj mi, ne treba mi,
Imam brata, imam milu seku,
Kupovaće mi.
Imam otca na moru trgovca,
Kupovaće mi,

Višegrad.

964.

Rosa pada na livade.
Čije li su te livade
Te po njima mlade šeću?
Livade su djevojačke,
Te po njima mlade šeću

Najnaprijed dilber Stana,
A za njome dilber Mara,
Dilber Stana rosu trese,
Pa za njome dilber Mara,

Čajniče. (V. n. br 188., 297.)
(V. r. br. 188.)

965.

Kad puhnuše sabazorski vjetrovi,
Razvijaju po sahbašči gjulove,
Tuj bijaše dilber Mara zaspala,
Budilo je mlado momče Sarajče,
Ustaj, Maro, ustaj zlato, zora je.
Naj ti, Maro, jednu ružu rumenu.

Čajniče. (V. n. br. 354., 947.)
(V. r. br. 236., 354.)

(Nastaviće se.)

Zemaljska štamparija u Sarajevu. — Земаљска штампарија у Сарајеву.

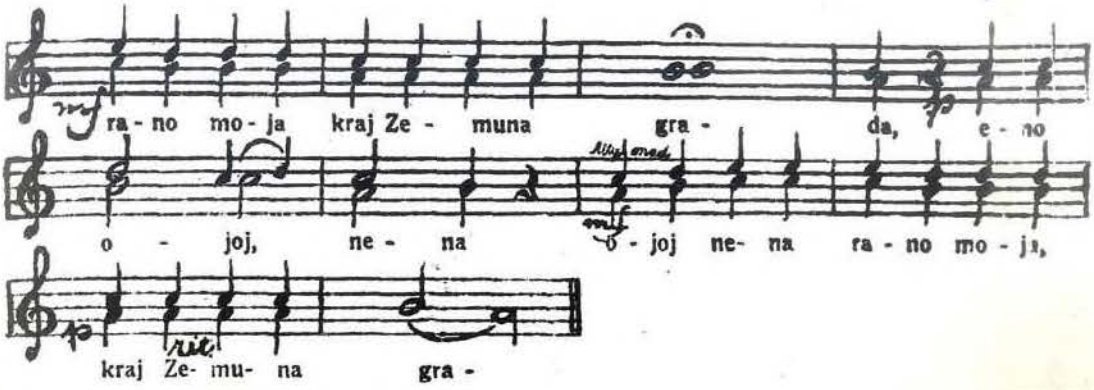

830.

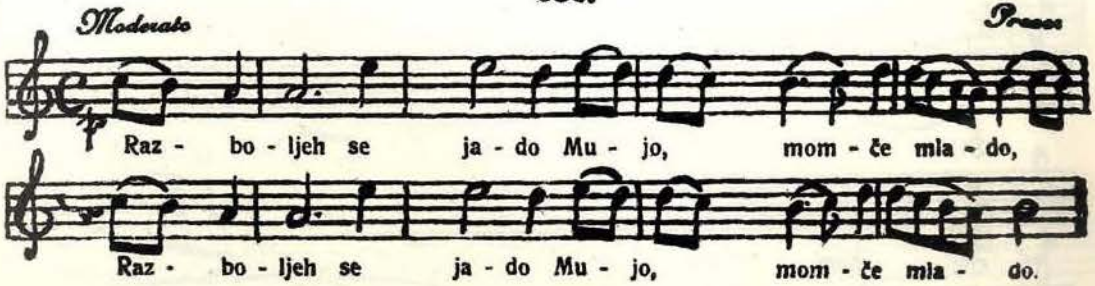

831.

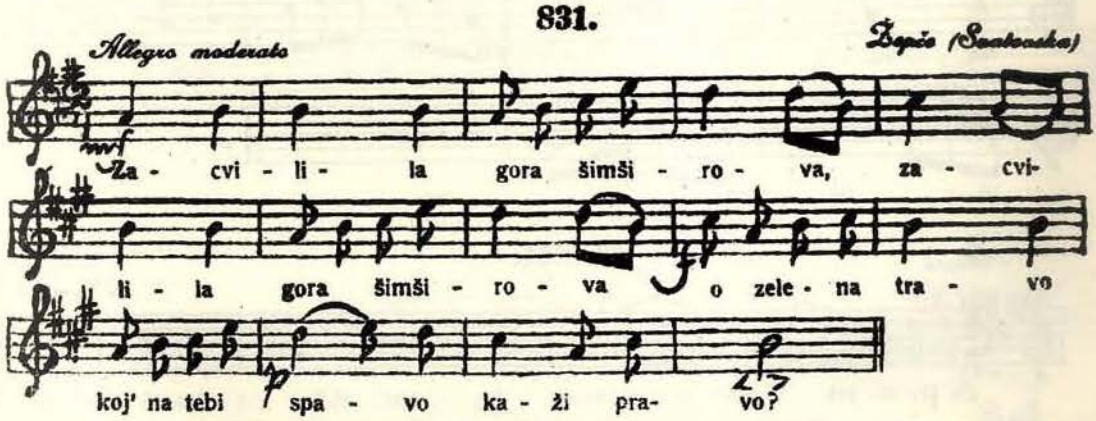

832.

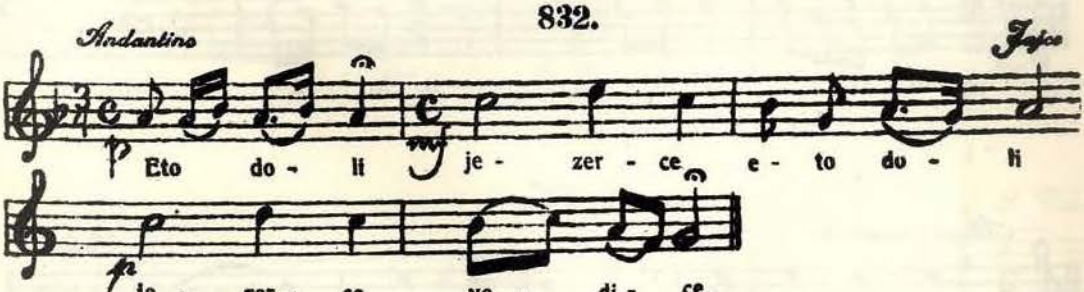

833.

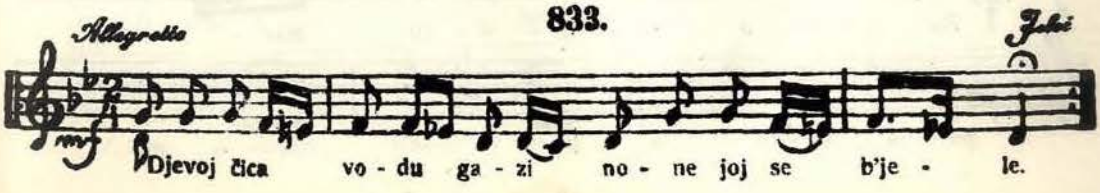

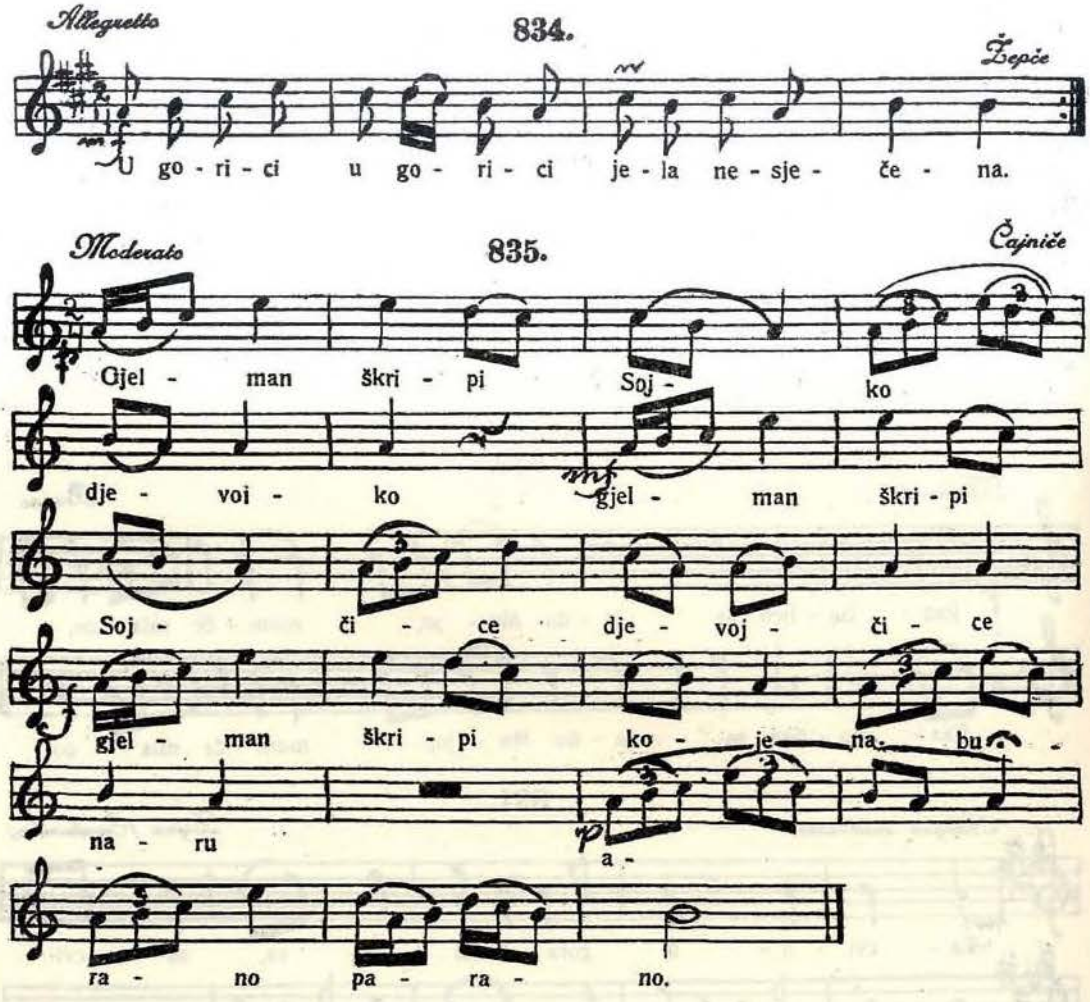

834.

Allegretto — *Žepče*

U go - ri - ci u go - ri - ci je - la ne - sje - če - na.

835.

Moderato — *Čajniče*

Gjel - man škri - pi Soj - ko

dje - voj - ko gjel - man škri - pi

Soj - či - ce dje - voj - či - ce

gjel - man škri - pi ko - je na bu -

na - ru a -

ra - no pa - ra - no.

836.

Allegro — *Rogatica*

Za što pi- ješ kad ti škodi, za - što Milku ku- ći vo - diš

ve - se - lo ve - se - lo, ve- se- lo je to!

837.

Allegro moderato — *Ribnik*

Po - ra - ni - o Kra - lje - vi - ću Mar - ko

po - ra - ni - o u go - ru ze - le - nu.

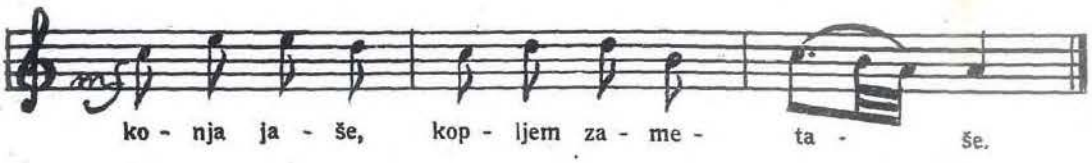

838.

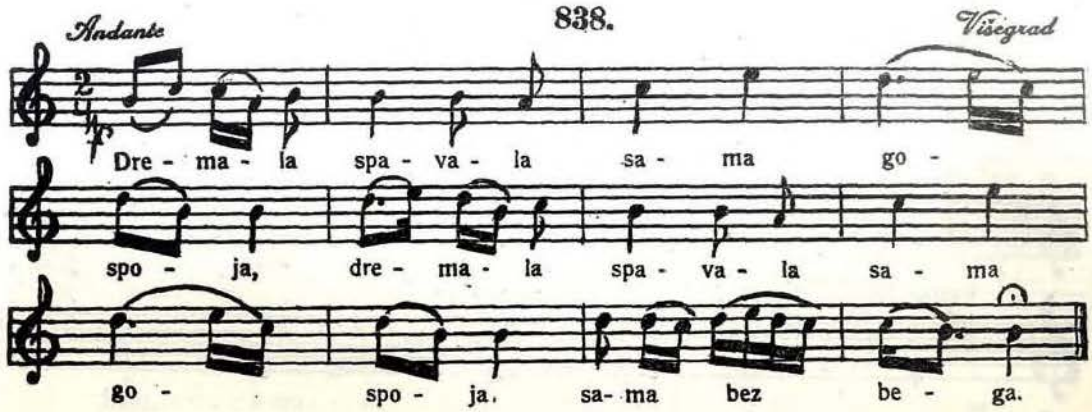

839.

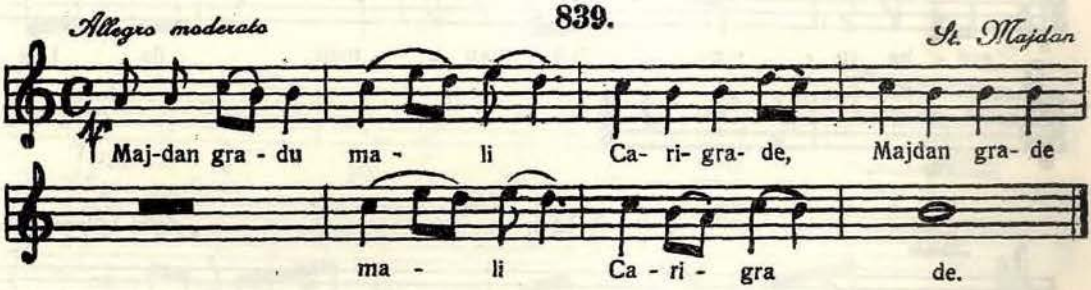

840.

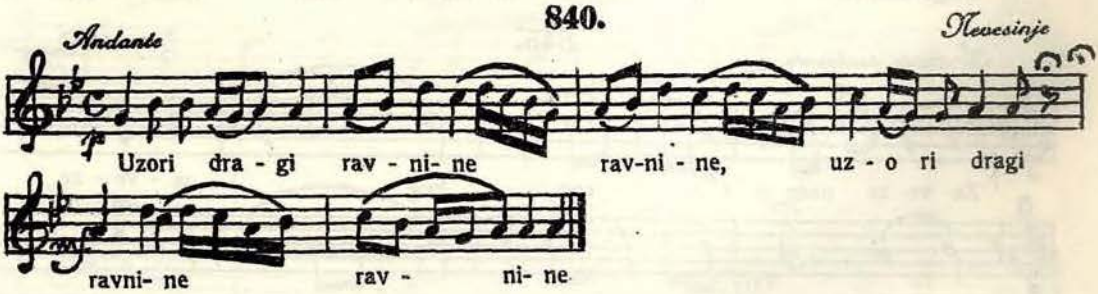

841.

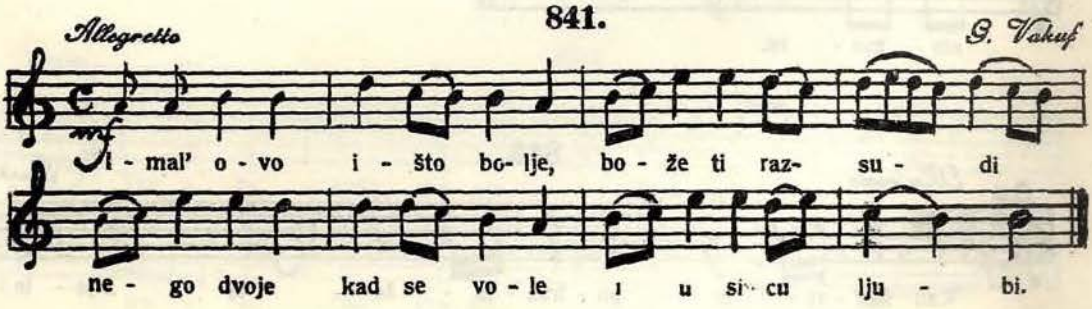

842.

Allegro — *Prozor*

Po - sred Sr'je - ma ba- dem drvo ra - ste

po - sred Sr'je - ma ba- dem drvo ra -

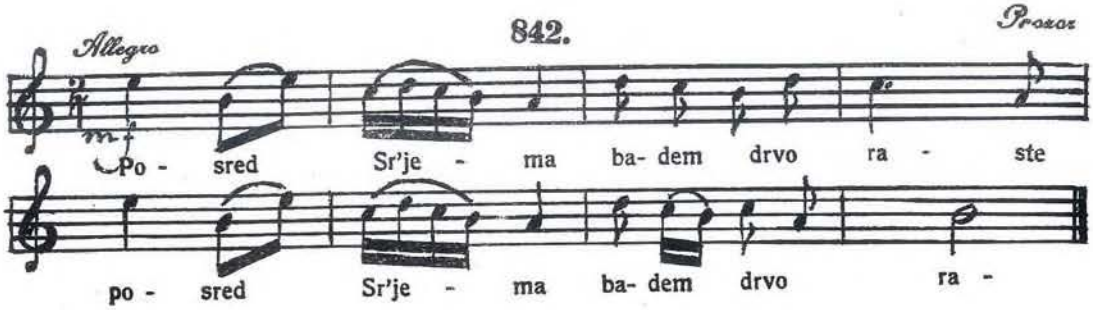

843.

Moderato — *Bugojno*

Razbo- lih se lip I - vo razbo - lih

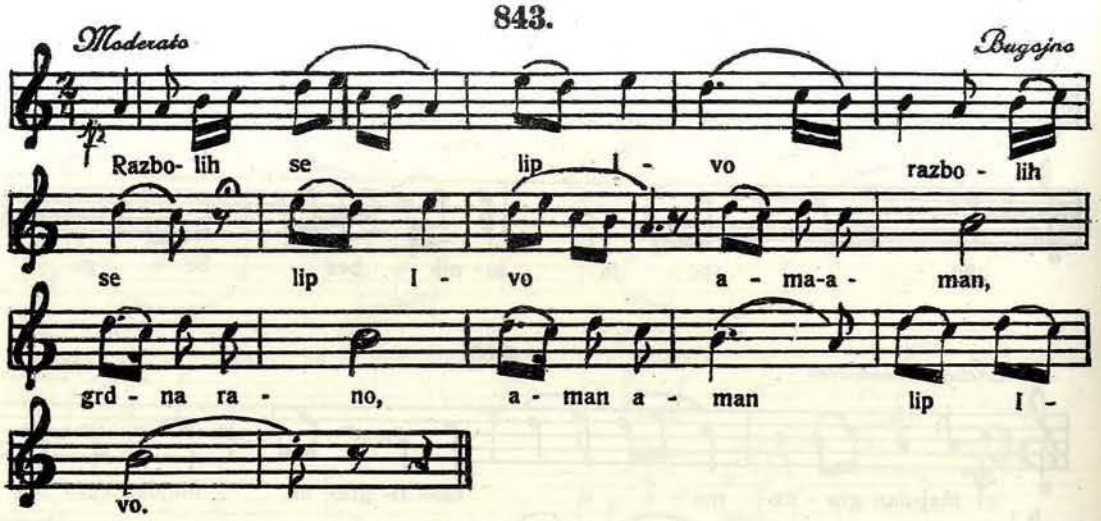

se lip I - vo a - ma-a - man,

grd - na ra - no, a - man a - man lip I -

vo.

844.

Lento — *Jeleč (Svatovska)*

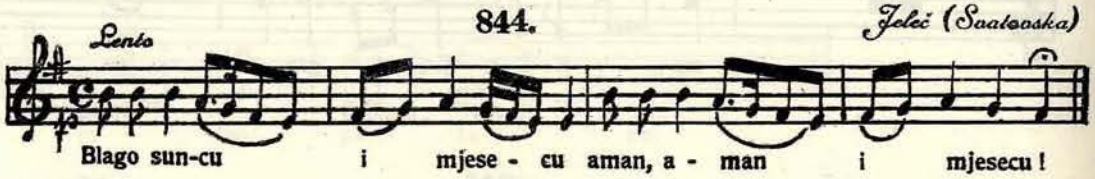

Blago sun-cu i mjese - cu aman, a - man i mjesecu!

845.

Andante sostenuto — *Bugojno*

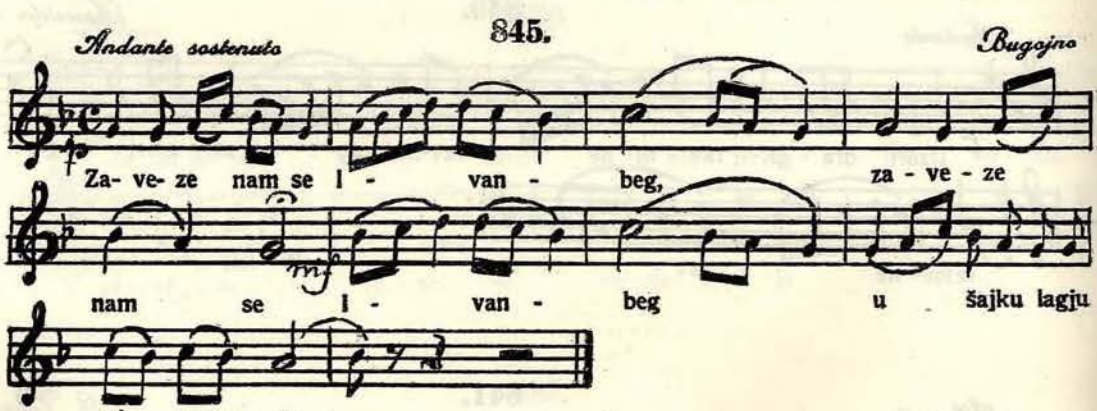

Za- ve- ze nam se I - van - beg, za - ve - ze

nam se I - van - beg u šajku lagju

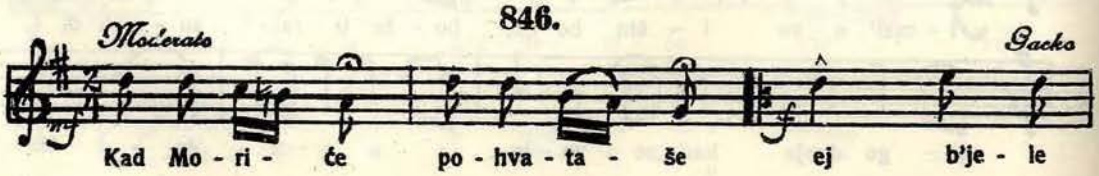

niz mo - re.

846.

Moderato — *Gacko*

Kad Mo - ri - će po - hva - ta - še ej b'je - le

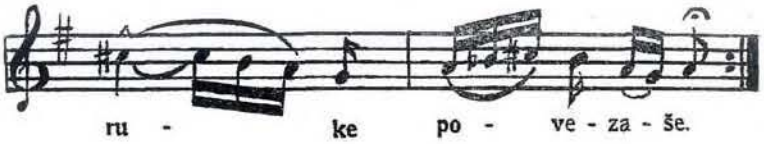

847.

Čajniče

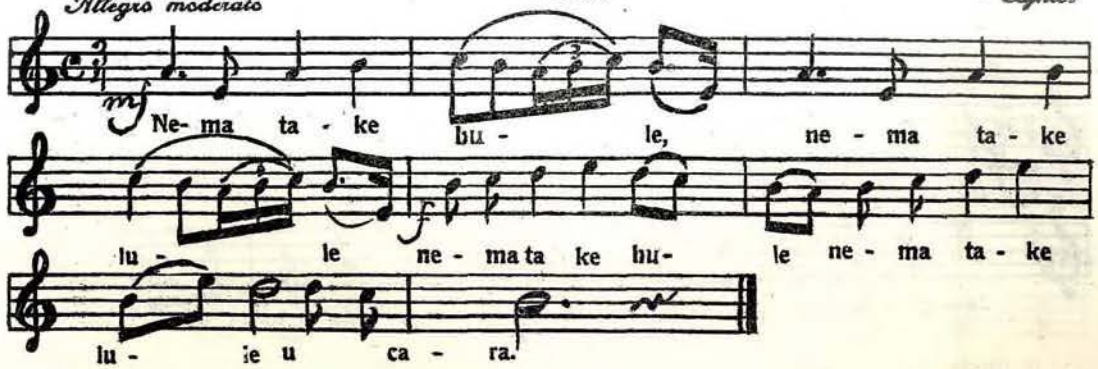

848.

Trnovo

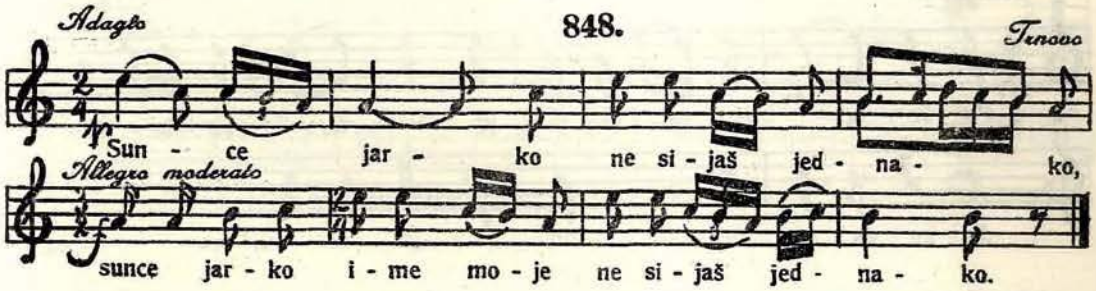

849.

Foča

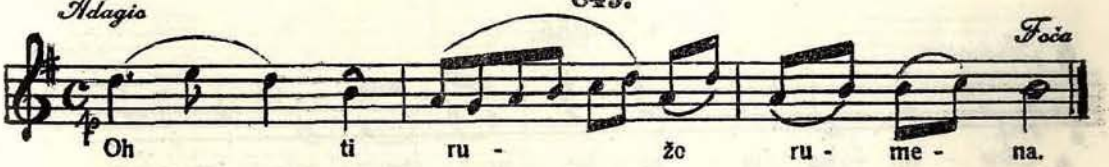

850.

Brod

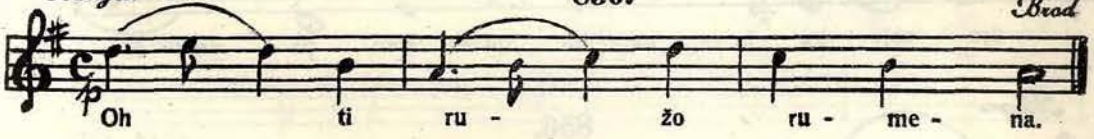

851.

Foča

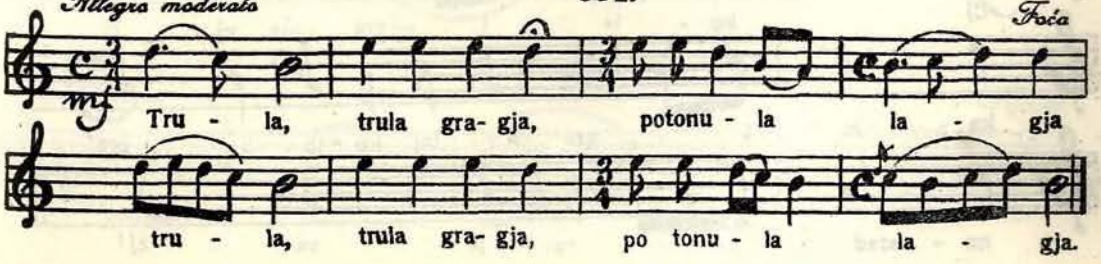

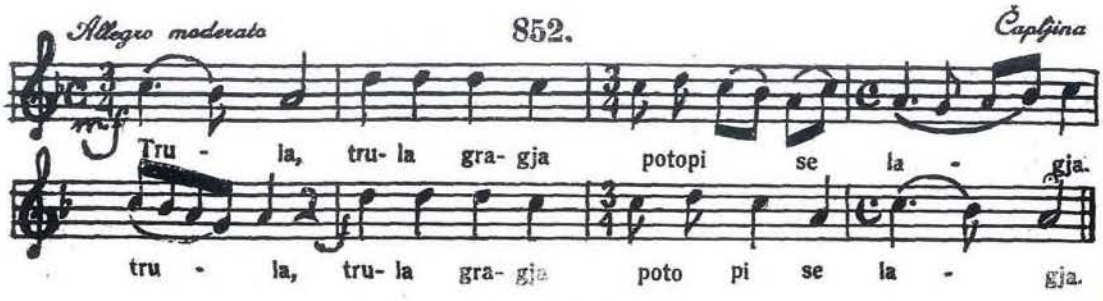

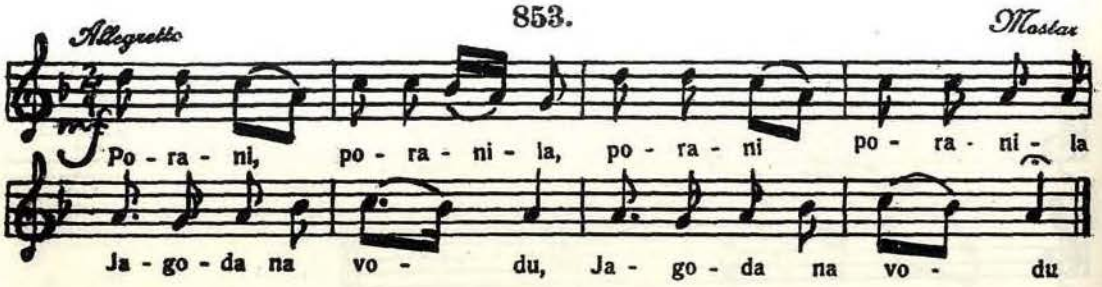

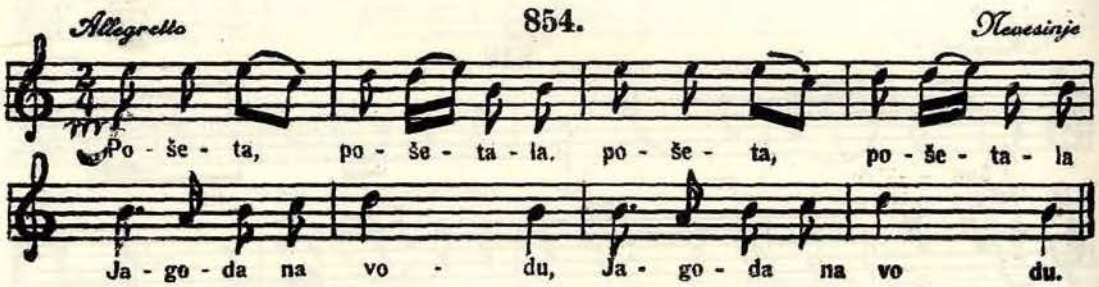

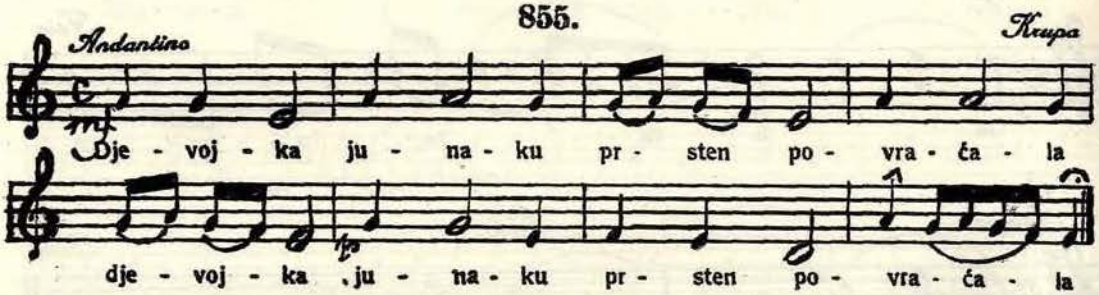

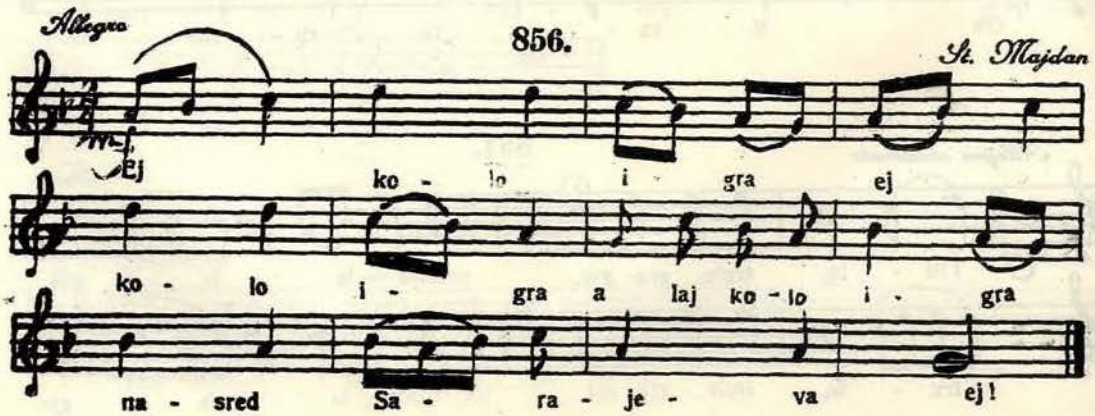

852.

Allegro moderato — *Čapljina*

Tru - la, tru- la gra- gja potopi se la - gja.

tru - la, tru- la gra- gja poto pi se la - gja.

853.

Allegretto — *Mostar*

Po - ra - ni, po - ra - ni - la, po - ra - ni po - ra - ni - la

Ja - go - da na vo - du, Ja - go - da na vo - du

854.

Allegretto — *Nevesinje*

Po - še - ta, po - še - ta - la, po - še - ta, po - še - ta - la

Ja - go - da na vo - du, Ja - go - da na vo du.

855.

Andantino — *Krupa*

Dje - voj - ka ju - na - ku pr - sten po - vra - ća - la

dje - voj - ka ju - na - ku pr - sten po - vra - ća - la

856.

Allegro — *St. Majdan*

Ej ko - lo i - gra ej

ko - lo i - gra a laj ko - lo i - gra

na - sred Sa - ra - je - va ej!

Allegro moderato

857.

Nevesinje

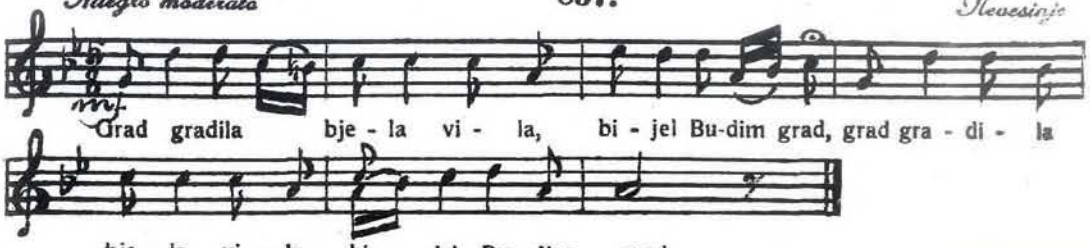

Allegro moderato

858.

Jeleč (Soat. Kolo).

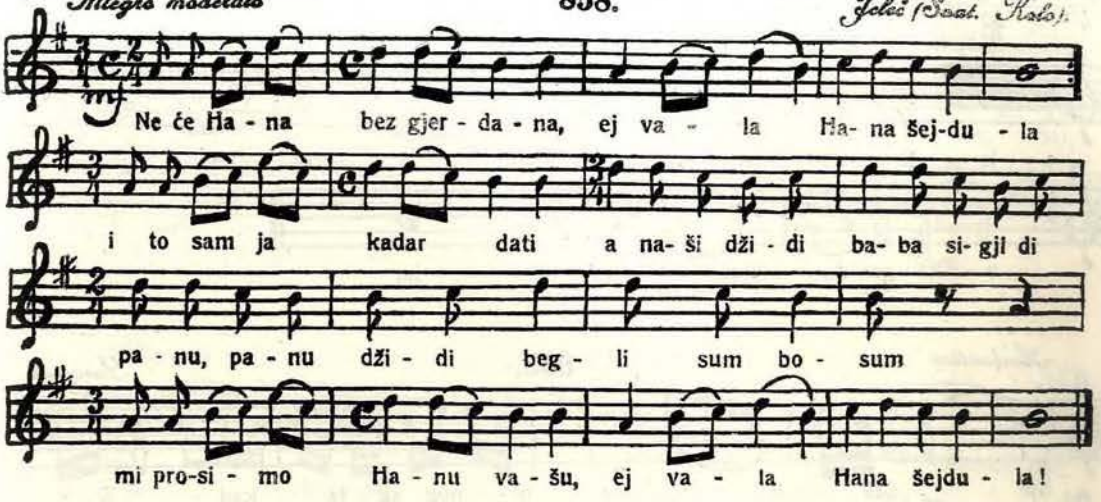

Andante moderato

859.

Kreševo

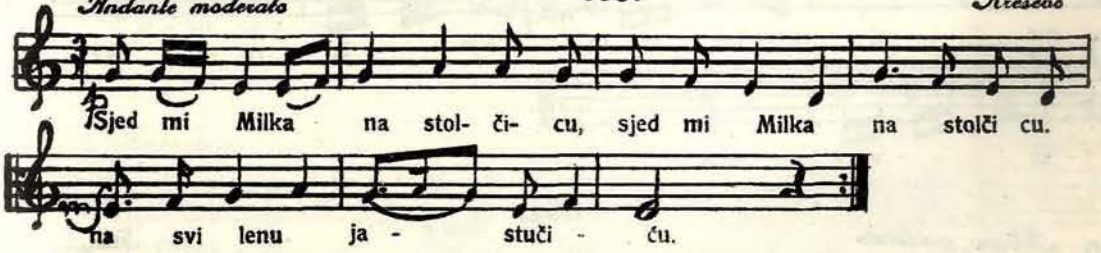

Andantino

860.

Žepče (Saatovska)

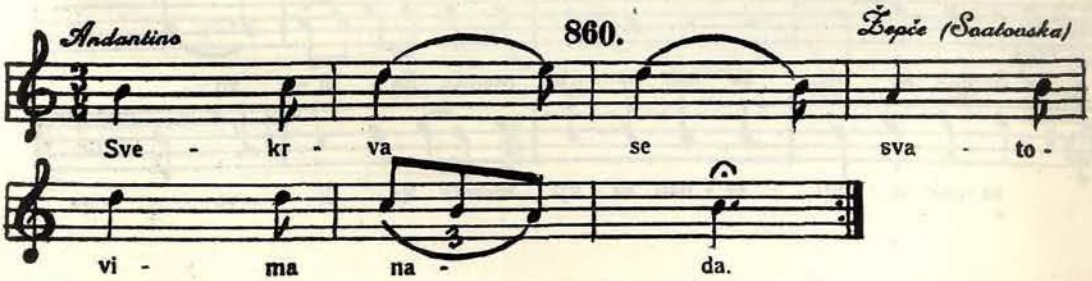

Andante

861.

Fojnica

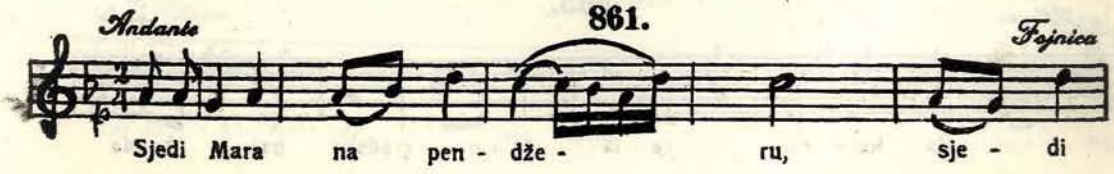

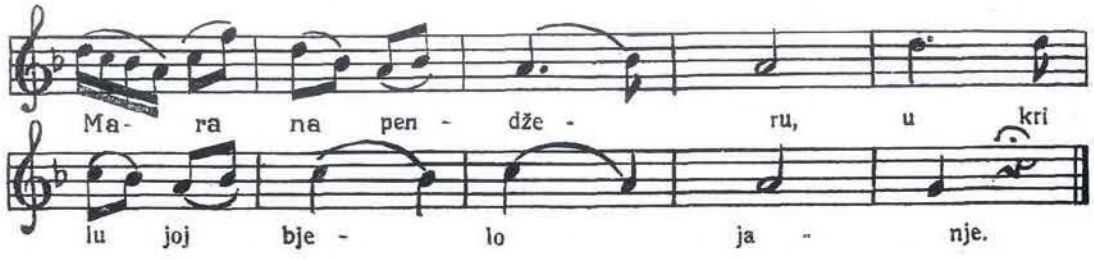

862.

Moderato *Sarajevo*

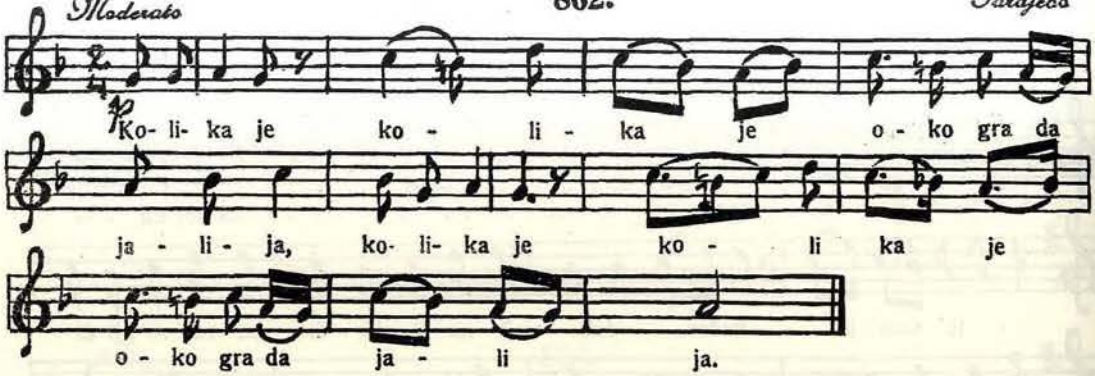

863.

Andantino *Sarajevo*

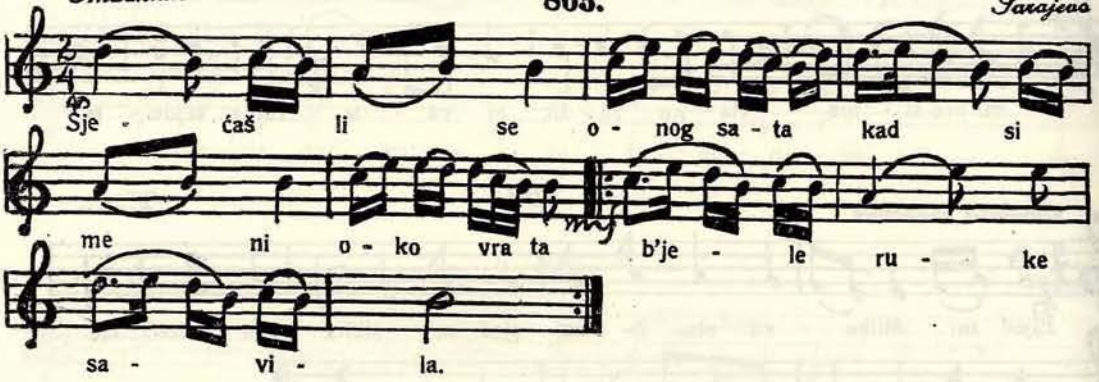

864.

Allegro moderato *Konjico*

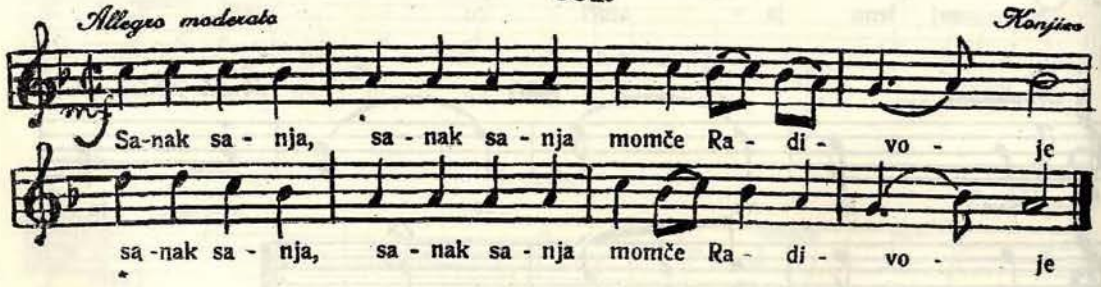

865.

Allegro *Jelci*

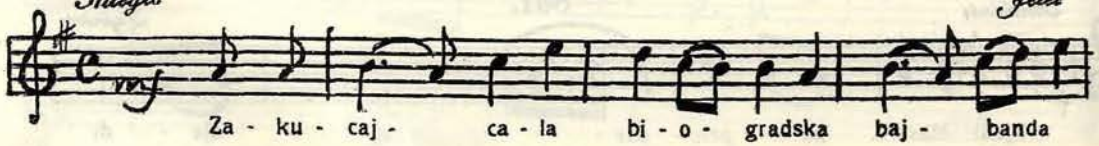

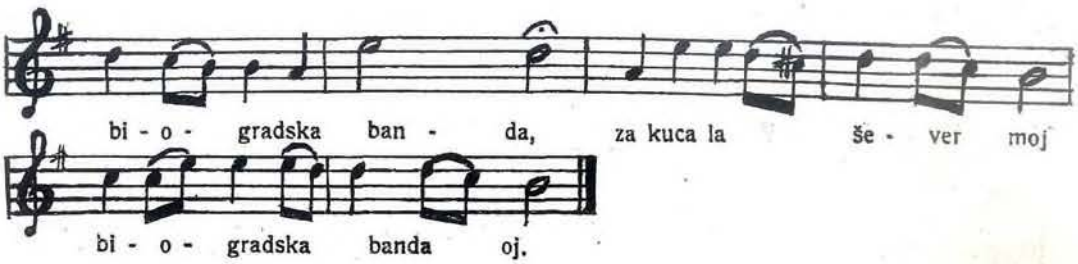

866.

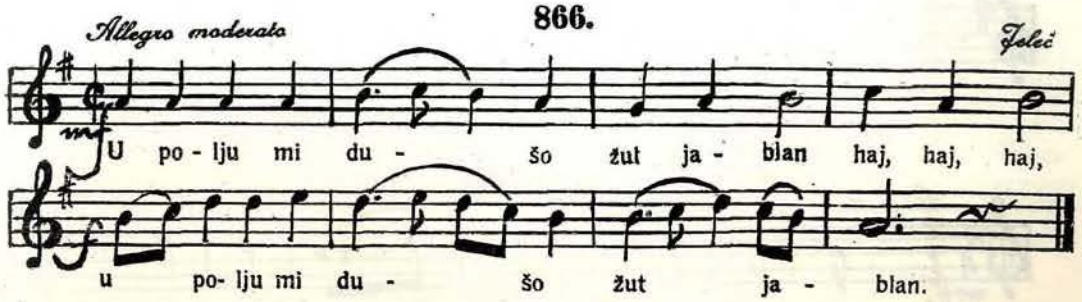

867.

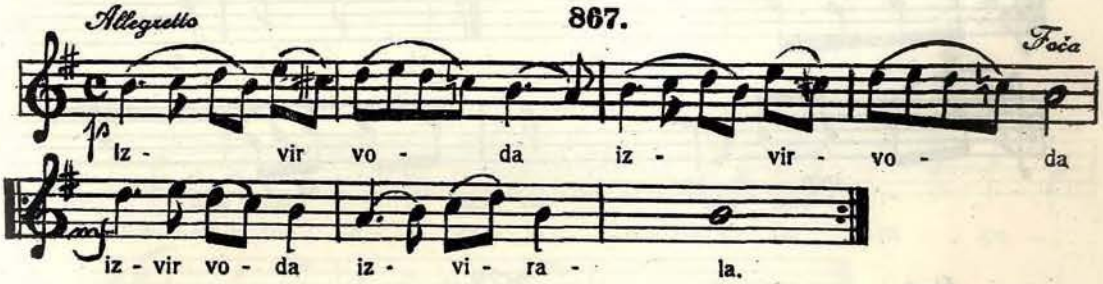

868.

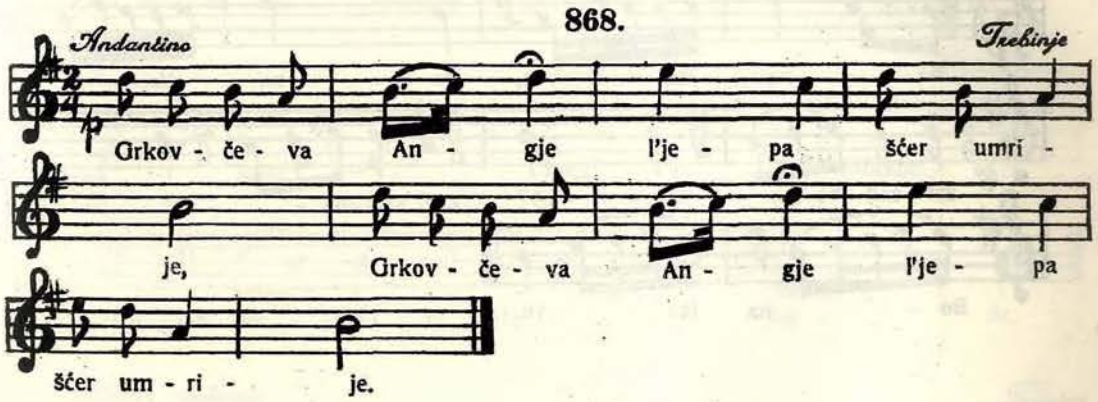

869.

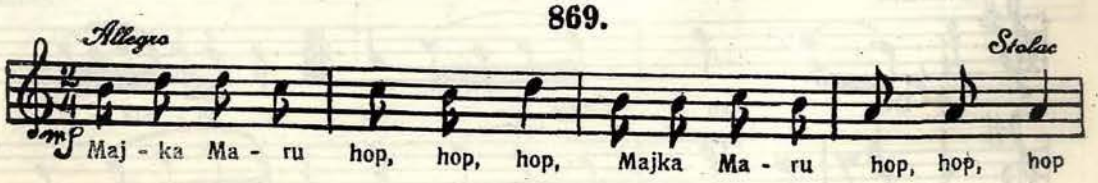

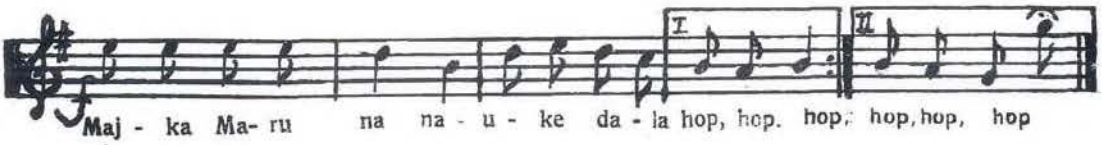

870.

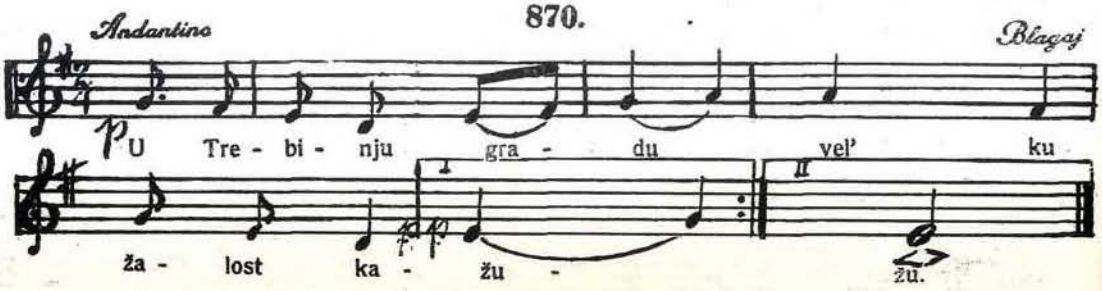

871.

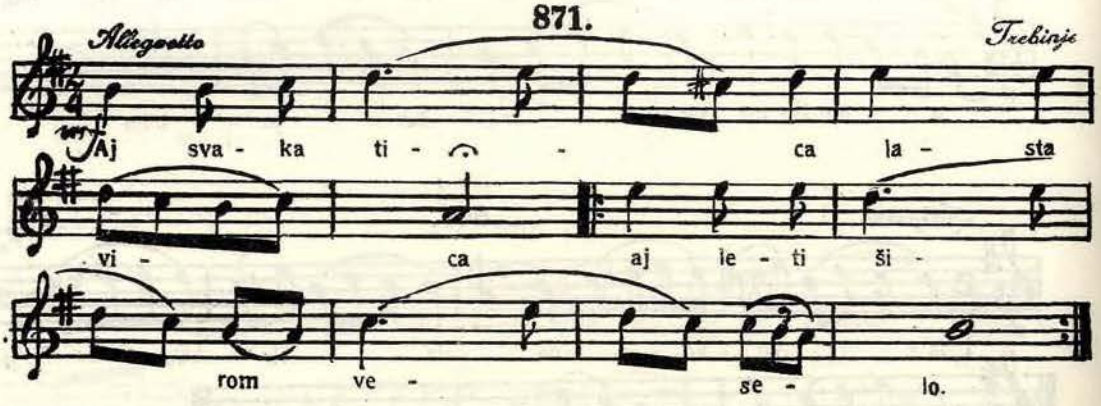

872.

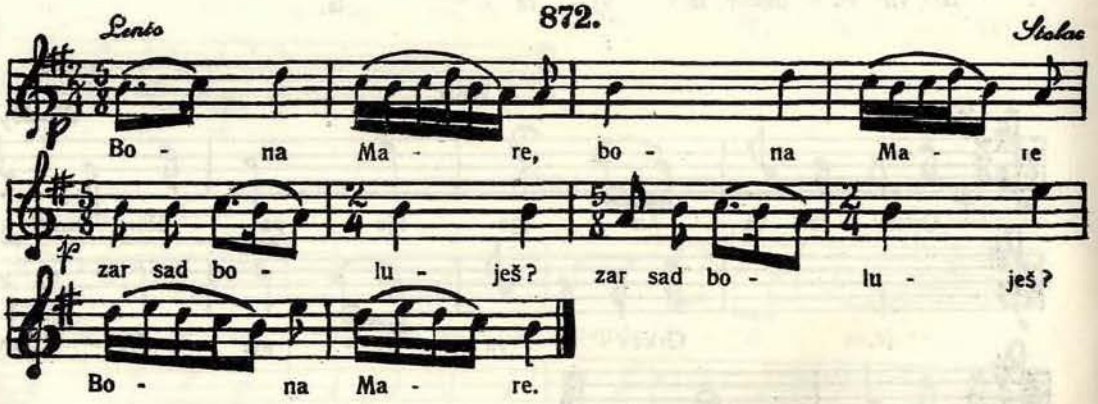

873.

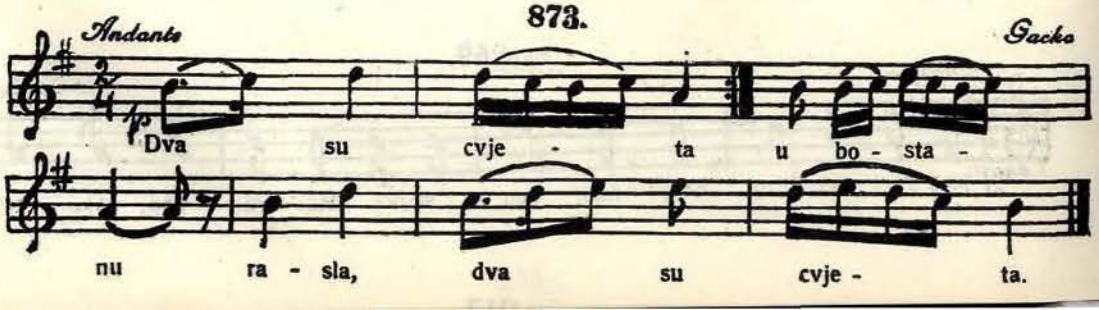

874.

Allegretto

Žepče

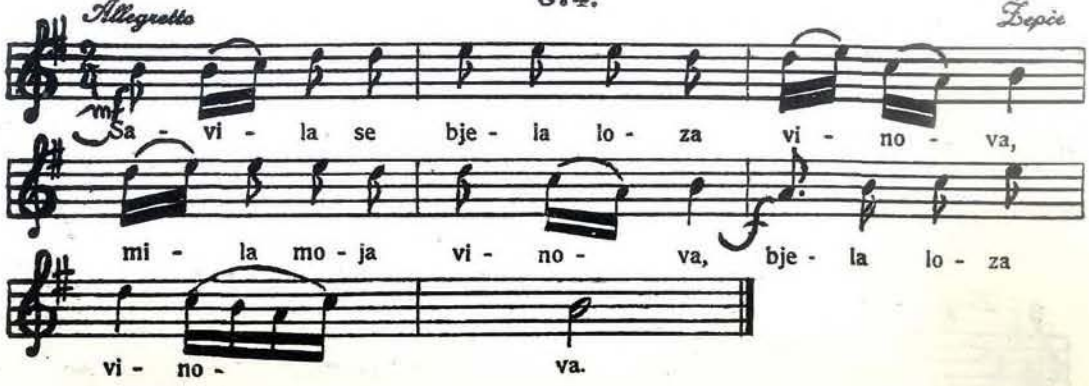

875.

Moderato

Mostar

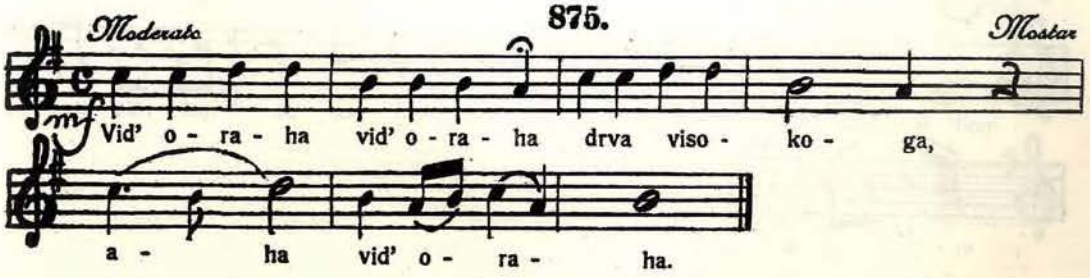

876.

Allegro moderato

Stolac

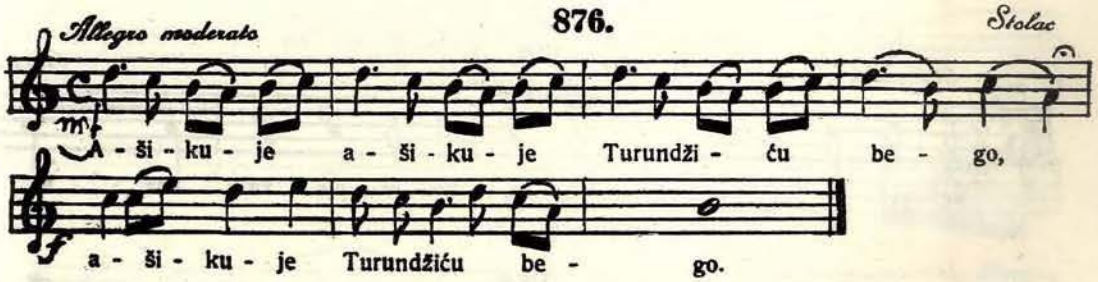

877.

Moderato

Gučja gora

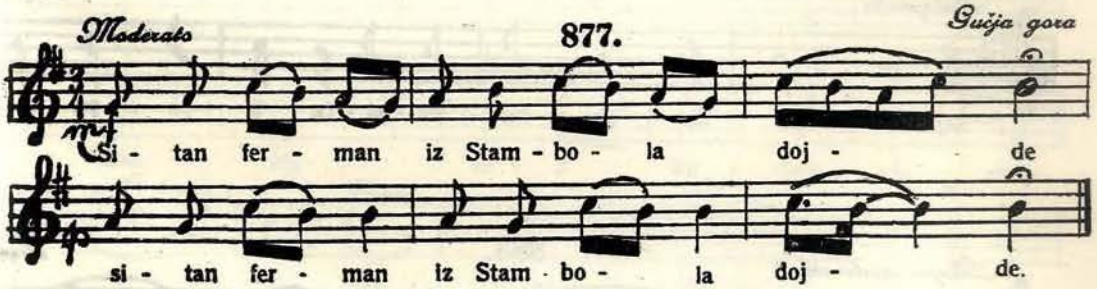

878.

Allegro moderato

Fojnica

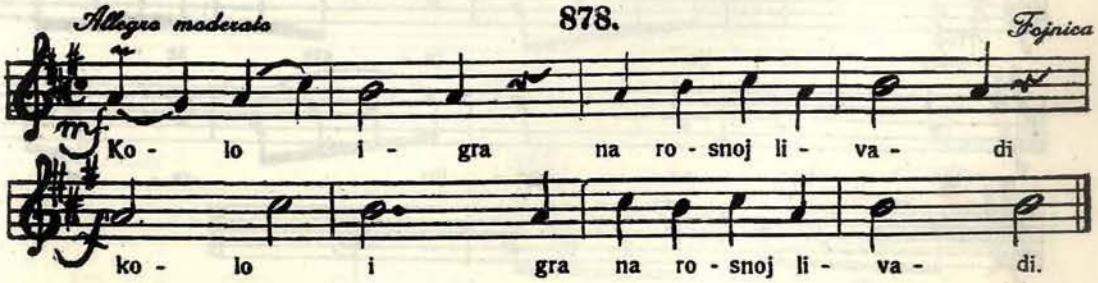

879.

Andante — *Doboj (Svatovska)*

Sad se Ma - ra, sad se Ma - ra
sva - to - vi - ma na - da.

880.

Largo — *Bugojno*

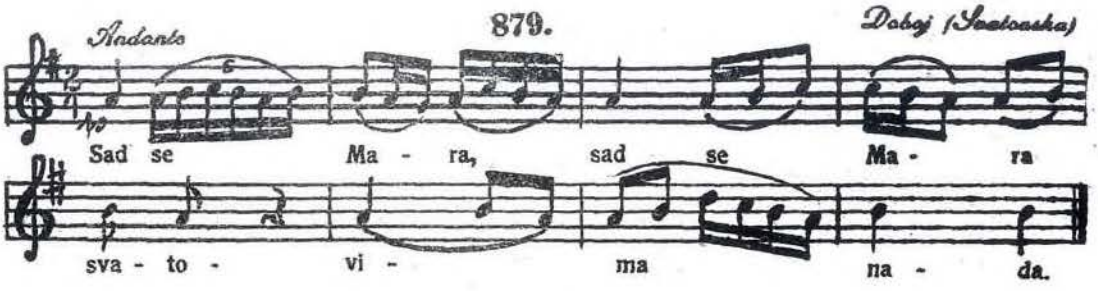

Ma - gli - ca se nad Mo- star nad - vi - la,
nad Mo- star nad - vi - la, ma - gli - ca se nad Mo- star nad-
vi - la.

881.

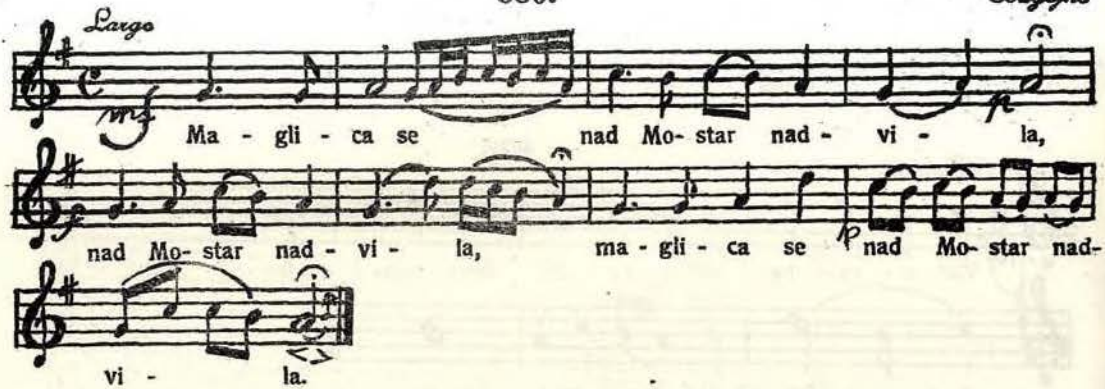

Allegretto — *Glamoč*

Ve - sel - te se dje - voj - či - ce, ko - je pje - vat zna - te.

882.

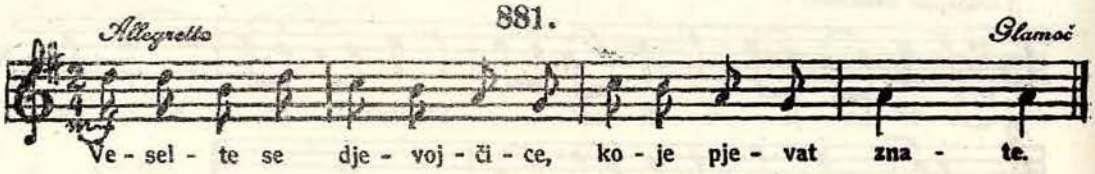

Allegretto — *Žepče*

Soj - če dje - voj - če, ku - pi - ću ti pa - pu - če.

883.

Allegro moderato — *Žepče*

Na po - lju ra - ste ze -
len bor, na po - lju ra - ste
ze - len bor.

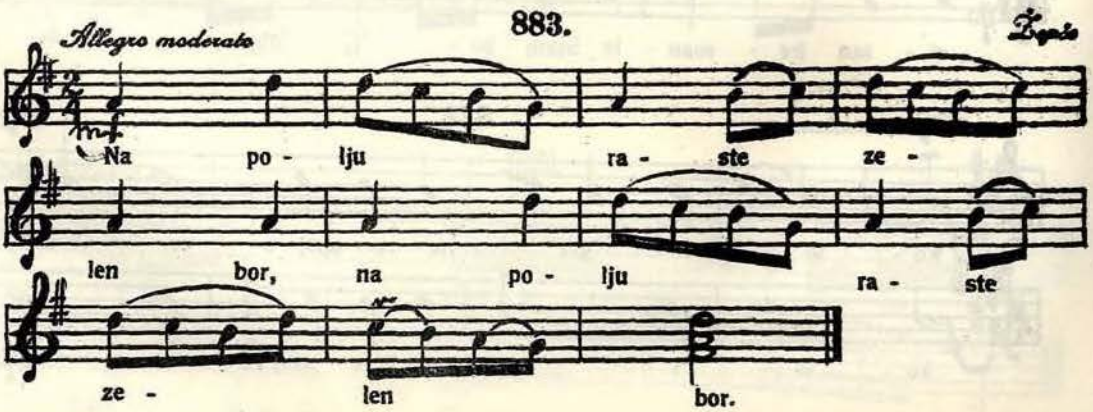

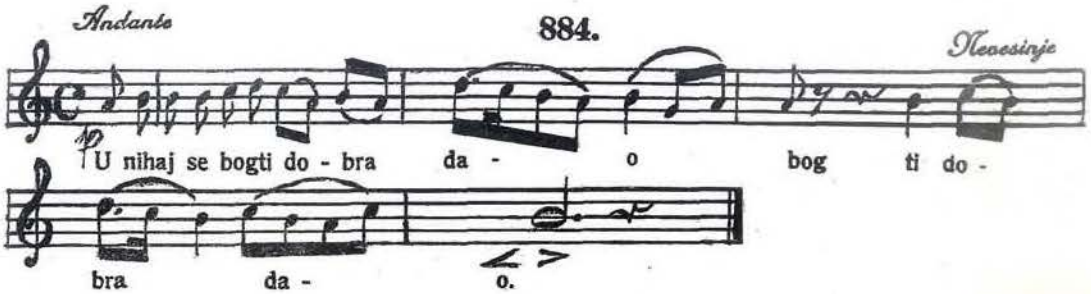
Andante
884.
Nevesinje
U nihaj se bogti do - bra da - o bog ti do -
bra da - o.

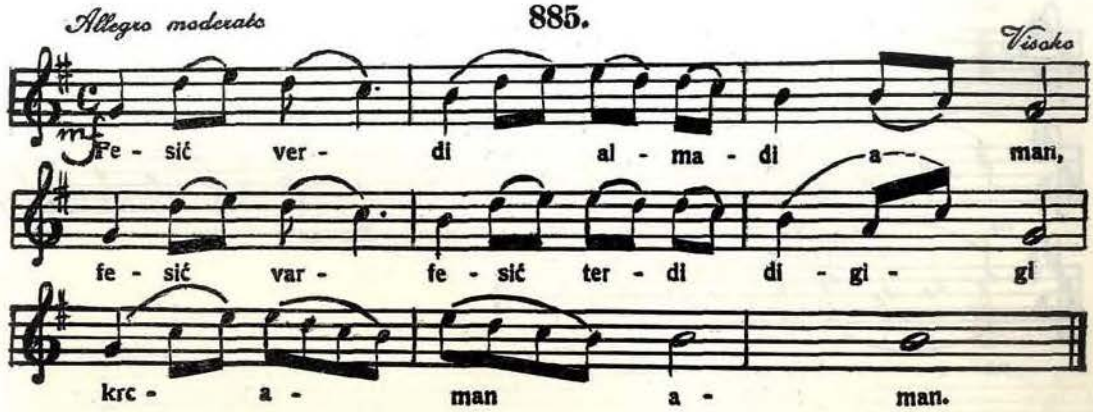
Allegro moderato
885.
Visoko
Fe - sić ver - di al - ma - di a - man,
fe - sić var - fe - sić ter - di di - gi - gi
krc - a - man a - man.

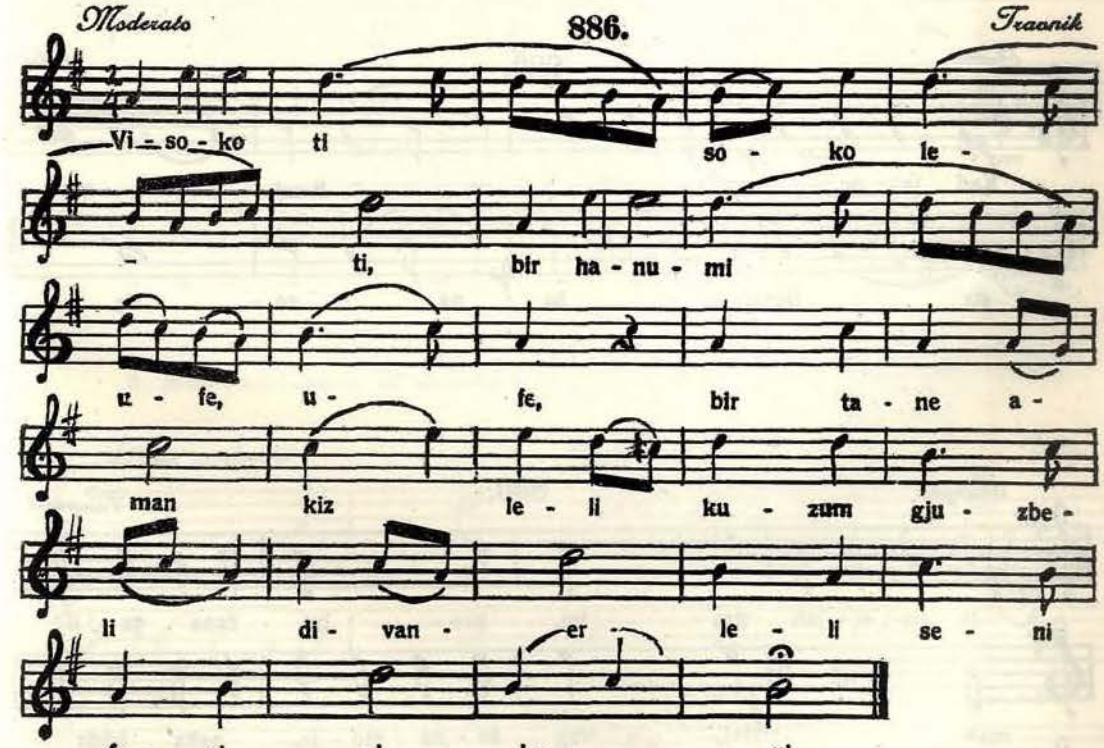
Moderato
886.
Travnik
Vi - so - ko ti so - ko le -
- ti, bir ha - nu - mi
u - fe, u - fe, bir ta - ne a -
man kiz le - li ku - zum gju - zbe -
li di - van - er - le - li se - ni
fe - ni al - be - ni

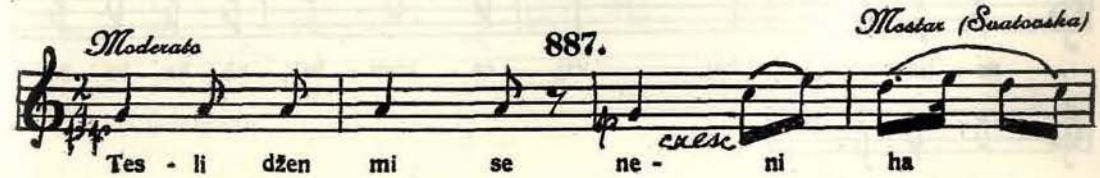
Moderato
887.
Mostar (Svatovska)
Tes - li džen mi se ne - ni ha

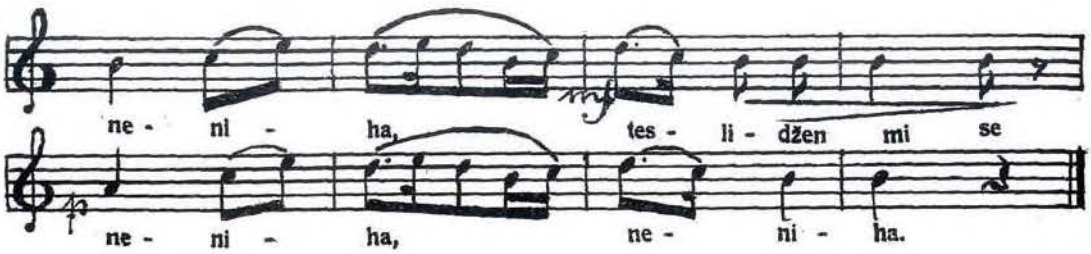
ne - ni - ha, tes - li - džen mi se
ne - ni - ha, ne - ni - ha.

888.

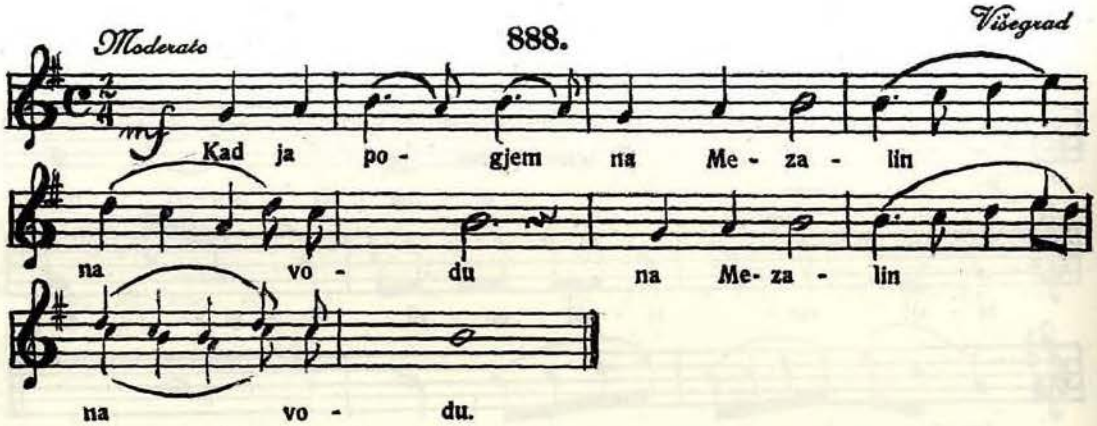
Moderato
Višegrad
Kad ja po - gjem na Me - za - lin
na vo - du na Me- za - lin
na vo - du.

889.

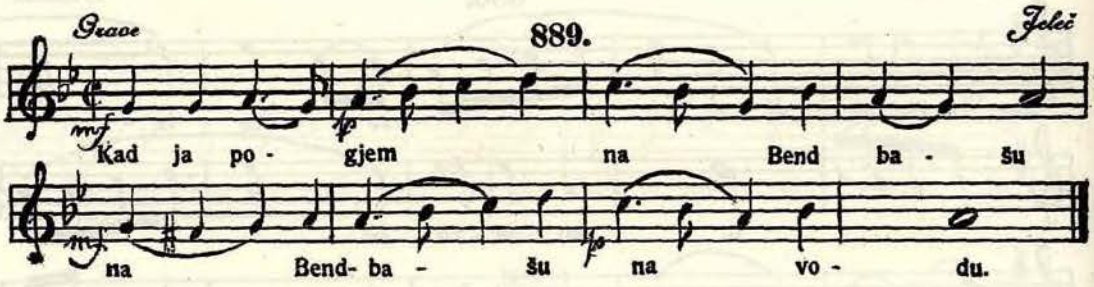
Grave
Jeleč
Kad ja po - gjem na Bend ba - šu
na Bend- ba - šu na vo - du.

890.

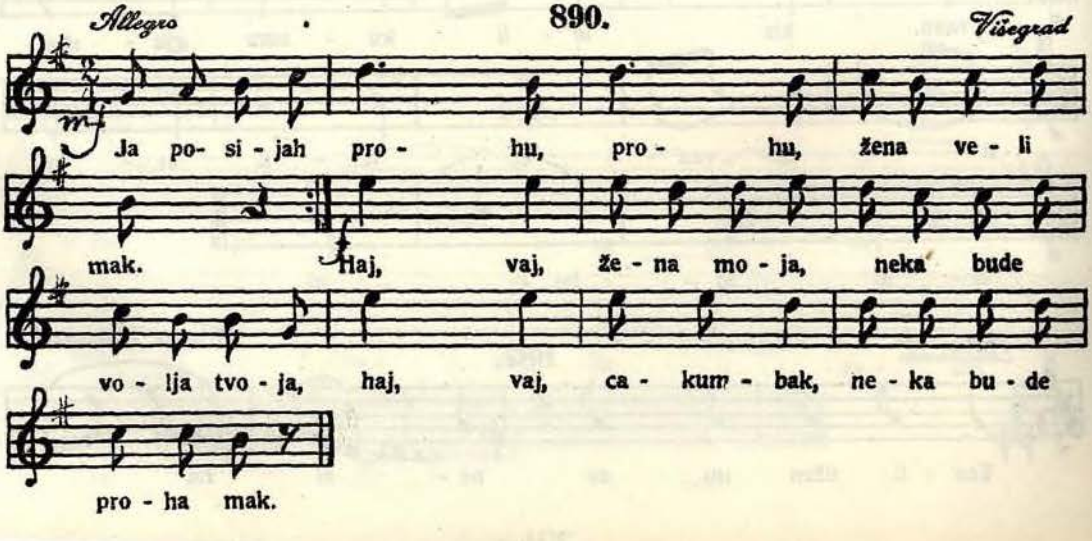
Allegro
Višegrad
Ja po- si - jah pro - hu, pro - hu, žena ve - li
mak. Haj, vaj, že - na mo - ja, neka bude
vo - lja tvo - ja, haj, vaj, ca - kum - bak, ne - ka bu - de
pro - ha mak.

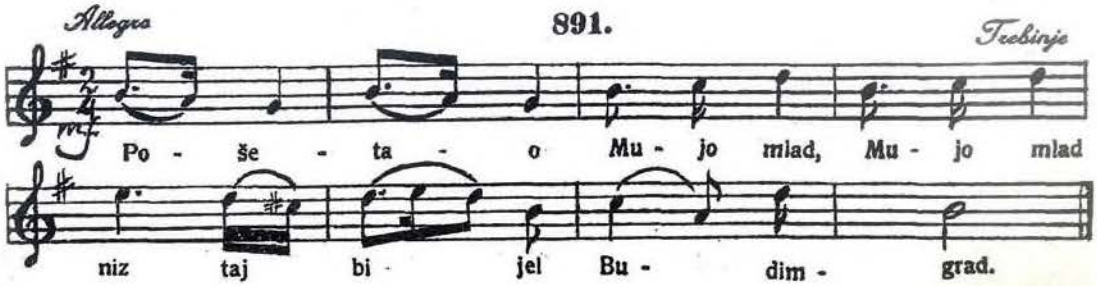

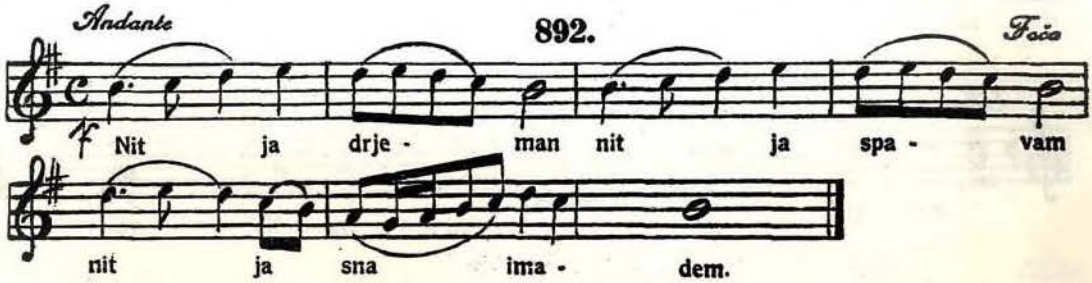

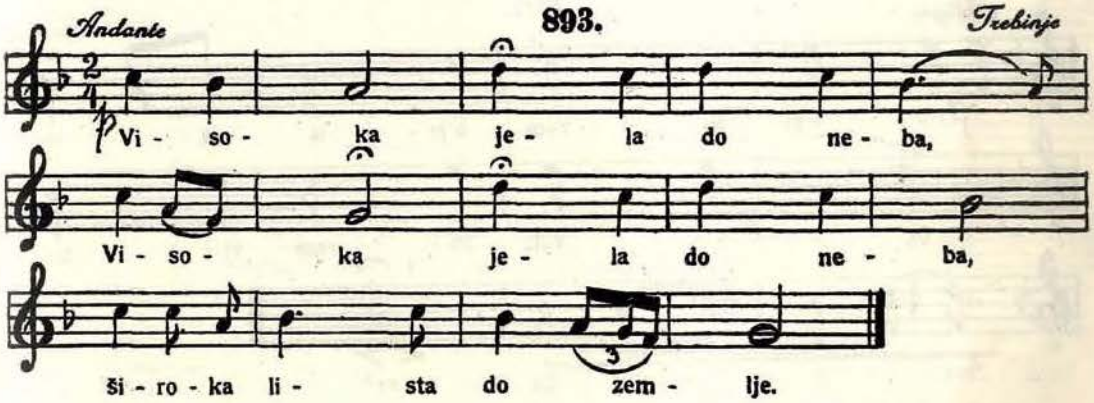

5. Mol-dominanta ili dur-mol ili orijentalna ljestvica (br. 894—902).

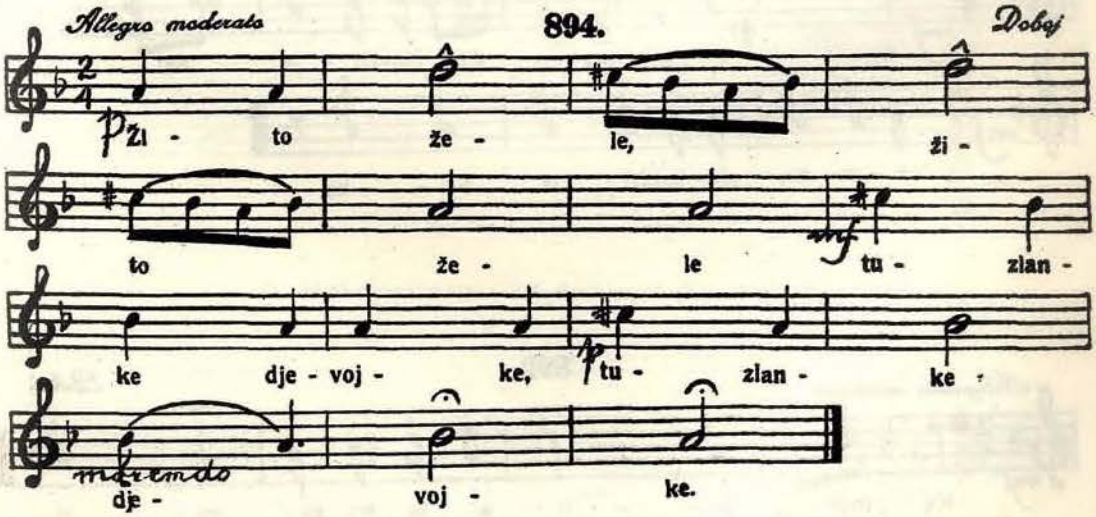

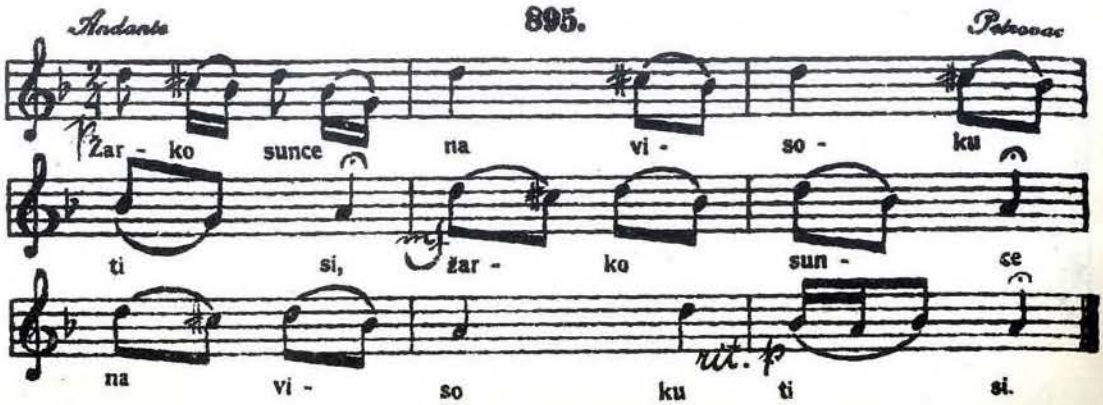
Andante
895.
Petrovac
Žar - ko sunce na vi - so - ku
ti si, žar - ko sun - ce
na vi - so ku ti si.
rit.

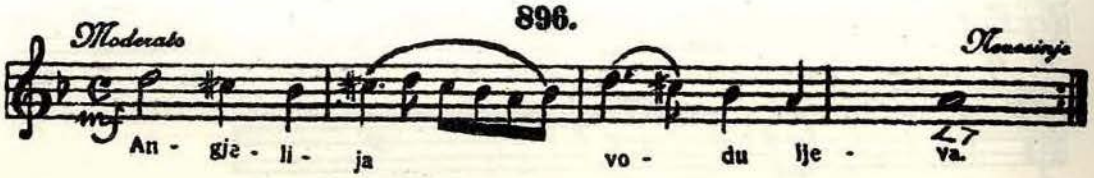
Moderato
896.
Kovačinja
An - gje - li - ja vo - du lje - va.

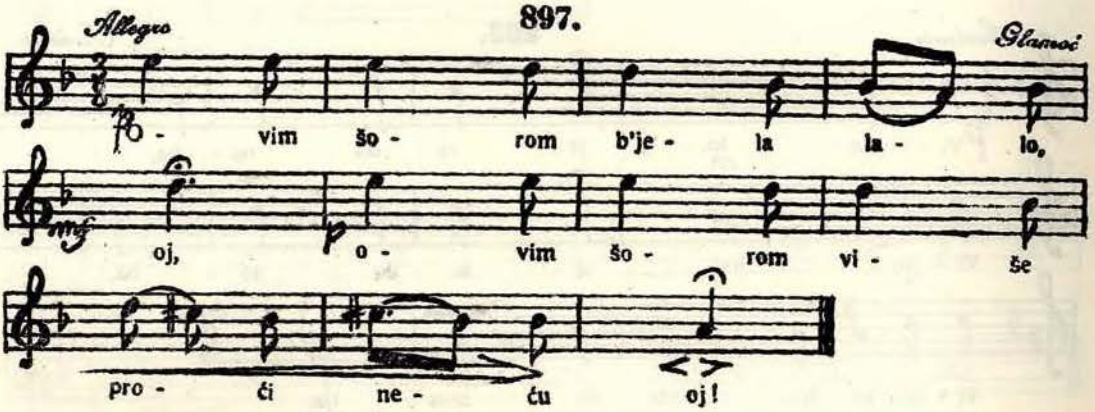
Allegro
897.
Glamoč
O - vim šo - rom b'je - la la - lo,
oj, o - vim šo - rom vi - še
pro - ći ne - ću oj!

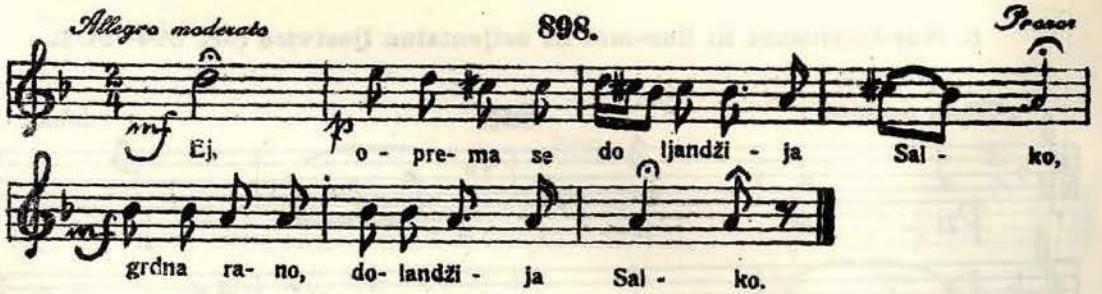
Allegro moderato
898.
Prozor
Ej, o - pre- ma se do ljandži - ja Sal - ko,
grdna ra- no, do- landži - ja Sal - ko.

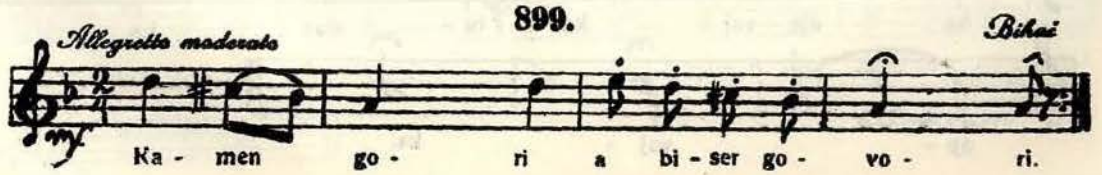
Allegretto moderato
899.
Bihać
Ka - men go - ri a bi - ser go - vo - ri.

900

Allegro moderato — *Ljubuški*

Aj! Kad umi re be - že Os - man -
be - že, osta mlada Isaj - be - go -
vi - ca sa nje - zi - no devet si - ro -
ti - ca, sve si rote po hiz - me - tu da - la.

901.

Moderato — *Bilek*

Mje - sec sjà - je tam - ni - ci na
vra - ta, mje - sec sjà - je
tam - ni - ci na vra - ta.

902.

Moderato — *G. Vakuf*

Po - še - ta - la mla - da mo - ma is - pod
ko - lo - per - ja, is - pod ko - lo - per -
- ja,

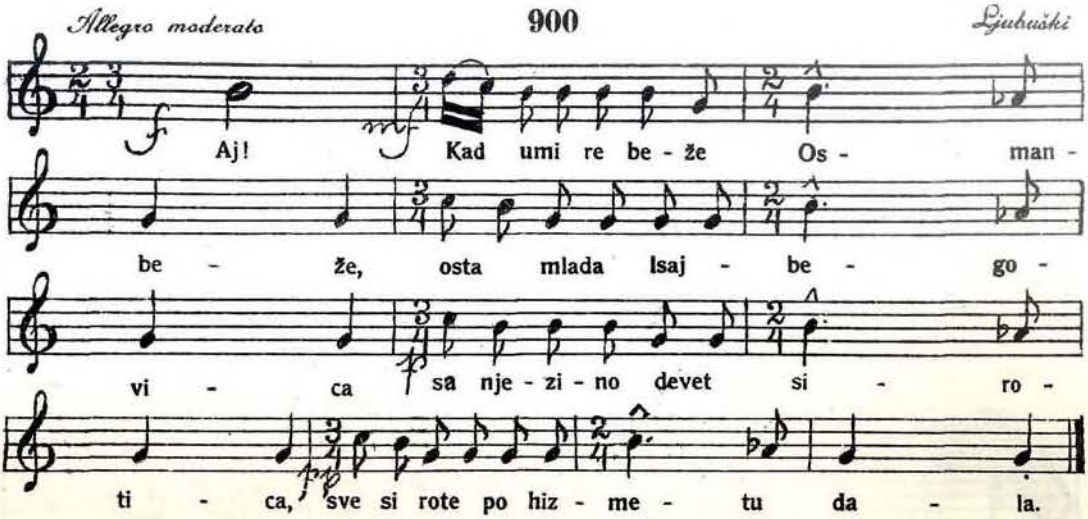

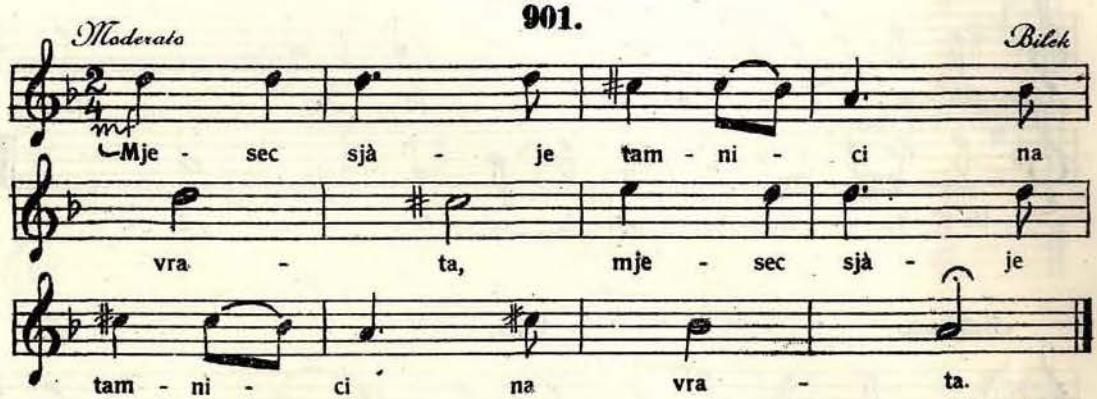

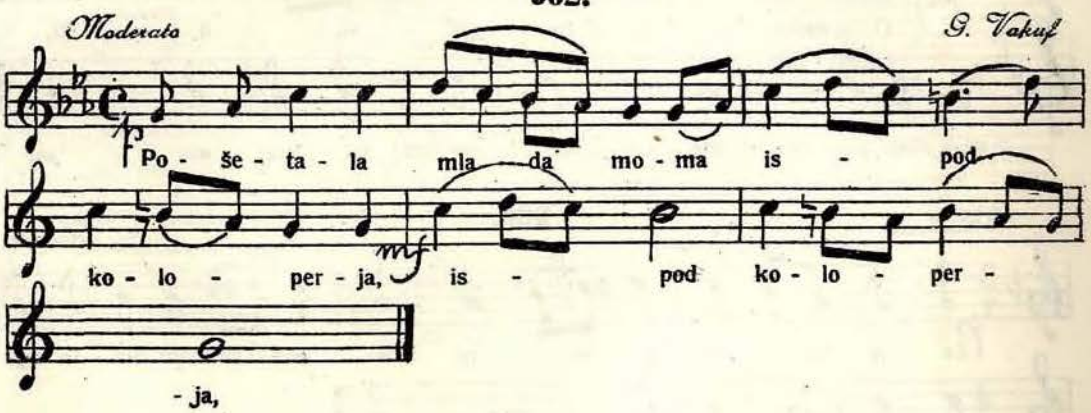

6. Mol-dominanta ili dur-mol (br. 903—957).

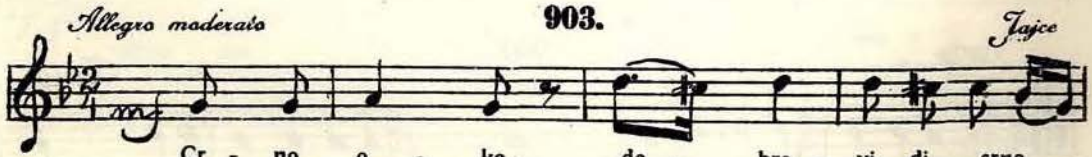

903.

Allegro moderato — *Jajce*

Cr - no o - ko do - bro - vi di, crno

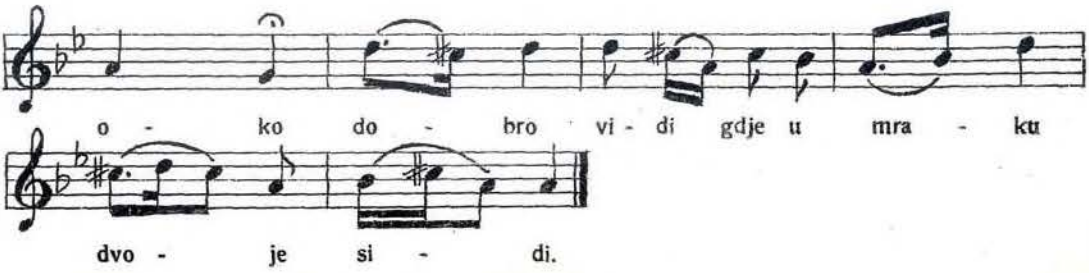

904.

Moderato *Ključ*

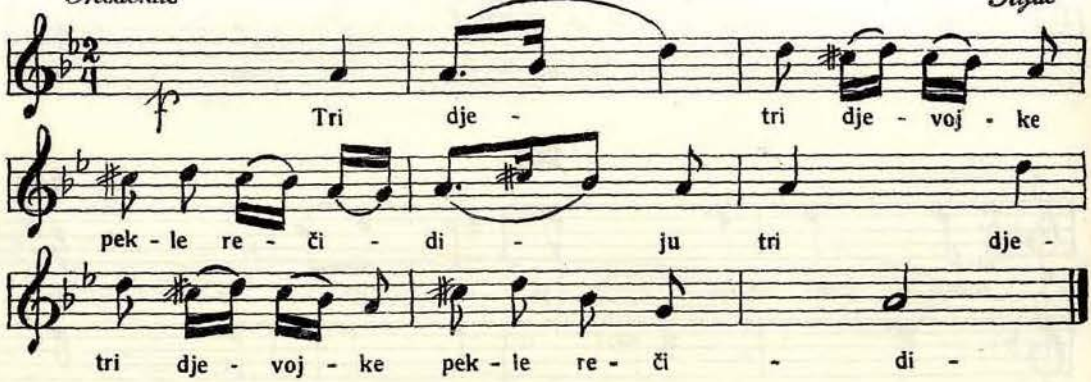

905.

Allegretto *Foča*

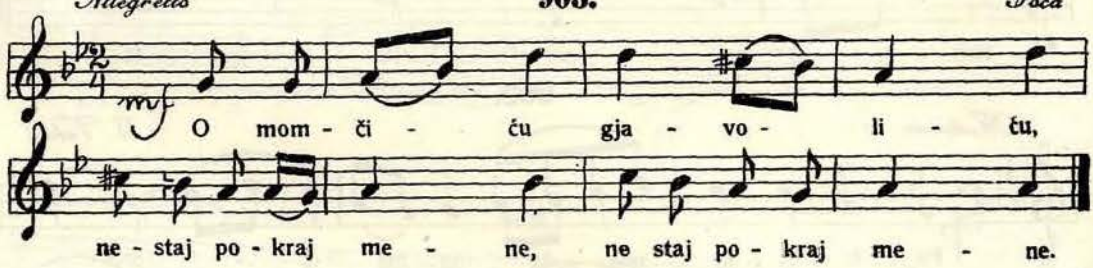

906.

Moderato *Kreševo*

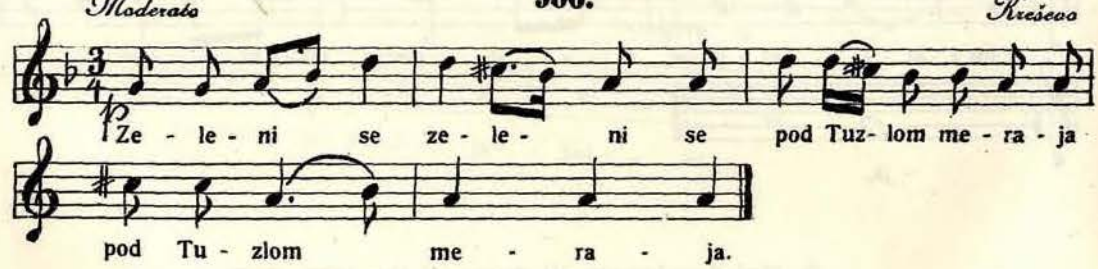

907.

Moderato *Trebinje*

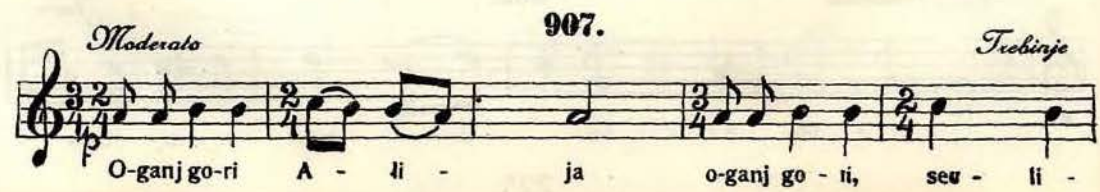

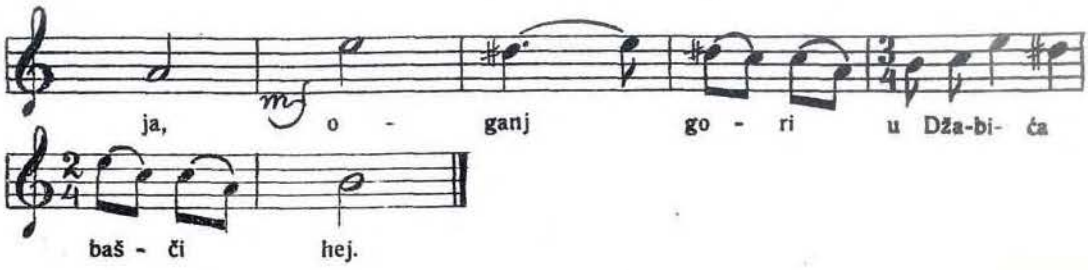

908.

Allegro moderato *Jezera*

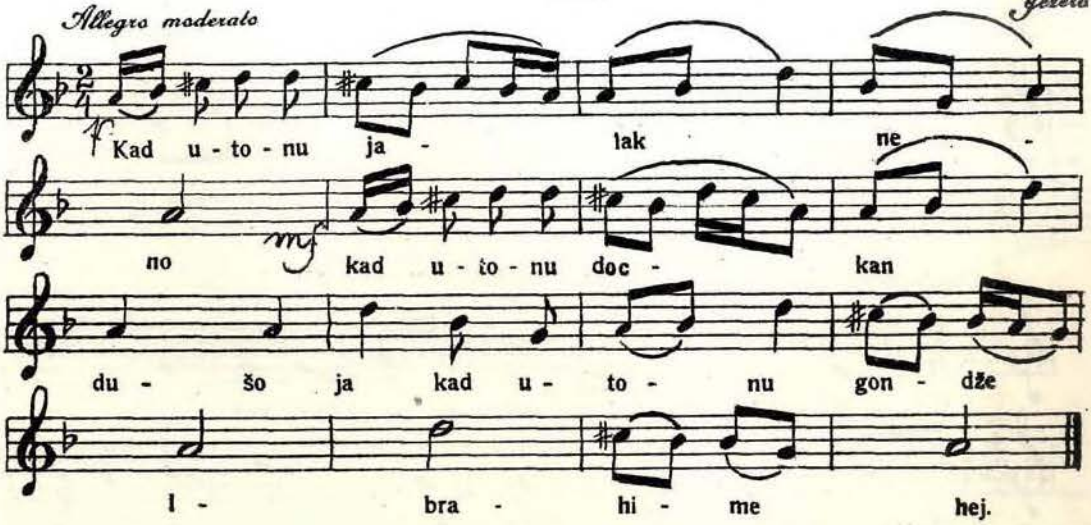

909.

Andante *Kĝuč (Uspavanka)*

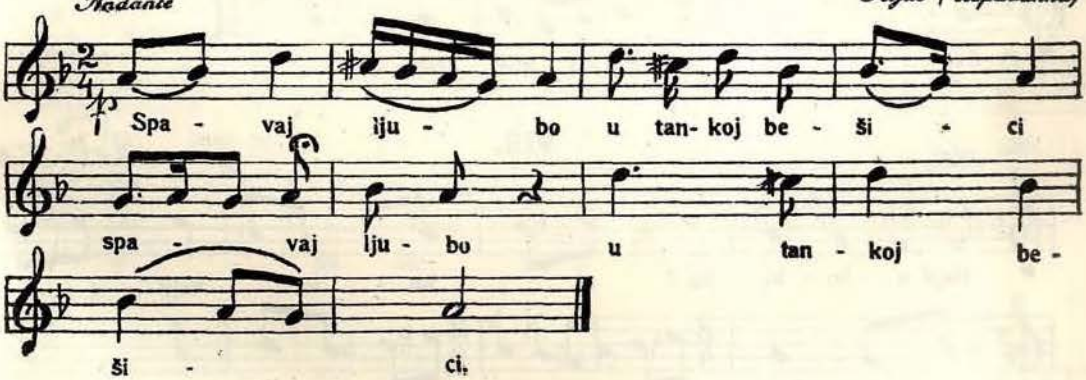

910.

Moderato *St. Majdan*

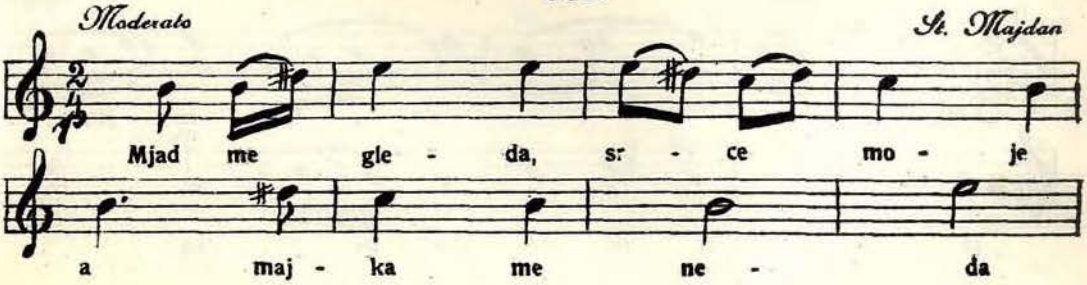

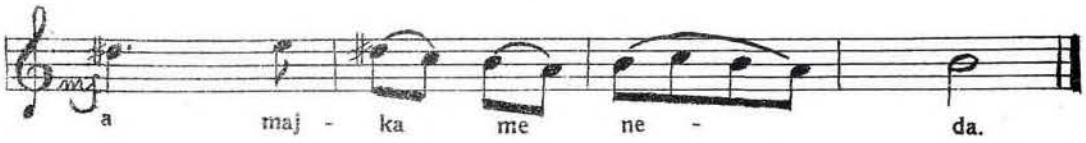

911.

Allegro moderato *Benica*

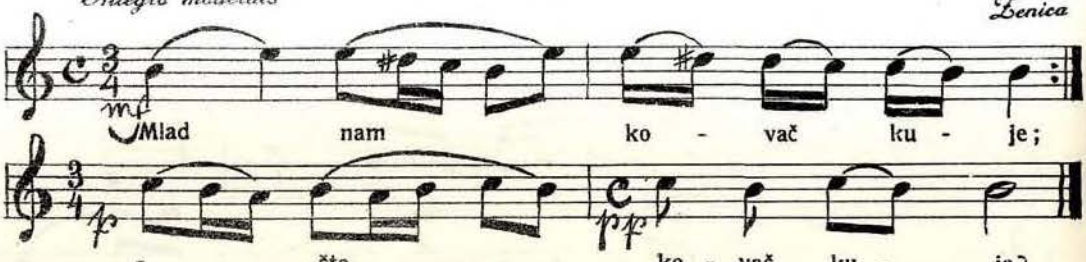

912.

Andante *Nevesinje*

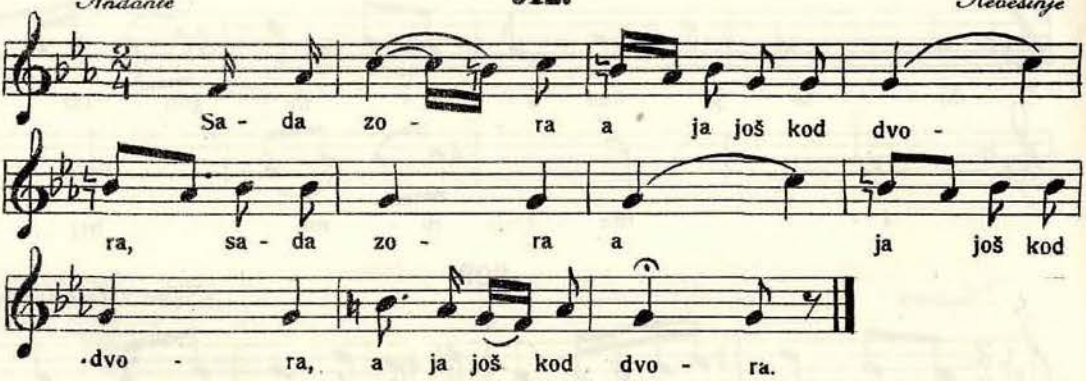

913.

Allegro *Bilek (Kolo)*

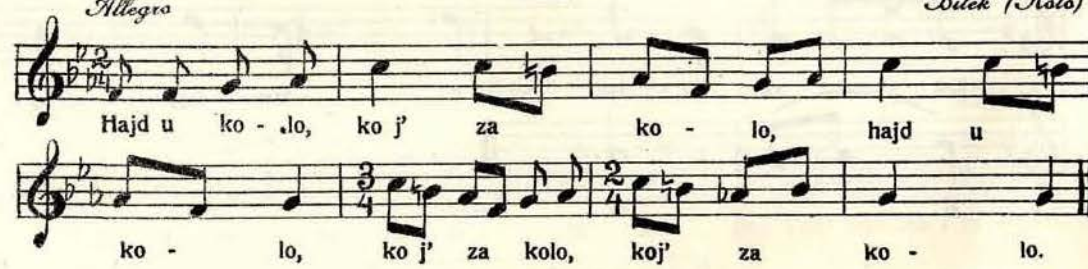

914.

Allegretto *Čaplina*

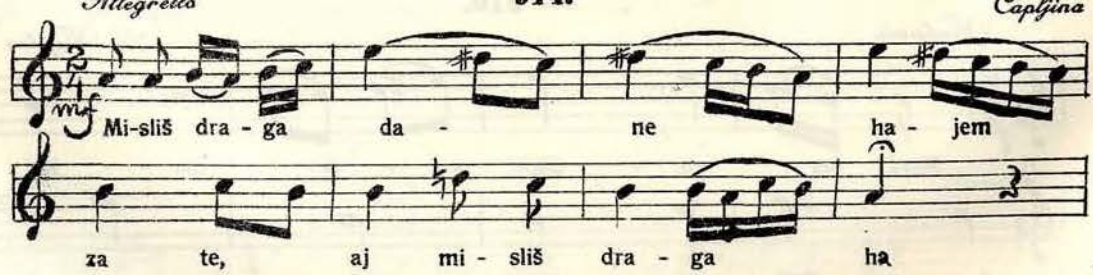

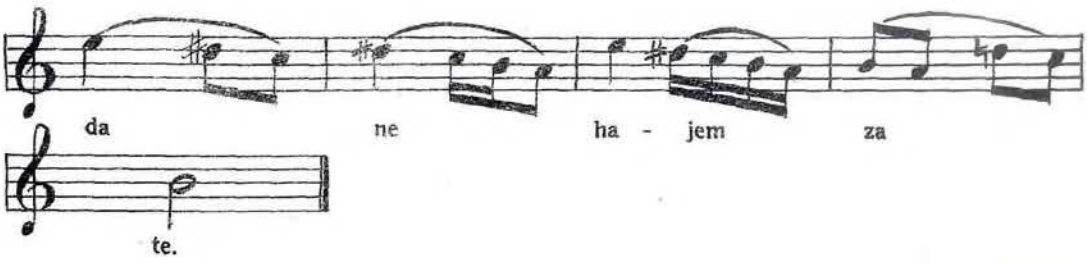

915.

Moderato *Nevesinje*

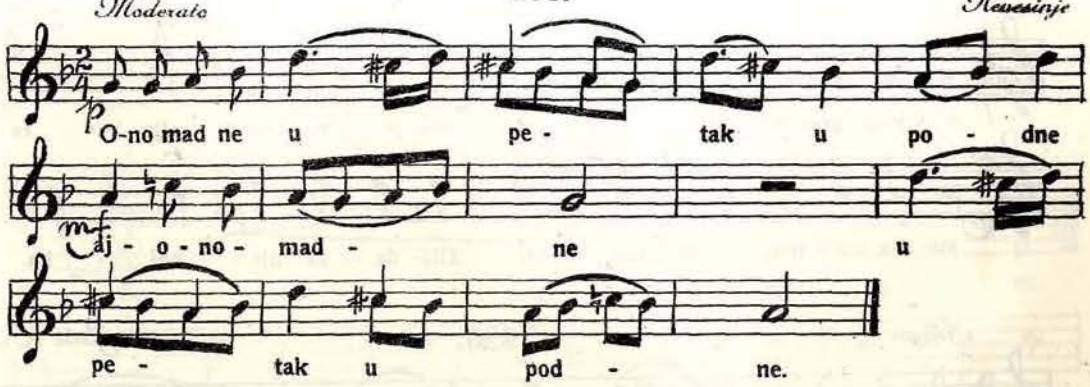

916.

Allegro moderato *Čaplgina*

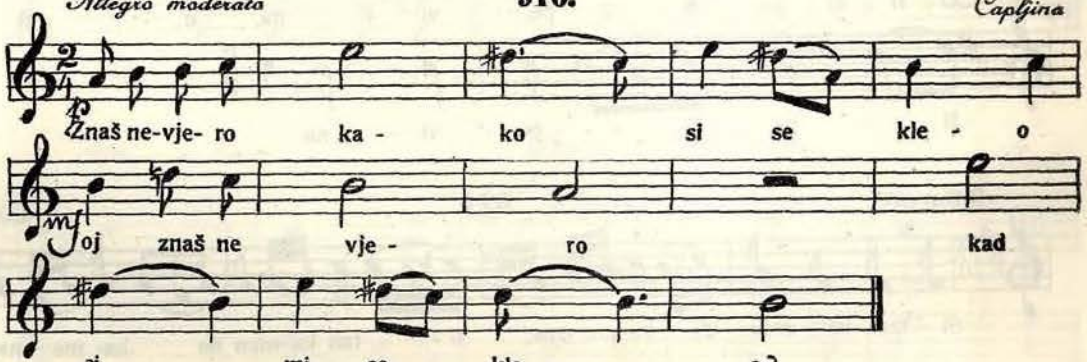

917.

Sostenuto *Bugojno*

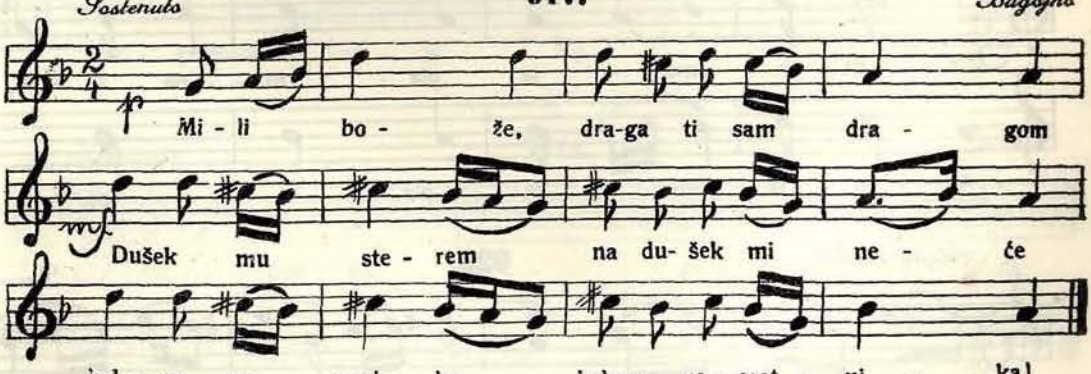

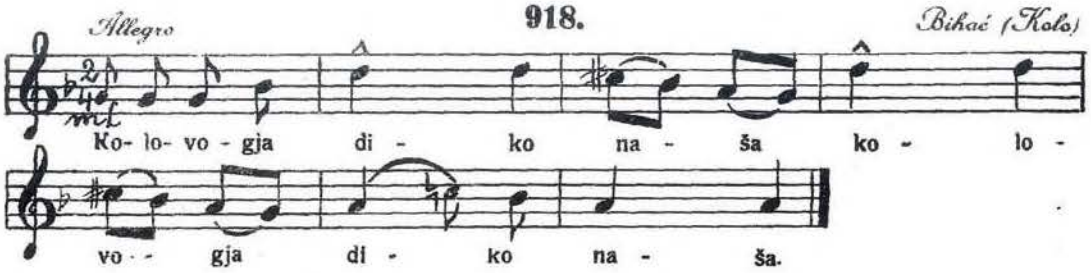
Allegro
918.
Bihać (Kolo)
Ko- lo- vo - gja di - ko na - ša ko - lo -
vo - gja di - ko na - ša.

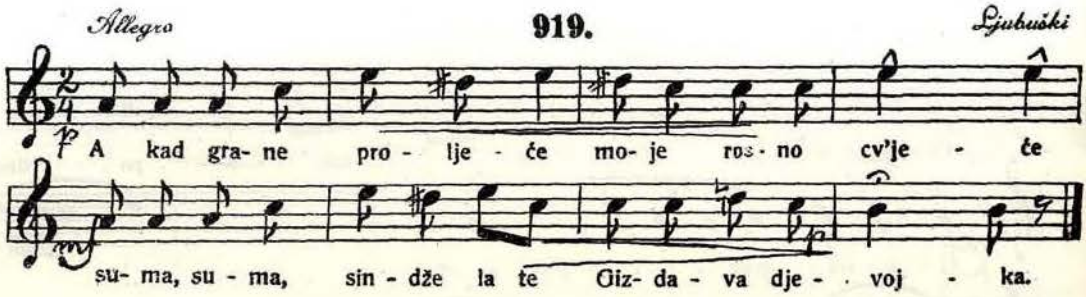
Allegro
919.
Ljubuški
A kad gra- ne pro - lje - će mo- je ros - no cv'je - će
su- ma, su - ma, sin - dže la te Oiz- da - va dje - voj - ka.

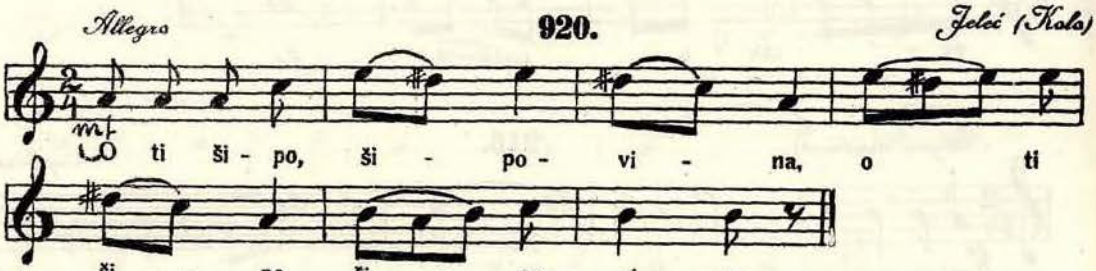
Allegro
920.
Jeleč (Kolo)
O ti ši - po, ši - po - vi - na, o ti
ši - po ši - po - vi - na.

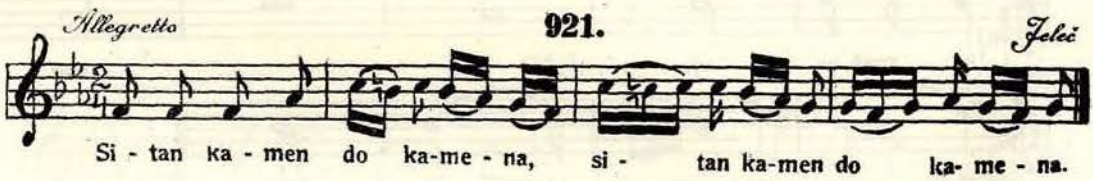
Allegretto
921.
Jeleč
Si - tan ka - men do ka-me - na, si - tan ka-men do ka- me - na.

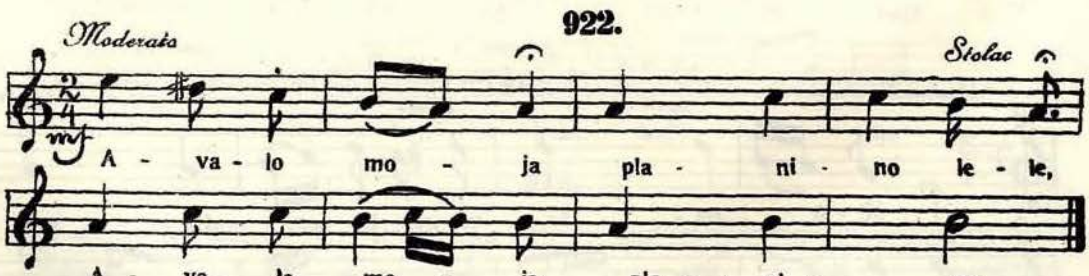
Moderato
922.
Stolac
A - va - lo mo - ja pla - ni - no le - le,
A - va - lo mo - ja pla - ni - no.

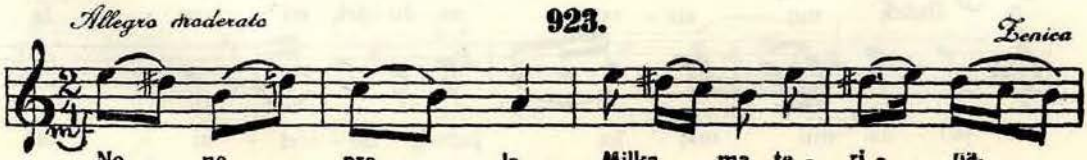
Allegro moderato
923.
Zenica
No - ne pra - la Milka ma te - ri - na,

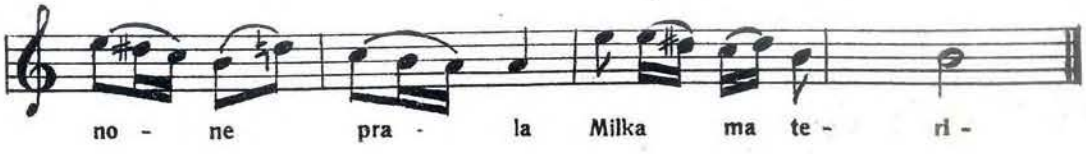

924.

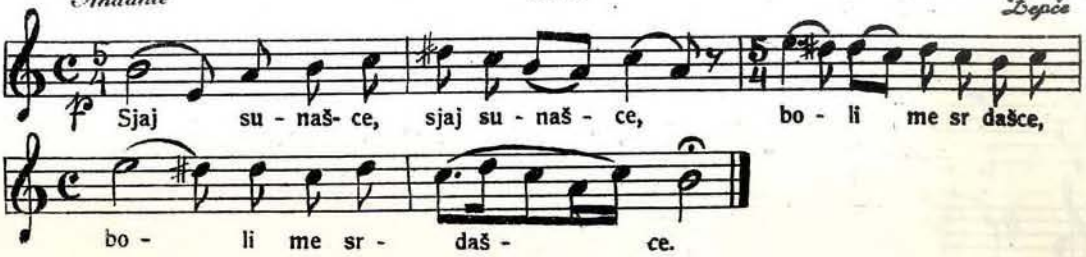

925.

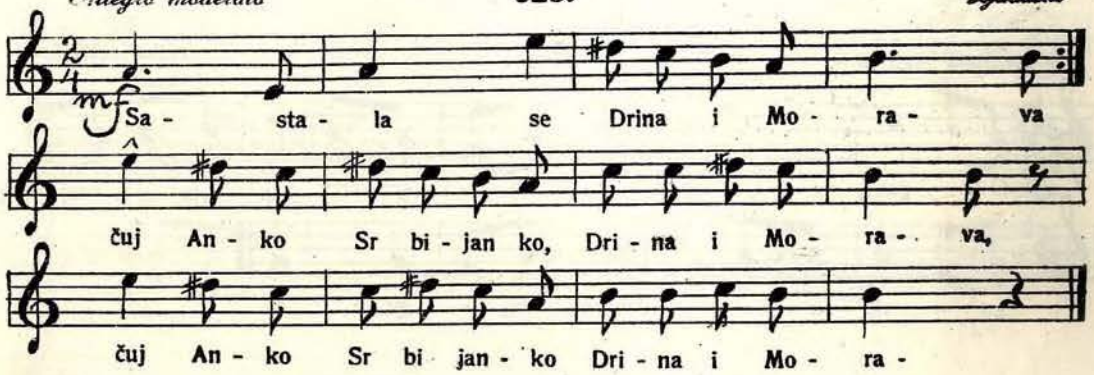

926.

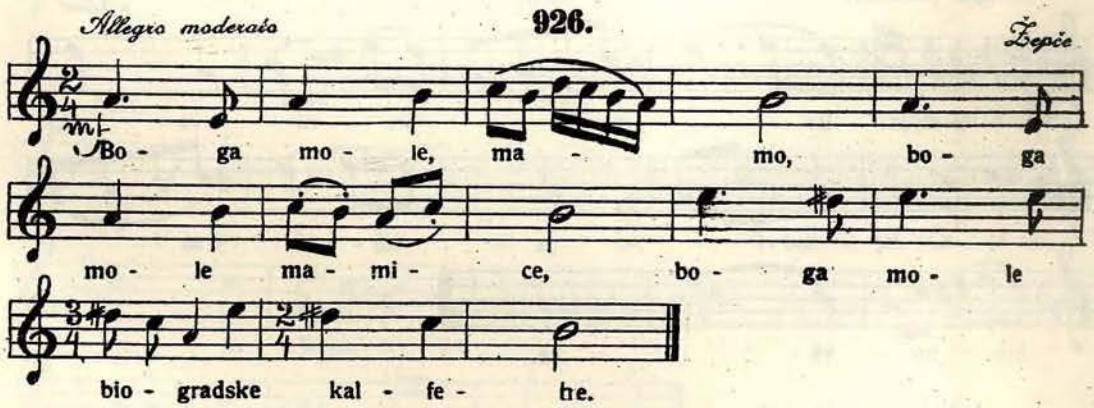

927.

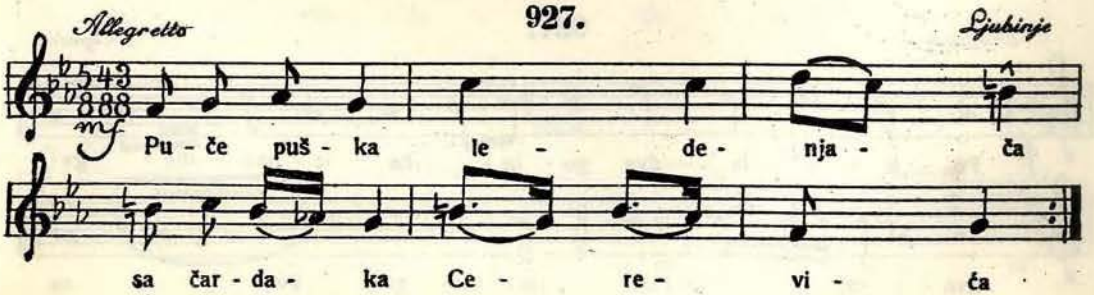

Moderato **928.** *Žepče*

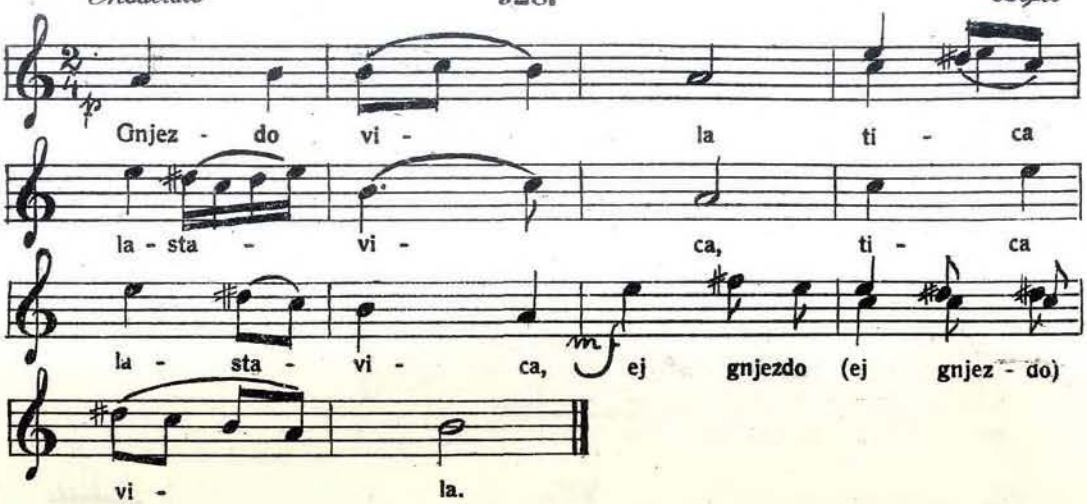

Allegro moderato **929.** *Ključ (Kolo)*

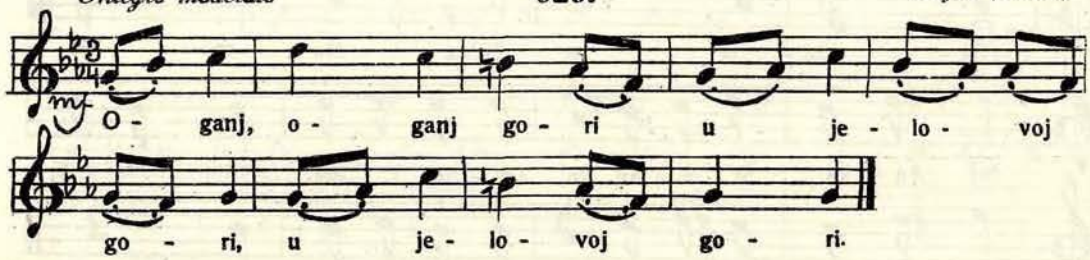

Allegro moderato **930.** *Ključ*

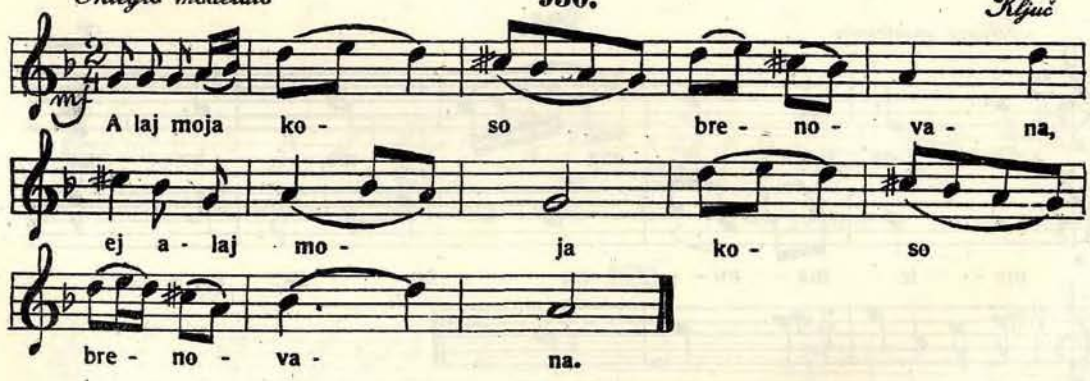

Andante **931.** *Čajniče*

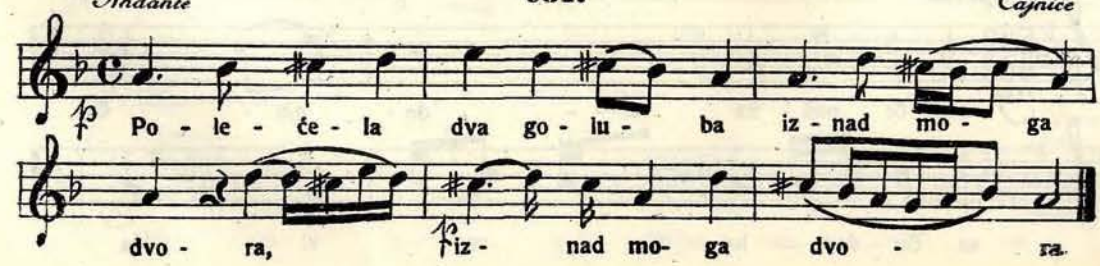

932.

Andantino

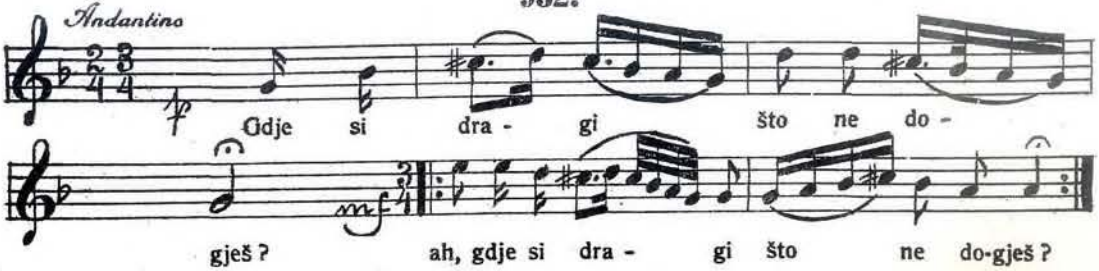

933.

Lento *Čapljina*

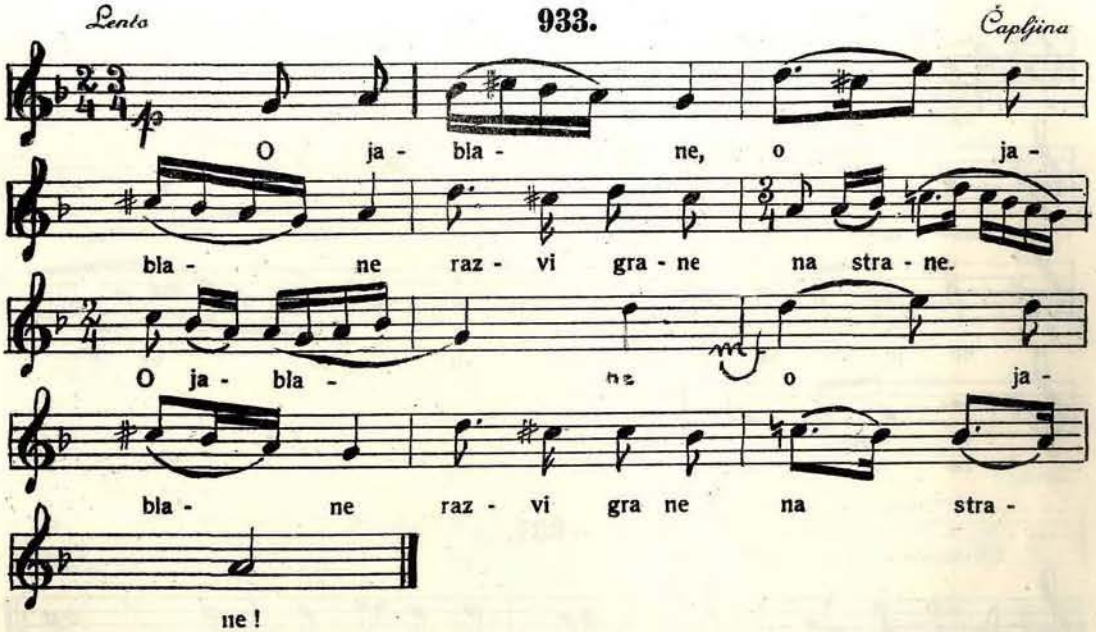

934.

Allegro *Trebinje*

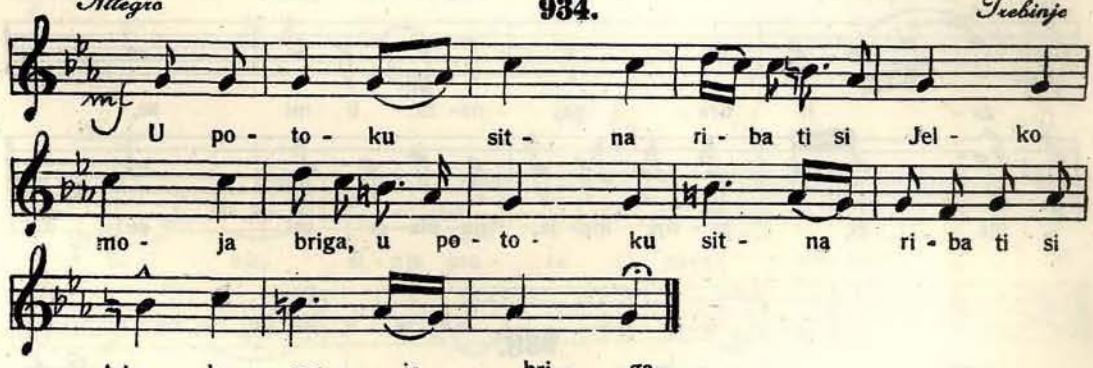

935.

Andante *Goražda*

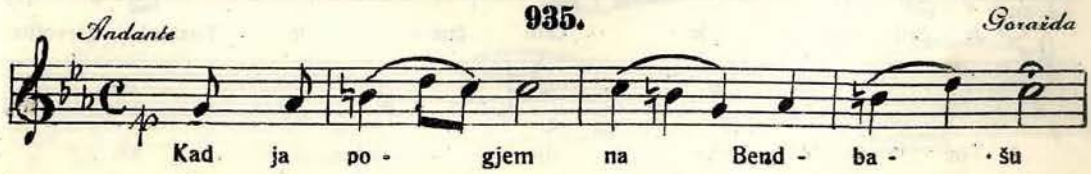

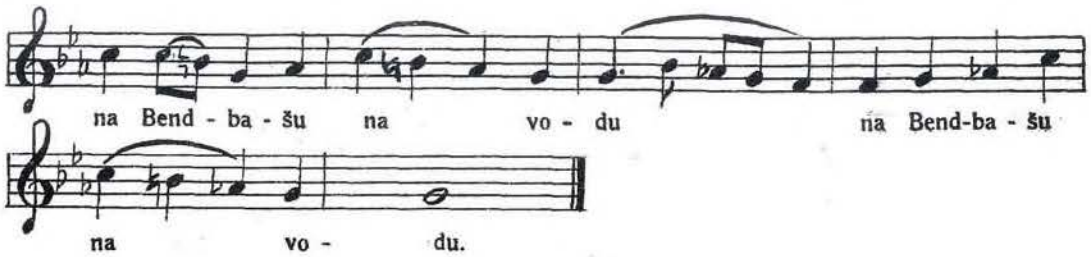

936.

Andante *Ključ (Uspavanka)*

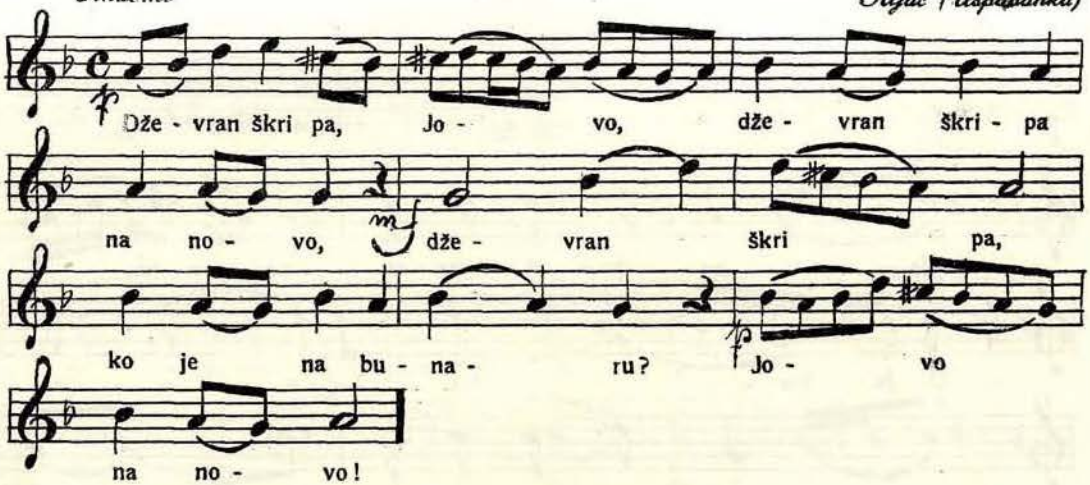

937.

Andantino *Foča*

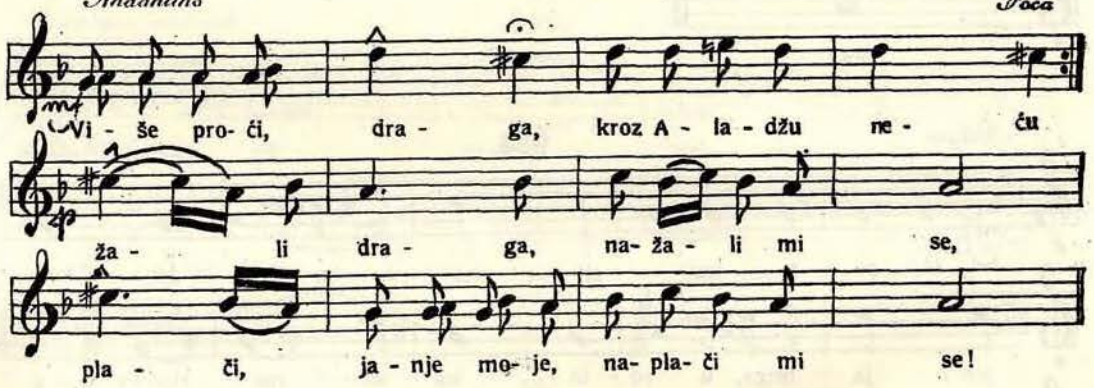

938.

Moderato *Gacko*

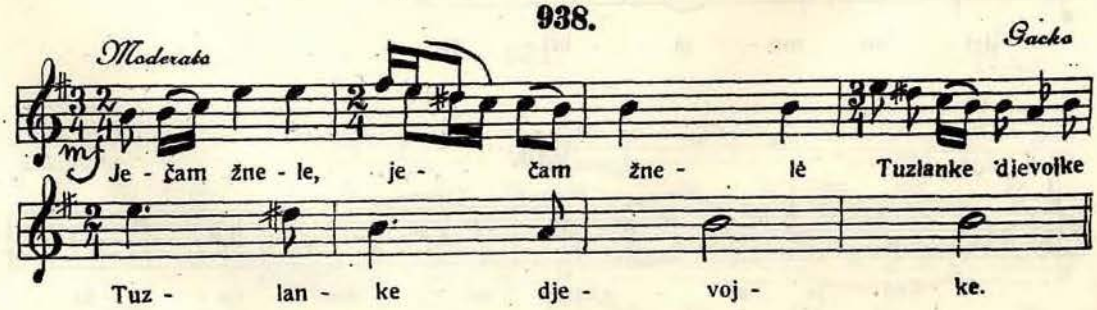

939.

Allegro *Banjaluka*

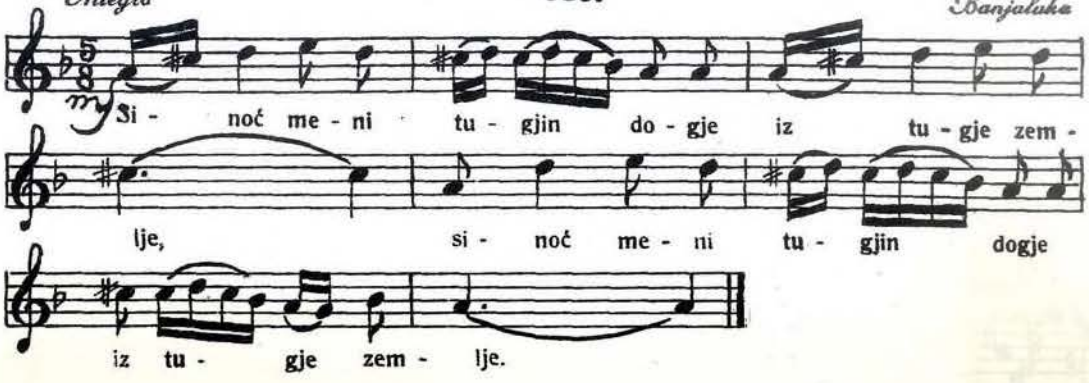

940.

Moderato *Žepče*

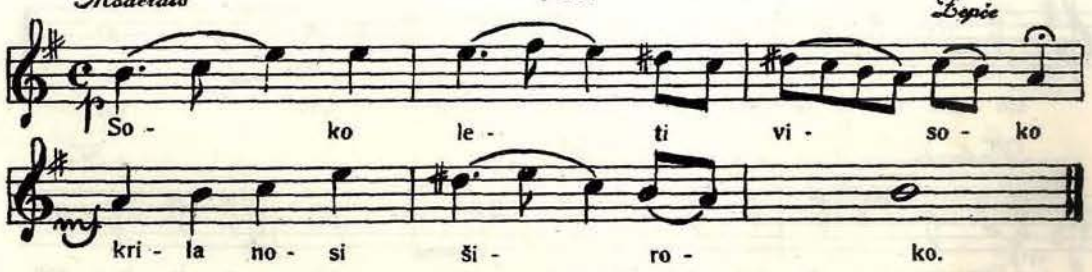

941.

Andantino *Čajniče*

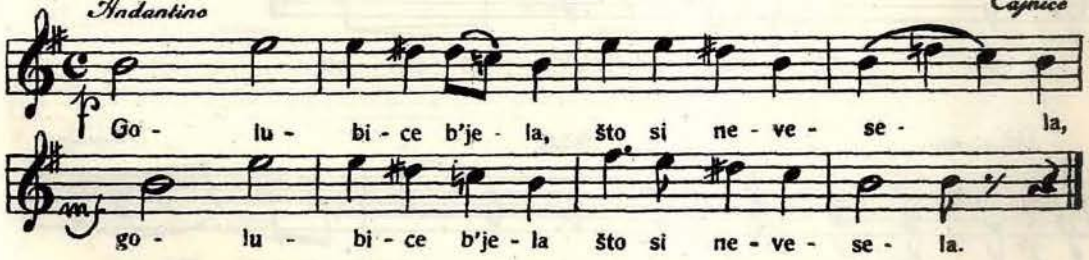

942.

Andante *Krupa*

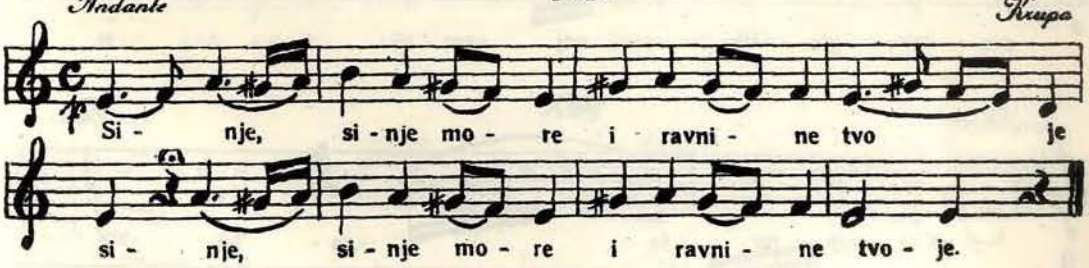

943.

Čajniče

Moderato

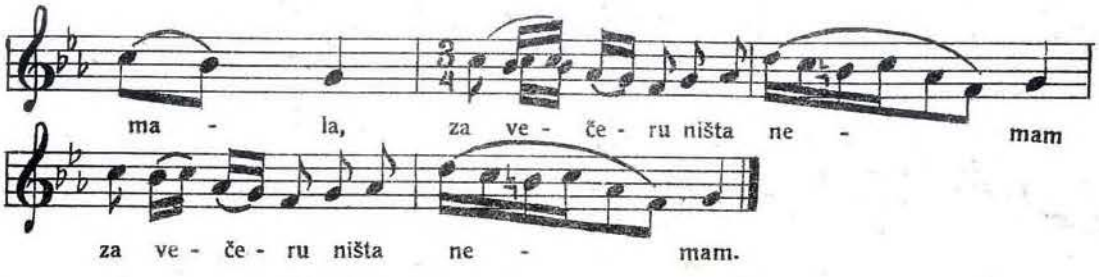

944.

Andante *Nevesinje*

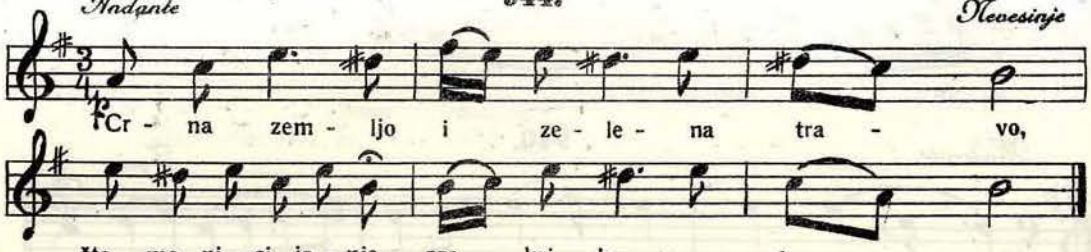

945.

Moderato *Foča*

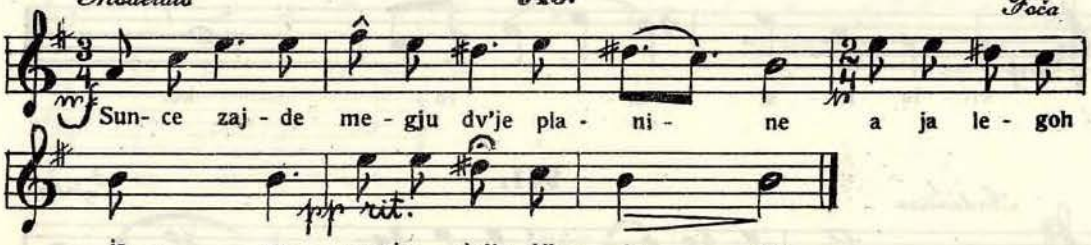

946.

Moderato *Nevesinje*

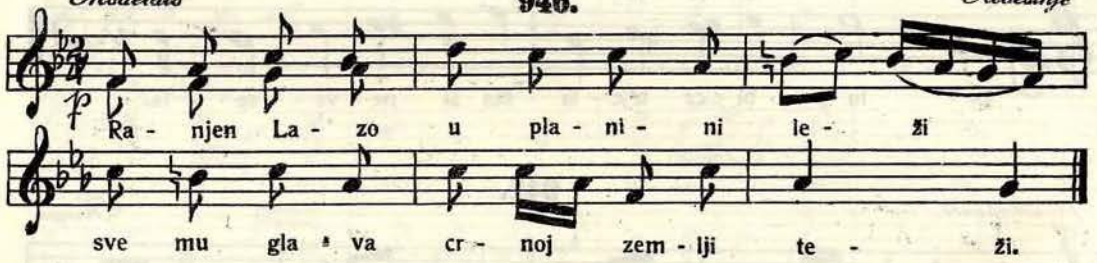

947.

Adagio *Foča*

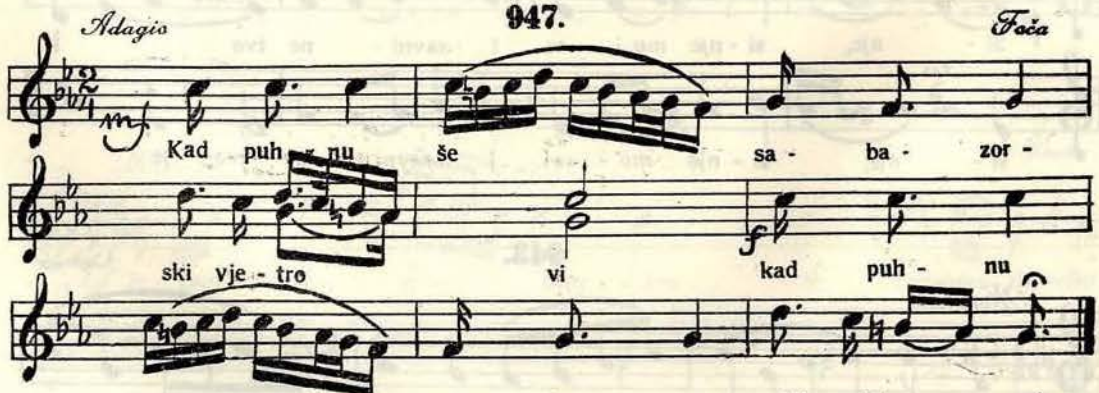

948.

Andante *Jelić*

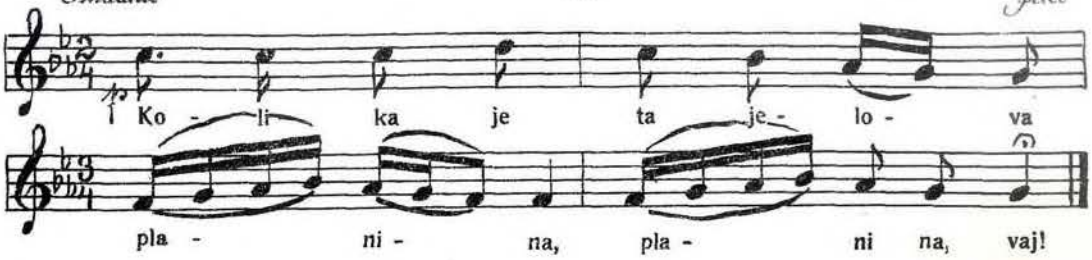

949.

Allegro *Foča*

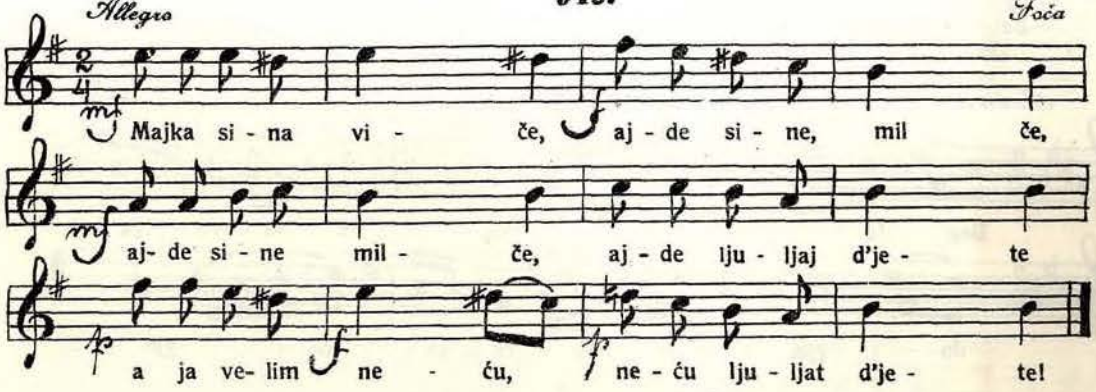

950.

Moderato *Blagaj*

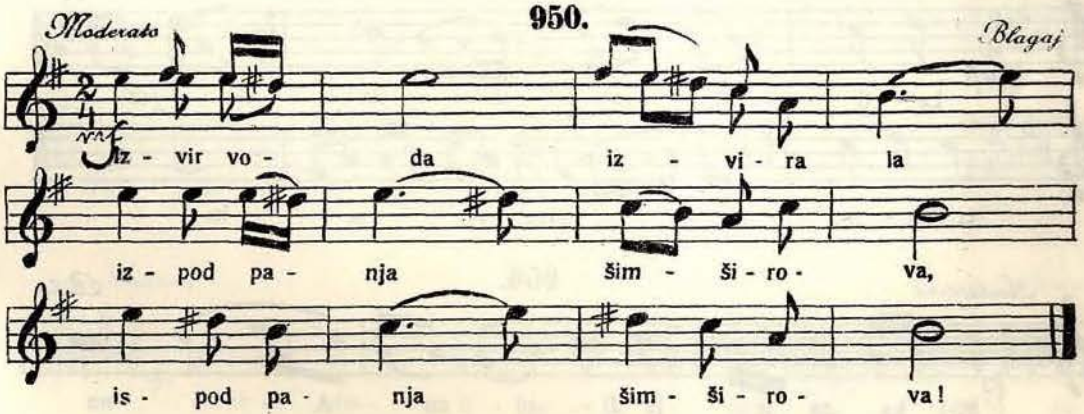

951.

Allegretto *Blagaj*

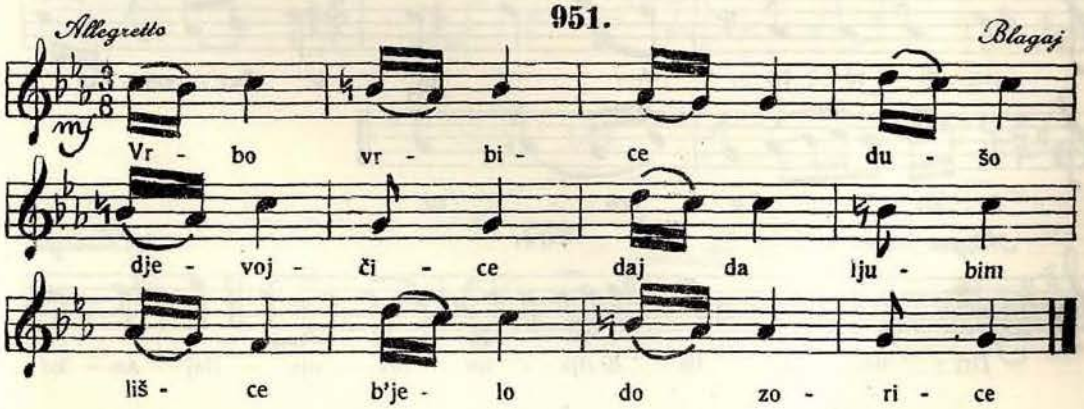

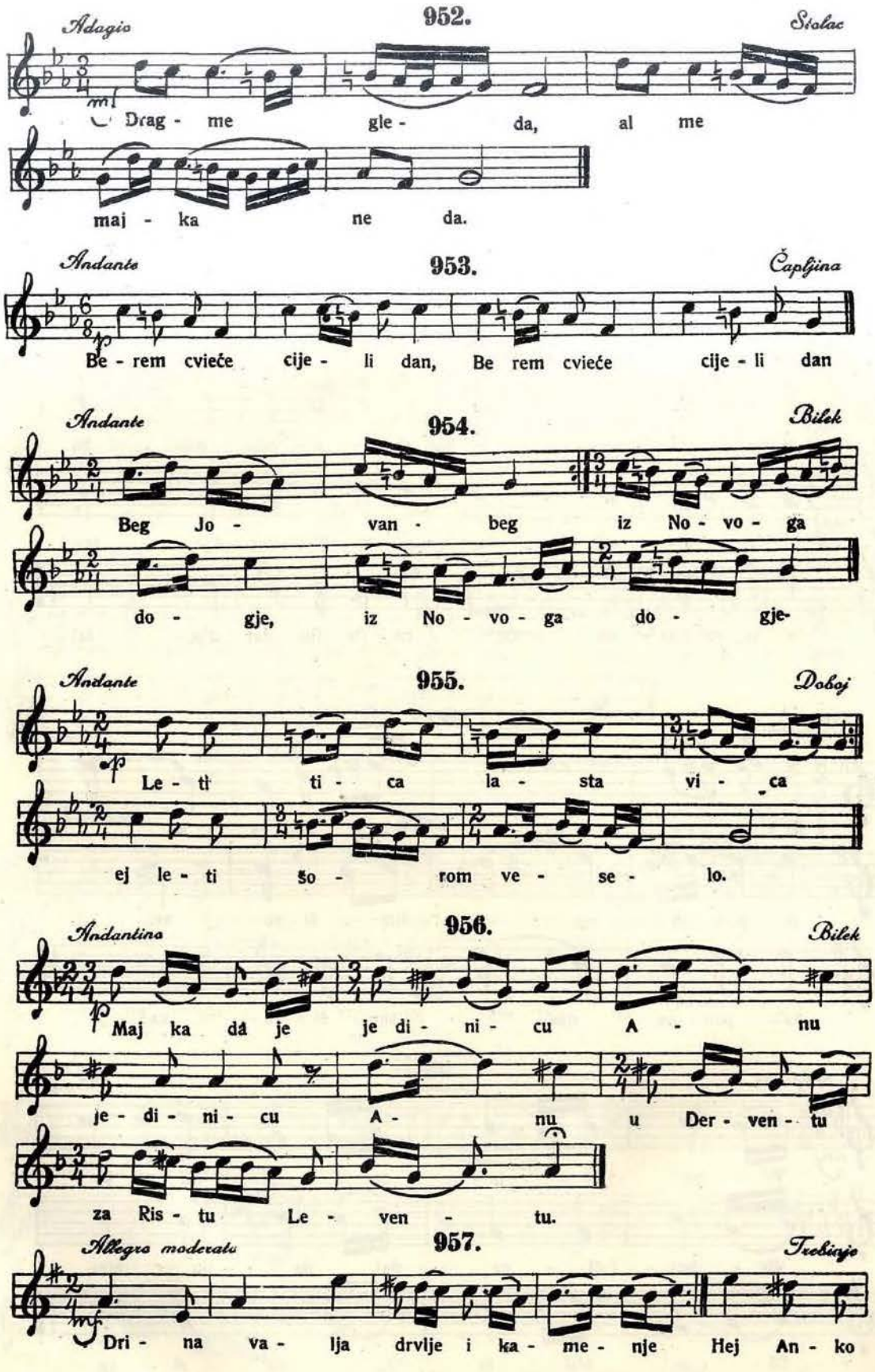
952.
Adagio
Stolac
Drag - me gle - da, al me
maj - ka ne da.
953.
Andante
Čapljina
Be - rem cvieće cije - li dan, Be rem cvieće cije - li dan
954.
Andante
Bilek
Beg Jo - van - beg iz No - vo - ga
do - gje, iz No - vo - ga do - gje-
955.
Andante
Doboj
Le - ti ti - ca la - sta vi - ca
ej le - ti so - rom ve - se - lo.
956.
Andantino
Bilek
Maj ka dá je je di - ni - cu A - nu
je - di - ni - cu A - nu u Der - ven - tu
za Ris - tu Le - ven - tu.
957.
Allegro moderato
Trebinje
Dri - na va - lja drvlje i ka - me - nje Hej An - ko

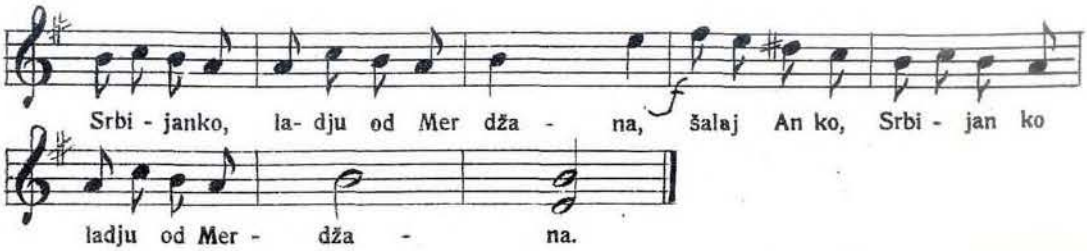

7. Mol-dominanta ili orijentalna ljestvica (br. 958-965).

Allegro **958.** *Krešena*

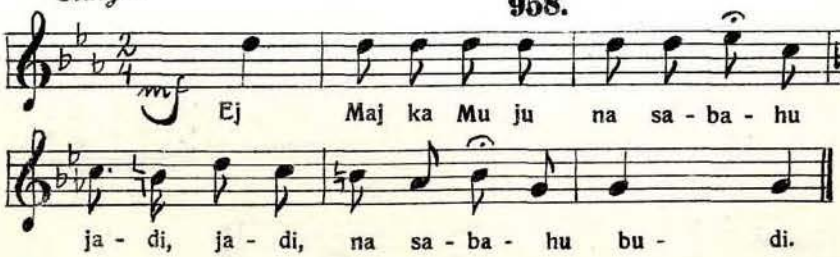

Andantino **959.** *St. Majdan*

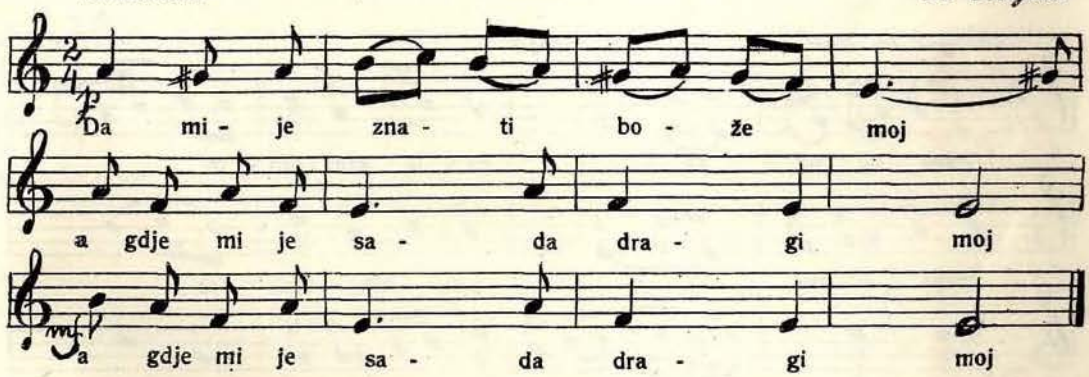

960.

Andante *Prozor*

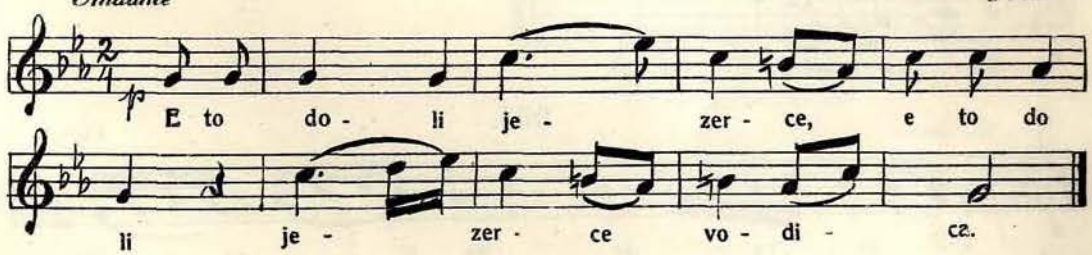

961.

Andante *Banjaluka*

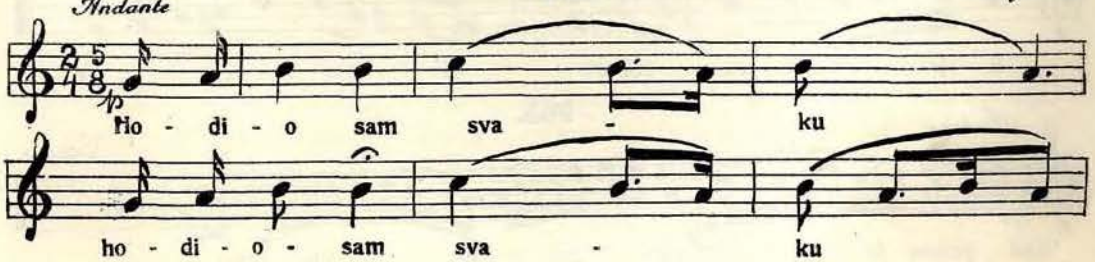

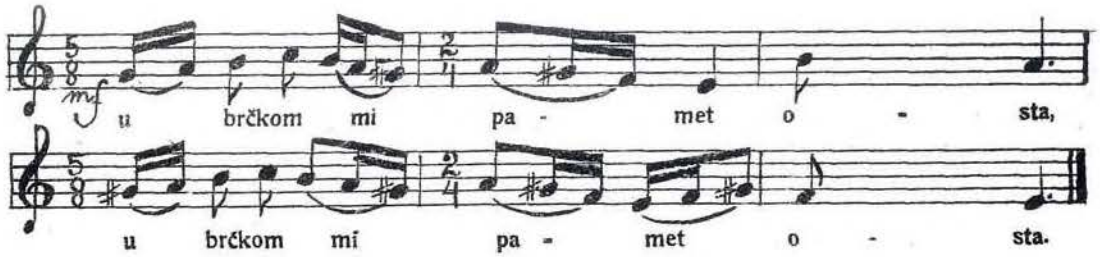

Moderato **962.** *Višegrad*

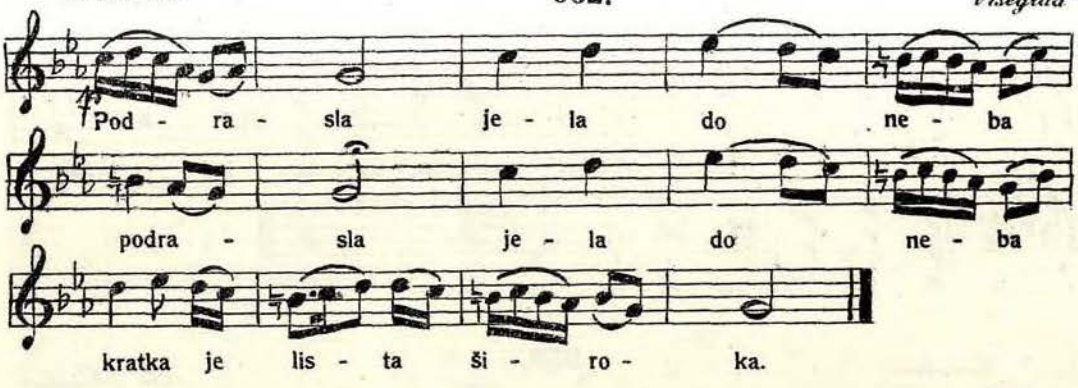

Allegro moderato **963.** *Višegrad*

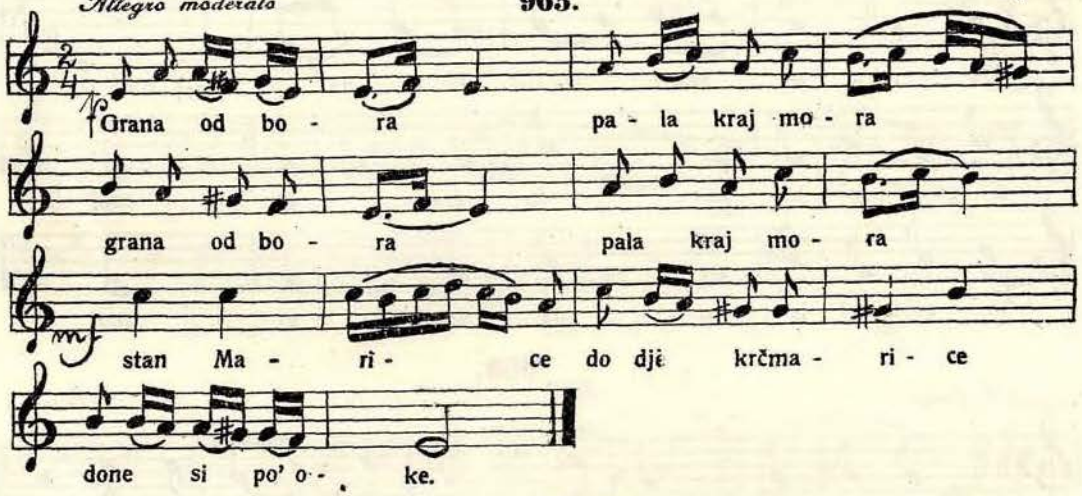

964. *Čajniče*

Andantino

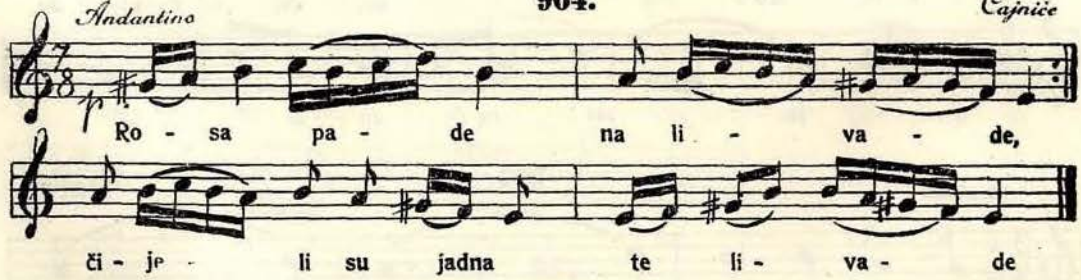

965. *Čajniče*

Andante

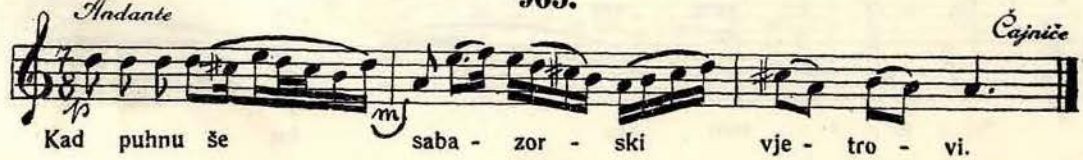

Sarajevo, oktobar—decembar. 1910. Сарајево, октобар—децембар.

GLASNIK ZEMALJSKOG MUZEJA U BOSNI I HERCEGOVINI.

ГЛАСНИК ЗЕМАЉСКОГ МУЗЕЈА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ.

Дубровачки архив.

Описао

Јосип Гелчић.

Године 1885. покојни дворски савјетник Никола Рендић Миочевић, тада управитељ котарског поглаварства у Дубровнику, понудио ми је дужност да најбољим начином помажем господу, која би посјећивала архив дубровачке републике. На толико показивање повјерења навело га је то, што сам прије тражио дозволу да прођем акта и што ме већ видио да преуређујем акте политичког, нотаријалног и дијецезанског архива у Котору. С друге стране он је требао неког, који би у прилици имао стрпљења да извлачи копије или прави изводе, који су се с временом на вријеме имали слати на више власти, и да се може ставити на расположење да одговара на толико постављених питања о историјским биљешкама, која су му давали разни научењаци и научни институти у монархији и иноземству. Дужност, дакле, није била много лака и не без велике одговорности, али сам се ипак дао наговорити, јер нијесам знао ни могао дати негативан одговор жељама такве једне особе.

Мени се тако повјерила та дужност, али не без констатације да је све, што се ту чувало и престављало политичку администрацију републике, било у то вријеме да се разумије, да се у тим актима има тражити једна збирка све прије, него потпуна.

У ствари, прије него на пакост људску, треба мислити на недаће од разних случајева и несрећа, што их вријеме зна да спреми за земаљске ствари. Пожар који 1290. уништи најљепши дио града оних времена, пожар из 1463. који је уништио готово сасвим и два друга која накнадно оштетише дјеломично кнежевски двор, пожар који 1667. разруши царинске уреде и архиве и библиотеке фрањевачку и доминиканску, онај из 1642. који уништи капитуо Розарија и 1706. цркву св. Влаха, гдје су били сами документи, били би довољни разлози да увјере, због чега се није толико сачувало из прошлих времена. Додати је тим датама још оне од потреса из 1520. и 1667., које тумаче на нестанак аката благајника и аката о новцима, што су се чували у архиву благајнице катедралине. Тај је архив био познат под именом *Acta Sancte Marie Maioris* и садржавао је сва акта, која су се најинтимније тицала управе и интереса општине, као привилегије, уговори, рескрипти кнезова и високих чиновника и друго. Поред тога много је ствари нестало и услијед краће.

Треба напоменути, да је исти сенат више пута предузимао ревизију аката, што, у ствари није било друго, него сакаћење архивалних кодекса. Најважније реви-

зије архивалних аката биле су: она након туринског мира 1358., кад је Дубровник пао под власт угарску и друга послије француске окупације 1807. године. У првој су били уништени сви јавни акти од 1280. до 1358., осим мало њих, који су показивали активност општине неодвисно од млетачког утицаја и оних, који су се директно односили на приватне интересе грађана. Тада нестаде много писама и наредаба *(Lettere e commissioni)* и већи дио сенатских аката до 1358.

Француска окупација, ограничавајући све више власт племића, показала је, да слиједећи дух времена, не ће изостати ни час пропасти дубровачке републике. И користећи се са мало момената, који су јој остајали за живот, пришла је република другој великој ревизији архивалних аката, који су се чували у кнежевском двору, у великој царинарници и у благајници св. Марије Велике. Тад нестадоше тајни списи сената, што се датираху од 1457. и 1458., већи дио писама и обавјештења, све, од шта је племство држало опуртуним да треба уништити успомену. Од других уреда, што није било у двору, сви акти прећоше у власништво приватних људи. Говори се, да су у доба француске окупације пропали и сребрени печати, који су висили на разним актима.

Да није било свега тога, ниједан европски архив не би имао потпуније и уредније збирке разних уреда државних и општинских, што би их имао овај. Наш архив може се и тако такмити са богаством млетачког архива, а колико и колико ствари још недостаје!

У XVII. стољећу, а нарочито крајем истога, почело је једно опште занемаривање аката, која нијесу имала непосредне везе са државним пословима. Чим би се чинило, да нека акта нијесу згодна за увијек, она су одмах губила сваку вриједност и бацала су се као старе неважне хартије. Зна се, да су средњовјековни пергаменти бивали брисани и чишћени, да послуже као копије за друге или за нове документе; многи су употребљавани при повезу књига, да надомјесте картон.

Поред свега тога долази још и то, што се архив често преносио с једног мјеста на друго и из једне зграде у другу. Зна се, да су послије пожара двора у 1463., послије земљотреса из 1520. и 1667. и послије пропасти републике архиви остајали просто на милости публике.

Кад је уништена република и била уведена конституција, што је требала да управља илирским покрајинама, француска управа нареди, да се катастрирају све карте, сви кодици, који су преостали у локалима двора.

1830.—1838., пошто је учињено главно у провинцијалној администрацији Далмације, аустријска влада одреди ревизију архива, подијеливши га међу разне факторе, да би му тако олакшали употребу. И тако буду додијељени: I. политичкој циркуларној области сва акта од политичко-дипломатске администрације, она најважнија и најинтимнија, као акта сенатска, писма, пунтатуре, уговори, привилегије, кирије, солане и т. д. II. судској области све, што се односило на непосредне интересе приватних особа у цивилним и криминалним стварима као тестаменти, исплате тестамената, тужбе, злочини, разне канцеларијске ствари и т. д. III. финанцијској области све, што се односило на јавну економију, као царинска акта, благајнице, новаца и т. д. IV. лучкој и здравственој управи све, што се тицало пловидбе, лучког кретања, опасности од уношења заразних и епидемичних болести. Администрацији побожних дјела *(ad pias causas)* остало је, на несрећу, неколико свежања тестамената и благајнице. При тој подјели остале су многе карте несачуване у старим рафовима, које је онда узео Civico monte de pietà, који је њима

располагао послије мало година као са својима, те их најзад поклонише дубровачкој општини.

Данас се може рећи, да јавних аката код приватних људи више нема осим матрикуле братовштине св. Антонија, која је власништво г. Иве Сараке. Како је то један необично важан споменик, Г. Иво учинио би једно задушно патриотско дјело у истину велико, кад би га се хтио лишити на корист државнога архива. Чести су случајеви јадних сиротица, које би могле имати користи од те матрикуле, кад би доказали своје право на доброчинствене миразе „од побожних дјела“ потврђујући своје поријекло од грађанских породица, које припадаху тој школи.

Кад је свршена подјела материјала прешло се на уређивање разних одјељења и на сређивање једне врсте инвентара сложених свежњева према зиду. Затим се хтјело каталогизирање од такозваних volanti, међу које су била помијешана акта, што су била из архива Св. Марије са актима јавних дописивања и са другима, који су се тицали само приватних интереса. Тај каталог је алфабетски, те се догађа да је један акат заведен три, четири, па и више пута. А у истину је код већине дат сваки пут у опште број серије, у којој се налази тај акат. Ту долазе погрешке и замјењивања те се доста често догађа да се залуду тражи који спис, који ће се послије наћи, када нико на то и не мисли, и то у посве другој серији. Ово би се у већине случајева могло приписати безбрижности и неупућености старијих учењака, који се, послужив се којим документом или кодексом, нису више сјећали, гдје су га извукли или су га на добру срећу опет смјестили у било коју полицу, само да задовоље својој савјести или га дједоше камо у кут на дискрецију првоме, који ће се онамо намјерити.

Овдје би било добро припоменути, како је влада, када се је радило о класификацији старословјенских рукописа, то повјерила Ђорђи Николајевићу, који је онда био позван у Дубровник као учитељ на православну школу. Одгојен од реда св. Василија бијаше тај калуђер не само у Дубровнику задуго него и по својој Далмацији једини вјешт да тумачи и преводи средовјечна писма старословјенским словима и, што је онда било још мање разумљиво, писма писана босаницом. Он је дакле био дорасао повјереној задаћи, те ју протезао на мучан и обсежан рад. Латиницом је преписао многе старословјенске и босанске документе а начинио је и копије у оригиналном писму. Има једна доста опсежна збирка, коју је, како је он сам казивао, послао Ученом Друштву у Биограду, да им тако зајамчи да се сачувају а ту је ваљда по гдјекоја од његових копија загубљена. Међутим је Твртковић приопћио у Прагу свезак словјенских споменика исписаних из аркиве дубровачке. О ауторству овога кодекса помолило се подоста сумња у свих оних, који су Твртковића познавали као човјека неспособна за сличну публикацију. У овој полемици учествовао је добрано и Вук Стефановић Караџић а у Дубровнику штампана је у штампарији Мартехини анонимна књижица, у којој се Твртковићу пориче право да се назива аутором ове књиге. Противници утврдили су, да је малена збирка, штампана под Твртковићевим именом, потекла од самога Николајевића, а овај као смјеран калуђер пристао је на то, да се ствар заборави и замете. У сваком случају иде Николајевића велика заслуга, да је учени свијет упозорио на старословјенске дубровачке и далматинске споменике те опћенито и на оне по манастирима балканских земаља.

И Миклошић и Пуцић једнако су се служили радом Николајевићевим, који је послије као митрополита у Сарајеву умр'о.

С оригиналима ових споменика пренесени су у ц. и кр. кућни, дворски и државни архив у Бечу и сва писма европских и отоманских владара, уговори са средовјечним муниципијима, повеље и уопће сви списи, који се односе на државно право.

Први ученјаци, којим је било могуће да уђу у архив бијаху Кукуљевић-Сакцински и Љубић, а ова двојица — или јер им се журило, да у што краћем времену сврше свој посао, или јер нису имали помоћника који ће вратити све на своје мјесто — инангурираше другу и задњу периоду конфузије.

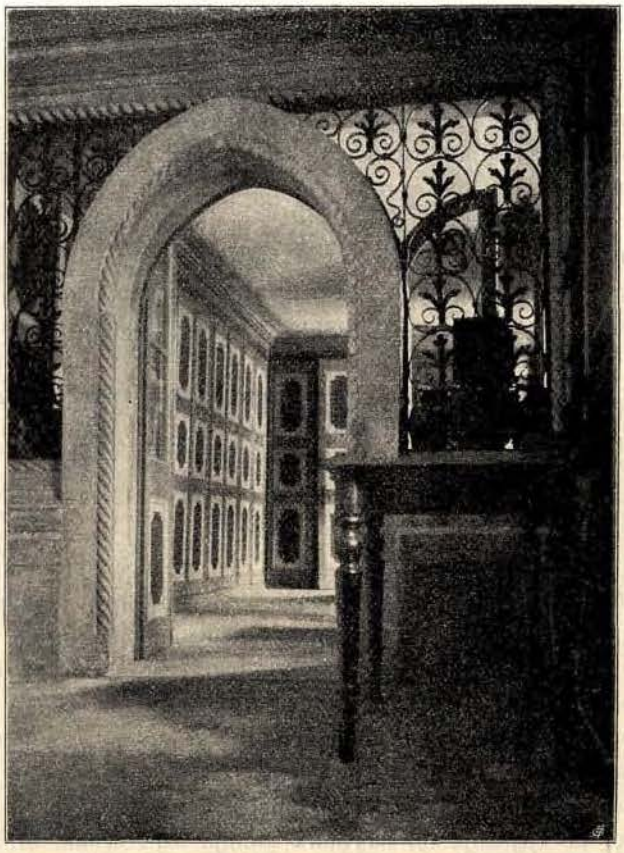

Слика 1. Улаз у дубровачки архив.

Котарски поглавар дубровачки — или како се онда казивало — циркуо, дворски савјетник пл. Решетар, у велике заузет за проучавање домаће повијести, бавећи се дубровачком нумизматиком, опширно је проучавао дубровачку нумографију, те се је на том пољу опћенито сматрао најкомпетентнијом личношћу ањегова лијепа радња штампана је мало иза његове смрти под насловом „*La Zecca di Ragusa*“.

Пошто му је било ванредно стало до реда и сачувања архива и не могав добавити поузданa, устрајна и сврхи подесна човјека, смјестио је — тек да буде ту као надзиратељ — у приземље архива тајнички уред политички. Присутност поузданика, у истину лаика и осим тога оптерећена пословима, није никако била довољна а да зајамчи ред међу списима у собици смјештеној у мезанину. Осим тога је тај чиновник био љубитељ птица те их је држао пола туцета.

Међутим је Југославенска академија у Загребу, упозорена Љубићем, бацила око на дубровачки архив, те је наумила да приопћи најприје *„Reformationes minoris, maioris ac Rogatorum consilii.* Пошто су установљени сурадници започео је посао.

Овом приликом дигнут је котарски чиновник из архива.

Мене је запала задаћа да прије свега уредим, што се је онда налазило у такозваном политичком архиву дубровачке Републике. Била је то неописиво тешка задаћа, јер сам имао мимо сав физички посао да обрадим и хисторичку основу.

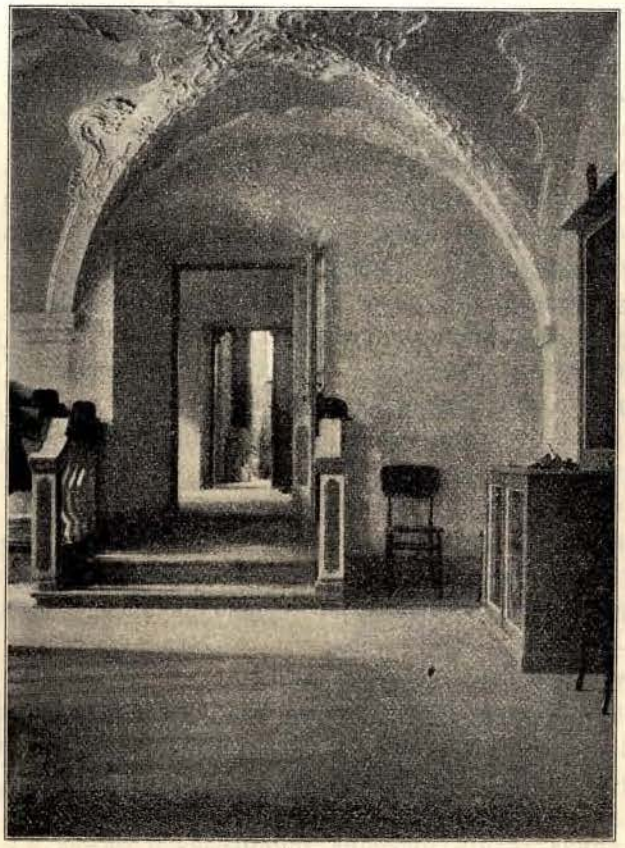

Слика 2. Дубровачки архив: Читаоница.

Најприје сам почео да попуним серију сенатских књига са књигама, за које се мислило, да су изгубљене, али сам их нашао у оном нереду по разним ормарима, камо су их учењаци прваших времена заметнули.

Даље је опћенито прегледана збирка списа, која је под насловом *Acta Sancte Marie Maioris* садржавала старије списе, који нису били увезани у који кодекс. Освједочио сам се међутим, да није могуће ову збирку прије уредити, док се не уреди посвема збирка разних кодекса а на то ме је навело двоје разлога: 1. сумња, која се и обистинила, не ће ли се у истој околини наћи много тога, што никада није испитано нити нумерирано и 2. неће ли се наћи у разним другим свескама посебних списа те ће требати установити, да ли је боље да остану тамо или да се уврсте у збирку *Acta Sancte Marie Maioris.*

Прије свега започео сам темељито проучавати повијест административних институција републике и упознавати остале уреде дубровачке и његове околице.

На првом посјету у судбеном архиву наишао сам на неколико свезака *Reformazioni*, који су управо фалили да се попуни доста мањкава серија у политичком архиву а ово попуњење било је тим важније и потребније, што су *Reformationes* најстарији записници и протоколи легислативних, консултативних и егзекутивних вијећа дубровачке општине. Мисао да се ове свеске уврсте у политички архив ми је одмах дошла, али ми се чинило да је преурањено а да се обистини, а да сам упро у њу, можда би ми било немогуће наставити проучавање овога архива, што ми је било потребно радећи око радње „*Sviluppo Civile di Ragusa, delle Confraternità Laiche*“ и т. д.

Предсједник Милић, који је такођер хтио да се бави хисторијом, требао ме је сваки дан, да му читам споменике, што их је послије штампао и да му дајем хисторичке биљешке и разјашњења. Ја сам му био тим раље на услузи, јер сам се надао, да ће ми бити на помоћи, када се буде радило о томе, да се сви дубровачки архиви концентрирају у један и да се према томе судбени архив споји са архивом политичке управе републике. Али од када сам се усудио о томе споменути му ријеч, отешчан ми је био приступ у овај архив.

Од колике је потребе било да се у архив уведе било какав ред разабрати је по томе, да су људи разнашали архивалије на све стране. 1878. нашло се примјерице у оставштини једног дубровачког професора 400 комада из овог архива, а када ме је породица о томе извијестила предао сам их дворском савјетнику Рендићу. Неколико година иза тога нашао се двоструки број архивалија из судбеног архива у оставштини једног свећеника.

Међутим је финанцијална управа удовољила мојој молби те је одредила да се сви старији списи догане пренесу у архив а исто је тако учинила и поморска управа, која је уступила архиву списе лучке капетаније. Тиме је почела моја идеја концентрирања архивалија да се оствари а било је наде, да ће се прије или касније посвема извести.

Када је предсједништво дистриктуалног суда запало пл. *degl' Ivellio*, који се је својом студијом „*Colonia e contadinaggio di Ragusa*“ истакао као врстан правни хисторик и који је сам искусио, која би корист била, да се ова дубровачка архивалија концентрирају, уважио је он моју жељу те је испословао, да се и архивалија суда споје са политичким.

Тиме се накупила велика множина докумената и књига, а настала је услијед тога друга потешкоћа, тјескоба простора. Али и то се питање ријешило услијед сусретљивости Њ. Пр. садањег намјесника а тада дворског савјетника г. Нарделија. Када се је наиме поправљао двор, пренесена су архивалија у приземље, у просторије, гдје је за вријеме републике била *loggia del vicario*, нотаријат и канцеларија те уред за *massari bladorum*.

Дворана канцеларије преудешена је у читаоницу, остале просторије удешене су за сачување списа и књига, што је било тим лашње, јер је ту било већ 19 ормара из XVII. вијека. Влада је вељедушно одобрила трошкове те је дала поправити и сликарије на стропу у предсобљу нотаријалног канцелара. Ова сликарија сликана је на дрвету и дијели се у касете. Радња је млетачка из друге поле XVI. вијека те сјећа на оне лијепе минијатуре, којима је украшена прва страна у „*matricola dei cittadini commercianti di Levante (S. Lazzaro)*“. За француске владе оличене су ове сликарије простим личилом и нико није знао, што се под њим

крије али када се је кушало опрати ову туткалом зачињену боју помолише се слике, које је наш рестауратор, проф. Ед. Гериш умјетничком руком рестаурирао те им дао првотни облик.

Сиже орнаментици су сатири, сирене, пути и аморети, који сједе на цвијећу и лишћу богатог вегетабилног украса. Сличност са минијатурама у матрикули Св. Лазара, које су насликане 1532. толика је, да се лахко може помишљати, да је исти умјетник — *Pier Giovanni di Venezia* — сликао и овај строп.

Стукатура на своду у дворани канцеларије је из XVIII. вијека а радња је начињена руком Ивана Маџара *(Giovani Ungaro)*.

У собици, гдје су прије радили *massari bladorum* налази се камен, на коме се спомињу заслуге, што си их је за домовину стекао кнез Трајан Лалић за гладне год. 1764. Пошто је амо пренесен вас материјал сабран по разним архивима, ваљало ми је започети посао из почетка и то јер се међу добављеним свескама нашло не мало њих, који попуњаваху серије, које су од прије постојале и јер је у новим просторијама ваљало мјестимице распоред преиначити.

Требало је дакле из нова потанко прегледати сваки појединн комад и саставити у серије а ове опет редати кронолошким редом. Био је то без сумње врло мучан посао јер осим посла, што га је задавало проучавање разних кодекса ваљало се пењати и скакати по љествицама, док се смјести сваки комад на своје мјесто.

Разабрао сам добро, да до каталогизирања нећу прије досцјети, док се не уреде све серије кронолошким редом, а то сам обављао, кад ми се дало починка, редомице.

Из техничких разлога морала је доћи најзадња на ред секција, која садржаје такозвана *„Acta Sancte Marie Maioris“*, која су битно повећана писмима, која су била уметнута у разним свесцима, што садржаваху писма и извјештаје конзула, резидента, посланика и др. Некоја писма из Стона прегледао је и проф. др. Јиречек те им је начинио регеста; међу безбројним конволутима са турским списима из старе догане републике нашао је др. Трухелка обилну серију турско-словјенских листина XV. вијека, које је уредио а код читања турских текстова, који се односе на ту збирку, помагао му је шејх Сејјфудин Кемура из Сарајева.

Ко се буде латио посла, да уреди изнова *„Acta Sancte Marie Maioris“* биће му посао донекле олахкоћен, дочим је човјеку, којему ваља без икоје помоћи уређивати, требало да се служи сваком згодном приликом.

У Сланом, на Шипану и на Лопуду нијесам од архивалија ништа налазио, јер је све било пренесено у Стон, услијед одредбе тамошњег котарског суда; али у којем сам стању нашао књиге и списе овога архива, то не ћу моћи никада описати. Већи дио свезака побркан је и растрган на хиљаду начина. Људи, који су се служили овим архивом, мислили су, да им је подесније истргати поједине листове па их тако комотно проучити — једном ријечи: вандализам, какав сам примјетио у стонском архиву, мислим да се не може ни замислити.

Списи стонски, лопудски, шипански и слански имаду само релативну вриједност. Они могу тек да служе локалној повијести појединих мјеста а покаткада имаду и лингвистичку вриједност а није могло ни иначе бити, јер сва су ова мјеста имала исту судбину као и Дубровник.

На Мљету бијаше број свезака тако мален, да је једва вриједан спомена а исто вриједи и за Ластово. Ови отоци имали су посебни устав, живјели су готово посве независно и бијаху аутономни а у кнеза, што им га је слао Дубровник, називаху тек изасланика дубровачког протектората, који је у осталом морао да

се покорава свим обичајима мјеста. Да су архивалија овдје била обилнија, имали би исту вриједност као и архивалија централне управе.

У Цавтату и Конавлима све је изгубљено.

Општенито сви кодекси, који се односе на интересе приватника, као тестаменти, нотаријални списи, *diversa cancellariae*, *specchi del magior consiglio*, катастри десетака, интабулације непокретна иметка и слично, састоје се без изнимке од пергамене, дочим су остали, малом изнимком начињени од крупна папира.

Најстарија књига од папира је свезак под насловом *Praecepta rectoris* од 1279.—1280., врло добро сачуван. Тко се занима за повијест фабрикације папира наћи ће у тим свескама творничке марке непрекинутим низом све до године 1815.

У палеографском виду може се из ових књига реконструирати систем посебне писарске школе, која се може назвати дубровачком. Канцелари, нотари, рачуначи а доста често и сами писари добављени су све до год. 1700. из иноземства, а најрађе из Италије. Ови потоњи уважали су свој домаћи начин писања и стога писмо често мијења те налазимо мјестимице млетачко, мјестимице тосканско, напуљско, апуљско писмо и т. д. а у битности је то писмо редовито талијанско.

Страни писци а и наши мање вјешти домаћи налазили би у тим списима нове и неразумљиве им облике, а неразумљиви су с разлога, што им није позната повијест балканких земаља и тамошњег живота. Политички и трговачки одношаји са Словјенима с ону страну горе били су узруком те је ушао у обичај — мимо далматинско-латинских — велики број словјенских ријечи, а услијед тога се палеографска тајна дубровачке канцеларије састоји у таким латинизованим ријечима писаним општим палеографским формама, које невјештом читаоцу узрокују цијели низ неприлика. Није ни случај искључен, да су далматинско-латинске ријечи прошав кроз уста Словјена преудешене и вратив се опет у канцеларију добиле трећу латинизовану форму. Природно је, да ће се свуда, гдје се ради о одношајима са балканским Словјенима, наћи обилно називља особа, градова, одјећа, накита и т. д., који су свакоме, који томе није вјешт непознати те му пружају неугодне потешкоће.

Једна је мана куријалне праксе дубровачке, особито у актима нотраријалне канцеларије, да се ту становите фразе иначе забиљеже кратицама, репродуцирају *per extensum*. Почетак и свршетак разних списа су на длаку једнаки, стереотипни, обичајем установљени. Свака страница почиње обичним: *Pateat universis, ... Cum sit et fuerit, quod . . . . .* и сличним а завршује неизбјеживим: *Renuntiando . . ., Haec autem carta . . . .* и т. д. Овака непотребна опетовања не би знали коме приписати него шпекулацији писара, који су добивали плаћу од странака а можда и неповјерењу, што је морало владати пучанством састављеним од сто разноврсних елемената.

*

Радећи у архиву и не жалећи ни муке ни труда пролазило је вријеме. Све се више опажало да уређење успијева и да је близу свршетку. Тако је надошло и вријеме каталогизирању те ми је могуће изнијети 27 секција посве описаних и нумерираних. Осталима спомињем само наслове и доба, на које се односе, теброј свезака. Описаних 27 секција представља најважнија врела, из којих обично црпају учењаци.

Казаше ми, да је свеучилишни проф. др. Максо Дворжак говорио у Бечу: „Ми у Дубровнику имамо најбољи архив у монархији“, и тиме је тек опетовао, што су прије 20 година рекли Бекер и Рачки. Мени је то утјеха, јер архив сам уредио — ја!

Catalogus i. r. archivii ragusani.

I. Acta Consiliorum.

I. Praecepta Rectoris.

(Vol. 15.)

1. Factus tempore Marci Geno comitis Ragusii a. 1279—80 per manum Thomasini de Savere sacri palatii et com. Ragusii scrib. et notarii, fol. 106, scripta. (*Cod.* Chart.)
2. — Tempore Andreae Dauro com. Ragusii a. 1299—301, fol. 170 scr.
3. — 1387—1390, fol. 356.
4. — 1390—1392, „ 191.
5. — 1420—1423, „ 281. — Praeceptor. extraord. 1—9.
6. — 1426—1420, „ 314 + 9.
7. — 1455 „ 133 + 166.
8. — 1474 „ 1 — 199 = 1 — 266.
9. — 1613—1618, „ 210.
10. — 1621—1630, „ 136 + 7, 146, 98.
11. — 1630—1652, „ 194, 97, 72 (4—76), 70 (20—90) + 7.
12. — 1552—1563, „ 87, 93, 92 + 2.
13. — 1648—1649, „ 20 (fragm.).
14. — 1664—1682, „ 79 + 2, 89, 88.
15. — 1682—1762, „ 41, 71, add. et *Intentiones* 1682—1727, fol. 41.

(Vide infra „*Acta Rogatorum*“, vol. 6, 7, 8, 9, 11, 15, 16.)

II. Reformationes.

(Vol. 34.)

(Vol. 1—30 edidit accademia Zagrabriensis. sub titulo Monumenta I—V.)

1. Tempore Marci Danduli comitis Ragusii 1301—1303, fol. 95, scr.
2. „ Marini Bodoarii „ „ 1303—1305, „ 53, „
3. „ Bellecti Fallerii „ „ 1306. „ 10 + 1.
4. „ Petri Michaelis „ „ 1311—1312, „ 15,

Add. „Litterae praeceptoriae et de bandis praeconiçatis“ *(tempore quo s.),* fol. 6.

5. Tempore Bartholomei Gradonigi comitis Ragusii 1312—1315, fol. 36.

Add. „Litterae citatorie et de praeconiçationibus“ *(tempore quo supra),* fol. 16.

6. Tempore Ugholini Iustiniani comitis Ragusii 1318—1320, fol. 83, per manum Pone cancellarii com. Rag.
7. Tempore Lodoyci Mauroceni comitis Ragusii 1322—1324, fol. 80.

Add. „Lictere praeceptorie et citatorie, et de praeconiçationibus“ *(tempore u. s.),* fol. 16.

8. Tempore Pauli Trivisani comitis Ragusii 1325—1327, fol. 101.

Add. „Liber de praeconiçationibus et de licteris citatoriis“ *(tempore u. s.),* fol. 11.

9. Tempore Balduyni Dalphyni comitis Ragusii 1328—1330, fol. 73.

Add. „Capitulum de licteris citatoriis et de praeconiçationibus *(tempore u. s.),* fol. 21.

10. Tempore Lodoici Mauroceni comitis Ragusii 1330—1333, fol. 123.

Add. „Capitulum de citatoriis et de praeconiçationibus *(tempore u. s.),* fol. 27.

11. Tempore Nicolai Falletri comitis Ragusii 1336, fol. 23.

Add. „Capitulum de praeconiçationibus“, tempore u. s. ann. 1334—1336, fol. 33.

12. Tempore Marci Mauroceni comitis Ragusii 1343—1345, fol. 52.

Add. „Capitulum literarum citatoriarum“, tempore u. s., fol. 9.

13. Tempore Leonardi Mocenigi comitis Ragusii 1345—1347, fol. 81.
Add. „Capitulum bannorum et licterarum citatoriarum (tempore u. s.), fol. 21.
14. Tempore Phylippi Aurio comitis Ragusii 1347—1348, fol. 62.
Add. „Capitulum et supra", fol. 10; *Add.* „Capitulum Racionum cuiuslibet mensis", fol. 2.
15. Tempore Petri Iustiniani comitis Ragusii 1348—1360, fol. 101.
Add. „Capitulum bapnorum et citatoriarum", fol. 14.
16. Tempore Marci Superantii comitis Ragusii 1350—1352, fol. 72.
Add. „Capitulum gridatarum", fol. 5; *add.* „Capitulum gridatarum", fol. 8.
17. Tempore Marci Superantio comitis Ragusii 1356—1358, fol. 1—50.
„ Triumvirorum 1358—1359, fol. 50—101.
Add. „Capitulum gridatarum et citatoriarum", fol. 26.
18. Tempore Rectorum comunis Ragusii 1359—1362, fol. 123.
Add. „Capitulum gridatarum et citatoriarum" fol. 13.
19. Tempore Rectorum comunis Ragusii 1361—1363, fol. 148.
20. „ „ „ „ 1363—1364, „ 1—46.
Add. „Deseni in Bielen, Breno, Gredeç, S. Lazzaro, Çoncheto", fol. 45—60.
Add. „Possessiones", fol. 93—139.
21. Tempore Rectorum comunis Ragusii 1354, fol. 5.
Add. „Capitulum citatoriarum" 1362—1364, fol. 12.
22. Tempore Rectorum comunis Ragusii 1364—1366, fol. 1—16, 33—43, 53—58, 103—104.
Add. „Staçiones comunis incantatae" a. 1364, fol. 28—29.
Add. „Capitulum citatoriarum", fol. 44—52, 60—102, 105—152.
23. Tempore Rectorum comunis Ragusii 1366—1367, fol. 65.
24. „ „ „ „ 1378—1381, „ 252.
25. „ „ „ „ 1382—1284, „ 284.
26. „ „ „ „ 1384—1486, „ 150.
27. „ „ „ „ 1386—1388, „ 135.
28. „ „ „ „ 1388—1390, „ 143.
Ordene sovra fare de Navilii; de carnibus porcinis; de nauliçamentis, fol. I—IV. — De mensuris, ad ev. fol. 149.
29. Tempore Rectorum comunis Ragusii 1390—1392, fel. 141.
30. „ „ „ „ 1395—1397, „ 145 (fol. I Rectores).
31. „ „ „ „ 1397—1399, „ 199.
32. „ „ „ „ 1401—1404, „ 222.
33. „ „ „ „ 1407—1411, „ 294.
34. „ „ „ „ 1412—1414, „ 318.

III. Acta Consilii Rogatorum.

(Vol. 211.)

1. Annorum 1415—1418, fol. 138,
2. „ 1418—1420, „ 147,
3. „ 1420—1426, „ 301,
4. „ 1427—1431, „ 287,
5. „ 1431—1435, „ 296,
6. „ 1435—1438, „ 244.
add. Praecepta ann. 1437—1438, fol. 6.
7. Annorum 1438—1441, fol. 366,
add. Praecepta ann. 1338—1341, fol. 16.
8. Annorum 1441—1443, fol. 264,
add. Praecepta ann. 1441—1443, fol. 25.
9. Annorum 1444—1446, fol. 261,
add. Praecepta ann. 1444—1446, fol. 217.
10. Annorum 1446—1448, fol. 217,
add. Praecepta ann. 1446—1448, fol. 30.
11. Annorum 1448—1451, fol. 280,
add. Praecepta ann. 1448 et 1450, fol. 4.
12. Annorum 1451—1452, fol. 289,
13. „ 1452—1453, „ 269,
14. „ 1454—1456, „ 296,
15. „ 1556—1468, „ 277,
add. Praecepta ann. 1458, fol. 1.

16. Annorum 1450—1461, fol. 283,
add. Praeccpta ann. 1459 et 1461, fol. 2.
17. Annorum 1451—1463, fol. 299, Index I,
add. Salariati del Comun, fol. 1,
18. Annorum 1463—1466, fol. 285,
19. „ 1466—1457, „ 297,
20. „ 1468—1470, „ 298, Index I,
21. „ 1470—1472, „ 281, „ I,
22. „ 1473—1476, „ 27—312,
23. „ 1476—1478, „ 291,
24. „ 1481—1485, „ 289,
add. Denunciaciones 1481—1482, fol. 2.
25. Annorum 1485—1488, fol. 289, Index I,
26. „ 1489—1492, „ 296, „ I,
add. Process. de argento 1489.
27. Annorum 1492—1496, fol. 298, Index I, II,
28. „ 1497—1501, „ 8—291,
29. „ 1501—1504, „ 293, Index I—III,
30. „ 1504—1508, „ 298, „ I—IV,
31. „ 1508—1511, „ 296, „ I—III,
32. „ 1511—1513. „ 297, „ I—III,
33. „ 1513—1516, „ 297. „ I—II,
34. „ 1516—1518, „ 22—296, Index I,
35. „ 1518—1520, „ 306, Index I—II,
add. Per la via alli maestri delli coppi a Cupari, 307—308.
36. Annorum 1521—1522, fol. 288, Ind. I—II,
37. „ 1523—1525, „ 294, „ I—IV,
38. „ 1525—1527, „ 9—292,
39. „ 1527—1529, „ 288,
add. Supplicatio pro rebus obtinendis a Sede Apostolica circa congreg. Melitensem f. 1. — Providimentum salinarum Stagni.
40. Annorum 1530—1531, fol. 266, Ind. I—VI,
41. „ 1531—1534, „ 286,
42. „ 1534—1536, „ 282, „ I—VI,
43. „ 1536—1538, „ 257,
Index alfab. 19, gon. I—IV,
44. „ 1538—1540, fol. 2—326,
Index gen. I—III,
45. „ 1540—1542, fol. 15—277,
Index I—VII.
46. „ 1542—1544, fol. 272, Index II.
47. „ 1544—1546, „ 269, „ I.
48. „ 1547—1549, „ 272, „ VIII.
49. „ 1549—1550, „ 269, „ X.
50. „ 1551—1552, „ 203, „ X.
51. „ 1552—1553, „ 269, „ XI.
52. „ 1553—1555, „ 262, „ XII.
53. „ 1555—1557, „ 2—331, „ XII.
54. „ 1557—1559, „ 2—301, „ XIII.
55. Annorum 1559—1561, fol. 284, Ind. XIV.
56. „ 1561—1563, „ 288, „ XV.
57. „ 1563—1566, „ 268, „ XXI.
58. „ 1566—1568, „ 269, „ XXII.
59. „ 1568—1570, „ 251, „ XXII.
60. „ 1570—1572, „ 248, „ III.
61. „ 1572, „ 180, „ XVI.
62. „ 1573—1575, „ 362, „ XXVI.
63. „ 1575—1576, „ 287, „ —
64. „ 1577—1578, „ 295, „ XXVII.
65. „ 1579—1580, „ 272, „ XXII.
66. „ 1581—1582, „ 245, „ XXIII.
67. „ 1582—1583, „ 219, „ XII.
68. „ 1584—1586, „ 338, „ XII.
69. „ 1586—1588, „ 356, „ —
70. „ 1589—1590, „ 314, „ VIII.
71. „ 1591—1592, „ 224, „ —
72. „ 1592—1593, „ 284, „ —
73. „ 1593—1594, „ 262, „ —
74. „ 1595—1596, „ 282, „ —
75. „ 1596—1598, „ 246, „ —
76. „ 1598—1599, „ 267, „ —
77. „ 1600—1601, „ 273, „ —
78. „ 1602—1603, „ 146, Signatum.
79. „ 1603—1605, „ 242, Ind. XXXI.
80. „ 1605—1606, „ 274, „ XXIV.
81. „ 1607—1608, „ 250, „ XXIV.
82. „ 1609—1611, „ 302, „ XXIV.
83. „ 1611—1613, „ 253, „ XXIV.
84. „ 1613—1615, „ 258, „ XXIV.
85. „ 1615—1617, „ 259, „ XXII.
85. „ 1617—1619, „ 257, „ XXII.
87. „ 1619—1621, „ 254, „ XXII.
88. „ 1622—1624, „ 266, „ XXII.
89. „ 1624—1626, „ 265, „ XXII.
90. „ 1626—1628, „ 257, „ XXII.
91. „ 1628—1629, „ 167, „ XXII.
92. „ 1629—1631, „ 269, „ XXII.
93. „ 1631—1633, „ 255, „ XXII.
94. „ 1634—1636, „ 252, „ V.
95. „ 1636—1638, „ 239, „ XXII.
96. „ 1639—1640, „ 249, „ XLIII, Alph.
97. „ 1640—1643, „ 216, „ LVIII, Alph.
98. „ 1643—1645, „ 229, „ XXII, Alph. incompl.
99. „ 1645—1646, „ 224, Ind. XXIV, Alph. incompl.
100. „ 1646—1648, „ 240, Index XX, Alph. incompl.

101. Annorum 1648—1640, fol. 217, Ind. XXII, Alph. incompl.
102. „ 1649—1551, fol. 215, Ind. XXII, Alph. incompl.
103. „ 1651—1652, fol. 226, Ind. XXII Alph. incompl.
104. „ 1652—1653, fol. 205, Ind. XXII Alph. incompl.
105. „ 1654—1654, fol. 225.
106. „ 1655—1656, „ 222.
107. „ 1656—1657, „ 240.
108. „ 1657—1658, „ 219.
109. „ 1658—1660, „ 275.
110. „ 1660—1662, „ 273.
111. „ 1662—1663, „ 234.
112. „ 1663—1665, „ 206.
113. „ 1665—1666, „ 216.
114. „ 1666—1667, „ 174.
115. „ Libro delli providimenti et terminazioni 1667, 11—28 Aprilis, fol. 8.
116. Annorum 1668—1669, fol. 213.
117. „ 1669—1670, „ 219.
118. „ 1570—1671, „ 208.
119. „ 1671—1672, „ 197.
120. „ 1673—1674, „ 242.
121. „ 1674—1675, „ 240.
122. „ 1675—1677, fol. 260, Index —
123. „ 1677—1679, „ 245, „ —
124. „ 1679—1680, „ 226, „ —
125. „ 1681—1682, „ 305, „ —
126. a 1683—1684, „ 258, „ —
127. „ 1684—1685, „ 309, „ —
128. „ 1686—1687, „ 250, „ —
129. „ 1687—1688, „ 314, „ —
130. „ 1689—1690, „ 239, „ —
131. „ 1590—1692, „ 264, „ —
132. „ 1692—1693, „ 253, „ —
133. „ 1693—1694, „ 218, „ —
134. „ 1695—1696, „ 228, „ —
135. „ 1696—1698, „ 259, „ —
136. „ 1698—1700, „ 256, „ —
137. „ 1700—1702, „ 255, „ —
138. „ 1702—1704, „ 243, „ —
139. „ 1704—1705, „ 232, „ —
140. „ 1706—1707, „ 226, „ —
141. „ 1707—1709, „ 252, „ —
142. „ 1709—1710, „ 260, „ —
143. „ 1710—1712, „ 225, „ —
144. „ 1712—1713, „ 226, „ —
145. „ 1713—1715, „ 217, „ —
146. „ 1715—1716, „ 207, „ —
147. Annorum 1716—1717, fol. 223, Index —
148. „ 1717—1718, „ 205, „ —
149. „ 1719—1720, „ 223, „ —
150. „ 1720—1722, „ 214, „ —
151. „ 1722—1724, „ 230, „ —
152. „ 1724—1726, „ 232, „ —
153. „ 1725—1728, „ 231, „ —
154. „ 1728—1730, „ 244, „ —
155. „ 1730—1732, „ 228, „ —
156. „ 1732—1735, „ 244, „ —
157. „ 1735—1737, „ 229, „ —
158. „ 1737—1739, „ 229, „ —
159. „ 1739—1741, „ 233, „ —
160. „ 1741—1743, „ 228, „ —
161. „ 1743—1744, „ 227, „ —
162. „ 1745—1746, „ 219, „ —
163. „ 1746—1748, „ 224, „ —
164. „ 1748—1750, „ 224, „ —
165. „ 1750—1751, „ 232, „ —
166. „ 1751—1752, „ 227, „ —
167. „ 1752—1754, „ 221, „ —
168. „ 1754—1755, „ 220, „ —
169. „ 1755—1756, „ 226, „ —
170. „ 1756—1758, „ 233, „ —
171. „ 1758—1759, „ 222, „ —
add. Suppliche: Pesca del Corallo 1758.
„ Ampliamento parrocchiale di Slano 1758.
172. Annorum 1759—1760, fol. 246, Index —
173. „ 1760—1762, „ 221, „ —
174. „ 1762—1763, „ 219, „ —
175. „ 1763—1764, „ 228, „ —
176. „ 1764—1765, „ 231, „ —
177. „ 1765—1766, „ 229, „ —
178. „ 1766—1768, „ 239, „ —
179. „ 1768—1769, „ 225, „ —
180. „ 1769—1771, „ 221, „ —
181. „ 1771—1772, „ 226, „ —
182. „ 1772—1773, „ 226, „ —
183. „ 1774, „ 80, „ —
184. „ 1775, „ 224, „ —
185. „ 1775—1776, „ 233, „ —
186. „ 1777, „ 160, „ —
187. „ 1778—1779, „ 217, „ —
188. „ 1779—1780, „ 227, „ —
189. „ 1780—1781, „ 252, „ —
190. „ 1782, „ 294, „ —
191. „ 1783, „ 205, „ —
192. „ 1784, „ 227, „ —
193. „ 1784—1786, „ 223, „ —
194. „ 1786—1787, „ 224, „ —

195. Annorum 1787—1788, fol. 230. Index —
196. „ 1788—1789, „ 203, „ —
197. „ 1790, „ 174, „ —
198. „ 1791, „ 230, „ —
199. „ 1792—1793, „ 236, „ —
200. „ 1793, „ 178, „ —
201. „ 1794, „ 143, „ —
202. „ 1795, „ 66, „ —
203. „ 1796, „ 181, „ —
204. „ 1797, „ 173, „ —
205. Annorum 1798—1799, fol. 233, Index —
206. „ 1799, „ 107, „ —
207. „ 1800, „ 186, „ —
208. „ 1801—1802, „ 233, „ —
209. „ 1802—1803, „ 76, „ —
210. „ 1801—1898, Quad. 17, „ —
211. Repertorium Alph. 1603—1808, fol. 37.
Additur: Ex lib. Rog. 1762—1763, sopra le elezioni.
Additur: Ex lib. Rog. 1791, sopra le elezioni.

IV. Secreta Rogatorum.

(Vol. 7.)

1. Annorum 1497—1537, fragm., fol. 13.
Add. Lettere e Commissioni 1498—1530.
2. Annorum 1555—1569, fol. 182.
Add. Giuramento dei Cap. marittimi nella guerra del 1569, fol. 1.
Add. Lettere e Comm. 1559—1563, lol. 5.
3. Annorum 1604—1605, fragm., fol. 13.
4. Annorum 1624—1658, fol. 284.
Add. Banni 1624—1636, fol. 9.
5. Annorum 1659—1698, fragm., fol. 62.
6. „ 1421—1495, Excerpta, fol. 14.
7. „ Diverse Commissioni, 1777—1787, fol. 20.

V. Acta. Minoris Consilii.

(Vol. 117.)

1. Annorum 1415—1418, fol. 211.
2. „ 1418—1422, „ 259.
3. „ 1422—1426, „ 299.
4. „ 1426—1429, „ 284.
5. „ 1430—1432, „ 229.
6. „ 1432—1435, „ 296.
7. „ 1435—1438, „ 266.
Add. Praecepta 1436—1438, fol. 7.
8. Annorum 1438—1441, fol. 264.
Add. Praecepta 1438—1441, fol. 9.
9. Annorum 1441—1443, fol. 221.
Add. Praecepta 1441—1443, fol. 22.
10. Annorum 1444—1446, fol. 247.
Add. Praecepta 1444—1446, fol. 17.
11. Annorum 1446—1448, fol. 233,
Add. Praecepta 1446, fol. 12.
12. Annorum 1448—1351, fol. 260.
Add. Praecepta 1448, fol. 26.
13. Annorum 1451—1455, fol. 262.
Add. Praecepta 1451, fol. 22.
14. Annorum 1455—1459, fol. 268.
Add. Praecepta 1455—1459, fol. 23.
15. Annorum 1459—1462, fol. 246. And. Alph.
Add. Praecepta 1459—1462, fol. 24.
16. Annorum 1462—1466, fol. 258.
Add. Praecepta 1462—1466, fol. 13.
17. Annorum 1466—1469, fol. 274,
Add. Praecepta 1466—1469, fol. 274.
18. Annorum 1470—1472, fol. 267.
Add. Praecepta 1470—1472, fol. 11.
„ div. cedule alligate, fol. 18.
19. Annorum 1473—1475, fol. 277.
Add. Praecepta 1473—1475, fol. 18.
20. Annorum 1475—1478, foi. 292.
Add. Praecepta 1475—1478, fol. 11.
21. Annorum 1478—1481, fol. 11.
Add. Praecepta 1478—1481, fol. 11.
22. Annorum 1482—1486, fol. 294.
Add. Praecepta 1482—1486, fol. 5.
23. Annorum 1486—1490, fol. 276.
Add. Matricula Beretariorum 1487, fol. 3,
„ Praecepta 1488, fol. 4—5.
„ Lettere di cambio Giac. Doni di Firenze e relative gestioni, fol. 6—12.
„ Praecepta 1489—1490, fol. 13—14.
24. Annorum 1490—1493, fol. 297.
25. „ 1493—1496, „ 295.
26. „ 1497—1500, „ 300.
Add. Capitoli dei Tintori, fol. (292—294).
27. Annorum 1500—1503, fol. 293,
28. „ 1603—1506, „ 303,
29. „ 1506—1508, „ 312,

30. Annorum 1508—1511, fol. 297.
31. „ 1511—1514, „ 297.
32. „ 1514—1517, „ 291.
33. „ 1517—1520, „ 291.
Add. Citationi et praecepta 1518—1520, f. 5.
34. Annorum 1520—1524, fol. 294.
35. „ 1524—1528, „ 289.
Add. Examina 1526—1528, fol. 4.
36. Annorum 1528—1532, fol. 296.
37. „ 1532—1536, „ 293.
38. „ 1536—1540, „ 327.
Add. Acceptat. et Extracciones 1537, fol. 14
39. Annorum 1540—1543, fol. 273.
Add. Accept. et Extracciones 1540, fol. 15.
40. Annorum 1543—1547, fol. 270.
Add. Accept. et Extr. 1543—1547, fol. 12.
41. Annorum 1547—1550, fol. 293.
Add. Accept. et Extr. 1547—1550, fol. 6.
42. Annorum 1550—1552, fol. 292.
Add. Accept. et Extr. 1550—1652, fol. 5.
43. Annorum 1553—1555, fol. 283.
Add. Accept. et Extr. 1553—1555, fol. 7.
44. Annorum 1555—1557, fol. 275.
Add. Accept. et Extr. 1555—1557, fol. 7.
45. Annorum 1557—1560, fol. 269.
Add. Accept. et Extr. 1556—1560, fol. 4.
46. Annorum 1560—1563, fol. 266.
Add. Matricula Confraternitatis S. Mariae de Pachlina de Iupana, fol. 20.
47. Annorum 1563—1565, fol. 273.
Add. Fedi, fol. 2.
48. Annorum 1566—1568, fol. 285.
Add. Fedi, fol. 6.
49. Annorum 1568—1570, fol. 270.
Add. Vlegi, fol. 11.
„ Matricula Confraternitatis Juppane de Lucca, fol. 3.
50. Annorum 1570—1572, fol. 185.
Add. Fedi, fol. 1.
51. Annorum 1572—1573, fol. 231.
52. „ 1573—1575, „ 321.
Add. Cap. Fraternitatis Aurificum, fol. 2.
„ „ Citationes, fol. 2.
53. Annorum 1575—1577, fol. 240.
Add. Fedi X, fol. 2.
54. Annorum 1577—1579, fol. 223.
55. „ 1580—1581, „ 270.
56. „ 1582—1583, „ 233.
57. „ 1583—1585, „ 250.
58. „ 1585—1586, „ 273.
59. „ 1587—1588, „ 201.
60. Annorum 1589—1590, fol. 315.
61. „ 1591—1592, „ 275.
62. „ 1592—1594, „ 271.
63. „ 1594—1596, „ 275.
64. „ 1596—1598, „ 260.
65. „ 1599—1601, „ 272.
66. „ 1602—1604, „ 290.
67. „ 1605—1606, „ (46—258), 212.
68. „ 1507—1609, „ 276.
69. „ 1610—1612, „ 316.
70. „ 1612—1614 nec non 1615—1618.
71. „ 1618—1621, fol. 279.
72. „ 1622—1624, „ 266.
73. „ 1625—1628, „ 282.
74. „ 1628—1631, „ 291.
75. „ 1632—1635, „ 288.
76. „ 1635—1639, „ 272.
77. „ 1630—1644, „ 278.
78. „ 1644—1648, „ 273.
79. „ 1648—1652, „ 277.
80. „ 1656—1659, fol. 270.
81. „ 1656—1658, „ 270.
82. „ 1664—1667, „ 259.
83. „ 1668—1671, „ 221.
Gabella vini licitata pro 1671, fol. 1.
84. Annorum 1672—1676, fol. 217.
85. „ 1677—1685, „ 279.
86. „ 1686—1603, „ 259.
87. „ 1694—1700, „ 245.
88. „ 1701—1708, „ 265.
89. „ 1708—1714, „ 279.
90. „ 1715—1721, „ 267.
91. „ 1721—1726, „ 272.
92. „ 1726—1732, „ 274.
93. „ 1732—1737, „ 274.
94. „ 1737—1741, „ 289.
95. „ 1741—1745, „ 276.
96. „ 1746—1749, „ 280.
97. „ 1750—1754, „ 278.
98. „ 1754—1758, „ 324.
99. „ 1758—1761, „ 275.
100. „ 1761—1765, „ 275.
101. „ 1765—1768, „ 279.
102. „ 1768—1771, „ 271.
103. „ 1771—1774, „ 275.
104. „ 1774—1777, „ 228.
105. „ 1777—1780, „ 279.
106. „ 1780—1784, „ 274.
107. „ 1784—1786, „ 274.
108. „ 1787—1789, „ 286.
109. „ 1790—1792, „ 277.

110. Annorum 1792—1792, fol. 268.
111. „ 1795—1797, „ 275.
112. „ 1797—1800, „ 278.
113. „ 1800—1802, „ 374.
114. „ 1802—1805, „ 294.
115. „ 1805—1808, 28/8, fol. 266.
116. Index partium Minoris Consilii ab. a 1783 (d. 2. Junii) ad a 1790.
117. Recordanze dei Signori dell' Eccmo Minor Consiglio dell' anno 1608 a quelli dell' anno 1609. et seq. usque ad a 1685—1686. fol. 66.

VI. Detta.

(Vol. 92.)

1. Annorum 1543—1549, fol. 201.
Add. Spese de' astori 1543—1549, fol. 7.
2. Annorum 1459, fol. 16.
3. „ 1575—1576, fol. 42.
4. „ 1475—1580, „ 406.
5. „ 1577, fol. 36.
6. „ 1583, „ 4.
7. „ 1583, „ 4.
8. „ 1589, „ 45.
9. „ 1618—1622, fol. 47.
10. „ 1688—1621, „ 20/17.
11. „ 1623—1628, „ 16.
12. „ 1640—1640, „ 259/7.
Add. Spese falconi 1460—1651.
13. „ 1653—1665, fol. 169/7.
Add. Spese falconi 1652—1665.
14. „ 1657—1660, fol. 122/9.
Add. Spese astori 1658—1658.
15. „ 1661—1667, fol. 93/7.
Add. Spese falconi 1660—1666.
16. „ 1570—1675, fol. 152/7.
Add. Spese falconi 1670—1674.
17. „ 1676—1679, fol. 86/6.
Add. Spese diverse 1676—1678.
18. „ 1680—1682„ fol. 80/5.
Add. Spese falconi 1580—1682.
19. „ 1684—1688, fol. 118/7.
Add. Spese falconi 1684—1688.
20. „ 1689—1696, fol. 181/7/14.
Add. Spese falconi 1680—1696.
„ „ Corrièri 1616.
21. „ 1696, fol. 76.
22. „ 1697—1704, fol. 168/6.
Add. Spese falconi 1697—1704.
23. „ 1669, fol. 14.
24. „ 1705—1712, fol. 153/7.
Add. Spese falconi 1705—1712.
25. „ 1713—1717, fol. 114.
26. „ 1718, fol. 20/1.
Add. Spese falconi 1718.
27. Annorum 1719, fol. 20/1.
Add. Spese falconi 1719.
28. „ 1721, fol. 19.
29. „ 1722, „ 16/1.
30. „ 1723, fol. 21/1.
Add. Spese falconi 1723.
31. „ 1724, fol. 18.
32. „ 1725, fol. 19/1.
Add. Spese falconi 1725.
33. „ 1726, fol. 21/1.
Add. Spese falconi 1726.
34. „ 1726, fol. 26/1.
Add. Spese falconi 1727.
35. „ 1728, fol. 18/1.
Add. Spese falconi 1728.
36. „ 1729, fol. 21/1.
Add. Spese falconi 1729.
37. „ 1730, fol. 20/1.
Add. Spese falconi 1730.
38. „ 1731, fol. 25/1.
Add. Spese falconi 1731.
39. „ 1732, fol. 19/1.
Add. Spese falconi 1732.
40. „ 1733, fol. 18/1.
Add. Spese falconi 1733.
41. „ 1734, fol. 24/2.
Add. Spese falconi 1734.
42. „ 1735, fol. 20/1.
Add. Spese falconi 1735.
43. „ 1736, fol. 23/1.
Add. Spese falconi 1736.
44. „ 1737, fol. 23/1.
Add. Spese falconi 1737.
45. „ 1738, fol. 35/1.
Add. Spese falconi 1738.
46. „ 1739, fol. 25/1.
Add. Spese falconi 1739.
47. „ 1740, fol. 31/1.
Add. Spese falconi 1740.

48. Annorum 1741, fol. 30/1.
Add. Spese falconi 1741.
49. „ 1742, fol. 31/2.
Add. Spese falconi 1742.
50. „ 1743, fol. 26/2.
Add. Spese falconi 1743.
51. „ 1744, fol. 20/2.
Add. Spese falconi 1744.
52. „ 1745—1746, fol. 28/3.
Add. Spese falconi 1745.
53. „ 1746, fol. 21/3.
Add. Spese falconi 1746.
54. „ 1747, fol. 20/4.
Add. Spese astori 1747.
55. „ 1748, fol. 31/3.
Add. Spese astori 1748.
56. „ 1749, fol. 27/2.
Add. Spese falconi ed astori 1749.
57. „ 1745—1788, fol. 282.
58. „ 1750, fol. 28.
Add. Spese falconi ed astori 1750.
59. „ 1751, fol. 26.
Add. Spese falconi ed astori 1751
60. „ 1752, fol. 28/8.
Add. Spese falconi ed astori 1752.
61. „ 1752—1776, fol. 283.
62. „ 1753, fol. 26/2.
Add. Spese falconi ed astori 1753.
63. „ 1754, fol. 28.
64. „ 1765, „ 30.
65. Annorum 1756, fol. 25.
66. „ 1757. „ 25.
67. „ 1760, „ 28.
68. „ 1761, „ 38.
69. „ 1763, „ 35.
70. „ 1765, „ 44.
71. „ 1766, „ 40.
72. „ 1767, „ 36.
73. „ 1768, „ 46.
74. „ 1769, „ 45.
75. „ 1776, „ 45.
76. „ 1771, „ 47.
77. „ 1773, „ 45.
78. „ 1774, „ 49.
79. „ 1776, „ 47.
80. „ 1777, „ 50.
81. „ 1779, „ 53.
82. „ 1782, „ 39/2.
Add. Spese falconi ed astori 1782.
83. „ 1788—1793, fol. 247.
84. „ 1783—1787, „ 228.
85. „ 1757, fol. 50.
86. „ 1777—1800, fol. 281.
87. „ 1793—1799, „ 252.
88. „ 1785—1807, „ 6.
89. „ 1800—1804, „ 252.
90. „ 1804, fol. 130.
91. „ 1808, „ 1.
92. „ 1808, „ 1.

VII. Fabbriche.

(Vol. 143.)

1. Lo primo octobre 1519 presentato per officiali de far condur acqua chiamada Chnesiça in lo canal de la fontana, fol. 41/1.
2. Lavorieri del Comun 1564, fol. 13.
3. „ „ „ 1562, „ 26.
4. La via di salixo de la città 1557, fol. 2, 64/8.
5. Reverino a le Ploce 1574, fol. 58/3.
6. Lavorieri del Comon 1576. fol. 21.
7. „ „ „ 1577, „ 31.
8. Officiali della fabricha de la Mencetta 1577, fol. 21/13.
9. Casse 1663, fol. 8.
Sala del Conseglio 1563, fol. 2.
10. Lavori del Comun 1587, fol. 27.
11. „ „ „ 1388—1389, fol. 25, 8.
12. „ „ „ 1590, fol. 12/3.
13. „ „ „ 1590, „ 15/8.
14. Fabricha dela Chiesa noua de Santo Giorgio a le Pille. Anno 1590, fol. 24.
15. Lauoreri del Comun 1592, fol. 22.
16. „ „ „ 1598, „ 7.
17. Repizio 1592, fol. 7.
18. Spese per restaurare li molini de Tarsteno 1594, fol. 8.
19. Fabricha di Santa Maria di Castello 1598, fol. 11.
20. Lavorieri de Comun 1699, fol. 16.
21. Spese molini di Breno 1597, fol. 44.
22. Lavori de Comune 1600, fol. 12.
23. Fabrica del muro al bersaglio delle Pile 1600, fol. 9.
24. L'acquedotto 1601, fol. 10.
25. Lauoreri de Comune, 1602, fol. 20/2.
26. Repizio e altre spese 1602, fol. 22, 4.

27. Fabrica de Castello de S. Lorenzo 1603, fol. 11.
28. Lavorieri de Comun 1603, fol. 9, 4/19.
29. Fabricha di Sta Clara 1602, fol. 5.
30. „ „ „ Pietro 1601, fol. 1.
31. Lauoreri del comune 1604, fol. 13/2.
32. Spese di Dacsa 1603, fol. 7.
33. Lauori del Comun 1606, fol. 7/2.
34. Fabrica di S^to^ Biagio di Grauosa 1606, fol. 13.
35. „ delle casse 1606, fol. 5.
36. Spese ordinarie 1608, fol. 19, 1, 1.
37. Fabrica de Fossato 1608, fol. 9/1.
38. Lauorieri 1611, fol. 3/1.
39. Spese ordinarie 1614, fol. 21, 3, 3.
40. Restaurazione del monastero di S. Francesco 1614, fol. 3.
41. Fabrica de le casse del Porto 1618, fol. 2.
42. Lauorieri del Comune 1618, fol. 5.
43. Fabricha alla Ponta 1616, fol. 2.
44. Repizio 1618, fol. 5.
45. Fabricha di Stagno 1617, fol. 4.
46. Lavorieri di Comon 1617, fol. 10, 1.
47. Fabrica del Monastero di Sta Maria 1620,
48. Ripeza la Saplunaria 1618, fol. 0/4.
49. Lavorieri del Comun 1618, fol. 7.
50. Palazzo d'arcivescouo 1602, fol. 9.
51. Lavorieri de Comone 1620, fol. 4.
52. Fabrica della Carnasaria 1620, fol. 13.
53. Fabricha delle palate di beccaria 1620, fol. 12.
54. Fabricha e molini d' Ombola 1620, fol. 1.
55. Spese ordinarie 1620, fol. 4, 19, 2, 4.
56. Condotti di Castello S^to^ Giovanni 1621, fol. 3.
57. Spese di Stagno Grande 1621, fol. 22.
„ „ Providitori 1621, fol. 5/1.
„ „ sale 1621, fol. 7.
Mandata a Narente 1621, fol. 11/2.
58. Monastero di S^to^ Simeone 1622, fol. 2.
59. Lavorieri del Comone 1623, fol. 5.
60. „ „ „ 1624, „ 8.
61. Spese di Purchi 1624, fol. 37/22.
62. Ripezare li molini 1625, fol. 1.
63. Lauorieri 1625, fol. 13.
64. „ del Comune 1623, fol. 4.
65. Fabrica di Sancto Petrilaurenti 1631, fol. 3.
66. „ „ Muraglia e Fossato alle Pille 1625, fol. 7, 4/3.
67. Fabrica dell' aquedotto 1625, fol. 26.
68. Lauorieri del Comon 1626, fol. 10.
69. Monasterio di S. Francesco di Ragusa 1626, fol. 4.
70. Fabrica del Lazaretto nuovo alle Ploze 1627, fol. 90.
71. Lavorieri del Comone 1627, fol. 6, 1.
72. „ „ „ 1629, „ 19/1.
73. Fabricha di Sta Clara 1629, fol. 2.
74. Lavori dell' aquidotto 1629, fol. 32.
75. Lavorieri del Comon 1630, fol. 6.
76. Spese delle saline 1630, fol. 3.
77. Molini d' Ombla 1631, fol. 4.
78. Lavorieri di Comone 1631, fol. 12.
79. „ „ „ 1633, „ 5.
80. Polize dello aquedotto 1634, fol. 23.
81. Condotti di Postierna 1634, fol. 3.
82. Lavorieri del Comone 1634, fol. 1.
83. Fabrica di molini d' Ombla 1636, fol. 6.
84. „ „ Herzegouina 1636, fol. 21.
85. Lavorieri di Comon 1637, fol. 3.
86. „ del Comone 1638, fol. 6.
87. Lavorieri del Comun 1638, fol. 16.
88. Monastero di S^to^ Biagio di Canali, 1638, fol. 3.
89. Monastero di S^to^ Francesco di Ragusa, 1539, fol. 5.
90. Spese del Asacho 1639, fol. 3, 8, 3.
91. Lauorieri del Comone 1639, fol. 3.
92. S^to^ Francesco di Stagno 1640, fol. 3.
93. Polize di Aquedotto 1640, iol. 12.
94. Lauori del Comono 1641, fol. 1.
95. Monasterio Sta Chiara 1642, fol. 11.
96. Fabrica di Santo Andrea 1641, fol. 9.
97. „ delle casse 1620, fol. 14.
97. „ di S. Biagio in Gravosa 1645, fol. 2.
98. Fabrica del campanile dell' orologio, 1645, fol. 6.
100. Spese della Munitione et Fondituria 1646, fol. 16, 34.
101. Fabriche in accomodare il tetto di San Francesco in Ragusa 1646, fol. 1.
102. Infermeria di Sta Chiara 1648, fol. 2.
103. Fabrica della cisterna del monastero delle monache di S. Andrea 1649, fol. 1.
104. Spese nella infirmaria del Monastero di Sta Chiara 1651, fol. 7.
105. Fabrica del convento di Sta Maria 1652, fol. 1.
106. Fabrica del convento di S^to^ Francesco di Ragusa 1652, fol. 3.
107. Debito 1653, fol. 3/1.
108. Fabrica di Becharia 1655, fol. 2.
109. „ del conuento di S. Biagio di Canali 1655, fol. 3.

110. Fabrica di casa in piazza 1658, fol. 9.
111. Spese nell' accomodare il monasterio di santa Chiara 1661, fol. 4.
112. Repezo delle casse del Comone 1662, fol. 5.
113. Spese nel accomodare più difetti e mancamenti nel conuento di Daxa 1664, fol. 2.
114. Nel ristaurar le chiese in Canali 1658, fol. 1.
115. Per nettare la città delle rovine 1667, fol. 6.
116. Fabrica delle mura della città, e d' altro 1667, fol. 3.
117. Fabrica di San Biagio 1667, fol. 31.
118. Acconci 1667, fol. 4.
119. Spese del campanile d' orologio 1663, fol. 12.
120. Seconda casa del publico 1670, fol. 34.
121. Fabbrica del castello di S. Giovanni detto Molo 1675, fol. 4.
122. La Calcina 1671, fol. 6.
123. Spese di acquedotto 1676, fol. 10.
124. Fabbrica del palazzo publico 1686, fol. 67.
125. Pollize di casa nuova di S. Chiara 1696, fol. 3.
126. Spese d' aquedotto 1680, fol. 4.
127. Per la Fabbrica della slaniza di Commercio 1675, fol. 16.
128. Fabbrica di casa nuova a sciroca ulizza delli signori cinque di ragioni 1678, fol. 12.
129. Fabbrica della casa delli signori cinque Ragioni, posta a strada larga in piazza 1674, fol. 7/3.
130. Spese di calcina 1670, fol. 12, 1/10.
131. Fabbrica della casa in piazza apresso il Ghetto 1687, fol. 20.
132. Spese fatte nel perfezionare la casa avanti S. Francesco, doue habita il sig. Residente 1637, fol. 1.
133. Fabbrica della chiesa di S. Clemente 1697, fol. 5.
134. Fabbrica delle case in piazza grande 1719, fol. 11.
135. Spese dell' Acquidotto 1755, fol. 3.
135. „ occorse nella fabbrica del Domo 1706, fol. 6.
137. Fabbrica di arsenale 1721, fol. 34.
138. „ „ Sta Cattarina 1733, fol. 1.
139. Spese per la barca naufragata 1718, fol. 5/1.
140. Spese di molini 1773, fol. 1.
141. Polize di riparare le mura 1751, fol. 3.
142. Spese d' acquidotto 1799, fol. 2.
143. „ che occorrono nella fabbrica di due camere in monasterio di Sta Maria 1785. fol. 5.

VIII. Acta Consilii Maioris.

(Vol. 67.)

1. Annorum 1416—1419, fol. 194.
Add. Rubriche fol. 1.
„ Rectores 1415—1419, f. 1.
2. „ 1419—1423, fol. 144.
Add. Rectores 1419—1423, f. 1.
3. „ 1423—1428, fol. 234.
4. „ 1428—1433, fol. 310.
Add. Rectores 1428—1433, f. 1.
5. „ 1434—1435, fol. 230.
Add. Regimen et officinalis 1437, fol. 4.
6. Annorum 1440—1442, fol. 174, fragm.
7. „ 1442—1445, „ 276.
Add. Rubriche fol. 1.
8. „ 1445, fol. 15, fragm.
9. „ 1449—1453, fol. 218.
10. „ 1453—1456, „ 247.
11. „ 1457—1460, „ 206.
Add. Rubr. Alfab.
12. „ 1460—1466, fol. 242.
Add. Firme fol. 40.
„ 1473—1477, deest.
14. Annorum 1477—1483, fol. 258.
Add. Firme fol. 41.
„ — deest.
15. „ 1485—1491, fol. 40—291.
(1484 deest de h. v.)
Add. Firme 1484—1491, fol. 27.
16. „ 1491—1498, fol. 271.
Add. Firme 1491, fol. 25.
17. „ 1498—1506, fol. 270.
Add. Firme 1502, fol. 25.
18. „ 1606—1513, fol. 17, 37—272.
19. „ 1513—1522, „ 279.
Add. Firme 1513—1522, fol. 18.
20. „ 1522—1534, fol. 286.
Add. Firme 1522—1523, fol. 10.
21. „ 1534—1542, fol. 315.
Add. Firme 1536—1541, fol. 2.
22. „ 1543—1551, fol. 279.
Add. Firme 1545—1550, fol. 2
23. „ 1551—1559, fol. 277.
24. „ 1559—1570, „ 288.

25. Annorum 1570—1576, fol. 233.
26. „ 1577—1581, „ 226.
27. „ 1582—1586, „ 269.
28. „ 2577—1591, „ 407.
29. „ 1592—1598, „ 344 (f. 1-20 des.)
30. „ 1599—1604, „ 305.
31. „ 1695—1610, „ 280.
32. „ 1610—1615, „ 287 („ 1—2 „).
33. „ 1615—1621, „ 291.
34. „ 1621—1626, „ 294.
35. „ 1626—1633, „ 284.
36. „ 1633—1637, „ 271.
37. „ 1637—1642, „ 284.
38. „ 1642—1647, „ 278.
39. „ 1646—1650, „ 245.
40. „ 1650—1653, „ 264.
41. „ 1663—1657, „ 311.
42. „ 1658—1661, „ 277.
43. „ 1661—1665, „ 235.
44. „ 1665—1668, „ 256.
45. „ 1668—1672, „ 187.
46. „ 1672—1676, „ 252.
47. Annorum 1676—1680, fol. 278.
48. „ 1680—1684, „ 259.
49. „ 1684—1690, „ 281.
50. „ 1600—1696, „ 290.
51. „ 1697—1704, „ 235.
52. „ 1704—1710, „ 312.
53. „ 1711—1717, „ 272.
54. „ 1717—1723, „ 267.
55. „ 1723—1728, „ 207.
56. „ 1729—1734, „ 271.
57. „ 1734—1738, „ 265.
58. „ 1739—1745, „ 282.
59. „ 1746—1754, „ 265.
60. „ 1754—1761, „ 278.
61. „ 1761—1768, „ 261.
62. „ 1769—1776, „ 276.
63. „ 1776—1782, „ 278.
64. „ 1782—1790, „ 271.
65. „ 1790—1796, „ 279.
66. „ 1797—1805, „ 322.
67. „ 1806—1808 (28./2.), fol. 42.

IX. Guardie ed armamento.

(Vol. 115.)

1. Vacchetta Armamento 1523, fol. 77, perg.
2. Inventarii delle armi e munizioni dell' armamento 1614' fol. 87.
3. Salarî dei soldati e guardie del' 1617, fol. 221.
4. Libro delli pagamenti de soldati di Sopragionta 1618, fol. 216.
5. Libro delli pagamenti de'soldati 1526, fol. 15.
6. „ Scritta dell' Armamento 1554, fol. 49.
7. „ „ „ „ 1566, „ 38.
8. „ „ „ „ 1570, „ 50.
9. „ „ „ „ 1573, „ 46.
10. „ „ „ „ 1573, „ 18.
11. „ „ „ „ 1574, „ 76.
12. „ Acconcio „ 1575, „ 82.
13. „ Biscotti Armamento 1581, „ 5.
14. „ Condennati al vogar 1595, „ 9.
15. „ „ del Comonale 1506, „ 20.
16. „ Acconcio 1592, fol. 2.
17. „ Scritta dell'Armamento 1585, fol. 23.
18. „ Officiali della fregatta 1581, „ 8.
19. „ Metalli che si trovano in fondaria dopo la fuga di Francesco fonditore, 1583, fol. 10.
20. Libro Scritta dell'Armamento 1588, fol. 34.
21. „ dell' Armamento 1589, fol. 8.
22. Libro dei soldati e pagamenti 1593, fol. 25.
23. „ dell' Armamento 1594, fol. 41.
24. „ „ „ 1595, „ 13.
25. „ „ „ 1595, „ 22.
26. Giornale di Francesco protto della piatta 1598, fol. 32.
27. Libro dell' Armamento 1599, fol. 19.
28. Scrivano dell' Armamento dell' anno 1603, fol. 18.
29. Officiali dell' Armamento dell' anno 1604, fol. 40.
30. Scrivano dei Soldati dell' anno 1606, fol. 28.
31. Provveditori delle Guardie e Puntature dell' anno 1607, fol. 10.
32. Spese dell'Armamento dell'anno 1608, fol. 68.
33. Di Lorenzo Basso scrivano della galeotta grande armata dell' anno 1608, fol. 17.
34. Memoriale di spese e altro nel disfare la nave 1609, fol. 13.
35. Pagamento ai soldati della barca longa 1608—1609, fol. 36.
    Visto et Acconcio 1609, fol. 36.
36. Armamento 1611, fol. 9.
37. Guardie e Barabanti 1612, fol. 43.
38. Sopragionta dell' anno 1612, fol. 43.

39. Pagamenti dei Soldati 1613, fol. 28.
40. Libro delli Condannati 1613, fol. 28.
41. Libro delli soldati che hanno vogato nella galera armata dell' anno 1613, fol. 80.
42. Della Galera. Aconcio 1613, fol. 7/4.
43. Originale dei Armamenti et Arsenale 1614, fol. 169.
44. Soldati di Sopragionta di Castello grande 1614, fol. 94.
45. Pagamenti dei Provveditori alle Guardie 1614, fol. 214.
46. Libro della galera grande armata del 1608, fol. 75.
47. Libro delle Navi e Navigli 1605, fol. 6.
48. „ spese Condennati delle galeotte 1605, fol. 26.
49. Libro pagamento della gente delle due galeotte 1605, fol. 30.
50. Libro spese delle galeotte 1597, fol. 16.
51. „ dell' Armamento 1612, fol. 7.
52. „ dei Barabanti 1612—1617, fol. 54.
53. „ Salarî delle guardie 1617, fol. 5—222.
54. „ Condenati alla Galiota 1620, fol. 20.
55. „ Spese della Galiota 1620, fol. 3.
56. „ Pagamenti degli assentati di fuori.
57. „ della Galiotta 1622, fol. 17.
Constituto delli Famegli 1642/44, fol. 14/4.
58. Polizze dell' Arsenale 1532, fol. 5.
59. Libretto del funditore 1627, fol. 3.
60. „ dell' Armamento 1627, fol. 21.
61. Polize „ „ 1632, „ 9.
62. Libro del burchio 1635, fol. 11.
63. „ „ „ 1637, „ 11.
64. „ „ „ 1639, „ 7.
65. „ „ „ 1642, „ 9.
65. „ „ „ 1644, „ 9.
67. Spese della Gallera 1648, fol. 4.
68. Riscossione del biscotto 1650, fol. 9.
69. Polize del Burchio 1650, fol. 3,
70. Giornale dell' Armamento 1654, fol. 12.
71. Libro remiganti 1554, fol. 7.
72. Polize dell' Armamento 1659, fol. 11.
73. Soldati che lavorano il Terrapieno 1657, fol. 7.
74. Pagamento alli soldati ordinarii, 1665, fol. 7.
75. Polizze dell' Armamento. 1666, fol. 4.
76. Resarcimento delli Arsenali grandi 1668, fol. 10.
77. Polizze dell' Armamento 1670, fol. 10.
78. „ „ Arsenale 1670, fol. 7.
79. Inventario delle robbe del Castel grande di Stagno 1678, fol. 12.
80. Pagamenti di Stagno 1708—1727, fol. 97.
81. Polizze dell' Armamento 1728, fol. 10.
82. Libro dei Salarii 1759, fol. 4.
83. „ Salariati 1725—1748, fol. 86.
84. Piani di difesa e osservazioni sulle fortificazioni 1785, fol. 14.
Inventario Artiglierie ecc. all' Armamento 1786, fol. 8.
85. Soldati. 1810, fol. 14.
86. Salariati pagati dal Scrivano di loggia s. d. fol. 4.
87. Ordo Stagni 1470, fol. 3.
88. Soldati di Stagno s. d., fol. 6.
89. „ „ „ 1529, „ 1.
90. „ „ Sopragionta 1528—1529, fol. 12.
91. „ „ „ 1529—1536, „ 16.
92. „ „ „ 1532, „ 14,
93. „ „ „ 1528—1537, „ 14.
94. „ „ Stagno 1591, „ 11.
95. „ „ „ 1595, „ 16.
96. „ „ „ 1596, „ 2.
97. „ „ „ alla giornata 1516—1570, fol. 18.
98. Soldati di Stagno alla giornata 1576, fol. 17.
99. Arsenale di Stagno 1609, fol. 7.
100. Salarii „ „ 1614, „ 12.
101. „ „ „ 1614, „ 28.
102. „ „ „ 1628, „ 64.
103. „ „ „ 1663, „ 14.
104. „ „ „ 1670, fragm.
105. Paghe soldati di Stagno 1663—70, fragm.
106. „ „ „ „ 1673, fol. 58.
107. „ „ „ „ 1677—83, „ 25.
108. „ „ „ „ 1677—85, „ 20.
109. Salarii 1631, fragm.
110. Paghe dei Soldati di Stagno 1683, „ 24.
111. „ „ „ „ „ 1678—85. „ 18.
112. „ „ „ „ „ 1684—85, „ 2.
113. „ „ „ „ „ 1688, „ 12.
114. Armamento 1786, fol. 12.
115. Soldati di Stagno 1801, fol. 56.

X. Testamenta.

1. Testamenta de Notaria.

(Vol. 94.)

1. Annorum 1282—1283, fol. 28.
2. „ 1295—1324, „ 63.
3. „ 1324—1348, „ 82.
4. „ 1347—1365, „ 84.
5. „ 1345—1365, „ 141, 162—180, 214—310.
6. „ 1365—1379, „ 141.
7. „ 1381—1391, „ 250.
8. „ 1391—1402, „ 283.
9. „ 1402—1414, „ 222.
10. „ 1416—1418, „ 241.
11. „ 1418—1429, „ 242.
12. „ 1430—1437, „ 210.
13. „ 1437—1445, „ 222.
14. „ 1445—1451, „ 196/2.
15. „ 1451—1456, „ 179, Index.
16. „ 1456—1458, „ 182, „
17. „ 1458—1462, „ 175/3.
18. „ 1462—1465, „ 179,
19. „ 1465—1467, „ 182,
20. „ 1467—1471, „ 177/2.
21. „ 1471—1473, „ 175/2.
22. „ 1473, „ 63.
23. „ 1476—1381, „ 176/3.
24. „ 1481—1493, „ 180.
25. „ 1483—1486, „ 135.
26. „ 1486—1494, „ 181.
27. „ 1494—1497, „ 199.
28. „ 1498—1503, „ 199.
29. „ 1503—1506, „ 201.
30. „ 1506—1511, „ 198.
31. „ 1512—1516, „ 200.
32. „ 1517—1510, „ 198.
33. „ 1519—1524, „ 230.
34. „ 1525—1527. „ 220.
35. „ 1528—1533, „ 209.
36. „ 1533—1536, „ 150, 1, 1—2.
37. „ 1536—1539, „ 224.
38. „ 1539—1543, „ 260.
39. „ 1543—1549, „ 211.
40. „ 1549—1555, „ 285.
41. „ 1555—1562, „ 264.
42. „ 1562—1568, „ 251.
43. „ 1568—1572, „ 218.
44. „ 1573—1577, „ 218.
45. „ 1577—1581, „ 223.
46. „ 1582—1585, „ 254.
47. Annorum 1585—1588, fol. 266.
48. „ 1588—1892, „ 258.
49. „ 1592—1595. „ 259, Index.
50. „ 1595—1599, „ 197,
51. „ 1599—1602, „ 223, 2.
52. „ 1503—1607, „ 249.
53. „ 1607—1608, „ 225.
54. „ 1609—1613, „ 256, 10.
55. „ 1613—1619, „ 253.
56. „ 1620—1624, „ 175.
57. Excerpta testamentorum 1620—1640.
58. Annorum 1625—1628, fol. 168.
59. „ 1628—1630, „ 109, Index.
60. „ 1630—1633, „ 105, „
61. „ 1633—1642, „ 190, „
62. „ 1638—1642, „ 169, „
63. „ 1642—1646, „ 150. „
64. „ 1645—1650, „ 250, „
65. „ 1651—1657, „ 249, Index.
66. „ 1658—1653, „ 129, „
67. „ 1663—1666, „ 133, „
68. „ 1666—1667, „ 116, „
69. „ 1667—1672, „ 125, „
70. „ 1673—1686, „ 216, „
71. „ 1686—1693, „ 188/1, „
72. „ 1693—1702, „ 169, „
73. „ 1702—1713, „ 226, „
74. „ 1714—1720, „ 176, „
75. „ 1721—1731, „ 200, „
76. „ 1731—1738, „ 195, „
77. „ 1738—1746, „ 227, „
78. „ 1746—1753, „ 230, „
79. „ 1754—1759, „ 216, „
80. „ 1760—1767, „ 240, „
81. „ 1767—1772, „ 242, „
82. „ 1772—1774, „ 179, „
83. „ 1775—1782, „ 218. „
84. „ 1782—1787, „ 206, „
85. „ 1786—1789, „ 164, „
86. „ 1790—1793, „ 94, „
87. „ 1793—1797, „ 192, „
88. „ 1797—1800, „ 188, „
89. „ 1800—1804, „ 184, „
90. „ 1804—1808, „ 214, „
91. „ 1808—1811, „ 116, „
92. „ 1812—1815, „ 72. „

93. Alfabeto de Testamenti de speciali persone scripte in libro di Signori Thesorieri de S. Maria, scripti per me Antonio de Marco in MDXI. Adi XII Luio. Ind. XIIII (ab a. 1297 — ad a. 1511 — et prosecutio ad a. 1793 —) Membr.
94. Testamenta ab a. 1793 ad a. 1894 (Incompletum. Sunt etiam litterae ab a. 1772).

Vide etiam „*Debita Notarie*“ Vol. 1. 6. non Div. C. et Al. passina.

2. Distributiones testamentorum.

(Vol. 33.)

1. Annorum 1349 ad 1354, fol. 160.
2. „ 1364 „ 1368, „ 197—14. *Add.* Diversa Cancelarie fol. 14.
3. „ 1371 ad 1372, fol. 82—11.
4. „ 1374 „ 1384, „ 190.
5. „ 1385, „ 169.
6. „ 1395 ad 1405, „ 198.
7. „ 1406 „ 2416, „ 232.
8. „ 1419 „ 1427, „ 273.
9. „ 1427 „ 1432, „ 218.
10. „ 1433 „ 1437, „ 272.
11. „ 1437 „ 1440, „ 264.
12. „ 1440 „ 1443, „ 267.
13. „ 1443 „ 1447, „ 262.
14. „ 1448 „ 1453, „ 263.
15. „ 1453 „ 1457, „ 259.
16. „ 1458 „ 1462, „ 266.
17. Annorum 1462 ad 1466, fol. 273.
18. „ 1468 „ 1475, „ 355.
19. „ 1475 „ 1481, „ 277.
20. „ 1481 „ 1484, „ 279.
21. „ 1484 „ 1489, „ 373.
22. „ 1490 „ 1494, „ 329.
23. „ 1495 „ 1499, „ 274.
24. „ 1500 „ 1502, „ 269.
25. „ 1503 „ 1506, „ 282.
26. „ 1506 „ 1510, „ 277.
27. „ 1509 „ 1515, „ 272.
28. „ 1515 „ 1518, „ 272.
29. „ 1518 „ 1522, „ 272.
30. „ 1522 „ 1528, „ 290.
31. „ 1528 „ 1530, „ 310.
32. „ 1530 „ 1534, „ 282.
33. „ 1558 „ 1581, „ 155.

3. Tutores Notarie.

(Vol. 15.)

1. Annorum 1534 ad 1547, fol. 179.
2. „ 1552 „ 1572, „ 256.
3. „ 1573 „ 1583, „ 168.
4. „ 1584 „ 1598, „ 241.
5. „ 1599 „ 1618, „ 215.
6. „ 1619 „ 1650, „ 231.
7. „ 1650 „ 1671, „ 165.
8. „ 1671 „ 1709, „ 279.
9. Annorum 1709 ad 1740, fol. 276.
10. „ 1741 „ 1762, „ 267.
11. „ 1762 „ 1773, „ 226 Index.
12. „ 1773 „ 1785, „ 249.
13. „ 1785 „ 1794, „ 238.
14. „ 1794 „ 1801, „ 234.
15. „ 1801 „ 1809, „ 242.

XI. Lamenti politici.

(Vol. 7.)

1. De Maleficiis et dampnis tempore Barth. Gradonigi 1312—1313, fol. 47.
2. Liber maleficiorum incepto a. d. MCCCCXVII. Die XXVI Junii. Usque 1419, fol. 341.
3. Lamenti politici dell' anno 1441, fol. 283.
4. „ dinnanzi il Minor Consiglio 1537—1544, fol. 431.
5. „ politici 1547—1551, fol. 282.
6. Processus secreti Minoris Consilii 1547—1563, fol. 142.
7. Lamenti criminali in affari marittimi e degli Uscocchi 1570, fol. 90.

XII. Cathasthicum.

(Vol. 11.)

1. Liber de introitibus staçionum et terrenorum communis 1286, membr., fol. 19.
2. Deseni e sentençie de Stagno. Ponique, Cernagora, Janina, Dubrave, Tersteniça 1393 (fragm. membr.).
3. Case del Comune de Ragusi e terreni e affitti 1481, fol. 162.
4. Libro rosso — nunc „*Matica*“ sed non recte dictus (partem ultimam scripsit Nicolaus filius Antonii Cancellarii). fol. 463.
5. Verifica delle terre della Comune poste nello stato 1525, fol. 17.
6. Verificazioni e divisioni delle terre dello stato 1440 (accopiavit Joh. Laur. Reginus de Feltre).
7. Liber de custodiis per decenas in Punta fiendis 1562, fol. 37.
8. Sentenze e dissegni — (*recte:* Determinationes, sententie et desegni de Stagno et de la Ponta.) Ann. 1396, fol. 271.
9. Sententiae et vendiciones Terrarum comunis Stagni et Puncte XI Augusti 1505, Ind. VIII Estesi dalli officiales et iudices super occupationibus quos rendam iurium et terrenorum comunis, oppressorum per speciales et diversas personas in Stagno et Puncta. Annorum 1505—1562, fol. 139.
10. Case del Comun de Ragusa, terreni e fitti 1417, fol. 87/8.
11. „ „ „ „ „ „ (duplo) 1417, „ 85.

(*Vide etiam* II. 23.)

XIII. Giustizieria.

(Vol. 15.)

1. Ad consilium rogatorum. Cause, 1467—1481, fol. 197.
2. Processum matrimoniale Marusse relicte olim Antonii Bratossaglich 1480, fol. 103.
3. Libro delle sentenze de' Giudici civili dell' anno 1488, membr. (fragm. Indicis.), fol. 244.
4. Lamenti dinnanzi ai giudici del Criminale 1493—1495, fol. 127.
5. Pene e diverse scritture 1499—1506, fol. 147.
6. Libro delli Iustizieri dal 19 giugno 1506— 23 Apr. 1509, fol. 195.
7. Lamenta Notarie 1519—1524, fol. 199.
8. Lamenti delli Signori Giustizieri 1667—1670, fol. 50.
9. „ di Giusticieria 1670—1671, fol. 45.
10. Sententie de Giustizieri 1509—1512, fol. 299.
11. „ „ „ 1514—1517, „ 173.
12. „ „ „ 1520—1522, „ 180.
13. „ „ „ 1522—1525, „ 297.
14. „ Iusticiariorum 1531, „ 112.
15. „ „ 1531—1532, „ 153.

XIV. Chiese e Monasteri.

(Vol. 32.)

1. Reliquiae s. s. corporum repertae in Ecclesia Cathedrali S. Mariae Maioris d. d. 1335, fol. 7.
2. Diversa pro collegio Societatis Jesu erigendo 1659, fol. 60, vol. 2.
3. „ PP. ord. S. Benedicti (S. Andrea, Lagosta, Gravosa, Ragusa, S. Giacomo, Breno, Bergatto, Gionchetto, Place, Mezzo) — *(fragmentariae n. n.).*
4. Alla Sacra Congregazione dei Vescovi. Memoriale-Terremoto 1667.
5. Il Cardinal del Carpo. Indulgenza 1555 *(copia).*
6. Indulto 1616 *(de affictibus).*
7. Indulgenza 18 Settembre 1749. Ai vescovi.

8. Indulto Dalmazia. Sui digiuni 2 Ottobre 1833.
9. Indulgenza 5 Aprile 1786.
10. Licenza per la monacazione 1504—1811, fol. 30; 1557—1755, fol. 28.
11. Vacchetta Monastero Rv. Monache di Santa Chiara 1695—1789, fol. 212.
12. „ generale di S. Giacomo *(Exactiones)* 1795—1803, fol. 179.
13. Capitoli incorporazione Monastero S. Maria de Lacroma con la Congregazione di S. Giustina di Padova (Copia saec. XVII), 1466, fol. 5.
14. Indices livellorum Monasteri La Cromae 1631—1633, fol. 12.
15. Liber Curiae Archiepiscopalis Ragusinae 1471, fol. 142; 1472, fol. 20 *(fragm.)*.
16. „ „ „ inceptum per Ieronimum Antonini cancell. Curiae 1477.
17. Acta Archiepiscopalis per D. Hieronymum Faventinum die 21 Madii 1493, fol. 37/12.
18. Processus Tribunalis Consistorii Sacrae S. Conscientiae, et in Curia causarum delegatarum 1586, fol. 85.
19. Miscellanea Ecclesiastica 1746—1761, fol. 39/5.
20. Scripturae 1483 ad Nutum Rmi. Domini Vicarii, fol. 11.
21. Super facto beneficii S. Redentoris de Paludo. Sententia.
22. Epidaurensis iuspatronatus. Votum pro veritate (Testamentum Mathei Androvich), fol. 14.
23. Visitaciones *(fragm. sine datum)*, fol. 9.
24. Diversa Curiae Archiepiscopalis 1482, *fragm.*, fol. 19.
25. Alla congregazione dei Vescovi, sulle Monache di Santa Chiara. A. 1667, fol. 3.
26. Versio latina eiusdem, nec non partes captae Caroli de Ferariis Adv. et Nicolai de Augustinis.
27. Robbe trovate a Stagno piccolo in casa di Mr. Vescovo 17 Settembre 1652, fol. 1.
28. Res et bona reperta in Monasterio Melitensi 9 Aug. 1458.
29. (Copia saec. XIX.) Bulla Zachariae Papae, fol. 1.
30. Diversa super immunitate 1724, 1726, 1730, 1736, fol. 4.
31. Fideicommissi reintregrationis causa ad Curiam romanam *(s. d.)*, fol. 8.
32. Benedetto XIII alla rp. di Venozia 1724, fol. 3.

XV. Appellationes.

(Vol. 11.)

1. Liber preceptorum causarum appellat. diffinendarum in consilio rogatorum 1448—1467, fol. 108.
2. Appellazioni di cause al Minor Consiglio 1547—1720, fol. 222.
3. „ „ „ civili 1557—1573, fol. 137.
4. Appellationes Rogatorum 1553—1586, fol. 270.
5. Parti del Collegio 1573—1599, fol. 179.
6. Appellationes Collegii et Rogatorum 1580—1598, fol. 284.
7. „ „ „ „ 1599—1618, „ 236.
8. „ „ „ „ 1018—1642, „ 246.
9. Libro dello terminazioni delli arbitri nel fallimento Rogoglianni 1623, fol. 5.
10. Appellationes Rogatorum et Collegii. 1642—1734, fol. 296.
11. Estrationi delle Appellazioni ossia supplimento 1685—1734, fol. 114.

XVI. Criminalia.

(Vol. 27.)

1. Indice (alfabetico) condemnationi scritte in quaderno ab a. 1427, fol. 42.
2. Libro delle condempnationi vecchie ab a. 1481 ad 1521, membr., fol. 321.
3. Registro pegni dovuti per appellazioni di sentenze a. 1496, fol. 210 *(fol. 1—19 desunt)*.
4. „ „ *ut supra* ab a. 1556 ad a. 1581, fol. 179.
5. „ sentenze criminali 1708—1752, fol. 245.

6. Sentenze de li condannati a morte, e di membro 1551—1667 *(Everso: idem)*, fol. 58/143.
7. „ de criminale in civile 1574—1811, fol. 363.
8. Alfabeto del libro delle sentenze del criminale 1655, in. fol. 66.
9. Libro de li stridati, banditi e tormenti, e sententiati a morte de 1520—1539—1657, fol. 81/79.
10. Penale de 1556—1560, fol. 109/31.
11. Terminationi del criminale; oretenus 1778 in 1811, fol. 261.
12. Terminazioni Tribunale di Prima istanza del 1814, fol. 119.
13. Alfabeto sentenze criminale del 1793.
14. „ „ „ „ 1627.
15. „ „ „ „ 175 (?).
16. „ „ „ „ *sine dato.*
17. Registro Terminazioni appartenenti ai giudici del governo Provvisorio 1808—1809, fol. 125/13.
18. Pene de Criminale 1560—1566, fol. 170/33. Criminale, diversa de 1560.
19. Sentenze del Criminale 1586—1591, fol. 158/33.
20. Libro delli stridati 1657—1719 *(Alphabet)*, /3. Esempi diversi.
21. Sentenze promulgate dalli signori giudici del Criminale 1679—1720, fol. 287.
22. Libri sentenze Criminali 1627—1655, fol. 277.
23. Libro Criminale (fol. 1—30 *desunt)* de 1562—1602, a fol. 31 *usq.* ad fol. 279.
24. „ delle sentenze criminali de 1655—1701, fol. 300.
25. „ *ut supra* 1751 in 1775, fol. 273.
26. „ „ „ 1775 „ 1792, „ 244.
27. „ „ „ 1793, „ 1812, „ 129.

XVII. Vigne.

(Vol. 56.)

1. Contrabbandi del vino 1512—1520, fol. 239.
2. Libro de le vigne tagliate in Terrenove, piantade contra li ordeni 1514, fol. 38.
3. Liber offitialium Contrabanni Vini 1533—1539, fol. 128.
4. Vigne tagliati in Terrenove 1546, fol. 53.
5. Libro Offitiali de Contrabando del Vino 1550—1553, fol. 273.
6. Contrabando de Vini 1554—1562, fol. 257.
7. Libro de li condemnati per li officiali de tagliar le vite de 1553—1554, fol. 91.
8. Executione de li officiali de desradicar le vigne in Slano 1553, fol. 44.
9. Gabella de' Vini, fol. 57.
10. Libro de li offitiali di Canali del1554, fol. 26.
11. Introito de'vini nuovi dello stato 1554, f. 102.
12. Officiali per tagliar le vigne piantate in Canale 1568, fol. 46.
13. Contrabandi de' Vini 1573—1574, fol. 92.
14. Officiali di tagliar la vigna 1577, fol. 44.
15. „ „ „ „ „ in Primorie 1577, fol. 21.
16. „ „ „ „ „ in Terrenove 1583, fol. 57.
17. „ „ „ „ „ 1579 in f. 172.
18. Vino novo 1580, fol. 45.
19. De tagliar le vite da Slano a Imotiza 1583, 1606, 1612, 1626, 1642, fol. 105.
20. Vino novo 1599—1731, fol. 159.
21. Registro introito vini nuovi dello stato 1603, fol. 64.
22. Registro introito vini nuovi dello stato 1612, fol. 46.
23. Libro della gabella dei vini 1613, fol. 11.
24. „ delli vini 1614, fol. 45.
25. Officiali dazio della città del 1633, fol. 13.
26. „ „ „ „ „ 1639, „ 21.
27. Descrizione delli Vini di Ponta, 1641, fol. 14.
28. Libro de li Signori offitiali di tagliar le viti di Slano e Petrovoselo 1642, fol. 45.
29. Acconcio delli vini 1647, fol. 14.
30. „ „ „ 1651, „ 11.
31. Nota delle botte mesurate 1646, fol. 20.
32. Vini novi 1626, fol. 49.
33. Malvasie (Indice Alfab.), s. d., fol. 60.
34. Vini novi 1638, fol. 32.
35. Gai del Comone nel territ. di Slano 1657, f. 46.
36. Vini novi 1662, fol. 12.
37. „ „ 1662, „ 12.
38. Indice Dazî del Vino 1480, fol. 33.

39. Stragni 1498, fol. 68.
40. Vini di Vendemmie 1501, fol. 107.
41. „ „ „ 1520, „ 146.
42. „ „ „ 1529, „ 103.
43. „ „ „ 1583, „ 53.
44. „ „ „ 1647—1755, fol. 68.
45. „ „ „ 1644, fol. 129.
46. Spoglio Dazio Vino della città 1691, fol. 4.
47. Contralettere 1732—1764, fol. 135.
48. Indice Dazii Vini 1733—1735, fol. 136.
49. Riassunto statistico Vini — ?, fol. 39.
50. Poloviçe Vini 1743—1744, fol. 7.
51. Copia lettere Stagno 1762—1786, fol. 189.
52. Gabella Vini 1763—1764, fol. 58.
53. „ „ — ? „ 13.
54. „ „ — „ 9.
55. Copia lettere Stagno e Ponta 1787—1788, fol. 13.
56. Contralettere 1787, fol. 77.

(*Vide* V. 83.)

XVIII. Officiales Rationum.

(Vol. 23.)

1. Istruzioni per l'uffizio delle Razioni, fol. 53.
2. Sentenze de l'offizio delli 5 delle razioni 1419—1502, 1419 6/2—1502 14/11, fol. 201.
3. Casnacine della Contrada di Canali 29 Ag. 1588, fol. 121.
4. Ricordi dello Offitio delle razioni 1585—1633, fol. 82.
5. Pontadure e Paghe morte de Soldati 1585, fol. 22.
6. Pontadure e Paghe morte de Soldati 1604, fol. 35.
7. Registro dell'Uffizio delle Razioni 1618—1622, fol. 116.
8. Ricordanze 1637—1725, fol. 76.
9. Per le Monache 1644, fol. 142.
10. Licenze ai Conti di fuori 1703—1727, fol. 79.
11. Riscossioni dell'Officio 1711—1724, fol. 139.
12. „ „ 1728—1740, „ 192.
13. Partite accettate 1734—1796, fol. 594.
14. „ ributtate 1738—1797, „ 432.
15. Memorie di quello ogni anno si deve fare 1753, fol. 104.
16. Libretto delli Officiali 1765, fol. 7.
17. Partite ributtate 1796—1807, fol. 61.
18. „ accettate 1796—1807, „ 135.
19. Contrabbandi delle razioni 1722—1796, fol. 195.
20. Vacchetta Officiali 1556—1559, fol. 130.
21. Spese dello ufficio 1796—1807, „ 31.
22. Lasciti da Testamenti 1444—1484, fol. 88.
23. Specchio delli Testamenti 1520, fol. 19.

XIX. Privata.

(Vol. 58.)

1. Dare ed Avere Polo de Pozza 1446, fol. 64.
2. „ „ „ Jacobo de Gondola 1457, fol. 37.
3. Memorie Maroie Milutinovich 1473—1474, fol. 70.
4. Dare ed Avere Marcovich 1475—1479.
5. Beni Radulovich 1524—1562, fol. 16.
6. Strazza (incerto) 1528, fol. 12.
7. Indice d. A. (n. n.) 1541, Alf.
8. Libro di Negozio N. N. 1558, fol. 87.
9. „ „ „ Francesco Sorgo 1563.
10. Amminist. Nicolo e Maruscia di Gozze 1569—1599.
11. Indice n. n. 1582—1677.
12. Memorie di spese n. n. 1591.
13. Dare ed Avere Michele Dobrotich 1594, fol. 46.
14. „ „ „ Savino de Sorgo 1595, fol. 70.
15. Strazza Zanobi Ciuli 1599—1601.
16. „ n. n. 1611—1615.
17. Atti Martolossi 1628—1629, fol. 11.

18. Indice Dare ed Avere Amadis de Gaula 1669. Alf.
19. Epitropia Luca Michele de Giamagna 1676—1692, fol. 70.
20. D. & A. n. n. 1661—1664.
21. Inventario Asse Biagio Cr. Milli 1753, fol. 7.
22. D. & A. Antonio Cingria 1756—1781, fol. 13.
23. Pitropia Campos, fol. 70.
24. Casa e servità di un Console raguseo 1782.
25. Giornaletto n. n. 1784—1785, fol. 41.
26. Lite Tudisi 1785, fol. 63.
27. Pitropia n. n. 1422—1450.
28. Libro di negozio Nicolo Luca Caboga 1426, fol. 142.
29. „ „ „ Andr. Luca di Sorgo 1526, fol. 86.
30. Pitropia di Volço 1576, fol. 117.
31. Libro Maestro di Stefano di Polo Radognich 1585, fol. 49.
32. „ di Negozio di Vincenzo Stefani d'Ancona 1585—1688, fol. 189.
33. Epitropia Biagio Luchei 1596, fol. 23.
34. Descrizione Assicurazioni grani nove di Marin di Francesco 1596, fol. 43.
35. Libro di negozio n. n. 1598, fol. 204.
36. Epitropia q^{m} Michele Francesco barbiere 1665, fol. 89.
37. Giornale del libro della Compagnia di Nicolo e Lucha de Chaboga et comença nell' anno 1437—1438 (coroso), fol. 8.
38. Libro Giornale di Stefano di Polo Radognichi dello libro segnato L. cioè le partite di questo giornale si regnagliano a libro maestro, segnato come se detto, 1585, fol. 19.
39. Libro giornale (Frammento 1570—1572) di ignoto, fol. 6.
40. Quadernuccio dell' Epitropia del q^{m} Biagio Luchei 1596, fol. 29.
41. Indice alfab. estratto dal libro Rosso di Raffaelle Naldini segn. A. 1578, fol. 18.
42. Quaderno A. dell'amministrazione di Nicolo Miossa stabilito in Venezia, dell'anno 1571, fol. 222.
43. Libro A. dell' Amministrazione di Benedetto Marino di Resti, dimorante in Sofia, dell' anno 1590—1605, fol. 204. Indice allegato.
44. Quaderno di debitori e creditori C. di Martolo de Georgi in Venezia 1580—1583, fol. 115.
45. Libro di negozio N. N. frammento. Mancano fol. 1, 2/1, 43, 79 e seg. ann. fol. 78.
46. Controversie Ohmuchievich.
    1. Libello di Pietro Ohmuchievich contra Petričevich, fol. 2.
    2. Ragusina Fideicommissi.
    3. Appunti caso si ottenesserole spedizioni da Roma, fol. 4.
    4. Hisce tamen, fol. 3.
    5. Extratto Mobile 1658, fol. 130, fol. 1.
    6. Extratti ex L^{o} Venditionum 1661—1695, fol. 57.
    7. Procura Catterina Parisan al March. Carlo Pierizzi 1693, fol. 2.
    8. 18 atti da parte Cifuentes, fol. 18.
    9. Consulta del Colleggio di Lecce in causa Ohmuchievich 1712, fol. 17.
    10. Processus fratrum Ohmuchievich contra Fratres Ord. Seraphici Conventus Posgeghe, fol. 3.
    11. Libellum contra Societatem Jesu 1714, fol. 1.
    12. Revisione differenze fra Ohmuchievich-Cifuente 1721, fol. 10.
    13. Copia della risposta dei Senatori 1721, fol. 2.
    14. Intenzione da parte dei fratelli Ohmuchievich 1722, fol. 6.
    15. Vendite G. Darsa a Mokosciza. Estratti 1722, fol. 27.
    16. Extractum Diversorium 1675 a 1722, fol. 2.
    17. „ ex Statuto VIII, 47, fol. 2.
    18. Processo liti in Ragusa D. Ohmuchievich-Cifuentes 1722, fol. 32.
    19. Specificazione legati e debiti di D^{na} Paula 1722, fol. 1.

20. Specificazione debiti di Masibradi 1722, fol. 1.
21. Extract. Rogatorum, 18 Febr. 1483—1722, fol. 1.
22. „ Div. de Foris 1722, fol. 1.
23. Editto Giudiziario 1678, fol. 1.
24. Debito Paula Masibradi Ex Div. de F. — 1722, fol. 1.
25. Extract Sententie Cancellarie 1634, fol. 82, fol. 6.
26. Informaz. delle possessioni in Mokosiza 1722, fol. 2.
27. Extract. Venditionum Canc. 1650, fol. 2.
28. „ Diversor. Cancell. 1628, fol. 1.
29. „ „ Sentent. 1648, fol. 1.
30. „ Rogatorum 1672, 17 Juii, 1722, fol. 2.
31. Attestazione Regitano, 1725, fol. 1.
32. Formula jurandi 1—, fol. 5.
33. Decretum liberatorium imperiale 1722, fol. 1.
34. Probationes contra Comitem Cifontani 1723, fol. 9.
35. Decretum Cesareum. Copia 1724, fol. 1.
36. Protesto contra D. G. Chiros procur. del Cifuentes 1722, fol. 7.
37. Extract. e libro Sententiarum 1653, fol. 4.
38. Extract. Statutorum VIII, 1722, 95, fol. 1.
39. Copie de lettere, 1722, fol. 4.
40. Extract. Diversor. Cancellarie 1708, fol. 1.
41. Esame con Cifuentes 1723, fol. 2.
42. Certificato Regitano 1724, fol. 1.
43. Extract. Sententiarum supra possessionem Omble, fol. 8.
44. Duplica cum allegatis. 1728, fol. 51.
45. „ (sine „), 1724, fol. 19.
46. Appellatio ad Cesarem 1724, fol. 17.
47. Replica ad Imperatorem 1724, fol. 47.
48. Stato dell' eredità di Paolo Giganti, fol. 7.
49. Estratti diversi Sentenze 1725, fol. 17.
50. Sinopsis 1726, fol. 1.
51. Schema familiae Masibradi, fol. 1.
52. Sinopsis, fol. 2.
53. Acta Ragusii 1726, fol. 44.
54. Inventarium Scripturarum 1726, fol. 10.
55. Acta Ragusii 1726, fol. 31.
56. „ „ 1726, „ 36.
57. „ „ 1726, „ 69.
58. Fragm. questionarii, fol. 6.

XX. Privilegi.

(Vol. 6.)

1. Privilegi in slavico. Vol. membr. contenente le copie di privileg. e rescritti de principi balcanici, e dei Sultani (1226—1495). Mal conservato, fol. 121.
   (Edid. Miklosich — „Monumenta Serbica".)
2. Traduzioni di capitolazione e firmani (1784). 1459—1756, fol. 1115.
3. Traduzioni di Capitulationi e firmani di Sultan Mustafa III, Abdulhamid—Selim III (1785), fol. 254.
4. Materie coll' indice 1785, fol. 271.
5. Registro di Comandamenti imperiali, Hatiscerifi e Capitulazioni, 1784, fol. 418.

6. Diverse traduzioni e memorie:
   1. Traduz. del comandamento della Sublime Porta ai giudici ecc. del litorale di Europa Asia ed Arcipelago 1224. — Trad. del passaporto imp. ott. a Reis Manoli Pandel, teniotto 1224. — Ricevuta dell' esattore di Galata. — Trad. del comandamento della Sublime Porta per Reiis Manoli Pandeli, fol. 12.
   2. Diploma imperiale ad Sangiacum Hercegovine et ad iudices civitatis Mostar. — Lati ed Ital.
   3. Comand. di Abdul-Hamid al Passa di Bosna, fol. 2.
   4. Firmano 1708. Luca architetto, fol. 1.
7. Copia privilegiorum regnum Hungariae — libertatem ragusinis mercandi concedditur 1387, 1439, 1454, 1455, 1465, 1470, 1474, 1477, 1488, 1492. — Additur regestum privilegiorum ab a. 1438 — usq. ad a. 1562.
8. Copia ut s. privilegiorum a regibus ungaricis Ragusinis concessis ab a. 1358, usq. ad a. 1465.
9. Repertorio de Privilegi concessi a la repubbl. in Napoli, Sicilia etc. ab a. 1429, usq. ad a. 1600.
10. Copia ut supra Stephani Thomae Servie regis Bosnae etc. 1458, Dec. 18.
11. „ „ „ de Privilegi per li regni di S. M. Cattolica e specialmente in Messina — ab a. 1535 — ad a. 1580. — Additur: Conferma de li privilegi di Filippo re etc. 1623, Febbr. 1.
12. Copia ut supra de la scriptura de li privilegi, de 1628.
13. „ e traduzione Firmano Murad III tributo di Ragusa 1577.
14. Lettere di Principi e primi ministri in affari di Barberia 1750—1753.
15. Copia — Ahmed Pascia, Buiurulti a favore di Ragusa 24 Giugno 1728.
16. Copia u. s. Tvartko Ban di Bosna ammette i mercanti Ragusei alla sua protezione 1356.
17. „ „ Ferdinando re d' Ungheria. — Privilegio 1471, 27 Julii.
18. „ „ Privilegi Carlo re delle due Sicilie. 1671.
19. „ „ „ re di Aragona. Estratta 22 Ag. 1748.
20. „ „ „ consulatus subditorum regis catholici. 1510.
21. „ „ „ Ferdinandi regis. 1472, 18 Aprilis.
22. „ „ „ e traducione Firmani (Mehmed II, 1473; Suleiman I, 1560; Mehmed IV, 1594; Mustafa I, 1591: Mustafa gr. vezir 1754 = fol. 7).
23. Copia u. s. Privilegii re di Aragona — regesto ed Executoriali 1455—1494.
24. „ „ „ Ferdinando — e Carlo V, 1459, 1535.
25. „ „ Comandamento ad Achmet pascià e Mustafa Tefterd. di Bosna (s. d.).
26. Traduzione u. s. di privilegi turchi 1716, 1747, 1795, 1730, 1775, 1628, 1798.
27. Nota di Privilegii exsistenti in Tesoreria nel armaro grande. (Privileg. Pontificia.)

XXI. Manuali pratici del Cancelliere.

1. Leggi e Istruzioni.

(Vol. 29.)

1. Indice Magistrature ed officiali (nunc Specchio del Maggior Consiglio dictum) 1440—1499. vol. 2.
   (Cum ... sepissime vidissem occurrere, quod multum laboreretur in querendo qui poterant eligi ad regimina et officia, et qui non poterant ..... ego Johannes de Arimino civis patavinus immeritus, Ragusii cancellarius ..... coadunavi et descripsi in presenti libro ut plurimum omnia officia et regimina ab intra et extra, que fiunt in maiori consilio, ut puta comitatus, capitaneatus, castellanatus et diversa officia civitatis et procurationes monasteriorum. Addidi etiam, etsi non esset multum necesse, ambassiatas et armatas galearum, ponens primo per alphabetum tabullam quandam, aperientem summatim totius libri continentiam ... Et ut sine nomine minime transeat ipse liber, quam merito possit appellari „semicronica dignitatum nobilium Raquseorum", tamen non vocabitur nisi „*Speculum officialium*", ab usu speculi, inceptum de 1440.

N. B. *Premittitur*:

a) Prohemium.

b) Queste sono le casade de li Çentilomi de la magnifica Citade de Ragusi, qui descrite per alphabeto de *ba, be, bi, bo, bu* secondo apar per ordene.

c) Index alphabet.

d) Speculum officialium.

e) *In fine:* Consegieri de gran conseio.

2. Indice Magistrature ed officiali (nunc Specchio del Maggior Consiglio dictum) 1500—1599.
3. „ „ „ „ „ „ „ „ „ „ 1606—1699.
4. „ „ „ „ „ „ „ „ „ „ 1700—1799.
5. „ „ „ „ „ „ „ „ „ „ 1800—1808. vol. 2.
6. Specchietto della Nobiltà 1786—1808, fol. 3.
7. Titolario per la Corrispondenza coi principi.
8. Ceremoniale, vol. 2.
9. Statutum Ragusinum (Cod. Fr. Gondola) 1777.
10. Compendio dei Libri degli Statuti e di quelli del Maggior Consiglio.
11. Liber Viridis.
12. „ Croceus.
13. Ordinamenti di Stagno.
14. Index Reformationum alf. ord. dispositus.
15. Indice delli Statuti e leggi concernenti all'eletioni, creazioni e vacanze delli Magistrati et offitii. — Duplicate tantum litt. A. C.
16. Istruzioni per i magistrati per procedere a norma degli statuti e delle antiche consuetudini
17. Praxis Judiciaria juxta stilum curiae Ragusine Nicolai Jo de Bona — Mss.
18. Indice alf. delle sentenze.
19. Capitulare et quaedam notabiles materiae extractae ex libris octo Statutorum, Reformationum, libro Viridi, Croceo, Legum et ordinum Ragusinae civitatis.
20. Elezioni di Capitani di notte.
21. Libro della Scorovaita 1644.
22. „ „ „ 1673.
23. Esattissimo Indice di tutte le divisioni occorse tra tutti gli ordini di persone dall'anno 1600 in 700. nelli Div. di Cancell. e Div. de Foris, raccolto e compendiato da Antonio Damiano Ohmuchievich Cancell. nel 1693, fol. 11, 24, 4.
24. Indice di tutte le doti e patti matrimoniali e contratti dotali in Div. di Notaria, raccolti da Ant. Dam. Ohmuchievich Cancell. nel 1693, fol. 3/20.
25. Indice locali ecclesiastiche e secolari ecc. dello stesso, fol. 36.
26. Index sive regestum Partium Consilii Rogatorum Rpbl. Ragusanae ab a. 1400 usq. ad a. 1700. fol. 239.
27. Diverse Commissioni Ecc. Consiglio de' Pregati ab a. 1777 ad 1787, fol. 20.
28. Providimenti del Senato super navibus et sale, fol. 27.
29. Parti dell' Ecc. Consiglio di Pregati per la cassa dal 1784 in 1785, fol. 26.

2. Memoriae.

Cronache. — Diarii. — Manuscripta diversa. — Curiosa.

(Vol. 22.)

1. Memorie scarse di Ragusa cavate dall' istoria di don Mauro Orbini, ms. 32. p. 283.
2. Bibliographia racusina Baldovini Bizarro (desumpta ab opere Vallentinelliano = De lacu labeatide), fasc. 2.
3. Matricula Congregationis presbiterorum S. Petri in Cathedra, fol. 1—45.

Estratti pensieri filosofici ecc., fol. 46—55.
Del Blasone. Degli ordini cavallereschi, fol. 56.
Squarci del Metastasio, fol. 57—64.
Massime e sentenze. fol. 65.
Libri statutorum reip. Ragusine, fol. 66—69.
Ex libro Indicis sententiarum, fol. 70—83.
Brevi compendi della S. Scrittura. fol. 88—89.
Proverbi illirici, fol. 90.
I Papi per nazionalità, fol. 91.

4. Giorgi Ignazio. Ab. di Meleda, ad istanza dell' Arcid. Capor — „L' onore della venuta di S. Paolo Ap. restituito a Melita illiricana.
5. Ludovici Heliani — de bello adversus Venetianos. *(Lat.* et *ital.)*, fol. 43.
6. Fragmentum Chronacae Ragusinae (Cabogae?).
7. Sulla vita e sugli scritti di Gian Francesco Gondola del P. F. M. Appendini, fol. 29.
8. Brevi notizie sulla fondazione di Ragusa estratte da un antico anonimo *(Usque* a. 1771), fol. 57.
9. A di 11 Luglio 1800. Brevi notizie della fondazione e lungamento della città di Ragusa, raccolte dell' anticho anonimo manuscritto. De 1790, fol. 56.
10. Ignazio Giorgi. Apocrise alle opposizioni di certi favoreggiatori di Malta, all' Arciv. Giusto Fontanini, fol. 15.
11. Iscrizioni (ragusee) diverse, fol. 11.
12. Delle donne pubbliche. *(Fragm. di una* Disertazione medica) del Dr. Stulli, fol. 20.
13. Tudisi Tom. Parere sul ristauro del palazzo dei rettori, fol. 10.
14. Saggio alfabetico di Bibliografia ragusea del Dr. G. A. Casnacich.
15. In morte di alcuni Ragusei. Inscrizioni, fol. 6.
16. Sulla repubbl. di Ragusa. Discorso di L. di L. Stulli, fol. 12.
17. Vita ed opere di Gioacchino Stulli, fol. 1.
18. Origine della città di Ragusa, estratta da certe scritture antichissime, con agginuta di alcune cose più memorabili costumate in Ragusa. — I. Giorgi Ab. Melitense, 1507. p. 255.
19. Copia di una lettera del P. G. R. Boscovich al Card. Valenti de' 28 Maggio 1756, fol. 12.
20. Miscellanea di Marco Marinovich. (Tomo VIII, p. 366.)
    Arrivo a Ragusa del Gov. Gen. de Lilienberg.
    Esercizio letterario del gimnasio di Ragusa del 1833.
    Sermone del Missirini.
    Poesie del Tomasini.
    In morte del P. U. Appendini.
    Per il Natalizio dell' Imperatore.
    In lode del celebre giovane Pugliesi.
    Sur la mort d' un enfant.
    Negrologia di Caterina Treu-Nani.
    Dell' amicizia.
    Natalizio di Francesco I festeggiato a Ragusa, Zara, Spalato, Milano, Venezia, Trieste.
    De Caesaris (Ferdinandi II) Clementia.
    Berta filava.
    In morte di M. Miglcovich.
    Natalizio di Ferdinando I a Ragusa, Zara, Spalato, Milano.
    A Nina Somaglia.
    Sa Usviscegnje Knesa od Lilienberg.
    Natalizio Ferdinando I a Milano.
21. Relazione della Corte e monarchia di Spagna, 1671, dell' ill. ed Ecc. Sign. Girolamo de Bonda al P. Vladislao Luca di Gozze.
22. Statuto fondazionale del Monte di pietà di Ragusa del 1835.

23. Appendini Urbano. — Poesie (ms. orig.)
24. Dell' origine della città di Ragusa. ms.
25. Catalogo libreria Raf. Androvich.
26. Ferrich G. — Tassoni Ragusine cessionis navis 1805.
27. Socolovich. — Copia lettere ad arcivescovi ragusei — *(dell' epoca francese).*
28. Zlatarich M. Osman. Canto XIII. — ms.
29. „ della vita di Plinio, di G. d' Orvey.
30. Tusbe Marunkove.
31. Ferrich. — Epigrammata (autogr.).
32. Trattato. Origine di Ragusa. — saec. XVI. — ms.
32. Boscovich Bartol. Poesie ital. e latine.
34. — preghiere e componimenti poetici diversi.
35. *Fragmenta.* Dizionario geogr. storico universale. ms.
36. „ Storia della letteratura italiana. ms.
37. Kopitari Appendinio, et Dobrovsky Kopitario epistole.
39. Discours par l'abbé Melch. Cessarotti, envoyé a l'academie des Archades de Roma, trad. par M. A. Chersa ms., 8° p. 35.
40. Lettera del P. Andriasci M. o. a Diodoro Bosdari in Ancona dd. 16 Aprile 1667, fol. gr., 4 pag.
41. Hyer. Avaictius ver. nobilissimo viro ac Poetae ill. Aelio Lamp. Cervino Ragusaeo S. P. (cop. del sec. XVIII. — Additamenta et notae de Partenio, Francovitz, Georgio Ragusano, Cervario, Dolcio etc., fol., pag. 4.
42. Jacobi Flavii Eborensis Seu Didaci Pyrri de Ragusinae urbis laudibus carmen. Cop, Chersae foi., pag. 24.
43. Cuiusdam testamenti slavici copia — dd. Curzolae 1435, Memorie Sorga de a. 1825, Arrivo dell' imperatore a Milano vel 1838.
44. Stephani Gradii de cladibus patriae suae (nec non alia carmina eiusdem), 16°. pag. 40.
45. Ludov. Cervarius Tubero: Cenni biografici Recensione delle opere, fol. pg. 8. (additamenta Holstein, Gradi, Lucio.
46. Ant. Chersa carmi al Rosaver ed allo Scacoz, con note Mezzofanti e Trivulzio fol. pg. 2.
47. Fragmentum ms. Seraph. Cervae, ex Bullario Dominicano, Series regum Serblorum 4° pag. 20.
48. Adnotationes ad librum Fraternitatis S. Lazari, fol. p. 1.
49. (Copia) Resiripto senatorio a Catherina delle Russie, sec. XVIII. 4° pg. 1.
50. Monitum Auctoris ad Monumenta Historica Seb. Dolci. — Notae. 4° pg. 1.
51. Memorie Johannis Gazuli O. P. fol. pg. 2.
52. (Stampa) Specchio del Consiglio pro 1779.
53. Carmina Bern. Zamagnae — Napoleonis I allocutio in Campis Sarmatiae — Ad. L. Stulli. fol. pag. 2.
54. Aelius Lampr. Cervarius P. L. Sigismundo Giorgio 4° p. pag. 12.
55. Bibliotheca ragusina Serafino Cervae O. P. conscripta 4° gr. pag. 12.
56. Marci Faustini Gagliuffi Ragusini Carmina. Libellus III, fol., pag. 7.
56. Sorgo, Ode al Vescovo Giuriceo-Gagliuffi Epigramma, fol. pag. 3.
58. Bernardi Zamagne Epigramata, ad Dom. Garagninum, de Napoleonis in bellis infelicitate. De Britannis in Hispania. Cur Galli semper vincant, fol. pag. 4.
59. Marci Faust. Gagliuffi, Carmina fol. pg. 11.
60. M. N. Sorgo. In funere P. de Sorgo, fol., pag. 2.
61. Extractum ex monumentis congregacionis S. Dominici de Ragussio, editis a P. Seraph. Cerva, fol., pag. 25.
62. Enrico Petrovich. Appunti stor. riguardanti i domenicani de Ragusa.
63. Appunti per l' istoria sacra di Ragusa 4° pag. 4.

64. Appunti per l' istoria francescana di Ragusa, fol., pag. 2.
65. F. Gagliuffi. Elegia de Lod. J. Planae et Alexandrillae Lagrangiae, fol., pag. 2.
66. Fr. Ant. Aghich, G. B. Spagnoletti, Cenni biografici, fol., pag. 10.
67. Prospetto e appunti litterati ragusei (1493—1518.)
68. Biografie succinte di alcuni (1700—1800) scrittori ragusei, fol., pag. 2.
69. De Didache Pirro, Appunti, estratte ex fol. pag. 4.
70. Sonetti del Costanzo e del Petrarca trad. dal Gagliuffi, fol., pag. 2.
71. In morte del Gagliuffi, fol., pag. 4.
72. Cerva Seraph. (mss. orig.) Marcellus Tarchaniota, 4° pag. 1.
73. Appunti biogr. crit. su scrittori e letterati che hanno qualche attinenza con la storia e letter. ragusea, fol., pag. 4.
74. Appunti (autogr.) del P. Cerva per la storia della metrop. Ragusina, fol., pag. 4.
75. Breve di PP. Innocenzo VIII. 1490. (Braccio di San Giovanni Batt. a Ragusa, 4, pag. 2.)
76. Appunti al P. S. Cerva, 4° pag. 2.
77. Liepopilli, Innocentio Chiulich et Raph. Radegliae. Carmina, fol., pag. 2.
78. Ex Epistolario senatus rag. ad Capitulum S. Justinae — nec non adnotata diversa (Dolci), fol., pag. 19.
79. Monumenta ragusanorum scriptorum P. Ser. Cervae, fol., pag. 10. (Additur Mentio brevis loci O. M. Ragusini.)
80. Monumenta ex Bibliotheca P. Seraph. Cervae O. P. fol., p. 15. (? pro Coleto.)
81. Marulus, Haelius, Grotius, Benignus 4° pag. 2.
82. Ad Ragusanam Historiam. Extractum. 8° pag.
83. De Hist. ordinis Minor. Ragusii. Memorie 4° pag. 6.
84. P. Fr. Antonius Aghich — Eruditis lectoribus, fol., pag. 1.
85. Aelii Lampr. Cervini Carmina ex Cod. Vaticano, fol., pag. 3.
86. Damiano-Benessa-Cenni biogr., fol., pag. 1.
87. Aelii Lampridii Cervini. — Ex Cod. Mantovano, fol., pag. 1.
88. Notae autobiograph. Mat. Joh. Mattei, 4° pag. 4.
89. Confutazione dell' autore dell' elogio di T. Chersa di Ant. Cesari 4° pag. 4.
90. Notae hist. nonnulle Seraphini Cervae.
91. Opuscula tres. — Excerpta ex Carminibus Aelii L. Cervini — 4° pag. 86.
92. Aghich. In Aelii L. Cervini vitam, fol., pag. 19.
93. Vita di M. Beccadelli vesc. die Ragusa, fol., pag. 14.
94. A perpetua onoranza di Luca Stulli.
95. T. Chersae de Didaci Pirri Commentario, fol., pag. 4.
96. Satira a M. Lazzari vesc. di Ragusa, fol., pag. 2.
97. Varie poesie di Ragusi al Governatore Lilienberg, fol., pag. 6.
98. Per le nozze di Giov. Mar. Gozze, fol., pag. 5.
99. Maestri e rettori del Collegio dei gesuiti di Ragusa, fol., pag. 4.
100. De Mandato Aloysii Spagnoletti Archiep. Ragusani, fol., pag. 1.
101. Aelii Lampridii Cervini Carmina nonnulla 4° pag. 15. (mb. Higgia).
102. Fragmenta ex Seb. Dolci.

XXII. Fratrie.

1. Matricole.

(Vol. 16.)

1. Di S. Maria dell' Isola di Mezzo (membr. del 1416 die 14 mensis Octobris,) fol. scr. 12.
2. Di Sta Anna di Bergatto 2 Decembre 1611, membr. fol. scr. 5.
3. Di S. Luca de' Bottegai di Ragusa 28 Gennaio 1450, membr. fol. 42.
4. Degli Orefici di Ragusa, ms. sec. XVII, fol. 48.

5. Di S. Giorgio alle tre Chiese e di S. Michele di Gravosa, ms. ser. XVI e XVII, fol. 29.
6. Di S. Pietro in Catedra dei Preti di Stagno, ms. s. XVII, fol. 12/15.
7. Della Immacolata concezione dei nobili di Ragusa, ms. s. XVIII, fol. 12.
8. „ „ „ „ „ „ „ ms. s. XIX. fol. 12.
9. Di San Michiele di Mercine superiore in Canali, 10 Giugno 1754, fol. 4.
10. Di San Giovanni di Vatassi, 1 Junii 1755, fol. 3.
10. *b* Di San Giovanni di Vatassi 2 Decembre 1760, fol. 3.
11. Dei Preti di Ragusa San Pietro, 23 Giugno 1766, fol. 2. — (Vide et XX. 2. No. 3.)
12. Dei Pellizari di Ragusa 1697, Lulio 17, fol. 11.
13. Confraternita dei Barrettari, 25 Ottobr. 1487, fol. 3.
14. Specchio della Matricola degli Artisti 1758—1799, Alf.
15. Matricola della confraternita di S. Lazzaro 1536, fol. 96.
16. Statuta et Decreta Congregationis Sacerdotum S. Petri in Cathedra instit. A. D. 1399, di 11 Augusti, fol. 66.
17. Matricola della confraternita de ferrari e calderari 1 Febbr. 1696.

Matricula Confrat. S. M. de Paclina. *(Vide V, No. 46.)*

„ „ Jupanae de Luca. *(Vide V, No. 52.)*

2. Capitoli e Parti.

(Vol. 13.)

1. Libro delle Parti. Confr. dei Fabbri 1661—1810, fol. 90/24.
2. „ „ „ „ „ Muratori 1669—1806. „ 50/1.
3. „ Capitolo Maggiore. Confr. di S. Lazzaro 1672—1811, fol. 193/1.
3. *a)* „ „ Minore „ „ „ „ 1774—1811, „ 80.
4. „ delle Parti „ de' Sartori 1674—1809, „ 87.
4. *a)* Capellani della nostra scola dopo il terremoto 1667—1811, fol. 11.
5. „ delle Parti nostra degli Orefici 1774—1810, fol. 10.
6. „ „ „ (frg.) nostra del Domino 1634—1811, fol. 14.
7. „ officiali senatori all' arte degli Scarpari 1792—1796, fol. 14/3.
8. „ delle Parti senatori dei Preti di Stagno 1732—1778, fol. 79.
8. *a)* „ „ „ „ „ „ „ „ 1779—1811, „ 44.
8. *b)* „ officiali „ „ „ „ 1740—1778, „ 9.
9. „ delle Parti „ „ Barbieri 1709—1811, „ 16.
11. Terminazioni e note dell' offizio Sevo della Confr. Macellari 1784—1786, fol. 9.
12. „ „ „ del Senato sul Sevo della Confr. Macellari 1785—1791, fol. 13.
13. Diverse terminazioni senatorie sulle arti, (fragm.,) 1747—1787.

3. Amministrazione.

Ricevute. — Spese. — Affitti.

(Vol. 20.)

1. Ricevute de' Mansionari della Confraternita de' Preti 1631, fol. 5.
„ Preti Ammalati 1631, fol. 3.
2. Libretto di Tabacaria d. Confr. Pellipari 1657, fol. 3.
3. „ Affitti della Confr. S. Antonio 1672—1684, fol. 46.
4. „ delle Pontazioni „ „ Preti di Stagno 1672—1684, Alf.
5. „ del' Escita „ „ Orefici 1689—1732, fol. 48.
6. „ Esacioni. „ „ Sant' Antonio 1692—1741, „ 87.
7. „ Spese „ „ Beccari 1719—1738, „ 61.
8. „ „ „ „ Barbieri 1728—1810, „ 37.
„ Entrata „ „ „ 1728—1810. „ 49.

9.	Libretto	Ricevute Spese, malati	della Confr.	Preti Ragusa	1734,	fol. 82.
10.	„	dell' Escita	„ „	Orefici	1734—1807,	„ 67.
11.	„	dell' Entrate	„ „	de' Fabri	1745—1811,	„ 66.
		Spese della Amministrazione			1786—1811,	„ 26.
12.	„	Vendite, testamenti	„ „	Preti di Stagno	1776—1810,	„ 148.
13.	„	Confrati che devono pagare	„ „	Orefici	1772—1775,	Alf.
14.	„	Capitoli e loro pesi	„ „	Preti Stagno	1629—1811,	fol. 53.
15.	„	Entrata ed Esito	„ „	Muratori	1781,	„ 43.
16.	„	„ „ „	„ „	Bottegai	1785—1811,	„ 24/27.
17.	„	Ricevute	„ „	di S. Lazzaro	1785—1811,	„ 14.
18.	„	Messe annuali	„ „	di S. Luca	1800—1811,	„ 14.
19.	„	„ „	„ „	Preti	1718,	„ 10.
20.	„	„ „	„ „	„	1718,	„ 14.

4. Vacchette.

(Vol. 14.)

1. Vacchetta dei Soldati 1588—1598, fol. 27.
2. „ di Mokoscizza 1651—1679, fol. 10.
3. „ parrocchiale di Ombla 1610—1714, fol. 25.
4. Di Malfi, Verbizza, Ombla, Breno, Skalocce e Giupana 1742—1773, fol. 45.
5. Dei Conti della Confr. dei Sartori 1746—1711, fol. 85.
6. Della Confr. dei Beccari di S. Nicolo di Prieki 1763—1811, fol. 40.
   Scossione dei debiti „ „ „ „ „ 1742—1811, „ 33.
7. Vacchetta dei Soldati 1778—1787, fol. 3.
8. „ della Confr. di S. Lazzaro 1792—1811, fol. 28.
9. „ „ Concezione 1787—1811, fol. 62.
10. „ „ del Carmine 1783—1811, fol. 62.
11. „ „ S. Rocco 1785—1811, fol. 10.
12. „ „ Rosario 1783—1811, fol. 32.
13. „ „ degli Orefici 1802—1803, fol. 25.
14. „ „ „ Scarpari 1811, fol. 1.

5. Testamenti.

(Vol. 3.)

1. Alfabeto dei Specchi di Testamenti 1572, Alf.
2. Libretto dei Testamenti della Confr. S. Maria di Bison 1577—1656, fol. 38.
3. „ „ „ „ „ di S. Lazzaro 1607—1772, „ 21.

6. Giornali e Libri.

(Vol. 35.)

1. Giornale vecchio della Confr. di Sta Maria del Bisson 1610—1634, fol. 121.
2. Maestro „ „ „ „ „ „ „ „ 1610—1634, „ 107.
3. Dare ed avere „ „ dei Sacerdoti di Stagno 1647—1731, „ 94.
4. Maestro vecchio „ „ di S. Rocco 1648—1774, fol. 609.
5. Giornale „ „ „ „ „ „ 1648—1774, „ 731.
6. Maestro „ „ „ „ Rosgiatto 1661—1739, „ 282.
7. Giornale „ „ „ „ Rosario 1661—1740, „ 412.
8. Libro „ „ „ „ S. Rocco 1667—1773, „ 94.

9.	Croceus	della Confr.	Preti di Stagno	1684—1713, fol. 85.
10.	Giornale	„ „	della Concezione	1684—1786, „ 634.
11.	„ vecchio	„ „	del Carmine	1689—1780, „ 288.
12.	Maestro	„ „	„ „	1689—1778, „ 205.
13.	Giornale	„ „	Preti di Ragusa	1689—1730, „ 333.
14.	Maestro	„ „	Sacerdoti di Stagno	1713—1786, „ 117.
15.	Giornale	„ „	„ „ „	1713—1788, „ 195.
16.	Maestro	„ „	S. Lazzaro	1724—1810, „ 257.
17.	Giornale	„ „	„ „	1724—1811, „ 372.
18.	Dare ed Avere	„ „	Sacerdoti di Ragusa	1732—1795, „ 127.
19.	Maestro Nuovo	„ „	Rosgiatto	1740—1809, „ 351.
20.	Giornale	„ „	Rosario	1740—1811, „ 514.
21.	Maestro	„ „	S. Maria d. Bissone	1759—1809, „ 155.
22.	„	„ „	S. Rocco	1774—1809, „ 168.
23.	Giornale	„ „	„ „	1774—1810, „ 280.
24.	„	„ „	S. Maria del Bisson	1760—1810, „ 219.
25.	„	„ „	S. Antonio	1779—1810, „ 241.
26.	„	„ „	Carmine	1781—1811, „ 157.
27.	Maestro	„ „	„	1781—1808, „ 97.
28.	„	„ „	„	1785—1809, „ 130.
29.	Giornale	„ „	Concezione	1785—1811, „ 199.
30.	Specchietto Esito	„ „	Falegnami	1794—1810, „ 10/7.
31.	Dare ed Avere	„ „	Preti di Stagno	1795—1811, „ 18.
32.	Indice dei Libri Vecchi della Confr. del Rosario.			
33.	„ „ „ „	„ „	St' Antonio.	
34.	„ „ „ „	„ „	S. Rocco.	
35.	„ „ „ „	„ „	Concezione.	

7. Lanae.

(Vol. 7.)

1.	Vacchetta dell' arte delle Lane	1437—1477, fol.	31/6.
2.	Officiali dell' arte della Lana	1558—1563, „	94.
3.	Libro partite delle Lane	1571, „	43,
4.	Vacchetta delle Lane spagnole	1575—1590, „	76.
5.	Amministrazione delle Lane	1568—1604, „	229.
6.	Dare e Avere	1637—1641, „	58.
7.	Officiali dell' arte della Lana	1661, „	30.

XXIII. Puntature.

(Vol. 14.)

1. Dell' a. 1534—1540 *(Ord. alph.)*, fol. 142.
2. „ 1541—1577 „ „ „ 193.
3. „ 1576—1602 „ „ „ 187.
4. „ 1591—1592 *(fragment.)*, „ 79.
5. „ 1599—1632 *(Ord. alph.)*, „ 250.
6. „ 1619 in „ „ „ 28.
7. Puntature Ecc. Minor Consiglio de anni 1573—1685 fol. 7.
8. anni 1694—1732, fol. 88.
9. „ 1732—1753, „ 139.
10. „ 1753—1772, „ 141.
11. „ 1772—1786, „ 113.
12. „ 1786—1797, „ 133.
13. „ 1797—1807.
14. Pontature dei Nobili de 1652 in 1710, fol. 223.

XXIV. Sentenze di Cancellaria.

(Vol. 260.)

1. Annorum 1352.
2. „ 1376.
3. 4. Annorum 1388—1406.
5—86. Annorum 1414—1434.
9—47. Annorum 1436—1487.
48—258. „ 1489—1811.
259. Annorum 1814.
260. „ 1815.

XXV. Diversa Cancellariae.

(Vvl. 235.)

1. *a)* = 1282. (XV Julii) ad 1284 (18 Januarii.)

b) = 1282. Liber in quo abreviate sunt omnes *charte notariae,* exceptis testamentis et sententiis tempore nobilis viri D. Johannis Georgii comitis Ragusii, scriptus per me Thomasinum de Savere, sacri palatii et com. Ragusii notarium. 1282 (19 Julii ad 1283 (2 Novembr.).

c) = 1283. Liber in quo abreviate sunt *carthe notarie* factus per me Thomasinum not. com. Ragusii, exceptis cartis debitorum, testamentorum et sententiarum. Tempore dom. Johannis Georgii Comitis Ragusii. 1283. (3 Nov.) — ad 1284 (18 Januari).

N. B. Partes b) c) huic volumini allegate, ad Diversa Notarie pertinent.

2. *a)* = 1284. Liber de procurationibus, testificationibus et aliis actibus omnibus, exceptis malefitiis . . . . tempore nob. viri domini Michaelis Mauroceni comitis honorab. Ragusii, per me Thomasinum de Savere, sacri palatii et comunis Ragusii notarium, existentibus iuratis iudicibus Dimitrio de Mence, Andreas de Benessa, ... de Binçola et Ursaçio de Villiarico. Anno Domini MCCLXXXIIII, Ind. XII. — Qui Dominus Comes predictus, die ultimo mensis iunii (1284) applicuit Ragusium.

Anno Domini MCCLXXXV, Ind. XIII.
„ „ MCCLXXXVI, „ XIIII.

b) = Diversa Cancellarie ab anno MCCLXXXIIII (17 Julii) — ad MCCLXXXVI (5 Jan.).
„ „ „ „ „ (8 Julii) — „ „ (17 Martii).
„ „ „ „ „ (16 Martii) „ „ (19 Jan.).

N. B. Pars a) huius voluminis, ad Diversa Notarie adscribenda est.

3. *a)* = 1295. Quaternus de induciis datis in curia maiori per nobilem virum dom. Marinum Maurocenum honorabilem comitem Ragusii, et iuratos iudices Andream Benexe, Vitalem Bincole, Martolum Cereve . . . ., currente anno Domini MCCLXXXXV. — Indictione VIII *(a die* XXIIII Madii — *ad diem* III Julii MCCLXXXXVII).

b) = Capitulum de possessionibus venditis et praeconiçatis *(a die* XI Junii — *ad diem* XVI Junii.

c) = Venditiones, debita, maleficia etc., *a die* XVI Septembr. *ad ann.* MCCLXXXXVII d. XXX Martii.

N. B. Pars a) ad seriem etiam Notariorum pertinet; partes autem b) c) Venditionibus, Debitis atque Maleficiis, adscribuntur.

4. = 1305. Liber generalis diversarum scripturarum ad memoriam et cautelam, tempore nobilis viri domini Bellecti Falletro comitis Ragusii, currente anno domini MCCCV. Indict. III scriptus per me Ricardum notarium et comunis Ragusii iuratum cancellarium. Qui dominus *(Comes)* applicuit Ragusii et iuravit regim. Ragusii die dominico XXII ineunte mense Augusti — *(a die* XXII Augusti 1305 — *ad diem* XVIIII Augusti 1306).

5. = 1312—1314.

a) Liber generalis diversarum scripturarum etc. tempore nobilis viri (Bartholomei Gradonigo) comitis, in suo secundo regimine, sub anno domini (1312) die XX Julii.

b) Capitulum de venditionibus. *usque ad d.* XXI Julii (1314).

N. B. Pars b) ad seriem „de venditionibus" adscribenda est.

6. = 1320—1322.
   a) Liber pactorum, sententiarum et venditionum rerum stabilium et mobilium, et omnium aliarum diversarum scripturarum, ... tempore egregii et potentis viri Domini Bartholomei Gradonigo, honorab. comitis, per me Ponem de Stamberto, iur. cancell. comunis Ragusii in anno dom. MCCCXX. Indict. III *(a die* XXII Junii 1320 — *ad diem* V Aprilis 1322).
   b) Capitulum de Venditionibus etc. *a die* VIIII Julii 1321 — *ad diem* 1 Aprilis 1322.
   N. B. Pars b) ad seriem „de Vendicionibus," pertinet.
7. = 1323 — *a die* XVII Junii, *usq. ad d.* II Decembris.
8. = 1325—1327.
   a) Liber diversarum factus tempore potentis viri domini Pauli Trivixani, honorab. comitis Ragusii, per me Ponem Stamberto iuratum cancellarium, in Anno Domini MCCCXXV. Indict. VII. *(A die* XXVII Junii, ad d. XXVII Augusti 1327).
   b) Capitulum de Venditionibus ecc. (a die XXVIII Junii 1325, *ad d.* XVIII Junii 1327).
   N. B. *Capitulum sub b ad seriem* „de venditionibus" *pertinet.*
9. = 1328—1330.
   Liber de sententiis et aliis diversis scripturis, et de possessionibus venditis et alienatis, scriptus per me Ponem de Stamberto ecc. tempore nob. et potent. viri dom. Balduyni Dalphyno hon. com. Ragusii, sub anno Domnii MCCCXXVIII — *(a die* XIIII Octobris 1328 — *usque ad* d. XVII Sept. 1330).
10. = 1333—1334.
   Liber sententiarum, pactorum et aliarum diversarum scripturarum, factus tempore nob. et potent. viri domini Marchi Iustiniani honorab. comitis Ragusii sub MCCCXXXIII Ind. I — *(a die* XVII mensis Marcii 1333 — *usq. ad* d. III Novembr. 1334.
11. = 1334—1336.
   a) Capitulum lamentationum factarum tam per mare quam per terram, dampnorum datorum tam per insulas, quam per Astaream, et testium examinatorum, scriptum tempore egregi et potent. viri domini Nicolay Faletro, honor. comitis Ragusii. Anno dni. MCCCXXXIIII. Ind. II die IIII Novembris — *(usque ad d.* 4 Decembris 1336.
   b) Capitulum dampnorum datorum in possessionibus per insulas. Anno Dni. MCCCXXXIIII *(a die* 6 Novembr. *usque ad d.* 8 Novembr. 1336).
   c) Capitulum testium examinatorum *(eiusdem temporis).*
   d) Die XIIII Novembr. MCCCLXXXIIII „Vendiciones et fines" *(fol.* 1).
   N. B. a), b), c) *ad „Lamenta"; d.) per accidens alligatum, ad* „Venditiones" *pertinent.*
12. *a)* = 1334—1337. *(a die* VIII Novembr. — *ad d.* Kal. Maii 1337).
   b) = 1350—1351. Capitulum diversarum scripturarum factarum tempore nobilis et potentis Domini Marchi Superantio, honor. com. Ragusii MCCCL Ind. III — die VIIII mensis Octobris *(usq. ad d.* 20 Octobris 1351.
13. = 1341—1351. Liber in quo scripte sunt omnes diverse scripture, pacta et conventiones, tempore nobilis et potentis viri domini Johannis Fuscareni honor. Com. Ragusii, sub a. MCCCXLI. Ind. VIIII die primo mensis Martii applicuit regimini civitatis Ragusii — *(a die* 2 Aprilis 1341 — *usq. ad d.* 1 Decembris 1342).
14. *a)* = 1328—1329 *(a die* 15 ineunte mense octobris 1328 — *usq. ad d.* 1 Decembr. 1320).
   b) = 1343—1345 *(a d.* Kal. Maii 1343 — *a d.* 22 Madii 1345).
   c) adduntur. Gride de ann. 1343 *(a d.* 16 Junii —) —1345 *(usq. ad d.* 12 Februarii).
15. = 1347—1348. *(a die* 8 Junii *usq. ad d.* 9 Octobr. 1348).
16. = 1348—1350. *(a die* 14 Octobris 1348 *usq. ad d.* 30 Maii 1350).
17. = 1351—1352. *(a die* 26 Octobr. 1354 *usq. ad d.* 19 Januarii 1352).
18. = 1354—1356. Liber diversarum scripturarum factus tempore domini Nicolai Barbarigo honor. Comiti Ragusii *(a d.* 23 Martii 1354 *usq. ad d.* 5 Novembr. 1356).
19. = 1362—1371. *(a d.* 20 Novemb. 1362 *usq. ad d.* 22 Junii 1365). *(a d.* 22 Octobr. 1364 *usq. ad. d.* 15 Februar 1371). *(Everso:* 26 Junii 1364. *usq. ad d.* 25 Septemb. 1364).

20. = 1365—1366. *(a d.* 18 Martii 1365. *usq. ad d.* 1 Decemb. 1366).
21. = 1366—1368. *(Vide et Div. Canc. vol. 2.)* *(a d.* 11 Novembr. 1366 *usq. ad d.* 27 Maii 1368).
22. = 1369—1370. *(a d.* 18 Julii 1369 *usq. ad d.* 27 Februar. 1370).
23. = 1371—1372. *a) (a die* 2 Januar. 1371 *usq. ad d.* 30 Decemb. 1372). *b) Everso:* — Distributiones testamentorum 1372. Decembr. fol. 2.
24. = 1375—1376. *(a die* 1 Januarii 1375 *usq. ad d.* 31 Decemb. 1376). *additur.* Div. Canc. 1 Jan. 1377. *additur.* Parzogna *quedam* e a. 1376 d. d. 18 Augusti.
25. = 1381—1383. — In Christi nomine. Amen. Liber Diversarum scripturarum comunis Ragusii, hic est inceptus sub ann. dom. nativ. MCCCLXXXI. Ind. IIII die XXII m. Septembris. (— *usq. ad. d.* 4 Octobr. 1383).
26. = 1385—1387. *(a die* 17 Novmbr. 1385 *ad d.* 27 Maii 1387).
27. = 1387—1389. *(a d.* 2 Junii 1387 *usq. ad d.* 30 Julii 1389).
28. *a)* = 1388—1395. *(a die* 3 Octobr. 1388 *usq. ad d.* 12 Decmbr. 1396). — *Gride. b)* — 1436 *(a die* 27 Februari 1436 *usq. ad d.* 29. Martii 1436).
29. = 1389—1391. Liber diversarum scripturarum cancellarie in millesimo CCC LXXXVIIII. Ind. XII. die I mensis Aug. — *usq. ad d.* 29 Decembr. 1391.
30. — 1392—1394. r. *(a die* VIII Maii 1392 — *usq. ad d.* 11 Martii 1393). Ev. *(a die* 11 Martii 1393 — *usq. ad d.* 16 Febr. 1394).
31. = 1391—1396. *(a d.* 7 Nombr. 1391 — *usq. ad d.* 3 Martii 1396).
32. = 1396—1399. Liber diversarum scripturarum Cancellarie Ragusii inchoatus in MCCCLXXXVI Indict IIII. de mense Novembris. *(a. d.* 27 Novembr. 1396 — ad d. 18 Junii 1399).
33. = 1396—1402. *(a die* IIII Februari 1396 — *ad d.* 31 Januari 1402.
34. = 1401—1403. Liber diversar. scripturarum Chancellarie Ragusii, inchoatus in MCCCC I. Ind. VIIII. die primo mensis Julii 1401. *(usque ad d.* 23. Maii 1403).
35. = 1403—1405. Liber diversar. scripturar. Cancellarie Ragusii in MCCCCIII. Ind. XI. die VIIII mensis Junii 1403. *(usq. ad d.* 30 Novembr. 1405).
36. = 1405—1408. *(a d.* 12 Decembr. 1405. *usq. ad. d.* 8 Januari 1408).
37. = 1408—1409. Liber diversarum scripturar. cancelarie inchoatus in MCCCCVIII. Ind. I. die VII Februari (1408). *(usq. ad d.* 31 Augusti 1409).
38. = 1408—1413. *(a d.* 1 Maii 1408 — ad d. 2 Novembr. 1413).
39. = 1411—1414. Liber diversar. scripturar. cancellarie comunis Ragusii in MCCCCXI. Ind. IIII. die VI Decembris. *(usq. ad* 13 Januarii 1413).
40. = 1414—1416. *(a d.* 7 Maii 1414 *usq. ad* 31 Marcii 1416).
41. = 1416—1418. *(a d.* 1 Aprilis 1416 *usq. ad* 21 Septembr. 1418).
42. = 1422—1424. *(a d.* 25 Januari 1422 *usq. ad* 16 Julii 1424).
43. = 1424—1426. *(a d.* 17 Julii 1424 *usq. ad* Kal. April. 1426.
44. *a)* = 1426—1428. *(a d.* 24 Marcii 1426 *usq. ad* 18 Junii 1428). *b)* Sententie misse et facte de foris s. d. 27 Februarii 1428. — In Srebernica.
45. = *a* 1428—1429. *(a d.* 16 Junii 1428 — *usq. ad* 13 Augusti 1429). *b) Cautela* sententiarum de foris. Acta in Rudnicho *(d. d.* 2 Zugno 1428).
46. = 1429—1431. *(a die* 13 Augusti 1429 *usq. ad. d.* 28 Februari 1431).
47. = 1432—1433. *(a die* 6 Decembris 1432 *ad d.* 25 Maii 1433).
48. = 1433—1435. *(a die* 23 Novmbr. 1433 *ad. d.* 16 Marcii 1435). *Ev.) Copia cuiusdam* sententie arbitralis d. d 29 Decmbr. 1434 in Srebernica. — Srebernica. — Compromissum d. d. 7 Zugno 1434.
49. = 1435—1436. Liber diversarum scripturarum canzelarie inchoatus die XVI Marcii MCCCCXXXV *(usq. ad d.* 18 Novmbr. 1437).
50. = 1436—1437. *a)* Liber diversarum etc. inchoatus die primo Junii MCCCCXXXVI. Indict. XIIII. *(usq. ad d.* 18 Novembr. 1437). *b) Ev.:* Sententia lata per Capitaneum de la Punta. d. d. 31. Dicembris 1434.
51. = 1437. *(a die* 13 Augusti 1437 *usq. ad d.* 17 Septm. 1437).

52. = 1437—1438. (*a die* 19 Decembr. 1437 *usq. ad d.* 31. Decmbr. 1438).
53. = 1438—1439. (*a die* 16 Septmbr. 1438 *usq. ad d.* 1 Novmbr. 1439).
54. = 1439—1440. (*a die* 2 Novmbr. 1439 *usq. ad d.* 10 Septmbr. 1440).
55. = 1440—1442. (*a die* 11 Septmbr. 1440 *usq. ad d.* 30 Januari 1442).
56. = 1442. (*a die* 6 Februari 1442 *usq. ad d.* 28 Octobr. 1442).
57. = 1442—1443. (*a die* 26 Octobris 1442 *usq. ad d.* 6 Julii 1443).
58. = 1443—1444. (*a die* 6 Julii 1443 *usq. ad d.* 29 Maii 1444).
59. = 1445—1446. (*a die* 20 Juni i1445 *usq. ad d.* 30. Julii 1446).
60. = 1446—1447. (*a die* 1 Augusti 1446 *usq. ad d.* 21 Novmb. 1447).
61. = 1447—1449. (*a die* 22 Novembr. 1447 — *ad d.* 3 Januari 1449).
62. = 1450—1451. (*a die* 18 Januari 1450 — *ad d.* 21 Juli 1451).
63. = 1451—1452. (*a die* 23 Juli 145 1 — *ad d.* 31 Decembr. 1452).
64. = 1454. *a)* (*a die* 4 Gluglo 1454 — *ad d.* 30 Decembre 1454). *b)* Chontra lettere 4 gluglo ad 9 gluglo 1454. Per chomandamento de Signori Chazamorti dd. 16 Agosto.
65. = 1455—1456. *a)* (*a die* 3 Marcii 1455 — *ad diem* 2 April 1456). *b) cautela:* Litterarum Episcopi Merchanensis ad Archiep. et clerum ragusinum de mandato Calixti Pont. dd. 14 Julii. 1455. — Gravaminis Marini qui. Viti Goze. 15 Julii.
66. = 1456—1457. (*a die* 31 Maii 1456 *usq. ad d.* 11 Octobr. 1457).
67. = 1457—1458. (*a die* 10 Octobr. 1457 *usq. ad d.* 20 Octobr. 1458). Registrum alphabeticum.
68. = 1458—1459. (*a die* 19 Octobr. 1458 *usq. ad d.* 25 Septmbr. 1459).
69. = 1459—1460. (*a die* 20 Septmb. 1459 *usq. ad d.* 29 Novmbr. 1460, *nec non* 3 Decmbr. 1460). Registrum alphabet.
70. = 1460—1461. (*a die* 11 Decembr. 1460 *usq. ad d.* 23 Novembr. 1461). — Registrum imperfectum. — *(— 1461— 1463 Hic vide Diversa Notarie Nr. 45. huius temporis—).*
71. = 1463—1464. (*a die* 9 Februarii 1463 *usq. ad d.* 26 Junii 1464).
72. = 1464—1465. (*a die* 26 Juni 1464 *usq. ad d.* 3 Decembr. 1465). — 1465—1467. *Hic addas Nr. 50„Diversorum Notarie".*
73. = 1466.—1467. Liber diversarum actionum que aguntur per Sclavos contra Raguseos, inceptus die XX Januarii MCCCCLXVI. — N. B. Hoc loco vide vol. 52 *„Div. de Notaria".*
74. = 1469—1471. (*a die* 28 Julii 1469 — *usq. ad d.* 1 Junii 1471).
75. = 1471—1473. *a)* (*a die* p° Junii 1471 *usq. ad d.* 4 Augusti 1473). *b)* Collegantia dd. 18 Sept. 1471. Jacobi velutarii et Johannis Januensis.
76. = 1473—1474. (*a die* 6 Augusti 1473 *usq. ad d.* 29 Decembr. 1474).
77. = 1475—1476. (*a die* 4 Januarii 1475 *usq. ad d.* 20 Aprilis 1476). — 1476—1477. *Hoc loco adde* „Diversa Notarie" *huius temporis* Nr. 62.
78. = 1477—1478. *a)* (*a die* 17 Maii 1477 — *usq. ad d.* 20 Junii 1478). *b)* cautele diverse.
79. = 1478—1479. *a)* (*a die* 1 Julii 1478. *usq. ad d.* 19 Novembr. 1479).
80. = 1479—1481. (*a die* 27 Novmbr. 1479 *usq. ad* 30 Januarii 1481).
81. = 1481—1482. (*a die* 1. Februari 1481 *usq. ad* 4 Maii 1482).
82. = 1482—1483. *a)* (*a die* 5 Maii 1482 *usq. ad* 14 Decembr. 1483). *b)* Creatio tabelionis per Barth. de Sfondatis d. d. 28 Decembr. 1482. Cautela libelli Joh. Bl. Ragnina 22 Oct. 1481. Presentatio abatis — 6 Martii 1482. Protectum Naulizati. 12 Decembr. 1483.
83. = 1483—1485. *a)* (*a die* 20 Novmbr. 1483 *usq. ad d.* 28 Februari 1485). *b)* cautele u. s.
84. = 1485—1486. (*a die* p^a^ Martii 1485 *usq. ad* 3 Junii 1486).
85. = 1486—1487. (*a die* 10 Junii 1486 *asq. ad* 24 Octobr. 1487).
86. = 1487—1489. *a)* (*a die* 25 Octobr. 1487 — *usq. ad* 7 Septmb. 1489). *b)* Cautele u. s.
87. = 1489—1491. (*a die* 7 Septmbr. 1489 *usq. ad d.* 7 Februarii 1491).
88. = 1491—1492. (*a die* 28 Februar 1491 *usq. ad d.* 4 Augusti 1492).
89. = 1492—1493. *a)* (*a die* 4 Augusti 1492. *usq ad d.* 28 Decmbr. 1493). *b)* Cautela.
90. = 1494—1495. *a)* (*a die* 30 Decembr. 1494 *usq. ad d.* 18 Augusti 1495). *b)* Sequestratum 8 Juli 1495.

91. = 1495.—1497. (*a die* 18 Augusti 1495 *usq. ad d.* 29 Aprilis 1497).
92. *a* = 1497—1498. *a*) (*a die* 6 Februarii 1497 *usq. ad d.* 14 Maii 1498). *b*) Inventarium bonorum defuncti 25 Sept. 1497).
92. *b* = 1497—1498. *a*) (*a die* 13 Octobr. 1497 *ad d.* 14 Augusti 1498. *b*) Cautela 14 Nov. 1497. (*Volumen hoc addes ad seriem Diversarum Notarie ad Nr. 72*).
93. = 1498—1499. (*a die* 15 Maii 1498 *usq. ad d.* 12 Octobr. 1499).
94. = 1499—1500. *a*) (*a die* 12 Octobr. 1499 *usq. ad d.* 18 Decembr. 1500). *b*) Cautela u. s.
95. = 1500—1502. (*a die* 22 Decembr. 1500 *usq. ad d.* 1 April 1502).
96. = 1502—1503. *a*) (*a die* 1 Aprilis 1502 *usq. ad d.* 18 Julii 1503). *b*) Cautela sententie 5 Januari 1503.
97. = 1503—1505. *a*) (*a die* 18 Julii 1503 *usq. ad d.* 31 Januari 1505). *b*) Cautele u. s.
98. = 1505—1506. *a*) (*a die* prima Eebruarii 1505 *usq. ad d.* 11 Aprilis 1506). *b*) *Cautele ut supra.*
99. = 1506—1507. *a*) (*a die* 11 Aprilis 1506 *usq. ad d.* 72 Junii 1507). *b*) *Cautele u. s.*
100. = 1507—1508. *a*) (*a die* 1 Julii 1507 *usq. ad d.* 21 Novembr. 1508). *b*) *Cautele u. s.*
101. = 1508—1509. *a*) (*a die* 21 Novembr. 1508 *usq. ad d.* 2 Decembris 1509). *b*) *Cautele u. s.*
102. = 1509—1511. *a*) (*a die* 29 Novembr. 1509 *usq. ad d.* 28 Aprilis 1511). *b*) *Cautele u. s.*
103. = 1511—1512. *a*) (*a die* 29 Aprilis 1511 *usq. ad d.* 30 Septmbr. 1512). *b*) *Cautele u. s.*
104. = 1512—1514. *a*) (*a d.* 29 Septmr. 1512. *usq. ad* 27 Februarii 1514). *b*) *Cautele u. s.*
105. = 1514—1515. *a*) (*a d.* 2 Martii 1514 *usq. ad d.* 30 Juli 1515). *b*) *Cautele u. s.*
106. = 1515—1516. *a*) (*a d.* 31 Julii 1515 *usq. ad d.* 21 Novembr. 1516). *b*) *Cautele u. s.*
107. = 1517—1518. *a*) (*a d.* 21 Martii 1517 *usq. ad d.* 1 Julii 1518). *b*) *Cautele u. s.*
108. = 1518—1519. *a*) (*a d.* p[a] Julii 1518 *usq. ad d.* 30 Junii 1519). *b*) *Cautele u. s.*
109. = 1519—1522. *a*) (*a d.* 1 Julii 1519 *usq. ad d.* 26 Novembr. 1520). *b*) *Cautele u. s.*
110. = 1520—1522. *a*) (*a d.* 27 Novmbr. 1520 *usq. ad d.* 6 Januarii 1522). *b*) *Cautele u. s.*
111. = 1522—1523. *a*) (*a d.* 22 Martii 1522 *usq. ad d.* 17 Junii 1523). *b*) *Cautele u. s.*
112. = 1523—1524. *a*) (*a d.* 18 Junii 1523 *usq. ad d.* 23 Augusti 1524). *b*) *Cautele u. s.*
113. = 1524—1525. *a*) (*a d.* 18 Augusti 1524 *usq. ad d.* 14 Junii 1525). *b*) *Cautele u. s.*
114. = 1525—1526. *a*) (*a d.* 13 Junii 1525 *usq. ad d.* 12 Augusti 1526), *b*) *Cauiele u. s.*
115. = 1526—1527. *a*) (*a d.* 14 Augusti 1526 *ad d.* 17 Aprilis 1527). *b*) *Cautele u. s.*
116. = 1528—1529. *a*) (*a d.* 18 Aprilis 1528 *ad d.* 14 Aprilis 1529). *b*) *Cautele u. s.*
117. = 1529—1530. *a*) (*a d.* 18 Aprilis 1529 *ad d.* 26 Februarii 1530). *b*) *Cautele u. s.*
118. = 1530. *a*) (*a d.* 26 Februarii *a d.* 28 Novembr. 1530). *b*) *Cautele u. s.*
119. = 1530—1531. *a*) (*a d.* 29 Novembr. 1530 *ad d.* 26 Octobr. 1531). *b*) *u. s.*
120. = 1531—1533. *a*) (*a d.* 26 Octobr. 1531 *ad d.* 15 Januarii 1533). *b*(*Cautele u. s.*
121. = 1533—1534. *a*) (*a d.* 18 Januarii 1533 *ad d.* 11 Augusti 1534). *b*) *Cautele u. s.*
122. = 1534—1535. *a*) (*a d.* 27 Augusti 1534 *ad d.* 28 Octobr. 1535). *b*) *u. s.*
123. = 1535—1537. *a*) (*a d.* 3 Novembr. 1535 *ad d.* 23 Januarii 1537). *b*) *u. s.*
124. = 1537—1538. *a*) (*a d.* 23 Januarii 1537 *ad d.* 13 Augusti 1538). *b*) *u. s.*
125. = 1538—1539. *a*) (*a d.* 13 Augusti 1538 *ad d.* 23 Septembr. 1539). *b*) *u. s.*
126. = 1539—1540. *a*) (*a d.* 24 Septembr. 1539 *ad die* 12 Novembr. 1540). *b*) *u. s.*
127. = 1540—1541. *a*) (*a d.* Novembr. 1540 *ad d.* 22 Novembr. 1541). *b*) *u. s.*
128. = 1541—1542. *a*) (*a d.* 23 Novembris 1541 ad diem 29 Novmb. 1542). *b*) *u. s.*
129. = 1542—1544. *a*) (*a d.* 29 Novmbr. 1542 ad diem 19 Aprilis 1544). *b*) *Cautele u. s.*
130. = 1544—1545. *a*) (*a d.* 22 Aprilis 1544 ad diem 3 Septemb. 1545). *b*) Cautela u. s.
131. = 1545—1546. *a*) (*a d.* 29 Augusti 1545 ad diem 19 Novembr. 1654). *a*) *u. s.*
132. = 1546—1548. *a*) (*a d.* 19 Novembr. 1546 ad diem 9 Januari 1548). *b*) *u. s.*
133. = 1548—1549. *a*) (*a d.* 10 Januarii 1548 ad diem 12 Martii 1549). *b*) *u. s.*
134. = 1549—1550. *a*) (*a d.* 12 Februarii 1549 ad diem 28 Martii 1550). *b*) *u. s.*
135. = 1550—1551. *a*) (*a d.* 29 Martii 1550 ad diem 21 Maii 1551). *b*) *u. s.*
136. = 1655—1552. *a*) (*a d.* 20 Maii 1551 ad diem 11 Maii 1552). *b*) *u. s.*

137. = 1552—1553. *a*) (*a d.* 13 Maii 1552 ad diem p.ª Aprilis 1553). *b*) *u. s.*
138. = 1553—1554. *a*) (*a d.* 6 Aprilis 1553 ad diem p.ª Februarii 1554). *b*) *u. s.*
139. = 1554. *a*) (*a d.* pª Februarii 1554 ad diem 3 Novembr. 1554). *b*) *u. s.*
140. = 1554—1555. *a*) (*a a.* 15 Novembr. 1554 ad diem ultª Maii 1555). *b*) *u. s.*
141. = 1555—1556. *a*) (*a d.* 30 Maii 1555 ad diem 12 Martii 1556). *b*) *u. s.*
142. = 1556—1557 *a d.* 13 Martii *ad* 26 Jan. 1557 Cautelae Divisio Tabacchariae.
143. = 1557 *a d.* 26 Jan. ad 9 Octobr. Litt. Comitis Insulae de medio — Scripturae ex Messana et Missina.
144. = 1557—1558. *a d.* a die 9 Octobr. ad 25 Junii 1558 Cautelae — Recordia — Computaque nonnulla.
145. = 1559—1560. *a d.* 27 April. ad 16 Febr. 1560 Cautelae *n. u.* Acta ex Messana et Baro.
146. = 1560—1561. *a d.* 20 Febr. ad 21 Januar. 1561 Cautelae *n. u.* Scripturae ex Neapoli, Yanua, Messana, Florentia, Ancona, et Chio. Epistolae Episcopi tribuniensis *n. u.* Archiep. Ragusini.
147. = 1561. *a d.* 23 Januarii ad 17 Octobr. Cautelae.
148. = 1561—1562. *a d.* 17 Octobr. ad 24 Julii 1562 Cautele. Acta ex Ancona, Curzola, Yanua, Messana, Venetiis, Barulo, Syracusis. Cautelae.
149. = 1562—1563. *a d.* 24 Julii ad Aug. 1563 Cautelae *n. u.* Acta Curiae Archiepiscopalis.
150. = 1563—1574. *a d.* 7 Aug. ad 18 Januar. 1564. Cautelae *u. s.*
151. = 1565—1566. *a d.* 19 Januarii ad 27 Aprilis 1566 Cautelae Sorgo, Nenchovich, Gradii, Menze, Sumicich, Milerii, de Pasqualibus, de Primo, Milatovich, Bonaccorsi, Pardi, Gondola, Giorga, Bolizae, Elorio, Chiolich, de Gentilibus.
152. = 1566—1567. *a d.* Maii ad 9 Augusti 1567 Cautelae Bisia, Cerva, Allegretti, Gondola, Yesusovich, Conssessina, Miniate, Menge, Gualberucci, Caloscevich, Bonda, Drago Polo, Marini. Acta e Messana.
153. = 1567—1568. *a d.* 11 Augusti ad 15 Julii 1568 Cautelae Jerro, Zuzzovi, Ruscinovich, Jelich, Draceviza, Sorgo, Cerva, Gondola, Gozze, Bonda, Pozza, Radulovich, Herges, de Stephanis, Lucari, Dobrich, Nascinbeni, Angeli, Sassin, Tudisio, de Antichiis, Bersiça.
154—196. Cautelae ab anno 1568 u. a. a. 1608.
197. Cautelae annor. 1610—1611.
198—209. Cautelae annor. 1614—1644.
210—212. Cautele annor. 1650—1665.
213—234. Cautelae annor. 1669—1815.

XXVI. Diversa Notariae.

(Vol. 147.)

(*Vide* „Diversarum Cancellariae“ *Sectionem* XXV, add. ad. Vol. 1. 2. 3.).

1. Annor. 1310—1313 a die Kal. Febr. MCCCX *ad d.* primam Junii MCCCXIII.
2. Annor. 1314—1317 a die XVIII Intr. Novembr. MCCCXIII *ad d.* XXII Madii MCCCXVII.
3. Annor. 1318—1320 *a d.* XXII Madii MCCCXVIII *ad d.* XXVII Julii MCCCXX.
4. Annor. 1324—1325 Liber de sentenciis et vendicionibus possessionum, et aliarum diversarum scripturarum, compositus tempore egregii et potent. viri Domini Hugolini Justiniani honorab. Comitis Raugii et scriptus per me Ponem de Stamberto imp. aut. notar. et nunc Communis Raugii iuratum cancel. in anno dni millesimo tercentesimo vigesimo quarto, ind. VII *A die* II Mai MCCCXXIIII *ad d.* XVIIII Septembris MCCCXXV.
5. Annor. 1324—1330. *a die* X Septemb. MCCCXXIIII *ad d.* XXIII Febr. MCCCXXX. *Adduntur: a)* Fiuccii et Sauellae procura de mena frumenti. *b*) Fhilippi de Florentia proc. mandatum. XVIIII Junii. c) De Domini episcopi catharensis electione et procesu. II Dec. MCCCXXVIIII. *d*) De libris XI c. gross. venetor. acceptis Petro Magistri Antonii de Yadra. XXVI Aprilis MCCCXXX. *e*) Electio Abatis s. Transfigurati per

Archiep. Bonaventuram (*s. d.*) *f*) Sindicatus de rebus frumentariis XV Julii MCCCXVIIII. *g*) Solutio debiti Jacobelli de Barulo MCCCXXVIIII d. XV Augusti. *h*) Charta debitorialis Demetrii presbiteri XXIIII Junii MCCCXXXIII. *i*) Usurpatio possessionis Milleni Stoiani de Lagusta per Vlacoe de Curzola (*s. d.*) *k*) Permutatio inter italicos mercatores. XV Martii MCCCXXVIIII. *l*) Debita communis Ragusii V Augusti MCCCXXVIIII. *m*) Syndicatus frumentorum. V Augusti MCCCXXVIII. *n*) Jadratini salem et res aliquas ad mercata regis Raxie ducere nequeant. Augusti (*s. a.*). *o*) Mercata Jadratini Cathari exercere nequeant XIIII. Aug. (*s. a.*). *p*) Homines de la Crayna ad portum Juliane marinarios iadertinos interficiunt. *s. d.*). *q*) Johannes pp. Fratribus Minoris Observantiae. licentiam ecclesiam, conventumque erigendi in civitate concedit (22 Sept. 1317). *r*) Ragusani ab Anchonitanis pacem ac concordium petunt. (*s. d.*) *s*) Naves frumento Açarallorum onustae e partibus Apuleae, consentientibus magistris portulanis, Ragusium applicuerunt, a M. de Ranina ductae (9 Nov.?). *t*) Tarrida *u. s.*, fabis onusta et a Fr. Thinduysio ducta, ibidem applicuit (5 Nov.?). *u*) Ragusani a Veneciarum duce franchigiam mercibus e Romania evectis, petunt (10 Nov.?). *v*) Debiti solutionis partialis per commune Ragusii mandatum (*s. d.*). *w*) De lite inter Thomam Archiep. ragusanum et Aelium Saraca Canonicum vertente coram legato apostolico. (*s. d.*). *z*) (N. 24) deficiens (*s. d.*). *x*) Debita Michaelis Ranina (*s. d.*). *ž*) Fragmentum procurae cuiusdam *s. d.*). *j*) De lite inter Archiepiscopum et canonicum quemdam, germanum suum (forsitan ut supra de Aelio Saraca), solutio et absolutionis protestum.

6. Diversa notariae ab anno 1339—1341.
7. Diversa notariae ab anno 1352—1358.
8. Diversa notariae ab anno 1362—1370.
9. Diversa notariae ab anno 1370—1379.
10. Diversa notariae ab anno 1387—1391.
11. Diversa notariae ab anno 1402—1408.

12—65. Diversa notariae ab anno 1413—1481.

66—101. Diversa notariae ab anno 1485—1530.

102—116. Diversa notariae ab anno 1533—1559.

117—135. Diversa notariae ab anno 1563—1619.

235. Diversa notariae ab anno 1617—1658.

138—140. Diversa notariae ab anno 1618—1681.

141—144. Diversa notariae ab anno 1686—1781.

145. Diversa notariae ab anno 1772—1773.

146—147. Diversa notariae ab anno 1783—1811.

XXVII. Lettere e Commissioni.

1. Lettere di Levante.

(Vol. 110.)

1. Annorum 1395, ad. 1423, fol. 130. Littere sclavicae, edite ab Urso e comitib. Pozza sub titulo Српски Споменици. У Београду 1858.
2. Annorum 1359, ad. 1380, fol. 148. n. n. *Citatoriae* 1376—79, 80.
3. „ 1382, „ 1383, fol. 165. n. n. 1419—22, 1442—43. *citatoriae* 1419—20, 1420; *intenciones* 1382, 1383; *lamenta* a 1442—1444.
4. Annorum 1403, ad. 1410, fol. 167. n. n. *citaciones* et *consulatus*.
5. „ 1403, „ 1410, „ 211. n. n. 1411, 1413, 1473—1492, 1501, 1568—1570, 1595. — *item. Cautelae et citatoriales;* — cautela testamenti d. d. 28 Dec. 1400; Regestum e diversis notariae, maior. et minor. consilii ad usum cancellarie notar. — *Receptio* bonorum q^{m} Dionisii de Victoriis Faventini notarii Ragusii; Cautela *bulle* Innocentii VIII. d. d. 10 Julii 1490.

6. Annorum 1411 ad 1522, fol. 169. n. n. *Relationes* consulum et mercatorum in Sreberniza ad Senatum. *Citaciones et appellaciones passim.*
7. Annorum 1411—1416, fol. 161. *Citaçiones passim.*
8. „ 1420, ad. 1423, fol. 183. n. n. 1446—1447. item *Citationes et Peticiones.*
9. „ 1423, „ 1427, „ 200. nonnullae sec. XVI. item *Citationes.*
10. „ 1427, „ 1430, n. n. 1426, 1431, 1433—1435. item *Citationes.*
11. „ 1430, „ 1435, fol. 282. n. n. *Appellationes.*
12. „ 1435, „ 1440, „ 231. n. n. *Appellationes, Citationes.*
13. „ 1440, „ 1448, „ 286. n. n. *Citatoriae.*
14. „ 1448, „ 1462, „ 238. n. n. 1464—1466, 1468—1470, 1472—1479, 1481—1483, 1485—1490, 1492—1494, 1496, 1546. Item *Citationes* et *Lamenta* passim.
15. Annorum 1449, ad. 1453, fol. 188.
16. „ 1454, „ 1460, „ 266.
17. „ 1493, „ 1568, „ 178, n. n. 1569, 1575, 1593—1574, 1596, 1606—1607, 1612, 1623, 1635, 1654, 1656, 1664. *Lamenta* et *Citationes* passim.
18. Annorum 1511, ad. 1519, fol. 113—2, n. n. 1526.
19. „ 1504, „ 1505, n. n. 1416 ad 1526, fol. 255—1.
20. „ 1526, „ 1535, fol. 274. n. n. 1541—1542.
21. „ 1535, „ 1538, „ 140—50. Bulla pont. d. a. 1534.
22. „ 1538, „ 1542, „ 289—47.
23. „ 1542, „ 1548, „ 281.
24. „ 1548, „ 1551, „ 280—1.
25. „ 1551, „ 1555, „ 318—.
26. „ 1555, „ 1558, „ 262.
27. „ 1558, „ 1560, „ 275.
28. „ 1560, „ 1562, „ 293.
29. „ 1562, „ 1565, „ 294, fol. 1, 2 et 95 *desid.*
30. „ 1565, „ 1569, „ 280, Index.
31. „ 1571, „ 1573, „ 325.
32. „ 1572, „ 1575, „ 231.
33. „ 1575, „ 1580, „ 286.
34. „ 1580, „ 1583, „ 276.
35. „ 1583, „ 1587, „ 197.
36. „ 1587, „ 1590, „ 161.
37. „ 1590, „ 1592, „ 373.
38. „ 1592, „ 1595, „ 286.
39. „ 1595, „ 1600, „ 209.
40. „ 1600, „ 1604, „ 225.
41. „ 1604, „ 1608, „ 237.
42. „ 1608, „ 1614, „ 279.
43. „ 1615, „ 1622, „ 285—2. *Cautele* ecclesiasticae/2.
44. „ 1622, „ 1629, „ 269.
45. „ 1629, „ 1632, „ 286.
46. „ 1632, „ 1635, „ 288.
47. „ 1635, „ 1640, „ 277.
48. „ 1640, „ 1645, „ 276.
49. „ 1645, „ 1649, „ 285.
50. „ 1649, „ 1652, „ 280, fol. 1 *desid.* — fol. 2 *erosum.*
51. Lettere ed istruzioni per inviati a Parigi, Venezia, Napoli e Dalmazia (*Arm.* Nr. 9 saec. XVII. Nr. 1748—1753. — A. S. M. M.)
52. *a*) Lettere e Commissioni per varî ambasciatori a Costantinopoli (*ibid.* Nr. 1754—1761).

b) Lettere *u. s.* (*ibid.* Nr. 1762—1772). — *c*) Lettere e commissioni per varî ambasc. di Adrianapoli e Costntinopoli (*ibid.* Nr. 1772—1778).

53. Lettere *u. s.* di Belgrado e Adrianopoli (*ibid.* Nr. 1785—1795).

54. *a*) Lettere e Commiss. di Levante (*ibid.* N. 1796—1792.) — *b*) Lettere e Commiss. di Levante (*ibid.* Nr. 1803—1806.)

55.— 60. Annorum 1652—1667.
61. „ 1670—1671.
62.— 63. „ 1673—1687.
64.—107. „ 1692—1794.
108.—110. „ 1697—1802.

2. Copia lettere diverse.

(Di Turchia.)

1. Annorum 1712—1740.
2.—4. „ 1729—1763.
5. „ 1780—1782.
6. Lettere e forumlari di corrispondenza turca per il Dragomanno Vernazza.

3. Minute di Lettere vecchie.

1. Annorum 1656—1699.
2. „ 1700—1708.
3. „ 1708—1714.
4. „ 1715—1720.
5. „ 1721—1729.
6. „ 1730—1739.
7. „ 1740—1743, 1745, 1747—1749.
8. „ 1750—1753.
9. „ 1753—1762.

4. Lettere e Relazioni.

1. Annorum 1740—1767. Di officiali ed incaricati dello stato in affari coi Turchi.
2. „ 1760—1773. in affari commerciali coi Turchi.

5. Lettere e Relazioni di Conti e Capitani del territorio.

1. Annorum 1705—1706.
2. „ 1709.
3. „ 1710.
4. „ 1716—1717.
5. „ 1717.
6. „ 1718.
7. „ 1718.
8. „ 1719—1720.
9. „ 1720—1721.
10. „ 1736.
11. „ 1737—1738.
12. „ 1737—1738.
13. „ 1739—1740.
14. „ 1741.
15. „ 1742.
16. „ 1744.
17. „ 1700—1799.
18. Lettere di Conti e Capitani de 1711. Lettere di Conti e Capitani de 1712—1713.

6. Lettere e Commissioni di Ponente.

(Vol. 137.)

1, 2. Annorum 1566—1571.
3.—38. „ 1575—1689.
39.—64. „ 1691—1754.
65. Annorum 1755—1766.
66.—137. Annorum 1756—1802.

7. Minute di Lettere per Ponente.

1.—11. Annorum 1665—1723.
12.—20. „ 1727—1753.
21. „ 1755—1758.

Addas hic et vol. huius sectionis XXVI. ad. seriem 1. sub. Nr. 51.

XXVIII. Lettere e Relazioni Corrispondenze etc.

(Videbis seriem ad Acta Sanctae Mariae Maioris.)

XXIX. Procure di Cancellaria.

(Vol. 90.)

1. Annor. 1470—1473.
2. „ 1580—1581.
3—4. „ 1583—1585.
5—6. „ 1589—1593.
7—40. „ 1595—1636.
41—78. Annor. 1640—1784.
79. De foris et de manimorte 1784—1787.
80—81. Annor. 1784—1790.
82—90. „ 1794—1815.

XXX. Procurae de Notaria.

(Vol. 37.)

1. Annor. 1434—1438.
2. „ 1446—1449.
3. „ 1459—1463.
4—9. „ 1467—1397.
10—28. „ 1502—1569.
24—28. „ 1573—1590.
29—31. Annor. 1592—1595.
32 „ 1600—1602.
33—34. „ 1607—1627.
35. „ 1629—1650.
36. „ 1662—1802.
37. „ 1802—1814.

XXXI.

a) Vendite Cancelarie.

1. Capitulum Venditionum factarum tempore nob. et pot. viri domini Nic. Volpe honor. Com. Ragusii MCCCLII Ind. V. a die 12 Oct. ad 23 Martii1354. Liber Summarum factus tempore nob. et pot. v. Domini Nicolay Barbarigo hon. Com. Rag. in MCCCLIIII Ind. VII die XXIII Marcii a die XX(IIII) m. Marcii ad d. ultimam Marcii MCCCLVI (fol. 136). a die XXI Maii MCCCLVI (fol. 146) ad d. 9 Julii 1359; a die 22 Marcii 1360 (folia 194—205 desiderantur) usque ad 24 Febr. 1360.
2. Quaternus vendicionum factus Anno dni MCCCLXV . . . . a Francisco et Theodoro Cancellariis ragusinis — a die 23 Marcii 1365 (fol. I) — ad d. 5 Jan. 1380.
3. A die sec. Jan. 1371 (fol. 1) ad d. 3 Maii 1282 (usq. ad fol. 187 fragment).
4. In X nom. A. Anno Nat. eiusdem MCCCLXXXII Ind. V Liber Vendicionum possessionum bonorum secundum consuetudinem Ragusii prout infrapatet. Inceptus die XXVIII mens. Octobris (fol. 1), ad d. XVI April. 1384. Capitulum Venditionum — a die 27 Febr. 1384 ad 11 Jan. 1386.

b) Proclamationes Venditionum Cancellariae.

(Vol. 5).

1. Ann. 1508—27 fol. 146. Laudationes 1509—21 fol. 43.
2. Proclamationes Ann. 1594—1656 for. 209.
3. Ann. 1659—1686 fol. 141.
4. Ann. 1685—1713 fol. 130.
5. Ann. 1786—1809 fol. 282.

XXXII. Liber dotium Notariae.

(Vol. 22.)

1. *a*) 1348. 10 Nov. ad 31 Dec. fol. 5. *b*) Hic sunt in brevitate descripte et notate per me Johannem de Pergamo not. Com. Ragusii iur. not. in A. D. MCCCXXXXVIIII Sec. Ind. mensibus et diebus infrascriptis, ita et eo modo ut infra (fol. 5—15). *c*) a d. VII.

Nov. MCCCXXXXVIII ad d. XXI Dec. (fol. 38—45). *d*) a d. 1 Jan. MCCCXXXXVIIII ad d. XVI. Augusti (fol. 45—74). *e*) Testamenta MCCCXXXXVIII (fol. 82—89).

2. Annorum 1380. 3 Nov. — 1391 2 Octobr. (fol. 155).
3. *a*) Capitulum Dotium omnium manu mei Andree .... olim ... de Bononia, receptorum in MCCCXXXXXVI Ind. IIII a die 17 Apr. ad d. 17. Junii MCCCLXXXXVIIII (fol. 1—6). *b*) Liber dotium catastici Notariae Rag. inchoatus in MCCCLXXXV de mense Januarii ad d. 4 Febr. 1412 (fol. 6—89). *c*) *E verso* fol. 1—12 fragmentaria fol. 12—89 Venditiones.
4. *a*) fol. 1—4 fragm. a die 2 Julii 1412 ad d, 2 Jan. 1420. *b*) Venditiones *u. s.* 1412—1419
5. *a*) Dotium *a d.* 3 Januar 1420 ad 25 Nov. 1439. *b*) Venditiones *u. s.* ad 4 Jan. 1420 ad 24. Nov. 1439.
6. *a*) Dotium a d. 8 Decemb. 1439 ad 24. Jan. 1450. *b*) Venditiones *u. s.* a d. 3 Decembr. 1439 ad 21 Jan. 1450.
7. *a*) Dotium a. d. 10. Jul. 1460. ad d. 30 Martii 1472. *b*) Venditiones *u. s.* a d. 10 Juli. 1460 ad d. 18 Apr. 1472.
8. *a*) Dotium a d. 16 Junii 1472 ad d. 16 Nov. 1485. *b*) Venditiones *u. s.* a d. 12 Apr. 1473 ad d. 13 Nov. 1495.
9. *a*) Dotium a d. 19 Nov. 1495 ad d. 13 Nov. 1496. *b*) Venditiones *u. s.* a d. 19 Decembr. 1495 ad d. 23 Decemb. 1496.
10. *a*) Dotium a d. 30 Docembr. 1496 ad d. 14 Sept. 1506. *b*) Venditiones *u. s.* a d. 23 Decembr. 1496 ad d. 29 Sept. 1506.
11. *a*) Dotium a d. 11 Octobr. 1506 a d. 24 1507. *b*) Venditiones *u. s.* a d. 21 Sept. 1506. ad d. 6 Augusti 1507.
12. (fol. 1—10 desid.) *a*) Dotium a d. 21 Januarii 1519 ad d. 25 Jan. 1530. *b*) Venditiones *u. s.* (fol. 1—21 desid.) a d. 8 Octobr. 1521 ad d. 8 Febr. 1530.
13. *a*) Dotium a d. 5 Martii 1530 ad d. 11 Febr. 1559. *b*) Venditiones *u. s.* a d. 8 Februarii 1530 ad d. 14 Decembr. 1558.
14. *a*) Dotium a d. 23 Jan. 1554 ad d. 4 Januar. 1560. *b*) Ordo limitationis dotium (fol. 1—5). *c*) Limitatio dotis d. d. 20 Augusti 1558 fol. (*α* 6 *γ*).
15. *a*) Dotium a d. 7 Martii 1559 ad d. 20 Octobr. 1617. *b*) Venditiones *u. s.* a d. 30 Martii 1559 ad d. 31 Mart 1617.
16. *a*) Dotium a d. 12 Decembr. 1617 ad d. 20 April. 1654. *b*) Venditionis *u. s.* a d. 20 Julii 1617 ad d. 11 Januar 1649.
17. *a*) Dotium a d. 28 Januar 1654 ad d. 11 Nov. 1689. *b*) Venditiones *u. s.* a d 27 Octobr. 1654 ad d. 24 Jan. 1678.
18. *a*) Dotium a d. 10 Apr. 1700 ad d. 5 Jan. 1747. *b*) Venditiones a d. 17 Januar 2701 ad d. 19 Maii 1743.
19. *a*) Dotium a d. 5 Maii 1747 ad d. 2 Sept. 1769. *b*) Monti, frutti, cambi a d. Julii 1748 ad d. 9 Julii 1763 Index.
20. *a*) Dotium a d. 30 Novmbr. 1769 ad d. 2 Decemb. 1799. *b*) Cautela, Monti, Cambi a d. 7 Januar. 1764 ad d. 5 Sept. 1789.
21. *a*) Dotium a d 22 Febr. 1790 ad d 12 Junii 1862. *b*) Venditiones a d. 13 Aprilis 1790 ad 7 Sept. 1902 Index.
22. *a*) Dotium a d. 20 Decembr. 1802 ad 28 Sept. 1811. *b*) Venditiones a d. 20 Novmbr. 1802 ad d. 14 Jan. 1812 Index.

XXXIII. Pacta matrimonialia.

(Vol. 14.)

1—2. Annor. 1447—1464.

3—13. Annor. 1495—1703.

14. Annor. *a*) 1704—1754 *b*) Cautela cuiusdam pacti navalis de 1801.

XXXIV. Diversa de Foris.

Volumen 1—254 ab anno 1593 usque ad annum 1815.

XXXV. Dogana.

(Vol. 65.)

1. — *a*) Liber statutorum doane, compilatus tempore nobilis et egregii viri domini Marci Justiniani Comitis honorabilis Ragusii, cum voluntate maioris et minoris consilii, et cum laude populi, publica concione adunati, per sonum campane, ut moris est, anno domini MCCLXXVII. Indict. quinta, die penultimo septembris (*fol.* 1.—12 = *Capit.* I—XXXVIIII).
   b) *Additamenta* (*fol.* 12.—19. = *Capit.* XXXX. — LV.)
   c) *Adnotata* (*fol.* 19.—24.)
   d) *Additamenta* (*fol.* 24.—30. = *Capit.* LVI. — LXXXIIII.)
   e) De li libri — De la moneta (ordinamenta — fol. 35.—36. (*membrau.*)
   (N. B. *Edidit* Eitelberger Knnstdenkmäler Dalmatiens.)
2. — 1577. Tariffa de la Doana fatta in tempo delli cinque officiali delle Ragioni P. s. Gozze, B. M. Gondola, D. M. Pozza, St. Cr. Zamagna, Mart. Dr. Cerva (*Membr.* — *Alphabetice.*)
   (*Sunt in fine imagines polichrome Crucifixi cum quatuor evangelistis, ac S. Blasii.*)
3. — Registro de la Dohana de 1380 in 1381.
4. — „ „ „ 1482.
5. — „ debitori „ 1534.
6. — „ „ „ 1569.
7. — „ „ „ 1572—1588.
8. — „ „ „ 1575—1577.
9. — „ „ „ 1575. (*Fragmentum.*
10. — Libro della Doana granda 1575—1577.
11. — Registro „ 1578—1579.
12. — „ „ 1579.
13. — „ „ 1581.
14. — Debiti de la dohana grande de 1581—1582.
15. — Gabella di Carne 1580.
16. — Dohana grande 1592—1593.
17. — Registro dohana grande de 1587—1594.
18. — „ „ „ 1597—1667.
19. — Gabella di Carne dohana grande de 1596.
20. — Registro „ „ 1597—1598.
21. — Libro „ „ 1607—1608.
22. — Peso „ „ 1600.
23. — Registro „ „ 1609—1610.
24. — Peso „ „ 1611—1614.
25. — Libro „ „ 1612—1613.
26. — „ „ „ 1613—1614.
27. — Debitori „ „ 1617—1618.
28. — Copia delle lettere missive delli Signori Dohanieri 1628—1632.
29. — Libro delle polize che li Signori officiali si sono imborsati dalle taverne 1614.
30. — Gabella di carne 1643.
31. — Libro che tiene il scrivano, che si rimborsano li officiali delle tavernare 1616.
32. — Gabela di Carne 1648.
33. — Libro di un terzo per cento de 1651—1656.

34. — *a*) Diversi di Dogana de 1652—1679.
b) Diversi comandamenti de 1652—1679.
35. — Nota di tutti li cori de 1653—1655.
36. — Debitori della dogana de 1673—1674.
37. *a*) Cristiani de 1674 — (alphabet.)
b) Ebrei e Turchi de 1674. — (alphabet.)
38. — Copia delle lettere de 1686—1701.
39. — Indice dell' officio doganale (Tariffa doganale) *riassunto alphab.* 1276—1711 (alphabet).
40. — Libro delle pieggiarie de 1740—1749.
41. *a*) Libro ordini delli doganieri de 1746—1752.
b) Libro processi di dogana de 1742—1748.
42 *a*) Libro diversi di dogana de 1652—1763.
b) Libro processi e terminazioni de 1752—1770.
43. — Debitori del dazio delle caldaro de 1703—1756.
44. — Ordine della stima de 1655.
45. — Debitori della dogana de 1778—1779.
45. *a*) Diversi di dogana de 1692—1730.
b) Processi e terminazioni della Dogana de 1682—1730.
47. 48. 49. Indici alfabetici *sine titulo ac sine dato.*)
50. — Dazio delle alienazioni dei caratti de 1782—1810.
51. *a*) Libro dei piegi de 1432—1740.
b) Libro debiti de 1432—1740.
52. *a*) Libro debiti (*sine data*).
53. — Libro debiti de 1670.
54. — Debitori per gabelle ordinarie et di nove importe de 1632—1647.
55. — Libretto dei vini di Terre nove de 1613.
51. — Debitori di Dogana de 1636.
57. — Diversi conti di danari pubblici de 1682—1612.
58. — Doganieri e specchio.
59. — Doganieri di dogana grande—Crediti de 1658—1680.
60. — Debitori di dogana grande—Crediti de 1753—1789.
61. — Debitori di dogana grande—Crediti de 1585—1588.—1589.

XXXVI.

a) Debita Notarie.

(Vol. 98.)

1. In hoc libro abreviate sunt charte notarie facte tempore nobilis et egregii viri domini Nicolai Mauroceni honor. comitis Ragusini. Scriptus est per me Thomasinum de Savere, sacri palatii et comunis Ragusii Notar. iurat. 1280. usque 1282. — In hoc libro sunt aliqua testamenta de 1280 in 1282.
2. Liber debitorum notarie de 1334 in 1339.
3. „ „ „ „ 1352 in 1356.
4. Quaternus debitorum et instrumentorum MCCCXLVIII. usq. LX. Liber instrumentorum omnium scripturarum factarum tempore egreg. et potenti viri Petri Justiniani honorab. Comit. Ragusii, scriptus par me cancellarium Ragusii de anno domini MCCCXIX. Indict. secunda de 1358 in 1360.
5. Debitorum A. MCCCLX. usque MCCCLSV. In hoc libro non sunt societates de 1360 in 1365.
6. Debita Notarie de 1362 in 1364. Testamentum Unuçe de Bonda d. d. 12 februari 1364.
7. Debita Notarie de 1365 in 1370.

8. Liber diversarum scripturarum inceptus MCCCMXXVII. die primo Januarii. Obligbi di debitori, recezioni, contratti ecc. de 1377 in 1379.
9. Liber debitorum, securitatum et protestacionum, inceptus in a. d. MCCCLXXX. Indict. III — die XXI Januarii de 1380 in 1383.
10. Liber debitorum de MCCCLIIXXIX Indict. XII. Protestationum, societatum Notarie inceptus XII Junii — usque in 1382 de 1389 in 1392.
11. *Fragmentum* libri debitorum de 1393.
12. Liber debitorum Notarie de 1400 in 1405.
13. „ „ „ „ 1417 in 1422.
14.—20. Libri debit. notar, ab anno 1426—1441.
21. Liber debitorum potestatum et societatum inceptus a. d. MCCCCXLI die nono augusti (1441—1443).
22.—34. Libri debitorum notarie ab. anno 1444—1460.
35.—37. Idem ab. anno 1462—1467.
38.—91. „ „ „ 1469—1574.
92.—98. „ „ 1576—1810.

b) Debita notarie pro comuni.

(vol. 5.)

1. Liber factus pro rebus communis vigore partis captae in minori consilio sub die VI. junii 1449. in quo scribuntur que scribebantur in Diversis Notariae et in debtis. Amor. 1440—1522.
2.—5. Idem ab anno 1523 u. a. a. 1617.

c) Citationes.

(Vol. 19.)

1.—19. Ab anno 1432 u. a. a. 1811.

XXXVII. Diversi e Possesso de Criminali.

(Vol. 90.)

1—2.	Annorum	1512—1526.	6.	Annorum	1592—1595.
3.	„	1543—1550.	7.	„	1609—1611.
4.	„	1570—1577.	88—90.	„	1615—1815.
5.	„	1581—1586.			

XXXVIII. Consolati.

(Vol. 67.)

1. Libro delli officiali del quarto delly sensali presentato per Natale Gondola questo di XI de Marzo 1575, fol. 72.
2. Consolati nazionali 1752—1796, fol. 96.
3. Parti di Pregati relative ai Consulati di Levante de ann. 1751 in 1805, fol. 74.
4. Consolati fuorestieri in Ragusa de 1757 in 1804, fol. 20.
5. Conto del Consolato de 1768—1771, fol. 14.
6. Conti del Consolato et altre de 1780 in 1806, fol. 64. Porto delle lettere ed altre spese de 1803 in 1806, fol. 6.
7. Lettere dell' offizio della navigazione de 1794 e 1794, fol. 100.
8. Conto Ambassadori al Gran Signore, in Belgradi 1697.
9. Conto Ambassadori in Belgradi de 1604, fol. 1.
10. Conto Ambassadori al Signor Bassa de 1606, fol. 1.
11. Partite ributtate dall' offizio delli Consolati di Levante, de 1762 in 1807, fol. 173.

12. Partite accettate dall' offizio delli Consolati di Levante, de 1762 in 1807, fol. 95.
13. Riassunto de titoli dati alla repubblica di Ragusa, che si notano secondo l' Ordine dei tempi (1677—1763), fol. 1.
14. Copia lettere scritte al pubblico dei consoli ragusei (1742—1745), fol. 52.
15. Copia lettere dei Consoli al pubblico 1747 in 1749, fol. 65.
16. Conto di Marino Tudisi da Vienna alta patria (4 Maggio 1772), fol. 7.
17. Giornale del viaggio a Constantinapoli, fatto dagli ambasciatori della Rp. di Ragusa alla Sublime Porta l' anno 1792, fol. 6.

XXXIIII. Registrum Citationum de Foris.

(Vol. 13.)

1. Inceptus de MCCCXXXIII a 17 dicembr. 1433 ad 29. dec. 1437. fol. 220.
Registrum literarum ex parte dominii per Cancellarium 1433—1431. fol. 14.
2. 1617—1630, fol. 188.
3. 1642—1649. „ 90.
4. 1649—1654. „ 98.
5. 1662—1674. „ 92.
6. 1674—1685. „ 93.
7. 1685—1697. „ 95.
8. 1697—1714. „ 103.
9. 1714—1721. „ 122.
10. 1721—1744. „ 165.
11. 1745—1772. „ 281.
12. 1772—1797. „ 277.
13. 1797—1816. „ 120.

N. B. Vide etiam citationes sub II. 1—10, 12, 13, 15, 17, 18. 21, 22. IV. 33. XXXIII. 2—5, 8—10, 12, 14, 17.

XXXX. Sequestra.

(Vol. 4.)

1766—75 (fol. 323); 1775—82 (fol. 261); 1482—91 (212); 1791—1007 (272).

XXXXI. Dona Turcarum. (Vol. 2.) 1566—91; 1594—1617.
XXXXII. Giumruch. (Vol. 7.) 1531—35; 1550; 1593; 1609—18; 1635; 1641; 1637.
XXXXIII. Legata. (Vol. 66.) 1486—1807.
XXXXIIII. Grassia. (Vol. 75.) 1428 ad 1805.
XXXXV. Zecca. (Vol. 7.)
XXXXVI. Misericordia. (Vol. 39.) 1599—1803.
XXXXVII. Affitti. (Vol. 94.)
XXXXVIII. Aptaj de Misericordia. (Vol. 20.) 1362—1802.
XXXXVIIII. Tesorieri Santa Maria. (Vol. 5.) Saec. XVI—XVIII. Diversa de Tesorieri vol. 39. Repizo vol. 35 — ab a. 1554.
L. Lamenti de Criminale Sive Liber Maleficiorum. (Vol. 247.) 1407—1816.
LI. Lamenta de Intus. (Vol. 136.) 1348—1598.
LII. Lamenta de Foris. (Vol. 138.) 1348—1598.
LIII. Lamenta de Intus et de Foris. (Vol. 74.) 1464—1695.
LIIII. Intentiones de Cancellaria. (Vol. 63.) 1380—1802.
LV. Scale, Marina e Sanità, Arboraggi. (Vol. 133.) 1660—1802.
LVI. Noli e Sicurtà. (Vol. 69.) 1313—1614.
LVII. Stabile Ordinario. (Vol. 259.) 1415—1804.
LVIII. Mobile Ordinario. (Vol. 210.) 1448—1865.
LVIIII. Cassa del Comune. (Vol. 51.) Saec. XVI—XVIII.
LX. Offizio de Stagno (Sali). (Vol. 81.) 1536—1864.
LXI. Monti. (Vol. 63.) 1488—1800.
MXII. Salinaria. (Vol. 77.) 1443—1860.
LXIII. Amministrazione Domaniale Francese. (Vol. 163.) 1806—1815.

LXIIII. Aptay de Stagno. (Vol. 63.) 1474—1866.
LXV. Lamenta de Jagnina de 1653 in 1804. (Vol. 14.)
LXVI. Lamenta de Breno de 1608 in 1805. (Vol. 20.)
LXVII. Diversa de Terstenizza de 1766—70. (Vol. 1.)
LXVIII. Diversa de Mezzo. (Vol. 8.)
LXVIIII. Lamenta de Stagno. (Vol. III.)
LXX. Procurae de Stagno. (Vol. 23.)
LXXI. Debita de Stagno. (Vol. 20.)
LXXII. Diversa de Stagno. (Vol. 90.)
LXXIII. Diversa et Lamenta de Slano. (Vol. 79.)
LXXIIII. Diversa, Lamenta, Debita et Cancellaria de Meleda. (Vol. 161.)
LXXV. Diversa Turcharum sunt fascicula CCLXXV. quae ad Archivum Dohanae Maioris pertinebant, et saculis, more Turchorum, parieti appensis servabantur. Expectant ad historiam quotidianae actionis nundinariae inter Ragusanos et finitimos ultramontanos, Turcorum imperio subiectos.

*

Acta Sanctae Mariae Maioris.

Bullae pontificiae, regum ac principum rescripta, privilegia, tractata, indulgentiae etc. quae antiquis temporibus in aede Cathedrali (*reliquias*) sub vocabulo Sanctae Mariae Maioris. — Ibidem vero saeculo XVIIII. et Lettere e relationi, lamenta diversa, arringhe etc. commixta fuerunt.

*

Acta Gallica

quae historiam Francigenarum dominationis illustrant ab a. 1801 ad a 1815.

Sarajevske džamije i druge javne zgrade turske dobe.

Priopćio

Šejh Sejfudin Kemura (Sarajevo).

(Nastavak.)

XLII. Skenderpašina tekija u Sarajevu.

Skenderbeg došao je u Bosnu zajedno sa njenim osvajačem merhum Sultan Fatih Mehmed hanom 867. godine po Hedžri (= 1463.).

Pri osvajanju Bosne odregjen je bio Skenderbeg, da osvoji tvrdi grad Akhisar, drukčije zvani Prusac, koji je potpadao pod grad Jajce, te ga je on i osvojio i tu po naredbi sultanovoj tri godine stanovao, i tim predjelima upravljao. Iza toga Skenderbeg je dobio čin rumenlijskog beglerbega i imenovan za sandžakbega bosanskog, kojom prigodom nije našao za shodno da ostane u varoši Visokom, koja je tada bila prestonica, nego odredi Sarajevo prestonicom i tu se nastani i na kraju Sarajeva do rijeke Miljacke prisvoji jednu veliku bašču. Na tom zemljištu podigne tekiju Nakšibendiskog reda, uz ovu svratište (musafirhanu) i imare i dovede vodovod sa vrela Studene česme zvanog i kraj tekije načini česme. Prema ovoj tekiji kraj Miljacke podigao je jednu veliku kuću sebi za stanovanje a do ove jednu veliku zgradu za svratište a ispod ove jedanaest dućana za berbersku, gvožgjarsku, bakalsku, pekarsku i druge radnje. Od velike bašče, koja je bila kraj tekije, osnovao je četiri mahale a zemljišta im podvrgao mukati. Ove mahale zovu se: Abdulhalim aga Čehaja Skenderov, Hadži Turhan ili Souk Bunar, Hadži Hasan Pehlivan i Skenderija. Zatim je s one strane Miljacke krajem rijeke Koševe od Šemsi i Ajni sehidskom groblju otkupio prema Musali i uz rijeku Koševu Goricu i Bakarovac mjesta od Pašabega i priključio ih vakufu svoje tekije.

Toga vremena bio je Skenderbeg četiri godine bosanski sandžakbeg i kroz to vrijeme tekije nije mogao dovršiti te kad je dignut s časti ode u selo Veselu stražu, koje pripada Pruscu, u svoje Odžake, gdje mu je stanovao sin Hasanbeg. Njega otpremi u Sarajevo da tekiju dovrši.

Njegov pomenuti sin Hasanbeg do dvije godine poslije dovršio je gradnju pomenute tekije a iza toga vremena došao je Skenderbeg po drugi put za sandžakbega bosanskog i tom prigodom izvan grada na rijeci Moštanici podigao je osamnaest vodenica i trideset i tri česme u varoši.

Na Koševskoj rijeci podigao je trinaest vodenica i za tekiju ih uvakufio. Toga vremena umr'o mu je sin Numan i njegove timare, ispaše u Igmanu i Bjelašnici kao i čifluke u Korči džematu prenio je na svoje ime i priključio ih tekijskom vakufu.

Slika 81. Skenderpašina tekija u Sarajevu.

Tri godine kasnije Skenderbeg bude iz Bosne dignut i ne htjedne da stanuje u odžacima svojim u selu Veseloj straži, nego se odluči da pregleda i druge gradove, te se uputi Višegradu i tamo jedan predjel zemljišta zvani „Ravanluk" prisvoji i na rijeci Ibru podigne vodenicu sa četiri okna a u rogatičkom kotaru čuveni čiftluk „Kovanluk" prisvoji i na rijeci Rogačici podigne tri vodenice. Zatim je na rijeci Bosni, kraj varoši Visokog, podigao jednu vodenicu sa pet okana i sve ove nekretnine uvakufio u korist svoje tekije. Dalje je prisvojio četiri čiftluka u selu Pohvalićima i tri u selu Sušici kraj Sarajeva, kraj sela Kovačića dva čiftluka i u mjestu Čamluk zvanom jedan čiftluk i prihode ovih svezao za tekijski vakuf. U mjestu Halilovićima prisvojio je tri čiftluka i u selu Korči zvanom petnaest čiftluka, a u selu Gornjem Stupu i urgardu trideset čiftluka i sve ove nekretnine pridodao je vakufu svoje tekije, da bi se od prihoda ovih nekretnina imaret i svi ostali službenici pomenute tekije izdržavali i plaćali.

Poslije nekoliko godina došao je Skenderbeg sa tri tuga četvrti put za sandžak bega bosanskog i tom prigodom imenovao je svoga ćehaju Jusuf agu za muteveliju ovoga vakufa i dao mu pred kadijom upravnu vakufa, a zatim imenovao svoga divan efendiju, Ali ef., vakufskim pisarem, a svoga haznadara, Ibrahim ef., vakufskim džabijom. Kad je dobio čin učtuglije pokloni svoj timar Veselu Stražu, koju je od sina Hasan bega nasljedio, svome sinu Mustafabegu.

Iza toga bude pozvan u Carigrad a odavle otpremljen s vojskom na Persiju i tom prigodom steče čin vezira. Merhum Salih ef. Muvekit u svojoj historiji tvrdi, da je Skendarpaša u Bosni kao namjesnik umr'o, dočim ostali vele, da je poginuo na polju Čaldiranu.

Kasnije je ovaj vakuf došao u ruševno stanje i mutevelija njegov, Ahmed Čelebija, sin Hzrov, 973. (=1565. g.), zatražio je od šerijatskog suda dozvolu za popravak istog vakufa i zapisnik o tome nalazi se u sidžilu broj 2. strana 45, a sadržaj glasi ovako :

اولدر که مرحوم اسکندر پاشا اوقافنه متولی اولان احمد چلبی بن خضر مجلس شرعه کلوب
اوقاف مزبوره‌نك طور خانه‌سنك اورتوسی و آغاچلری اودون طامنك یان آغاچلری چوریوب و
قوشوه دکرمنلری بندلرینی سیل صوبی بوزوب ترمیم وتعمیره احتیاج تاملری واردر تعمیر ایچون اذن
طلب ایده‌رن دیدکده قبل شرعدن نصوح خلیفه بن مصطفی واهل وقوفدن داود خلیفه الامام و
ابراهیم چلبی المتولی و بازار باشی شجاع وعبد السلام وسفر بك غلام شاهی ومحمنلردن اوسته سنان

بن‌عبدالله واوسته قره‌علی بن‌عبد الله نام کسنه‌لر اوزرینه واروب کوردکلرندن مذکور طوره خانه
یوز اللی یوك شملی یکرمیشردن اوچ بیك آقچه واوتوز مقراص آغاچلرینه اونردن اوچیوز آقچه واوتوز
عدد صوندرمه مرتکلرینه اونبردن اوچیوزاوتوز آقچه واوست آغاجی ایچون یدی‌عدد آغاچ اون‌ایکیشردن
سکسان درت آقچه واون عدد خاتول آغاجنه یکرمی‌بشردن ایکی‌یوز اللی آقچه وسکسان عدد سقی
آغاجنه ایکیشردن یوز التمش آقچه واون بیك عدد یکسرینه یکرمی بشردن ایکی‌یوز اللی آقچه و
والتی‌یوز قرق مرتك دیرك وبسقی یکسرینه آلتمش آقچه که جمعاً درت بیك درتیوز درت آقچه اولور
واودون طامنك اوچ بیك کرپچنه قرقردن یوز یکرمی آقچه واوچیوز یوك طاشنه برردن اوچیوز
آقچه واون بش یوك شمله‌سنه یکرمیشردن اوچیوز آقچه وبیك یکسریسه یکرمی‌بشر آقچه که
جمعاً یدیوز قرق بش آقچه اولور قوشوه دکرمنلری بندلرینه اوچیوز اللی آقچه که جمعاً بش بیك
درتیوز طقسان طقوز آقچه ایله اوستەلری اجاره‌سندن ماعدا تعمیر وترمیم اولنور دیو تخمین
صحیح ایله تخمین ایلدك دیو شهادت ایدوب شهادتلری حیز قبولده واقع اولماغن وجه مشروح اوزره
تعمیره اذن ویریلجك متولی مزبور طلبیله قید تحریر اولندی حرر فی اواخر شهر ذی‌الحجه
سنه ٩٧٣

شهود الحال

شجاع خليفه بن محمود — سدخواجه بن سعدى — پيرى بن قاسم — مراد بن عبداه — طورحان بن عبداه — ابراهيم بن اينه‌حان

يحيى بن اسكندر — شيخ شريف بن عبدالله — پروانه بن محمود

„Mutevelija merhum Skender pašina vakufa, Ahmed Čelebija, sin Hzrov, dolazi pred šerijatski sud i izjavljuje slijedeće: U vakufskoj kući vjenčanice, rogovi i streha počele su trunuti i na rijeci Koševi stojeći mlinski bentovi su poplavom pokvareni te tražim od šerijatskog suda dozvolu da ih popravim.

„Na to bi od strane suda poslan na lice mjesta Nesuh Halifa, sin Mustafin, i od vještaka Daud Halifa, imam i mutevelija, Ibrahim Čelebija Šudja čarši-ćehaja, Abdulselam, Seferbeg šahski rob, Sinan sin Abdullahov majstor i Alija sin Abdullahov majstor, koji došavši na lice mjesta učiniše izvid i konstatovaše, da treba za kućnjeg krova stotinu i šest tovara šimle po 20 — to iznosi 3000 akči — za podupiranje i održanje krova 30 drveta, po 10 akči, 300 akči i 30 komada kratkih direka po 10 — iznosi 300 akči — 7 pravih rogova po 12 — iznosi 84 akče, 10 direka za hatule po 20 — iznosi 230 akči, 80 baskija po 2 akče — iznosi 160 akči, 10.000 klinaca po 25 akči — iznosi 250 akči i 600 klinaca za direke i baskije 60 akči, što ukupno iznosi 4404 akče i za kuću 3000 čerpića po 40 — iznosi 120 akči, 300 tovara kamena po 1 akču — 300 akči i 15 tovara šimle po 20 — iznosi 300 akči i 1000 klinaca po 25 akči — iznosi 745 akči, a za popravak benta mlinskog na Koševi 350 akči, što iznosi ukupno 5499 akči, osim dungjerije toliko će se po svoj prilici potrošiti. U ovom smislu podnijeli su sudski povjerenici svoje izvješće, a mutevelija zatraži, da se u sildžil upiše, te se i upisa svršetkom mjeseca zilhidžeta 973. (= 1565.).

„Svjedoci ovoga: Šudja Halife, sin Mahmudov, Sit hodža, sin Sadin, Perija, sin Kasimov, Murat, sin Abdullahov, Durak, sin Abdullahov, Ibrahim, sin Inhanov, Jahja, sin Skenderov, Šerif šeh, sin Abdullahov i Pervane, sin Mahmudov. Ove godine bio je imam ove džamije Osman-halife, Muhjudin-halife i mujezin Husejn, sin Mehmedov.

Iza toga dolazi carski ferman, u kome se dozvoljava popravak istog vakufa, koji se nalazi u sidžilu br. 2 na strani 45., koga niže donosimo, a sadržaj mu glasi:

بالاده محرر کشف حجتی اوزره اشبو فرمان شریف عالیشان صدور بیورلمشدر .

قدوة قضاة الاسلام عمدة ولاة الانام معدن‌الفضل والکلام مولانا سرای قاضیسی زید فضله توقیع رفیع همایون واصل‌اولیجق معلوم‌اوله که حالیا قیومه عرضی کوندروب نفس‌سرایده واقع اولان اسکندر پاشا زاویه‌سی اوقافنه بر موجب شرط واقف متولی اولان احمد کلوب زاویهٔ مزبوره‌نك و آنبارلرینك و آخورلرینك اورتولری ومحروسهٔ مزبوره داخلنده اولان اون اوچ باب دکرمنلرك بنالرینی و بوسنه نهری اوزرنده اولان کوپرینك بناسی خرابه مشرف اولوب بالفعل تعمیره احتیاج تاملری وار در دیدکده اوزرلرینه معمار ومخمن کوندریلوب کوردکلرنده فی‌الواقع زاویهٔ مزبوره دکرمنلری وکوپری خرابه مشرفدر ترمیم اولنمالری لازمدر دیوب تخمین صحیح ایله زاویه‌نك تعمیرینه بش بیك آقچه و دکرمنلرك ترمیمنه درت بیك آقچه وکوپرینك ترمیمنه درت بیك آقچه تخمین ایلیوب وویسوقه قربنده اولان بش باب دکرمنلرك بنـدلری زیاده‌سیلر اولوب بالکلیه خراب اولماغین تعمیرینه یکرمی بیك آقچه آنجق وفا ایدر متولی مزبور طلبیله عرض اولندی بیوردم که حکم شریفم واردقده ذکر اولنان تعمیراتی اوقاف مزبوره متولیسی معرفتیله دقت واهتمام ایله ترمیم وتعمیره محتاج اولان یرلری اوسلوب سابق‌اوزره تعمیر وترمیم ایدوب وواقع اولان خرجین اوقاف‌مزبوره‌محصولندن آلوب صرف وخرج ایلیوب وواقع‌اولان اخراجاتی سند مفرداتیله دفتر ایدوب تمام اولدقدنصکره دفتری امضالنوب ومهرلنوب قیومه‌کوندره‌سین ویازوب بیلدیره‌سین بو بابده‌کرکی کبی اقدام واهتمام ایدوب تخمین اولنان آقچه‌دن اکسکلی استحکام اوزره ترمیم ایدوب خرج عبث واتلاف اولنمقدن حذرایده‌سین و نه‌مقدار آقچه صرف اولنورسه متولینك کوندریلان محاسبه‌سنه قیدایده‌سین شویله بیله‌سین علامت‌شریفه اعتماد قیله‌سین تحریرا فی‌الثانی شهر جمادی‌الاخر سنه اربع وسبعین و تسعمائه

بمقام ادرنه

„Prvače muslimanskih kadija, ponos ljudskih prvaka, izvor znanja i govora, Mevlana, sarajevski kadijo, neka ti bog znanje pomnoži! Kad ti ovaj moj visoki carski ferman dogje. primi na znanje, da mi je sada kazano, da je u Sarajevu mutevelija merhum Skender pašine tekije vakufa po uslovima vakifovim, Ahmed došao na tamošnji sud i izjavio, da je rečene tekije kućnji krov kao i krov od kuhinje, štale i hambarova trošan, te dalje od trinaest vodenica krovovi i zgrade da su ruševna stanja a tako i ćuprija na rijeci Bosni[1]) te su ove zgrade sasvim potrebne opravke i popravke, te je za to na lice mjesta otpremljen Mehammin neimar, koji je o tome slijedeće izvješće dao:

[1]) Ovo je pogrješno, jer je govor o ćupriji Skender pašinoj, koja je na rijeci Miljacki prema njegovoj tekiji.

„Pomenuta tekija, vodenice i ćuprija zaista su u ruševnom stanju te su sasvim potrebiti popravka i da treba potrošiti na popravak tekije 5000 akči, za popravak vodenica 4000 akči, a za popravak ćuprije 4000 akči. I rečeni Muhammin pronašao je dana tu svrhu treba od prilike toliko potrošiti. Osim toga pronašao je isti, da su kraj Visokog od postojećih pet vodenica bentovi poplavom sasvim porušeni, i da bi za popravak ovih trebalo najmanje do 20.000 akči potrošiti, o čemu si me ti po zahtjevu mutevelinu izvjestio.

S toga dakle nalažem Vam, kad ovaj moj previšnji ferman tamo dogje, da se navedeni popravci imadu sa znanjem mutevelijinim izvršiti, te da se na te popravke osobita pažnja obrati, da se po izvješću već navedenom te porušene zgrade oprave i poprave i to isključivo od prihoda rečenog vakufa, i o cijelom tom trošku da vi sastavite proračun i iskaz, koji ćete sa svojim potpisom i pečatom potvrditi i mome carskom dvoru spremiti. Pazite dakle pomno da se popravljene zgrade što bolje i tvrgje naprave i da nadzirete, da se novci ne troše na nepotrebita mjesta kao suvišna“.

„Neka tako znate i po tome postupate.

„Pisano 2. džemazulahira 974. (=1566.) u Jedreni“.

Da su mlini niz Moščanicu pripadali Skender-pašinu vakufu, u znak tome donosimo ovdje jedan kupoprodajni ugovor, koji se nalazi u sidžilu broj 2 u kutubhani careve džamije, a glasi:

يحيى بن حمزه نام كمسنه محفل شرع شريفده اقرار ايدوب ايتديكه اسكندر پاشا دكرمنلرندن
طوپال زاده محله سنده برطرف سنان خليفه وبرطرف طريق عامله محدود اولان دكرمنك ايكى حصة
شايعه‌مى ييلده يوز اقچه مقاطعه‌سيله ومتوليسى احمد چلبى معرفتيله اشبو باعث السجل ابراهيم بن
حسينه ايكى بيك اللى اقچه‌يه بيع ايدوب وقبض ثمن ايلدم . حرر فى ٢٣ شوال سنه ٩٧٣

شهود الحال

جعفر بن مصطفى ، اينه‌خان بن عبدالرحمن ، حاجى عبدى بن تيمورخان ، حاجى تيمورخان بن قاسم وغيرهم

„Jahija, sin Hamzin, daje slijedeće očitovanje u šerijatskom sudu:

„Od Skender-pašinih mlinova ima jedan mlin u Topal-zade H. Inhanovoj mahali (Lubina u Gradu), koji graniči s jedne strane sa Sinan-halifinom kućom, a s druge općim putem, od kojeg se plaća Skender-pašinu vakufu 100 (sto) akči godišnje mukate. U istome mlinu prodajem moja dva dijela, koji se tamo nalaze Ibrahimu, sinu Husejnovu, za 2050 akči sa znanjem mutevulije prijerečenog vakufa, Ahmed Celebije i to s uslovom, da pomenuti Ibrahim ima plaćati godišnju mukatu rečenom vakufu. Zavede se u sidžil i napisa 23. ševala 973. (=1565.)

„Svjedoci toga Gjafer, sin Mustafe, Inehan, sin Abdurrahmana, H. Abdija, sin Timorhana, H. Timorhan, sin Kasima i drugi.

Te iste godine uvakufila je Sejida, kći Atmadžina, stanovnica rečene mahale 3600 akči, da joj se uči po jedan džuz iz kurana za njenu dušu i da se od kamata ovog gotovog novca plaća izvjesna suma onome, koji bude učio kuran.

O tome donosimo niže slijedeću oporuku, koja se nalazi u sidžilu broj 2.

Sadržaj ove oporuke glasi ovako:

[1]) Džus je od 30 kuranskih djelova jedan.

سجل ۲ صحیفه ٦٦

اولدرکه اسکندر پاشا محله‌سنده ساکنه سیدی بنت اتمجه نام خاتون محفل شرع شریفده شریف بن نصوح مواجهه‌سنده اقرار و اعتراف قلوب ایتدیکی اخلص مالمدن اوچیبك التیوز اچقه افراز ایدوب حسبة لله العظیم وقف مؤبد ایله وقف ایلدم ومزبور شریف متولی نصب مبلغ مرقوم اوچ بیك التی یوز اچقه‌یی تسلیم الی المتولی ایلدم وشویله شرط ایلدمکه مبلغ مرقومی اونی اونبر اچقه حسابی مرابحه ایدوب حاصل اولان ربحندن روحم ایچون یومی براچقه ایله بر جزؤ تلاوت اولنه تلاوین دخی علی پاشا جامعنده حالا امام اولان عبدی خلیفه یه شرط ایلدم مادامکه قید حیاتده در تلاوت ایلیه فوتندنصکره اسکندر پاشا جامعنده هرکیم امام و خطیب اولور بعد صلوة الفجر اول تلاوت ایلیه دیو وقف و شرط ایتمشیدم لکن وقفمدن رجوع ایلدم دیمکله متولیء مزبور دخی امام زفر قولنی تمسك ایده‌نوب ویرمزم دیو امتناع کوسترووب جواز وقفیتنه حکم طلب ایلیجك مبلغ مرقوم اوچ بیك التی یوز اچقه‌نك جواز وقفیتنه حکم اولنوب حکماً صحیحاً شرعیاً بعد ذلك واقفهٔ مزبوره سیدی متولی مسقور ایله مرافعه اولنوب حین خصومتده وقف رد ایتمك عدم لزومیله اجتماع ایلیوب مبلغ مرقومی ملکنه رد اولنمه‌سن طلب ایلیجك حالده وقف اولی واقفلك کورلوب عالماً بالخلاف من بین الائمة داعیاً بما یجب رعایته مبلغ مذکور اوچ بیك التی یوز اچقء صحت وقفیتنه ولزومنه وضمننده اولان شروطنه علی وجه الخصم حکم اولندی حکماً صحیحا شرعیا غب الطلب قید سجل اولندی حرر فی ۲٦ محرم سنه ۹۷٤

شهود الحال

ابراهیم چلبی بن علی ، احمد چلبی بن حضر المتولی بوقف اسکندر پاشا ، حاجی‌محمی بن حسین عثمان بن حسین ، حاجی‌علی بن غازی ، عیسی بن حسین ، حسن بن تیمور خان

„Sejida, kći Atmadžina, stanovnica Skender pašine mahale, došla je lično pred ovaj šerijatski sud i u prisustvu Šerifa, sina Nesuhova dala slijedeće očitovanje: Ja sam od cijelog svoga imetka odvojila tri hiljade i šest stotina akči u gotovom novcu i na božiji put ovaj legat za uvijek na dobrotvorne svrhe zavjetovala i uvakufila i pomenutog Šerifa imenujući za muteveliju, sve sam ove novce predala mu u ruke, s uslovom, da on sve ove novce na kamate sa 10 do 11% daje i od prihoda ovih kamata da se daje po jedna akča dnevne plaće onome, koji će za moju dušu po jedan džuz iz kurana učiti, i to učenje džuza da se povjeri Abdiji Halifu, imamu i hatibu u Ali pašinoj džamiji i da on tu dužnost vrši dok je živ, a poslije njega u Skenderpašića džamiji, kogod bude imam i hatib, neka on to po sabahu uči. Tako sam bila vakuf učinila, ali sad odustajem od uvakufljena i tražim, da mi se pare povrate. Ovom predlogu vakife prisutni mutevelija stavi prigovore na podlozi imami Zuferovih riječi i reče: Nedam i tražim, da se to uvakufljenje u korist vakufa presudi. Na ovo kadija presudi, da je 3600 akči pravim šerijaskim postupkom uvakufljeno.

„Nakon pretresanja propisa razne stare uleme postade ovaj legat pravim šerijatskim zavjetom i vakufom te se ovo riješenje po zahtjevu stranaka u sidžil zavede.

„Pisano 26. muharema 974. (= 1566.).

„Svjedoci ovoga: Ibrahim Celebija, sin Alin, Ahmed Ćelebija, sin Hzrov, mutevelija Skender pašina vakufa, Hadži Memija Huseinov, Osman, sin Husein, Hadži Alija, sin Gazin, Isa, sin Huseinov i Hasan, sin Timurhanov".

Slika 82. Skenderpašića Mustajbega džamija u Skenderiji ulici.

Iza merhum Skender pašina odlaska iz Bosne bude imenovan njegov sin Mustafa-beg za bosnabega, koji napravi kraj očina vakufa džamiju, a kako neki stari ljudi pričaju, da je merhum Skender paša bio načinio za tekiju ovu sadašnju džamiju, te je Mustafa beg, sin njegov po nagovoru nekih hodžâ sazidao i od tekije napravio džamiju, a tekiju i imare sazidao na zapadnom kraju džamije. Dovršivši džamiju uvakufio je u korist iste desetinu i ostale prihode sela Vesele straže. Kašnje je premješten ovi Mustafa beg iz Bosne u Trabolazi garb — Tripolis, gdje je napisao na arapskom jeziku oporuku, koja se nalazi u kjutubhani careve džamije u sidžilu broj 79. na strani 155., koji niže donosimo.

الحمد لله الذى نور محيط الخضراء بمصابيح لامعة الانوار وعم ببسيط الغبراء بمساجد جامعة الابرار
علّم آدم الاسماء فى مكتب الكونين واتزل من السماء المبين وقف قصور الجنان على المتولين للاعمال الحسان
وسبل حدائق النعيم المباذلين اموالهم فى سبيل البر والاحسان ووقف من اراه من العباد لادخار الزاد واعتاد
العتاد ليعاد الميعاد ويسر لمن يشاء انشاء الخيرات واكتساب الحسنات واقتراف المبرات ومناعف اجر حسنة صدرت
عن وفور الرغبة وخلوص المحبة كمثل حبة انبتت سبع سنابل فى كل سنبلة مائة حبة والصلواة على محمد معلم الدين
وامام جماعة الانبياء والمرسلين وعلى آله البرر الكرام وصحبة الخيرة العظام والتابعين لهم من العلماء الاعلام

خبر اذا مات ابن آدم انقطع عمله الا عن ثلث علم ينتفع به وولد صالح يدعو له وصدقة جارية الحديث وعرف ايضاً ان الانتفاع بالعلم ممكن بانشاء بعد الصدقات على وجه لا يسر حصوله من الاولاد الصلحاء والصالحات فصاحب الخيرات ومباشر المبرات بخلوص النيات الجناب الاكرم الاسعد والاميرالاعظم الامجد متبوع السعداء بقوة حدبته فى عواقب امورالآخرة متبوع لامراء بجلة نظره فى مراتب الاحوال بعين البصيرة وحدقة الباطرة مطلح الملة والدين مصطفى بك بن مرحوم المغفور اسكندر پاشا يديم الله تعالى لتحصيل الثواب الجزيل له و لابيه وجعله وسيلة ذكر الجميل لاسلافه ولبنيه لما اقر بنور البصيرة بصره واريد ان يدوم فى أيام اثره خلج فى قلبه وحلد فى خلده ان ينشئ مسجداً جامعاً لاقامة الصلواة المفروضات ورعاية لاعياد والجمعات اوهتف فى اذن عقله هاتف وظن بلا شبهة ومظنة من بني مسجداً بني الله له بيتاً فى الجنة ويبني مكتباً واحداً فى قرب الجامع المزبور لاجل تعليم الادب والقرآن العظيم لصبيان الفقراء والمساكين فوقف وحبس وسبل من اطيب ماله واحل امواله قاصدا بهذا حيرخاتته وماله وملكه وتحت تصرفه وجوز ملكيته الى حين صدور وهذا العقد منه وذالك جميع المزرعة المسمات بقرية وسله استراثه مع محلات چرنيچ ومحلة غلوبردچه ومحلة باقليك و ذلك جميع الارض المحدود بالحجر الموضوع على طريق العام ومنه بالنهر الجارى المسمى ببورچيه الى غاية المسمى بغازيلر كچيدى ومنه الى غاية غير الماء الجارى الواقع فى المزرعة بالوادى المسمى بچقور الى غاية المسمى ببايرباشى ومنه من طرف الغرب الى الاسفل بالطريق يذهب الى جانب اقحصار الى غاية عين الماء الواقع على طريق المزبور ومنه الى الاعلى بالوادى المسمى بچوقور الى غاية الاخاشب المسمى بچاملى طاغ ومنه بالاخاشب المزبور المسمى بايستوژر الكبير الى غاية الماء الواقع على رأس الاخاشب الى غاية المسمى بايستوژر الصغير و منه بالوادى الاسفل الى غاية عين الماء الواقع فى الوادى المزبور ومنه الى غاية المسمى بقوش دپدسي ومنه الى غاية الاخاشب المسمى بلثة ومنه بحدود قلعه صوسد الى غاية الموضع المسمى ببودلار ومنه بالوادى الاسفل الى غاية الحجر الكبير الواقع على شط النهر الكبير المسمى بويرباس المشهور وبالنهر المزبور الى غاية النهر الجارى من المزرعة الموقوفة بالنهر المزبور الى غاية الحجر الموضوع المزبور على طريق العام المزبور وذلك المحدود المزرعة المسماة مع المحلات الواقعات فى ناحية اسقوبيه من نواحى دار الغزاة لواء بوسنه فى قرب قلعة اقحصار حرسها الله تعالى عن البوس فى الشهر والسنة على مصالحها الجامع والمكتب الحادثان اللاحقان ببقعة الخير لابيه الخير الواقعة فى نفس قصبة سراى ادواسى باحدى دار الغزاة والمجاهدين فافرز الواقف المشار اليه المزرعة المزبورة من ماله وسلمها الى المتولى ونصب كمال ابن محمود متولياً لاوقافه مشروطاً يكون عزل المتولى ونصبه فى يده ما دام قيدالحيواة ثم لمن يعين الواقف حفظ الله تعالى عن الآفات وعين لوظيفة الخطيب والامام فى كل يوم سبع دراهم وللمؤذن فى كل يوم ثلث دراهم وللقيم فى كل يوم درهماً واحداً ولدهن السراج وحصير الجامع فى كل يوم درهماً واحداً وللمعلم فى كل يوم ثلث دراهم وللخليفة فى كل يوم درهمين وللجابى فى كل يوم خمس دراهم وللكاتب فى كل يوم درهمين وشرط الواقف المبرور يسرالله له لقاء الحور والقصور ان يتصرف مزيع هذه

المزرعة ومغلة بعد اخراج المقاطعة المعينة بخزانة العامرة اعنى خزانة السلطان واخراج العشر التولية المعين
فى وقفية الابواب البر لابيه اولاً لما يحتاج اليه من ترميم الجامع والمكتب ثم يصرف ما فضل عن ذلك على
الجهات المعينة المذكورة فبعد ما وقف الواقف المشار اليه المزرعة المذكورة وقفاً صحيحاً شرعياً وحبساً صريحاً
مرعياً وسلمها الى المتولى المرقوم واراد ان يرجع كما وقفه بناء على عدم لزومه على مذهب الامام الاعظم تعمد
الله لغفيرته فحكم الحاكم العالى على هذا الكتاب بتوقيعه الطيف بصحة الوقف ولزومه وفصارة المزرعة
المزبورة وقفاً مسجلاً محكوماً بصحته ولزومه على جميع المذهب المقبولة عند المجتهدين بحيث لا يبدل ولا يباع
ولا يوهب ولا يملكه فرداً من الافراد ومن سمع وبدل او يبيع او يشرى او تمليكاً فلعنة الله عليه وملئكته
اجمعين ولم ينجى من عذاب القبر ومن عذاب اليم ثم عزل الواقف المزبور المتولى عن التولية المذكورة بناء على
شرط ان يكون عزل المتولى ونصبه بيده وشرط التولية لنفسه النفيسة ما دامت فى قيد الحيواة وبعد وفاته
على الترتيب الذى ذكر فى كتاب الوقف لابيه المرحوم وعلى جميع هذا وقع التحرير والاشهاد بتاريخ اواسط
شهر ذى الحجة الحرام صحت بالسلامة والعزة والاكرام من شهور سنة ثلث والعشرين وتسع مأة

„Hvala onome Bogu, koji je rasvijetlio zelenu širinu sa zvijezdama koje daju vid i onome bogu hvala, koji je gospodar svemu, a osobito onim vidljivim mjestima, gdje su bogomolje i onome bogu, koji je naučio Adema znanju u školi stvorenja i što je poslao s nebesa dokaz, da su rajski ćoškovi priugotovljeni za one, koji čine dobra djela, i koji napućuje svoje robove u rajske bašče i to one robove, koji troše svoja imanja na dobrotvorne svrhe, i onome bogu, koji poznaje robove, koji na ovom svijetu pri pravljaju duševnu hranu za onaj vječni svijet i onome, koji daje olakšice robovima, koji zamisle dobročinstva, i onome koji će nagraditi svoje robove na onom svijetu za jedno djelo sa 700 nagrada.

Neka je selat na onoga Muhameda, koji je bio učitelj vjere i prvak sviju pejgambera, poslanika i proroka, i na njegovu dobru kućnju čeljad i na velike njegove drugove i na njihove veleučene sljedbenike. Kad čovjek umre, svi mu se poslovi presijeku, osim tri, i to: korisno znanje, to jest za narod korisna knjiga, dijete dobro, koje se za svoje roditelje bogu moli, i neprekidno dobročinstvo. Razumivši ovu lijepu hazreti pejgamberovu rečenicu i rečenicu: moguće se je koristiti od znanja i od mogućih dobrih djela podizanjem dobrotvornih zgrada i od dobre djece muške i ženske. Gospodar dobročinstava počinje ovim dobrotama čista djela i sa svega srca kao ponos i prestavnik državnih prvenaca, i koji potpomaže vjerska načela, Mustafa beg, sin umrlog Skender paše, kome zalupa u srcu jaka želja da podigne jednu džamiju, u kojoj da se klanjaju farzi svaki dan i petkom i bajramima. Prozvonivši mu kroz uši njegove pameti ova rečenica: „Ko napravi bogomolju ovoga svijeta, bog će mu podijeliti onoga svijeta stanovanje u raju“. Pojimajući ovu izreku napravi džamiju i uz ovu jednu dječačku školu za sirotinju, u kojoj će se djeca poučavati u lijepom ponašanju i učenju velikoga kurana. Zatim uvakufi od svog čistog imetka, koje je posjedovao, kao cjelokupne ziratne zemlje, što su u selu Veseloj straži, u mahali Černici, te u mahali Golobrdo, (u originalu stoji Golobrdci) i Jakliću svu zemlju, koja je ograničena od puta postavljenim kamenom do rijeke zvane Poriče, sve do puta zvanog „Gaziler gećidi“, a odavde do rijeke, koja teče kroz moju zemlju, a koja se zove „Čukur“, a odavde sve

do Bajer baše, t. j. glavnog brda, a odavde k zapadu strmo do puta, koji vodi u Prusac, sve do vode koja teče kraj rečenog puta, a odavde uz brdo do prodolice zvane Čukur, pa sve do šume zvane „Smrčeva planina", a odavle šumom do Velikog Stožera i dalje uz brdo do šume zvane „Mali Stožer", a odavle strmo niz prodolicu do vode, koja tuda teče, a odavle do kraja zvanog „Tičije brdo", a odavde opet do kraja šume zvane „Luste" a odatle do granice grada zvanog „Sused" i do kraja mjesta zvanog „Podlar", a odatle niz prodolice do velikog kamena, koji je na sred rijeke zvane „Vrbas", a odatle do rijeke, koja teče kroz moju zemlju, a odavle sve do gore spomenutog kamena, kôji je postavljen kao obilježena granica. To su faktične granice moga zirata sa mahalama, što se nalaze u Skopaljskom području, u blizini Prusca i u bosanskom vilajetu, koga neka bog učuva od svake muke, dok teku mjeseci i godine.

„Opredjelivši gore navedene nekretnine u vakuf i predavši ih na raspolaganje muteveliji Ćemalu, sinu Mahmutovu, koga je na tu dužnost imenovao, naredivši mu uslovno, da prihode od ovog imetka po niže navedenim odredbama ima trošiti na njegovu džamiju i mekteb, koji postoje kraj dobrotvornih zgrada njegova oca u Sarajevu u Bosni, postavlja ga mutevelijom s uslovom, da ga može dok je živ sa toga položaja i dignuti i opet namjestiti, a poslije da može na njegovo mjesto postaviti koga htjedne.

„Zatim odredi vakif plaću džamijskom imamu i hatibu po sedam dirhema dnevne plaće, mujezinu po tri dirhema dnevne plaće, metaču džamije po jedan dirhem dnevne plaće, a za osvjetljenje i prostirku džamije po jedan dirhem dnevne doznake, a mualimu mektebskom po tri dirhema dnevne plaće, a mualimskom zastupniku po dva dirhema dnevne plaće, džabiji, koji džamijske prihode, naplaćuje po pet dirhema dnevne plaće, a pisaru vakufskom po dva dirhema dnevne plaće.

„Zatim vakif, kome neka bog podari rajsko naselje, odredi, da se prihodi navedenih zirata, odbito odregjene mukate, koja pripada državnoj blagajni, odnosno carskoj blagajni i odbito desetinu odregjenu po vakfiji vakufa njegovog dobrog oca — troši ostatak na opravke i popravke njegove džamije i mekteba.

„Uvakufivši navedene nekretnine i predavši ih na raspolaganje pomenutom muteveliji, naumi da se povrati i opozove to uvakufljenje, držeći se propisa imami Azamovih, jer i ako je uvakufljenje nekretnina na zakonu osnovano, ono ipak nije stvarno i zatraži da mu se povrati. Ali veliki sudac presudi pomoću božijom u korist vakufa te ovo uvakufljenje postade pravo i istinito i osnovano na svim pravednim propisima, na taj način, da se ono ne može preinačiti, pokloniti, ni prodati, niti i s koje strane prisvojiti. Ko ovo znade pa hotimično prevrne ili proda, neka je na njega božije i sviju božijih angjela prokletstvo i neka nikad ne nagje oduška od patnji u grobu i na strašnom sudu i paklu.

„Zatim dobri vakuf svrgnu rečenog muteveliju i tu dužnost sebi doživotno pridrža a poslije njegove smrti neka taj red muteveliluka ide onako, kako je propisano u vakfiji njegovog umrlog oca.

„Ovo se sve napisa i zasvjedoči u polovici mjeseca zilhidžeta (923.= 1517. g.)

Prije spomenuta Skender pašina vakfija na žalost nije mi mogla doći do ruku.

Godine 1109. (= 1697.), kad je došao princ Eugen u Sarajevu, bio je mutevelija ovog vakufa i muderis Ahmed ef. Dernišlija, koji je poginuo toga vremena, a naslijedio ga je njegov sin Ali ef., što nam tvrdi slijedeća mutevelijska teskera!

Budući da istina je, da je merhum Skender paša načinio pomenutu tekiju, a njegov sin Mustafa begu džamiju, to su onoga vremena neki nepošteni ljudi uvagjali izmegju

sebe, nekakve nove džihete, koji u vakfiji ne postoje, te su i na to čak i lažne berate u Carigradu isposlovali. Njihov nepošteni rad iznosi nekoliko berat, koji se odnose na imenovanje metača i ćatipa i drugih manjih službenika ove džamije, koje ali, jer se tu radi o podregjenim ličnostima, ne donosimo.

وجه تحریر حروف بودر که حالا اسکندر پاشا وقفنه متولی اولان درنیشلی علی افندی ایله بینمزده اولان مشیخت وظیفه‌سندن یومی اوچ اقچه اولمق اوزره زمان تولیتدن اشبو تمسك تاریخنه کلنجه جمله‌سن حسابلشوب اخذ وقبض و استیفا ایلدم وذمتنی ابرأ ایلدم براقچه باقی قالمامغیله اشبو تمسك ویرلدی فی غرهٔ رجب سنه ۱۱۱۹ محمد الحقیر

مشیخته متصرف

شهود الحال

یحیی افندی ابن احمد افندی درنیشلی ، محمد چلبی ابن علی زنبه‌جی عن محله اسکندر پاشا ، اسماعیل چلبی چیزمجی ، فتح الله بیك ابن قوباریك تابع عبدالله افندی ، موسی چلبی ابن عبدالله افندی ، عیواض تابع عبدالله افندی

وقفنامه حجت ثانیه واطعامیه
عن وقف اسکندر پاشا زاویه

مدینهٔ سرای بوسنه‌ده اسکندر پاشا محله‌سی سکانندن اشبو رافع الکتاب طورخان بك ابن سلیمان پاشا والحاج محمد بن ابشر وملا عبدالله و ملا صالح بنان عثمان افندی و یشار بن قورقود و درنشلی‌زاده بأکو بن سلیمان چلبی و سلیمان بن هابل نامون کمسنه‌لر هر بری بالاصاله ومحلهٔ مزبوره‌ده ساکن اهالیء سائره طرفلرندن علی ما هوالنهج الشرعی طلب و دعوایه بالوکاله مجلس شرع خطیر لازم التوقیرده سالف‌الذکر مرحوم ومغفورله صاحب الخیرات والحسنات اسکندر پاشا نام صاحب الخیرك بنا واحیا ایلدیکی جامع شریفیله زاویه‌سنك با برات شریف عالیشان متولیسی اولان کچه‌جی سنان محله‌سی سکانندن بیراجوی ملا مصطفی بن محمد محضرنده اوزرینه دعوی وتقریر کلام ایدوپ واقف مشار الیه حضرتلری وقف ایلدیکی مسقفاتك ایراد و مصارفاتی نه مقدار بالغ و بو وقف شریفه متولی اولدنبرو جمله‌یه معلوم اوله‌رق الی‌الان محاسبه‌سی رؤیت اولنمدیغندن ماعدا واقف مبرور مرحومك وقف وشرط ایلدیکی بر موجب صورت دفتر حاقانی عقاراتندن وغلهٔ وقفدن اولمق اوزره جامع مزبور اوکنده جاری اولان صغوق بیکار صوئی چشمه‌سی وینه جامع مزبوره قربنده نهر میلاچقه اوزرنده اولان جسر کبیر و مدینهٔ مزبوره قلعه‌سی دروننده جریان ایدن نهر موشتانیچه بو وقف شریفك مسقفاتی غله‌سندن بنا وتعمیر اولنه‌کلوب وزاویه‌سی مطبخندن متولیسی اولانلرك ید ومعرفتلریله هر جمعه کیجه‌لری وقوعنده محله‌مزده واقع بهرخانه‌یه برر نان عزیز و بهر سنه عیدفطرده وعیداضحیده برر صحن برنج پلاویله مخلوط زرده

واقف مبرور حضرتلرینك روح شریفه‌لرینه استجلاب دعوات خیریه واستحصال اجور مرضیه امنیه‌سیله جانب وقفدن فی سبیل الله توزیع وتقسیم ومحلهٔ مزبوره اهالیسنه تسلیم اولنه‌کلمشیکن تاریخ کتابدن یدی سنه مقدم وقف مزبورك سابقا متولیسی مژده‌جی زاده الحاج عبدالله ایله پلاو و نانیهٔ مزبوره خصوصنه دائر منازعات کثیره‌مز وقوعندنصکره مسلمون مصلحون توسطیله اول وقته کلنجه کذشته نانیه واطعامیهٔ مزبوره‌سنك بدلی مطالبه‌سنی عفو و جانب وقفه تبرأ و بعد الیوم برمعتاد قدیم ویریله‌کلان نانیه و اطعامیه‌ئی متولیٔ مزبور الحاج عبدالله برمعتاد قدیم تقرر ایلیوپ یدیمزه برقطعه حجت شرعیه دخی اعطا ایلدی دیو دعوی وتقریر وحجت مزبوره‌ئی ابراز ایدوپ نظر اولندقده فی‌الواقع دعوی و تقریرلرینه موافق وشرع شریفه مطابق ایکن حالا متولیٔ وقف مزبور بیراکو ملا مصطفی وقف مزبوره متولیٔ اوله‌لدنبرو خلاف واقف و مغایر حجت شرعیه نانیه و اطعامیهٔ مرقومه‌ئی الی‌الان خیانةً محله‌مزه تسلیم ایتمیوپ اداده مخالفت ایدر سؤال اولنوپ موجب شرعیسی اجرا ونانیه واطعامیهٔ مزبوره شرعاً الیویرلمسی بالاصاله و بالوکاله مطلوبمزدر دیدکلرنده غب السؤال متولیٔ مزبور جوابنده فی‌الحقیقه بروجه ادعا نانیه واطعامیهٔ مذکوره جانب وقفدن ویریله‌کلدیکنی اقرار واعتراف ایدوپ لکن واقف مشار الیه حضرتلرینك وقفیه‌سی ضایع اولوپ یدمده اولان صورت دفتر خاقانیده نانیه واطعامیهٔ مذکوره زاویه‌ده ساکن اولان فقرا و غربایه ومرتزقهٔ سائره‌یه تعیین وتخصیص اولنمشدر انجق لحالةهذه زاویهٔ مزبوره مدت وافره‌دنبرو خراب اولنوپ مرتزقه‌سی دخی زاویه‌نشین اولمدیغندن نانیه واطعامیه‌ئی ویره‌مم دیو دفعه تصدی و اهالیٔ محله‌نك حجت مزبوره‌لرین انکار ایدیجك مدعیون مرقومونك دعوالرینه موافق ویدلرنده حجت شرعیه مضموننه مطابق بینه طلب اولندقده عدول احرا رجال مسلمیندن صغوق بیکار محله‌سنك امامی ملا سلیمان بن ابراهیم و ینه محلهٔ مزبوره‌دن محمد بشه بن حسن و چوبان حسن محله‌سی سکانندن اختیار حمزه بشه بن‌عبدالمؤمن وعلی پاشا محله‌سی سکانندن قاپو اوغلو الحاج عبدالله بن محمد وعرب اوغلو عمرآغا بن الحاج احمد و پهلوان حسن محله‌سی سکانندن حاجی مصطفی بن عبدالله و قیرقو اوغلو علی بن سلیمان و محلات عدیده‌دن معلوم الاسامی اولوپ کذب اوزرینه توافقلری متصور اولمیان تواتره بالغ مسن واختیارلری لاجل الشهاده مجلس شرعه حاضرون اولوپ اثرالاستشهاد فی‌الواقع واقف مبرور مرقومك وقف و شرط ایلدیکی برموجب دفتر خاقانی عقاراتندن وغلهٔ وقفدن المق اوزره جامع مزبور اوکنده جاری اولان صغوق بیکار چشمه‌سی و ینه جامع مزبور قربنده نهر میلاچقه اوزرنده واقع جسر کبیر و مدینهٔ مزبوره قلعه‌سی دروننده جریان ایدن نهر موشتانیچه بو وقف شریفك مسقفاتی غله‌سندن از قدیم بونلر بنا وتعمیر اولنه‌کلدیکندن ماعدا وقف مزبورك زاویه‌سی مطبخندن واقف مبرورك متوللیلری ید ومعرفتیله از قدیم هر جمعه کیجه‌لری وقوعنده محلهٔ مزبوره‌نك بهر خانه‌سنه برر پاره‌لق نان عزیز و بهر عید فطرده وعید اضحی‌ده بهر خانه‌یه برر صحن پرنج پلاویله مخلوط زرده توزیع وتقسیم و مرتزقه ومحله اهالیلرینه فی سبیل الله تسلیم وواقف مزبورك روح طیبه‌لرینه تلاوت یس شریف واستجلاب دعوات خیریه واستحصال اجور موفوره

اولنه کلمشدر از قدیم وقفدن تعمیرات مزبوره وثانیه واطعامیهٔ مذکوره وجه مشروح اوزره وقف مرقومدن اولدیغنی بیلورز و بز بوخصوصه بو وجه اوزره شاهدلرز و شهادت دخی ایدهرز دیو هر بری متفق اللفظ والمعنی تواتراً ادای شهادت شرعیه ایلدکلرنده بعد ادای رعایت شرائط القبول شهادتلری خیز قبولده واقعه اولمغین فمن بدله بعد ما سمعه فانما اثمه علی الذین یبدلونه امر واجب الاتباع ولازم الامتثالك وعید اکیدك ما صدقندن نجنباً و احترازاً بعد الیوم منوال مشروح اوزره تعمیرات مزبوره و ثانیه و اطعامیهٔ مذکوره بر معتاد قدیم جانب وقف مرقومدن متولی مزبور ملا مصطفی ویرمك اوزره اداسیله شرعاً تنبیه برله ما هو الواقع بالطلب کتب اولندی حرر ذلك فی الیوم الثالث عشر من صفر الخیر ۱۲۱۲

شهود الحال

حصکی ابراهیم آغا ، حاجی مراد زاده باش آغا ، اشقونو اسماعیل آغا ، چرلی ابراهیم آغا ، عرقیه جی الحاج عثمان آغا ، مطابجی عبدالله آغا ، الحاج علی آغا عبه جی ، الحاج حسن آغا دباغ ، عارف علمدار ، اسماعیل علمدار لوپو ، باش اسکی سلیمان آغا ، باش اسکی مصطفی آغا ، قنطار جی حسن علمدار ، صحانی ابراهیم آغا ، صلایجی محمد آغا ، الحاج قهرمان مصطفی آغا ، سیوو الحاج ابراهیم آغا ، بورق زاده ملا عبدالله ، سوخته ملا ابراهیم ، مورو زاده مصطفی آغا ، ملا محمد صحانی ، سوجوقه ملا سلیمان ، بکتاش اوغلی بربر عبدالله ، ماشو زاده مصطفی آغا ، بناز زاده ملا محمد ، چوقه جی ملا عبدالله

„Stanovnici Skender pašine mahale u Saraj-Bosni, i to: Turhanbeg, sin Sulejman pašin, Hadži Mehmed, sin Ibširov, Mula Abdullah i Mula Salih, sinovi Osman efendini, Jašar, sin Kurdov, Bego Dernišlija, sin Sulejman Čelebin i Sulejman, sin Habilov, došli su lično pred ovaj šerijatski sud i u ime svoje i kao zastupnici ostalih mahalskih stanovnika izjavili su kod ovog suda u vidu tužbe slijedeće: Merhum Skender paša kao veliki dobrotvor podigao je jednu džamiju i tekiju u Sarajevu, kojim dobrotvornim zavodima upravlja po carskom visokom beratu mutevelija, Mula Mustafa Braćo, koji je ovdje u sudu prisutan. Kao što je nama svima a i ostalom svijetu poznato, ovaj je vakif ostavio nekretnine, koje njegovom vakufu pripadaju i od čijih se prihoda uzdržavala džamija i tekija, ali računi ovog vakufa ni sa bivšim, ni sadašnjim mutevelijom nisu pregledani i izvigjeni. Od prihoda ovog velikog vakufa po defterhanskim propisima i po vakifovom zavještanju, gradila se i popravljala česma na Souk bunaru, te velika ćuprija koja postoji na rijeci Miljackoj u bližini ove džaminje, nadalje gradio se i opravljao jaz na rijeci Moštanici u sarajevskom gradu, a osim toga iz tekijske kuhinje davao se po jedan hljeb, a svakoga petka po sahan pilava i po sahan zerdeta i ramazanskog i kurbanskog bajrama svakoj našoj kući u Skenderiji mahali, a da se mi za to za spas duše rečenog vakifa i dobrotvora bogu molimo. Ali od sedam godina prije to je davanje prestalo i mi smo zbog toga sa bivšim mutevelijom Hadži Abdullahom Muždedžijom imali parnicu i on se tada posredovanjem mnogih muslimana obvezao, da će nam to dobrotvorno izdavanje hrane, kako je po starom običaju bilo, opet davati, te je po tom njegovom obećanju i šerijatska odluka izrečena i nama predata,

koju mi radi uvjerenja naše tužbe tome sudu na izvigjaj i pročitanje predajemo i na osnovu istog riješenja tražimo, da se po našem tužbenom zahtjevu postupa.

„Kad se ovaj šerijatski hudžet pročitao, sud se uvjerio, da su navodi tužitelja istiniti i opravdani, ali pošto se navodima tužitelja sadašnji mutevelija ovog vakufa Mula Mustafa Braćo protivi i ne priznaje sadržaja navedenog hudžeta i neće dragovoljno da nam te hrane izdaje, s toga tražimo, da se izvrši što šerijat u tom pogledu nalaže, te da tuženi bude osugjen, da nam tu hranu izdaje.

„Na ovo prisutni i tuženi mutevelija odgovori, da priznaje, da se po navodu tužitelja njima ta hrana od pomenutog vakufa izdavala, ali on je vakifovo oporučno pismo (vakufnaum) izgubio te nezna njena sadržaja, a po propisima carske defterhakanije nije se izdavala hrana od ovog vakufa nego samo sirotnim stanovnicima tekije i ostalim službenicima, ali pošto je tekija sad u ruševnom stanju te u njoj ni službenici ne stanuju, stoga više ovu hranu nikom ne izdajem.

„Pošto tuženi sadržaj nazočnog šerijatskog riješenja poriče, to se od tužitelja zatraži da svoje navode, kao i sadržaj hudžeta kroz svjedoke dokažu te oni pred sud dovedoše pravedne muslimane; i to: Imama Mula Sulejmana, sina Ibrahimova iz Souk Bunar mahale i Mehmed bašu, sina Hasanova iz iste mahale, Hamza bašu, sina Abdul muminova starca iz Čobran Hasan mahale, Hadži Abdullaha Kapu, sina Mehmedova iz Ali pašine mahale, Omeragu Arapovića, sina Hadži Ahmedova, Hadži Mustafu, sina Abdullahova iz Pehlivan Hasan mahale i Aliju Krku, sina Sulejmanova, te ovi svjedoci, koji su većinom stari ljudi, koji neće lagati, na stavljena pitanja rekoše: Mi vrlo dobro znamo, da je merhum vakif stavio uslove, da se od prihoda njegovih vakufa popravlja česma, koja teče u Souk bunar mahali u blizini ove džamije, da se velika ćuprija, koja postoji na rijeci Miljackoj kraj džamije gradi, opravlja i popravlja, da se u gradu rijeka Mošćanica i njezin jaz gradi, opravlja i popravlja a osim toga od ovog vakufa iz tekiske kuhinje da se od starog vremena davao svakog petka svakoj mahalskoj kući po jedan hljeb, i o ramazanskom i kurbanskom bajramu po jedan sahan pirinčeva pilava i zerdeta a tako isto izdavalo se džamijskim i tekijskim službenicima a ovi su se molili bogu za spas duše vakifove. Mi dakle u istinu znamo, da su se ti izdaci od vajkada od upitnog vakufa izdavali i to svjedočimo i dokazujemo. Na osnovu ovog njihovog jednoglasnog svjedočenja, koje je kao istinito konstatirano, tuženom je muteveliji naregjeno, da gori navedenu hranu stanovnicima mahalskim i nadalje izdaje i da se drži vakifovih uslova. Ko ovo riješenje oprovrgne, grijeh će se na njegov vrat natovariti. Tako riješeno i pisano 13. safera 1213. (= 1798 g.)

„Svjedoci ovoga: Ibrahimaga Hasećija, Pašoaga Hadži Muratović, Smajlaga Škono, Ibrahimaga Čemerlija, Hadži Osmanaga Hapar, Abdullahaga Mutapčija, Hadži Alija Abadžija, Hadži Hasanaga Tabak, Arif Bajraktar, Smajil Bajraktar Lojo, Sulejmanaga Bašeskija, Mustafaga Bašeskija, Hasan Bajraktar Kantardžija, Ibrahimaga Sahanija, Mehmedaga Salepčija, Mustafaga Hadži Kahriman, Hadži Ibrahimaga Sivo, Mula Abdullah Burek, Mula Ibrahim Softić, Mustafaga Morić, Mula Mehmed Sahanija, Mula Sulejman Sudžuka, Mula Sulejman Trebinjac, Abdullah berber Bektašević, Mustafaga Mašić, Mula Mehmed Penez i Mula Abdullah Čohadžija".

Megju spisima u kjutubhani našao sam i original muhasebe ovoga vakufa vidjene od strane šerijatskog suda, od koje prepis i prevod donosim.

هوالمعين

حالا باب السعادة اغاسی عهدهٔ نظارتنده اولان مدینهٔ سرای بوسنه‌ده مرحوم غازی اسکندر پاشا نام صاحب الخیرك اوقافندن حاصل وواقع اولان ایراد ومصارف وقف مزبور متولیسی وکاتب وجابیسی معرفتیله ومعرفت شرعله رؤیت اولنمق معتاد قدیم اولدیغنه بناءً اشبو بیك ایکی یوز اون ایکی سنه‌سینك ماه مبارك رمضان شریفك غره‌سندن اشبو بیك ایکی یوز اون اوچ سنه‌سنك ماه ذی الحجهٔ شریفك غائینه دکین کامل برسنه ایله درت ماه ظرفنده حاصل اولان اسیابها و چشمه‌ها واراضیٔ موقوفه‌دن ومنازل معلومه‌دن ویایلاقی اغنمان ویایلاقی بیلاشنجه تابع راعی حاصلاتی جانب وقفه برموجب دفتر مفرداته عائد وراجع اولان مقاطعات ایله واقف مبرورك اوغلی مصطفی بك بنا ایلدیکی جامع شریفك اتصالنده کائن باغچه غله‌سندن مجتمع اولان ایراد سنهٔ مذکوره وشهور مزبوره واقع ادائر ووظائفه ومرتزقه وتعمیراتی مجرالر نهر موشتانچه وچشمه‌هاء مجرای آبی صغوق بیکار وتعمیراتی جسرکبیر وسائر مصارف سنهٔ مذکوره ظرفنده واقع وقف مزبوره کلی وجزئی مصارفك حالا وقف مزبور متولیسی مصطفی اغا وکاتب وجابیسی شاکر خلیفه شیخی وذاویه‌داری علی افندی وناظر ملا صالح وسائر مرتزقه‌لرك معرفتیله ومعرفت شرعله رؤیت اولنان محاسبه دفتریدرکه بروجه آتی بیان اولنور . حرر فی الیوم السادس والعشرین من شهر ذی الحجة الشریفه لسنة ثلث عشر و مأتین و الف ١٢١٣

ایراد وقف مزبور سنه ١٢١٣ ماه عدد ٤

محصول مقاطعات	محصول مقاطعات	محصول مقاطعات	محصول مقاطعات
اسیابها ماه عدد ٤	چفتلکها ماه عدد ٤	چشمها ماه عدد ٤	درمحله نفس اسکندریه
٦٠٠٠	١٩٠٠	١١١٢	ماه ٤ ٢١٠
محصول مقاطعات	محصول مقاطعات	محصول مقاطعات	محصول مقاطعات
درمحله پهلوان حسن	درمحله عبدالحلیم اغا	درمحله طورخان	درمحله الحاج ابراهیم
ماه ٤ ٤٥٠	١٥٤	٥٠٠	١٢٢
محصول مقاطعات	محصول مقاطعات	محصول مقاطعات	محصول مقاطعات
درمحله خادم علی پاشا	درمحله کمال بك	درمحله جهانجیر	راعی مع بط درجماعت
١٠٧	١٠٠	١٣٠	قورچه ٢٢٠
محصول ایجاره	محصول ایجاره	محصول ایجاره	محصول ایجاره
یایلاقی اغمان	یایلاقی بیلاشنجه	قوانلق درقضاء چلبی پازار	حدیقه ماه عدد ٤
١٣٠	١٢٠٠	٧٢٠٠	٩٦٠٠

جمعاً یکون ایراد وقف مزبور (٢٩٠٣٥) ماه عدد ٤

ایراد وقف مزبور سنه ۱۲۱۳ در سنهٔ کامله

محصول مقاطعات	محصول مقاطعات	محصول مقاطعات	محصول مقاطعات
اسیابها سنه ۱	چفلکها سنه ۱	چشمها سنه ۱	در محله اسکندریه
۱۸۶۸	۵۶۶۲	۳۳۳۶	۳۳۰
محصول مقاطعات	محصول مقاطعات	محصول مقاطعات	محصول مقاطعات
در محله پهلوان حسن	درمحله عبدالحلیم اغا	در محله صفوقبکار	در محله دایانلی الحاج
۱۳۴۲	۷۶۲	۱۴۸۶	ابراهیم ۳۸۲
محصول مقاطعات	محصول مقاطعات	محصول مقاطعات	محصول مقاطعات
در محله خادم علی پاشا	در محله کمال بك	در محله جهانجیر	راعی مع بط
۳۲۲	۳۰۰	۴۰۰	۶۶۰
محصول ایجاره	محصول ایجاره	محصول ایجاره	محصول ایجاره
یایلاقی اغمان	یایلاقی بیلاشنیجه	قواناق	حدیقه
۴۰۰	۳۶۰۰	۱۹۲۰۰	۲۶۶۰۰

جمعاً یکون ایراد وقف مزبور در سنهٔ کامله ۸۲۷۵۰

جمعاً یکون ایراد وقف مزبور در سنه وشهوری مذکور ۱۱۱۷۸۵

بقیهٔ مقاطعه از سنین سابق ۲۰۷۲۲۷

۳۱۹۰۱۲

المقبوضات ۱۲۱۵۶۰

عزی مقبوض که حالا در ذمم ۱۹۷۴۵۲

المصارف وحالا دیون وقف مزبور در سنه وشهور المذکور

بحسب ضرورت حالا	ویرلان فائض عن مبلغ	ادائر وظیفهٔ مرتزقه	ادائر وظیفهٔ امشیرزاده
دین وقف مزبور بافتوای	مذکور بافتوای شریف	وقف مزبور سنه ۱۲۱۲	با مراسلهٔ شرعی
شریف ومراسلهٔ شرعی	سنه ۱۳۱۲	۱۴۳۰۰	۵۷۶۰
۲۶۴۰۰	۳۹۶۰		
نان عزیز سنهٔ کامله	نان عزیز فدوله شیخ	تعمیراتی قواط مع	روغن زیت برای مناره
با مراسلهٔ شرعی	وذاویه‌دار	قناديل برای مناره	در رمضان شریف
۹۶۰۰	۴۳۲۰	سنه ۱۲۱۲ ۳۶۰	سنه ۱۲۱۲ ۳۱۶۰
روغن زیت برای مناره	تعمیراتی قوطی مع	کاغدها برمعتاد قدیم	تعمیراتی نهر موشتانچه
در رمضان سنه ۱۲۱۳	قناديل برای مناره	سنه ۱۲۱۲	برموجب دفتر مفردات
۳۲۴۰	سنه ۱۲۱۳ ۳۰۰	۴۸۰	۱۲۰۰۰

تعميراتی نهر موشتانچه	تعميراتی جسر کبير	تعميراتی چشمه مجرای	تعميراتی چشمه مجرای
بر موجب دفتر مفردات	بر موجب دفتر مفردات	صوقبکار بر موجب دفتر	آب صوقبکار بر موجب
۳۵۸۰۰	۷۲۰۰	مفردات ۳۶۰۰	دفتر مفردات ۱۲۰۰۰

اطعام يوم عاشورا	برای خرجی محاسبه حضرت آغا	برای محاسبهٔ مزبور حضرت
بر معتاد قديم	باب السعادة عليه ناظر وقف مزبور	منلاسی افندی سرای بوسنه
۱۲۰۰	بر معتاد قديم ۳۰۰۰	بر معتاد قديم ۳۶۰

برای خرجی محاسبه جی بساری مصطفی	تحصيل خصوص ايچون
افندی بر معتاد قديم	ويريلان رسيم
۱۰۰۰	۳۰۰

جمعاً يكون ديون ومصارف وقف مزبور

در سنه وشهوری

۱۳۸۳٤۰

وجه مشروح اوزره مصارف مذكور وقف مزبورك ايرادندن مقبوض اولان مبلغ اوزرينه ون اتی بيك يدی يوز سكسان اڭچه غالب چكوب انشاء الله الرحمن ايراد مذكور ذممده اولوب غيری مقبوض اولان مبلغی تحصيل ومصارف مذكوره‌نك زياده‌سی اخراج اولندقدنصكره يالكز يوز سكسان بيك آلتيوز يتمش ايكی آڭچه ايراد مصارف اوزرينه غالب كلديكی اشبو محلده شرح ويرلدی حرر فی تاريخ المذكور

حويته حسب المتعلی

نقه الفقير اليه عز شانه

نعمان پاشازاده السيد محمد سعدالله القاضی بمدينهٔ سرای بوسنه

عفا عنه

لوبی الحاج احمد محله‌سنده سنوی اوچيوز التمش اڭچه مقاطعه قديمه‌لو نهری موشتانچه اوزرنده برکوز اسياب متصرف اولان بواب حسن افندی ابن ابراهيم افندی نام كمسنه فوت اولوب تحت تصرفنده بولنان اسيابی مذكوره وقفه محلوله قالمغين متوفای مزبوره‌نك لابوين همشيره‌سی عايشه بنت ابراهيم نام خاتون اسياب مذكور ارثاً بعد الانتقال رسوم انتقاليه‌يی جانب وقفه ادا ايتمكله موجبنجه اسياب مذكور مزبوره‌نك عهده‌سنه قيد وتصرفنه اذن ويرلمشدر.

„Ovdi niže označujemo račune od prihoda i rashoda Skenderpašina vakufa, koji postoji u Sarajevu i koji se i danas nalazi pod nadzorom carskog dvorskog komornika. Oni su u sporazumu šerijatskog suda sa mutevelijom, pisarem i džabijom, kako je to i prije običajno bilo, sastavljeni i to za vrijeme od početka ramazana 1212. (= 1797. g.) do konca zilhidže 1213. (= 1798. g.) za vrijeme od jedne godine i četiri mjeseca a u njima su uneseni prihodi od vodenica, česama, ziratnik zemalja, zgrada i kuća, ispasišta Igmana i Bjelašnice i prihoda od travarine, koji po iskazima pripadaju rečenom

vakufu, kao i od prihoda mukata bašče, koja se nalazi uz džamiju uređene po vakifovu sinu Mustafa begu i prema tome i računi raznih troškova, kao plaća uprave vakufa i službenika, kao i popravak jaza na rijeci Mošćanici, kao i popravak česama i Souk bunarskog vodovoda te popravak i opravak velike ćuprije, kao i svih ostalih većih i manjih troškova. Ovi računi sastavljeni su putem šerijata sa vakufskim mutevelijom Mustafa agom, pisarom i džabijom Šakir Halifom, Šehom Ali efendijom stanovnikom tekije, nadzornikom Mula Salihom i ostalim službenicima.

„Ove račune niže tačno označavamo. Pisano 26. zilhidžeta 1213. (= 1798. g.)

„Prihodi ovog vakufa:

„Prihod od mlinskih mukata za vrijeme od četiri mjeseca	6000
„ „ čifčiskih mukata za četiri mjeseca	1900
„ „ česama mukata za četiri mjeseca	1112
„ „ mukata u mahali Skenderpašinoj za četeri mjeseca	210
„ „ mukata Pehlivan Hasan mahale za četiri mjeseca	450
„ „ mukata mahale Abdulhalim agine za četiri mjeseca	154
„ „ mukata mahale Turhan	500
„ „ mukata Hadži Ibrahimove mahale (Gorica)	122
„ „ mukate mahale Hadim Alipašine	107
„ „ mukate mahale Kemal bega	100
„ „ mukate Džihan-džir (po prilici Magribija) mahale	130
„ „ mukata travarine od Bata i Raji u Korči džematu	200
„ „ ispaša Igmana	130
„ „ ispaša Bjelašnica	1200
„ „ sela Kovani uz Rogaticu za četiri mjeseca	7200
„ „ Hadika-bašće	9690
Ukupni iznos prihoda	29.035

„Prihodi od vakufa za cijelu 1213. (= 1798. g.)

„Prihodi od mlinskih mukata	1818
„ „ čifčijskih mukata	5662
„ „ česamskih mukata	3336
„ „ mukata Skenderije mahale	330
„ „ mukata Pehlivan Hasan mahale	1342
„ „ mukata Abdulhalimagine mahale	762
„ „ mukata Souk bunar mahale	1486
„ „ mukata Dajan Hadži Ibrahim mahale	382
„ „ mukata Hadim Alipašine mahale	322
„ „ mukata Kemal begove mahale	300
„ „ mukata Džihan-džir mahale	400
„ „ mukata Raji i Bata ispaša	660
„ „ najamnine ispaše Igman	400
„ „ najamnine ispaše Bjelašnice	3600
„ „ najamnine sela Kovana	18.200
„ „ najamnine bašče Hadika	26.400
„Ukupni vakufski prihodi za jednu godinu i četiri mjeseca iznose	161.785
„Od prošlih godina ostalo naplaćenih mukata	207.227
Ukupni iznos	319.012

„Primljeno u gotovu 121.560
„Ostalo u neplaćenoj veresiji 197.452
„Troškovi i dugovi vakufski za jednu godinu i četiri mjeseca:
Po nuždi na osnovu šerijatske fetve i murasele vakuf duguje. 26.400
Na sumu duga plaćeno kamata po šerijatskoj fetvi godišnje po računavajući iznosi 3960
Izdato plaće i poslužiteljima za 1212. (= 1797. g.) 14.300
Plaća po muraseli šerijatskoj 5760
Izdato za hljeb za cijelu godinu po muraseli šerijatskoj 9600
Izdato za hljeb šehu i zavijetdaru 4320
Popravak kandilja numarskih za godinu 1212. (= 1797.) 360
Za zejtin uz ramazan 1212. (= 1797. g.) izdato 3160
Za zejtin uz ramazan 1213. (= 1798.) izdato 3240
Za popravak kandilja 1213. (= 1798.) 300
Po starom običaju izdato za papir 1212. (= 1797. g.) 480
Po izkazu potrošeno na popravak rijeke Moštanice 12.000
Opet za popravak rijeke Moštanice izdato 25.800
Po izkazu potrošeno na popravak velike ćuprije 7200
Po izkazu potrošeno na popravak jaza česme Souk bunara. 3600
Opet potrošeno na popravak ove česme 12.000
Izdato za jelo ašure po starom običaju 1200
Potrošeno na pregledanje računa nadzorničkom izaslaniku po starom običaju . 3000
Radi svigjanja računa sa Mula efendijom Bisariću po običaju izdato . . . 360
Dato računoispitaču Mustafa efendiji po običaju 1000
Dato pristojbe za naplačivanje prihoda 300

„Ukupni iznos troškova i duga vakufskog za 1 godinu i 4 mjeseca . 138.340

„Kao što gore rekosmo troškovi vakufski prema primljenim prihodima nadmašuju 16.780 akči, ali kad se pomoću boga naplati na veresiji izostatak, dohodci i ostali prihodi, onda će prihodi preko troškova iznositi 180.672 akče, što ovdje tvrdimo.

„Pisano 26 zilhidžeta 1213. (= 1798 g.) Sarajevski kadija Numanpašić Sejid Mehmed Sadullah, da ga bog oprosti".

Iza ovoga nalazimo u sidžilu broj 33 na 207. strani pisarski, džabiski doahanski berat.

خلال مسطوره اولوب باب السعادة العليه اغاسنك زير نظارتنده اولان كوچك اوقاف قلمنده اولوب مدينهٔ سراى بوسنه‌ده واقع مرحوم اسكندر پاشا زاده مصطفى بك نام صاحب الخيرك بنا ايلديكى جامع شريفك اوقافى قراسندن اولوب بوسنه ايالتنده احضار قضاسى مضافاتندن اسقوپله ناحيه‌سنه تابع وسله استراژه قريه‌سى عشر محصولى غله‌سندن مرتزقه‌لره وظيفه شرط وتعيين ايتمكله واقف مومى اليهك باراث شريف عاليشان متولى اولان اشبو رافع الكتاب حسن بن محمد نام صغيرك جدوسى وباحجت شرعيه منصوبه وصيسى حوا خاتون بنت يوسف نام طرفندن خصوصى آتى البيانه طلب ودعوايه بما هوالنهج الشرعى وكيل ثابت الوكاله‌سى اولان عبدالله بشه بن حسن نام كسنه معلوم الاسامى مرتزقين موجود اولدقلرى حالده مار الذكر احضار قصبه‌سى ساكنلرندن واقف مومى اليهك عسكرى براتيله سكز آقچه وظيفه ايله دعاكوى اولان ملا عمر ابن صالح وكذالك عسكرى براتيله اون ايكى آقچه وظيفه سوارى جبايتنه متصرف اولان محمد بن محمد نام كسنه‌لر

محضرلرنده بالوكاله اوزرلرينه دعوى وتقرير كلام ايدوب سالف البيان وسله استراژه قريه‌سى محصولندن آلمق اوزره يومى اون ايكى آقچه وظيفه ايله سوارى جباتى سكسان يدى سنه‌سى جمادى الاولنده سراى بوسنه قاضيسى افندى عرضيله محمد خليفه‌يه مجدداً وينه وقف مزبوردن آلمق اوزره يومى سكنز آقچه ايله دعاكوى جهتى احمد محلولندن ايكى يوز سنه‌سى محرمنده جباتى محمده وينه وقف مزبوردن آلمق اوزره سكنز آقچه وظيفه ايله دعا كوى جهتى مجدداً طقسان آلتى سنه‌سى شوالده احمد خليفه‌يه توجيه و روزنامچه عسكريدن و ينه وقف مزبوردن آلمق اوزره يومى اون آقچه وظيفه ايله دعا كوى جهتى ديكر احمد خليفه‌يه و ينه يومى بش آقچه وظيفه ايله دعاكوى جهتى صالح بن حسنه مجدداً توجيه وكرچك اوقاف محاسبه‌سندن اعطا اولنان تذكره موجبنجه ماليه‌دن ويريلان بشقه بشقه بدلرنده بروات اولوب انجق واقف مومى اليهك جامع شريفى وقفنك وقفيهٔ معول بهاسنده شرط وتعيين اولنان مرتزقه‌لرينك وظيفه‌لرى وسله استراژه محصولندن بعد الادا فضله‌سى جامع مذكورك تعمير وترميمنه صرف اولنق اوزره مشروطه اولمشكن وظائفدن تعميره برنسنه قالميوب تعمير اولندقجه وظائف رقبه اولديغنه بناءً تكثير جهاته بروجهله متحمل اولميوب اجابندن اسعلرى مسبوق اولان كسنه‌لر بربرلريله يكدل ويكجهت اوله‌رق خلاف انها برتقريب ايله مغاير شرط واقف مجدداً جهات مذكورونى احداث وكندواوزرلرينه عسكريدن وكوچك اوقافدن برات ايتديروب بو وجهله حاصلات وقفى اكل وبلع برله وقف مزبورك خرابنه باعث اوله‌جغنى سابقا سراى بوسنه منلاسى فضيلتلو امام زاده ابو بكر نيازى افندى در دولت عليه‌يه عرض ومتولى وقف باعرضحال انها وخصوص مزبور حرمين مفتيسنه حواله اولندقده وقوف تامى اولان بيغرض مسلمينك اخبارلريله محدوث اولان جهات مزبوره‌نك قيدلرى محلنده رفع و ترقين اولنمق اقتضا ايلديكنى اعلام ايتمكله اعلام مزبور كوچك اوقاف قلمنه قيد ومزبورون محمد واحمد وديكر احمد وصالحك احداث ايلدكلرى جهات مزبورلرك قيدلرى عسكرى روزنامچه‌سندن وكوچك اوقاف قلمندن رفع وترقين وبعداليوم جهات مذكورونك قيدى ومحدث جهات مرقومه وظيفه‌سى مطالعه‌سيله متولىء وقفى بردر تعدى ورنجيده ايتدرميوب بأ فرمان عالى منع ودفع اولمش ايكن مرقومان دعاكوى ملا عمر وسوارى جباتى صالح مرقومدن بعد الرفع خلاف انها ايله عسكريدن اوزرلرينه برآت ايندير وب وجامع مذكورك خرابنه بادى اولملريله سؤال اولوب وقف مذكوردن قصر يدلرينه تنبيه اولنمسى بالوكاله مطلوبمدر ديو ادعا ويدنده اولان صورت فرمان عاليشان ابراز ونظر اولندقده فى الواقع فرمان عاليشان دعواسنه مطابق وتفسير مشروحنه موافق بولنمغين غب الاستطاق مرقومان دعاكوى ملا عمر وسوارى جابيسى محمد بدلرنده اولان براتلرينى بعد الافراز نظر اولندقده بدلرنده اولان بروات خلاف شرط واقف محدث اولغله معمول به اولمديغى ظاهر ونمايان اولمغين صدور ايدن ترقين فرمان عالى منطوقنجه خصوص مذكوره دائر اصدار اولنان فتواى شريفه‌يى دخى وكيل مرقوم عبد الله بشه ابراز ايدوب نظر اولندقده مستقلاتى مزارع اولان بروقفك زوايدندن كندويه دعاكوى وظيفه‌سى نامنه يومى اون ايكى آقچه توجيه وبرات ايتدرسه وقفدن زوايد يوغيكن متوليدن

وظیفه آلمغه قادر اولورمی جواب باصوابنده اولماز بو صورتده اوقاف صحیحه‌دن اولوب غله‌سی بر
مسجد شریفك تعمیرینه مشروطه وقف اولان برمزرعه‌نك محصولندن زید خلاف شرط واقف
برمقدار وظیفه احداث و برآت ایتدرسه متولیدن وظیفه طلب ایتدکده متولی خلاف شرط واقفدن
دیو ویرممکه قادراولورمی الجواب اولور ونقلده لیس للمتولی ان یتجاوز امر الواقف وشروط من الزخیرة
شرط الوقف یجب اتباعه لقولهم شرط الواقف کنص الشارع ای فی وجوب العمل به اشباهدن نقل
بیورلمغین صدور ایدن ترقین صورت فرمان عالیشان وفتوای شریفه موجبلرنجه مرقومون محمد واحمد
ودیگر احمد وصالح وملا عمر ودیگر محمدك احداث ایلدکلری جهات مزبورلرك براتیله عمل اولنمه‌مق
اوزره ومتولیء وقف وظیفه مطالبه‌لرندن معارضه‌لری شرعاً منع ورفع برله ماهو الواقع بالطلب کتب
اولندی حرر فی غره شعبان المعظم لسنة ست و مأتین والف

شهود الحال

حفاف ملا حسین ابن المزبور محرم اغا ، حفاف ملا محمد ابن محرم اغا ، سردنکجدی اسلامبولی الحاج
محرم اغا ، ملا علی ابن عبداه ، ملا علی ابن الحاج محمد ، امام ابراهیم افندی ، ملا محمد بن ابراهیم
ملا ابو بکر ابن صالح ، طورخان بك ، حسن الخضر ، علی چلبی مخضر وغیرهم

„Kao što i danas stoji zapisano, da je carski dvorski komornik nadzornik vakufâ, Mustaj bega Skenderpašića, koji postoje u Saraj — Bosni i u drugim kotarima te ovom vakufu pripadaju, i prihodi od desetine sela Vesele straže u nahiji Skopaljskog kotara akhisarskog (Dônji Vakuf) od kojih se službenicima džamije, koju je ovaj dobrotvor u mahali Skenderiji podigao plaće daju. Pošto je po carskom beratu ovome vakufu postavljeni mutevelija Hasan, sin Mehmedov, nepunoljetan, to je istome po šerijatskom riješenju postavljena tutoricom njegova baba Hava kaduna, kći Jusufova, koja je ispred sebe sa šerijatskom punomoći postavila punomoćnika Abdullah bašu, sina Hasanova, koji je kao ovlašćeni punomoćnik svoje vlastodavke u prisustvu sviju službenika ove džamije i u prisustvu akhisarskih stanovnika Mula Omera, sina Salihova, koji ima po vojničkom beratu kao izvršilac dove od ovog vakufskog prihoda osam akči plaće i Mehmeda, sina Mehmedova, koji ima dvanaest akči plaće, kod ovog suda podnio tužbu niže slijedećeg sadržaja: Kao što je poznato od vakufskih prihoda pomenutog sela Vesele straže po predlogu sarajevsko-bosanskog kadije izdaju se nove plaće Mehmed Halifi konjaničkom džabiji po dvanaest akči dnevne plaće od početka mjeseca džemazul-evela 1180. (= 1766. god.), dalje Mehmedu Džebaliću dnevno po osam akči plaće, koju je od izvršioca dove Ahmeda od početka Muharema 1200. (= 1785. god.) naslijedio, dalje Ahmedu Halifi kao izvršiocu dove po osam akči dnevne plaće, počam od mjeseca ševala 1196. (= 1781. god.), dalje drugom Ahmed Halifi, kao izvršiocu dove po deset akči dnevne plaće i Salihu, sinu Hasanovu, kao izvršiocu dove po pet akči dnevne plaće te su im za te dužnosti i plaće prema potvrdama evkafske računarske pisarne od strane ministarstva financija izdati potrebni berati; ali pošto se po zavještanju vakifovu i po cijenjenoj vakufnami ove džamije od desetinskih prihoda sela Vesele straže samo plaće džamijskih službenika davale a višak se upotrebljavao i trošio na opravak i popravak pomenute džamije, kako i uslovi vakfije bezuslovno propisuju i zbog tih izlišnih izdavanja, kad se službenicima plaće namire, ne ostaje

sredstava da se džamija opravlja i popravlja i ako se popravci i opravci džamije od navedenih prihoda izvršuju, onda moraju plaće službenika neisplaćene ostati i zbog toga nastaju poteškoće za održavanje džamije, koje se ne mogu izdržati, jer su svi ovi novi plaćenici na nadležna mjesta sporuzumno kriva i netačna izvješća predavali, na osnovu kojih su protivu vakifovih ustanova i uslova i potrebne berate izposlovali i tim postupcima su vakufske prihode pojeli i upropastili, o čemu je i bivši sarajevski kadija, veleučeni Ebu Bekir Nijazi efendi Imamović, opširno izvješće podastro a dotični mutevelija tužbu na visoku portu poslao. Ovo izvješće sa tužbom ustupljeno je na riješenje Mekanskom i Medinskom muftiji te je ovaj po preslušanju nepristranih muslimana izdao riješenje, da se pomenute nove dužnosti i plaće iz dotičnih spisa brišu, te je na osnovu ovog riješenja, u pisarni vakufskoj i vojničkoj brisano pravo pobiranja navedenih novih plaća, koje se sadržaju i naredbama visokog carskog fermana, izdatog dotičnom muteveliji protive, stoga tužim kao punomoćnik, da se pomenutim izvršiocima dova Mula Omeru i konjaničkom džabiji Mehmedu izda sudski nalog, da od tih lažnih dužnosti i pobiranja plaća odustanu i da zbog toga dotičnom vakufskom muteveliji od danas i u buduće nedosagjuju. To izgovorivši pomenuti tužitelj i punomoćnik, predade sudu mutevelijski ferman, koji se u sudu pročita a koji po svom sadržaju potpuno opravdava navode tužiteljeve.

„Tuženi Mula Omer i Mehmed na ove zahtjeve tužitelja predadoše sudu berate, koji se kod njih nalaze, iz kojih se doznade, da su izdati protivu propisa i uslova vakifovih i kao takovi nemaju nikakve vrijednosti te su konačno protivni sadržaju visokog carskog fermana. Po ovom predmetu pomenuti zastupnik Abdi baša kao tužitelj podnese sudu šerijatsku fetvu, koja glasi ovako: kad jedna osoba od nekog vakufa sebi kao plaću za dužnost izvršioca dove izradi na svoje ime dvanaest akči dnevne plaće i na to isposluje berat, neimajući na to od vakufa ovlaštenja, može li on od dotičnog mutevelije plaću primiti? Odgovor — ne može! i kad jedna osoba sebi pribavi neku dužnost sa plaćom i o tome carski berat izradi, da za tu dužnost prima od vakufskog ziratnog prihoda plaću te kad se ta plaća potpuno kosi sa propisima i uslovima vakifovim, pa na osnovi ovoj od dotičnog mutevelije plaću zatraži, je li u stanju mutevelija reći, da mu te plate neće dati, za to, što se to protivi vakifovim propisima? Odgovor — jest u stanju to učiniti, jer dotični mutevelija nesmije vakifove zapovjedi prekršiti i njegovih načela, jer je tako u kitabu zvanom „Zehire“ napisano, i načelima vakifovim dužnost je pokoravati se. Na osnovu gore rečenog visokog carskog fermana, spomenute šerijatske fetve, riešio je ovaj šerijatski sud, da tuženi: Mehmed, Ahmed, drugi Ahmed, Salih, Mula Omer i drugi Mehmed nemaju prava na traženje tih plaća te po tome daljni njihov postupak, kao i traženje plaća od mutevelije konačno im se zabranjuje i ovim nezakonitim tražbinama sasvim se odbijaju.

„Pisano početkom šabana 1206. (= 1791. god.)

„Svjedoci ovoga: Mula Husein, sin Muharemov Hafaf, Mula Mehmed, sin Muharemov Hadži Muharem Stanbolija vojnik mrtve straže, Mula Alija, sin Abdullahov, Mula Alija, sin Hadži Mehmedov, Ibrahim ef. imam iz Gornjeg Vakufa, Mula Mehmed, sin Ibrahimov iz Bakr baba mahale, Mula Mehmed, sin Hadži Ibrahimov iz Čoban, Hasan mahale, Mula Ebu Bećir, sin Salihov iz Hadži Turhanove mahale, Turhan beg, Hasan Muhzur i Salih Čelebija Muhzur“.

Ovdje donosimo jedan šerijatski hudžet za popravke ove džamije, koji se nalazi u sidžilu br. 33 na 4. strani.

مدينهٔ سراى بوسنه سكانندن طائفهٔ تجاردن فخرالامثال الحج سليمان بعدالسلام خلاصهٔ كلام
انها اولنوركه مدينهٔ مزبوره ده واقع اصحاب خيراتدن مرحوم ومغفورله مصطفى بيك ابن اسكندر
پاشـا نام صاحب الخيرك بنا ايلديكى جامع شريفك قورشون پوشيده سيله درون بيرونى وتماسى
مرور ايامله فناپزير وخرابه مشرف اولوب بو اثناده مجدداً تعمير وترميمه اشـد احتياجيله محتاج
اولمغين واقف مومى اليهك نقود موقوفهسى بولنديغى اجلدن جامع مرقومك با تمليك نامهٔ همايون
وقف اولنان بوسـنه ايالتنده احتصار قضاسـنده وسـله اسـتراژه قريهسـنك عشر محصولاتندن
وظائف مرتزقين وتعمير جامع شريف شروط وقفيهده مسطور اولمغين جامع مرقومك متوليسى
حسن طرفندن معرفت شرعله نصب وتعيين اولنان قايمقام اشـبو باعث المراسله حامى ملا عثمان
معرفتيله ومرتزقين سـائره وامور بناده وقوف تامى اولان كسنهلر معرفتيله ومعرفت شرعله جامع
مزبور مجدداً تعميروترميم وكشف دفترىوحجت شرعيه مطوقنجه بيك بشيوزاون بش بچق غروش
قايمقام مزبور يديله خصوص مذكوره خرج وصرف اولنديغى لدى الكشف ظاهر وعيان اولمغين
وظايف مرقوم رقبه اولوب استدانه اولنان مبلغ مصروف مذكور بيك بشيوز اون بش بچق
غروش جنابكزدن معرفت شرعله وقايمقام مزبور معرفتيله استقراض وجامع مذكورك تعمير و
ترميمنه خرج وطرف اولنمغين ذكر اولنان وسله استراژه قريهسنده حاصل اولهجق اشـبو بيك
ايكيوز التى سنهسى وآتى اولان يدى وسكز وطقوز واون كامل بش سنهنك عشر محصولاتى
ورسوماتى بهر سنه اوچيوزر غروشه اولق اوزره جنابكزه قايمقام مرقوم تفويض والزاماً ويرمش
اولديغى يدنده اولان تمسك موجبنجه ضبط وتصرفنه مشعر جانب شرع انوردن مراسـله التماس
اولنمغين بالطلب مراسله تحرير وارسـال ويدينه اعطا قلنمشدر وصولنده كركدركه وجه مشروح
اوزره بش سنهلك متوالياً ذكر اولنان وسـله استراژه قريهسـنك اعشار شرعيهسنى ورسومات
عرفيهسنى اخذ وقبض واستيفا وكيف ما يشـاء متصرف اولهسـن والسلام حرر فى اليوم السابع
من شهر ذى القعدة الشريفه لسـنة ست و ومأتين و الف

الفقير السيد عثمان القاضى
بمدينهٔ سراى بوسنه

„Kao što je poznato da vakufi merhum Mustafa-bega sina Skender pašina, koji postoje u varoši Saraj-Bosni pod neposrednim nadzorom carskoga komornika, to su po visokom carskom beratu imenovani mutevelijski zastupnik, nadzornik, pisar, džabija, imam, hatib i ostali službenici džamije ovoga dobrotvora došli svi skupa pred ovaj šerijatski sud i očitovali, da je kube ove džamije kao i olovni krov iste, kao munara i unutrašnjost džamije tijekom vremena gotovo u ruševnom stanju, pa da to treba iz nužde što je prije moguće opraviti i popraviti, i oni mole sud, da izašalje na lice mjesta stručnu komisiju za izvigjaj.

„Od strane ovog šerijatskog suda poslat je na lice mjesta šerijatski pisar Mehmed Sajid-efendija Krovo, sin Abdulkerim-efendin, u društvu sa Fejzullah-agom sudskim povjerenikom, sa Hadži Sulejmanom ćohadarom i Mehmed Čelebijom muhzurom, te vještaci Hasan-aga nejmar sa nekoliko zidara, koji došavši na lice mjesta, pregledali

su sve prostorije džamije i one dijelove, koji naginju rušenju a pregledavši i premjerivši prostorije, konstatirali su, da je zbilja od prijeke potrebe, da se neki dijelovi ove džamije moraju obnoviti, opraviti i popraviti, a ako se to u kratkom vremenu nebi učinilo, da će se džamijsko kube i ostali djelovi u brzom vremenu sami od sebe porušiti, pa da se ti popravci sad, ili poslije moraju izvršiti i da za to po proračunu sastavljenom po vještacima treba 1500 groša potrošiti, te je ovaj izvigjaj sudski izaslanik sa članovima komisije u protokol zaveo i s njima zajedno došao pred ovaj šerijatski sud i rezultat izvigjaja sudu saopćio, zbog čega se sud zbilja izjavio, da se te džamijske opravke i popravke prijekom nuždom moraju izvršiti. Ali pošto za te opravke i popravke nema gotovog novca na raspoloženju u fondu rečenog džamijskog vakufa, to se je obratila pažnja na vakufovo nepokretno imanje, koje se nalazi u selu Vesela straža, u kotaru Akhisarskom u Bosni, da se od desetinskih prihoda ovoga sela za opravak i popravak potrebni troškovi pokriju, kao što i vakfija i carska vlastovnica to dozvoljava. Ali pošto od tih desetinskih prihoda preko plaće poslužitelja džamijskih imade samo viška od tog prihoda pedeset groša, a i kod sadašnjega vakufskog mutevelije, koji je sa visokim carskim beratom na to mjesto postavljen, Hasan Halife, nema nikakve gotovine, niti ima pri njemu vakufskog duga, što se prigodom pregledanja računa dokazalo, to je po zahtjevu rečenog mutevelije od strane ovog šerijatskog suda izabran Mula Osman Hamamija, sin Mehmedov, za mutevelijskog zastupnika, koji je po nuždi izjavio, da se za opravak i popravak pomenutih bogoštovnih zgrada mora pribjeći zajmu, te moli sud, da mu to dozvoli.

Sad ovdje donosimo sddržaj prijevoda carskog berata glede muteveliluka ove džamije.

On glasi kako slijedi:

برات شریف عالیشان

سرای بوسنه‌ده واقع متوفی اسکندر پاشا جامعی اوقافی محصولندن آلنق اوزره یومی بش اقچه وظیفه ایله متولیسی اولان مصطفی خلیفه ابن ابشیر فوت اولمغله محصولندن اشبو رافع توقیع رفیع الشان خاقانی عمر خلیفه ابن الحاج علی زید قدره‌یه توجیه اولنوب یدینه برات شریف عالیشانم ویرلمك رجاسنه سرای بوسنه قاضیسی مولانا حسن زیدت فضائله انهاسیله ناظر وقف قدوة الخواص والمقربین باب‌السعادتم اغاسی صالح اغا زید علوه عرض ایتمکین موجبنجه توجیه اولنمق اولمغین حقنده مزید عنایت پادشاهانه ظهوره کتوروب بیك ایکیوز اون یدی سنه‌سی ربیع‌الاخرینك یکرمی ایکنجی کونی تاریخیله مورخ ویرلان رؤس همایونم موجبنجه بو برات همایونی ویردم و بیورمکه مزبور عمر خلیفه ابن الحاج علی زید قدره واروب متوفای مرقوم محلولندن تولیت مزبوره متصرف اولوب ادای خدمت ایلدکدنصکره تعیین اولنان یومی بش اقچه وظیفه‌سن وقف مزبور محصولندن آلوپ متصرف اوله شویله بیلهلر علامت شریفمه اعتماد قیلهلر تحریراً فی غره جمادی‌الاخر لسنة سبع عشرة و مأتین و الف

بمقام
قسطنطنیه
المحروسه

Visoki carski berat.

„Pošto je Mustafa Hališa, sin Ibširov, dosadašnji mutevelija merhum Skender pašina vakufa, koji postoji u Saraj-Bosni, umro (a za tu službu imao je bet akči dnevne plaće), to je uslijed toga ovo mutevelijsko mjesto ostalo izpražnjeno. Na mjesto njegovo podnešenim izvješćem preporučen je od strane saraj-bosanskog kadije Mevlana Hasan-efendije, komu neka Bog pomnoži znanje, Omer Hališa sin Hadži Alin, koji je za to mjesto sposoban i podesan, te se moli, da se on imenuje i da mu se za to moj carski visoki berat izda. Ovaj predlog podnešen je mome carskom prestolu preko moga komornika Salih age, koji je nadzornik toga vakufa te sam se na osnovu toga našao pobugjenim, pomenutog Omer Hališu imenovati mutevelijom rečenog vakufa i izdati mu ovaj moj carski visoki ferman s naredbom, da tu službu nastupi 22. rebijulahira 1217. (= 1802. g.) i da od toga dana po pet akči dnevne plaće prima.

„Neka se po ovome postupa.

„Pisano početkom džamazulahira 1217. (= 1802. g.) u Carigradu".

برات شريف عاليشان

سراى بوسنه‌ده واقع متوفى اسكندر پاشا جامع شريف وقفندن آلمق اوزره وظيفهٔ معينه ايله خطيب ودورخوان اولان محمد خليفه ابن عبدالقادر كندى حسن رضاسيله متصرف اولديغى جهتين مذكورتينى علماء عامليندن وارباب استحقاقدن اشبو رافع توقيع رفيع الشان خاقانى قدوة الصلحاء السالكين حافظ على بن احمد زيد صلاحه يه فراغت و قصر يد ايلديكنى اقضى قضاة المسلمين بوسنه قاضيسى فيضى زاده مولانا احمد شريف زيدت فضائله اعلام اتمكين عتيق براتى منابع اولمغين مطالبه اولنماق اوزره فارغ مزبورك قصر يدندن مومى اليه توجيه و بدينه برات عاليشانم ويرلمك رجا سنه ناظر وقف افتخار الخواص والمقربين باب السعادتم اغاسى السيد عثمان دام علوه عرض اتمكله انجق خطابتى بايهٔ سرير اعلامه تلخيص اولندقده حقنده مزيد عنايت پادشاهانه‌م ظهوره كتوروب صادر اولان خط همايون شوكتمقرون پادشاهانه‌م موجبنجه توجيه ايدوب بيك ايكيوز اوتوز سكز سنه‌سى ربيع الاولك اون دردنجى كونى تاريخيله مورخ ويريلان رؤس همايونم موجبنجه بو برات همايونى ويردم و بيوردم كه مومى اليه حافظ على ابن احمد زيد صلاحه واروب مرقومك قصر يدندن جهتين مذكورتينه متصرف اولنلر وظيفهٔ معينه‌سنه توجهله متصرف اوكلمشلر ديه مومى اليه دخى اولوجهله وظيفهٔ معينه‌سين اوقاف مزبوره محصولندن متوليسى اولنلر يدندن آلوب متصرف اوله شويله بيله‌سز علامت شريفه اعتماد قيله‌سز تحريراً فى اليوم من شهر ربيع الاول لسنة ثمان وثلاثين ومأتين والف

قسطنطيه

Sadržaj visokog carskog berata, glede naimenovanja hatiba i devrihana, koji glasi: Pošto se je dosadašnji hatib i devrihan merhum Skender pašine džamije u Sarajevu-Bosni postojeće, Mehmed Hališa sin Abdulkadirov na tim službama, za koje je od vakufa pomenute izvjesne plaće primao, dragovoljno zahvalio i od prava pobiranja dohodaka odustao te je na mjesto njega pronagjen kao sposoban Hafiz Alija sin Ahmedov probani službenik te je isti od strane bosanskog kadije veleučenjaka Mevlana

Hadži Šerif efendije Fejzića na ta mjesta predložen s preporukom. da se za tu službu imenuje i da mu se na to visoki carski berat izda te je moj uvaženi komornik i nadzornik vakufa Osmanaga taj predlog mome previšnjem prijestolu podastro, našao sam se uslijed toga, pobugjenim imenovati rečenog Hafiz Ali efendiju, sina Ahmedova hatibom ove džamije i izdati mu ovi moj visoki carski ferman, s naredbom, da on ta bogoštovna mjesta od 14. rebijulevela 1238. (= 1822. g.) zauzme i od toga dana da mu se plaće za ta mjesta doznače i od vakufskih prihoda dotičnih mutevelija redovito daju.

Godine 1248. (= 1832. g.), Husein Kapetanova vremena, Bego Danišlić, opanjkavši starog muteveliju Šačir Ali Halifu, sina Hadži Mehmedova, uhapsio ga i njegovo mjesto silom zauzeo, o čemu govori dokumenat, koji se nalazi u sidžilu broj 71. na strani 27., i koga donosimo u originalu i prevodu.

„To znajte i po ovome se upravljajte.

„Pisano 12. rebijulevela 1238. (= 1822. g). u Carigradu.“

معروض عبد داعی دوام عمر دولتلریدر که

بوسنه سرایده اصحاب خیراتدن مرحوم ومغفورله اسکندر پاشا نام وقف مبرورك برات شریف سلطانی ایله اوقافی متولیسی اشراف علمادن باعث هذاالاعلام شاکر علی حلیفه ابن الحاج محمد عبد داعیلری وقف مذکوری شروط واقفه تطبیقاً وجه احسن ایله اداره وتمشیت ووقف مذکور باب السعادة السنیه اغاسی نظارتنده بولنوق حسیبله هر اوچ سنه‌ده آغای مشار الیه حضرتلری معرفتیله محاسبه‌نی رؤیت وهر وجهله صداقت واستقامتنی ظاهر وباهر ایکن متغلبه‌دن بعض اشخاص اراضیٔ موقوفه‌دن بعض برلری باصوب متولی دخی حمایه اوزره اولمغله دیده‌بان فرصت اولهرق خائن دین ودولت وباعث اختلال ایالت حسین قپودان ضلالت نشانك وقت نکبتنی غنیمت بیلهرك متولی مزبور قوللرینه مسلط قپودان مضورك سرایه حاکم دبو نصب ایتدیکی شخصه غمز ورضان شریفك ایلکی کیجه‌سی بلا سؤال ومرافعه اخذ وشنجو ختنه رحم ایتمکسزین بیرام کیجه‌سنه وارنجه احبس مواضعده حبس وتضییق واصلی بوقدن اهانته وادارهٔ عجزینه نسبت ایده‌رك وقفی الندن نزعله کویا مرتزقه‌دن دانشلی اوغلی بأکو نام شخص منحوسی قائمقام نصب وامور وقفه ادخال بن متولیٔ مزبوره غدر ووقف شریفه اهانت ایتدکلرندن شخص مذکور امور وقفدن اخراج وتنکیل وبرات سلطانی ایله تصرفه مأمور حلیفه مزبور عبد داعیلرینه ضبط ایتدیرلمك بابنده بالای اعلام داعیانمده بیورلدی خطیر صدورینی وجوه اهالی ومرتزقه وقف قوللری استدعای عنایت ایتملریله واقع حال حضور مراحم موفور رجحانه‌لرینه اعلام اولندی باقی امر وفرمان حضرت من له الامر کدر حرر فی الیوم الحادی والعشرین من شهر صفرالخیر لسنه ثمان واربعین ومأتین والف

العبد الداعی لدوام عمر ودولتکم العالی
شریف زاده السید محمد فاضل القاضی
بمدینهٔ سرای بوسنه خلافه

اشبو اعلام شرعیه ناطق اولدیغی اوزره بوسنه سرایده واقع مرحوم ومغفورله اسکندر پاشا نام واقفك وقف مبروره‌سی اداره‌سنه باب برات پادشاهی مأمور اولان علی شاکر خلیفه‌ئی غدراً و وقتی شریفی اهانته بوندن مقدم حسین قپودان سالك راه خسران خائن خلیفهٔ مومی الیهی بلا موجب عزل وناأهلدن دانشلی اوغلی نام شخصی قائممقام نصب ایتمش اولدیغی شخص مرقومی امور وقف مزبوردن رفع واخراج اولنوب باب برات پادشاهی اداره‌سنه مأمور اولان شاکر علی خلیفه کما فی‌السابق وقف مزبوره اداره‌سنه دخل وتعرض اولنماق بابنده بالاستقلال دیوان ایالت بوسنه‌دن صادر اولان اشبو بیورلدیغز موجبنجه عمل وحرکت وخلافندن مجانبت اولنمق دیو

فی ٢١ ص سنه ١٢٤٨

„Molitelj za vaš život u poniznosti podnosi vam ovu prestavku:

„U Sarajevu u Bosni postoji jedan dobrotvorni vakuf merhum Skender paše, u komu sa carskim beratom služi kao mutevelija naučenjak Šaćir Ali Halifa, sin Hadži Mehmedov, koji po uslovima vakifovim svoju dužnost točno i savjesno vrši, i pri pregledanju računa, koji se svake treće godine pod nadzorom carskog komornika vrši vjernost i postojanost pokazuje, ali pošto su neki odmetnici neka zemljišta od ovog vakufa samovoljno prisvojili, oni su ulučili priliku, da povodom nasilja vjerskog i državnog izdajnika, Husein Kapetana, po vašem vilajetu čine pljačke i zulume, te su i pomenutog muteveliju bez kadijske rasprave i osude prvih dana ramazana uhapsili i do bajrama ga u hapsu držali i proganjali i upravu pomenutog vakufa silom mu oduzeli a na njegovo mjesto postavili nekakva tobožnjeg vakufskog službenika Begu Danišlina sina, kao vakufskog zastupnika i upravu ovog vakufa povjerili mu i time grdnu štetu kao vakufu tako i ovom vrijednom muteveliji nanijeli. S toga su otmjeni sarajevski gragjani kao i službenici ovog vakufa molili, da se nametnuti mutevelija sa toga mjesta svrgne, a na njegovo mjesto postavi beratski mutevelija, pomenuti Šačir Ali Halifa, i da se o tom Vaša vezirska bujrultija izda, s toga Vam podnašam ovo izvješće, na koje u službenoj pokornosti očekujem dalje naredbe. Zapovjest je onog koji zapovjeda. Pisano 21. safera 1248. (= 1832. g.) Ponizni sarajevski kadija Esejidi Mehmed Fadil Šerifija.

Kako mi se po ovom šerijatskom ilamu i izjevšću javlja, doznajem, da je silom okolnosti vremena vjerskog i državnog izdajnika Husein Kapetana dosadašnji mutevelija merhum Skender pašina vakufa, Šakir Ali Halifa, iz podlosti i zavisti sa tog položaja dignut a na njegovo mjesto da je postavljen u svojstvu zastupnika mutevelijskog, Bego sin Danišlin, koji za to nikakve sposobnosti nema. S toga naregjujem, da se ovaj na silu postavljeni zastupnik mutevelije s mjesta sa tog zvanja odstrani i svrgne a na to mjesto da se postavi opet pomenuti Šaćir Ali Halifa, koji je za to zvanje carskim beratom potvrgjen, te da ga u tome zvanju niko ne smije smetati. S toga ovu moju vezirsku bujrultiju sa divana bosanskog vilajeta izdajem i naregjujem, da se po sadržaju iste postupa i nepravilnosti kloni. To rekoh. Pisano 21. safera 1248.“ (= 1832. g.)

Odmah iza ovog slučaja umre gori rečeni Šaćir Ali Halifa, a na njegovo mjesto preporukom Fadil paše Šerifije bude imenovan Salihaga Vrago, od koga su mahalski stanovnici tražili račune, koje im je on i predao te iste donosimo u originalu i prevodu po zapisu u sidžilu broj 75. str. 62.

معروض عبد داعی دولتلریدرکه

مدینهٔ سرای بوسنه‌ده اسکندر پاشا محله‌سی اهالیسندن امام الحاج احمد وطورخان بك زاده محمد بك خرمجی مصطفی وملا فیض الله و دیکر مصطفی نام کمسنه‌لر مجلس شرع شریفده مرحوم مشار الیه اسکندر پاشا نام صاحب الخیرك اوقافی متولیسی اولوب صاحب عرضحال صالح اغا قوللری

مواجهه‌سنده محلهٔ مرتومه‌ده واقع نهر میلاچقه اوزرنده جسر کبیر بنا وتعمیرایله واقف مشارالیه حضرتلری محلهٔ مرقومه‌ده بنا ایلدیکی جامع شریفك مناره‌سنده لیالیٔ مبارکه‌ده و رمضان شریفده ایقاد قنادیل ایچون روغن زیت ودرون قاعده‌ده جریان ایدن نهر موشتانچه بندی وتعمیری جامع شریف مذکوره قربنده واقع مزرعهٔ مرتومه وچایی پازار قضاسنه تابع قواق قریه‌سی غله‌لرایله رسم اوتلاق یایلاق و اغان مع باط ومقاطعات ذمینهای آسیاب وچشمها ومنادلدن مشروط اولوب حتی جسر مذکورك غلهٔ وقف مزبوردن بنا وتعمیر ایچون ایکی یوز اون ایکی تاریخنده وقف مزبور متولیسی بولنان ملا مصطفی نام کسنه ایله محلهٔ مزبوره اهالیسی بوسنه منلاسی اولان سلانیکلی حسن افندی حضورنده ترافع اولدقلرنده جسر مذکور غله وقف مزبوردن من القدیم بنا وتعمیر اولنه‌کلدیکی تواتراً اثبات وبیان وموجبنجه حاکم مومی الیه یدلرینه برقطعه حجت شرعیه اعطا و بو آنه قدر غله وقف مزبوردن بنا وتعمیر اولنه‌کلمش ایکن سابقی مثللو بودفعه دخی جسر مذکور وقف مزبور غله‌سندن بنا و تعمیری مقتضی ایکن متولی مرقوم جسر مذکوری بنادن امتناع ایلدیکندن غیری منارهٔ مزبوره‌یه دخی لیالیٔ مذکوره‌ده ویرلمسی مشروط اولان روغن زیتی دخی اداده تعلل وغله وقف مزبوری ماکل اتخاذ ایله اتلاف مال وقف ایتمکله سؤال اولنوب متولی مرقومك زمان تولیتی اولان اوچ سنه ظرفنده محاسبه‌سی رؤیت وایراد مصارفی لدی‌التبیین ذمتنده تراکم ایدن غلهٔ وقف مزبوردن جسرمذکوری بناسیله بوندن بویله سنه بسنه اعطاسی اقتضا ایدن روغن زیتی أدایه تنبیه اولنمسی مطلوبمزدر دیو دعوی و یدلرنده اولان برقطعه حجت شرعیهٔ مزبوری ابراز ونظر اولندقده تقریر مشروحلرینه مطابق وشرع شریفه موافق بولنمغله لدی‌السؤال جسر مذکور وقف مزبور غله‌سندن تعمیر وبناسیله منارهٔ مذکوره‌یه روغن زیت اعطا اولندیغنی و حجت مزبورك دخی مضمونی متولیٔ مرقوم کلیاً انکار ایتدیکندن مدعیون مرقومون لدی‌التزکیه عدالتلری ظاهر اولان شهود عدول ایله مدعالرینی بالمواجهه نهج شرعی اوزره اثبات و بیان ایلدکلرندن صکره متولیٔ مرقومك زمان تولیتی اولان اوچ سنه‌لك ایراد ومصرف دفاتری طلب اولندقده بعض مقبوضات ومصروفات دفتر مفرداتی اولمدیغی جواب وابراز ایلدیکی دفاتریله لساناً تقریری اولان مقبوضات ومصروفات محاسبه‌سی رؤیت اولندقده ۸٤٤٦۲ غروش ایراد وقفدن مصارفی اولان ۵۲۲۳۲ غروش ایله تولیت مذکورك عرضی و برائتنه مصارفی اولان ۱۱٦۹۲ غروش جمعاً ٦۳۹۳۲ غروش تنزیل ونقاض مراد ایلدیکنده عرض وبرائت مصارفی اولان مبلغ مذکور ۱۱٦۹۲ غروش غلهٔ وقفدن استیفاسی مغایر شرعشریف اولدیغی اهالی محلهٔ مرقوم یدلرنده اولان برقطعه فتوای شریفه ابراز وموجبنجه عرض و برائت مذکور مصارفی اولان مبلغ مذکور ۱۱٦۹۲ غروش طرح اولندقده متولیٔ مرقومك تقریری وجهله مصارفی اولان مبلغ مذکور ۵۲۲۳۲ غروش ایراد وقف مزبوردن تنزیل اولندقده ۳۲۲۳ غروش متولیٔ مرقوم صالح اغا ذمتنده وقف مزبور ایرادی فضله‌سی ظهور ایتمکله مبلغ مذکور ۳۲۲۳ غروش جسر مذکورك بناسنه صرف ایچون مباشرت وجسر مذکورك اتمامنه ایجاب واقتضا ایده‌جك مبالغ معلومه دخی وقف مزبور مزرعه‌

لربنی آتی اوچ سنه‌لکه ایجار متولیء مرقومه تنبیه اولندقده اصغا ایده یوب عناده‌نده اصرار واجرای شروط وعمل قدیمدن مباعدت ومغایر شرط قدیم غلهٔ وقفی حظ نفس طرفیه صرفه مجد ساعی اولمغله رحماً للاهالی ونفعاً للوقف مختار اهالی اولان دانشلی باکو قولارینی امر ورأی دولتلریله مدیر نصب ایله متولی مرقوم یدندن ذمتنده ظهور ایدن مبالغ مذکور ۳۲۲۳ غروشی نزع وتحصیل ومدیر مرقوم قولارینه لدی‌التسلیم وقف مذکور مزرعه‌لرینی دخی بر وجه محرر آتی اوچ سنه‌لك اجاره مثلیه لدی‌المزایده آخره ایجار وغلهٔ مرتومه ایله جسر مذکوری بنا وتکمیل اذن ورخصتی حاوی مدیر مرقوم قولارینه برقطعه بیورلدی حطیر عنایت واحسان واولوجهله تنشیط اهالی واحیای وقف مشارالیه بیورلمش ایجاب واقتضا ایلدیکی واقع الحال حضور عالیلرینه اعلام اولندی باقی امر وفرمان حضرت من له الامر کدر . فی صره ۱۷ ذی سنه ۱۲۵۱

„Stanovnici Skender pašine mahale u Sarajevu, i to: Hadži Ahmed imam, Mehmedbeg Turhanić, Mustafa Čizmedžija, Mula Fejzullah i drugi Mustafa, došli su lično pred ovaj šerijatski sud i u prisustvu Saliha, mutevelije Skender pašina vakufa pred sudom dali su slijedeća očitovanja: Od prihoda ovoga vakufa, opravljala se i popravljala velika ćuprija, koja je u ovoj mahali na rijeci Miljacki, u džamiji, koju je merhum vakif u pomenutoj mahali podigao, kupovao se zejtin i palili se na rečenoj munari uz mubareć večeri i uz svjetli ramazan kandilji, dalje pravio se i popravljao bent (brana) na rijeci Moštanici, dalje, da su prihodi od ziraatnih njiva koje postoje kraj pomenute džamije, kao i prihodi od ispaša Vagan i Bat, koje postoje u selu Kovanu, rogatičkog kotara, kao i od mukadanskih prihoda od zemljišta, mlinova, česama i kuća rezane za popravku ove velike ćuprije te da su stanovnici ove mahale sa negdašnjim mutevelijom ovoga vakufa Mula Mustafom 1212. (= 1797. g.) imali pred tadašnjim sarajevskim kadijom Hasan efendijom Selaniklijom parnicu glede popravaka ove velike ćuprije i da su se tom prigodom ovi tužitelji osvjedočili, da se pomenuta velika ćuprija od navedenih prihoda od vajkada opravljala i popravljala, te su na to i osudu dobili i od tog vremena se od pomenutih prihoda ova velika ćuprija gradila i popravljala, pa je nužno bilo da se i sada od navedenih prihoda kao i prije pomenuta velika ćuprija gradi i opravlja, ali sadašnji, ovdje u sudu prisutni mutevelija Salih, ne će te dosadašnje uslove da ispunjava, šta više, ne će niti da zejtina kupuje i džamijske kandilje da pali, nego se tome protivi i vakufsko imanje upropašćuje; s toga ga tužimo i tražimo, da nam položi trogodišnji račun o prihodima i rashodima pomenutog vakufa. I predadoše sudu gore pomenuto šerijatsko riješenje, koje su imali u rukama i koje zbilja po pročitanju opravdava navode tužitelja, ali ipak na pitanje tuženi mutevelija Salih te isprave ne priznaje i navode tužitelja konačno poriče, premda se istinitost gore rečene šerijatske osude vjerodostojno dokazala.

„Zatim se zatraži od tuženog mutevelije, da sudu podnese trogodišnji račun o svom mutevelijskom radu, ali on na to odgovori, da nema točnih računa o prihodu i rashodu vakufskih dohodaka i najposlije pokaza neki iskaz i usmeno reče, da je primio 8446 groša prihoda, da je od ove sume potrošio 5223 groša i izdao 1169 groša na troškove oko dobavljanja njegovog mutevelijskog berata, u svemu dakle troškova 6393 groša, koji treba da se oduzme od prihoda. Ali pošto tužitelji rekoše, da se na osnovu podnešene šerijatske fetve troškovi oko dobavljanja berata ne mogu uračunati na teret vakufa, to se konstatiralo, da je pomenuti mutevelija ostao dužan vkufua

3223 groša te mu je naregjeno, da od ovog dužnog novca popravi veliku ćupriju i da ziratne zemlje na iduće tri godine nudiocima iznajmi. Ali on se tome usprotivi i reče, da on neće raditi, kako mu se od strane suda zapovjeda. S toga se on te mutevelijske dužnosti lišava i imenuje se upraviteljem ovog vakufa mahalski muhtar Bego Denišlija, komu se naregjuje da dug od 3223 groša od dužnog mutevelije naplati, da za iduće tri godine vakufske ziratne zemlje javnom dražbom nudiocima iznajmi, druge prihode prima i ćupriju gradi i popravlja te da mu se o tome visoka bujrultija izda. Ovo se riješenje vama podastire.

„Pisano 13. zilhidžeta 1251.“ (= 1835. g.).

باصح محمد وجيهى پاشا والى بوسنه

مدينهٔ سرايده مسند نشين شرعميين فضيلتلو افندى و متسلمى شرافتلو بك و وجوه اهالى
اشبو اعلام شرعيه‌ده انها والتماس اولديغى وجهله مختار اهالى اولان مرقوم دانشلى ملا باغو
اوقاف مذكوره طرفندن مدير نصب و تعيين اولنمش اولمغيله جسر مذكور بنا و انشا اولنوب
واقع اولان مصارفاتى اموال وقف شريفدن تماماً استيفا اولنجه قدر متولى اولان صالح آغا طرفندن
مداخله اولنماق ومقولى مرقومك يدنده بولنان مال وقف مذكوريله بقيهٔ صارفاتجون اوقاف
مذكوره مربوط حديقه ومستغلات سائره‌سى اقتضاسى وجهيله معرفت شرعله ايجار ومحلولات
تذكره‌لرى مدير مومى اليه معرفتله رؤيت و هروجهله وقف شريف حمايت وصيانت اولندرق
لايق و جهيله جسر مذكورى انشايه مبادرتله مدير مومى اليهك اداره وقف شريف مذكوره بر
طرفدن مداخله و تعرض اولنمقدن توقى ومباعدت اولنمق ديو فى ٢٣ ذ سنه ١٢٥١

„Pečat Mehmed Vedžihi paše Bosanskog valije.

„Veleučenom šerijatskom sarajevskom kadiji i uvaženom gradskom muteselimu daje se na znanje, da sam glasom priloženog šerijatskog riješenja imenovao Mula Beću Danišliju muhtara mutevelijom pomenutog vakufa, naredivši mu, da pomenutu ćupriju gradi i troškove da podmiruje iz vakufskih prihoda, da se u te poslove Salih bivši mutevelija ne miješa te da se brine u sporazumu sa šerijatom oko izdavanja pod zakup vakufskih dobara i da vodi računa i od nekretnina, koje nisu pod najam izdate, i na svaki način da interese vakufa marljivo i savjesno čuva i nadzire i da pazite, da mu u tom vakufskom upravljanju niko nikakve smetnje ne stavlja. To naregjujem izrično.

„Pisano 23. zilhidžeta 1251.“ (= 1835. g.)“

Slika 83.

Natpis s nišana imama ove džamije.

Oko ove džamije ima veliko dvorište, koje je popunjeno raznim grobovima, megju kojima se nalazi i grob Hasanbega, sina Skender pašina. Grob i ako mu je lijepo uregjen na žalost natpisa nema.

Kraj njega nalazi se jedan nišan, koji glasi: *(Slika 83.)*

„Umrli Salih, sin Mustafin, nek mu je duši fatiha. 1176.“ (= 1762. g.).

Prema džamiji nalazi se na jednom nišanu ovaj natpis:

„Umrli i Bogom pomilovani šeherski ćehaja Abdullah efendiji sinu Ibrahimovu, neka je duši fatiha. 1257.“ (= 1841. g).

Još jedan se nišan nalazi i glasi:

„Osman efendiji imamu duši fatiha 1175.“ (= 1761. g.)

XLIII. Oruč Pelihvanov mesdžid u Ćemaluši ulici na domak Gazine banje.

U današnjoj Ćemaluši ulici, na lijevoj strani, u blizini Gazi Husrev begove banje bio je jedan mesdžid, koji se zvao Oruč Pehlivanov mesdžid, kako se i sama mahala naziva a narod ga je nazivao „Mutevelijina džamija“.

Mesdžid je bio do sokaka, ćerpićem ozidan, a pokriven šimlom i ćeremidom, a munara mu je bila drvena. Mesdžid je bio fin i vidan. Ovaj mesdžid kad je načinjen, to mi nije poznato samo od 973. (= 1565. god.) u sidžilu nalazi se, da je Nesuh bin Mustafa zastupnik malodobne djece Oruč Pehlivanove dao novaca na kamate iste djece Hasanu, sinu Pehlivanovu, iz čega se dade razumjeti, da je toga vremena Oruč Pehlivan umro, a prije smrti ovaj mesdžid podigao.

U Ćose Halil pašinu iskazu veli se: mesdžid Hadži Oruč Pehlivana prigodom navale izgorio je i sada se nalazi porušen.

U narodnoj molbi veli se: da je ovaj mesdžid 1109. (= 1697. god.) izgorio, i da su u njemu poginuli i imam i mujezin, a kasnije ko ga je napravio nezna se, samo se zna da su mutevelije Gazi Husrev begove džamije njime upravljale, i za to se zvao „mutevelin mesdžid“.

Jednu vakfiju o ovom mesdžidu nalazimo u sidžilu broj 70 na strani 35. koju ovdje donosimo:

الحمد لله الملك الستار الحليم الغفار الذى جعل الصدقة الجارية سبباً للنجاة من النار و وسيلةً الى دخول الجنة تجرى من تحتها الانهار ثم الصلوة التامات والتسليمات الزاكيات على افضل المخلوقات واشرف الموجودات محمد المصطفى لمختار وعلى آله واصحابه الاخيار اما بعد سبب تحرير رساله و موجب تسطير وقفنامه‌مز اولدركه دنيا دار مقام و قابل قيام اولمدينى رأى العين مشاهده ايلدكده احسن كما احسن الله اليك ومثل الذين ينفقون اموالهم فى سبيل الله كمثل حبة انبتت سبع سنابل فى كل سنبلة مائة حبة والله يضاعف لمن يشاء نظم بلاغت نظاملريله درون الهام مشحونلريمز تشويق ايدوب برنموده اصدق القائلين سيد الانبياء و المرسلين محمد المصطفى عليه الصلوة رب العالمين حضرتلرينك اذا مات ابن آدم ينقطع عمله الا عن ثلاث علم ينتفع به و ولد صالح يدعوا له وصدقة جارية فى سبيل الله تعالى حديث شريفك معناى لطيفلرين روح سمعمزه القاسيله تجارات اخرويهٔ كسوبات دنيويه‌يه ترجيح و اول شديددده ظل صدقاتيله مستظل اولمغه طالبه وعذاب جحيمدن نجات وسلامته دلخواه و راغبه اولان مدينهٔ سراى بوسنه‌ده كائنه اورج پهلوان محله‌سى ساكنه‌لرندن اشبو وقفنامه‌نك صاحبى خديجه بنت ابو بكر افندى نام خاتونك صدق مقالارى اولدركه اخص مالمدن سلك ملكمزده بولنان مدينهٔ سراى بوسنه‌ده بوزاجى زاده الحاج حسن محله‌سنده واقع كه برطرفى ووشتار ملا صالحك ملك منزلى و طرفين بانى يهوديلرك ملك منزللرى و طرف رابعى طريق عام ايله محدود وممتاز اولدينى متوفا لابوين ارقرنداشم ككوجى زاده محمد بكك ملكى ديمكله عريف اولان عرصهٔ حاليه‌لرى جوانب اربعه‌دن بجملة التوابع واللواحق وكافهٔ مشتملاتيله ملكمدن افراز و وقفيت اوزره امتياز وخالصاً لوجه الله العظيم وطلباً لمرضاته

الكريم وقف مؤبد وحبس مخلد ايلدم وطورنلرم احمد عاصم ومحمد بنان متولى محمد افندى نامان كمسنه‌لرى اولاديت اوزره متوليلرى اولمغه نصب وتعيين ايلدم وعرصهٔ مذكورهٔ موقوفه يدلرينه تسليم واقباض انلردخى قبض وتسلمدنصكره عرصهٔ موقوفهٔ ضبط بنا وعقارات كرك بوستانلق وجهله تصرفلرينه اذن ويردم ومخير قالدم كيفما يريدان زراعت ايده‌لر وشويله شرط ايلدمكه اورج پهلوان محله‌سنده كائن جامع شريفهٔ وقت احتياجده سنوى ايراد مذكوره‌دن تعمير ولزوميله ترميم اولنمسى شرط ايلدم ودخى طرفين محراب شريفك بهر سنه بشر اوقداق ايكى عدد مقوالرى وضع وايقاد ايچون نصب اولنمسى شرط ايلدم وبوندن ماعدا درونه اقتضا ايدن كفايت مقدارى بساط بوريا مع كليم وخدمت امامت وتأذين واوچ ماه واعظيه جمله‌نك سنوى‌سى ايراد مذكوره‌دن يوز اللى غروش خرج وصرف اولنمسى شرط وقيد ايلدم وذكر اولنان بوزاجى الحاج حسن محله‌سنده واقع جامع شريفك محرابى برطرفنده درت اوقه‌اق بهر سنه ايقاد اولنه‌جق برر مقوى وضع اولنمغه امر وشرط ايلدم ومصارفاتك جمله ماعدا بوو قنلك روحيچون ومتوفا ارقرنداشم محمد بك ابن بكر افندى وصدرى اوغلم متوللى زاده محمد افندى ابن مصطفى افندينك ارواحلرى ايچون بهر سنه حجيلر بيرامنده ايراد مذكوره‌دن برر رأس قوچ قربان ايدوب وفقرايه تصدق ثوابنى روحمه واوغلم كرك ارقرنداشم مزبورانك ارواحلرينه هبه ايده‌لر هان مزبوران متوليلرى شروط وقيودين برلو يرينه كتوردكچه عرصهٔ مذكوره وجه مشروح اوزره ضبط ايدوب تصرفلرينه برطرفدن مداخله اولنميه وبعد وفاتهما اولادلرى واولاد واولادلرى بطناً بعد بطن قرناً بعد قرن على جهت الارث بابالرى كبى ضبط وكافهٔ شروط وقيودينه رعايت وبلا قصور اتمام ايده‌رك عرصهٔ موقوفهٔ تصرف ايده‌لر واشبو وقفنامه‌ده شرط وبيان اولنان عموماً مصارفنده باقى قاله‌جق فضله‌سنى متوليلرى مزبوران اولاديت اوزره اداى خدمتلرى مقابله‌سنده كندولرينه انفاق وصرف ايده‌لر وبعداليوم صارت العرصة المذكورة وقفاً صحيحاً صريحاً بحيث لايملك ولا يورث ولا يبدل فمن بدله بعد ما سمعه فانما اثمه على الذين يبدلونه ان الله سميع عليم واجرالواقفة على الله الحى الكريم انه هو التواب الرحيم حرر فى آخر شهر شوال المكرم لسنة سبع وماًتين والف

صدر هذا الوقف المذكور عن يد الحنيرة
الفقيرة المحتاجة الى رحمة رب الرحيم
خديجه بنت بكر فندى كوجى زاده

شهود الحال

غلوجو زاده على بك، غلوجو زاده مصطفى افندى، قرنداشى محمد بك، جنتى زاده سماحتلو عثمان بك، غازى خسرو بك امام ثانى فضيلتلو السيد حافظ ابراهيم افندى، سوخته ملا حسين اوغلى ملا صالح، قولار اوغلى آغو، قراءزاده الحاج مصطفى، قرنداشى ملا محمد يورغيك، قواچ الحاج صالح، يوسف تابع متولى

„Hvala Bogu gospodaru, koji pokriva sramote i grijehe oprašta i onome, koji je učinio darežljivost uzrokom spasenja od pakla i učinio je uzrokom ulaska u onaj raj, kroz koji vrela teku; neka je potpuni selat i čisti selam na onoga pribranoga Muhameda, koji je od svega svijeta najpribraniji i na njegovu kućnju čeljad i dobre drugove. Uzrok pisanja jest slijedeći: Hadidža, kći Osman efendina, stanovnica Oruč Pehlivan mahale u Saraj-Bosni, došla je lično pred ovaj šerijatski sud, te je dragovoljno izjavila ovo: Ja sam od svoga čistog vlastitog imetka odvojila jedno zemljište, koje postoji u Buzadži Hadži Hasanovoj mahali u Sarajevu, a graniči s jedne strane kućom Mula Saliha Voštana, s druge i treće jevrejskim kućama, a sa četvrte općim putem te ovo imanje, koje se zove Bostan milać za navijek istinito i stvarno na dobrotvorne svrhe uvakufila, a za mutevelije toga vakufa postavila unučad Ahmeda Asima i Mehmeda sinove Mehmed efendije mutevelije, sa nasljednim pravom te im uvakufljene nekretnine na raspolaganje i uživanje ustupila i oni ih primili a ja im dozvolila, da od tog uvakufljenog zemljišta pobiraju prihode, stavivši im uvjet, da od ovih godišnjih prihoda džamiju u Oruč Pehlivan mahali po potrebi opravljaju i popravljaju, da istoj džamiji svake godine kupuju po pet oka zejtina i da ga u dvije mukave pale, osim toga da za potrebnu prostirku ove džamije, kao i za plaću imama, mujezina i tromjesečnog vajiza od svih prihoda godišnje po stotinu i pedeset groša potroše. Osim toga da od ovih prihoda svake godine pale po jednu mukavu od četiri oke u džamiji Buzadži Hadži Hasanovoj. Preko sviju ovih troškova da o hadžilerskom bajramu kupe jednog ovna, zakolju ga a meso i kožu da za spas moje duše i duše moga brata Mehmed bega i sina Mehmeda podijele a što im preko tih troškova od prihoda preostane, da to bude njihova mutevelijska plaća i da ta mutevelijska dužnost prelazi s koljena na koljeno na njihove potomke. Predavajući im ovu uvakufljenu nekretninu, očitujem, da je ovo uvakufljenje istinito i stvarno svršeni čin, koji se ovim dokumentom potvrgjuje. Ko bi ovo riješenje preinačio ili htio uništiti, sve grijehove će bog na njegov vrat natovariti, jer bog sve vidi i zna.

„Pisano koncem ševala 1207. (= 1792. godine). Gospodarica je ovog zavjeta Hadidža kći Bekir efendije Djugumije.

„Svjedoci ovoga: Ali beg Glogjo, Mustafa ef. Glogjo, Mehmed beg Glogjo, Osman beg Dženetić, Hafiz Ibrahim ef. drugi imam Gazi Husrev begove džamije, Mula Husein Softić, Mula Salih Softić, Ago Kolar, Hadži Mustafa Korajić i brat mu Mula Mehmed Jorgandžija, Hadži Salih Kovač i Jusuf Mutevelin "

Šta je ovaj mesdžid još imao to mi nije poznato, samo je bio otvoren i postojao do 1296. (= 1879 god.) a te je godine plamenom jangije, koju smo opisali u Ajas pašinoj džamiji, poništen te mu se za trag nezna a na njegovom zemljištu prodavala se je do lani japija a sada se pravi vakufska zgrada.

XLVIII. Hadži Ibrahima Odobaše mesdžid na Hisetima.

Niže stare Hisetske ćuprije sa zapadne strane Miljacke, na obali bijaše jedan han, koji se zvao „Odobašin han", a to je bilo, gdje je sada bašča električne centrale. Taj han je bio napravio stanovnik Hadim Ali pašine mahale, Hadži Ibrahim aga Odobaša i uz isti han na rijeci Koševi napravio je jednu sofu kao mesdžid za klanjanje obližnjih čaršilija.

Ova se sofa zvala „Odobašin mesdžid". Kasnije je isti uvakufio jednu nekretninu u toj čaršiji u razne dobrotvorne svrhe, te je odredio imamu i mujezinu ovoga mesdžida neki dio prihoda od ove nekretnine kao plaću.

O tome se dotična vakfija nalazi kod uprave vakufske.

Iza okupacije su sinovi pomenutog Hadži Ibrahima Odobaše prodali pomenuti han, koji je bio pod mukatom Skender pašinom, što nam tvrdi njegova hududnama a s ovom prodajom je i mesdžid bio i prošao.

XLV. Ajas pašina džamija u Klkčijama, sada Franje Josipova ulica.

Bijaše jedna džamija na ćošku ulice Ćumurije i Franje Josipa, koja se zvala Ajas begova džamija a narod je zvao u Klkčijama.

Džamija je bila od čerpića sazidana a pokrita šimlom i ćeremitom i sa kamenom munarom, dosta prostrana i široka i u njojzi je bio minber, ćurs i musandera kao i u drugim džamijama. Ispred džamije od sokaka bio je duvar, na kom su bili prozori zbog grobnica tu pokopanih ljudi.

Na lijevoj strani džamije bila je jedna zgrada, u kojoj je bio na gornjem boju dječački mekteb a na dônjem jedan dućan i soba.

Ova je džamija bila napravljena s početka kao mesdžid, i to od bosanskog namjesnika Ajas bega i to 879. (= 1474. god.) što nam tvrdi njegova vakfija, koja se nalazi u sidžilu broj 20. na 33. strani.

الحمد لله كاشف ظلام الظلمة بنور الشريعة المضية ومبين الاحكام بالادلة الشريفة وموضح الحلال والحرام بالايات العالية السنية ومظهر الاسلام بمحمد سيد البشرية صلى الله عليه وعلى آله فى كل بكرة وعشية اما بعد مضمون وقفيهٔ صحيحهٔ شرعيه ومكنون وثيقهٔ صريحهٔ مرعيه بودر كه اميرالامراء الكرام ذوالقدر والاحتشام بوسنه سانجاغنه متصرف اولان آياس بك ابن عبد الحى صانه الله تعالى عن الافات والبلى وقتا كه بو دنياى دنيه نك فناسنى اذعان و بو مأوىٔ بليه نك عدم بقاسنى اتقان ايدوپ دار قرار لا دار قرار معدومة البقا معروضة الفنا اولوپ اكا اقبال ايدندن اعراض ايدر لذتى داناى مصروع اولوركه بونده برنى نبوتندن اوتورى باقى قالمدى ودخى برجبار قوتندن اوتورى ابدى قالمدى ديو بو منوال اوزره مجلس شرع شريف نبويده ومحفل منيف مصطفويده طايعاً اقرار واعتراف ونفس شريفدسى اوزرينه اشهاد حالة بيانى لسان ايله مقر وحاجب وترجمانسز مسقلاً بذاته اشارت ايدوپكه تصرفات شرعيدسى وتبرعات مرعيه سى جائز اولديغى حالده حق صحيحى وملك صريحى اولوپ تحت يدنده وتصرفنده كه وثايق شرعيه ايله آتى البيان اولان عقاراتى وقف صحيح ايله وقف وحبس صريح ايله حبس ايلديكه جمله دن سراى قصبه سنده اولان حمامى وبينى سفليسنى واوكنده اولان دكانلرى وكندولرينه منسوب اولان محله سنده وبالجمله قصبهٔ سرايده واقع واقف مشار اليهك عقارات دكاكينلرى تحديد وتعريفدن مستغنى در دخى قريهٔ ويسوقه ده اولان حمام ودكانلرى وبوستانى كه واقف مومى اليهك اسميله مشهور وانتساب ايله منسوب اولغله كذلك تحديدن مستغنى اولوپ وقفيت اوزره جمله سن متولى يد تسليم وغله سندن مادالذكر سراى قصبه سنده بنا ايلديكى مسجدنده امام اولان يومى بش آقچه ومسجد مزبور قربنده بنا ايلديكى معلم خانه ده معلم اولانه يومى بش آقچه ومسجد مزبوره مؤذن اولانه يومى ايكى بچق آقچه ومسجد مزبورك شمع وحصرينه نصف آقچه ومسجد مزبورك ومكتبك دخى نهر بوسنه نك اوزرنده بنا

ایلدیکی کوپرینك مرمات مهماتنه یومی اوچ آقچه ومتولی اولانه یومی بش آقچه تعیین ایلدی و ناظر اولانه یومی اوچ آقچه وظیفه تعیین ایلدی و شویله شرط ایلدیکه بالاده ذکر اولنان جمله عقاراتك تصرفاتی و وقفك امور ومهماتی وتعمیر وترمیمانی و وقفمه ناظر اولانلرك النده و رأی معرفتنده اولوپ جمیع امور مهمات ناظر الیه صرف وخرج اولنه ودخی تولیت ونظارتی واقف مومی الیه مادام حیاً کندی نفسنه شرط ایلدی بعده اصلح اولاد عتقاسنه واکر انلر دخی منقرض اولورسه اقرباسنه الاقرب فالاقرب شرط وتعیین ایلدی انلر دخی قالمدقده رأی حاکم الوقته مفوض اوله و وقفك جمیع اموری ومتولینك محاسبه‌سی وقفم ناظرینه منوط ومربوط ومفوض اولوپ شروط وقیودی رعایت ایدوپ مصارف مذکوره‌یه اهتمام الیه دیو وقف وشرط ایلدی وقفاً صحیحاً شرعیا وحبساً صریحاً حکمیاً بحیث لا یباع و لا یوهب ولا یورث الی ان یرث الله الارض ومن علیها وهو خیرالوارثین جری ذلك وحرر فی اواسط ربیع الاول من شهور سنة ثمی وثمانین وثمانمأة

شهود الحال

الحاج حسین بن حاجی علی ، الحاج احمد بن یعقوب المحضر ، محمد آغا ابن عبد الله رئیس المحضر ، مولانا مصلح الدین الکاتب ، علی بك ابن عبد الله السپاهی ، حسین بك ابن عبدالله چاوش ، محمد بك ابن عبد الله رأس بوابان درکاه عالی

„Kopija vakfije umrlog i od božije strane pomilovanog Ajas bega, sina Abdulhajova bosanskoga sandžak bega. 882. (= 1477. god.).

„Hvala onome Bogu, koji je rasvijetlio mračnost sa bijelim šerijatskim svjetlilom, i onome bogu, koji je dokazao zapovjedi s lijepim dokazima i kazao nam, šta je dozvoljeno a šta je zabranjeno visokim kuranskim rečenicama. Dalje potvrdio je i dokazao islamsku vjeru po onom Muhamedu, koji je Sejid svega stvorenja. Nek je na njega božiji selat i na njegovu kućnu obitelj, kad god se smrkne i svane.

„Poslije toga ovo je sadržaj šerijatske vakfije.

„Carski čestiti zapovjednik nad zapovjednicima, gospodar visosti i moći, upravitelj bosanskog sandžaka, Ajas beg, sin Abdulhajov, da ga Bog očuva od muka i od bagja[1]), promislivši prolaznost ovog prolaznog i lažnog svijeta, ovoga svijeta puna jada i nevolja, koji je jedna privremena a ne vječita kuća, taki je ovaj svijet, da će se od najboljega svjetskog zaljubljenika najzad od njega okrenuti a i njegove su slasti kao bolest padavica i taj je svijet taki, da nije ni svetac, niti najjači čovjek mogao na njemu vječito ostati.

„Uslijed toga je kod ovog šerijatskog suda izrično očitovao i želeći lično svoje namjere iskazati, bez terdžumana sam sobom je izjavio, da sve svoje niže navedene nekretnine, na koje ima šerijatske isprave u dobrotvorne svrhe uvakufljuje i to uvakufljenje da se smatra istinitim i neospornim zavjetom. Na ime uvakufljuje u Sarajevu jedan hamam i okolo njega sve prizemne dućane, kao i dućane u mahali, što se naziva njegovim imenom, koje nije potrebno posebno nabrajati, tako isto i u selu Visokom hamam i dućane kao i bostan, koji se njegovim imenom nazivaju. Sve ove

[1]) Bagj je bjesnilo u velikom luksuzu i bogastvu.

uvakufljene nekretnine predaje na raspolaganje dotičnom muteveliji s uslovom, da se od prihoda ovih nekretnina izdaje imamu, koji bude u mesdžidu, koga je on u Sarajevu podigao, po pet akči dnevne plaće, a mujezinu u istom mesdžidu po dvije i po akče dnevne plaće, a mualimu mekteba, koji postoji uz ovaj mesdžid, da se daje po pet akči dnevne plaće, a za osvjetlenje i prostirku ovog mesdžida po pola akče na dan da se troši, dalje da se troši na popravak i opravak ovog mesdžida, mekteba i ćuprije, koju je on na Bosni podigao, dnevno po tri akče. Odregjuje i muteveliji po pet akči dnevne plaće a nadzorniku vakufskom da se daje po tri akče dnevne plaće. Dalje stavio je uslov, da sve vakufske poslove, kao opravke i popravke nekretnina, te nadziravanje, povjerava vakufskom nadzorniku a sebi pridržaje pravo muteveliluka i nadzorništva dok je živ, a kad on umre, da to pravo naslijede njegovi sposobni robovi, a kad i ovih nestane, da to pravo njihovi bližnji potomci naslijede, a kad i ovi izumru, neka šerijatski sudac po svojoj uvigjavnosti, koga hoće na to mjesto, izabere. Sve račune moga vakufa neka pregleda vakufski nadzornik a neka se čvrsto drži navedenih uslova i da strogo pazi na vakufske troškove. Tako vakuf učinivši, to uvakufljene postade pravim šerijatskim, vječitim i stvarnim uvakufljenjem i na taj način, da se ne može pokloniti, niti prodati, niti da može ikome u miraza doći, dok postoji zemlja i na njojzi što postoji, jerbo je Bog najbolji svačiji nasljednik.

Ovo se dogodi i napisa u polovici rebijulevela 882. (= 1477. god.).

Iza toga nalazimo u sidžilu broj 2. od 973. (= 1565. god.) mutevelijom ovog vakufa Muhjudina, sina Skenderova a nadzornika Omera, sina Mehmedova, koji traže od šerijatskog suda dozvolu za popravak njegovog hamama.

Nalazimo u sidžilu broj 2. na 258. strani zapis, po kojemu je u Ajas pašinoj mahali u Sarajevu u Sejafinskoj čaršiji (Sabljarska čaršija) prodao nekakav Husein, sin Abdullahov, jednu svoju staru kuću s bostanom Mihajlu, sinu Markovu, za 6000 akči a graniči sa Terzibašinim vakufom s jednu a s drugu stranu vakufom Sagrakčije Hadži Mahmuda, s treću Ajas begovim mesdžidom a s četvrtu općim putem.

Iz ovoga se razumije, da je okolo ovoga mesdžida bilo vakufa Terzibašina i Sagrakči Hadži Mahmudova a sada gdje su, to neznam.

Godine 1109. (= 1697.) prigodom velikog požara i ova je džamija izgorjela.

U prvim zapisima piše se mesdžid, a Ćose Halil paša u svome izkazu veli, da je bila džamija, ali kada je pretvorena u džamiju, nisam mogao doznati.

Ćose Halil paša veli dalje za ovu džamiju: Ajas pašina džamija pri navali inovjeraca izgorjela je te i sada se u ruševnom stanju nalazi, ali imamska, hatibska, mujezinska i vajizska plaća i danas se od sakupljenih mukatskih prihoda izdaje. I u narodnoj molbi, poslatoj u Carigrad, veli se: da je toga vremena u ovoj džamiji bio imam hatib Omer, prvi mujezin Mehmed, a drugi Osman i da primaju plaću a džamija da se još nalazi u ruševinama.

U istom požaru je, kako stari ljudi pričaju, izgorio i hamam, zadužbina merhum Ajas paše a on je bio izmegju ulice Mudželita i Kujundžiluka. U kronici Mula Mustafe Bašeskije piše, da je munara ove džamije srušena od velikog vjetra, koji se dogodio u mjesecu septembru, t. j. 15. dan mjeseca redžeba 1188. (= 1774.). Još kaže, da je taj vjetar mnogo voćnih stabala porušio i bezbroj kuća oštetio. Iza toga vjetra pao je u Sarajevu vrlo veliki snijeg, koji je narodu mnogo štete nanio.

Poslije se ta džamija lijepo popravila, ali danas se za njezin vakuf, kako u Sarajevu, tako i u Visokom ništa nezna.

Godine 1203. (= 1787.) je stanovnik ove mahale Hadži Ahmed Sarač, sin Salihov, uvakufio jedan svoj dućan u Saračima u korist ove džamije, što nam tvrdi vakfija u sidžilu broj 31. na strani 33.

الحمد لله الملك المتعال ذى العظمة والبقاء والجلال الذى لا يجرى فى ملكه التبديل و الاستبدال و لا يتصور فى سلطانه التحويل والانتقال والصلوة والسلام على سيدنا محمد صاحب الشريعة عن النسخ والزوال وعلى آله واصحابه ذوى الفضل والكمال وبعد سبب تحرير كتاب وموجب تسطير مقال اولدركه مدينهٔ سراى بوسنه‌ده آياس پاشا محله‌سى ساكنندن سراج الحاج احمد بن صالح نام كمسنه مجلس شرع خطير لازم التوقيرده وقف آنى البيانى لاجل التسجيل والمحاكمه متولى نصب وتعيين ايلديكى چقرقچى مصلح الدين محله‌سى امامى الحاج عثمان افندى محضرنده تقرير كلام وتعبير عما فى البال ايدوب جمله املاكندن اولوپ مدينهٔ مزبوره‌ده سراچان سوقنده واقع بر طرفى قلفه احمد بشه دكانى وبرطرفى زأج محمد بشه دكانى وبرطرفى چوقه‌جى محمود بشه ورثه‌سى ملكى وطرف رابعى طريق عام ايله محدود وممتاز بناسى ملك وعرصه‌سى مقاطعهٔ معينه معلومه‌لو وقف بااذن متولى برباب دكانى وقف صحيح شرعى وحبس صريح مرعى ايله وقف ايدوپ شويله شرط ايلدمكه مادامكه لابس حيوة اولهم وقف مذكوره متولى اولوب دكان محدود مرقوم تصرفنده اوله وحسب الاقتضا تبديل وتغيير يدنده اوله وبعد الوفات سالف الذكر آياس پاشا محله‌سنده واقع جامع شريفده واعظ وناصح اولان مدينهٔ مزبوره مفتيسى الحاج محمد افندى متولى اولوپ تصرف يدنده اوله وبعد وفاته جامع مذكوره‌ده هركيم واعظ اولور ايسه وقف مذكوره متولى اولوپ تصرفنده اوله ومحلهٔ مذكوره اهاليسى حسبى ناظر اولوپ نظارت ايليه وشويله شرط ايلدمكه دكان مذكور بهر سنه معرفت متولى ايله برر امين كمسنه‌يه اجارهٔ مثليله ايجار وحاصل اولان اجاره‌سندن اولا واعظ مومى اليهه سنوى اون بش غروش وظيفهٔ وعظيه واوچ غروش وظيفهٔ توليت اولمق اوزره متصرف اوله وباقى قلان اجاره‌سندن محلهٔ مذكوره‌ده جريان ايدن چشمه آب تعمير وترميمنه متولى مومى اليه معرفتيله بهر سنه دردر غروش خرج وصرف اولنه وباقى قلان اجاره‌سى دكان مذكور تعمير وترميمنه صرف اولنه ديو شرط اوقافى تمام وبو مقامده ختم كلام ايلدكده متولى مومى اليه الحاج عثمان افندى واقف مومى اليهى جميع تقريراتنده وجاهاً تحقيق و شفاهاً تصديق ايلدكدنصكره واقف مومى اليه الحاج احمد عنان كلامنى سمت رجوعه عاطف اولوپ اكرچه امام اعظم نعمان بن ثابت رحمة لله عليه قتنده وقفيتى صحيحه لكن اتصافدن عاريه‌در بناء عليه دكان مرقوم ملكيتمه ارجاع اولنمق مطلوبمدر ديدكده متولى مومى اليه جوابه تصدى ايدوپ امام ثانى ابو يوسف حضرتلرى قتنده واقف مجرد وقفت ديمكله لازم ومعتبردر ديو ملكيتدن ارجاعدن امتناع ايلدكده حاكم شرع خطير سهل الله كل امر عسير طرفينك دليللرينى تأمل بيوروپ مناع للخير اولمقدن حذر ايدوپ وقف مذكورك صحت ولزوميله حكم ايدوپ فصار بانفاق علمائنا وقفاً صحيحا مرعياً واجرالواقف على الله الكريم جرى ذلك وحرر فى ليوم الحادى والعشرين من شوال المكرم لسنة ثلث ومائتين والف

شهود الحال

حافظ عبدالله افدی سراج ، ملا محمد سراج ، دباغ الحاج ذوالفقار ع م آیاس پاشا ، محمد بشه کتخدای سراجان ، سراج الحاج مصطفی ع م آیاس پاشا ، جعفر بشه سراج ، محمد بشه ابن احمد سراج ، صالح بشه ابن الحاج احمد ، محمد بشه طاوشان ، ابراهیم بشه بکزاده

„Hvala onome Bogu, koji je najveći i koji je veliki i vječni gospodar i onome Bogu, u čijem carstvu ne prolazi vrijeme, niti će doći kakva promjena, niti se može zamisliti u njegovoj upravi kakav prevrat i prelaznost, te nek je selatu selam na našega efendiju Muhameda, koji je gospodar ovoga šerijata, koji je učuvan od brisanja i od prestanka te na njegovu kućnu obitelj i na one drugove, koji su postigli vrhunac sreće. Uzrok je pisanja ovoga slijedeći: Stanovnik Ajas pašine mahale Hadži Ahmed Sarač, sin Salihov, dolazi lično pred šerijatski sud i daje slijedeće očitovanje u prisustvu privremenog mutevelije Hadži Osman efendije, imama Čekrkči Muslihudin džamije te niže slijedeće očitova: Ja od svoga čistog imetka dragovoljno odvajam jedan svoj dućan u Saračima ulici, graničeći s jedne strane dućanom Ahmed baše Kalfe, s druge dućanom Mehmed baše Zeca, s treće kućom našljednika Mahmud baše Čokadžije a s četvrte putem te isti dućan, za koji se izvjesna mukata plaća, dozvolom prisutnog mutevelije zavjetujem u dobrotvorne svrhe sa istinitim i stvarnim zavjetom i glede toga stavljam slijedeće uvjete: da ja budem mutevelija toga vakufa dok sam ja živ te da sa tim vakufom upravljam i po potrehi to uvakufljenje preinačujem, a kad ja umrem, da mutevelija bude sarajevski muftija Hadži Mehmed, koji je u Ajas pašinoj džamiji vajiz, a kad i on umre, da se postavi mutevelijom ona osoba, koja bude vajiz u pomenutoj džamiji, a stanovnici ove mahale da budu počasni nadzornici ovog vakufa. Dalje stavljam uvjet, da dotični mutevelija ovaj uvakufljeni dućan svake godine mušterijama izdaje pod primjernu kiriju i to pouzdanoj osobi, da od ove kirije plaća vajizu džamije po pet akči dnevne plaće a tri akče dnevne plaće u ime mutevelijske dužnosti a od ostatka kirije da mutevelija troši godišnje po četiri groša na opravak i popravak česme u ovoj mahali, a od preostatka kirije da se uvakufljeni dućan opravlja i popravlja. Pošto sve ove uvjete vakif Hadži Ahmed izreče, prisutni mutevelija ih kao istinite potvrdi a iza toga vakif Hadži Ahmed preokrenu govor i reče, da se po propisima i nazorima velikog imama Ebu Haniſa Numana, sina Sabitova, koga neka Bog prosti, ove vrsti nekretnina mogu uvakufiti ali pošto to uvakufljenje nije stvarno izvedeno, to odustajem od njega i tražim, da mi se uvakufljeni dućan u vlasništvo i posjed vrati. Na ovo prisutni mutevelija odrješito reče i priznade, da taki propis postoji, ali propisi i nazori drugog imama, Ebu Jusufa, vele, da je svako uvakufljenje stvarno svršena stvar, čim se zvanično izrekne: „to i to uvakufljujem“, s toga ne može dozvoliti, da se uvakufljeni imetak vakifu u posjed vrati.

„Raspravljajući šerijatski sudac, uzevši ove razloge u pretres i razmišljanje i predpostavivši sebi prednost vakufskih interesa, izreče presudu, da je ovo uvakufljenje na šerijatskim propisima osnovano, te ga potvrdi kao istinito i za navijek stvarno svršen čin. Ovo se dogodi i napisa 21. ševala 1203. (= 1787.).

„Svjedoci ovoga: Hafiz Abdullah ef. Sarač, Mula Mehmed Sarač, Hadži Zulfikar Tabak, Mehmed baša Čehaja Sarački, Salih baša, sin Hadži Ahmedov, Mehmed baša Zec, Ibrahim baša Begić, Hadži Mustafa Sarač, Džafer baša Sarač i Mehmed baša Sarač, sin Ahmedov.“

Još nalazim jednu vakfiju u sidžilu br. 86., str. 81., u kojoj se spominje ova džamija te se veli, da Hadži Salih Ago, sarač, sin Hadži Mustafin, uvakufljuje svoju jednu magazu i nad njom odaju (sobu) u Saračima u Čulhanu, od koje se plaća mukata Firuz-begovu vakufu i to: 60 akči godišnje, a od prihoda, da se imadu paliti dvije mukave u Ajas-pašinoj džamiji, po jedan kurban zaklati na Hadži-bajram, te u Hadžićima nadomak Sarajeva na rijeci Zujevini drvenu ćupriju (most) vremenom potrebe popravljati i u istom selu Garavce zvanog puta kaldrmu od 400—500 aršina popravljati.

Godine 1295. (= 1878.) okupaciona je vojska bila uzela i ovu džamiju za askerski muhimat a iza toga do godinu dana pojavila se vatra u Hadži Ristića ulici oko ićindije, koja je požderala ovu džamiju, Nesuh begovu džamiju, Oruč Pehlivanov mesdžid, Hasećin mesdžid i Buzadžinu džamiju sa nemalo cijelim sarajevskim bogastvom. Tada se cijenilo, da je četvrtina Sarajeva izgorjela. Iza toga dogogjaja ova je džamija bila jako porušena a kasnije je vakufska uprava do temelja srušila i kosti u dvorištu pokopanih mrtvaca i nišane odnijela na Bakije i tamo ih pokopala. Na zemljištu džamijskom je podigla jedan hotel, sada zvani „Hotel Central“ i to 1307. (= 1890.).

U ovoj mahali, na desnoj strani ulice Ćumurije, bijaše jedna tekija, koja se je nazivala Kajimina tekija, ali te tekije danas nema, pošto je u velikom požaru do godinu iza okupacije izgorjela.

Tekija je bila prilično lijepa, pri zemlji je bila magaza a na gornjem boju simahana i dvije odaje. Zemljište te tekije protezalo se do rijeke Miljacke a vakufska je uprava kasnije napravila na zemljištu iste jednu zgradu, na kojoj piše natpis „uspomena Mustafa Hajrudin bega Fadilpašića“.

Stari ljudi pričaju, da je ovdje u magazi bio grob merhum Sultan Fatihova sandžakdara Mustafa age. I ja sam zapamtio u ovoj magazi neki grob, ali na njemu nije bilo tariha.

Kako nam tvrde stari zapisnici, ovo je bila kuća umrlog i vrlo učenog Šeih Hasan efendina Kajimina, koju je on 1075. (= 1664. god.) uvakufio za tekiju.

Taj Kajimija proćeran je iz Sarajeva iza dogagjaja, koji se dogodio u Sarajevu 1093. (= 1681. god.), kad su Sarajlije navalile na mehkjemu i ubile kadiju Omer efendiju i najiba mu Ahmed efendiju.

Spomenuti Kajimija proćeran je u Zvornik, gdje je do svoje smrti proživio a 1103. (= 1691. god.) u vječnost se preselio. Tu mu se turbe u dobrome stanju i dan danas nalazi. On bješe pobožan i učen čovjek, napisao je i jedan divan (pjesničko djelo) na turskom jeziku, ali na žalost ovo djelo do danas nije štampano.

Pri navali Evgenovoj i ova je njegova tekija izgorila, ali je obnovio sarajevski kadija Muhamedi Zihni efendija i to: 1176. (= 1762. god.).

Na ovu tekiju odnosi se slijedeći berat:

برات شريف عاليشان

مدينهٔ سراى بوسنه‌ده آياس پاشا محله‌سنده واقع مرحوم و مغفورله قائمى مرحومك
نقشبنديه تكيه‌سى دور ايامنه خراب اولوب عرصهٔ صرفه قالمغين اصحاب خيراتدن بوسنه قاضيسى
الحاج محمد ذهنى نام صاحب الخير مسجد شريف وتكيهٔ منيف اولمق اوزره بنا ايلديكى تكيه‌سنده

بر وجه حسبی اوقات ثلثه‌ده امام وشیخ اولان ابراهیم خلیفه بلا ولد فوت اولوب یری خالی و خدمت لازمه‌سی محلول ومعطل قالمغله یرینه جمله‌نك مختاری ارباب استحقاقدن اشبو رافع توقیع رفیع الشان خاقانی درویش مصطفی خلیفه هر وجهله لایق ومحل ومستحق اولمغین متوفای مرقومك محلولندن جهتین مذکورتین بر وجه حسبی توجیه اولنوب یدینه برات شریف عالیشانم ویرلمك رجاسنه اقضی قضاة المسلمین قاضیسی سلیمان افندی زاده مولانا محمد سعید زیدت فضائله عرض ایتمکین موجبنجه مزبوره صدقه ایدوب اشبو برات همایون عنایتمقرونی ویردم و بیوردمکه بعد الیوم واروب مزبور درویش مصطفی خلیفه متوفای مرقومك یرینه اوقات ثلثه‌ده امام و شیخ اولوپ خدمت لازمه‌سین بیقصور مرعی ومؤدی قیلدقدنصکره بر وجه حسبی متصرف اولوب دوام عمر و دولتم ایچون دعایه مداومت کوسترمه شویله بیلوپ علامت شریفمه اعتماد قیلهلر تحریراً فی الیوم السابع عشر من جمادی‌الاول لسنة ست ومأتین والف

قسطنطنیه

„Sadržaj visokog carskog berata.

„Pošto je tekija merhum Kajimina nakšibendiskog reda u Ajas pašinoj mahali u Saraj-Bosni tijekom vremena porušena i zemljište njeno prazno ostalo, to je na istom zemljištu podigao novu tekiju i mesdžid sarajevski kadija i dobrotvor Hadži Muhamet Zihni efendija, u kojoj je kao imam i šeih besplatno služio Ibrahim Halifa, koji je bez poroda umro i time njegovo mjesto ostalo upražnjeno. S toga je muslimanski nadkadija veleučeni Mevlana Mehmed Sajid efendija Sulejmanefendić na to upražnjeno besplatno službeno mjesto preporučio Derviš Mustafu Halifu kao vrijedna, sposobna i prikladna i zamolio moju carsku milost, da ga na to upražnjeno mjesto imenujem i potvrdim. S toga sam se našao pobugjenim, rečenog Derviš Mustafu Halifu imenovati besplatnim imamom i šeihom u pomenutoj tekiji i o tome izdajem mu ovaj moj visoki carski berat i zapovijedam mu, da to besplatno službeno mjesto nastupi i besprijekorno vrši i Bogu se moli za moj život i opstanak moje države.

„To nek vam je na znanje i da se mojim carskim zapovjedima pokoravate.

„Pisano 17. dan džemazulevela 1216. (= 1801. god.) u Carigradu.“

Mula Mustafa Bašeskija još piše ovako: U Ajas pašinoj mahali šeih Hasan Kajimi efendine tekije šeih Alija halvetinskog reda, koji bijaše sasvim star, žute duge brade, otišao je u vojsku na Rusiju i tamo poginuo a to se dogodilo 1185. (= 1771. god.).

Do četiri godine iza toga imam rečene mahale i džamije, Mustafa efendija Mula Muhtarija, kuriše jedne večeri gozbu, na koju je pozvao i pomenutog šeiha Hasan ef. Kajimiju i tom je prigodom ovaj spjevao jednu vrlo poetičnu pjesmu prigodnicu, na koju je slijedeću večer sam Mustafa efendija Mula Muhtarija odgovorio drugom pjesmom, koja se svima jednako svigjela.

Iza toga je pomenuta tekija došla u ruševno stanje i neki su dobrotvori bili zatražili dozvolu od bosanskog valije Ali Namik paše da tekiju poprave i obnove te o tome donosimo prevod njegove bujrultije, koja glasi:

„Veleučenom gospodinu saraj-bosanskom kadiji.

„Po vašem ilamu razumio sam, da neki gragjanski dobrotvori namjeravaju da obnove porušenu tekiju merhum Hasan efendije Kajimije u raju počivšegaa, koja se sada nalazi u porušenom stanju i za to traže od mene dozvolu. Ja tu njihovu korisnu

namjeru uvažavam i podjeljujem im dozvolu, da tu tekiju obnove a vama preporučujem, da ih u tome dobrom djelu podgovorite da ga dovrše.

„Pisano 1245. (= 1829. g.) Ali Namik paša valija bosanski s. r.“

Pošto je u ovo doba plamtio poznati ustanak Husein Kapetana Gradaščevića, to se ova tekija nije mogla tada obnoviti, nego je obnovljena istom tri godine kasnije.

XLIX. Tavil Hadži Mustafin mesdžid na Dônjim Hisetima.

Niz Dônja Hiseta na desnoj strani imade jedan mesdžid, koji se u zvaničnim spisima zove mesdžid Tavila Hadži Mustafe a istim imenom se i ta mahala naziva, dočim narod kaže Dônja Hiseta ili Vrbanje. Mesdžid je čerpićom ozidan a krov je od šimle i ćeremitom pokrit. Minara je drvena.

Slika 84. Tavil Hadži Mustafin Mesdžid na Dônjim Hisetima.

Ovaj je mesdžid dosta pomalešan, ali je ipak popravljen a nešto malo ima i dvorišta. Sa sofa drveni stupci drže krov. Od sokaka je zagragjen duvarom, ali na istom nema prozora zbog toga, što nema niko u dvorištu ukopan.

Tahvil Hadži Mustafa ili Uzun Hadži Mustafa, sarajevski ajan i trgovac, godine 952. (= 1545.) sagradi ovaj medžid i uvakufi. kako kazuju stari ljudi, od Ćerišanske ćuprije do na vrh Dônjih Hiseta uz Miljacku svoj bostan za opravak i popravak svoga mesdžida.

U dokaz toga donosimo ovdje zvanični dokumenat, koji veli:

وجه تحریر ورقه بودرکه مدینهٔ سرای بوسنه‌ده خیرات واقع مرحوم ومغفورله طویل الحاج
مصطفی اوقافی عرصه‌لرندن اولوب حست‌لرده طویل الحاج مصطفی نام محله‌سنده برطرفی یوسف
پشه‌نك باغچه‌سی و برطرف قوشوه نهری و برطرف موی‌تاجی باغچه‌سی و برطرف طریق عام ایله
محدود وممتاز سنویسی اون ایکی اچه یعنی ایکی پاره مقاطعه‌لو برقطعه باغچه بوستانه متصرف اولان

درونه اوغللری عثمان بشه وقرنداشی صالح بشه نامان کسنه‌لر ذکر اولنان باغچه‌نك حق و قراری وضبط وتصرفی اشبو دارندهٔ حروف طولو الحاج ابراهیم نام کسنه‌یه یمش غروش مقابله‌سنده فراغ وتفویض ایدوب اولدخی قبول وتفوض ایلدکدنصکره بز متولیه اولدیغمز حسبیله تفویض وتفوضلرین جائز کوروب رسمین آلوب ضبط ایچون اشبو تمسك کتب ایدوب مزبور حاجی ابراهیمك یدینه ویردم مادامکه وقفه عائد اولان مقاطعهٔ مزبوره ادا ایلیه ضبطنه وتصرفنه طرفزدن وطرف آخردن برفرد کسنه مانع اولمیه حرر فی ۱۸ م سنه ۱۱۸۱

الحقیره
موی خانون المتولیه بوقف
طویل الحاج
مصطفی

„Osman baša Dronjo i brat mu Salih baša Dronjo posjedovali su jednu bašču sa bostanom u Tavil Hadži Mustafinoj mahali u Saraj—Bosni (Gornja Hiseta), koja spada pod mukatu Tavil Hadži Mustafina vakufa i plaća za to 12 akči, odnosno dvije pare godišnje mukate. Ova bašča graniči s jedne strane Jusufovom baščom, s druge rijekom Koševom, s treće Mutapčinom baščom a s četvrte putem, te su vlasnici ove bašče istu prodali Hadži Ibrahimu Doli za sedamdeset groša i ovu kupovninu od kupca potpuno primili. Pošto sam ja potpisani kao mutevelija rečenog vakufa tu kupoprodaju odobrio i mukatsku pristojbu naplatio, izdajem kupcu Hadži Ibrahimu Doli ovu potvrdu sa dozvolom, da kupljenu nekretninu kao vlasnik posjeduje i uživa, i da ga u tome niko ne smije smetati.

„Pisano 18. muharema 1181. (= 1767. g.). Mutevelija Hadži Mustafina Tavil vakufa žena Muhejda m. p.“

Godine 1109. (= 1697. g.) u velikom požaru izgorje i ovaj mesdžid, ali do malo vremena iza toga mutevelija istog vakufa sa ostalim službenicima podigao je isti mesdžid, što nam tvrdi Ćose Halil pašin izkaz, koji je sastavljen do tri godine iza rečenog požara.

Narodna molba pisana u Carigrad do devet godina iza Evgena veli, da službenici mesdžida Uzuna Hadži Mustafe primaju plaću od mukata istoga vakufa.

Kasnije nalazimo po nekim vakfijama, da su u Halačkoj čaršiji magaze i odaje Salih age Slobode i H. Mustafe Mlače plaćali mukatu vakufu H. Mustafa Tavila. Na isti način nalaze se pod mukatom Tavila H. Mustafe kuća u Ferhadiji mahali. U sidžilu br. 33., str. 188., se kaže, da mnogi dućani, što su u Halačima, plaćaju mukatu vakufu Uzun Hadži Mustafinu. S toga može se reći, da je i iza princa Evgena ovaj vakuf bio dosta imućan. A sada u kakvom je stanju, to mi nije poznato, samo smo doznali, da se od ovog vakufa nalazi jedan dućan na Gornjim Hisetima.

XLVII. Šejh Magribina džamija u Magribiji.

Na gornjim Hisetima niže vojničkog špitalja ima jedna džamija, koja se zove Seih Magribina, a okolo nje i mahala istim imenom. Kako narod priča, došao je od magriba, t. j. sa zapadne turske strane jedan Šejh sa Ishak begom, prvim bosanskim sandžakbegom, koji je tada bio zauzeo Bosnu do izvora rijeke Bosne.

U starim turskim historijama piše, da je kraj vrela Bosne postojalo selo, koje se zvalo „Kresavice“.

Rečeni Šeih smjestivši se u Sarajevu sazida ovu džamiju i to sa kamenitom munarom, ali, da li je šta za održanje iste uvakufio, nije poznato.

Džamija je dosta široka, vidna a pokrita je šimlom i ćeremitom; šiše joj je iznutra tako krasno izragjeno, da ga nigdje takog vidio nisam.

Dvorišta nema, nego je od sokaka izmegju stupaca sa sofa, koje krov drže, drvenim tahtama ogragjena.

Slika 85. Šejh Magribina džamija na Gornjim Hisetima.

Godine 1109. (= 1697.) pri inovjerskoj navali i ova je džamija izgorjela do temelja a imam i mujezin su u istoj poginuli.

Ćose Halil paša u svome zvaničnom izvještaju ovako piše:

Šeih Magribina džamija bila je i prije dosta u ruševnom stanju, a prigodom nevjerničke navale izgorjevši posve je propala.

Mula Mustafa Bašeskija u svojoj kronici piše, da je ova džamija napravljena 1180. (= 1766. god.) i to od strane naroda pomoću državnom.

I danas se ta džamija u dobrom stanju nalazi i u njoj se bogosluženje vrši, premda nema nikakva vakufa za nju privezana.

XLVIII. Dajanli Hadži Ibrahimov mesdžid na Gorici.

Na Gorici, s lijeve strane uz brdo, ima jedan mesdžid, koji se nazivlje zvanično „Dajanli Hadži Ibrahimov mesdžid“, kao i mahala istog imena. Mesdžid je sazidan od čerpića, pomalešan a pokrit je šimlom i ćeremitom, sa drvenom minarom. U cijelom mesdžidu ima 8 pendžera, ćurs i musandara, a drugo više ništa. Dvorište mu je pomalešno a ima i nekoliko grobova, ali su većinom tu ukopati poginuli uz okupaciju.

Prije nekolike godine, na molbu mahalskih stanovnika, napravila je vakufska uprava jedan dječački mekteb na domak ovog mesdžida, koji je i danas otvoren te u njemu djeca uče.

God. 1109. (= 1697.), pri navali princa Evgenija, izmegju ostalih džamija i mesdžida i ovaj je mesdžid izgorio, a tom prigodom su imam i mujezin istog mesdžida poginuli.

Iza toga do nekolike godine napravili su i obnovili ovaj mesdžid stanovnici iste mahale, a ima li za uzdržavanje njegovo kakvih sredstava, to mi nije poznato. Samo znam, da je merhum Hadži Ibrahim Odobaša bio odredio neki dio svoga vakufa u korist ovog mesdžida, o čemu se vakfija nalazi u centralnoj upravi vakufa.

Slika 86. Dajanli H. Ibrahimov mesdžid na Gorici.

Čuo sam gdje stari ljudi pričaju, da je uzrok nazivu ovoga mesdžida kao i mahale slijedći:

Sa merhum Sultan Fatihom došao je megju ostalom vojskom jedan Hadži Ibrahim, koga je bio Fatih odredio komandantom vojske zapadnog predjela Sarajeva „zvanog Gorica". Kad je Sultan Fatih sa Bakija, gdje je on podigao čadore, izmegju ostalih zapovjedi naredio mu ovim riječima: „Gjuzeldži dajan Hadži Ibrahim", što znači „dobro se drži i nepopuzni Hadži Ibrahime". Od tog je ostalo ime mahali Dajanli Hadži Ibrahim, a isti je kasnije i ovaj mesdžid napravio. Više toga mesdžida, na vrh brijega zvanog „Gorica", bijaše turbe na četiri kamena stupa i na svod olovom pokrito, isto onako kao i Juzuf paše Ćuprilića turbe na Alifakovcu, i zvalo se je „Ziudžir Ibrahim Dedetovo turbe". Ovo je postajalo sve do okupacije, ali je drugi dan po okupaciji porušeno. I oko ovog turbeta muslimansko groblje je tada posve poništeno.

XLIX. Kemal-begov mesdžid u Koševi.

U Koševi mahali, na sjevero-zapadnom kraju Sarajeva, ima jedan mesdžid, koji se zove „Kemalbegov mesdžid". Tim imenom zove se i dotična mahala, a narod je zove „Koševa". Tradicije narodne pričaju, da je ova mahala dobila to ime od Sultan Fatiha, jer kad je on pri osvajanju Sarajeva bio na Bakijama, ugledavši ispod svoga logora široko polje, jasnim glasom zapovjedio je nekom svom komandantu „košova je" t. j trči k polju (sic!).

Ko je bio taj Kemal-beg, to mi nije poznato, samo se zna, da je on u Sarajevu živio i da je bio vrlo bogat, što se vidi iz njegova testamenta i da je napravio ovaj mesdžid po prilici oko 940. (= 1533. g.) a za potrebu istog uvakufio nekoliko hiljada akči gotovog novca.

Kasnije je uz ovaj mesdžid podigao i jedan mekteb, što nam tvrdi njegova vakfija, koja se nalazi u sidžilu broj 1. strana 27. a u kojoj odregjuje plaću imamu, mujezinu, mektebhodži i ostalim službenicima od kamata uvakufljenog novca.

Vakfija je pisana 18. dan rebiulevela 948. (= 1561. g.), ali pošto malo s početka vakfije fali rukopisa, za to je nismo mogli donijeti, niti u originalu, a niti u prepisu.

Vasijetnama ili testamenat njegov nalazi se na 37. strani u istom sidžilu a pisana je 945. (= 1538. g.) U njoj se veli, da je ovaj mesdžid poslije ove vakfije napravio i to u blizini Gazijske tekije, a ta je Gazijska tekija ona ista, koja se i dan danas nalazi uz turbe Šemsi-i Ajni Dede, što znači, da se njegovo zemljište protezalo do tekijskog zemljišta.

Slika 87. 1. Kemal-begov mesdžid u Koševi. 2. Kemal-begova grobnica.

U pomenutom testamentu veli, da je on odredio, dvije hiljade akči za podignuće mekteba, a 20.000 akči za izdržavanje istoga, te da je iste novce svome oprošćenom robu Mehmed vojvodi u ruke predao i imenovao ga mutevelijom zavjetnih dobara. Zatim je uvakufio 30.000 akči, da se podigne jedna medresa od dvanaest soba i to u blizini njegova mesdžida.

Osim toga odredio je kasnije još 32.000 akči za izdržavanje medrese i ostale potrebne troškove. Sve ove zavjetane zgrade on je još za života sam sobom podigao.

Gori navedeni testamenat, pisan 945. (= 1538.) donosimo u originalu i sa sadržajem: (Vidi *sliku 88.*)

„Moje dosadašnje robove, Ibrahima terziju, malog Ibrahima, Ferhada, Jusufa, Džafera i Hasana, sa cijelim njihovim stvarima i imetkom, koji se u njihovim rukama nalazi, oprаštam od ropstva i poklanjam im sve ono, što posjeduju, a Mehmeda roba oprаštam od ropstva.

„Svi niže navedeni robovi nek su oprošteni kad ja umrem i 1000 akči neka se tada izvadi iz moga imetka i megju njih ravnopravno podijeli, a ti su: Alija, Murad, mali Jusuf, Ahmed, Aščija Pervane, terzija Nusuh, terzija Džafer Zulfi, Salis Jusuf, Ibrahim, Sulejman, Husein nalbant, Murad čizmedžija, Murad sarač, Skender terzija, Junuz telal, Iljas Salih, Kajtaz berber i Selim. Od malodobnih robova oprаštam ove: Omera, Nusuha, Jakuba, Ferhada, Osmana i Ishaka i naregjujem, da im se od mog imetka 500 akči razdijeli.

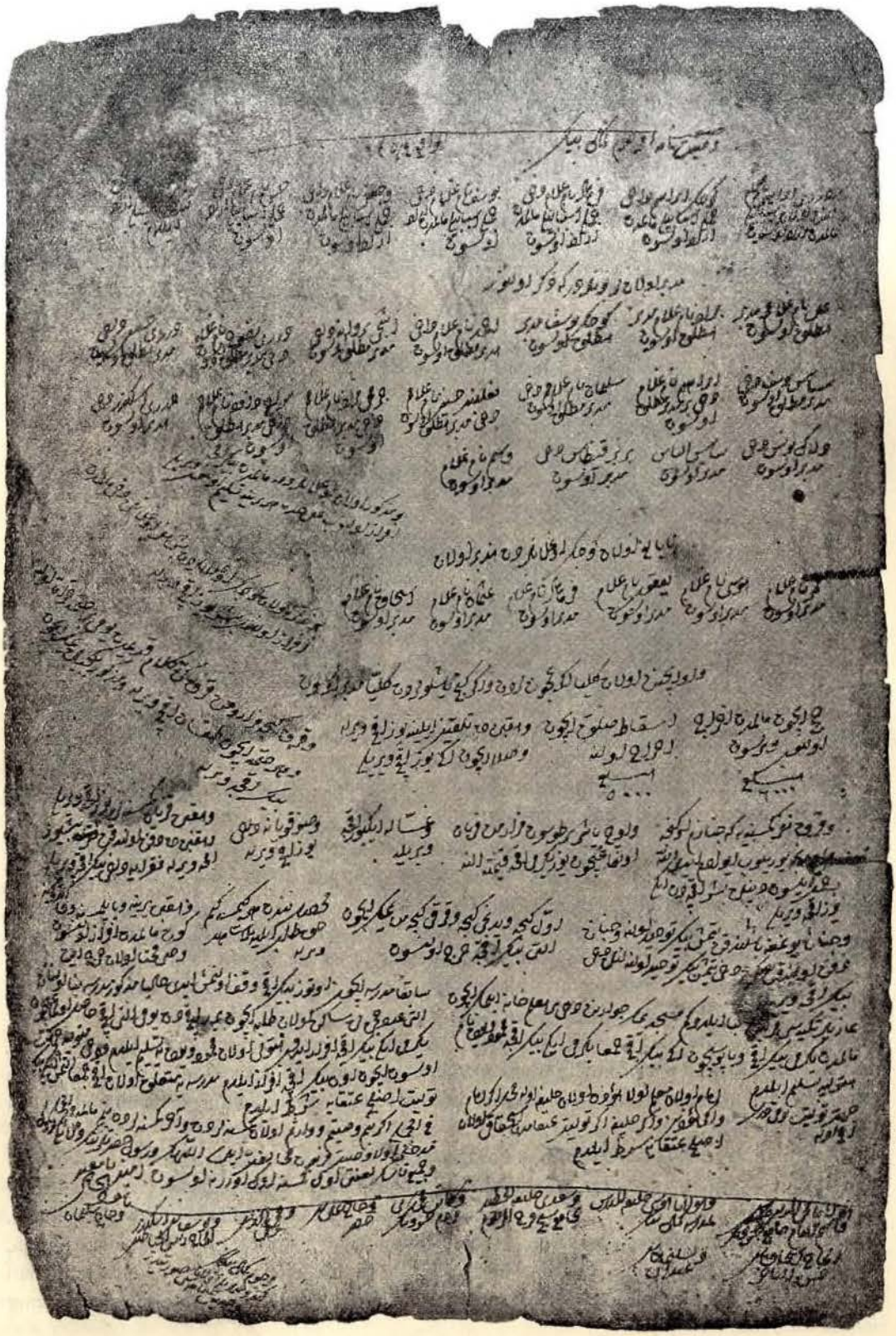

Slika 88. Faksimile Kemal-begova testamenta.

„U mojoj kući što se nalazi čeljadi starije i mlagje, neka su nakon moje smrti oprošteni.

„Od moga čistog imetka neka se poslije moje smrti odvoji 6000 akči, koje neka se uruče onome, koji će u ime moje otići na Čabu.

„Za zanemarene namaze, koje nisam obavljao, da se podijeli pet hiljada akči.

„Da se isplati 100 akči onome, koji će talkim učiti na mome grobu oni dan kad se ukopam.

„Da se isplati 200 za salu, koja će se učiti na džamiji oni čas kad ja umrem.

„Da se isplati onome, koji će četrdeset dana na mome grobu učiti kuran, svaki dan po 90 akči, a onome, koji će moj grob četrdeset dana čuvati i nadziravati, da mu se izdade 1000 akči.

„Da se odabere četrdeset ljudi, koji će pred mojim mrtvim tijelom ići i vikati: „Dobar čovjek bijaše, da ga Bog oprosti" i da se svakomu dade za to po pet akči.

„Da se pri momu pogrebu kupi trogodišnje june za 120 akči, koje da se zakolje kraj moga groba, te meso i koža od istoga da se megju prisutnu sirotinju razdijeli.

„Da se dadne 200 akči onome, koji će moje mrtvo tijelo kupati.

„Da se izdade 100 akči onome, koji će moje mrtvo tijelo vodom polijevati.

„Da se izdade 100 akči onima, koji će me u grob spustiti.

„Da se izdade 500 akči onima, koji iskopaju moj grob, a 1000 akči da se razdijeli sirotinji, kad se moje mrtvo tijelo ukopa.

„Kad me počnu kupati i kad me ukopaju, koji budu proučili po 70.000 tevhida, da im se izda 1000 akči.

„Odregjujem 6000 akči, koje će se potrošiti na jelo, prvu, sedmu i četrdesetu noć poslije moje smrti, i jelo da se megju sirotinju razdijeli.

„Poslije moje smrti, ako bi kogod kakve tražbine zatražio, da se one odmah isplate.

„Da vasiet-muhtar — izvršilac ovog testamenta — od moga čistog imutka odvoji, koliko treba novaca, pa da mi podigne grobnicu.

„Zavjetujem 20.000 akči gotovog novca za uzdržavanje mekteba i 2000 akči za podizanje mekteba, koji će se napraviti kraj moga mesdžida, koga sam podigao u blizini Gazilerske tekije, te sam ove obje sume muteveliji Mahmud vojvodi u vlastite ruke predao i odregjujem, da od prihoda kamatnih prima po četiri akče dnevne mutevelijske plaće.

„Odreǵjujem dalje, da bude hodža u mome mektebu onaj, koji bude imam u mesdžidu, a mujezin da bude pomoćnik hodžin.

„Izričito naregjujem, da budu imam, mujezin, hodža i njegov pomoćnik i mutevelija svi iz redova mojih robova, koji su za te službe sposobni.

„Prije sam bio zavjetovao 30.000 akči za podizanje medrese a sada odregjujem, da se talibima, koji stanuju u dvanaest soba moje sada napravljene medrese, daje dnevno od 1 do 6 akči kao nagrada a za pokriće tih troškova odvajam od svoga imetka 22.000 akči u gotovom novcu, koju sumu predajem u ruke spomenutom muteveliji Mahmud vojvodi. A osim toga odvajam od svoga čistog imetka 10.000 akči u gotovom novcu i predajem ih muteveliji u ruke, koje će novce mutevelija na kamate izdavati i ove kamate primati kao zaslugu mutevelijsku. I naregjujem dalje, da poslije smrti ovoga mutevelije bude mutevelijom jedan od mojih najsposobnijih robova.

„Konačno primjećujem to, da ako bi se kogod poslije moje smrti ovome mome testamentu protivio, ili protiv istoga kakve primjedbe i smetnje stavljao, neka se na onog čovjeka izlije božije, božijeg poslanika, sviju angjela, svega svijeta, prokletstvo. Amen.

„Svjedoci ovoga, mevlana Muhjuddin Halife, sin Kasimov, imam Gazi Husrev begove džamije, Mevlana Musa Halife muderis Kemal begove medrese, Sadi Halife hatib u džamiji merhum Šeih Feruha, Hadži Alija, sin Korov, Muhjuddin, sin Alin, Hadži Jusuf sin Skenderov terzijski ćehaja, Hadži Sulejman, Hadži Ispak sin Hasanov, trgovac, Sulejman, sin Abdullahov i Mehmed Ćatib, sin umrlog Husrevbega.

U spomenutom mesdžidu nalazi se njegov nadgrobni nadpis i kaže nam, da je merhum Kemalbeg umro u Sarajevu i ukopan u dvorištu svoga mesdžida.

Grobnica je kamenom ozidana sada, a možda je nekad tu i turbe bilo. U ogradi nalaze se tri grobnice, u sredini je grob merhum Kemal-begov, koga natpis ovako glasi:

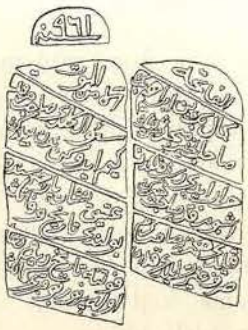

Slika 89. Natpis s nišana Kemal-bega, ha-ir sahibije Kemal-begova mesdžida u dvorištu istog mesdžida.

„Kemal-beg sin, Ibrahim-begov, Gospodar zadužbine ovog mesdžida. Od ruke nebesnog svoda bi porušena grobnica ovog dobrotvora.

„Popravi je jedan darežljiv muž. Od svega srca i duše potroši svu svoju moć.

„Na komadiću starog nišana nagje se smrtni mu datum.

„Smrtni mu tarih reče dovadžija:

„Neka bude grob Kemalov pun svjetlosti i sjaja. 961.“ (= 1553. god.)

„Umrli i od Boga pomilovani imam Abdullah, sin Salihov. Neka mu je duši fatiha 949. (= 1539.) 17. safera.

Sa desne strane ove grobnice ima jedan grob, ali na njemu nema natpisa, a s lijeve strane ukopan mu je sin, koga natpis ovako glasi:

Slika 90. Natpis s nišana Ibrahim-bega, sina Kemal-begova, u dvorištu očeva mu mesdžida.

„Pregje u vječnost umrli i od Boga pomilovani, potreban božije milosti Ibrahim, sin Kemal-begov, da mu Bog ustupi mjesto u raju. Početkom mjeseca zilkadeta 964.“ (= 1556).

Niže njih nalazi se izmegju ostalih grobova, grob prvog imama ovog mesdžida, u kog je na nišanima tarih ovaki:

Slika 91. Natpis s nišana prvog imama ovog mesdžida Abdullah ef. u dvorištu Kemal-begova mesdžida.

Još izmegju ostalih grobova nalazi se grob Mustafa-age Drkića, kojeg natpis glasi:

Slika 92. Natpis s nišana Mustafa age Drke u dvorištu Kemal-begova mesdžida.

„Umrli od Boga pomilovani Mustafa-aga Drkić, sahadžija, koji je umro kao šehid. Neka mu je duši fatiha."

Godine 973. (= 1565.) bio je mutevelija ovoga vakufa Murad, sin Abdullahov, što se vidi iz najamnih ugovora, kojima ovaj izdaje merhum Kemal-begov Kerbansaraj i još neke druge zgrade, a gori rečene godine bio je u njegovoj medresi muderis Nesuh Celebija, Ćatib Džafer, sin Abdulahov, i da mu je u to doba bio živ sin Hadži Džafer, a po svoj prilici biće ovaj Hadži Džafer hajir sahibija mesdžida, koji se i sad nalazi u Provare ulici kraj Hamzagina groblja.

Glede ovoga Kemal-begova vakufa nalazimo u sidžilu broj 2 slijedeći šerijatski hudžet, koji glasi ovako:

„Hadži Džafer, sin Abdullahov, na šerijatskom sudu dade ovo očitovanje: Ja imadem dva džuza od merhum Kemal begovih džuzova, te pošto se kanim krenuti na put, molim, da mi se to putovanje dozvoli, i da mi se dozvoli, da moj sin Ahmed i moj rob Ćejvan ove džuze uče, dok se ja povratim, na što mu se dozvola i podijelila svršetkom džemazul ahira 973." (= 1565. g.).

Još jedan hudžet o ovim džuzovima:

„Bivši stanovnik Kemal-begove mahale, Murad terzija, uvakufio je 3600 akči za učenje džuzova, imenovavši mutevelijom za taj vakuf Memiju, sina Sejidova, komu je trebalo postaviti nadzornika, te sarajevski šerijatski sud postavlja za nadzornika

muteveliji Ajišu, kćer umrloga Murada terzije. s uvjetom, da pomenuti mutevelija bez znanja njena ne smije ni od koga novaca primati niti ih kome izdavati.

„Pisano početkom muharema 973.“ (= 1565. g.).

Na medresu odnosi se i ovaj dokumenat:

اولدر که مرحوم کمال بك مدرسه‌سندن معزول اولان مولانا محی‌الدین محفل شرع شریفده کمال بك اوقافنه متولی اولان مراد بن عبدالله مواجهه‌سنده اقرار ایدوب ایتدیکی اشبو سنه ثلث وسبعین وتسعمأة صفرینك اون اکنجی کونند دکین بکا عائد اولان وظیفهٔ مزبور متولی یدندن بالتمام آلوب قبض‌البدم آرتق بر آقچه وبرحبه حق‌مطالبم قالمدی بربریمزك ذمیتی ابرا واسقاط یلدك دیدکده بالمواجهه متولی مزبور مراد مولانای مذکور محی‌الدینك اقراری وجه مشروح اوزره وجاهاً وشفاهاً تصدیق وتحقیق ایدوب غب الطلب قید سجل اولندی .

تحریراً فی ۲۹ شهر صفر سنه ۹۷۳

شهود الحال

شجاع خلیفه بن	پیری بن	حاجی سنان بن	حاجی-سلیمان بن	مصطفی بن
محمود	قاسم	سلیمان	نصوح	احمد
	نصوح بن	محرر الحرور	مصطفی چلبی بن	
	عبداه	حیدرالفقیر	حاجی حسن	

„Bivši muderis Kemal begove medrese u Sarajevu, Mevlana Mujhudin, u prisustvu Murada, sina Abdullahova, mutevelije Kemal-begova vakufa, dao je kod ovog šerijatskog suda ovo očitovanje: Ja sam plaće, koje meni pripadaju sve do 12. safera 973. (= 1565 g.) potpuno i ispravno od prisutnog mutevelije naplatio te u ime toga nemam prava ništa više od njega potraživati, jer smo se time izravnali i naplatili. Pošto ovo očitovanje Mevlana Muhjudinovo prisutni mutevelija lično kao istinito priznade i potvrdi, to se isto po zahtjevu stranke u ovaj sidžil zavede.

„Pisano 29. safera 973. (= 1565. g.).

„Svjedoci ovoga: Sedji Halifa, sin Mahmudov, Piri, sin Kasimov, Hadži Sinan, sin Sulejmanov, Hadži Sulejman, sin Nesuhov, Mustafa, sin Ahmedov, Nesuh, sin Abdullahov, pisar Hajdar Elfakir i Mustafa Čelebija, sin Hadži Hasanov“.

Ova je medresa sa mektebom postojala sve do navale princa Evgena. Tad su do temelja porušene, te se više nisu ni podizale; samo se izgorjeli mesdžid obnovio.

L. Hadži Idrisov mesdžid u Žabljaku.

Uz Ćemalušu ulicu, na južnoj strani, ima jedan mesdžid, koji se u zvaničnim spisima naziva Hadži Idrizov mesdžid a narod ga nazivlje u Žabljaku.

Mesdžid je od čerpića sazidan a pokrit kao obično šimlom i čeremitom, sa drvenom munarom, pomalešan i ima u svemu osam pendžera. Sa sofa drže drveni stupci krov. Izmegju stupova sofe su ogragjene drvenim parmacima.

Ispred mesdžida do sokaka sa obje strane puta, koji vodi u mesdžid ima dosta grobova i narod priča, da je u njima ukopan i hajirsahibija istoga mesdžida.

Od sokaka ogragjen je duvarom, u kome ima nekoliko prozora, koji se obično prave radi prolaznika, da vide grobnice i da prouče fatihu.

Godine 965. (= 1557. god.) bijaše jedan glasovit i vrlo imućan trgovac, koji je živio u Sarajevu i koji je iste godine napravio ovaj mesdžid i uvakufio za njega nekoliko hiljada akči. Mutevelijom imenova Isa Baliju, sina Juhanova, a imamom Sulejman Halifu te je mutevelija od uvakufljenih novaca dao 1840 akči Huseinu, sinu Ibrahimovu stanovniku iste mahale. O tome se nalazi i ugovor u sidžilu broj 2.

Rečeni Hadži Idris umro je 973. (= 1565. god.) i ukopan je u dvorištu svoga mesdžida a šerijatski sud postavlja mu tutorom malodobnoj djeci Hadži Memiju, koji izdaje 4.400 akči na kamate Omeru, sinu Mustafinu, stanovniku iste mahale.

Slika 93. Hadži Idrisov mesdžid u Žabljaku.

U sidžilu broj 2. nalazi se jedan zapis od 8. muharema 974. (= 1566. god.), koji glasi ovako:

حاجی ادریس اوقافنه متولی اولان عیسی بن اینه حان نام کسنه مجلس شرعه حاضر اولوب واقف
مزبورك اکثی صوده واقع اولان کاربان سرایی و مسجد ایله غریب خانه‌سی تعمیر و ترمیم شدت احتیاجی
اولوب تعمیرایچون قبل شرعدن اذن طلب ایلمشدر
فی ۸ محرم سنه ۹۷۳

„Mutevelija Hadži Idrisova vakufa i Isa Balija, sin Juhanov, dolaze lično pred šerijatski sud i izdaje slijedeće očitovanje: Od vakufa gori rečenog Hadži Idrisa Karvan seraj, koji se nalazi na Kiseljaku (veliki han), mesdžid i siromašno prenoćište sasvim su u ruševinom stanju, te tražim dozvolu od strane šerijata za popravak."

Iz ovoga se vidi, da je merhum Hadži Idris i na Kiseljaku podigao gore spomenute zgrade u dobrotvorne svrhe.

Godine 1109. (= 1697. god.), pri Evgenovoj navali, i ovaj je mesdžid izgorio, što nam tvrdi Ćose Halil pašin iskaz, koji ćemo kasnije u cijelosti fotografično iznijeti a narodna molba, koja je u Carigrad spremljena veli, da je Hadži Idrisov mesdžid pri

dušmanskoj navali požarom izgorio, te se još nije napravio, te moli da se državnim sredstvima obnovi. Imam je tada bio Duran a mujezin Ahmed. Imam je imao od kamatnih prihoda 7 akči dnevne plaće a mujezin 4 akče, pa pošto su i ovi novci propali, mole državu da mesdžid pomogne.

Zatim je do nekolike godine ovaj mesdžid po stanovnicima mahalskim i sa državnom pomoću obnovljen te se i danas u dobrom stanju nalazi.

Prema ovom mesdžidu malo niže na ćošku Čekrkčinskog groblja (sada veliki park) bila je jedna česma, ali ko ju je napravio ne zna se. Samo za popravak iste nalazi se jedna vakfija u sidžilu broj 73. na strani 104., koju ovdje s kratkim prijevodom donosimo:

حمد وسپاس وشکر بیقیاس اول خالق بی‌مثال ورازق بیزوال حضرتنه اولسونکه کافهٔ کائناتی
نظام بدیع اوزره ابداع و عامهٔ مصنوعاتی اسلوب منیع اوزره اختراع ایلدی ودرود عمیم الورود وتحیات
نامعدود اول نامزد طغرای لولاك وغایت افرینیش افلاك نازنین اله مسند نشین لی مع الله حبیب خدا
شفیع روز جزا محمد المصطفی علیه من الصلوات ما هو الاولی حضرتلرینك مرقد منور ومشهد معطرلرینه
اولسونکه امت ادلی النهرلرینی صراط مستقیمه دلالت ایلدی وآل واولاد کرام واصحاب واخفاد عظام
حضراتنه اولسونکه هربری عامهٔ عبادی صوب دار النعیمه هدایت ایلدی * اما بعد اشبو
کتاب صحت نصاب و بو خطاب عنبرین نقابك تحریر وتسطیر واملاسنه باعث وبادی اولدرکه مدینهٔ
سرای بوسنه‌ده الحاج ادریس محله‌سی ساکنه‌لرندن حنیفه بنت محمد نام خاتون طرفندن وجه آتی
اوزره صدور ایدن وقف وتسبیلی اقراره وبعده دعوای رجوعه واسترداده وکیل اولوب ذات
مرسومه‌ئی معرفت شرعیه ایله عارفان اولان محالهٔ مرقومه ساکنلرندن ملا محمد بن الحاج خلیل وملا
ابراهیم بن حسین نام کمسنه‌لرك شهادتلریله وکالتی ثابته اولان الحاج عبدالله سانجاقدار ابن علی
نام کمسنه مجلس شرع شریف انورده محالهٔ مرقومه اهالیسندن وقف آتی البیانه متولی نصب اولنان
ملا عثمان بن محمد نام کمسنه محضرنده اقرار صحیح شرعی و اعتراف صریح مرعی ایدوب موکلهم
مزبوره حنیفه خاتون وقتاکه بو دنیای دون ونقش بوقلمونك عمرانی خراب وحاصلی تراب اولنغله
جناب حق وفیاض مطلقدن روز حشر وجزا و یوم نشر ولقاده حفاة وعراه حساب دفتر حسنات
وسیئاتده ایکن سایهٔ خیرات وظل صدقات تحتنده مستظل ومستریح اولق رجاسیله سلك ملکنده
منسلك ومنخرط وسمط ضبط وتصرفنده منسحط اولوپ مدینهٔ مزبوره‌ده واقع الحاج ادریس
محله‌سنده کائن بر طرفی چیفچی الحاج علی دکانی و بر طرفی موکلهم مزبوره‌نك منزلی وطرفینی طریق
عام ایله محدود وممتاز عرصه وباسی ملکی بر باب دکان وخذاسنده مخزنی کائنهٔ منافع و مرافقی
ایله ملکندن افراز وحسبة لله الکریم وطلباً لمرضاة الرحیم وقف صحیح مؤبد وحبس صریح
مخلد ایله وقف وحبس ایدوپ شویله شرط ایلدیکه دکان مرقوم هر سنه معرفت متولی ایله طالبینه
اجاره مثلیله بجار و سنوی حاصل اولان اجاره سندن ابتدا دکان ومخزن مرقومه‌نك لوازمی لدی
الاقتضا تعمیر وترمیم اولنوپ فضله قلان اجاره ایله دکان مرقوم جوارنده طریق عامده جریان ایدن

چشمه‌لك لدى الاقتضا تعمير وترميمى رؤيت وجهت توليت سنوى ايكى غروش متولى اولان كمسنه‌لر وظيفه‌يه متصرف اوله وسالف الذكر الحاج ادريس محله‌سى اهاليسى وقف مزبوره حسبى ناظر اولوپ واشبو ملا عثمان حياتده اولدقجه وقف مزبوره متولى اولوپ وظيفهٔ مذكوره‌يه متصرف اوله و بعد الوفات محلهٔ مرقومه اهاليسى معرفتيله امين و مستقيم بركمسنه انتخاب ايدوب وقف مزبوره متولى نصب اولنوپ سنوى وظيفهٔ مذكوره‌يه متصرف اوله ديو شرط ودكان ومخزن مرقومى متولئ مزبور اشبو ملا عثمانه تسليم اولدخى قبض وتسلم ايدوب سائر اوقاف متولياريلرى كبى تصرف ايلدى ديدكده متولى مرقوم وكيل مزبور الحاج عبدالله سنجقدارى جميع كلمات مشروحه‌سنده بالمواجهه تصديق ووجه محرر اوزره دكان ومخزن مرقومى قبض وتسلم ايتديكنى تحقيق ايتدكده نصكره وكيل مرقوم الحاج عبدالله سانجاقدار عنان كلامى سمت رجوعه عاطف اولوپ اكرچه امام اعظم نعمان بن ثابت رحمة الله عليه قتنده عقارك وقفى صحيحه اسكن لزوملە اتصافدن عاريه‌در بناءً عليه دكان ومخزن مرقومى موكلهم مرسومه حنيفه‌لك ملكيتنه ارجاع اولنوپ متولئ مرقومك كف يدينه تنبيه اولنمسى بالوكاله مطلوبدر ديدكده متولى مزبور ملا عثمان جوابه تصدى ايدوپ امام ثانى ابو يوسف قتنده واقف مجرد وقفت ديمكله لازم ومعتبردر ديو ملكيت ارجاعدن امتناع ايلدكده حاكم شرع خطير سهل الله كل امر عسير حضور معالى ارتسالرنده ترافع وبو وجه اوزره تنازع ايلدكلرنده حاكم حاسم طرفينك دليلارين تأمل ومناع للخير اولمقدن حذر ايدوب وقف مذكورك صحت ولزوميله حكم ايدوپ فصار وقفاً صحيحاً شرعياً على النهج المشروح فمن بدله بعد ما سمعه فانما اثمه على الذين يبدلونه ان الله سميع عليم واجر الواقف على الله الجواد الكريم جرى ذلك وحرر فى غره شهر صفر الخير لسنة خمسين ومأتين بعد الالف من هجرة من له غاية العز ونهاية الشرف

شهود الحال

بقال باشى الحاج محرم بك ، عبد الله حسن بك ، ملا ابراهيم بن عبدالله ، الحاج صالح بن صالح ، ملا عثمان بن صالح ، على بن ابراهيم ، ملا عثمان بن حسين ، موللو مصطفى بن ملا عثمان بقال ، باقريك محمد بن حسن اغا ، ملا محمد بن مصطفى ، ملا مأهو بن محمد

Sadržaj te vakfije ovako glasi:

„Neizmjerna hvala onome stvoritelju, komu nema prilična i neprekidnom branitelju svijeta, onome Bogu, koji je cio svijet na divljenje svjetsko stvorio. Neka je selati selam na onoga Muhameda Mustafu, za koga je sami tvorac svijeta rekao: „da tebe nisam stvorio, ne bih ništa ni stvorio“, i onome božjem milosniku, koji će za svoje pobožne privrženike na strašnom sudu odgovarati te na njegovu kućnju čeljad i drugove mu, koji su božje robove upućivali raju.“

„Uzrok pisanju ovog dokumenta jest slijedeći: Hanifa, kći Mehmedova stanovnica Hadži Idrisove mahale, čiju su identičnost posvjedočili stanovnici iste mahale Mula Mehmed, sin Hadži Halilov i Mula Ibrahim, sin Huseinov te koja je ispred sebe za očitovanje nekog uvakufljenja opunomoćila Hadži Abdullaha bajraktara, sina Alina, koji

je kao ovlašćeni zastupnik svoje vlastodavke u prisustvu Mula Osmana, sina Mehmedova, kao za to postavljenog mutevelije, pred ovim šerijatskim sudom dao slijedeće očitovanje: Moja vlastodavka Haniſa, kći Mehmedova pojimajući, da je ovaj lažljivi svijet samo jedna ruševina, koja se ne da popraviti, nego je najposlije crna zemlja, pa za to od Boga prosi na onome danu, kada se na jednom mjestu goli i bosi saberu i kada se podijele svakome zapisnici od zlih i dobrih zasluga, koje je svaki čovjek na ovom prelaznom svijetu uradio, i pouzdavši se, da će ona pod hladom svoga dobročinstva hladovati, to je ona od svoga čistog imetka odvojila jedan dućan sa magazom, koji postoji u Hadži Idris mahali u Sarajevu (Žabljak) a graniči s jedne strane Hadži Alije čibukčije dućanom, s druge strane kućom njezinom, a sa treće i četvrte strane putem, te je ove nekretnine na božji put u dobrotvorne svrhe zavjetovala i uvakufila za na uvijek kao stvarno i istinito uvakufljenje i o tome stavila slijedeće uvjete: da pomenuti mutevelija uvakufljeni dućan sa magazom svake godine nudiocu iznajmi i da od te najamnine na prvom mjestu opravlja i popravlja ovaj dućan i magazu a zatim da popravlja česmu i njen vodovod, koja je u blizini ovog dućana, te da od tih prihoda imade mutevelija po dva groša godišnje plaće, a stanovnici pomenute Hadži Idrisove mahale da budu besplatni nadzornici ovog vakufa i da pomenuti Mula Osman bude mutevelijom ovog vakufa, sve dok je u životu a poslije njegove smrti da stanovnici mahalski po svojoj uvigjavnosti izaberu sposobnu i primjernu ličnost za muteveliju sa istom plaćom te je isti dućan sa magazom pomenutom muteveliji Mula Osmanu na raspolaganje predao i ovaj ga primio i obećao da će povjerenu mu mutevelijsku dužnost kao i ostale vakufske mutevelije vršiti.

„Pošto je pomenuti mutevelija sve navedene izjave zastupnika Hadži Abdullaha kao istinite lično potvrdio i zavjetne nekretnine u posjed i raspolaganje primio, tada zastupnik vakifovin, Hadži Abdullah bajraktar oprovrgnu svoje izjave i očitovanja i reče. I ako je kod imami Azama odobreno, da ovakova uvakufljenja vrijede, ono je tek izvedeno kao običajno i prelazno i kao takovo nije uzakonjeno, s toga traži, da se uvakufljeni dućan sa magazom njegovoj vlastodavci u posjed i uživanje povrati. Na ovo je mutevelija odrješit odgovor dao, rekavši, da je po propisima i nazorima drugog imama, Ebu Jusufa, uvakufljenje svršena i uzakonjena stvar, čim se rekne: to i to uvakufljavam, stoga ne priznajem, da se ono vakifovici u posjed povrati, nego zahtijevam, da se uvakufljenje zakonom osnaži.

„Raspravljajući šerijatski sudac, uzevši ovaj cio spor u pretres i razmišljanje i predpostavljajući vakufske interese, presudi, da je ovo uvakufljenje istinito, stvarno i po šerijatskom zakonu izvedeno i izvršeno te ga kao takovo i potvrdi. Ko bi ovo riješenje htio oprovrći ili uništiti, Bog će sve grijehe na njegov vrat natovariti, jer Bog sve zna i vidi.

„Ovo se dogodi i napisa početkom mjeseca safera 1250. (= 1834. g.)

„Svjedoci ovoga: Hadži Muharembeg bakalbaša, Abdullah Hasan begov, Mula Ibrahim, sin Abdullahov, Mula Salih, sin Salihov, Mula Osman, sin Salihov, Alija, sin Ibrahimov, Mula Osman, sin Huseinov, Mula Mustafa bakal, sin Osmanov, Mehmed Bakarić, sin Hasanov, Mula Mehmed, sin Mustafin i Mula Meho, sin Mehmedov."

U blizini ovog mesdžida t. j. preko sokaka bilo je jedno golemo muslimansko groblje, koje se je zvalo Čekrkčinica.

To groblje pretvoreno je prije nekoliko godina u park, ali ipak se nalazi u njem radi spomena po gdjekoji nadgrobni znak. Izmegju njih bilježim ova dva natpisa

pokojnika, koji bi mogli biti nešto u rodbini muteveliji Gazi Husrevbegova vakufa, jer se nalaze pokopani blizu njega.

Prvi glasi ovako u prijevodu: „Umrli i od Boga pomilovani Muhamed, sin Abdullaha. Neka mu je za dušu fatiha[1]). 1209" (= 1794. g.)

Drugi glasi ovako u prijevodu: Umrli i od Boga pomilovani Muhamed Salem. Neka mu je za dušu fatiha. 1197. (1782. god.)

[1]) Fatiha je jedno sure (štivo) iz Kur-âna, koje se obično prouči pokojničkoj duši radi pomilovanja.

Прилози босанској историји из 1836. године.

Приопћио

Дим. Николајевић.

Прикупљајући у бечком архиву министарства унутрашњих дјела градиво за српску просвјетну повјесницу нашао сам надаље изложене извјештаје далматинског намјесника Лилијенберга министру полиције грофу Седлницком о босанским и херцеговачким приликама у години 1836.

Аустријске војне и цивилне власти морале су увијек будним оком пазити на унутрашње догађаје у Босни и Херцеговини и њихов развитак, јер су тамошњи устанци и грађанске борбе имали штетне посљедице по мир и спокојство у пограничним мјестима. Усташе су упадали преко границе на аустријско земљиште и тамо пљачкали и палили села, што је довађало до честих окршаја на граници. У интересу аустријске монархије лежало је, да прилике у Босни буду што сређеније, јер би се тиме погранични спорови свели на најмању мјеру а и односи с Портом били би правилнији.

Акти се односе — како горе напоменусмо — на догађаје из године тридесет и шесте, који представљају један епизод из дуготрајне борбе, коју су водили босански великаши против цариградске централне власти опирући се свима реформама, које су од ње потицале. Та се борба вођена сад с јачим сад са слабијим успјесима, често пута претварала у крваве грађанске ратове.

Порта је редомице изашиљала у Босну везире са широким овлашћењима, само да скуче повластице великаша, проведу реформе и тиме осигурају трајан мир на западној периферији монархије; но њихови покушаји разбијаху се о жилави отпор конзервативне властеле, која је у свакој новйни гледала ударац на свој привилегијални положај. Године 1832. изгледало је, да је отпор скршен, но послије кратког затишја борба се наставила и прешла и у тридесет шесту годину, о којој је ријеч у овим актима. — По цијелој земљи, а у првоме реду у Крајини појављују се усташке чете, да дадну отпор властима при увађању нових пореза и купљењу новака. Нереди су избијали спонтано у разним мјестима, безвлашће је преотимало маха, и сва везирова настојања око утишавања немира остала су безуспјешна. Усташе су цијеле крајеве претворили у крваво бојиште, сад су разбијали царске чете, сад пљачкали рају, која је у тим крвавим споровима била изложена најљућим патњама, сад проваљивали у предјеле сусједне монархије робећи тамошње становнике. Из аката видимо, да се најогорченија борба водила у Ливну против муслимана Фирдус-бега ради његових престрогих мјера, и истом послије упорне борбе пошло је усташима за руком да га отуда потисну и принуде, да пребјегне на аустријско земљиште и тамо нађе заклониште.

То је стање трајало све дотле, док нијесу на усташе из осталих покрајина покренуте царске чете, које их разбише на неколико мјеста и у страх утјераше. Одважном поступку Осман-паше има се захвалити, да је барем привремено успостављен мир.

I.

Извјештај грофа Лилијенберга из Задра 17. јануара 1836. P. A.[1]) No. $\frac{696}{505}$ ex 1836 a.

Милош Обреновић тражи, за вријеме свога боравка у Цариграду, три босанска кадилука. Босанци трпе под притиском турског заповједника и желе његову промјену.

Hochgeborner Graf!

Nachdem ich Euerer Excellenz mit meinem ergebensten Berichte vom 29ten November v. J., Z. 309, das Gerücht zur hohen Kenntniss gebracht habe, dass mehrere Kadiluk's von Bosnien an den Fürsten Milosch Obrenovich von der Pforte abgetreten werden sollen, unterliess ich es nicht, nähere Nachforschungen über dieses Gerücht einzuziehen.

In Folge dieser Erkundigungen erfuhr ich, dass zur Zeit, als Fürst Milosch in Constantinopel sich befand, das gerade von der Vergrössung Servien's durch die 3 bosnischen Kadiluk's Losnizza, Gliesenizza und Poviscegrada zwischen Bosniens Gränze und dem Flusse Drina gelegen, wirklich im Laufe war, dass aber nach der Rückkehr des genannten Fürsten keine Änderung erfolgte, und von dieser Vergrössung seiner Provinz nicht mehr gesprochen werde. Gedachtes Gerücht war auch in Montenegro verbreitet.

Ich habe auch Nachrichten, dass die Bosnier wegen dem Drucke, den sie unter den gegenwärtigen türkischen Commandanten erleiden, sehnlichst diese Änderung wünschen, und überhaupt sehr geneigt seyn, sich jeder anderen Regierung insbesondere der österreichischen zu unterwerfen.

Ich habe die Ehre mit vollkommenster Hochachtung und ausgezeichnetster Verehrung zu verharren.

Euerer Excellenz gehorsamster Diener

Zara, am 17ten Jänner 1836. Lilienberg.

II.

Извјештај грофа Лилијенберга из Задра 21. фебруара 1836. P. A. No. $\frac{1814}{505}$ ex 1836 a.

У Ливну настаје побуна против муселима Фирдус бега; аустријске војне власти предузимају мјере сигурности на граници.

Hochgeborner Graf!

So eben habe ich mittelst Estafette die Anzeige vom Kreishauptmann von Spalato erhalten, dass in Livno eine Auflehnung gegen den dortigen Musselim Firdus ausgebrochen sei, dass man 3 bis 400 bewaffnete Individuen unter den Rebellen zähle, welche den gedachten Capitain nöthigten, sich in das Fort zurückzuziehen. — Am 16. und 17ten l. M. hat die Rebellion noch immer fortgedauert, wie aber diese ausarten wird, kann ich noch nicht bestimmen.

Um die Sicherheit unserer Gränze zu erhalten, habe ich die nöthigen Verfügungen, sowohl an das Militair als an die politische Behörde erlassen, und davon eine detaillirte Relation an Seine Excellenz den Herrn Hofkriegsrats-Praesidenten, und an seine Excellenz den Herrn Obersten Kanzler erstattet.

Indem ich nicht ermangle Euerer Excellenz das Wesentliche der diesfälligen Vorfallenheit zur hohen Kenntniss zu bringen, habe ich die Ehre mit ausgezeichneter Hochachtung und unbegränzter Verehrung zu verharren.

Euer Excellenz gehorsamster Diener

Zara, am 21. Februar 1836. Lilienberg.

---

[1]) Читај: Polizei-Akten.

III.

Извјештај грофа Лилијенберга из Задра 25. фебруара 1836. P. A. No. $\frac{1942}{505}$ ex 1836 a.

Фирдус бег остаје и даље опсједнут; бунтовници се противе новачењу и новим порезима.

Hochgeborner Graf!

Sämtliche Rapporte, die ich seit meinem letzten ergebensten Bericht Nr. $\frac{53}{\text{c. p.}}$ vom 21. d. erhalte, bestätigen das in diesem angeführte unangenehme Ereigniss in Livno, und geben keine anderen wesentlichen data an, als dass der Capitain, von den Rebellen, welche sich bis auf 700 Mann vermehrt haben sollen, fortan eingeschlossen gehalten, und von beiden Seiten öfters parlamentirt und dann wieder geplänkelt wird. Die Rebellen erklären zwar dem Sultan treu bleiben, aber weder Rekruten stellen, noch neue Trachten, worauf der Capitain beharret, annehmen zu wollen.

Von der Unterstützung, welche der Capitain Firdus Begh gehoffet hat, wären blos etwa 150 Mann von einen benachbarten Capitain in der Nähe von Livno angelangt, aber da sie Uebermacht gesehen, wieder unverrichteter Dinge in ihre Heimath rückgekehrt.

In Folge dieses Aufstandes, der sich jedoch blos auf Livno und Bichach in Türkisch Croatien beschränkt, sind hierorts bis nun nur drey Ueberläufer angekommen, von welchen 2 unsere Renegaten sind.

Bis auf die Verstärkung der äussersten Gränzposten, habe ich noch keine andere Truppen gegen die Grenze vorrücken, dagegen aber zwey mobile mit Panduren gemischte Colonnen zwischen Bittelich und Vergoraz aufstellen lassen.

Dieses und der marschfertige Stand unserer Garnison wird unsere Gränze, wie ich hoffe von Insulten schützen, und selbst rücksichtlich einer stärkeren Versammlung und Ausübung bedeutenderer Excessen in Bosnien den Rebellen einiger Massen imponiren.

Aus der Herzegowina lauten die Kundschaftsnachrichten günstiger; dort gehet die Rekrutirung bis dato ziemlich gut von Statten, und wenn gleich die Kadiluk's Gazko und Nichsich sich hierin noch nicht gefügt haben, so sind wenigstens noch keine thätlichen Excessen vorgefallen.

Ich habe die Ehre mit vollkommenster Hochachtung und ausgezeichneter Verehrung zu verharren.

Euerer Excellenz gehorsamster Diener

Zara am 25. Hornung 1836. Lilienberg.

IV.

Извјештај грофа Лилијенберга из Задра 6. марта 1836. P. A. No. $\frac{2268}{505}$ ex 1836 a.

У Босни влада непрестано незадовољство ради глобљена управних и војних старјешина. Побуна у Ливну не узима веће размјере.

Hochgeborner Graf!

Seit meinem letzten Berichte Zahl $\frac{65—70}{\text{c. p.}}$ vom 28. v. M. habe ich von allen Gränz-Militär-Posten und Civil-Beamten, dann von einigen Kundschafter directe aus der Türkei unzählige Auskünfte über die dortigen politischen Verhältnisse erhalten, und alle stimmen darin überein, dass bis auf diesen Augenblick zwar ein allgemeines Miss-Vergnügen herrsche, was überall der Fall wäre, dass es aber nur dort zu Thätlichkeiten gekommen wäre, wo die politischen militärischen Chefs mit zu viel Härte, oder auch noch mit gelegenheitlichen Erpressen hiezu Anlass gegeben haben.

Bis zum 28. v. M. von welchem die directen letzten Nachrichten aus Bosnien und aus der Herzegowina datirt sind, war der Aufruhr des Sandschakath's von Livno, und jener vou Banialuca im eigentlichem Sinne nicht vorwärts geschritten, wenn sich auch die Zahl der Localrebellen so wie der Treugebliebenen etwas vermehrt haben mag, weil die andern

Gegenden bis dahin unmittelbar keinen Theil daran genommen, und weil sich bis nun keine Spur merken lässt, dass eine wirkliche Conspiration und Bestimmung einiger Chefs zur Leitung dieser statt gehabt hätte, wie es im Jahre 1832, wo sich der berüchtigte Hussein Bascia, und der Firdus Begh von Livno, gegen den aber, weil er sich nun treu dem Sultan zeigt, der Aufruhr ausgebrochen, und im vorigem Jahre zu Scuttari der Fall war; was sehr erfreulich für unsere Gränze ist. Desswegen habe ich zur Schonung des Aerarii blos 2 mobile Colonnen, jede von einem Harambascha und 10 Panduren auf die Gränze von Bittelich bis Vergoratz aufstellen lassen und befohlen, dass nöthigenfalls die betreffende Population zur Vertheidigung ihres Herdes unentgeldlich in Verbindung mit den an der Gränze befindlichen Militärs bestens mitwirken müssen. So sind nur einige wenige Beamten aus ihren gewöhnlichen Wohnungsorten vorwärtsgezogen worden. Was die militärische Aufstellung und Bewegung betrift, daran ist seit dem letzten Rapport gar nichts geändert worden, und die vielen Patrouillen, welche an der Gränze seit der Zeit gestreift haben, sind in gar keine Berührung mit den Rebellen gekommen, weil sich die Rebellion bis an die Gränze noch nicht ausgedehnt hat.

Das Plänkeln mit Geschützen jeder Art dauert ohne fast allen Erfolg mit Unterbrechung in Livno fort; und auch die Unterhandlung des Capitain Firdus mit den Rebellen, und die verschiedenen Befehle, die der Visir an solche erlassen hat, haben nicht die mindeste Aenderung in dem Zustande, welcher Euer Excellenz aus früheren Berichten bekannt ist, hervorgebracht; doch lässt sich daraus schliessen, dass ungeachtet der theilweisen Plünderung der Christen, was auch die armen Franziskaner zu Liubucich, die sich flüchten mussten, traf, die Agitation in Livno etwas nachgelassen haben dürfte, weil am 29. v. M. etwa 20 Türken von der Parthey der Rebellen, und 3 bis 4 von jener des Firdus an unserem Bazar zu Billibrigh zum Handel gekommen sind.

Die ersteren klagten gegen unsere Beamten und Offiziere über die Erpressungen ihres Capitains, sich gleichsam entschuldigend über ihr Benehmen, und versicherten, dass sie treu dem Sultan wären, und nur ihren Capitain, der statt der grossherrlichen Aufforderung von 75 Rekruten und 40 Beuteln Geldes eigenmächtig 300 Rekruten und 70 Beuteln Geldes von ihnen verlangt hätte, bekriegen wollen; welche Angaben die Gutgesinnten ganz widersprochen haben.

In der Herzegovina soll bis auf einzelne unangenehme Fälle, welche sich bei Eintreibung der ausserordentlichen Steuer und der Rekruten ereignet haben, und wovon in der Suttorina bei Castelnuovo, bei welcher Gelegenheit 4 bis 5 auf dem Platze geblieben, auch ein Beispiel war, im wesentlichen bis jetzt alles ziemlich ruhig seyn.

Ich habe die Ehre mit vollkommenster Hochachtung und ausgezeichneter Verehrung zu verharren.

Euer Excellenz gehorsamster Diener

Zara am 6. März 1836. Lilienberg.

V.

Извјештај грофа Лилијенберга из Задра 12. марта 1836. Р. А. No. $\frac{2507}{505}$ ex 1836 a.

Побирање новака иде повољније; број везирових присталица повећава се, док број бунтовника остаје исти. Бунтовницима се не даје уточиште на аустријском земљишту.

Hochgeborner Graf!

Die Nachrichten aus der Herzegovina lauten aus dem Grunde etwas günstiger, weil in dieser verflossenen Woche keine einzige Anzeige einer thätlichen Widersetzlichkeit gegen die Rekrutenaushebung vorgekommen ist. Die Rekrutirung gehet langsam, aber doch immer vorwärts, und die Neuangeworbenen werden von dem Visir ziemlich richtig und billig verpflegt.

Auch in Bosnien hat sich der politische Zustand dadurch in etwas gebessert, dass sich die Zahl der Gutgesinnten in Livno fast um das doppelte um über 200 Kopf vermehrt, jene der Rebellen aber ohne allen Zuwachs geblieben ist.

Die Drohungen des Visirs von Sarajevo haben die Rebellen eben so wenig wie die Verheissungen einer Unterstützung des Visirs von Herzegovina zum Gehorsam bringen können, weil sie wissen, dass der letztere selbst mit Schwirigkeiten zu kämpfen, der erstere aber bloss Worte und keine materielle Macht hat.

Was jedoch nach allen übereinstimmenden Nachrichten, als besonders von einer guten Wirkung, dass die Rebellion keine Fortschritte macht, angegeben wird, sind die Verstärkungen der Grenz-Cordons-Posten, die gemischten Streifungen einerhalb unserer Grenze, der Befehl dass im Falle es nötig werden sollte, unsere gesammte waffenfähige Population die Streitkräfte vermehren müsste, und der Umstand, dass man den Rebellen, welche sich um das allenfalls für sie erforderliche Asyl bei den Grenzbeamten erkundigten eine bestimmte abschlägige Antwort und die Versicherung gegeben hat, dass sie in solchem Falle mit Gewalt der Waffe werden abgewiesen werden.

Es ist mir ein wahres Vergnügen Euere Excellenz ergebenst bekannt geben zu dürfen, dass nicht nur unsere Grenze durch die Rebellion nichts gelitten, sondern auf einigen Punkten sogar, weil die jenseits herrschende Unordnung die Eintreibung der starken Ausfuhrzölle verhindert, auch die Lebhaftigkeit des Handels gewonnen hat.

Ich habe die Ehre mit vollkommenster Hochachtung und unbegränzter Verehrung zu verharren.

Euerer Excellenz gehorsamster Diener

Zara, am 12. März 1836. Lilienberg.

VI.

Извјештај грофа Лилиенберга из Задра 20. марта 1836. P. A. No. $\frac{2736}{505}$ ex 1836 a.

Безуспјешни преговори између везирових изасланика и усташа, јер Фирдус бег неће да пристане на захтјеве последњих: да се одрече муслинства.

Hochgeborner Graf!

Nach den Auskünften, welche der Vertraute Korespodent von Livno über die dortigen Verfallenheiten bis zum 13. dieses giebt, und die auch mit andern, durch Kundschaften und k. k. Gränzbeamten eingezogenen übereinstimmen, hat das Feuern sowohl aus dem Fort, wo der Muslim und Capitain Firdus begh von den Rebellen bloquirt wird, als auch von Seite dieser, seit dem 7. dieses aufgehört, nachdem an dem nemlichen Tage ein Silihdar des Visir aus Serajevo mit einem offenen Bujuraldi zu Livno erschienen, und sowohl den Capitain als die Rebellen für jeden Schaden der durch ein ferneres Gefecht verursacht werden sollte, mit Leib und Leben verantwortlich gemacht hat.

Dieser Abgesandte hat sich alle Mühe gegeben, diese Rebellen zur Nachgiebigkeit und Gehorsam gegen den Muslim zu bewegen, da aber jene durchaus auf der Entfernung des Capitains Firdus beharrt, während der Waffenruhe sich mit Befestigung einiger Häuser und Aufwerfungen von neuen Verschanzungen beschäftiget und ausdrücklich einen andern Muslim vom Visir verlangt haben, so erschien endlich am 13ten in der Früh der Kislar Aga des Visir, aber blos mit 50 Mann Begleitung, und brachte einen andern Bujuraldi mit, durch welchen er als Stellvertreter des Muslims der Bezirke von Livno bis zur Verfügung des Grossherrn vom Visir ernannt werde.

Die Rebellen haben ihm zwar eine Wohnung, aber blos in der Vorstadt, angewiesen und ihm gestattet, dass er sein Amt antrete, aber demselben durchaus nicht erlaubt, sich zum Firdus in das Fort zu begeben.

Dem Capitain Firdus hat der Kislar Aga den Befehl übergeben, nach welchen sich Firdus auf seine Güter, wenigstens 10 Stunden von Livno oder nach Serajevo sogleich hätte begeben sollen; aber dieser erklärte dem Bewollmächtigen, dass er sich bis auf den letzten Mann vertheidigen und mit Waffen in der Hand sterben, aber auf keinen Fall früher von

Livno abziehen, und seine Ehrenstelle aufgeben wolle, bevor er nicht hiezu durch einen Firman des Grossherrn, der ihn in seine Würde eingesetzt hat, verhalten werden würde.

So standen die Angelegenheiten in jener Gegend, als der Bothe am 13. dieses Abends Livno verliess, und es hat sich seit meinem letzten Rapport die Zahl der Rebellen, und jene der dem Capitain Anhänglichen nicht merklich vermehrt; zu den Letzteren wollten zwar, so wie der Vertraute vermuthet, 20 Mann, die mit einem Halbbruder des Firdus Kulin begh aus türkisch Croatien angekommen sind, stossen, haben sich aber einstweilen (meint abermals der Vertraute, der von der Parthei des Firdus ist) mit den Rebellen vereiniget.

Auch wäre Suleiman Pahsich Muslim von Scopglie wie der Vertraute versichert, entschlossen gewesen, dem Firdus mit einer Schar Bewaffneter zu Hilfe zu ziehen, aber die Ältesten des Bezirkes hätten sich dieser Einmischung widersetzt.

Von dem linken Flügel des Cordons über Knin erhalte ich eben unter dem 15ten dieses, die Kundschafts-Nachricht, dass etwa 150 Man aus türkisch Croatien gegen Livno in Anzuge begriffen und am 13. dieses 100 zu Unnaz und 50 zu Graovo über Nacht gewesen wären, ohne dass man noch bestimmt erfahren konnte, ob diese zu der Parthei des Firdus oder zu jener der Rebellen gehörten, weil sie vermutlich um ihre Absicht nicht zu verrathen so klug waren, die Anhänger dieser oder jener durch ihre überspanntesten Forderungen und Excesse auf das härteste mitzunehmen.

Da aber jetzt in dem angränzenden Bezirke von Livno die politische Krisis eingetreten zu seyn scheint, so habe ich blos zur näheren Entscheidung die an die Gränze gegebene Truppen-Verstärkung, so wie die mobilen Colonnen zurückzuziehen noch nicht für räthlich erachtet.

Ich habe die Ehre mit ausgezeichnetsten Verehrnng zu verharren.

Euer Excellenz gehorsamste Diener

Zara am 20. März, 1836. Lilienberg.

VII.

Извјештај грофа Лилцјенберга из Задра 26. марта 1836. P. A. No. $\frac{2930}{505}$ ex 1836 a.

У Бањој Луци побуна утишана мудрим настојањем муселима Имзаче. У Ливну склопљен уговор између новог мусалима усташа, по коме Фирдус бег има напустити Ливно и одрећи се муселинства.

Hochgeborner Graf!

Die sehr erfreuliche und verlässliche Nachricht habe ich erhalten, dass der Aufruhr zu Bagnaluca durch die kluge Anstrengung des Muslim und Capitains Imzaga beigelegt, und das Volk durch die Verheissung, dass kein einziger Neugeworbener früher sein Haus verlassen wird, bevor es die andere Kadiluks nicht vollzogen haben werden, zur Recruten-Stellung und zur Vorbereitung des zu ihrer Ausrüstung und Verpflegung nöthigen Geldes bewogen werden, und dermahl in jener Gegend alles ruhig wäre.

Der Kundschafter setzt aber bey, dass er, dieser scheinbaren Hingebung ungeachtet, nicht dafür halte, dass sich die Eltern zu entschliessen werden ihre Kinder freywillig aus dem Kadiluk ziehen zu lassen.

In Livno haben mehrere Tage die Unterhandlungen, zwischen dem bloquirten, und dem neubestellten Capitain, dann der Rebellen gedauert, ohne dass etwas feindliches mehr vorgefallen wäre; den 20ten, so wie durch alle Nachrichten und auch durch den gewöhnlichen Correspodenten bestätigt wird, wäre man doch endlich übereinkommen, dass dem abgedankten Muslim alle Transports-Mittel zur Fortbringung seiner Habe von Lande verschaft, ihm einige Söhne der angesehensten Türken als Geiseln zu seiner Sicherheit beigegeben und auch seine Anhänger mit ihm auf seine Güter zu ziehen, nicht verhindert werden sollen.

Von mehreren Seiten wird mir schon von der Gränze berichtet, dass er wirklich am 21ten von Livno abgezogen wäre, da aber mein verlässlicher Correspodent dieses noch nicht angezeigt hat, so getraue ich mir nicht, diese Nachricht als unbezweifelt anzugeben.

Inzwischen habe die Ehre pflichtschuldigst die sehr angenehme Versicherung beizufügen, dass — ungeachtet jenseits von Streifbanden harte Excesse bei der herschenden Anarchie besonders gegen die Christen verübt werden — die diesseitige Grenze bis nun vollkommen verschont geblieben sey.

Ich bitte auch bei dieser Gelegenheit den Ausdruck meiner vollkommensten Hochachtung und ausgezeichnetster Verehrung genehmigen zu wollen — mit welchen zu verharren die Ehre habe.

Euerer Excellenz gehorsamster Diener

Zara am 26. März 1836. Lilienberg.

VIII.

Извјештај грофа Лилијенберга из Задра 2. априла 1836. P. A. No. $\frac{3136}{505}$ ex 1836 a.

Фирдус бег бјежи пред усташама и тражи Лилијенбергово посредовање код Порте у његову корист.

Hochgeborner Graf!

Es unterliegt keinem Zweifel mehr, dass Firdus Beg Livno gänzlich verlassen und sich auf sein Gut Celebich begeben habe. Da er ungeachtet der Geiseln, die ihm die Rebellen zu seiner Sicherheit beygegeben haben, ihnen nicht traute und durch die Stadt nicht ziehen wollte, so hat er sich eine Breche in dem Fort eröffnet, und ist durch diese, und die Crete des Gebürges benützend mit etwa 100 Mann, die ihm treu geblieben, mit allen Habseligkeiten ruhig den 21ten v. M. von dort abgezogen.

Der neue Muselim hat angefangen die Steuern einzutreiben, und den gewöhnlichen Gang der Geschäfte herzustellen, aber das Fort halten die Bürger besetzt; auch sind bis nun nur sehr wenige, die sich zur Vertreibung des Firdus um Livno versammelt haben, nach ihrer Heymath zurückgegangen.

Mein gewöhnlicher Correspodent unter dem 22. v. M., dass die Gemüther keineswegs beruhigt, und zur Vollziehung der grossherrlichen Befehle bereit scheinen, ja vielmehr öffentlich ihren Unwillen über die neue Einführung und mit dem Beysatz äussern, dass sie, wenn es nöthig werden sollte, auch gegen Serajevo, um den Visir zu vertreiben, ziehen würden.

Dieser Zustand könnte für die Ruhe Dalmatiens wie in den Jahren 1831 et 1832 sehr nachtheilig werden; auf jeden Fall haben wir durch die Entfernung des Kapigi Bascha Firdus sehr viel verloren, denn er war sehr dankbar für die Höflichkeiten, die ich ihm erwiesen habe, als er sich bei der Revolution in Bosnien im Jahre 1832 hieher geflüchtet hatte; und da sein Kadiluk gegen 20 deutsche Meilen längst unserer Grenze sich ausdehnte, konnte ich rücksichtlich der Excessen von jenseits, auf der ganzen aber sehr schwierigen Grenzenstrecke auf seinen Beystand mit Zuversicht rechnen.

Dieser hat mir bereits aus seinem Exil unter dem 23ten v. M. geschrieben und mich um einen Rath und um meine Vermittlung bei der Pforte durch unsern Internunzius um seine Unschuld und seine Anhänglichkeit an seinen Souverrain zu beweisen, dringend gebethen, auch zugleich den Wunsch geäussert, zu näherer Berathung zu mir kommen zu dürfen.

Ich habe ihm unter dem 1ten l. M. geantwortet, dass ich ihm keinen bessern Rath geben könnte, als sich durch den Canal seines Visirats über seine Benehmungsart zu rechtfertigen, durch eine angemessene Zeit den Gang der Ereignisse von Livno ruhig zu beobachten, weil vielleicht selbst aus der fernern Entwicklung der politischen Angelegenheiten in dem Kadiluk der Beweis seiner zweckmässigen Benehmung hervorgehen könnte; und sollte er sich übrigens, weil er seinem Landesfürsten treu geblieben, durch unangenehme Ereignisse gezwungen sehen, auf den österreichischen Boden sich zu flüchten, so würde ich ihn willig empfangen; so auch wenn er durchaus an die Pforte oder einen ihrer Minister unmittelbar seine Bitte stellen wollte, das mir versiegelt übergebene Schreiben nach Constantinopel befördern, ohne mich jedoch in eine

Auseinandersetzung seiner Angelegenheiten oder der sonstigen darauf Bezug habenden Ereignisse einzulassen, weil ich ihm dadurch nur schädlich werden könnte.

Ich habe die Ehre mit vorzüglichsten Verehrung und ausgezeichnetsten Hochachtung zu verharren.

Eurer Excellenz gehorsamster Diener

Zara am 2ten April 1836. Lilienberg.

IX.

Извјештај грофа Лилијенберга из Задра 13. априла 1836. P. A. No. $\frac{3491}{505}$ ex 1836 a.

Усташе иљачкају Фирдус бегова и хришћанска имања; послије предлажу Фирдус бегу, да их води против везира, да га присиле на укинуће пореза; овај не пристаје, већ бјежи на аустријско земљиште.

Hochgeborner Graf!

Obwohlen Capigi Bassa Firdus Bey bereits am 21. v. M. Livno gänzlich verlassen, so haben sich die dortigen politischen Verhältnisse nicht gebessert.

Die Rebellen, sowie der gewöhnliche Correspodent versichert, und wie auch die übrigen Kundschaften, Grenz- Zoll- und Sanitäts-Rapporte bestättigen, erhielten von allen Seiten kleine Verstärkungen, und so wie man allgemein dafür haltet, haben sich auch die, welche eigentlich in der Absicht gekommen sind, um dem Firdus beizustehen, und von welchen mein Bericht vom 20en v. M. handelt, da sie ihn nicht mehr gefunden, und ohne Belohnung hatte zurückgehen müssen, zu der Gegenpartie geschlagen, blos der Halbbruder des Firdus Kulen Bey mit 20 bis 30 Mann, und sein leiblicher Bruder Ahmed Bey, der etwa 100 Mann mit sich hatte, sind ihm treu geblieben.

Die Unordnung war in Livno mit jedem Tage gestiegen, da der eine Muselim mit den beihabenden 50 Arnauten nichts gegen den bedeutenden Rebellen-Haufen, der nach und nach auf 1500 Mann angewachsen war, unternehmen konnte. Diese verlangten Bezahlung, und da sich die Livnoer Türken hiezu nicht verstehen wollten, so hat man mit Ausplünderung der Häuser des abgezogenen Firdus sowohl in der Stadt, als nahe auf dem Lande den Anfang gemacht, und übergingen zur Plünderung und Ausraubung der umliegenden christlichen Familien.

Firdus hat inzwischen sein Landhaus in Zellebich verschanzt, und machte alle Anstalten zur Vertheidigung um so mehr, da sein Landgut fest von allen Seiten wegen der starken und anhaltenden Regen unter dem Wasser stand.

Am 28en v. M. hatte sein Bruder Ahmed Bey mit einer Horde, welche aus Türkisch Croatien ankam, ein unglückliches Gefecht, welches mit Verlust weniger Mann von beyden Seiten und mit der Flucht des Erstern endigte.

Die Rebellen von Livno haben dann neue Anträge dem Firdus gemacht, und trugen ihm an, mit ihnen gegen Serajevo zu ziehen, und den Visir zur Aufhebung aller Steuerungen zu zwingen, welches er standhaft und mit Verachtung abgelehnt haben soll.

Diese Unterhandlungen haben bis 3ten dieses, wo die letzte Aufforderung an Firdus erfolgt ist, gedauert, und am 6ten von welchem Tage der letzte Brief der Correspodenten aus Livno ist, zogen die Rebellen gegen Cellebich.

Da nun Firdus von der Ueberzahl der Rebellen, welche gegen ihn im Anmarsche waren, benachrichtiget wurde, zog er sich auf sein anderes Gut Zerni Lug, um näher unserer Gränze zu seyn, und als er zugleich in Erfahrung brachte, dass auch der Muhselim von Glamocz sein Bruder, auf dessen Beystand jener gehoft, mit etwa 240 Mann zu den Rebellen stossen liess, blieb ihm nichts übrig, als sein Heil in der Flucht zu uns zu suchen, weil er wusste, dass er als treugebliebener Unterthan der Pforte und redlicher Nachbar auf eine freundliche Aufnahme in dem österreichischen Gebiethe im Notfalle rechnen könnte.

Er wollte schon am 6ten Nachts bei Cadina Bukva die Grenze passiren, die Rebellen sind ihm auf diese Passage zuvorgekommen, und er musste einen anderen Weg einschlagen.

Seine wenige Habe, die er in der Eile retten konnte, und die auf 5 Pferde geladen war, kam glücklich mit seinem treuen Diener Mujo Verbacz bei Uniste oder Verlica über die Grenze auf diesseitiges Gebieth in Sicherheit, und am 8ten, nachdem die diesseitigen Streifkommanden, um jeden Schaden, der durch die Nachsetzung der Rebellen hätte verursacht werden können, abzuwehren, die Grenze bewacht haben, kam um 1 Uhr Nachmittag auch Kupigi Bassa Firdus mit 63 Getreuen, ohne dass die mindeste Unbilde auf unserer Seite begegnet wäre, auf den nähmlichen Punkt an.

Er musste sein Harem zurücklassen, nahm blos seine alte Mutter mit, und traf durch die vielen Strapazen ganz erschöpft abends unter der Escorte des Hauptmannes Bauer des 7ten Jäger Bataillons und des Prätors Pelegrini von Sign in Verlica ein. Die politischen und Militair-Behörden haben schon in voraus den Befehl erhalten, die herübergetretenen, um jeden Uebel vorzubeugen, sogleich weiter von der Grenze und nach Sign in Contumaz zu führen.

Die Gränze von Imoschi bis Uniste muss noch ferners bis man mit Gewisheit in Erfahrung gebracht hat, was in Livno ferner geschehen wird, umsomehr mit der bisherigen Aufmerksamkeit und Mittel beobachtet werden, als der geschreckte Firdus nach dem Bericht des Majoren Rossbach sich geäussert haben soll, dass mit weniger Ausnahme ganz Bosnien zu Rebellion sich neige. Auf der Strecke von Imoschi aber gegen Vergovaz habe ich bereits die Cordons-Posten auf das Gewöhnliche reducirt.

Ich habe die Ehre mit vollkommenster Hochachtung und ausgezeichnester Verehrung zu verharren.

Euerer Excellenz gehorsamster Diener

Zara am 13. April 1836. Lilienberg.

X.

Извјештај грофа Лилијенберга из Задра 16. априла 1836. Р. А. №. $\frac{3563}{505}$ ex 1836 a.

Вођа албанских усташа удружује с Црногорцима против турских чета.

Hochgeborner Graf!

Der Kreisvorsteher von Cattaro bestätigt unter dem 8ten dieses, dass der berüchtige Rebell von Scutari Amzaga, welcher nachdem der Aufstand in Türkisch-Albanien durch den Vizir von Rumelien unterdrückt wurde, in die Gebirge von Hotti geflohen und dort einige Übelgesinnte versammelt hat, am 22. v. M. die dem Sultan treu gebliebene Ortschaften an der Zenta, Rurilo und Plavnizza angegriffen, und im Sinne gehabt haben sich der Forte Spuz, Podgorizza, Xabliach zu bemächtigen.

Mit ihnen haben sich auch die Montenegriner der Riecka, Cermnicka, Nahia Liessanska, Bercka vereinigt; da aber der thätige Osman Bassia von Scutari nicht nur eine hinlängliche Anzahl von Fussvolk, sondern auch zwey bewaffnete Schiffe auf dem Lago zur Unterstützung der Forte geschickt, so hatte das Gefecht den 23ten und 24ten gedauert. Es blieben von beiden Seiten mehr als 30 Leichen auf dem Platze, und doppelt soviel soll man an Verwundeten gezählt haben. Die Rebellen wurden geschlagen und flohen in die Gebirge.

Bey dieser Gelegenheit wurden 7 Einwohner von Hotti gefangen und von den Vizir von Scutari gebracht; diese erwarteten nichts weniger als den Todt, sie haben aber blos eine derbe Ermahnung, ihre Freyheit, und da sie in dem grössten Elende ihm vorgestellt wurden, von der Grossmuth des Visirs auch noch eine Unterstützung im Gelde erhalten.

Die Montenegriner benehmen sich fort feindselig gegen die Türken, obwohl ihnen nach allen übereinstimmenden Nachrichten, welche auch zu ihrer Kenntnis kommen, und die aber durch den eben heute erhaltenen Bericht noch mehr Wahrscheinlichkeit erhalten, diesen Sommer eine förmliche Invasion von Seite der Türken bevorstehen soll. Sollte sich diese Drohung verwirklichen, so würde unser Albanien von den flüchtigen Montenegrinern viele Ungelegenheiten zu erwarten haben.

Obwohl das Gefecht von 22. 23. 24., da es einige Stunden von unserer Grenze entfernt war, nichts als die Aufmerksamkeit an Sanitäts-Cordons-Posten der Grenz-Panduren aufgeregt hat, und keine regulaire Truppen in Bewegung gekommen sind, so habe ich dennoch nicht unterlassen wollen, solches Euerer Excellenz pflichtschuldigst zu berichten, und habe die Ehre mit vollkommenster Hochachtung und ausgezeichneter Verehrung zu verharren.

Euerer Excellenz gehorsamster Diener

Zara am 16. April 1836. Lilienberg.

XI.

Извјештај грофа Лилијенберга из Задра 24. априла 1836. P. A. No. $\frac{3780}{505}$ ex 1836 a.

У Босни и Албанији влада расуло. Устаницма ливањским, који су кренули против Сарајева, отказују помоћ становници из других крајева ради вијерности султану. Пребјези Фирдус бегови повраћени од аустријских власти у Херцеговину.

Hochgeborner Graf!

Nach einem Brief des Correspodenten von Livno am 13. dieses, sind die Rebellen, wobei blos 140 Mann aus Livno, und die übrigen theils aus der Umgegend theils aus Türkisch-Croatien waren, unter Anführung des Ahmet beg Gliubuncich, und Boscattin, gegen Serajevo unter vielen Freuden-Salven aus kleinen Gewehr und Kanonen fort. Die Ruhe war aber nicht vollkommen hergestellt, auch waren alle Kaufmannsläden seit 16. Hornung dieses Jahres noch geschlossen.

Ich habe auch Kundschafts-Nachrichten aus der Gegend von Vacup und Glumacz, welche den aufrührerischen Zustand der meist nächst unserer Gränze gelegenen Bezirke mit grellen Farben schildern, aber im allgemeinen doch den Trost, dass die Rebellion nicht zur Revolution werden wird, durchblicken lassen, weil sich viele Lehen-Herren in ihre Schlösser zurückgezogen, und solche gegen die Rebellen in Vertheidigungs-Stand gesetzt haben. Unter diesen befindet sich auch der Bruder des Firdus beg, Namens Culenovich, welcher in seiner Burg Bucovaz bloquirt wird.

Der Zustand Bosniens und Türkisch-Albaniens ist vollkommen jenem, der Zeiten des Faustrechtes gleich, und es ist nicht abzusehen, wann in jenen Provinzen des Mittelalters der unheilvollen Zerrüttung ein Ende gemacht, und der Landfrieden hergestellt werden wird.

Der Brief des Vertrauten aus Livno vom 17. dieses gibt bekannt, dass die Rebellen bei ihrem Zuge gegen Serajevo schon an den Eng-Pässen des Karvaginka Gebirgs eine Deputation von Travnik, und eine andere von Serajevo gefunden hätten, welche ihnen im Namen der Bewohner jener Gegend bedeutet haben soll, dass man mit ihnen keine gemeine Sache machen, und dem Grossherrn treu bleiben wolle. Ein Theil der Banden aus Türkisch-Croatien wäre nach vielen Debatten und lärmenden Auftritten wirklich zurück; aber der grösste Schwarm soll, so drückte sich der Correspondent aus, dennoch den Bergrücken überstiegen und gegen Scopie vorgerückt seyn.

Zur Berichtigung einer früheren Angabe fügt der Vertraute bei, dass der neu Muslim von Livno Sali aga heisse, Silihdar des Vesier, und ein sehr guter, aber sehr scharfer[1]) Mann sey, und von dem Rebellen-Chef Ciato Cismich, Schwiegervater des Firdus, gänzlich abhänge.

Direkte Nachrichten aus Serajevo, welche die Negozianten erhalten, geben auch alle Hoffnung, dass man dort, wo Gross und Klein in bedeutenden Handels-Verhältnissen begriffen ist, von einem wesentlichen Aufstande am 14. dieses noch nichts besorgte. Auch eine Kundschafts-Nachricht, welche ich vom 18. und 19. aus der Gegend von Glumacz erhalten habe, bestätiget den Zug der Rebellen bis Scopie, und giebt ihre Zahl, ungeachtet auch diese andeutet, dass viele von ihnen unter schrecklichen Excessen nach Türkisch-Croatien zurückgezogen wären,

---

[1]) Више ове ријечи стоји оловком написано: woher?

doch auf 3000 Köpfe an, setzt aber bei, dass man keinen echt rebellischen Aufschwung und keine wahre Uebereinstimmung bei ihnen finden, und deswegen von ihrer Unternehmung im Grossen nichts zu besorgen haben dürfte,

Den mit dem Excapitaine Firdus beg herübergetretenen türkischen Individuen, welche bis auf 74 Köpfe angewachsen waren, habe ich durch den Kreis-Hauptmann von Spalato bedeuten lassen, dass durchaus Niemand an eine Verpflegung von Seite des Aerars Ansprüche machen könnte, und dass auch alle, gleich nach ausgestandener Contumaz, in die rückwärtigen Provinzen abgehen müssen. Darauf haben sich die meisten zum Rücktritt entschlossen und sind auch wirklich bereits 63 Köpfe samt der Mutter des Firdus meistens gegen die Herzegovina zu zurückgegangen. Der Capitain mit 11 Individuen, wobei 4 Agas als Diener sich befinden, sind noch in der Contumaz in Han.

Dieser abscheuliche Rummel hat demnach bis auf viele Angelegenheiten der Gränzbeamten, sehr grosse Anstrengung des 7. Jäger Battaillons und der Panduren weder der Provinz noch dem Aerario auch nur den mindesten Schaden bis nun verursacht.

Den aus der Contumaz vom Firdus beg erhaltenen Brief glaube ich allfälligen Gebrauche pflichtgemäss beischliessen zu sollen und habe die Ehre mit vollkommenster Hochachtung und ausgezeichneter Verehrung zu geharren.

Euer Excellenz gehorsamster Diener

Zara am 24. April 1836. Lilienberg.

Овоме извјештају додана је копија једног писма Ибрахим Фирдуса екскапитана града Ливна. У њему Фирдус-бег моли грофа Лилијенберга поновно за савјет и за заузимање код султана.

Copia d' una Lettera d' Jbraim Firdus ex Capitano di Livno.

Excellenza!

Convinto dell' amichevolissimo di Lei cuore verso di me dimonstrato, io sono stato costretto di domandare a Vostra Excellenza consiglio che mi si rendeva necessario nel mal' augurato mio assedio, di cui fui per opera de' maligni circondato, per cosi dire, da tutte le parti. E quantunque la mia picciolezza era spoglia di qualsivoglia titolo per presentarsi innanzi all' eminente cospetto dell' Excellenza Vostra, cio nondimeno la benevolenza Sua si degnò col solito della Sua Clemenza di darmi la risposta a tutto cio, che io per sapermi in tale frangente convenientemente regolare, ho stimato a supplicarla. Ma le sopragiunte fatalitá non mi permetterano di seguire le traccie di quell' alto consiglio, che Vostra Excellenza si degnó benignamente di additarmi. — Per portarmi a Sarajevo a me eran precluse tutte le vie quantunque ero disposto di presertarmi innanzi l' Autorita del rispettabile mio Visir. Un' ultra circostanca poi mi si affaccio, che nella mia mente dissuase un tale viaggio come inutile, ed è quella che il Visir appunt nel più angustiante mio stato non volle soccorrermi. — Allorquando i miei nemici non lasciandomi tranquillo nella mia villa m' attaccarono ad un tratto tutti uniti in Celebich e a Cerni-Lugh, non perdonando a nessuna cosa di mia spettanza, ma distruggendo case, campi, en; in allora io presi consiglio di rifugiarmi nella Provincia alle di Lei cure affidata. — Per salvare quindi la vita, l' ultimo pensar mio era quello di fuggire in queste parti, ove, quantunque abbattuto dal massimo dolore e dalle fatiche, non cessai, arrivato, di maravigliarmi con quanta cura ed attenzione fui accolto da tutte le Autorità indistintamente di questi limitrosi confini, e nell' ammirare una si amorevole accoglienza, ed amichevole aspettazione per parte di tutti sui punti del mio passagio, non posso che ascrivere alle benigne raccomandazioni ed ordini dati nel proposito dall' Eccellenza Vostra, e periio esclamare „Fortunato sia il popolo che ha un si eminente e cespicuo personaggio per suo Capo e Governatore; e me fortunatissimo che ho la somma ventura di avere un si grande amico". — Dopo le feste di Ramazan io sono intenzionato di portarmi a Constantinopoli per umiliare al possente mio Gransignore l' inconveniente mia caduta, e fatale disgrazia suscitatami per ben eseguire i suoi alti comandi ed ordini. — Ed affinche il rispettabile mio Visir non abbia il minimo motivo di parlare ulteriormente male di me, gli dirigo contemporaneamento in iscritto la mia ferma intenzione,

facendogli inoltre conoscere, che io non per sottrarmi da lui, o per oppormi a quanto io mi adattsi a suoi ordini rispetto alla mia carica, io mi rifugiai a queste parti, ma per isfuggiare la sicura morte che mi sovrastava. — Dopo tutto ciò non mi resta altro che salutarla distintissimamente, e mi dichiaro

A Sign li 13 Aprile 1836. (L. S.) di Lei amico

Ibraim Begh Effendi Caraki Capigì Bascià Firdus.

XII.

Извјештај грофа Лилијенберга из Задра 30. априла 1836. P. A. No. $\frac{4002}{505}$ ex 1836 a.

Сарајевски везир скупио је код Бусоваче око 7000 мусломана, да спријечи поход усташа према Скопљу.

Hochgeborner Graf!

Nach den Nachrichten des Correspodenten von Livno vom 20. und 24. d. konnten die Rebellen nicht über Scopie rücken, weil der Vizir von Serajevo nebst kräftigem Befehle auch im Einverständnisse mit dem Capitain von Travnik eine bedeutende Masse von etwa 7000 treuen Muselmanen zusammengebracht, und bei Bussovaz unweit Foinitza aufgestellt hat, welche die Passage über das Radovan-Gebirge besetzt hatten. Auch hätten die Primaten von Serajevo und Travnik eine zweite Deputation an die Rebellen abgeschickt, sie ermahnt: von ihren Fehlern abzustehen, und zum Gehorsam zurückzukehren, weil sie sonst alle gegen sie feindlich fürgehen würden.

Die Livnoer Rebellen wären wirklich bereits am 21. zu Livno, und in der Umgegend eingetroffen, hätten sich zwar aufgelöst, aber doch die Canonen gleich nach ihrem Eintreffen in Vertheidigungsstand gesetzt, weil sie besorgen, dass das Corps, welches bei Bussovaz gegen sie aufgestellt wurde, vielleicht gegen Livno, um eine Execution vorzunehmen, vorrücken könnte. Es wäre übrigens alles ruhig gewesen, und auch die Rebellen, welche aus Türkisch-Croatien bis Scopie vorgerückt waren, wären über Jaicza nach ihrer Heymath gezogen.

Weiter berichtet er, dass alle Stimmen gegen Firdus wären, und dass auch diejenigen, welche seine Freunde und Anhänger waren, ihm die ganze Schuld geben, als wenn er die Befehle des Sultans nicht mit Güte, wie dieser Monarch will, sondern mit Gewalt hätte ausführen wollen, und das Volk dadurch zum Aufruhre gebracht.

Ich habe die Ehre mit vollkommenster Hochachtung und vorzüglichster Verehrung zu verharren Euer Excellenz gehorsamster Diener

Zara am 30. April 1836. Lilienberg.

XIII.

Извјештај грофа Лилијенберга из Задра 7. маја 1836. P. A. No. $\frac{4246}{505}$ ex 1836 a.

Вијести, да се румелијски валија креће против босанских усташа, изазивљу узрујаност у становништву.

Hochgeborner Graf!

Sowohl der Correspodent von Livno vom 1ten dieses, als auch die Kundschaften, welche ich in den ersten Tagen l. M. von Vacup, Banialuka, Travnik, und Glamocz datirt erhalte, stimmen darin überein, dass ein wirklicher Aufstand dermal nirgends mehr bestehe, dass aber die Gemüther nichts weniger als beruhigt, und eben so wenig mit den neuen Einführungen in Bosnien einverstanden sind.

Die Livnoer werden noch immer von dem Rebellen-Chef Agichiato Cismich influencirt, und beschäftigen sich seit ihrer Rückkunft mit Ausbesserung der Verschanzungen und Zurichtung der Kanonen.

Die Schlösser der verschiedenen Lehens-Herrn sollen debloquirt, und sogar der Bruder des Firdus zu Bucovazza bereits frey, und seine Mutter, die mit dem Excapitain herüber-

gekommen und gleich darauf nach Bosnien zurückgehrt ist, unangetastet zu Bucovazza mit ihrer kleinen Escorte angekommen seyn.

Von allen Seiten bringt man aber auch die Nachricht, das der Visir von Bosnien mit den der Rebellion schuldigen sehr nachsichtig umgehe, und ihnen alles zugestehe. — Dagegen wird überall verbreitet, dass ein bedeutendes Corps regulairer Truppe mit Mamut Passa von Rumelien im Anmarsche, und schon in Novi Bazzar seye, da ich aber bereits seit mehr als 3 Wochen diese nämliche Kunde über Ragusa und auch über Cattaro erhalten habe, und seit jener Zeit das vermeinte Corps bereits Bosnien hätte erreichen können, so dürften vielleicht die 2 Vizirs von Mostar und Serajevo sich dieser List bedienen, um augenblicklich den Uebelgesinnten moralisch zu imponiren. Nichts destoweniger habe ich nach Ragusa, welcher Ort von Novi Bazzar am nächsten ist, die Befehle geschickt, verlässliche Nachrichten darüber einzuziehen, weil, wenn ein starkes Truppen-Corps nach Bosnien kommen, und mit Gewalt die neuen Anordnungen des Sultans und besonders die Conscription einführen sollte, unsere Gränze, und selbst das Innere des Landes durch die Einwanderung der Rebellen, welcher man sich nach den dermal bestehenden Vorschriften widersetzen müsste, sehr beunruhigt werden könnte.

Der Firdus benimmt sich mit den wenigen Türken, und seiner Dienerschaft sehr klug und zur Zufriedenheit aller Behörden. Er hat, so wie er es mir melden lässt, den Vizir von Bosnien gleich als er herüber getreten ist, um die Erlaubniss gebethen, sich nach Constantinopel begeben zu dürfen, und erwartet täglich die Entscheidung.

Diese habe ich die Ehre E. E. pflichtschuldigst zu berichten, und bitte auch bei dieser Gelegenheit den Ausdruck meiner unbegränzten Hochachtung und vorzüglichsten Verehrung zu genehmigen.

Euerer Excellenz gehorsamster Diener

Zara am 7. Mai 1836. Lilienberg.

XIV.

Извјештај грофа Лилијенберга из Задра 14. маја 1836. P. A. No. $\frac{4442}{505}$ ex 1836 a.

Народ је у Босни и даље заплашен вијестима о доласку војске из Албаније и Србије, те војним припремама кнеза Милоша.

Hochgeborner Graf!

Nicht nur die aus verschiedenen Gegenden angekommenen Kundschafts-Nachrichten, sondern auch der Brief des beständigen und verlässlichen Correspodenten aus Livno vom 4. dieses bringen die Bestättigung, dass es dem Visir von Serajevo dadurch, dass er bei Bussovazza bei 7000 treue Muselmänner zu versammeln im Stande war, und vorzüglich durch die Verbreitung des Gerüchtes, dass regulaere Truppen aus Albanien und Servien, und wenn es nothwendig werden sollte, auch aus Dalmatien der Pforte gegen ihre ungehorsamen Unterthanen rücken werden, hält die letztere ruhig; viele von den Häuptlingen ziehen auf ihre Besitzungen und mischen sich weniger in die Angelegenheiten des Musselims.

Vorzüglich jagt ihnen der Fürst Milosch Furcht ein, weil seine Truppen wirklich einige Zurüstungen zum Ausmarsch machen, und dieser Stratageme vermutlich mit dem Vizir combinirt, oder sogar vom Divan anbefohlen seyn kann.

Der Gesundheits Zustand ist auch nach den letzten Nachrichten vollkommen beruhigend, und deswegen sind auch nach dem Berichte des Obristlieutenants Rossbach vom 8. dieses alle Verstärkungen, welche aus Veranlassung der in Bosnien erfolgten Rebellion seit 21. Februar l. J. an die Gränze zur Sicherung dieser vorpoussirt werden mussten, zurückgezogen, und auch die 2. ausserordentliche mobile Colonne eingestellt worden. Wie lange dieser Zustand der äusseren Ruhe dauern wird, kann man bey der Willkühr, die in allen Zweigen der öffentlichen Administration, wenn man das Geschäftsgewirre so nennen kann, herrscht, nicht voraussehen.

Soeben trifft der Bericht des Hauptmanns Hartmann, Interimscommandant des 7. Jäger-Bataillons vom 12. dieses mit den Kundschaften vom 8ten aus Livno ein, welcher nichts anderes mitbringt, als dass bey den Schuldigen die Besorgnisse von einer nahen Straffe immer zunehmen,

weil sich die Sage besonders wegen einer executiven Cooperation des Fürsten Milosch fortan erhaltet.

Dieses habe ich die Ehre E. E. ergebenst anzuzeigen, und zugleich zu bitten die Versicherung meiner vollkommenster Hochachtung und unbegränzter Verehrung genehmigen zu wollen, mit welchen ich zu verharren die Ehre habe.

Euer Exzellenz gehorsamster Diener

Zara am 14. Mai 1836. Lilienberg.

XV.

Извјештај грофа Лилијенберга из Задра 17. јуна 1836. P. A. No. $\frac{5295}{505}$ ex 1836 a.

На граници босанско-аустријској влада мир; вијести о доласку чета, да угуше немире, још се не обистињују.

Hochgeborner Graf!

Alle Nachrichten der auf der Gränze gegen die Türkei angestellten Beamten und Militairdetachementscommandanten lauten einstimmig dahin, dass überall an der Gränze Ruhe und bestes Einverständniss herrsche, bis auf den Punkt von Magazza von Castelnuovo, weil ein nahe an unserer Grenze in der Suttorina gelegenes dem Musselim und Capitain von Trebigne gehöriges Haus vor einigen Tagen ein Raub der Flammen geworden ist und diese Brandlegung von einigen böswilligen Türken unsern Unterthanen zur Last gelegt werden wollte.

Ich habe alle nöthigen Vorsichtsmassregeln eyligst ergriffen, um jedem Insulte der unverdienten Rache möglichst vorzubeugen.

Der Gesundheitszustand ist in ganz Bosnien und in der Herzegovina der beste.

Die Kundschaftsnachrichten sprechen immerfort von Ankunft regulairer osmanischer Truppen, die zur Beschwichtigung der Anarchie nach Bosnien geschickt werden sollen, aber kein einziger hat bis nun noch angezeigt, dass solche in einem bestimmten Orte wirklich eingetroffen wären, das nähmliche gilt von der sich stets vergebens wiederholenden Nachricht von Ankunft servischer Hilfstruppen.

Der von Livno durch die Rebellen vertriebene und in Dalmazien sich aufhaltende Excapitain Firdus begh hat mir einen Brief des Vizir von Bosnien in Originali mitgetheilt, aus welchem klar hervorgeht, dass dieser Excapitain sowohl vom Vezir als von der hohen Pforte sehr gut angesehen ist, und mit nächsten, wenn die Regierung hiezu nöthige Kräfte erlangen wird, auf seinen Posten eingesetzt werden dürfte.

In Serajevo sollen nach den verlässlichsten Nachrichten vor 11 Tagen nämlich am 5. dieses, nicht mehr als 500 Arnauten und etwa 1600 Neuconscribirte, die sehr fleissig in Waffen geübt werden, beisammen seyn.

Ich gebe mir die Ehre dieses zur Euerer Exzellenz hohen Kenntnis ergebenst zu bringen und die Versicherung meiner vollkommensten Hochachtung und unbegränzter Verehrung, mit welcher ich zu verharren die Ehre habe. Euer Exzellenz gehorsamster Diener

Zara am 16. Juni 1836. Lilienberg.

XVI.

Извјештај грофа Лилијенберга из Задра 26. јуна 1836. P. A. No. $\frac{5662}{505}$ ex 1836 a.

Усташе у Крајини позивљу све капитанате на устанак. У Ливну се не рјешавају да пристану.

Hochgeborner Graf!

Der Correspodent von Livno meldet unter dem 18ten d. dass sich die Rebellen der Kraina neuerdings vermehren, und an alle Capitaniate Bosniens Umlaufs- und Aufruhrs-Schreiben versenden.

Am 15. d. hätten die Missvergnügten von Livno eine solche von vielen Notablen aus türkisch Croatien gefertige Einladung erhalten, um mit diesen gemeinschaftliche Sache zu

machen. Es wäre bei der Versammlung zu sehr heftigen Debaten gekommen, und am 18ten wäre noch nichts entschieden gewesen; der anarchische Zustand währe aber fort.

Das Gerede vom Anmarsche verschiedenen Truppen wäre noch im Umlauf, aber bestimmtes wisse man nichts darüber.

Der Gesundheitszustand ist in Bosnien, so wie in der Herzegowina vollkommen gut.

Aus Scuttari berichtet der Viceconsul Ballarin, dass der dortige Platzcommandant 500 Recruten, und 40 Piaster per Kopf monatlich zu ihrer Erhaltung von dem Bezirke abgefordert habe, womit auch die Ältesten einverstanden gewesen wären.

2 Tage später, nämlich am 7. d. hätten sich einige Vagabunden in der Nähe des Hauses des Platzcommandanten versammelt und aus ihren Pistolen gefeuert, blos um ihn aus seinem Hause zu locken; und sobald er mit seinem Diener erschien, und sie abschaffen wollte, wurden beyde tödlich bewundet.

Diese Missethäter hatten zwar gleich die Flucht ergriffen, der Pascia hätte aber 2 Häuser, aus welchen die 2 Anführer waren und zwar mit Uebereinstimmung der Ältesten in Brand stecken lassen.

Bis zum 11ten an welchem der Bericht abgeschickt wurde, war zwar alles ruhig, aber keine Rede mehr von Aushebung der Recruten.

Dieses habe ich die Ehre E. E. pflichtschuldigst anzuzeigen und den Ausdruck meiner vorzüglichsten Hochachtung und unbegränzten Verehrung beizufügen, mit welchen ich zu verharren die Ehre habe.

Euer Exeellenz gehorsamster Diener

Zara am 26. Juny 1836. Lilienberg.

XVII.

Извјештај грофа Лилијенберга из Задра 17. јуна 1836. Р. А. №. $\frac{6353}{505}$ ex 1836 a.

Упадај Турака изазвао је страх код усташа. У Сарајеву су стигле трупе спремне да пођу против усташа. Фирдус бег се не може повратити у Босну. У Херцеговини влада мир с малим изузецима.

Hochgeborner Graf!

Die von Seite Militär-Croatiens gegen die angränzenden türkischen Capitanata am 2. d. stattgehabte derbe Repressaile hat bis nun auf meine Nachbarschaft keinen widrigen Einfluss genommen; ich unterhandle immerfort ganz friedlich und im besten Einverständnisse mit den mit meinem Gouvernement angränzenden Vesirs; und mit den von Mostar sogar über die Herstellung unserer Strasse, die durch die zwei türkischen, zu seinem Bassalich gehörigen Erdzungeu Klek und Suttorina führt, und uns zur Comunication mit Ragusa und Cattaro unentbehrlich ist.

Die Kundschaftsnachrichten meines linken, an türkisch Croatien anstossenden Flügels lauten alle einstimmig dahin, dass die lezte Invasion der Türken sehr empfindlich ist, sie sehr eingeschütert scheinen, weil sie bedeutenden Verlust an Menschen und Habe erlitten, und in diesem Angenblicke keiner darauf denkt, oder wenigstens nichts äussert, dass sie eine Rache üben könnten.

In Sarajevo sollen mehrere Truppen eingetroffen, diese aber müssen noch immer unzulänglich seyn, weil die Anarchie in den meisten Capitanaten herwärts des Dinarischen Gebirges und besonders von Kupris gegen Livno und vorzüglich in diesem leztern Orte die Oberhand hat. Der Vesir wünscht den herüber geflüchteten Capitän Firdus Bey zurückzuhaben; ich habe mit diesem aus diesem Grunde eine Unterredung den 10. d. unweit Sebenico gehabt, aber zu meinem Leidwesen von ihm erfahren, dass er nach dem ausdrücklichen Auftrage des Vesirs, bevor er hinübergeht, die Notablen seines Kadiluchs ausforschen müsse, und auch bereits seine Freunde diessfalls aufgefordert hat, um zu erfahren ob man ihn, wenn er das Geschehene ganz ungeahndet der Vergessenheit überlässt, willig aufnehmen würde!! Aus diesen Procedé ergibt sich klar, dass der Vesir entweder noch nicht die hinlänglichen Kräfte habe, oder solche nicht gebrauchen darf; dann, dass er ebenfalls zu der

Verschwörung gehören sollte, ist mir, nach dem, was ich von ihm weis und auch durch den Herrn Feldmarschall-Lieutenannt von Foith gleich wie er von Belgrad nach Serajevo übersetzt wurde, erfahren habe, durchaus unwahrscheinlich.

Der Correspodent von Livno schreibt von 6. d., dass die dortigen Bewohner noch immer, wenn man sie mit Gewalt zu den neuen Einführungen zwingen wollte, zur hartnäckigsten Gegenwehre entschlossen scheinen; wenigstens hievon vieles sprechen.

In der Herzegowina ist bis auf einige Bezirke, welche nichts leisten wollen aber dennoch nicht in Aufstande sind, alles ruhig; und diese will der Vesir so wie er mir schreibt, so eben selbst auf gut türkisch zur Besonnenheit bringen.

In Scuttari und Epirus ist zwar alles sehr unzufrieden, aber noch nirgends zu einem wirklichen Ausbruch gegen die Regierung gekommen.

Auch die Montenegriner seit dem ich ihnen die Jäger des 11. Bataillons an die Thürschwelle gesezt habe, benehmen sich friedlich; auch sind die wilden Pastrovichianer seit der Zeit viel eingezogener.

Wenn nur bald die Kasernen in Dragagl ober Rissano wozu die Genie-Districts-Direction schon die Aufträge erhalten hat, bald erbaut werden könnte, so würde die hiesige Gränze, welche 57 deutsche Meilen beträgt, ziemlich gesichert sein.

Der Gesundheits-Zustand is jenseits überall der beste; der Post-Curs aber nach Serajevo von Kupris herwärts dermalen unsicher; doch geht der Handel und Wandel, obzwar etwas schwächer, immer noch fort.

Ich habe die Ehre mit der vollkommensten Hochachtung und unbegränzten Verehrung zu verharren.

Euerer Excellenz gehorsamste Diener

Zara, am 17. Juli 1836. Lilienberg.

XVIII.

Извјештај грофа Лилиенберга из Задра 21. јула 1836. Р. А. №. $\frac{6475}{505}$ ex 1836 a.

Лилиенберг шаље копију извјештаја свога повјерника из Босне на талијанском језику.

Hochgeborner Graf!

Um die Sensation gehörig zu schildern, welche die letzte Repressaille in türkisch Croatien im Allgemeinen hervorgebracht hat, und welche, wenn dort die Anarchie auf das Höchste gestiegen wäre, von erspriesslichen Folgen für die Ruhe k. k. Militair-Croatiens seyn müscte, glaube ich nachträglich blos die so eben von dort erhaltenen Kundschaftsnachrichten in voller Abschrift Eurer Excellenz pflichtschuldigst vorzulegen, und habe die Ehre mit der vollkommensten Hochachtung und unbegränzten Verehrung zu verharren.

Euerer Exzellenz gehorsamster Diener

Zara am 21. July 1836. Lilienberg.

У приложеној копији извјештава дописник грофа Лилиенберга под 18. јула 1836. о расположењу на граници Војне Крајине и Турске. Турци се примирују, јер се боје царских редовних трупа.

Da notizie pervenute da Vacup assicurasi, che si sono combinate le differenze corse tra li Croati e li Turchi, della Craina seguite nelle vicinanze di Biach; ed il Capitan di Biach è stato quello, che ceriò tutte le possibili vie di eliminare ulteriori dispiacenze, e fatti di'armi.

Li Turchi della Craina sono oltremodo intimoriti, ed il solo nome dell'I. R. Truppe li ricolma di spravento, e credono a non poter in loro confronto nemeno presentarsi a sostenere fatti d' armi.

Oggi giorno non si sentono nelle Contrade di Vacup altri discorsi se non se li raconti di fatti d' armi recentemente seguiti coi Croati e lo stupore dei Turchi dei teribili effetti, che fanno li Razzi alla Congreve, e dicono ch'essi non possono più guerreggiare con le Truppe regolari.

Assicurasi, che Bechier Beg Culinovich del Cadiluch di Vacup rimase estinto negli ultimi fatti d' armi, questa notizia sentesi con piacere da tutti i buoni, essendo egli stato uno dei più violenti confinanti, insubordinato e ricettatore di tutti li malviventi.

Degnisi la rispettabilissima persona dell' Eccellenza Sua d' accogliere con bontà le più sentite proteste d' innutabile ossequio e fedeltà constatissima dell' ossequiosissimo rapportante.

Li 18. Luglio 1836.

XIX.

Извјештај грофа Лилијенберга из Задра 31. јула 1836. P. A. No. $\frac{6819}{505}$ ex 1836 a.

Херцеговачки везир креће се против побуњених Никшићана и Колашинаца. Босанске усташе траже од сарајевског везира одштету, но безуспјешно.

Hochgeborner Graf!

Im Epirus sind nach Berichten von Scuttari vom 14. d. mehrere Bataillons regulärer Truppen von Adrianopel angekommen, welche in der Gegend von Dibra cantoniren, um den gegen die Regierung gestimmten Osmann Bey, welcher sich dermalen in den Gebirgen von Madia befindet en cihees zu halten; man vermuthet sogar, dass die Pforte diese unruhigen Gebirgsbewohner bekriegen dürfte, weil in diesem Augenblicke 80 Tausend Ocche Zwiback zu Scuttari zu verfertigen angeordnet wurden.

Der Vladica von Montenegro steht mit dem Pascia von Scutari in friedlichen Unterhandlungen, wegen Beförderung des wechselseitigen Handels; aber ihre Verträge dauern nur so lange bis einer oder der andere nicht die Gelegenheit günstig wähnt, einen guten Fang zu machen, und seine Nachbarn mit Vortheil zu überfallen. Diese précaire jenseitige Ruhe dient doch zur augenblicklichen Erleichterung des Dienstes unserer Gränz-Posten im Kreise Cattaro. Auch mit uns benehmen sich die Montenegriner noch immer friedlich.

Der Vesir der Herzegowina ist so wie ich es unter den 17. d. M. Z. $\frac{388}{c.\ p.}$ berührt habe, wirklich mit ungefähr 2000 nach Art der regulären Truppen angezogenen Rekruten gegen den Rebellen-Capitain von Nichsich und Culacsin ausgerückt, hat sich in Gasco angestellt und selben zu sich beruffen, der Capitain hat aber diese Einladung abgelehnt.

So weit reichen die Kundschaftsnachrichten, und es steht zu erwarten, ob sich der Vesir trauen wird, die Rebellen mit Gewalt zur Ordnung und Gehorsam zu bringen; in diesem Falle würde unser Gebieth von Crivoscie, das zwischen jenem, wo sich die Rebellen aufhalten, und zwischen Montenegro, welche mit den Rebellen halten, liegt, sehr bedrohet werden; welches wir für die Folge, wenn die Kaserne von Dragaglie erbaut und besezt seyn wird nicht werden zu besorgen haben. — Das dem linken Flügel unser Grenz-Cordons gegenüberliegende Gebieth von Bosnien ist noch immer fort in dem aufgeregten Zustande; und obwohlen auch die lezten Nachrichten von Livno dahin lauten, dass fortan kleine Abtheilungen regulärer Truppen von Constantinopel zu Serajevo eintreffen, erfährt man doch noch nichts von einer energischen Bewegung des Vesirs.

Nach Kundschafts-Nachrichten aus Serajevo soll der Vesir den Beschwerdeführern, welche ihn um Erwirkung der Entschädigung für den durch k. k. Truppen bei der lezten Repressaille erlittenen Verlust gebethen, geantwortet haben, dass sie sich diesen selbst muthwillig zugezogen und noch grössere Züchtigung verdient haben, worüber diese sehr unzufrieden, nach den lezten Kundschaftsnachrichten des linken Cordons-Flügels vom 28. d. abermalen Versammlung zu Priedor halten, und über die zu ergreifenden Massregeln beratschlagen sollen.

Der Gesundheits-Zustand ist jenseits überall vortrefflich und leider! besser als in Dalmazien.

Die Unterhandlungen wegen Erbauung einer Communicazions-Strasse durch die türkischen Erdzungen von Klek und Suttorina gehen recht gut von Statten.

Dieses erlaube ich mir Euerer Exzellenz pflichtschuldigst anzuzeigen, und habe die Ehre mit der vollkommensten Hochachtung und unbegrenzten Verehrung zu verharren.

Euerer Exzellenz gehorsamster Diener

Zara am 31. Juli 1836. Lilienberg.

XX.

Извјештај грофа Лилијенберга из Задра 25. августа 1836. Р. А. №. $\frac{7750}{505}$ ex 1836 a.

У Херцеговини је стање крвавo. Херцеговачки везир не усијева против Граховљана, јер овима прискаче у помоћ црногорски митрополит.

Hochgeborner Graf!

Nach dem Berichte des k. k. Vice Consuls vom 15. d. aus Scutari sehen dort die politischen Angelegenheiten viel friedlicher aus, als ich es unter den 31ten v. M. vorzutragen die Ehre hatte.

Der berüchtigte Amz Aga, welcher aus der Zeit der letzten Rebellion, wo er die Hauptrolle spielte, und mit dem ebenfalls übelgesinnten Oszman Bey fortan in Einverständnisse stand, hat sich bei dem Passcia freiwillig gestellt. um Verzeihung seiner Verbrechen gebeten, diese erhalten, und wurde nach einem Aufenthalte zu Scutari von wenigen Tagen nach der im nördlichen Theile vom Albanien gelegenen Stadt Pechie verwiesen.

In der Herzegowina dagegen scheinen sich die innern und äussern Verhältnisse schlechter gestalten zu wollen; der Vesir welcher gegen die Widerspänstigen seines Bassialichs welche an Montenegro grenzen, mit etwa 2000 Mann schon gegen das Ende des v. M. gerückt war, stehet nach dem Berichte des Baron Schaller Kreishauptmann von Ragusa vom 18 d., dem ein Original Brief des Vesirs vom 16. d. beiliegt, noch zu Gasco wo er zu Ende des vorigen Monats gestanden ist, da ihn die widerspänstigen Bewohner des Bezirkes vom Grahovo welche an das österreichische und Montenegrinische Gebieth Grenzen nicht empfangen wollen, und der tapfere Vesir nicht hinlängliche Kräfte zu haben wähnt, um mit Gewalt durchzudringen, da sich die Montenegriner mit den aufrührerischen Bewohnern von Grahovo verbunden und diesen Unterstützung bereits zugesendet haben.

Der Vladica von Montenegro ging noch weiter und erklärt den Kreisvorsteher von Cattaro freundschaftlich und offenherzig, dass er den Bezirk von Grahovo als zu Montenegro angehörig ansehen und ohne Blutvergiessen nicht cediren werde, und dass alle Montenegriner bereit wären, ihre Brüder auf das äusserste zu vertheidigen. Der Vesir hat seinen besten Waffenfähigen den Capitain von Trebigne Hassan Begh zur Versammlung bedentender Streitkräfte in die andern Capitanate abgeschickt.

Bei dieser Lage habe ich für gut befunden, den Kreishauptmann Schaller, der eben in jener Gegend wegen einiger Differenzen mit dem Vesir hätte unterhandeln sollen, und bereits mehrere Wochen auf ihn vergebens gewartet hat, unter verschiedenen andern Entschuldigungen abzuruffen, weil sonst auch für uns Unannähmlichkeit leicht in der unsrigen ohnehin schwierigen, und sowohl den Montenegrinern als Grahovanern aus Religionsverwandschafts zugethanenen Grenzgemeinde Crivoscic hätte entstehen können.

Den diesfälligen Original Brief des Bischofs von Montenegro lege ich unter Einem Seiner Excellenz dem Herrn Obersten Kanzler Grafen Mittrovsky zur weitern Verfügung vor.

Ich habe die Ehre auch bei dieser Gelegenheit die Versicherung meiner vollkommensten Hochachtung und unbegränzten Verehrung beizufügen, mit der ich zu verharren die Ehre habe.

Euerer Excellenz gehorsamster Diener

Zara am 25. August 1836. Lilienberg.

XXI.

Извјештај грофа Лилијенберга из Задра 3. септембра 1836. Р. А. №. $\frac{8084}{505}$ ex 1836 a.

Босански везир оклијева својим походом против усташа, премда му стижу непрестано помоћне чете. У Херцеговини су прилике повољније. Мостарски везир у боју разбије Граховљане и Црногорце. Тај пораз изазива у Црној Гори нерасположење против митрополита ради невјештог руковођења.

Hochgeborner Graf!

Bosniens politische Verhältnisse haben sich bisher noch nicht so entwickelt, dass man über den Ausgang etwas Bestimmtes sagen könnte, denn seit meinem letzten Berichte hat die

Aufregung abermal zugenommen. Die Rebellen an der Gränze von türkisch Croatien sind in nicht unbedeutenden Anzahl vor Banialuca versammelt. Der aus meinen früheren Berichten bekannte Agi Ciatto Cismich hat die Bewohner von Livno auffordern lassen, von jedem Hause einen bewaffneten Mann zu stellen, welche gegen Kupres vorrücken sollen.

Der Visir von Bosnien hat zwar nebst den sowohl zu Serajewo als auch zu Traunik ihm schon zu Gebothe stehenden grossherrlichen Truppen abermal eine Verstarkung erhalten, hat aber dennoch nichts Entschiedenes unternommen, sondern überlegt immerwährend ohne zu einem Entschlusse zu kommen. Auf solche Art lässt er auch den vertriebenen Kapitain von Livno Firdus Begh in gänzlicher Ungewissheit, da er ihm noch immer nicht die verlangte Bedeckung an die Gränze geschickt hat, wesshalb dieser Capitain Dalmatien noch nicht zu verlassen im Stande war.

Während sonach der Zustand Bosniens noch in die Frage gestellt bleibt, hat sich jener der Herzegowina schnell schon zum Vortheile der Regierung geändert.

Der alte gebrechliche aber kriegserfahrene Galip Ali Pascia, Visir von Mostar, hat zwar bei Gasko lang gezaudert, und wie er vom Hassanbegh, der zur Sammlung von Verstärkungen abgeschickt wurde, den Anmarsch erfahren, sogar einen falschen Rückzug unternommen, dadurch die Montenegriner und Grahovaner in die Falle gebracht, beide zu paaren getrieben, und die Montenegriner sogar bis in ihre Schupfwinkel verfolgt. Auf solche Art ist das Altum Dominium des Vladica von Montenegro, welches er vor kurzem in einer Notification an den Kreisvorsteher von Cattaro geltend machen wollte, in Staub und Rauch aufgegangen, und so wie es scheint auch für die Zukunft ganz verloren, weil der Visir, um für die Folge einen festen Punkt zum Schutze der türkischen Behörden dort zu haben, einen Vertheidigungsthurm Kula genannt, erbauen lässt.

Auch die Kundschafter von Montenegro bestätigen die Niederlagen der Montenegriner und versichern, dass beinahe keine Familie zu Cettigne wäre, welche nicht einen Verlust zu beweinen hätte, und dass man allgemein dem Bischofe die Schuld der Niederlage gebe, indem er die Operationen unüberlegt und ungeschickt geleitet habe. Kaum von Grahovo zurückgekehrt, wollte der Bischof neuerdings mit dem Kopfe gegen die Wand rennen, aber er fand Widerstand von Seite der Vornehmen, die ihm vorstellten, dass er dies nicht ohne ihrer Zustimmung thun könne, und dass die Leute abermal preisgegeben wären, umsomehr wenn er sie wieder ohne Subsistenzmitteln und ohne Munition dem Visir entgegenführen möchte.

Indessen hegen die Montenegriner, deren Schmerz und Bestürzung sehr gross seyn soll, selbst Rachegedanken, werden aber eine Versammlung halten, um in selber zu berathschlagen, ob, und wie etwas mit Hoffnung eines guten Erfolges unternommen werden soll.

Ich habe theils zur Sicherheit unserer Gränze, theils auch um unsere Unterthanen abzuhalten, an den Unruhen Theil zu nehmen, weil der Visir von Mostar mit seiner Truppe die Gegend von Grahovo, die sich bis an unsere Grenze erstreckt, nicht verlassen hat, eine Compagnie nach Dragagl, wo die von Seiner Majestät bewilligte Blockhaus-Caserne erbaut werden wird, verlegt, die ich bis zum Ausgange der Sachen auch dort zu belassen gedenke.

Ich bitte Euere Excellenz die Versicherung meiner unbegränzten Verehrung aufzunehmen, mit der ich zu verharren die Ehre habe.

Euerer Dxcellenz gehorsamster Diener

Zara am 3. September 1836. Lilienberg.

XXII.

Извјештај грофа Лилијенберга из Задра 17. септембра 1836. Р. А. №. $\frac{8547}{505}$ ex 1836 a.

Прилике у Босни повољно се развијају по владу. Усташе се повраћају кућама. Фирдус бег враћа се такође у Босну. У Херцеговини влада мир.

Hochgeborner Graf!

Die übereinstimmenden Nachrichten aus Bosnien, welche der gewöhnliche Correspodent aus Livno bestätiget, lauten dahin, dass die Rebellen grösstentheils zu ihren Häusern zurück-

kehren; doch sind noch einige aus der Gegend von Livno und auch einige aus türkisch Croatien, so wie ich von dem linken Flügel aus der Gegend von Banialuka die Nachricht erhalte, bei Kupress versammelt.

Gegen diese ist Osman Pascia mit den grossherrlichen Truppen auf Befehl des Vesirs von Bosnien gezogen, und bereits von Travnik bis Skoplie vorgerückt. Auch der vertriebene Capitain von Livno Firdus Begh hat sich über die vom Visir von Sarajevo erhaltene Aufforderung bereits nach Bosnien zurückbegeben. Daraus lässt sich schliessen, dass die Verhältnisse in Bosnien sich nun zum Vortheile der Regierung zu entwickeln beginnen, und ich hoffe in meinem nächsten Berichte darüber etwas bestimmteres sagen zu können.

In der Herzegovina herrscht gänzliche Ruhe, in Albanien ist Rumelivalis gegen Mahmud Pascia von Preserend gezogen, weil letzterer die Conscription in seinem Paschalik nicht einführen zu können erklärte.

Rumelivalis ist, wie mir der Vicekonsul von Scutari berichtet, ohne Schwertstreich in Preserend eingezogen und Mahmud hat sein Heil in der Flucht gesucht.

Die Montenegriner haben nach der bei Grahovo erhaltenen Lection es bei den Rache-Gedanken bewenden lassen und suchen ihrer unglücklich ausgefallenen Unternehmung bei Grahovo, an der ihr Muthwillen Schuld trägt, bei der russischen Gesandschaft in Wien den Anschein zu geben, als wenn sie von den Türken von Albanien und der Hercegovina angegriffen worden wären.

Indem ich dieses Euerer Excellenz zur hohen Kenntniss bringen zu sollen erachte, bitte ich die erneuerte Versicherung meiner unbegränzten Verehrung genehm halten zu wollen, mit der ich zu verharren die Ehre habe.

Euerer Excellenz gehorsamster Diener

Zara am 17. September 1836. Lilienberg.

XXIII.

Извјештај грофа Лилијенберга из Задра 9. октобра 1836. P. A. No. $\frac{9231}{505}$ ex 1836 a.

Султанове чете до ногу потукле усташке чете. Међу потученима и заробљенима налазе се и браћа Фиџајићи.

Hochgeborner Herr!

Während Osman Pascia von Scoplie mit den grossherrlichen Truppen zwischen Kupres und dem Flusse Verbas mit den Rebellen von Livno und einigen ihrer Consorten aus türkisch Croatien glückliche Gefechte bestanden und auch den Sohn des strangulirten Imzaga, der ihn von Banialuka in die Flanque nehmen wollte, gezüchtigt hatte, so wie zum Theil aus meinem Berichte von 17. v. M. Z. $\frac{502}{\text{c p.}}$ zu ersehen war, hat sich Ali Pascia Fedaich von Belina oder Bieline mit seinem Bruder Mahmud Pascia Fedaich von Zwornik an der Drina mit einer grossen Anzahl von Rebellen versammelt und gegen die Bosna in Bewegung gesetzt, um den Osman Pascia zwischen zwei Feuer zu nehmen und festen Platz Vranduk den grossherrlichen Truppen zu entreissen, und auf solche Art die Verbindung mit Banialuka und den dortigen Rebellen vollkommen herzustellen.

Nachdem Osman Pascia einen Theil seiner Truppen gegen die oberwähnten Rebellen zur Maskirung seiner Bewegung gegen den Bosna-Fluss zurückgelassen hatte, eilte er gerade auf Vranduk zu, und es hat seiner Anstrengung geglückt, bereits den 16ten dort einzutreffen und den vereinigten Rebellen-Horden, die von Drina in der Nacht anlangten um einen Tag zuvorzukommen.

Am 17ten und 18ten kam es zum blutigen Gefechte zwischen den Rebellen und grossherrlichen Truppen, und nach allen übereinstimmenden Nachrichten, sollen die beiden Brüder Fedaich tüchtig geschlagen worden seyn, und auch 300 Gefangene verlohren haben. Diese glücklichen Resultate hat mir auch unterm 28ten September der bekannte Firdus Begh, welcher nach seiner Zurückkunft von hier auf Befehl des Visirs sich auf seinem Gute bei Foinizza

befindet, bekannt gegeben, und beigefügt, dass bei diesem blutigen Treffen, welches am hitzigsten bei Schepse war, auch der Visir selbst mit seinen Truppen gegenwärtig gewesen ist, und den lezten Ort, welcher mit den Rebellen gehalten, den Arnauten zu plündern erlaubt habe.

Der Visir soll die 2 Brüder Fedaich mit ihren geschlagenen Resten durch die leichten Truppen bis Bielina an der Drina haben verfolgen lassen.

Ich habe die Ehre mit der vollkommensten Hochachtung und ausgezeichnetsten Verehrung zu verharren.

Euer Excellenz gehorsamster Diener

Zara am 9ten October 1836. Lilienberg.

XXIV.

Извјештај грофа Лилиенберга из Задра 3. новембра 1836. P. A. No. $\frac{9959}{505}$ ex 1836 a.

Потврђују се вијести о поразу усташа. Осман паша послије побједе преузима муселинство у Ливну. С хришћанима се блаже поступа. У Херцеговини су у изгледу нови сукоби с Црном Гором.

Hochgeborner Graf!

Durch einen Brief des Visirs von Bosnien vom 29. September der mir aber sehr spät durch den Weg des slavonischen General-Commando zugekommen ist, und dann erst, weil der türkische Dollmetsch bereits nach Constantinopel abgegangen war, nach Ragusa zur Uebersetzung geschikt werden musste, woher mir solcher erst am 20. v. M. zurückkam, wird im Wesentlichen alles das bestätigt, was ich unterm 9. v. M. Z. $\frac{528}{\text{c. p.}}$ Euerer Excellenz pflichtgemäss zu melden die Ehre hatte, mit dem einzigen Unterschiede, dass der Visir die gänzliche Vernichtung der Rebellen, welche sich zuletzt bei Bielina versammelt und verschanzt haben, herbeigeführt und den Rebellen-Chef Ali Pascia Fedaich nach einem 16 stündigen Gefechte zum Gefangenen gemacht hat.

Schon unterm 17. v. M. hat der Visir vom Sarajevo über die weitern Angelegenheiten von Bosnien mir eine Mittheilung gemacht, da ich sie aber wieder zur Uebersetzung nach Ragusa absenden musste, so ist mir solche erst heute zugekommen.

So sehr als diese verspätet wurde, aber so angenehmen Inhalts ist sie, weil selbe die Unterwerfung aller Rebellen, und zugleich die Verfügung ankündigt, dass der tapfere Osman Pascia nach Livno zur Besitznahme der Forts und zugleich als Musselim abgeschickt worden sei. Die Kundschaftsnachrichten aber die ich von Livno, und auch vom linken Flügel über Grab schon am 1. d. M. erhalten habe, bestätigen einstimmig, dass Osman Pascia mit 600 Mann am 22.ten wirklich zu Livno eingetroffen sei und dass sich alle Bewohner reuig der Pforte unterworfen und nicht den mindesten Widerstand gemacht hätten. Was mit dem Excapitain von Livno Firdus Begh geschehen wird, da Osman Pascia zum Musselim von Livno ernannt worden ist, davon macht der Visir nicht die mindeste Erwähnung.

Der letzte Kundschafter aus der Gegend von Banialuka gibt auch die angenehme Nachricht, dass bereits die Behandlung der Christen erträglich werde, und dass auch eine Deputation von Vacup aus türkisch Croatien nach Livno zum Osman Pascia geschickt worden wäre, um ihm die freiwilige Unterwerfung anzukündigen, und um Schonung für ihre Familien und Herde zu bitten.

Bei diesen Verhältnissen sollte man hoffen, dass Bosnien vielleicht einer bessern Ruhe geniessen wird, und dass auch unsere Truppen durch den Winter nicht so stark wie bisher werden hergenommen werden.

Während als sich die politischen Angelegenheiten in Bosnien wirklich aufzuklären scheinen, werde diese desto verwickelter in der Herzegowina gegen die Gränze von Montenegro, weil dieses Raubvolk die tüchtige Schlappe, die es in der Gegend von Grahovo wegen seiner Anmassung erhalten, und wovon mein Bericht vom 3. September Z. 473. deutlich handelt nicht verschmerzen kann, und neue Anschläge gegen das türkische Gebieth brütet, so wie aus

allen Kundschaften, und selbst aus den Aussagen des Bischofes gegen den Kreisvorsteher von Cattaro hervorgeht.

Da über diesen wichtigen Gegenstand die umständlichen Berichte sowohl des Kreisvorstehers von Cattaro als auch jene des Kreishauptmanns von Ragusa ämtlich handeln, und es zu wünschen wäre, dass auf eine schickliche Art die Pforte durch den Weg der hohen Staatskanzley darauf aufmerksam gemacht würde, damit wir durch ihre energische Massregeln von der Gefahr, unser Gebieth bei vorkommenden Feindseligkeiten verletzt zu sehen, befreit würden, so habe ich solches Seiner Excellenz dem Herrn Obersten Kanzler Grafen Mittrowsky unterm 23. October Z. $\frac{1796}{p.\ p.}$ und 2. 9ber l. J. $\frac{1810}{p.\ p.}$ umständlich einberichtet.

Der durch seine Heldenthaten, aber auch durch seine Blutopfer bei den Angelegenheiten in dem Paschalik von Scutari aus meinen Berichten vom September und October v. J. bekannte Romelivalis, Visir von Bitolien, hat den 1. October zu Preserend oder Prisendi ein grosses Fest gefeyert und eben zur Belohnung der Waffenthaten aus jener Epoche, deren ich jetzt erwähnte, goldene Medaillen ausgetheilt.

Diese haben auf einer Seite das Bild der Moschee von Topane und auf der andern Chiffre des Grossherrn; den 6ten ist aber dieser in Albanien so berühmte und gefüchrtete Mann mit dem Tode abgegangen, welchen einige dem erhaltenen Gifte andere aber der Cholera zuschreiben.

Der Chios Mehmed Pascia welcher etwa vor 2. Monaten als Commandant von Preserend durch Romelivalis eingesetzt worden ist, soll nach den Berichten des VicerConsuls Ballarin vom 21en October bereits zum Visir von Bitolien ernannt worden seyn.

Indem ich dieses Eurer Excellenz pflichtschuldigst anzuzeigen, nicht unterlassen wollte, habe ich die Ehre mit der vollkommensten Hochachtung und unbegränzten Verehrung zu verharren.

Euerer Excellenz gehorsamster Diener

Zara am 3. November 1836. Lilienberg.

XXV.

Извјештај грофа Лилијенберга из Задра 6. новембра 1836. Р. А. No. $\frac{10054}{505}$ ex 1836 a.

Неизвјесност о судбини покорених ислама. Код новачења се подмићују чиновници; Осман паша сиђа међу најотпуљивије. Колера хара у Сарајеву и Ливну.

Hochgeborner Graf!

Der Major Matiss des 10. Jägerbataillons, meldet unterm 2. d. M. dass sich alle Nachrichten von den politischen Angelegenheiten Bosniens, die ich unterm 3. d. M. vorzulegen die Ehre hatte, vollkommen bestätigen, dass Osman Pascia auch alle Forts in Livno ohne mindesten Widerstand besetzt habe, und dass wegen den Rebellen, die sich nun ruhig und dem Sultan ergeben zeigen, noch nichts verfügt worden sey, ausser dass man ihnen den Befehl ertheilte sich bereit zu halten, um vielleicht nach Constantinopel abzugehen.

Es wären auch einige Militzen aber in sehr geringer Zahl und nur von den ärmsten Familien gestellt worden. Die Reichen fänden durch grosse Geschenke den Weg, um sich von ihren Contingenten loszumachen, und leider wird der jetzige Mussellim Osman Pascia, der durch seine Besitzungen einer der reichsten Machthaber in Bosnien ist, als der geldgierigste und als der bestechlichste Beamte geschildert, bei dem, nach dem Ausdrucke des Vertrauten, niemand vorkommt, der mit leeren Händen sich vorstellen oder um etwas bitten will, und die ärmsten Menschen müssen wenigstens etwas Zucker oder Kaffee ihm zum Geschenk bringen.

Vom linken Flügel über Grab wird gemeldet, dass auch einige Detachements des Osman Pascia sich nach türkisch Croatien um Ordnung auch dort herzustellen begeben sollen, aber bestimmtes über den Vollzug habe ich noch nicht erhalten.

Die Cholera, welche jenseits und besonders zu Serajevo und Livno sehr stark wüthete, hat in den 2 Städten nachgelassen, dagegen verbreitet sie sich in Bosnien in vielen Ortschaften auf dem Lande.

Ich bitte Euere Excellenz den Ausdruck meiner vollkommenster Hochachtung und unbegränzter Verehrung genehmigen zu wollen, womit ich zu verharren die Ehre habe.

Eurer Excellenz gehorsamster Diener

Zara am 6. November 1836. Lilienberg.

XXVI.

Извјештај грофа Лилијенберга из Задра 13. новембра 1836. P. A. No. $\frac{10327}{505}$ ex 1836 a.

Вође усташа постижу тешке казне. Издају се строге наредбе обзиром на ред.

Hochgeborner Graf!

Aus dem Berichte des Major Mattis vom 10. d. M. ersieht man, dass der Vesir von Bosnien mit vieler Vorsicht aber doch energisch zu Werke geht, denn so wie der Correspodent von Livno unterm 6. d. M. berichtet, sind bereits einige von den ersten Rebellen Achmed Bei Cliubuncich und Mufti Cividich in Eisen unter starker Escorte nach Travnik abgeführt worden. Die Rädelsführer Boscatlia Agi Ciatto Cismich und Tisdar Aga haben es dahin gebracht, dass einstweilen ihre Enkel für sie abgeführt worden sind.

Diese Verfügung und selbst der harte Befehl, dass ausser den Militzen Niemand bewaffnet auf der Gasse erscheinen, und Niemand Tabak rauchen darf, ist äusserst auffallend, hat aber doch keine Reaction hervorgebracht.

Der Excapitain Firdus Begh befindet sich noch beim Vezir von Travnik, und seine ruinirten Häuser in Livno werden jetzt eiligst durch die Rebellen hergestellt.

Sonst lauten die Nachrichten von allen Seiten beruhigend; der letzte Bazar an der Gränze bei Billibrigh, welcher am 7ten gehalten wurde, war auch sehr besucht, und auch die Cholera hat zu Livno sehr nachgelassen.

Indem ich dieses Eurer Excellenz zur hohen Kenntniss bringe, habe ich die Ehre mit der vollkommensten Hochachtung und unbegränzten Verehrung zu verharren.

Euerer Excellenz gehorsamster Diener

Zara am 13. November 1836. Lilienberg.

XXVII.

Извјештај Хиандмандбера из Задра 26. новембра 1836. P. A. No. $\frac{10712}{505}$ ex 1836 a.

Против усташих вођа и даље се поступа са свом строгоћом. Неки су смакнути. У пограничној Херцеговини влада мир.

Hochgeborner Graf!

Nach von Livno eingegangenen Nachrichten vom 16. d. M. fährt der Visir von Bosnien fort, gegen die Häupter der letzten Rebellion mit Strenge zu verfahren; Jaim Kadi, Mufti Muderri und Aggy-Avdi sind noch immer in Ketten zu Travnik — Ahmet Bey Gliubunchich aber gleich nach seiner Ankunft daselbst enthauptet worden. Die übrigen von Livno dahin abgegangenen Capitanats-Deputirten wurden, nachdem sie pünktlichen Gehorsam gegen die Grossherrlichen Befehle eidlich angelobt hatten, und von dem Capitain Firdus selbst ihnen die neue Kopfbedeckung (Fes) aufgesetzt worden, nach Hause entlassen — sie brachten die Nachricht, dass sie auf des Grossherrn Befehl in der europäisch zu organisirenden Cavallerie zu dienen hätten.

Nach einem Berichte des Mayors Matiss vom 18. d. sind die beyden diesseitigen Unterthanen Jacob und Michael Pavich Oheim und Neffe aus Richizze am 9. d., als sie eben im Anbau ihrer im türkischen Gebiethe liegenden Grundstücke beschäftigt waren, angeblich wegen unterlassener Steuerentrichtung, unter Misshandlung arretirt worden. Spätern dem Gubernium

zugekommenen officiellen Nachrichten zufolge, ist sogar Michael auf Befehl des Imbro Bughinglia den Anordnungen des Osman Pascha von Livno und des Befehlshabers zu Gliubuschy zuwider enthauptet — Jacob aber unter Haft, mit dem Haupte seines Neffen, das er selbst tragen musste, nach Mostar geschickt worden. Dieses Vorfalles wegen macht das Gubernium die erforderlichen Schritte.

An den Gränzen der Herzegowina ist alles ruhig, und die jenseitigen Behörden scheinen sich mit Eintreibung von Kriegssteuern zu beschäftigen, wogegen von Seite der Unterthanen bis nun kein thätiger Widerstand geleistet worden ist.

An der östlichsten Spitze unserer Gränze mit türkisch Albanien hat eine Rotte von etlich und zwanzig Montenegrinern, vor einiger Zeit, ein türkisches Dorf in der Nähe von Spizza bey Nacht überfallen, und 5—6 Häuser in Asche gelegt, bey welcher Gelegenheit zwey Weiber verbrannten und drei Türken umgebracht und nach Cettigne gebracht wurden.

Der Visir von Scuttari soll desshalb beschlossen haben Rache zu nehmen. Da er aber, nach von Scuttari selbst erhaltenen Nachrichten, nur eine Goelette auf dem dortigen See ausrüsten und 200 Mann Truppen nach Spuss und Xabgliak, zur Besetzung dieser zwey befestigten Orte, überschiffen liess; so scheinen sich seine Massregeln vor der Hand nur auf Verhütung ähnlicher Ueberfälle von Seiten Montenegro's beschränken zu wollen.

Genehmigen Euere Excellenz den Ausdruck meiner ausgezeichnetesten Hochachtung und unbegränzten Verehrung mit der ich erfurchtsvoll zu verharren die Ehre habe.

Euerer Exzellenz In Abwesenheit S. E. des Herrn Landes-Gouverneur
untertänigster Diener

Zara am 27. November 1836. Hyandmandber.

XXVIII.

Извјештај Хиандмандбера из Задра 3. децембра 1836. P. A. No. $\frac{10894}{505}$ ex 1836 a.

Од Турака су заробљена два Павића, аустријски поданици; један је убијен, а другога је пошло за руком спасити.

Hochgeborner Graf!

Im Nachhange zu der in dem gehorsamsten Berichte vom 27. v. M. Z. $\frac{584}{c.\ p.}$ enthaltenen Anzeige über die Ergreifung der beyden diesseitigen Unterthanen Pavich und der Enthäuptung des Einen derselben, gebe ich mir die Ehre Euerer Excellenz zu melden, dass, nach einer spätern Anzeige des Kreishauptmannes von Spalato vom 28. d., es den Bemühungen des Prätors von Imoschi gelungen ist, die Freilassung des von dem berüchtigten Türken Buginglia noch am Leben belassenen, Jacob Pavich von Seite Ali Pasha von Mostar zu erwirken; und selber auch wirklich am 20 d. im Lazzarete zu Imoschi eingetroffen ist, jedoch in einem solchen Zustande der Ermattung und des Leidens war, dass die förmlichen Constitute mit ihm nicht gleich aufgenommen werden konnten und solche daher auch noch nicht an das Gubernium gelangten; für dessen Neffen Michail Pavich, der mit ihm zugleich am 9. v. M. arretirt worden war, konnte aber jede Verwendung leider nur zu spät kommen.

Uebrigens sollen sich jene beiden Unterthanen früher des Mordes an einem Türken schuldig gemacht haben, was jedoch durch die schon im Zuge befindlichen Verhandlungen nach Möglichkeit erhoben werden wird.

Genehmigen Euere Excellenz den Ausdruck meiner vorzüglichsten Hochachtung und der unbegränzten Verehrung, mit der ich zu verharren die Ehre habe.

Euerer Excellenz In Abwesenheit S. E. des Herrn Landes-Gouverneures
unterthäniger Diener

Zara am 3. December 1836. Hyandmandber.

Nepoznati polugroš kralja Tomaša.

Priopćio

Alfred pl. **Makanec.**

(Sa jednom slikom.)

U XVIII. svesku Glasnika zem. muzeja u Bosni i Hercegovini od god. 1906. I. (str. 109.—111.) objelodanio sam četiri nepoznata bosanska novca, te sam tom prilikom izrazio mogućnost, da još sigurno postoji priličan broj nepoznatih tipova i vrsti bosanskog novca, što se nalaskom predstojećeg komada doista potvrdilo.

Novac pripada kralju Tomašu, tip je isti kao u njegovih groša dočim je veličina i težina nešto manja od Tvrtkovih polugroša a jednaka sa Tomaševićevim grošima.

Pošto sam novac dobio zajedno sa dva Tomaševićeva groša, to bi se odatle dalo zaključiti, da je novac koncem Tomaševe vladavine kovan, žalibože mi nalazište nije bilo moguće ustanoviti, samo je toliko sigurno, da novac potiče iz Hercegovine.

Avers: Svetitelj punolik, stojeći, bisernom osjenkom oko glave, u dugoj haljini, u desnici drži biskupsku palicu sa krstom na vrhu, a ljevicom drži knjigu na prsima. Desno do svetitelja σ, a napis teče naokolo neprekidno megj užim i okrajnim nizom, počam gori desno: S ▾ GRЄGORJ ▾ ΠΛΠΛ ▾

Revers: Doli lijevo nagnut štit, u njem otvorena kruna, nad štitom šljem lijevo okrenut sa jednim cvjetom od krina, kojim se dokončava doljnji šljemov uzvoj, nad šljemom otvorena kruna, do koje u polju podijeljeno T—O ; iz krune se podiže izmegj dvijuh piknja palica sa borovnicom na vrhu. Napis teče naokolo megj užim ravnim i okrajnim nizom počam gori desno : DΠS ▾ TOΜΑS ▾ RЄX BOS ▾ Novac je izvanredno krasno sačuvan.

Прилог познавању фосилне флоре из Куми.

Приопћио

Херман Енгелхарт (Engelhardt).

(Са 2 табле.)

Међу збиркама, које се чувају у сарајевском музеју, налази се знатан број фосилних остатака биљка из Куми, на грчком отоку Еубоеа. Оне су уклопљене у ситнозрнатом, литографском шкриљавцу донекле сличном, вапненастом глиненцу, у веома добро одржаним отисцима — нашао сам само једну плочу, напуњену са самим биљским одломцима.

Налазиште није ново; већ од половине прошлога стољећа долазиле су вијести о њему и његовим уклопцима, кроз путнике и истраживаоце, док се није напоком одлични бечки стручњак Ф. Унгер, ћутио понукан, да издаде на темељу богатог, већим дијелом од њега самог сабраног материјала, познату расправу: „Die fossile Flora von Kumi auf der Insel Euboea.“ Ова је расправа остала све до данас главно врело за познавање биљских остатака из Куми-а.

Пред кратко вријеме, послао ми је бос.-херц. зем. геолог, рударски савјетник г. др. Ф. Кацер (Katzer) бројне билинске остатке, који потјечу из Куми, а били су чувани у Сарајеву да их обрадим. Међу њима могао сам установити велики број врста, које су по Унгеру у споменутој расправи описане. Некоје, као н. пр. *Glyptostrobus europaeus* Brongn. sp. *Myrica hakaefolia* Ung. sp. *Quercus mediterranea* Ung. *Almus Kefersteinii* Göpp. sp. *Cinnamomum scheuchzeri* Heer, *C. lanceolatum* Ung. sp. и *Chrysophyllum olympicum* Ung. заступане су биле бројно, кадкада веома бројно, тако да је било могуће већину истих проматрати у разноликим облицима листова.

Установио сам али и такове врсте, које Унгер није нашао у својем материјалу, те се ћутим понукан, већ гледом на жељу изражену по г. др. Кацеру (Katzeru), да исте на овом мјесту објелоданим и тиме допринесем, да се наше знање о фосилној флори из Куми-а употпуни. Ако сам при том споменуо неке врсте, које је већ *Brongniart* и *Gaudry* у „Notes sur une collection des plantes fossiles recuellies,“ објелоданио, учинио сам то с разлога, да пружим слике ових отисака — јер ми је сврха попунити наводе Унгера.

Назор Унгеров, да слојеви са билинским остацима Куми-а припадају Миоцену, показао се неисправан; у њима нађени билински остаци припадају Олигоцену, наиме Тонгријену.

Опис врста.

Myriceje Rich.

Род: **Myrica** L.

Myrica acutiloba Stbg. sp. *(Табла I., слика 2.)*

Schimper, Traite de Paléont. véget II., стр. 560., Engelhardt, Tschernowitz, стр. 375., таб. 4. сл. 7.—12. Исти, Dux, стр. 153., таб. 3.. сл. 4.—7.

Syn.: *Asplenium difforme* Sternberg, Vers. I., 2. стр. 29., 33., таб. 24., сл. 1. — *Aspleniopteris difformis* Sternberg, Vers. I., 4., стр. 21. — *Comptonia acutiloba* Brongniart, Prodr., стр. 143., 209. Unger, Gen. et, sp. pl. foss., стр. 393. Исти, Sotzka, стр. 162., таб. 29., сл. 6.—8. — *Zamites difformis* Sternberg, Vers. II., стр. 198. — *Pterophyllum difforme* Göppert, Übers. d. Arb. d. schles. Gesellschaft, стр. 137. — *Dryandra acutiloba* Unger, Sotzka, стр. 163., таб. 29., сл. 6.—8. Ettingshausen, Prot. d. Vorw., стр. 27., таб. 4., сл. 2., 3. Исти, Foss. Prot. стр. 6., таб. 1., сл. 1, 2. Исти, Bilin II., стр. 17., таб. 35., сл. 18.—26. Heer, North Greenland, стр. 474., таб. 39., сл. 7. — *Myrica Credneri* Engelhardt, Tschernovitz, стр. 376., таб. 4., сл. 13.

Листови су кожнати, линеално-копљасти, на подини у петељку сужени; измјенито расперјани, средњи рогљи су прилично наједнаки, већином јајолики или тространн и одмах зашиљени, на доњој је страни рогаљ више савијен него ли на горњој, по прилици тако дуг као што широк, рогљи на подини и вршку су мањи, састају се све више. Средње ребро је натегнуто, у већем дијелу листа једнако дебело, и тече као врло њежно ребро у окрајна пера, у сваком перу имаде 2—6 пострапих ребара, која се одвајају под правим кутом, мало су савинута, једноставна или разграњена.

Времено распрострањење: Oligocen.

Myrica deperdita Ung. *(Табла I., слика 10.)*

Unger, Gen. et. sp. pl. foss., стр. 395. Исти, Iconogr. pl. foss., стр. 32., таб. 16., сл. 3.—5. Исти Syll. pl. foss., стр. 66., таб. 20., сл 10.—11. Heer, Fl. d. Schw. II., стр. 35., таб. 70., сл. 13.—16. Ettingshausen, Beitr. z. Radoboj., стр. 8., таб. 1., сл. 24. Pilar, Fl. sused., стр. 31., таб. 3., сл. 5.

Syn.: *Myrica amissa* Heer, Fl. d. Schw. II., стр. 36., таб. 70., сл. 17.

Листови су елиптични, на подини сужени, на предњем дијелу назубљени, зупци неједнаки и већим дијелом тупи; пострана ребра једноставна или граната.

Лист, којег је Unger у „Svoszovice“ таб. 13., сл. 2., убројио овамо, припада врсти *Quercus mediterranea* Ung.

Одг. сад. врста: *Myrica faja* Ait. (Сјеверна Америка.)

Времено распрострањење: Oligocen, Miocen.

Myrica laharpii Heer. *(Табла I., слика 1.)*

Heer, Fl. d. Schw. II., стр. 34., таб. 70., сл. 11., 12.

Листови су кожнати, расперјани, пера су велика, неједнака, округљаста; средње је ребро на подини јако, према вршку постаје тање, пострана ребра су танка.

Наш лист је тврдо-кожнат. Будући да лист, који потјече из Монода, представља горњи, а наш лист дôњи дио ове врсте, то нам он омогућује сигурнији закључак. Ми видимо, да је средње ребро у доњем дјелу доста јако те да према вршку постаје тање, дакле није уздуж читавог листа танко, како је Heer предмњевао. Пострана ребра код вршка су танка, она на подини јача и јаснија.

Овамо спада за сигурно и *Dryandra ungeri* Ett. (Unger, Куми, таб. 9., сл. 17.)

Времено распрострањење: Oligocen.

Myrica laevigata Heer. *(Табла I., слика 7.)*

Heer, Szilythal, стр. 14., таб. 2., сл. 1., *a*, *b*, 2. Engelhardt, Göhren, стр. 18., таб. 3., сл. 3. Исти, Grasseth, стр. 290., таб. 2., сл. 11.—13. Исти, Menselwitz, стр. 13., таб. 2., сл. 6., 7.

Syn.: *Dryandroides lacvigata* Heer, Fl. d. Schw. II., стр. 101., таб. 99., сл. 5.—8. Исти, Beitr., стр. 19., таб. 10., сл. 6. Исти, Bovy-Tracey стр. 47., таб. 14., сл. 9.—11. Sismonda, Piémont, стр. 53., таб. 17., сл. 8.—6. (?)

Листови су кожнати, чврсти, сјајећи, глатки, копљасти у петељку сужени, на врху зашиљени, неназубљени или растрешено назубљени, средње је ребро јако, пострана су ребра врло нежна, савијена и спајају се близу окрајка, терцијарна ребра су врло танка.

Одг. сад. врста: *Myrica cerifera* L. (Сјеверна Америка.)

Времено распрострањење: Eocen, Oligocen, Miocen.

Myrica lignitum Ung. sp. *(Табла I., слика 9.)*

Saporta, Sud-Est. d. l. France II., стр. 246., таб. 5., сл. 10. Heer, Balt. Fl., стр 32., таб. 7., сл. 2. Engelhardt, Braunk. v. Sachsen, стр. 13., таб. 3., сл. 2.. 4. Исти, Göhren, стр. 17., таб. 2., сл. 28. Исти, Cyprisch, стр. 7., таб. 7., сл. 14.—16. Исти, Dux, стр. 153., таб. 4.. сл. 10.—14. Исти, Bosnisch. Tertiärphl, стр. 86., таб. 5., сл. 5. Исти, Himmelsberg, стр. 264., таб. 1., сл. 46. Исти, Тузла, стр. 15., таб. 1., сл. 29. Pilar, Fl. sused., стр. 32., таб. 5., сл. 2.

Syn.: *Quercus lignitum* Unger, Chl. prot., стр. 113 , таб. 31., сл. 5.—7. Исти, Svoszovice, стр. 123., таб. 13., сл. 4. Исти, Iconogr. pl. foss., стр. 106., таб. 60., сл. 1.—7. — *Dryandroides lignitum* Ettingshausen, Prot. d. Vorw., стр. 33., таб. 5., сл. 3.—5. Исти, Häring, стр. 57., таб. 20., сл. 5.—7. Исти, Bilin II., стр. 18., таб. 35., сл. 4.—7., 14., 15. Исти, Wetterau, стр. 857., таб. 3., сл. 12., 13. Исти, Leoben I., стр. 283., таб. 2., сл. 9. Sismonda, Piémont стр. 442., таб. 18., сл. 5. Heer, Fl. d. Schw. II., стр. 101., таб. 99., сл. 9.—15.; III., стр. 187., таб. 153., сл. 13. — *Quercus commutata* Unger, Iconogr. pl. foss., стр. 105., таб. 60., сл. 8.—10. — *Quercus lancifolia* Ludwig, Paleont. VIII., стр. 94., таб. 28., сл. 8.; таб. 29., сл. 5. — *Myrica ungeri* Ludwig Paleont. VIII., стр. 95., таб. 30., сл. 3.

Листови су тврдо-кожнати, копљасти линеално-копљасти или елиптично-копљасти, дуго петељкасти, на подини у петељку сужени, зашиљени, неправилно и на дуго назубљени или неназубљени; средње је ребро јако, према вршку постаје постепено тање, пострана ребра су већином јасна, збижена, једноставна, савијена у облику лука и одвајају се од средњег ребра под скоро правим кутовима.

Одг. сад. врста: *Myrica pennsilvanica* Lam. (Сјеверна Америка.)

Времено распрострањење: Олигоцен, Миоцен, Плиоцен.

Myrica banksiaefolia Ung. *(Табла I., слика 5., 6., 8.)*

Unger, Gen. et. sp. pl. foss., стр. 395. Исти, Sotzka, стр. 214., таб. 6., сл. 3., 4., таб. 7., сл. 2.—6. Heer, Balt. Fl., стр. 67., таб. 18., сл. 4. Исти, Alaska, стр. 28., таб. 2., сл. 11. Исти, Zilythal, стр. 13.. таб. 1., сл. 7. Engelhardt, Jesuitengr., стр. 19., таб. 2., сл. 1. Исти, Himmelsberg, стр. 263., таб. 1., сл. 45. Исти, Босна и Херцеговина, стр. 446., таб. 1., сл. 17., 18. Pilar, Fl. sused., стр. 30., таб. 4., сл. 22.

Syn: *Dryandroides banksiaefolia* Heer, Fl. d. Schw. II., стр. 102., таб. 100., сл. 3.—10.; III., стр. 187., таб. 153., сл. 6. Sismonda, Piémont, стр. 54., таб. 17., сл. 8. Ludwig Paleont. V., стр, 146., таб. 31., сл. 10. — *Dryandroides angustifolia* Unger, Sotzka, стр. 39., таб. 20., сл. 1.—6. Wessel u. Weber, Paleont. IV., стр. 148., таб. 26., сл. 2. — *Banksia ungeri* Ettingshausen, Häring, стр. 54., таб. 17., сл. 1.—22.; таб. 18., сл. 1.—6.

Листови су петељкасти, чврсти, кожнати, линеални или линеално-копљасти, свуда оштро напиљени, на обим странама зашиљени; пострана ребра одвајају се скоро под правим кутовима, збижена су, једноставна, успоредна, теку у облику лука.

Одг. сад. врста: *Myrica esculenta* Don. (Nepal), *M. californica* Cham. (Калифорнија).

Времено распрострањење: Oligocen, Miocen.

Moreje Endl.

Род: **Ficus** Tourn.

Ficus lanceolata Ung. *(Табла II., слика 3.)*

Heer, Fl. d. Schw. II., стр. 62., таб. 81., сл. 2.—5.; III., стр. 182., таб. 151., сл. 34., 35.; таб. 152., сл. 13. Исти, Balt. Fl., стр. 73., таб. 22., сл. 1.. 2. Massalongo, Fl. foss. Senigall., стр. 223., таб. 30., сл. 2. Sismonda, Piémont, стр. 436., таб. 15., сл. 5., таб. 26., сл. 2. Ettingshausen, Bilin, I., стр. 67., таб. 20., сл. 3., 4. Engelhardt, Göhren, стр. 23., таб. 4., сл. 3.—5. Исти, Leitm. Mittelgeb., стр. 379., таб. 5., сл. 19.; стр. 404., таб. 11., сл. 6., 7. Исти, Jesuitengr., стр. 28., таб. 6., сл. 4. Исти, Тузла, стр. 492., таб. 5., сл. 2., 14. Исти, Босна и Херцеговина, стр. 449., таб. 2., сл. 4. Исти, Зеница—Сарајево, стр. 13., таб. 13., сл. 26. Lesquereus, Tert. Fl., стр. 192., таб. 28., сл. 1.—5. Friedrich, Prov. Sachsen, стр. 103., таб. 11., сл. 4. (?) Velenovský, Vršovic, стр. 27., таб. 4., сл. 15.—17.

Syn.: *Apoognophyllum lanceolatum* Unger, Svoszovice, стр. 125., таб. 14., сл. 14. Weber, Paleont. II., стр. 74., таб. 4., сл. 1. — *Luccema schcuchzeri* Al. Br. in Stizemb. Verz. стр. 83.

Листови су кожнати или слабо кожнати, копљасти, или јајолико-копљасти, неназубљени, на подини се ненадано сужују и прелазе у петељку; средње је ребро јако, пострана ребра теку у облику лука и одвајају се под косим кутовима.

Одг. сад. врста: *Ficus princeps* Kuth (Бразилија).

Времено распрострањење: Oligocen, Miocen.

Artocarpeje Bartl.

Род: **Artocarpidium** Ung.

Artocarpidium menzeli нов. врста. *(Табла II., слика 12.)*

Лист је петељкаст, неједнако-јајолик, зашиљен (?), неназубљен; средње је ребро веома јако, и постаје према врху постепено тање, пострана ребра су јака, савинута и одвајају се под косим кутовима, и спајају се близу окрајка у луку, на подини има четири ребра, од којих су вањска танка а унутарња јака, терцијарна ребра одвајају се под косим кутовима и спојена су међусобно, ребарца се одвајају под правим или скоро правим кутем и стварају мрежицу, која се састоји из четверо до петеространих оканаца.

Наш лист сличан је листу од *Artocarpidium silvani* Ett. (Schoenegg I., стр. 35., таб. 3., сл. 27.), који је али много мањи, тврдо-кожнат, а и ребарца су размјерно удаљенија једно од другог.

Овој сам врсти дао име *„menzeli“* у част одличног истраживаоца терцијарних билинских остатака г. здравственог савјетника др. Мензела.

Laurineje Juss.

Род: **Persea** Gartn.

Persea heeri Ett. *(Табла I., слика 4.)*

Ettingshausen, Bilin, II., стр. 9., таб. 32., сл. 17. Исти, Sagor, I., стр. 36., таб. 10., сл. 27., 30. Engelhardt, Grasseth, стр. 301., таб. 6., сл. 9.

Листови су кожнати, петељкасти, дугољасти, на подини сужени; средње је ребро дебело, 11.—13. пострани ребара су врло јасна и одвајају се под косим кутовима, терцијарна ребра су такође врло јасна и одвајају се под косим кутовима.

Одг. сад. врста: *Persea gratissima* Gartn. (Бразилија, Западна Индија.)

Времено распрострањење: Oligocen.

Proteaceje Juss.

Род: **Banksia** L. fil.

Banksia longifolia Ung. sp. *(Табла I., слика 11.)*

Ettingshausen, Prot. et. Vorw.,стр. 730., таб. 31., сл. 19. Исти, Mte. Promina, стр. 33., таб. 7., сл. 12.—14., таб. 8.; Исти, Häring, стр. 53., таб. 15., сл. 11.—26. Исти, Bilin, II, стр. 203., таб. 35. сл. 1.—12. Исти, Beitr. z. Steiermark, стр. 66., таб. 3., сл. 18. Исти, Leoben, стр. 56., таб. 4., сл. 9. Wessel u. Weber, Paleont. IV., стр. 36., таб. 6., сл. 10 *a*, *b*. Heer, Fl. d. Schw. II., стр. 99., таб. 99., сл. 1.—3. Sismonda, Piémont, стр. 53., таб. 28., сл. 4. Friedrich, Prov. Sachsen, стр. 173., таб. 21., сл. 13. Engelhardt, Leitm. Mittelgeb., стр. 383., таб. 6., сл. 8. Исти, Cyprisch. стр. 10., таб. 7., сл. 24.—26. Исти, Menselwitz, стр. 22., таб. 1., сл. 19., 20. Исти, Himmelsberg, стр. 281., таб. 2., сл. 18

Syn.: *Myrica longifolia* Unger, Sotzka, стр. 29., таб. 6., сл. 2.; таб. 7., сл. 1. Heer, Zsilythal стр. 13., таб. 2., сл. 4. — *Myrica ophir* Unger, Sotzka, стр. 30., таб. 6., сл. 12.—16.

Листови су кожнати, уско линеални, у подини сужени, на окрајку на далеко назубљени, средње је ребро јако, пострана ребра су веома њежна и одвајају се под правим кутом.

Пострана ребра виде се код нашег листа само под повећалом, као што и листна мрежица, која се састоји из малих округластих оканаца.

Одг. сад. врста: *Banksia spinulosa* Sm. (New Süd Wales).

Времено распрострањење: Oligocen, Miocen.

Род: **Dryandroides** Ung.

Dryandroides brevifolius Ett. *(Табла I., слика 14.)*

Ettingshausen, Häring, стр. 57., таб. 20., сл. 3., 4.

Листови су јајолико-копљасти, зашиљени, на подини нешто коси, неправилно-удаљено-назубљени, кожнати; пострана ребра су веома танка, одвајају се под скоро правим кутом, сближена су, виличаста или опетовано виличасто-граната.

Могуће је да и ова врста припада у врст *Myrica*; будући да ми али није позната ниједна њој слична садашња врста, убројио сам ју у Ungerov род *Dryandroides*.

Времено распрострањење: Oligocen.

Oleaceje Lindl.

Род: **Fraxinus** L.

Fraxinus primigenia Ung. *(Табла I., слика 12.)*

Unger, Gen. et. sp. pl. foss., стр. 431. Исти, Syll. pl. foss. I., стр. 22., таб. 8., сл. 1.—8. Ettingshausen, Sagor II., стр. 165., таб. 11., сл. 10. Исти, Leoben, II., стр. 7., таб. 5., сл. 12. Исти, Schoenegg, II., стр. 6., таб. 5., сл. 10.—12. Engelhardt, Berand., стр. 23., таб. 1., сл. 50.

Syn.: *Fraxinus scheuchzeri* Heer, Fl. d. Schw. III., стр. 23., таб. 104., сл. 11.

Листови су састављени, листићи јајолико-копљасти, зашиљени, на подини неједнаки, неназубљени; пострана ребра танка.

Одг. сад. врста: *Fraxinus tomentosa* Mohr (Сјеверна Америка).

Времено распрострањење: Oligocen, Miocen.

Apocynaceje Lindl.

Род: **Apocynophyllum** Ung.

Apocynophyllum parvifolium Ett. *(Табла I., слика 13.)*

Ettingshausen, Häring, стр. 58., таб. 20., сл. 10.

Листови су мали, уски, дугољасти, у дубељу петељку сужени, зашиљени, неназубљени; средње ребро је јако, пострана ребра одвајају се под правим или скоро правим кутом, зближена су и једноставна.

Ја држим, да наш лист одговара најбоље овој врсти и убрајам га овамо, акопрем је Ettingshausen основао исту на непотпуном отиску. Од осталих врста овога привременог рода разликује се својим обликом и маленом ширином, као што и кроз зближена пострана ребра; од *Neritinium angustifolium* Ett. (Schoenegg II., стр. 10., таб. 6., сл. 3.—7.) разликује се тиме што мањка дугољасто сужење према вршку.

Одг. сад. врста: према Ettingshausenu *Allamanda puberula* D. C. (Тропска Америка).

Времено распрострањење: Oligocen.

Bignoniaceje R. Br.

Род: **Tecoma** Juss.

Tecoma austriaca Ett. *(Табла I., слика 3.)*

Ettingshausen, Bilin, II., стр. 34., таб. 37., сл. 16.

Листови су расперјани, листићи сједећи, јајолико-елиптички, кожнати, на подини неједнаки, мало сужени, на вршку срцолико утиснути, на окрајку назубљени; средње ребро је танко, равно, пострана ребра су веома нежна, зближена.

Одг. сад. врста: *Tecoma capensis* Lindl. према Ettingshausen-y; припоминьем али, да су листићи и зупци ове врсте много већи, као што и пострана ребра удаљенија једно од другог.

Времено распрострањење: Oligocen.

Vaccinieje Rich.

Род: **Vaccinium** L.

Vaccinium acheronticum Ung. *(Табла I., слика 23.)*

Unger, Gen. et. pl. foss., стр. 420. Исти, Sotzka, стр. 43., таб. 24., сл. 1., 3., 4., 6., 7. Исти, Syll. pl. foss. III., стр. 37., таб. 12., сл. 4. Heer, Fl. d. Schw. III, стр. 10., таб. 101., сл. 29. Исти, Bovey-Tracey, стр. 59., таб. 17., сл. 8. Исти, Balt. Fl., стр. 36., таб. 8., сл. 18. Massalongo, Fl. foss. d. Senigall., стр. 101., таб. 29., сл. 15. Ettingshausen, Bilin, II., стр. 48., таб. 39., сл. 15., 16. Engelhardt, Jesuitengr., стр. 44., таб. 9., сл. 27.—30., 33.—36. Исти, Himmelsberg, стр. 283., таб. 2., сл. 30., 31.; таб. 3., сл. 23. Исти, Босна и Херцеговина, стр. 453., таб. 2., сл. 6.

Листови су слабо кожнати, јајолики или јајолико-копљасти, неназубљени; средње ребро је јасно, пострана ребра су танка и граната.

Одг. сад. врста: *Vaccinium stamineum* Aib. (Топли и хладни предјели Америке). Ettingshausen упозорује на то, да мањи листићи сјећају на врст *V. crassifolium* Andr. (Sagor, II., таб. 23. сл. 7.—9.)

Времено распрострањење: Oligocen, Miocen, Pliocen.

Табла I.

Табла II.

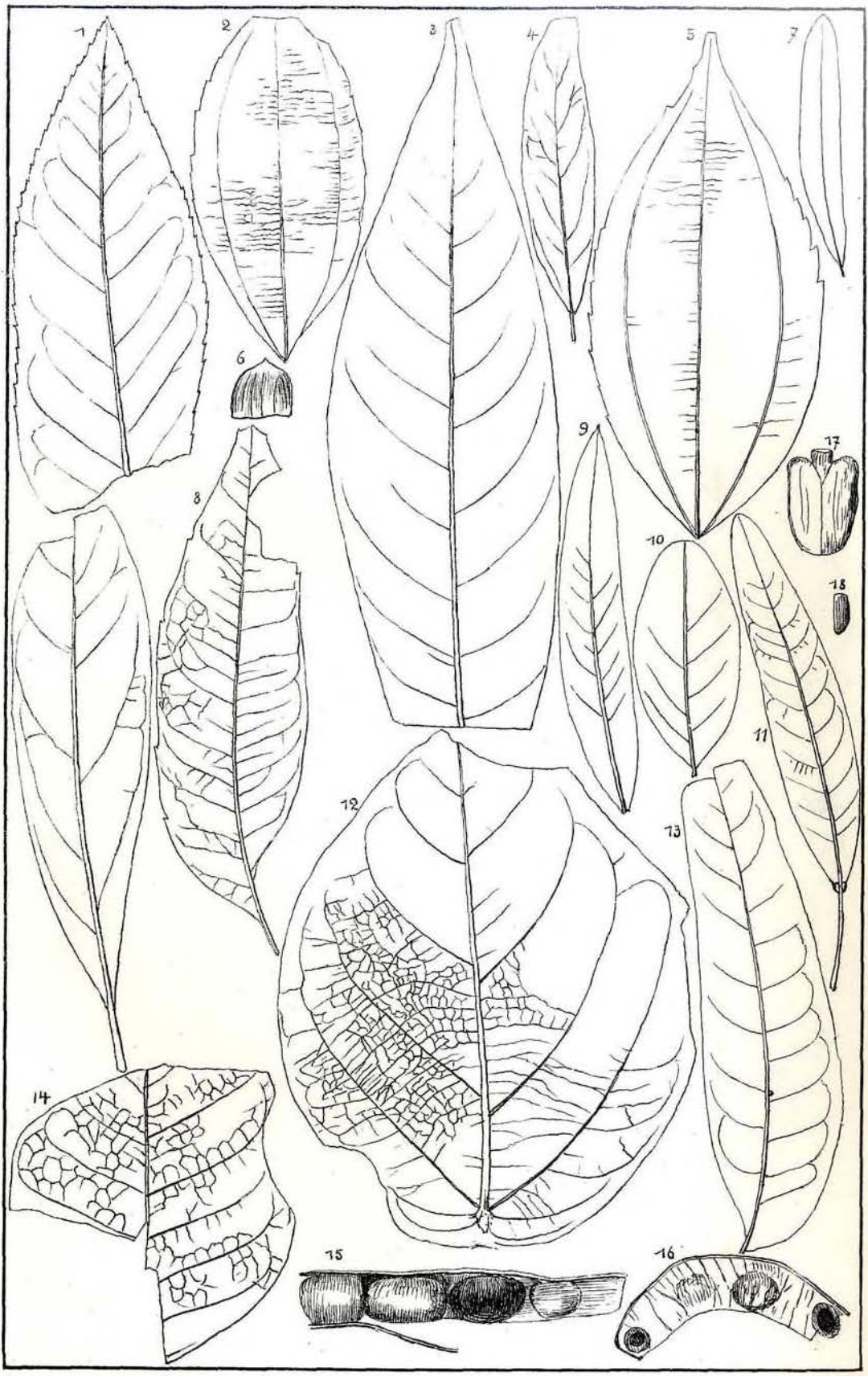

Pittosporeje R. Br.

Род: **Pittosporum** Sol.

Pittosporum fenzlii Ett.. *(Табла I., слика 15.)*

Ettingshausen, Häring, стр. 69., таб. 24., сл. 8. Heer, Fl. d. Schw. III., стр. 66., таб. 121., сл. 22. Engelhardt, Jesuitengr., стр. 60, таб. 14., сл. 14., 15.

Листови су наопако-јајолики или дугољасти, неназубљени, кожнати, на подини у петељку сужени, на вршку тупи; пострана ребра одвајају се под оштрим кутовима, веома су танка, разграњена и исчезавају у врло нежној мрежици.

Одг. сад. врста: *Pittosporum tetraspernum* Wight et Arnott. (Источна Индија).

Времено распрострањење: Oligocen.

Malphighiaceje Juss.

Род: **Malphighiastrum** Ung.

Malphighiastrum byrsonimaefolium Ung. *(Табла II., слика 14.)*

Unger, Gen. et sp. pl. foss., стр. 454., Исти, Syll. pl. foss. I., стр. 31., таб. 13., сл. 1.

Листови су петељкасти; јајолики, скоро округли, неназубљени, кожнати; средње ребро је јако, пространа ребра су многобројна и одвајају се под скоро правим кутом, терцијарна ребра су мрежи слична.

Листови што их Unger у Sotzka (табла 50., слика 4., 5.) под истим именом наваља, не припадају по свој прилици овамо, као што је већ Ettingshausen доказао (у Bistr. z. Sotzka стр. 30.)

Времено распрострањење до сада: Miocen.

Sapindaceje Juss.

Род: **Sapindus** L.

Sapindus heliconius Ung. *(Табла II., слика 13.)*

Unger, Gen. et. sp. pl. foss., стр. 457. Исти, Syll. pl. foss. I., стр. 34., таб. 15., сл. 1.—5.; III., стр. 50., таб. 16., сл. 1. Пилар, Fl. sused., стр. 100., таб. 12., сл. 5.

Листови су расперјани, листићи кратко-петељкасти, косо-копљасти или дугуљасто-копљасти, зашиљени, неназубљени, слабо кожнати; средње ребро је јако, многобројна пострана ребра одвајају се под косим кутовима, разграњена су, на вршку спојена.

Времено распрострањење: Oligocen, Miocen.

Celastrineje R. Br.

Род: **Evonymus** L.

Evonymus latoniae Ung. *(Табла I., слика 18.)*

Unger, Gen. et. sp. pl. foss., стр. 460. Исти, Syll. pl. foss. II., стр. 11., таб. 2., сл. 25. Engelhardt, Berand, стр. 33., таб. 2., сл. 12., 22., 38.

Листови су кратко-петељкасти, широко-копљасти, тупи, ситнонапиљени, слабо кожнати.

Одг. сад. врста: *Evonymus japonicus* L. (Кина Јапан); *E. Vagans* Wall (Непал, Хималаја.)

Времено распрострањење: Oligocen, Miocen.

Rhamneje R. Br.

Род: **Rhamnus** L.

Rhamnus decheni Web. *(Табла I., слика 25.)*

Weber, Paleont. II., стр. 204., таб. 23., сл. 2. Gaudin et Strozzi, Toscana, стр. 39., таб. 7., сл. 6. Heer, Fl. d. Schw. III., стр. 81., таб. 125., сл. 14., 15. Sismonda, Piémont, стр. 451., таб. 12., 4. *a;* таб. 15., сл. 6.; таб. 30., сл. 2. Ettingshausen, Heiligenkrenz, стр. 11., таб. 2., сл. 15.(?) Исти, Wetterau, стр. 75., таб. 4., сл. 9. Ludwig, Paleont. V., стр. 148, таб. 30., сл. 8. Engelhardt, Tschernowitz, стр. 388., таб. 5., сл. 7.—11. Исти, Grasseth, стр. 312., таб. 4., сл. 5., 7., 8.; таб. 12. сл. 7., 8.

Листићи су јајолико-копљасти, неназубљени а у вршку сужени и зашиљени, нешто испод средине или у средини најшири; средње ребро је доста јако, пострана ребра су јасна; одвајају се под косим кутовима, теку успоредно и спајају се у близини окрајака у луку.

Времено распрострањење: Oligocen, Miocen.

Род: **Zizyphus** Tourn.

Zizyphus paradisiacus Ung. sp. *(Табла II., слика 2. и 5.)*

Heer, Fl. d. Schw. III., стр. 74. Saporta, Sud-Est d. l. France I., стр. 123., таб. 10., сл. 6. Staub, Baranyaer Comit., стр. 41., таб. 1., сл. 2. Pilar, Fl. sused., стр. 107., таб. 14., сл. 14.—18., 20.

Syn.: *Daphnogene paradisiaca* Unger, Sotzka.; стр. 37., таб. 16., сл. 8.—11.; таб. 17., сл. 1.—7. *Daphnogene relicta* Unger, Sotzka, стр. 38., таб. 18., сл. 6.

Листови су кожнати, петељкасти, дугуљасто-јајолики, широко јајолики, елиптични или копљасти, зашиљени, шиљасти или тупасти, на подини неједнаки, на ријетко назубљени, троструко нервасти; пострана ребра сижу до вршка и теку прилично успоредо са окрајцима, танка попречна ребарца су веома многобројна.

Времено распрострањење: Oligocen, Miocen.

Juglandeje D. C.

Род: **Juglans** L.

Juglans bilinica Ung. *(Табла II., слика 1.)*

Unger, Gen. et. sp. pl. foss., стр. 469. Исти, Svoszovice, стр. 126., таб. 14., сл. 20. Исти, Gleichenberg, стр. 181., таб. 6., сл. 1. Gaudin et Strozzi, Toscana, стр. 40., таб. 9., сл. 1. Massalongo, Fl. foss. Senigall., стр. 399., таб. 21., сл. 21., Sismonda, Piémont, стр. 65., таб. 29., сл. 9. Heer, Fl. d. Schw. III., стр. 90., таб. 130., сл. 5.—19. Исти, Island, стр. 153., таб. 28., сл. 14.—17. Исти, Grönld., стр. 100., таб. 69., сл. 8. Исти, Portugal, стр. 29., таб. 22., сл. 34. Engelhardt, Braunk. v. Sachsen, стр. 24., таб. 6., сл. 1.—6. Исти Leitm. Mittelgeb., стр. 391., таб. 7., сл. 16. Исти, Cyprisch., стр. 145., таб. 8., сл. 19. Исти, Jesuitengr., стр. 361., таб. 26., сл. 23., 28., 29.; таб. 24., сл. 1.—4., 6., 7. Исти, Dux, стр. 192., таб. 15., сл. 4., 6. Исти, Caplagr., стр. 199., таб. 8., сл. 5.—7. Исти, Himmelsberg., стр. 291., таб. 5., сл. 11., 15., 19. Lesquereus, Cret. and Tert. Fl., стр. 191., таб. 39., сл. 1., 2., 13. Staub, Zsilthal, стр. 278., таб. 27., сл. 2., 4

Syn.: *Phyllites juglandiformis* Sternberg, Vers. I., таб. 35., сл. 1. — *Prunus paradisiaca* Unger, Svoszovice, стр. 7., таб. 14., сл. 22. — *Prunus juglandiformis* Unger, Sotzka, стр. 184., таб. 55., сл. 17. — *Pterocarya haidingeri* Ettingshausen, Wien, стр. 24., таб. 5., сл. 4. — *Carya bilinica* Ettingshausen, Heiligenkreutz, стр. 12., таб. 2., сл. 17. Исти, Tokay, стр. 35., таб. 3., сл. 6. Исти, Bilin III., стр. 46., таб. 51., сл. 4.—6., 13.—15.; таб. 52., сл. 3., 4., 7.—11. Unger, Syll. pl. foss. I., стр. 39., таб. 17., сл. 1.—10. Исти, Куми, стр. 78., таб. 14., сл. 13. Исти, Радобој, стр. 149., таб. 1., сл. 13. Velenovsky Vršović, стр. 44., таб. 8., сл. 1., 3., таб. 9., сл. 16. — *Carya ungeri* Unger, Syll. pl. foss. I., стр. 40., таб. 18., сл. 1.—4. Исти, Радобој, стр. 149., таб. 4., сл. 9.

Листови су непарно расперјани, многоструко двојни, листићи јајасто-копљасти, овални или елиптични, кратко-петељкасти, зашиљени, неправилно напиљени; средње ребро је јако, пострана ребра теку у облику лука, многобројна су и одвајају се под правим кутовима; између окрајка и главних поља виде се округла оканца, ребарца су јасна и творе неправилну, полигоналну мрежицу са великим оканцима.

Одг. сад. врста: *Juglans nigra* L, *Carya amara* Nutt. (Сјеверна Америка.)

Времено распрострањење: Oligocen, Miocen, Pliocen.

Anacardiaceje Lindl.

Род: **Rhus** Tourn.

Rhus sagoriana Ett. *(Табла II., слика 9., 11. и 17.)*

Ettingshausen, Sagor, Ш., стр. 40., таб. 18., сл. 1.—5., 8.—14., 16.—19.

Листови су тробројни дугопетељкасти, листићи сједећи, слабо кожнати, дугољасто-копљасти или линеално-копљасти, неназубљени, на подини шиљасти на вршку зашиљени, средње ребро искаче, равно је, пострана ребра одвајају се под слабо косим-кутовима, многобројна су, савинута и граната, терцијарна ребра одвајају се под скоро правим кутовима, разграњена су и губе се у мрежици.

Одг. сад. врста: *Rhus viminalis* Nahl. (Јужна Африка).

Времено распрострањење: Oligocen.

Xanthoxyleje Juss.

Род: **Xanthoxylon** Kuth.

Xanthoxylon braunii Web. *(Табла II., слика 8.)*

Weber, Palcont. II., стр. 110., таб. 8., сл. 6. Engelhardt, Berand, стр. 36., таб. 3., сл. 30. (?).

Листови су непарно расперјани, многоструки, листићи петељкасти, јајолико-дугољасти, на подини неједнаки, на далеко назубљени, нешто кожасти, петељка је нешто крилчаста; средње ребро је јасно, пострана ребра су веома нежна, често разграњена, и спајају се у облику лука.

Листићи ове ријетке врсте веома су слични листићима од *Cassia Phascolites* Ung. разликују се али већ на први поглед од ових тиме што зупци стоје на далеко, а листићи имаду неједнаку подину.

Одг. сад. врста: *Xanthoxylon carolineum* Link., те *X. Tricarpum* Mehr. (Сјеверна Америка.)

Combretaceje R. Br.

Род: **Terminalia** L.

Terminalia radobojensis Ung. *(Табла II., слика 7.)*

Unger, Chl. prot, стр. 142., таб. 48., сл. 1., 2. Исти, Радобој, стр. 150., таб. 4., сл. 10. Исти, Syll. pl. foss. Ш., стр. 55., таб. 17., сл. 1. Heer, Fl. d. Schw. Ш., стр. 32., таб. 108., сл. 10.—12. Sismonda, Piémont, стр. 446., таб. 26., сл. 6. Engelhardt, Braunk. v. Sachsen, стр. 23., таб. 5., сл. 13.—15. Исти, Jesuitengraben, стр. 69., таб. 18., сл. 15. Исти, Тузла, стр. 514., таб. 5., сл. 1. Velenovský, Вршовић, стр. 46., таб. 9., сл. 25 (?); таб. 10., сл. 1.—4.

Syn.: *Daphnogene radobojana* Unger, Syll. pl. foss., стр. 74., таб. 24, сл. 13.

Листови су наопако јајолико-копљасти, неназубљени, над средином најшири, према подини сужују се постепено у петељку, на вршку зашиљени; средње ребро

је јако, пострана ребра одвајају се под косим кутовима, теку у облику лука до окрајака.

Времено распрострањење: Oligocen, Miocen.

Myrtaceje R. Br.

Род: **Eucalyptus** Hérit.

Eucalyptus oceanica Ung. *(Табла I, слика 19.)*

Unger, Sotzka, стр. 182., таб. 57., сл. 1.—13. Ettingshausen, Häring, стр. 84., таб. 28., сл. 1. Исти, Mte Promina, стр. 39., таб. 13., сл. 8.—15.; таб. 14., сл. 6. Исти, Bilin III., стр. 52., таб. 44., сл. 15., 20.—23. Исти, Sagor, II., стр. 203., таб. 15., сл. 10.—18. Heer, Fl. d. Schw. III., стр. 34., таб. 108., сл. 21., стр. 196.; таб. 154., сл. 16.—18 Исти, Beitr., стр. 14., таб. 6., сл. 15., 16.; таб. 8., сл. 18. Исти, Balt. Fl., стр. 92., таб. 30., сл. 1., 2. Исти, Bovey-Tracey, стр. 55., таб. 18., сл. 9., 10. Andrae, Siebenb., стр. 25., таб. 4., сл. 3. Sismonda, Piémont, стр. 446., таб. 16., сл. 2.; таб. 23., сл. 4., 5.; таб. 28., сл. 4. Engelhardt, Göhren, стр. 29., таб. 5., сл. 10., 11. Исти, Leitm. Mittelgeb., стр. 364., таб. 3., сл. 4.—6., стр. 408.; таб. 12., сл. 13.—16. Исти, Tschernowitz, стр. 384., таб. 1., сл. 12.; таб. 4., сл. 16. Исти, Cyprissch., стр. 13., таб. 8., сл. 8. Исти, Grasseth, стр. 315., таб. 5., сл. 12., 13. Исти, Jesuitengr., стр. 70., таб. 18., сл. 20., 23.—25.; таб. 19., сл. 4., 6., 7. Исти, Dux, стр. 66., таб., 15., сл. 15., 24., 26. Исти, Босна и Херцеговина, стр. 456., таб. 2., сл. 25. Исти, Tajum, стр. 214., таб. 19, сл. 7.

Syn.: *Eucalyptus haeringiana* Ettingshausen, Häring, стр. 84., таб. 28., сл. 2.—25.

Листови су кожнати, копљасти или линеално-копљасти, скоро бодљи слични, зашиљени, сужени у већином на подини савијену петељку, неназубљени; средње ребро је јасно, пострана ребра су веома нежна, већином успоредна, свршавају у окрајним ребрима и одвајају се под косим кутевима.

Одг. сад. врста: Разне *Eucalyptus* врсти (Аустралија).

Времено распрострањење: Eocen, Oligocen, Miocen.

Род: **Gleditschia** L.

Gleditschia kumensis нов. врста. *(Табла I., слика 20.)*

Листић је јајолик, шиљаст, неназубљен; средње ребро је танко, пострана ребра су врло нежна змијаста, разграњена и одвајају се под косим кутом.

Одг. сад. врста: *Gleditschia ferox* Desf.

Papilionaceje Lindl.

Род: **Caesalpinia** L.

Caesalpinia micromera Herr. *(Табла I., слика 21.)*

Heer, Fl. d. Schw. III., стр. 110., таб. 137., сл. 12.—21.

Листови су двоструко расперјани (?), листићи кожнати, малени, јајолики; на подини скоро једнаки.

Времено распрострањење: До сада позната само из Miocena.

Род: **Cassia** L.

Cassia phaseolites Ung. *(Табла I. слика 16., 22., 24.)*

Unger, Sotzka, стр. 188, таб. 65., сл. 1.—5.; таб. 66., сл. 1.—9. Исти, Syll. pl. foss. II., стр. 29., таб. 10., сл. 1., 3. Исти, Szántó, стр. 17., таб. 5., сл. 22 (?) Ettingshausen, Häring, стр. 91., таб. 30., сл. 15.—17. Исти, Bilin III., стр. 61., таб. 54., сл. 9. Исти, Sagor, стр. 210., таб. 20., сл. 23.—30.

Heer, Fl. d. Schw. III., стр. 119., таб. 137., сл. 66., 74.; таб. 138., сл. 1.—12. Исти, Bornstädt, стр. 21., таб. 3., сл. 10. Исти, Balt. Fl., стр. 94., таб. 12., сл. 6.; стр. 100.; таб. 30., сл. 29. Исти, Szilythal, стр. 23., таб. 5, сл. 7. Engelhardt, Braunk. v. Sachsen, стр. 31., таб. 8., сл. 13.—15. Исти, Leitm. Mittelgb., стр. 366., таб. 3., сл. 11. Исти, Cyprissch., стр. 17., таб. 9., сл. 3.—6. Исти, Jesuitengr., стр. 79, таб. 20., сл. 2.—4., 20., 23., 38. Исти, Dux, стр. 197., таб. 15., сл. 14. Исти, Čaplagr., стр. 203., таб. 9., сл. 2. Исти, Himmelsberg, стр. 297., таб. 4., сл. 16.; таб. 5., сл. 31., 32. Исти, Тузла, стр. 518., таб. 4, сл. 9., 12.; таб. 6., сл. 10. Исти, Босна и Херцеговина, стр. 457., таб. 2., сл. 26. Pilar, Fl. sused., стр 126., таб. 14., сл. 5. Staub, Zsilthal, стр. 367., таб. 41., сл. 8. (?).

Листови су многоструко расперјани. листићи кожасти, дугољасто елиптични или јајолико дугољасти, петељкасти, неназубљени; средње ребро је јако, пострана ребра су многобројна, теку успоредно или приближно неуспоредно и спајају се код окрајка у луку.

Одг. сад. врста: *Cassia micranthera* D. C. (Бразилија).

Времено распрострањење: Oligocen, Miocen, Pliocen.

Cassia zephyri Ett. *(Табла II., слика 4.)*

Ettingshausen, Häring, стр. 90., таб. 30., сл. 1.—8. Исти, Leobenl I., стр. 49., таб. 9., сл. 25. Heer, Fl. d. Schw. III., стр. 120., таб. 138., сл. 20, 21. Engelhardt, Jesuitengr., стр. 79., таб. 20., сл. 24, 25.

Листићи су чврсти, копљасти, на подини сужени, мало коси; средње ребро је јако, пострана ребра су већим дијелом изчезла.

Одг. сад. врста: *Cassia ruscifolia* Jacq. (Тропски предјели).

Времено распрострањење: Oligocen.

Cassia lignitum Ung. *(Табла II., слика 10.)*

Unger, Gen. et. sp. pl. foss., стр. 492. Исти, Syll. pl. foss II., стр. 30., таб. 10., сл. 11.—16. Ettingshausen, Häring, стр. 90., таб. 29., сл. 40.—42. Исти, Sagor II., стр. 51., таб. 20., сл. 20., 21. Heer, Fl. d. Schw. III., стр. 121., таб. 138., сл. 22.—28. Gaudin et Strozzi, Toscana, стр. 41., таб. 12., сл. 13., 14. Исти, Val d'Arno I., стр. 56., таб. 9., сл. 4. Engelhardt, Leitm. Mittelgb., стр. 393., таб. 7., сл. 22., 23. Исти, Jesuitengr., стр. 78. таб. 19., сл. 38.—42. Исти, Dux, стр. 69., таб. 11., сл. 17., 20., 24., 25. Исти, Stranitzen etc., стр. 183., таб. 3., сл. 9. Staub, Baranyer Comit., стр. 144., таб. 4., сл. 5., 6.

Syn.: *Dalbergia podokarpa* Unger, Sotzka, стр. 185., таб. 61., сл. 1.—14. — *Cassia ambigua* Ettingshausen, Wien, стр. 27., таб. 5., сл. 9., 10., 13.

Листови су расперјани, листићи кожасти, јајолики или дугољасти, на подини понајвише неједнаки и округљасти, на вршку тупасти или округљасти; пострана ребра су веома нежна.

Одг. сад. врста: *Cassia chrysotricha* Collad. (Бразилија).

Времено распрострањење Oligocen, Miocen.

Cassia stenophylla Herr. *(Табла I., слика 17.)*

Herr, Fl. d. Schw. III., стр. 122., таб. 138., сл. 42., 43. Ettingshausen, Sagor. III., стр. 52., таб. 20., сл. 22.

Листови су расперјани, многоструки, листићи скоро сједећи, кожасти, ускокопљасти, на обим странама сужени, шиљасти.

Времено распрострањење Oligocen, Miocen.

Cassia pseudoglandulosa Ett. *(Табла II., слика 19.)*

Ettingshausen, Häring, стр. 89., таб. 29., сл 48.—55. Исти, Bilin III., стр. 61., таб. 54., сл. 15. (?)

Листићи су кожасти, копљасти или линеално-копљасти, неназубљени, на подини на дуго зашиљени, коси, средње ребро је танко, пострана ребра су изчезла.

Одг. сад. врста. Понешто наличе листићима новохоландске врсте *Cassia glandulosa* D. C., затим јаванске *C. exaltata* и бразилијанске врсте *C. Selovii* Don Ettingshausen.

Времено распрострањење Oligocen.

Остатци које се не може сјегурно сврстати.

Quercus sp. *(Табла II., слика 6. и 18.)*

Отисак, који по свој прилици припада плоду храстовом.

Leguminosites sp. *(Табла II., слика 15)*

Ваљчасти одломак, који је дугољасто-линеалан и згњечен, према петељци сужеп. Сјеме је било дугољасто, округљасто, четверострано.

Leguminosites sp. *(Табла II. слика 16.)*

Ако Ungerova слика 21., табла 11.у Syll. pl. foss. II. представља плод, онда је могуће да наш одломак припада у *Acacia nebulosa* Ung. Он је линеалан, свођен, сјеме је округљасто.

Попис описаних врста алфабетским редом.

	Страна
Apocynophyllum parvifolium	999
Artocarpidium menzeli	
Banksia longifolia	
Caesalpinia micromera	
Cassia lignitum	
„ *phaseolites*	
„ *pseudoglandulosa*	
„ *stenophylla*	
„ *zephyri*	
Dryandroides brevifolius	
Eucalyptus oceanica	
Evonymus latoniae	
Ficus lanceolata	
Frasinus primigenia	
Gleditschia kumensis	
Juglans bilinica	
Leguminosites sp.	
Myrica acutiloba	999
Myrica banksiaefolia	999
„ *deperdita*	
„ *laevigata*	
„ *laharpii*	
„ *lignitum*	
Malphighiastrum byrsonimaefolium	
Persea heeri	
Pittosporum fenzlii	
Quercus sp.	
Rhamnus decheni	
Rhus sagoriana	
Sapindus heliconius	
Tecoma austriaca	
Terminalia radobojensis	
Vaccinium acheronticum	
Xantoxylon braunii	
Zizyphus paradisiacus	999

Табла I.

Слика 1. *Myrica laharpii* Heer
„ 2. „ *acutiloba* Stbg. sp.
„ 3. *Tecoma austriaca* Ett.
„ 4. *Persea heeri* Ett.
„ 5. 6. 8. *Myrica banksiaefolia* Ung.
„ 7. *Myrica laevigata* Heer.
„ 9. „ *lignitum* Ung. sp.
„ 10. „ *deperdita* Ung.
„ 11. *Banksia longifolia* Ung. sp.
„ 12. *Frasinus primigenia* Ung.
„ 13. *Apocynophyllum parsifolium* Ett.
„ 14. *Dryandroides brevifolius* Ett.
„ 15. *Pittosporum fenzlii* Ett.
„ 16. 22. 24. *Cassia phaseolites* Ung.
„ 17. *Cassia stenophylla* Heer.
„ 18. *Evonymus latoniae* Ung.
„ 19. *Eucalyptus oceanica* Ung.
„ 20. *Gleditschia kumensis* n. sp.
„ 21. *Caesalpinia micromera* Heer.
„ 23. *Vaccinium acheronticum* Ung.
„ 25. *Rhamnus decheni* Web.

Табла II.

Слика 1. *Juglans bilinica* Ung.
„ 2. и 5. *Zizyphus paradisiacus* Ung.
„ 3. *Ficus lanceolata* Ung.
„ 4. *Cassia zephyri* Ett.
„ 6. *Quercus* sp.
„ 7. *Terminalia radobojensis* Ung.
„ 8. *Xanthoxylon braunii* Web.
„ 9., 11. *Rhus sagoriana* Ett.
„ 10. *Cassia lignitum* Ung.
„ 12. *Artocarpidium menzeli* нов. врста.
„ 13. *Sapindus heliconius* Ung.
„ 14. *Malphighiastrum byrsonimaefolium* Ung.
„ 15. 16. *Leguminosites* sp.
„ 17. *Rhus sagoriana* Ung.
„ 18. *Quercus* sp. (?)
„ 19. *Cassia pseudoglandulosa* Ett.

Prilozi za floru Bosne i Hercegovine.

Od K. Malý-a (Sarajevo).

II.[1])

Acanthus longifolius Host. B.: Gudura Rakitnice i gudura Rame (M.), gudura Sutjeske (Adamović kao *A. mollis*). H.: Konjic, Drežnica (M.), Ulice (Adamović kao *A. mollis*.) — *A mollis* L. je jedna zapadno evropejska vrst, koja imade u Dalmaciji (ostrvo Vis i Hvar) svoje najistočnije stanovište.

Acer intermedium Panč. var. *divaricatum* nov. comb. (*A. hyrcanum* var. *divaricatum* Maly olim.)

— f. *neglectum* nov. comb. (*A. hyrcanum* f. *neglectum* Malý olim.)

Aera capillaris Host. B.: Tuzla (Bu.), Sarajevsko polje.

Alnus rotundifolia Mill. (Syn. *A. glutinosa* Gaertn.). H.: Na Neretvi uz dô čak do Konjica, na Ljuti.

Althaea officinalis L. H.: Blizu Klepci-Gnilište, Višić, Krupa. Dalmacija: Metkovići.

Althaea pallida WK. B.: Gudura Rame.

Anacamptis pyramidalis (L.) Rich. B.: Tuzla (Bu.).

Anchusa azurea Mill. (Syn. *A. italica* Retz.). B.: Oko Paroša.

Anchemis cotula L. B.: Sarajevsko polje.

Anthriscus fumarioides (WK.) Spreng. *f. calvescens* m. Planta tantummodo in basi caulis et in nonnullis vaginis foliorum pauce puberula. H.: Čabulja planina, 1240 *m* (M.); ovamo spada takogjer A. nemorosa Baldacci, Iter Albanicum (Montenegrin.) sextum 1898, Nr. 24.

var. *glaber* (Evers in herb.) Ginzberger et Malý. Caules, vaginae foliorum (excepta margo ciliata) et folia glaberrima. B.: Gudura Prače.

var. *bosniacus* m. (Syn. Cerefolium fumarioides *β* bosniacum G. Beck.). B.: Na Kajabašu i nad selom Jankovići kod Travnika.

Arabis auriculata Lam. B.: Dolina Miljacke, na Hrastovoj glavi, na Trebeviću (Draguljac i t. d.), kod Strmice na Limu.

Arnica montana L. B.: Ozren planina: Karica caïre, Vučija luka (M.). B. i H.: Vitreuša planina (R.).

Arbutus unedo L. H.: Na stijenama Velike Žabe iznad Gradca (R.), na južnoj strani Hotnja kod Čapljine izpod vrha, p. p. 200 *m* (R.)

Arceuthobium oxycedri (DC.) MB. H.: Blizu sela Hotnja kod Čapljine, često (R.).

Artemisia annua L. (Nar. ime.: gjul; u Bosni: bejturan; arap.: abéthrané; turski: misk otu.). B.: Na poljskim krajevima blizu Kovačića kod Sarajeva, podivljala.

— *paniculata* Lam. var. *Visianiana* (Bess.) Malý (Syn. *A. naronitana* Vis. u Flori XIII. [1830.] 52.) H.: Blizu Hutovog blata: Kod Gnilišta, Dračeva, Gabele.

Athamanta Haynaldi Borb. u. Uechtr. B.: Razdolina kod Dobruna.

Barbarea sicula Presl. var. *bosniaca* (Murb.) Malý. B.: Sarajevsko polje: Blizu Grbavice i Kovačića.

Berberis vulgaris L. B.: Na Melcu kod Banje stijene, 900 *m*.

Bifora radians MB. B.: U poljima kod Paroša.

Blackstonia serotina (Koch) G. Beck. H.: Blizu Klepci-Čapljine.

[1]) Sravni: Glasnik, XX. (1908.), str. 555.—557.; u pogledu kratica sravni: G. de Beck, Flora Bosne i t. d. — B = Bosna, H = Hercegovina. — Bu = Ibro Bucalović (sabiratelj).

Brassica nigra (L.) Koch. B.: Sarajevsko polje: Reljevo (M.). H.: Ivan han (leg. Blau).

Bromus inermis Leyss. B.: Kovačići kod Sarajeva.

Brunella vulgaris L. H.: Na Hutovom blatu.

Bupleurum junceum L. H.: Gudura Neretve: Blizu Prenja.

Camelina rumelica Velen. B.: Dolina Lima.

Campanula bononiensis L. B.: Blizu Rudoga.

— *pyramidalis* L. H.: Oko Hrasna, Ravnoga, Zavale, Čapljine.

— *rapunculus* L. B.: Oko Mioča na Limu.

Cardamine graeca L. Dalmacija: Stravča.

Carduus candicans WK. B.: Igman. H.: Preslica planina.

— *pycnocephalus* Jacqu. H.: Bijelo polje kod Mostara.

Carthamus lanatus L. B.: Skrobućani u prozorskom kotaru. Oko Sarajeva ispod grada, u dolini Miljacke, na podnožju Trebevića.

Centaurea dobrunae Malý u Magyar botanikai lapok VIII. (1909.) 93. B.: Na Revici kod Strmice na Limu.

Centaurium pulchellum (Sw.) Druce. B.: Sarajevsko polje. H.: Kod Kara otoka i kod Gnilišta na Hutovom blatu.

— *spicatum* (L.) Fritsch. H.: Čapljina i na Hutovom blatu.

Cephalanthera rubra (L.) Richt. B.: Gudura Prače, na Udešu i na Starigradu izmegju Sarajeva i Pala, na Trebeviću (M.), na Majevici planini.

— *alba* (L.) Simk. B.: Trebević (Draguljac), na Orlinji kod Vardišta.

— *longifolia* (L.) Fritsch. B.: Na Stolovcu kod D. Vakufa; na Starigradu (M.); oko Konjske vode u Zelenoj gori (R.).

Cephalaria graeca Röm. & Schult. H.: Gudura Rakitnice: kod Dubočana.

— *leucantha* (L.) Schrad. var. *albescens* (W.; DC. H.: Bijelo polje kod Mostara (M.) Goranci (Bu.).

Cerastium caespitosum Gilib. H.: Plasa planina, 1200 *m.*

— *grandiflorum* WK.. f. *rosmarinifolium* Fenzl. H.: Preslica: Izpod Lokvice, 1260 *m.*

Chamaepeuce stricta (Ten.). DC. B.: Gudura Rame.

Chelidonium majus L. B.: Gudura Prače, oko Megjegje.

Cirsium dinaricum Vandas.[1]) B.: Vlašić (Br.)

— *lanceolatum* × Velenovskyi, Petrak[1]). B.: Na Željeznici kod Ilidže.

— *oleraceum* (L.) Scop. B.: Sarajevsko polje, Pale.

— *palustre* (L.) Scop. B.: Oko Pavlovca kod Kasidola, ca. 1300 *m.*

— *pauciflorum* (WK.) Spr. B.: Bjelašnica, Babindô, 1260 *m;* na Bistrici kod Pala, ca. 1250 *m.*

— *Velenovskyi Vandas*[1]). B.: Na Želježnici kod Ilidže; na Trebeviću do 1600 *m;* oko Pavlovca kod Kasidola, 1360 *m* (M.); na Stocu kod Višegrada (C.). H.: Na Lisinu kod Ivana i na Plasi planini.

var. *Malyi* Petrak. B.: Na visokoj ravni Pale, rašireno oko Ilidže, blizu Gorovića kod Viteza; gudura Mošćanice i Lapišnice kod Sarajeva; gudura Prače (M.); Vučija luka (F.).

var. *Vandasii* Petrak. B.: Sarajevsko polje: Kovačić-Grbavica.

Clematis recta L. B.: Mioče na Limu.

Cnidium silaifolium (Jacqu.) Simonk. H.: Na Visočici iznad Pribilja, 1000—1200 *m.*

Coeloglossum viride (L.) Hartm. var. *bracteatum* (W.) Richt. B.: Bjelašnica planina. H.: Čabulja planina.

Convolvulus cantabrica L. B.: Dolina Lima kod Strmice, Paroš.

Coronilla coronata L. B.: Kod Ustiprače—Megjegje u dolini Drine.

— *scorpioides* (L.) Koch. B.: Oko Paroša.

Crataegus Inzengae (Tin.) Bertol. B.: Gudura Lapišnice; Megjegja.

Crupina vulgaris Cass. B.: Oko Paroša u prozorskom kotaru.

Cytisus bosniacus G. Beck. B.: Na Melcu kod Banje stijene, 800 *m.*

— *hirsutus* L. var. *leucotrichus* Schur. B.: Gudura Rame.

— *Tommasinii* Vis. B.: Oko Barakovca kod Pala; blizu Stajne kod Podviteza; oko Bogovića ispod Romanije planine; uzduž Prače od Stambulčića do Hrenovice.

Dactylis Aschersoniana Graebner. B.: Blizu Obhogje kod Sarajeva (M.; det. P. Graebner); Treskavica; kod Banje stijene.

Digitalis laevigata WK. B.: Gudura Rame; oko Rudoga na Limu.

---

[1]) Determ. Franz Petrak.

Dipsacus pilosus L. B.: Oko Gorovića kod Viteza, 1050 *m*.

Epimedium alpinum L. B.: Kod Banje stijene.

Epipactis microphylla (Ehrh.) Sw. Na Orlinji kod Vardišta.

— *palustris* (L.) Cr. B.: Oko Pala (M.); na Ždralovskom blatu kod Livna (R.).

Epipogon aphyllum (Schmidt) Sw. B.: Oko Brankovića i Stavnje u rogatičkom kotaru. Blizu Križevca kod Žulja u sarajevskom kotaru (F.). Na podnožju Hranicave kod Pazarića sa *Monotropa hypopitys-a.*

Erigeron annuus (L.) Pers. B.: Sarajevsko polje: kod Pala.

Erysimum hieracifolium L. B.: Gudura Rame.

— *cuspidatum* (MB.) DC. Gudura Prače, Mešići.

Euphorbia chamaesyce L. var. *canescens* (L.) A. & K. H.: Oko Zavale.

— *glabriflora* Vis. i *E. variabilis* Ces. Na stijenama oko Strmice na Limu.

— *Myrsinites* L. B.: U dolini Lima kod Strmice.

Euphrasia stricta Host. B.: Sarajevsko polje.

Euxolus deflexus (L.) Raf. H.: Oko Zavale.

Evonymus verrucosus Scop. B.: Romanija planina.

Ferulago silvatica (Bess.) Koch. Blizu Vražalice kod Banje stijene, 900 *m*.

Festuca montana MB. B.: Na Jahorinskom potoku kod Pala.

Filago gallica L. H.: U Bijelom polju kod Mostara.

— *minima* (Sm.) Fr. B.: Blizu Pala, 950 *m*.

— *spathulata* Presl. H.: Bilek (leg. Lerch u Herb. Boller-a kao *Micropus erectus*).

Fimbristylis dichotoma (L.) Vahl. H.: Hutovo blato.

Fumana nudifolia (Lam.) Janchen. B.: Blizu Gračanice na Rami.

Fumaria Kraliki Jord. B.: Blizu Mogorela kod Čapljine.

— *officinalis* L. H.: Kod Žitomislića i kod Mogorela.

— *Reuteri Boiss* (F. Thureti Boiss.). H.: Stolac (leg. Dr. Weisbach).

— *rostellata* Knaf. B.: Dolina Miljacke; oko Lukavice (M.) i Travnika (Br.).

Galeopsis intermedia Vill. B.: Pale.

Galium divaricatum Lam. B.: Sarajevsko polje. var. *asperum* m. Tota planta ± aspera, caules aculeato-asperae. In var. typicum caules tantum in parte inferiore exigue aculeato-asperae. (Fructus glaber, granulatus.) H.: Oko Žitomislića na Neretvi.

— *maximum* Moris. H.: Hutovo blato.

Genista silvestris L. var. *parcepilosa* Lindberg. B.: Izmegju Gračanice i Paroša.

Gentiana carpathica Wettst. (non Kit.). B.: Ravne Bakije kod Sarajeva, 720 *m*.

Geranium bohemicum L. B.: Na Melcu kod Banje stijene.

Gomphocarpus fruticosus (L.) R.: Br. Dalmacija kod Meljina.

Heliosperma monachorum Vis. et. Pančić. B.: Ispod Vražalice kod Banje stijene, ca. 900 *m*.

Hesperis silvestris L. B.: Gudura Rame.

Holcus mollis L. B.: Kod Pala (P. Graebner; M.).

Hordeum europaeum (L.) All. B.: Na Hodži kod Stambulčića, na Vitez planini, na Ivanu.

Hypericum acutum Moench. B.: Sarajevsko polje; Gorovići kod Podviteza, 1100 *m*; klanac Viteza; gudura Lapišnice kod Sarajeva. H.: Hutovo blato.

— *alpigenum* Kit. H.: Čvrsnica i Čabulja planina.

— *barbatum* Jacqu. H.: Mali Ivan, 1100 *m*.

— *montanum* L. var. *scabrum* Koch. B.: Starigrad, Trebević. H.: Gudura Rakitnice.

— *perfoliatum* Malý u „Ungar. Bot. Blätter" 1908., str. 221. = *H. alpigenum* Kit.

Hypericum perforatum L. var. *latifolium* Koch. (Ispor. Pospichal, Flora d. österr. Küstenl., II, 2.) Laciniae calycis apice piliferae. B.: Gorovići kod Podviteza; Igman. var. *veronense* Schrank (var. *angustifolium* DC.). (Isporedi Pospichal l. c.) B.: Megjegja, Sarajevsko polje (M.), Tuzla (Bu.). H.: Sutorina (R.).

— *quadrangulum* L. var. *immaculatum* Murb. B.: Ozren planina; Sedlo Vitez; Veliki Glog, 1100 *m*; Igman; Bjelašnica.

var. *maculatum* (Crantz) m. B.: Trebević, klanac Viteza.

Hyssopus officinalis L. var. *pilifer* Griseb. H.: Na Popovom polju.

Ilex aquifolium L. H.: Na Neretvi od Raškegore do ispod Drežnice. Subalpinsko drveće (M.). B.: Na putu iz Stambulčića na Hodžu (R.).

Inula graveolens (L.) Desf. H.: Zavala.

— *helenium* L. B.: Sarajevsko polje: kod Dvora pašenice; Kovačići i Petrovići kod Sarajeva. (Turski [u Bosni]: Andus).

Inula oculus christi L. B.: Skrobučani.
— *viscosa* (L.) Ait. H.: Glavska.
Jonorchis abortiva (L.) G. Beck var. *brevicornu* (Rohlena sec. A. & G.) m. B.: Ispod Kurvine kod Dovlića.
Isatis dalmatica Mill. (Syn. *I. canescens* DC.) B.: U dolini Lima, osobito kod Ruda-Mioča.
Juncus lampocarpus Ehrh. H.: Hutovo. Sa čudovito krivo izobraženim viviparnim po *Livia juncorum*-u izazvanim klasovima.
Knautia arvensis[1]) (L.) Coult. var. *polymorpha* (Schm.) Szabó f. *pratensis* (Schm.) Szabó. B.: Dolina Trstenice kod Sutjeske; Sušica potok kod Sarajeva; Trebević; Miljevići kod Sarajeva (M.), Dônja Tuzla (Bu.). — var. *glandulosa* Fröl. B.: Obhogja blizu Da Rive kod Sarajeva (M.); Komar planina (Bu.); f. *integrata* Briqu. B.: Obhogja Miljevići, Pale; f. *diversifolia* Baumg. B.: Stanići kod Kovačića; Pale. — var. *dumetorum* (Heuff.) Simk. f. *pumila* Szabó (Syn. *K. illyrica* var. *indivisa* Malý olim.). B.: Grdonj; f. *icana* Szabó. B.: Bijelo brdo kod Vardišta, Miljevići, na Gromoju kod Betanije; f. *rosea* Baumg. B.: Sarajevsko polje, Pavlovac kod Kasidola, na Gromoju, na Humu i na Trebeviću (Draguljac i t. d.) kod Sarajeva; f. *heterotoma* Borb. Na Gromoju kod Betanije.
— *Brandisii* (*dinarica* × *travnicensis*) Szabó[1]). B.: Na Kajabašu kod Travnika. (Br.)
— *dinarica* (Murb.) Borbás[1]) var. *sericea* Szabó. B.: Trebević; var. *serratula* Borb. B.: Na Vlašiću (Br.), na Vranici (F.), na Muharnici, na Plasi (F.) i na Hrbljini planini kod Glamoča (leg. Santarius). — var. *strigosa* Szabó. H. Čemerno kod Avtovca (leg. Dr. Weisbach); Vranica (R.); H.: Lisin. — var. *macrophylla* Szabó. B.: Gola Jahorina (M.). Na Cincaru kod Livna (R.), Velika Raduša u Prozorskom kotaru (leg. V. Ćurčić. — var. *Malyana* Szabó. B.: Bijelašnica planina: Babindol, 1260 *m*.
— *drymea* Heuff.[1]) B.: Na Melcu kod Banje stijene, 600 *m*; var. *nympharum* (Boiss. et Heldr.) Borb. B.: Trebević. var. *Heuffeliana* Szabó ad var. *nympharum* transiens. B.: Gudura Vrbasa.

[1]) Determ. Zoltán de Szabó.

Knautia integrifolia L. B.: U njivama Sarajevskoga polja.
— *purpurea* (Vill.) Borb. var. *montenegrina* (Beck.) Szabó. H.: Čvrsnica: Petralj (Bu.), Velež (leg. V. Ćurčić).
— *ramosissima* (*arvensis* × *drymea*) Szabó. B.: Dolina Mošćanice kod Sarajeva; njive na Humu kod Sarajeva.
— *sarajevensis* G. Beck. B.: Na Starigradu (M.); na Muharnici (Plasi) planini (F.); na Treskavici planini (M.); na Stôcu kod Višegrada (leg. V. Ćurčić, ad *K. intermedia* vergens); Vlahinja (Bjelašnica planina) (F.); Vilenica (Br.).
— *travnicensis* (G. Beck) Szabó var. *crassifolia* Szabó. B.: Kajabaša (Br.), kod Travnika.
— *trebevicensis* (*arvensis* × *sarajevensis*) Szabó (Syn. *K. illyrica* var. *centauriifolia* Malý olim). B.: Trebević (Draguljac).
Kochia scoparia (L.) Schrad. B.: U seljačkim vrtovima blizu Miljevića kod Sarajeva.
Lamium bifidum Cirillo. H.: Glavska; Dalmacija: Stravča.
— var. *purpureum* Fenzl kod Pančića u ZBG. VI. (1856), str. 542. Syn. *L. serbicum* Pančić l. c.; L. *bifidum* ssp. *balcanicum* Velen. u Sitzb. kgl. böhm. Ges. d. Wiss. 1893., XXXVII., str. 54.; Velen. Suppl. 229.
— *galeobdolon* (L.) Cr. var. *montanum* (Pers.) Kabl. (*L. luteum* [Huds.] Krok). B.: Šimino brdo kod Sarajeva. H.: Čabulja planina. var. *puberulum* G. Beck. B.: Igman, Trebević, Dobrun, dolina Koševa (M.). H.: Štitar planina (F.).
— *maculatum* L. var. *lacteum* Wallr. B.: Gornji Vakuf (Bu.)
— *orvala* L. Spomenuti po Rechingeru u ÖBZ. 1900., str. 134. oblik sa malenim kratkim i gusto dlakavim lišćem leži u herbaru zemaljskog muzeja, skupljen u H.: kod Korita (leg. Lerch., comm. Boller). Potraživati bi se imalo u Bosni i Hercegovini jošte var. *garganicum* (L.) m., var. *albiflorum* Sacc. (var. *lividum* Rechinger?) i *L. Wettsteinii* Rechinger l. c.
Laserpicium pruthenicum L. var. *scabrum* Čelak. B.: Trebević, Pale, sa tipičkim oblikom.
Lathyrus hirsutus L. B.: Oko Mioča na Limu.
— *Nissolia* L. B.: Trebević: Ispod Debelog brda, Draguljac, 1150 *m*; Dolina Lima: Setihovo, Strmica.

Lathyrus pratensis L. var. *binatus* (Pančić) A. & K. B.: Blizu Strmice na Limu.

Linaria cymbalaria (L.) Mill. B.: Na zidovima obale Miljacke u Sarajevu, podivljeno, 540 *m*!

— *microsepala* A. Kern. H.: Zavala.

Loranthus europaeus Jacqu. H.: Blizu sela Hotanj kod Čapljine, često (R.)

Lotus angustissimus L. (Syn. *L. hispidus* Sendtner u „Ausland" 1848., str. 726. i 727.). B.: Obronci brda sjeverno od Fojnice.

Lycium halimifolium Mill. B.: (Podivljao?) na jednoj zgradi blizu željezničke stanice Sarajeva.

Malva alcea L. (Syn. *M. moschata* Boller non L., var. *latisecta* Malý u ZBG. 1904, str. 232. non Čelak.). H.: Bilek (leg. Lerch; comm. Boller).

— *silvestris* L. B.: Oko Strmice na Limu.

Mandragoras officinarum L. (Syn. *M. vernalis* Bertol.). H.: Glavska, 470 *m* (R., M.), Dalmacija: Stravča, 460 *m* (Rubrizius 1834. M.), Lutić (R.), Duba, na Devetu kod Stravče, 660 *m*. Narod ju zove: Divlja jabučica, lopuh.

Marrubium candidissimum L. B.: Oko Paroša.

Melampyrum barbatum WK. B.: Krajevi njiva kod Škrobučana.

— *nemorosum* L. B.: Gudura Rame.

Melissa officinalis L. Isto ondje.

Myrrhis colorata (L.) Spr. B.: Megjegja na D. i u dolini Lima kod Strmice, Setihovo, i t. d., gudura Rame.

— *temula* (L.) Gaertn. B.: Gudura Prače.

Oenanthe aquatica (L.) Poir. H.: Hutovo blato.

Ononis Columnae All. B.: Blizu Gračanice na Rami, 400 *m*.

Onopordon illyricum L. H.: Gabela, Hutovo blato, Hrasno.

Ophrys cornuta Stev. B.: Strmica na Limu.

Orchis latifolius L. B.: Sarajevsko polje.

— *militaris* L. B.: Na Starigradu kod Sarajeva.

— *paluster* Jacqu. B.: Na Ždralovskom blatu (Bu.).

— *Simius* L. B.: Na Ćubrinu kod Kreše a.

Ornithogalum pyramidalis L. B.: Na njivama kod Paroša.

Pančićia serbica Vis. B.: Blizu Dovlića kod Sarajeva, 1100 *m*.

Peplis portula L. var. *natans* Borb. B.: Na Bastaškom potoku kod Pala.

Peucedanum cervaria L. B.: Oko Jasekavice, kod Pala. H.: Zvekoša planina, Gudura Neretve.

— *austriacum* (Jacqu.) Koch var. *genuina* Pospich. B.: Trebević do 1500 *m*. — var. *montanum* (Schleich) Ledeb. B.: Trebević, Han na Hreši, Pale.

— *oreoselinum* (L.) Moench. H.: Gudura Rakitnice. — var *pseudoaustriacum* Murr. B.: Glasinac, Vranograć.

Physalis alkekengi L. B.: Rudo na Limu. H.: Glavska, Dubočani kod Konjica. — var. *Sendtneri* (Dunal ex De. kao vrst) m. B.: Sutjeska (O. Sendtner herb. N. 504, 3. juna 1847.). Est forma folia majora, tenuiora.

Picea omorika Pančić. B.: Oko Jeleća na planini Radomišlje (po Larischu) i blizu puta na sjevernoj strani Husad planine (R.). Na Treskovcu u Zelenoj gori (leg. Miklau). Na sjevernom obronku Viogor planine sjevero-istočno od Ustiprače, ca. 1000—1300 *m* sa *Picea excelsa, Pinus silvestris* itd. (leg. šumarski savjetnik Franz Přibik, 1909.).

Plumbago europaea L. H.: Na Popovom polju.

Polycarpon tetraphyllum L. H.: Na Hutovom blatu kod Kara otoka.

Polygala croatica Chodat f. *pyxophylla* (Avé Lallem.) Beck. B.: Na vrhu Bjelašnice, 2067 *m*. — var. *dinarica* G. Beck. B.: Trebević, Jahorina, Igman, Goropec kod Sarajeva (M.), Vlašić (Br.). Imade takogjer jedan oblik, koji cvate ružičasto.

— *major* Jacqu. B.: Hrbljina planina kod Glamoča (leg. Santarius), Vukuša planina u fočanskom kotaru (Bu.), Gola Jahorina; Bjelašnica: Babindol, 1260 *m*, Varda planina kod Ruda. H.: Preslica planina. — var. *azurea* Pant. B.: Hrbljina (leg. Santarius), Jahorina. H.: Preslica planina.

— *nicaeensis* Risso. B.: Brekovica u bihaćkom kotaru (F.), dolina Trstenice kod Sutjeske (M.). H.: Bišina (M.), Borke-Bijela (O. Blau Exsicc., br. 2138.), Stolac kod Mostara (Raap, F.), Konjic, Podoražac, Golo brdo kod Brgjana. — var. *coerulea* Fr. B.: Na Papreniku i u guduri Lapišnice kod Sarajeva. H.: Konjic.

Polygala oxyptera Rchb. B.: Šimino brdo.

— *supina* Schreb. pr. *P. Murbeckii* Degen var. *typica* m. (Syn. *P. supina* ß *euryptera*

subvar. *parviflora* Čelak., *P. supina* ssp. *bosniaca* Murb., *P. serbica* Adam.). B.: Na Bijelevici kod Kakanj-Doboja (M.), kod Zenice—Lašve (Ćurčić), na Golom brdu kod Vrela Bosne, oko Megjegje na Drini i u dolini Rzave kod Višegrada—Vardišta u dolini Lima od Uvca do ušća Lima kod Megjegje (M.), na Miljacki i Bosni (O. Blau).

var. *Čelakovskyana* m. Elatior, multicaulis. Caules adscendentes. Racemi plerumque multi (8—12) flori. Flores majores, alae obtusae, capsulae aequilatae, obsolete anastomosantes 8·5—9·5 *mm* longae. Capsula 6·5 *mm* longa. — B.: Na serpentini kod Ruda—Mioča i na južnoj strani planine Varde. *P. Murbeckii* ima nešta manje lišće. Krila čaške su kod *P. Čelakovskyana* 7—8 *mm* duga, tupa ili šiljasta i strani živci nisu većinom mrežasto spojeni. Tobolac je 5·5 (5—6) *mm* dugačak.

Polygala supina Schreb. (Syn. *P. Gundelsheimeri* C. Koch, *P. supina* var. *stenoptera* Čelak.) leži nisko, gornje lišće je ponajviše šiljasto, najviše rumeno cvijeće i plodovi su manji, strani živci krila čaške su po Borbás u mrežasto spojeni i tobolci imadu uži kraj.

P. hospita Heuff. razlikuje se čvrstim ravnim uzrastom, šiljastim lišćem i grožgjem, koje slabo cvate. Strani živci krila čaške jasno su mrežasti, kod bilja „Flora exsiccata Austro-Hungarica", br. 2855., protiva navodu Borbása u Koch-Hallier, „Synopsis der deutschen und Schweizer Flora", 3. izdanje, str. 238.

P. Čelakovskyana odnosi se slično k *P. Murbeckii*, kao *P. nicaeensis* k *P. comosa*.

Polygonum dumetorum L. H.: Ravno.

Primula vulgaris Huds. var. *tomentosa* m. (Syn. *P. acaulis* f. *tomentosa* G. Beck; var. *hypoleuca* Heldr. Herb. Graec. norm., br. 1473. (1898). B.: Megjegja na Drini. H.: Gudura Neretve.

Prunus communis L. (Jugoslav. Divlji bajam.) H.: Divlje u jako trnovitom drveću iznad Gabele, u Popovom polju: kod Ravna, Zavale i t. d.

Quercus cerris L. B.: Pašin brdo kod Sarajeva.

— *lanuginosa* Lam. B.: Trebević: Draguljac, ca. 1100 *m*.

Quercus macedonica DC. H.: Blizu sela Hotanj kod Čapljine (R.).

Ranunculus lingua L. H.: Hutovo blato.

— *millefoliatus* Vahl. pr. *garganicus* (Ten.). H.: Glavska. B.: Na Trebeviću do 920 *m*.

— f. *Spreitzenhoferi* (Heldr.) (Confer. Halácsy, Conspectus I, 18). H.: Žitomislić na N.

— *parviflorus* L. B.: U jarcima kod Uvca.

Rhamnus saxatilis L. B.: Razdolina kod Dobruna.

— *rupestris* Scop. B.: Strmica na Limu.

Rorıpa austriaca (Crantz) Bess. B.: Sarajevsko polje: Reljevo.

Rosa Zabelii Crépin. B.: Na Melcu kod Banje stijene, 900 *m*.

Salvia villicaulis Borbás. B.: Paroš.

Sambucus ebulus L. H.: U Popovom polju.

— *racemosa* L. B.: Gudura Prače.

Samolus valerandi L. i

Saponaria officinalis L. H.: Hutovo blato.

Satureia albanica m. (Syn. *Micromeria albanica* Griseb.) Albanija: Oko Prizrena (dr. G. Dieck, 1893.).

— *athoa* m. (Syn. *S. approximata* Friv., *S. spinosa* Griseb. Confer. Tocl-Rohlena u Sitzb. böhm. Gesellsch. der Wissensch., 1902., XLIX., str. 5.). Turska: Chalkidike.

— *croatica* (Pers.) Briqu. B.: Izmegju Gračanice i Paroša, ca. 400 *m*.

— *grandiflora* (L.) Scheele. B.: Na Dragočavom potoku kod Foče (Bu.). H.: Na Jezeru kod Obrnje (Bu.).

— *majoranifolia* m. (Syn. *Melissa majoranifolia* Mill.) α *typica* m. (Syn. *S. alpina* var. *patavina* [Jacqu.] Briquet. *Melissa* (Calam.) *hungarica* Simk., *Calamintha commutata* Willk.). B.: Oko Sarajeva, Travnika, na Trebeviću (M.), kod Rogatice (F.); na Limu kod Setihova, Rudoga, Strmice i t. d. f. *albiflora* m. B.: Oko Sarajeva, rijetko. β *elatior* m. (Syn. *Acinos alpinus* var. *elatior* Griseb., *Calam. rotundifolia* β *villosa* Benth., *Calam hungarica* var. *villicaulis* Simk., *S. alpina* var. *elatior* Briquet). B.: Oko Sarajeva, vrlo rijetko; Megjegja, Rudo na Limu. f. *rosiflora* m. B.: Oko Ruda na Limu.

— *nepeta* (L.) Scheele. H.: Oko Zavale.

— *silvatica* (Bromf.) Malý. H.: Ravno, Zavala, gudura Rakitnice.

Scabiosa agrestis WK. B.: Gudura Rame, Gračanica—Paroš (M.) H.: Sedlo Ivan, gu-

dura Neretve, Dubočani, Bigolje—Pričepe, Podorožac.

— *fumarioides* Vis. et Pančić var. *silaifolia* (Velen.) m. (Syn. *S. silaifolia* Velen.). B.: Gudura Drine kod Megjegja, Ustiprača; dolina Lima (M.). Na Ljutičkom polju kod Toholja u fočanskom kotaru (Bu.). Chalkidike: Hagion Oros (leg. Dimonie, comm. kao *S. triniifolia* Friv.) *S. fumarioides α typica* m. razlikuje se samo kroz manjkajuće ili veoma kratke čekinje od *S. silaifolia*.

— *Hladnikiana* Host. subsp. *leucophylla* Borb. var. *luteola* Malý. B.: Gudura Rakitnice kod Rogatice (F.).

Scirpus lacustris L. H.: Gabela.

— *ovatus* Roth. var. *Heuseri* Uechtr. H.: Hutovo blato.

Scorzonera Jacquiniana (Koch.) Čelak. B.: Oko Rudoga na Limu.

Scrophularia canina L. var. *tristis* m. Plerumque atropurpurea. A collo saepissime uno-vel paucicaulis. Caulis a medio in paniculam augustam abiens. Panicula glandulosa, glandulae subsessiles, rami rigidi divaricati erecto patuli. Pedunculi fructiferi laterales calyce $^1/_2$ ($-^3/_4$) aequantes. Corolla 3—4·5 *mm* longa. Labium superius integerrimum, tubum corollae subaequans. Folia crassiuscula, segmenta lata, acuta, grosse dentata, lobi terminales saepe confluentes. B.: Na serpentinama kod Rudoga na Limu. Cvate u maju i junu. *S. canima* L. *typica* razlikuje se kroz gusto kitasti uzrast, kroz zelenu boju biljke, kroz veći vjenčić, kroz kraću gornju usnu vjenčića, kroz užiji, zašiljeni okrajak lista i t. d.

Scrophularia peregrina L. Dalmacija: Šilieški.

Scutellaria altissima L. B.: Dolina Lima: Strmica, Setihovo.

— *galericulata* L. H.: Hutovo blato.

Sedum cepaea L. H.: Gudura Rama.

Selinum carvifolia L. B.: Pale; Han na Hreši, 1100 *m*, Trebević, Sarajevsko polje.

Senecio barbariifolius Kroker. H.: Hutovo blato.

— *erucifolius* L. H.: Dônja Jablanica.

— *Fussii* (Griseb. & Schenk) G. Beck var. *araneosus* (Griseb.) Ha-Fa. B.: Gudura Prače.

Senecio Jakobaea L. B.: Sarajevsko polje; Trebević do 1300 *m*. (Syn. *S. erucifolius* m. u ZBG. 1904., str. 266. non L.); Han na Hreši; Hrastova glava; Pale; Jajce (Syn. *S. erucifolius* m. u Magyar növ. lapok, VII., 237. non L.

— *nemorensis* L. B.: U guduri Željeznice: Krupačka stijena.

Seseli bosnense Malý u Magyar növ. lapok, VII. (1908.), 223. B.: Gudura Vrbasa kod Jajca. Trakova na štitcima ima 8—10 (5—14) te su kadkada dugački do 3·3 *cm*. Mericarpije imadu 1 do 2 vallecularne velike masnice i intravallecularno imadu većim dijelom po jednu veliku masnicu.

— *rigidum* WK. B.: Razdolina kod Dobruna (M.); na Jelovčevom potoku kod Zlatibora u fočanskom kot. Skupljen samo u cvatu (Bu.).

— *varium* Trev. B.: Dolina Rame.

— *virescens* (Spr.) G. Beck. H.: Izmegju Obrnje i Krune (Bu.)

Silene antelopum Vest. (Syn. *S. venosa* var. *bosniaca* G. Beck.). B.: Ozren planina (Nebešina, Karica caïre).

— *gallica* L. B.: Pale.

— *italica* L. var. *nemoralis* (WK.) Heuff. B.: Pale (Syn. *S. paradoxa* m. u Magyar. nör. lapok, VII. 209 non L.); Dolina Lima; gudura Miljacke.

— *longiflora* Ehrh. var. *staticifolia* S. & S.) Boiss. B.: Raste u pašnjacima blizu Mioča na Limu. Biljka se slaže sa opisom izuzam samo nešto više stablo. Ista se razlikuje od *S. juncea* Roth. kroz kratke izdanke, koji su pri dnu stabla gusti i tratini nalični. *S. longiflora* Ehrh. & *typica* m. ima uzrast, koji je sličan šupljikastoj tratini, te imade višja, lišćem snabdjena stabla te su donja stabla lišća duguljasta i lanceti slična. Cvat je ± metličast.

— *multicaulis* Guss. B.: Treskavica (F.). H.: Lisin.

— *paradoxa* L. B.: Blizu Vardišta, u dolini Lima kod Mioča i t. d.

— *Reichenbachii* Vis. H.: Podoražac, gudura Neretve od Konjica do Pričepe, kod Prenja, Grabovice i t. d.

— *saxifraga* L. B.: Razdolina kod Dobruna.

— *Sendtneri* Boiss. B.: Komar (A.); Ozren; Varda i Jahorina planina; kod Da Rive ca. 600 *m* (M.); Starigrad (F.). H.: Ivan (F.).

Silene trinervia Seb. et. Maur. H.: Bijelo polje kod Mostara: Gnilište—Klepči.

— *venosa* (Gilib.) Aschers. var. *oreophila* m. (Syn. *S. venosa* var. *latifolia* (Rchb. p. p.) Malý ZBG. 1904., str. 188., non al. *S. bosniaca* Hayek, Flora v. Steiermark, str. 336., non G. Beck.) B.: Dovlići kod Sarajeva.

Sium latifolium L. H.: Hutovo blato.

Sparganium polyedrum A. et G. f. *platycarpum* (Čelak.) A. et G. H.: Hutovo blato.

Spiraea mollis K. Koch et Bouché. H.: Bare kod Jasenika u konjičkom kotaru.

Stachys germanicus L. var. *dasyanthes* (Hirc.) Pospichal, Flora des österr. Küstenl., II, 590, ob *St. dasyanthes* Rafinisque—Schmaltz (1814)? B.: Oko Sarajeva raširen (Sarajevsko polje, dolina Koševa, Grdonj, Glog, dolina Miljacke, Trebević i t. d.); Bijelo brdo kod Vardišta. H.: Visočica planina 1350 *m*. — Planta tomentosula. Folia supra viridula, subtus grisea, subcrenato-tomentosa (slabo „kerbfilzig"), superiora crenato-dentata, Serratura *St. dasyantho* simillima. Corolla 13—14 *mm* longa (labium superius 5·5—6·5, labium inferius 8—9 *mm* longum.) Calyx 9·5 *mm* longus, villosus et brevis glanduloso-pilosus. Confer. Hirc. in ÖBZ. 1884., str. 85.

— *anisochilus* Visiani et Pančić subsp. *Sendtneri* (G. Beck kao vrst) m. B.: Gudura Miljacke; put u Pale; Trebević (f. *micranthus* m.); na Udešu kod Starigrada. var. *adenocalyx* (Lindbg.). B.: Gudura Vrbasa, var. *diversicalyx* m. H.: Preslica planina, 1300 *m*; Lisin kod Ivana (leg. Vandas, M.). Subsp. *euanisochilus* m. *(St. anisochilus typicus).* B.: Na putu iz Gračanice u Paroš u prozorskom kotaru, ca. 350—400 *m*.

— *karstianus* Borbás in ÖBZ. XL. (1890.), str. 93. i 383. kao vrst; (*St. rectus* subsp. (prol.) *karstianus* m.) α *typicus* m. (Syn. *St. karstianus* Handel-Mazz. u. ÖBZ. 1906., str. 104.). B.: Rašireno u južnoj Bosni, svagdje oko Sarajeva, oko Pala, oko Trnova, u dolini Lima i t. d. H.: Izmegju Obrnje i Krune (Bu.).

— — var. *eriocaulis* m. Caules dense albido-villoso-lanati. Calyx hinc et inde major. Dlakav je kao što *St. rectus* var. *Johnii* Vatke u ÖBZ. 1872., str. 195. B.: Trebević: Draguljac, ca. 1150 *m*.

Stachys karstianus var. *confertus* m. (Syn. *St. subcrenata* var. *conferta* Murb.). H.: Oko Nevesinja (leg. Sagorski).

— — var. *obtusifolius* m. (*St. labiosa* var. *obtusifolia* G. Beck.). B.: Dolina Koševa, ispod grada u Sarajevu, gudura Mošćanice, Trebević, Igman, Zgošća.

— var. *sarajevensis* m. (*St. labiosus* var. *sarajevensis* Malý u ZBG. 1904., str. 246.), Stablo je jako razgranjeno i snabdjeno lišćem. Lišće je maleno, eliptično, tupasto. Čaška je malena, te imade mnogo žlijezda, kojim fali peteljka, inače je gola, kadkada i kudrava. f. *Jagodinae* m. Calyx modice longe glanduloso-pilosus. B.: Ispod grada u Sarajevu. (U srednjem vijeku zvalo se je ovo brdo navodno „Jagodina".)

— *labiosus* Bertol. α *typicus* m. Calyces minute glandulosi, hirsuti vel. glabrati. B.: Bjelašnica planina, Trebević. H.: Prenj planina. Bosanske biljke slične su *St. Sendtneri* po tome, što imadu gušći cvat i širje, dulje peteljkasto lišće. β *Reuteri* (Schröter) Malý u ZBG. 1904., str. 245. Calyces longi glanduloso-pilosi. Italija: Bergamaske Alpe.

— *montenegrinus* m. — Sect. Eustachys § Rectae Briquet. Caulis erectus, elatus, in parte inferiore patulo articulato pilosus, ramosus. Internodia media 5—7 *cm* longa. Rami erecto-patuli. Folia infima et media petiolata, oblongo-ovata, 4·5×1·6 (4—5·5 × 1·3—2·3) *cm*, longitudine latitudinem 2·5—3 plo superante, acuta, a basi ± rotundata, grosse crenato-serrata, utrinque hispida. Pedunculi 7—15 *mm* longi, patulo-pilosi. Folia superiora basin versus attenuata, sessilia, ramealia angustiora, lanceolata, acuminata, serrata, fulcrantia infima ovato-oblonga, pauciserrata, fulcrantia praeterea ovata, acute acuminata, dentibus calycinis aequilonga, subciliata. Inflorescentia magna, densa, obtusa, ca. 4·5—12 *cm* longa. Braeteae lineari-lanceolatae. Calyx 9—11 *cm* longus, subbilabiatus, quinquedentatus, campanulato-infundibuliformis, leviter prorsus curvatus, extus brevissime et longe glanduloso-pilosus et etiam plurime eglanduloso-pilosus. Dentes calycini lan-

ceolati, spinuloso-mucronati, Corolla ochroleuca, ca. 17 *mm* longa. Labium superius simpliciter et glanduloso-pilosum, labium inferius superius plus duplo excedens. Filamenta compressa, in parte superiore brevissime glandulosa, in parte inferiore barbata. Mericarpia 3 *mm* longa, trigona, pulla, reticulato-punctata. Montenegro: In saxosis Trijepši, district. Kuči. 20. Julio (Baldacci, Iter Albanicum septimum 1900. Exsicc. br. 355.). Razlikuju se od *St. Sendtneri* G. Beck i *St. labiosus* Bertol, uzrastom i oblikom lišća i t. d. *St. mentifolia* Vis. ima veće, dvousnate čaške, ima veće lišće, koje bude modro onako, kako je ono od *Mercurialis*, kad se osuši (od Indiga?), te imade veće ovršno lišće. Cijev veće vjenčice je takogjer tanji. Sekcija *Chilostachys* Bentham [1]) nije utemeljena, što se mimogred ističe.

Stachys palustris L. H.: Hutovo blato.

— *serbicus* Pančić, Флора кнежевине Србије (1874.), str. 564. (Confer. Podpeča u ZBG. 1902., str. 672.). H.: Izmegju Obrnje i Krune, ca. 1100—1200 *m*. (Bu.). Do sada se je ova biljka pronašla zamo u Srbiji, istočnoj Rumeliji (Haskovo) i u Grčkoj (*Pindus dolopicus*).

— *serpentinus* m. — Sect. Eustachys § Rectae Briquet. Plerumque atropurpureus, pluricaulis, elatus, gracilis. Caulis adscendens, diffusus, nitidus, parte infima pilis longis patulis hirsutis, praeterea glaber, a basi patulo ramosus. Internodia longissima. Folia oblongo-lanceolata, perspicua, inferiora longe pedunculata, acuta, serrato-dentata, superiora et ramealia angustissima. Inflorescentia elongata, acuta. Verticilli fere omnes inter se disjuncti, pauciflori. Calyx 5—8 *mm* longus, subregulariter quinquedentatus, glaber, tantummodo in sinubus dentium calycis ciliatus, dentes tubo dimidio aequales, fructifere tempore tubo aequales. Corolla 11—13 *mm* longa, sulphurea, in fauce intus purpurea. Labium superius extus macula purpurea praeditum, labium inferius duplo longius, versus basin purpureo coloratum, et in fronte purpureo-maculatum. — B.: Na razvalinama i na stijenama u dolini Lima kod Rudoga, 360—400 *m*. Cvate u junu.

Stachys subcrenatus Vis. α *typicus* Borbás, Symbolae ad floram aestivam insularum Arbe et Veglia (1877.) 37; Folia oblongo-lineari-lanceolata, obtusa, subcrenata vel integra. Flores mediocres. Caules adscendentes, — β *illyricus* Malý u ZBG. 1904., str. 244. Caulis procumbenti-adscendens. Folia oblongo-linearia, obtusa vel obtusiuscula. Flores magni vel mediocri. Varietas montium altiorum (Borbás, l. c. str. 38.). H.: Plasa et Čabulja planina. — var. *eriostachyus* Kern. Folia anguste lineari-oblonga, lineariaqua, calyx et caulis dense et longe hirsuti. Velebit, Nanos. — var. *petrogenus* (Hand.-Mazz.) m. Calyces longe glandulosi. H.: Čvrsnica planina (F., M.) — γ *Omblae m.* (Lindberg, Iter Austro-Hungaricum [1906.] 93.). Folia obovato-oblonga vel oblonga, obtusa vel obtusiuscula, grosse serrato-crenata vel grosse serrata. Bracteae latae. Flores et calyces maximi. Caules adscendentes, alti. (Syn. *suberenata* δ *labiosa* Vis., Flora Dalm., II., 208 non *St. labiosa* Bertol., nec *St. Visianii* (Briquet, Labiées des Alpes marit. p. 259.). var. *epidaurius* m. Calyces articulato-pilosi et breviter glandulosi. H.: Glavska; na putu iz Trebinja u Lastvu; Dalmacija: Dolina Omble. var. *typicus* m. calyces longe glandulosi. H.: Gudura Neretve (M.); Vrbanje (leg. Adamović kao? *St. anisochila*). *St. karstianus* var. *confertus* (Murb.) razlikuje se od *St. Omblae* po tome, što imade manje cvjetove, kraće čaške, uže priperke itd.

— *žepčensis* Forman. Descriptio auctoris in ÖBZ. 1888., str. 383. adde: A collo multiceps. Caulis gracilis, in parte inferiore patenter pilosus. Inflorescentia elongata, interrupta. Verticilli remoti. Folia acuta. Calyx mediocris, 7—8 (6—9) *mm* longus, 5 dentatus, subbilabiatus, eglandulosus, subglaber. Corolla ca. 12—14 *mm* longa, labium inferius superius subduplo longius, corolla sulphurea, ut in *St. šerpentinus* colorata. Confer. Malý in ZBG. 1904., str. 246. (excepta planta a monte Trebević). Plantae Pribiničenses mihi ignotae sunt.

[1]) De Candolle, Prodromus XII., str. 482.

— *St. anisochilus* Vis. et Pančić differt statura majore, inflorescentia compacta, foliorum forma, calycis magnitudine et calyce distincte bilabiato.

Tamnus communis L. Na Melcu kod Banje stijene. — var. *cretica* (L.) Boiss. B.: Oko Gračanice — Paroša.

Thalictrum saxatile DC. (Schleich.). B.: Čak do vrha Trebevića; na Igmanu; kod Jajca; blizu Gorovića kod Podviteza; na Ozrenu i na Treskavici planini. (Syn. *Th. flexuosum* m. olim, non Bernh.)

Thymelaea passerina (L.) Coss. B.: Oko Paroša u prozorskom kotaru. Tamo se zove biljka „opitnača". H.: Na Ugarima kod Gabele.

Tragopogon balcanicum Vel. B.: Oko Strmice na Limu.

Trifolium alpestre L. B.: Nalazi se često na brdima oko Sarajeva, takogjer na Humu, ispod grada u Sarajevu i na livadama kod Pala. H.: Preslica planina; oko Bišine kod Nevesinja (M.): na Vučijem zubu (Ćurčić). — var. *monostachyum* Sér. ex. DC. B.: Jahorina planina.

— *campestre* Schreb. B.: Blizu Strmice na Limu.

— *dalmaticum* Vis. Kao prijašnja biljka B.: Paroš.

— *elegans* Savi. B.: Blizu Uvca.

Trifolium medium L. B.: Trebević, ispod grada u Sarajevu, Hrastova glava, blizu Hana na Hreši.

Trifolium medium var. *eriocalycinum* Haussku. B.: Ispod grada u Sarajevu.

Triticum monococcum L. Narod ga zove šilj. B.: Sije se kod Paroša u prozorskom kotaru. H.: Ostrožac.

Turgenia latifolia (L.) Hofmann. B.: Oko Paroša.

Ulmus glabra Mill. (Syn. *U. campestris* L. p. p.) Narod ga zove brijest. Bosanska Gradiška (V. Ćurčić).

— *scabra* Mill. (Syn. *U. montana* With.) Narod ga zove vezika.

— *laevis* Pall. (Syn. *U. effusa* Willd.) Narod ga zove suvezika.

Vaccaria pyramidalis Medic. B.: U žitu kod Paroša.

Valeriana angustifolia Tausch. B.: Na Melcu kod Banje stijene.

Veronica scutellata L. var. *pilosa* Vahl. B.: Oko Bačeva kod Ilidže.

Vesicaria graeca Reut. B.: Na stijenama u guduri Rame.

Viburnum tinus L. H. Neum. (R.)

Viscum album L. B.: Raste na *Crataegus monogynus* blizu Piljevića kod Lukavice i ispod Grdonja kod Sarajeva.

Vitis vinifera L. var. *silvestris* (Gmel.) Willd. H.: Blizu Hutova i na Popovom polju.

Xeranthemum cylindraceum Sibth. & Smith. B.: Sarajevsko polje: Reljevo, gudura Rame.

BIBLIOTHECA
MUSEI
BOSNIAE ET HERCEGOVINAE
SARAJEVO

Zemaljska štamparija u Sarajevu. — Земаљска штампарија у Сарајеву.